

**ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ**

4

1. ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ
2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ
Ὑπὸ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου**

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητής Πανεπιστημίου
ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητής

ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. Θεολογίας

Ε Π Ε

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1982

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ

Ὁ Κωνσταντῖνος, γενόμενος αὐτοκράτωρ τὴν 25 Ἰουλίου 306 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του εἰς τὴν Βρετανίαν, τὸ 336 συνεπλήρωσε τριακονταετῆ βασιλείαν, μόνος αὐτὸς μετὰ τὸν πρῶτον αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Ἀύγουστον. Τὸ φθινόπωρον τοῦ προηγουμένου ἔτους ὁ αὐτοκράτωρ παρέστη εἰς τὰ ἔγκαίνια τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ναοῦ τῆς Ἀνασιάσεως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸν ἠκολούθησαν πολλοὶ ἐπίσκοποι τῆς μερίδος τῶν Εὐσεβιανῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας. Πρὸ δεκαετίας ὁ Εὐσέβιος εἶχεν ἐκφωνήσει λόγον ἐπὶ τῇ εἰκοσαετηρίδι τοῦ βασιλέως εἰς πανηγυρικὸν ἑορτασμόν, ὁ ὁποῖος δὲν διεσώθη, τώρα δὲ ἐκφωνεῖ τὸν Τριακονταετηρικόν, ὁ ὁποῖος σώζεται.

Ὁ λόγος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξεφωνήθη τὴν 25 Ἰουλίου 336, ἐκτὸς ἂν ὁ Εὐσέβιος ὑπολογίζῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς σιγμῆς τῆς φυγῆς του ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῆς Νικομηδείας, πρὸ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Γαλερίου, ὅποτε δυνατὸν νὰ ἐξεφωνήθη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 335. Μολονότι ὁ ρήτωρ βεβαιώνει δι' τὰ ἀποφύγη τὰς ρητορικὰς ἐπιδείξεις, ἀκολουθεῖ τὸν συνήθη τύπον τῶν ἐπισήμων ἐγκωμίων. Οὕτω συνέταξεν ἓνα βασιλικὸν λόγον, ὁ ὁποῖος ζωγραφίζει τὸ ἰδεῶδες τοῦ βασιλέως, τὸ βασιλικὸν ἄγαλμα. Ἐδῶ δμως ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι ὁ ὑπερήφανος καὶ ἔνδοξος μονάρχης τῶν ἐθνικῶν ρητόρων, ἀλλ' ὁ ὑπηρέτης τοῦ μόνου Θεοῦ. Ἡ εἰκὼν του συντίθεται μὲ ὑλικά ἀπὸ τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ ὁ Πυθαγόρας.

Αὐτὸς ὁ λόγος τελειώνει εἰς τὸ κεφ. 10, ἐνῶ ἀπὸ τὸ κεφ. 11 ἀρχίζει ἓνα ἄλλο κείμενον διαφορικοῦ περιεχομένου καὶ ὕφους, εἰς θεολογικὸς λόγος. Ὁ Εὐσέβιος Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου, βιβλίον 4 κεφ. 46, λέγει δι' περὶ τοῦ ποῖος ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ποῖον τὸ ἄντρον τοῦ Σωτῆρος, ποῖαι αἱ φιλοκα-

λίου τοῦ βασιλέως καὶ τὰ ἀναθήματά του εἰς τὸν ναόν, περιέγραψεν εἰς ἄλλο σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸν βασιλέα, πρόκειται δὲ ἐν καιρῷ τῆς συνάφης εἰς τὸν τριακονταετηρικόν. Πράγματι, ἀπὸ τὸ κεφ. 11 ἀρχίζει κείμενον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐξεφωνήθη εἰς Ἱεροσόλυμα¹, ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἔχει ἀπολογητικὸν καὶ δογματικὸν χαρακτῆρα, παρουσιάζει τὸ δημιουργικὸν καὶ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ· ὅθεν καλῶς ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀφιέρωσε τὸν μεγαλειώδη Ναὸν τῆς Ἀνασιάσεως.

Εἶναι προφανές ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο ἀποτελεῖ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπαινίσσεται εἰς τὸ μνημονευθὲν σημεῖον τοῦ Βίου ὁ Εὐσέβιος, ἐν τούτοις ὅμως δὲν ὑπάρχει πούθεν ἀ περιγραφὴ τοῦ ναοῦ, ὡς ἀναμένεται ἀπὸ τὸ μνημονευθὲν χωρίον, ὃ δὲ σύντομος ἐπίλογος περὶ τῆς ἀφιέρωσεως τοῦ ναοῦ δὲν ἀναμένεται ἀπὸ τὴν προσηγηθεῖσαν ἀποκλειστικῶς θεολογικὴν διαπραγματεύσιν. Τοιαύτη περιγραφὴ, ἐκτενῆς μάλιστα, ὑπάρχει εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ Βίου². Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Εὐσέβιος κατ' ἀναθεώρησιν τῶν ἔργων του διέσπασε τὸν λόγον τοῦτον, ἐκφωνηθέντα πιθανῶς εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἀνασιάσεως, καὶ τὸ μὲν περιγραφικὸν μέρος συνῆψεν εἰς τὸ οἰκεῖον τμήμα τοῦ Βίου, τὸ δὲ θεολογικὸν εἰς τὸν Τριακονταετηρικόν. Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος συνοψίζει τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσεβίου Περὶ Θεοφανίας.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ὁ Εὐσέβιος εἶχε γνωρίσει τὸν Κωνσταντῖνον, νεαρὸν ἀκόμη ἀκόλουθον τοῦ Διοκλήτιανου, εἰς τὴν Παλαιστίνην. Εἰς τὴν νεότητα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ἀφιερώνεται τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἔργου τούτου. Ὅπως εἶναι γνωστὸν, ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο υἱὸς τοῦ σιραιοῦ καὶ ἀργότερα αὐτοκράτορος Κωνσταντίου Χλωροῦ καὶ τῆς Ἑλένης. Ὁ Κωνσταντῖνος κατήγειο ἀπὸ τὴν Ναῖσσον τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ ἦτο πιθανῶς ἐλληνοἰλλυρικῆς προελεύσεως, ἢ δὲ

1. Κεφ. 11, 3, «φημί δὴ τοῦ τῶν Παλαιστινῶν ἔθνους, πόλεως τε τῆσδε».

2. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 4, 25 - 40.

Ἑλένη ἦτο Ἑλληνὶς καὶ χριστιανὴ ἀπὸ τὸ Δρέπανον τῆς Βιθυνίας, τὸ ὁποῖον μειωνομάσθη ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς Ἑλενόπολις. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνειράφη πιθανῶς εἰς τὴν γενέτειράν του, ὅπου ἔμενε μὲ τὴν μητέρα του, ἀφ' οἷου ὁ πατήρ του ἔγινε Καῖσαρ τῆς Γαλατίας καὶ τὴν διεξέχθη, τὸ 292. Μετέπειτα εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ, εἰς τὴν Νικομήδειαν, ὡς ἀκόλουθος ἀξιωματικός, ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπον καὶ ὡς ὁμηρος. Ὁ Εὐσέβιος περιγράφει ὑπερβολικῶς τὴν ἀνεξιθρησκείαν καὶ τὴν θεοσέβειαν τοῦ Κωνσταντίου, κάμνει λόγον περὶ τῶν πρώτων περιπειειῶν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀφ' οἷου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του κατέστη καῖσαρ καὶ ἔπειτα ἀγγυσιος τῆς Δύσεως, περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν ἣ ὁποία τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ σημείου τοῦ στανροῦ ὡς πολεμικοῦ ἐμβλήματος καὶ εἰς τὴν νίκην κατὰ τοῦ Μαξεντίου.

Εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ ἔργου ὁ λόγος εἶναι περὶ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Λικινίου, τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς πρώτης φάσεως τῆς ἀρειανῆς ἔριδος, χωρὶς μνείαν τοῦ ὀνόματος τοῦ αἰρεσιάρχου.

Εἰς τὸ τρίτον βιβλίον ἐξεικονίζεται ὁ ρόλος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν προσπάθειαν ἐπιβολῆς τῆς ὁμονοίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, μνημονεύονται μερικὰ ἀπὸ τὰ κύρια χριστιανικὰ οἰκοδομήματα τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Νικομήδειαν, τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἄλλοῦ, καθὼς καὶ τὰ μέτρα πρὸς περιορισμὸν τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας.

Εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον ἀναφέρονται ὠρισμένοι ἀπὸ τὰς δημοσίας δραστηριότητος τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ φρονιὶς διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν, αἱ ἐπιτυχίαι εἰς πολέμους, καὶ αἱ διεθνεῖς σχέσεις, μὲ τὴν ἐπιδίωξιν νὰ δειχθῇ ἡ ἰκανότης καὶ ἀγαθότης τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τελειώνει μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δεικνύει, πῶς, ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ κατοχυρῶσιν τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἀχανοῦς κράτους διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν τριῶν υἱῶν του, Κωνσταντίνου Β', Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου (θὰ ἐλέγομεν δὲ καὶ τῶν ἀνεπιῶν του Δαλματίου καὶ

Ἀννιβαλιανού), ἐβαπίσθη καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, τὴν 22 Μαΐου τοῦ ἔτους 337.

Τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ ἐγράφη ἐν ἡ δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, ἦτοι πιθανῶς τὸ 339, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Εὐσεβίου. Ἐν καὶ δὲν ἀποτελεῖ πανηγυρικόν, ἔχει πολλὰ γνωρίσματα τοῦ λογοιχνικοῦ εἶδους τῶν ἐγκωμίων, ἀποσκοπεῖ κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ συγγραφέως εἰς τὸ «παντοίαις φωναῖς τὸν ὡς ἀληθῶς μακάριον εὐφημεῖν»³. Ἐχει ὁμοίως γνωρίσματα ἐπίσης καὶ τῆς διδακτικῆς οἰκοδομητικῆς βιογραφίας. Ταῦτα πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁ μελετητής, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ ἀξιολογήσῃ προεπόντως τὰ περιεχόμενα τοῦ κειμένου, διότι ἄλλως, παρὰ τοῦ ἀποσιωπῆσαι τὸν τίτλον καὶ ἀναμέτρων νὰ εὔρη ἀκριβῆ ἱστορικὴν βιογραφίαν, ἀπογοητεύεται ἢ φθάνει ἀκόμη εἰς σημείον νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Εὐσέβιον ὡς παραχαράκην τῆς ἱστορίας. Πᾶς ἐγκωμιαστής ὑπερβάλλει τὰ προσόντα τοῦ ἥρωός του καὶ ἀποσιωπᾷ τὰ ἐλαττώματα, καὶ πᾶς καιηχητὴς χρησιμοποιοῦν μόνον ὅσα στοιχεῖα εἶναι χρήσιμα εἰς τὸν λόγον του εἶναι λοιπὸν κατ' ἀνάγκην ἐκλεκτικὸς καὶ ἐποικοδομεῖ τὸν λόγον ἐπὶ χαρακτηριστικῶν ἐπεισοδίων.

Διὰ τοῦτο ὁ Εὐσέβιος δηλώνει ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν παραλείψῃ δ,τι εἶναι ἄχρηστον διὰ τὸν σκοπὸν του· τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἔργα «παρήσειν μοι δοκῶ, τοῦ τῆς προκειμένης ἡμῖν πραγματείας σκοποῦ μόνον πρὸς τὸν θεοφιλεῖ συντιένοντα βίον λέγειν τε καὶ γράφειν ὑποβάλλοντος»⁴. Αἱ τυχόν ἀνακρίβειαι ἴσως προέρχονται ἀπὸ τοὺς πληροφοριοδότης τοῦ συγγραφέως ἢ ἐν μέρει καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν του, ἐφ' ὅσον δὲν θέλει νὰ γράψῃ ἱστορίαν, αἱ παραλείψεις εἶναι σύμμορφοι πρὸς τὴν ἐπιδίωξίν του, καὶ τὸ ἐγκώμιον προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἀπὸ ἕνα εὐγνώμονα καὶ ἀφωσιωμένον φίλον δηλαδή, ὁ ὁποῖος εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος (337) ἠθέλησε νὰ τὸν παρουσιάσῃ ὡς «παράδειγμα ἑναργὲς θεοσεβοῦς βίου ἅπασιν ἀνθρώποις»⁵, ἀλλ' ἐπίσης ὡς παράδειγμα ἡγέτου ἀνωτέρας κλά-

3. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 1, 11.

4. Αὐτόθι.

5. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 1, 3.

σεως ἀπὸ τὴν τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ Ἰσαξίου πρὸς τὸν Μωϋσῆν.

Εἰς τὸ ἔργον ἐνωματιῶνται πλῆθος ἐγγράφων τοῦ Κωνσταντίνου ἀπευθυνομένων πρὸς διάφορα πρόσωπα. Μερικοὶ ἐρευνηταί, εἴτε διότι θέλουν νὰ ἀπαλλάξουν τὸν Εὐσέβιον ἀπὸ τὴν εὐθύνην τῆς συνιάξεως ἐνὸς μεροληπτικοῦ ἔργου εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἀρνοῦνται τὴν παιρότητα αὐτοῦ καὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς μεταγενέστερον ψευδωνυμογράφον ἢ νοθευτήν. Περί τούτου δὲν ὑπάρχουν βάσιμοι ἐνδείξεις, ὑπάρχουν μάλιστα βάσιμοι ἀντενδείξεις, ὡς εἶναι κυρίως τὸ χαρακτηριστικῶς εὐσεβιανὸν εἰς σιροφνότητα ὕφος καὶ αἱ εὐσεβιανὰ πολιτειακαὶ ἀντιλήψεις. Ὡς πρὸς τὰ ἔγγραφα μάλιστα τοῦ Κωνσταντίνου, τῶν ὁποίων ἠμφισθητεῖτο ἀκόμη περισσότερο ἢ γνησιότης, τελευταίως ἐπῆλθεν ἀποφασιστικὴ σιροφή. Ὁ προσφάτως ἐκδοθεὶς Pap. Lond. 878, γραφεὶς περὶ τὸ 325, περιέχει κατὰ λέξιν μέγα μέρος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας Παλαιστίνης⁶ καὶ ἀποδεικνύει διὰ αὐτῆς εἶναι γνησία, ἐνδεικνύει δὲ διὰ καὶ τὰ ἄλλα ἔγγραφα εἶναι ἐπίσης γνήσια.

Χαρακτηριστικὸν τῆς τάσεως τοῦ ἔργου εἶναι ἡ εἰρηνικὴ διάθεσις ἐναντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀντιπάλων τοῦ Εὐσεβίου· οὗτοι, ἀκόμη καὶ ὁ Ἀθανάσιος, δὲν μνημονεύονται ὀνομαστικῶς καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ διαμάχαι γενικῶς παραιρέχονται χωρὶς νὰ ἀναφέρονται λεπτομέρεια.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Μαριτυροῦνται πολυάριθμα γραπτὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τῶν ὁποίων σώζονται ἀρκετὰ, κατὰ τὸ πλεῖστον μικρᾶς ἐκτάσεως, ὡς εἶναι οἱ νόμοι, αἱ ἐπιστολαί, αἱ προσευχαί.

Τὸ κυριώτερον θεολογικοῦ χαρακτῆρος ἔργον τοῦ εἶναι ὁ Λόγος τῆ τῶν Ἀγίων Συνόδου, τὸν ὁποῖον ἀπηύθυνεν εἰς ἐκκλησιαστικὴν συνάθροισιν. Κατὰ τὴν μορφήν φαίνεται ὡς ἐπεξεργασμένη καὶ ἐπηυξημένη ὁμιλία εἰς τὴν Μ.

6. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 2, 28-29.

Παρασκευήν, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶναι ἀπολογητικὸς. Μὲ τὴν διαπραγματεύειν ἀπορρίπτεται ἡ εἰδωλολατρικὴ θρησκεία, ἀξιολογεῖται ὀρθῶς ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ προβάλλεται ἡ πίστις εἰς τὸν τριαδικὸν Θεὸν (1—10), προσφέρεται ἔκθεσις περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως, περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ κτιστοῦ καὶ ἀκτιστοῦ κόσμου, τῆς διδαχῆς καὶ τῶν ἔργων τοῦ Σωτῆρος, περὶ τῆς μαρτυρίας τῶν προφητειῶν ἰσοῦν τῆς Π. Διαθήκης ὅσον καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, ἰδιαιτέρως τῆς Σιβύλλης (11-21), ἀποδίδονται τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν Χριστὸν καὶ γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὸ κακὸν τέλος τῶν διακιῶν αὐτοκρατόρων (22—25).

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπισυνάπτεται εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Εὐσεβίου *Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου*, ὅπως ἄλλωστε σημειώνει οὗτος εἰς τὸ βιβλίον 4,32. Ὀλίγον προηγουμένως ὁ Εὐσέβιος θεβαιώνει διὰ τὸ Κωνσταντῖνος ἀφιέρωνε πολὺν χρόνον εἰς τὰς θεολογικὰς μελέτας (429). Ἔχουν διατυπωθῆ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου, καὶ κατεβλήθη προσπάθεια ἀποδόσεώς του εἰς τὸν Εὐσέβιον ἢ εἰς ἄλλο πρόσωπον. Εἰς τὸν Εὐσέβιον δὲν δύναται ν' ἀποδοθῆ ὅχι μόνον διότι διαφέρει εἰς τὸ ἕφος ἀπὸ τὰ συγγράμματα τούτου, ἀλλὰ καὶ διότι ἀναμφιβόλως προέρχεται ἐκ μεταφράσεως ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ὡς λέγει καὶ ὁ Εὐσέβιος καὶ ὡς συνάγεται ἀπὸ πρόχειρον ὑφολογικὴν ἀνάλυσιν. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ ἀποδώσωμεν οὔτε καὶ εἰς ἄλλο ἐκτὸς τοῦ Εὐσεβίου πρόσωπον. Ἡ μετὰφρασις ἔγινεν ὑπὸ εἰδικῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραφείου.

Τὸ κείμενον δεικνύει συγγραφέα καλῆς μορφώσεως, ἐθνικῆς καὶ χριστιανικῆς. Χρησιμοποιεῖ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Λακτιάνιον, ὁ ὁποῖος ἦτο διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Κρίσπου εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἴσως παλαιότερον ἰδικὸς του εἰς τὴν Νικομήδειαν. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὅχι καὶ ὁ τελευταῖος βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ, ὅστις ἠσχολήθη μὲ τὴν σύνταξιν θεολογικῶν κειμένων.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥΤΩΝ

Ἡ συμβολὴ τοῦ Εὐσεβίου ἰσοῦν μὲ τὰ ιστοριογραφικὰ κεί-

μενά του ὄσον καὶ μὲ τὴν ὄλην δραστηριότητά του εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν θεσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν τῆς μορφῆν, τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζομεν διὰ τοῦ παλαιοῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης τῆς ὡς βυζαντινὴν, εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἴσως φανῆ μεγαλυτέρα ἀκόμη, διὰ ἀξιολογηθῆ πληρέστερα. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος ἡγέτης μὲ τὴν λιπαρὰν μόρφωσιν, τὴν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα καὶ τὴν ἀμείωτον αἰσιοδοξίαν, ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ κόσμου ὡς κτίσματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐναποθέτει τὴν πραγμάτωσιν τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου ἐντὸς τοῦ κόσμου εἰς πρώτην αὐτοτελεῖ φάσιν.

Διὰ τοῦτο ἐνδιαφέρειο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν διερεύνησιν τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποῖαν ἐξέθεσε καὶ ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτῆς, τὴν κοσμικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν. Ὡς ἀρχὴν τῆς ἐξιστορήσεως δὲν ἔλαβε τὸν Μωϋσῆν, διότι δὲν ἐθεώρει δεσμευτικὸν διὰ τὸν Χριστιανισμὸν τὸν νόμον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν Ἀβραάμ, διότι δι' αὐτοῦ εἰσάγεται ἡ πρώτη οὐσιώδης συγκρότησις θρησκευτικοῦ βίου. Ἐνῶ ὁ Ἀβραάμ συνιστᾷ τὸν πρῶτον σταθμὸν εἰς τὴν πορείαν τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας, ὁ δεύτερος καὶ κυριώτατος σημειώνεται διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ τρίτος σταθμὸς χαράσσεται τῶρα διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, προχειρισθέντος εἰς βασιλέα τῆς οἰκουμένης ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεόν· «οὕτω δὲ Κωνσταντῖνον, τοιοῦτου φύνη πατρός, ἀρχοντα καὶ καθηγεμόνα τῶν ὅλων Θεὸς ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρότασις δι' ἐναντιοῦ προεχειρίζεται»⁷. Ἐκιοτε ἐπεκράτησεν ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐλέω Θεοῦ καταστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε καὶ ἐκκλησιαστικὰ καθήκοντα, διότι ἡδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὅ,τι καὶ αὐτός, «οἶά τις κοινὸς ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ κατεσταμένος»⁸. Ὁ οὐράνιος βασιλεὺς εἶναι ἡ ἀρχέτυπος ἰδέα τοῦ βασιλέως, ὁ ἐπίγειος εἶναι εἰκὼν καὶ ἀποιύπωμα τῆς ἰδέας. «Κᾶπειτα τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰκὼνι κεκοσμημένος ἄνω βλέπων κατὰ τὴν ἀρχέτυπον ἰδέαν τοὺς κάτω διακυβερνῶν ἰθύνει, μονάρχου δυναστείας μιμῆματι κραταιούμενος»⁹.

7. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 1, 24.

8. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου 1, 44.

9. Τριακονταετηρικὸς 4.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκδόσεις

Τριακονταετηρικός

PG 20, 1316–1440.

I. A. Heikel, GCS 7 (1902), 193–259.

Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου

PG 20, 905–1253.

I. A. Heikel, GCS 7 (1902), 1–148.

Τῶν Ἀγίων Συλλόγῳ

PG 20, 1253–1316.

I. A. Heikel, GCS 7 (1902), 149–192.

Μελέται

A. Crivellucci, Della fede di Eusebio nella vita di Costantino, Livorno 1888.

A. Casamassa, I documenti della Vita Constantini di Eusebio Cesariense, Roma 1914.

R. Lacqueur, Eusebius als Historiker seiner Zeit, Berlin 1929.

I. Daniele, I documenti Costantiniani della Vita Constantini di Eusebio di Caesarea, Roma 1938.

H. Berkhof, Kirche und Kaiser, Zürich 1947.

J. Vogt, Constantin der Grosse und sein Jahrhundert, München 1949.

H. Dörries, Das Selbzeugnis Kaiser Constantins, Göttingen 1954.

Π. Χρήστου, Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ Βυζάντιον, Θεσσαλονίκη 1971 (ἐκ τῆς Κληρονομίας).

Τὸ παρατιθέμενον κείμενον εἶναι ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Heikel. Ἐπέφερα μερικὰς ἀλλαγὰς, κυρίως εἰς τὴν στίξιν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς τὸ κείμενον, αἱ ὁποῖαι παρατρέχονται σιωπηρῶς.

ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ
ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

- 1 'Αλλ' οὐκ ἐγὼ μύθους, οὐκ ἀκοῆς θήρατρα, λόγων
εὐγλωττίαν πλασάμενος πάρειμι κηλήσων ὧτα φωνῆ
Σειρήνων, οὐδὲ χρυσέοις δαπάεσσιν, ὠραίοις ἄνθεσι κε-
καλλιεπημένοις, ἡδονῆς φάρμακα τοῖς τῶνδε προπιού-
μαι φίλοις, σοφοῖς δὲ πειθόμενος παραγγέλλω τὰς λεώ-
φόρους φεύγειν καὶ ἐκτρέπεσθαι, μηδὲ τῷ πλήθει συν-
2 ωθεῖσθαι διακελεύομαι. Ἦκω δὲ βασιλικῶν ὕμνων και-
νοτέρας ᾠδῆς ἐν ὑμῖν ἀπαρξόμενος. Μυρίων δ' ἄμφι
τὴν αὐτὴν ἐμοὶ σπενδόντων πορείαν, πάτον ἀνθρώπων
ἀλεείνων αὐτὸς τὴν ἀτριβῆ βαδιοῦμαι, ἧς οὐ θέμις ἀνί-
πτοις ἐπιβαίνειν ποσίν. Οἱ μὲν γε δημῶδεις μεираκίων
τε σοφίσμασι πεπατημένους μετιόντες λόγους μοῦσάν
τε ἠδεῖαν καὶ πάνδημον ἀσπαζόμενοι θνητὰς ἀκοᾶς θνη-
τοῖς διηγήμασι θελγόντων, ἡδονῆ τὸ κριτήριον ἀποδόν-
τες· οἱ δ' αὐτῆς μῦσται τῆς καθόλου σοφίας, θείων ἐ-
πιστήμης ἅτε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπήβολοι, τὴν τοῦ κρείτ-
τονος ἐκλογὴν ἐν ἀγαθοῦ μοίρα θέμενοι τὰς αὐτοῦ βα-
σιλέως θεοπρεπεῖς ἀρετὰς φιλοθέους τε πράξεις τῶν
ἀνθρωπίνων προὔτιμησάν τε καὶ εἴλοντο, δευτέρους ἀν-
3 υμνεῖν τὰ δεύτερα τῶν καλῶν παραχωρήσαντες. Θείων
γάρ τοι καὶ ἀνθρωπείων σοφίας οὔσης ἐν βασιλέως ψυ-
χῆ, καὶ τῶν μὲν εἰς θεὸν τῶν δ' εἰς ἀνθρώπους τεινόν-
των, τοῖς μὲν ἐκτὸς περιβόλων ἱερῶν ἐστῶσιν οἵπερ δὴ

ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ
ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

- 1 Ἄλλ' ἐγὼ δὲν ἦλθα προετοιμασμένος μὲ μυθολογήματα, μὲ παγίδας τῆς ἀκοῆς, μὲ εὐγλωττίαν λόγων, διὰ νὰ θέλω τὰ αὐτιά σας μὲ φωνὴν Σειρήνων, οὔτε θὰ προσφέρω φάρμακα ἡδονῆς μέσα εἰς χρυσᾶ ποτήρια στολισμένα μὲ ὠραῖα ἄνθη διὰ πρόποσιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀρέσκονται εἰς τοιαῦτα, ἀλλὰ ἀκολουθῶν τοὺς σοφοὺς παραγγέλλω ν' ἀποφεύγουν καὶ παρακάμπτουν τὰς λεωφόρους καὶ συνιστῶ νὰ μὴ συνωθοῦνται μὲ τὸ πλῆθος.
- 2 Ἔρχομαι λοιπὸν διὰ νὰ παρουσιάσω ἐνώπιόν σας μίαν νέαν ὠδὴν τῶν βασιλικῶν ὕμνων. Μολονότι δὲ μυρίοι σπεύδουν πρὸς τὴν ἰδίαν μὲ ἐμὲ πορείαν, ἀποφεύγων τὴν πεπατημένην ἐγὼ, θὰ βαδίσω εἰς τὸ ἀπάτητον μονοπάτι, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ πατῆ κανεὶς μὲ ἄνιπτα πόδια. Οἱ μὲν ἐπιδιδόμενοι εἰς δημῶδεις καὶ συνήθεις εἰς τὰς παιδαριώδεις παραστάσεις λόγους καὶ προτιμῶντες τὴν γλυκεῖαν καὶ πάνδημον μοῦσαν, ἃς θέλγουν μὲ ἀνθρωπίνας διηγήσεις ἀνθρωπίνας ἀκοάς, ἀφοῦ κριτήριόν των εἶναι ἡ ἡδονή, οἱ δὲ μύσται αὐτῆς ταύτης τῆς καθόλου σοφίας, ὡς κάτοχοι τῆς ἐπιστήμης τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τοποθετήσαντες τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνωτέρου εἰς τὴν ἀγαθὴν μοῖραν, προετίμησαν καὶ ἐπέλεξαν ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετὰς καὶ φιλοθέους πράξεις τοῦ βασιλέως, παραχωρήσαντες εἰς
- 3 τοὺς δευτέρους νὰ ἀνυμνοῦν τὰ δεύτερα προσόντα. Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ βασιλέως ἐνυπάρχει σοφία θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ ἡ μὲν πρώτη τείνει εἰς τὸν Θεόν, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸν ἄνθρωπον, οἱ μὲν εὐρισκόμενοι ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολον τῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν

ἐπιτήδευοι τὰ ἀνθρώπεια διακονείσθων, σεμνὰ μὲν ὁ-
 μως καὶ ὑπερφυῆ βιωφελῆ τε καὶ ταῦτα, πάντα γὰρ
 4 τὰ βασιλέως καλὰ, πλὴν ἔτι λειπόμενα τῶν θειοτέρων.
 Οἱ δ' ἀνακτόρων ἀγίων εἴσω ἀδύτων τε καὶ ἀβάτων μυ-
 χῶν ἐντὸς διαβεβηκότες, θύρας βεβήλοις ἀκοαῖς ἀπο-
 κλείσαντες, τὰς ἀπορρήτους βασιλέως μύησεις τοῖς τού-
 των μύσταις διηγείσθων μόνοις, οἱ δὲ τὰ ὦτα νᾶμασιν
 εὐσεβείας καθηράμενοι ψυχῆς τε αὐτῆς μεταρσίῳ πε-
 ρῶ τὸ νοερὸν ἐπερείσαντες ἀμφὶ τὸν πάντων βασιλέα
 5 χορευόντων, σιγῇ τὰ θεία τελούμενοι. Λογίων δὲ χρη-
 σμοί, οὐκ ἐκ μαντείας (μᾶλλον δὲ μανίας παραφρονος)
 φωτὸς δ' ἐπιπνοίαις ἐνθέου προσπεφωνημένοι, τῶν τε-
 λετῶν ἡμῖν γενέσθωσαν διδάσκαλοι ἀμφὶ βασιλείας αὐ-
 τῆς ἀμφὶ τε βασιλέως τοῦ ἀνωτάτω δορυφορίας τε θεί-
 ας ἀμφὶ τὸν πάντων βασιλέα τοῦ τε καθ' ἡμᾶς βασιλι-
 κοῦ παραδείγματος καὶ τοῦ τὸ χάραγμα κεκιβδηλευ-
 μένου τῶν θ' ἑκατέρω συνομαρτούντων τάγματι. Οἷς δὴ
 τὰς θεοπρεπεῖς τελετὰς ἱεροφαντούμενοι ὧδέ πη θεί-
 ων ὀργίων ἐφαψόμεθα.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

1 1 Πανήγυρις μὲν αὕτη βασιλέως μεγάλου. Χαίρωμεν
 δ' ἐν αὐτῇ θειάζοντες λόγων ἱερῶν παιδεύμασιν οἱ βα-
 σιλικοὶ παῖδες, ἐξάρχει δ' ἡμῖν τῆς ἑορτῆς ὁ μέγας βα-
 σιλεύς. Μέγαν δ' ἐγὼ βασιλέα καλῶ τὸν ἀληθῶς μέ-
 γαν· τοῦτον δ' εἶναι φημι (οὐ νεμεσσήσει δὲ παρῶν
 βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ συνευφημήσει τῇ θεολογίᾳ) τὸν ἐ-
 πέκεινα τῶν ὄλων, τὸν πάντων ἀνώτατον, τὸν ὑπέρτα-
 τον, τὸν ὑπερμεγέθη οὗ θρόνοι μὲν τῆς βασιλείας ἀπί-
 δες οὐράνιοι, γῆ δ' ὑποπόδιον αὐτοῦ τῶν ποδῶν... Εἴ τις

1. Πράξ. 7, 49.

1^α. Βραχὺ κενόν.

εἶναι ἐπιτήδαιοι, ἄς διαπραγματευθοῦν τὰ ἀνθρώπινα, σπου-
 δαῖα βεβαίως καὶ αὐτὰ καὶ ὠφέλιμα εἰς τὸν βίον, διότι
 ὅλα τὰ προσόντα τοῦ βασιλέως εἶναι καλά, ἀλλὰ πάντως
 4 κατώτερα τῶν θειοτέρων προσόντων. Οἱ δὲ ἔχοντες εἰσέλ-
 θει μέσα εἰς τὰ ἱερά ἀνάκτορα, εἰς τοὺς ἀδύτους καὶ ἀ-
 βάτους μυχοὺς, κλείσαντες τὰς θύρας εἰς τὰς βεβήλους
 ἀκοάς, ἄς διηγηθοῦν τὰς ἀπορρήτους μυήσεις τοῦ βασι-
 λέως εἰς τοὺς μύστας τῶν πραγμάτων τούτων μόνον.
 Ὅσοι δὲ ἔχουν καθαρῶς τὰ ὦτα μὲ τὰ νᾶματα τῆς εὐ-
 σεβείας καὶ ἔχουν στηρίξει τὸ νοερόν τῆς ψυχῆς εἰς τὰ
 οὐράνια πτερά, ἄς χορεύουν γύρω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν
 5 πάντων καὶ ἄς μουῦνται εἰς τὰ θεῖα μὲ σιγὴν. Ἱεροὶ δὲ
 χρησμοί, ἐκφωνημένοι ὄχι ἀπὸ μαντεῖαν (μᾶλλον δὲ ἀπὸ
 μανίαν παράφρονα), ἀλλ' ἀπὸ ἔμπνευσιν θεοῦ φωτός, ἄς
 γίνουν διδάσκαλοί μας εἰς τὰ μυστήρια περὶ τῆς βασιλεί-
 ας καθόλου, περὶ τοῦ ὑψίστου βασιλέως καὶ τῆς θείας
 δορυφορίας γύρω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν πάντων, καθὼς
 ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ ἐνώπιον ἡμῶν βασιλικοῦ παραδείγμα-
 τος καὶ περὶ τοῦ νοθεύσαντος τὸ νόμισμα, καὶ τέλος περὶ
 τῶν συνεπειῶν ἑκατέρου μέρους. Μὲ αὐτὰ τὰ ἱερά λόγια
 λοιπὸν εἰσαγόμενοι εἰς τὰς θεοπρεπεῖς τελετάς, ἀρχίζο-
 μεν τὰ θεῖα μυστήρια ὡς ἑξῆς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α '

1 1 Σήμερα εἶναι πανήγυρις τοῦ μεγάλου βασιλέως. Καὶ
 ἡμεῖς τὰ βασιλικά τέκνα ἄς χαίρωμεν κατ' αὐτήν, ἐορτά-
 ζοντες μὲ μαθήματα ἱερῶν λόγων· προῖσταται δὲ τῆς ἐορ-
 τῆς μας ὁ μέγας βασιλεύς. Μέγαν δὲ βασιλέα καλῶ ἐγὼ
 τὸν ἀληθῶς μέγαν· ἰσχυρίζομαι δὲ ὅτι αὐτὸς εἶναι (δὲν
 θὰ προσβληθῇ δὲ ὁ βασιλεύς ὁ ὁποῖος εἶναι παρῶν, ἀλλὰ
 καὶ θὰ συμμετάσχη εἰς αὐτήν τὴν εὐφημίαν τοῦ Θεοῦ)
 ὁ ἐπέκεινα τῶν ὅλων, ὁ ἀνώτατος πάντων, ὁ ὑπέρτατος,
 ὁ ὑπερμεγέθης, τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου θρόνοι εἶναι αἱ
 οὐράνιοι ἀψίδες ὑποπόδιον δὲ τῶν ποδῶν του ἡ γῆ¹...^{1α}.

ἐπαξίως νοῆσαι τοῦτον δύναιτο, φῶς δ' ἄμφ' αὐτὸν ἀπαστράπτου ἀρρήτοις ἀκτίνων μαρμαρυγαῖς παντί τῃ 2 τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπείργει τὴν θέαν. Τοῦτον στρατιαὶ περιπολοῦσιν οὐράνιοι, δορυφοροῦσι δ' ὑπερκόσμιοι δυνάμεις, τὸν αὐτῶν δεσπότην καὶ Κύριον καὶ βασιλέα γνωρίζουσαι, ἀγγέλων τε ἄπειρα πλήθη θίασοί τε ἀρχαγγέλων καὶ πνευμάτων ἁγίων χοροὶ τῶν ἄμφ' αὐτὸν μαρμαρυγῶν ὥσπερ ἐξ ἀενάων φωτὸς πηγῶν ἀρυτόμενοι καταυγάζονται. Φῶτά τε πάντα καὶ φώτων ἰσωμάτων θεῖα καὶ νοερὰ γένη τὸν ἐπέκεινα χώρον οὐρανοῦ λαχόντα τὸν μέγαν βασιλέα τοῖς ἀνωτάτω καὶ θεοπρεπέσιν ὕμνοις γεραίρουσιν, μέσος δ' ἀμφιβέβηται μέγας οὐρανὸς περιπέτασμα κυάνεον τοὺς ἐκτὸς τῶν εἰσω βασιλικῶν οἰκῶν διεῖργον. Ἀμφὶ δὲ τοῦτον ὡς ἐν βασιλείῳ προθύροις περιπολοῦσι δαδουχοῦντες ἥλιος καὶ σελήνη καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν φωσφόρα, τὸν ἐπέκεινα τῶν ὅλων βασιλέα τιμῶντες αὐτοῦ τε νεύματι καὶ λόγῳ τοῖς τὸν σκότιον ἔξω λαχοῦσιν οὐρανοῦ χώρον φωτὸς ἀσβέστους ἐξάπτοντες λαμπάδας.

3 Τοῦτον ἡμῖν τὸν μέγαν βασιλέα καὶ αὐτὸς ὁ καλλίνικος ἡμῶν βασιλεὺς ἀννυμεῖ συνησθημένος εὖ μάλα τοῦ τῆς βασιλείας αἰτίου· τοῦτον φιλόθεοι καίσαρες πηγὴν ἀπάντων ἀγαθῶν εἶναι γνωρίζουσιν πατρόθεν τὸ μάθημα παρειληφότες· τοῦτον στρατοπέδων δῆμοι, λαοὶ παμπληθεῖς κατὰ χώρας καὶ κατὰ πόλεις, ἔθνῶν τε ἄρχοντες ἐκκλησιάζοντες εὐσεβοῦσιν ὑπὸ μεγάλῳ σωτήρῳ διδασκάλῳ παιδευόμενοι, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀθρώως γένος ἀνθρώπων, ἔθνη παντοῖα, φυλαὶ καὶ γλῶσσαι, κοινῇ τε πάντες ὁμοῦ καὶ κατὰ μέρος, ταῖς γνώμαις διεστῶτες τὰ ἄλλα, κατὰ μόνην τήνδε συμφωνοῦσι τὴν ὁμολογίαν τὸν ἓνα καὶ μόνον λογισμοῖς ἐμφύτοις αὐτομαθέσι τε καὶ αὐτοδιδάκτοις ἐννοίαις θεοκλυτοῦντες.

2. Ὁ Εὐσέβιος προφανῶς ἐννοεῖ τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς πάντα ἄνθρωπον μοναρχικὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν, ἔστω καὶ ὑποσυνειδήτως.

Δέν δύναται κανείς νά τόν κατανοήσῃ ἐπαξίως, γύρω δέ ἀπό αὐτόν φῶς ἀστράπτον μέ ἀπορρήτους ἀκτῖνας ² ἀποφράσσει δι' ὅλους τήν θεάν τῆς θεότητός του. Τοῦτον περικυκλώνουν οὐράνιοι δυνάμεις, δορυφοροῦν δέ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις, ἀναγνωρίζουσαι αὐτόν ὡς δεσπότην καί κύριον καί βασιλέα, ἄπειρα δέ πλήθη ἀγγέλων, θίασοι ἀρχαγγέλων καί χοροί ἁγίων πνευμάτων καταυγάζονται ἀπό τὰς μαρμαρυγὰς του τὰς ὁποίας προσελκύουν ὡσαν ἀπό ἀενάους πηγὰς φωτός. Ὅλα δέ τὰ φῶτα καί ὅλα τὰ θεῖα καί νοερά γένη τῶν ἀσωμάτων φώτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν θέσιν εἰς τόν ἐπέκεινα χῶρον τοῦ οὐρανοῦ γεραίρουν τόν μέγαν βασιλέα μέ τοὺς ὑψηλοὺς καί θεοπρεπεῖς ὕμνους, εἰς τὸ μέσον δέ μεταξύ τῶν ἐκτός καί τῶν ἐντός τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων ὑπάρχει διαχωριστικὸν κυανοῦν παραπέτασμα, ὁ μέγας οὐρανός. Γύρω δέ ἀπό αὐτόν περιπολοῦν δαδουχοῦντες ὡσαν εἰς τὰ προπύλαια τῶν ἐπιγείων ἀνακτόρων ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη καί τὰ οὐράνια ἄστρα, τιμῶντα τόν ἐπέκεινα τῶν ὄλων βασιλέα καί μέ τὸ νεῦμα καί τόν λόγον αὐτοῦ ἀνάπτοντα ἀσβέστους λαμπάδας φωτός διὰ τοὺς εὕρισκομένους εἰς τόν σκοτεινὸν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ χῶρον.

³ Τοῦτον λοιπὸν τόν μέγαν βασιλέα ὕμνει δι' ἡμᾶς καί ὁ καλλίνικος βασιλεύς μας, ἀντιλαμβανόμενος πολὺ καλὰ ποῖος εἶναι ὁ αἴτιος τῆς βασιλείας· τοῦτον ἀναγνωρίζουν οἱ φιλόθεοι καίσαρες ὡς πηγὴν ὄλων τῶν ἀγαθῶν λαβόντες τὸ μάθημα ἀπὸ τόν πατέρα των· τοῦτον λατρεύουν εἰς συναθροίσεις εὐσεβῶς κατὰ τὴν διδαχὴν τοῦ μεγάλου Σωτῆρος διδασκάλου οἱ ἄνδρες τῶν στρατοπέδων, οἱ πολυπληθεῖς λαοὶ κατ' ἐπαρχίας καί πόλεις καί οἱ ἄρχοντες τῶν χωρῶν, καθὼς ἐπίσης καί πᾶν γένος ἀνθρώπων γενικῶς, παντοῖα ἔθνη, φυλαὶ καί γλῶσσαι, καί ὅλοι μαζί καί ἰδιαίτερος. Ὅλοι αὐτοί, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα διαφωνοῦν, συμφωνοῦν πλήρως εἰς αὐτὴν μόνον τὴν ὁμολογίαν ἀποκαλοῦντες Θεὸν τόν ἕνα καί μόνον κατὰ τοὺς ἐμφύτους λογισμοὺς καί κατὰ τὰς αὐτομαθεῖς καί ἀδιδάκτους ἐννοίας³.

4 Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς στοιχεῖον αὐτὸν δεσπότην γνωρίζει τοῖς ἐξ αὐτῆς ἀναδιδομένοις βλαστῆμασί τε καὶ ζώοις τὴν πρὸς τὸ νεῦμα τοῦ κρείττονος ὑποταγὴν ἐνδεικνυμένη; τοῦτον καὶ ποταμῶν ροαὶ πλημμυροῦσαι τοῖς νάμασι βυθῶν τ' ἀενάων πηγάζουσαι ρύσεις τῆς ἀρρήτου θαυματουργίας ἐπιγράφονται τὸν αἴτιον· αὐτὸν καὶ θαλάττης ἄβυσσοι βένθεσιν ἀπείροις ἐγκεκλεισμένοι κυρτούμενά τε κύματα, μετέωρα εἰς ὕψος αἰρόμενα καὶ φόβον ἀπειλοῦντα τῇ γῇ, μέχρις αὐτῶν αἰγιαλῶν προϊόντα, πτήσσει νεύματι θείου νόμου πεπεδημένα· αὐτὸν καὶ χειμερίων ὄμβρων μεμετρημένα ρεύματα, κτύποι τε βροντῶν καὶ ἀστραπῶν λαμπηδόνες, παλίνστροφοί τε ἀνέμων ριπαί, νεφῶν τε διαέριοι πορεῖαι τοῖς τὴν αὐτοῦ θέαν αὐτοπτεῖν ἀδυνάτοις προφαίνουσι.

5 Ἄλλὰ καὶ ὁ παμφαῆς ἥλιος τὸν μακρὸν αἰῶνα δολιχεύων μόνον αὐτὸν οἶδεν κύριον αὐτοῦ τε νεύματι δουλεύων οὔποτε βαίνειν ἐκτὸς ὄρων τολμᾷ· σελήνη τε ὑποχωροῦσα τὸ φέγγος ἡλίῳ χρόνων τε περιόδοις μειουμένη καὶ πάλιν αὐξομένη θεσμοῖς ὑποτάττεται θείοις· κάλλη τε οὐρανοῦ, χορείαις ἀστρῶν ἀποστίλβοντα βαινόντά τε σὺν τάξει καὶ ἁρμονίᾳ καὶ τοὺς αὐτῶν ἀναμετρούμενα κύκλους, τὸν παντοίων δοτῆρα φώτων ἀνακηρύττουσιν· ὁμοῦ τε πάντες οὐράνιοι φωστῆρες, αὐτοῦ νεύματι καὶ λόγῳ μίαν συνταξάμενοι μελωδίαν, μακρῶν αἰώνων κύκλοις δολιχὸν ἐξανύοντες δρόμον αἰθερίων σταδίων διππεύουσιν ἀγῶνας· νυκτῶν τε καὶ ἡμερῶν ἀμοιβαῖαι κινήσεις, ὥρῶν τε καὶ καιρῶν μεταβολαί, ρυθμοί τε καὶ τάξεις τοῦ παντὸς τῆς ἀπειρομεγέθους δυνάμεως τὴν πολυποίκιλον σοφίαν γεραίρουσιν.

Αὐτῷ καὶ δυνάμεις ἀφανεῖς ἀμφὶ τὰ δι' αἴρος ἀνειμένα πεδία ποτώμεναι τὴν ὀφειλομένην καὶ πρέπουσαν θεολογίαν ἀναπέμπουσιν· τοῦτον δὴ τὸν μέγαν βα-

4 Τί δέ; Καί ὁ πλανήτης τῆς γῆς ὀλόκληρος δέν ἀναγνωρίζει αὐτόν ὡς δεσπότην, δεικνύων τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰς ἐντολάς τοῦ Ὑψίστου μέ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενα βλαστήματα καὶ ζῶα; Τοῦτον καὶ τὰ πλημμυρισμένα ἀπὸ ὕδατα ρεύματα τῶν ποταμῶν καὶ αἱ βρύσεις αἱ πηγάζουσαι ἀπὸ ἀστειρεύτους βυθοῦς ἀναγράφουν ὡς αἴτιον τῆς ἀρρήτου καὶ θαυμαστῆς λειτουργίας των. Αὐτόν καὶ τῆς θαλάσσης αἱ ἄβυσσοι αἱ κλεισμένοι εἰς ἄπειρα βάθη καὶ τὰ κυρτούμενα κύματα τὰ ὁποῖα σηκώνονται εἰς μέγα ὕψος καὶ προκαλοῦν φόβον εἰς τὴν γῆν καθὼς προχωροῦν μέχρι τῶν αἰγιαλῶν τρέμουν συγκρατούμενα ἀπὸ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ νόμου. Αὐτόν ἀποκαλύπτουν εἰς τοὺς ἀδυνατοῦντας νὰ ἴδουν τὸ πρόσωπόν του ἡ μετρημένη πτώσις τῶν χειμερινῶν βροχῶν, οἱ κτύποι τῶν βροντῶν καὶ αἱ λάμπεις τῶν ἀστραπῶν, αἱ παλιστροφικαὶ κινήσεις τῶν ἀνέμων, αἱ διὰ τοῦ ἀέρος πορεῖαι τῶν νεφῶν.

5 Ἄλλὰ καὶ ὁ ὀλόφωτος ἥλιος ὁ ὁποῖος συνεχίζει τὸν δρόμον του εἰς μακροὺς αἰῶνας μόνον αὐτόν ἀναγνωρίζει κύριον καὶ εἰς αὐτοῦ τὰς ἐντολάς ὑπακούων δέν τολμᾷ ποτέ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν πορείαν του. Ἡ σελήνη, ὑπολειπομένη τοῦ ἡλίου εἰς λάμπιν, κατὰ χρονικὰς περιόδους ἐλαττουμένη καὶ πάλιν αὐξανόμενη, ὑποτάσσεται εἰς θεοῦς νόμους. Τὰ κάλλη τοῦ οὐρανοῦ λάμποντα μέ τὴν χορείαν τῶν ἀστρων, τὰ ὁποῖα προχωροῦν μέ τάξιν καὶ ἁρμονίαν καὶ διανύουν τὸν δρόμον των, διακηρύσσουν τὸν δοτῆρα τῶν παντοίων φώτων. Ὅλοι δὲ μαζὶ οἱ οὐράνιοι φωστῆρες, συνθέσαντες μέ τὴν ἐντολὴν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ μίαν μελωδίαν καὶ διανύοντες μέ κύκλους δρόμον μακρῶν αἰώνων τελοῦν ἵππικοὺς ἀγῶνας αἰθερίων σταδίων. Αἱ διαδοχικαὶ κινήσεις νυκτῶν καὶ ἡμερῶν, αἱ μεταβολαὶ ὥρῶν καὶ καιρῶν, οἱ ρυθμοὶ καὶ αἱ διατάξεις τοῦ σύμπαντος γεραίρουν τὴν πολυποίκιλον σοφίαν τῆς ἀπειρομεγέθους δυνάμεως.

Εἰς αὐτόν ἀναπέμπουν τὴν ὀφειλομένην καὶ πρόψουσαν εἰς Θεὸν ἐξύμνησιν καὶ αἱ ἀφανεῖς δυνάμεις αἱ ἰπτάμεναι εἰς διὰ τοῦ ἀέρος ἐκτεινόμενα πεδία τοῦτον

σιλέα καὶ αὐτὸς ὁμοῦ πᾶς ἀννυμεῖ κόσμος· τοῦτον ἄνωθεν οὐρανοὶ οὐρανίων τε ἀψίδων ὑπέρτεροι χοροὶ γεραίρουσιν· ὕμνοῦσι δ' ὕμνοις ἄρρητοις ἀγγέλων στρατιαί, πνεύματά τε νοεροῦ φωτὸς ἔκγονα τὸν σφῶν γεννήτορα θεολογοῦσιν· τοῦτον αἰῶνες ἄχρονοι πρὸς οὐρανοῦ τοῦδε καὶ πρὸ κόσμου ἄλλοι τε τούτων ἄπειροι αἰῶνες αἰώνων πρὸ πάσης τῆς τῶν δρατῶν ὑποστάσεως μόνον καὶ μέγαν δεσπότην καὶ Κύριον ἐπιγράφονται.

6 Τοῦτον καὶ αὐτὸς ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντα ὁ προὼν αὐτοῦ μονογενῆς λόγος, ὁ δὴ μέγας ἀρχιερεὺς τοῦ μεγάλου Θεοῦ, παντὸς χρόνου καὶ πάντων αἰώνων πρεσβύτατος, τῆ τοῦ πατρὸς καθωσιωμένος τιμῆ πρῶτος καὶ μόνος, τῆς πάντων ὑπεριλάσκεται σωτηρίας, πρωτείοις μὲν τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς δευτερείοις δὲ τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐνδοξαζόμενος, ὅτι δὴ τὸ φῶς αὐτὸς ἦν τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄλων ἀμφὶ τὸν πατέρα χορεῦον μεσιτεῦόν τε καὶ διεῖργον τῆς τῶν γενητῶν οὐσίας τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον ἰδέαν, ὃ δὴ καὶ ἄνωθεν ἐξ ἀλήκτου καὶ ἀνάρχου θεότητος ἀναβλυστάνον ἔξω πρόεισιν τὸν ὑπερουράνιον χῶρον τὰ τε εἴσω οὐρανοῦ πάντα κρείττοσιν ἢ καθ' ἥλιον σοφίας καταλάμπον αὐγαῖς. Αὐτὸς δ' ἂν εἶη ὁ τοῦδε τοῦ σύμπαντος καθηγεμῶν κόσμου, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὄρωμένοις τε καὶ ἀφανέσιν ἐπιπορευόμενος τοῦ Θεοῦ λόγος, παρ' οὗ καὶ δι' οὗ τῆς ἀνωτάτω βασιλείας τὴν εἰκόνα φέρων ὁ τῷ Θεῷ φίλος βασιλεὺς κατὰ μίμησιν τοῦ κρείττονος τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων τοὺς οἴακας διακυβερνῶν ἰθύνει.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

2 1 Ὁ μὲν γε τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Λόγος τῷ αὐτοῦ Πατρὶ συμβασιλεύων ἐξ ἀνάρχων αἰώνων εἰς ἀπείρους καὶ

λοιπὸν τὸν μέγαν βασιλέα ἀνυμνεῖ καὶ ὅλος μαζί ὁ κόσμος, τοῦτον γεραίρουν ἐπάνω οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ὑψηλότεροι ἀπὸ οὐρανίους ἀψίδας χοροί, στρατιαὶ ἀγγέλων ὑμνοῦν μὲ ὕμνους ἀρρήτους καὶ πνεύματα παράγωγα τοῦ νοεροῦ φωτὸς ἀνακηρύσσουν Θεὸν τὸν γεννήτορά των, τοῦτον ἄχρονοι αἰῶνες πρὸ τοῦ οὐρανοῦ τούτου καὶ πρὸ τοῦ κόσμου καὶ ἄλλοι ἄπειροι αἰῶνες αἰώνων πρὸ πάσης ὑποστάσεως τῶν ὁρατῶν διακηρύσσουν ὡς μόνον μέγαν δεσπότην καὶ κύριον.

6 Τοῦτον παρακαλεῖ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πάντων καὶ αὐτὸς ὁ ἐπὶ πάντας καὶ πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντας προϋπάρχων μονογενῆς Λόγος αὐτοῦ, ὁ μέγας πράγματι ἀρχιερεὺς τοῦ μεγάλου Θεοῦ, πρεσβύτατος παντὸς χρόνου καὶ πάντων τῶν αἰώνων, πρῶτος καὶ κύριος ἀφωσιωμένος εἰς τὴν τιμὴν τοῦ Πατρὸς, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος δοξάζεται ὡς πρῶτος μὲν τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων ὡς δεύτερος δὲ ἐναντι τῆς βασιλείας τοῦ Πατρὸς· διότι αὐτὸς ἦτο τὸ φῶς τὸ χορευθὲν ἐπέκεινα τῶν ὄλων γύρω ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸ μέσον καὶ διαχωρίζον τὴν ἄναρχον καὶ ἀγέννητον ἰδέαν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῶν γενητῶν, τοῦτο τὸ φῶς τὸ ὁποῖον ἀναβλύζον ἀπὸ ἄνω ἐκ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀνάρχου θεότητος προβαίνει πρὸς τὰ ἔξω καὶ καταυγάζει τὸν ὑπερουράνιον χῶρον καὶ ὅλα τὰ ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ μὲ λάμπεις σοφίας ἀνωτέρας τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ καθηγεμὼν τοῦ σύμπαντος τούτου κόσμου, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ διήκων ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ εἰς πάντα τὰ ὀρώμενα καὶ τὰ ἀόρατα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς φέρων τὴν εἰκόνα τῆς θείας βασιλείας εἰς τὸ πρόσωπόν του κατὰ μίμησιν τοῦ Ὑψίστου κατευθύνει τὴν κυβέρνησιν ὄλων τῶν ἐπιγείων.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β '

2 1 Ὁ μὲν μονογενῆς Λόγος τοῦ Θεοῦ βασιλεύων μαζί μὲ τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ ἀνάρχων αἰώνων παραμένει

- ἀτελευτήτους αἰῶνας διαρκεῖ· ὁ δὲ τούτῳ φίλος, ταῖς ἄνωθεν βασιλικαῖς ἀπορροαῖς χορηγούμενος τῷ τε τῆς θεϊκῆς ἐπηγορίας ἐπωνύμῳ δυναμούμενος, μακραῖς ἐ-
- 2 τῶν περιόδοις τῶν ἐπὶ γῆς κρατεῖ. Εἶθ' ὁ μὲν τῶν ὄλων σωτὴρ τὸν σύμπαντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον τὴν τε ἄνωτάτῳ βασιλείαν εὐπρεπῆ τῷ αὐτοῦ πατρὶ παρασκευάζει· ὁ δὲ τούτῳ φίλος αὐτῷ τῷ μονογενεῖ καὶ σωτῆρι λόγῳ τῶν ἐπὶ γῆς τοὺς ὑποχειρίους προσάγων ἐ-
- 3 πιτηδεῖους πρὸς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καθίστησιν. Καὶ ὁ μὲν κοινὸς τῶν ὄλων σωτὴρ τὰς ἀποστατικὰς δυνάμεις, ὅσαι ποτὲ ἀμφὶ τόνδε τὸν ὑπὲρ γῆς ἀέρα διπτάμεναι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐνέχριμpton ψυχαῖς, ἀοράτῳ καὶ θεϊκῆ δυνάμει οἷα θῆρας ἀγρίους τῶν αὐτοῦ θρεμμάτων ποιμένος ἀγαθοῦ δίκην πορρωτάτῳ καθίστησιν· ὁ δὲ τούτῳ φίλος ἄνωθεν παρ' αὐτοῦ τοῖς κατ' ἐχθροὺς κοσμούμενος τροπαίοις τοὺς ἐμφανεῖς τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς νόμῳ πολέμου χειρούμενος σωφρονίζει.
- 4 Καὶ ὁ μὲν λόγος ὢν προκόσμιος καὶ σωτὴρ τῶν ὄλων λογικὰ καὶ σωτηριώδη σπέρματα τοῖς αὐτοῦ παραδιδούς θιασώταις λογικοῦς ἅμα καὶ τῆς τοῦ πατρὸς βασιλείας ἐπιστημονικοῦς ἀπεργάζεται· ὁ δὲ τούτῳ φίλος οἷά τις ὑποφήτης τοῦ Θεοῦ Λόγου πᾶν γένος ἀνθρώπινον ἐπὶ τὴν τοῦ κρείττονος ἀνακαλεῖται γνῶσιν, ταῖς πάντων ἀκοαῖς ἐμβοῶν μεγάλη τε φωνῆ τοῖς ἐπὶ γῆς ἅπασιν τοὺς
- 5 τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας ἀνακηρύττων νόμους. Καὶ ὁ μὲν τῶν ὄλων σωτὴρ τὰς οὐρανίους πύλας τῆς τοῦ πατρὸς βασιλείας τοῖς ἐνθένδε ἐκεῖσε μεθισταμένοις ἀναπετάννυσιν· ὁ δὲ ζήλῳ τοῦ κρείττονος πάντα ρύπον ἀθέου πλάνης τῆς κατὰ γῆν βασιλείας ἀποκαθηράμενος χοροὺς ὁσίων καὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν εἴσω βασιλικῶν οἰκῶν εἰσκαλεῖται, αὐτανδρον τὸν σύμπαντα στόλον τῶν ὑπ' αὐτῷ κυβερνωμένων διασώσασθαι προμηθοῦμενος.

Πανήγυριν τε ταύτην μόνος οὗτος τῶν πώποτε τῆς Ρωμαίων καθηγησαμένων βασιλείας, τριτταῖς ἤδη πε-

3. Πιθανῶς ἐννοεῖται ὁ τίτλος τοῦ χριστιανοῦ.

4. Βεβαίως τὴν τριακονταετίαν εἶχεν ὑπερβῆ ἤδη καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος (31 π.Χ.—14 μ.Χ.).

εἰς ἀπείρους καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας· ὁ δὲ φίλος αὐτοῦ
 ἐφοδιαζόμενος μὲ τὰς ἄνωθεν βασιλικὰς χορηγίας καὶ
 ἐνδυναμούμενος ἀπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦ θεϊκοῦ τίτλου³,
 2 κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ μακρὰς περιόδους ἐτῶν. Ἐπει-
 τα ὁ μὲν Σωτὴρ τῶν ὄλων καταρτίζει ὅλον τὸν οὐρανὸν
 καὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν οὐρανίαν βασιλείαν ὅπως πρέπει
 εἰς τὸν Πατέρα του· ὁ δὲ φίλος τούτου προσάγων εἰς
 τὸν μονογενῆ καὶ Σωτῆρα Λόγον τοὺς ὀπαδοὺς του ἐκ
 τῶν ἐπὶ γῆς τοὺς καθιστὰ ἐπιτηδεῖους διὰ τὴν βασιλείαν
 3 του. Καὶ ὁ μὲν κοινὸς Σωτὴρ τῶν ὄλων ὡς ἀγαθὸς ποι-
 μὴν ἀπομακρύνει μὲ ἀόρατον καὶ θεϊκὴν δύναμιν ἀπὸ τὰ
 πρόβατά του ὡς ἄγρια θηρία τὰς στασιαστικὰς δυνάμεις
 αἱ ὁποῖαι κάποτε ἰπτάμεναι γύρω ἀπὸ τὸν ἀτμοσφαιρικὸν
 ἀέρα ἐπετίθεντο ἐναντίον τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων, ὁ
 δὲ φίλος μὲ αὐτὸν ἐφωδιασμένος ἄνωθεν ἀπὸ αὐτὸν μὲ
 τὰ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν σωφρονίζει τοὺς φανεροὺς
 ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας, μεταχειριζόμενος αὐτοὺς κατὰ τὸν
 4 νόμον τοῦ πολέμου. Καὶ ὁ μὲν Λόγος, καθὼς εἶναι προ-
 κόσμιος καὶ Σωτὴρ τῶν ὄλων προσφέρει λογικὰ καὶ σω-
 τηριώδη σπέρματα εἰς τοὺς θιασώτας αὐτοῦ καὶ τοὺς καθι-
 στὰ συγχρόνως λογικοὺς καὶ γνώστας τῆς βασιλείας τοῦ
 Πατρὸς· ὁ δὲ φίλος τούτου ὡσάν προφήτης τοῦ θείου
 Λόγου ἀνακαλεῖ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν γνῶ-
 σιν τοῦ Ὑψίστου, κραυγάζων εἰς ὄλων τὰς ἀκοὰς καὶ
 διακηρύσσων εἰς ὅλους τοὺς ἐπὶ γῆς τοὺς νόμους τῆς
 5 ἀληθοῦς εὐσεβείας μὲ μεγάλην φωνήν. Καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ
 τῶν ὄλων διανοίγει τὰς οὐρανίους πύλας τῆς βασιλείας
 τοῦ Πατρὸς εἰς τοὺς μεθισταμένους ἀπὸ ἐδῶ πρὸς τὰ
 ἐκεῖ· ὁ δὲ βασιλεὺς καθάρισας ἀπὸ ζῆλον τοῦ ἀνωτέρου
 τὴν ἐπίγειον βασιλείαν ἀπὸ πάντα ρύπον ἀθέου πλάνης
 προσκαλεῖ μέσα εἰς τὰ βασιλικά ἀνάκτορα χοροὺς ὁσίων
 καὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν, προνοῶν νὰ διασώσῃ αὐτανδρον ὅ-
 λον τὸν στόλον τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυβερνωμένων.

Μόνος δὲ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνέκαθεν ἡγηθέντας τοῦ
 κράτους τῶν Ρωμαίων τιμηθεὶς διὰ τριῶν δεκαετιῶν ὑπὸ
 τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ⁴, τελεῖ τώρα τὴν πανήγυριν ταύτην

ριόδοις δεκάδων πρὸς τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τιμηθεῖς, οὐ χθονίοις κατὰ τοὺς παλαιούς συντελεῖ πνεύμασιν, οὐδὲ λαοπλάνων φάσμασι δαιμόνων, οὐδ' ἀπάταις καὶ λήροις ἀθέων ἀνδρῶν, αὐτῷ δὲ τὰ χαριστήρια τῷ τετιμηκότι, συνησθημένος τῶν εἰς αὐτὸν κεχορηγημένων ἀγαθῶν, ἀποδίδωσιν, οὐ κατὰ τοὺς παλαιούς αἵμασι καὶ λύθροις τοὺς βασιλικούς οἴκους μαιίνων, οὐδὲ καπνῷ καὶ πυρὶ ζώων τε ὀλοκαύτων θυσίαις χθονίους δαίμονας ἀπομειλισσόμενος, τὴν δ' αὐτῷ τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων προσφιλῆ καὶ χαρίεσσαν θυσίαν, αὐτὴν δηλαδὴ τὴν αὐτοῦ βασιλικὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τὸν θεοπρεπέστατον ἀφιερῶν αὐτῷ. ⁶ Θυσία γὰρ αὕτη προσηνῆς αὐτῷ μόνη, ἦν δὴ βασιλεύς ὁ ἡμεδαπὸς καλλιερεῖν ἀπύροις καὶ ἀναίμοις, τοῖς κατὰ διάνοιαν κεκαθαρμένοις λογισμοῖς δεδίδακται, ψυχῆς μὲν ἀδιαφεύστοις δόγμασι τὰ τῆς εὐσεβείας κρατύνων, λόγῳ δὲ μεγαλοπρεπεῖ γεραίρων τὴν θεολογίαν, πράξεσί τε βασιλικαῖς τὴν τοῦ κρείττονος ζηλῶν φιλανθρωπίαν, ὅλος τε ἀνακείμενος αὐτῷ καὶ μέγα δῶρον ἀνατιθεὶς αὐτὸς ἑαυτὸν οὐ πεπίστευται κόσμου τὸ ἀκροθίνιον· τοῦτο δὴ μέγιστον ἱερεῖον πρὸ τῶν ἀπάντων καλλιερεῖ βασιλεύς, θύει δ' ἅτε ποιμὴν ἀγαθὸς οὐκ

Ἄρνων πρωτογόνων ρέζων κλειτὰς ἑκατόμβας τῶν ὑπ' αὐτῷ ποιμαινομένων λογικῶν θρεμμάτων τὰς ψυχὰς τῆ αὐτοῦ γνώσει καὶ εὐσεβείᾳ προσάγων.

Κ Ε Φ Α Α Ι Ο Ν Γ'

³ ¹ Ὁ δὲ τῷ τοιῷδε χαίρων ἱερεῖῳ καὶ τὸ δῶρον ἀσμένως ἀσπαζόμενος τῆς τε σεμνῆς καὶ καλλιπρεποῦς θυσίας τὸν ἱεροφάντην ἀγάμενος προσθήκας αὐτῷ μακρῶν περιόδων τῆς βασιλείας προστίθησιν, ἀμοιβαίως ταῖς εἰς αὐτὸν ὀσίαις αὐξῶν τὰς εὐεργεσίας, παρέχει τε παντοίας ἑορτὰς ἐκτελεῖν σὺν πολλῇ ραστώνῃ τῆς μοναρχ-

5. Ὀμήρου Ἰλιάδς 4, 102.

ὄχι σύμφωνα μὲ τὰς συνηθείας τῶν παλαιῶν πρὸς τιμὴν ὑποχθονίων πνευμάτων ἢ φασμάτων λαοπλάτων δαιμόνων ἢ μὲ ἀπάτας καὶ φλυαρίας μωρῶν ἀθέων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀποδίδει τὰ εὐχαριστήρια εἰς αὐτὸν τὸν τιμήσαντα, ἀναγνωρίζων τὰ εἰς αὐτὸν χορηγηθέντα ἀγαθὰ. Τὰ ἀποδίδει δὲ ὄχι κατὰ τὴν πρακτικὴν τῶν παλαιῶν μαιίνων μὲ αἷματα καὶ λύθρους τοὺς βασιλικοὺς οἴκους, οὔτε ἐξιλεῶνων ὑποχθονίους δαίμονας μὲ καπνὸν καὶ φωτιὰν καὶ μὲ θυσίας ὀλοκαύτων ζώων, ἀλλὰ προσφέρων τὴν προσφιλῆ καὶ εὐχάριστον εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῶν ὄλων θυσίαν, ἀφιερῶνων δηλαδὴ εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν τὴν βασιλικὴν ψυχὴν του καὶ τὸν θεο-
 6 πρεπέστατον νοῦν του. Διότι αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἀποδεκτὴ ἀπὸ αὐτὸν θυσία, τὴν ὁποίαν ἔμαθεν ἀκριβῶς ὁ βασιλεὺς μας νὰ προσφέρῃ μὲ τοὺς καθαροὺς λογισμοὺς τῆς διανοίας του χωρὶς φωτιὰν καὶ αἷμα, ἐνισχύων τὴν εὐσέβειαν μὲ τὰ ἀληθινὰ δόγματα τῆς ψυχῆς, γεραίρων δὲ τὴν θεολογίαν μὲ μεγαλοπρεπῆ λόγον, μιμούμενος τὴν θείαν φιλανθρωπίαν μὲ βασιλικάς πράξεις, ὀλόκληρος ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν, ἀφιερῶσας μέγα δῶρον αὐτός ἑαυτὸν ὡς τὸ πρωτόκαρπον τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος εἶναι ἐμπει-
 3 1 στευμένος εἰς αὐτὸν. Αὕτη εἶναι ἡ μεγίστη θυσία τὴν ὁποίαν πρὶν ἀπὸ ὅλα προσφέρει ὁ βασιλεὺς καὶ θυσιάζει ὄχι
 τελῶν ὀνομαστάς ἑκατόμβας πρωτογόνων ἀρνίων⁵, ἀλλὰ παρουσιάζων τὰς ψυχὰς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων προβάτων εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν εὐσέβειαν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'

3 1 Ὁ δὲ Θεός, χαίρων διὰ τὸ πρόσφορον αὐτὸ καὶ εὐχαρίστως ἀποδεχόμενος τὸ δῶρον ἐκτιμᾷ τὸν ἱεροφάντην τῆς λαμπρᾶς καὶ εὐγενοῦς αὐτῆς θυσίας καὶ παρέχει εἰς αὐτὸν μακρὰς περιόδους βασιλείας, αὐξάνων τὰς εὐεργεσίας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ὑπὸ τούτου προσφοράς, ἐπιτρέπει δὲ νὰ τελῆ διαδοχικὰς ἐορτάς τῆς βασιλείας μὲ μεγάλην λαμπρότητα, προάγων εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ

χίας, ἔφ' ἐκάστη περιόδῳ δεκαετοῦς πανηγύρεως ἓνα
 τινὰ τῶν αὐτοῦ παίδων ἐπὶ τὴν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου
 κοινωνίαν προχειριζόμενος καὶ ὡσπερ εὐθαλεῖ καὶ ἀκ-
 2 μαίῳ φυτῷ χρόνων αὐξήσεις δωρούμενος. Πρῶτόν γε
 τοῦ Πατρὸς τὸν δμώνυμον κατὰ τὴν πρώτην τῆς βασι-
 λικῆς περιόδου δεκάδα τοῦ βασιλικοῦ κοινωνὸν ἀπέφη-
 νε κλήρου, δεύτερον δ' ἐπὶ τῇ δευτέρῃ δεκάδι τὸν ἐφε-
 ξῆς τῷ χρόνῳ, τὸν τρίτον ὡσαύτως ἐπὶ τῇ τρίτῃ τῆς
 μετὰ χειρας ἑορτῆς δεκάδι. Ἦδη δὲ καὶ τετάρτης ἀνα-
 κυκλουμένης περιόδου, ὡς ἂν τῶν χρόνων εἰς μῆκος
 ἐκτεινομένων, συναύξων τὴν βασιλείαν ἀφθόνῳ κοινω-
 νία τοῦ γένους καισάρων τε ἀναδείξεισι θείων προφη-
 τῶν ἀποπληροῖ θεσπίσματα, ἃ δὴ πάλαι καὶ πρόπαλαι
 ᾧδέ πη ἔβόα· «καὶ διαλήφονται τὴν βασιλείαν ἅγιοι ὑψί-
 3 στου».

Οὕτω δῆτα χρόνων ἅμα καὶ παίδων αὐξήσεις βα-
 σιλεῖ τῷ θεοφιλεστάτῳ Θεὸς αὐτὸς ὁ παμβασιλεὺς δω-
 ρούμενος, ἀκμάζουσαν αὐτῷ καὶ νεαρὰν τὴν κατὰ τῶν
 ἐπὶ γῆς ἔθνῶν ἡγεμονίαν ὡσπερ ἄρτι φύειν ἀρχομένην
 καθίστησιν, αὐτὸς τε αὐτῷ συντελεῖ τὴν πανήγυριν, νι-
 κητὴν αὐτὸν καθιστὰς ἐχθρῶν ἀπάντων καὶ πολεμίων
 εὐσεβείας τε ἀληθοῦς ὑπόδειγμα τοῖς ἐπὶ γῆς ἅπασιν
 4 ἀποφαίνων. Ὁ δ', ὡς φῶς ἡλίου τοὺς πορρωτάτω τοῖς
 τόποις ἀπωκισμένους ταῖς εἰς μακρὸν ἐξ αὐτοῦ παρα-
 πεμπομέναις ἀκτῖσι καταυγάζει· ᾧδε μὲν ἡμῖν τοῖς τὴν
 ἑῶαν λαχοῦσι τὸν ἐπάξιον αὐτοῦ καρπὸν, θάτερον δὲ
 τῶν παίδων θατέρῳ γένει τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάλιν
 ἄλλον ἀλλαχόθι, λαμπτήρας οἷα καὶ φωστῆρας τῶν ἐξ
 αὐτοῦ προχεομένων φώτων διενείματο· εἶθ' ὑπὸ μίαν
 ζεύγλην βασιλικοῦ τεθρίππου τέτταρας ὑποζεύξας αὐ-
 τὸς αὐτῷ οἷά τινας πώλους τοὺς ἀνδρειοτάτους καίσα-
 ρας ἠνίαις τε αὐτοῦς ἐνθέου συμφωνίας τε καὶ ὁμοιοί-
 ας ἀρμοσάμενος, ἄνωθεν ὑψηλῶς ἠνιοχῶν ἐλαύνει, ὁ-
 μοῦ τὴν σύμπασαν ὄσσην ἡλιος ἐφορᾷ διππεύων, αὐτὸς
 τε τοῖς πᾶσιν ἐπιπαρῶν καὶ τὰ πάντα διασκοπούμενος.

6. Βλ. Βίος Κωνσταντίνου 4, 40.

7. Δαν. 7, 18.

βασιλικού ἀξιώματος ἓνα τῶν υἱῶν του εἰς κάθε πανηγυρισμὸν μιᾶς δεκαετοῦς περιόδου καὶ χορηγῶν αὔξησιν
 2 ἐτῶν ὡσάν εἰς εὐθαλὲς καὶ ἀκμαῖον φυτὸν⁶. Πρῶτον κατέστησε μέτοχον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας τὸν ὁμώνυμον τοῦ πατρὸς Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τῆς βασιλείας, δεῦτερον δὲ τὸν ἐπόμενον Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντᾶ ἐπίσης κατὰ τὴν σημερινὴν τρίτην δεκαετηρίδα. Ἦδη δὲ ὁπότε ἀρχίζει καὶ τετάρτη περίοδος, καθὼς οἱ χρόνοι ἐπιμηκύνονται, αὐξάνων τὴν βασιλείαν μὲ ἄφθονον συμμετοχὴν τῆς οἰκογενείας καὶ ἀνάδειξιν καισάρων ἐκπληρώνει τοὺς ἱεροὺς λόγους τῶν θείων προφητῶν, οἱ ὁποῖοι παλαιὰ καὶ παλαιότατα ἐβόων ὡς ἐξῆς· «καὶ θὰ καταλάβουν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν οἱ ἅγιοι τοῦ Ὑψίστου»⁷.

3 Οὕτω λοιπὸν δωρούμενος ὁ παμβασιλεὺς Θεὸς εἰς τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα αὔξησιν ἐτῶν καὶ παιδίων, καθιστᾶ ἀκμαίαν καὶ νεαρὰν τὴν ἡγεμονίαν του ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς ὡσάν νὰ ἀρχίζῃ νὰ φύεται μόλις τώρα. Τελεῖ δι' αὐτὸν τὴν πανήγυριν ὁ ἴδιος ὁ Θεός, καθιστῶν αὐτὸν νικητὴν ὅλων τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων καὶ ἀνα-

4 δεικνύων αὐτὸν ὑπόδειγμα δι' ὅλους τοὺς ἐπὶ γῆς. Αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ὡς φῶς ἡλίου καταυγάζει τοὺς εἰς μακρινὰς ἐπαρχίας κατοικοῦντας μὲ τὰς ἀπὸ αὐτὸν ἀποστελλομένας μακρὰν ἀκτῖνας· διένειμεν ἐδῶ μὲν εἰς ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι εὕρισκόμεθα εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν ἐπάξιον καρπὸν του, ἄλλον δὲ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς του εἰς ἄλλο γένος ἀνθρώπων καὶ πάλιν ἄλλον ἄλλου, ὡς λαμπτῆρας καὶ φωστῆρας τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἐκχεομένων φώτων. Ἐπειτα Ζεύξας ὁ ἴδιος ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγὸν βασιλικῶν τεθρίππου ἄρματος τέσσαρας⁸ ἀνδρειοτάτους καίσαρας ὡσάν πώλους καὶ συναρμόσας αὐτοὺς μὲ τὰ ἡνία θείας συμφωνίας καὶ ἁρμονίας, τοὺς διευθύνει ἡνιοχῶν ἀπὸ ἐπάνω ὑψηλά, καὶ ἐποπτεύει ὅλην τὴν οἰκουμένην, περιερχόμενος αὐτήν, συμπαριστάμενος εἰς ὅλους καὶ ἐπιθεωρῶν τὰ πάντα.

8. Ἦσαν τέσσαρες οἱ Καίσαρες διότι εἶχε προστεθῆ καὶ ὁ ἀνεψιὸς οὗ Κωνσταντῖνου Δαλμάτιος.

5 *Κάπειτα τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰκόνι κεκοσμημέ-
νος, ἄνω βλέπων κατὰ τὴν ἀρχέτυπον ἰδέαν τοὺς κάτω
διακυβερνῶν ἰθύνει, μονάρχου δυναστείας μιμήματι κρα-
ταιούμενος· τοῦτο γὰρ ἀνθρώπου φύσει τῶν ἐπὶ γῆς μό-
νη ὁ τῶν ἀπάντων δεδώρηται βασιλεύς. Νόμος γὰρ οὗ-
τος βασιλικῆς ἐξουσίας ὁ κατὰ πάντων μίαν ἀρχὴν ὁ-
6 ριζόμενος. Μοναρχία δὲ τῆς πάντων ὑπέρκειται συστά-
σεώς τε καὶ διοικήσεως· ἀναρχία γὰρ μᾶλλον καὶ στά-
σις ἢ ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένη πολυαρχία.*

*Διὸ δὴ εἷς Θεὸς ἀλλ' οὐ δύο οὐδὲ τρεῖς οὐδὲ ἔτι πλεί-
ονες, ἀκριβῶς γὰρ ἄθεον τὸν πολύθεον· εἷς βασιλεύς, καὶ
ὁ τούτου λόγος καὶ νόμος βασιλικὸς εἷς, οὐ ρήμασι καὶ
συλλαβαῖς ἐκφωνούμενος οὐδ' ἐν γραφαῖς καὶ στήλαις
χρόνου μήκει δαπανώμενος, ζῶν δὲ καὶ ὑφεστῶς Θε-
ὸς Λόγος, τοῖς ὑπ' αὐτὸν καὶ μετ' αὐτὸν ἅπασι τὴν τοῦ
7 Πατρὸς διαταττόμενος βασιλείαν. Στρατιαὶ δὲ τοῦτον
οὐράνιοι περιπολοῦσι, μυριάδες τε ἀγγέλων Θεοῦ λει-
τουργῶν πλήθη τε στρατοπεδείας ὑπερκοσμίου τῶν τε
εἴσω οὐρανοῦ πνευμάτων ἀφανῶν τῆ τοῦ παντὸς κό-
σμου τάξει διακονουμένων, ὧν πάντων ὁ βασιλικὸς κα-
θηγεῖται λόγος οἷά τις μεγάλου βασιλέως ὑπαρχος. Ἀρ-
χιστράτηγον αὐτὸν καὶ ἀρχιερέα μέγαν προφήτην τε τοῦ
Πατρὸς καὶ μεγάλης βουλῆς ἀγγελον φωτὸς τε ἀπαύ-
γασμα πατρικοῦ μονογενῆ τε υἱὸν καὶ τούτων ἕτερα μυ-
ρία θεσπίζουσιν ἀναφωνοῦσαι θεολόγων φωναί, ὃν δὴ
ζῶντα λόγον καὶ νόμον καὶ σοφίαν ἀγαθοῦ τε πλήρωμα
παντὸς ὁ γεννήσας ὑποστησάμενος, μεγίστων ἀγαθῶν
8 δόμα τοῖς ὑπὸ τὴν βασιλείαν πᾶσιν ἔδωρήσατο. Ὁ δὲ
διήκων τὰ πάντα πάντη τε ἐπιπορευόμενος καὶ τάς τε
τοῦ Πατρὸς χάριτας ἀφθόνως ἐξαπλῶν εἰς πάντας μέ-
χρι καὶ τῶν ἐπὶ γῆς λογικῶν τὸ τῆς βασιλικῆς δυνα-
στείας ἐξέτεινεν μίμημα, θεϊκαῖς δυνάμεσι τὴν κατ' εἰ-
κόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημένην ἀνθρώπου ψυχὴν κατα-
κοσμήσας· ἐνθεν αὐτῇ καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἢ κοι-*

5 Ἐπειτα, κεκοσμημένος μὲ τὴν εἰκόνα τῆς οὐρανίου
 βασιλείας, βλέπων πρὸς τὰ ἄνω κατὰ τὴν ἀρχέτυπον ἰ-
 δέαν, διακυβερνᾷ καὶ κατευθύνει τοὺς κάτω, ἐνδυναμού-
 μενος ἀπὸ τὴν μίμησιν τῆς δυναστείας τοῦ μονάρχου.
 Διότι ὁ βασιλεὺς τῶν ὄλων εἰς μόνην τὴν φύσιν τῶν ἀν-
 θρώπων ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς ἔχει δωρήσει τοῦτο. Αὐτός εἶναι
 6 πράγματι ὁ νόμος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ὁ ὁποῖος ὀρί-
 ζει μίαν μόνον ἀρχὴν ἐπὶ πάντων. Ἡ δὲ μοναρχία ὑπέρ-
 κειται πάσης ἄλλης καταστάσεως καὶ διοικήσεως· διότι ἡ
 ἀντίθετος πρὸς αὐτὴν πολυαρχία ἐξ ἰσοτιμίας εἶναι ἀναρ-
 χία καὶ ἀταξία.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἰς Θεὸς ὑπάρχει, ἀλλ' ὄχι δύο ἢ
 τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι, διότι ἡ πολυθεΐα εἶναι ἀκριβῶς
 ἀθεΐα· εἰς βασιλεὺς, καὶ εἰς ὁ Λόγος τούτου καὶ ὁ βασιλι-
 κὸς νόμος, μὴ ἐκφωνούμενος μὲ λόγια καὶ λέξεις μήτε
 δαπανώμενος εἰς γραφὰς καὶ στήλας ἀπὸ τὴν πολυκαι-
 ρίαν, ἀλλὰ ζῶν καὶ ὑπάρχων Θεὸς Λόγος καὶ διοικῶν τὴν
 βασιλείαν τοῦ Πατρὸς δι' ὄλους τοὺς ὑπ' αὐτὸν καὶ μετ'
 7 αὐτόν. Περιβάλλουν δὲ αὐτόν στρατιαὶ οὐράνιοι, μυριάδες
 ἀγγέλων λειτουργῶν Θεοῦ καὶ πλήθη ὑπερκοσμίου στρα-
 τεύματος, καθὼς καὶ πνευμάτων ἀοράτων ὑπηρετούντων
 τὴν τάξιν τοῦ σύμπαντος κόσμου ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸν οὐ-
 ρανόν· ὄλων δὲ αὐτῶν ἡγεῖται ὁ βασιλικὸς Λόγος ὡσὰν
 ὑπαρχος τοῦ μεγάλου βασιλέως. Τοῦτον αἰ φωναὶ τῶν
 θεολόγων ἀνακηρύσσουν μεγαλοφώνως ἀρχιστράτηγον καὶ
 μέγαν ἀρχιερέα, προφήτην τοῦ Πατρὸς καὶ μεγάλης βου-
 λῆς ἄγγελον, ἀπαύγασμα πατρικοῦ φωτός, μονογενῆ Υἱὸν
 καὶ πολλὰ ἄλλα. Τοῦτον λοιπὸν καταστήσας ὁ γεννήτωρ
 ζῶντα Λόγον καὶ νόμον καὶ σοφίαν καὶ πλήρωμα παντός
 ἀγαθοῦ, τὸν παρουσίασεν ὡς τὸ μέγιστον καὶ ἀγαθώτα-
 8 τον δῶρον εἰς ὄλους τοὺς ὑπηκόους του. Αὐτός δὲ, διή-
 κων δι' ὄλων καὶ μεταβαίνων παντοῦ, καὶ διαδίδων τὰς
 χάριτας τοῦ Πατρὸς ἀφθόνως εἰς ὄλους, ἐπεξέτεινε τὴν
 μίμησιν τῆς βασιλικῆς δυναστείας μέχρι τῶν ἐπιγείων λο-
 γικῶν δημιουργημάτων, κατακοσμήσας μὲ θεϊκὰς δυνά-
 μεις τὴν κατ' εἰκόνα αὐτοῦ πλασμένην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώ-

νωνία θεϊκῆς ἐξ ἀπορροίας περίεστι. Μόνος μὲν γὰρ ὁ σοφὸς ὁ καὶ Θεὸς μόνος· ὁ δ' αὐτὸς τὴν οὐσίαν ἀγαθὸς μόνος, ἰσχύι τε δυνατὸς αὐτὸς μόνος, καὶ γεννήτωρ μὲν αὐτῆς δικαιοσύνης, πατὴρ δὲ λόγου καὶ σοφίας, πηγὴ τε φωτὸς καὶ ζωῆς, ἀληθείας τε καὶ ἀρετῆς ταμίας, καὶ δὴ βασιλείας αὐτῆς ἀρχῆς τε πάσης καὶ ἐξουσίας καθηγεμών.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ '

4 1 Ἄλλὰ ταῦτα πόθεν ἀνθρώποις εἰδέναι; τίς δ' ἀκοῆ θνητῶν ταῦτα διηκονήσατο; πόθεν δὲ γλώττη σαρκὸς τὰ σαρκῶν ἀλλότρια καὶ σωμάτων ἀποφθέγγεσθαι; τίς τὸν ἀφανῆ βασιλέα διοπτρεύσας ταύτας ἐν αὐτῷ κατεῖδεν δυνάμεις; αἰσθήσει μὲν γὰρ σωμάτων ἀδελφὰ στοιχεῖα τὰ τ' ἐκ τούτων συγκρίματα καταλαμβάνεται, ἀλλ' οὐδεὶς πω σωμάτων ὀφθαλμοῖς τὴν κατὰ πάντων ἀφανῆ βασιλείαν ὄψει παραλαβὼν ἐσεμνύνατο, οὐδὲ θνητῆ φύσις τὸ σοφίας κατενόησε κάλλος. Τίς δὲ σαρκῶν αἰσθήσει τὸ δικαιοσύνης ἐνεῖδε πρόσωπον; ἐννόμου δ' ἀρχῆς καὶ βασιλικῆς ἐξουσίας πόθεν ἀνθρώποις ὑπεισηλθον ἔννοιοι; πόθεν αὐτοκρατορικὴ δύναμις τῷ σαρκὶ καὶ αἵματι πεπιλημένῳ; τίς δὲ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀσχηματίστους ιδέας καὶ τὴν ἀσώματον καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν τοῖς ἐπὶ γῆς ἐξηγόρευσεν;

2 Ἄλλ' ἦν ἄρα τούτων εἷς ἐρμηνεὺς ὁ διὰ πάντων ἡκων τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις λογικῆς καὶ νοερᾶς πατὴρ οὐσίας, μόνος μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐξημμένος, τοῖς δὲ σφετέροις ἐκγόνοις τὰς πατρικὰς ἀπορροίας ἐπάρδων. Ἐνθεν ἅπασιν ἀνθρώποις Ἑλλησιν ὁμοῦ καὶ βαρβάροις οἱ κατὰ φύσιν αὐτομαθεῖς λογισμοί, ἐνθεν λόγου καὶ σοφίας ἔννοιοι, ἐνθεν φρονή-

που· ὡς ἐκ τούτου δὲ διαθέτει αὕτη καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν τὴν κοινωνίαν ἐκ θεϊκῆς χορηγίας. Διότι μόνος σοφὸς εἶναι ὁ καὶ μόνος Θεός, ὁ ἴδιος δὲ εἶναι μόνος κατ' οὐσίαν ἀγαθός, μόνος δυνατός κατὰ τὴν ἰσχύν, γεννήτωρ αὐτῆς ταύτης τῆς δικαιοσύνης, πατὴρ Λόγου καὶ Σοφίας, πηγὴ φωτός καὶ ζωῆς, ταμίας ἀληθείας καὶ ἀρετῆς, τέλος καθηγεμῶν τῆς βασιλείας καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ '

- 4 1 Ἄλλ' ἀπὸ ποῦ ἔχει ταύτην τὴν γνῶσιν ὁ ἄνθρωπος; Καὶ ποῖος μετέφερεν αὐτὰ εἰς τὴν ἀκοὴν τῶν θνητῶν; Ἀπὸ ποῦ ἀντλεῖ τὴν δύναμιν ἢ γλῶσσα σαρκός νὰ ὁμιλῇ πράγματα ξένα πρὸς τὰς σάρκας καὶ τὰ σώματα; Ποῖος διέκρινε τὸν ἀφανῆ βασιλέα καὶ εἶδεν εἰς αὐτὸν ταύτας τὰς δυνάμεις; Διότι μὲ τὴν αἴσθησιν καταλαμβάνονται τὰ συγγενῆ πρὸς τὰ σώματα στοιχεῖα καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐκαυχῆθη ποτὲ ὅτι ἀντελήφθη μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του τὴν ἀφανῆ ἐπὶ πάντων βασιλείαν οὔτε θνητῆ φύσις κατενόησε τὸ κάλλος τῆς σοφίας. Ποῖος δὲ εἶδε τὸ πρόσωπον τῆς δικαιοσύνης μὲ σαρκικὴν αἴσθησιν; Τῆς δὲ ἐννόμου ἀρχῆς καὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας αἱ ἔννοιαι ἀπὸ ποῦ ὑπεισηλθον εἰς τοὺς ἀνθρώπους; Ἀπὸ ποῦ ἤλθεν ἡ ἰδέα τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως εἰς τὸν συντεθειμένον ἀπὸ σάρκα καὶ αἷμα ἄνθρωπον; Καὶ ποῖος ἐξήγγειλεν εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀσχηματίστους ἰδέας καὶ τὴν ἀσώματον καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν;
- 2 Βεβαίως ὅλων τούτων ὑπῆρξεν εἰς ἐρμηνευτῆς ὁ δι' ὅλων διήκων Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ πατὴρ τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους οὐσίας, ὁ μόνος μὲν συνημμένος μὲ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους ἐκγόνους μεταδίδων τὰς πατρικὰς ἀπορροάς. Ἐκ τούτου προέρχονται οἱ ἔμφυτοι αὐτομαθεῖς λογισμοὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, Ἑλλήνων μαζὶ καὶ βαρβάρων, ἐκ τούτου αἱ ἔννοιαι τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας, ἐκ τούτου τὰ σπέρματα

σεως καὶ δικαιοσύνης σπέρματα, ἔνθεν αἱ τῶν τεχνῶν καταλήψεις, ἔνθεν ἀρετῆς ἐπιστήμη σοφίας τε φίλον ὄνομα καὶ σεμνὸς φιλοσόφου παιδείας ἕρως, ἔνθεν ἀγαθοῦ παντὸς καὶ καλοῦ γνῶσις, ἔνθεν αὐτοῦ φαντασία Θεοῦ καὶ βίος θεοσεβείας ἐπάξιος, ἔνθεν ἀνθρώπῳ βασιλείας ἰσχύς καὶ κράτος ἄμαχον τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων.

3 Ὡς δὲ τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ χαρακτῆρα λόγος ὁ τῶν λογικῶν ὑφίστη πατὴρ βασιλικόν τε τουτοῖ τὸ ζῶον ἀπειργάζετο, μόνον τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεύειν καὶ βασιλεύεσθαι ἀναδείξας προμελετᾶν τε καὶ προδιδάσκεσθαι ἐνθένδε τῆς οὐρανίου βασιλείας τὴν ἐπηγγελμένην ἐλπίδα, δι' ἣν καὶ ἀφίκται, θνητοῖς εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν αὐτὸς ὁ τῶν παιδῶν οὐκ ἀπώκνει πατῆρ, τὰ δ' αὐτοῦ γεωργῶν σπέρματα καὶ τὰς ἄνωθεν ἀνανεούμενος χορηγίας οὐρανίου μεθέξειν βασιλείας τοῖς πᾶσιν εὐηγγελίζετο, ἐκάλει τε καὶ παρεκάλει πρὸς τὴν ἄνω πορείαν εὐτρεπεῖς εἶναι, τὴν ἐπάξιον τῆς κλήσεως στολὴν παρασκευασαμένους, ἐπλήρου τε ἀρρητῶ δυνάμει τὴν σύμπασαν ὄσσην ἥλιος ἐφορᾷ τοῦ κηρύγματος, τῷ τῆς κατὰ γῆν βασιλείας μιμήματι τὴν οὐράνιον ἐκτυπούμενος, ἐφ' ἣν καὶ σπεύδειν τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων παρορμᾷ γένος, ἀγαθὴν ἐλπίδα ταύτην προβεβλημένος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ε'

5 1 Ἦς ὁ μὲν τῷ Θεῷ φίλος ἐντεῦθεν ἤδη μεθέξει, ταῖς ἐμφύτοις τῷ Θεῷ κοσμηθεὶς ἀρεταῖς καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἀπορροίας τῆ ψυχῆ καταδεδεγμένος, καὶ λογικὸς μὲν ἐκ τοῦ καθόλου γεγονῶς λόγου, σοφίας δὲ μετουσίᾳ σοφός, ἀγαθὸς δ' ἀγαθοῦ κοινωνία, καὶ δίκαιος μετοχῆ

τῆς φρονήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τούτου αἱ ἐπινοή-
σεις τῶν τεχνῶν, ἐκ τούτου ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀρετῆς καὶ
τὸ φίλον τῆς σοφίας ὄνομα καὶ ὁ εὐγενῆς ἔρωσ τῆς φιλο-
σοφικῆς μαθήσεως, ἐκ τούτου ἡ γνῶσις παντός ἀγαθοῦ
καὶ καλοῦ, ἐκ τούτου ἡ περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ ἀντί-
ληψις καὶ ὁ ἐπάξιος πρὸς τὴν θεοσέβειαν βίος, ἐκ τού-
του ἡ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἰσχὺς τῆς βασιλείας καὶ ἡ ἀκατα-
μάχητος δύναμις ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπὶ γῆς. Ἐφοῦ δὲ ὁ Λό-
γος ὁ γεννήτωρ τῶν λογικῶν ἔθεσεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ
ἄνθρωπου τὸν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ χαρα-
κτῆρα καὶ κατέστησε βασιλικὸν τοῦτο τὸ ζῶον, ἀναδεί-
ξας αὐτὸ μόνον ἐκ τῶν ἐπιγείων ἱκανὸν νὰ βασιλεύῃ καὶ
νὰ βασιλεύεται, καθὼς ἐπίσης νὰ προμελετᾶ καὶ νὰ προ-
διδάσκεται ἀπὸ ἐδῶ τὴν ὑπεσχημένην ἐλπίδα τῆς οὐρα-
νίου βασιλείας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἦλθε, δὲν ἐδίστασε νὰ
συναναστραφῇ μὲ τοὺς θνητοὺς αὐτὸς ὁ πατὴρ τῶν παι-
δίων καὶ καλλιεργῶν τὰ σπέρματά του καὶ ἀνανεῶνων τὰς
ἄνωθεν χορηγίας εὐηγγελίσθη εἰς ὅλους ὅτι θὰ μετάσχουν
τῆς οὐρανίου βασιλείας, τοὺς ἐκάλεσε καὶ τοὺς παρεκί-
νησε νὰ εἶναι ἔτοιμοι διὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορείαν, ἐφω-
δισμένοι μὲ τὴν ἐπαξίαν τῆς κλήσεως στολήν, καὶ κατὰ
ἄρρητον δύναμιν ἐγένετο μὲ τὸ κήρυγμά του ὅλην ὄσιν
ἐφορᾶ ὁ ἥλιος, ἀποτυπῶνων εἰς τὸ μίμημα τῆς ἐπιγείου
βασιλείας τὴν οὐράνιον, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ προτρέπει
ὅλον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων νὰ σπεύδῃ, παρουσιάζων
αὐτὴν ὡς ἀντικείμενον ἀγαθῆς ἐλπίδος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ε'

5 1 Ταύτης ὁ μὲν φίλος τοῦ Θεοῦ θὰ μετάσχη ἤδη ἀπὸ
ἐδῶ, προικισθεὶς μὲ τὰς ἐμφύτους ἀρετὰς τοῦ Θεοῦ καὶ
δεχθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν του τὰς ἀπὸ ἐκεῖ ἀπορροίας καὶ
γενόμενος λογικὸς ἀπὸ τὸν καθόλου Λόγον, σοφὸς ἀπὸ τὴν
μέθεξιν τῆς σοφίας, ἀγαθὸς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν μὲ τὸ
ἀγαθόν, δίκαιος ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν δικαιοσύνην,

- δικαιοσύνης, σώφρων τε σωφροσύνης ιδέα, καὶ τῆς ἀ-
 2 νωτάτω μετασχὼν δυνάμεως ἀνδρείος. Ἄτὰρ δὴ καὶ
 βασιλεὺς ἀληθεῖ λόγῳ χρηματίσειεν ἂν οὗτος ὁ τῆς ἐπέ-
 κεινα βασιλείας τὸ μίμημα βασιλικαῖς ἀρεταῖς τῇ ψυχῇ
 μεμορφωμένος. Ὁ δὲ τούτων ἀπεξενωμένος καὶ τὸν βα-
 σιλέα τῶν ὄλων ἀπαρνηθεῖς, μηδὲ τὸν ἐπουράνιον ψυχῶν
 ἐπιγραφάμενος Πατέρα, μηδὲ τὸν πρέποντα βασιλεῖ κό-
 σμον περιθέμενος, ἀμορφίαν δὲ καὶ αἰσχος ἀναλαβὼν
 τῇ ψυχῇ, καὶ θηρὸς μὲν ἀγρίου θυμὸν βασιλικῆς ἡμερό-
 τητος ἀντικαταλλάξάμενος, ἰὸν δὲ δυσαλθῆ κακίας ἀντ'
 ἐλευθερίου διαθέσεως, μωρίαν δ' ἀντὶ φρονήσεως, καὶ
 ἀντὶ λόγου καὶ σοφίας τὴν παντὸς δυσειδεστάτην ἀλο-
 γίαν, ἐξ ἧς ὡσπερ ἀπὸ πικροῦ πόματος τὰ λυμαντικὰ
 συνομαρτεῖ βλαστήματα, βίος ἄσωτος, πλεονεξίαι, μαι-
 φονίαι, θεομαχίαι, δυσσέβειαι· τούτοις ἐκδοθεῖς, κἂν
 νομίζεται ποτε τυραννικῇ βίᾳ κρατεῖν, ἀλλ' οὐποτ' ἀ-
 3 ληθεῖ λόγῳ χρηματίσει βασιλεὺς οὗτος. Πῶς δ' ἂν τὸ
 μίμημα τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας οἷός τε ἂν εἶη φέρειν
 ὁ μυρίας ἐψευδογραφημένας δαιμόνων εἰκόνας τῇ αὐ-
 τοῦ ψυχῇ τετυπωμένος; πῶς δ' ἄρχων καὶ τῶν ὄλων
 Κύριος ὁ μυρίου καθ' ἑαυτοῦ πικροῦς δεσπότης ἐφειλ-
 κυσμένος, καὶ δοῦλος μὲν αἰσχροῦς ἡδονῆς, δοῦλος δ'
 ἀκολάστου γυναικομανίας, δοῦλος χρημάτων ἐξ ἀδίκου
 ποριζομένων, δοῦλος θυμοῦ καὶ ὀργῆς, δοῦλος φόβου
 καὶ δειμάτων, δοῦλος μαιφόνων δαιμόνων, δοῦλος ψυ-
 χοφθόρων πνευμάτων;
- 4 Διὸ δὴ μόνος ἡμῖν βασιλεὺς σὺν ἀληθείᾳ μάρτυρι
 κεκηρύχθω ὁ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ φίλος, ὁ δὴ μόνος
 ἐλεύθερος μᾶλλον δὲ κύριος ἀληθῶς, καὶ χρημάτων μὲν
 ἀνώτερος, γυναικῶν δ' ἐπιθυμίας κρείττων, νικητῆς δὲ
 ἡδονῶν καὶ τῶν κατὰ φύσιν, κρατῶν δὲ θυμοῦ καὶ ὀρ-
 γῆς, ἀλλ' οὐ κρατούμενος, αὐτοκράτωρ ἀληθῶς οὗτος,

- σώφρων ἀπὸ τὸ πρότυπον τῆς σωφροσύνης καὶ ἀνδρείος
 2 ἀπὸ τὴν μετοχὴν τῆς ἀνωτάτης δυνάμεως. Ἄλλὰ ἀξίζει
 βεβαίως οὗτος νὰ ὀνομάζεται ἀληθινὸς βασιλεύς, ἐφ' ὅ-
 σον ἔχει τὸ μίμημα τῆς ἐπέκεινα βασιλείας διαμορφωμέ-
 νον εἰς τὴν ψυχὴν του μὲ βασιλικὰς ἀρετάς. Ἀντιθέτως
 ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶναι ἀποξενωμένος καὶ ἀπηρνήθη τὸν
 βασιλέα τῶν ὄλων, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέγραψε τὸν ἐπουράνιον
 πατέρα ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐνεδύθη τὴν πρέ-
 πουςαν εἰς τὸν βασιλέα στολήν, ἐδέχθη δὲ εἰς τὴν ψυχὴν
 ἀμορφίαν καὶ ἀσχημίαν, ὁ ὁποῖος ἀντήλλαξε τὴν βασιλι-
 κὴν ἡμερότητα μὲ τὸν θυμὸν ἀγρίου θηρίου, τὴν ἐλευθέ-
 ραν διάθεσιν μὲ δηλητήριον κακίας, τὴν φρόνησιν μὲ τὴν
 μωρίαν, τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν μὲ τὴν δυσειδεστάτην
 παντὸς πράγματος παραφροσύνην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὡσὰν
 ἀπὸ πικρὸν πόμα προέρχονται τὰ καταστρεπτικὰ βλαστή-
 ματα, ἄσωτος βίος, πλεονεξίαι, μαιφονίαι, θεομαχίαι, δυσ-
 σέβειαι· αὐτὸς λοιπὸν ὁ ὁποῖος παρεδόθη εἰς ὅλα αὐτά,
 ἀκόμη καὶ ἂν θεωρῆται κάποτε ὅτι κυριαρχεῖ διὰ τῆς τυ-
 ραννικῆς βίας, ὅπωςδῆποτε δὲν θὰ ὑποκαλῆται βασιλεύς
 3 ἀληθινός. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ τὸ μίμημα τῆς μο-
 ναρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει τυπω-
 μένας εἰς τὴν ψυχὴν του μυρίας εἰκόνας τοῦ διαβόλου
 ψευδογραφημένας; Πῶς δύναται νὰ εἶναι ἄρχων καὶ κυ-
 ρίαρχος τῶν ὄλων αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει ὑποταγῆ εἰς μυ-
 ρίους πικροὺς δεσπότας, ὁ δοῦλος αἰσχρᾶς ἡδονῆς καὶ
 ἀκολάστου γυναικομανίας, ὁ δοῦλος χρημάτων προερχο-
 μένων ἀπὸ ἀδικίαν, ὁ δοῦλος θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ὁ δοῦλος
 φόβου καὶ δειλίας, ὁ δοῦλος μαιφόνων δαιμόνων καὶ ψυ-
 χοφθόρων πνευμάτων;
- 4 Διὰ τοῦτο λοιπὸν μὲ μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν ἃς ἀνα-
 κηρύξωμεν ὡς μόνον βασιλέα τὸν φίλον τοῦ παμβασι-
 λέως Θεοῦ. Διότι μόνος αὐτὸς εἶναι πράγματι ἐλεύθερος
 μᾶλλον δὲ ἀληθῶς κύριος, ἀνώτερος χρημάτων καὶ ἐπι-
 θυμίας γυναικῶν, νικητῆς τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν φυσικῶν
 τέρψεων, συγκρατῶν θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ μὴ συγκρατού-
 μενος ἀπὸ αὐτά, πραγματικῶς αὐτοκράτωρ, φέρων τὸ

φερώνυμον τῇ πράξει φέρων τὴν ἐπηγορίαν· νικητῆς
 ἐτύμως ὁ τὴν νίκην τῶν καταπαλαιόντων θνητὸν γένος
 παθῶν ἀράμενος, ὁ πρὸς τὴν ἀρχέτυπον τοῦ μεγάλου
 βασιλέως ἀπεικονισμένος ἰδέαν καὶ ταῖς ἐξ αὐτῆς τῶν
 ἀρετῶν ἀγαθῶν ὡσπερ ἐν κατόπτρῳ τῇ διανοίᾳ μορφω-
 θείς, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀποτελεσθεὶς σώρφων, ἀγαθός, δί-
 καιος, ἀνδρεῖος, εὐσεβής, φιλόθεος, ἀληθῶς δὴ καὶ μόν-
 ος φιλόσοφος βασιλεὺς οὗτος ὁ ἑαυτὸν εἰδὼς καὶ τὰς
 ἐξωθεν αὐτῷ μᾶλλον δ' οὐρανόθεν ἐπαρδομένας παντὸς
 ἀγαθοῦ χορηγίας ἐξεπιστάμενος, ὁ τῆς μονάρχου δυνα-
 στείας τὸ σεβάσμιον πρόσρημα τῷ τῆς ἀμπεχόνης ἐξαι-
 ρέτῳ περιβλήματι διαφαίνων καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐ-
 τῷ βασιλικὴν ἀλουργίδα μόνος ἐπαξίως ἐμπεριειλημμέ-
 5 νος. Βασιλεὺς οὗτος ὁ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν ἐ-
 πουράνιον ἀνακαλούμενος Πατέρα, ὁ τοῦτον ἐν ταῖς εὐ-
 χαῖς ἐπιβούμενος, ὁ τῆς ἀνωτάτω βασιλείας ὀριγνώμε-
 νος· μὴ γὰρ τὰ παρόντα ἄξια τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ
 συνειδῶς, τὰ θνητὰ καὶ ἐπὶ κηρα ποταμοῦ δίκην ρέοντα
 καὶ ἀπολλύμενα, τὴν ἀφθαρτον καὶ ἀσώματον τοῦ Θεοῦ
 βασιλείαν ποθεῖ, κἀκείνης τυχεῖν εὐχεται, διὰ μεγαλό-
 φρονα λογισμὸν ὑπὲρ τὴν οὐράνιον ἀψίδα τὴν διάνοιαν
 μετεωρίσας καὶ τῶν ἐκεῖ φώτων ἄλεκτον πόθον ἐνε-
 στερνισμένος, ὧν τῇ παραθέσει σκότους οὐδὲν διαφέ-
 ρειν ἡγεῖται τὰ τοῦ παρόντος βίου τίμια· τὴν τε γὰρ
 ἀνθρώπων ἀρχὴν θνητοῦ καὶ προσκαίρου βίου μικρὰν
 καὶ ὀλιγοχρόνιον ἐπιστάσιαν οὔσαν ὄρα, οὐ μακρῷ κρείτ-
 τονα τῆς αἰπόλων ἢ ποιμένων ἢ βουκόλων ἀρχῆς (μᾶλ-
 λον δὲ καὶ ἐργωδεστέραν καὶ δυσκολωτέραν θρεμμάτων
 ἡγεῖται), τὰς τε τῶν δήμων ἐκβοήσεις καὶ τὰς τῶν κο-
 λάκων φωνὰς πρὸς ὄχλου τίθεται μᾶλλον ἢ πρὸς ἡδο-
 νῆς, διὰ στερερὸν ἦθος καὶ γνησίαν ψυχῆς παιδευσιν.
 6 Ἄλλὰ καὶ τὴν τῶν ὑπηκόων δορυφορίαν, μυριάδας
 στρατοπέδων, ὀπλιτῶν πεζῶν τε ὁμοῦ καὶ ἵππικῶν δοῦ-

ὄνομα ταιριαστόν μὲ τὴν πρᾶξιν· αὐτός εἶναι νικητῆς ὁ
 ὁποῖος ἦρε πραγματικῶς νίκην ἐναντίον τῶν παθῶν τὰ
 ὁποῖα παλαίουν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐξεικονισμέ-
 νος σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχέτυπον ἰδέαν τοῦ μεγάλου βασι-
 λέως καὶ μὲ τὰς ἑξ αὐτῆς ἀκτινοβολίας τῶν ἀρετῶν,
 μορφωθεὶς εἰς τὴν διάνοιαν ὡσάν εἰς κάτοπτρον, ἐξ αὐ-
 τῶν δὲ ἀποτελεσθεὶς σώφρων, ἀγαθός, δίκαιος, ἀνδρεῖος,
 εὐσεβής, φιλόθεος. Ἀληθῶς δὲ αὐτός εἶναι καὶ ὁ μόνος
 φιλόσοφος βασιλεύς ὁ γνωρίζων ἑαυτὸν καὶ ἀντιλαμβα-
 νόμενος πλήρως τὰς ἀπὸ ἔξω μᾶλλον δὲ ἀπὸ τὸν οὐρα-
 νὸν ἀποστελλομένας εἰς αὐτὸν χορηγίας παντός ἀγαθοῦ,
 ὁ ὁποῖος μὲ τὴν λαμπρὰν περιβολὴν ἐπιδεικνύει τὸν σε-
 βαστὸν τίτλον τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος καὶ μόνος φέρει
 5 ἐπαξίως τὴν βασιλικὴν ἀλουργίδα. Αὐτός εἶναι ὁ βασι-
 λεύς ὁ ὁποῖος νύκτα καὶ ἡμέραν ἐπικαλεῖται τὸν ἐπου-
 ράνιον πατέρα, καὶ παρακαλεῖ τοῦτον εἰς τὰς προσευχὰς
 του, ὁ ὀρεγόμενος τῆς ὑψίστης βασιλείας· διότι ἀντιλαμ-
 βανόμενος ὅτι τὰ παρόντα δὲν εἶναι ἄξια τοῦ παμβασι-
 λέως Θεοῦ τὰ θνητὰ καὶ πρόσκαιρα, τὰ ρέοντα ὡσάν ποτα-
 μὸς καὶ ἐξαφανιζόμενα, ποθεῖ τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀσώματον
 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐχεται νὰ ἐπιτύχη ἐκείνην, καθ’
 ὅσον ἀνύψωσε τὴν διάνοιάν του μὲ μεγαλόφρονα λογι-
 σμὸν ἐπάνω ἀπὸ τὴν οὐράνιον ἀψίδα καὶ ἀπέκτησεν ἀνέκ-
 φραστον πόθον διὰ τὰ ἐκεῖ φῶτα, εἰς σύγκρισιν μὲ τὰ
 ὁποῖα δὲν νομίζει ὅτι τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ τοῦ παρόν-
 τος βίου διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ σκότος. Διότι βλέπει
 ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀρχὴ εἶναι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνιος ἐπι-
 στασία θνητοῦ καὶ προσκαιροῦ βίου, ὄχι πολὺ ἀνωτέρα τῆς
 ἀρχῆς τῶν αἰγοτρόφων ἢ προβατοτρόφων ἢ βουκόλων
 (μᾶλλον δὲ τὴν θεωρεῖ καὶ βαρυτέραν καὶ ἐπὶ δυσκολω-
 τέρων βοσκημάτων), τὰς δὲ ἀναφωνήσεις τοῦ λαοῦ καὶ
 τὰς ζητωκραυγὰς τῶν κολάκων τὰς θεωρεῖ μᾶλλον ὀχλη-
 ρὰς παρὰ εὐαρέστους, λόγῳ τοῦ στερεοῦ ἤθους του καὶ
 τῆς γνησίας παιδεύσεως τῆς ψυχῆς.
 6 Ἀλλὰ καὶ ὅταν βλέπῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν
 ὑπηκόων του, μυριάδας στρατιωτικῶν, τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ

λα καὶ ὑπήκοα πλήθη οὐδαμῶς ὀρῶν καταπλήττεται, οὐδ' ἐπὶ τῇ τούτων ἀρχῇ τυφοῦται, στρέφων εἰς αὐτὸν τὴν διάνοιαν τὴν τε κοινὴν ἀπάντων φύσιν καὶ παρ' ἑαυτῷ βλέπων. Ἐσθῆτά γε μὴν χρυσοῦφῃ ποικίλοις ἄνθεσιν ἐξυφασμένην ἀλουργίδα τε βασιλικὴν σὺν αὐτῷ διαδήματι γελᾷ τοὺς πολλοὺς θεώμενος ἐκπεπληγμένους καὶ τὸ φάντασμα κομιδῆ νηπίων δίκην οἷόν τι μορμολύκειον θειάζοντας· οὐδαμῶς δ' αὐτὸς τὰ ὅμοια πεπονθῶς τῇ ψυχῇ δι' ἐπιστήμην τοῦ θείου περίβλημα σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη εὐσεβεία τε καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς πεποικιλμένον τὸν ἐπ' ἀληθείας πρέποντα βασιλεῖ κόσμον περιτίθησιν. Ἔτι μὴν πρὸς τούτοις τὰ τριπόθητα τοῖς πολλοῖς χρήματα, χρυσὸν λέγω καὶ ἄργυρον καὶ ὅσα λίθων θαυμάζεται γένη, λίθους ἀληθῶς ὑπάρχειν ἀνωφελεῖς καὶ ἄχρηστον ὕλην, οἷα τῇ φύσει ὄντα τυγχάνει τοιαῦτα καὶ ὄντα βλέπει, οὐδὲν πρὸς κακῶν ἀλέξημα οἷα τε ὄντα βοηθεῖν· τί γὰρ ταῦτα πρὸς νόσων ἀπαλλαγὴν ἢ θανάτου ἀποφυγὴν ἰσχύει; ὅμως δ' οὖν, καίπερ ταῦτα εἰδῶς, ἐπιστημόνως αὐτῶν τὴν χρῆσιν πρὸς εὐπρεπῆ τῶν ἀρχομένων κόσμον ἀπαθεῖ λογισμῷ διατίθεται, γελῶν τοὺς ταῦτα διὰ νηπιότητα φρενῶν ἐπτοημένους· κραιπάλῃς γε μὴν καὶ μέθῃς τῆς τε περιττῆς καρυκείας οἷα γαστριμάργοις οἰκείας ἀπέχεται, προσήκειν ἑτέροις ταῦτα ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ ὑπολαμβάνων· ζημιοῦν γὰρ τὰ μεγάλα καὶ τὸ τῆς ψυχῆς νοερὸν ἀμαυροῦν τὰ τοιαῦτα πέπεισται.

8 Τούτων δὴ ἔνεκα πάντων ὃ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος βασιλεὺς καὶ τὰ μεγάλα φρονῶν τοῦ παρόντος βίου τῶν κρειττόνων ἐφίεται, τὸν Πατέρα καλῶν τὸν ἐπουράνιον καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν ποθῶν, πάντα τε οὖν εὐσεβεία πράττων καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀρχομένοις ὡς ὑπὸ διδασκάλῳ παιδευομένοις ἀγαθῷ τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως θεογνωσίαν προβαλλόμενος.

- ἰππικοῦ, πλήθη ἀφωσιωμένων εἰς τὰς διαταγὰς του ὑπηκόων, δὲν καταπλήσσεται οὔτε ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν, διότι στρέφει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτὸν καὶ βλέπει μέσα του τὴν κοινὴν φύσιν ὄλων. Γελᾷ διότι οἱ πολλοὶ μένουں κατάπληκτοι διὰ τὴν ἐνδυμασίαν τὴν ὑφασμένην μὲ χρυσὸν καὶ ἄνθη καὶ διὰ τὴν βασιλικὴν ἀλουργίδα μαζί μὲ τὸ διάδημα καὶ ἐκθειάζουں τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν ὡσάν νήπια τὸ μορμολύκειον. Αὐτὸς χωρὶς νὰ πάσχη τὸ ἴδιον λόγῳ ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ τοποθετεῖ εἰς τὴν ψυχὴν του περίβλημα στολισμένον μὲ τὴν σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς. τὸν πρόποντα εἰς τὸν βασιλέα διάκοσμον.
- 7 Ἐπὶ πλέον τὰ πολυπόθητα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς χρήματα, δηλαδὴ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὰ θαυμαζόμενα εἶδη τῶν πολυτίμων λίθων, τὰ θεωρεῖ ὡς πραγματικῶς ἀνωφελεῖς λίθους καὶ ἄχρηστον ὕλην, καὶ τὰ βλέπει ὅπως ἀκριβῶς εἶναι κατὰ τὴν φύσιν των, νὰ μὴ δύναται νὰ βοηθήσουں εἰς καμμίαν προφύλαξιν ἀπὸ τὰ κακά. Διότι ποῖαν ἰσχὺν ἔχουں ταῦτα πρὸς ἀπαλλαγὴν νόσου καὶ ἀποφυγὴν θανάτου; Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζει ταῦτα, καθορίζει μὲ ἐπίγνωσιν καὶ ἀπαθῆ λογισμὸν τὴν χρῆσιν των πρὸς εὐπρεπῆ ἐφοδιασμὸν τῶν ὑπηκόων, γελῶν δι' ἐκείνουσ οἱ ὁποῖοι ἀπὸ νηπιότητα φρενῶν γοητεύουںτι δι' αὐτὰ. Ἐπίσης ἀπέχει ἀπὸ κραιπάλην καὶ μέθην, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν περιττὴν χρῆσιν καρυκευμάτων ὡς ἀρμόζουσαν εἰς τοὺς γαστριμάργους, φρονῶν ὅτι ταῦτα προσήκουں εἰς ἄλλουσ καὶ ὄχι εἰς αὐτόν, διότι εἶναι πεπεισμένος ὅτι ζημιώνουں τὰς ἀρετὰς καὶ ἀμαυρώνουں τὸ νοερόν τῆς ψυχῆς.
- 8 Δι' ὅλα λοιπὸν ταῦτα ὁ πεπαιδευμένος εἰς τὰ θεῖα καὶ μεγαλόφρων βασιλεὺς ποθεῖ τὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὸν παρόντα βίον, ἐπικαλούμενος τὸν ἐπουράνιον πατέρα καὶ ποθῶν τὴν βασιλείαν ἐκείνου, πράττων τὰ πάντα μὲ εὐσέβειαν καὶ μεταδίδων εἰς τοὺς ὑπηκόουσ του ὡς ἐκπαιδευομένουσ ὑπὸ ἀγαθὸν διδάσκαλον τὴν θεογνωσίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Σ'

- 6 1 Ὁ δὲ τῶν ἀμοιβαίων τὰ ἐχέγγυα προμνώμενος τριακονταετηρικούς αὐτῷ διανέμει στεφάνους χρόνων ἀγαθαῖς περιόδοις ἀποτελεσθέντας, τριπτούς τε ἤδη δεκάδων περιελθῶν κύκλους πανδήμους μᾶλλον δὲ κοσμικὰς
- 2 ἑορτὰς πᾶσιν ἐφήσιον ἄνθρωποις ἐκτελεῖν. Τῶν δ' ἐπὶ γῆς θεογνωσίας ἄνθεσι φαιδρνομένων, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἂν εἶη καὶ τὰς ἐν οὐρανῷ χορείας φύσεως νόμοις ἐλκομένας τοῖς ἐπὶ γῆς συγχαίρειν, αὐτόν τε τὸν ἐπὶ πάντων βασιλέα πατρὸς ἀγαθοῦ δίκην ἐφ' υἱοῖς ἀγαθοῖς θεοσεβοῦσιν εὐφραίνεσθαι, καὶ ταύτη μάλιστα τὸν καθηγεμόνα καὶ τῶν ἀγαθῶν αἴτιον πολυχρονίοις γεραίρειν τιμαῖς, ὡς μὴ ἀπαρκεῖν τρεῖς ἐν δεκάσι περιόδους τῆ βασιλείᾳ νέμειν δὲ αὐτὴν ἐπὶ μήκιστον καὶ εἰς μακρὸν παραπέμπειν αἰῶνα.
- 3 Αἰῶν δ' ὁ σύμπας ἀγήρως καὶ ἀτελεύτητος οὔτ' ἀρχὴν οὔτε περιγραφὴν θνητῶν λογισμοῖς πεφυκῶς ὄρᾶσθαι, ἀλλ' οὐδ' ἐκ μέσου κέντρον λαμβᾶνεσθαι οὐδὲ τὸ νῦν αὐτοῦ λεγόμενον ἐφιεῖς τοῖς ἐθέλουσι περιδράττεσθαι, μήτι γε τὸ μέλλον ἢ τὸ παρωχηκὸς τοῦ χρόνου· τὸ μὲν γάρ οὐκ ἔστιν ὃ δὴ παρῆλθεν, τὸ δὲ μέλλον οὔπω πάρεστιν, διὸ οὐδ' ἔστιν, τὸ δέ γε νῦν αὐτοῦ λεγόμενον ἅμα νοήματι καὶ φωνῇ λόγου θᾶπτον διαδιδράσκει, οὐκ ἔστιν δ' ὅλως αὐτοῦ ἐπιλαβέσθαι ὡς ἐστῶτος· ἢ γὰρ μέλλοντα προσδοκᾶν ἢ παρελθόντα συνορᾶν ἀνάγκη· ἅμα γὰρ ἐννοία διολισθάνων φεύγει. Οὕτως ὁ σύμπας αἰῶν φέρει θνητῶν λογισμοῖς καθυποτάττεσθαι, ἀλλ' ἀναί-
- 4 νεται τὴν παρὰ τούτοις δουλείαν. Τὸν δ' αὐτοῦ βασιλέα καὶ δεσπότην ὁμολογεῖν οὐ παραιτεῖται, φέρει δ' αὐτὸν

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Σ'

- 6 1 Ὁ δὲ Θεὸς προμηθεύων τοὺς ἀρραβῶνας τῶν μελλοντικῶν ἀμοιβῶν ἀπονέμει εἰς αὐτὸν τριακονταετηρικούς στεφάνους, οἱ ὅποιοι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ ἀγαθὰς περιόδους χρόνων, καὶ τῶρα ἀφοῦ συνεπληρώθησαν κύκλοι τριῶν ἤδη δεκάδων ἐτῶν ἐπιτρέπει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ τελέσουν παλλαϊκὰς μᾶλλον δὲ παγκοσμίους
- 2 ἑορτάς. Ἐνῶ δὲ οἱ ἐπὶ γῆς διασκεδάζουν στεφανούμενοι μὲ ἄνθη θεογνωσίας, δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ συνδιασκεδάζουν μὲ τοὺς ἐπὶ γῆς καὶ αἱ οὐράνιοι χορεῖαι ἐλκυόμεναι ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς συμπαθείας, νὰ εὐφραίνεται δὲ καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων ὡσάν ἀγαθὸς πατὴρ δι' ἀγαθοὺς καὶ θεοσεβεῖς υἱούς, καὶ μάλιστα νὰ βραβεύῃ μὲ πολυχρονίους τιμὰς τὸν ὁδηγὸν καὶ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, ὥστε νὰ μὴ ἐπαρκοῦν τρεῖς δεκαετηρίδες εἰς τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ ἐπὶ πολὺ καὶ εἰς τὸν μακρινὸν αἰῶνα.
- 3 Ὁ δὲ αἰὼν ὡς σύνολον εἶναι ἀγήραστος καὶ ἀτελεύτητος, δὲν ἔχει ἀρχὴν καὶ περίγραμμα δυνάμενον νὰ διακρίνεται μὲ τοὺς λογισμοὺς τῶν θνητῶν, οὔτε κεντρικὸν σημεῖον δυνάμενον νὰ ληφθῇ, δὲν ἐπιτρέπει οὔτε τὸ χαρακτηρισζόμενον ὡς παρὸν αὐτοῦ νὰ συλληφθῇ, πολὺ περισσότερον τὸ μέλλον ἢ τὸ παρελθόν. Πράγματι τὸ ἐν δὲν ὑπάρχει διότι παρῆλθε, τὸ δὲ μέλλον δὲν ἦλθεν ἀκόμη διὸ δὲν ὑπάρχει, τὸ δὲ λεγόμενον παρὸν αὐτοῦ δραπετεύει γρήγορα μαζὶ μὲ τὸ νόημα καὶ τὴν ἐκφορὰν τῆς λέξεως, δὲν εἶναι δὲ γενικῶς δυνατόν νὰ τὸν συλλάβῃς ὡς παρόντα, διότι ἀναγκαίως ἢ προσδοκῶμεν τὰ μέλλοντα ἢ παρατηροῦμεν τὰ παρελθόντα· διότι φεύγει διολισθαίνων μαζὶ μὲ τὴν νόησίν του. Οὕτως ἡ αἰωνιότης κατὰ τὴν ὄλην ἔκτασίν της δὲν ἀνέχεται τὴν ὑποταγὴν εἰς λογισμοὺς
- 4 θνητῶν καὶ ἀποστρέφεται τὴν δουλείαν εἰς αὐτούς. Τὸν βασιλέα τῆς ὁμοῦς καὶ δεσπότην δὲν παύει νὰ ὁμολογῇ,

ἐπὶ νώτων ὀχοῦμενον, ἐναβρυνόμενος τοῖς ἐξ αὐτοῦ καλλωπίσασιν. Ὁ δὲ ἄνωθεν αὐτὸν ἠνιοχῶν, οὐ σειρῆ χρυσῆ κατὰ τὸ ποιητικὸν ἐνδησάμενος, σοφίας δ' ἄρρητου δεσμοῖς ὥσπερ τισὶν ἠνίαις χαλινώσας, μῆνας ἐν αὐτῷ καὶ χρόνους, καιρούς τε καὶ ἐνιαυτούς, νυκτῶν τε καὶ ἡμερῶν ἀμοιβαῖα διαστήματα σὺν ἁρμονίᾳ τῆ πάση κατεβάλετο, ποικίλοις αὐτὸν ὄροις καὶ μέτροις περιδήσας. Ὁ μὲν γὰρ εὐθυτενῆς ὢν καὶ εἰς ἄπειρον ἐκτεινόμενος, τὴν τε τοῦ αἰῶνος ἐπηγορίαν ὥσπερ αἰετῶν εἰληφώς, αὐτός τε αὐτοῦ ὢν τοῖς μέρεσιν ἐμφερῆς, μᾶλλον δὲ ἀμερῆς ὢν καὶ ἀδιάστατος, εἰς μόνην εὐθειᾶν μηκυνόμενος αὕξει· ὁ δὲ μέσοις αὐτὸν διαλαβῶν τμήμασι καὶ ὥσπερ εὐθειᾶν γραμμὴν εἰς μῆκος τεταμένην διελὼν κέντροις πολὺ πλῆθος ἐν αὐτῷ κατεβάλετο, ἕνα τε ὄντα καὶ μονάδι παρεικασμένον παντοίοις κατεδήσατο ἀριθμοῖς πολύμορφον ἐξ ἀμόρφου τὴν ἐν αὐτῷ ποικιλίαν ὑποστησάμενος.

- 5 Μίαν μὲν γὰρ πρώτιστα πάντων ἐν αὐτῷ τὴν ἄμορφον ὕλην ὥσπερ τινὰ πάνδοχον οὐσίαν ὑφίστη, δεύτερον δ' ἐν ὕλῃ ποιότητα δυνάμει δυάδος εἶδος ἐξ ἀειδοῦς ἀπεργαζόμενος ἐποίει, τριάδος δ' ἀριθμῷ τριχῆ διαστατόν, εἰς τε πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος, σύνθετον ἐξ ὕλης καὶ εἶδους σῶμα κατειργάζετο. Διττῆς δ' ἐκ δυάδος τὴν τῶν στοιχείων τετρακτὴν ἐπινοήσας, γῆν, ὕδωρ, αἶρα, πῦρ, πηγὰς ἀενάους εἰς τὴν τοῦδε τοῦ παντός προὔβάλετο χορηγίαν. Τετρακτὺς δὲ γεννᾷ δεκάδα· ἐν γὰρ δύο τρία τέσσαρα τὸν δέκα συντελοῦσιν ἀριθμόν. Τριάς δὲ συμπλακεῖσα δεκάτῃ μηνὸς ἀνεῦρε φύσιν, μὴν δὲ τροπαῖς δώδεκα ἡλίου περίοδον ἐπλήρου· ἐνθεν ἐνιαυτῶν κύκλοι καιρῶν τε μεταβολαὶ τὸν ἄμορφον καὶ ἀνείδεον αἰῶνα, ὥσπερ ἐν ποικιλίᾳ γραφῆς πολυανθοῦς, ἐμόρφουν εἰς ἀνάπαυλαν καὶ θυμηδίαν τῶν
- 6 ἐν αὐτῷ τὸν τῆς ζωῆς διωπειυόντων δρόμον. Ὡς γὰρ

9. Ὀμήρου Ἰλιάς 8, 19.

10. Ἡ ἀριθμολογικὴ αὕτη φιλοσοφία στηρίζεται κυρίως εἰς τοὺς Νεοπυθαγορείους καὶ Πλατωνικοὺς τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

τὸν φέρει δὲ ἐποχούμενον εἰς τὴν πλάτην του, καμαρώων διὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ στολίδια. Καὶ ὁ ἡνιοχῶν αὐτὸν ἀπὸ ἐπάνω, ἔχων αὐτὸν ὄχι δεμένον μὲ χρυσην ἀλυσίδα κατὰ τὴν ποιητικὴν ἔκφρασιν⁹, ἀλλὰ χαλινωμένον μὲ δεσμὰ ἀρρήτου σοφίας ὡς ἡνία, ὤρισεν εἰς αὐτὸν μῆνας καὶ χρόνους, καιροὺς καὶ ἔτη, διαδοχικὰ διαστήματα νυκτῶν καὶ ἡμερῶν μὲ κάθε ἀρμονίαν, καὶ τὸν περιέδεσε μὲ ποικίλα ὄρια καὶ μέτρα. Πράγματι ἐκεῖνος, ὦν εὐθύς καὶ ἐκτεινόμενος εἰς ἄπειρον, λαβῶν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ αἰῶνος ὡς αἰὶ ὦν, καὶ ἔχων ἰσομέρειαν καθ' ἑαυτόν, μᾶλλον δὲ ὦν ἀμερῆς καὶ ἀδιάσπαστος, αὐξάνεται μηκυνόμενος εἰς εὐθείαν μόνον. Ὁ δὲ Θεός, ὁ ὁποῖος ἔχει καταναίμει αὐτὸν εἰς ἐνδιάμεσα τμήματα καὶ τὸν ἔχει διαιρέσει ὡς εὐθείαν γραμμὴν τεταμένην κατὰ μῆκος εἰς κέντρα, περιέκλεισεν εἰς αὐτὸν πλῆθος σημείων· μολονότι κατὰ φύσιν εἶναι εἰς καὶ ὁμοιάζει μὲ μονάδα καθ' ἑαυτόν, συνῆψεν εἰς αὐτὸν πλῆθος ποικίλων ἀριθμῶν καὶ κατέστησε πολύμορφον τὴν εἰς αὐτὸν ποικιλίαν ἀπὸ ἄμορφον.

- ⁵ Κατὰ πρῶτον ἔθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἄμορφον ὕλην ὡς πάνδοχον οὐσίαν, δεύτερον δὲ δυνάμει τοῦ ἀριθμοῦ δύο ἔβαλεν εἰς τὴν ὕλην ποιότητα κατασκευάζων εἶδος ἀπὸ τὸ ἀειδές, μὲ τὸν ἀριθμὸν δὲ τρία ἔδωσε τὰς τρεῖς διαστάσεις, πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος, καὶ κατεσκεύασε σῶμα ἀπὸ ὕλην καὶ εἶδος. Ἐπινοήσας δὲ ἀπὸ διπλῆν δυάδα τὴν τετρακτὺν τῶν στοιχείων, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, προέβαλε ταῦτα ὡς ἀενάους πηγὰς πρὸς ἐφοδιασμόν τοῦ σύμπαντος. Ἡ δὲ τετρακτὺς γεννᾷ τὴν δεκάδα· διότι τὸ ἐν δύο τρία τέσσαρα σχηματίζουν τὸν ἀριθμὸν δέκα¹⁰. Ἡ δὲ τριάς συμπλακεῖσα μὲ τὴν δεκάδα εὔρε τὴν φύσιν τοῦ μηνός, ὁ δὲ μὴν μὲ τὴν δωδεκαπλῆν διαδοχὴν του συμπληρῶνει τὴν περίοδον τοῦ ἡλίου. Οὕτω οἱ κύκλοι τῶν ἐτῶν καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν καιρῶν διεμόρφωσαν τὸν ἄμορφον καὶ ἀνείδεον αἰῶνα ὡσάν πολυποίκιλον ζωγραφιστὸν πολυανθῆ πίνακα πρὸς ἀναψυχὴν καὶ εὐφροσύνην τῶν μέσα εἰς αὐτὸν διανυόντων τὸν δρόμον τῆς ζωῆς.
- ⁶ Πράγματι ὅπως εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους εἰς τὸν δρόμον

καὶ τοῖς ἐπ' ἐλπίδι βραβείων ἐν ἀγῶνι τοὺς δρόμους διεξανῦουσι σταδίοις ὤρισται τὰ διαστήματα, τοῖς τε μακρὰς πορείας ὁδοιποροῦσι σταθμοῖς τισι καὶ σημείοις περιγράφεται ἢ λεωφόρος, ὡς ἂν μὴ εἰς ἄπειρόν τις τὴν προσδοκίαν ἐκτείνων ἀποκάμοι τὴν προθυμίαν, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὸν σύμπαντα αἰῶνα σοφίας θεσμοῖς ὁ τῶν ὄλων βασιλεὺς περιβαλὼν ἄγει καὶ φέρει, ποικίλως ἠνιοχῶν ἢ καλῶς ἔχειν αὐτῷ καταφαίνεται.

7 Ὁ δ' αὐτὸς χρώμασιν ὠραίοις καὶ νεαροῖς ἄνθεσι τὸν πρὶν ἀσχημάτιστον ἀμφιεννὺς αἰῶνα, λευκὴν μὲν ἐφαίδρυνεν ἡμέραν ἡλίῳ, νύκτα δ' ὑποστρώσας μελαντέρῳ χρώματι ὡσπερ τινᾶ χρυσοῦφῃ ψήγματα στίλβειν ἐν αὐτῇ τὰς τῶν ἀστέρων λαμπηδόνας ἐποίησε, ἕσφου δ' ἐξάψας, λαμπρὰς ἀκτῖνας σελήνης τε ποικίλα φέγγη ἀστρων τε συνόδους πολυαυγεῖς τὸν σύμπαντα οὐρανὸν οἶον μέγαν πέπλον παντοίοις γραφῆς κάλλεσιν ἐστεφάνου. Ἄερα δ' ἐκτείνας εἰς βάθος ἄνωθεν ἐξ ὕψους, πλάτη τε καὶ μήκη τοῦ σύμπαντος κόσμου τῇ τούτου ψυχώσας δυνάμει, πτηνοῖς ἅπασιν ἀνῆκε μορφοῦσθαι, τοῖς δι' αἴρος φερομένοις ἀφανέσι τε καὶ ὄρωμένοις μέγα πέλαγος ἐξαπλώσας διανήχεσθαι. Γῆν δ' ἐν μέσῳ κέντρου δίκην σταθμησάμενος, ὠκεανῷ ταύτην περιέβαλε, τῷ τῆς περιβολῆς κυανῷ χρώματι καλωπιζομένην. Ταύτην δ' ἐστίαν καὶ μητέρα καὶ τιθήνην ζώων ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ καταδείξας, ὄμβριοις τε καὶ πηγαίοις νάμασιν ἄρδεύσας χλοᾶζειν παντοίοις καὶ φυτοῖς καὶ ὠραίοις ἄνθεσιν εἰς εὐθυμον ζωῆς ἀπόλαυσιν ἐδώρησατο.

8 Ζώων δ' ἐν αὐτῇ τὸ τιμιώτατον καὶ αὐτῷ φίλον κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πλασάμενος, νοῦ καὶ ἐπιστήμης ἐπήβολον, λόγου τε καὶ σοφίας ἔκγονον, λογικὸν ἄνθρωπον, τῶν λοιπῶν ὅσα κατὰ γῆν ἔρπει καὶ νέμεται

μέ τήν ἐλπίδα νά βραβευθοῦν τὰ διαστήματα χωρίζονται κατὰ στάδια καί διὰ τοὺς βαδίζοντας μακρὰς πορείας ἡ λεωφόρος εἶναι σημασμένη μέ σταθμούς καί σημάδια, οὕτως ὥστε νά μή ἀποκάμη κανεῖς κατὰ τήν προθυμίαν ἐπεκτείνων εἰς ἄπειρον τήν προσδοκίαν τῆς ἀφίξεως, κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον ὁ βασιλεὺς τῶν ὄλων περιέβαλε τὸν σύμπαντα αἰῶνα μέ σοφοὺς νόμους, τὸν ἄγει δέ καί τὸν φέρει ἡνιοχῶν αὐτὸν ποικίλως, ὅπως τοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι καλόν.

7 Ὁ ἴδιος δὲ ἐνδύσας τὸν πρὶν ἀσχημάτιστον αἰῶνα μέ ὠραῖα καί νεαρὰ χρώματα, τήν μὲν ἡμέραν κατέστησε λευκὴν καί φαιδρὰν διὰ τοῦ ἡλίου, τήν δὲ νύκτα ὑπέστρωσε μέ μελανόν χρῶμα ἀλλ' ἔβαλε τὰς λάμπεις τῶν ἀστρων νά στίλβουν εἰς αὐτὴν ὡς χρυσοῦφασμένα ψήγματα, ἀνάψας δὲ τὰς λαμπρὰς ἀκτῖνας τοῦ αὐγερινοῦ καί τὰ ποικίλα φεγγίσματα τῆς σελήνης καί τὰς ζωηρὰς αὐγὰς τῶν ἀστερισμῶν, ἐτοποθέτησε στέφανον τὸν οὐρανὸν ὀλόκληρον ὡσάν μέγαν πέπλον κοσμημένον μέ ποικίλα κάλλη ζωγραφικῆς. Ἐκτείνας δὲ τὸν ἀέρα εἰς βάθος ἀπὸ ἐπάνω ὑψηλὰ καί δροσίσας μέ τήν δύναμιν τούτου τὰ πλάτη καί τὰ μήκη ὅλου τοῦ κόσμου, ἐπέτρεψε νά διαμορφωθοῦν ὅλα τὰ πτηνά, ἔξαπλώσας μέγα πέλαγος διὰ νά κολυμβοῦν ὅλα τὰ ἀόρατα καί ὄρατὰ ζῶα τὰ ὁποῖα πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα. Ἐγκαταστήσας δὲ εἰς τὸ μέσον ὡς εἶδος κέντρου τήν γῆν, τήν περιέβαλε μέ ὠκεανόν, καλωπιζομένην μέ τὸ κυανοῦν χρῶμα τῆς περιβολῆς. Ἀναδείξας δὲ ταύτην ἐστίαν καί μητέρα καί τροφὸν ὄλων τῶν ζώων τῶν εὐρισκομένων εἰς αὐτὴν καί καταρδεύσας αὐτὴν μέ ὄμβρια καί πηγαῖα ὕδατα τῆς ἔδωσε τὸ δῶρον νά χλοάζη μέ παντοειδῆ φυτὰ καί ποικίλα ἄνθη, εἰς εὐχάριστον ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς.

8 Διαπλάσας τὸ πολυτιμότεον ἐπ' αὐτῆς καί φίλον αὐτοῦ ζῶον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, κάτοχον νοῦ καί γνώσεως, ἀπόγονον τοῦ Λόγου καί τῆς Σοφίας, τὸν λογικὸν ἄνθρωπον, ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νά κυβερνᾷ μέ κυριαρχικὴν δύναμιν τὰ ἄλλα ὅσα βαδίζουν ἐπὶ τῆς γῆς καί νέμονται

ἀρχικῆ δυνάμει κρατεῖν τούτῳ ἔδωκεν. Ἄνθρωπος γὰρ ἦν αὐτῷ ζώων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ θεοφιλέστατον, ᾧ καὶ τὰ τῶν ἀλόγων γένη δουλεύειν οἷα Πατὴρ παρέδωκεν, ᾧ καὶ θάλατταν πλωτὴν ἀνήκε καὶ γῆν παντοίοις φυτοῖς ἐστεφάνωσεν, ᾧ καὶ τὰ ἐν βυθοῖς ἔρποντα πτηνῶν τε τὰ μετάρσια ὑποχείρια πεποιήται, ᾧ καὶ δυνάμεις ἐπιστημονικὰς εἰς παντοίων μαθημάτων ὑποδοχὴν ἔδωκεν, ᾧ καὶ τὰς οὐρανίους ἐξεκάλυψε θεωρίας, δρόμους ἡλίου καὶ σελήνης τροπὰς περιόδους τε πλανήτων καὶ ἀπλανῶν ἀστέρων ἐκφήνας, ᾧ μόνῳ τῶν ἐπὶ γῆς τὸν Πατέρα γινώσκειν τὸν ἐπουράνιον καὶ τὸν μέγαν τοῦ σύμπαντος αἰῶνος βασιλέα γεραίρειν ὕμνοις διετάξατο.

Ἄλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις ἅπασιν ὁ κοσμοποιὸς τέτταρσιν ἐνιαυτοῦ τροπαῖς τὸν ἄτρεπτον αἰῶνα περιεζώννυ, χειμερίους μὲν ὥρας ἔαρι περιγράψας, ἔαρ δέ, ἐνιαυσίων ὥρῶν ἀρχὴν, ἰσορρόποις ταλαντεύσας ζυγοῖς, κἄπειτα ἔαρος πολυκαρπία τὸν σύμπαντα στεφανώσας αἰῶνα, θέρους ἀκμῆ τοῦτον μεταπαρέδωκεν, εἶθ' οἷα καμάτου διαναπαύσας ἀνεκτῆσατο μετοπωρινῷ διαστήματι, ὑγραῖς τ' αὐτὸν ὄμβρων χειμερίων φοραῖς ὥσπερ τινὰ βασιλικὸν ἀποσμήχων ἵππον καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν νάμασι λαμπρὸν ἀπεργαζόμενος, τοῖς τ' ἐξ ὑετῶν αὐτᾶρ κως πιάνας ἀρδύμασιν, αὐθις αὐτὸν ἔαρος ἐν προθύροις ἴστησι.

- 9 Ἐνθένδε δὴ ἐν τῷ τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ κύκλῳ τοιοῖσδε σοφίας ἡνίας ὁ μέγας βασιλεὺς ὧδε περιδησάμενος τὸν αὐτοῦ αἰῶνα, ὑπὸ μείζονι φέρεσθαι διετάξατο κυβερνήτῃ, τῷ αὐτοῦ μονογενεῖ λόγῳ, τῷ δὴ κοινῷ τῶν ὄλων σωτήρι, τὰς τοῦ παντὸς παραδοῦς ἡνίας. Ὁ δ' οἷα παρὰ πατρὸς ἀγαθοῦ τὸν κληρὸν ὑποδεδεγμένος, ὁμοῦ τε πάντα ὅσα κύτος οὐρανοῦ εἴσω τε καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ περιλαβὼν ἔχει μιᾷ συνδησάμενος ἀρμονία, εὐθεία περαίνει, σὺν δίκη τὰ πρόσφορα τοῖς κατὰ γῆν αὐτοῦ λογικοῖς θρέμμασιν ἐπισκοπούμενος, μέτρα τε ζωῆς τοῖς τὸν θνητὸν διανύουσι βίον διαθεσμοθετήσας,

αυτήν. Ἦτο δὲ ὁ ἄνθρωπος τὸ θεοφιλέστατον ἀπὸ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῶα καὶ ὡς πατὴρ ἐπέτρεψε νὰ δουλεύουν εἰς αὐτὸν τὰ γένη τῶν ἀλόγων ζώων, δι' αὐτὸν ἔκαμε πλωτὴν τὴν θάλασσαν καὶ ἐστεφάνωσε τὴν γῆν μὲ παντοῖα φυτὰ, εἰς αὐτὸν ὑπέταξε καὶ τὰ ζῶα τῶν βυθῶν καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ ἀέρος, εἰς αὐτὸν ἐχάρισε γνωστικὰς δυνάμεις πρὸς ἀπόκτησιν παντός εἴδους μαθήσεων, εἰς αὐτὸν ἐφάνερωσε καὶ τὰ οὐράνια θεάματα, δρόμους ἡλίου καὶ μεταβολὰς σελήνης, περιφορὰς πλανητῶν καὶ ἀπλανῶν ἀστέρων· μόνον αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἐπὶ γῆς διέταξε νὰ γνωρίζῃ τὸν ἐπουράνιον πατέρα καὶ νὰ γεραίρῃ μὲ ὕμνους τὸν μέγαν τοῦ σύμπαντος αἰῶνος βασιλέα.

Πέραν δὲ ὅλων αὐτῶν ὁ δημιουργὸς περιέζωσε τὸν ἄτρεπτον αἰῶνα μὲ τέσσαρας μεταβολὰς τοῦ ἔτους· τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος ἐτερμάτισε διὰ τοῦ ἔαρος, τὸ δὲ ἔαρ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχὴ τῶν ἐνιαυσίων περιόδων ἐρρυθμίσε μὲ ἰσορροπον ζυγαριάν καὶ ἔπειτα ἐστεφάνωσε τὸν ὅλον καιρὸν μὲ τὴν πολυκαρπίαν τοῦ ἔαρος, καὶ παρέδωσεν ἐν συνεχείᾳ τοῦτον εἰς τὴν θέρμην τοῦ θέρους, ἔπειτα δὲ ἀναπαύσας αὐτὸν τρόπον τινὰ ἀπὸ τὸν κάματον τὸν ἀνεζωογόνησε μὲ τὸ φθινοπωρινὸν διάστημα, καὶ τέλος πλύων αὐτὸν ὡς βασιλικὸν ἵππον μὲ τὰς χειμερινὰς βροχοπτώσεις, λαμπρύνων αὐτὸν μὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ὕδατα καὶ λιπαίνων αὐτὸν πλουσίως μὲ τὰ ρεύματα τῶν ὑετῶν, τὸν στήνει πάλιν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ἔαρος.

9 Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ μέγας βασιλεὺς συνήρμωσε μὲ τόσον σοφὰς ἡνίας τὸν αἰῶνα του εἰς τὸν ὅλον κύκλον τοῦ ἔτους, διέταξε νὰ τεθῆ ὑπὸ ἀνώτερον κυβερνήτην, τὸν μονογενῆ Λόγον του, τὸν κοινὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα εἰς τὸν ὁποῖον παρέδωσε τὰς ἡνίας τοῦ παντός. Αὐτὸς δὲ ἀποδεχθεὶς τὴν κληρονομίαν ἀπὸ ἀγαθὸν πατέρα καὶ συνδέσας εἰς μίαν ἁρμονίαν ὅλα ὅσα περιέχει τὸ κύτος τοῦ οὐρανοῦ μέσα καὶ ἔξω του, τὰ καθοδηγεῖ εἰς εὐθὺν δρόμον, προμηθεύων μὲ δικαιοσύνην τὰ κατάλληλα ἀγαθὰ εἰς τὰ ἐπὶ γῆς λογικὰ θρέμματά του, ὀρίσας δὲ ὄρια ζωῆς εἰς τοὺς διανύοντας τὸν θνητὸν βίον ἐπέτρεψεν ἀδιακρί-

προεμμελετᾶν ἐν τῷδε τὰ προοίμια τῆς ὑπὲρ τὸν νῦν αἰῶνα ζωῆς ἅπασιν ἀνθρώποις συγκεχώρηκεν· εἶναι γάρ, εἶναι καὶ ὑπὲρ τὸν παρόντα αἰῶνα θείαν καὶ μακαρίαν ζωὴν, ἣν τοῖς εὖ διηγωνισμένοις ἐν ἀγαθῶν ἐλπίσι τεταμιεῦσθαι ἐδίδαξεν, καὶ ἐν τοῖς μὲν σωφρόνως καὶ εὐσεβῶς βεβιωκόσιν τὴν ἐνθένδε ἐπὶ τὰ κρείττω μετάβασιν τε καὶ μετοικίαν γενήσεσθαι, τοῖς δὲ ἐληλεγμένοις ἐν τῷδε χῶρον ἀπονεῖμαι τὸν προσήκοντα.

- 10 Εἰθ' ὡς ἐν ἀγῶνος ἄθλοις παντοίους τοῖς νενικηκόσιν ἀναγορεύσας στεφάνους, ἄλλους ἔφ' ἑτέροις ἀρετῶν βραβείους στεφανοῖ, βασιλεῖ δ' ἀγαθῶ θεοσεβείᾳ κοσμησαμένῳ μείζονα προητοιμάσθαι κηρύττει τῶν ἐγυρίζειν δίδωσιν, ἑορτῇ τελείων ἐξ ἀριθμῶν συγκειμέπαθλων τὰ γέρα, ὧν τοῖς προοιμίους ἐντεῦθεν ἤδη πανη-
 11 νη, δεκάδων τριάδων μονάδων τε τριπλασιόνων, ὧν ἡ μὲν πρώτη τριάς μονάδος ἂν γένοιτο ἕκγονος, μονὰς δὲ μήτηρ ἀριθμῶν, μηνῶν ἀπάντων καὶ ὠρῶν καὶ ἐνιαυτῶν πάσης τε χρόνων περιόδου πρεσβεύουσα, ἤδη καὶ παντὸς πλήθους ἀρχὴ καταβολή τε καὶ στοιχεῖον εἰκότως ἂν ρηθείη, μονὰς παρὰ τὸ μένειν ὀνομασμένη, ὅτι δὴ, μειουμένου καὶ αὐξομένου παντὸς πλήθους κατὰ τὴν τῶν ἀριθμῶν ὑφαίρεσιν τε καὶ προσθήκην, μόνη μονὰς στάσιν καὶ μονὴν εἴληφε, μεμονωμένη πληθύος ἀπάσης καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς γεννωμένων ἀριθμῶν, φέρουσα τε εἰκόνα τῆς ἀμερίστου καὶ διακεκριμένης τῶν ἄλλων οὐσίας, ἣς δυνάμει καὶ μετοχῇ ἢ τῶν ὄντων ἀπάντων
 12 συνέστηκε φύσις. Μονὰς γὰρ παντὸς δημιουργὸς ἀριθμοῦ, ἐπείπερ κατὰ σύνθεσιν καὶ προσθήκην μονάδων πᾶν πλήθος κρατύνεται, οὐδ' ἔστιν ἄλλως δίχα μονάδος οὐσίαν ἀριθμῶν ἐπινοῆσαι· αὕτη δ' ἔκτος ἂν εἴη πλήθους πορρωτάτω τε καὶ κρείττων ἀριθμοῦ παντός, πάντα ποιῶσα καὶ ὑφισταμένη, τεινομένη δὲ ὑπ' οὐδενὸς πώποτε.

τως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ προεμμελετοῦν ἀπὸ τῶρα τὰ προοίμια τῆς ὑπὲρ τὸν παρόντα αἰῶνα ζωῆς. Διότι ἐδίδαξεν ὅτι ὑπάρχει, ναὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ ὑπεράνω τοῦ παρόντος αἰῶνος θεία καὶ μακαρία ζωὴ, ἡ ὁποία εἶναι θησαυρισμένη διὰ τοὺς καλῶς ἀγωνισθέντας ἐδῶ εἰς τὴν ἐπιδιώξιν τῶν ἀγαθῶν...^{10α} καὶ ὅτι εἰς μὲν τοὺς σωφρόνως καὶ εὐσεβῶς ζήσαντας ἢ ἐδῶ ζωὴ θὰ γίνῃ μετάβασις καὶ μετοίκησις εἰς ἀνώτερα, ἐνῶ εἰς τοὺς εὐρεθέντας ἀσεβεῖς εἰς αὐτὴν θὰ δώσῃ τὸν κατάλληλον χῶρον.

- 10 "Ἐπειτα, ὅπως εἰς τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας, προκηρύσσει παντοίους στεφάνους διὰ τοὺς νικητὰς καὶ στεφανώνει τὸν καθένα μὲ κατάλληλον διὰ τὰς ἀρετὰς του στέφανον, διακηρύσσει δὲ ὅτι διὰ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, τὸν στολισμένον μὲ θεοσέβειαν, ἔχουν προετοιμασθῆ ἀνώτερα βραβεῖα ὡς ἔπαθλα, διὰ τὰ προοίμια τῶν ὁποίων τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πανηγυρίζῃ ἤδη ἀπὸ ἐδῶ, εἰς ἐορτὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ τελείους ἀριθμοὺς, δεκάδας, τριάδας, τριπλασίας μονάδας· τούτων ἡ μὲν πρώτη τριάς εἶναι προῖδον τῆς μονάδος, ἡ δὲ μονὰς εἶναι μήτηρ τῶν ἀριθμῶν καὶ προΐσταται ὅλων τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν ἐτῶν καὶ πάσης χρονικῆς περιόδου, θὰ ἠδύνατο δὲ μάλιστα εὐλόγως νὰ ὀνομασθῆ καὶ ἀρχή, καταβολὴ καὶ στοιχεῖον παντός πλήθους, καλουμένη μονὰς ἀπὸ τὸ μένειν, διότι δηλαδὴ, ἐνῶ πᾶν πλῆθος μειώνεται καὶ αὐξάνεται κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ πρόσθεσιν τῶν ἀριθμῶν, μόνῃ ἢ μονὰς διατηρεῖ στάσιν καὶ μονήν, μεμονωμένη ἀπὸ πᾶσαν πληθύν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξ αὐτῆς γινομένους ἀριθμοὺς, φέρουσα εἰκόνα τῆς ἀμερίστου καὶ διακεκριμένης ἀπὸ τὰς ἄλλας οὐσίας, μὲ τὴν δύναμιν καὶ μέθεξιν τῆς ὁποίας συνίσταται ἡ φύσις
- 12 ὅλων τῶν ὄντων. Διότι ἡ μονὰς εἶναι δημιουργὸς παντός ἀριθμοῦ, καθ' ὅσον πᾶν πλῆθος πλατύνεται μὲ τὴν σύνθεσιν καὶ πρόσθεσιν μονάδων, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοήσωμεν ἀριθμὸν χωρὶς τὴν μονάδα· αὕτη δὲ εἶναι ἐκτός πλήθους, μακρὰν καὶ ἀνωτέρα παντός ἀριθμοῦ, ποιοῦσα καὶ διαμορφοῦσα τὰ πάντα, ἀλλὰ μὴ αὐξανομένη ποτέ ἀπὸ κανένα.

- 13 Τριάς δὲ ταύτη συγγενής, ἄσχιστος ὡσαύτως καὶ ἀδιαίρετος, καὶ πρώτη τῶν ἐξ ἄρτίων καὶ περιττῶν ἀριθμῶν συνεσταμένων· ἄρτιος γὰρ μονάδα προσλαβὼν τριάδος πρώτην περιττὴν ἐγέννησε φύσιν, πρώτη δὲ τριάς δικαιοσύνην ἀνέδειξεν ἰσότητος καθηγησαμένη, ὡς ἂν ἀρχὴν καὶ μεσότητα καὶ τελευτὴν ἴσην ἀπολαβοῦσα. Εἰκῶν δὲ ταῦτα μυστικῆς καὶ παναγίας καὶ βασιλικῆς τριάδος, ἢ τῆς ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου φύσεως ἡρτημένη τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων οὐσίας τὰ σπέρματα
- 14 καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ἀπέιληφεν. Καὶ Τριάδος μὲν δύναμις ἄρα παντὸς εἰκότως ἂν ἀρχὴ νομισθεῖη. Δεκάς δὲ τὸ πάντων ἀριθμῶν πέρας ἀπολαβοῦσα μέχρις αὐτῆς τὸ πᾶν ἴστησιν, πλήρης καὶ παντέλειος ὠνομασμένη εἰκότως, ἅτε δὴ πάσας ιδέας καὶ πάντα μέτρα πάντων ἀριθμῶν λόγων τε καὶ συμφωνιῶν καὶ ἁρμοनिῶν περιέχουσα. Μονάδες γοῦν αὐξηθεῖσαι κατὰ σύνθεσιν τοῖς δέκα περιορίζονται, μητέρα τε ταύτην καὶ πηγὴν ὄρον τε καὶ περιγραφὴν κτησάμεναι ὡσπερ ἐν περιδρόμῳ καμπτήρα περιθέουσιν.
- 15 Εἶτα κύκλον ἐργασάμεναι δεύτερον καὶ πάλιν τρίτον καὶ τέταρτον καὶ μέχρι τῶν δέκα τὸν ἑκατὸν ἐκ δεκάδων δέκα πληροῦσι, καῖπειτα ἐπὶ τὴν πρώτην ἀνατρέχουσιν ἀφετηρίαν, κἄντεῦθεν πάλιν ἀρξάμεναι καὶ ἐπὶ τὸν δέκα προελθοῦσαι δεκάκις τε τὸν ἑκατὸν ἀμφιδραμοῦσαι, παλίσσυντοι διὰ τῶν αὐτῶν καμπτήρων μακροὺς δολιχεύουσι διαύλους ἐξ αὐτῶν εἰς ἑαυτὰς ἀνα-
- 16 κυκλούμεναι. Τῶν γοῦν δέκα τὸ δέκατον μονάς· δέκα δὲ μονάδες μίαν ἀποφαίνουσι δεκάδα· δεκάς δὲ πέρας μονάδων, ὄρος καὶ καμπτήρ ἀποκαταστατικός, καμπτήρ μὲν τῆς ἀπειρίας τῶν ἀριθμῶν, ὄρος δὲ καὶ τέλος μονάδων. Ὁμοῦ δὲ τριάς δεκάδι συμπλακειῖσα τρίτον τε περιελθοῦσα τὴν τῶν δέκα κύκλων περίοδον φυσικώτατον ἀριθμὸν γεννᾷ τὸν τριάκοντα· ὃ γὰρ ἐν μονάσι τριάς,
- 17 τοῦτο ἐν δεκάσι τριακοντάς. Ὅρος τε πάγιος οὗτος τοῦ δευτέρου μεθ' ἡλίον μεγάλου φωστῆρος· σελήνης γοῦν

- 13 Ἡ δὲ τριάς εἶναι συγγενῆς μὲ αὐτὴν, ἄσχιστος ἐπίσης καὶ ἀδιαίρετος καὶ πρώτη τῶν συντεθειμένων ἀπὸ ἀρτίους καὶ περιττοῦς ἀριθμοῦς· διότι ὁ ἄρτιος δύο λαβῶν μονάδα ἐγέννησε πρώτην περιττὴν φύσιν τὴν τριάδα, ἡ πρώτη δὲ τριάς διευκρινίζουσα τὴν ἰσότητα, ὡς ἔχουσα ἴσην ἀρχὴν καὶ μέσσην καὶ τέλος, ἐδίδαξε δικαιοσύνην. Εἶναι δὲ ταῦτα εἰκῶν τῆς μυστικῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς τριάδος, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἔχει ἄναρχον καὶ ἀγέννητον φύσιν, περικλείει τὰ σπέρματα καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας τῆς οὐσίας ὄλων
- 14 τῶν γεννητῶν. Καὶ τῆς μὲν τριάδος ἡ δύναμις εὐλόγως θὰ θεωρηθῆ ἀρχὴ τοῦ παντός. Ἡ δὲ δεκάς ἔχουσα τὸ τέλος ὄλων τῶν ἀριθμῶν σταματᾷ τὸ πᾶν μέχρις ἑαυτῆς, ἀποκαλουμένη πλήρης καὶ τελεία, διότι περιέχει ὅλας τὰς ἰδέας καὶ τὰ μέτρα ὄλων τῶν ἀριθμῶν καὶ λόγων, τῶν συμφωνιῶν καὶ ἀρμονιῶν. Διότι αἱ μονάδες αὐξηθεῖσαι μὲ τὴν σύνθεσιν περιορίζονται εἰς τὰς δέκα, λαβοῦσαι δὲ τὴν δεκάδα ὡς μητέρα καὶ πηγὴν, ὡς ὄριον καὶ περίγραμμα, τρέχουν γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὅπως εἰς τὸν περίγυρον τοῦ σταδίου.
- 15 Ἐπειτα, διαμορφώσασαι κύκλον δεῦτερον καὶ ἐπίσης τρίτον καὶ τέταρτον καὶ ἕως δέκα, σχηματίζουν τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν ἀπὸ δέκα δεκάδας, καὶ ἔπειτα ἀνατρέχουν εἰς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν, ἀρχίζουσαι δὲ πάλιν ἀπὸ ἐδῶ καὶ προχωροῦσαι ἕως τὸν δέκα καὶ συμπληρώσασαι τὸν ἑκατὸν δέκα φορές, πάντοτε ἐπανερχόμεναι εἰς τὰς ἰδίας στροφάς, διανύουν μακρὰν πορείαν ἀνα-
- 16 κυκλούμεναι ἀπὸ ἑαυτὰς εἰς ἑαυτὰς. Διότι ἡ μονὰς εἶναι τὸ δέκατον τοῦ δέκα, δέκα δὲ μονάδες σχηματίζουν μίαν δεκάδα, ἡ δὲ δεκάς εἶναι τὸ τέλος τῶν μονάδων, ὄριον καὶ στροφή ἐπαναφορᾶς, στροφή μὲν τῆς ἀπειρίας τῶν ἀριθμῶν, ὄριον δὲ καὶ τέλος τῶν μονάδων. Ἡ δὲ τριάς συμπλακεῖσα μαζὶ μὲ τὴν δεκάδα καὶ σχηματίσασα τρεῖς φορές τὴν περίοδον τῶν δέκα κύκλων γεννᾷ ὡς φυσικώτατον ἀριθμὸν τὸν τριάντα· διότι ὅ,τι εἶναι εἰς τὰς μονάδας ἡ τριάς, τοῦτο εἶναι εἰς τὰς δεκάδας ἡ τρια-
- 17 κοντάς. Τοῦτο εἶναι τὸ πᾶγιον ὄριον τοῦ δευτέρου μετὰ τὸν ἥλιον μεγάλου φωστῆρος. Πράγματι ἡ περίοδος

περίοδος ἀπὸ συνόδου ἐπὶ σύνοδον μηνὸς κύκλον ἀπειρο-
γάζετο, μεθ' ὃν αὐθις ἀρχὴν γενέσεως ἀπολαβοῦσα νέ-
ου φωτὸς καὶ νέων ἡμερῶν ἀπάρχεται, τριάκοντα μὲν
κοσμηθεῖσα μονάσι, τρισὶ δὲ τιμηθεῖσα δεκάσι, δέκα δὲ
τριάσι φαιδρυνθεῖσα.

18 Τούτοις αὐτοῖς τὰ τῆς κοσμοκρατορικῆς ἀρχῆς τοῦ
νικητοῦ βασιλέως πρὸς τοῦ πάντων ἀγαθῶν δοτήρος
τετιμημένα νέων ἀρχῆς ἀγαθῶν ἐπιλαμβάνεται, τέως μὲν
τριακονταετηρικὰς ἑορτὰς ἀποπληροῦντα, ἤδη δ' ἐντεῦ-
θεν μακροτέρων ἐφαπτόμενα διαστημάτων προμνώμενά
τε μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίδας ἐν οὐρανίῳ βασιλείᾳ.

19 Ἐνθα στρατιαὶ φῶτων ἀπείρων ἀμφὶ τὸν πάντων βα-
σιλέα χορεύουσιν, οὐχ ἑνὸς ἡλίου, πάντων δ' αὐτόθι
τὰ φῶτα ἡλίου κρείττονα ἐπαγομένων φαιδρυνομένων
τε καὶ ἀποστιλβόντων τῇ αἴγλῃ τῶν τῆς αἰδίου πηγῆς
μαρμαρυγῶν. Ἐνθα ζωὴ ψυχῆς ἐν ἀγαθῶν ἀκηράτοις
κάλλεσιν, ἔνθα βίος πάσης ἐκτὸς ἀχθηδόνος, ἔνθα σώ-
φρονος καὶ παναγίας ἡδονῆς ἀπόλαυσις, καὶ χρόνος ἄ-
χρονος, μακραίων καὶ ἀτελεύτητος, εἰς ἀπερίγραφον
τέλος μηκυνόμενος, οὐκέθ' ἡμερῶν καὶ μηνῶν διαστή-
μασιν οὐδ' ἐνιαυτῶν κύκλοις καιρῶν τε καὶ χρόνων πε-
ριόδοις ἀναμετρούμενος, μιᾷ δ' εἰς ἄπειρον ἐκτεινομένη
ζωῇ διαρκῶν, οὐχ ὑφ' ἡλίου φωτιζομένη οὐδ' ἀστέρων
πλήθει καὶ σελήνης αὐγαῖς καταλαμπομένη, ἀλλ' αὐτὸν
ἔχούση φωστῆρα τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν Μονογενῆ Παῖδα
20 τοῦ παμβασιλέως. Παρὸ καὶ ἡλίον αὐτὸν δικαιοσύνης
καὶ φῶς ἐπέκεινα φῶτων ἀπάντων λόγων ἀπόρρητοι
μυοῦσι θεολογίαι, τοῦτον δ' αὐτὸν δικαιοσύνης ἀκτίσι
σοφίας τε αὐγαῖς τὰς παμμακαρίας καταλάμπειν δυνά-
μεις, τὰς τε εὐσεβεία παρεσκευασμένας ψυχὰς ἀντὶ τῆς
οὐρανίου περιφερείας τοῖς αὐτοῦ κόλποις ἀπολαβόντα
τῶν οἰκείων ἐπαγγελιῶν ἔργοις πιστοῦσθαι τὰς ὑπο-
σχέσεις.

21 Θνητῶν δ' ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ ἀκοή τις διέ-
γνω, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς σάρκα ἠμφιεσμένος οἶός τε ἂν εἶη
διαθρῆσαι ἢ τοῖς εὐσεβείᾳ διακοσμησαμένοις προητοιμα-

τῆς σελήνης ἀπὸ τὴν μίαν συνάντησιν μὲ τὸν ἥλιον ἕως τὴν ἄλλην σχηματίζει τὸν μῆνα, μετὰ τὸν ὁποῖον λαμβάνουσα πάλιν ἀρχὴν γενέσεως ἀρχίζει νέον φῶς καὶ νέας ἡμέρας, στολισθεῖσα μὲ τριάντα μονάδας, τιμηθεῖσα μὲ τρεῖς δεκάδας καὶ φαιδρυνθεῖσα μὲ δέκα τριάδας.

- 18 Μὲ αὐτὰ ἀκριβῶς τιμηθεῖσα ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία τοῦ νικητοῦ βασιλέως ἀπὸ τὸν δοτῆρα πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχὴν νέων ἀγαθῶν, ἐγγίζουσα ἀπὸ ἐδῶ μακρότερα διαστήματα καὶ προξενούσα ἐλπίδας μελλόντων ἀγαθῶν εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Ἐκεῖ χορεύουν γύρω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν πάντων στρατιαὶ ἀπειρῶν φώτων, ὄχι δὲ ἐνὸς μόνον ἡλίου, διότι ὅλα ἐδῶ παράγουν φῶτα ἀνώτερα τοῦ ἡλίου, λαμπρύνουν καὶ στίλβουν μὲ τὴν αἴγλην τῶν μαρμαρυγῶν τῆς αἰδίου πηγῆς. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς εἰς γνήσια κάλλη ἀγαθῶν, ἐκεῖ ὁ βίος διεξάγεται ἔξω ἀπὸ κάθε βᾶρος, ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ ἀπόλαυσις σώφρονος καὶ παναγίας ἡδονῆς καὶ χρόνος ἄχρονος, μακραίων καὶ ἀτελεύτητος, ἐπιμηκυνόμενος εἰς ἀπερίγραπτον τέλος, μετρούμενος ὄχι πλέον μὲ διαστήματα ἡμερῶν καὶ μηνῶν, μὲ κύκλους καιρῶν καὶ μὲ περιόδους χρόνων, ἀλλὰ διαρκῶν ἐπὶ μίαν ζωὴν ἐκτεινομένην εἰς τὸ ἄπειρον, ἡ ὁποία δὲν φωτίζεται ἀπὸ ἥλιον καὶ δὲν καταλάμπεται ἀπὸ πλῆθος ἀστέρων καὶ αὐγᾶς σελήνης, ἀλλ' ἔχει φωστῆρα τὸν ἴδιον τὸν
- 20 Θεὸν Λόγον, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ παμβασιλέως. Ὁθεν οἱ ἀπόρρητοι ἱεροὶ χρησμοὶ τὸν ἐξυμνοῦν ὡς ἥλιον δικαιοσύνης¹¹ καὶ ὡς φῶς ἐπέκεινα ὅλων τῶν φώτων, βεβαιώνουν δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος καταλάμπει μὲ ἀκτῖνας δικαιοσύνης καὶ αὐγᾶς σοφίας τὰς παμμακαρίας δυνάμεις καὶ ὅτι λαβὼν εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ τὰς διὰ τῆς εὐσεβείας παρεσκευασμένας ψυχὰς ἀντὶ τῆς οὐρανίου περιφερείας ἐπιβεβαιώνει μὲ ἔργα τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις.

- 21 Ὁνητῶν δὲ ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε οὔτε ἀκοὴ συνέλαβε ἀλλ' οὔτε νοῦς ἐνδεδυμένος σάρκα εἶναι ἱκανὸς νὰ κατανοήσῃ ὅσα ἔχουν ἐτοιμασθῆ διὰ τοὺς κοσμημένους μὲ

σται, ὡσπερ οὖν καὶ σοί, βασιλεῦ θεοσεβέστατε, ὃ μόνω τῶν ἐξ αἰῶνος ἐντεῦθεν ἤδη τὸν ἀνθρώπειον ἀποκαθάραι βίον αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων παμβασιλεύς Θεὸς ἐδωρήσατο, ὃ καὶ τὸ αὐτοῦ σωτήριον ἀνέδειξε σημεῖον, δι' οὗ τὸν θάνατον καταγωνισάμενος τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἤγειρε θρίαμβον· ὃ δὴ νικητικὸν τρόπαιον, δαιμόνων ἀποτρόπαιον, τοῖς τῆς πλάνης ἰνδάλμασιν ἀντιπαρατάξας τὰς κατὰ πάντων ἀθέων πολεμίων τε καὶ βαρβάρων ἤδη δὲ καὶ αὐτῶν δαιμόνων, ἄλλων τουτωνὶ βαρβάρων, ἤρατο νίκας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ζ'

7 1 Δυεῖν γάρ τοι φύσεων ἐν ἡμῖν συμπεπλεγμένων, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ τοῦ μὲν ὀρωμένου τοῖς πᾶσι τοῦ δ' ἀφανοῦς καθεστῶτος, δύο τούτοις ἐναντία βάρβαρα καὶ πολέμια γένη, τὸ μὲν ἀφανῶς τὸ δ' ἐκ τοῦ προφανοῦς παρετάττετο, καὶ τὸ μὲν σώματα σώμασι προβεβλημένον, τὸ δ' ἀσωμάτοις παντευχίαις γυμνήν
2 αὐτὴν ἐπολιόρκει τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν. Εἶθ' οἱ μὲν ὀρατοὶ βάρβαροι, νομάδες τινὲς ἄγριοι θηρῶν οὐδὲν διαφέροντες, ἐπὶ τὰς ἡμέρους τῶν ἀνθρώπων ἐφοίτων ἀγέλας, χώρας δηοῦντες, πόλεις ἐξανδραποδιζόμενοι, λύκων ἀπηνῶν δίκην ἐκ τῆς ἐρήμης τοῖς κατὰ πόλιν ἐπιόντες, κᾶπειτα λυμαινόμενοι ὅσοις ἂν δύναιτο. Οἱ δ' ἀφανεῖς ἐχθροί, φυχοφθόροι δαίμονες, οἱ δὲ βαρβάρων ἀπάντων ἀπηνέστεροι, ἀμφὶ τὸν ἀέρα τόνδε ποτώμενοι, πᾶν τὸ θνητὸν γένος μηχαναῖς πολυθέου κακίας ἐξηνδραποδίζοντο, ὡς μηκέτ' αὐτοῖς εἶναι θεὸν τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἀλλὰ τινα πολὺν καὶ ἄθεον καὶ πλάνον· τοὺς γὰρ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντας οὐκ οἶδ' ὀπόθεν παραγαγόντες τὸν ὄντα καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα ὡς οὐκ ὄντα πάρεργον ἐποιήσαντο.

τὴν εὐσέβειαν¹², ὅπως βεβαίως καὶ διὰ σέ, θεοσεβέστατε βασιλεῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μόνον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνέκαθεν ἀνθρώπους ἐδώρησεν ὁ παμβασιλεὺς τῶν ὅλων Θεὸς νὰ ἀποκαθάρῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀπὸ ἐδῶ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπέδειξε καὶ τὸ σωτήριον σημεῖον τοῦ σταυροῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου κατανικήσας τὸν θάνατον ἤγειρε τὸν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν θρίαμβον· αὐτὸ λοιπὸν τὸ νικητικὸν τρόπαιον, τὸ δαιμόνων ἀποτρόπαιον, εἶναι ἐκείνον τὸ ὁποῖον παρέταξεν ἐναντίον τῶν εἰδώλων τῆς πλάνης καὶ οὕτω ἐκέρδισε τὰς ἐναντίον ὅλων τῶν ἀθέων, τῶν πολεμίων καὶ βαρβάρων, ἀκόμη δὲ καὶ ἐναντίον αὐτῶν τῶν δαιμόνων, τῶν ἄλλων τούτων βαρβάρων, νίκας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ζ'

- 7 ¹ Διότι, ὅπως εἶμεθα συντεθειμένοι ἀπὸ δύο φύσεις, δηλαδὴ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὸ μὲν σῶμα εἶναι ὀρατὸν εἰς ὅλους ἢ δὲ ψυχὴ εἶναι ἀφανής, δύο γένη θάρβαρα καὶ πολέμια εἶναι εἰς αὐτὰ ἐνάντια, τῶν ὁποίων τὸ ἓν παρετάσσετο κρυφίως τὸ δὲ ἄλλο φανερά, καὶ τὸ μὲν ἐπετίθετο προβάλλον σώματα εἰς σώματα, τὸ δὲ ἄλλο ἐπολιόρκει μὲ ἀσωμάτους πανοπλίας γυμνὴν τὴν
- 2 ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα οἱ μὲν ὀρατοὶ θάρβαροι, ἄγριοι νομάδες οἱ ὁποῖοι δὲν διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τὰ θηρία, ἐπετίθεντο εἰς τὰς ἡμέρους κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἠφάνιζον τὴν ὑπαιθρον, ἐξηνδραπόδιζον πόλεις, ὀρμῶντες ὡς ἀπηνεῖς λύκοι ἀπὸ τὴν ἐρημίαν ἐναντίον τῶν ζώντων εἰς τὰς πόλεις, καὶ ἔξαφανίζοντες ὄσους ἠδύναντο. Οἱ δὲ ἀφανεῖς ἐχθροὶ, οἱ ψυχοφθόροι δαίμονες οἱ ἀπηνέστεροι ὅλων τῶν βαρβάρων, περιφερόμενοι γύρω ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἀέρα. ὑπεδούλωσαν ὅλον τὸ θνητὸν γένος μὲ μηχανὰς ἐπινοήσεις πολυθειστικῆς κακίας, ὥστε δι' αὐτοὺς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς νὰ μὴ εἶναι θεὸς πλέον ἀλλὰ πλάνος διαβόητος καὶ ἄθεος· διότι δημιουργήσαντες, δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ, τοὺς μὴ ὄντας, ἔθεσαν ἐκτὸς τὸν ὄντα καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα ὡς μὴ ὄντα.

- 3 Ἐνθεν αὐτοῖς ἢ τῶν σωμάτων γένεσις ἐνομίσθη θεός, καὶ πάλιν ἄλλος ἐναντίος τούτῳ θεός, ἢ τῶν αὐτῶν διαφθορά τε καὶ λύσις. Ἄλλ' ὁ μὲν πρῶτος αὐτοῖς ὡς ἂν γενέσεως ἀρχηγὸς Ἀφροδίτης ὄργιοις ἐτιμᾶτο, ὁ δὲ δεύτερος ὡς ἂν πολὺς καὶ τοῦ θνητοῦ κατισχύων γένους Πλούτων καὶ Θάνατος ὠνομάζετο. Ὡς γὰρ μὴ ἕτεραν ἢ τὴν διὰ γενέσεως ζωὴν εἰδότες οἱ τότε ἄνθρωποι τὴν ταύτης αἰτίαν θεὸν εἶναι ἀπέφαινον· καὶ ὡς μηκέτ' ὄντες μετὰ θάνατον νικητὴν ἀπάντων καὶ μέγαν θεὸν τὸν Θάνατον ἀνηγόρευον· εἶθ' ὡς εὐθύνας οὐδαμῶς ὑποκείμενοι διὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου λύσιν τὰ μυρίων θανάτων ἄξια δρωῦντες διῆγον, βίον τε ἕξων ἀβίωτον, οὐ θεὸν ἐν νῶ λαμβάνοντες, οὐ θείας κρίσεως δικαιοτήρια προσδοκῶντες, οὐ τῆς σφῶν κατὰ ψυχὴν οὐσίας τὴν μνήμην ἀναζωπυροῦντες, ἐνὶ δὲ δεινῶ προστάτῃ τῷ Θανάτῳ χρώμενοι, καὶ τὴν ἐκ τούτου τῶν σωμάτων φθορὰν λύσιν τοῦ παντὸς ἑαυτοὺς εἶναι πείσαντες, μέγαν θεὸν καὶ πλούσιον, παρὸ καὶ Πλούτωνα, τὸν Θάνατον ἀνηγόρευον. Καὶ Θάνατος ἦν αὐτοῖς θεὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸ τούτου τίμια, τὰ δὴ πρὸς ἡδυ-
- 4 παθῆ ζωὴν αὐτοῖς συμβαλλόμενα. Θεὸς γοῦν αὐτοῖς ἦν ἢ τῶν σαρκῶν ἡδονή, θεὸς ἢ τροφή, θεὸς ἢ τούτων βλάστη, θεὸς ἢ τῶν ἀκροδρύων φυή, θεὸς ἢ διὰ μέθης τρυφή, θεὸς ὁ τῶν σωμάτων πόθος, θεὸς ἢ τούτων ἡδονή. Ἐνθεν τὰ Δήμητρος καὶ Φερεφάττης μυστήρια καὶ Κόρης ἀρπαγὴ ὑπὸ Ἀἰδωνέως καὶ πάλιν ἢ ταύτης ἀνάδοσις. Ἐνθεν Διονύσου τελεταὶ καὶ νικώμενος Ἡρακλῆς ὡς ὑπὸ κρείττονος θεοῦ τῆς μέθης, ἔνθεν Ἐρωτος καὶ Ἀφροδίτης ὄργια μοιχικά. Ἐνθεν Ζεὺς αὐτὸς γυναικομανῶν καὶ Γανυμήδους ἔρωτων, φιληδόνων τε θεῶν καὶ φιλοπαθῶν ἀσελγῆ μύθων ἀναπλάσματα.
- 5 Τοσοῦτοις δῆτα βέλεσι θεομάχου πλάνης οἱ δεινοὶ

- 3 Οὕτως ἡ γένεσις τῶν σωμάτων ἐθεωρήθη ἀπὸ αὐτοὺς θεός, καὶ ἐπίσης ἄλλος θεός πολέμιος πρὸς αὐτὸν ἢ φθορά καὶ διάλυσις αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἐπιματο ἀπὸ αὐτοὺς ὡς ἀρχηγὸς γενέσεως μὲ ὄργια τῆς Ἀφροδίτης, ὁ δὲ δεύτερος ὡς πλούσιος καὶ δυνατὸς εἰς τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὠνομάζετο Πλούτων καὶ Θάνατος. Διότι, μὴ γνωρίζοντες οἱ τότε ἄνθρωποι ἄλλου εἴδους Ζωὴν παρά μόνον τὴν διὰ γενέσεως, ἐκήρυσσον ὅτι ἡ αἰτία αὐτῆς εἶναι θεός· καὶ διότι μὴ διαμένοντες μετὰ θάνατον ἀνηγόρευον νικητὴν ὄλων καὶ μέγαν θεὸν τὸν Θάνατον. Ἐπομένως, μὴ ἔχοντες συνείδησιν ἠθικῆς εὐθύνης καθόλου λόγῳ τοῦ διὰ τοῦ θανάτου τερματισμοῦ τῆς Ζωῆς, διέπραττον πράξεις ἀξίας μυρίων θανάτων, ἔζων βίον ἀβίωτον, μὴ ἀναλογιζόμενοι Θεὸν, μὴ ἀναμένοντες ἀποφάσεις θείας κρίσεως, μὴ φέροντες εἰς τὴν μνήμην των τὴν ψυχικὴν οὐσίαν των, ἀλλὰ ἀναγνωρίζοντες μόνον ἓνα φοβερὸν προστάτην, τὸν Θάνατον, καὶ βεβαιωθέντες ὅτι ἡ ἐκ τούτου φθορὰ τῶν σωμάτων εἶναι παντοτεινὴ διάλυσις, ἀνηγόρευσαν τὸν Θάνατον μέγαν θεὸν καὶ πλούσιον, διὸ καὶ Πλούτωνα. Εἶχον δὲ τὸν Θάνατον ὄχι ὡς μοναδικὸν θεόν, διότι ἦσαν καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀξιόλογα, τὰ ἐξυπηρετοῦντα αὐτοὺς
- 4 πρὸς ἡδυπαθῆ Ζωὴν. Θεὸς λοιπὸν αὐτῶν ἦτο ἢ ἡδονὴ τῆς σαρκός, θεὸς ἢ τροφή, θεὸς τὸ παράγωγον τούτων, θεὸς ὁ καρπὸς τῶν δένδρων, θεὸς ἢ διὰ τῆς μέθης τρυφή, θεὸς ὁ πόθος τῶν σωμάτων, θεὸς ἢ ἡδονὴ τούτων. Ἀπὸ αὐτὸ προῆλθον τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Φερεφάττης, ἢ ἀρπαγὴ τῆς Κόρης ἀπὸ τὸν Ἀΐδωνέα καὶ ἢ ἀποκατάστασις τῆς· ἀπὸ αὐτὸ αἱ τελεταὶ τοῦ Διονύσου καὶ ἢ ἦττα τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τὸν θεὸν τῆς μέθης ὡς ἀνώτερον, ἀπὸ αὐτὸ τὰ ὄργια μοιχείας τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ἀφροδίτης· ἀπὸ αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς, ἄλλοτε γυναικομανῆς καὶ ἄλλοτε ἐραστής τοῦ Γανυμήδους, καθὼς καὶ αἱ μυθολογούμεναι ἀσέλγειαι φιληδόνων καὶ φιλοπαθῶν θεῶν.
- 5 Μὲ τόσα λοιπὸν βέλη θεομάχου πλάνης κατεπόνουν

βάρβαροι καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων ἐχθροὶ τοὺς ἐπὶ γῆς κατεπόνουν, καὶ εἶλον γε τὸ πᾶν γένος ὑποχείριον, ὡς ἀπανταχοῦ γῆς ἀθεότητος ἀνεγεῖραι στήλας νεῶς τε καὶ ἱερὰ ψευδωνύμου θεολογίας καθ' ἑκάστην γωνίαν
 6 συνίστασθαι. Οἱ γοῦν τότε κρατεῖν νομιζόμενοι τοσοῦτον καταδεδούλωντο τῇ πλάνῃ, ὡς ὁμοφύλων καὶ συγγενῶν φόνους τοῖς αὐτῶν καλλιερεῖν θεοῖς καὶ τὰ ξίφη θήγειν κατὰ τῶν προμάχων τῆς ἀληθείας, πόλεμόν τε ἄσπονδον καὶ ἀθέους αἶρεσθαι χεῖρας, οὐ κατ' ἐχθρῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀπεξενωμένων, κατὰ δὲ τῶν συνεστίων καὶ φίλων, κατὰ τε ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φιλιτάτων, οἱ δὴ σεμνότητι βίου σωφροσύνη τε καὶ θεοσεβείας ἀληθοῦς ἐγχειρήμασι τιμᾶν τὸ θεῖον καὶ σέβειν διεγνώκεσαν.

7 Ἄλλ' οἱ μὲν ὧδε πῃ μανία φρενῶν τοὺς τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων καθωσιωμένους τοῖς αὐτῶν δαίμοσι κατέσφαττον, οἱ δὲ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας γενναῖοι μάρτυρες καὶ ζωῆς αὐτῆς τὸν ὑπὲρ ἀληθείας εὐκλεῆ θάνατον προτιμᾶν μεμελετηκότες παρ' οὐδὲν τὴν τοσαύτην ἐτίθεντο τυραννίδα, οἷα δὲ Θεοῦ στρατιῶται καρτερίας ἀρετῆ φραξάμενοι, πάντα τρόπον θανάτου γέλωτα ἔθεντο, πῦρ καὶ σίδηρον καὶ προσηλώσεις, θῆράς τε ἀγρίους καὶ θαλάττης βυθούς, ἀποτομὰς μελῶν καὶ καυτῆρας, ὀφθαλμῶν ἐξορύξεις, τοῦ παντὸς σώματος ἀκρωτηριασμοῦς, λιμὸν ἐπὶ τούτοις καὶ μέταλλα καὶ δεσμὰ παντὸς καλοῦ καὶ ἡδονῆς ἀπάσης γλυκίονα ἠγησάμενοι δι' ἔρωτα καὶ πόθον τὸν πρὸς τὸν αὐτῶν βασιλέα. Θηλειῶν τε ὡσαύτως νεανικαὶ ψυχαὶ τῶν ἀνδρῶν οὐχ ἦττον ἠρρενωμέναι, αἱ μὲν τοὺς αὐτοὺς τοῖς ἀνδράσιν ἀγῶνας ὑποστᾶσαι ἴσα τῆς ἀρετῆς ἀπηνέγκαντο βραβεῖα, αἱ δ' ἐπὶ φθορᾷ τῶν σωμάτων ἐλκόμεναι θᾶττον τὴν ψυχὴν θανάτῳ ἢ τὸ σῶμα τῇ φθορᾷ παραδεδώκασιν, μυρίαί τε ἄλλαι πρὸς τῶν κατ' ἔθνος ἀρχόντων, πορνείας ἀπειλήν μὴδ' ἄκροισ ὧσιν ἐπακοῦσαι δεδυνημένοι, πᾶν εἶδος

6 τούς ἐπὶ γῆς οἱ δεινοὶ βάρβαροι καὶ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως τῶν ὄλων καὶ κατέστησαν ὑπόδουλον ὄλον τό γένος, ὥστε νὰ ὑψώσουν παντοῦ στήλας τῆς ἀθεότητος καὶ συστήσουν εἰς πᾶσαν γωνίαν ναοὺς καὶ ἱερὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν. Οἱ νομιζόμενοι λοιπὸν τότε κυρίαρχοι εἶχον τόσον πολὺ ὑποδουλωθῆ εἰς τὴν πλάνην, ὥστε νὰ προσφέρουν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν αἵμα ὁμοφύλων καὶ συγγενῶν καὶ νὰ ἀκονίζουν τὰ ξίφη τῶν ἐναντίον τῶν προμάχων τῆς ἀληθείας, νὰ σηκώνουν χεῖρας καὶ νὰ κηρύσσουν ἄθεον πόλεμον ὄχι κατὰ ἐχθρῶν ἀλλοφύλων καὶ ξένων ἀλλὰ κατὰ τῶν ὁμοστέγων καὶ φίλων, κατὰ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φιλάτων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἦσαν διατεθειμένοι νὰ τιμοῦν καὶ νὰ λατρεύουν τὸ θεῖον μὲ σεμνότητα βίου, μὲ σωφροσύνην καὶ μὲ πράξεις ἀληθοῦς θεοσεβείας.

7 Καὶ αὐτοὶ μὲν οὕτω κατέσφαζον εἰς τοὺς δαίμονας τῶν μὲ φρενικὴν μανίαν τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν βασιλέα τῶν ὄλων, οἱ δὲ γενναῖοι τῆς ἀληθινῆς εὐσεβείας μάρτυρες, ἀποφασισμένοι νὰ προτιμοῦν τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἔνδοξον θάνατον, δὲν ἔδιδον καμμίαν σημασίαν εἰς τὴν τοσαύτην τυραννίδα, ὡς στρατιῶται τοῦ Θεοῦ δέ, ὠπλισμένοι μὲ τὴν ἀρετὴν τῆς καρτερίας, περιέπαιζον πάντα τρόπον θανάτου, πῦρ καὶ σίδηρον καὶ σταυρώσεις, ἄγρια θηρία καὶ βυθοὺς θαλάσσης, ἀποκοπὴν μελῶν καὶ καυτηριασμόν, ἐξόρυξιν ὀφθαλμῶν, ἀκρωτηριασμόν ὄλου τοῦ σώματος, τὸν δὲ λιμόν, τὰ μεταλλεῖα καὶ τὴν φυλακὴν ἐθεώρουν γλυκύτερα παντὸς καλοῦ καὶ πάσης ἡδονῆς λόγῳ ἔρωτος καὶ πόθου πρὸς τὸν βασιλέα τῶν. Ἐπίσης μάλιστα νεαραὶ γυναῖκες μὲ ψυχὰς ἀρρενωποτέρας ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν, ἄλλαι μὲν ὑπέστησαν τοὺς ἰδίους μὲ τοὺς ἄνδρας ἀγῶνας καὶ ἐκέρδισαν ἴσα βραβεῖα ἀρετῆς, ἄλλαι δὲ συρόμεναι πρὸς τὴν διαφθορὰν τῶν σωμάτων παρέδωσαν γρηγορώτερα τὴν ψυχὴν εἰς θάνατον παρὰ τὸ σῶμα εἰς τὴν διαφθορὰν, καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι, μὴ δυνάμεναι οὔτε μὲ τὰ ἄκρα τῶν ὠτων νὰ ἀκούσουν ἀπειλὴν πορνείας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας

στρεβλωτηρίων πᾶσάν τε ψῆφον θανατηφόρον εὐθαρ-
 8 σῶς ὑπέστησαν. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦ μεγάλου βασιλέως
 πρόμαχοι τῆς πολυθέου στρατιᾶς ᾧδέ πη τοὺς ἄθλους
 ψυχῆς ἐρρωμένῳ λογισμῷ κατηγωνίζοντο· οἱ δ' ἐχθροὶ
 τῷ Θεῷ καὶ τῆς ἀνθρώπων πολέμοι σωτηρίας, πάν-
 των ἀνημέρων βαρβάρων χεῖρους, τοιαύταις ἔχαιρον
 ἀνθρωπίνων αἱμάτων σπονδαῖς· οἱ τ' αὖ τούτων ὑπη-
 ρέται τοιαύτας αὐτοῖς προπόσεις ἐξ ἀδίκου μισοφονί-
 ας προὔπινον, πικρὰν ταύτην καὶ δυσσεβῆ πανδαισίαν
 ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ κοινοῦ γένους αὐτοῖς παρασκευάζοντες.
 9 Τούτων δ' ᾧδε ἐχόντων τί ἐχρῆν τὸν τῶν καταπονου-
 μένων βασιλέα διαπράξασθαι; Ἄρα γε τὴν τῶν φιλτά-
 των ἀντιπαρελθεῖν σωτηρίαν καὶ παριδεῖν οὕτω τοὺς οἰ-
 κείους πολιορκουμένους; ἀλλ' οὔτε κυβερνήτης οὕτω
 ποτ' ἂν λεχθείη σοφός, εἰ κατὰ βυθῶν αὐτανδρον τὸ
 σκάφος ἐκδώσει, μηδὲν παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν τῶν ἐμ-
 πλεόντων σωτηρίαν πορισάμενος, οὔτε στρατηγὸς οὕτω
 ποτ' ἂν γένοιτο ἀφειδήης, ὡς τοὺς αὐτοῦ γνωρίμους ἀ-
 τιμωρητὶ τοῖς ἐχθροῖς παραχωρῆσαι· ἀλλ' οὐδὲ ποιμὴν
 ἀγαθὸς τῆς αὐτοῦ ποιμνῆς τὸ πεπλανημένον ἀπαθῶς
 παρίδοι ἂν θρέμμα, ἀλλὰ τὰ μὲν εὖ ἔχοντα αὐτῷ ἐν ἀ-
 σφαλεῖ κείμενα καταλείπει, τῆς δὲ τοῦ πεπλανημένου
 χάριν σωτηρίας πᾶν ὀτιοῦν ἂν πάθοι, εἰ καὶ πρὸς θῆρας
 10 ἀγρίου συμπλακῆναι δέοι. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀλόγου θρέμ-
 ματος ἢ σπουδῆ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, τὸ δὲ πᾶν αὐτῷ
 τῆς οἰκείας στρατιᾶς καὶ τῶν δι' αὐτὸν καταπολεμου-
 μένων χάριν ἐσπουδάξετο. Ὡν τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς
 ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλους ἀποδεξάμενος, τοὺς μὲν τὴν
 πρὸς αὐτὸν στειλαμένους πορείαν τοῖς παρ' αὐτῷ νικη-
 τηρίοις τιμήσας ταῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγελικαῖς ἐνέγρα-
 φεν χορείαις, τοὺς δ' ἐπὶ γῆν ἐφύλαττεν, εὐσεβείας
 ζώπυρα σπέρματα τοῖς ὀψιγόνοις, θεατὰς ἅμα τῆς κα-

13. Ἡ παράγραφος 9 ἐπίσης τοῦ Εὐσεβίου Θεοφανίαν (συρ.)
 2, 83.

8 τῶν ἐπαρχιῶν, ὑπέστησαν εὐθαρσῶς πᾶν εἶδος στρεβλω-
τηρίων καὶ πᾶσαν καταδίκην εἰς θάνατον. Ἄλλ' οἱ μὲν
πρόμαχοι τοῦ μεγάλου βασιλέως οὕτως ἐπολέμησαν τὰς
ἐπιθέσεις τῆς πολυθεϊστικῆς στρατιᾶς μὲ δυνατόν λογι-
σμόν ψυχῆς, οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πολέμιοι τῆς σω-
τηρίας τῶν ἀνθρώπων, χειρότεροι ὄλων τῶν ἀνημέρων
βαρβάρων, εἰς τοιαύτας σπονδὰς ἀνθρωπίνων αἱμάτων
ἠύχαριστοῦντο. Οἱ δὲ ὑπηρέται τούτων πάλιν τοιαύτας
προπόσεις ἐτέλουν εἰς τοὺς δαίμονας ἀπὸ ἀδίκους μι-
αιφονίας, παρασκευάζοντες δι' αὐτοὺς τὴν πικρὰν καὶ
δυσσεβῆ ταύτην πανδαισίαν πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀνθρωπί-
νου γένους.

9 Ὑπ' αὐτὰς λοιπὸν τὰς συνθήκας τί ἔπρεπε νὰ πράξη
ὁ βασιλεὺς τῶν ταλαιπωρουμένων;¹³. Θὰ ἔπρεπεν ἄραγε νὰ
ἀντιπαρέλθῃ τὴν ἀνάγκην σωτηρίας τῶν φιλτάτων καὶ
νὰ παραβλέψῃ τοὺς οἰκείους διωκομένους κατ' αὐτὸν τὸν
τρόπον; Ἄλλ' οὔτε κυβερνήτης θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ χα-
ρακτηρισθῆ τόσο σοφός, ἂν παραδώσῃ τὸ σκάφος αὐ-
τανδρον εἰς τοὺς βυθοὺς, χωρὶς νὰ καταβάλῃ καμμίαν
προσπάθειαν πρὸς σωτηρίαν τῶν πλεόντων, οὔτε στρα-
τηγός θὰ ἐνεφανίζετο ποτὲ τόσο ἀνελέητος, ὥστε νὰ
παραδώσῃ τοὺς φίλους του εἰς τοὺς ἐχθροὺς χωρὶς ἀν-
τίστασιν, ἀλλ' οὔτε ποιμὴν ἀγαθός θὰ παρέβλεπεν ἀπα-
θῶς τὸ πεπλανημένον ἀπὸ τὴν ποιμνὴν του πρόβατον, ἀλ-
λὰ θὰ ἐγκαταλείψῃ εἰς ἀσφαλὲς μέρος τὰ καλῶς ἔχον-
τα καὶ θὰ ὑποστῇ τὸ πᾶν χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ πεπλα-
νημένου, ἔστω καὶ ἂν πρέπει νὰ συμπλακῇ μὲ ἄγρια θη-
10 ρία. Ἄλλ' ἡ φροντίς τοῦ μεγάλου βασιλέως δὲν ἦτο διὰ
πρόβατον ἄλογον, ἀλλ' ἦτο συγκεντρωμένη ὅλη εἰς τὸ
στράτευμά του καὶ εἰς τοὺς δι' αὐτὸν πολεμουμένους.
Ἀποδεχθεὶς δὲ τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσε-
βείας ἄθλους τούτων, ἄλλους μὲν, βαδίσαντας τὴν πρὸς
αὐτὸν πορείαν, τιμήσας μὲ τὰ νικητήρια βραβεῖα του,
ἐνέγραψεν εἰς τὰς οὐρανίους ἀγγελικὰς τάξεις, ἄλλους
δὲ ἐφύλαξεν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ζώπυρα σπέρματα εὐσεβεί-
ας διὰ τοὺς ἐπιγενεστέρους, διὰ νὰ γίνουν συγχρόνως

- τὰ τῶν ἀσεβῶν δίκης καὶ τῆς τῶν πεπραγμένων ἱστο-
 11 ρίας ἐξηγητὰς γενησομένους. Εἶτ' ἐπὶ τὴν ἄμυναν τῶν
 πολεμίων τὴν αὐτοῦ δεξιὰν ἐκτείνας, ἐνὶ νεύματι τοὺς
 μὲν ἀθρόως ἀφανεῖς κατεστήσατο θεηλάτοις πληγαῖς
 προτιμωρησάμενος, αὐτούς τε οἰκείοις χεῖλεσι τὴν πα-
 λινωδίαν τῶν πεπλημμελημένων σφίσιν αὐτοῖς καὶ μὴ
 βουλομένους ἄσαι καταναγκάσας, τοὺς δ' ἀπὸ χθονὸς
 ἤγειρεν ὑψώσας τοὺς πάλαι ταπεινοὺς καὶ πρὸς ἀπάν-
 των ἀπεγνωσμένους.
- 12 Καὶ τοῦθ' ὁ μέγας βασιλεὺς οὐρανόθεν ἐνήργει, ὁ-
 πλίτην ἄμαχον τὸν αὐτοῦ θεράποντα προστησάμενος
 (χαίδει γὰρ ᾧδε προσφωνούμενος εὐσεβείας ὑπερβολῇ
 βασιλεύς). ὃν δὴ νικητὴν παντὸς τοῦ τῶν πολεμίων ἀ-
 πέφηνε γένους, ἓνα κατὰ πολλῶν ἐγείρας. Οἱ μὲν γὰρ
 ἦσαν μυρίοι πολλοὶ τε, πολλῶν ἄτε φίλοι δαιμόνων, μᾶλ-
 λον δ' οὐδένες ἦσαν, ὅθεν οὐδ' εἰσὶν, ὁ δ' ἐξ ἑνὸς εἰς
 βασιλεύς, εἰκὼν ἑνὸς τοῦ παμβασιλέως, καὶ οἱ μὲν ἀ-
 θέῳ ψυχῇ τοὺς εὐσεβεῖς ἄνδρας μαιφόνους ἀνήρουν
 σφαγαῖς, ὁ δὲ τὸν αὐτοῦ σωτῆρα μιμούμενος καὶ μόνον
 σώζειν εἰδὼς καὶ τοὺς ἀθέους ἔσωξεν εὐσεβεῖν διδά-
 13 σκων. Εἶθ' οἷα νικητῆς ἀληθῶς τὸ διττὸν ἐκεῖνο βάρ-
 βαρον ἐνίκα γένος, ἀνδρῶν μὲν τὰ ἀνήμερα φῦλα λο-
 γικαῖς ἐξημερῶν πρεσβείαις καὶ τοὺς κρείττονας εἰδέ-
 ναι καὶ μὴ ἄγνοεῖν ἐπαναγκάζων, ἐξ ἀνόμου τε καὶ θη-
 ριώδους βίου ἐπὶ τὸ λογικὸν καὶ νόμιμον μεθαρμοζόμε-
 νος, τὸ δ' ἀπηγνῆς καὶ ἐπηγριωμένον τῆς ἀφανοῦς δαι-
 μόνων φύσεως ἔργοις αὐτοῖς ἀπελέγχων ὑπὸ τοῦ κρείτ-
 τονος πάλαι νενικημένον. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς τῶν ὄλων
 σωτῆρ τοὺς ἀφανεῖς ἀφανῶς ἠμύνατο, ὁ δ' οἷα μεγάλου
 βασιλέως ὑπαρχος τοῖς νενικημένοις ἐπεξήει, τοὺς πάλαι
 νεκροὺς καὶ ἀπολωλότας σκυλεύων καὶ τὰ λάφυρα
 διανέμων ἀφθόνως τοῖς τοῦ νικητοῦ στρατιώταις.

- θεαταί τῆς τιμωρίας τῶν ἀσεβῶν καὶ ἐξηγηταί τῆς ἱστο-
 11 ρίας τῶν πράξεων. Ἐπειτα ἐκτείνας τὴν δεξιάν του πρὸς
 ἀπόκρουσιν τῶν πολεμίων, μὲ ἓν νεῦμα αὐτοὺς μὲν ἐξη-
 φάνισε πλήρως τιμωρήσας αὐτοὺς μὲ θεοστάτους πλη-
 γὰς καὶ καταναγκάσας αὐτοὺς νὰ ψάλουν μὲ τὰ χεῖλη
 των παλινωδοῦντες καὶ χωρὶς νὰ θέλουν ὅσα διέπραξαν
 αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀνήγειρεν ἀπὸ τὴν γῆν
 κάτω καὶ ἀνύψωσε τοὺς προηγουμένως ταπεινοὺς καὶ κα-
 ταφρονημένους ἀπὸ ὅλους.
- 12 Ἐπραξε δὲ τοῦτο ὁ μέγας βασιλεὺς ἀπὸ τὸν οὐρα-
 νὸν ὀρίσας ὑπὲρ τῶν σχεδίων του ἀκαταμάχητον ὑπερα-
 σπιστὴν τὸν θεράποντά του (διότι ὁ βασιλεὺς ἀπὸ ὑπερ-
 βολὴν εὐσεβείας χαίρει νὰ ἀποκαλῆται οὕτως). Ἐγεί-
 ρας λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἓνα ἐναντίον τῶν πολλῶν, τὸν
 ἀνέδειξε νικητὴν ὅλου τοῦ γένους τῶν πολεμίων. Διότι
 ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ποικίλοι, ὡς φίλοι πολ-
 λῶν δαιμόνων, μᾶλλον δὲ δὲν ἦσαν τίποτε, διὸ καὶ δὲν
 ὑπάρχουν, αὐτὸς δὲ ἦτο εἷς βασιλεὺς ἀπὸ ἓνα, εἰκὼν
 τοῦ ἑνὸς παμβασιλέως, καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐφόνευον εὐσε-
 βεῖς ἀνθρώπους μὲ εἰδεχθεῖς τρόπους, αὐτὸς δὲ μιμού-
 μενος τὸν Σωτῆρα του καὶ τὸν μόνον δυνάμενον πῶς
 νὰ σώζη, ἔσωζε καὶ τοὺς ἀθέους ἀκόμη, διδάσκων αὐτοὺς
 13 νὰ εὐσεβοῦν. Οὕτω ὡς ἀληθινὸς νικητὴς ἐνίκα τὸ διπλοῦν
 ἐκεῖνο βάρβαρον γένος, τῶν μὲν ἀνθρώπων τὰ ἀνήμερα φῦ-
 λα ἐξημερώνων μὲ συνετὰς πρεσβείας, ἀναγκάζων αὐτοὺς
 νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ μὴ ἀγνοοῦν τοὺς ἀνωτέρους καὶ
 ἀνακαλῶν αὐτοὺς ἀπὸ τὸν ἄνομον καὶ θηριώδη βίον εἰς
 τὸν λογικὸν καὶ νόμιμον, τὸ δὲ ἀπηνέες καὶ ἄγριον γένος
 τῆς ἀοράτου δαιμονικῆς φύσεως ἀπέδειξε διὰ τῶν ἔρ-
 γων ὅτι ἐνίκηθη ἀπὸ παλαιὰ ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας δυνάμε-
 ως. Διότι ὁ μὲν κοινὸς Σωτῆρ τῶν ὅλων κατεδίκασε τοὺς
 ἀοράτους ἀοράτως, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀντεπεξῆλθεν ἐναντί-
 ον τῶν ἠττημένων ὡς ὑπαρχος τοῦ μεγάλου βασιλέως,
 σκυλεύων τοὺς ἀπὸ παλαιὰ νεκροὺς καὶ κατεστραμμέ-
 νους καὶ διανέμων πλοῦσια λάφυρα εἰς τοὺς στρατιώ-
 τας τοῦ νικητοῦ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Η'

- 8 1 Ἐπειδὴ γὰρ συνεΐδεν μᾶτην δειμαίνοντα νηπίων
 δίκην ἀφρόνων τὰ πλήθη τῆς πλάνης τὰ μορμολύκεια
 ὕλη χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεπλασμένα, καὶ ταῦτα ἐκπο-
 δῶν ᾧετο δεῖν ἄρασθαι ὡσπερ τινὰ λίθων ἐγκόμματα
 τοῖς ἐν σκοτῶ βαδίζουσι πρὸ τῶν ποδῶν ἐρριμμένα, λεί-
 αν τε καὶ ὁμαλήν τοῦ λοιποῦ τὴν βασιλικὴν τοῖς πᾶσιν
 2 ἀναπετάσας πορείαν. Ταῦτ' οὖν διανοηθεὶς οὐχ ὄπλι-
 τῶν αὐτῶ καὶ πλήθους στρατοπεδίας ἠγήσατο δεῖν πρὸς
 τὸν τούτων ἔλεγχον, εἷς δὲ μόνος αὐτῶ καὶ δεύτερος
 τῶν αὐτοῦ γνωρίμων πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἀπήρκουν,
 3 οὓς ἐνὶ νεύματι κατὰ πᾶν ἔθνος διεπέμπετο. Οἱ δ' εὐ-
 σεβεία πίσυνοι μυριάδων δῆμων τε καὶ λαῶν μέσον
 παριόντες ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ χώρας πολυχρονίου
 πλάνης ἐποιοῦντο φωρὰν, αὐτοὺς τοὺς ἱερωμένους σὺν
 πολλῶ γέλωτι καὶ σὺν αἰσχύνῃ παρᾶγειν εἰς φῶς ἐκ
 σκοτίων μυχῶν τοὺς αὐτῶν θεοὺς παρακελευόμενοι,
 κᾶπειτα ἀπογυμνοῦντες τοῦ φάσματος καὶ τὴν εἴσω τῆς
 ἐπικεχρωσμένης μορφῆς ἀμορφίαν τοῖς πάντων ὀφθαλ-
 μοῖς ἐνδεικνύμενοι. Εἶτ' ἀποξέοντες τὸ δοκοῦν χρήσι-
 μον τῆς ὕλης, χωνεῖα τε καὶ πυρὶ δοκιμάζοντες, τὸ μὲν
 λυσιτελὲς ὅσον αὐτοῖς ἀναγκαῖον ἐνομίζετο ἐν ἀσφαλεῖ
 τιθέμενοι συνεῖχον, τὸ δ' ἄλλως περιττὸν καὶ ἄχρηστον
 εἰς μνήμην αἰσχύνης παρεχώρουν τοῖς δεισιδαίμοσιν.
- 4 Οἷον δὲ καὶ τὸδ' ἔρεξε βασιλεὺς ὁ θαυμασίος· ὡς
 γὰρ καὶ τῶν νεκρῶν εἰδώλων τὰ τῆς πολυτελοῦς ὕλης
 τὸν ἀποδοθέντα τρόπον ἐσκυλεύετο, τὰ λοιπὰ μετήει
 ἀνδρείκελα χαλκοῦ πεποιημένα. Δέσμιοι δῆτα καὶ οἶδε
 μύθων θεοὶ γεγηρακότων τριχῶν ὑφᾶσμασιν ἤγοντο πε-
 ριβληθέντες, κατὰ τούτοις ὁ μέγας βασιλεὺς ὡσπερ τι-

14. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου βλ. Εἰς Βίον
 Κωνσταντίνου 3, 54, 4 ἐξ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Η '14

- 8 1 Πράγματι ἐπειδὴ ἀντελήφθη ὅτι τὰ πλήθη τῶν ἀφρόνων ματαίως ἐφοβοῦντο ὡς νήπια τὰ μορμολύκεια τῆς πλάνης τὰ πλασμένα ἀπὸ ὑλικά χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ τὰ ἀπομακρύνῃ ὡς λίθους οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐρριμμένοι ἐμπρὸς εἰς τὰ πόδια τῶν βαδιζόντων εἰς τὸ σκότος καὶ τοὺς ἐμποδίζουν, διανοίγων εἰς τὸ ἐξῆς δι' ὅλους τὴν βασιλικὴν λεωφόρον λείαν καὶ ὀμαλήν. Ἀποφασίσας λοιπὸν αὐτὰ ἐσκέφθη ὅτι δὲν τοῦ χρειάζονται στρατιῶται καὶ πληθὸς πολεμιστῶν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τούτου καὶ ὅτι τοῦ ἦρκουν εἰς ἡ δύο ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους τοῦ πρὸς ὑπηρεσίαν, τοὺς ὁποίους
- 2 3 ἔστειλε μὲ ἐντολήν του εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Αὐτοὶ δέ, ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἐμφανισθέντες εἰς τὸ μέσον ἀναριθμήτων λαῶν εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ χώρας ἐξεσκέπασαν τὴν πολυχρόνιον πλάνην, διατάσσοντες τοὺς ἰδίους τοὺς ἱερωμένους νὰ φέρουν τοὺς θεοὺς τῶν ἀπὸ σκοτεινοῦς κρυψῶνας εἰς τὸ φῶς μὲ πολὺν περιγελῶν καὶ αἰσχύνῃν, ἀπογυμνοῦντες αὐτοὺς ἔπειτα ἀπὸ τὸ βλεπόμενον περίβλημα καὶ παρουσιάζοντες εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅλων τὴν ἐντὸς τῆς ζωγραφισμένης μορφῆς ἀσχημίαν. Ἐπειτα ἀποξέοντες τὸ φαινόμενον χρήσιμον μέρος τῶν ὑλικῶν καὶ διαλύοντες αὐτὸ εἰς χωνευτήριον καὶ πῦρ, διετήρουν ὅ,τι τοὺς ἐφαίνετο ὠφέλιμον, τοποθετοῦντες αὐτὸ εἰς ἀσφαλὲς μέρος, ἐνῶ παρεχώρουν εἰς τοὺς δεισιδαίμονας τὸ ἐντελῶς περιττὸν καὶ ἄχρηστον εἰς μνήμην τῆς αἰσχύνῃς των.
- 4 Ὅμοίως δὲ καὶ τοῦτο ἔπραξεν ὁ θαυμάσιος βασιλεὺς. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἀφηρέθησαν κατὰ τὸν περιγραφέντα τρόπον τὰ ἀπὸ πολύτιμον ὕλην τεμάχια, παρέλαβε τὰ ἄλλα ἀγάλματα τὰ ἀπὸ χαλκὸν κατασκευασμένα. Ὁδηγοῦντο λοιπὸν καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ τῶν γηρασμένων μύθων δεμένοι μὲ τρίχινα ὑφάσματα. Τέλος δὲ ὁ μέγας βασιλεὺς ἦναψε πολυφεγγῆ πυρσὸν καὶ πατερῆρει μὲ βασι-

- νὰ πολυφεγγῆ πυρσὸν ἐξάψας, μὴ πη λανθάνοι κρύφι-
 ὄν τι πλάνης λείψανον, ὄμματι βασιλικῶ περισκόπει·
 5 οἷα δέ τις οὐρανοπετῆς ἀετῶν ὄξυωπέστατος ἄνωθεν
 ἀφ' ὑψηλοῦ τὰ πορρωτάτω διεστῶτα κατὰ γῆς ἴδοι, ὧ-
 δε καὶ αὐτὸς τῆς αὐτοῦ καλλιπόλεως τὴν βασιλικὴν ἀμ-
 φιπολεύων ἐστίαν, δεινὸν τι ψυχῶν θήρατρον ἐπὶ τοῦ
 Φοινίκων λανθάνον ἔθνους ἐξ ἀπόπτου συνεΐδεν. "Ἄλσος
 δὲ τοῦτ' ἦν καὶ τέμενος, οὐκ ἐν μέσαις πόλεσιν οὐδ' ἐν
 ἀγοραῖς καὶ πλατεῖαις, ὅποια τὰ πολλὰ κόσμου χάριν
 6 ταῖς πόλεσι φιλοτιμεῖται, τὸ δὲ ἦν ἔξω πάτου τριόδων
 τε καὶ λεωφόρων αἰσχρῶ δαίμονι Ἀφροδίτης ἐπ' ἀ-
 κρωρείας μέρει τοῦ Λιβάνου καθιδρυμένον. Σχολή τις
 ἦν αὕτη κακοεργίας ἀπασιν ἀκολάστοις πολλῇ τε ρα-
 στῶνῃ διεφθορόσι τὰ σώματα· γύννιδες γοῦν τινες ἄν-
 δρες οὐκ ἄνδρες τὸ σεμνὸν τῆς φύσεως ἀπαρνησάμενοι
 θηλεία νόσω τὴν δαίμονα ἰλεοῦντο, γυναικῶν τε αὐτῶν πα-
 ράνομοι ὁμιλῖαι, κλεψίγαμοὶ τε φθοραί, ἄρρητοὶ τε καὶ
 ἐπίρρητοὶ πράξεις ὡς ἐν ἀνόμῳ καὶ ἀπροστάτῃ χώρῳ
 κατὰ τόνδε τὸν νεῶν ἐπεχειροῦντο. Φῶρ τε οὐδεὶς ἦν
 τῶν πραττομένων, τῶ μηδένα σεμνῶν αὐτόθι τολμᾶν
 7 παριέναι. Ἄλλ' οὐχὶ καὶ βασιλέα τὸν μέγαν οἷά τε ἦν
 τὰ τῆδε δρώμενα λανθάνειν, αὐτοπτῆσας δὲ ταῦτα βα-
 σιλικῇ προμηθείᾳ οὐκ ἄξιον εἶναι ἡλίου αὐγῶν τὸν τοι-
 ὄνδε νεῶν ἔκρινεν, αὐτοῖς δὲ ἀφιερῶμασιν ἐκ βάθρων
 τὸ πᾶν ἀφανισθῆναι κελεύει. Ἐλύετο δῆτα αὐτίκα βα-
 σιλικῶ νεύματι τὰ τῆς ἀκολάστου πλάνης μηχανήματα,
 χεῖρ τε στρατιωτικὴ τῆ τοῦ τόπου καθάρσει διηκονεῖτο,
 σωφρονεῖν δ' ἐμάνθανον ἀπειλῇ βασιλέως οἱ μέχρι τοῦ-
 δε ἀκόλαστοι.
- 8 Ἄλλὰ γὰρ ὧδε καὶ τὰ τῆς λαοπλάνου φάσματα κα-
 κίας ἐμφανῆ τοῖς πᾶσι καταστησάμενος βασιλεύς, τὸν
 αὐτοῦ σωτῆρα τοῖς πᾶσιν ἀνεκῆρυττεν, οὐκ ἦν τε ἀ-
 ρωγὸς οὐδεὶς οὐδ' ἐπαμύνων τοῖς ἐαλωκόσιν, οὐ δαί-
 μων, οὐ Θεός, οὐ χρησμοδός, οὐ μάντις, οὐδὲ γὰρ ἔτι

- λικὸν βλέμμα γύρω μήπως τυχὸν διαφεύγη κάποιον λεί-
 5 ψανον πλάνης κρυμμένον. Ὅπως δὲ ὑψιπέτης ὄξυδερ-
 κῆς ἀετὸς βλέπει τὰ ἐπὶ τῆς γῆς μακρινὰ πράγματα ἀπὸ
 τὰ ὕψη ἐπάνω, οὕτω καὶ αὐτὸς διαμένων εἰς τὴν βασιλι-
 κὴν ἐστίαν τῆς καλλιπόλεως τοῦ εἶδεν ὡσάν ἀπὸ πα-
 ρατηρητήριον μίαν τρομερὰν παγίδα ψυχῶν κρυμμένην
 εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Φοινίκων. Ἦτο δὲ αὕτη ἄλσος
 καὶ τέμενος, ὄχι εἰς τὸ μέσον πόλεων οὔτε εἰς ἀγορὰς
 καὶ πλατείας, ὅπως συνηθίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον χά-
 6 ριν στολισμοῦ. Τοῦτο ἦτο ἔξω ἀπὸ τὴν πορείαν τῶν δρό-
 μων καὶ λεωφόρων, εἰς μίαν κορυφὴν τοῦ Λιβάνου πρὸς
 τιμὴν τῆς Ἀφροδίτης ἰδρυμένον. Ἦτο κέντρον κακοερ-
 γίας δι' ὅλους τοὺς ἀκολάστους καὶ τοὺς ἀπὸ τὴν πολ-
 λὴν ραθυμίαν διεφθαρμένους σωματικῶς· γυναικοειδεῖς
 λοιπὸν ἄνδρες μὴ ἄνδρες, ἀπαρνηθέντες τὴν σεμνότητα
 τῆς φύσεως, ἐλάτρευον τὴν θεὰν μὲ θηλυπρέπειαν, ἐπί-
 7 σης δὲ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ὡσάν εἰς ἄνομον καὶ ἀπρο-
 φύλακτον χῶρον διεπράττοντο παράνομοι συνουσίαι γυ-
 ναικῶν, μοιχευτικαὶ συναντήσεις, ἄρρητοι καὶ αἰσχραὶ
 πράξεις. Δὲν ὑπῆρχε δὲ κανεὶς μάρτυς τῶν πραττομένων,
 διότι κανεὶς σεμνὸς ἄνθρωπος δὲν ἐτόλμα νὰ περάσῃ
 8 ἀπὸ ἐκεῖ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφύγουν ταῦτα
 καὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν προσοχὴν, ὁ ὁποῖος ἰδὼν
 ταῦτα μὲ βασιλικὴν πρόβλεψιν ἔκρινεν ὅτι ὁ ναὸς ἐκεῖ-
 νος δὲν ἦτο ἄξιος νὰ εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου
 καὶ διέταξε νὰ ἀφανισθῇ ὀλόκληρος ἐκ βάθρων μαζὶ μὲ
 τὰ ἀφιερώματά του. Διελύθησαν λοιπὸν ἀμέσως μὲ βασι-
 λικὴν ἐντολὴν τὰ μηχανήματα τῆς ἀκολάστου πλάνης,
 στρατιωτικὰ τμήματα ὑπηρέτησαν εἰς τὴν κάθαρσιν τοῦ
 τόπου καὶ οἱ μέχρι τοῦδε ἀκόλαστοι ἔμαθον μὲ ἀπειλὴν τοῦ
 βασιλέως νὰ σωφρονοῦν.
- 8 Οὕτω δὲ καταστήσας εἰς ὅλους φανερόν τὸ προσω-
 πεῖον τῆς λαοπλάνου κακίας ὁ βασιλεὺς, διεκήρυσσεν
 εἰς ὅλους τὸν Σωτῆρα του, δὲν ὑπῆρχε δὲ κανεὶς βοη-
 θός, οὔτε ὑπερασπιστῆς διὰ τοὺς ἡττημένους, οὔτε δαι-
 μων οὔτε θεός, οὔτε χρησμωνδός οὔτε μάντις. Διότι τῶ-

σκοτίω ζόφω αἱ τῶν ἀνθρώπων ἐκαλινδοῦντο ψυχαί, θεοσεβείας δὲ ἀπλανοῦς ἀκτίσι πεφωτισμένοι τοῖς μὲν αὐτῶν προπάτορσι κατεμέμφοντο ἀγνωσίαν ἠλέουν τε αὐτοῦς τῆς ἀβλεψίας, σφᾶς δὲ αὐτὰς μακαρίας ἀπέφαινον ὡς ἂν δεινῆς ἠλευθερωμένοι πλάνης. Οὕτω δὴ-
 9 τα ἐν βραχεῖ Θεοῦ μεγάλου βουλῆ βασιλέως τε ὑπουργία πᾶν τὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν ἀνήρητο γένος, εἰρήνη τε λοιπὸν ἀγαθὴ καὶ κουροτρόφος τὸ πάντων ἀνθρώπων διελάμβανεν οἰκητήριον, καὶ οὐκέτ' ἦσαν πόλεμοι, ὅτε μηδὲ θεοί, ἀλλ' οὐδὲ μάχαι κατ' ἀγροὺς καὶ κατὰ πόλεις, οἷαι τὸ πρὶν ὅτε τὰ δαιμόνων ἐπήνθει, καὶ οὐκέθ' αἱμάτων παρ' ἀνθρώποις ἐκχύσεις, ὡς ὅτε τὰ τῆς πολυθέου μανίας ἠκμαζεν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Θ'

9 1 "Ωρα δ' οὖν τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς ἀντιπαραβάλλειν καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω ροπήν ἐκ τῆς τῶν χειρόνων ἀντιπαραθέσεως ἐπισκοπεῖν, διακρίνειν τε καὶ συνοραῖν ὡς πάλαι μὲν πρόπυλα καὶ τεμένη ἄλση τε καὶ ἱερὰ κατὰ πᾶσαν πόλιν αὐτοῖς φιλοπόνως ἐξησκεῖτο ἀναθήμα-
 2 σί τε πάνυ πολλοῖς ἐστεφανοῦντο οἱ ναοί. Καὶ θεῶν μὲν πολὺς ἦν ὁ παρὰ τοῖς τότε τυράννοις λόγος, ἔθνη τε καὶ δῆμοι κατ' ἀγροὺς καὶ κατὰ πάντα τόπον ἤδη τε κατ' οἴκους ἐν αὐτοῖς αὐτῶν ταμείοις τε καὶ θαλάμοις βωμοῖς καὶ ἀγάλμασιν ἐτίμων τὰ πάτρια, τῆς δ' εὐσεβείας αὐτοῖς ὁ καρπὸς οὐ τὰ νῦν ὀφθαλμοῖς ὁρώμενα τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑπῆρχεν εἰρήνης, πάντα δὲ τὰναντία τούτοις, πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ στάσεις· αἷς διὰ παντὸς τοῦ βίου κατατριβόμενοι αἵμασι καὶ φόνοις ἐμφυλί-
 3 οῖς τὰς ἑαυτῶν ἐπλήρουν χώρας. Οἱ τ' αὖ πρὸς αὐτῶν τιμώμενοι μαντείας μὲν καὶ χρησμούς καὶ μελλόντων

15. Συγγενῆ μὲ τὰ τοῦ κεφ. 9, 1 - 7 εἶναι τὰ εἰς τὴν Θεοφάνειαν τοῦ Εὐσεβίου (συρ.) 2, 78 - 80.

ρα πλέον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκυλίοντο εἰς σκοτεινόν ζόφον, ἀλλ' ἦσαν φωτισμένοι μετὰ τὰς ἀκτῖνας τῆς ἀπλανοῦς θεοσεβείας, καὶ τοὺς μὲν προπάτοράς των ἐμέμφοντο δι' ἀγνωσίαν καὶ τοὺς ὠκτεῖρον διὰ τὴν τύφλωσιν, ἐμακάριζον δὲ ἑαυτὰς ὡς ἠλευθερωμένας ἀπὸ δεινῆν πλάνην. Οὕτω λοιπὸν πολὺ σύντομα μετὰ τὴν βούλησιν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ τὴν ὑπουργίαν τοῦ βασιλέως κατεστράφη ὅλον τὸ γένος τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων, ὀρατῶν καὶ ἀοράτων, καὶ ἐπεκράτησεν εἰς τὸ ἐξῆς εἰρήνη ἀγαθὴ καὶ παιδοτρόφος εἰς ὅλον τὸν κόσμον, δὲν ὑπῆρχον πλέον πόλεμοι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον οὔτε θεοί, ἀλλ' οὔτε μάχαι εἰς ἀγροὺς καὶ εἰς πόλεις, ὅπως ἦσαν πρὶν ὅταν ἤκμαζε τὸ γένος τῶν δαιμόνων, οὔτε ἐκχύσεις ἀνθρωπίνων αἱμάτων πλέον, ὅπως ὅταν ἤκμαζεν ἡ πολύθεος μανία.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Θ ' 15

9 1 Εἶναι τώρα καιρὸς νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὰ νέα μετὰ τὰ παλαιὰ καὶ νὰ παρατηρήσωμεν τὴν πρὸς τὰ καλύτερα τροπὴν δι' ἀντιπαραθέσεως τῶν κακῶν τοῦ παρελθόντος, νὰ διακρίνωμεν καὶ ἐπισημάνωμεν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀνθρωποὶ παλαιὰ μὲν ἐπεμελοῦντο προφυλαίων καὶ τεμενῶν, ἀλσῶν καὶ ἱερῶν εἰς πᾶσαν πόλιν φιλοπόνως, 2 καὶ ἐστόλιζον τοὺς ναοὺς μετὰ ἄφθονα ἀναθήματα. Καὶ οἱ μὲν τότε τύραννοι ἔδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τοὺς θεοὺς, τὰ δὲ ἔθνη καὶ οἱ δῆμοι ἐτίμων τοὺς πατρικοὺς θεοὺς μετὰ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα εἰς τὴν ὑπαιθρον καὶ εἰς πάντα τόπον, ἀκόμη δὲ καὶ κατ' οἶκον εἰς τὰ ταμεῖα καὶ τοὺς θαλάμους των, καρπὸς δὲ τῆς εὐσεβείας των δὲν ἦτο ἡ παρατηρουμένη τώρα μετὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς μας πρὸς ἀλλήλους εἰρήνη, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἀντίθετον εἰς αὐτὴν, πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ στάσεις. Κατατριβόμενοι μετὰ αὐτὰ εἰς ὅλον τὸν βίον των ἐγέμιζον τὰς χώρας μας 3 μετὰ ἐμφύλια αἵματα καὶ φόνους. Οἱ τιμώμενοι πάλιν ἀπὸ αὐτοῦ μετὰ πολλὴν κολακείαν ἐξέφεραν πρὸς τοὺς τότε

προγνώσεις σὺν κολακείᾳ πολλῇ τοῖς τότε κρατοῦσιν ἐπηγγέλλοντο, τὸν δὲ σφῶν ὄλεθρον οὐκ ἔγνωσαν προγῶναι οὐδὲ προφηῆσαι σφίσιν αὐτοῖς, ὃ δὴ καὶ μέγιστον γένοιτ' ἂν δεῖγμα τοῦ τῆς ἀπάτης ἐλέγχου.

- 4 Οὐδείς γοῦν πώποτε τῶν ἐπὶ χρησμοῖς πάλαι θαυμαζομένων τὴν εἰς ἀνθρώπους ἔκλαμψιν τοῦ κοινοῦ σωτῆρος προηγόρευσεν οὐδὲ τὸ νέον κήρυγμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ προβληθείσης θεογνωσίας· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Πύθιος συνῆκεν οὐδ' ἕτερος τῶν μεγαλοδαιμόνων τὴν οἰκείαν ἐρημίαν οὐδὲ τὸν πολιορκητὴν ἐθέσπισεν οὐδὲ τὸν αὐ-
- 5 τῶν καθαιρέτην ἐμαντεύσατο. Τίς δὲ χρησμωδὸς ἢ μάντις τὰ μὲν αὐτῶν σεμνὰ νέου τινὸς ἐπιφανέντος τῷ βίῳ σβεσθήσεσθαι, τὴν δ' εἰς τὸν πάντων βασιλέα γνῶσιν τε καὶ εὐσέβειαν πᾶσιν ἀνθρώποις παραδοθήσεσθαι προηγόρευσεν; τίς τὸ σεμνὸν τουτὶ καὶ θεοσεβὲς βασίλειον αὐτόν τε τὸν καλλίνικον ἡμῶν τὰ τε κατὰ δαιμόνων αὐ-
- 6 τῷ πανταχοῦ γῆς ἀνεγυγερμένα τρόπαια καὶ τῶν ὑψηλῶν τὸν ἀφανισμόν προέγνω; τὴν δὲ διὰ πυρὸς χωνείαν καὶ τὴν ἐξ ἀχρηστοῦ ιδέας εἰς ἀναγκαίας χρήσεις τῶν ἀψύχων μεταβολὴν τίς πώποτε ἡρώων διεστείλατο; χωνευομένων δ' αὐτοῖς τῶν ξοάνων εἰς λεπτόν τε γελοίως κατακοπτομένων τίς πώποτε θεῶν ἐμνημόνευ-
- 7 σεν; ποῖ δ' ἦσαν οἱ τούτων ἄρωγοὶ μὴ οὐχὶ ἐπαμύνειν τοῖς αὐτῶν ἀφιερώμασιν ὑπ' ἀνθρώπων ἀφανιζομένοις; ποῖ ποτ' ἦσαν οἱ τοὺς πολέμους τὸ πρὶν ἐνεργοῦντες, τοὺς σφῶν πολιορκητὰς ἐν βαθυτάτῃ διατελοῦντες εἰρήνη θεώμενοι; ποῖ δὲ οἱ τούτοις ὡς θεοῖς ἐπιθαρσοῦντες καὶ πεποιοθήσει ματαίᾳ τοὺς λογισμοὺς ἐπαιρόμενοι, οἱ τὴν μὲν πλάνην εἰς ὕψος ἐγείραντες πόλεμον δ' ἀκήρυκτον κατὰ τῶν προμάχων τῆς ἀληθείας ἀράμενοι; ποῖ τὸ τῶν θεομάχων γιγάντων στίφος καὶ τῶν δρακόν-

κυβερνῶντας μαντείας καὶ χρησμούς καὶ προγνωστικὰ διὰ τὸ μέλλον, τὸν δὲ ἰδικόν των ὄλεθρον δὲν κατώρθωσαν νὰ προγνώσουν οὔτε νὰ εἶπουν εἰς ἑαυτούς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι βασικὴ ἀπόδειξις πρὸς φανέρωσιν τῆς ἀπάτης των.

- 4 Κανείς πρᾶγματι ἀπὸ τοὺς θαυμαζομένους παλαιὰ διὰ τοὺς χρησμούς των δὲν προανήγγειλε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος εἰς τοὺς ἀνθρώπους οὔτε τὸ νέον κήρυγμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ προβληθείσης θεογνωσίας· ἀλλ' οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Πύθιος Ἀπόλλων οὔτε ἄλλος ἀπὸ τοὺς πολυδαίμονας δὲν ἀντελήφθη τὴν μελλοντικὴν ἐρήμωσίν του οὔτε τὸν κατακτητὴν των προεἶπεν οὔτε
- 5 τὸν καθαιρέτην των ἐμάντευσεν. Ποῖος δὲ χρησμωνδός ἢ μάντις προεἶπεν ὅτι τὰ μὲν ἰδικὰ των ἱερὰ θὰ σβεσθοῦν κατόπιν τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐπιφανείας ἐνός νέου καὶ ὅτι θὰ διδαχθῆ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἡ γνῶσις τοῦ βασιλέως τῶν πάντων καὶ ἡ εἰς αὐτὸν εὐσέβεια; Ποῖος προεγνώρισε τὴν λαμπρὰν ταύτην βασιλείαν καὶ τὸν καλλίνικον βασιλέα ἡμῶν, καθὼς καὶ τὴν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἀνύψωσιν τροπαίων κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ τὸν
- 6 ἀφανισμόν τῶν ὑψηλῶν των ἱερῶν; Τὸ δὲ λειώσιμον τῶν ἀψύχων ἀντικειμένων διὰ πυρὸς καὶ τὴν μεταβολὴν των ἀπὸ τὰς ἀχρήστους μορφὰς εἰς ὠφέλιμα πρᾶγματα ποῖος ἤρωσ ἀνήγγειλε ποτέ; Καὶ ποῖος θεὸς ἐμνημόνευσε ποτὲ ὅτι τὰ ξοανὰ των θὰ χωνευθοῦν καὶ θὰ κατακοποῦν
- 7 γελοίως; Ποῦ δὲ ἦσαν οἱ προστάται των, ἂν ὄχι ἐκεῖ διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἀφιερῶματὰ των ἀφανιζόμενα ἀπὸ ἀνθρώπους; Ποῦ ἄραγε ἦσαν οἱ ἐνεργοῦντες τοὺς πολέμους προηγουμένως, τῶρα ὁπότε ἔβλεπον τοὺς νικητὰς των νὰ εὐρίσκωνται εἰς βαθυτάτην εἰρήνην; Ποῦ δὲ ἦσαν οἱ στηρίζοντες τὰς ἐλπίδας των εἰς αὐτούς ὡς θεοὺς καὶ ἀπὸ ματαίαν πεποίθησιν εἰς αὐτούς ἐπαιρόμενοι, οἱ ὁποῖοι τὴν μὲν πλάνην ἀνεβίβασαν εἰς ὕψος, ἐκίνησαν δὲ ἀκῆρυκτον πόλεμον κατὰ τῶν προμάχων τῆς ἀληθείας; Ποῦ ἦσαν τὸ στίφος τῶν θεομάχων γιγάντων καὶ τὰ συρίγματα τῶν δρακόντων, οἱ ὁποῖοι ἀκονήσαντες τὰς

των τὰ συρίγματα, οἱ τὰς γλώττας ἀκονήσαντες φωνὰς ἀθέους κατὰ τοῦ παμβασιλέως ἤφισαν;

- 8 Ἄλλ' οἱ μὲν τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων πεπολεμωμένοι πολυπληθεία θεῶν θαρροῦντες, σὺν πολλῇ δυνάμει χειρὸς στρατιωτικῆς ἐπήεσαν, νεκρῶν εἶδωλα καμόντων ἐν ἀψύχοις ἀγάλμασι προβεβλημένοι, ὁ δ' εὐσεβείας θώρακι πεφραγμένος τὸ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν σημεῖον ὥσπερ τι φόβητρον καὶ κακῶν ἀμυντήριον τῷ πλήθει τῶν ἐναντίων ἀντιπαρατάξας, ὁμοῦ τὴν κατ' ἐχθρῶν καὶ κατὰ δαιμόνων νίκην ἀπηνέγκατο, εἴτ' εὐγνώμονι λογισμῷ χαριστήριον ἀποδιδούς εὐχῆν τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ φωνῇ μεγάλη καὶ στήλαις ἅπασιν ἀνθρώποις τὸ νικοποιὸν ἀνεκήρυττεν σημεῖον, μέση τῇ βασιλευούσῃ πόλει μέγα τρόπαιον τουτὶ κατὰ πάντων πολεμίων ἐγείρας, διαρρήδην τε ἀνεξάλειπτον ἐγχαράξας σωτήριον τουτὶ σημεῖον τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς καὶ τῆς καθόλου βασιλείας
- 9 φυλακτήριον. Τοῦτο μὲν δὴ γνωρίζειν ἅπαντας ἐδίδασκεν ἀνθρώπους πρό γε πάντων τὰ στρατιωτικά, οὓς δὴ μάλιστα χρῆναι μὴ δόρασι καὶ παντευχίαις μηδ' ἀλκῆ σωμάτων τὰς ἐλπίδας ἐξάπτειν, τὸν δ' ἐπὶ πάντων εἰδέναι Θεόν, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ καὶ αὐτῆς νίκης δοτῆρα.
- 10 Οὕτω δὴ βασιλεὺς αὐτός, ὃ τῆς παραδόξου ἀκοῆς, λόγων εὐκτηρίων διδάσκαλος τῷ αὐτοῦ στρατῷ καθίστατο, εὐχὰς τε εὐσεβεῖς θεσμοῖς ἀκολούθως παρεδίδου θείοις, ἄνω μὲν αἶροντας εἰς οὐρανὸν μετεώρους τὰς χεῖρας, ἀνωτάτω δ' ἐπὶ τὸν ἐπουράνιον βασιλέα τοὺς τῆς διανοίας παραπέμποντας ὀφθαλμούς, κακεῖνον ταῖς εὐχαῖς νίκης δοτῆρα καὶ σωτῆρα φύλακά τε καὶ βοηθὸν ἐπιβοωμένους· ναι μὴν καὶ ἡμέραν εὐχῶν ἡγεῖσθαι κατάλληλον τὴν κυρίαν ἀληθῶς καὶ πρώτην ὄντως Κυριακὴν τε καὶ σωτήριον, τὴν δὴ καὶ φωτὸς καὶ ζωῆς,
- 11 ἀθανασίας τε καὶ ἀγαθοῦ παντὸς ἐπώνυμον. Αὐτός τε

16. Βλ. Βίον Κωνσταντίνου 2, 16.

17. Βλ. Βίον Κωνσταντίνου 1, 40.

18. Βλ. Βίον Κωνσταντίνου 4, 19.

γλώσσας ἐξέφεραν ἀθέους κραυγὰς κατὰ τοῦ παμβασιλέως;

- 8 Ἄλλ' οἱ μὲν πολέμιοι τοῦ βασιλέως τῶν ὄλων, οἱ ὅποιοι εἶχον πεποίθησιν εἰς τὸ πολὺ πλῆθος τῶν θεῶν, ἐπετέθησαν μὲ πολλὴν δύναμιν στρατοῦ, προβάλλοντες πρὸς ἐνίσχυσίν των εἶδωλα νεκρῶν εἰς ἄψυχα ἀγάλματα, ὁ δὲ βασιλεύς, ὠπλισμένος μὲ θώρακα εὐσεβείας καὶ ἀντιπαρατάξας εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀντιπάλων τὸ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὡς φόβητρον καὶ ἀμυντήριον κατὰ τῶν κακῶν¹⁶, ἐκέρδισε τὴν νίκην ταυτοχρόνως καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ κατὰ τῶν δαιμόνων. Ἐπειτα ἀποδίδων μὲ εὐγνώμονα λογισμόν τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν αἴτιον τῆς νίκης ἐκήρυξεν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὸ νικηφόρον σημεῖον μὲ μεγάλην φωνὴν καὶ μὲ μνημεῖα, ἐγείρας τοῦτο εἰς τὸ μέσον τῆς βασιλευούσης πόλεως ὡς μέγα τρόπαιον ἐναντίον ὄλων τῶν πολεμίων καὶ χαράξας αὐτὸ φανερὰ ὡς ἀνεξάλειπτον σωτηριῶδες σημεῖον τῆς ἀρχῆς τῶν Ρωμαίων καὶ φυλακτήριον ὄλης τῆς βασιλείας¹⁷.
- 9 Ἐδίδαξε δὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀναγνωρίζουν τοῦτο καὶ ἰδιαίτερος τοὺς στρατιωτικούς, τοὺς ὁποίους προέτρεψε νὰ στηρίζουν τὰς ἐλπίδας των κυρίως ὄχι εἰς δόρατα καὶ πανοπλίας οὔτε εἰς ρώμην σωμάτων, ἀλλὰ εἰς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸν χορηγὸν παντὸς ἀγαθοῦ καὶ αὐτῆς τῆς νίκης.

- 10 Οὕτω λοιπὸν ὁ ἴδιος ὁ βασιλεύς, ὁποῖον παράδοξον ἄκουσμα, κατέστη διδάσκαλος τοῦ στρατοῦ του εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα καὶ ἐδίδαξε ν' ἀπευθύνουν εὐσεβεῖς εὐχὰς σύμφωνα μὲ τὰς θείας ἐντολάς, ὑψώνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω, παραπέμποντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑψηλότερα πρὸς τὸν ἐπουράνιον βασιλέα καὶ ἐκεῖνον ἀνακηρύσσοντες δοτῆρα τῆς νίκης καὶ σωτῆρα, φύλακα καὶ βοηθόν¹⁸ παρέδωσε μάλιστα καὶ νὰ θεωροῦν ἡμέραν κατάλληλον δι' εὐχὰς τὴν κυρίαν ἀληθῶς καὶ πρώτην πραγματικά, τὴν Κυριακὴν καὶ σωτήριον, τὴν ἐπώνυμον τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς, τῆς ἀθανασίας καὶ παντὸς ἀγαθοῦ. Αὐτὸς

αὐτοῦ διδάσκαλος ἀγαθῶν ὑποστάς, ἐν αὐτοῖς βασιλικαῖς ταμείοις τὸν αὐτοῦ σωτήρα γεραίρων, ὧδε μὲν εὐχαῖς θεσμούς ἐξετέλει θείους, ὧδε δὲ λόγων ἱερῶν ἀκοαῖς τὸν νοῦν ἐξεπαιδεύετο, διάκονοι δ' αὐτῷ καὶ ὑπηρέται Θεῷ καθιερωμένοι, βίου τε σεμνότητι καὶ ἀρετῇ κεκοσμημένοι ἄνδρες, φύλακες τοῦ παντὸς οἴκου καθίσταντο, καὶ δορυφόροι δὲ πιστοί, σωματοφύλακες τρόποις εὐνοίας ἀγαθῆς καθωπλισμένοι, βασιλέα διδάσκαλον θεοσεβοῦς ἐπεγράφοντο βίου.

- 12 Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ νικοποιὸν ἐτίμα σημεῖον, ἔργω τὴν πεῖραν τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος μαθῶν· καὶ γὰρ δὴ τούτῳ πλήθη πολεμίου στρατιᾶς ὑπεχώρει, τούτῳ θεομάχων μεγαλαυχίαι καθηροῦντο, τούτῳ δυσφήμων καὶ δυσσεβῶν γλῶτται κατεσιγάζοντο, τούτῳ βάρβαρα φῦλα καθυπετάττετο, τούτῳ δυνάμεις ἀφανῶν δαιμόνων ἠλάυνοντο, τούτῳ παιδιαὶ δεισιδαίμονος ἀπάτης ἠλέγχοντο, τούτῳ τὸ πάντων ἀγαθῶν τέλος οἷόν τι χρέος βασιλεὺς ἀποδιδούς ἀπανταχοῦ γῆς στήλας ἐπινικίους ἰδρύνετο, πλουσίᾳ καὶ βασιλικῇ χειρὶ νεῶς καὶ τεμένη ἱερά τε προσευκτήρια συνίστασθαι τοῖς πᾶσι διακελευόμενος.
- 13 Ὑποῦτο δὲ παραχρῆμα μέσαις αὐταῖς ἐπαρχίαις τε καὶ πόλεσι βασιλικῆς μεγαλονοίας μεγαλουργήματα ἐν δλίγῳ τε ταῦτα κατὰ πᾶν ἔθνος διέλαμπεν, ἀθέου τυραννίδος τὸν ἔλεγχον ἐφελκόμενα· οἱ μὲν γὰρ ψυχῆς ἀπονοία πρὸ μικροῦ θεομαχεῖν ὠρμημένοι κυνῶν δίκην λυτῶντες κατὰ τῶν ἀψύχων οἰκοδομημάτων, ὅτι μὴ κατ' αὐτοῦ Θεοῦ δυνατὸν ἦν αὐτοῖς, τοὺς θυμούς ἠφίεσαν, εἴτ' ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος καταρρίπτοντες ἐξ αὐτῶν τε βᾶθρων ἀνασκάπτοντες τὰ προσευκτήρια ἐαλωκυίας ὑπὸ πολεμίων πόλεως παρεῖχον θέαν. Καὶ τοῦτ' ἦν αὐτοῖς τῶν κακῶν τὸ δράμα, δι' οὗ τὸ θεῖον ὥσπερ ἀμυνόμενοι

δὲ ὁ ἴδιος καταστάς διδάσκαλος ἑαυτοῦ, γεραίρων εἰς τὰ ἰδιαίτερα βασιλικά δωμάτια τὸν Σωτῆρα του, ἄλλοτε μὲν ἐξεπλήρωνε θείας ἐντολάς μὲ εὐχὰς, ἄλλοτε δὲ ἐκαλλιέργει τὸν νοῦν του μὲ τὴν ἀκρόασιν ἱερῶν λογίων. Διάκονοι δὲ καὶ ὑπηρέται αὐτοῦ, ἄνδρες καθιερωμένοι εἰς τὸν Θεόν καὶ στολισμένοι μὲ σεμνότητα βίου καὶ ἀρετῆς, ἐτοποθετήθησαν φύλακες ὅλου τοῦ οἴκου, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ πιστοὶ δορυφόροι, σωματοφύλακες ὡπλισμένοι μὲ τρόπους ἀγάπης, εὔρον τὸν βασιλέα διδάσκαλον θεοσεβοῦς βίου¹⁹.

- 12 Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα τὸ νικηφόρον σημεῖον, ἀφοῦ ἔδοκίμασε μὲ ἔργον τὴν θεότητα τὴν ὁποίαν ἔχει· διότι πράγματι ἐνώπιον αὐτοῦ ὑπεχώρησαν πλήθη ἐχθρικῆς στρατιᾶς, μὲ αὐτὸ καθηρέθησαν αἱ μεγαλαυχίαι τῶν θεομάχων, μὲ αὐτὸ κατεσιγάσθησαν γλῶσσαι δυσφήμων καὶ δυσσεβῶν, εἰς αὐτὸ καθυπετάχθησαν βάρβαρα φύλα, μὲ αὐτὸ ἐξεδιώχθησαν δυνάμεις ἀοράτων δαιμόνων, μὲ αὐτὸ ἀπεκαλύφθησαν τὰ παιχνίδια τῆς δεισιδαίμονος ἀπάτης, μὲ αὐτὸ ὁ βασιλεὺς, ὡσάν νὰ ἀπέδιδεν ὀφειλόμενον χρέος, ἐπραγματοποίησε τὸ τελειότερον ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἰδρύων εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἐπινίκια μνημεῖα, καὶ παραγγέλλων εἰς ὅλους νὰ κατασκευάζουν μὲ ἀφθονον βασιλικὴν δαπάνην ναοὺς καὶ τεμένη, ἱερὰ καὶ προσ-
- 13 ευκτήρια. Ἀμέσως δὲ ὑψώνοντο εἰς τὸ μέσον ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων μεγαλουργήματα τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος, ἐντός ὀλίγου δὲ ταῦτα ἔλαμπον εἰς ὅλας τὰς χώρας, προκαλοῦντα τὴν κατασχύνην τῆς ἀθέου τυραννίδος. Πράγματι ἐκεῖνοι ἀπὸ παραφροσύνην ψυχῆς ἐξώρμησαν πρὸ ὀλίγου χρόνου ὡσάν λυσσασμένοι κύνες νὰ πολεμήσουν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιθέσσουν τὸν θυμὸν των ἐναντίον τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, τὸν κατηύθυναν κατὰ τῶν ἀψύχων οἰκοδομημάτων· οὕτω κρημνίζοντες τὰ προσευκτήρια ἀπὸ ἐπάνω εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἀνασκάπτοντες αὐτὰ ἐκ βάθρων προσέφεραν θῆαν πόλεως καταληφθείσης ὑπὸ πολεμίων. Καὶ τοῦτο ἦτο δι' αὐτοὺς τὸ δραματικόν, ὅτι ἐνῶ ἐπολέμουν τὸ Θεῖον, ἐ-

τῆς φρενοβλαβείας αὐτίκα τὴν πείραν ἐλάβανον. Οὐ-
πω δ' οὖν αὐτοῖς βραχὺς διήει χρόνος, καὶ μία ριπὴ
θεηλάτου καταιγίδος ἀφανεῖς ἐποίει, ὡς μὴ γένος, μὴ
σπέρμα, μηδέ τι λείψανον τῆς αὐτῶν μνήμης ἐν ἀνθρώ-
ποις ἀπολειφθῆναι, ἄρδην δ' ἐν βραχεῖ τοὺς πάντας καί-
περ εἰς πλῆθος ἀφωρισμένους θεηλάτοις μάστιξι τιμω-
ρουμένους ἀποσβῆναι.

14 Ἄλλ' οἶδε μὲν θεομάχου λύττης τοιοῦτον εὗραντο
τέλος, ὃ δὲ τὸ σωτήριον τρόπαιον προβεβλημένος μόνος
αὐτός, οὐ μὴν μόνος συνόντος δὲ καὶ συμπράττοντος αὐ-
τῷ τοῦ μόνου, τῶν μικρῶ πρόσθεν ἐαλωκότων τὰ νέα
πολὺ κρείττονα, τὰ δεύτερα μακρῶ τῶν πρώτων ἀπέ-
φαινε τιμιώτερα, ὧδε μὲν τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν
διαφόροις ἐκκλησίαις Θεοῦ φαιδρύνων, ὧδε δὲ τὴν Βι-
θυνῶν ἄρχουσαν μεγίστη τιμῶν καὶ περικαλλεστάτη,
καὶ τῶν δὲ λοιπῶν ἔθνῶν τὰς μάλιστα κρατιστευούσας
15 τοῖς ὁμοίοις ἐκόσμη. Πάντων δ' ἐξαιρετα δύο τμήμα-
τα τῆς ἐώας ἀπολαβῶν, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Παλαιστινῶν
ἔθνους ὡς ἂν ἐνθένδε τοῦ ζωοποιοῦ νόματος πηγῆς δί-
κην ἀνομβρήσαντος εἰς πάντας, τὸ δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολι-
κῆς μητροπόλεως ἢ τὴν ἐπώνυμον Ἀντιόχου κοσμεῖ
προσηγορίαν. Τῆδε μὲν ὥσπερ ἐν κεφαλῇ τῶν τῆδε ἔ-
θνῶν ἀπάντων θεῖόν τι καὶ μονογενὲς χρῆμα μεγέθους
ἐνεκα καὶ καλλονῆς ἀφιέρου, μακροῖς ἔξωθεν περιβό-
λοις τὸν πάντα νεῶν περιλαμβάνων, εἴσω δὲ τὸ ἀνάκτο-
ρον εἰς ἀμήχανον ἐπαίρων ὕψος, ἐν ὀκταέδρου μὲν σχή-
ματι κατεποίκιλλεν, οἴκοις δὲ τοῦτο πλείοσιν ἐξέδραις
τε ἐν κύκλῳ περιστοιχισάμενος, παντοίοις ἐστεφάνου
κάλλεσιν.

16 Τάδε μὲν οὖν ὧδε συνετελεῖτο, τὰ δ' ἐπὶ τοῦ Παλαι-
στινῶν ἔθνους τῆς Ἑβραίων βασιλικῆς ἐστίας ἐν μέσῳ
κατ' αὐτὸ δὴ τὸ σωτήριον μαρτύριον οἶκον εὐκτῆριον
παμμεγέθη νεῶν τε ἅγιον τῷ σωτηρίῳ σημείῳ πλουσί-
αις καὶ δαφυλέσι κατεκόσμη φιλοτιμίαις, μνημὰ τε μνή-

λαβον ἀμέσως πείραν τῆς φρενοβλαθείας των. Πρὶν περὰση πολὺς χρόνος, μία ριπή θεοστάτου καταγιγίδος τοὺς ἐξηφάνισεν, ὥστε νὰ μὴ ἀπομείνη οὔτε γένος οὔτε σπέρμα οὔτε κάποιο λείψανον τῆς μνήμης των μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ εἰς βραχὺν χρόνον νὰ ἀφανισθοῦν ὅλοι τελείως τιμωρούμενοι μὲ θεοστάτους μάλιστα, μολονότι ἦσαν πολυάριθμοι.

14 Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν τοιοῦτον τέλος ἔλαβον τῆς θεομάχου λύσεως των, ὁ δὲ βασιλεύς, ὁ μόνος προβάλλων τὸ σωτήριον τρόπαιον, (δὲν ἦτο ὁμῶς μόνος ἀλλὰ συνευρίσκετο καὶ συνέπραττε μὲ αὐτόν ὁ Μόνος), παρουσίασε τὰ νέα οἰκοδομήματα πολὺ καλύτερα τῶν καταστραφέντων, πολυτιμότερα τὰ δεύτερα τῶν πρώτων, ἀφ' ἑνὸς μὲν λαμπρύνων τὴν ἐπώνυμον πόλιν του μὲ διαφόρους ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τιμῶν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βιθυνῶν μὲ μίαν ἄλλην ἐκκλησίαν μεγίστην καὶ περικαλλεστάτην, ἐνῶ συγχρόνως ἐστόλιζε μὲ παρόμοια οἰκοδομήματα τὰς κυριωτέρας πόλεις τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν.

15 Ὑπεράνω δὲ ὅλων ἐπέλεξε δύο χώρους τῆς Ἀνατολῆς, τὸν μὲν ἓνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης, ἐφ' ὅσον ἀπὸ ἐκεῖ ὡσάν ἀπὸ πηγὴν ἀνέβλυσε δι' ὅλους τὸ ζωοποιὸν ὕδωρ, τὸν δὲ ἄλλον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀνατολῆς ἢ ὁποία στολίζεται μὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Ἀντιόχου. Εἰς ταύτην ὡς κεφαλὴν τῶν ἐκεῖ ἐπαρχιῶν ἀφιέρωσε κάτι τὸ θεῖον καὶ μοναδικὸν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος· περιέκλεισεν ὅλον τὸν ναὸν ἀπὸ ἔξω μὲ μακροὺς περιβόλους, ἀνήγειρε δὲ μέσα τὸ οἰκοδόμημα εἰς μέγα ὕψος καὶ εἰς ὀκτάγωνον σχῆμα, περιστοιχίσας δὲ αὐτὸ μὲ πολλὰ οἰκήματα καὶ ἐξέδρας τὸ ἐστόλισε μὲ ποικίλα κάλλη²⁰.

16 Καὶ αὐτὰ μὲν οὕτω συνετελοῦντο. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν δὲ τῆς Παλαιστίνης, ἐν μέσῳ τῆς βασιλικῆς ἐστίας τῶν Ἑβραίων, ἀκριβῶς εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σωτῆρος, ἀνήγειρε παμμεγέθη εὐκτήριον οἶκον καὶ ἅγιον ναὸν εἰς τὸ σωτήριον σημεῖον καὶ διεκόσμησεν αὐτόν μὲ πλουσίας καὶ δαψιλεῖς φιλοτεχνίας. Ἐτίμησεν οὕτω τὸ

μης αἰωνίου γέμον αὐτά τε τοῦ μεγάλου σωτῆρος τὰ κα-
 τὰ τοῦ θανάτου τρόπαια λόγου παντὸς κρείττοσιν ἐτίμα
 17 καλλωπίσμασιν. Τρεῖς δ' ἀπολαβὼν ἐν τῇδε χώρας τρι-
 σὶν ἄντροις μυστικοῖς τετιμημένας, πλουσίαις ταύτας
 οἰκοδομαῖς ἐκόσμει, τῷ μὲν τῆς πρώτης θεοφανείας ἄν-
 τρω τὰ τῆς καταλλήλου νέμων τιμῆς, τῷ δὲ τῆς ὑστά-
 τῆς ἀναλήψεως τὴν ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας μνήμην σεμνύ-
 νων, τῷ δὲ μέσῳ τοῦ παντὸς ἀγῶνος τὰς σωτηρίουσ ἀν-
 υψῶν νίκας. Ταῦτα δὴ πάντα βασιλεὺς ἐκόσμει τὸ σωτή-
 18 ριον εἰς ἅπαντας ἀνακηρύττων σημεῖον· τὸ δὲ τῆς εὐσε-
 βείας αὐτῷ τὸ ἀμοιβαῖα δωρούμενον οἶκον ἅπαντα καὶ γέ-
 νος αὔξει, θρόνον τε βασιλείας μακραῖς ἐτῶν περιόδοις
 κρατῦνει, παισὶν ἀγαθοῖς καὶ αὐτοῦ γένει διαδοχαῖς τε
 19 τούτων τοὺς τῆς ἀρετῆς καρποὺς ταμιευόμενον. Καὶ δὴ
 τοῦτ' ἦν τὸ μέγιστον τῆς τοῦ τιμωμένου δυνάμεως δεῖ-
 γμα, ὅτι δὴ δικαιοσύνης ἐξ ἴσου νέμων τὰ τάλαντα τὴν
 κατ' ἀξίαν ἀμοιβὴν ἑκατέρῳ τάγματι προσῆγεν. Διὸ τοῖς
 μὲν τοὺς εὐκτηρίουσ οἴκους πολιορκήσασι παρὰ πόδας
 εἶπετο τὰπίχειρα τῆς δυσσεβείας, ἄρριζοί τε καὶ ἄοικοι
 ἀνέστιοί τε καὶ ἀφανεῖς καθίσταντο παραχρῆμα· ὁ δὲ τὸν
 αὐτοῦ δεσπότην παντοίοις τρόποις εὐσεβείας τιμῶν, καὶ
 τοτὲ μὲν οἴκους αὐτῷ βασιλικοὺς ἀνυψῶν, τοτὲ δὲ τοῖς
 ἅπανταχοῦ γῆς ἀφιερῶμασι τοῖς ἀρχομένοις ἀναφαίνων,
 εἰκότως αὐτὸν οἶκον, βασιλείας καὶ γένους σωτῆρα καὶ
 φρουρὸν εὗρατο. Ὡδε Θεοῦ κατεφαίνοντο πράξεις δι'
 ἐνθέου ἀρετῆς τοῦ σωτηρίου σημείου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι'

10 1 Οὗ δὴ πέρι μακρὸς ἂν εἶη λόγος μύσταις θεολόγων
 ἀνδρῶν παραδεδομένος· καὶ γὰρ ἦν τουτὶ σωτήριον ἀλη-
 θῶς, θαῦμα μὲν εἰπεῖν πολὺν δὲ θαυμάσιον ἐννοῆσαι, ὡς
 πάντα μὲν τὰ ἐξ αἰῶνος περὶ θεῶν ἐψευσμένα μόνον ἐπὶ

21. Βλ. Βίον Κωνσταντίνου 3, 41.

22. Πρόκειται περὶ τῶν ναῶν τῆς Γεννήσεως, τῆς Ἀναστάσεως
 (τὴν ὁποῖαν περιέγραψεν ἀνωτέρω) καὶ τῆς Ἀναλήψεως.

γεμᾶτον αἰώνιον μνήμην μνήμα καὶ τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια μὲ καλλωπίσματα ἀνώτερα πάσης περιγραφῆς. Εὐρών δὲ τρία σημεῖα εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην τιμημένα διὰ τριῶν μυστικῶν ἄντρων, ἐστόλισεν αὐτὰ μὲ πλουσίας οἰκοδομᾶς, ἀπονέμων εἰς μὲν τὸ ἄντρον τῆς πρώτης θεοφανείας τὴν κατάλληλον τιμὴν, σεμνύνων δὲ εἰς τὸ ἄντρον τῆς ὑστάτης ἀναλήψεως τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους μνήμην²¹, εἰς δὲ τὸ μεσαῖον ἐξυψώνων τὰς σωτηρίους νίκας κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ ὄλων²². Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ἐφιλοτέχνησεν ὁ βασιλεὺς κηρύσσων εἰς ὄλους τὸ σωτήριον σημεῖον. Τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο προσφέρει εἰς αὐτὸ ἀμοιβὴν διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐξάνει ὄλον τὸν οἶκον καὶ τὸ γένος, δυναμώνει τὸν θρόνον μὲ μακρὰς περιόδους ἐτῶν βασιλείας καὶ ἐπιφυλάσσει εἰς τοὺς ἀγαθοὺς υἱοὺς του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, καθὼς καὶ εἰς τοὺς¹⁸ διαδόχους των, τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ μέγιστον δεῖγμα τῆς δυνάμεως τοῦ τιμωμένου, ὅτι διανέμων ἐξ ἴσου τὰ δῶρα ἔδιδεν εἰς ἐκάστην τάξιν τὴν κατ' ἀξίαν ἀμοιβὴν. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν καταστρέψαντας τοὺς εὐκτηρίους οἴκους ἠκολούθησαν σύντομα αἱ τιμωρίαι διὰ τὴν δυσσέβειαν, καὶ ἔγιναν ἀμέσως ἄρριζοὶ καὶ ἄοικοι, ἄστεγοι καὶ ἀφανεῖς· ὁ δὲ βασιλεὺς τιμῶν τὸν δεσπότην του μὲ ποικίλους τρόπους εὐσεβείας, ἄλλοτε μὲν ἀνεγείρων εἰς τιμὴν του βασιλικούς οἴκους, ἄλλοτε δὲ διακηρύσσων εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ ὑπηκόους του τὸν Θεὸν διὰ τῶν ὀφιερωμάτων, εὐλόγως τὸν εὖρε σωτῆρα καὶ φρουρὸν τοῦ οἴκου, τῆς βασιλείας καὶ τοῦ γένους.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι'

10 1 Περὶ τούτου πολλὰ θά ἠδύναντο νὰ λεχθοῦν ἀπὸ τοὺς μύστας ἐκ τῶν θεολόγων. Πράγματι τοῦτο ἦτο σωτήριον, θαυμάσιον εἰς τὸν λόγον, θαυμασιώτερον εἰς τὴν ἔννοιαν· ἐκάλυπεν ὅλα τὰ ἀνέκαθεν λεχθέντα ψεῦδη

γῆς ἐκάλυπεν ὄφθην καὶ σκότῳ μὲν καὶ λῆθῃ παρέδωκεν τὴν πλάνην, φῶς δὲ νοερὸν ψυχαῖς ἀνθρώπων ἐκλάμπαν τὸν μόνον ἀληθῆ τοῖς πᾶσιν ἀνεκάλυψε Θεόν. Διὸ δὴ πᾶς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβαλὼν νεκρῶν μὲν εἰδῶλων καταπτύει προσώποις, πατεῖ δ' ἄθεσμα δαιμόνων θέσμια, καὶ παλαιᾶς ἀπάτης πατροπαραδότου καταγελαῖ. Λόγων δ' ἱερῶν ἀπανταχοῦ διατριβὰς ἀνθρωποὶ συστησάμενοι σωτηρίοις μαθήμασιν ἐκπαιδεύονται, ὡς δὴ μηκέτι τὴν ὄρωμένην σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ἐπτοῆσθαι κτίσιν μηδ' ἄνω βλέποντας ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας μέχρι τούτων ἰστάναι τὸ θαῦμα, τὸν δὲ τούτων ἐπέκεινα, τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον κτίστην τῶν ὄλων ὁμολογεῖν, μόνον αὐτὸν σέβειν δεδιδαγμένους.

3 Τοσοῦτων δῆτα παραίτιον ἀγαθῶν ἀνθρώποις τὸ μέγα τουτὶ καὶ παράδοξον ἀναπέφανται σημεῖον, δι' οὗ τὰ μὲν οὐκ ἔτ' ἔστιν ὅσα φαῦλα, τὰ δὲ πρὶν οὐκ ὄντα νῦν
4 παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀκτίσιν εὐσεβείας ἐκλάμπει. Λόγοι δ' οὖν καὶ μαθήματα καὶ προτροπαὶ σώφρονος καὶ θεοσεβοῦς βίου εἰς ἐξάκουστον πᾶσιν ἔθνεσι κηρύττονται, κηρύττει δὲ βασιλεὺς αὐτός· τὸ δὲ μέγιστον θαῦμα ὅτι δὴ τοσοῦτος βασιλεὺς μεγίστη φωνῇ τῷ παντὶ κόσμῳ οἷά τις ὑποφήτης τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ κέκραγεν, πάντας ὁμοῦ τοὺς ὑπ' αὐτῷ ποιμαινομένους ἐπὶ τὴν τοῦ ὄν-
5 τος γνῶσιν ἀνακαλούμενος. Καὶ δὴ μέσοις βασιλείων οἴκοις οὐκ ἔθ' ὡς τὸ πρὶν ἀνδρῶν ἀθέων φλήναφοι, ἱερεῖς δὲ καὶ θιασῶται Θεοῦ βασιλικῆς ὕμνοις εὐσεβείας σεμννόμενοι πανηγυρίζουσιν, Θεός τε εἷς αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων βασιλεὺς εἰς ἅπαντας καταγγέλλεται, ἀγαθῶν τε λόγος εὐαγγελικὸς τῷ παντὸς βασιλεῖ τὸ τῶν ἀνθρώπων συνάπτει γένος, ἰλεων καὶ φίλον τὸν ἐπουράνιον πατέρα τοῖς κατὰ γῆν υἱοῖς εὐαγγελιζόμενος, χοροὶ τε παντοῖοι ὀδαῖς ἐπινικίοις γεραίρουσι, καὶ πᾶν τὸ θνητὸν συνηχεῖ γένος τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγελικοῖς

περὶ θεῶν φανέν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ παρέδωσε τὴν πλάνην εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν λήθην, ἀνάψαν δὲ νοερὸν φῶς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπεκάλυψεν εἰς ὅλους τὸν
 2 μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο πᾶς μεταβληθεὶς πρὸς τὸ καλύτερον καταπτύει εἰς τὰ πρόσωπα τῶν νεκρῶν εἰδώλων, πατεῖ τὰ ἄθεσμα θέσμια τῶν δαιμόνων καὶ καταγελαῖ τὴν πατροπαράδοτον παλαιὰν ἀπάτην. Συστήσαντες δὲ πανταχοῦ ἱερὰ σχολεῖα οἱ ἄνθρωποι ἐκπαιδεύονται μὲ σωτηριώδη μαθήματα, νὰ μὴ φοβοῦνται πλέον τὴν βλεπομένην μὲ τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμοὺς κτίσιν οὔτε, βλέποντες ἐπάνω τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα, νὰ σταματοῦν εἰς αὐτὰ τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ νὰ ὁμολογοῦν τὸν πέρα ἀπὸ αὐτὰ εὐρισκόμενον, τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον κτίστην τῶν ὄλων, διδαγμένοι νὰ λατρεύουν μόνον αὐτὸν.

3 Τόσων ἀγαθῶν λοιπὸν ἔχει φανῆ αἴτιον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ μέγα τοῦτο καὶ παράδοξον σημεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ μὲν φαῦλα δὲν ὑφίστανται πλέον, τὰ δὲ προηγουμένως ἀνύπαρκτα τώρα ἐκλάμπουν εἰς ὅλους διὰ τῶν
 4 ἀκτίνων τῆς εὐσεβείας. Κηρύττονται δὲ εἰς τὰ ὦτα ὄλων τῶν ἐθνῶν λόγοι καὶ μαθήματα καὶ παραινέσεις διὰ σώφρονα καὶ θεοσεβῆ βίον, κηρύττει δὲ καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς. Τὸ δὲ μέγιστον ἀκριβῶς θαῦμα εἶναι ὅτι κράζει εἰς τόσον μέγας βασιλεὺς μὲ δυνατὴν φωνὴν ὡς προφήτης τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ πρὸς ὅλον τὸν κόσμον, προσκαλῶν ὅλους μαζὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους
 5 εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντως Θεοῦ. Καὶ τώρα μέσα εἰς τὰ βασιλικά ἀνάκτορα δὲν ἀκούονται πλέον ὅπως πρὶν μωρολογίαι ἀθέων ἀνδρῶν, ἀλλὰ ἱερεῖς καὶ θιασῶται τοῦ Θεοῦ πανηγυρίζουν μὲ ὕμνους βασιλικῆς εὐσεβείας, κηρύσσεται δὲ εἰς Θεὸς εἰς ὅλους ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς τῶν ὄλων, ὁ εὐαγγελικὸς λόγος τῶν ἀγαθῶν συνάπτει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν βασιλέα τοῦ παντός, ἀγγέλλων εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς υἱοὺς ἰλεων καὶ φίλον τὸν ἐπουράνιον πατέρα, παντοειδεῖς χοροὶ γεραίρουν μὲ ἐπινικίους ᾠδὰς, καὶ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος συμπάλλει μὲ τοὺς ἀγγε-

6 θιάσοις, ψυχαί τε λογικαί δι' ὧν περιβέβληνται σωμα-
των ὡσπερ διὰ μουσικῶν ὀργάνων τοὺς πρέποντας ὕ-
μνους αὐτῷ καὶ τὰς ὀφειλομένας ἀναπέμπουσι θεολο-
γίας· ὁμοῦ τε τοῖς κατ' ἀνατολὰς οἰκοῦσιν οἱ τὰ πρὸς
δυσμὰς λαχόντες ὑπὸ μίαν καιροῦ ροπήν τοῖς αὐτοῦ
μαθήμασιν ἐκπαιδεύονται, τοῖς τε κατὰ μεσημβρίαν οἱ
τὴν ἀρκτώαν διειληφότες λῆξιν σύμφωνα κελαδοῦσι μέ-
λη, τοῖς αὐτοῖς τρόποις τε καὶ λόγοις τὸν θεοσεβῆ με-
ταδιώκοντες βίον, καὶ ἓνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν
ἀνευφημοῦντες, ἓνα δὲ τὸν μονογενῆ σωτῆρα πάντων
αἴτιον ἀγαθῶν ἐπιγραφόμενοι, ἓνα δὲ καὶ τὸν ἐπὶ γῆς
διορθωτὴν βασιλέα παιδᾶς τε τούτου θεοφιλεῖς γνωρί-
ζοντες.

7 Ὁ δ' οἷα σοφὸς κυβερνήτης ὑψίζυγος ὑπὲρ πηδα-
λίων ὀχούμενος εὐθείᾳ περαίνων οἰακίζει, οὐρίῳ πνεύ-
ματι τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντα ἐπὶ τὸν ἀσφαλῆ καὶ γαλη-
νὸν ναυστολῶν ὄρμον, Θεὸς δὲ αὐτὸς ὁ μέγας βασιλεὺς
ἄνωθεν αὐτῷ δεξιὰν χεῖρα προτείνων τέως μὲν ἀπάν-
των ἐχθρῶν καὶ πολεμίων νικητὴν αὐτὸν καθίστησιν,
μακρᾶς ἐτῶν περιόδοις τὸ τῆς βασιλείας ἐπαύξων κρά-
τος, μέλλει δὲ καὶ κρειττόνων ἀποφαίνειν κοινωνὸν ἀ-
γαθῶν, ἔργοις εἰς αὐτὸν τὰς οἰκείας πιστούμενος ἐπαγ-
γελίας, ἃς οὐκέθ' ὁ παρῶν καιρὸς ἐπιτρέπει λέγειν, μέ-
νειν δὲ χρῆ τὴν ἐκεῖσε πορείαν, ὅτι δὴ θνητοῖς ὄμμασι
καὶ σαρκὸς ἀκοαῖς οὐκ ἔχει φύσιν τὰ θεῖα καταλαμῖβά-
νεσθαι.

Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν εἶη δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ-
ῶνων. Ἀμήν.

λικούς θιάσους εἰς τοὺς οὐρανοὺς, αἱ λογικαὶ ψυχαὶ διὰ τῶν σωμάτων τὰ ὁποῖα ἔχουν περιβληθῆ ὡσάν διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἀναπέμπουν εἰς αὐτὸν τοὺς πρέποντας ὕμνους καὶ τὰς ὀφειλομένας θεολογίας. Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ δυτικὰ μέρη ἐκπαιδεύονται εἰς τὰ μαθήματα του ταυτοχρόνως μὲ τοὺς εἰς τὰ ἀνατολικά κατοικοῦντας, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς χώρας τοῦ βορρᾶ κελαδοῦν μελωδίας ὁμοφώνως μὲ τοὺς εἰς τὸν νότον, ἀκολουθοῦντες τὸν θεοσεβῆ βίον μὲ τοὺς αὐτοὺς τρόπους καὶ λόγους, καὶ ἀνευφημοῦντες ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ὁμολογοῦντες ἓνα μονογενῆ σωτῆρα αἴτιον ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἀναγνωρίζοντες ἓνα ἐπὶ γῆς ἄρχοντα βασιλέα καὶ τοὺς θεοφιλεῖς τούτου υἱούς.

7 Αὐτὸς δὲ ὡς σοφὸς κυβερνήτης ὑψίθρονος, εὐρισκόμενος ἐπάνω εἰς τὸ πηδάλιον διευθύνει εἰς εὐθείαν πορείαν ὁδηγῶν ὅλους τοὺς κυβερνωμένους μὲ οὐριον ἄνεμον εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἡσυχον λιμένα, ὁ δὲ μέγας βασιλεὺς Θεὸς προτείνων εἰς αὐτὸν ἀπὸ ἐπάνω δεξιὰν χεῖρα ἕως τώρα μὲν κατέστησεν αὐτὸν νικητὴν ὅλων τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων, αὐξάνων τὴν δύναμιν τῆς βασιλείας του μὲ μακρὰς περιόδους ἐτῶν, πρόκειται δὲ νὰ τὸν καταστήσῃ καὶ κοινωνὸν μεγαλυτέρων ἀγαθῶν, ἐπιβεβαιῶν δι' ἔργων τὰς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας του, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπει ὁ παρῶν καιρὸς νὰ ἀπαριθμήσωμεν, πρέπει δὲ νὰ ἀναμένωμεν τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ πορείαν, διότι τὰ θεῖα δὲν ἔχουν φύσιν δυναμένην νὰ κατανοηθῆ μὲ θνητὰ ὄμματα καὶ σαρκίνας ἀκοάς.

Εἰς τὸν Θεόν δὲ ἡμῶν ἀνήκει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Α'

11 1. Φέρε δὴ σοι, Νικητὰ Μέγιστε Κωνσταντίνε, λόγων ἀπορρήτων μνήσεις ἐν τῷ βασιλικῷ τῷδε ἀμφὶ τοῦ παμβασιλέως τῶν ὅλων συγγράμματι παραθώμεθα, οὐ σέ μουῦντες τὸν ἐκ Θεοῦ σεσοφισμένον οὐδὲ σοὶ τὰ ἀπόρρητα γυμνοῦντες, ὧ καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων λόγων Θεὸς αὐτὸς οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ κοινοῦ σωτῆρος καὶ τῆς αὐτοῦ σοι πολλαχῶς ἐπιλαμπάσης θεϊκῆς ὄψεως τὰ κρύφια τῶν ἱερῶν ἐξέφηνέν τε καὶ ἀπεκάλυψεν, τοὺς δ' ἀμαθεῖς ἀνθρώπους εἰς φῶς ἄγοντες καὶ τῶν σῶν τῆς εὐσεβείας ὁσίων ἔργων τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς αἰτίας τοῖς ἀγνοοῦσιν ὑποτιθέμενοι.

2 Τὰ μὲν γὰρ εἰς τὴν τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ θεραπείαν τε καὶ τιμὴν ὁσημέραι καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης πρὸς τῆς σῆς ἀρετῆς κατορθούμενα πᾶν στόμα θνητῶν ἀνυμνεῖ, τὰ δ' ἐπὶ τῆς ἡμεδαπῆς ἐστίας, φημὶ δὴ τοῦ Παλαιστινῶν ἔθνους, πόλεώς τε τῆσδε, ἔνθεν ὁ σωτήριος λόγος ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς εἰς πάντας ἀνώμβρησεν ἀνθρώπους, ἀνατεθέντα τῷ σῷ φύλακί τε καὶ σωτῆρι χαριστήρια, τρόπαιά τε τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἐν προσευκτηρίων οἴκοις καὶ ναῶν ἀφιερώμασιν ἀνεγχευόμενα, ὑψηλά τε καὶ περικαλλῆ βασιλικῆς διανοίας βασιλικὰ μεγαλουργήματα ἀμφὶ τὸ σωτήριον μαρτύριον τῆς ἀθανάτου μνήμης ἐπεσκευασμένα οὐ τοῖς πᾶσι πρόδηλον ἔχει τὴν αἰτίαν, ἀλλ' οἱ μὲν τὰ θεῖα δυνάμει πνεύματος ἐνθέου πεφωτισμένοι ἴσασι τε καὶ γνωρίζουσι, καὶ σὲ τῆς ἐπὶ ταῦτα διανοίας τε καὶ ὁρμῆς οὐκ ἀθεεὶ κεκινημένης, ἐνδίκως θαυμάζουσί τε καὶ μακαρίζουσιν, οἱ δὲ τῶν θείων ἀγνώμονες ψυχῆς ἀβλεψία χλεύην καὶ γέλωτα πλατὺν τίθενται τὸ πρᾶγμα, νεκρῶν σωμάτων μνημεῖα καὶ τάφους, τοσοῦτω

23. Ἀπὸ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀρχίζει ὁ θεολογικὸς λόγος.

24. Ἐννοεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Α ²³

- 11 1 Τώρα λοιπόν, Νικητὰ Μέγιστε Κωνσταντίνε, ἄς σοῦ παρουσιάσωμεν εἰς τὸ βασιλικὸν τοῦτο σύγγραμμα περὶ τοῦ παμβασιλέως τῶν ὄλων μερικὰ ἀπὸ τὰ μυστήρια τῶν ἱερῶν λόγων, ὄχι διὰ νὰ μυσήσωμεν σὲ τὸν σοφισμένον ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ οὔτε διὰ ν' ἀποκαλύψωμεν εἰς σὲ τὰ ἀπόρρητα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφάνέρωσε καὶ ἀπεκάλυψε τὰ κρυπτὰ τῶν ἱερῶν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἰδικοὺς μας λόγους ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους οὔτε δι' ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος καὶ διὰ τῆς ὄψεως αὐτοῦ τῆς πολλαχῶς ἐπιλαμπάσης εἰς σέ· τὸ πράττομεν διὰ νὰ ὀδηγήσωμεν εἰς φῶς τοὺς ἀμαθεῖς καὶ διὰ νὰ παρουσιάσωμεν τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς αἰτίας τῶν ὀσίων ἔργων τῆς εὐσεβείας σου εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας.
- 2 Διότι τὰ μὲν κατορθώματα τῆς ἀρετῆς σου διὰ τὴν καθημερινὴν λατρείαν καὶ τιμὴν πρὸς τὸν παμβασιλέα Θεὸν εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην ἀνυμνοῦν ὄλοι οἱ θνητοὶ μὲ ἓν στόμα. Τὰ δὲ εἰς τὴν ἰδικὴν μας πατρίδα, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν²⁴, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀνέβλυσεν ὡσαν ἀπὸ πηγὴν ὁ σωτήριος λόγος εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀνατεθέντα εἰς τὸν φύλακα καὶ σωτῆρα σου εὐχαριστήρια καὶ οἱ εὐκτῆριοι οἶκοι καὶ οἱ ναοὶ οἱ ὁποῖοι ἠγέρθησαν ὡς τρόπαια τῆς ἐναντίον τοῦ θανάτου νίκης, τὰ ὑψηλὰ καὶ περικαλλῆ βασιλικά μεγαλουργήματα τῆς βασιλικῆς διανοίας κατεσκευασμένα πλησίον τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σωτῆρος εἰς ἀθάνατον μνήμην, δὲν παρουσιάζουν εἰς ὄλους ἔκδηλον τὴν αἰτίαν των, ἀλλὰ οἱ μὲν φωτισμένοι κατὰ τὰ θεῖα μὲ δύναμιν ἐνθέου πνεύματος τὸ γνωρίζουν καὶ τὸ ἀναγνωρίζουν, καὶ δικαίως σὲ θαυμάζουν διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ σκέψιν καὶ κίνησιν, ἣ ὁποία δὲν ἔγινεν ἄνευ θείας ἐμπνεύσεως, ἐνῶ οἱ ἄδαεῖς τῶν θείων καὶ ψυχικῶς τυφλοὶ χλευάζουν καὶ γελοῦν πλατεῖα διὰ τὸ πρᾶγμα, φρονοῦντες ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς καὶ ἀνοίκειον εἰς ἓνα τό-

4 βασιλεῖ σπουδάζεσθαι ἀπρεπὲς εἶναι καὶ ἀνοίκειον ὑ-
 πειληφότες. Εἴτ' οὐχὶ βέλτιον, φαίη ἂν τις αὐτῶν, τὰ
 πατρία φυλάττειν καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον ἔθνος τιμω-
 μένους ἠρωάς τε καὶ θεοὺς εὐμενίζειν μηδὲ ἀποπτύειν
 αὐτοὺς καὶ φεύγειν τῶν τοιῶνδε συμφορῶν ἔνεκα, ἀλλ'
 ἢ κακείνους ὁμοίως τῶνδε τῆς ὁμοπαθείας χάριν θειά-
 ζειν, ἢ εἰ ἀπόβλητοι διὰ τὰς ἀνθρωποπαθείας ἐκείνοι,
 καὶ τούτῳ δίκαιον εἶναι τὴν αὐτὴν ἀπονέμειν ψῆφον;
 Ταῦτα γοῦν αὐτῶν εἶποι τις ἂν εὖ μᾶλα τὰς ὀφρῦς συν-
 ἄγων οἰήματί τε δοκησισόφῳ τὸν αὐτοῦ σεμνολογῶν
 τυφον.

5 Ὄν δὴ συγγνώμης ἀξιῶν τῆς ἀμαθίας οὐ μόνον ἀλ-
 λά καὶ πάντα πεπλανημένον ὁ τοῦ παναγάθου πατρὸς
 φιλάνθρωπος λόγος, διατριβὰς καὶ διδασκαλεῖα καθ'
 ὅλης τῆς τῶν ἔθνῶν οἰκουμένης πηξάμενος ἐν χώραις
 καὶ κώμαις ἀγροῖς τε καὶ ἐρημίαις ταῖς θ' ἀπανταχοῦ
 πόλεσιν εἰς τὴν τῶν ἐνθέων μαθημάτων παιδευσιν ἀφθό-
 νως ἐπικαλεῖται, Ἑλληνας ὁμοῦ καὶ βαρβάρους, σοφοὺς
 καὶ ἰδιώτας, πένητας καὶ πλουσίους, οἰκέτας ἅμα δεσπό-
 ταις, ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, ἀσεβεῖς, ἀδίκους, ἀμα-
 θεῖς αἰσχροποιοὺς βλασφήμους ἠκεῖν καὶ σπεύδειν ἐπὶ
 τὴν ἐνθεον θεραπείαν εἶα φιλάνθρωπος σωτὴρ καὶ ψυχῶν
 ἰατρὸς παρακελευόμενος. Λαμπραῖς γοῦν φωναῖς προτέ-
 ρων κακῶν ἀμνηστίαν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττων ἐβόα·
 «δεῦτε, πρὸς με», λέγων, «πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πε-
 φορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς»· καὶ αὐθις· «οὐκ
 ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοι-
 αν»· καὶ προστίθησιν γε τὸ αἴτιον φάσκων· «οὐ γὰρ χρεῖ-
 αν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες»·
 καί· «οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν
 6 μετάνοιαν αὐτοῦ». Ἐνθένδε μόνῳ τῷ τὰ θεῖα πεπαιδευ-
 μένῳ, τὰς αἰτίας ἐκμαθόντι τῆς τῶν προκειμένων σπου-
 δῆς, κρείττονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἐπίπνοιαν τῷ ἡμετέρῳ
 βασιλεῖ συνομολογεῖν ἔπεισι καὶ τοῦ τρόπου τὸ θεοσεβὲς

25. Ματθ. 11, 28.

26. Ματθ. 9, 13.

27. Ματθ. 9, 12.

28. Ἰεζ. 18, 23.

- σον μέγαν βασιλέα νά φροντίζη διὰ μνημεῖα καί τάφους.
- 4 Θὰ ἔλεγε κανεῖς ἀπό αὐτοῦς, «δέν ἦτο προτιμότερον νά τηρῆσωμεν τὰ πάτρια καί νά λατρεύωμεν τοὺς εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν τιμωμένους ἥρωας καί θεοὺς καί νά μὴ τοὺς ἀπορρίπτωμεν καί τοὺς ἀποφεύγωμεν ἔξ αἰτίας τῶν τῆς τοιαύτης φύσεως συμφορῶν, ἀλλὰ ἢ καί ἐκείνους νά λατρεύωμεν ὁμοίως μὲ αὐτὸν λόγῳ τῆς ὁμοπαθείας ἢ, ἂν ἐκεῖνοι εἶναι ἀπόβλητοι λόγῳ τῆς ἀνθρωποπαθείας των, δίκαιον εἶναι νά καταδικάσωμεν καί αὐτὸν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον;». Αὐτὰ λοιπὸν θὰ ἠδύνατο νά ἐκφράσῃ κάποιος, εὐλόγως συνάγων τὰς ὀφρῦς του καί ἐπίδεικνύων τὸν τυφὸν του μὲ πομπῶδη ἔπαρσιν.
- 5 Ὁ φιλάνθρωπος ὁμως Λόγος τοῦ παναγάθου Πατρός, ἀξιῶν τοῦτον συγγνώμης διὰ τὴν ἀμάθειάν του, καθὼς καί πάντα πεπλανημένον, συνέστησε σχολεῖα καί διδασκαλεῖα εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, εἰς χωρία καί κώμας, εἰς ἀγροὺς καί ἐρημίας εἰς τὰς ἀπανταχοῦ πόλεις, καί προσκαλεῖ ἐλευθέρως διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰ θεῖα μαθήματα, προτρέπων ὡς φιλάνθρωπος σωτὴρ καί ἰατρὸς ψυχῶν, Ἕλληνας μαζὶ καί βαρβάρους, σοφοὺς καί ἰδιώτας, πένητας καί πλουσίους, δούλους μαζὶ μὲ τοὺς κυρίους, ἄρχοντας καί ἀρχομένους, ἀσεβεῖς, ἀδίκους, ἀμαθεῖς, αἰσχροποιούς, βλασφήμους, νά ἔλθουν σπεύδοντες εἰς τὴν ἔνθεον θεραπείαν. Μὲ δυνατὰς φωνὰς λοιπὸν διεκήρυσσεν εἰς ὅλους τὴν ἀμνηστίαν τῶν προηγουμένων κακῶν, λέγων· «ἔλθετε πρὸς ἐμὲ ὅλοι οἱ κουρασμένοι καί φορτωμένοι, καί ἐγὼ θὰ σᾶς ἀναπαύσω»²⁵, καί πάλιν, «δέν ἦλθα νά καλέσω δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν»²⁶, καί προσθέτει τὸ αἴτιον δι' αὐτὸ λέγων, «διότι δέν ἔχουν οἱ ὑγιεῖς ἀνάγκην ἰατροῦ ἀλλὰ οἱ ἀσθενεῖς»²⁷, καί «δέν θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὅσον τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ»²⁸. Ὅθεν εἰς τὸν νοῦν μόνον τοῦ πεπαιδευμένου κατὰ τὰ θεῖα καί μαθόντος τὰς αἰτίας τοῦ Ζήλου διὰ τὰ προκείμενα ἔρχεται νά ὁμολογήσῃ ὅτι εἰς τὸν βασιλέα μας ἐδόθη ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ἔμπνευσις καί νά θαυμάσῃ τὴν θεοσεβῆ συμ-
- 6

ἀποθαυμάζειν τήν τε περὶ τὸ μαρτύριον τῆς σωτηρίου ἀθανασίας σπουδὴν οὐκ ἀθεεὶ γεγονέναι πιστεύειν ἐξ ἐπιπινοίας δὲ ἀληθῶς τοῦ κρείττονος, οὗ θεράπων ἀγαθὸς ἀγαθῶν ὑπηρέτης εἶναι σεμνύνεται.

7 Ταῦτά σοι, βασιλεῦ μέγιστε, φίλτατα καὶ προσήγορα εἶναι ἀληθῶς πεπεισμένος, τῶν τῶν φιλοθέων ἔργων τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ὁ παρῶν μοι λόγος εἰς τοὺς πάντας ἐκφῆναι βούλεται, ὑφερμηνευτῆς τις εἶναι τῆς σῆς διανοίας καὶ τῆς φιλοθέου ψυχῆς ἄγγελος ὑπάρχειν εὐχόμενος, διδάσκων πάντα ἃ δεῖ καὶ προσήκει παιδεύεσθαι πάντα ᾧ πόθος ἐστὶ μαθάνειν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ δυνάμεως τοὺς λόγους, δι' οὓς καὶ πάλαι προὼν καὶ τοῦ παντὸς ἐπιμελούμενος ὁπρὲ ποτε οὐρανόθεν εἰς ἡμᾶς κατῆει, καὶ δι' οὓς φύσιν ἀνθρωπείαν ὑπεδύετο, καὶ δι' οὓς ἐπὶ τὸν θάνατον παρήει, τῆς τε μετὰ ταῦτα ζωῆς ἀθανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως τὰς αἰτίας οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ λογικᾶς ἀποδείξεις ἐναργῆ τε διδάγματα τοῖς εἰσέτι τούτων δεομένοις ἀναγκαῖα.

8 Ἄλλὰ γὰρ καὶ τούτων αὐτῶν ἐνθένδε ποθὲν ἄρξασθαι ὥρα. Οἱ τὸ σέβας τοῦ κοσμοποιοῦ καὶ πανηγεμόνος Θεοῦ τῶν ὄλων τοῖς πρὸς αὐτοῦ γεννηθεῖσιν ἀντικαταλλαξάμενοι ἡλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη τὰ τε πρῶτα στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, τῆ ἴση προσηγορίᾳ τῶ τούτων ποιητῆ καὶ δημιουργῶ τιμήσαντες καὶ θεοὺς ταῦτα προσειπόντες, ἃ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἦν, οὐδ' ὑπῆρχεν ἂν οὐδ' ὠνόμαστο, εἰ μὴ τῶ κοσμοποιῶ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ παρέστη, οὗ μοι δοκοῦσι τούτων διαφέρειν, ὅσοι τὸν ἀρχιτέκτονα τῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς οἴκοις μεγαλουργημάτων παριόντες ὀρόφους καὶ τοίχους καὶ τὰς ἐν τούτοις πολυχρώμους καὶ πολυανθεῖς γραφάς, χρυσοφόρα τε δαιδάλματα καὶ λίθων γλυφὰς ὑπερεκπλήττονται, τούτοις τε αὐτοῖς τῆς τοῦ

περιφοράν, νὰ πιστεύῃ δὲ ὅτι ἡ φροντίς διὰ τὸ μαρτύριον τῆς σωτηρίου ἀθανασίας δὲν ἔγινε χωρὶς θείαν ἐνίσχυσιν ἀλλὰ ἐξ ἐμπνεύσεως τοῦ ὑψίστου, τοῦ ὁποίου σεμνύνεται νὰ εἶναι θεράπων ἀγαθῶν καὶ ὑπηρέτης ἀγαθῶν.

7 Πειπαισμένος ὁ παρῶν λόγος μου, μέγιστε βασιλεῦ, ὅτι ταῦτα σοῦ εἶναι ἀγαπητὰ καὶ εὐπρόσδεκτα ἀληθῶς, θέλει νὰ δείξῃ τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας τῶν φιλοθέων σου ἔργων εἰς ὅλους, εὐχόμενος νὰ εἶναι ἐρμηνευτὴς τῆς διανοίας σου καὶ ἄγγελος τῆς φιλοθέου ψυχῆς σου, διδάσκων ὅλα ὅσα πρέπει καὶ ἀρμόζει νὰ ἐκπαιδεύεται ὁποιοσδήποτε ποθεῖ νὰ μάθῃ τοὺς λόγους τῆς δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, διὰ τοὺς ὁποίους προϋπάρχων ἀνέκαθεν καὶ ἐπιμελούμενος τοῦ Πατρὸς προσφάτως κατήλθεν εἰς ἡμᾶς, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπεδύθη ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἐβάδισε πρὸς τὸν θάνατον, καθὼς καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς λογικὰς ἀποδείξεις τῆς μετὰ ταῦτα ἀθανάτου ζωῆς καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως, καὶ τὰ ἐναργῆ διδάγματα τὰ ἀναγκαῖα εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ χρειάζονται.

8 Εἶναι ὅμως ὥρα πλέον τώρα νὰ ἀρχίσωμεν καὶ τὴν περὶ τούτων ἔκθεσιν. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἤλλαξαν τὴν λατρείαν τοῦ δημιουργοῦ καὶ πανηγεμόνος Θεοῦ τῶν ὄλων μέ τὴν πρὸς τὰ γεννήματά του, τιμήσαντες τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄλλα μόρια τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, μὲ τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν πρὸς τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τούτων καὶ ἀποκαλέσαντες αὐτὰ θεοῦς, πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχον καθόλου καὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνουν οὔτε νὰ ὀνομασθοῦν, ἂν δὲν ἀπεφασίζετο ἀπὸ τὸν κοσμοποιὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ δὲν νομίζω ὅτι διαφέρουν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι προσπερῶντες τὸν ἀρχιτέκτονα τῶν εἰς τὰ βασιλικά ἀνάκτορα μεγαλουργημάτων ὑπερθαυμάζουν τοὺς ὀρόφους καὶ τοὺς τοίχους, τὰς εἰς αὐτοὺς πολυχρώμους καὶ πολυανθεῖς ζωγραφίας, τὰ ἐπίχρυσα τεχνουργήματα καὶ τοὺς ἀναγλύφους λίθους, εἰς αὐτὰ δὲ ἀναγράφουν τὸν ἔπαινον ἀντὶ τῆς σοφίας τοῦ τεχνίτου,

τεχνίτου σοφίας ἀνατίθενται τὴν ἐπηγορίαν, δέον μὴ τοῖς ὀρωμένοις μόνω δὲ τῷ τούτων ἀρχιτέκτονι τὴν τοῦ θαύματος ἐπιγράφειν αἰτίαν, καὶ σοφίας ἔργα τὰ πολλὰ εἶνα ὁμολογεῖν, σοφὸν δ' ἐκεῖνον μόνον τὸν δὴ τοῖς πολλοῖς τοῦ τοιαδὶ εἶναι παρασχόντα αἰτίαν.

- 9 Νηπίων γοῦν κομιδῇ παίδων διαφέροισιν ἂν οὐδὲν καὶ οἱ τῆς ἑπταχόρδου λύρας αὐτὸ δὴ τὸ μουσικὸν ὄργανον ἄλλ' οὐ τὸν τῆς συντάξεως εὐρέτην τε καὶ ἐπιστήμονα τῆς σοφίας ἀποθαυμάζοντες, ἢ οἱ τὸν ἐν πολέμοις ἀριστεὰ παριόντες τὸ δὲ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα ἐπινικίοις κοσμοῦντες στεφάνοις, ἢ οἱ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ τῷ τῆς μεγάλης καὶ βασιλικῆς παραιτίῳ πόλεως ἐξ ἴσου τιμῶντες ἀγορὰς καὶ πλατείας καὶ οἰκοδομήματα τεμένη τε ἄψυχα καὶ γυμνάσια, δέον μὴ κίονας μηδὲ λίθους τὸν δὲ τῶν σοφῶν μεγαλουργὸν καὶ νομοθέτην
- 10 ὑπερεκπλήττεσθαι. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ τὸ σύμπαν τόδε σαρκὸς ὀφθαλμοῖς θεωμένους οὔτε ἡλίῳ οὔτε σελήνῃ οὔτ' ἄλλῳ τῶν κατ' οὐρανὸν ἀναθετέον τὴν αἰτίαν, σοφίας δ' ἔργα τὰ πάντα προσῆκον ὁμολογεῖν, μηδὲ τὴν ὁμοίως τῷ τούτων ποιητῇ τε καὶ δημιουργῷ τιμᾶν τε καὶ σέβειν, ἐκ δὲ τούτων αὐτῶν τῆς ὄψεως τὸν μηκέτι σώματος ὀφθαλμοῖς μόνω δὲ νῷ διαυγεῖ καὶ καθαρῷ νοούμενον τὸν παμβασιλέα Θεοῦ Λόγον πάσῃ διαθέσει ψυχῆς θεολογεῖν τε καὶ προσκυνεῖν· ἐπεὶ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου οὐδεὶς πώποτε τοῦ σοφοῦ καὶ ἐπιστήμονος ὀφθαλμοῦς ἢ κεφαλῆν ἢ χεῖρας ἢ πόδας ἢ τὰς λοιπὰς σάρκας, πολλοῦ δεῖ τὴν ἔξωθεν τοῦ τρίβωνος περιβολὴν σοφὴν ἀνηγόρευσεν, οὐδὲ σοφὰ τῆς οἰκίας τὰ ἐπιπλα οὐδὲ τὰ ὑπηρετικὰ σκεύη, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον ἐν ἀνθρώπῳ νοῦν πᾶς τις ἔμφρων θαυμάζει.

- 11 Ταύτη τοι καὶ μᾶλλον πρὸ τῶν ὀρωμένων δαιδαλμά-

ένῳ πρέπει ἢ αἰτία τοῦ θαυμασμοῦ νὰ ἀποδίδεται ὄχι εἰς τὰ ὀρώμενα ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τούτων καὶ τὰ μὲν πολλὰ νὰ παραδέχωνται ὅτι εἶναι ἔργα σοφίας, σοφὸς δὲ εἶναι ἐκεῖνος μόνον ὁ ὁποῖος παρέσχεν εἰς τὰ πολλὰ τὴν αἰτίαν τοῦ νὰ εἶναι τοιαῦτα.

- 9 Βεβαίως δὲν διαφέρουν κατὰ τίποτε τῶν μικρῶν παιδίων καὶ ὅσοι θαυμάζουν τὸ ὄργανον τῆς ἑπταχόρδου λύρας καθ' ἑαυτὸ παραβλέποντες τὸν ἐφευρέτην τῆς κατασκευῆς τῆς καὶ τὸν χειριστὴν διὰ τὴν σοφίαν, ἢ ὅσοι παραθεωροῦντες τὸν ἥρωικὸν μαχητὴν εἰς τοὺς πολέμους, στολίζουσι μὲ ἐπινικίους στεφάνους τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα, ἢ οἱ τιμῶντες ἀγορὰς καὶ πλατείας καὶ οἰκοδομήματα, ἄψυχα τεμένη καὶ γυμναστήρια ἐξ ἴσου μὲ τὸν μέγαν βασιλέα τὸν δημιουργὸν τῆς μεγάλης καὶ βασιλικῆς πόλεως, ἐνῳ ὁ ὑπερθαυμασμὸς δὲν πρέπει νὰ ἀπευθύνεται εἰς κίονας καὶ λίθους ἀλλ' εἰς τὸν μεγαλοεργὸν καὶ νομοθέτην τῶν σοφῶν τούτων πραγμάτων.
- 10 Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, παρατηροῦντες μὲ σαρκικοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ σύμπαν τοῦτο, δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν τὴν αἰτίαν τοῦ εἰς τὸν ἥλιον ἢ τὴν σελήνην ἢ ἄλλο οὐράνιον σῶμα, ἀλλὰ νὰ ὁμολογῶμεν ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἔργον σοφίας, οὔτε βεβαίως νὰ τιμῶμεν καὶ σεβώμεθα ταῦτα ὁμοίως μὲ τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τούτων, ἐκ τῆς θέας δὲ αὐτῶν νὰ ἀνακηρύσσωμεν Θεὸν καὶ νὰ προσκυνῶμεν μὲ ὅλην τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς τὸν παμβασιλέα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν νοούμενον ὄχι μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος ἀλλὰ μόνον μὲ τὸν διαυγῆ καὶ καθαρὸν νοῦν. Διότι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ σοφοῦ καὶ ἐπιστήμονος, κανεὶς ποτέ δὲν ἀνηγόρευσε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ τὴν κεφαλὴν ἢ τὰς χεῖρας ἢ τοὺς πόδας ἢ τὰς ἄλλας σάρκας σοφά, πολὺ ὀλιγώτερον τὴν ἐξωτερικὴν ἐνδυμασίαν τοῦ τρίβωνος, οὔτε ἐχαρακτήρισε σοφὰ τὰ ἔπιπλα τῆς οἰκίας ἢ τὰ ὑπηρετικὰ σκεύη, ἀλλὰ πᾶς συνετὸς θαυμάζει τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου νοῦν.

- 11 Βεβαιότατα πρέπει περισσότερο ἀπὸ τὰ ὀρώμενα

των τοῦ σύμπαντος κόσμου, σωμάτων ὄντων καὶ ἐκ μι-
 ᾶς ὕλης πεπονημένων, τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον Λόγον
 τὸν δὴ τοῦ παντός εἰδοποιόν τε καὶ κοσμήτορα ὑπερεκ-
 πληκτέον, ὄντα τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, ὃν ὁ τῶν ὄλων ποιη-
 τῆς ὁ πάσης ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω οὐσίας αὐτὸς ἐξ
 12 αὐτοῦ γεννήσας ἡγεμόνα καὶ κυβερνήτην τοῦδε τοῦ παν-
 τὸς κατεστήσατο. Ἐπεὶ γὰρ μὴ οἶόν τε ἦν τὴν ρευστὴν
 τῶν σωμάτων οὐσίαν τὴν τε τῶν ἄρτι γενομένων λογι-
 κῶν φύσιν τῷ πανηγεμόνι Θεῷ πελάζειν δι' ὑπερβολὴν
 τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἐλλείψεως (ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀγέν-
 νητος, ἀνωτάτω τε καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων, ἄρρητος
 ἀνέφικτος, ἀπροσπέλαστος, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον ἢ φα-
 σὶν οἱ θεῖοι λόγοι, ἢ δ' ἐξ οὐκ ὄντων προβεβλημένη πορ-
 ρωτάτω τε διεστῶσα καὶ μακρὰν τῆς ἀγεννήτου φύσεως
 ἀπεσχοινομένη), εἰκότως ὁ πανάγαθος καὶ Θεὸς τῶν
 ὄλων μέσην τινὰ προεμβάλλει τὴν τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ
 Λόγου θεῖαν καὶ παναλκῆ δύναμιν, ἀκριβέστατα μὲν ὡς
 ὅτι μάλιστα καὶ ἐγγύτατα τῷ πατρὶ προσομιλοῦσαν εἴσω
 τε αὐτοῦ τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύουσαν, πραότατα δὲ
 συγκατιοῦσαν καὶ ἀμωσγέπως συσχηματιζομένην τοῖς
 τῆς ἄκρας ἀπολιμπανομένοις· ἄλλως γὰρ οὔτ' εὐαγὲς
 οὔθ' ὄσιον τὸν τῶν ὄλων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω ὕλη
 φθαρτῆ καὶ σῶματι συμπλέκειν. Διὸ δὴ λόγος θεῖος ἀ-
 ναμιξ τόδε τὸ πᾶν ὑπελθῶν καὶ τὰς ἡνίας τοῦ παντός
 ἐνδησάμενος ἀσωμάτω καὶ θεϊκῆ δυνάμει ἄγει καὶ φέ-
 ρει, πανσόφως ἡνιοχῶν ἢ καλῶς ἔχειν αὐτῷ κατα-
 φαίνεται.

13 Τοῦ δὲ λόγου σαφῆς ἡ ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ δὴ αὐτὰ
 καθ' ἑαυτὰ τὰ τοῦ κόσμου μέρη, ἃ δὴ καὶ πρῶτα στοι-
 χεῖα καλεῖν εἰώθαμεν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἅπερ ἐξ
 ἀλόγου συνέστηκε φύσεως, ὃ δὴ καὶ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς
 ὁρῶμεν, ἢ εἰ μία τοῖς πᾶσιν ὑπόκειται οὐσία, ἦν δὴ καὶ
 πάνδοχον καὶ μητέρα καὶ τιθήνην τοῖς περὶ ταῦτα δει-

ἀντικείμενα τοῦ σύμπαντος κόσμου, τὰ ὅποια εἶναι σώματα κατεσκευασμένα ἀπὸ μίαν ὕλην, νὰ ὑπερθαυμάζωμεν τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον Λόγον, τὸν μορφωτὴν καὶ κοσμήτορα τοῦ παντός, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων, ὁ ὑπεράνω πάσης οὐσίας, γεννήσας ἐξ ἑαυτοῦ κατέστησεν ἡγεμόνα καὶ κυβερνήτην

12 τοῦ σύμπαντος τούτου. Πράγματι ἡ φθαρτὴ τῶν σωμάτων οὐσία καὶ ἡ φύσις τῶν τελευταίως δημιουργηθέντων λογικῶν ὄντων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσεγγίσῃ τὸν πανηγεμόνα Θεὸν λόγῳ ὑπερβολικῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὸν Ὑψιστον, διότι αὐτὸς μὲν ἦτο ἀγέννητος, ὑπεράνω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων, ἄρρητος, ἀνέφικτος, ἀπροσπέλαστος, φῶς κατοικῶν ἀπρόσιτον, ὅπως λέγουν οἱ θεῖοι λόγοι²⁹, αὐτὴ δὲ ἡ φύσις ἔγινεν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ εὐρίσκεται εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀγέννητον φύσιν. Εὐλόγως λοιπὸν ὁ πανάγαθος Θεὸς τῶν ὄλων παρενέβαλε μίαν μέσην δύναμιν, τὴν θεῖαν καὶ ἀκμαίαν δύναμιν τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Λόγου, ἡ ὁποία κατ' ἀκρίβειαν μὲν εὐρισκομένη πλησιέστατα εἰς τὸν Πατέρα συναναστρέφεται πρὸς αὐτόν, καὶ ἀπολαύει τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀπορρήτων, ἀπὸ ἀγαθότητα δὲ συγκαταβαίνει καὶ συμμορφώνεται μὲ τοὺς εὐρισκομένους μακρὰν τῆς κορυφῆς. Διότι ἄλλως δὲν εἶναι οὔτε ἅγιον οὔτε ὄσιον νὰ συμπλακῇ ὁ ἐπέκεινα καὶ ὑπεράνω τῶν ὄλων μὲ ὕλην φθαρτὴν καὶ σῶμα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ θεῖος Λόγος ἀναμιχθεὶς εἰς αὐτὸ τὸ σύμπαν καὶ ἀναλαβὼν εἰς χεῖρας του τὰς ἡνίας τοῦ σύμπαντος ἄγει καὶ φέρει αὐτὸ μὲ ἀσώματον καὶ θεϊκὴν δύναμιν, κατευθύνων αὐτὸ πανσόφως ὅπως τοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι καλόν.

13 Ἡ ἀπόδειξις δὲ αὐτοῦ τοῦ λόγου εἶναι σαφής. Ἄν δηλαδὴ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ μόρια τοῦ κόσμου, τὰ ὅποια συνήθως καλοῦμεν καὶ πρῶτα στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, τὰ ὅποια συνίστανται ἀπὸ ἄλογον ὕλην ὅπως βλέπομεν μὲ τὰ ἴδια τὰ μάτια μας, ἢ ἂν ὑπόκειται μία οὐσία εἰς ὅλα, τὴν ὁποίαν οἱ εἰδήμονες περὶ τὰ τοιαῦτα προτιμοῦν νὰ ὀνομάζουσαν πάνδοχον καὶ μητέρα καὶ

νοῖς ὀνομάζειν φίλον, ἄμορφός τε καὶ ἀνείδεος αὕτη πάντη τε ἄψυχος καὶ ἄλογος, πόθεν ἂν εἶποι τις τὸν ἐν αὐτῇ κόσμον ἐνυπάρχειν αὐτῇ; πόθεν ἢ τῶν στοιχείων διάκρισις; πόθεν ἢ τῶν ἐναντίων ἐπὶ ταῦτὸ συνδρομή; τίς τὸ βαρὺ τῆς γῆς στοιχεῖον ἐφ' ὑγρᾶς οὐσίας ὀχεῖσθαι παρεκελεύσατο; τίς τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν κάτω ρέουσαν ἀναστρέψας εἰς τοῦπίσω μετέωρον διὰ νεφῶν ἤγαγεν; τίς τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν πεδήσας ξύλοις φωλεύειν τοῖς ἐναντίοις τῇ φύσει συνεκεράσατο; τίς τὸν ψυχρὸν ἀέρα θερμῇ δυνάμει καταμίξας καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα μάχης αὐτὰ διαλύσας εἰς φιλίαν κατήλλαξεν; τίς τὸ θνητὸν γένος τῷ τῆς διαδοχῆς τρόπῳ μηχανησάμενος εἰς μακρὸν αἰῶνα ζωῆς ἀθανάτου διεξήγαγεν; τίς ὧδε τὸ ἄρρεν μὲν μορφώσας τὸ δὲ θῆλυ σχηματίσας ἄμφω τε εἰς ἁρμονίαν συναγαγὼν μίαν, γενέσεως ἀρχὴν ἅπασι ζώοις ἐξεύρατο; τίς τὴν ροώδη καὶ σπερματικὴν γένεσιν τῆς φθαρτῆς καὶ ἀναισθήτου μεταβαλὼν ροῆς ζωογόνον ἀπέδειξεν; τίς ταῦτα πάντα καὶ μυρία τούτων ἐπέκεινα θαύματος καὶ ἐκπλήξεως κρείττονα εἰσέτι καὶ νῦν ἐνεργεῖ; τίς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας τὰς τούτων γενέσεις καὶ φθορὰς ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει κατεργάζεται;

14 Ἄλλὰ γὰρ τούτων ἀπάντων ὁ παραδοξοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος αἴτιος ἂν ἐνδίκως ἀποφανθῆι. Λόγος γὰρ ὡς ἀληθῶς Θεοῦ παντοδύναμος διὰ πάντων ἑαυτὸν ἀπλώσας, καὶ ἄνω τε πρὸς ὕψος καὶ κάτω πρὸς βάθος ἑαυτὸν ἀσωμάτως ἐκτείνας, πλάτη τε καὶ μήκη τοῦ παντὸς πλατεΐαις ὡσπερ ταῖς χερσὶ περιλαβῶν, συνήγαγεν τόδε τὸ πᾶν καὶ συνέσφιγξεν, ὄργανόν τε τοῦτο παναρμόνιον αὐτὸς ἑαυτῷ συμπηξάμενος τὴν ἄλογον καὶ ἄμορφον καὶ ἀνείδεον τῶν σωμάτων οὐσίαν πανσόφῳ καὶ λογικῇ δυνάμει, εὖ μάλα τοῖς διατόνοις τὰ διεξευγμένα συνάπτων, ἀνακρούεται, ἡλίόν τε αὐτὸν καὶ σε-

τροφόν, εἶναι δὲ αὐτὴ ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ἐντελῶς ἄψυχος καὶ ἄλογος, ἀπὸ ποῦ θὰ ἠδύνατο κανεῖς νὰ εἶπῃ ὅτι προέρχεται ἢ διακόσμησίς της; Ἄπὸ ποῦ ἢ διακρίσις τῶν στοιχείων; Ἄπὸ ποῦ ἢ συνένωσις τῶν ἐναντίων στοιχείων; Ποῖος διέταξε τὸ βαρὺ στοιχεῖον τῆς γῆς νὰ ἐποχῆται ἐπὶ ὑγρᾶς οὐσίας; Ποῖος, ἀναστρέψας τὴν πρὸς τὰ κάτω ρέουσαν φύσιν τῶν ὑδάτων, τὴν ὠδήγησε πρὸς τὰ ὀπίσω μετέωρον διὰ τῶν νεφῶν; Ποῖος, δεσμεύσας τὴν δύναμιν τοῦ πυρὸς ὥστε νὰ φωλεύῃ εἰς ξύλα, τὴν ἀνέμιξε μὲ τὰ ἐνάντια πρὸς αὐτὴν κατὰ τὴν φύσιν; Ποῖος, ἀναμίξας τὴν ψυχρὸν ἀέρα μὲ θερμὴν δύναμιν καὶ ἀπαλλάξας αὐτὰ ἀπὸ τὴν πρὸς ἄλληλα μάχην, τὰ διήλλαξεν εἰς φιλίαν; Ποῖος διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ τρόπου τῆς διαδοχῆς ὠδήγησε τὸ θνητὸν γένος εἰς μακρὸν αἰῶνα ἀθανάτου ζωῆς; Ποῖος, ἀφοῦ ἐμόρφωσεν οὕτω τὸ ἄρρεν καὶ ἐσχημάτισε τὸ θῆλυ, καὶ ἔφερεν ἀμφοτέρω εἰς μίαν ἁρμονίαν, ἐξεῦρε τὴν ἀρχὴν γενέσεως εἰς ὅλα τὰ ζῶα; Ποῖος, μεταβαλὼν τὴν ροῶδη καὶ σπερματικὴν γένεσιν τῆς φθαρτῆς καὶ ἀναισθήτου ροῆς, τὴν ἀπέδειξε ζωογόνον; Ποῖος καὶ σήμερα ἀκόμη ἐπιτελεῖ ὅλα αὐτὰ καὶ μυρία ἄλλα πέρα ἀπὸ αὐτὰ ἀνώτερα παντὸς θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως; Ποῖος κάθε ἡμέραν καὶ ὥραν ἐνεργεῖ τὰς γενέσεις καὶ φθοράς τούτων μὲ ἀφανῆ καὶ ἀόρατον δύναμιν;

- 14 Βεβαίως ὅλων τούτων αἴτιος πρέπει δικαίως νὰ θεωρηθῆ ὁ θαυματοποιὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ. Πράγματι δὲ ὡς ἀληθῆς Λόγος τοῦ Θεοῦ παντοδύναμος, ἀπλώσας ἑαυτὸν διὰ πάντων, ἐκτείνας ἑαυτὸν ἀσωμάτως ἄνω εἰς ὕψος καὶ κάτω εἰς βάθος καὶ περιλαβὼν τὰ πλάτη καὶ τὰ μήκη τοῦ παντὸς ὡς διὰ πλατειῶν χειρῶν, συνήγαγε καὶ συνέσφιξε τοῦτο τὸ σύμπαν. Συμπήξας δὲ τὴν ἄλογον καὶ ἄμορφον καὶ ἀνείδεον οὐσίαν τῶν σωμάτων μὲ πάνσοφον καὶ λογικὴν δύναμιν καὶ συνάψας καλῶς τὰς τεντωμένες μὲ τὰς χαλαρὰς χορδὰς κατεσκεύασε τοῦτο τὸ παναρμόνιον ὄργανον, τὸ ὁποῖον παίζει ὁ ἴδιος, διακυβερνῶν δὲ τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρα-

λήνην καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν φωσφόρα λόγοις διακυβερωῶν ἀρρήτοις εἰς τὸ χρήσιμον τῶν ὄλων ὀδηγεῖ.

- 15 Ὁ δ' αὐτὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ κατὰ γῆν ἑαυτὸν βαθύνας παντοδαπῶν γένη ζώων φυτῶν τε πολύμορφα κάλλη συνεστήσατο· οὗτος αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ βυθῶν ἄχρι θαλάττης καταδύς νηκτῶν ἐπενόησε φύσιν, πάλιν κἀνταῦθα μυρίας καὶ ἀναρίθμους ἰδέας καὶ παντοίων ζώων διαφορὰς ἐργασάμενος. Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος καὶ τὰ γαστροῦς κνούμενα ἔνδον ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ τελεσιουργῶν ζωοπλαστεῖ· οὗτος καὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας τὴν ρευστὴν καὶ βαρεῖαν φύσιν ἄνω μετέωρον ἀνακουφίσας κἀπειτα γλυκᾶνας τῇ μεταβολῇ, μέτρῳ μὲν εἰσάγει τῇ γῆ, χρόνοις δὲ ὠρισμένοις τὴν ἐπι-
- 16 χορηγίαν ἐκτελεῖ. Εἴθ' οἷά τις γεωργὸς ἄριστος ἐποχετεύσας εὖ μάλα τὴν χώραν τῇ τε ξηρᾷ τὴν ὑγρὰν συγκερασάμενος, μεταρρυθμίζει παντοίως τοτὲ μὲν ὠραίοις ἄνθεσιν, τοτὲ δὲ σχήμασι παντοίοις, τοτὲ δὲ ὀδμαῖς ἡδείαις, τοτὲ δὲ καρπῶν ἐναλλαττούσαις διαφοραῖς, το-
- 17 τὲ δὲ τῇ γεύσει παντοδαπὰς ἀπολαύσεις παρέχων. Τί με δεῖ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὰς δυνάμεις ἐπεξιέναι τολμᾶν καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν, πᾶσαν θνητὴν διάνοιαν ὑπερνωκώσης τῆς ἐνεργείας; Ἄλλοι μὲν οὖν τοῦτον φύσιν τοῦ παντὸς ὀνομάκασιν, ἄλλοι δὲ τὴν καθ' ὄλου ψυχὴν, ἄλλοι δὲ εἰμαρμένην· οἱ δ' αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν οὐκ οἶδ' ὅπως τὰ πορρωτάτω διεστῶτα μιγνύντες ἀπεφήναντο, αὐτὸν τὸν πανηγεμόνα καὶ τὴν ἀγέννητον καὶ ἀνωτάτω δύναμιν κᾶτω βᾶλλοντες ἐπὶ γῆν, καὶ σώματι ὕλη τε φθαρτῇ συμπλέξαντες, ζῶσιν τε ἀλόγων καὶ λογικῶν θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων μέσον εἰλεῖσθαι φήσαντες. Ἄλλ' οἱ μὲν ταῦτα.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Β'

νοῦ μὲ ἀρρήτους νόμους, ὀδηγεῖ αὐτὰ πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν ὄλων.

- 15 Ὁ ἴδιος δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, κατελθὼν κάτω εἰς τὴν γῆν, ουνέστησε γένη ζώων καὶ πολύμορφα κάλλη φυτῶν· καταδυθεὶς δὲ καὶ μέχρι τῶν βυθῶν τῆς θαλάσσης αὐτὸς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπενόησε τὴν φύσιν τῶν νηκτικῶν ζώων, ἐπεξεργασθεὶς καὶ ἔδω πάλιν μυρία εἶδη καὶ πολλὰς ποικιλίας ζώων. Ὁ ἴδιος δὲ πάλιν καὶ τὰ κυοφορούμενα μέσα εἰς τὴν κοιλίαν ὡς εἰς ἐργαστήριον τῆς φύσεως μορφοποιεῖ καὶ ζωογονεῖ. Αὐτός, ἀνυψώσας ἐπάνω καὶ τὴν ρευστὴν καὶ βαρεῖαν φύσιν τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἔπειτα γλυκάνας αὐτὴν μὲ μεταβολὴν εἰσάγει αὐτὴν εἰς μετρημένην ποσότητα εἰς τὴν γῆν, ἐκτελεῖ δὲ τὴν
- 16 ἐπιχορηγίαν καθ' ὠρισμένους χρόνους. Ἐπειτα ὡς ἄριστος γεωργός, ἀρδεύσας καλῶς τὸν ἀγρόν του καὶ κατανείμας ἀποτελεσματικῶς τὴν ὑγρασίαν μὲ τὴν ξηρασίαν, διαφοροποιεῖ τὴν παραγωγὴν ποικιλιτρόπως· παρέχει ἄλλοτε μὲν ὠραῖα ἄνθη, ἄλλοτε δὲ διάφορα σχήματα, ἄλλοτε γλυκείας ὀσμάς, ἄλλοτε τὰς διαφόρους ποικιλίας καρπῶν καὶ ἄλλοτε παντοειδεῖς γευστικὰς ἀπολαύσεις.
- 17 Ἄλλὰ τί χρειάζεται να ἐπιχειρήσω ἀδύνατον ἔργον, να διηγηθῶ δηλαδὴ τὰ κατορθώματα τοῦ θείου Λόγου, ἀφοῦ ἡ ἐνέργειά του ὑπερβαίνει πᾶσαν θνητὴν διάνοιαν; Πράγματι ἄλλοι μὲν ἔχουν ὀνομάσει τοῦτον φύσιν τοῦ παντός, ἄλλοι ψυχὴν τοῦ σύμπαντος καὶ ἄλλοι εἰμαρμένην, ἄλλοι δὲ ἀπεφάνθησαν ὅτι εἶναι ὁ ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεός, ἀναμιγνύοντες μεγάλως διαφέροντα πράγματα, μεταφέροντες κάτω εἰς τὴν γῆν τὸν ἴδιον τὸν πανηγεμόνα καὶ τὴν ἀγέννητον καὶ ἀνωτάτην δύναμιν, συμπλέξαντες αὐτὸν μὲ σῶμα καὶ ὕλην φθαρτὴν καὶ διακηρύξαντες ὅτι κινεῖται ἀνάμεσα εἰς ζῶα ἄλογα καὶ λογικά, εἰς θνητὰ καὶ ἀθάνατα. Ἄλλ' αὐτοὶ ταῦτα διεκήρυξαν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Β '

αὐτὸ δὴ τὸ πάντων αἷτιον ἐπέκεινα πάσης καταλήψεως εἶναι φησιν· διὸ δὴ ἄρρητον καὶ ἄλεκτον καὶ ἄνωνόμαστον καὶ φωνῆς οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐννοίας ἀπάσης ὑπέρτερον εἶναι, οὐκ ἐν τόπῳ περιληπτόν, οὐκ ἐν σώμασιν ὄν, οὐκ ἐν οὐρανῶ οὐκ ἐν αἰθέρι οὐδ' ἐν τινι μέρει τοῦ παντός, ἀλλὰ πάντη καὶ πάντων ἔκτος ἐν ἀπορρήτῳ βυθῶ γνώσεως τεταμιευμένον. Τοῦτον μόνον ἀληθῆ Θεὸν εἰδέναι τὰ θεῖα λόγια παιδεύει, πάσης κεχωρισμένον σωματικῆς οὐσίας, πάσης ἀλλότριον ὑπηρετικῆς οἰκονομίας· διὸ δὴ ἐξ αὐτοῦ τὸ πᾶν, οὐ μὴν δι' αὐτοῦ φῦναι 2 παραδέδοται. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν οἷα βασιλεὺς εἴσω που ἐν ἄρρητοις καὶ ἀδύτοις καὶ ἀβάτοις φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον διὰ παντός μόνη τῇ θελητικῇ δυνάμει νομοθετεῖ καὶ διατάττεται· θέλοντος γὰρ ἔστιν ὃ τι καὶ ἔστιν, καὶ μὴ θέλοντος οὐκ ἔστιν, θέλει δὲ ἀγαθὰ πάντα, ὅτι δὴ καὶ αὐτοαγαθὸν τὴν οὐσίαν τυγχάνει. Ὁ δέ, δι' οὗ τὰ πάντα, Θεοῦ Λόγος ἄνωθεν ἐξ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὡς ἐξ ἀενάου καὶ ἀπείρου πηγῆς ἀνομβρῶν λόγοις ἄρρητοις ποταμοῦ δίκην πρόεισιν, ὅλος πλημμυρῶν ἐς τὸ κοινὸν τῆς τοῦ παντός σωτηρίας.

3 Ὡς δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος ὁ μὲν ἀόρατος καὶ ἀφανῆς ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν ὅστις ποτὲ καὶ ὀποῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἴσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις ὑπάρχων μόνος τὰ πρακτέα βουλευέται, λόγος δ' ἐξ αὐτοῦ πρόεισι μονογενῆς, οἷα Πατρὸς ἐξ ἀδύτου μυχοῦ γεγεννημένος, ἄρρητῳ λόγῳ καὶ δυνάμει ἀκατονομάστῳ, ὃς δὴ καὶ πρῶτος τῶν πατρικῶν τοῖς πᾶσι καθίσταται νοημάτων ἄγγελος εἰς φανερόν τε κηρύττει τὰ ἐν ἀπορρήτοις τῷ Πατρὶ βεβουλευμένα, ἔργοις τε ἐπιτελεῖ τὰ βουλευόμενα προῖων εἰς τὰς ἀπάντων ἀκοάς, εἰθ' οἱ μὲν τῆς ἐκ τοῦ Λόγου μεταλαμβάνουσιν ὠφελείας, τὸν δ' ἀφα-

- ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖον εἶναι καὶ αἷτιον τῶν πάντων, εἶναι πέρα πάσης καταλήψεως· διὰ τοῦτο λοιπὸν βεβαιώνει ὅτι εἶναι ἄρρητον καὶ ἀνέκφραστον καὶ ἀνωνόμαστον, ὑπέρτερον ὄχι μόνον ὀνόματος ἀλλὰ καὶ πάσης ἐννοίας, μὴ περιληπτὸν εἰς τόπον, μὴ εὐρισκόμενον εἰς σώματα, μὴ ὑπάρχον εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ εἰς τὸν αἰθέρα ἢ εἰς κάποιο μέρος τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ ἔξω ἐντελῶς ἀπὸ ὅλα, ταμειυμένον εἰς ἀπόρρητον βυθὸν γνώσεως. Τὰ θεῖα λόγια διδάσκουν τοῦτον μόνον νὰ ἀναγνωρίζωμεν ἀληθινὸν Θεόν, διάφορον πάσης σωματικῆς οὐσίας, ξένον πάσης ὑπηρετικῆς οἰκονομίας· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔχει παραδοθῆ ὅτι ἐξ αὐτοῦ προέρχεται τὸ πᾶν ἀλλὰ δὲν φύεται δι' αὐ-
- 2 τοῦ. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν, ὡς βασιλεὺς κατοικῶν διαπαντός φῶς ἀπρόσιτον κάπου μέσα εἰς ἄρρητα καὶ ἄδυτα καὶ ἄβατα, νομοθετεῖ καὶ διατάσσει μὲ μόνην τὴν θελητικὴν δύναμιν· διότι, ἐπειδὴ θέλει αὐτός, ὑπάρχει ὅ τι ὑπάρχει, ἐνῶ ἐὰν δὲν θέλη, δὲν ὑπάρχει, θέλει δὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, διότι ἄλλωστε κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι αὐτοαγαθόν. Ὁ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου προέρχονται τὰ πάντα, πηγάζει ἄνωθεν ἀπὸ τὸν ἀγαθὸν Πατέρα ὡς ἀπὸ ἀέναον καὶ ἄπειρον πηγὴν καὶ προχωρεῖ κατὰ τρόπον ἀνέκφραστον ὡς ποταμὸς χύνων τὰ ἄφθονα ὕδατὰ του εἰς τὸ κοινὸν τῆς σωτηρίας τοῦ παντός.
- 3 Ὅπως δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, ὁ μὲν ἀόρατος καὶ ἀφανὴς μέσα μας νοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἐγνώρισε ποτὲ ὁποῖος εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν, ζῶν ὡς βασιλεὺς μέσα εἰς τὰ ἀπόρρητα ταμεία του, μόνον αὐτὸς βουλεύεται τὰ πρακτέα, λόγος δὲ προβαίνει ἀπὸ αὐτὸν μοναδικός, γεννημένος τρόπον τινὰ ἀπὸ τὸν ἄδυτον μυχὸν πατρὸς κατὰ τρόπον ἄρρητον καὶ δύναμιν ἀκατωνόμαστον, ὁ ὁποῖος καθίσταται καὶ πρῶτος ἀναγγελεὺς τῶν πατρικῶν νοημάτων εἰς ὄλους, διακηρύσσει φανερά τὰ ἀπορρήτως βεβουλευμένα ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ πραγματοποιεῖ τὰ βουλευόμενα προχωρῶν εἰς τὰς ἀκοὰς ὄλων, οὕτω δὲ οἱ ἄνθρωποι τῆς μὲν ὠφελείας τοῦ λόγου γίνονται μέτοχοι, τὸν δὲ ἀφανῆ καὶ

νῆ καὶ ἀόρατον νοῦν τὸν δὴ τοῦ Λόγου Πατέρα οὐδεὶς
 4 πώποτε εἶδεν ὀφθαλμοῖς· κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ μᾶλλον δὲ
 ἐπέκεινα πάσης εἰκόνοσ τε καὶ παραδείγματος ὁ τοῦ
 παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οἷα μονογενῆς Πα-
 τρὸς Υἱός, οὐ προφορικῇ δυνάμει συνεστώς, οὐδ' ἐκ
 συλλαβῶν ὀνομάτων τε καὶ ρημάτων τὴν φύσιν κατε-
 σκευασμένος, οὐδ' ἐν φωνῇ δι' αἴρος πληττομένη ση-
 μαινόμενος, Θεοῦ δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων ζῶν καὶ ἐνεργῆς
 ὑπάρχων Λόγος, κατ' οὐσίαν τε ὑφεστώς οἷα Θεοῦ δύ-
 ναμις καὶ Θεοῦ σοφία, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεό-
 τητός τε καὶ βασιλείας, ἀγαθοῦ δὲ Πατρὸς ἀγαθὸν τυγ-
 χάνων γέννημα κοινός τε ἀπάντων σωτὴρ ἐποχετεύει
 τὰ σὺμπαντα ζωῆς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ φωτὸς
 καὶ πάντων ἀγαθῶν ἐκ τοῦ οἰκείου πληρώματος τοῖς
 πᾶσιν ἐπιλιμνάζων.

Ἄρδει τε οὐ τὰ προσεχῆ μόνον καὶ ἐγγυτάτω, ἀλλὰ
 καὶ τὰ πόρρω διεστῶτα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν,
 καὶ εἴ τις ἑτέρα τούτων ἐν τοῖς οὐσίαις τυγχάνει λῆξις·
 5 οἷς ὁμοῦ πᾶσιν ὄρους καὶ χώρας καὶ νομοῦς καὶ κλή-
 ρους διατάττεται κατὰ τὸ δικαιότατον, ἐξουσία βασιλι-
 κῆ τὰ πρόσφορα νέμων ἐκάστῳ καὶ χορηγῶν, καὶ τοῖς
 μὲν ὑπερκοσμίους ἀψίδας τοῖς δ' αὐτὸν οὐρανὸν οἰκεῖν,
 τοῖς δ' αἰθερίους διατριβάς, τοῖς δ' αἶρα, τοῖς δὲ γῆν
 ἀφορίζων, κᾶπειτα μεθιστῶν ἐνθένδε πάλιν ἀλλαχόσε,
 διακρίνων τε εὐ μάλα τοὺς ἐκάστων βίους, ἦθη τε καὶ
 τρόπων διαφορὰς ἀμειβόμενος, ζωῆς τε καὶ τροφῆς οὐ
 λογικῶν μόνον ἀλλὰ καὶ ζώων ἀλόγων ἐπὶ χρήσει τῶν
 6 λογικῶν ἐπιμελόμενος, καὶ τοῖς μὲν θνητῆς καὶ προσ-
 καιροῦ ζωῆς ἀπόλαυσιν, τοῖς δ' ἀθανάτου μετουσίαν πα-
 ρέχων· πάντα τε αὐτὸς οἷα Θεοῦ Λόγος ἐνεργεῖ, τοῖς
 πᾶσιν ἐπιπαρῶν καὶ τὰ πάντα λογικῇ δυνάμει ἐπιπορευ-
 ὄμενος ἄνω τε πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα βλέπων τοῖς ἐ-
 κείνου νεύμασι τὰ κάτω καὶ μετ' αὐτὸν ἀκολουθῶς οἷα

4 ἄορατον νοῦν, τὸν πατέρα τοῦ λόγου, κανεὶς ποτὲ δὲν εἶδε μὲ ὀφθαλμοῦς· κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον λοιπόν, μᾶλλον δὲ πέραν πάσης εἰκόνος καὶ παντὸς παραδείγματος ὑφίσταται ὁ τέλειος Λόγος τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ· ὡς μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, συσταθεὶς ὄχι μὲ προφορικὴν δύναμιν, κατεσκευασμένος ὄχι ἐκ συλλαβῶν καὶ λέξεων καὶ ρημάτων καὶ σημαινόμενος ὄχι μὲ φωνὴν κρουομένην διὰ τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ ὑπάρχων ζωντανὸς καὶ ἐνεργὸς Λόγος τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, κατ' οὐσίαν δὲ ἔχων τὴν ὑπόστασιν δυνάμεως Θεοῦ καὶ σοφίας Θεοῦ, προέρχεται μὲν ἀπὸ τὴν πατρικὴν θεότητα καὶ βασιλείαν, τυγχάνων δὲ ἀγαθὸν γέννημα ἀγαθοῦ Πατρὸς καὶ κοινὸς Σωτὴρ ὅλων ποτίζει τὰ σύμπαντα, ἐκχύνων εἰς ὅλους ἐκ τοῦ πληρώματός του ζωὴν καὶ λόγον, σοφίαν καὶ φῶς, καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ.

Ποτίζει δὲ ὄχι μόνον τὰ γειτονικὰ καὶ τὰ πλησιέστατα, ἀλλὰ καὶ τὰ πολὺ ἀπομακρυσμένα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ καθ' οἶονδῆποτε ἄλλον τυχόν ὑπάρχοντα
 5 παρόμοιον χῶρον εἰς τὸ σύμπαν. Εἰς ὅλα αὐτὰ μαζὶ καθορίζει κατὰ δικαιοτάτον τρόπον ὄρια καὶ περιοχάς, νομοὺς καὶ κλήρους, ἀπονέμων εἰς ἕκαστον μὲ βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ χορηγῶν τὰ κατάλληλα, ὀρίζων, ἄλλοι νὰ κατοικοῦν ὑπερκοσμίους ἀψίδας καὶ ἄλλοι τὸν ἴδιον τὸν οὐρανόν, ἄλλοι αἰθερίους διατριβάς καὶ ἄλλοι ἀέρα, ἔπειτα μεταφέρων αὐτοὺς ἀπὸ ἐδῶ ἀλλαχοῦ, διαστέλλων σαφῶς τοὺς ἐπὶ μέρους τρόπους ζωῆς, ἐναλλάσσων τὰ ἤθη καὶ τοὺς τρόπους αὐτῶν, μεριμνῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τροφήν ὄχι μόνον τῶν λογικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων
 6 ζῶων πρὸς χρῆσιν τῶν λογικῶν, καὶ παρέχων εἰς αὐτὰ μὲν ἀπόλαυσιν θνητῆς καὶ προσκαίρου ζωῆς, εἰς ἐκείνους δὲ μετοχὴν ἀθανάτου ζωῆς. Ὅλα δὲ τὰ ἐνεργεῖ αὐτὸς ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ, παρουσιαζόμενος εἰς τὰ πάντα καὶ μὲ τὴν λογικὴν δύναμιν διαπερῶν τὰ πάντα, βλέπων δὲ ἄνω πρὸς τὸν Πατέρα μὲ τὰς ἐντολάς ἐκείνου διακυβερνᾷ τὰ κάτω καὶ τὰ μετ' αὐτόν ὡς κοινὸς

κοινὸς ἀπάντων σωτὴρ διακυβερνᾷ, μεσεύων ἀμηγέπη καὶ συνάγων πρὸς τὸν ἀγέννητον τὴν γεννητὴν οὐσίαν.

- 7 Δεσμὸς τις οὗτος ἀρραγῆς Θεοῦ Λόγος μέσος τυγχάνει συνδέων τὰ διεστῶτα καὶ μὴ μακρὰν ἀποπίπτειν αὐτὰ συγχωρῶν, οὗτος ἡ καθόλου πρόνοια, κηδεμῶν οὗτος καὶ διορθωτῆς τοῦ παντός, οὗτος Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, οὗτος μονογενῆς Θεός, ἐκ Θεοῦ γεγεννημένος Λόγος· «ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε» θεολόγων ἀνδρῶν ἱεραὶ διδάσκουσι φωναί· οὗτος ὁ κοινὸς ἀπάντων φυτουργός, δι' ὃν ἡ τῶν ὄλων οὐσία φύει καὶ θάλλει, ὁμβρήμασι τοῖς ἐξ αὐτοῦ διὰ παντός ἀρδομένη, νεαράν τε εἰς αἰὲ τὴν ἀκμὴν κατὰ τὴν ὥραν
- 8 περικαλλῆ τοῦ παντός παρεχομένη. Ὁ δὲ τῶν ἡνίων ἐπειλημμένος εὐθείᾳ περαίνει, πατρικῶ νεύματι τὸ μέγα τοῦ σύμπαντος κόσμου πηδαλιουχῶν σκάφος. Τοιοῦτον καλλιτέχνην Υἱὸν μονογενῆ ὁ τῶν ὄλων ἐπέκεινα Θεός, οἷα Πατὴρ ἀγαθὸς ἀγαθὸν ἀπογεννήσας καρπὸν, τῷδε τῷ κόσμῳ μέγιστον ἀγαθὸν ἐδωρήσατο, ἅτε ψυχὴν ἀψύχῳ σώματι, τῇ τῶν σωμάτων ἀλόγῳ φύσει τὸν αὐτοῦ λόγον ἐμβαλῶν, καὶ τὴν ἄμορφον καὶ ἀνείδεον ἄψυχόν τε καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν θείᾳ δυνάμει λόγου φωτίσας τε καὶ ψυχώσας. Ὅν δὴ ἡμῖν καὶ γνωριστέον τε καὶ σεπτέον, ἐν ὕλῃ μὲν καὶ σωμάτων στοιχείοις διὰ παντός ἐπιχωριάζοντα καὶ τὰ πάντα ζωογονοῦντα, τὸν αὐτὸν δὲ φῶς καὶ γέννημα νοερὸν φωτὸς ἀλέκτου, καὶ ἓνα μὲν τὴν οὐσίαν, ὡς ἂν ἐξ ἑνὸς ὄντα πατρός, πολλὰς δὲ τὰς ἐν αὐτῷ κεκτημένον δυνάμεις.
- 9 Οὐ γὰρ ἐπειδὴ πολλὰ μέρη κόσμον, διὰ τοῦτο καὶ πολλὰς δυνάμεις ἡγητέον, οὐδ' ἐπεὶ πολλὰ τὰ πεποιημένα, ταύτη καὶ θεοὺς ὑφίστασθαι προσήκει πλείους.

ὄλων Σωτήρ, μεσιτεύων τρόπον τινά καὶ συνδέων πρὸς τὸν ἀγέννητον τὴν γεννητὴν οὐσίαν.

7 Ὁ Λόγος οὗτος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄρρηκτος δεσμός εἰς τὸ μέσον, συνδέων τὰ ἀπομακρυσμένα καὶ μὴ ἐπιτρέπων ταῦτα νὰ ἐκπίπτουν μακράν, αὐτὸς εἶναι ἡ καθόλου πρόνοια, αὐτὸς κηδεμών καὶ διευθυντὴς τοῦ σύμπαντος, αὐτὸς δύναμις Θεοῦ καὶ σοφία Θεοῦ, αὐτὸς μονογενὴς Θεός, Λόγος ἐκ Θεοῦ γεγεννημένος, διότι «ἐν ἀρχῇ ἦτο ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦτο μετὰ τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦτο ὁ Λόγος· ὅλα δι' αὐτοῦ ἐγένιναν καὶ χωρὶς αὐτοῦ τίποτε δὲν ἐγένινεν ἀπὸ τὰ γενόμενα»^{29α}, διδάσκουν τὰ ἱερὰ λόγια τῶν θεολόγων ἀνδρῶν· αὐτὸς εἶναι ὁ κοινὸς φυτουργὸς ὄλων, διὰ τοῦ ὁποῦ φέεται καὶ θάλλει ἡ οὐσία τῶν ὄλων, ποτιζομένη διὰ παντός μετὰ τὰς ἐξ αὐτοῦ δρόσους, καὶ παρέχουσα παντοτινὰ νέαν ἀκμὴν καὶ ὠραιότητα

8 εἰς τὸ σύμπαν. Αὐτὸς λοιπὸν κρατῶν τὰ ἡνία καὶ πηδαιουχῶν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τὸ μέγα σκάφος τοῦ σύμπαντος, τὸ κατευθύνει πρὸς τὰ ἔμπροσ. Τοιοῦτον καλλιτέχνην Υἱὸν μονογενῆ γεννήσας ὁ ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεός, ὡς Πατὴρ ἀγαθὸς ἀγαθὸν καρπὸν, τὸν ἐδώρησεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν, ἐμβαλὼν τὸν Λόγον του εἰς τὴν ἄλογον φύσιν τῶν σωμάτων ὡς ψυχὴν εἰς ἄψυχον σῶμα, φωτίσας δὲ καὶ ἐμψυχώσας τὴν ἄμορφον καὶ ἀίδιον, τὴν ἄψυχον καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν μετὰ τὴν θείαν δύναμιν τοῦ Λόγου. Τοῦτον λοιπὸν πρέπει ἡμεῖς καὶ νὰ ἀναγνωρίζωμεν καὶ νὰ σεβώμεθα, ὡς διαπαντός ἐπιχωριάζοντα εἰς τὴν ὑλὴν καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων, ὡς τὰ πάντα ζωογονοῦντα, καὶ ὡς ὄντα συγχρόνως φῶς καὶ γέννημα νοερόν ἀνεκφράστου φωτός, καὶ ὡς ἓνα μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν ὡς προερχόμενον ἐξ ἑνὸς Πατρὸς, ἔχοντα δὲ πολλὰς ἐν ἑαυτῷ δυνάμεις.

9 Δὲν πρέπει πράγματι νὰ νομίζωμεν ὅτι, ἐπειδὴ τὰ μόρια τοῦ κόσμου εἶναι πολλὰ, πολλοὶ εἶναι καὶ αἱ ἐπὶ μέρους δυνάμεις, οὔτε ὅτι ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα εἶναι πολλὰ, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὑφίστανται καὶ πολλοὶ θεοί.

Δεινήν δὲ οἷα νήπιοι τὰς ψυχὰς πολυθέων ἀνδρῶν παῖ-
 10 δες πλάνην ἐπλανήθησαν τὰ μέρη τοῦ παντός θεοποιή-
 σαντες καὶ τὸν ἕνα κόσμον εἰς πολλὰ διελόντες, ὡς εἶ
 καὶ ἀνθρώπου συνεστῶτος ἑνὸς ἀπολαβῶν τις ἰδίως ὀ-
 φθαλμούς, ἀνθρωπον εἶναι λέγοι τούτους, καὶ ὅτα πάλιν
 ἄλλον ἀνθρωπον καὶ κεφαλὴν ὁμοίως, ἀρχένα τε καὶ
 στέρνα καὶ ὠμους πόδας τε καὶ χεῖρας καὶ τὰ λοιπὰ
 κατακερματίσας μέλη, τὰς τε τῶν αἰσθητηρίων δυνά-
 μεις καταδιελὼν τῷ λόγῳ παμπόλλους λέγοι εἶναι ἀν-
 θρώπους τὸν ἕνα, πλεῖον οὐδὲν ἢ μωρίας γέλωτα παρὰ
 τοῖς ἔμφροσιν ὀφλισκάνων. Τοιοῦτος ἂν εἶη καὶ ὁ μυ-
 ρίους ἑαυτῷ θεοὺς ἐξ ἑνὸς κόσμου τῶν μερῶν ὑφιστά-
 μενος, ἢ καὶ αὐτὸν εἶναι θεὸν τὸν γεννητὸν τουτονὶ κό-
 σμον πολλῶν ἐκ μερῶν ὑφεστῶτα νομίζων καὶ οὐκ εἶ-
 δῶς ὅτι θεία φύσις οὐκ ἂν ποτε ἐκ μερῶν συσταίη· εἰ
 δὲ σύνθετος γένοιτο, καὶ ἑτέρου δέοιτο ἂν τοῦ συνθή-
 στοντος αὐτήν· οὐδ' αὖ πολυμερῆς οὔσα ὑπάρχοι ἂν θεία·
 πῶς γάρ, ἐξ ἀνομοίων διαφορῶν, χειρόνων τε καὶ ἀμει-
 νόνων ὑφεστῶσα; ἀπλῆ δὲ καὶ ἀμερῆς καὶ ἀσύνθετος
 οὔσα, πάσης ἐπέκεινα τυγχάνει τῆς ὀρωμένης τοῦ κό-
 σμου διατάξεως.

11 Διὸ δὴ τῆς ἀληθείας ὁ κήρυξ ὧδέ πη λέγων διαρ-
 ρήδην κέκραγεν. Θεοῦ μὲν Λόγος ὁ πρὸ πάντων μόνος
 ἂν εἶη λογικῶν πάντων σωτήρ, Θεὸς δὲ ὁ ἐπέκεινα,
 Λόγου γενεσιάρχης, μόνος ἀπάντων αἷτιος ὢν, αὐτοῦ
 μὲν οἷα μονογενοῦς κυρίως ἂν λεχθείη τοῦ Λόγου Πα-
 τῆρ, αὐτὸς δ' ἀνώτερον αἷτιον, οὐκ ἐπιγράφεται· διὸ
 δὴ καὶ μόνος Θεὸς αὐτός, μονογενῆς δ' ἐξ αὐτοῦ πρό-
 εισιν ὁ τῶν ὄλων σωτήρ, Θεοῦ Λόγος εἷς, ὁ διὰ πάν-
 των. Ὁ μὲν οὖν αἰσθητὸς κόσμος, οἷα τις πολύχορδος
 λύρα ἐξ ἀνομοίων συνεστῶσα χορδῶν, ὄξειῶν τε καὶ
 βαρειῶν, τῶν τε ἀνειμένων καὶ ἐπιτεταμένων καὶ μέ-

Οἱ δὲ πολυθειῖσται ὡς ψυχικῶς νήπιοι ἐπλανήθησαν δεινήν πλάνην θεοποιήσαντες τὰ μέρη τοῦ σύμπαντος καὶ
 10 διαιρέσαντες τὸν ἓνα κόσμον εἰς πολλὰ μόρια. Αὕτη ἡ συμπεριφορὰ ὁμοιάζει μὲ ἐκείνου ὁ ὁποῖος λαβὼν ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένον ἀτομικὸν ἄνθρωπον τοὺς ὀφθαλμοὺς χωριστά, θὰ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἄνθρωπος, καὶ τὰ ὦτα πάλιν ἄλλος ἄνθρωπος καὶ τὴν κεφαλὴν ὁμοίως ἄλλος, κατακερματίσας δὲ τὸν αὐχένα, τὸ στήθος, τοὺς ὦμους, τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας καὶ τὰ λοιπὰ μέλη, καὶ διαιρέσας μὲ τὴν λογικὴν τὰς δυνάμεις τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, θὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ εἷς εἶναι πάμπολλοι ἄνθρωποι, γινόμενος ἀπλῶς καταγέλαστος διὰ μωρίαν ἐκ μέρους τῶν φρονίμων. Τοιοῦτος λοιπὸν εἶναι καὶ ὁ κατασκευάζων δι' ἑαυτὸν μυρίους θεοὺς ἀπὸ τὰ μόρια τοῦ ἑνὸς κόσμου ἢ καὶ νομίζων ὅτι θεὸς εἶναι ὁ γεννητὸς οὗτος κόσμος ὁ συνιστάμενος ἀπὸ πολλὰ μόρια καὶ ἀγνοῶν ὅτι θεία φύσις δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ ἀποτελεσθῇ ἐκ μορίων. Ἄν δὲ ἦτο σύνθετος, θὰ εἶχεν ἀνάγκην καὶ ἑνὸς ἄλλου, ὁ ὁποῖος θὰ τὴν εἶχε συνθέσει, οὔτε ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο θεία, ἂν ἦτο πολυμερής. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ τοῦτο, ἐφ' ὅσον θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνόμοια στοιχεῖα, χειρότερα καὶ καλύτερα; Οὔσα λοιπὸν ἡ θεία φύσις ἀπλῆ καὶ ἀμερής καὶ ἀσύνθετος, εὐρίσκεται πέρα πάσης τῆς ὀρωμένης διατάξεως τοῦ κόσμου.

11 Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ κήρυξ τῆς ἀληθείας³⁰ διακηρύσσει τὰ ἔθης περίπου. Ὁ μὲν Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ πρὸ πάντων ὑπάρχων δύναται νὰ εἶναι ὁ μόνος σωτὴρ ὄλων τῶν λογικῶν, ὁ δὲ Θεός ὁ ἐπέκεινα ὄλων, γενεσιάρχης τοῦ Λόγου, ὁ μόνος αἴτιος ὄλων, αὐτοῦ μὲν τοῦ Λόγου ὡς μονογενοῦς θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ κυρίως Πατήρ, ὁ ἴδιος δὲ δὲν προέρχεται ἀπὸ ἀνώτερον αἴτιον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν αὐτὸς εἶναι καὶ μόνος Θεός, ἐξ αὐτοῦ δὲ προβαίνει ὡς μονογενῆς ὁ σωτὴρ τῶν ὄλων, εἷς Λόγος Θεοῦ ὁ διὰ πάντων διήκων. Ὁ μὲν αἰσθητὸς κόσμος λοιπὸν εἶναι ὡσὰν πολύχορδος λύρα ἀποτελουμένη ἀπὸ ἀνομοίας χορδᾶς, ὀξείας καὶ βαρείας, χαλαρᾶς καὶ τεντωμένας καὶ

σων, εὖ δ' ἤρμοσμένων ἀπασῶν τέχνη τῆ μουσικῆ, κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ὄδε πολυμερῆς ὦν καὶ πολυσύνθετος ψυχρᾶς ὁμοῦ καὶ τῆς ἐναντίας ταύτης θερμῆς, ὑγρᾶς τε καὶ αὖ πάλιν τῆς ἐναντίας ταύτης ξηρᾶς οὐσίας, εἰς μίαν συνελθῶν ἁρμονίαν ὄργανον ἂν εἶη μέγα, μεγάλου Θεοῦ δημιουργημα, Λόγος δ' ὁ θεῖος, οὐκ ἔτ' ἐκ μερῶν συνεστῶς οὐδ' ἐξ ἐναντίων συγκείμενος, ἀμερῆς αὐτὸς ὦν καὶ ἀσύνθετος, εὖ καὶ σοφῶς τὸ πᾶν ἀνακρούεται, τῷ αὐτοῦ πατρὶ καὶ βασιλεῖ τῶν ὄλων τὴν ὀφειλομένην καὶ αὐτῷ πρέπουσαν ἀποδιδούς μελωδίαν. Ὡς δ' ὑφ' ἐνὶ σώματι μέλη μὲν καὶ μέρη σπλάγχνα τε καὶ ἔγκατα συνῆκται μυρία, ψυχὴ δ' ἀφανῆς ἠπλωται δι' ὄλων μία καὶ νοῦς ἀμερῆς καὶ ἀσώματος εἷς, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦδε, ἐκ μὲν πολλῶν μερῶν κόσμος συνέστηκεν εἷς, Λόγος δὲ ὡσαύτως Θεοῦ πολυδύναμος καὶ παντοδύναμος εἷς διὰ πάντων ἡκων καὶ τοῖς πᾶσιν ἀφανῶς ἐφηπλωμένος πάντων ἂν εἶη τῶν ἐν αὐτοῖς αἴτιος.

- 12 Οὐχ ὄρας ὀφθαλμοῖς τὸν σύμπαντα κόσμον, ὡς οὐρανὸς εἷς μυρίας περιλαμβάνει ἀμφὶ τοῦτον χορείας ἄστρων περιπολούσας; πάλιν εἷς ἥλιος, ἀλλ' οὐ πλείους τὰς ἀπάντων ὑπερβολῆ φωτὸς καλύπτει μαρμαρυγᾶς; οὕτω δῆτα ἐνὸς ὄντος Πατρὸς, καὶ τὸν τούτου Λόγον ἕνα χρὴ ἀγαθὸν ἀγαθοῦ Πατρὸς εἶναι. Εἰ δ' ὅτι μὴ καὶ πλείους ἐπιπέμπαιτό τις, ὥρα τὸν τοιοῦτον ὅτι μὴ καὶ ἡλίους συνίστη πλείους καὶ σελήνας καὶ κόσμους καὶ μυρία ἄλλα αἰτιᾶσθαι, μαινομένου τρόπον τὰ ὀρθὰ καὶ εὖ ἔχοντα τῆς φύσεως διαστρέφειν ἐπιχειροῦντα. Ἄλλ' ὡς ἐν ὄρατοῖς ἥλιος εἷς τὸν αἰσθητὸν ἅπαντα καταλάμπει κόσμον, οὕτω δὴ καὶ ἐν νοητοῖς ἀφανῶς ἡμῖν καὶ ἀοράτως εἷς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος παντοδύναμος τὰ σύμ-
- 13 παντα καταυγάζει· ἐπεὶ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ μία ψυχὴ καὶ μία λογικὴ δύναμις πλείστων ὁμοῦ γένοιτ' ἂν δημιουρ-

μεσαίας, καλῶς δὲ τονισμένας ὅλας σύμφωνα μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς μουσικῆς ἄρμονίας. Οὕτω καὶ ὁ κόσμος αὐτός, ὦν πολυμερὴς καὶ πολυσύνθετος, ἀποτελέσας μίαν ἄρμονίαν ἀπὸ τὴν ψυχρὰν καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῆς θερμὴν οὐσίαν, ἀπὸ τὴν ὑγρὰν καὶ τὴν ἀντίθετον πάλιν αὐτῆς ξηρὰν, εἶναι μέγα ὄργανον, δημιούργημα μεγάλου Θεοῦ· ὁ δὲ θεῖος Λόγος, μὴ ἀποτελούμενος ἀπὸ μέρη καὶ μὴ συγκείμενος ἐξ ἐναντίων, ἀλλ' ἀντιθέτως ὦν ἀμεριστος καὶ ἀσύνθετος, ἀνακρούει τὸ σύμπαν μὲ δεξιοτεχνίαν καὶ σοφίαν, προσφέρων τὴν ὀφειλομένην καὶ πρέπουσαν μελωδίαν εἰς τὸν Πατέρα του καὶ βασιλέα τῶν ὄλων. Ὅπως δὲ εἰς ἓν σῶμα εἶναι συνηγμένα μυρία μέλη καὶ μόρια, σπλάγχνα καὶ ἐντόσθια, ψυχὴ ὅμως μόνον αὐτῆς ἀπλώνεται ἀφανῶς δι' ὄλων αὐτῶν καὶ εἰς νοῦς ἀμερῆς καὶ ἀσώματος, οὕτως λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ σύμπαντος, ἐκ πολλῶν μὲν μερῶν συγκροτεῖται εἰς κόσμος, ὡσαύτως δὲ εἰς Λόγος Θεοῦ πολυδύναμος καὶ παντοδύναμος, διήκων διὰ μέσου ὄλων καὶ ἠπλωμένος ἀφανῶς εἰς ὅλα, εἶναι αἴτιος ὄλων τῶν ἐντός αὐτῶν.

- 12 Δὲν βλέπεις μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου ὅλον τὸν κόσμον, πῶς ὁ εἰς οὐρανὸς περιλαμβάνει χορείας ἄστρων νὰ περιφέρωνται γύρω του; καὶ πῶς πάλιν ὁ ἥλιος εἰς καὶ ὄχι πολλοί, καλύπτει μὲ τὴν ὑπερβολικὴν ἔκχυσιν φωτὸς τὰς μαρμαρυγὰς ὄλων; Οὕτω λοιπὸν, ἀφοῦ ὁ Πατὴρ εἶναι εἰς, πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ Λόγος τούτου, ἀγαθὸς ἀγαθοῦ Πατρός. Ἐὰν δὲ θὰ ἐμέμφετο κανεὶς διὰ τὸ ὅτι δὲν παρήγαγε περισσοτέρους λόγους, ὥρα εἶναι αὐτὸς νὰ τὸν κατηγορήσῃ καὶ ὅτι δὲν συνέστησε καὶ πολλοὺς ἡλίους καὶ σελήνας καὶ κόσμους καὶ μυρία ἄλλα, ἐπιχειρῶν μὲ τρόπον μανιακοῦ νὰ διαστρέψῃ τὰ ὀρθὰ καὶ καλῶς ἔχοντα τῆς φύσεως. Ἄλλ' ὅπως εἰς τὰ ὀρατὰ εἰς ἥλιος καταλάμπει ὅλον τὸν αἰσθητὸν κόσμον, οὕτω ἀκριβῶς καὶ εἰς τὰ νοητὰ ὁ εἰς παντοδύναμος Λόγος τοῦ Θεοῦ καταυγάζει τὰ σύμπαντα κατὰ τρόπον ἀφανῆ εἰς ἡμᾶς καὶ
- 13 ἀόρατον. Ἄλλωστε καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον μία ψυχὴ καὶ μία λογικὴ δύναμις γίνεται δημιουργὸς πολλῶν μαζὶ ἐπι-

γός, εἰ καὶ γεωργεῖν ἢ αὐτὴ καὶ ναυπηγεῖν καὶ κυβερνᾶν καὶ οἰκοδομεῖν πολλὰ μαθοῦσα ἐπιβάλλοιτο, καὶ εἰς νοῦς ἐν ἀνθρώπῳ καὶ λογισμὸς δέξαιτ' ἄν ποτε μυρίων ἐπιστήμας γεωμετρήσει τε ὁ αὐτὸς καὶ ἀστρονομήσει καὶ λόγους γραμματικῆς καὶ ρητορικῆς παραδώσει καὶ ἰατρικῆς, ἐν τε μαθήμασι καὶ τοῖς κατὰ χεῖρα προστήσεται, καὶ οὐπω γε οὐδεὶς πώποτε πλείους ἐν ἐνὶ σώματι ψυχὰς ἠγήσατο εἶναι, οὐδὲ πολλὰς ἐθαύμασεν τὰς ἐν ἀνθρώπῳ οὐσίας διὰ τὴν τῶν πολλῶν μαθημάτων ὑποδοχὴν.

14 Εἰ δὲ καὶ ἄμορφον ὕλην πηλοῦ τις εὐρῶν κᾶπειτα χερσὶν ἀπαλῦνας ἐπιθείη ζώου μορφήν, ἄλλω μὲν σχήματι κεφαλὴν, χεῖρας δὲ καὶ πόδας ἑτέρω, καὶ ὀφθαλμοὺς πάλιν ἄλλω καὶ παρειὰς ὡσαύτως ὡτὰ τε καὶ στόμα καὶ ῥίνας στέρνα τε καὶ ὠμούς ὑποτυπωσάμενος τέχνη τῇ πλαστικῇ· ἀλλ' οὐκ, ἐπεὶ πολλὰ σχήματα καὶ μέρη καὶ μέλη ὑφ' ἐνὶ σώματι δεδημιούργηται, τοσούτους χρὴ καὶ τοὺς ποιητὰς ἠγεῖσθαι, ἀλλ' ἓνα μόνον τὸν τοῦ παντὸς ἀθρόως τεχνίτην ἐπαινεῖν τὸν ἐνὶ λογισμῷ καὶ μιᾷ δυνάμει τὸ πᾶν τεκτηνάμενον· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦδε τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἐνὸς μὲν ὄντος ἐκ μερῶν δὲ πλείστων ὑφεστῶτος, οὐ πολλὰς χρὴ ὑποτίθεσθαι δημιουργικὰς δυνάμεις, οὐδὲ πολλοὺς ὀνομάζειν θεοὺς, μίαν δὲ θεολογεῖν τὴν πάνσοφον καὶ παναρμόνιον τὴν ὡς ἀληθῶς Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν, μιᾷ δυνάμει καὶ ἀρετῇ μιᾷ διὰ πάντων ἤκουσαν καὶ διὰ παντὸς τοῦ κόσμου χωροῦσαν καὶ τὰ πᾶντα ὑφισταμένην τε καὶ ζωοποιοῦσαν, καθόλου τε τοῖς πᾶσι καὶ τοῖς κατὰ μέρος σώμασί τε καὶ στοιχείοις ποικίλην τὴν ἐξ αὐτῆς χορηγίαν ποιουμένην.

15 Οὕτως καὶ φωτὸς ἡλίου μία καὶ ἡ αὐτὴ προσβολὴ ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καταυγάζει μὲν ἀέρα, φωτίζει

τευγμάτων, ἡ ἴδια δέ, μαθοῦσα πολλά κατὰ τὰς ἀνάγκας, καὶ ναυπηγεῖ καὶ κυβερνᾷ καὶ οἰκοδομεῖ, καὶ ἐπίσης εἰς νοῦς καὶ λογισμὰς εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῆ γνῶσιν πολυαρίθμων πραγμάτων, νὰ γεωμετρήσῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἀστρονομήσῃ, νὰ διδάξῃ γραμματικὴν καὶ ρητορικὴν καὶ ἰατρικὴν, νὰ προστατῆ τόσον εἰς μαθήματα ὅσον καὶ εἰς χειρωνακτικὰ ἔργα, παρὰ ταῦτα δὲ κανεὶς ποτέ δὲν ἐπίστευσεν ὅτι ὑπάρχουν πολλαὶ ψυχαὶ εἰς ἓν σῶμα καὶ δὲν ἐξέφρασε θαυμασμὸν διὰ πολλὰς οὐσίας εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐξ αἰτίας τῆς ἰκανότητός του νὰ προσλαμβάνῃ πολλὰς μαθήσεις.

14 Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι κάποιος εὕρισκει ἄμορφον ὕλην πηλοῦ καὶ ἀποφασίζει πλάθων αὐτὴν μὲ τὰς χεῖρας του νὰ τῆς δώσῃ μορφήν ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ· ἀποτυπώνει λοιπὸν μὲ πλαστικὴν τέχνην εἰς ἄλλο μὲν σχῆμα τὴν κεφαλὴν, εἰς ἄλλο τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, εἰς ἄλλο ἐπίσης τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς παρεῖας ὁμοίως, τὰ ὦτα καὶ τὸ στόμα καὶ τὰς ρῖνας, τὸ στῆθος καὶ τοὺς ὤμους. Ἐπειδὴ τῶρα ἔχουν δημιουργηθῆ πολλά σχήματα καὶ μέρη καὶ μέλη εἰς τὸ ἓν σῶμα, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἄλλους τόσους ποιητὰς, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ ἐπαινῶμεν ἓνα μόνον τεχνίτην τοῦ συνόλου, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε τὸ σύνολον μὲ ἓνα λογισμὸν καὶ μίαν δύναμιν. Οὕτω λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περίπτωσηί τοῦ σύμπαντος τούτου κόσμου, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς ἀλλὰ συνίσταται ἀπὸ πολλὰ μέρη, δὲν πρέπει νὰ ὑποθέτωμεν πολλὰς δημιουργικὰς δυνάμεις οὔτε νὰ ὀνομάζωμεν πολλοὺς θεοὺς, ἀλλὰ μίαν μόνον νὰ θεολογῶμεν δύναμιν, τὴν πάνσοφον καὶ παναρμόνιον ἀληθῶς δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφίαν Θεοῦ, ἡ ὁποία διὰ μιᾶς κινήσεως καὶ μιᾶς ἐνεργείας διήκει διὰ πάντων καὶ χωρεῖ διὰ πάντων, ὑποστατικοποιεῖ καὶ ζωοποιεῖ τὰ πάντα, γενικῶς δὲ παρέχει ποικίλας χορηγίας εἰς τὸ σύνολον καὶ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, εἰς τὰ σώματα καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα.

15 Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἡλιακὸν φῶς· μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀκτινοβολία συγχρόνως καταυγάζει τὸν ἀέρα, φω-

δὲ ὀφθαλμούς, ἀφὴν δὲ θερμαίνει, πιαίνει δὲ γῆν, αὖ-
 ξει φυτά, χρόνον ὑφίστησαν, ἄστρον ἡγεῖται, οὐρανὸν
 περιπολεῖ, κόσμον φαιδρύνει, Θεοῦ δύναμιν ἐναργῆ τῶ
 παντὶ συνίστησιν, ταῦτά τε πάντα μιᾷ ροπῇ φύσεως
 συντελεῖ, καὶ πυρὸς φύσις ὡσαύτως χρυσὸν μὲν καθαί-
 ρει, μόλιθον δὲ τήκει, καὶ κηρὸν μὲν λύει, πηλὸν δὲ
 ξηραίνει, ὕλην δὲ φρύγει, μιᾷ τῇ καυστικῇ δυνάμει το-
 10 σαῦτα κατεργαζομένη. Ταύτη τοι καὶ ὁ παμβασιλεὺς
 τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ διὰ πάντων ἤκων, ἐν πᾶσί τε ὦν
 καὶ πάντα ἐπιπορευόμενος, οὐράνιά τε καὶ ἐπίγεια, τὰ
 ἀφανῆ καὶ τὰ ὀρώμενα διακυβερνῶν, ἥλιον αὐτὸν οὐ-
 ρανὸν τε καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἀρρήτοις δυνάμεσιν
 ἡνιοχεῖ, δραστικῇ δυνάμει τοῖς πᾶσιν ἐπιπαρῶν καὶ διὰ
 πάντων χωρῶν, ἔτι αὐτῶ μὲν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄ-
 στροις ἐξ οἰκείας πηγῆς ἀέναον φῶς ἐπομβρεῖ, οὐρα-
 νὸν δὲ οἰκείου μεγέθους προσφνεστάτην εἰκόνα ὑποστη-
 σάμενος εἰς αἰῶνα διακρατεῖ, τὰς δ' ἐπέκεινα οὐρανοῦ
 καὶ κόσμου δυνάμεις ἀγγέλων καὶ πνευμάτων νοερῶν
 τε καὶ λογικῶν οὐσιῶν ζωῆς ὁμοῦ καὶ φωτὸς καὶ σο-
 φίας καὶ πάσης ἀρετῆς καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ παντὸς
 ἐκ τῶν παρ' αὐτῶ θησαυρῶν ἐμπίπλησιν, μιᾷ δὲ καὶ
 τῇ αὐτῇ δημιουργῶ τέχνῃ καὶ στοιχείοις οὐσίας οὐποτε
 διαλιμπάνει παρέχων καὶ τοῖς σώμασι μίξεις καὶ κρά-
 σεις καὶ εἶδη καὶ μορφᾶς καὶ σχήματα, ποιότητάς τε
 μυρίας ἐν τε ζώοις καὶ φυτοῖς καὶ ψυχαῖς λογικαῖς τε
 καὶ ἀλόγοις ἄλλοτε ἄλλως καταποικίλλων καὶ πᾶσιν ὁ-
 μοῦ πάντα μιᾷ δυνάμει ἐπιχορηγῶν, διαρρήδην τε ἐπι-
 δεικνὺς οὐχ ἐπτάχορδον οὔτε πολύχορδον λύραν, ἓνα
 δὲ κόσμον πολυαρμόνιον ἐνὸς λόγου κοσμοποιοῦ ἔργον.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Γ'

13 1 Λέγωμεν δὴ τὰ ἐξῆς καὶ διασαφῶμεν τὴν αἰτίαν, δι'

τίζει τοὺς ὀφθαλμούς, θερμαίνει τὴν ἀφὴν, λιπαίνει τὴν γῆν, αὐξάνει τὰ φυτὰ, συνιστᾷ τὸν χρόνον, ὁδηγεῖ τὰ ἄστρα, περιπολεῖ τὸν οὐρανόν, παιδρύνει τὸν κόσμον, καθιστᾷ ἐναργῆ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ σύμπαν, συντελεῖ δὲ ὅλα αὐτὰ μὲ τὴν ἐνιαίαν κίνησιν τῆς φύσεως, καὶ ἐπίσης ἡ φύσις τοῦ πυρός καθαρίζει τὸν χρυσόν καὶ τήκει τὸν μόλυβδον, λειώνει τὸν κηρόν, ξηραίνει τὸν πηλὸν καὶ καίει τὰ ξύλα, πραγματοποιοῦσα τόσα πράγματα

16 μὲ μίαν καυστικὴν δύναμιν. Οὕτως ἐπίσης καὶ ὁ παμβασιλεύς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ διήκων διὰ τῶν πάντων, ὁ εὐρισκόμενος εἰς ὅλα καὶ διαβαίνων εἰς ὅλα, διακυβερνᾷ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τὰ ἀόρατα καὶ τὰ ὀρατά, καὶ ἠνιοχεῖ μὲ ἀρρήτους δυνάμεις τὸν ἥλιον, τὸν οὐρανόν καὶ ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Παρῶν εἰς τὰ πάντα μὲ ἀποτελεσματικὴν δύναμιν καὶ χωρῶν διὰ πάντων, χορηγεῖ ἀένασον φῶς εἰς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του πηγῆν, συγκρατεῖ αἰωνίως τὸν οὐρανόν τὸν ὁποῖον ὑπέστησεν ὡς εἰκόνα προσφυσεστάτην τοῦ μεγέθους του, τὰς δὲ πέραν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ κόσμου δυνάμεις ἀγγέλων καὶ πνευμάτων, νοερῶν καὶ λογικῶν ὄντων, πλημμυρίζει μὲ ζωὴν καὶ φῶς μαζί, μὲ σοφίαν καὶ πᾶσαν ἀρετὴν, μὲ πᾶν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐκ τῶν διαθεσιμῶν πλησίον του θησαυρῶν, δέν παύει δὲ μὲ τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δημιουργικὴν τέχνην νὰ παρέχη εἰς τὰ στοιχεῖα οὐσίας καὶ εἰς τὰ σώματα μίξεις καὶ κράσεις, εἶδη καὶ μορφὰς, σχήματα καὶ ποιότητας μυρίας, νὰ προσφέρη σύμφωνα μὲ τὰς ποικιλίας των ἀγαθὰ εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, εἰς τὰς ψυχὰς τὰς λογικὰς καὶ τὰς ἀλόγους, καὶ νὰ ἐπιχορηγῆ εἰς ὅλα ὁμοῦ τὰ πάντα μὲ μίαν δύναμιν, καὶ νὰ παρουσιάζη φανερά ὄχι ἐπτάχορδον καὶ πολύχορδον λύραν, ἀλλὰ ἓνα πολυαρμόνιον κόσμον, ἔργον ἐνός κοσμοποιοῦ Λόγου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Γ'

ἦν ὁ τοσοῦτος τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν εἰς ἀνθρώπους κάθοδον ἐποιεῖτο. Τοῦτον δὴ τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιστατοῦντα τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐξ αὐτῆς οἶα πηγῆς τῆς ἀνωτάτω πατρικῆς θεότητος γεγεννημένον, καὶ τῶδε μὲν αἰετῶ κόσμῳ παρόντα καὶ συνόντα, τῆς δ' αὐτοῦ προνοίας καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους κηδεμονίας ἐναργῆ παρεχόμενον τὰ γνωρίσματα, ἀνθρώπων ἀφρόνων γένος μὴ συλλογισάμενον, ἡλίῳ καὶ σέλήνῃ καὶ αὐτῶ οὐρανῶ καὶ ἄστροις τὴν σεβάσμιον ἀνέθεντο προσηγορίαν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γεώδη φύσιν καὶ τοὺς ἀπὸ γῆς καρποὺς τροφάς τε σωμάτων παντοίας ἐθέωσαν, Δήμητραν καὶ Κόρην καὶ Διόνυσον καὶ ἀδελφά γε τούτων ἕτερα ἀνειδωλοποιήσαντες.

2 Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τῆς σφῶν αὐτῶν διανοίας τοὺς λογισμοὺς καὶ αὐτὸν δὴ τὸν τούτων ἑρμηνέα λόγον θεοὺς ἀνειπεῖν οὐκ ἀπώκνησαν, Ἀθηναῖν μὲν τὴν διάνοιαν τὸν δὲ λόγον Ἑρμῆν ἐπονομάσαντες καὶ τὰς γε τῶν μαθημάτων ἐπηβόλους δυνάμεις Μνημοσύνην καὶ Μούσας ἀνειπόντες. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν ἐπὶ μείζον δ' αὖξοντες ἀτοπίας ὑπερβολῆ δυσσεβείας τὰ οἰκειὰ πάθη, ἃ δὴ ἔχρην ἀποτρέπεσθαι καὶ λόγῳ σώφρονι θεραπεύειν, ἐθέωσαν, αὐτὴν τε τὴν σφῶν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ἐμπαθῆ καὶ ἀκόλαστον τῶν ψυχῶν νόσον τὰ τε ὀλκὰ πρὸς αἰσχροουργίαν μέρη τε καὶ μέλη τοῦ σώματος καὶ ἔτι τὴν τῶν αἰσchrῶν ἡδονῶν ἀκράτειαν Ἑρωτα καὶ Πρίηπον καὶ Ἀφροδίτην καὶ ἄλλ' ἄττα συγγενῆ τούτοις ἀνειπόντες.

3 Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ ἀμφὶ τὰς σωμάτων γενέσεις καὶ τὸν κάτω θνητὸν βίον καταπεσόντες, ἀνθρώπους θνητοὺς ἐξεθείασαν καὶ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον ἠρωας καὶ θεοὺς ἐπεφήμισαν, ἀμφὶ μνήματα καὶ τάφους τὴν ἀθάνατον καὶ θεῖαν οὐσίαν ὑποτοπήσαντες εἰλεῖσθαι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ ζώων ἀλόγων παντοῖα γένη ἔρπετῶν τε τὰ βλαπτικώτατα τῇ σεβασμίῳ προσηγορίᾳ τετιμήκασιν. Καὶ οὐδὲ μέχρι

τίαν διὰ τὴν ὁποίαν ὁ τόσοσ σπουδαῖος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπραγματοποίησε τὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κάθοδον. Τὸ ἄφρον λοιπὸν γένος τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ συλλογισθῇ τοῦτον τὸν ἐπιστάτην τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς πατρικῆς θεότητος ὡς ἀνωτάτης πηγῆς, τὸν παρόντα καὶ συνόντα εἰς τοῦτον τὸν κόσμον πάντοτε, καὶ παρέχοντα ἐναργῆ γνωρίσματα τῆς προνοίας του καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κηδεμονίας, ἀπέδωσαν τὴν θεῖαν προσηγορίαν εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τὸν ἴδιον τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα. Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἐθεοποίησαν καὶ τὴν γεώδη φύσιν καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, καὶ τὰς παντοειδεῖς τροφὰς τῶν σωμάτων, καὶ εἰδωλοποίησαν τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Κόρην καὶ τὸν Διόνυσον καὶ τὰ παρόμοια.

2 Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀναγορεύσουν θεοὺς καὶ τῆς διανοίας των τοὺς λογισμοὺς καὶ τὸν ἐρμηνευτὴν των λόγον, ὀνομάσαντες τὴν μὲν διάνοιαν Ἀθηνᾶν τὸν δὲ λόγον Ἑρμῆν καὶ ἀποκαλέσαντες τὰς γνωστικὰς δυνάμεις Μνημοσύνην καὶ Μούσας. Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἐπευξάνοντες τὰς ἀτοπίας μὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δυσσεβείας των ἀπεθέωσαν τὰ πάθη των, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνουν καὶ μὲ σῶφρονα λόγον νὰ θεραπεύουν, καθὼς ἐπίσης τὸν ἐρωτικὸν πόθον καὶ τὴν ἐμπαθῆ καὶ ἀκόλαστον νόσον τῶν ψυχῶν, τὰ πειράζοντα πρὸς τὴν αἰσχρουργίαν μῦρια καὶ μέλη τοῦ σώματος καὶ ἀκόμη τὴν ἀκράτειαν τῶν αἰσchrῶν ἡδονῶν, ἐπονομάσαντες αὐτὰ Ἑρωτα καὶ Πρίαπον καὶ Ἀφροδίτην καὶ ἄλλα παρόμοια.

3 Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ καταπεσόντες μὲχρι τῶν σωματικῶν γενέσεων καὶ τοῦ ἐπιγείου θνητοῦ βίου ἀνεκήρυξαν θεοὺς ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον ἐπευφήμησαν ἀνθρώπους ὡς ἥρωας καὶ θεοὺς, ὑποθέσαντες ὅτι ἡ ἀθάνατος καὶ θεῖα οὐσία συχνάζει εἰς μνήματα καὶ τάφους. Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἐτίμησαν μὲ τὴν θεῖαν προσηγορίαν παντοῖα γένη ἀλόγων ζώων καὶ βλαπτικώτατα ἐρπετά.

τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ δρυῖς κατακόψαντες καὶ πέτρας ἐκτεμόντες γῆς τε μέταλλα, καὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου καὶ τῆς ἄλλης ὕλης διερευνησάμενοι, θηλειῶν τύπους καὶ ἀρρένων σχήματα θηρίων τε μορφὰς καὶ ἔρπετῶν ἀνεπλάσαντο, καῖπειτα τούτοις τιμὰς περιτεθείκασιν.

4 Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐμφωλεύουσι τοῖς ξοάνοις σκοτίοις τε μυχοῖς ἐγκαταδεδυκόσι δαίμοσι πονηροῖς ἄμφι τὰς τῶν θυσιῶν λοιβάς τε καὶ κνίσας λιχνεύουσιν τὴν αὐτὴν τῶν θεῶν ἀνέθηκαν ἐπηγορίαν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς καταδέσμοις τισὶν ἀπειρημένης γοητείας, ἐκθέσμοις τε καὶ ἐπανάγκοις ὠδαῖς καὶ ἐπωδαῖς, δυνάμεις ἀφανεῖς ἄμφι τὸν αἶρα ποτωμένας παρέδρους ἑαυτοῖς ἐφειλκύναντο.

Θνητούς γε μὴν ἄνδρας ἐθέωσαν ἑτέρους ἕτεροι· παῖδες μὲν γὰρ Ἑλλήνων Διόνυσον καὶ Ἡρακλέα καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ Ἀπόλλωνα ἄλλους τέ τινας ἀνθρώπους τῇ τῶν ἡρώων καὶ θεῶν τετιμήκασιν προσηγορίᾳ, Αἰγύπτιοι δὲ Ὡρον καὶ Ἴσιν καὶ Ὅσιριν καὶ τούτοις παραπλησίους πάλιν ἀνθρώπους θεοὺς νενομίκασιν· οὐδὲ μὴν καθ' ὑπερβολὴν σοφίας γεωμετρίας τὴν εὕρεσιν ἀστρονομίας τε καὶ ἀριθμητικῆς ἀνχοῦντες ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν οἱ σοφοὶ σταθμήσασθαι παρ' ἑαυτοῖς καὶ λογίσασθαι μέτρα Θεοῦ δυνάμεως θνητῆς τε καὶ ἀλόγου διαφορὰν φύσεως. Διὸ δὴ πᾶν εἶδος εἰδεχθῶν κνωδάλων καὶ παντοίων ζώων γένη ἔρπετά τε ἰοβόλα καὶ θῆρας ἀγρίου θεοὺς προσειπεῖν οὐκ ἀπώκνησαν, Φοίνικες δὲ Μελκᾶθαρὸν καὶ Οὔσωρον καὶ τινας ἄλλους ἀτιμοτέρους θνητοὺς πάλιν ἄνδρας θεοὺς ἀνηγόρευσαν, ὡς καὶ παῖδες Ἀράβων Δούσαρὶν τινα καὶ Ὁβοδὸν, καὶ οἱ Γέται τὸν Ζάμολξιν καὶ τὸν Μόψον Κίλικες, καὶ τὸν Ἀμφιάρεων Θηβαῖοι, καὶ παρ' ἑτέροις πάλιν ἑτέρους, τὴν φύσιν οὐδὲν τῶν θνητῶν διαλλάττοντας αὐτὸ δὲ μόνον ἀληθῶς ἀνθρώπους.

Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἀποκόψαντες δρυῖς, ἐκτεμόντες πέτρας καὶ ἀνευρόντες εἰς τὴν γῆν μέταλλα καὶ χαλκόν, σίδηρον καὶ ἄλλην ὕλην, ἔπλασαν σχήματα θηλειῶν καὶ ἀρρένων, μορφὰς θηρίων καὶ ἐρπετῶν, 4 καὶ ἔπειτα ἀπέδωσαν εἰς αὐτάς τιμάς. Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἀπέδωσαν τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν τῶν θεῶν εἰς τοὺς πονηροὺς δαίμονας τοὺς ἐμφωλεύοντας εἰς τὰ ξόανα, τοὺς κρυμμένους εἰς τοὺς σκοτεινοὺς μυχοὺς καὶ λαιμαργοῦντας γύρω ἀπὸ τὰς σπονδὰς καὶ τὰς κνίσας τῶν θυσιῶν. Καὶ δὲν ἐσταμάτησαν οὔτε εἰς αὐτά, ἀλλὰ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν προσέλκυσιν πλησίον των ἀοράτων δυνάμεων κινουμένων γύρω εἰς τὸν ἀέρα μὲ κόμβους ἀπηγορευμένης μαγείας καὶ μὲ ἐκβιαστικὰς καὶ παρανόμους ὠδὰς καὶ ἐπωδὰς.

Θνητοὺς δὲ ἄνδρας ἀπεθέωσαν ἄλλοι ἄλλους. Πράγματι οἱ μὲν Ἕλληνες ἐτίμησαν μὲ τὴν προσηγορίαν τῶν ἡρώων καὶ θεῶν τὸν Διόνυσον καὶ τὸν Ἡρακλῆν, τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, καθὼς καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἀνεγνώρισαν θεοὺς τὸν Ὀρον καὶ τὴν Ἴσιιν καὶ τὸν Ὄσιριν, καὶ παρομοίους μὲ αὐτοὺς ἀνθρώπους, καὶ μολονότι καυχῶνται διὰ τὴν ὑπερβολικὴν σοφίαν ἢ ὁποῖα τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς ἀριθμητικῆς, δὲν ἔμαθαν οἱ σοφοὶ οὔτε ἀντελήφθησαν πῶς νὰ μετρήσουν καὶ νὰ ὑπολογίσουν τὴν διαφορὰν μέτρων μεταξὺ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θνητῆς καὶ ἀλόγου φύσεως. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀποκαλέσουν θεοὺς πᾶν εἶδος εἰδεχθῶν ζωυφίων καὶ παντοίων ζώων γένη, ἐρπετὰ ἰοβόλα καὶ ἄγρια θηρία. Οἱ δὲ Φοίνικες πάλιν ἀνηγόρευσαν θεοὺς τὸν Μελκάθαρὸν καὶ τὸν Οὔσωρον καὶ μερικοὺς ἄλλους ἀσημοτέρους θνητοὺς ἄνδρας, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ Ἀραβες κάποιον Δούσαριν καὶ Ὀβοδον, καὶ οἱ Γέται τὸν Ζάμολξιν, οἱ Κίλικες τὸν Μόψον, οἱ Θηβαῖοι τὸν Ἀμφιάρων καὶ ἄλλοι λαοὶ ἄλλους, μὴ διαφέροντας κατὰ τὴν φύσιν κατὰ τίποτε ἀπὸ τοὺς θνητοὺς, πράγματι δὲ ἀνθρώπους.

5 Ὅμοῦ δὴ οὖν πάντες Αἰγύπτιοι, Φοίνικες, Ἕλληνες, καὶ πᾶν τὸ θνητὸν γένος, ὅσον ἡλίου βολαὶ φωτίζουσι, τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ τὰ γε στοιχεῖα τοὺς τε ἀπὸ γῆς βλαστοῦντας καρπούς, καὶ τὰ σφῶν αὐτῶν πάθη ναὶ μὴν καὶ τὰς δαιμονικὰς μανίας τε καὶ φαντασίας καὶ πρό γε τούτων ἄνδρας θνητοὺς ἀνθρωπείαις χρησαμένους συμφοραῖς, καὶ οὐτ' ἀρετῆς διδασκαλεῖα καθ' ὃν ἕξων χρόνον συστησαμένους, οὔτε σῶφρονος βίου μαθήματα ἀνθρώποις ἐπιπονήσαντας, οὐ φιλόσοφα δόγματα καταδείξαντας, οὐκ ὀνησιφόρον ἔργον ἐπιδεδειγμένους, οὐ μαθητὰς τῆς ἀρετῆς καταλείψαντας, οὐ λόγους, οὐ συγγραμματα πρὸς εὐζωίαν συντείνοντα παραδόντας, ἡσχολημένους δὲ περὶ γύναια καὶ αἰσχροῦς ἡδονάς, εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν οὐκ οἶδ' ὁποίας δαιμονικῆς ἐνεργείας πλάνη θεοῦ καὶ ἥρωας ἀνηγόρευσαν θυσίαις τε καὶ τελεταῖς σὺν γοητικαῖς ἀπάταις ἐτίμησαν, νεῶς αὐτοῖς καὶ ἱερὰ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας δειμάμενοι, τὸν δ' ἐπέκεινα τοῦ κόσμου μόνον ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον παμβασιλέα καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων ἐν οὐδενὶ τέθεινται. Οἱ δ' εἰς τοσοῦτον ἤλαυνον μανίας τε καὶ φρενοβλαβείας, ὡς ἐν ταῦτῳ τούσδε τινὰς τοὺς τυχόντας ἄνδρας θεοὺς ἀναγορεύειν, καὶ παραχρῆμα τοῖς αὐτοῖς θνητῶν συνάπτειν πάθη, ἔρωτάς τε παρανόμους καὶ πράξεις αἰσχροῦς ζωῆς τε καταστροφὰς καὶ θανάτους τοῖς αὐτοῖς ἀνατιθέναι. Εἶτα τοιαῦτα οὐχ ὑφ' ἐτέρων διαβαλλόμενα φάσκοντες, αὐτοὶ δὲ μάρτυρες τούτων ὄντες, πλάνας τε καὶ πένθη καὶ θανάτους καὶ πρό γε τούτων μοιχείας αὐτῶν καὶ ἀρρένων φθορὰς γυναικῶν τε ἀρπαγὰς ὁμολογοῦντες, οὐδὲν ἤττον πόλεις πάσας καὶ κώμας καὶ χώρας ναοῖς καὶ ἀγάλμασι καὶ ἱεροῖς ἐπλήρουν, τῇ τῶν θεῶν ὁμοιοτροπία τὰς ἑαυτῶν προσαπολλύντες ψυχὰς.

6 Θεοὺς δὴ τοίνυν καὶ θεῶν παῖδας ἥρωάς τε καὶ ἀγαθοὺς δαίμονας λόγῳ μὲν ἦν παρ' αὐτοῖς ἐκούειν, ἔργῳ δὲ πᾶν τοῦναντίον· τᾶναντία γοῦν τοῖς ἐναντίοις ἐσέμνυνον, ὡς

5 Ὅμοῦ λοιπὸν ὅλοι, Αἰγύπτιοι, Φοίνικες, Ἕλληνες, καὶ ὀλόκληρον τὸ γένος τῶν θνητῶν, ὅσον φωτίζουν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, ἔχουν ἐνωθῆ εἰς τὴν ἐπίδοσίν των νὰ λατρεύουν τὰ μῦρια καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, τὰ προϊόντα τῆς γῆς τὰ πάθη των, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰς δαιμονικὰς μανίας καὶ φαντασίας, καὶ περισσότερον ἀπὸ αὐτὰ ἄνδρας θνητοὺς οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν ἀνθρωπίνας συμφορὰς, καὶ οὔτε διδασκαλεῖα ἀρετῆς συνέστησαν καθ' ὄν χρόνον ἔζων, οὔτε μαθήματα σώφρονος βίου ἐξεπόνησαν διὰ τοὺς ἀνθρώπους, δὲν παρουσίασαν φιλόσοφα δόγματα, δὲν ἐπέδειξαν ὠφέλιμον ἔργον, δὲν ἄφησαν μαθητὰς τῆς ἀρετῆς, δὲν παρέδωσαν οὔτε λόγους οὔτε συγγράμματα συντείνοντα πρὸς τὴν εὐημερίαν, ἀλλ' ἠσχολήθησαν μὲ γυναῖκα καὶ αἰσχρὰς ἡδονὰς· εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, κατόπιν πλάνης ἀπὸ κάποιαν δαιμονικὴν ἐνέργειαν, ἀνηγόρευσαν αὐτοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας, τοὺς ἐτίμησαν μὲ θυσίας καὶ τελετὰς μαζὶ μὲ μαγικὰς ἀπάτας, ἀφιέρωσαν εἰς αὐτοὺς ναοὺς καὶ ἱερά εἰς πόλεις καὶ ἐπαρχίας, τὸν δὲ ἐπέκεινα τοῦ κόσμου ἀληθινὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, παμβασιλέα καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων, ἔχουν περιφρονήσει. Ἐφθασαν δὲ εἰς τοιοῦτον σημεῖον μανίας καὶ φρενοβλαβείας, ὥστε αὐτοὺς τοὺς τυχαίους ἄνδρας νὰ τοὺς ἀναγορεύουν θεοὺς, ταυτοχρόνως δὲ νὰ τοὺς συνδέουν μὲ τὰ ἴδια πάθη τῶν θνητῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποδίδουν παρανόμους ἔρωτας καὶ αἰσχρὰς Πράξεις, καταστροφὰς ζωῆς καὶ θανάτους. Μολονότι δὲ λέγουν ταῦτα χωρὶς νὰ παρασύρωνται ἀπὸ ἄλλους ἀλλὰ ὑπάρχοντες οἱ ἴδιοι μάρτυρες τούτων, μολονότι ὁμολογοῦν ὅτι περιπίπτουν εἰς πλάνας, πένθη καὶ θανάτους, ὑπεράνω δὲ τούτων εἰς μοιχείας, φθορὰς ἀρρένων καὶ βιασμοὺς γυναικῶν, παρὰ ταῦτα ἐγέμισαν ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας καὶ τὰς ἐπαρχίας μὲ ναοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ ἱερά, καταστρέφοντες τὰς ψυχὰς των μὲ τὴν μίμησιν αὐτῶν τῶν θεῶν.

6 Ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀκούωνται μεταξὺ αὐτῶν θεοὶ καὶ παῖδες θεῶν, ἥρωες καὶ ἀγαθὰ πνεύματα, μὲ λόγους, ἀλλὰ καθόλου μὲ ἔργα· ἐξύμνουν λοιπὸν τὰ ἐναντία μὲ

εἰ καὶ ἡλιόν τις καὶ φῶτα τὰ κατ' οὐρανὸν δεῖξαί τω βουληθεὶς ἄνω μὲν εἰς ὕψος μὴ ἐπαίροι τὰς ὄψεις, κάτω δὲ εἰς γῆν τὰς χεῖρας βαλὼν καὶ χαμαὶ εἰς ἔδαφος ρίψας ἐν πηλῷ καὶ βορβόρῳ τὰς οὐρανίους δυνάμεις ἐπιζητοίη. Οὕτω δὴ καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος φρενοβλαβεία καὶ δαιμόνων ἀπάτη πονηρῶν τὴν ἐπέκεινα οὐρανοῦ τε καὶ κόσμου θείαν καὶ νοητὴν οὐσίαν κάτω πῦρ ἐν σωμάτων γενέσει καὶ θνητῶν πάθει τε καὶ θανάτοις ἐπέπειστο εἶναι.

7 Οἱ δ' εἰς τοσοῦτον ἤλαυνον ἀνοίας, ὥς καὶ τὰ φίλτατα θύειν αὐτοῖς μηδὲ φειδῶ ποιεῖσθαι τῆς φύσεως, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰ μονογενῆ καὶ ἀγαπητὰ τῶν τέκνων μανία καὶ διανοίας ἐκστάσει κατασφάττειν. Καὶ τί γὰρ ἂν γένοιτο τούτου μανικώτερον θύειν ἀνθρώπους καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας καὶ τοὺς αὐτῶν οἴκους ἐμφυλίους μολύνειν φόνοις; Ἡ οὐ ταῦτα Ἑλλήνων παῖδες μαρτυροῦσι καὶ πᾶσά γε ἡ ἱστορία τῆς τούτων μνήμης πεπλήρωται; Κρόνῳ μὲν γὰρ Φοίνικες καθ' ἕκαστον ἔτος ἔθνον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων, τῷ δ' αὐτῷ τούτῳ καὶ ἐν Ρόδῳ μηνὶ Μεταγειτνιῶνι ἕκτη ἰσταμένου ἀνθρώπους ἐσφαττον. Ἐν δὲ Σαλαμῖνι ὑφ' ἓνα περίβολον Ἀθηναῖς Ἀγραύλιδος καὶ Διομήδους ἔλαυνόμενός τις ἀνὴρ τρεῖς περιέθει τὸν βωμόν, ἔπειτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λόγχῃ ἐπαιεν κατὰ τοῦ στομάχου, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν νησθεῖσαν πυρὰν ὠλοκαύτιζεν.

Ἐγίγοντο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου πλεῖσται ὅσαι ἀνθρωποκτονίαι, ἐθύοντό τε τῇ Ἡρᾷ ἐν Ἡλίου πόλει τῆς ἡμέρας τρεῖς, ἀνθ' ὧν Ἀμόσης ὁ βασιλεὺς τὸ δεινὸν συνιδῶν κηρίνους τοὺς ἴσους ἐκέλευσεν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ ἐν Χίῳ δὲ τῷ Ὠμαδίῳ Διονύσῳ ἀνθρωπον διασπῶντες ἔθνον, καὶ ἐν Τενέδῳ δὲ ὠσαύτως, ἐν δὲ Λακεδαιμόνι τῷ Ἄρει τὴν δι' ἀνθρώπων ἐτέλουν θυσίαν. Καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ αὐτὸ τοῦτ' ἐπραττον, ἀνθρωποθυτοῦντες τῷ Κρό-

τὰ ἐναντία, ὅπως ἐάν, θέλων κανεῖς νὰ δείξη εἰς κάποιον τὸν ἥλιον καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸν οὐρανόν, δὲν σηκώνη ὑψηλά τὸ βλέμμα, ἀλλὰ βάλλων τὰς χεῖρας του κάτω εἰς τὴν γῆν καὶ ρίπτων τὸ βλέμμα του χάμω εἰς τὸ ἔδαφος, ἐπιζητεῖ τὰς οὐρανίους δυνάμεις εἰς τὸν πηλὸν καὶ τὸν βόρβορον. Οὕτω λοιπὸν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀπὸ φρενοβλάβειαν καὶ ἀπάτην τῶν πονηρῶν δαιμόνων, εἶχε πεισθῆ ὅτι ἡ πέραν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ κόσμου θεία καὶ νοητὴ οὐσία εὐρίσκεται κάπου κάτω, εἰς γεννητὰ σώματα καὶ πάθη θνητῶν καὶ θανάτους.

7 Ἐκεῖνοι δέ, εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀφροσύνης ἔφθασαν, ὥστε νὰ θυσιάζουν ἀκόμη καὶ τὰ φίλτατα πρόσωπά των, νὰ μὴ φεΐδωνται οὔτε τῆς φυσικῆς συγγενείας, ἀλλὰ μὲ τὴν μανίαν καὶ ἔκστασιν φρενῶν νὰ θυσιάζουν ἀκόμη καὶ τὰ μονογενῆ καὶ ἀγαπητὰ τέκνα των. Τί δὲ εἶναι μανιακώτερον ἀπὸ τοῦτο, ὅλαι αἱ πόλεις νὰ θυσιάζουν ἀνθρώπους καὶ ὅλοι νὰ μολύνουν τοὺς οἴκους των μὲ φόνους; Ἡ μήπως δὲν μαρτυροῦν ταῦτα οἱ Ἕλληνες καὶ δὲν εἶναι γεμάτη μὲ τὴν μνήμην των ὅλη ἡ ἱστορία; Πράγματι οἱ Φοίνικες καθ' ἕκαστον ἔτος ἐθυσίαζον εἰς τὸν Κρόνον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τέκνα, εἰς τὸν ἴδιον δὲ ἔσφαζον καὶ εἰς τὴν Ρόδον ἀνθρώπους κατὰ τὴν ἕκτην τοῦ μηνὸς Μεταγειτιῶνος. Εἰς δὲ τὴν Σαλαμίνα εἰς ἓνα τέμενος τῆς Ἀγραύλιδος Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Διομήδους κάποιος ἀνὴρ, πιεζόμενος περιέτρεχε τρεῖς φοράς τὸν βωμόν, ἔπειτα ὁ ἱερεὺς τὸν ἐκτύπα μὲ λόγχην εἰς τὸν στόμαχον, καὶ τότε τὸν κατέκαιεν εἰς τὴν στοιβασμένην πυράν.

Ἐγίνοντο καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον πολυάριθμοι ἀνθρωποκτονίαι, ἐθύοντο δὲ εἰς τὴν Ἡλιούπολιν τρεῖς ἀνθρωποι καθημερινῶς εἰς τὴν Ἥραν, ἕως ὅτου ὁ βασιλεὺς Ἀμωσις ἀντιληφθεὶς τὸ δεινὸν παρήγγειλε νὰ ὑποκατασταθοῦν μὲ ἰσάριθμα κήρινα ὁμοιώματα. Καὶ εἰς τὴν Χίον δέ, φονεύοντες ἀνθρωπον, τὸν ἐθυσίαζον εἰς τὸν Ὠμάδιον Διόνυσον, ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Τένεδον, εἰς δὲ τὴν Λακεδαίμονα ἐτέλουν ἀνθρωπίνην θυσίαν εἰς τὸν Ἄρην. Εἰς τὴν Κρήτην ἔπραττον τὸ ἴδιον, ἀνθρωποθυσιάζοντες εἰς

- νω. Ἀθηνᾶ δὲ παρθένος κατ' ἔτος ἔθύετο ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας, νῦν δὲ ἔλαφος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Λίβυες καὶ Καρχηδόνιοι ταῖς ἀνθρωποθυσίαις τοὺς ἑαυτῶν ἰλεοῦντο θεούς. Καὶ Δουματηνοὶ δὲ τῆς Ἀραβίας καθ' ἕκαστον ἔτος ἔθνον παῖδα, ὃν ὑπὸ τὸν βωμὸν ἔθαπτον, κοινῶς δὲ πάντα Ἑλληνας, πρὶν ἐπὶ πολέμους ἐξιέναι, ἀνθρωποκτονεῖν ἢ ἱστορία διδάσκει, Θρακᾶς τε καὶ Σκύθας ὁμοίως. Ἀθηναῖοι δὲ τὰς Λεῶ κόρας καὶ τὴν Ἐρεχθέως θυγατέρα σφαγιασθεῖσαν μνημονεύουσιν. Ἄλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῆ τοῦ
- 8 Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαγιαζόμενον ἄνθρωπον; Ταῦτα μὲν φιλοσόφων οἱ καὶ δοκιμώτατοι μεμαρτυρήκασιν οὕτως ἔχειν, Διόδωρος δὲ ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπιτεμῶν φησὶ τῷ Κρόνῳ διακοσίους τῶν ἐπιφανεστάτων παιδῶν δημοσίᾳ θῦσαι τοὺς Λίβυας, οὐκ ἐλάττους δὲ ἐπιδοῦναι τῇ θυσίᾳ τριακοσίους ἑτέρους, ὃ δὲ τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας συγγραφεὺς Διονύσιος αὐτὸν ὀνομαστὶ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα αἰτῆσαι ἀνθρωποθυσίας ἐν Ἰταλίᾳ παρὰ τῶν καλουμένων Ἀβορογινῶν. Τοὺς αἰτηθέντας οὖν φησι καρπῶν μὲν ἀπάντων τὸ λάχος ἀποθῦσαι τοῖς θεοῖς· ὅτι δὲ μὴ καὶ ἀνθρώπους ἔθυσαν, παντοίαις περιπεσεῖν συμφοραῖς, μὴ πρότερόν τε κακῶν παῦλαν σχεῖν ἢ δεκατεῦσαι ἑαυτούς· οὕτω δ' οὖν ἀνθρώπων δεκάτας ἀφαιρουμένους τε καὶ θύοντας ἐρημίας αἰτίους γενέσθαι τῇ χώρᾳ. Τοσοῦτοις κακοῖς τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος, πάλαι πρότερον κατετρώχετο.
- 9 Οὐκ ἤρκει δ' ἐπὶ τούτοις τὸ κακῶς πράττειν, μυρίαις δὲ καὶ ἄλλαις ἀνηκέστοις καταδεδούλωτο συμφοραῖς. Ὅμοῦ γὰρ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη, Ἑλληνά τε καὶ βαρβάρᾳ, ὡς ὑπὸ δαιμονικῆς ἐνεργείας οἰστρουμένα δεινῇ καὶ χαλεπωτάτῃ νόσῳ διεστασίαζεν, τῷ ἄμικτον εἶναι καὶ ἀκατάλλακτον αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ τὸ τῶν

31. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Ζήσας κατὰ τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα συνέταξεν ὀγκῶδες ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Βιβλιοθήκη Ἱστοριῶν.

32. Ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, ἀκμάσας κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου, ἔγραψε τὸ σύγγραμμα Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία.

- τὸν Κρόνον. Εἰς τὴν Λαοδίκειαν τῆς Συρίας ἄλλοτε ἐθυσιάζετο κατ' ἔτος Παρθένος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, τῶρα δὲ ἔλαφος. Καὶ οἱ Λίβυες ὅμως καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐξιλέωνον τοὺς θεοὺς των μὲ ἀνθρωποθυσίας. Οἱ Δουματηνοὶ τῆς Ἀραβίας κατ' ἔτος ἐθυσίαζον παῖδα, τὸν ὁποῖον ἔθαιπον κάτω ἀπὸ τὸν βωμὸν, γενικῶς δὲ ἡ ἱστορία διδάσκει ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, πρὶν ἐκκινήσουν εἰς πόλεμον, ἠνθρωποκτόνουν, ὅπως καὶ οἱ Θρᾶκες καὶ οἱ Σκύθαι. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μνημονεύουν ὅτι ἐσφαγιάσθησαν αἱ κόραι τοῦ Λεῶ καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἐρεχθέως. Ἀλλὰ καὶ τῶρα ἀκόμη ποῖος ἀγνοεῖ ὅτι εἰς τὴν μεγαλοῦπολιν τῆς Ρώμης κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Λατιαρίου Διὸς σφαγιάζεται ἄνθρωπος;
- 8 Ὅτι ταῦτα ἔχουν οὕτω, μαρτυροῦν οἱ δοκιμώτατοι τῶν φιλοσόφων, ὁ δὲ Διόδωρος³¹ ὁ ὁποῖος ἐπέταμε τὰς βιβλιοθήκας λέγει ὅτι οἱ Λίβυες ἐθυσίασαν δημοσίᾳ διακοσίους ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστάτους παῖδας καὶ ὅτι ὄχι ὀλιγώτεροι ἀπὸ τριακοσίους ἄλλους προσεφέρθησαν οἰκειοθελῶς εἰς τοῦτο, ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας Διονύσιος³² λέγει ὀνομαστὶ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐζήτησαν ἀνθρωποθυσίας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τοὺς καλουμένους Ἀβοριγινούς. Προσθέτει λοιπὸν ὅτι κατόπιν αὐτῆς τῆς αἰτήσεως προσέφεραν εἰς τοὺς θεοὺς ὡς θυσίαν τὸ ἀνάλογον τῶν καρπῶν ὄλων, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐθυσίασαν καὶ ἀνθρώπους, περιέπεσαν εἰς παντοίας συμφορὰς καὶ δὲν εὗρον ἀνακούφισιν ἀπὸ τὰ κακά, πρὶν ἀποδεκατίσουν ἑαυτοὺς διὰ τοὺς θεοὺς. Οὕτω δὲ ἀφαιρούμενοι τὸ δέκατον τῶν ἀνθρώπων καὶ θυσιάζοντες αὐτούς, ἔγιναν αἴτιοι ἐρημώσεως τῆς χώρας. Μὲ τόσα κακὰ κατετρύχετο παλαιότερα τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.
- 9 Καὶ δὲν ἔφθανεν αὐτὴ μόνον ἡ κακοπραγία, ἀλλὰ εἶχε καταδουλωθῆ καὶ εἰς μυρίας ἄλλας ἀθεραπεύτους συμφορὰς. Διότι ὅλα μαζὶ τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης, ἑλληνικὰ καὶ θάρβαρα, εἶχον καταληφθῆ ἀπὸ δεινὴν καὶ τρομερὰν νόσον, τὴν διχόνοιαν, ὡσὰν νὰ οἰσθηλατοῦντο ἀπὸ δαιμονικῆς ἐνέργειας. Ὡφείλετο δὲ τοῦτο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἄμικτον καὶ ἀδιάλλακτον

- ἀνθρώπων γένος, ὧδε κἀκεῖσε τοῦ μεγάλου σώματος τῆς κοινῆς φύσεως διεσπασμένου, ἐφ' ἑκάστη γωνία γῆς ἀποστατούντων ἀνθρώπων νόμοις τε καὶ πολιτείαις
- 10 διαμαχομένων ἀλλήλοις. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξαγριουμένων πυκναῖς ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεσιν, ὥστ' αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου μάχαις ταῖς κατ' ἀλλήλων καὶ πολέμοις σχολάζειν, μὴ ἐξεῖναι τέποι τῷ βουλομένῳ στέλλεσθαι μὴ πολεμίου τρόπον καθωπλισμένῳ, κατ' ἀγρούς τε καὶ κατὰ κώμας ξιφηφορεῖν τοὺς γεωπόνους καὶ μᾶλλον τῶν πρὸς γεωργίαν ὀργάνων τὰς ἐνόπλους κεκτῆσθαι παρασκευάς. Τό τε ληίζεσθαι καὶ ἀνδραποδίζεσθαι τοὺς ἐκ γειτόνων ἐπ' ἀρετῆς τίθεσθαι μέρος.
- 11 Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν, ὧν ἐλογοποίησαν περὶ τῶν οἰκείων θεῶν, αἰσχυρᾶς καὶ παρανόμου ζωῆς ἐφόδια προσλαβόντες, παντοίοις τρόποις ἀκολασίας ὁμοῦ τοῖς σώμασι καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς προσδιέφθειραν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὄρους ὑπερβάντες τῆς φύσεως ἐπέκεινα ἐχώρουν ἀρρητοποιῆσας καὶ τὰ ἀκοαῖς ἄπιστα κατ' ἀλλήλων ἐμπαροινούντες· «ἄρρενές τε ἐπ' ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν
- 12 ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες», ἣ φασιν ἱεροὶ λόγοι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς περὶ θεοῦ φυσικὰς ἐννοίας παρατρέψαντες ἀπρονόητα μὲν καὶ ἀνεπιτρόπευτα τὰ τῆδε πάντα ἠγοῦντο, ἐλόγῳ δὲ καὶ αὐτομάτῳ φύσει εἰμαρμένης τε ἀνάγκῃ τὴν τοῦ παντὸς οὐσίωσιν τε καὶ σύστασιν ἀνετίθεσαν.
- 13 Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς σφῶν ψυχὰς αὐτοῖς συνδιαφθείρεσθαι τοῖς σώμασιν ὑπολαμβάνοντες θηριώδη ζωὴν καὶ βίον ἀβίωτον διῆγον, οὐ ψυχῆς οὐσίαν διερευνώμενοι, οὐ θείας κρίσεως δικαιωτήρια προσδοκῶντες, οὐκ ἀρετῆς ἔπαθλα, οὐκ ἀδίκου βίου
- 14 τιμωρίας ἐν νῶ βαλλόμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ὅλα ἔθνη πολυτρόποις κακίας εἶδεσι θηριώδει κατετήκοντο βίῳ, οἱ μὲν μητράσι μιγνύμενοι μίξιν ἔκθεσμον καὶ παρανομω-

- πρὸς ἑαυτό, ἔξ οὐ καὶ τὸ μέγα σῶμα τῆς κοινῆς φύσεως εἶναι διεσπασμένον, εἰς πᾶσαν δὲ γωνίαν τῆς γῆς ἄνθρωποι ἀποστατοῦν καὶ μάχονται πρὸς ἀλλήλους
- 10 **περὶ τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐξαγριώνονται ἀπὸ τὰς πυκνὰς ἐναντίον ἀλλήλων ἐπαναστάσεις, ὥστε πάντοτε καὶ διαπαντὸς τοῦ βίου, νὰ ἀσχολοῦνται μὲ μάχας καὶ πολέμους ἐναντίον ἀλλήλων, νὰ μὴ δύναται δὲ κανεὶς νὰ ἀναλαμβάνη ταξίδιον χωρὶς νὰ εἶναι ὡπλισμένος κατὰ πολεμικὸν τρόπον, οἱ γεωργοὶ νὰ ξιφηφοροῦν εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς κώμας καὶ νὰ εἶναι ἐφωδιασμένοι περισσότερον μὲ ὄπλα παρὰ μὲ γεωργικὰ ὄργανα, νὰ θεωροῦν δὲ ἀρετὴν τὸ νὰ λεηλατοῦν καὶ νὰ ἀπάγουν τοὺς γείτονας.**
- 11 **Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ προσλαβόντες ἐφόδια αἰσχροῦ καὶ παρανόμου ζωῆς ἀπὸ ὅσα οἱ ἴδιοι ἐλογογράφησαν περὶ τῶν θεῶν των διέφθειραν τόσον τὰς ψυχὰς ὅσον καὶ τὰ σώματα αὐτῶν μὲ ποικίλους τρόπους ἀκολασίας. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπερβάντες τὰ ὅρια τῆς φύσεως ἐπροχώρησαν παραπέρα, διαπράττοντες εἰς βάρος ἀλλήλων πράξεις ἀκατονομάστους καὶ ἀνηκούστους: «ἀσχημονοῦντες ἄρρενες ἐπὶ ἄρρένων καὶ λαμβάνοντες τὴν πρέπουσαν ἀντιμισθίαν ἐπάνω των διὰ τὴν πλά-**
- 12 **νην των», ὅπως λέγουν οἱ ἱεροὶ λόγοι³⁸. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διαστρεβλώσαντες τὰς περὶ Θεοῦ φυσικὰς ἐννοίας ἐθεώρουν ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ὅλα ἀπρονόητα καὶ ἀκηδεμόνευτα, ἀπέδιδον δὲ τὴν οὐσιοποίησιν καὶ σύστασιν τοῦ σύμπαντος εἰς τὴν ἄλογον καὶ αὐτόματον φύσιν καὶ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς εἰμαρμένης.**
- 13 **Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑποθέτοντες ὅτι αἱ ψυχαὶ των καταστρέφονται μαζὶ μὲ τὰ σώματα διηγον θηριώδη ζωὴν καὶ βίον ἀβίωτον, μὴ ἀναζητοῦντες τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, μὴ προσδοκῶντες δικαστήρια θείας**
- 14 **κρίσεως, μὴ σκεπτόμενοι ἔπαθλα δι' ἀρετὴν καὶ τιμωρίας δι' ἄδικον βίον, ἀκόμη δὲ καὶ ὀλόκληρα ἔθνη κατεφθείροντο εἰς θηριώδη βίον διὰ τὰ ποικίλα εἶδη κακίας, ἄλλοι**

τάτην, οἱ δὲ τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν γαμοῦντες, οἱ δὲ τὰς αὐτῶν θυγατέρας διαφθείροντες, καὶ οἱ μὲν τοὺς ἐπιδημοῦντας ξένους κατασφάττοντες, οἱ δὲ καὶ κρεῶν ἀνθρωπείων ἀπογευόμενοι, οἱ δ' ἀγχόνη τοὺς γεγηρακότας ἀποπνίγοντες κᾶπειτα τούτοις ἐστιώμενοι, οἱ δὲ κυσὶν ἔτι ζῶντας παραβάλλοντες.

- 15 Ἐπιλείπει με ὁ χρόνος τὰ πάντα τῆς παλαιᾶς νόσου τῆς δὴ τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος κεκρατηκυίας διηγούμενον, ταῦτα καὶ ἀδελφὰ τούτοις μυρία, ὧν δὴ χάριν ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῆς ἐν ἀνθρώποις λογικῆς ἀγέλης οἶκτον λαβῶν, πάλαι μὲν διὰ τινων αὐτοῦ προφητῶν καὶ ἔτι πάλαι πρότερον δι' ἑτέρων θεοφιλῶν ἀνδρῶν καὶ μετὰ τούτους διὰ τῶν μετέπειτα γνωρίμων ἐπὶ τὴν σφῶν θεραπείαν ἀνεκαλεῖτο τοὺς ἀπεγνωσμένους, νόμοις καὶ παραινέσεσι ποικίλαις διδασκαλίαις τε παντοίαις προοίμι' ἅττα καὶ στοιχεῖα θεοσεβείας εἰς ἀνθρώπους καταβαλλόμενος. Ὡς οὖν οὐκέτ' ἀνθρωπείας δυνάμεως κρείττονος δὲ ἢ κατὰ ἀνθρωπον ἐδεῖτο βοήθοῦ τὸ θνητὸν γένος, ὧδε κᾶκεῖσε πλανώμενον ἀφειδῶς τε σπαραττόμενον οὐχ ὑπὸ λύκων καὶ θηρίων ἀτιθάσων, δεινῶν δὲ καὶ ἀγρίων ὑπὸ δαιμόνων καὶ πνευμάτων ἀπηγῶν καὶ ψυχοφθόρων, ἤκεν λοιπὸν ἡμῖν αὐτὸς μᾶλα προθύμως καὶ παρῆν ἔφ' ἡμετέρας παρεμβολᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πατρὸς παναγάθου πειθαρχῶν
- 16 νεύματι. Αἰτία δ' ἦν αὐτῷ τῆς ἐνταυθοῖ παρουσίας τὰ δεδηλωμένα, ὧν δὴ ἔνεκα πάντων εἰς θνητῶν ὁμιλίας παριῶν οὐχ ὅπερ αὐτῷ σύνηθες ἦν τοῦτ' ἔπραττεν, ἀσωμάτω μὲν ὄντι καὶ τὸν ἅπαντα κόσμον ἀφανῶς ἐπιπορευομένῳ ἔργοις δ' αὐτοῖς οὐρανίοις τε καὶ τοῖς κατὰ γῆν τὰς αὐτοῦ μεγαλουργίας ἐκφαίνοντι, καινοτέρῳ δὲ καὶ τὸν συνῆθη παραλλάττοντι τρόπῳ. Δι' ὄργάνου γάρ τοι θνητοῦ τὰς πρὸς τοὺς θνητοὺς ὁμιλίας τε καὶ διατριβὰς ἐπήει, τὸ θνητὸν διὰ τοῦ ὁμοίου σῶσαι προμηθούμενος.

συνευρισκόμενοι μὲ τὰς ἀδελφάς των, ἄλλοι διαφθείροντες τὰς θυγατέρας των, ἄλλοι πάλιν σφάζοντες τοὺς φιλοξενουμένους των, ἄλλοι τρώγοντες ἀνθρώπινα κρέατα, ἄλλοι πνίγοντες τοὺς γέροντας μὲ ἀγχόνην καὶ ἔπειτα ἐστιώμενοι αὐτούς, ἄλλοι δὲ ρίπτοντες αὐτοὺς ζωντανούς ἀκόμη εἰς τοὺς σκύλους.

- 15 Δὲν θὰ μοῦ ἐπαρκέσῃ ὁ χρόνος νὰ διηγοῦμαι τὰ δεινὰ τῆς παλαιᾶς νόσου, ἢ ὅποια εἶχε καταλάβει ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος, αὐτὰ καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα ὅμοια μὲ αὐτά, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ὁ φιλόανθρωπος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔλαβεν οἶκτον διὰ τὴν λογικὴν ἀγέλην τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω προσεκάλεσε τοὺς ἀπογοητευμένους εἰς τὴν θεραπείαν των, ἐμβάλλων εἰς τοὺς ἀνθρώπους προκαταρκτικὰ στοιχεῖα θεοσεβείας μὲ νόμους, μὲ ποικίλας παραινήσεις καὶ μὲ παντοειδεῖς διδασκαλίας, παλαιὰ μὲν διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ, πρὶν ἀπὸ αὐτοῦ ἀκόμη δι' ἄλλων θεοφιλῶν ἀνδρῶν καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτοῦ διὰ τῶν μεταγενεστέρων διακεκριμένων ἀνδρῶν. Ὅταν λοιπὸν τὸ θνητὸν γένος δὲν ἐχρειάζετο πλέον ἀπλῶς ἀνθρωπίνην δύναμιν, ἀλλὰ βοηθὸν ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, καθὼς περιεπλανᾶτο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐσπαράσσετο χωρὶς ἔλεος, ὄχι ἀπὸ λύκους καὶ ἀτίθασα θηρία, ἀλλὰ ἀπὸ δεινούς καὶ ἀγρίους δαίμονας καὶ ἀπὸ πνεύματα ἀπηνῆ καὶ ψυχοφθόρα, ἦλθεν λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ παναγάθου Πατρὸς πολὺ προθύμως καὶ
- 16 παρουσιάσθη εἰς τὰς διαμονὰς μας. Αἴτια δὲ τῆς ἐδῶ ἐπιφανείας του ἦσαν τὰ ἀναφερθέντα ἀνωτέρω, λόγῳ τῶν τοὺς δὲν ἔπραττεν ὅ,τι ἦτο εἰς αὐτὸν σὺνηθες, ὡς ἀσώ- ὁποίων ἐρχόμενος εἰς συναναστροφὴν μὲ τοὺς θνη- ματος δηλαδὴ ὦν καὶ περιερχόμενος ὅλον τὸν κόσμον ἀο- ράτως καὶ ἀποκαλύπτων τὰ μεγαλουργήματά του μὲ ἔργα οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ἀλλὰ ἐνήργησε κατὰ τρόπον νεώτε- ρον καὶ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν συνήθη. Πράγματι προέβαι- νεν εἰς τὰς συναναστροφάς καὶ τὰς συνομιλίας πρὸς τοὺς θνητοὺς δι' ὄργανου θνητοῦ, φροντίζων νὰ σώσῃ τὸ θνη- τὸν διὰ τοῦ ὁμοίου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Δ '

- 14 1 Φέρε δὴ μετὰ ταῦτα καὶ δι' ἣν αἰτίαν ὀργάνω σώ-
 ματι χρησάμενος εἰς ἀνθρώπων διατριβᾶς παρήει ὁ ἀ-
 σώματος τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξείπωμεν. Καὶ πῶς ἂν ἄλ-
 λως θεία καὶ ἀναφῆς ἄυλός τε καὶ ἀόρατος οὐσία τοῖς
 ἐν γενέσει τὸν Θεὸν καὶ ἐπὶ γῆς κάτω ζητοῦσιν, ἄλλως
 τε οὐ δυναμένοις ἢ μὴ βουλομένοις τὸν τῶν ἀπάντων
 γενεσιουργόν τε καὶ ποιητὴν ἐποπτεύειν, ἢ δι' ἀνθρω-
 2 πείου σχήματός τε καὶ εἶδους ἑαυτὴν ἔφηγεν; ὅθεν δι'
 ὀργάνου θνητοῦ, καταλλήλου βοηθήματος, τοῖς θνητοῖς
 εἰς ὁμιλίαν κατῆει, ὅτι δὴ τοῦτ' αὐτοῖς φίλον ἦν· τὰ ὁ-
 μοια γοῦν, φασί, τοῖς ὁμοίοις φίλα. Τοῖς δῆτα χαίρου-
 σι τῇ τῶν ὀρωμένων αἰσθήσει, ἐν ἀγάλμασί τε καὶ ξοά-
 νων ἀψύχων γλυφαῖς θεοὺς ἀναζητοῦσιν, ἐν ὕλη τε
 καὶ σώμασιν τὸ θεῖον εἶναι φανταζομένοις, θνητούς τε
 ἀνδρας τὴν φύσιν θεοὺς ἀναγορεύουσιν, καὶ ταύτη πη
 3 ἑαυτὸν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐδείκνυ. Διὸ δὴ νεῶν πανάγιον
 αὐτὸς αὐτῷ σωματικὸν ὄργανον κατεσκευάσατο, λογι-
 κῆς δυνάμεως αἰσθητικὸν οἰκητήριον, ἄγαλμα σεμνὸν
 καὶ πανίερον, ξοάνου παντὸς ἀψύχου προτιμότερον· τὸ
 μὲν γὰρ ἐξ ὕλης ἀψύχου δείκηνλον, χερσὶ βαναύσων ἀν-
 δρῶν ἐν εἰκόνι χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἐ-
 λέφαντος λίθων τε καὶ ξύλων ἐν ὕλη τετεχνασμένον,
 προσφυῆς ἂν εἶη δαιμόνων οἰκητήριον· τὸ δ' ἔνθεον ἄ-
 γαλμα, σοφίας ἐνθέου δυνάμει πεποικιλμένον ζωῆς με-
 τεῖχεν καὶ νοερᾶς οὐσίας, ἄγαλμα πάσης ἀρετῆς ἔμπλε-
 ων, θείου λόγου οἰκητήριον νεῶς τε ἅγιος ἁγίου Θεοῦ.
 4 Οὗ δὴ ὁ ἔνοικος λόγος θνητοῖς μὲν διὰ τοῦ συγγενοῦς
 συνῆν τε καὶ ἐγνωρίζετο, οὐ μὴν ὑπέπιπτε ταῖς ὁμοιο-
 παθείαις, οὐδ' ἀνθρώπου ψυχῆς τρόπον τῷ σώματι κα-

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Δ '

- 14 1 "Επειτα ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν ἄς εἴπωμεν καὶ διὰ ποῖον λόγον ὁ ἀσώματος Λόγος τοῦ Θεοῦ προῆλθεν εἰς συναναστροφὴν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, χρησιμοποιοῦσας τὸ σῶμα ὡς ὄργανον. "Ὁμως πῶς ἄλλως θὰ ἦτο δυνατόν θεία καὶ ἀναφῆς οὐσία, ἄυλος καὶ ἀόρατος, νὰ ἐμφανίσῃ ἑαυτὴν εἰς τοὺς ζητοῦντας τὸν Θεὸν ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ κάτω εἰς τὴν γῆν, ἄλλως δὲ μὴ δυναμένους ἢ μὴ θέλοντας νὰ ἐποπτεύσουν τὸν γενεσιουργὸν καὶ ποιητὴν τῶν ἀπάντων, παρὰ μόνον δι' ἀνθρωπίνου σώματος καὶ
- 2 σχήματος; "Ὅθεν κατῆλθεν εἰς συναναστροφὴν μὲ τοὺς θνητοὺς διὰ θνητοῦ ὄργανου ὡς καταλλήλου βοηθήματος, διότι τοῦτο ἦτο εἰς αὐτοὺς οἰκεῖον, διότι τὰ ὅμοια, ὅπως λέγουν, εἶναι οἰκεῖα³⁴ πρὸς τὰ ὅμοια. Εἰς τοὺς δοκιμάζοντας λοιπὸν χαρὰν διὰ τὴν αἴσθησιν τῶν ὀρωμένων, τοὺς ἀναζητοῦντας θεοὺς εἰς ἀγάλματα, ἄψυχα ξόανα καὶ γλυπτά, τοὺς φανταζομένους ὅτι τὸ θεῖον εὐρίσκεται εἰς ὑλικὰ σώματα, τοὺς ἀναγορευσαντας θνητοὺς κατὰ τὴν φύσιν ἄνδρας εἰς θεοὺς, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔδειξεν ἑαυτὸν
- 3 καὶ μὲ αὐτὴν τὴν μορφήν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν κατεσκεύασεν ὁ ἴδιος διὰ τὸν ἑαυτὸν του σωματικὸν ὄργανον, ναὸν πανάγιον, αἰσθητικὸν κατοικητήριον λογικῆς δυνάμεως, ἄγαλμα σεβαστὸν καὶ πανίερον, πολυτιμότερον παντὸς ἀψύχου ὄργανου. Διότι ἡ μὲν παράστασις ἀπὸ ἄψυχον ὕλην, φιλοτεχνημένα ἀπὸ χεῖρας τεχνιτῶν εἰς ὕλην χαλκοῦ καὶ σιδήρου, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, λίθων καὶ ξύλων, εἶναι προσφυῆς κατοικητήριον δαιμόνων, τὸ δὲ ἔνθεον ἄγαλμα, στολισμένον μὲ δύναμιν θείας σοφίας μετεῖχε ζωῆς καὶ νοεράς οὐσίας, ἦτο ἄγαλμα γεμᾶτον μὲ πᾶσαν ἀρετὴν, κατοικητή-
- 4 ριον θεοῦ Λόγου καὶ ναὸς ἅγιος τοῦ ἁγίου Θεοῦ. Τούτου λοιπὸν ὁ ἔνοικος Λόγος μὲ τοὺς θνητοὺς μὲν συνυπῆρχε καὶ ἐγνωρίζετο διὰ τοῦ συγγενοῦς στοιχείου, ἀλλ' ὅμως δὲν ὑπέκυπτεν εἰς ὅμοια παθήματα οὔτε ἦτο δεσμευμένος μὲ τὸ σῶμα κατὰ τὸν τρόπον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

τεδεσμεῖτο, οὐδέ γε χείρων αὐτὸς αὐτοῦ γενόμενος τῆς οἰκείας θεότητος μετεβάλλετο. Ὡς γὰρ οὐδ' ἡλίου φωτὸς πάθοιεν ἂν τι ἀκτῖνες, τὰ πάντα πληροῦσαι καὶ σωμάτων νεκρῶν καὶ οὐ καθαρῶν ἐφαπτόμεναι, ταύτη πολὺ πλέον ἢ ἄσωματος τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμις οὐτ' ἂν πάθοι τι τὴν οὐσίαν οὐτ' ἂν βλαβείη οὐδ' ἂν χείρων ποτὲ ἑαυτῆς γένοιτο, σώματος ἄσωμάτως ἐπαφωμένη.

- 5 Οὕτω δῆτα ὁ κοινὸς ἀπάντων σωτὴρ εὐεργετικὸν ἑαυτὸν τοῖς πᾶσι καὶ σωτήριον παρέσχε δι' ὄργανου οὐ προδέβλητο ἀνθρωπίνου, οἷά τις μουσικὸς ἀνὴρ διὰ τῆς λύρας τὴν σοφίαν δεικνύμενος. Ὅρφεα μὲν δὴ μῦθος ἑλληνικὸς παντοῖα γένη θηρίων θέλγειν τῇ ᾠδῇ ἐξημεροῦν τε τῶν ἀγρίων τοὺς θυμούς, ἐν ὄργανῳ πλήκτρῳ κρουομένων χορδῶν, παραδίδωσιν, καὶ τοῦθ' Ἑλλήνων ἄδεται χορῶ, καὶ πιστεύεται ἄψυχος λύρα τιθασεύειν τοὺς θῆρας καὶ δὴ καὶ τὰ δένδρα μεταβάλλειν μουσικῇ εἰκοντα. Τοιγαροῦν ὁ πάνσοφος καὶ παναρμόνιος τοῦ Θεοῦ Λόγος ψυχαῖς ἀνθρώπων πολυτρόποις κακίαις ὑποβεβλημένοις παντοίας θεραπείας προβαλλόμενος, μουσικὸν ὄργανον χερσὶ λαβῶν, αὐτοῦ ποίημα σοφίας, τὸν ἀνθρωπον, ᾠδὰς καὶ ἐπωδὰς διὰ τούτου λογικαῖς ἀλλ' οὐκ ἀλόγοις θηρσὶν ἀνεκρούετο, πάντα τρόπον ἀνήμερον Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων πάθη τε ἄγρια καὶ θηριώδη ψυχῶν τοῖς τῆς ἐνθέου διδασκαλίας φαρμάκοις ἐξιώμενος, καὶ νοσοῦσαις γε ψυχαῖς ταῖς τὸ θεῖον ἐν γενέσει καὶ σώμασιν ἀναζητούσαις, οἷά τις ἰατρῶν ἀριστος συγγενεῖ καὶ καταλλήλῳ βοηθήματι θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ παρίστη. 6 Κάπειτα σωμάτων οὐχ ἦττον ἢ ψυχῶν ἐπιμελούμενος, σαρκὸς μὲν ὀφθαλμοῖς... Ὅρᾶν θαύματά τινα παράδοξα καὶ θεϊκᾶς τερατείας τε καὶ δυνάμεις, ἀκοαῖς δὲ πάλιν σαρκὸς τὰς διὰ γλώττης τῆς σαρκὸς ὑπήχει διδασκαλίας, πάντα δ' ἐπετέλει δι' οὐ ἀνείλη-

οὔτε μετεβλήθη κατὰ τὴν θεότητά του γενόμενος χειρότερος ἑαυτοῦ. Ὅπως δηλαδὴ οὔτε τοῦ ἡλιακοῦ φωτός αἱ ἀκτίνες παθαίνουν τίποτε, ὅταν ὡς πληροῦσαι τὰ πάντα ἐφάπτωνται καὶ σωμάτων νεκρῶν καὶ μὴ καθαρῶν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πολὺ περισσότερον δὲν παθαίνει τίποτε κατὰ τὴν οὐσίαν ἢ ἀσώματος δύναμις τοῦ θείου Λόγου οὔτε βλάπτεται οὔτε χειροτέρα ἑαυτῆς γίνεται, ψαύουσα ἀσωμάτως σῶμα.

- 5 Οὕτω λοιπὸν ὁ κοινὸς ὄλων Σωτὴρ παρέσχεν ἑαυτὸν εὐεργετικὸν καὶ σωτήριον εἰς ὅλους δι' ὄργανου ἀνθρώπινου τὸ ὁποῖον παρουσίαζεν, ὡς μουσικὸς ἐπιδεικνύων τὴν σοφίαν του διὰ τῆς λύρας. Ὁ μὲν ἑλληνικὸς μῦθος διδάσκει ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ἔθελγε μὲ τὴν ὠδὴν του παντοῖα γένη θηρίων καὶ ἐξημέρωνε τοὺς θυμούς τῶν ἀγρίων, μὲ τὴν κροῦσιν τῶν χορδῶν τοῦ ὄργανου, καὶ τοῦτο διαλαλεῖται ἀπὸ τοῦς Ἕλληνας ἐν χορῶ καὶ πιστεύεται ὅτι ἡ ἄψυχος λύρα τιθασεύει τὰ θηρία καὶ ἀκόμη κινεῖ τὰ δένδρα ὑποχωροῦντα εἰς τὴν μουσικὴν. Ὁ πάνσοφος λοιπὸν καὶ παναρμόνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιβάλη παντσειδεῖς θεραπείας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τὰς ὑποτεταγμένας εἰς πολυτρόπους κακίας, ἔλαβεν εἰς χεῖρας του μουσικὸν ὄργανον, ποίημα τῆς σοφίας του, τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔκρουε δι' αὐτοῦ ὠδὰς καὶ ἐπωδὰς εἰς λογικὰ καὶ ὄχι ἄλογα θηρία, θεραπεύων μὲ τὰ φάρμακα τῆς ἐνθέσου διδασκαλίας πάντα ἀνήμερον τρόπον Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἄγρια καὶ θηριώδη πάθη ψυχῶν, καὶ εἰς τὰς νοσοῦσας ψυχὰς τὰς ἀναζητούσας τὸ θεῖον εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ τὰ σώματα ὡς ἰατρὸς ἄριστος μὲ τὸ συγγενές καὶ κατάλληλον βοήθημα παρουσίασε τὸν Θεὸν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἔπειτα, φροντίζων διὰ τὰ σώματα ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰς ψυχὰς, εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μὲν τῆς σαρκός...³⁵ ἔδιδε νὰ βλέπουν παράδοξα θαύματα καὶ θεϊκὰς τερατείας καὶ δυνάμεις, εἰς δὲ τὰς ἀκοὰς τῆς σαρκός ὑπήχει τὰς διὰ τῆς γλώσσης τῆς σαρκός διδασκαλίας, τὰ πάντα δὲ ἐπετέλει διὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ἔλαβε χάριν τῶν
- 6

φεν ἀνθρώπου τοῖς οὐκ ἄλλως ἢ μόνως οὕτως τῆς τοιαύτης θεότητος συναισθῆσθαι δυναμένοις.

- 7 Καὶ ταῦτα ταῖς πατρικαῖς βουλαῖς διηκονεῖτο, μένων πάλιν αὐτὸς ἄυλος, οἶος καὶ πρὸ τούτου παρὰ τῷ πατρὶ ἦν, οὐτι μεταβαλὼν τὴν οὐσίαν, οὐδ' ἀφανισθείσης τῆς αὐτοῦ φύσεως, οὐδέ γε τοῖς τῆς σαρκὸς δεσμοῖς πεδηθεῖς, οὐδ' ὥδε μὲν ἔνθα ἦν αὐτῷ τὸ ἀνθρώπειον σκεῦος τὰς διατριβὰς ποιούμενος, ἐν ἑτέροις δὲ εἶναι
- 8 τοῦ παντὸς κεκωλυμένος. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῷ τότε, καθ' ὃ ἐν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο, τὰ πάντα ἐπλήρου, καὶ τῷ πατρὶ συνῆν καὶ ἐν αὐτῷ γε ἦν, καὶ τῶν πάντων ἀθρόως καὶ ἐν τῷ τότε τῶν τε κατ' οὐρανὸν καὶ ἐπὶ γῆς ἐπεμέλετο, οὐδαμῶς τῆς πνταχόσε παρουσίας ὁμοίως ἡμῖν ἀποκλειόμενος οὐδὲ τὰ θεῖα πράττειν συνήθως παραποδιζόμενος, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐξ αὐτοῦ παραδιδούς τῷ ἀνθρώπῳ τὰ δ' ἐκ τοῦ θνητοῦ μὴ ἀντιλαμβάνων, καὶ τῆς μὲν ἐνθέου δυνάμεως τῷ θνητῷ χορηγῶν τῆς δ' ἐκ τοῦ θνητοῦ μετουσίας μὴ ἀντεπαρούμενος.
- 9 Οὐκὸν ἐμολύνετο τικτομένου τοῦ σώματος, οὐδὲ τὴν οὐσίαν ἔπασχεν ὁ ἀπαθῆς τοῦ θνητοῦ πάλιν αὐτῷ διαιρουμένου· ἐπεὶ μηδὲ τῆς λύρας εἰ οὕτω τύχοι κοπτομένης ἢ τῶν χορδῶν διασπωμένων πάσχειν εἰκὸς τὸν ἀνακρουόμενον, οὐδέ γε σοφοῦ τινος ἀνδρὸς τιμωρουμένου σώματος τὴν ἐν τῷ σοφῷ σοφίαν ἢ τὴν ἐν τῷ σώματι ψυχὴν κόπτεσθαι ἢ κάεσθαι φαίημεν ἂν εἰκότως.
- 10 Ταύτη τοι πολὺ πλεον οὐδὲ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν βλάβος τις ἐκ τῶν τοῦ σώματος παθῶν ἀποφέρεσθαι φάναι εὐλογον, ὅτι μηδὲ τὸ τοῦ φωτὸς ὑμῖν ὑπόδειγμα χραίνεσθαι τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας ἐπὶ γῆς οὐρανόθεν ἐκπεμπομένας πηλοῦ τε καὶ βορβόρου καὶ μiasμοῦ παντὸς ἐφαπτομένας συνεχώρει· φωτίζεσθαι μὲν γὰρ καὶ ταῦτα ἐκ τῶν τοῦ φωτὸς αὐγῶν οὐδὲν ἂν κωλύοι λέγειν.

μή δυναμένων ἄλλως παρὰ οὕτως νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν τοιαύτην θεότητα.

- 7 Καὶ διηκόνει ταῦτα εἰς τὰς πατρικὰς βουλὰς, ἐνῶ αὐτὸς ἔμενεν ἄυλος, ὁποῖος ἦτο καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ πλησίον τοῦ Πατρὸς, χωρὶς νὰ μεταβληθῆ κατὰ τίποτε εἰς τὴν οὐσίαν καὶ χωρὶς νὰ ἀφανισθῆ ἢ φύσις του οὔτε νὰ δεσμευθῆ μὲ τὰ δεσμὰ τῆς σαρκὸς οὔτε νὰ διαμένη μὲν ἐδῶ ὅπου ἦτο τὸ ἀνθρώπινον σκεῦος του, νὰ ἐμποδίζεται ὅμως νὰ
- 8 εὐρίσκεται εἰς ἄλλο μέρος τοῦ σύμπαντος. Ἀντιθέτως μάλιστα καὶ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἔζη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐπλήρωνε τὰ πάντα, καὶ μὲ τὸν Πατέρα συνευρίσκετο καὶ ἦτο μέσα εἰς αὐτόν, καὶ ὅλων γενικῶς ἐπεμελεῖτο καὶ κατ' ἐκείνον ἀκόμη τὸν χρόνον τόσον τῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ὅσον καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅπως ἡμεῖς τῆς πανταχοῦ παρουσίας οὔτε νὰ ἐμποδίζεται νὰ ἐνεργῆ κατὰ τὴν συνήθειάν του τὰ θεῖα, ἀλλὰ παραδίδων μερικὰ ἐξ ἑαυτοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον μὴ λαμβάνων ὅμως ἀντ' αὐτῶν τὰ ἐκ τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐνθέου δυνάμεως χορηγῶν εἰς τὸν θνητὸν μὴ δεχόμενος ὅμως τὴν μετουσίαν ἐκ τοῦ
- 9 θνητοῦ. Δὲν ἐμολύνετο λοιπὸν ὅταν ἐτίκτετο τὸ σῶμα οὔτε ἔπασχεν εἰς τὴν οὐσίαν του ὁ ἀπαθὴς ὅταν τὰ θνητὰ στοιχεῖα του διηροῦντο, καθ' ὅσον οὔτε ὅταν τύχη νὰ κοπῆ ἢ λύρα ἢ νὰ διασπασθοῦν αἱ χορδαί της συμβαίνει νὰ πάθῃ τίποτε ὁ ὀργανοπαίκτης, οὔτε ὅταν τιμωρηθῆ τὸ σῶμα σοφοῦ ἀνδρὸς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κόπτεται ἢ καίεται ἢ εἰς τὸν σοφὸν ὑπάρχουσα σοφία ἢ ἢ εἰς τὸ σῶμα ὑπάρχουσα ψυχὴ.
- 10 Οὕτω πολὺ περισσότερον δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Λόγου ὑφίσταται κάποιαν βλάβην ἐκ τῶν παθῶν τοῦ σώματος, ἀφοῦ οὔτε τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς δὲν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες ἐκπεμπόμεναι ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν καὶ ἐφαπτόμεναι παντὸς πηλοῦ καὶ βορβόρου καὶ μιάσματος μαιίνονται κατὰ ὅποιονδήποτε τρόπον. Τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι καὶ ταῦτα φωτίζονται ἀπὸ τὰς αὐγὰς τοῦ φωτὸς δὲν ἐμποδίζει τίποτε, ἀλλὰ βεβαίως τὸ φῶς δὲν λερώνει

τὸ δέ γε μὴν φῶς οὐκέτι πηλοῦσθαι οὐδὲ τὸν ἥλιον μόλυνεσθαι ἐκ τῆς τῶν σωμάτων ἐπιμιξίας.

- 11 Καὶ μὴν ταῦτά γε τῆς φύσεως οὐκ ἂν εἶη ἀλλότρια. Ὁ δέ γε Σωτὴρ καὶ ἄσώματος τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτοζωὴ τυγχάνων καὶ αὐτοφῶς νοερόν, παντὸς οὐ ἂν ἐφάπηται ἐνθέω καὶ ἄσωμάτῳ δυνάμει, ζῆν τοῦτο ἀνάγκη καὶ ἐν λογικῷ διάγειν φωτί· ταύτη τοι καὶ σώματος οὐ ἂν ἐφάπηται, ἡγίασται τοῦτο καὶ πεφώτισται αὐτίκα, πᾶσά τε νόσος αὐτῷ καὶ ἀρρωστία καὶ πάθος ὑπεξίσταται, ἀντιλαμβάνει δὲ τῆς ἐξ αὐτοῦ πληρώσεως τὰ
- 12 ἐν στερήσει. Διὸ δὴ τὸν πάντα βίον ταύτη πη διετέλει, τοτέ μὲν τοῦ σωματικοῦ ὀργάνου τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοιοπάθειαν ὑποδεικνύς, τοτέ δὲ τὸν Θεὸν Λόγον ὑποφαίνων, μεγαλουργῶν καὶ παραδοξοποιῶν ὡς Θεός, καὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι προαναφωνῶν τὰς προρρήσεις, καὶ τὸν μὴ τοῖς πολλοῖς ὀρώμενον Θεοῦ Λόγον τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνύμενος ἐν τεραστίαις πράξεσι, θαύμασί τε καὶ σημείοις καὶ παραδόξοις δυνάμεσι, καὶ μὴν καὶ διδασκαλίαις ἐνθέοις ἄνω πρὸς τὸν ἐπουράνιον τόπον τὰς ψυχὰς παρασκευάζεσθαι προαγούσαις.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Ε'

- 15 1 Τί δὴ λείπεται ἐπὶ τούτοις ἀλλ' ἢ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ παντὸς κεφάλαιον ὁποῖαν ἔσχε τὴν αἰτίαν ἐξαιρεῖν, λέγω δὴ τὸ πολυθρύλητον τοῦ βίου τέλος καὶ τοῦ πάθους τὸν τρόπον καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἀναβιώσεως αὐτοῦ τὸ μέγα θαῦμα; μετὰ δὲ τὴν τούτων θεωρίαν τὰς ἀποδείξεις πάντων δι' ἐναργῶν πιστωσόμεθα μαρτυριῶν.
- 2 Ὁργάνῳ μὲν οὖν θνητῷ δι' ἃς προείπομεν αἰτίας οἷα δὴ ἀγάλματι θεοπρεπεῖ κεχρημένος τούτῳ τε αὐτῷ οἷα μέγας βασιλεὺς δι' ἐρμηνέως τὸν ἀνθρώπειον διεξελθὼν βίον, πάντ' ἐπαξίως θεϊκῆς δυνάμεως διεπράξατο. Εἰ μὲν οὖν ἄλλως πως μετὰ τὰς ἐν ἀνθρώποις διατριβὰς ἀφανῆς γεγωνῶς ἐξαίφνης ἀπέπτη, ὑποκλέψας λάθρα τὸν ἐρμηνέα καὶ τὸ οἰκεῖον ἄγαλμα φυγῆ τὸν θάνατον

ται ἀπό τόν πηλόν καί ὁ ἥλιος δέν μολύνεται ἀπό τήν ἐπιμιξίαν τῶν σωμάτων.

- 11 Καί ὁμως ταῦτα δέν εἶναι ξένα πρὸς τήν φύσιν. Πᾶν δέ ὅ,τι ἐγγίση ὁ Σωτῆρ καί ἀσώματος Λόγος τοῦ Θεοῦ, τυγχάνων αὐτοζωή καί νοερόν αὐτοφῶς, μέ ἔνθεον καί ἀσώματον δύναμιν, ὅπως δὴποτε ζῆ καί διάγει μέσα εἰς λογικόν φῶς. Ὅμοίως καί τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον θά ἐγγίση αὐτός, ἀγιάζεται καί φωτίζεται ἀμέσως, πᾶσα νόσος, ἀρρώστεια καί πάθος του ἐξαφανίζεται καί ἀπό τήν πληρό-
- 12 τητά του λαμβάνει ὅσα στερεῖται. Διὰ τοῦτο λοιπόν καθ' ὅλον τόν ἐπίγειον βίον διετέλει οὕτω, ἄλλοτε μὲν ὑποδεικνύων τήν πρὸς ἡμᾶς ὁμοιοπάθειαν τοῦ σωματικοῦ του ὄργανου, ἄλλοτε δέ ὑποδηλῶν τόν Θεόν Λόγον, μεγαλουργῶν καί θαυματουργῶν ὡς Θεός, προλέγων ὅσα ἐπρόκειτο νά γίνουιν εἰς τὸ μέλλον, καί ἐπιδεικνύων μέ τὰ ἔργα τόν μὴ βλεπόμενον ἀπό τοὺς πολλοὺς Θεόν Λόγον, μέ τεραστίας πράξεις, θαύματα, σημεῖα καί παραδόξους δυνάμεις, ἐπίσης δέ καί μέ ἐνθέους διδασκαλίας αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς τὸ νά προετοιμάζωνται αἱ ψυχαὶ διὰ τόν ὑπερουράνιον τόπον.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Ε '

- 15 ¹ Τί ὑπολείπεται κατόπιν τούτων παρὰ νά εἴπωμεν ποίαν αἰτίαν εἶχε τὸ κορύφωμα ὅλων τῶν γεγονότων, ἐννοῶ τὸ πολυθρύλητον τέλος τοῦ βίου, τόν τρόπον τοῦ πάθους καί τὸ μέγα θαῦμα τῆς μετὰ θάνατον ἀναβιώσεως αὐτοῦ; Μετὰ δέ τήν θεώρησιν τούτων θά ἐπιβεβαιώσωμεν τήν
- 2 ἀπόδειξιν ὅλων αὐτῶν μέ ἀκριβεῖς μαρτυρίας. Χρησιμοποιοῦν διὰ τὰς ἀναφερθείσας αἰτίας θνητόν ὄργανον ὡς θεοπρεπές ἄγαλμα καί διανύσας τόν ἀνθρώπινον βίον μέ αὐτὸ ὡς μέγας βασιλεὺς μέ διερμηνέα ἐνήργησε τὰ πάντα ἐπαξίως τῆς θεϊκῆς δυνάμεως. Ἐὰν λοιπόν μετὰ τήν παραμονήν του μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων γενόμενος ἀόρατος ἠφάνιζετο κατ' ἄλλον τρόπον, ἀπομακρύνας κρυφὰ τόν διερμηνέα, φροντίσας ὥστε τὸ ἄγαλμά του νά ἀποφύγη

διαδραῖναι σπουδάσας, κ᾿πειτά που τὸ θνητὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ φθορᾶ καὶ ἀπωλεία συμψήσας, φάσματι ἂν ἐώκει τοῖς πᾶσι καὶ οὗτ' ἂν αὐτὸς αὐτῷ τὰ πρέποντα διεπράξατο, ζωὴ μὲν τυγχάνων καὶ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεοῦ δύναμις, φθορᾶ δὲ καὶ ἀπωλεία τὸν αὐτὸς αὐτοῦ παραδούς ἔρμηνέα, οὗτ' ἂν τὰ κατὰ δαιμόνων αὐτῷ πεπραγμένα διὰ τῆς τοῦ θανάτου συμπλοκῆς τέλους ἤξιούτο, οὗτ' ἂν ἐγνώσθη ὅπη ποτὲ ὑπῆρχεν χωρήσας, οὗτ' ἂν ἐπιστεύθη τοῖς μὴ παρειληφόσιν, οὗτ' ἂν θανάτου τὴν φύσιν ἐφάνη κρείττων, οὗτ' ἂν τὸ θνητὸν τῆς οἰκειίας ἡλευθέρου φύσεως, οὗτ' ἂν καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἠκούσθη, οὗτ' ἂν θανάτου καταφρονεῖν τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἔπεισεν, οὗτ' ἂν τῆς μετὰ τὸν θάνατον παρὰ Θεῶ ζωῆς τὴν ἐλπίδα τοῖς τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν μετιοῦσι παρεστήσατο, οὗτ' ἂν τῶν αὐτοῦ λόγων τὰς ἐπαγγελίας ἐπλήρου, οὗτ' ἂν ταῖς προφητικαῖς περὶ αὐτοῦ προρρήσει σύμφωνα παρεῖχε τὰ ἀποτελέσματα, οὗτ' ἂν τὸν ὕστατον ἀπάντων ἀγῶνα διῆλθεν· οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τοῦ θανάτου.

4 Διὸ δὴ τούτων ἕνεκα πάντων, ἐπειδὴ ἔχρην ἐξ ἅπαντος τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρκη διακονίαν, ἦν τῷ θεῷ λόγῳ διηκονήσατο, τέλους θεοπρεποῦς τυχεῖν, ταύτη πη καὶ αὐτῷ ὁ θάνατος οἰκονομεῖται. Δυεῖν γὰρ λειπομένων τῷ τέλει, ἢ φθορᾶ καὶ ἀπωλεία παραδοῦναι τὸ πᾶν καὶ τοῦ παντὸς δράματος αἰσχίστην ποιήσασθαι τὴν καταστροφὴν, ἢ θανάτου ἑαυτὸν κρείττονα ἀποφῆναι θεϊκῆ δυνάμει τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστησάμενον, τὸ μὲν πρῶτον ἀνοίκειον ἦν τῆς ἐπαγγελίας. Οὐ γὰρ δὴ πυρὸς οἰκεῖον τὸ ψῦχειν, οὐδὲ φωτὸς τὸ σκοτίζειν· οὕτως οὐδὲ ζωῆς τὸ θανατοῦν, οὐδὲ θείου λόγου τὸ παραλόγως ἐνεργεῖν. Ποῖον οὖν εἶχε λόγον τὸν ἑτέροις ζωὴν ἐπαγγελλλόμενον τὸ οἰκεῖον ὄργανον φθειρόμενον παριδεῖν ἀπωλεία τε παραδοῦναι τὸ αὐτοῦ ἄγαλμα, καὶ τὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ ἔρμηνέα θανάτῳ λυμήνα-

τὸν θάνατον διὰ τῆς φυγῆς καὶ τέλος ἔξαφανίσας μόνος του διὰ φθορᾶς καὶ καταστροφῆς τὸ θνητὸν σῶμα, θὰ ἐφαίνετο εἰς ὄλους ὡς φᾶσμα καὶ οὔτε αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν θὰ ἔπραττε τὰ πρέποντα, διότι ἐνῶ ἦτο Ζωὴ καὶ Λόγος Θεοῦ καὶ δύναμις Θεοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος παρέδωσε τὸν διερμηνέα του εἰς φθορὰν καὶ ἀπώλειαν, οὔτε θὰ ἀπεπερατώνοντο τὰ

3 ἐναντίον τῶν δαιμόνων ἔργα του διὰ τῆς συμπλοκῆς μὲ τὸν θάνατον, οὔτε θὰ ἐγνωστοποιεῖτο ποτὲ ποῦ ἀνεχώρησεν, οὔτε θὰ ἐπιστεύετο ἀπὸ τοὺς μὴ ἰδόντας, οὔτε θὰ ἐφαίνετο ἀνώτερος θανάτου, οὔτε τὸ θνητὸν θὰ ἠλευθέρωνεν ἀπὸ τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, οὔτε θὰ ἐκηρύσσετο εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην, οὔτε θὰ ἔπειθε τοὺς μαθητάς του νὰ περιφρονοῦν τὸν θάνατον, οὔτε θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν διδασκαλίαν του τὴν ἐλπίδα περὶ τῆς μετὰ θάνατον πλησίον τοῦ Θεοῦ ζωῆς, οὔτε θὰ ἐξεπλήρωνε τὰς ἐπαγγελίας τῶν λόγων του, οὔτε θὰ εἶχε παράσχει ἀποτελέσματα σύμφωνα μὲ τὰς προφητικὰς περὶ αὐτοῦ προρρήσεις, οὔτε θὰ διήρχετο τὸν ὑστατον ἀγῶνα ὄλων ἦτο δὲ αὐτὸς ὁ κατὰ τοῦ θανάτου.

4 Διὰ τοὺς λόγους τούτους λοιπόν, ἐπειδὴ ὅπωςδήποτε τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρκη διακονίαν τὴν ὁποίαν προσέφευρεν εἰς τὸν θεῖον Λόγον ἔπρεπε νὰ εὕρη θεοπρεπὲς τέλος, ὁ θάνατός του ἐρρυθμίσθη κατ' ἀνάλογον τρόπον. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὡς πρὸς τὸ τέλος δύο διέξοδοι ὑπελείποντο, ἢ νὰ παραδώσῃ ὄλον τὸ σῶμα εἰς φθορὰν καὶ ἀπώλειαν καὶ νὰ φέρῃ εἰς αἰσχιστον τέλος τὸ δράμα, ἢ νὰ ἀποδείξῃ ἑαυτὸν ἀνώτερον θανάτου καθιστῶν μὲ θεϊκὴν δύναμιν ἀθάνατον τὸ θνητὸν, τὸ μὲν πρῶτον ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν του. Διότι βεβαίως δὲν εἶναι ἴδιον πυρὸς τὸ νὰ ψύχῃ οὔτε τοῦ φωτός τὸ νὰ σκοτίζῃ· οὔτω δὲν εἶναι ἴδιον οὔτε τῆς ζωῆς νὰ θανατώνη οὔτε τοῦ θεοῦ Λόγου νὰ ἐνεργῇ ἀλόγως. Ποῖον λόγον λοιπόν εἶχεν ὁ ὑποσχόμενος ζωὴν εἰς ἄλλους νὰ παραβλέψῃ τὸ ἰδικόν του ὄργανον φθειρόμενον, νὰ παραδώσῃ τὸ ἄγαλμά του εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ ὁ ἐπαγγελόμενος εἰς τοὺς ἰκέτας ἀθανασίαν νὰ ἀφανίσῃ μὲ θάνα-

5 σθαι τὸν τοῖς πρόσφυξιν ἀθανασίαν προμνώμενον; Οὐκοῦν τὸ δεύτερον ἀναγκαῖον ἦν, λέγω δὴ τὸ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι; Πῶς οὖν ἐχρῆν τοῦτο ποιήσασθαι; λαθραίως ἄρα καὶ κλοπιμαίως ἢ τοῖς πᾶσιν ἀριπρεπῶς καὶ ἀριδῆλως; Ἀλλὰ σκότιον μὲν καὶ κρυφαῖον αὐτῷπραχθὲν τὸ κατόρθωμα μηδενί τε γνωσθὲν οὐδένα ἂν ὤνησεν· βοηθὲν δὲ καὶ ἀκουσθὲν εἰς ἅπαντας τοῖς πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θαύματος παρεῖχεν ὠφέλειαν.

Εἰκότως ἄρα, ἐπειδὴ ἐχρῆν τὸ αὐτοῦ ὄργανον κρείττονον θανάτου φῆναι καὶ τοῦτο πρᾶξαι μὴ εἰς τὸ λεληθὸς ἀλλ' ἐπ' ὄψεσιν ἀνθρώπων, οὐ φεύγει μὲν τὸν θάνατον, ἦν γὰρ ἂν δειλὸς καὶ θανάτου χείρων ἐνομίσθη, διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν θάνατον συμπλοκῆς οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παρίστη, τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ἀθανασίας ἀναδεδεγμένος.

6 Ὡσπερ δὲ εἴ τις ἄκαυστον ἡμῖν καὶ πυρὸς κρείττονον σκευὸς τι δεῖξαι ἠθέλησεν, οὐκ ἂν ἄλλως τὸ θαῦμα παρεστήσατο ἢ τῷ πυρὶ παραδοὺς τὸ μετὰ χεῖρας κᾶπειτα αὐτὸ σῶεν καὶ ἀδιάφθορον τοῦ πυρὸς ἐξελών, κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ θνητὸν ὄργανον, ὃ πρὸς ἀνθρώπων κέχρητο σωτηρίαν, κρείττονον θανάτου δεῖξαι βουληθεὶς κοινωνόν τε ἀποφῆναι τῆς οἰκείας ζωῆς τε καὶ ἀθανασίας, εὖ μάλα χρησίμην ὑπῆει τὴν οἰκονομίαν, τὸ σῶμα πρὸς βραχὺ καταλιπὼν καὶ τὸ θνητὸν τῷ θανάτῳ παραδιδὼς εἰς ἔλεγχον τῆς οἰκείας φύσεως, εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν αὐτὸ τοῦ θανάτου πάλιν ὑφαιρούμενος, εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως, δι' ἧς παντὸς θανάτου κρείττονα τὴν πρὸς αὐτοῦ καταγγελθεῖσαν ζωὴν αἰδίων ἔφαινε.

7 Ἡ δ' αἰτία πρόδηλος καὶ σαφής. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς αὐτοῦ φοιτηταῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἦν ζωῆς τῆς μετὰ θάνατον ἐναργῆ τὴν παλιγγενεσίαν, ἐφ' ἣν τὰς αὐτῶν ἐλπίδας ἀναρτᾶν αὐτοὺς ἐδίδασκεν, κρείτ-

5 τον τὸν διερμηνέα τῆς θεότητός του; Ἐπομένως ἦτο ἀναγκαῖον τὸ δεύτερον, δηλαδή νὰ δείξη ἑαυτὸν ἀνώτερον θανάτου. Πῶς λοιπὸν ἔπρεπε νὰ πράξη τοῦτο; Λαθραίως καὶ κρυφίως ἢ ἀνοικτῶς καὶ φανερῶς εἰς ὄλους; Ἄλλὰ τὸ κατόρθωμά του, ἂν εἶχεν ἐκτελεσθῆ εἰς τὰ σκοτεινὰ καὶ κρυφὰ καὶ δὲν ἐγνωστοποιεῖτο εἰς κανένα, δὲν θὰ ὠφέλει κανένα, κηρυχθέν δὲ καὶ ἀκουσθέν ἀπὸ ὄλους παρεῖχεν εἰς ὄλους τὴν ὠφέλειαν μὲ τὸν θαυμάσιον χαρακτῆρα του.

Εὐλόγως λοιπὸν, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ δείξη τὸ ὄργανόν του ἀνώτερον θανάτου καὶ νὰ πράξη τοῦτο ὄχι εἰς τὰ κρυφὰ ἀλλ' ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀποφεύγει τὸν θάνατον, διότι ἄλλως θὰ ἦτο δειλὸς καὶ θὰ ἐνομιζέτο κατώτερος θανάτου, ἀλλὰ διὰ τῆς συμπλοκῆς πρὸς τὸν θάνατον ὡς πρὸς ἀνταγωνιστὴν παρέστησεν ἀθάνατον τὸ θνητόν, ἀποδεχθεὶς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας

6 καὶ ἀθανασίας ὄλων. Ὅπως δέ, ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ μᾶς δείξη ὅτι ἐν σκεῦος εἶναι ἄκαυστον καὶ ἀνώτερον πυρός, δὲν θὰ μᾶς παρίστα κατ' ἄλλον τρόπον τὸ θαῦμα παρά παραδίδων τὸ εἰς χεῖρας του σκεῦος εἰς τὸ πῦρ καὶ ἐξάγων αὐτὸ ἔπειτα σῶον καὶ ἀπεΐρακτον, κατὰ τὸν ἴδιον λοιπὸν τρόπον καὶ ὁ ζωοποιὸς τῶν ὄλων Λόγος τοῦ Θεοῦ θέλων νὰ δείξη ὅτι τὸ θνητόν ὄργανον τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίει πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀνώτερον θανάτου καὶ νὰ τὸ καταστήσῃ κοινωνὸν τῆς οἰκείας ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἠκολούθησε πορείαν ἀρμόζουσαν πλήρως εἰς τὴν περίστασιν· δηλαδή ἐγκατέλειπε προσωρινῶς τὸ σῶμα καὶ παρέδωσε τὸ θνητόν εἰς τὸν θάνατον πρὸς ἀπόδειξιν τῆς φύσεώς του, ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον τὸ ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὸν θάνατον πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς θείας δυνάμεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδείκνυεν ἀνωτέραν παντός θανάτου τὴν διακηρυχθεῖσαν ἀπὸ αὐτὸν αἰδίων ζωῆν.

7 Ἡ δὲ αἰτία εἶναι πρόδηλος καὶ σαφής. Ἐπειδὴ δηλαδή ἦτο ἀναγκαῖον εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ ἴδουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς των καθαρὰν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἐδίδασκε νὰ στηρίζουν

- τονας εἶναι θανάτου παρασκευάζων, εἰκότως τοῦτ' αὐ-
 τοῖς ὄραν ὀφθαλμοῖς παρεῖχεν· ἐχρῆν γὰρ τοὺς μέλλον-
 τας εὐσεβῆ μετιέναι βίον τοῦτο πρῶτον πάντων ἀναγ-
 καιότατον μάθημα δι' ἐναργοῦς ὄψεως παραλαβεῖν καὶ
 πολὺ μᾶλλον ἐκείνους τοὺς εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην
 μέλλοντας αὐτὸν ὅσον οὐπω κηρύττειν καὶ τὴν ὑπ' αὐ-
 τοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προβληθεῖσαν θεογνωσίαν εἰς πάν-
 8 τας καταγγέλλειν ἀνθρώπους. Οὗς δὴ πείσμα μέγιστον
 ἀναλαβεῖν ἐχρῆν τῆς μετὰ τὸν θάνατον ζωῆς, ὡς ἂν
 ἀδεεῖς καὶ ἄφοβοι θανάτου τὸν κατὰ τῆς τῶν ἔθνῶν
 πολυθέου πλάνης ἀγῶνα προθύμως ἀναδέξοιντο· μὴ γὰρ
 θανάτου καταφρονεῖν μελετήσαντες, οὐκ ἂν πώποτε
 πρὸς τὰ δεινὰ παρεσκευάζοντο. Διὸ δὴ ἀναγκαίως ὀπλί-
 ζων αὐτοὺς κατὰ τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας, οὐ ρη-
 ματίοις καὶ φωναῖς παρεδίδου τὸ μάθημα, οὐδὲ λόγοις
 ὁμοίως ἀνθρωπίνοις τὸν περὶ ψυχῆς ἀθανασίας πιθανῶς
 καὶ ἐξ εἰκότων συντάττων, αὐτῷ δὲ ἔργῳ τὰ κατὰ τοῦ
 9 θανάτου ἐπεδείκνυ αὐτοῖς τρόπαια. Πρώτη μὲν οὖν αὐ-
 τη καὶ μεγίστη αἰτία τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τοῦ
 θανάτου παρατάξεως· τὸν γοῦν φοβερὸν τοῖς πᾶσι θά-
 νατον τοῖς αὐτοῦ φοιτηταῖς τὸ μηδὲν ὄντα εἰδείκνυ, καὶ
 τὴν ἐπηγγελμένην πρὸς αὐτοῦ ζωὴν τοῖς αὐτῶν ὀφθαλ-
 μοῖς δι' ἐναργοῦς ὄψεως παρίστη, ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς
 ἡμῶν ἐλπίδος ζωῆς τε τῆς παρὰ Θεῷ καὶ ἀθανασίας
 αὐτὴν ἐκείνην πεποιημένος.
- 10 Δευτέρα δ' ἂν εἴη αἰτία τῆς ἀναβιώσεως τῆς ἐν σώ-
 ματι κατοικησάσης ἐνθέου δυνάμεως ἔνδειξις. Ἐπειδὴ
 γὰρ τὸ πρότερον τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου νενικημένους ἄν-
 δρας θνητοὺς ἐθείαζον ἄνθρωποι, ἠρώας τε καὶ θεοὺς
 ὠνόμαζον τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου κεκρατημένους, καὶ κεῖ
 εἰκότως ἑαυτὸν ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας ἔφηνεν ὁ φι-
 λάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος, κρείττονα θανάτου φύσιν
 ἀνθρώποις δεικνύς, καὶ τὸ μὲν θνητὸν μετὰ τὴν λύσιν

- τὰς ἐλπίδας των, παρασκευάζων αὐτοὺς νὰ εἶναι ἀνώτεροι θανάτου, εὐλόγως τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἴδουν τοῦτο μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς των. Διότι οἱ μέλλοντες ν' ἀκολουθήσουν εὐσεβῆ βίον ἔπρεπε νὰ παραλάβουν μὲ καθαρὰν θεὰν πρῶτα τοῦτο τὸ ἀναγκαιότατον ὄλων μάθημα, πολὺ δὲ περισσότερον ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι μετ' ὀλίγον ἐπρόκειτο νὰ κηρύξουν αὐτὸν εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην καὶ νὰ ἐξαγγείλουν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὑπ' αὐτοῦ φανερωθεῖσαν θεογνωσίαν δι' ὅλα τὰ ἔθνη. Οὗτοι λοιπὸν ἔπρεπε νὰ λάβουν ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ὥστε νὰ ἀναλάβουν προθύμως τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς πολυθειστικῆς πλάνης τῶν ἐθνῶν, χωρὶς δέος καὶ φόβον ἐκ μέρους τοῦ θανάτου. Διότι, ἂν δὲν εἶχον φροντίσει νὰ καταφρονοῦν τὸν θάνατον, δὲν θὰ παρεσκευάζοντο ποτὲ καταλλήλως διὰ τὰ δεινὰ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν, ὀπλίζων αὐτοὺς κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ θανάτου, δὲν παρέδιδε τὸ μάθημα μὲ λέξεις καὶ φράσεις, οὔτε ἐπίσης μὲ λόγους ἀνθρωπίνους δεικνύοντας πιθανολογικῶς καὶ εἰκοτολογικῶς τὰ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, ἀλλὰ ἐπεδείκνυεν εἰς αὐτοὺς τὰ τρόπαια ἐναντίον τοῦ θανάτου δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου. Αὕτη λοιπὸν ἦτο ἡ πρώτη καὶ μεγίστη αἰτία τῆς παρατάξεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τοῦ θανάτου· οὕτως ἔδειξεν εἰς τοὺς μαθητὰς του ὅτι ὁ εἰς ὅλους φοβερός θάνατος δὲν ἦτο τίποτε καὶ παρέστησεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς των διὰ καθαρᾶς ὄψεως τὴν ὑπεσχημένην ἀπὸ αὐτὸν ζωὴν, καταστήσας αὐτὴν ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς ἡμῶν ἐλπίδος, καθῶς καὶ τῆς πλησίον τοῦ Θεοῦ ζωῆς καὶ ἀθανασίας.
- 10 Δευτέρα δὲ αἰτία τῆς ἀναστάσεως ἦτο νὰ δειχθῆ ἡ εἰς τὸ σῶμα κατοικοῦσα ἔνθεος δύναμις. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πρῶτα οἱ ἄνθρωποι ἐθεοποίησαν ἄνδρας θνητοὺς νικημένους ἀπὸ τὸν θάνατον, ὠνόμαζον δὲ ἥρωας καὶ θεοὺς τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου κυριαρχηθέντας, εὐλόγως ὁ φιλόανθρωπος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν καὶ ἐκεῖ διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν, δεικνύων εἰς τοὺς ἀνθρώπους φύσιν ἀνωτέραν ἀπὸ τὸν θάνατον, καὶ τὸ μὲν θνητὸν ὀδηγῶν

ἐπὶ τὴν δευτέραν ζωὴν ἄγων, τρόπαιον δὲ ἀθανασίας κατὰ τοῦ θανάτου τοῖς πᾶσι παρέχων ὄραν, καὶ μόνον τοῦτον ἐν θανάτῳ Θεὸν ἀληθῆ εἶναι διδάσκων ὁμολογεῖν τὸν τὰ βραβεῖα τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἀναδησάμενον.

- 11 Ἐχοιμ' ἂν σοι καὶ τρίτην ὑπογράφειν αἰτίαν τοῦ σωτηρίου θανάτου. Ἱερεῖον ἦν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ γένους ἀναπεμπόμενον τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ, ἱερεῖον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλης καθιερούμενον, ἱερεῖον δαιμονικῆς πλάνης ἀποτρόπαιον. Ἱερείου δῆτα ἐνὸς καὶ μεγάλου θύματος, τοῦ πανιέρου σώματος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους σφαγιασθέντος καὶ πάντων ἐθνῶν τῶν πρὶν ἀσεβείᾳ δαιμονικῆς πλάνης ἐνεσχημένων ἀντίψυχον ἀνενεχθέντος, πᾶσα λοιπὸν ἡ τῶν ἀνάγκων καὶ ἀνιέρων δαιμόνων δύναμις καθήρητο, ἐλέλυτό τε καὶ παρεῖτο αὐτίκα δυνάμει κρείττονι πᾶσα γεώδης καὶ ἀπατηλὸς πλάνη.
- 12 Τὸ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων σωτήριον θῦμα, αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ λόγου σωματικὸν ὄργανον ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀνθρώπων ἀγέλης καθιεροῦτο, καὶ τοῦτ' ἄρα ἦν τὸ τῷ θανάτῳ παραβεβλημένον σφάγιον, περὶ οὗ λόγων ἱερῶν βοῶσι φωναί, τοτὲ μὲν ὧδέ πη λέγουσαι, «ἴδε ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου», τοτὲ δὲ ὧδε προαναφωνοῦσαι, «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωρος», καὶ τό γε αἴτιον διδάσκουσιν ἐπιλέγουσαι, «οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει, αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν. Τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἕκαστος τὴν
- 13 ὁδὸν αὐτοῦ ἐπλανήθη. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς

36. Ἰω. 1, 29.

37. Ἦσ. 53, 7.

38. Ἦσ. 53, 4-6.

μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς τὴν δευτέραν ζωὴν, ἐπιτρέπων δὲ εἰς ὅλους νὰ βλέπουν τὸ τρόπαιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ διδάσκων νὰ ὁμολογοῦν μόνον τοῦτον Θεὸν ἀληθινὸν ἐν θανάτῳ, τὸν ἀποκτήσαντα τὰ βραβεῖα διὰ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην.

11 Θὰ εἶχα νὰ σοῦ σημειώσω καὶ τρίτην αἰτίαν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος. Ἦτο σφάγιον προσφερόμενον εἰς τὸν παμβασιλέα Θεὸν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ γένους, σφάγιον ἀφιερούμενον ὑπὲρ τῆς ἀγέλης τῶν ἀνθρώπων, σφάγιον ἀποτρέπον τὴν δαιμονικὴν πλάνην. Μόλις λοιπὸν ἐσφαγιάσθη τὸ μοναδικὸν σφάγιον καὶ μέγα θῦμα, τὸ πανίερον σῶμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καὶ προσεφέρθη ὡς λῦτρον ὑπὲρ ὅλων τῶν ἐθνῶν, τῶν πρωτύτερα ἐνεχομένων διὰ τῆς ἀσεβείας εἰς τὴν δαιμονικὴν πλάνην, τότε πᾶσα ἡ δύναμις τῶν ἀνοσιῶν καὶ ἀνιέρων δαιμόνων καθηρέθη, πᾶσα γεώδης καὶ ἀπατηλῆ πλάνη διελύθη ἀμέσως καὶ κατελύθη διὰ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως.

12 Οὕτω λοιπὸν τὸ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ληφθὲν σωτηριῶδες θῦμα, αὐτὸ τοῦτο τὸ σωματικὸν ὄργανον τοῦ Λόγου, προσεφέρθη ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀγέλης τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο δὲ ἦτο τὸ ριφθὲν εἰς τὸν θάνατον σφάγιον περὶ τοῦ ὁποίου ἐξαγγέλλουν ὡς ἐξῆς αἱ φωναὶ τῶν ἱερῶν λόγων, ἄλλοτε μὲν, «ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»³⁶, ἄλλοτε δὲ «ὠδηγήθη ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν καὶ ὡς ἀμνὸς ἄφωνος ἐνώπιον τοῦ κουρέως του»³⁷, καὶ ἐπισημαίνουν τὸ αἴτιον προσθέτουσαι, «αὐτὸς σηκώνει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ ὑποφέρει δι' ἡμᾶς· καὶ ἡμεῖς ἐνομίσαμεν ὅτι εὐρίσκεται ὁ ἴδιος εἰς πόνον καὶ πληγὴν καὶ κάκωσιν, ἐνῶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ ἐμωλωπίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· ἡ τιμωρία χάριν τῆς ἰδικῆς μας ἀναψυχῆς ἦλθεν ἐπ' αὐτόν. Μὲ τὸν μώλωπα αὐτοῦ ἐθεραπεύθημεν ἡμεῖς, ἐπλανήθημεν ὅλοι ὡς πρόβατα, ἕκαστος ἐπλανήθη εἰς τὸν δρόμον του. Καὶ ὁ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν»³⁸. Τὸ ἀνθρώπινον λοιπὸν ὄργανον τοῦ θείου Λό-

ἀμαρτίαις ἡμῶν». Τὸ μὲν οὖν ὄργανον τὸ ἀνθρώπειον τοῦ
 θείου Λόγου διὰ ταύτας καθιεροῦτο τὰς αἰτίας, οὗτος
 δὲ ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ τῷ πανηγεμόνι καὶ παμβασιλεῖ
 Θεῷ ἱερωμένος, ἕτερος ὢν παρὰ τὸ ἱερεῖον, Θεοῦ Λό-
 γος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, τὰ θνητὸν οὐκ εἰς
 μακρὸν ἀνεκαλεῖτο τοῦ θανάτου, καὶ τοῦτο τῷ Πατρὶ
 τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας τὴν ἀπαρχὴν παρίστη, τρό-
 παιον ἐπινίκιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς δαιμονικῆς
 παρατάξεως τῶν τε πάλαι συντελουμένων ἀνθρωποθυ-
 σιῶν ἀποτρόπαιον τοῦτο ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἀνε-
 γείρας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Σ'

- 16 1 Ἄλλὰ γὰρ τούτων ὧδε ἐχόντων, ὧρα καὶ ἐπὶ τὰς
 ἀποδείξεις ἔλθειν, εἰ δὴ ἀποδείξεως δεῖ τῆς τούτων
 ἀληθείας, καὶ εἰ δὴ ἐναργῶν πραγμάτων ἀναγκαῖον πι-
 στώσασθαι τὰς μαρτυρίας· δέχου δὲ ταύτας εὐγνώμονα
 2 τῷ λόγῳ τὴν ἀκοὴν παρασκευάσας. Διήρητο μὲν πάντα
 τὰ πάλαι ἐπὶ γῆς ἔθνη, καὶ τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γέ-
 νος εἰς ἐπαρχίας καὶ ἔθναρχίας καὶ τοπαρχίας τυραν-
 νίδας τε καὶ πολυαρχίας κατετέτμητο, ἐξ ὧν μάχαι συνε-
 χεῖς καὶ πόλεμοι, δηώσεις τε καὶ ἀνδραποδισμοὶ κατ'
 ἀγροὺς καὶ κατὰ πόλεις οὐποτ' αὐτοὺς διελίμπανον, ἱ-
 στοριῶν τε ὑποθέσεις μυρίαί, μοιχεῖαί τε καὶ γυναικῶν
 ἀρπαγαί· ἔνθεν τὰ Ἰλίου κακὰ καὶ αἱ παρὰ πᾶσιν ἀν-
 θρώποις μνημονευόμενα τῶν παλαιῶν τραγωδίαί. Τού-
 των δ' οὐκ ἂν ἀμάρτοις τὰς αἰτίας τῇ πολυθέῳ πλάνῃ
 προσγράφων.
- 3 Ὡς δὲ τὸ σωτήριον ὄργανον, αὐτὸ δὴ τὸ πανάγιον
 τοῦ Χριστοῦ σῶμα, τὸ κρεῖττον ἀπάσης δαιμονικῆς πλά-
 νης καὶ ἐνεργείας ὀφθὲν κακίας τε τῆς δι' ἔργων καὶ
 λόγων ἀλλότριον, νικητήριον τρόπαιον κατὰ δαιμόνων
 παλαιῶν τε κακῶν ὑποτρόπαιον ἀνυποῦτο, ἐλύετό τε αὐ-
 τήκα πάντα δαιμόνων ἔργα καὶ οὐκέτ' ἦσαν τοπαρχίαί καὶ

γου ἔθουσιάσθη δι' αὐτὰς τὰς αἰτίας. Οὗτος δὲ ὁ μέγας ἀρχιερεύς, ὁ προσφερθεὶς ὡς θυσία εἰς τὸν πανηγεμόνα καὶ παμβασιλέα Θεόν, διάφορος ὢν ἀπὸ τὸ σφάγιον, Λόγος Θεοῦ, δύναμις Θεοῦ καὶ σοφία Θεοῦ, ἀνεκάλεσε τὸ θνητὸν ἀπὸ τὸν θάνατον ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον, καὶ παρουσίασε τοῦτο εἰς τὸν Πατέρα ὡς ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνεγείρας αὐτὸ ὡς τρόπαιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς δαιμονικῆς παρατάξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποτρόπαιον τῶν παλαιὰ τελουμένων ἀνθρωποθυσιῶν ὑπὲρ ὄλων τῶν ἀνθρώπων.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Σ'

- 16** ¹ Ἄφοῦ λοιπὸν αὐτὰ ἔχουν οὕτως, ὥρα εἶναι νὰ προχωρήσωμεν καὶ εἰς τὰς ἀποδείξεις, ἂν πράγματι ἡ ἀλήθεια τοιούτων πραγμάτων χρειάζεται ἀπόδειξιν καὶ ἂν βέβαια ναι ἀναγκαῖον νὰ διαπιστωθοῦν αἱ μαρτυρίαι ὀφθαλμοφανῶν πραγμάτων· δέχου δὲ ταύτας παρασκευάσας τὴν ἀκοὴν διὰ καλὴν ὑποδοχὴν τῶν λόγων. Ὅλα τὰ παλαιὰ ἔθνη ἐπὶ τῆς γῆς ἦσαν διηρημένα κατὰ ἐπαρχίας, ἔθναρχίας καὶ τοπαρχίας, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ διακυβερνήσεως ἐχωρίζοντο εἰς ἀπολυταρχίας καὶ πολυαρχίας, ἐξ οὗ καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυον μεταξὺ αὐτῶν μάχαι συνεχεῖς καὶ πόλεμοι, λεηλασίαι καὶ ἀπαγωγαί, εἰς τὴν ὑπαιθρον καὶ εἰς πόλεις, καθὼς καὶ αἱ ἀναρίθμητοι ὑποθέσεις διηγήσεων, ὅπως αἱ μοιχεῖαι καὶ αἱ ἀπαγωγαί γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον τὰ κακὰ τοῦ Ἰλίου καὶ αἱ τραγωδίαι τῶν παλαιῶν, αἱ μνημονευόμεναι μεταξὺ ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Καὶ δὲν θὰ κάμης λάθος, ἂν ἀποδώσης τὰς αἰτίας τούτων εἰς τὴν πολυθειστικὴν πλάνην.
- ² Ὅταν δὲ τὸ σωτήριον ὄργανον, δηλαδὴ τὸ πανάγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ φανὲν ἀνώτερον πάσης δαιμονικῆς πλάνης καὶ ἐνεργείας καὶ ξένον τῆς δι' ἔργων καὶ λόγων κακίας, ἀνυψώθη ὡς τρόπαιον δαιμόνων καὶ ὡς ἀποτρόπαιον παλαιῶν κακῶν, ἐλύθησαν ἀμέσως ὅλα τὰ ἔργα τῶν

πολυαρχίαι, τυραννίδες τε καὶ δημοκρατίαι, αἱ τε διὰ
 ταῦτα συνιστάμεναι κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας δηώ-
 σεις καὶ πολιορκίαι, ἀλλὰ Θεὸς εἷς εἰς πάντα ἐκηρύττε-
 το, ἐν ταῦτῳ καὶ βασιλεία μία τοῖς πᾶσιν ἢ Ρωμαίων
 ἐπήνθει, ἀνήρητό τε ἀθρώως ἢ ἐξ αἰῶνος ἄσπειστος καὶ
 4 ἀκατάλλακτος τῶν ἐθνῶν ἔχθρα. Ὡς δὲ ἐνὸς Θεοῦ γνῶ-
 σις πᾶσιν ἀθρώποις παρεδίδοτο καὶ τρόπος εἷς εὐσε-
 βείας σωτήριός τε ἢ Χριστοῦ διδασκαλία, κατὰ ταῦτα
 καὶ βασιλέως ἐνὸς ὑφ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ'
 ὅλης τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς ὑποστάντος εἰρήνη βαθεῖα τὰ
 σὺμπαντα διελάμβανεν· ὁμοῦ τε καὶ ὑφ' ἐνὶ καιρῷ ὡσ-
 περ ἐξ ἐνὸς θείου νεύματος ἀνεφύοντο εἰς ἀθρώπους
 ἀγαθῶν δύο βλαστοί, ἢ τε Ρωμαίων ἀρχὴ καὶ ἢ εὐσε-
 5 βῆς διδασκαλία. Πρὸς γε μὴν ταύτης οἱ μὲν ἀφωρισμέ-
 νως Συρίας ἐκράτουν, οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐβασίλευον, ἄλ-
 λοι δὲ Μακεδονίας, τὴν δὲ Αἴγυπτον ἀποτεμόντες ἕτεροι
 κατεῖχον, καὶ χώραν τὴν Ἀράβων ὡσαύτως ἄλλοι, ναὶ
 μὴν καὶ Παλαιστινῶν τὸ Ἰουδαίων ἐκράτει γένος, καὶ
 κατὰ κώμας τε καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ πάντα τόπον
 ὡσπερ ὑπὸ τινος παραπληξίας κατ' ἀλλήλων φονῶντες
 καὶ δαιμονῶντες ἀληθῶς πολέμοις καὶ μάχαις ἐσχόλαζον.
 6 Ἀλλὰ γὰρ ἀθρώως ἅπαντα ὡσπερ ἀπὸ νύσσης μιᾶς
 δύο μεγάλαι προελθοῦσαι δυνάμεις ἡμέρωσάν τε καὶ εἰς
 φιλίαν συνήγαγον, ἢ τε Ρωμαίων ἀρχὴ μόναρχος ἐξ ἐ-
 κείνου φανθεῖσα καὶ ἢ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία, ὁμοῦ καὶ
 κατὰ τὸ αὐτὸ συνακμάσασαι ἀλλήλαις. Ἡ μὲν γε τοῦ
 σωτῆρος ἡμῶν δύναμις τὰς τῶν δαιμόνων πολυαρχίας
 τε καὶ πολυθείας καθεῖλε, μίαν βασιλείαν Θεοῦ πᾶσιν
 ἀθρώποις Ἑλλησί τε καὶ βαρβάροις καὶ τοῖς μέχρι
 τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς κηρύττουσα· ἢ δὲ Ρωμαίων ἀρ-
 χή, ὡς ἂν προκαθηρημένων τῶν τῆς πολυαρχίας αἰτι-
 ῶν, τὰς ὀρωμένας ἐχειροῦτο, εἰς μίαν ἔνωσιν καὶ συμ-
 φωνίαν τὸ πᾶν γένος συνάπτειν σπεύδουσα, καὶ τὰ πολ-
 λά μὲν παντοίων ἐθνῶν συναγαγοῦσα, μέλλουσα δὲ ὄ-
 σον οὐπω καὶ αὐτῶν ἄχρι τῶν ἄκρων τῆς οἰκουμένης

39. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἐδανείσθη ὁ Εὐσέβιος ἀπὸ τὴν ἀπολεσθεῖσαν Ἀπολογίαν τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων.

δαιμόνων καὶ δὲν ὑπῆρχον πλέον τοπαρχίαι καὶ πολυαρχίαι, ἀπολυταρχίαι καὶ δημοκρατίαι, καθὼς καὶ αἱ ἔξ αἰτίας αὐτῶν λεηλασίαι καὶ πολιορκίαι εἰς πόλεις καὶ ὑπαιθρον, ἀλλὰ ἐκηρύσσετο εἰς ὅλους εἰς Θεός, τότε ἐπεκράτησεν εἰς ὅλους καὶ μία πολιτικὴ δύναμις, ἡ τῶν Ῥωμαίων, καὶ κατελύθη πλήρως ἡ ἔξ αἰῶνος μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἄσπονδος καὶ ἀδιάλλακτος ἔχθρα. Ὄταν δὲ παρεδίδετο εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μία γνῶσις Θεοῦ καὶ εἰς τρόπον εὐσεβείας καὶ ἡ σωτήριος διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, τότε, καθὼς εἰς βασιλεὺς κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον ἐπεκράτησεν εἰς ὅλον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, κατέλαβε βαθεῖα εἰρήνη τὰ σύμπαντα. Οὕτω ταυτοχρόνως καὶ ὁμοῦ, ὡσάν ἔξ ἐνὸς θείου νεύματος ἀνεφύησαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους δύο βλαστοὶ ἀγαθῶν, ἡ ἔξουσία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία⁵. Πρὶν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἄλλοι ἐκυριάρχουν χωριστὰ εἰς τὴν Συρίαν, ἄλλοι ἐβασίλευον εἰς τὴν Μικρασίαν, ἄλλοι εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἄλλοι κατεῖχον χωριστὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ὡσαύτως ἄλλοι τὴν χώραν τῶν Ἀράβων, ἐνῶ τὴν χώραν τῶν Παλαιστινίων ἐκράτει τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων. Αὐτοὶ δὲ οἱ λαοὶ εἰς χωρία καὶ πόλεις καὶ εἰς πάντα τόπον ὡσάν ἀπὸ παραπληξίαν λυσῶντες κατ' ἀλλήλων καὶ δαιμονιῶντες πραγματικὰ ἐπεδίδοντο εἰς πολέμους καὶ μάχας.

⁶ Ἀλλὰ δύο μεγάλαι δυνάμεις προελθοῦσαι ὡσάν ἀπὸ μίαν ἀφετηρίαν ἡμέρωσαν ἀποτόμως τὰ πάντα καὶ τὰ ἔφεραν εἰς φιλίαν, ἡ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμφανισθεῖσα ρωμαϊκὴ μοναρχία καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, συνάκμασσαι καὶ αἱ δύο ταυτοχρόνως. Ἡ μὲν δύναμις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατέλυσε τὰς πολυαρχίας καὶ πολυθείας τῶν δαιμόνων, κηρύπτουσα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, καὶ εἰς τοὺς μέχρι τῶν ἄκρων τῆς γῆς μίαν βασιλείαν Θεοῦ· τὸ δὲ ρωμαϊκὸν κράτος, ὡς νὰ προκατελύθησαν τὰ αἴτια τῆς πολυαρχίας κατέκτησε τὰ ἀπομένοντα κράτη σπεῦδον νὰ συνάψῃ ὅλον τὸ γένος εἰς μίαν ἔνωσιν καὶ συμφωνίαν προσαρτῆσαν μὲν ἤδη τὰ πολλὰ ἐκ τῶν ἐθνῶν, μέλλον δὲ πολὺ προσεχῶς νὰ φθάσῃ

ἐφάπτεσθαι, τῆς σωτηρίου διδασκαλίας σὺν θεϊκῇ δυνάμει προεξευμαριζούσης αὐτῇ τὰ πάντα καὶ ὁμαλὰ καθιστώσης.

7 Τοῦτό γέ τοι ἂν εἶη τὸ μέγα θαῦμα τοῖς φιλαλήθως τὸν νοῦν ἐφιστῶσι καὶ μὴ τοῖς καλοῖς βασκαίνειν ἐθέλουσιν· ὁμοῦ τε γὰρ ἡ τῶν δαιμόνων ἀπηλέγχετο πλάνη, ὁμοῦ καὶ ἡ ἐξ αἰῶνος ἔχθρα καὶ μάχη τῶν ἐθνῶν διελύετο, καὶ πάλιν ὁμοῦ Θεὸς εἷς καὶ μία τούτου γνῶσις εἰς πάντα ἐκηρύττετο, ὁμοῦ καὶ βασιλεία μία ἐν ἀνθρώποις ἐκρατύνετο, καὶ τὸ πᾶν ὁμοῦ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς εἰρήνην καὶ φιλίαν μεθηρμόζετο, ἀδελφούς τε ὠμολόγουν ἀλλήλους οἱ πάντες καὶ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐγνώριζον. Αὐτίκα γοῦν ὥσπερ ἐξ ἑνὸς φύντες Πατὴρ ἐνός τε Θεοῦ οἶα παῖδες καὶ μητὴρ μιᾶς, τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, εἰρηνικῶς ἀλλήλους ἡσπάζοντό τε καὶ ἀπελάμβανον, ὥς μηδὲν ἀποδεῖν ἐξ ἐκείνου τὴν σύμπασαν οἰκουμένην μιᾶς εὐνομουμένης οἰκετείας τε καὶ συγγενείας, ἐξεῖναί τε πορείας ὅτῳ φίλον στέλλεσθαι ἀποδημεῖν τε ὅπῃ τις θέλοι σὺν πάσῃ ραστώνῃ, καὶ τοὺς μὲν ἀπὸ δυσμῶν ἀκινδύνως ἐπὶ τὰ ἑῷα παριέναι, τοὺς δὲ ἐνθένδε πάλιν ἐκεῖσε ὡς ἐπὶ πατρίδας οἰκείας στέλλεσθαι, πληροῦσθαί τε παλαιῶν χρησμῶν λόγια καὶ προφητῶν ἀναφωνήσεις, μυρίας μὲν καὶ ἄλλας ἅς οὐ νῦν παρατίθεσθαι σχολή, ἀτὰρ δὲ καὶ τὰς ἀμφὶ τοῦ σωτηρίου λόγου ἡδέ πη βοώσας· «κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης»· καὶ αὐθις, «ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης», «καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν».

8 Ταῦτα προῦλέγετο καὶ φωναῖς Ἑβραίων ἐξ αἰῶνος μακροῦ προεκηρύττετο· ταῦτα τοῖς ἔργοις καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ὁρῶμενα τῶν παλαιῶν φωνῶν πιστοῦνται τὰς μαρτυρίας. Σὺ δὲ δὴ εἰ ποθεῖς ἑτέρων ἀποδείξεων περιο-

40. Ψ α λ μ. 72, 8.

41. Ψ α λ μ. 72, 7.

42. Ἡ σ. 2, 4.

ἕως τὰ ἄκρα τῆς οἰκουμένης, ἀφοῦ μέ τήν θείαν δύναμιν ἢ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος διευκολύνει καί ἐξομαλύνει δι' αὐτό τὰ πάντα.

7 Καί ἀσφαλῶς τοῦτο εἶναι τό μέγα θαῦμα, διὰ τοὺς ἐξετάζοντας τό πρᾶγμα μέ ἀγάπην πρὸς τήν ἀλήθειαν καί μὴ θέλοντας νά δυσφημήσουν τὰ καλὰ· διότι ὁμοῦ ἐξηλέγχετο ἡ πλάνη τῶν δαιμόνων καί διελύετο ἡ προαιωνία ἔχθρα καί διαμάχη τῶν ἐθνῶν, καί πάλιν ὁμοῦ ἐκηρύττετο ὁ εἷς Θεός καί ἡ μία γνῶσις τούτου εἰς ὅλους, ὁμοῦ ἐπεκράτει μία βασιλεία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καί τό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπανεφέρετο εἰς εἰρήνην καί φιλίαν, ὅλοι ὠμολόγουν ἀλλήλους ἀδελφοὺς καί ἀνεγνώριζον τήν κοινήν των φύσιν· Ἀμέσως λοιπόν, ὡσάν νά ἐγεννήθησαν ἀπό ἓνα πατέρα, ὡσάν παιδιά τοῦ ἐνός Θεοῦ, καί ἀπό μίαν μητέρα, τήν ἀληθινήν εὐσέβειαν, ἠσπάζοντο καί ὑπεδέχοντο ἀλλήλους εἰρηνικῶς, ὥστε ἀπό ἐκεῖνο τό σημεῖον ὅλη ἡ οἰκουμένη νά μὴ διαφέρῃ τίποτε ἀπό μίαν εὐνομουμένην οἰκογένειαν καί συγγένειαν, ὁ ἐπιθυμῶν νά δύναται νά ταξιδεύῃ καί νά ἀποδημῇ ὅπουδήποτε θέλει μέ κάθε ἄνεσιν, καί οἱ μὲν ἐκ δυσμῶν νά ἔρχωνται ἀκινδύνως εἰς τὰ ἀνατολικά, οἱ δὲ ἀπό ἐδῶ πάλιν νά μεταβαίνουν ἐκεῖ ὡς εἰς πατρίδα των, νά ἐκπληρώνωνται λόγια παλαιῶν χρησμῶν καί προρρήσεις προφητῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καί πολλαὶ ἄλλαι διὰ τὰς ὁποίας δέν εἶναι καιρὸς νά μνημονευθοῦν τώρα, ἀλλὰ καί αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν σωτηριώδη Λόγον ὡς ἐξῆς· «θὰ κατακυριεύσῃ ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης καί ἀπὸ τῶν ποταμῶν ἕως τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης»⁴⁰· καί πάλιν, «κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ θὰ ἀνατείλῃ δικαιοσύνη καί πλήρης εἰρήνη»⁴¹, «καί θὰ μετατρέψουν τὰς μαχαίρας των εἰς ἄροτρα καί τὰ δόρατα εἰς δρέπανα, καί δέν θὰ λάβῃ ἔθνος ἐναντίον ἔθνους μάχαιραν, καί δέν θὰ γνωρίζουν πλέον νά πολεμοῦν»⁴².

8 Ταῦτα προελέγοντο καί προεκηρύσσοντο πρό μακροῦ χρόνου μέ τοὺς λόγους Ἑβραίων ταῦτα, φαινόμενα εἰς τὰ ἔργα κατὰ τήν ἐποχὴν μας, ἐπιβεβαιώνουν τὰς μαρτυρίας τῶν παλαιῶν χρησμῶν. Σὺ δέ, ἂν ποθῆς περισσοτέ-

σίας, μὴ λόγοις ἀλλ' ἔργοις ταύτας λάμβανε. Διάνοι-
 ξον τῆς σαυτοῦ διανοίας τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τοῦ λο-
 γισμοῦ τὰς πύλας ἀναπέτασον, πολὺ τε ἐπισχῶν παρὰ
 σαυτῶ λόγισαι, αὐτός τε σαυτὸν ἐρώτα, καὶ ὡς παρ'
 ἑτέρου πυνθάνου ᾧδέ πη τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν
 διερευνώμενος· τίς πώποτε τῶν ἐξ αἰῶνος βασιλεὺς ἢ
 ἄρχων ἢ φιλόσοφος ἢ νομοθέτης ἢ προφήτης ἑλληνικὸς
 ἢ βάρβαρος τοσοῦτον ἀρετῆς ἀπηνέγκατο, οὔτι γε μετὰ
 θάνατον ἀλλ' ἔτι ζῶν καὶ ἐμπνέων καὶ πολλὰ δυνάμε-
 νος, ὡς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀκοὴν καὶ
 γλῶτταν ἐμπλήσαι τῆς αὐτοῦ προσηγορίας; ἀλλὰ τοῦτό
 γε οὐδεὶς ἢ μόνος εἷς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ μετὰ τὴν κατὰ
 τοῦ θανάτου νίκην διεπράξατο, τοῖς αὐτοῦ γνωρίμοις
 λόγον εἰπῶν καὶ ἔργῳ τελέσας, «πορευθέντες γοῦν μα-
 θητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου» φήσας
 αὐτοῖς. Προειπὼν τε καὶ προαποφηγόμενος, ὡς ἄρα δεῖ
 τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ κηρυχθῆναι ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ
 εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἅμα λόγῳ τοῦργον
 ἐπήγαγεν. Αὐτίκα δ' οὖν καὶ οὐκ εἰς μακρὸν ἢ σύμπα-
 σα οἰκουμένη τῶν αὐτοῦ λόγων ἐπληροῦτο.

- 9 Τί οὖν ἔχοι ἂν πρὸς τοῦτο εἰπεῖν ὁ κατ' ἀρχὰς τοῦ
 λόγου ἡμῖν ἐπιμεμπάμενος, ὅποτε παντὸς λόγου κρείτ-
 των ἢ διὰ τῆς ὄψεως τυγχάνει μαρτυρία; Ἄλλὰ γὰρ
 ἀπὸ τοῦ προτέρου μεταβάς, ἔλθῃ καὶ ἐφ' ἕτερον καὶ σκέ-
 ψαι παρὰ σαυτῶ· τίς πώποτε ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος νό-
 μους εὐσεβεῖς καὶ σώφρονας λόγῳ μόνῳ δίχα πάσης
 γραφῆς διαταξάμενος, τούτους διὰ τῶν αὐτοῦ φοιτη-
 τῶν ἀπὸ περάτων γῆς καὶ εἰς ἄκρα τῆς ὅλης οἰκουμέ-
 νης, διδασκαλεῖα πανταχοῦ γῆς ἀνοίξας, εἰς ἐπήκοον
 ἀνθρώποις πᾶσι βαρβάροις ὁμοῦ καὶ Ἑλλήσιν ἀναγινώ-
 σκεσθαι ραδίως ἐκράτynεν; ἀλλ' οὐκ ἂν εὗροις ἐπιζητή-
 σας ἄλλον. Καὶ τοῦτο δὴ μόνου τοῦ ἡμετέρου σωτῆρος
 ἔργον ἦν, ὃ δὴ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πεπραγμένον τῆς
 ἐνθέου ζωῆς τε καὶ δυνάμεως αὐτοῦ παραστατικὸν ἂν
 εἶη. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πείθει τὸν ἀπειθῆ. Οὐκοῦν ἡμῖν

ρας ἀποδείξεις, λάμβανε αὐτὰς ὄχι μὲ λόγους ἀλλὰ μὲ ἔργα. Ἔνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας σου, ἄνοιξε τὰς πύλας τοῦ λογισμοῦ, στάσου ἐπὶ πολὺ καὶ συλλογίσου καὶ ἐρώτησε τὸν ἑαυτὸν σου καὶ ζήτησε πληροφορίας ὡσάν ἀπὸ ἄλλον, διερευνῶν ὡς ἐξῆς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων· ποῖος ποτὲ βασιλεὺς ἀνέκαθεν ἢ ἄρχων ἢ φιλόσοφος ἢ νομοθέτης ἢ προφήτης, Ἕλλην ἢ βάρβαρος, ἔφθασεν εἰς τόσον σημεῖον ἀρετῆς, ὥστε ὄχι μετὰ θάνατον ἀλλὰ ζῶν ἀκόμη καὶ ἀναπνέων καὶ διατηρῶν τὰς δυνάμεις του νὰ ἔχη γεμίσει μὲ τὸ ὄνομά του τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν γλῶσσαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων; Βεβαίως τοῦτο δὲν ἐπέτυχε κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μόνον, τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, ὁ ὁποῖος ἐπραγματοποίησεν αὐτὸ μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ θανάτου, μὲ λόγον πρὸς τοὺς μαθητὰς του καὶ μὲ ἔργα, ὅταν τοὺς εἶπεν, «πηγαίνετε λοιπὸν καὶ καταρτίσατε μαθητὰς εἰς τὸ ὄνομά μου εἰς ὅλα τὰ ἔθνη»⁴³. Προειπὼν λοιπὸν καὶ προαποφασίσας ὅτι πρέπει τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ νὰ κηρυχθῆ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ὡς μαρτυρία εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, προσέθεσεν ἀμέσως καὶ τὸ ἔργον εἰς τὸν λόγον. Ἀμέσως λοιπὸν καὶ ὄχι μετὰ μακρὸν ὄλη ἡ οἰκουμένη ἐπληρώθη μὲ τὸν λόγον του.

9 Τί ἔχει λοιπὸν νὰ εἶπῃ εἰς αὐτὰ ὁ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου κακίσας ἡμᾶς, ἐφ' ὅσον ἢ διὰ τῆς θεᾶς μαρτυρία εἶναι ἀνωτέρα παντὸς λόγου; Ἀλλὰ τώρα, μετακινήθεις ἀπὸ τὸ προηγούμενον, ἐλθέ εἰς ἄλλο καὶ σκέψου καθ' ἑαυτὸν· ποῖος ποτὲ ἀπὸ ἀνέκαθεν καθώρισε εὐσεβεῖς καὶ σώφρονας νόμους μὲ μόνον τὸν λόγον χωρὶς καμμίαν γραφὴν καὶ διὰ τῶν μαθητῶν του καὶ τῶν διδασκαλείων τὰ ὁποῖα ἤνοιξε παντοῦ ἐπέβαλε νὰ ἀναγινώσκωνται εὐκόλως εἰς ἐπήκοον ὅλων τῶν ἀνθρώπων, βαρβάρων ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων, ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ ἕως τὰ ἄκρα ὅλης τῆς οἰκουμένης; Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐρευνῆσης, δὲν θὰ εὑρῃς ἄλλον. Ἦτο λοιπὸν τοῦτο ἔργον μόνον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὸ ὁποῖον ἐπράχθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς ἐνθέου ζωῆς καὶ δυνάμεως αὐτοῦ. Ἀλλ' οὔτε αὐτὸ δὲν πείθει τὸν ἀπειθῆ. Ἐπομένως ἄς

αὐτὸς λεγέτω ποθοῦσι μαθεῖν, τίς ποτε ἄλλος τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐπὶ σοφία βοηθέντων ἔθνη βάρβαρα καὶ ἀνήμερα βαρβάρων ἔθνῶν τοῖς φιλανθρωποτάτοις αὐτοῦ παρέλυσε νόμοις, ὡς μηκέτι τοὺς αὐτῶ μαθητευομένους ἐν Σκύθαις ἀνθρωποβορεῖν, μηδ' ἐν Πέρσαις μητρογαμεῖν, μηδ' ἄλλους κυσὶ παραβάλλειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς, μηδ' ἑτέρους ἀγχόνῃ παραδιδόναι τοὺς γεγηρακότας, μηδ' ἕτερα τούτων ἀδελφὰ ὤμὰ καὶ θηριώδη παρ' ἑτέροις ἐπιτελεῖσθαι; Ἀλλὰ μικρὰ ταῦτα τυγχάνει δείγματα τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μετὰ τὸν θάνατον ἐνθέου ζωῆς.

Θέα δὴ καὶ ἕτερα τούτων μείζω, σκεψάμενος τίς πώποτε ἐν ἀνθρώποις τοσούτοις δὴ χρόνοις ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, ἀρχόντων τε καὶ βασιλέων, πολιτῶν τε καὶ στρατοπέδων, δήμων τε καὶ ἔθνῶν, πολεμηθεὶς καὶ εἰς αἰὶ πολεμούμενος τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀρετὴν ἐπεδείξατο, ὡς ἀνθεῖν ὀσημέραι καὶ νεάζειν διὰ παντὸς τοῦ βίου; Τίς δὲ καὶ ἄλλος τῶν ἐξ αἰῶνος ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ σωτῆρι ἔθνος τὸ μηδ' ἀκουσθὲν ἄλλοτέ ποτε ἐπ' ὄνοματι τῷ αὐτοῦ συστήσασθαι βουληθεὶς, τοῦτο οὐκ ἐν γωνία ποι γῆς λεληθῶς ἀλλὰ καθ' ὅλης τῆς ὑφ' ἥλιον ἰδρύσατο, δυναμίθει θεϊκῆς ἐξουσίας πέρας ἐπιθεὶς αὐτοῦ βουλήματι; Θεὸν δὲ μόνον τὸν ἐπέκεινα οὐρανοῦ καὶ τοῦ παντὸς κόσμου γνωρίζειν καὶ σέβειν πάντα τὰ ἔθνη τίς πώποτε διδάξαι προὔθετο, κἄπειτα τοιοῦτον προθέμενος σκοπὸν εἰς ἔργον ἤγαγε τὸ κατόρθωμα, μόνον οὐχὶ δι' αὐτῆς ἐνεργείας φιλόθεον ἀποφήνας τὸ πεπραγμένον; ὃ δὴ καὶ μάλιστα πᾶν ἄθυρον ἀπέφραξε στόμα, ὅτι δὴ τὸν ἀνωτάτω κηρύξας Θεὸν καὶ τοῦτον μόνον ἀληθῆ γνωρίζειν τοῖς πᾶσιν ἔθνεσιν ἐγκელευσάμενος, ὡς ἂν τὰ φίλα τῷ Θεῷ βουληθεὶς, τῆς πρὸς αὐτοῦ τοῦ πρεσβευομένου συνεργίας τε καὶ βοηθείας ἠξιώθη.

10 Τὰ δ' ἐπὶ τῷ τοιούτῳ κηρύγματι συμπαραληφθέντα μαθήματα καὶ πᾶσιν εἰς ἐπήκοον παραδοθέντα ἔργω τε

εἶπη αὐτός εἰς ἡμᾶς, ποθοῦντας νὰ μάθωμεν, ποῖος ἄλλος ἀπὸ τοὺς περιβοήτους διὰ τὴν σοφίαν των μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων μὲ τοὺς φιλανθρωποτάτους νόμους του παρέλυσε βάρβαρα καὶ ἀνήμερα ἦθη βαρβάρων ἐθνῶν, ὥστε οἱ εἰς τὴν Σκυθίαν μαθηταὶ του νὰ μὴ ἀνθρωποφαγοῦν πλέον, οἱ εἰς τὴν Περσίαν νὰ μὴ μητρογαμοῦν, ἄλλοι νὰ μὴ ρίπτουν τοὺς νεκρούς των εἰς τοὺς σκύλους, ἄλλοι νὰ μὴ παραδίδουν τοὺς γονεῖς των εἰς τὴν ἀγχόνην, καὶ ἄλλα παρόμοια σκληρὰ καὶ θηριώδη νὰ μὴ ἐπιτελοῦνται εἰς ἄλλους; Ἄλλὰ αὐτὰ εἶναι μικρὰ δείγματα τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνθέου Ζωῆς.

Παρατήρησε λοιπὸν καὶ ἄλλα ἀνώτερα ἀπὸ αὐτά, σκεπτόμενος, ποῖος ποτέ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πολεμηθεὶς ἐπὶ τόσον χρόνον ἀπὸ ὄλους, ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, πολίτας καὶ στρατιωτικούς, δήμους καὶ ἔθνη, καὶ πολεμούμενος διὰ παντός, ἐπέδειξε τὴν ὑπεράνθρωπον ἀρετὴν, ὥστε νὰ ἀνθῆ καθημερινῶς καὶ νὰ νεάζη δι' ὄλου τοῦ βίου; Ποῖος δὲ ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἀνέκαθεν, θελήσας ὡς ὁ ἰδικός μας Σωτῆρ νὰ συστήσῃ ἐπ' ὀνόματί του ἔθνος τὸ ὁποῖον δὲν ἠκούσθη ποτέ ἄλλοτε, δὲν ἐγκατέστησε τοῦτο εἰς κάποιαν γωνίαν τῆς γῆς κρυφίως ἀλλὰ εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑφήλιον, πραγματοποιήσας τὴν θέλησίν του μὲ τὴν δύναμιν θεϊκῆς ἐξουσίας; Ποῖος δὲ ποτέ ἐμελέτησε νὰ διδάξῃ ὅλα τὰ ἔθνη νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ σέβωνται μόνον τὸν ἐπέκεινα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ παντός κόσμου Θεόν, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ τοιοῦτον σκοπὸν ἐσχεδίασε, ἐπραγματοποίησε τὸ κατόρθωμα, καὶ μόνον δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐνεργείας ἀποδείξας τὸ πεπραγμένον φιλόθεον; Τοῦτο μάλιστα ἦτο τὸ ὁποῖον ἔφραξε πᾶν ἀπύλωτον στόμα, ὅτι κηρύξας τὸν ὑψιστον Θεὸν καὶ παραγγείλας εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦτον μόνον νὰ ἀναγνωρίζουν ἀληθινόν, ὡς βουληθεὶς τὰ ἀγαπητὰ εἰς τὸν Θεόν, ἠξιῶθη τῆς συμπαραστάσεως καὶ βοηθείας αὐτοῦ τούτου τοῦ κηρυττομένου.

10 Παρατήρησε ποίου εἴδους εἶναι τὰ συμπαραληφθέντα μαζὶ μὲ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα μαθήματα καὶ παραδοθέντα εἰς ἐπήκοον ὄλων καὶ διὰ τοῦ ἔργου ἐπιβεβαιωθέντα, πα-

κρατυνθέντα ὅποια τυγχάνει, θεά καὶ σκέψαι. Ἦ τίς καὶ ἄλλος τῶν πώποτε, τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς λογικῶ φωτὶ καταλάμπας, καταγελάσαι τῆς πατρίου πλάνης αὐτοὺς παρεσκεύασεν, ὡς μηκέτι λίθοις καὶ ξύλοις μῆδ' ἀψύχῳ ὕλῃ τὴν θείαν περιάπτειν προσηγορίαν; Αἰγυπτίους δὲ τοὺς πάντων δεισιδαιμονεστάτους, ἀφ' ὧν καὶ εἰς Ἑλληνας τὰ τῆς πολυθέου πλάνης προῆλθεν, τίς ἄλλος πλὴν τοῦ ἡμετέρου σωτῆρος μηκέτ' ἀφρονεῖν ἔπεισεν, μηδέ γε θηρσί καὶ ἔρπετοῖς καὶ ζώων ἀλόγων τοῖς ἀτιμοτάτοις τὴν σεβάσμιον ἀπονέμειν τιμὴν, μόνον δὲ τὸν ἐπὶ πάντων γνωρίζειν Θεόν, καὶ διὰ παντοίων θανάτων ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγωνίζεσθαι; Τίς δὲ ἔξ αἰῶνος τὸ βλαπτικὸν καὶ ὀλέθριον δαιμόνων φύλον, τὸ πάλαι πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν ἐπινεμόμενον καὶ διὰ τῆς τῶν ξοάνων κινήσεως πολλὰς ἐν ἀνθρώποις γοητείας ἐπιδεικνύμενον, ἀοράτῳ καὶ κραταιᾷ χειρὶ οἷα θῆρας δεινοὺς τῆς ἀνθρώπων ἀπεδίωξεν ἀγέλης; Τίς δ' ἕτερος ὡς ὁ ἡμέτερος σωτῆρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπικλήσεως καθαρωτάταις εὐχαῖς ταῖς δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἀναπεμπομέναις τὰ λείψανα τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐξ ἀνθρώπων ἀπελαύνειν ἐπ' ἑξουσίας ἔδωκε τοῖς καθαρῶς καὶ ἀπλάστως μετερχομένοις τὸν βίον τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης φιλοσοφίας; Ἀναίμους δὲ καὶ λογικὰς θυσίας τὰς δι' εὐχῶν καὶ ἀπορρήτου θεολογίας τοῖς αὐτοῦ θιασώταις τίς ἐπιτελεῖν παρέδωκεν ἄλλος ἢ μόνος ὁ ἡμέτερος σωτῆρ;

Διὸ καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης θυσιαστήρια συνέστη ἐκκλησιῶν τε ἀφιερώματα, νοερῶν τε καὶ λογικῶν θυσιῶν ἱεροπρεπεῖς λειτουργίαι μόνῳ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πρὸς ἀπάντων τῶν ἔθνῶν ἀναπεμπόμεναι. Τὰς δὲ δι' αἱμάτων καὶ λύθρων καπνοῦ τε καὶ πυρὸς ἐπιτελουμένας θυσίας τὰς τε ὠμὰς ἐκείνας καὶ μανιώδεις ἀνδροκτασίας τε καὶ ἀνθρωποθυσίας τίς ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει σβεσθῆναι καὶ μηκέτι ὑπάρχειν παρεσκεύασεν, ὡς μαρτυρεῖσθαι πρὸς αὐτῆς γε τῆς Ἑλλή-

ρατήρησέ τα καὶ σκέψου. Πράγματι, ποῖος ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἀνέκαθεν, καταλάμπας τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ λογικὸν φῶς, τοὺς κατήρτισεν νὰ καταγελάσουν τὴν πάτριον πλάνην, ὥστε νὰ μὴ προσάπτουν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς λίθους καὶ ξύλα οὔτε εἰς ἄψυχον ὕλην; Τοὺς δὲ δεισιδαιμονεστάτους ὄλων Αἰγυπτίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦλθε καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἡ πολυθειϊστικὴ πλάνη, ποῖος ἄλλος πλὴν τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος ἔπεισε νὰ μὴ εἶναι πλέον ἄφρονες, καὶ νὰ μὴ ἀπονέμουν λατρείαν εἰς θηρία καὶ ἔρπετὰ καὶ εἰς τὰ ἀτιμότατα τῶν ζώων, μόνον δὲ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ διὰ μέσου παντοίων θανασίμων κινδύνων νὰ ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας; Ποῖος δὲ ἀπὸ τοὺς ἀνέκαθεν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν ἀγέλην τῶν ἀνθρώπων μὲ ἀόρατον καὶ κραταιὰν χεῖρα ὡς φοβερὰ θηρία, τὸ ἐπιβλαβὲς καὶ ὀλέθριον φύλον τῶν δαιμόνων, τὸ νεμόμενον ὄλην τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἄλλοτε καὶ ἐπιδεικνῦον πολλὰς γοητείας εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς κινήσεως τῶν ξοάνων; Ποῖος ἄλλος ὡς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ ἔδωσεν ἐξουσίαν εἰς τοὺς διανύοντας καθαρῶς καὶ γνησίως τὸν δρόμον τῆς ὑπ' αὐτοῦ δοθείσης ἀγωγῆς νὰ ἐκβάλλουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τὰ λείψανα τῶν πονηρῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπικλήσεως μὲ καθαρωτάτας εὐχάς, ἀναπεμπομένας δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων; Ποῖος ἄλλος πλὴν τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος μόνον ἐδίδαξε τοὺς θιασώτας του νὰ τελοῦν ἀναιμάκτους καὶ λογικὰς θυσίας δι' εὐχῶν καὶ ἀπορρήτου θεολογίας;

Διὰ τοῦτο εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην συνεστήθησαν θυσιαστήρια καὶ ἀφιερῶθησαν ἐκκλησίαι, ὅπου ἱεροπρεπεῖς λειτουργίαι νοερῶν καὶ λογικῶν θυσιῶν προσφέρονται ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη εἰς μόνον τὸν παμβασιλέα Θεόν. Τὰς δὲ ἐπιτελουμένας μὲ αἵματα καὶ λύθρους, μὲ καπνὸν καὶ πῦρ, θυσίας, καθὼς καὶ τὰς σκληρὰς ἐκείνας καὶ βαρβάρους ἀνθρωποκτονίας καὶ ἀνθρωποθυσίας ποῖος παρεσκεύασεν μὲ ἀφανῆ καὶ ἀόρατον δύναμιν νὰ καταλυθοῦν καὶ νὰ μὴ ὑπάρχουν πλέον, ὅπως μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν

νων ιστορίας; Ἐπειδὴ οὐ πρότερον ἀλλ' ἢ μετὰ τὴν ἔνθεον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίαν κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους πᾶσαι αἱ πανταχοῦ γῆς κατελύθησαν ἀνθρωποθυσίαι.

- 11 Τοσοῦτων ἐναργῶν ἀποδείξεων τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἀρετὴν τε καὶ δύναμιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πιστομένων, τίς οὕτω σιδήρεος τὴν ψυχὴν, ὥς μὴ συμμαρτυρεῖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ ζωὴν ὁμολογεῖν; ζώντων γὰρ ἀλλ' οὐ νεκρῶν τὰ κατορθώματα, ὄψεις τε ἀδῆλων φασὶν εἶναι τὰ φαινόμενα. Αὐτίκα δ' οὖν χθῆς καὶ πρώην θεομάχων γένος τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ἐκύκα, ἠγέν τε καὶ ἀπῆγεν καὶ πολλὰ ἴσχυεν. Ἐπεὶ δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπηλλάγη, ἔκειτο δὴ μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς σκυβάλων ἐκβλητότερον, ἄπνουν, ἀκίνητον, ἀναυδον, καὶ οὐκέτ' αὐτῶν λόγος οὐδεὶς, οὐ μνημῆ· φύσις γὰρ αὕτη νεκρῶν, καὶ ὁ μηκέτ' ὢν οὐδεὶς ἔστιν· ὁ δὲ μηδεὶς ὢν οὐδ' ἂν πράξειεν τι· ὁ δ' ἐνεργῶν καὶ πράττων καὶ πλείονα τῶν ζώντων δυνάμενος, πῶς ἂν ὑποληφθῆι μὴ ὢν; εἰ δ' ἀφανῆς εἶη σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν αἰσθήσει τὸ κριτήριον, οὐδὲ τεχνικοὺς λόγους οὐδ' ἐπιστημονικὰς θεωρίας αἰσθήσει σωμάτων καταμανθάνομεν, οὐδὲ νοῦν τὸν ἐν ἀνθρώποις μήτι γε Θεοῦ δύναμιν εἶδεν τις πώποτε ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τὰ τοιάδε πέ-
- 12 φνκεν ἐπινοεῖσθαι. Διὸ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου σωτῆρος τὴν ἀφανῆ δύναμιν αὐτοῦ προσήκοι ἂν ἐκ τῶν ἔργων ἐπισκοπεῖν καὶ διακρίνειν, εἴτε χρὴ ζῶντος ὁμολογεῖν τὰ εἰσέτι δεῦρο πρὸς αὐτοῦ κατορθούμενα, εἴτε καὶ μὴ ὄντος εἶναι λέγειν· ἢ μωρὸν καὶ ἀσύστατον τὸ ἐρώτημα· τὸν γὰρ μὴ ὄντα πῶς ἂν τις εὐλόγως εἴποι ἂν εἶναι; τὸ γὰρ μὴ ὄν πάσαις ψήφοις οὐκ εἶναι ἀποπέφαν-

εἰδωλολατρικὴν ἱστορίαν ἀκόμη; Διότι ὅλαι αἱ εἰς ὅλην τὴν γῆν ἀνθρωποθυσίαι δὲν κατηργήθησαν πρῶτύτερα παρά μόνον μετὰ τὴν θεῖαν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ.

- 11 Ἄφου τόσαι ἐναργεῖς ἀποδείξεις ἐπιβεβαιώνουν τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἐνέργειαν καὶ δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ποῖος εἶναι τόσον σκληρὸς ψυχικῶς, ὥστε νὰ μὴ παραδέχεται τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ μὴ ὁμολογῇ τὴν ἔνθεον ζωὴν αὐτοῦ; Διότι αὐτὰ τὰ κατορθώματα εἶναι ζώντων καὶ ὄχι νεκρῶν καὶ αὐτὰ τὰ φαινόμενα εἶναι ὄψεις ἀοράτων. Εἶναι ὡσὰν χθὲς μόλις, ὅτε τὸ γένος τῶν θεομάχων συνετάρασσε τὸν θίον τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἔσυρε καὶ τοὺς ἀπῆγε καὶ εἶχε τὴν ἰσχὺν νὰ πράττῃ ὅ,τιδῆποτε. Ὅταν δὲ τὸ γένος αὐτὸ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, τότε ἔκειτο εἰς τὴν γῆν ἀναξιώτερον ἀπὸ τὰ σκύβαλα, ἄπνουν, ἀκίνητον, ἄναυδον, καὶ δὲν ἔγινε πλέον λόγος δι' αὐτό οὔτε ἐμνημονεύθη· διότι αὐτὴ εἶναι ἡ φύσις τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ μὴ ὑπάρχων πλέον, δὲν εἶναι τίποτε· ὁ δὲ μὴ ὑπάρχων εἶναι καὶ ἀνενεργός· ὁ δὲ ἐνεργῶν καὶ πράττων καὶ ἔχων μεγαλυτέραν δύναμιν ἀπὸ τοὺς ζῶντας, πῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μὴ ὢν; Ἐὰν δὲ εἶναι ἀφανὴς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς σαρκός, ἀλλὰ ἡ διακριτικὴ ἐνέργεια δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αἴσθησιν καὶ δὲν μανθάνομεν διὰ σωματικῆς αἰσθήσεως τοὺς κανόνας τῶν τεχνῶν καὶ τὰς θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, οὔτε εἶδε ποτὲ κανεὶς μὲ ὀφθαλμοὺς τὸν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου νοῦν, πολὺ περισσότερον τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πάντως αἱ περὶ τούτων ἔννοιαι σχηματίζονται διὰ τῶν
- 12 ἔργων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος ἀρμόζει νὰ ἐξετάζωμεν καὶ κρίνωμεν τὴν ἀφανῆ δύναμίν του ἀπὸ τὰ ἔργα, ἐὰν πρέπει δηλαδὴ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰ καὶ τώρα ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰ καὶ τώρα ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ Πράγματι ὁμως εἶναι μωρὸν καὶ ἀσύστατον τὸ ἐρώτημα. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εἶπῃ κανεὶς ὅτι εἶναι ὁ μὴ ὢν; Πράγματι τὸ μὴ ὄν κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἀνύπαρκτον καὶ δὲν δύναται οὔτε νὰ ἐνεργῇ οὔ-

ται οὐδέ τι δύνασθαι οὐτ' ἐνεργεῖν οὔτε πράττειν. Αὐ-
τη γὰρ φύσις νεκρῶν, ζώντων δὲ ἢ ἐναντία.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Ζ'

- 17 1 Ἐνθα δὴ καιρὸς ἐπιθεωρῆσαι τοῦ ἡμετέρου σωτη-
ρος τὰ καθ' ἡμᾶς ἀποτελέσματα καὶ ζῶντος Θεοῦ ζῶν-
τα ἔργα συνιδεῖν· ἢ γὰρ οὐ ζῶντος τοῦ Θεοῦ ζωὴν ὡς
ἀληθῶς ζῶντος ἔργα ζῶντα τυγχάνει τὰ τοιαδὶ κατορ-
2 θώματα; τίνα δὴ ταῦτα; ἐρωτᾷς. Μάνθανε, Θεομάχοι τι-
νὲς πρώην τῶν αὐτοῦ προσευκτηρίων τὰς οἰκοδομὰς σὺν
πλείονι φιλονεικίᾳ καὶ σὺν μείζονι δυνάμει τε καὶ χειρὶ
ἐκ βάθρων ἀνορύττοντες καθήρουν ἀφανεῖς τε αὐτοῦ
καθίστων τὰς ἐκκλησίας, πάσαις τε μηχαναῖς τὸν μὴ
τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρώμενον ἐπολέμονον βάλλοντες καὶ ἀ-
κοντίζοντες μυρίαὶ λόγων βολαῖς, ὃ δ' ἀφανῆς ἀφανῶς
3 ἡμύνατο. Εἶθ' οἱ μὲν οὐκέτ' ἦσαν ἐνὶ Θεοῦ νεύματι οἱ
πρὸ μικροῦ τρυφηλοὶ καὶ τρισευδαίμονες, οἱ ἰσόθεοι πα-
ρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνυμνούμενοι, οἱ μακραῖς ἐτῶν περιόδοις
διαπρεπῶς τὴν ἀρχὴν εὐθύναντες, ὅτε δὴ τὰ πρὸς τὸν
ὑστερον πολεμηθέντα φίλα τε ἦν αὐτοῖς καὶ εἰρηναῖα·
ὡς δὲ μεταβαλλόμενοι θεομαχεῖν ἐτόλμων, τοὺς αὐτῶν
θεοὺς προμάχους καὶ προασπιστὰς ἀντιπαρατάσσοντες
τῷ ἡμετέρῳ αὐτίκα μιᾷ ροπῇ καὶ Θεοῦ νεύματι καὶ δυ-
νάμει τοῦ πολεμουμένου δίκας ὑπεῖχον οἱ ἅπαντες τῶν
τετολμημένων, ὡς παραχωρεῖν τῷ πολεμουμένῳ καὶ
νῶτα δόντες αὐτῷ τῇ θεότητι συνομολογεῖν, συγχωρεῖν
4 τε καὶ ἐπιτρέπειν τὰναντία τοῖς πρὶν τετολμημένοις. Ὁ
δὲ τρόπαια νικητῆρια παραχρῆμα πανταχοῦ γῆς ἀνί-
στη, ναοῖς τε ἁγίοις καὶ προσευκτηρίων σεμνοῖς ἀφιε-
ρώμασι τὴν σύμπασαν οἰκουμένην αὐθις ἐξ ὑπαρχῆς κο-
σμήσας, κατὰ πόλεις τε καὶ κώμας χώρας τε πάσας καὶ
τὰς τῶν βαρβάρων ἐρήμους ἱερὰ καὶ τεμένη ἐνὶ τῷ πάν-
των βασιλεῖ Θεῷ, τῷ δὴ καὶ τῶν ὄλων δεσπότη, καθιε-
ρώσας, ἔνθεν καὶ τῆς τοῦ δεσπότητος προσηγορίας ἠξίω-

τε νὰ πράττη. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ φύσις τῶν νεκρῶν, τῶν δὲ ζώντων ἡ ἀντίθετος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Ζ '

- 17 ¹ Τώρα λοιπὸν ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐπιθεωρήσωμεν τὰ δι' ἡμᾶς ἀποτελέσματα τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος καὶ νὰ τὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡς ζῶντα ἔργα τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Ἀλήθεια, αὐτὰ τὰ κατορθώματα δὲν εἶναι ζωντανὰ ἔργα ζῶντος, καὶ μάλιστα ζῶντος ἀληθῶς ζωῆν Θεοῦ; Ποῖα δη-
- ² λαδῆ; Ἐρωτᾶς. Μάνθανε λοιπὸν. Προσφάτως μερικοὶ θεομάχοι, κατειλημμένοι ἀπὸ ὀργὴν καὶ ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ μεγάλην στρατιωτικὴν δύναμιν κατεδάφισαν ἐκ βάθρων τὰς οἰκοδομὰς τῶν προσευκτηρίων αὐτοῦ, ἐξηφάνισαν τὰς ἐκκλησίας του καὶ ἐπολέμουν τὸν μὴ ὀρώμενον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μὲ ὄλα τὰ μέσα, βάλλοντες καὶ ἀκοντίζοντες μὲ μυρίας βολὰς λόγων· ὁ δὲ ἀφανὴς ἡμύνετο ἀ-
- ³ φανῶς. Ἐπειτα μὲ ἐν νεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνοι μὲν ἔπαυσαν πλέον νὰ ὑπάρχουν, οἱ πρὸ ὀλίγου τρυφηλοὶ καὶ τρισευδαίμονες, οἱ ὑπὸ ὄλων ἀνυμνούμενοι ὡς ἰσόθεοι. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὸ κράτος ἐπὶ μακρὰς περιόδους⁴⁴, ὅσον καιρὸν εἶχον φιλίαν καὶ εἰρήνην πρὸς τὸν ἀργότερα πολεμηθέντα ἀπὸ αὐτοῦς, ἐνῶ μόλις ἤλλαξαν γνώμην καὶ ἐτόλμησαν νὰ θεομαχήσουν, ἀντιπαρατάσσοντες τοὺς θεοὺς των ὡς προμάχους καὶ ὑπερασπιστάς των ἐναντίον τοῦ ἰδικοῦ μας, τότε ἀμέσως μὲ τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τοῦ πολεμουμένου ἀπὸ αὐτοῦς ἐτιμωρήθησαν ὄλοι διὰ τὰς αὐθαδείας των, ὥστε νὰ ὑποχωρήσουν ἐνώπιον τοῦ πολεμουμένου, νὰ παραδεχθοῦν τὴν θεότητα καὶ νὰ διατάξουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα διέπραττον πρῶ-
- ⁴ τύτερα. Αὐτὸς δὲ ἀνύψωσεν εἰς ὄλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἀμέσως νικητήρια τρόπαια, ἐστόλισεν ὄλην τὴν οἰκουμένην μὲ ἱεροὺς ναοὺς καὶ σεμνὰ προσευκτήρια, εἰς πόλεις καὶ κώμας, εἰς ὄλας τὰς χώρας καὶ εἰς τὰς ἐρήμους τῶν βαρβάρων, ἀφιέρωσεν ἱερὰ καὶ τεμένη εἰς τὸν ἕνα βασιλέα Θεὸν τῶν πάντων, τὸν δεσπότην τῶν ὄλων, ἐξ οὗ

ται τὰ καθιερωμένα, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπι-
κλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὄλων Κυρίου, παρὸ καὶ
κυριακῶν ἠξίωσις τῶν ἐπωνυμιῶν.

- 5 Παρελθὼν οὖν εἰς μέσον ὁ βουλόμενος διδασκέτω
τίς μετὰ τὴν τοσαύτην καθαιρέσιν τε καὶ ἐρημίαν ἰδρύ-
ματα ἐξ ἐδάφους εἰς ὕψος ἀνήγειρεν, τίς τὰ πάσης ἐλ-
πίδος ἀφηρημένα δευτέρας ἠξίωσεν πολὺ κρείττονος
τῆς ἔμπροσθεν ἀνανεώσεως, καὶ ἀνενεώσατο, αὐτὸ δὴ
τὸ τοῦ λόγου μέγιστον θαῦμα, οὐ μετὰ τὴν τῶν θεομα-
χων ἐκείνων τελευτήν, ἀλλ' ἔτι τῷ βίῳ περιόντων αὐ-
τῶν δὴ τῶν καθηρηκότων, ὡς δι' αὐτῶν στόματος καὶ
δι' αὐτῶν γραφῆς τῆς παλινφδιαν τῶν τετολμημένων
αὐτοῖς ἀσθῆναι, καὶ τοῦτο πράξαι αὐτοῦς οὐκ ἐν θυμη-
δίαις ὄντας (φιλανθρωπίας λογισμῶ τάχα ἂν τις νομί-
σειεν), θεηλάτοις δὲ μάστιξιν ἐλαννομένους; Τίς μετὰ
6 τοσοῦσδε τοῦ διωγμοῦ χειμῶνας καὶ ἐν αὐτῇ γε τῇ τῶν
δεινῶν ἀκμῇ φιλοσόφου βίου ζηλωτὰς καὶ θεραπευτὰς
τοῦ Θεοῦ μυρίου ἀνδρας γυναικῶν τε ἱερείας καὶ χο-
ροὺς ἀειπαρθένων ἀγνεία παντελεῖ τὸν πάντα τῆς ζωῆς
αὐτῶν χρόνον ἀναθείσας τοῖς τῆς ἐνθέου διδασκαλίας
αὐτοῦ μαθήμασι καθ' ὅλης συνίστη τῆς οἰκουμένης, τρο-
φῶν ἀποχαῖς ἀσιτίαις τε καὶ ἀνοιτίαις πολυημέροις προ-
θυμότηα διακαρτερεῖν ἐγκρατεία τε καὶ ρώμη βίου
στερροῦ χρῆσθαι μετὰ σωφροσύνης; Τίς γυναῖκα καὶ μυ-
ρία πλήθη ἀνδρῶν ἀναπέπεικεν λογικὰς τροφὰς ψυχῆς
λογικαῖς καταλλήλους δι' ἐνθέων ἀναγνωσμάτων ἀντι-
καταλλάξασθαι τῶν τοῦ σώματος τροφῶν; Τίς βαρβά-
ρους καὶ ἀγροίκους ἀνδρας γυναῖκά τε καὶ παῖδας καὶ
οἰκετῶν γένη πλήθη τε μυρία μυρίων ἐθνῶν θανάτου μὲν
καταφρονεῖν ἐδίδαξεν ἀθάνατον δὲ πεπεῖσθαι εἶναι τὴν
αὐτῶν ψυχὴν, καὶ δίκης ὀφθαλμὸν ὑπάρχειν ἔφορον
τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων εὐσεβῶν τε καὶ ἀσεβῶν,
δικαιωτήριά τε Θεοῦ προσδοκᾶν, καὶ τούτων ἔνεκα δι-

καὶ τὰ ἀφιερώματα ἠξιώθησαν τοῦ ὀνόματος τοῦ δεσπότου, ὄχι ὀνόματος ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοῦ ἰδίου τοῦ κυρίου τῶν ὄλων, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλαβον τὰς ἐπωνυμίας τῶν κυριακῶν.

- 5 Ἄς ἔλθῃ λοιπὸν τώρα εἰς τὸ μέσον ὁποῖος θέλει νὰ μᾶς διδάξῃ, ποῖος μετὰ ὄλην αὐτὴν τὴν κατεδάφισιν καὶ ἐρήμωσιν ἀνήγειρεν οἰκοδομήματα ἀπὸ τὸ ἔδαφος εἰς τὰ ὕψη, ποῖος ἀπὸ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ἠξίωσεν αὐτὰ ἀποκαταστάσεως εἰς σημεῖον ἀνώτερον ἀπὸ πρῖν, καὶ μάλιστα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ λεγόμενον εἶναι τὸ μέγιστον θαῦμα, νὰ ἀνανεώσῃ ταῦτα, ὄχι μετὰ τὸν θάνατον τῶν θεομάχων ἐκείνων, ἀλλ' ἐνόσω ἔζων ἀκόμη οἱ ἴδιοι οἱ καθαιρέται, ὥστε διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν καὶ τῆς γραφῆς αὐτῶν νὰ ψαλῆ ἡ παλινωδία τῶν κακοεργιῶν των καὶ νὰ πράξουν τοῦτο ὄχι εὕρισκόμενοι εἰς εὐτυχίαν (ὅποτε θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ἐγένεν ἀπὸ φιλανθρωπικὴν διά-
- 6 θεσιν), ἀλλὰ κτυπώμενοι ἀπὸ θεοστάτους μάστιγας; Ποῖος μετὰ τόσας θυέλλας τοῦ διωγμοῦ, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ κορυφωμα τῶν δεινῶν, κατήρτισεν εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην τόσους ζηλωτὰς τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καὶ θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ, ἀναριθμήτους ἄνδρας καὶ θιάσους γυναικῶν καὶ χοροὺς παρθένων, αἱ ὁποῖαι ἀφιέρωσαν μὲ πλήρη ἀγνότητα ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς των εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐνθέου διδασκαλίας, νὰ ὑπομένουν ἀποχὴν τροφῶν καὶ ποτοῦ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας προθυμώτατα καὶ νὰ διάγουν εἰς ἐγκράτειαν καὶ καρτερίαν μετὰ σωφροσύνης; Ποῖος ἔπεισε μυρία πλήθη γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ν' ἀντικαταστήσουν τὰς τροφὰς τοῦ σώματος μὲ λογικὰς τροφὰς καταλλήλους εἰς λογικὰς ψυχὰς, προσφερομένας διὰ ἐνθέων ἀναγνωσμάτων; Ποῖος ἐδίδαξε βαρβάρους καὶ ἀγροίκους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία καὶ οἰκέτας, πλήθη ἀναρίθμητα πολλῶν ἐθνῶν, νὰ καταφρονοῦν τὸν θάνατον, νὰ πιστεύουν δὲ ὅτι ἡ ψυχὴ των εἶναι ἀθάνατος καὶ ὅτι ὑπάρχει δίκης ὀφθαλμὸς ἐποπτεύων τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, εὐσεβῆ καὶ ἀσεβῆ, νὰ ἀναμένουν τὸ δικαστήριον

καίου και σώφρονος δεῖν ἐπιμελεῖσθαι βίου; Μὴ γὰρ οὕτω διατεθέντας ἀδύνατον ἄλλως εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ὑποδῦναι ζυγόν· ὃ δὴ μόνῳ τῷ ἡμετέρῳ σωτῆρι εἰσέτι καὶ νῦν κατορθοῦται.

7 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν παρῶμεν, φέρε δὲ ἄλλως τὸν τὴν διάνοιαν λελιθωμένον καὶ ἐκ τῶν τοιωνδὶ προσαγαγόμεν ἐρωτήσεων, ὧδέ πη αὐτοῦ πυνθανόμενοι. Ἄγε δὴ, οὗτος, φωνὴν λογικὴν ἀφείς, μὴ ἐξ ἡλιθίου καρδίας ψυχῆς δὲ νοεραῆς καὶ λογικῆς καρπὸν προβαλλόμενος, λέγε δὴ, παρὰ σαυτῷ πολλάκις ἐπισκεψάμενος, τίς ἄλλος πώποτε τῶν ἐξ αἰῶνος βοηθέντων σοφῶν ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ σωτῆρι προφητικαῖς ἄνωθεν πρὸ μυρίων χρόνων φωναῖς ἐγνώσθη τε καὶ προεκηρύχθη παρὰ τοῖς πρόπαλαι θεοφιλέσιν Ἑβραίων παισίν, οἱ καὶ τὸν τόπον

8 αὐτοῦ τῆς γενέσεως καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως καὶ τρόπον τοῦ βίου καὶ δυνάμεις καὶ λόγους καὶ κατορθώματα αὐτοῦ προλαβόντες βίβλοις ἱεραῖς καταβεβλήκασιν; Ἡ τίς οὕτω ταχὺς ἔκδικος τῶν εἰς αὐτὸν τετολμημένων ἀποδέδεικται, ὡς ἅμα τῇ κατ' αὐτοῦ δυσσεβείᾳ τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀοράτῳ δυνάμει μετελθεῖν, ἄρδην τε τὸν βασιλικὸν αὐτῶν τόπον ἐκ βάθρων ἀρθῆναι, αὐτό τε τὸ ἱερὸν ἅμα τοῖς ἐν αὐτῷ σεμνοῖς εἰς ἔδαφος κατενεχθῆναι; Τίς δὲ προρρήσεις αὐτῶν τε τούτων πέρι τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἀμφί τε τῆς πρὸς αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὑποστάσης ἐκκλησίας καταλλήλους τοῖς πράγμασιν ἀποφθεγξάμενος, πιστὰς ἔδειξε ταύτας τοῖς ἔργοις, ὡς ὁ ἡμέτερος σωτήρ, περὶ μὲν τοῦ τῶν ἀσεβῶν ἱεροῦ φήσας, «ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος» καὶ «οὐ μὴ μείνη λίθος ἐπὶ λίθον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ», περὶ δὲ τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας «ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς»;

9 Τὸ δὲ ἀνδρας εὐτελεῖς καὶ ἀγροίκους ἐξ ἀλείας μεταγαγεῖν τὴν ἀρχὴν καὶ τούτους νομοθέτας καὶ νομοδι-

45. Ματθ. 23, 38.

46. Ματθ. 24, 2.

47. Ματθ. 16, 18.

τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ νὰ φροντίζουσι ὥστε ὁ βίος των νὰ εἶναι δίκαιος καὶ σώφρων; Διότι μὲ ἄλλου εἶδους διαγωγὴν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποδυθοῦν τὸν ζυγὸν τῆς θεοσεβείας. Ταῦτα δὲ εἶναι τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἀκόμη καὶ τώρα κατορθώνει μόνος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν.

7 Ἄς ἀφήσωμεν ὁμῶς ταῦτα καὶ ἄς ἀνακρίνωμεν κατ' ἄλλον τρόπον τὸν ἔχοντα πετρωμένην διάνοιαν· ἄς τοῦ θέσωμεν τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις. Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἐσὺ ὁ τὰ δε, ὁμίλει λογικῶς, πρόβαλλε σκέψεις ὄχι ἀπὸ ἡλιθίαν καρδίαν ἀλλ' ἀπὸ ψυχὴν νοερὰν καὶ λογικὴν· λέγε λοιπὸν, μετὰ σοβαρὰν σκέψιν καθ' ἑαυτὸν, ποῖος ἄλλος ἐκ τῶν ἀνεκαθεν περιβοήτων σοφῶν ἐγνώσθη καὶ προεκηρύχθη ποτέ πρὸ πολλῶν χρόνων μὲ προφητικούς λόγους, ὅπως ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ προεκηρύχθη πρὸς τοὺς ἄλλοτε θεοφιλεῖς παῖδας τῶν Ἑβραίων; Οἱ ὁποῖοι κατέγραψαν προληπτικῶς εἰς ἱεράς βίβλους καὶ τὸν τόπον τῆς γεννήσεως καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀφίξεως, καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ κατορθώματα

8 αὐτοῦ; Ποῖος ἔχει ἀποδειχθῆ τόσον ταχὺς εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐναντίον του παραπτωμάτων, ὥστε ἀμέσως μὲ τὴν ἐναντίον του δυσσέβειαν νὰ διώξη ὅλον τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων μὲ ἀόρατον δύναμιν, νὰ σηκωθῆ ἐκ βάθρων ὁ βασιλικὸς τόπος των καὶ τὸ ἴδιον τὸ ἱερόν των μαζί μὲ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ σεβάσματα νὰ κατεδαφισθῆ; Ποῖος ἄλλος διετύπωσε προρρήσεις περὶ αὐτῶν τούτων τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν καὶ περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀντιστοιχοῦσας μὲ τὰ πράγματα, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξεν αὐτὰς ἀξιοπίστους, ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, λέγων περὶ μὲν τοῦ ναοῦ τῶν ἀσεβῶν «ὁ οἶκος σας ἀφήνεται ἔρημος»⁴⁵ καὶ «δὲν θὰ μείνη λίθος ἐπὶ λίθον εἰς τὸν τόπον τοῦτον ὁ ὁποῖος δὲν θὰ καταλυθῆ»⁴⁶, περὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ «θὰ οἰκοδομήσω τὴν Ἐκκλησίαν μου εἰς τὴν πέτραν καὶ πύλαι τοῦ Ἄδου δὲν πρόκειται νὰ κυριαρχήσουσι αὐτῆς»⁴⁷;

9 Πόσον δὲ θαυμάσιον δὲν νομίζεις ὅτι εἶναι τὸ γεγονός ὅτι παρέλαβεν ἀρχικῶς ἀνδρας ταπεινοὺς καὶ ἀγροί-

δασκάλους ἀποφῆναι τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, οἷόν
 σοι εἶναι δοκεῖ; τὸ δὲ ἐπαγγείλασθαι καὶ λόγῳ μὲν εἰ-
 πεῖν ἔργῳ δὲ ποιῆσαι αὐτοὺς ἀλιέας ἀνθρώπων, καὶ
 τοσαύτην αὐτῆς ἀρετὴν τε καὶ δύναμιν παρασχεῖν, ὡς
 καὶ γραφὰς συντάξαι καὶ βίβλους παραδοῦναι, καὶ ταύ-
 τας εἰς τοσοῦτον κρατῦναι, ὡς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμέ-
 νης παντοῖα γλώσση βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων μετα-
 βαλλομένας παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μελετᾶσθαι, καὶ πι-
 πτεῦσθαι θεῖα εἶναι λόγια τὰ ἐν αὐταῖς καταβεβλημέ-
 10 να, ὅσον εἰς ἀπόδειξιν ἐναργῆ τῆς αὐτοῦ θεότητος; Οἷ-
 ον δὲ καὶ τὸ αὐτὸν προφητεῦσαι τὸ μέλλον καὶ τοῖς μα-
 θηταῖς προμαρτυρασθαι, ὡς ἄρα ἐπὶ βασιλέων καὶ ἡγε-
 μόνων μέλλοιεν ἄγεσθαι τιμωρεῖσθαι τε καὶ τὰς ἐσχάτας
 ὑπομένειν κολάσεις, οὐ διὰ τινὰ πρᾶξιν ἄτοπον διὰ μό-
 νην δὲ τὴν εἰς τοῦτον ὁμολογίαν; Τὸ δὲ καὶ προθύμως
 αὐτοὺς ταῦθ' ὑπομεῖναι παρασκευάσαι εὐσεβείας τε ἡ-
 πλοῖς οὕτω φράξαι, ὡς ἀδάμαντος τὰς ψυχὰς κραταιο-
 τέρους ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἀγῶσι διαφαίνε-
 11 σθαι, ποῖον οὐκ ἂν ὑπερβάλοιτο λόγον; Τὸ δὲ μὴ μόνον
 ἐκείνους τοὺς αὐτῶ παρηκολουθηκότας, ἀλλ' ἤδη καὶ
 τοὺς ἐκείνων διαδόχους καὶ αὐθις τοὺς μετέπειτα γε-
 νομένους καὶ τοὺς εἰσέτι δεῦρο καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς οὕτω
 τῆς ψυχῆς νευρῶσαι τὰς δυνάμεις, ὡς μηδὲν ἄξιον θά-
 νάτου πράξαντας παντοίας κολάσεις καὶ πᾶν εἶδος στρε-
 βλωτηρίων μεθ' ἡδονῆς ὑπομένειν εὐσεβείας χάριν τῆς
 εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεόν, ποῖον οὐκ ἂν ὑπερβάλοιτο θαῦμα;
 Ἄλλὰ βασιλέων εἰς τοσοῦτον αἰῶνα τίς πώποτε κρα-
 τῶν διετέλεσεν; Τίς δ' οὕτω στρατηγεῖ μετὰ θάνατον καὶ
 τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἴστησι, καὶ πάντα τόπον καὶ χώραν
 καὶ πόλιν, Ἑλλάδα τε καὶ βάρβαρον, ὑποτάττει, ἀοράτω
 12 καὶ ἀφανεῖ δεξιᾷ τοὺς ἀντιπάλους χειρούμενος; Τό γε

κους ἀπὸ τὴν ἀλιείαν καὶ τοὺς κατέστησε νομοθέτας καὶ νομοδιδασκάλους τῶν λαῶν τῆς οἰκουμένης; Πόσον δὲ ἐναργῆ ἀπόδειξιν τῆς θεότητός του δὲν συνιστᾷ τὸ γεγονός ὅτι ἐπηγγέλη, καὶ εἶπε μὲν μὲ τὸν λόγον τοὺς ἔκαμε δὲ καὶ μὲ τὸ ἔργον ἀλιεῖς ἀνθρώπων, καὶ τοὺς ἐχορήγησε τόσῃν ἀρετῇ καὶ δύναμιν, ὥστε καὶ γραφὰς νὰ συντάξουν καὶ βίβλους νὰ παραδώσουν καὶ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτάς τόσῃν αὐθεντίαν, ὥστε νὰ μελετῶνται ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην μεταφρασμένοι εἰς παντοίας γλώσσας βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων, καὶ νὰ πιστεύεται ὅτι τὰ εἰς αὐτάς καταγεγραμμένα λόγια εἶναι
 10 θεῖα; Πόσον θαυμάσιον εἶναι πάλιν καὶ τὸ ὅτι ἐπροφήτευσεν τὸ μέλλον καὶ προεῖπεν εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι πρόκειται νὰ συρθοῦν εἰς τὸ βῆμα βασιλέων καὶ ἡγεμόνων, νὰ τιμωρηθοῦν καὶ νὰ ὑποστοῦν τὰς ἐσχάτας ποινὰς, ὄχι διὰ κάποιαν ἄτιμον πράξιν ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν; Ποίαν λογικὴν δὲν ὑπερβαίνει τὸ γεγονός ὅτι προητοίμασεν αὐτοὺς προθύμως νὰ ὑπομείνουν ταῦτα καὶ νὰ τοὺς ἐξοπλίσῃ τόσον ἀποτελεσματικῶς μὲ ὄπλα εὐσεβείας, ὥστε εἰς τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ν' ἀποδει-
 11 κνύωνται ἰσχυρότεροι εἰς τὰς ψυχὰς ἀπὸ ἀδάμαντα; Ποῖον δὲ θαῦμα δὲν ὑπερβαίνει τὸ γεγονός ὅτι τόσον στερεῶς ἐνεύρωσεν εἰς τὰς ψυχὰς ὄχι μόνον ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχον ἀκολουθήσει ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαδόχους ἐκείνων, καθὼς ἐπίσης καὶ τοὺς μεταγενεστέρους καὶ τοὺς σημερινούς ἀκόμη, ὥστε, ἐνῶ δὲν διέπραξαν τίποτε τὸ ἄξιον τῆς θανατικῆς ποινῆς, νὰ ὑπομένουν μὲ εὐχαρίστησιν παντοίας κολάσεις καὶ πᾶν εἶδος στρεβλωτηρίων χάριν τῆς εὐσεβείας εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων;

Ἄλλ' ἐπίσης ποῖος βασιλεὺς ἐπεμήκυνε τὴν διακυβέρνησιν του ἐπὶ τόσον πολὺν χρόνον; Ποῖος ἄλλος δύναται νὰ ἡγῆται στρατοῦ τόσον δυναμικῶς μετὰ θάνατον καὶ στήνει τρόπαια κατὰ ἐχθρῶν, καὶ ὑποτάσσει πάντα τόπον καὶ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν, ἑλληνικὴν καὶ βάρβαρον, ὑποδουλώνων τοὺς ἀντιπάλους μὲ ἀόρατον καὶ ἀφανῆ χεῖρα;
 12 Τὸ δὲ κορύφωμα τῶν λεχθέντων, δηλαδὴ ἢ διὰ τῆς δυνά-

μὴν κεφάλαιον τῶν εἰρημένων, ἡ πανταχοῦ γῆς διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πρυτανευθεῖσα εἰρήνη, περὶ ἧς τὰ εἰκότα προλαβόντες εἰρήκαμεν, ποῖον οὐκ ἂν συκοφαντῶν ἀποφράξειε στόμα, οὕτω μὲν ἔργῳ συνδραμούσης τῆ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλία καὶ τῷ καταβληθέντι ὑπ' αὐτοῦ τῷ παντὶ κόσμῳ κηρύγματι τῆς τῶν ἐθνῶν πάντων ὁμονοίας τε καὶ συμφωνίας, οὕτω δὲ πρόπαλαι ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ προφητῶν προαναπεφωνημένης τῆς κοσμικῆς τῶν ἐθνῶν εἰρήνης τοῦ τε πρὸς αὐτοῦ καταβληθέντος τοῖς ἔθνεσι λόγου;

Ἐπιλείπει με, βασιλεῦ, τὸ πᾶν τῆς ἡμέρας μῆκος τὰς ἐναργεῖς ἀποδείξεις τῆς ἐνθέου δυνάμεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐκ τῶν εἰσέτι νῦν ὄρωμένων ὑφ' ἐν πειρώμενον συνάγειν καὶ συνιστᾶν, ὅτι μηδεὶς πώποτε τῶν ἐξ αἰῶνος μήτε παρ' Ἑλλησι μήτε παρὰ βαρβάροις τοσαύτην ἀρετῆς ἐνθέου δύναμιν ἐπιδέδεικται, ὅσην ὁ σωτὴρ ὁ ἡμέτερος.

13 Τί δὲ λέγω ἀνδρῶν, ὅποτε μηδ' αὐτῶν τῶν παρὰ πᾶσιν τοῖς ἔθνεσι θεολογουμένων τοιαύτη τις πέφηνεν ἐπὶ γῆς φύσις; Ἡ δεικνύτω ὁ βουλόμενος, παρίτω δὲ πᾶς φιλόσοφος καὶ ἡμῖν λεγέτω, τίς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἤκουται ποτε Θεὸς καὶ ἥρωας αἰωνίου ζωῆς οὐρανίου τε βασιλείας μαθήματα πρόξενα παραδεδωκῶς ἀνθρώποις, οἷα ὁ ἡμέτερος σωτὴρ, φιλοσόφοις δόγμασιν μυρία πλήθη καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνασκεῖσθαι ποιήσας, οὐρανόν τε πείσας μεταδιώκειν καὶ τὰς ἐν οὐρανῷ διατριβὰς θεοφιλέσι ψυχαῖς ἀποκειμένας ἐλπίζειν; Τίς πώποτε θεὸς ἦ καὶ ἥρωας τὴν ἀφ' ἡλίου ἀνίσχοντος μέχρι δυομένου, μόνον οὐχὶ τὸν ἴσον ἡλίῳ διῦππεύσας δρόμον, ταῖς λαμπροτάταις τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας αὐγαῖς κατηύγασέ τε καὶ ἐφώτισεν, ὡς πανταχοῦ γῆς ἐνὶ Θεῷ πᾶν ἔθνος μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιτελεῖν λατρείαν; Τίς πώποτε θεὸς ἦ καὶ ἥρωας πάντας θεοῦς τε καὶ ἥρωας ἐλληνικοὺς καὶ βαρβάρους παραγκωνισάμενος, μηδένα μὲν ἐκείνων θεὸν εἶναι νομίζειν ἐνομοθέτησε καὶ νομοθετήσας ἔπεισεν, ἔπειτα πολεμηθεὶς ὑπὸ πάντων, εἰς ὧν αὐτὸς τὸ πᾶν τῶν ἐναντίων στρατόπεδον καθεί-

μεώς του ἐπικρατήσασα εἰς ὅλην τὴν γῆν εἰρήνη, περὶ τῆς ὁποίας εἶπομεν τὰ πρέποντα προηγουμένως, ποῖον οτόμα συκοφαντῶν δὲν θὰ ἔφραττε, ἀφοῦ συνέπεσαν ἀφ' ἑνός μὲν ἢ ὁμόνοια καὶ συμφωνία ὅλων τῶν ἐθνῶν μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ μετὰ τὸ καταβληθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον κήρυγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ προκηρυχθεῖσα ὑπὸ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ παλαιότατα παγκόσμιος εἰρήνη τῶν ἐθνῶν καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθεὶς εἰς τὰ ἔθνη λόγος;

Δὲν θὰ μοῦ ἀρκέση ὀλόκληρος ἡ ἡμέρα, βασιλεῦ, ἐὰν προσπαθῆσω νὰ συναγάγω τὰς ἰσχυρὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐνθέου δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκ τῶν καὶ τώρα ἀκόμη βλεπομένων σημείων καὶ νὰ δείξω ὅτι κανεὶς ποτὲ ἀπὸ ἀνέκαθεν, εἴτε Ἕλληνας εἴτε βάρβαρος, δὲν ἔχει ἐπιδείξει τόσην δύναμιν ἐνθέου ἀρετῆς, ὅσην ὁ ἡμέτερος

13 Σωτήρ.

Ἄλλὰ τί λέγω ἀνδρῶν, ἐνῶ οὔτε ἐκ τῶν θεοποιηθέντων μεταξὺ ὅλων τῶν ἐθνῶν δὲν ἐνεφανίσθη τοιαύτη φύσις ἐπὶ τῆς γῆς; Ἄλλως ἄς ἀποδείξῃ ὁ ἐπιθυμῶν, ἄς προσέλθῃ πᾶς φιλόσοφος καὶ ἄς μᾶς εἴπῃ, ποῖος ποτε δι' ὅλων τῶν αἰώνων Θεὸς ἢ ἥρωας ἠκούσθη νὰ ἔχη παραδώσει μαθήματα προπαρασκευάζοντα διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν οὐράνιον βασιλείαν, ὁποῖα ὁ ἡμέτερος Σωτήρ, ὁ ὁποῖος ἔκαμε ἀναρίθμητα πλήθη εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ν' ἀκολουθοῦν τὰ φιλόσοφα δόγματα, καὶ ἔπεισε νὰ ἐπιδιώκουν τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ ἐλπίζουν τὰς εἰς τὸν οὐρανὸν διατριβὰς τὰς ἀποκειμένας διὰ τὰς θεοφιλεῖς ψυχὰς; Ποῖος ποτὲ θεὸς ἢ ἥρωας ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως τὴν δύσιν, διανύσας τρόπον τινὰ τὸν ἴδιον μετὰ τὸν ἥλιον δρόμον, κατηύγασε καὶ ἐφώτισε μετὰ τὰς λαμπροτάτας αὐγὰς τῆς διδασκαλίας του, ὥστε εἰς ὀλόκληρον τὴν γῆν ὅλα τὰ ἔθνη νὰ τελοῦν μίαν λατρείαν εἰς ἓνα Θεόν; Ποῖος ποτὲ θεὸς ἢ ἥρωας, παραγκωνίσας ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας, ἑλληνικοὺς καὶ βαρβάρους, ἐνομοθέτησε νὰ μὴ πιστεύουν ὅτι εἶναι κανεὶς ἀπὸ ἐκείνους θεὸς καὶ νομοθετήσας ἔπεισε περὶ τούτου, ἔπειτα δὲ πολεμηθεὶς ἀπὸ ὅλους, ἐνῶ αὐτὸς ἦτο εἰς, ἀνέτρεψεν ὅλον τὸ στρατόπεδον τῶν ἀντι-

λεν, τῶν ἐξ αἰῶνος ἀπάντων θεῶν τε καὶ ἡρώων κρα-
 τῶν, ὡς καθ' ὄλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης Θεοῦ
 παῖδα μόνον αὐτὸν πρὸς τῶν ἔθνῶν ἀπάντων ἀναγορεύ-
 14 εσθαι; Τίς τοῖς τὸ μέγα στοιχεῖον τῆς γῆς οἰκοῦσι τοῖς
 τε κατὰ γῆν καὶ τοῖς κατὰ θάλατταν ἔφ' ἐκάστης ἑβδο-
 μάδος τὴν Κυριακὴν χρηματίζουσιν ἡμέραν ἑορτὴν ἄ-
 γειν ἐπὶ ταῦτόν συνιόντας παραδέδωκεν, καὶ οὐ τὰ σώ-
 ματα παιίνειν τὰς δὲ ψυχὰς ἐνθέοις παιδεύμασιν ἀνα-
 ζωπυρεῖν παρεσκεύασεν; Τίς θεὸς ἢ καὶ ἥρωας οὕτω πο-
 λεμηθεῖς ὡς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ τρόπαια νικητήρια κατὰ
 τῶν ἐχθρῶν ἤγειρεν; Οἱ μὲν γὰρ οὐ διέλιπον καὶ εἰς τέ-
 λος αὐτοῦ τὰ μαθήματά τε καὶ τὸν λαὸν πολιορκοῦντες,
 ὁ δ' ἀφανῆς ἀφανῶς τοὺς οἰκείους αὐτοῖς ἱεροῖς οἴκοις
 ἐπὶ μέγα δόξης προῆγεν.

15 Καὶ τί δεῖ λόγοις τὰς παντὸς λόγου κρείττονας ἐνθέ-
 ουσ δυνάμεις τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φιλοτιμεῖσθαι συνάγειν
 ὅτε καὶ σιωπῶντων ἡμῶν αὐτὰ βοῶσι τοῖς ὦτα ψυχῆς
 κεκτημένοις τὰ πράγματα, τοῦτο ξένον ἀληθῶς καὶ πα-
 ράδοξον καὶ ἐν μόνον ἐξ αἰῶνος τὸν κόσμον ἀνθρώπων
 ἐνηνοχέειν, τὸν ἀληθῶς παῖδα Θεοῦ τοῖς ἐπὶ γῆς ὄφθαι.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Η'

18 1 Περιττὰ δ' ἂν καὶ ἄλλως σοὶ εἶη τὰ παρ' ἡμῶν εἰσα-
 κούμενα, ὅς αὐτῇ τῇ πείρᾳ τῆς σωτηρίου θεότητος συν-
 αίσθησιν πολλάκις εἰληφώς, οὐ λόγοις ἀλλ' ἔργοις αὐ-
 2 τοῖς κήρυξ ἅπασιν τῆς ἀληθείας καθέστηκας· σὺ γὰρ ἡ-
 μῖν αὐτός, βασιλεῦ, σχολῆς δοθείσης εἶποις ἂν βουλευ-
 θεῖς μυρίας τοῦ σοῦ σωτῆρος θεοφανείας, μυρίας καθ'
 ὕπνου παρουσίας, οὐ τὰς ἀπορρήτους ἡμῖν ὑποβολὰς
 αὐτοῦ φημι, τὰς δ' ἐν αὐτῷ σοὶ λογισμῶ καταβαλλομένας
 καὶ περὶ τῆς τῶν ὄλων προνοίας τὰ κοινωφελῆ καὶ τὰ
 3 πᾶντη χρήσιμα παρατιθεμένας· ἐπαξίως δ' ἂν ἡμῖν τοῦ

πάλων, νικῶν ὄλους τοὺς ἐξ αἰῶνος θεοὺς καὶ ἥρωας, ὥστε μόνον αὐτὸς νὰ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης ὡς υἱὸς θεοῦ; Ποῖος παρέδωσεν εἰς ὄλους
 14 τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὸν μέγαν πλανήτην τῆς γῆς, εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ξηρᾶς καὶ τῶν νήσων, νὰ ἐορτάζουν συναθροιζόμενοι ὁμοῦ ἐκάστην ἐβδομάδα κατὰ τὴν καλουμένην Κυριακὴν ἡμέραν καὶ παρεσκεύασε νὰ μὴ παχύνουν τὰ σώματα ἀλλὰ νὰ ζωογονοῦν τὰς ψυχὰς μὲ ἐνθεα μαθήματα; Ποῖος θεὸς ἢ ἥρωας πολεμηθεὶς τόσον σκληρῶς ὡς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ ἔστησε νικητήρια τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν; Διότι ἐκεῖνοι μὲν δὲν ἐσταμάτησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος νὰ καταδιώκουν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ἀφανῆς προῆγε τοὺς ὁπαδούς του μαζί μὲ τοὺς ἱερούς οἴκους εἰς μέγα πεδῖον δόξης.

15 Ἄλλὰ τί χρειάζεται ἡ φιλοτιμία νὰ ἀναπτύξωμεν μὲ λόγους τὰς ἀνωτέρας παντὸς λόγου ἐνθέους δυνάμεις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐνῶ, καὶ ὅταν ἡμεῖς σιωπῶμεν, βοοῦν τὰ ἴδια τὰ πράγματα εἰς τοὺς ἔχοντας ψυχικὰ ὦτα, ὅτι τοῦτο μόνον περικλείει ὁ ἀνθρώπινος κόσμος πράγματι ξένον καὶ παράδοξον ἐξ αἰῶνος, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνεφανίσθη ἀληθῶς εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Η'

18 1 Θὰ ἦσαν καὶ ἄλλως περιττὰ τὰ ἀπὸ ἡμᾶς λεγόμενα εἰς σέ ὁ ὁποῖος, λαβῶν πολλάκις διὰ τῆς πείρας συναίσθησιν τῆς σωτηρίου θεότητος, κατέστης εἰς ὄλους κήρυξ
 2 τῆς ἀληθείας ὄχι μὲ λόγους ἀλλὰ μὲ ἔργα. Διότι, ὅταν δοθῇ εὐκαιρία, σὺ ὁ ἴδιος θὰ μᾶς εἴπης, βασιλεῦ, ἐφ' ὅσον ἐπιθυμοῦμεν, πολυαρίθμους ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος σου, πολυαρίθμους παρουσίας εἰς τὸν ὕπνον, δὲν ἐννοῶ τὰς ὑποδείξεις αἱ ὁποῖαι ἐνεργοῦνται ἀπορρήτως δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι καταβάλλονται εἰς τὸν λογισμὸν σου καὶ προσφέρουν τὰ ὠφέλιμα εἰς τὴν περὶ τοῦ κοινω-
 3 νικοῦ συνόλου πρόνοιαν καὶ τὰ γενικῶς χρήσιμα. Δύνα-

σοῦ προασπιστοῦ γε καὶ φύλακος Θεοῦ διελεύση τὰς ἐναργεῖς ἐν πολέμοις ἐπικουρίας, τὰς ἐχθρῶν καὶ ἐπιβούλων φθοράς, τὰς ἐν κινδύνοις δεξιώσεις, τὰς ἐν ἀπόροις εὐπορίας, τὰς ἐν ἐρημίαις ἀντιλήψεις, τὰς ἐν ἀμηχάνοις εὐρέσεις, τὰς τῶν μελλόντων προγνώσεις, τὰς περὶ τῶν καθόλου προμηθείας, τὰς περὶ τῶν ἀδήλων σκέψεις, τὰς περὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεις, τὰς πολιτικὰς οἰκονομίας, τὰς τῶν στρατοπέδων διοικήσεις, τὰς καθ' ἕκαστον διορθώσεις, τὰς περὶ τῶν κοινῶν διατάξεις, τὰς βιωφελεῖς νομοθεσίας. Καταριθμήσεις δ' ἂν ἀπαραλείπτως ἕκαστα τῶν ἡμᾶς μὲν λανθανόντων, σοὶ δ' αὐτῷ μόνῳ γνωριζομένων καὶ ταῖς σαῖς βασιλικαῖς μνήμαις οἷα θησαυροῖς ἐν ἀπορρήτοις τεταμιευμένων.

4 Ὡν δὴ χάριν ἀπάντων εἰκότως, αὐτοῖς δὴ τούτοις λαμπροῖς τεκμηρίοις τῆς σωτηρίου δυνάμεως χρησάμενος, οἶκον εὐκτῆριον τρόπαιον τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις πιστοῖς ἅμα καὶ ἀπίστοις ἀνέδειξας, νεῶν τε ἁγίου ἁγίου Θεοῦ ζωῆς τε ἀθανάτου καὶ βασιλείας ἐνθέου λαμπρὰ καὶ μεγάλα ἀφιερώματα, πρέποντά γε εὖ μάλα καὶ οἰκεῖα βασιλεῖ νικητῇ, τοῦ παμβασιλέως σωτῆρος ἀναθήματα· ἃ δὴ τῷ τῆς ἀθανάτου ζωῆς μαρτυρίῳ τε καὶ μνήματι περιβέβληκας, τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ Λόγον νικητὴν καὶ τροπαιοῦχον βασιλικοῖς χαρακτηῆρσιν ἐκτυπούμενος, πᾶσι τε τοῖς ἔθνεσι λαμπραῖς καὶ ἀνεπισκιάστοις φωναῖς, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ, τὴν εὐσεβῆ καὶ φιλόθεον ὁμολογίαν προκηρῦττων.

σαι νὰ μᾶς διηγηθῆς ἐπαξίως τὴν προφανῆ ἐπικουρίαν τοῦ προασπιστοῦ καὶ φύλακός σου Θεοῦ κατὰ τοὺς πολέμους, τὴν καταστροφὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ἐπιβούλων, τὴν βοήθειαν εἰς τοὺς κινδύνους, τὴν ὑπόδειξιν διεξόδων εἰς τὰ ἀδιέξοδα, τὴν ἐνίσχυσιν εἰς τὰς ἐρημίας, τὴν εὐρεσιν λύσεων εἰς τὰς ἀμηχανίας, τὴν πρόγνωσιν τῶν μελλόντων, τὴν πρόνοιαν διὰ τὴν γενικὴν εὐημερίαν, τὴν διευκρίνησιν ἀδήλων θεμάτων, τὴν διαχείρισιν μεγάλων ὑποθέσεων, τὴν διακυβέρνησιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, τὴν διοίκησιν τῶν στρατευμάτων, τὴν διόρθωσιν τῶν καταχρήσεων εἰς ὅλα τὰ μέρη, τὴν νομοθεσίαν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, τὴν νομοθεσίαν περὶ τοῦ κοινοῦ βίου. Δύνασαι νὰ ἀπαριθμήσῃς χωρὶς παραλείψεις τὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, μόνον δὲ ἐσὺ γνωρίζεις, διότι εἶναι ἀποταμιευμένοι εἰς τὴν βασιλικὴν σου μνήμην ὡς θησαυρὸς εἰς κρυψῶνα.

- 4 Εὐλόγως λοιπὸν χάριν ὄλων τούτων, τῶν λαμπρῶν τεκμηρίων τῆς δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος, ἐνεφάνισες ἐνώπιον ὄλων τῶν ἀνθρώπων, πιστῶν καὶ ἀπίστων μαζί, εὐκτῆριον οἶκον ὡς τρόπαιον τῆς ἐναντίον τοῦ θανάτου νίκης αὐτοῦ, καὶ ναὸν ἅγιον τοῦ ἀγίου Θεοῦ, μεγάλα καὶ λαμπρὰ ἀφιερώματα εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀναθήματα εἰς τὸν παμβασιλέα Σωτῆρα, πρέποντα καὶ οἰκεία εἰς τὸν νικητὴν βασιλέα. Μὲ αὐτὰ τὰ μνημεῖα περιέβαλες τὸ μαρτύριον καὶ τὸ μνῆμα τῆς ἀθανάτου ζωῆς, παραστῶν μὲ βασιλικούς χαρακτῆρας τὸν οὐράνιον Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς νικητὴν καὶ τροπαιοῦχον καὶ διακηρύσσωσιν τὴν εὐσεβῆ καὶ θεοσεβῆ ὁμολογίαν σου εἰς ὅλα τὰ ἔθνη μὲ λαμπράς καὶ ἀνεπισκιάστους φωνάς, δι' ἔργου καὶ λόγου.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Λ Ο Γ Ο Σ Α'

Προοίμιον περὶ τῆς Κωνσταντίνου τελευτῆς.

- 1 1 Ἄρτι μὲν τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ παντοίων δεκάδων (διττῶν τε καὶ τριττῶν) περιόδους ἐν ἑορτῶν εὐωχίαις πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐπανηγύριζεν, ἄρτι δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὸν καλλίνικον, μέσον ἀπολαβόντες Θεοῦ λειτουργῶν συνόδου, εἰκοσαετηρικοῖς ὕμνοις ἐγεραίρομεν, ἤδη δὲ καὶ τριακονταετηρικοῦς αὐτῷ λόγων πλέξαντες στεφάνους, ἐν αὐτοῖς πρώην βασιλείοις τὴν ἱερὰν κεφαλὴν ἀναστέφομεν· νυνὶ δ' ὁ λόγος ἡμῖν ἀμηχανῶν ἔστηκε, παθῶν μὲν τι τῶν συνήθων προσφθέγγασθαι, ἀπορῶν δ' ὅπη καὶ τράποιτο μόνῳ τε τῷ θαύματι τῆς ξενιζούσης ὄψεως καταπεπληγμένος. Ὅπη γὰρ ἀτενὲς ἐμβλέπειεν, ἦν τε πρὸς ἕω ἦν τε πρὸς ἑσπέραν, ἦν τ' ἐπὶ γῆς αὐτῆς ὅλης ἦν τε πρὸς οὐρανόν, πάντα καὶ πανταχοῦ τὸν μακάριον αὐτοῖς συνόντα βασιλέα ἐθεώρει. Γῆς μὲν γὰρ τοὺς αὐτοῦ παῖδας οἶά τις νέους λαμπτήρας τῶν αὐτοῦ μαρμαρυγῶν συνορᾷ πληροῦντας τὸ πᾶν, αὐτόν τε ζῶντα δυνάμει καὶ τὸν σύμπαντα διακυβερνῶντα βίον κρειττόνως ἢ πρόσθεν τῇ τῶν παιδῶν πολυπλασιασθέντα διαδοχῇ· οἱ καισάρων μὲν ἔτι πρότερον μετεῖχον τιμῆς, νυνὶ δ' ὅλον αὐτὸν ἐνδυσάμενοι θεοσεβείας ἀρετῇ, αὐτοκράτορες αὐγουστοὶ σεβαστοὶ βασιλεῖς τοῖς τοῦ πατρὸς ἐμπρέποντες καλλωπίσμασιν ἀνεδείχθησαν.

Περὶ υἱῶν αὐτοῦ βασιλευσάντων. Ἔτι προοίμιον.

- 2 1 Καὶ τὸν ἐν σώματι δὲ θνητῷ μικρῷ πρόσθεν ὀρώ-

1. Πρόκειται περὶ τῆς συνόδου Νικαίας τοῦ 325, τῆς πρώτης οἰκουμένης. Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ λόγος τοῦ Εὐσεβίου δὲν ἐσώθη.

2. Εἶναι ὁ Τριακονταετηρικός Λόγος.

3. Οἱ τρεῖς υἱοὶ ἦσαν οἱ Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος καὶ Κώνστας.

Λ Ο Γ Ο Σ Α΄

Προοίμιον. Περί τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου

- 1 1 Πρὸ καιροῦ ὅλη ἡ ἀνθρωπότης ἐπανηγύριζε μὲ διασκεδαστικάς ἐορτάς παντοειδεῖς δεκαετηρίδας τοῦ μεγάλου βασιλέως (διπλᾶς καὶ τριπλᾶς), πρὸ καιροῦ δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐγκωμιάσαμεν τὸν καλλίνικον ἡγεμόνα, καθὼς τὸν ὑπεδέχθημεν εἰς τὸ μέσον συνόδου λειτουργῶν
- 2 τοῦ Θεοῦ¹, μὲ εἰκοσιετηρικούς ὕμνους. Προσφάτως δὲ, πλέξαντες δι' αὐτὸν τριακονταετηρικούς στεφάνους λόγων, ἐστέψαμεν τὴν ἱερὰν κεφαλὴν του εἰς τὰ ἴδια τὰ ἀνάκτορά του². Τώρα ὅμως ἡ σκέψις μας σταματᾷ μὲ ἀμηχανίαν· ποθεῖ μὲν νὰ ἐκφέρῃ κάτι ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, ἀλλ' ἀπορεῖ ποῦ νὰ βαδίσῃ, κατάπληκτος ἀπὸ μόνον τὸ θαῦμα τῆς παραδόξου ὄψεως. Διότι ὅπου καὶ ἂν ἀτένιζεν, εἴτε πρὸς τὴν ἀνατολὴν εἴτε πρὸς τὴν δύσιν, εἴτε πρὸς ὀλόκληρον τὴν γῆν εἴτε πρὸς τὸν ἴδιον τὸν οὐρανόν, παντοῦ καὶ πάντοτε ἀντίκρουζε τὸν μακάριον βασιλέα νὰ
- 3 παρευρίσκεται εἰς αὐτὰ. Εἰς τὴν γῆν παρατηρεῖ τοὺς υἱούς του νὰ πληρώνουν τὸ πᾶν ὡς νέοι λαμπτήρες ἀντανακλῶντες τὰς μαρμαρυγὰς του, καθὼς καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον δυνάμει νὰ ζῆ καὶ διακυβερνᾷ ὅλας τὰς ὑποθέσεις καλύτερα ἀπὸ προηγουμένως, πολλαπλασιασμένος διὰ τῆς διαδοχῆς ἀπὸ τοὺς υἱούς του. Πρωτύτερα μὲν αὐτοὶ μετεῖχον ἤδη τοῦ ἀξιώματος τῶν Καισάρων³, ἀλλὰ τώρα, ὀφροῦ ἐνεδύθησαν ὅλον αὐτὸν μὲ τὴν ἀρετὴν τῆς θεοσεβείας, ἀνεδείχθησαν αὐτοκράτορες αὔγουστοι σεβαστοὶ βασιλεῖς, διαπρέποντες μὲ τὰ στολίσματα τοῦ πατρός.

Συνέχεια προοιμίου. Περί τῆς βασιλείας τῶν υἱῶν αὐτοῦ

- 2 1 Καὶ ὑπερεκπλήσσει ἡ σκέψις, καθὼς βλέπει αὐτὸν ὁ

μενον αὐτοῖς θ' ἡμῖν συνόντα παραδοξότατα καὶ μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτήν, ὅτε ἡ φύσις ὡς ἀλλότριον τὸ περιττὸν ἐλέγχει, τῶν αὐτῶν βασιλικῶν οἰκῶν τε καὶ κτημάτων καὶ τιμῶν καὶ ὕμνων ἡξιωμένον θεώμενος
 2 ὁ λόγος ὑπερεκπλήττεται· ἤδη δὲ καὶ πρὸς αὐταῖς οὐρανίαις ἀψῖσιν ἑαυτὸν ἐκτείνας, κἀνταῦθα τὴν τρισμακάριον ψυχὴν αὐτῷ Θεῷ συνοῦσαν φαντάζεται, θνητοῦ μὲν καὶ γεῶδους παντὸς ἀφειμένην περιβλήματος, φωτὸς δ' ἐξαστραπτούση στολῇ καταλαμπομένην. Εἶτα οὐκέτι μὲν μακραῖς χρόνων περιόδοις ἐν θνητῶν διατριβαῖς εἰλουμένην αὐτήν, αἰωνοθαλεῖ δὲ διαδήματι ζωῆς τε ἀτελευτήτου καὶ μακαρίου αἰῶνος ἀθανασία τετιμημένην ἐννοῶν, ἀχανῆς ἔστηκεν οἷα θνητὸς λόγος, μηδεμίαν μὲν ἀφιεῖς φωνὴν τῆς δ' αὐτὸς αὐτοῦ κατεγνωκῶς ἀσθενείας, καὶ δὴ σιωπὴν καθ' ἑαυτοῦ ψηφισάμενος τῷ κρείττονι καὶ καθόλου λόγῳ παραχωρεῖ τυγχάνειν τῆς τῶν ἐφαμίλλων ὕμνων ἀξίας· ὧ δὴ καὶ μόνῳ δυνατὸν ἀθανάτῳ καὶ Θεοῦ ὄντι λόγῳ τὰς οἰκειίας πιστοῦσθαι φωνᾶς.

Περὶ Θεοῦ τιμῶντος εὐσεβεῖς βασιλεῖς καὶ ἀπολύντος τυράννους.

3 1 Δι' ὧν τοὺς μὲν αὐτὸν δοξάζοντάς τε καὶ τιμῶντας ἀμοιβαίως ὑπερβάλλεσθαι χαρίσμασι, τοὺς δ' ἐχθροὺς καὶ πολεμίους σφᾶς αὐτοὺς αὐτῷ καταστήσαντας τὸν ψυχῶν ὄλεθρον ἑαυτοῖς περιποιήσῃν θεσπίσας, ἐντεῦθεν ἤδη τῶν αὐτοῦ λόγων τὰς ἐπαγγελίας ἀψευδεῖς παρεστήσατο, ἀθέων μὲν καὶ θεομάχων τυράννων ἀπευκτὰ δείξας τοῦ βίου τὰ τέλη, τοῦ δ' αὐτοῦ θεράποντος ζηλωτὸν καὶ πολυῦμνητον πρὸς τῇ ζωῇ καὶ τὸν θάνατον ἀποφήνας, ὡς ἀξιομνημόνευτον καὶ τοῦτον στηλῶν τε
 2 οὐ θνητῶν ἀλλ' ἀθανάτων ἐπάξιον γενέσθαι. Θνητῶν μὲν γὰρ φύσις, θνητοῦ καὶ ἐπικήρου τέλους παραμύθιον εὐραμένη, εἰκόνων ἀναθήμασι τὰς τῶν προτέρων μνήμας ἀθανάτοις ἔδοξε γεραίρειν τιμαῖς, καὶ οἱ μὲν σκιαγρα-

ὁποῖος πρὸ ὀλίγου ἐφαίνετο μέσα εἰς θνητὸν σῶμα καὶ συνευρίσκετο μὲ αὐτοὺς καὶ μὲ ἡμᾶς νὰ ἀξιῶνεται παραδοξότατα τῶν ἰδίων ἀνακτόρων καὶ κτημάτων, τιμῶν καὶ ὕμνων, ἀκόμη καὶ μετὰ θάνατον ὅταν ἡ φύσις ἐλέγχει

2 κάθε τι ὑπερβολικὸν ὡς ἀταίριαστον. Τώρα δὲ ἐκτεινομένη καὶ ἔως τὰς οὐρανίας ἀψίδας ἢ σκέψεις, φαντάζεται καὶ ἐδῶ τὴν τρισμακαρίαν ψυχὴν νὰ συνευρίσκεται μὲ τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, ἐλευθέρα ἀπὸ κάθε γήινον περίβλημα καὶ περίλαμπρον μέσα εἰς ἀστράπτουσαν στολὴν φωτός. Ἐπειτα ἀντιλαμβανόμενος ὁ λόγος ὅτι ἡ ψυχὴ του δέν κινεῖται ἐπὶ μακρὰς χρονικὰς περιόδους εἰς ἀσχολίας θνητῶν, ἀλλὰ εἶναι τιμημένη μὲ αἰωνοθαλὲς διάδημα ἀτελευτήτου ζωῆς καὶ μὲ ἀθανασίαν μακαρίου αἰῶνος, μένει ἄλαλος ὡς λόγος θνητός, μὴ ἐκφέρων καμμίαν φωνὴν ἀλλὰ ἀναγνωρίζων ὁ ἴδιος τὴν ἀδυναμίαν του καὶ καταδικάσας ἑαυτὸν εἰς σιωπὴν παραχωρεῖ τὴν ψυχὴν τούτου εἰς τὸν ἀνώτερον καθολικὸν Λόγον, διὰ νὰ εὖρη ἐφαιμίλους πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ὕμνου· αὐτὸς μόνος ὡς ἀθάνατος καὶ πράγματι Θεοῦ Λόγος εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ἴδια τὰ λόγια του.

Τιμὴ πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς βασιλεῖς καὶ τιμωρία τυράννων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ

3 1 Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ἐθέσπισεν ὅτι οἱ μὲν δοξάζοντες καὶ τιμῶντες αὐτὸν θὰ ἀπολαύσουν ἀφθόνων ἀμοιβῶν, οἱ δὲ καταστήσαντες εἰς αὐτὸν ἑαυτοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους θὰ ἐξασφαλίσουν εἰς ἑαυτοὺς ὄλεθρον ψυχῶν. Ἦδη δὲ κατέστησεν ἀψευδεῖς τὰς ἐπαγγελίας του μὲ τοῦτο, ὅτι τῶν μὲν ἀθέων καὶ θεομάχων τυράννων ἔδειξε τὰ τέλη ἀπευκτά, τοῦ δὲ θεραπευτοῦ του ἐφάνερωσε τὸν θάνατον ἐξ ἴσου ζηλευτὸν καὶ πολυῦμνητον μὲ τὴν ζωὴν, ὥστε νὰ γίνῃ καὶ ὁ θάνατος ἀξιομνημόνευτος καὶ ἄξιος νὰ τιμηθῇ μὲ στήλας ὄχι θνητὰς ἀλλ' ἀθανάτους. Διότι ἡ φύσις τῶν θνητῶν, εὐροῦσα κάποιαν παρηγορίαν διὰ τὸ θνητὸν καὶ πρόσκαιρον τέλος, ἐνόμισεν ὅτι διὰ τῆς ἀφιερώσεως εἰκόνων δοξάζει τὰς μνήμας τῶν προγόνων μὲ ἀ-

2

φίαις κηροχύτου γραφῆς ἄνθρσιν, οἱ δὲ γλυφαῖς ὕλης ἀψύχου ἀνδρείκελα σχήματα τεκτηνᾶμενοι, οἱ δὲ κύρβεσι καὶ στήλαις βαθείας γραμμᾶς ἐγχαρᾶξαντες, μνήμαις ὑπέλαβον αἰωνίαις τὰς τῶν τιμωμένων ἀρετὰς παραδιδόναι. Τὰ δ' ἦν ἄρα πᾶντα θνητὰ χρόνου μήκει δαπανώμενα, φθαρτῶν ἄτε σωμάτων ἰνδᾶλματα, οὐ μὴν ἀθανάτου ψυχῆς ἀποτυποῦντα ἰδέας. Ὅμως δ' οὖν ἀπαρκεῖν ἐδόκει ταῦτα τοῖς μηδὲν ἕτερον μετὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου καταστροφὴν ἐν ἀγαθῶν ἐλπίσι τιθεμένοις. Θεὸς δ' ἄρα, Θεὸς ὁ κοινὸς τῶν ὅλων σωτὴρ, μείζονα ἢ κατὰ θνητοῦς λογισμοῦς τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς ἀγαθὰ παρ' ἑαυτῷ ταμιευσάμενος, τὰ πρωτόλεια τῶν ἐπάθλων ἐνθένδε προαρραβωνίζεται, θνητοῖς ὀφθαλμοῖς ἄμωσγέπως τὰς ἀθανάτους πιστούμενος ἐλπίδας. Παλαιοὶ ταῦτα χρησιμοὶ προφητῶν γραφῆ παραδοθέντες θεσπίζουσι, ταῦτα βίοι θεοφιλῶν ἀνδρῶν παντοίαις ἀρεταῖς πρόπαλαι διαλαμπάντων τοῖς ὀψιγόνοις μνημονευόμενοι μαρτύρονται, ταῦτα καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἀληθῆ ὄντα διήλεγξε χρόνος, καθ' ὃν Κωνσταντῖνος Θεῷ τῷ παμβασιλεῖ μόνος τῶν πώποτε τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς καθηγησαμένων γεγονῶς φίλος ἐναργὲς ἅπασιν ἀνθρώποις παράδειγμα θεοσεβοῦς κατέστη βίου.

“Ὅτι Θεὸς Κωνσταντῖνον ἐτίμησεν

4 1 Ταῦτα δὲ καὶ Θεὸς αὐτός, ὃν Κωνσταντῖνος ἐγέρει-
 ρεν, ἀρχομένῳ καὶ μεσάζοντι καὶ τελευτῶντι τῆς βασι-
 λείας αὐτῷ δεξιὸς παραστάς, ἐναργέσι ψήφοις ἐπιστώ-
 σατο, διδάσκαλον θεοσεβοῦς ὑποδείγματος τὸν ἄνδρα τῷ
 θνητῷ γένει προβεβλημένος· μόνον γοῦν αὐτὸν τῶν ἐξ

- θανάτους τιμὰς· ἄλλοι χρησιμοποιοῦντες κηρόχυτον ζωγραφικὴν, ἄλλοι κατασκευάζοντες ἀγάλματα μὲ γλυπτικὴν ἐπὶ ἀψύχου ὕλης, ἄλλοι χαράσσοντες βαθείας γραμμὰς εἰς πλάκας καὶ μνημεῖα, ὑπέθεσαν ὅτι παραδίδουν τὰς ἀρετὰς τῶν τιμωμένων εἰς αἰωνίαν μνήμην. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι θνητά, καταστρεφόμενα μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, διότι ἀποτυπώνουν ὁμοιώματα σωμάτων καὶ ὄχι ἰδέας τῆς ἀθανάτου ψυχῆς. Ἄλλ' ὅμως ἐφαίνετο ὅτι αὐτὰ εἶναι ἐπαρκῆ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι μετὰ τὸ τέλος τοῦ
- 3 θνητοῦ βίου δὲν ἤλπιζον σοβαρῶς εἰς τίποτε ἄλλο. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὁ κοινὸς σωτὴρ τῶν ὄλων Θεός, ὁ ὁποῖος ἔχει πλησίον του θησαυρισμένα διὰ τοὺς ἐραστὰς τῆς εὐσεβείας ἀγαθὰ ἀνώτερα ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ φαντασθοῦν θνητοὶ λογισμοί, δίδει ἀπὸ ἐδῶ ὡς προαρραβῶνα τὰ πρωτόλεια τῶν ἐπάθλων, ἐπιβεβαιώνων κατὰ κάποιον τρόπον τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας μὲ θνητοὺς ὀφθαλμούς.
- 4 Ταῦτα θεσπίζουν παλαιοὶ χρησμοὶ προφητῶν, παραδοθέντες ἐγγράφως, ταῦτα μαρτυροῦν βίοι θεοφιλῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαμψαν παλαιὰ μὲ παντοειδεῖς ἀρετὰς, μνημονεύομενοι ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους, ταῦτα ἀπέδειξεν ἀληθινὰ καὶ ἡ ἰδικὴ μας ἐποχῆ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἡγεμόνας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὅπου ἔγινε φίλος τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ, κατέστη ἐναργὲς παράδειγμα θεοσεβοῦς βίου εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ἔστιν ὅτι ὁ Θεὸς ἐτίμησε τὸν Κωνσταντῖνον

- 4 1 Ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ἐσέβητο, ἐπεβεβαίωσε ταῦτα μὲ σαφεῖς ἐκδηλώσεις, συμπαρασταθεῖς ἐνεργῶς εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ μέσα καὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, καὶ ἀναδείξας τὸν ἄνδρα διδάσκαλον θεοσεβοῦς ὑποδείγματος εἰς τὸ θνητὸν γένος. Καταστήσας λοιπὸν μόνον αὐτὸν, ἀπὸ ὅλους τοὺς περιβοή-

αἰῶνος ἀκοῆ βοηθέντων αὐτοκρατόρων οἷόν τινα μέγιστον φωστῆρα καὶ κήρυκα μεγαλοφωνότατον τῆς ἀπλανοῦς θεοσεβείας προστησάμενος, μόνῳ τὰ ἐχέγγυα τῆς αὐτοῦ θεοσεβείας διὰ παντοίων τῶν εἰς αὐτὸν κεχορηγημένων ἀγαθῶν ἐνεδείξατο.

“Οτι ἐβασίλευσε μὲν εὐσεβῶς ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη μοναρχήσας, ἔζησε δὲ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα.

5 Χρόνον μὲν βασιλείας τρισὶ δεκάδων περιόδοις τελείαις καὶ προσέτι λῶον τιμήσας, τούτων δὲ διπλάσιον τοῦ παντὸς αὐτῷ βίου τὴν ἐν ἀνθρώποις περιορίσας ζωὴν τῆς δ’ αὐτοῦ μοναρχικῆς ἐξουσίας τὴν εἰκόνα δούς, νικητὴν ἀπέδειξε παντὸς τυραννικοῦ γένους θεομάχων τε ὀλετῆρα γιγάντων, οἱ ψυχῆς ἀπονοία πρὸς αὐτὸν ἤραναντο τὸν παμβασιλέα τῶν ὅλων δυσσεβείας ὄπλα. Ἄλλ’ οἱ μὲν ὡς εἰπεῖν ἐν βραχεῖ φανέντες ἅμα τε καὶ ἀπέσβησαν, τὸν δ’ αὐτοῦ θεράποντα Θεὸς ὁ εἷς καὶ μόνος ἕνα πρὸς πολλοὺς θεϊκῆ φραξάμενος παντευχία, τῆς τῶν ἀθέων πληθύος δι’ αὐτοῦ τὸν θνητὸν ἀποκαθήρας βίον, εὐσεβείας τῆς εἰς αὐτὸν διδάσκαλον πᾶσιν ἔθνεσι κατεστήσατο, μεγάλη βοῆ ταῖς πάντων ἀκοαῖς μαρτυρόμενον τὸν ὄντα Θεὸν εἰδέναί, τὴν δὲ τῶν οὐδαμῶς ὄντων ἀποστρέφεται πλάνην.

“Οτι Θεοῦ μὲν δοῦλος ἦν ἐθνῶν δὲ νικητῆς.

6 Καὶ ὁ μὲν οἷα πιστὸς καὶ ἀγαθὸς θεράπων τοῦτ’ ἐπραττε καὶ ἐκήρυττε, δοῦλον ἄντικρυς ἀποκαλῶν καὶ θεράποντα τοῦ παμβασιλέως ὁμολογῶν ἑαυτόν, Θεὸς δ’ αὐτὸν ἐγγύθεν ἀμειβόμενος κύριον καθίστησι καὶ δεσπότην νικητὴν τε μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος αὐτοκρατόρων ἁμαχὸν καὶ ἀήττητον, εἰσαεὶ νικῶντα τροπαίοις τε τοῖς κατ’ ἐχθρῶν διὰ παντὸς φαιδρυνόμενον, βασιλέα τε το-

4. Ἐννοοῦνται οἱ πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοκράτορες, διώκται τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

τους αυτοκράτορας τῆς ἱστορίας μέγιστον φωστῆρα καὶ κήρυκα τῆς ἀληθινῆς θεοσεβείας μεγαλοφρονότατον, εἰς αὐτὸν μόνον ἐφάνερωσε τὰ ἐχέγγυα τῆς θεοσεβείας του διὰ τῶν παντοειδῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια ἐχορήγησεν εἰς αὐτόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐβασίλευσεν εὐσεβῶς ἄνω τῆς τριακονταετίας καὶ ἔζησεν ἄνω τῆς ἐξηκονταετίας

5 Ὁ Θεὸς τὸν ἐτίμησε μὲ ὑπερτριακονταετῆ περίοδον βασιλείας καὶ ὥρισεν ὅλην τὴν ἐπίγειον ζωὴν του μὲ διπλάσιον χρόνον. Δώσας δὲ εἰς αὐτόν τὴν εἰκόνα τῆς ἰδικῆς του ἐξουσίας, τὸν κατέστησε νικητὴν παντός τυραννικοῦ γένους καὶ καταστροφέα θεομάχων γιγάντων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ ψυχικὴν μανίαν ἐσήκωσαν ὄπλα δυσσεβείας πρὸς τὸν ἴδιον τὸν παμβασιλέα τῶν ὄλων⁴. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἐμφανισθέντες πρὸς στιγμὴν, οὕτως εἰπεῖν, ἐξηφανίσθησαν ἀμέσως. Ὁ δὲ εἰς καὶ μόνος Θεὸς ἐνδύσας τὸν θεράποντά του, ἓνα ἐναντίον πολλῶν, μὲ τὴν θεϊκὴν πανοπλίαν καὶ ἐκκαθάρσας δι' αὐτοῦ τὸν θνητὸν βίον ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀθέων, τὸν κατέστησεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη διδάσκαλον, μαρτυροῦντα εἰς τὰς ἀκοὰς ὄλων ὅτι γνωρίζει τὸν ὄντα Θεόν, καὶ ὅτι ἀποστρέφεται τὴν πλάνην τῶν μὴ ὄντων.

Ὅτι ἦτο μὲν δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νικητῆς τῶν ἐθνῶν

6 Καὶ αὐτὸς μὲν ὡς πιστὸς καὶ ἀγαθὸς θεράπων ἔπραττε καὶ ἐκήρυττε τοῦτο, ἀποκαλῶν ἀνοικτὰ δοῦλον καὶ ὁμολογῶν ἑαυτὸν θεράποντα τοῦ παμβασιλέως, ὁ δὲ Θεὸς ἀνταμείβων αὐτὸν ἐπαξίως τὸν καθιστᾷ κύριον καὶ δεσπότην καὶ νικητὴν, μόνον αὐτόν ἀπὸ ὅλους τοὺς αυτοκράτορας τῶν αἰώνων ἀμάχητον καὶ ἀήττητον, νικῶντα παντοτεινὰ καὶ φαιδρυνόμενον διαπαντός μὲ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τὸν καθιστᾷ βασιλέα τόσον μέγαν, ὅσον κα-

σοῦτον, ὅσος οὐδείς ἀκοῆ τῶν πάλαι πρότερον μνημονεύεται γενέσθαι· οὕτω μὲν θεοφιλῆ καὶ τρισμακάριον, οὕτω εὐσεβῆ καὶ πανευδαίμονα, ὡς μετὰ πάσης μὲν ραστώνης πλειόνων ἢ οἱ ἔμπροσθεν κατασχεῖν ἔθνῶν, ἄλυπον δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς αὐτὴν καταλῆξαι τελευτήν.

Πρὸς Κῦρον τὸν Περσῶν βασιλέα καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα σύγκρισις.

7 Περσῶν μὲν δὴ Κῦρον παλαιὸς ἀννυμεῖ λόγος περιφανῆ βασιλέα ἀποφανθῆναι τῶν πώποτε. Ἀλλ' ἐπεὶ μὴ ταῦτα τέλος δ' ἐχρῆν μακροῦ βίου σκοπεῖν, φασὶν αὐτὸν οὐκ αἴσιον αἰσχροῦν δὲ καὶ ἐπονείδιστον ὑπὸ γυναικὸς θάνατον ὑποστῆναι. Μακεδόνων δ' Ἀλέξανδρον Ἑλλήνων ἄδουσι παῖδες μυρία μὲν παντοίων ἔθνῶν γένη καταστρέψασθαι, θᾶττον δ' ἢ συντελέσαι εἰς ἄνδρας ὠκύμορον ἀποβῆναι, κώμοις ἀποληφθέντα καὶ μέθαις. Δύο μὲν οὗτος πρὸς τοῖς τριάκοντα τὴν πᾶσαν ζωὴν ἐνιαυτοῖς ἐπλήρου, τούτων δὲ τὴν τρίτην οὐ πλέον ὁ τῆς βασιλείας περιώριζε χρόνος, ἐχώρει δὲ δι' αἱμάτων ἀνήρ σκηπτοῦ δίκην, ἀφειδῶς ἔθνη καὶ πόλεις ὅλας ἤβηδὸν ἐξανδραποδιζόμενος. Ἄρτι δὲ μικρὸν ἀνθούσης αὐτῷ τῆς ὥρας καὶ τὰ παιδικὰ πενθοῦντι δεινῶς τὸ χρεῶν ἐπιστὰν ἄτεκνον ἄρριζον ἀνέστιον ἐπ' ἀλλοδαπῆς καὶ πολεμίας αὐτόν, ὡς ἂν μὴ εἰς μακρὸν λυμαίνοιτο τὸ θνητὸν γένος, ἠφάνιζεν. Αὐτίκα δ' ἡ βασιλεία κατετέμνετο, τῶν θεραπόντων ἐκάστου μοῖρᾶν τινα περισπῶντος καὶ διαρπάζοντος ἑαυτῷ. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τοιούτοις ἀννυμεῖται χοροῖς.

“Οτι τῆς οἰκουμένης πάσης σχεδὸν ἐκράτησεν.

8 1 Ὁ δ' ἡμέτερος βασιλεὺς ἐξ ἐκείνου μὲν ἤρχετο οὐ-

5. Οἱ ἱστορικοὶ δίδουν ἀντιφατικὰς εἰδήσεις. Κατὰ Διόδωρον (3, 11) ἐσταυρώθη ἀπὸ τὴν βασιλισσαν τῶν Σκυθῶν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (1, 205-214) ἐφονεύθη εἰς μάχην, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ του ἐτοποθετήθη ἀπὸ τὴν Τάμυριν εἰς σάκκον μὲ αἶμα. Ὁ Ξενοφῶν (Κύρου παιδεία 8, 7) λέγει ὅτι ἀπέθανεν εἰρηνικῶς.

νείς ἀπό τοὺς παλαιοὺς δὲν μνημονεύεται ἀπὸ τὴν παράδοσιν ὅτι ἔγινε, τόσον θεοφιλῆ καὶ τρισμακάριον, τόσον εὐσεβῆ καὶ τρισευτυχῆ, ὥστε νὰ ἐξουσιάσῃ μὲ κάθε εὐκολίαν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς προηγουμένους ἐθνῶν καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐξουσίαν του ἀτάραχον μέχρι θανάτου του.

Σύγκρισις πρὸς Κῦρον τῶν Περσῶν καὶ Ἀλέξανδρον τῶν Μακεδόνων

7 Ἡ παλαιὰ ἱστορία ἀνυμνεῖ τὸν Κῦρον τῶν Περσῶν ὡς τὸν περιφανέστερον ἕως τότε βασιλέα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ὑπολογίζωμεν αὐτὰ ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ βίου· λέγουν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶχεν αἴσιον θάνατον, ἀλλὰ αἰσχρὸν καὶ ἐπονείδιστον, προκληθέντα ἀπὸ γυναῖκα⁶. Διὰ τὸν Ἀλέξανδρον δὲ τῶν Μακεδόνων οἱ Ἕλληνες διηγοῦνται ὅτι κατέστρεψε πλῆθος παντοειδῶν ἐθνῶν. Ἀπέθανεν ὁμως γρήγορα, πρὶν φθάσῃ εἰς ὠριμον ἡλικίαν, καταβληθεὶς ἀπὸ τὰς εὐωχίας καὶ τὴν μέθην⁷. Ὁλη ἡ ζωὴ του διήρκεσε τριάντα δύο ἔτη, ἡ δὲ περίοδος τῆς βασιλείας του δὲν ἐκάλυψε περισσότερον ἀπὸ τὸ ἐν τρίτον τοῦ χρόνου τούτου. Ἐπροχώρει ὁ ἀνὴρ αὐτὸς δι' αἱμάτων ὡς κεραυνός, ἐξανδραποδίζων ἀλύπητα ἔθνη καὶ πόλεις ὀλοκλήρους, νέους καὶ ἡλικιωμένους. Μόλις δὲ ἔφθασεν εἰς ὠριμότητα καὶ ἤρχισε νὰ πενθῆ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν παιδικῶν ἀπολαύσεων, τὸν ἠφάνισεν ὁ θάνατος ἄτεκνον, ἄρριζον, ἀνέστιον, εἰς ξένην καὶ ἐχθρικὴν χώραν, διὰ νὰ μὴ λυμαίνεται ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἀμέσως δὲ ἡ ἐπικράτεια κατετέμνετο, καθὼς ἕκαστος τῶν ἀξιωματῶν ἀπέσπα καὶ ἤρπαζε δι' ἑαυτὸν ἓνα τμήμα. Διὰ τοιαῦτα ἐπιτεύγματα ἀνυμνεῖται αὐτός⁷.

Ἔστι ἐκκυριάρχησεν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην

8 1 Ὁ δὲ ἰδικός μας βασιλεὺς ἤρχισεν ἀπὸ ἐκεῖ, ὅπου ἔτε-

6. Ἀπέθανεν ἀπὸ ἐλώδη πυρετόν, ὁ ὁποῖος δυνατὸν νὰ ἐπεδεινώθη ἀπὸ οἰνοποσίαν.

7. Ὁ Εὐσέβιος μειώνει ἐδῶ ὑπερβολικὰ τὴν προσφορὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ λόγους ἐγκωμισαστικοῦς πρὸς τὸν ἡρώα του.

περὸ Μακεδῶν ἐτελεύτα, ἐδιπλασίαζε δὲ τῷ χρόνῳ
 τὴν ἐκείνου ζωὴν, τριπλάσιον δ' ἐποιεῖτο τῆς βασιλείας
 2 τὸ μῆκος. Ἡμέροις γέ τοι καὶ σῶφροσι θεοσεβείας πα-
 ραγγέλμασι τὸν αὐτοῦ φραξάμενος στρατόν, ἐπῆλθε μὲν
 τὴν Βρεττανῶν καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ οἰκοῦντας ὠκεανῷ τῷ
 κατὰ δύοντα ἥλιον περιοριζομένῳ, τό τε Σκυθικὸν ἐπη-
 γάγετο πᾶν, ὑπ' αὐτῇ ἄρκτῳ μυρίοις βαρβάρων ἐξαλάτ-
 3 τούσι γένεσι τεμνόμενον, ἤδη δὲ καὶ μεσημβρίας ἐπ' ἔ-
 σχατα τὴν ἀρχὴν ἐκτείνας εἰς αὐτοὺς Βλέμμυάς τε καὶ
 Αἰθίοπας, οὐδὲ τῶν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἀλλοτρίαν ἐ-
 4 ποιεῖτο τὴν κτῆσιν, ἐπ' αὐτὰ δὲ τὰ τῆς ὅλης οἰκουμέ-
 νης τέρματα. Ἰνδῶν μέχρι τῶν ἐξωτάτῳ τῶν τε ἐν κύ-
 κλῳ περιοίκων τοῦ παντὸς τῆς γῆς τῷ βίῳ στοιχείου,
 φωτὸς εὐσεβείας ἀκτίσιν ἐκλάμπων, ἅπαντας εἶχεν ὑ-
 πηκόους, τοπάρχας, ἐθνάρχας, σατράπας, βασιλέας παν-
 τοίων βαρβάρων ἐθνῶν ἐθελοντὶ ἀσπαζομένους καὶ χαί-
 ροντας τοῖς τε παρ' αὐτῶν ξενίοις τε καὶ δώροις δια-
 πρεσβευομένους καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν γνῶσιν τε καὶ φι-
 λίαν περὶ πλείστου ποιουμένους, ὥστε καὶ γραφαῖς εἰ-
 κόνων αὐτὸν παρ' αὐτοῖς τιμᾶν ἀνδριάντων τε ἀναθήμα-
 σι, μόνον τε αὐτοκρατόρων παρὰ τοῖς πᾶσι Κωνσταντί-
 νον γνωρίζεσθαί τε καὶ βοᾶσθαι. Ὁ δὲ καὶ μέχρι τῶν
 τῆδε βασιλικοῖς προσφωνήμασι τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν ἀνεκῆ-
 ρυττε σὺν παρρησίᾳ τῇ πάσῃ.

“Ὅτι υἱὸς βασιλέως εὐσεβῆς καὶ υἱοῖς βασιλεῦσι
 κατέλιπε τὴν ἀρχήν.

9 1 Εἶτα οὐ λόγοις μὲν τοῦτο ἔπραττεν ἀφυστέρει δὲ
 τοῖς ἔργοις, διὰ πάσης δὲ χωρῶν ἀρετῆς παντοίοις εὐ-
 σεβείας καρποῖς ἐνηθρύνετο, μεγαλοψύχοις μὲν εὐεργε-
 σίαις τοὺς γνωρίμους καταδουλούμενος κρατῶν δὲ νό-
 μοις φιλανθρωπίας, εὐήνιον τε τὴν ἀρχὴν καὶ πολύευ-
 κτον ἅπασι τοῖς ἀρχομένοις κατεργαζόμενος, εἰσότε λοι-
 πὸν μακραῖς περιόδοις ἐτῶν κεκμηκότα αὐτὸν θείοις ἄ-
 θλων ἀγῶσι βραβείοις ἀθανασίας ὄν ἐτίμα Θεὸς ἀναδη-

λείωσεν ὁ Μακεδῶν, εἶχε δὲ διπλασίαν εἰς χρόνον ζωὴν καὶ
 2 τριπλάσιον μῆκος βασιλείας. Ἐφοδιάσας τὸν στρατὸν του
 μὲ ἡμερα καὶ σώφρονα παραγγέλματα θεοσεβείας, διέτρε-
 ξε τὴν χώραν τῶν Βρεττανῶν καὶ τὰς περιοχὰς τῶν κατοι-
 κούντων εἰς τὸν δυτικὸν ὠκεανόν, καὶ ὑπέταξε τὴν Σκυ-
 θίαν, εὕρισκομένην εἰς τὰ βορειότατα μέρη καὶ διαμοιρα-
 3 σμένην εἰς πολυάριθμα γένη βαρβάρων. Ἐπειτα, ἐκτείνας
 τὴν ἐξουσίαν του μέχρι τῶν νοτιωτάτων μερῶν εἰς τοὺς
 Βλέμμυας καὶ Αἰθίοπας, δὲν παρέλειψε τὴν κατάκτησιν οὐ-
 4 τε τῶν ἀνατολικῶν μερῶν· ἀλλ' ἔφθασεν εἰς αὐτὰ τὰ πέρατα
 τῆς οἰκουμένης μέχρι τῶν ἀπομακρυσμένων Ἰνδῶν καὶ τῶν
 κατοίκων τῆς ἄκρας περιφερείας τῆς οἰκουμένης γῆς, ἐκ-
 λάμπων μὲ ἀκτῖνας φωτὸς εὐσεβείας. Εἶχεν ὑπηκόους τοὺς
 πάντας, τοπάρχας, ἐθνάρχας, βασιλεῖς παντοίων βαρβάρων
 ἐθνῶν, οἱ ὅποιοι προθύμως τὸν ὑπεδέχοντο καὶ τὸν ἐχαιρέτι-
 ζον, τοῦ ἔστελλον πρέσβεις μὲ πλούσια δῶρα. Ὑπελόγιζον
 τόσον πολὺ τὴν γνωριμίαν καὶ φιλίαν του, ὥστε νὰ τὸν τι-
 μοῦν μὲ ζωγραφικούς πίνακας καὶ μὲ ἀφιέρωσιν ἀγαλμάτων
 εἰς τὰς χώρας των. Μόνος λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ ὄ-
 λους τοὺς αὐτοκράτορας ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐτιμᾶτο ἀπὸ
 ὄλους. Αὐτὸς δὲ ἀκόμη καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν μακρινῶν
 ἐθνῶν ἐκήρυσσε μὲ κάθε παρρησίαν τὸν Θεὸν του μὲ
 τὰ βασιλικά διατάγματα.

Ὅτι ἦτο υἱὸς βασιλέως εὐσεβῆς καὶ ἄφησε τὴν
 ἐξουσίαν εἰς υἱοὺς βασιλεῖς

9 1 Δὲν ἔπραττε δὲ τοῦτο μόνον μὲ λόγους, ὑστέρει ὁμως
 εἰς τὰ ἔργα, ἀλλὰ, προχωρῶν εἰς ὄλην τὴν κλίμακα τῆς ἀρε-
 τῆς, ἐσεμνύνετο μὲ παντοσείδεις καρπούς εὐσεβείας. Καθυπο-
 χρεῶντων τοὺς φίλους μὲ μεγαλοψύχους εὐεργεσίας καὶ
 κυβερνῶν μὲ φιλανθρώπους νόμους, καθίστα τὴν ἐξου-
 σίαν του ἡμερον καὶ εὐπρόσδεκτον ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀρ-
 χομένους· ἕως ὅτου τέλος, ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν περίοδον
 ἐτῶν, κουρασμένον ἀπὸ θείου ἀγῶνας, ὁ Θεὸς τὸν ὀπι-
 ον ἐτίμα, τὸν ἐστεφάνωσε μὲ ἀθάνατον βραβεῖον καὶ τὸν

σάμενος, θνητῆς ἐκ βασιλείας ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ ψυχαῖς ὁσίαις τεταμιευμένην ἀτελεύτητον ζωὴν μετεστήσατο, τριττὴν παίδων γονὴν τῆς ἀρχῆς διάδοχον ἐγείρας. Οὕτω δὴ καὶ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας πατρόθεν μὲν εἰς αὐτὸν κατήει, θεσμῶ δὲ φύσεως παισὶ καὶ τοῖς τούτων ἐκγόνοις ἐταμιεύετο εἰς ἀγήρω τε χρόνον οἷα τις πατρῶος ἐμηκύνετο κληρὸς. Θεὸς μὲν οὖν αὐτός, καὶ σὺν ἡμῖν ἔτι ὄντα τὸν μακάριον θεοπρεπέσιν ὑψώσας τιμαῖς καὶ τελευτῶντα κοσμήσας ἐξαιρέτοις τοῖς παρ' αὐτοῦ πλεονεκτήμασι, γένοιτ' ἂν αὐτοῦ καὶ γραφεύς, πλαξὶν οὐρανίων στηλῶν τοὺς τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων ἄθλους εἰς μακροὺς ἐγχαράττων αἰῶνας.

Περὶ τοῦ καὶ ἀναγκαίαν εἶναι καὶ ψυχοφελῆ τὴν ἱστορίαν ταύτην.

10 1 Ἐμοὶ δὲ εἰ καὶ τὸ λέγειν ἐπάξιόν τι τῆς τοῦ ἀνδρὸς μακαριότητος ἄπορον τυγχάνει τό τε σιωπᾶν ἀσφαλὲς καὶ ἀκίνδυνον, ὅμως ἀναγκαῖον μιμήσει τῆς θνητῆς σκιαγραφίας τὴν διὰ λόγων εἰκόνα τῆ τοῦ θεοφιλοῦς ἀναθεῖναι μνήμη, ὄκνου καὶ ἀργίας ἀφοσιουμένῳ ἔγκλημα. Αἰσχυνοίμην γὰρ ἂν ἑμαυτόν, εἰ μὴ τὰ κατὰ δύναμιν, κἂν σμικρὰ ἢ ταῦτα καὶ εὐτελεῆ, τῷ πάντας ἡμᾶς δι' ὑπερβολὴν εὐλαβείας Θεοῦ τετιμηκότι συμβαλοῦμαι.

2 Οἶμαι δὲ καὶ ἄλλως βιωφελὲς καὶ ἀναγκαῖον ἔσεσθαί μοι τὸ γράμμα περιλαμβάνον βασιλικῆς μεγαλονοίας πράξεις Θεῷ τῷ παμβασιλεῖ κεχαρισμένας. Ἡ γὰρ οὐκ αἰσχρὸν Νέρωνος μὲν τὴν μνήμην καὶ τῶν τούτου μακρῶ χειρόνων δυσσεβῶν τινων καὶ ἀθέων τυράννων ἀόκνων εὐτυχῆσαι συγγραφέων, οἳ δὴ φαύλων ὑποθέσεις δραμάτων ἐρμηνεῖα κομπῆ καλλωπίσαντες πολυβίβλοις ἀνέθηκαν ἱστορίαις, ἡμᾶς δὲ σιωπᾶν οὐς Θεὸς αὐτὸς τοσοῦτω συγκυρῆσαι βασιλεῖ, οἷον ὁ σύμπας οὐχ ἰστόρησεν αἰῶν, εἰς ὅσιν τε καὶ γινῶσιν αὐτοῦ καὶ ὀμιλίαν ἐλ-

μετέστησεν ἀπὸ τὴν θνητὴν βασιλείαν εἰς τὴν ἀτελεύτητον ζωὴν τὴν ὁποίαν ἔχει ταμιευμένην διὰ τὰς ὁσίας ψυχάς, ἐνῶ ἤγειρεν ὡς διαδόχους τρεῖς υἱούς. Καὶ ὁ βασιλικὸς θρόνος, ὅπως κατῆλθεν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν πατέρα, οὕτω κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως διεφυλάσσετο διὰ τὰ παιδιά του καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν καὶ ἐμηκύνετο ὡς πατρικὴ κληρονομία εἰς ἀτελείωτον χρόνον. Πράγματι λοιπὸν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐξύψωσε μὲ θεοπρεπεῖς τιμὰς τὸν μακάριον, ἀκόμη καὶ ὅταν ἦτο μαζί μας καὶ ἀποθνήσκοντα τὸν ἐκόσμησε μὲ ἐξαιρετικούς εὐλογίας· εἶθε νὰ γίνῃ καὶ ζωγράφος του, χαράσσων τοὺς ἄθλους τῶν κατορθωμάτων του εἰς πλάκας οὐρανίων στηλῶν εἰς μακροὺς αἰῶνας.

Ἔστι ἐκυριάρχησεν ὅλης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης

- 10 1** Ἄν καὶ εἰς ἐμὲ εἶναι δύσκολον νὰ εἶπω κάτι ἐπάξιον τῆς μακαριότητος τοῦ ἀνδρός, ἐνῶ εἶναι ἀσφαλές καὶ ἀκίνδυνον νὰ σιωπῶ, παρὰ ταῦτα εἶναι ἐπιβεβλημένον κατὰ μίμησιν τῆς ἀνθρωπίνης σκιαγραφίας νὰ στήσω ὡς μνημεῖον εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρός τὴν εἰκόνα διὰ λόγων, ἀπαλλασσόμενος ἀπὸ τὴν κατηγορίαν δι' ὀκνηρίαν καὶ ἀργίαν. Διότι θὰ ἐντρεπόμεν τὸν ἑαυτόν μου, ἐὰν δὲν εἰσφέρω τὰ κατὰ δύναμιν, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι μικρὰ καὶ εὐτελῆ, εἰς αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἀπὸ ὑπερβολικὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐτίμησεν ὅλους ἡμᾶς.
- 2** Νομίζω δὲ ὅτι τὸ σύγγραμμά μου θὰ ἀποβῆ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐποικοδομητικὸν καὶ χρήσιμον, ἀφοῦ ἐκθέτει πράξεις βασιλικῆς μεγαλονοίας εὐαρέστους εἰς τὸν παμβασιλέα Θεόν. Διότι, δὲν εἶναι πραγματικὰ ἐντροπὴ ἢ μνήμη τοῦ Νέρωνος καὶ ἄλλων πολὺ χειροτέρων ἀπὸ αὐτὸν δυσσεβῶν καὶ ἀθέων τυράννων νὰ εὐρίσκη ἀκουράστους συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι περιγράφουν εἰς πολυτόμους ἱστορίας μὲ κομπῆν ἔκφρασιν φαύλας πράξεις, ἡμεῖς δὲ τοὺς ὁποῖους ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος ἠξίωσε νὰ συμπέσωμεν μὲ τόσον μεγάλον βασιλέα, ποῦ ἄλλον σὰν αὐτὸν δὲν ἀνέδειξεν ὅλη ἡ ἱστορία, καὶ νὰ τὸν ἴδωμεν, νὰ τὸν γνωρίσω-

θεῖν κατηξίωσεν; διὸ προσήκοι ἄν, εἴ τισιν ἄλλοις, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἀγαθῶν ἀφθονον ἀκοὴν κηρύττειν ἅπασιν, οἷς ἢ τῶν καλῶν μίμησις πρὸς θεῖον ἔρωτα διεγείρει τὸν
 3 πόθον. Οἱ μὲν γὰρ βίους ἀνδρῶν οὐ σεμνῶν καὶ πράξεις πρὸς ἠθῶν βελτίωσιν ἀλυσιτελεῖς χάριτι τῇ πρὸς τινὰς ἢ ἀπεχθεία, τὰχα δέ που καὶ πρὸς ἐπίδειξιν τῆς σφῶν αὐτῶν παιδεύσεως συναγαγόντες, κόμπῳ ρημάτων εὐ-
 γλωττίας αἰσχυρῶν πραγμάτων ὑφηγήσεις οὐκ εἰς δέ-
 ον ἐξετραγώδησαν, τοῖς μὴ μετασχεῖν τῶν κακῶν κα-
 τὰ Θεὸν εὐτυχήσασιν ἔργων οὐκ ἀγαθῶν ἀλλὰ λήθη καὶ
 4 σκότῳ σιωπᾶσθαι ἀξίων διδάσκαλοι καταστάντες. Ἐ-
 μοὶ δὲ ὁ μὲν τῆς φράσεως λόγος, εἰ καὶ πρὸς τὸ μέγε-
 θος τῆς τῶν δηλουμένων ἐμφάσεως ἐξασθενεῖ, φαιδρῦ-
 νοιτό γ' ἂν ὁμοῦ καὶ ψιλῇ τῇ τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἀ-
 παγγελίᾳ, ἢ δέ γε τῶν θεοφιλῶν διηγημάτων ὑπόμνησις
 οὐκ ἀνόνητον ἀλλὰ καὶ σφόδρα βιωφελῆ τοῖς τὴν ψυχὴν
 εὖ παρεσκευασμένοις ποριεῖται τὴν ἔντευξιν.

“Ὅτι μόνας τὰς Κωνσταντίνου νῦν ἱστόρησε θεο-
 φιλεῖς πράξεις.

11 1 Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα καὶ βασιλικὰ τοῦ τρισμακαρίου
 στρατηγήματα συμβολάς τε καὶ παρατάξεις πολέμων ἀ-
 ριστείας τε καὶ νίκας καὶ τρόπαια τὰ κατ' ἐχθρῶν θρι-
 ἀμβους τε δπόσους ἤγαγε, τὰ τε κατ' εἰρήνην αὐτῷ πρὸς
 τὴν τῶν κοινῶν διόρθωσιν πρὸς τε τὸ συμφέρον ἐκά-
 στου διωρισμένα νόμων τε διατάξεις, ἃς ἐπὶ λυσιτελείᾳ
 τῆς τῶν ἀρχομένων πολιτείας συνετάττετο, πλείστους
 τε ἄλλους βασιλικῶν ἀθλῶν ἀγῶνας, τοὺς δὴ παρὰ τοῖς
 πᾶσι μνημονευομένους, παρήσειν μοι δοκῶ, τοῦ τῆς προ-
 κειμένης ἡμῖν πραγματείας σκοποῦ μόνα τὰ πρὸς τὸν

μεν καὶ νὰ τὸν συναναστραφῶμεν, νὰ σιωπῶμεν; Διὰ τοῦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀρμόζει εἰς ἡμᾶς νὰ διακηρύσσωμεν εὐρέως τὰς ἀρετὰς του εἰς ὄλους ἐκείνους τῶν ὁποίων ἢ μίμησις τῶν καλῶν διεγείρει τὸν πόθον πρὸς τὸν θεῖον ἔρωτα. Διότι οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι συνέταξαν βιογραφίας ἀνδρῶν οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν σεμνοπρεπεῖς καὶ διηγήθησαν πράξεις αἱ ὁποῖαι δὲν συντελοῦν εἰς βελτίωσιν τῶν ἡθῶν, ἀπὸ εὖνοιαν ἢ δυσμένειαν πρὸς κάποιους, καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις πιθανῶς πρὸς ἐπίδειξιν τῆς μορφώσεώς των· μὲ τὴν κομπότητα τῆς εὐγλωττίας ἔδωσαν ὑπερβολικὰ τραγικὸν χαρακτήρα εἰς ἐκθέσεις περὶ πράξεων οὐσιαστικῶς αἰσchrῶν, καὶ οὕτω εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἠτύχησαν μὲ τὴν θεῖαν χάριν νὰ μὴ μετάσχουν τῶν κακῶν κατέστησαν διδάσκαλοι ὄχι ἀγαθῶν πράξεων ἀλλὰ πράξεων ἀξίων νὰ παραδίδωνται εἰς λήθην καὶ σκότος. Ἡ ἰδική μου διήγησις, ἂν καὶ εἶναι κατωτέρα τοῦ μεγέθους τῆς ἀπεικονίσεως τῶν περιγραφομένων, καλλωπίζεται πάντως καὶ μὲ μόνην τὴν ἀναφορὰν τῶν ἀγαθῶν πράξεων· ἡ δὲ ὑπόμνησις τῶν θεοφιλῶν διηγημάτων θὰ καταστήσει τὴν διαπραγματεύσιν ὄχι ἀνωφελῆ ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐποικοδομητικὴν εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ψυχικῶς εἶναι καταλλήλως παρεσκευασμένοι.

Ἔστι τῶρα μόνον τὰς θεοφιλεῖς πράξεις τοῦ
Κωνσταντίνου ἱστορεῖ

11 1 Κρίνω λοιπὸν ἀναγκαῖον νὰ παραλείψω τὰ πολλὰ στρατηγήματα τοῦ τρισμακαρίου βασιλέως, τὰς πολεμικὰς συγκρούσεις καὶ παρατάξεις, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τοὺς θριάμβους ποὺ ἐπέτυχε, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ μέτρα του κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν διόρθωσιν τῶν κοινῶν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀτόμων, τὰς νομοθετικὰς ρυθμίσεις, τὰς ὁποῖας ἐνήργησε πρὸς ὠφέλειαν τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν πολιτῶν, καὶ πλῆθος ἄλλων βασιλικῶν ἄθλων, οἱ ὅποιοι ἄλλωστε εἶναι πρόσφατοι εἰς τὴν μνήμην ὄλων, διότι ὁ σκοπὸς τῆς προκειμένης διαπραγματεύσεως ὑπο-

θεοφιλή συντείνοντα βίον λέγειν τε καὶ γράφειν ὑπο-
 2 βάλλοντος. Μυρίων δ' ὄσων ὄντων καὶ τούτων, τὰ και-
 ριώτατα καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἀξιομνημόνευτα τῶν εἰς ἡ-
 μᾶς ἐλθόντων ἀναλεξάμενος, τούτων αὐτῶν ὡς οἶόν τε
 διὰ βραχυτάτων ἐκθήσομαι τὴν ὑφήγησιν, τοῦ καιροῦ
 λοιπὸν ἐπιτρέποντος ἀκωλύτως παντοίαις φωναῖς τὸν
 ὡς ἀληθῶς μακάριον ἀννυμεῖν, ὅτι μὴ τοῦτο πράττειν
 ἐξῆν πρὸ τούτου, τῷ μὴ μακαρίζειν ἄνδρα πρὸ τελευτῆς
 διὰ τὸ τῆς τοῦ βίου τροπῆς ἀδηλον παρηγγέλλαι. Κε-
 κλήσθω δὲ Θεὸς βοηθός, οὐράνιός τε συνεργός ἡμῖν ἐμ-
 πνεῖτο λόγος.

Ἐξ αὐτῆς δὲ ἤδη πρώτης ἡλικίας τοῦ ἀνδρὸς ὠδέ-
 πη τῆς γραφῆς ἀπαρξώμεθα.

“Ὅτι ὡς Μωϋσῆς ἐν οἴκοις τυράννων ἀνετράφη
 Κωνσταντῖνος.

12 1 Παλαιὰ κατέχει φήμη δεινὰ ποτε γένη τυράννων τὸν
 Ἑβραίων καταπονήσαι λεῶν, Θεὸν δὲ τοῖς καταπονου-
 μένοις εὐμενῆ παραφανέντα Μωϋσέα προφήτην ἔτι τό-
 τε νηπιάζοντα μέσοις αὐτοῖς τυραννικοῖς οἴκοις τε καὶ
 κόλποις τραφῆναι καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς μετασχεῖν προ-
 νοῆσαι σοφίας. Ὡς δ' ἐπιὼν ὁ χρόνος τὸν μὲν εἰς ἄν-
 δρας ἐκάλει, δίκη δ' ἢ τῶν ἀδικουμένων ἀρωγὸς τοὺς
 ἀδικοῦντας μετήει, τηνικαῦτα ἐξ αὐτῶν τυραννικῶν δω-
 μάτων προελθὼν ὁ τοῦ Θεοῦ προφήτης τῆ τοῦ κρείττο-
 νος διηκονεῖτο βουλῆ, τῶν μὲν ἀναθρεψαμένων τυράν-
 νων ἔργοις καὶ λόγοις ἀλλοτριούμενος, τοὺς δ' ἀληθεῖ
 λόγῳ σφετέρους ἀδελφούς τε καὶ συγγενεῖς ἀποφαίνων
 γνωρίμους, κἄπειτα Θεὸς αὐτὸν καθηγεμόνα τοῦ παν-
 τὸς ἔθνους ἐγείρας, Ἑβραίους μὲν τῆς ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς
 ἡλευθέρου δουλείας, τὸ δὲ τυραννικὸν γένος θεηλάτοις
 2 μετήρχετο δι' αὐτοῦ κολαστηρίοις. Φήμη μὲν αὕτη πα-
 λαιά, μύθου σχήματι τοῖς πολλοῖς παραδεδομένη, τὰς

8. Βλ. τὸ λόγιον τοῦ Σόλωνος «μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακά-
 ριζε», Ἡροδότου 1, 32. Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια
 1, 11. Ἐπίσης Σοφ. Σειρ. 11, 28.

βάλλει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ νὰ γράψωμεν μόνον ὅσα συντε-
 2 λοῦν εἰς τὸν θεοφιλῆ βίον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὰ εἶναι ἀναρί-
 θμητα θὰ διαλέξω τὰ κυριώτερα ἀπὸ ὅσα ἤλθαν εἰς γνῶσιν
 μου καὶ εἶναι ἄξια νὰ περιέλθουν εἰς γνῶσιν καὶ τῶν μετα-
 γενεστέρων· αὐτὰ λοιπὸν θὰ ἐκθέσω μὲ ὄλην τὴν δύναμιν ἐν
 συντομία. Ὁ καιρὸς λοιπὸν ἐπιτρέπει τῶρα ἀνεμποδίστως
 νὰ ἀνυμνοῦμεν τὸν πραγματικὰ μακάριον μὲ κάθε τρόπον,
 ἐνῶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ τὸ πράξωμεν πρὶν ἀπὸ αὐτόν, διότι
 ἐλάβομεν τὴν παραγγελίαν νὰ μὴ θεωρήσωμεν μακάριον
 κανένα ἄνδρα πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατόν του, λόγῳ τοῦ ἀ-
 δήλου τῶν γυρισμάτων τοῦ βίου⁹. "Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ λοι-
 πὸν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸν Θεὸν βοηθόν, καὶ ἄς ἔλθῃ
 συνεργὸς εἰς ἡμᾶς ὁ ἐμπνευστικὸς οὐράνιος Λόγος.

"Ἄς ἀρχίσωμεν λοιπὸν τὴν συγγραφὴν εἰς τὸ ση-
 μεῖον τοῦτο ἀπὸ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνδρός.

Ἔτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀνετράφη ὡς ὁ Μωϋσῆς
 εἰς ἀνάκτορα τυράννων

12 1 Ἡ παλαιὰ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι κάποτε σκληρόν γέ-
 νος τυράννων κατεπόνει τὸν λαὸν τῶν Ἑβραίων καὶ ὅτι
 ὁ Θεός, μὲ τὴν εὐμένειάν του, ἐπρονόησεν, ὥστε ὁ προ-
 φῆτης Μωϋσῆς, νῆπιον ἀκόμη τότε, νὰ ἀνατραφῆ μέσα
 εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς κόλπους τῶν τυράννων καὶ νὰ
 μετάσχη τῆς σοφίας των. "Ὅταν δὲ μὲ τὴν πάροδον τοῦ
 χρόνου αὐτὸς μὲν ἐκαλεῖτο εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀνδρῶν,
 ἡ δὲ θεία δίκη ἢ βοηθὸς τῶν ἀδικουμένων ἐπήρχετο ἐ-
 ναντίον τῶν ἀδικούντων, τότε ὁ προφήτης τοῦ Θεοῦ, προ-
 βαίνων ἀπὸ τὰ βασιλικά ἀνάκτορα, ὑπεστηρίζετο ἀπὸ τὴν
 βουλήν τοῦ ἀνωτέρου Κυρίου· οὕτω ἀπεξενώνετο μὲ ἔρ-
 γα καὶ λόγους ἀπὸ τοὺς τυράννους οἱ ὅποιοι τὸν ἀνέθρε-
 ψαν καὶ ἀνεγνώριζε φανερά τοὺς πράγματι ἀδελφούς καὶ
 συγγενεῖς του. Ἐπειτα ὁ Θεός, ἀναδείξας αὐτόν ἡγέτην
 ὅλου τοῦ ἔθνους του, τοὺς μὲν Ἑβραίους ἠλευθέρωσε
 ἀπὸ τὴν δουλείαν εἰς τοὺς ἐχθρούς, εἰς δὲ τὸ τυραννι-
 2 κὸν γένος ἐπέβαλε δι' αὐτοῦ τιμωρίας. Αὕτῃ μὲν ἡ παλαιὰ
 φήμη, παραδοθεῖσα εἰς τοὺς πολλούς μὲ σχῆμα μύθου,

πάντων ἀκοᾶς ἐπλήρου πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ αὐτὸς καὶ ἡμῖν Θεὸς μειζόνων ἢ κατὰ μύθους θαυμάτων αὐτοπτικὰς θείας νεαραῖς ὄψεσιν πάσης ἀκοῆς ἀληθεστέρας δεδώρηται. Τύραννοι μὲν γὰρ οἱ καθ' ἡμᾶς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πολεμεῖν ὠρμημένοι τὴν αὐτοῦ κατεπόνουν ἐκκλησίαν, μέσος δὲ τούτοις Κωνσταντῖνος, ὁ μετ' ὀλίγον τυραννοκτόνος, παῖς ἄρτι νέος, ἀπαλός, ὠραῖος τ' ἀνθοῦσιν ἰούλοις, οἷά τις αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων, τυραννικαῖς ἐφήδρευσεν ἐστίασις, οὐ μὴν καὶ τρόπων τῶν ἴσων, καίπερ νέος ὢν, τοῖς ἀθείοις ἐκοινώνει. Εἶλκεν γὰρ αὐτὸν ἐξ ἐκεῖνου θείῳ σὺν πνεύματι φύσις ἀγαθὴ πρὸς τὸν εὐσεβῆ καὶ Θεῷ κεχαρισμένον βίον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ζῆλος ἐνήγε πατρικὸς ἐπ' ἀγαθῶν μιμήσει τὸν παῖδα προκαλούμενος. Πατὴρ γὰρ ἦν αὐτῷ (ὅτι δὴ καὶ ἄξιον ἐν καιρῷ καὶ τούτου τὴν μνήμην ἀναζωπυρῆσαι) περιφανέστατος τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοκρατόρων Κωνσταντῖος. Οὗ πέρι τὰ τῷ παιδὶ φέροντα κόσμον βραχεῖ λόγῳ διελθεῖν ἀναγκαῖον.

Περὶ Κωνσταντίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μὴ ἀνασχομένου τῶν περὶ Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν καὶ Μαξέντιον διῶξαι τοὺς Χριστιανούς.

- 13 1 Τεττάρων γὰρ τοι τῆς Ρωμαίων αὐτοκρατορικῆς κοινωνούντων ἀρχῆς, μόνος οὗτος ἀκοινώνητον τοῖς ἄλλοις περιβαλλόμενος τρόπον τὴν πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων
2 Θεὸν φιλίαν ἐσπένδετο. Οἱ μὲν γὰρ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πολιορκία δηοῦντες ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος καθῆρουν, αὐτοῖς θεμελίους τοὺς εὐκτηρίους ἀφανίζοντες οἴκους, ὁ δὲ τῆς τούτων ἐναγοῦς δυσσεβείας καθαρὰς ἐφύλαττε τὰς χεῖρας, μηδαμῆ μηδαμῶς αὐτοῖς ἐξομοιούμενος. Καὶ οἱ μὲν ἐμφυλίοις θεοσεβῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν σφαγαῖς τὰς ὑπ' αὐτοῖς ἐπαρχίας ἐμίαινον, ὁ δὲ τοῦ μύσους

9. Οἱ διῶκται Διοκλητιανός, Μαξιμιανός καὶ οἱ συνάρχοντές των.

10. Ἀνετράφη πλησίον τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Γαλερίου.

11. Ὁ συντάκτης τοῦ τίτλου τοῦ κεφαλαίου ἔγραψε Μαξέντιον ἀντὶ Γαλερίου.

12. Διοκλητιανός, Μαξιμιανός, Γαλέριος, Κωνσταντῖος.

ἐγέμισε τὰ ὦτα ὅλων προηγουμένως, τώρα δὲ ὁ ἴδιος Θεὸς μᾶς ἔδωσε νὰ ἴδωμεν θαύματα μεγαλύτερα ἀπὸ μύθους, νὰ γίνωμεν αὐτόπται προσφάτων θεαμάτων ἀληθεστέρων ἀπὸ κάθε ἄκουσμα. Διότι εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐσηκώθησαν τύραννοι νὰ πολεμήσουν τὸν ὑψιστον Θεὸν καὶ ἐταλαιπώρησαν τὴν ἐκκλησίαν του⁹. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ὁ μετ' ὀλίγον τυραννοκτόνος, ἀπαλὸς καὶ ὠραῖος νεανίας ἀκόμη, μὲ μόλις ἐμφανιζόμενον τὸ χνούδι τοῦ γενείου, κατώκει ὅπως ὁ ἄλλος ἐκεῖνος θεράπων τοῦ Θεοῦ μέσα εἰς τὸν οἶκον τῶν τυράννων¹⁰, ἀλλὰ δὲν μετείχε καὶ τῶν ἰδίων τρόπων μὲ τοὺς ἀθέους, ἄν καὶ ἦτο νέος. Διότι ἀπὸ τὴν πρώϊμον ἐκείνην ἡλικίαν τὸν ἔλκυεν ἀγαθὴ φύσις μαζὶ μὲ θεῖον πνεῦμα πρὸς τὸν εὐσεβῆ καὶ ἀρεστὸν εἰς τὸν Θεὸν βίον, καὶ ἐπὶ πλέον τὸν παῖδα καθωδήγει καὶ πατρικὸς ζῆλος, πρὸς μίμησιν τῶν ἀγαθῶν. Διότι πατήρ του (καὶ ἀξίζει εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον νὰ μνημονεύσωμεν καὶ αὐτόν) ἦτο ὁ περιφανέστατος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς ἐποχῆς μας Κωνσταντῖος. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διεξέλθωμεν συντόμως ἀπὸ τὸν βίον του τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς ἔπαινον τοῦ υἱοῦ.

Περὶ τοῦ ὅτι ὁ πατήρ του Κωνσταντῖος δὲν ἐδέχθη ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Διοκλητιανόν, Μαξιμιανόν καὶ Μαξέντιον¹¹ εἰς τὴν δίωξιν τῶν χριστιανῶν.

- 13** ¹ Ὄταν μετείχον τέσσαρες ἄνδρες¹² εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, μόνον αὐτὸς ἀκολουθῶν διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρόπον εἰσῆλθεν εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ παντός. Διότι ἐκεῖνοι μὲν πολιορκοῦντες ἐρήμωναν τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ἐκρήμνιζον ἀπὸ ἐπάνω εἰς τὸ ἔδαφος, ἀφανίζοντες ἀπὸ τὰ θεμέλιά των τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, αὐτὸς δὲ διετῆρει καθαρὰς τὰς χεῖρας ἀπὸ τὴν βδελυρὰν δυσσέβειάν των, μὴ ἐξομοιούμενος κατὰ τίποτε μὲ αὐτούς. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐμίαινον τὰς ἐπαρχίας των μὲ ἐμφυλίους σφαγὰς θεοσεβῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, αὐτὸς δὲ διετῆρει τὴν ψυχὴν

- 3 ἀμίαντον τὴν ἑαυτοῦ συνετήρει ψυχὴν. Καὶ οἱ μὲν συγχύσει κακῶν εἰδωλολατρίας ἐκθέσμου σφᾶς αὐτοὺς πρότερον κάπειτα τοὺς ὑπηκόους ἅπαντας πονηρῶν δαιμόνων πλάναις κατεδουλοῦντο, ὁ δὲ εἰρήνης βαθυτάτης τοῖς ὑπ' αὐτοῦ βασιλευομένοις ἐξάρχων τὰ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἄλυπα τοῖς οἰκείοις ἐβράβευεν. Ἄλλα καὶ πᾶσι μὲν ἀνθρώποις βαρυτάτας εἰσπράξεις ἐπαιωροῦντες οἱ ἄλλοι βίον ἀβίωτον αὐτοῖς καὶ θανάτου χαλεπώτερον ἐπήρτων, μόνος δὲ Κωνστάντιος ἄλυπον τοῖς ἀρχομένοις καὶ γαληνὴν παρασκευάσας τὴν ἀρχήν, πατρικῆς κηδεμονίας ἐν οὐδενὶ λείπουσαν τὴν ἐξ αὐτοῦ πα-
- 4 ρειχεν ἐπικουρίαν. Μυρίων δὲ καὶ ἄλλων τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῶν παρὰ τοῖς πᾶσιν ἄδομένων, ἐνὸς καὶ δευτέρου μνημονεύσας κατορθώματος τεκμηρίοις τε τούτοις τῶν σιωπωμένων χρησάμενος ἐπὶ τὸν προκείμενον τῆς γραφῆς σκοπὸν διαβήσομαι.

“Ὅπως Κωνστάντιος ὁ πατὴρ ὄνειδισθεὶς πενίαν ὑπὸ Διοκλητιανοῦ τοὺς θησαυροὺς πλήσας ἀπέδωκε πάλιν τοῖς προσενέγκασιν τὰ χρήματα.

- 14 1 Πολλοῦ δὴ λόγου φήμη περιτρέχοντος ἀμφὶ τοῦδε τοῦ βασιλέως, ὡς ἥπιος, ὡς ἀγαθός, ὡς τὸ θεοφιλὲς ὑπεράγαν κεκτημένος, ὡς δι' ὑπερβολὴν φειδοῦς τῶν ὑπηκόων οὐδὲ θησαυρός τις αὐτῷ τεταμίευτο χρημάτων, βασιλεὺς ὁ τηνικαῦτα τὸν πρῶτον τῆς ἀρχῆς ἐπέχων βαθμὸν πέμψας αὐτῷ κατεμέμφετο τὴν τῶν κοινῶν ὀλιγωρίαν πενίαν τ' ἐπωνείδιζεν, δεῖγμα τοῦ λόγου παρέχων τὸ μηθὲν αὐτὸν ἐν θησαυροῖς ἀπόθετον κεκτη-
- 2 σθαι. Ὁ δὲ τοὺς παρὰ βασιλέως ἤκοντας αὐτοῦ μένειν παρακελευσάμενος, τῶν ὑπ' αὐτὸν τοὺς ἀμφιλαφῆ πλοῦτον κεκτημένους ἐξ ἀπάντων τῶν ὑπὸ τῆ βασιλείᾳ συγκαλέσας ἔθνῶν, χρημάτων ἔφη δεῖσθαι, καὶ τοῦτον εἶναι καιρόν, ἐν ᾧ προσήκειν ἕκαστον αὐτοπροαίρετον εὐνοίαν πρὸς τὸν σφῶν ἐνδείξασθαι βασιλέα.

13. Βλ. Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία 8.

14. Εἶναι ὁ Διοκλητιανός.

- 3 του ἀμίαντον ἀπὸ τὴν μιαρότητα. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν, ἀπὸ ἐμπλοκὴν εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀσεβοῦς εἰδωλολατρίας ὑπεδούλωσαν πρῶτα ἑαυτοὺς καὶ ἔπειτα ὄλους τοὺς ὑπηκόους εἰς τὰς πλάνας τῶν πονηρῶν δαιμόνων, αὐτὸς δὲ ἐπιβάλλων πρῶτος βαθυτάτην εἰρήνην εἰς τὴν ἐπικράτειάν του, ἐξησφάλισεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν ἀνεμπόδιστα. Τέλος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐπέσειον εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους βαρυτάτας εἰσφοράς καὶ καθίστων τὸν βίον ἀβίωτον δι' αὐτοῦς, καὶ χειρότερον θανάτου, μόνον ὁ Κωνσταντῖος ἤσκει τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἀρχομένων ἀλύπως καὶ ἡσύχως καὶ παρεῖχε βοήθειαν πού δὲν ὑπελείπετο κατὰ τίποτε τῆς πατρικῆς κηδεμονίας.
- 4 Ἐνῶ δὲ ἐπαινοῦνται καὶ ἀναρίθμητοι ἄλλαι ἀρεταὶ τοῦ ἀνδρός ἀπὸ ὄλους, θὰ μνημονεύσω ἐν ἡ δύο κατορθώματα ὡς δείγματα ἐκείνων τὰ ὁποῖα θὰ ἀποσιωπήσω, καὶ ἔπειτα θὰ προχωρήσω εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς συγγραφῆς.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖος ὄνειδισθεὶς ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸν διὰ πτωχείαν ἐγέμισε τὰ ταμεῖα καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψε τὰ χρήματα πάλιν εἰς τοὺς συνεισφέροντας.

- 14 1 Ἐνῶ περιέτρεχε πολλὴ φήμη περὶ τοῦ βασιλέως τούτου, πόσον ἡπιος καὶ ἀγαθὸς ἦτο, μέ πόσον μεγάλην εὐσέβειαν ἐκοσμεῖτο, πῶς ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ὑπηκόους του δὲν εἶχεν ἀποταμιευμένα χρηματικὰ ποσά, ὁ τότε πρῶτος εἰς βαθμὸν βασιλεὺς¹³ μέ ἐπιστολὴν τὸν ἐμέμφθη δι' ἀδιαφορίαν περὶ τῶν κοινῶν καὶ τὸν ὠνειδίζε διὰ τὴν πτωχείαν, ὡς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου του φέρων τὸ ὅτι δὲν κατεῖχε κανένα ἀπόθεμα εἰς τὰ θησαυροφυλάκια.
- 2 Αὐτὸς δὲ παρακαλέσας τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλέως νὰ μείνουν ἐκεῖ δι' ἀλίγον, συνεκάλεσε τοὺς βαθυπλούτους ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς ἐπικρατείας του, εἶπεν ὅτι χρειάζεται χρήματα, καὶ ὅτι αὕτη εἶναι εὐκαιρία νὰ δείξη ἕκαστος ἐκουσίαν εὐνοίαν πρὸς τὸν βασιλέα του¹⁴.

3 Τους δ' ἀκούσαντας, ὡσπερ εὐχὴν ταύτην ἐκ μακροῦ
 θεμένους τὴν ἀγαθὴν ἐνδείξασθαι προθυμίαν, σὺν τάχει τε
 καὶ σπουδῇ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ τῶν λοιπῶν χρη-
 μάτων τοὺς θησαυροὺς ἐμπλήσαι, τῇ τοῦ πλείονος ὑπερ-
 βάλλοντας ἀλλήλους φιλοτιμία, τοῦτό τε πρᾶξαι σὺν φαι-
 4 δραῖς καὶ μειδιῶσι προσώποις. Οὗ δὴ γενομένου Κων-
 στάντιος τοὺς παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἤκοντας αὐτό-
 πτας γενέσθαι τῶν θησαυρῶν ἐκέλευσεν. Εἰθ' ὧν ὄψει
 παρέλαβον τὴν μαρτυρίαν προσέταττε διακονήσασθαι τῷ
 πενίαν αὐτῷ καταμεμψαμένῳ, ἐπιθέντας τῷ λόγῳ... τὰ
 μὴ ἀπὸ γόων μηδ' ἐξ ἀδίκου πλεονεξίας παρεσκευασμένα,
 καὶ νῦν μὲν ἀθροῖσαι παρ' ἑαυτῷ ταῦτα, πάλαι δ' αὐτῷ
 παρὰ τοῖς τῶν χρημάτων δεσπόταις οἷα δὴ ὑπὸ πιστοῖς
 5 παραθηκοφύλαξι φυλάττεσθαι. Τοὺς μὲν οὖν θαῦμα κα-
 τεῖχε τῆς πράξεως, βασιλεῖα δὲ τὸν φιλανθρωπότατον
 μετὰ τὴν τούτων ἀποχώρησιν τοὺς τῶν χρημάτων με-
 ταστέλλεσθαι κυρίους, πάντα τ' ἀπολαβόντας οἴκαδε φά-
 ναι ἀπιέναι κατέχει λόγος, πειθοῦς καὶ ἀγαθῆς εὐνοίας
 6 τοὺς ἄνδρας ἀποδεξάμενον. Μία μὲν ἦδε φιλανθρωπίας
 δεῖγμα φέρουσα τοῦ δηλουμένου πρᾶξις. Θατέρα δὲ τῆς
 πρὸς τὸ θεῖον ὁσίας περιέχει ἂν ἐμφανῆ μαρτυρίαν.

Περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν ἄλλων διωγμοῦ.

15 Ἡλαυνον μὲν γὰρ ἀπανταχοῦ γῆς τοὺς θεοσεβεῖς
 ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κρατούντων οἱ κατ' ἔθνος ἄρχον-
 τες· ἐξ αὐτῶν δὲ βασιλείων οἴκων ὀρμώμενοι πρῶτιστοι
 πάντων τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνας οἱ θεοφιλεῖς δι-
 ἤλθον μάρτυρες, πῦρ καὶ σίδηρον καὶ θαλάττης βυθοῦς
 πάντα τε θανάτου τρόπον προθυμότατα διακαρτεροῦντες,
 ὡς ἐν βραχεῖ τὰ πανταχοῦ βασίλεια θεοσεβῶν χηρεῦσαι
 ἀνδρῶν· ὃ δὴ καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς ἐ-
 ρήμους τοὺς δρῶντας εἰργάζετο. Ὁμοῦ γὰρ τῷ τοὺς
 θεοσεβεῖς ἐλαύνειν καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐξεδίωκον
 εὐχάς.

- 3 Αὐτοὶ δὲ ἀκοῦσαντες, ὡσάν νά εἶχον ἀπό μακροῦ κά-
 μει εὐχὴν νά εὔρουν εὐκαιρίαν ν' ἀποδείξουν τὴν ἀγα-
 θὴν αὐτῶν προθυμίαν, μέ ζηλευτὴν ταχύτητα ἐγέμισαν τὰ
 θησαυροφυλάκια μέ χρυσόν, ἄργυρον καὶ ἄλλα πολύτιμα
 πράγματα, ὑπερβάλλοντες ἀλλήλους ἀπό φιλοτιμίαν εἰς
 συνεισφορὰν καὶ πράττοντες τοῦτο μέ φαιδρὰ καὶ μειδι-
 4 ῶντα πρόσωπα. Ὅταν ἔγινεν αὐτό, ὁ Κωνσταντῖος διέτα-
 ξε νά ἴδουν τοὺς θησαυροὺς οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ μεγά-
 λου βασιλέως. Ἐπειτα παρήγγειλε νά μεταφέρουν εἰς
 τὸν ἀποστείλαντα αὐτὰς τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐκείνων τὰ
 ὅποια εἶδον..., προσθέτοντες ὅτι αὐτὰ δὲν ἀπεθησαυρίσθη-
 σαν μέ κραυγὰς καὶ ἄδικον πλεονεξίαν, καὶ ὅτι τῶρα μὲν
 5 συνήθροισεν αὐτὰ πλησίον του, πρωτύτερα ὁμως τοῦ ἐφυ-
 λάσσουντο ἀπό τοὺς κατόχους ὡς πιστοὺς ταμίας. Ἐκεῖ-
 νοι λοιπὸν κατελήφθησαν ἀπό θαυμασμόν διὰ τὴν ἐνέρ-
 γειαν, λέγεται δὲ ὅτι ὁ φιланθρωπότατος βασιλεὺς μετὰ
 τὴν ἀναχώρησιν τούτων μετεκάλεσε τοὺς κυρίους τῶν
 χρημάτων καὶ αὐτοὶ λαβόντες ὅλα αὐτὰ μετέβησαν εἰς
 6 τὰς πατρίδας των. Αὕτῃ εἶναι μία πράξις τοῦ ὑπὸ ἐξέτα-
 σιν βασιλέως, δείγμα φιλανθρωπίας. Μία ἄλλη περιέχει
 σαφῆ μαρτυρίαν τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεώς του.

Περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν ἄλλων διωγμοῦ

- 15 Εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἐδίωκον τοὺς θεοσεβεῖς
 οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες κατ' ἐντολὴν τῶν αὐτοκρατόρων.
 Πρῶτοι δὲ ἀπό ὅλους διεξῆλθον τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς
 εὐσεβείας οἱ θεοφιλεῖς μάρτυρες οἱ ὅποιοι προήρχοντο
 ἀπό τὰ ἴδια τὰ ἀνάκτορα¹⁵, ὑπομένοντες προθυμότατα πῦρ
 καὶ σίδηρον καὶ τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης καὶ κάθε ἄλ-
 λον τρόπον θανάτου, ὥστε εἰς σύντομον χρόνον τὰ παν-
 ταχοῦ ἀνάκτορα νά μείνουν ἔρημα ἀπό εὐσεβεῖς ἀνθρώ-
 πους. Καὶ αὐτὸ ἦτο κυρίως τὸ ὅποῖον ἐστέρησε τοὺς δρά-
 στας τῆς προστασίας τοῦ Θεοῦ· διότι καταδιώκοντες τοὺς
 θεοσεβεῖς ἐξεδίωκον καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὰς.

“Ὅπως Κωνσταντίος ὁ πατήρ εἰδωλολατρίαν σχηματισάμενος τοὺς μὲν θύειν θελήσαντας ἐξέβαλε τοὺς δὲ ὁμολογῆσαι προθεμένους εἶχεν ἐν τῷ παλατίῳ.

16 ¹ Μόνῳ δ' ἄρα Κωνσταντίῳ σοφία τις εὐσεβοῦς ὑπείσῃει λογισμοῦ, καὶ πράγμα πράττει παράδοξον μὲν ἀκοῦσαι πράξει δὲ θαυμασιώτατον. Τοῖς γὰρ ὑπ' αὐτὸν βασιλικοῖς ἅπασιν ἐξ αὐτῶν οἰκείων μέχρι καὶ τῶν ἐπ' ἐξουσίαις ἀρχόντων αἰρέσεως προταθείσης, σύνθημα δίδωσιν ἢ θύσασι τοῖς δαίμοσιν ἐξεῖναι παρ' αὐτῷ μένειν καὶ τῶν συνήθων μεταλαγχάνειν τιμῶν, ἢ μὴ τοῦτο πράξασιν τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἀποκεκλεισθαι παρόδων ἐξωθεῖσθαι τε καὶ ἀποχωρεῖν τῆς αὐτοῦ γνώσεώς τε καὶ οἰκείότητος. Ἐπειδὴ οὖν διεκρίνοντο εἰς ἀμφοτέρω, οἱ μὲν ὡς τούσδε οἱ δ' ὡς ἐκείνους μεριζόμενοι, ἠλέγγετό τε ὁ τῆς ἐκάστου προαιρέσεως τρόπος, ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ θαυμασιὸς τὸ λεληθὸς τοῦ σοφίσματος ἀνακαλύψας τῶν μὲν δειλίαν καὶ φιλαυτίαν κατεγίνωσκε, τοὺς δὲ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συνειδήσεως εὐ μάλα ἀπεδέχετο. Καίπειτα τοὺς μὲν ὡσὰν Θεοῦ προδότας μηδὲ βασιλέως εἶναι ἀξίους ἀπέφαινε· πῶς γὰρ ἂν ποτε βασιλεῖ πίστιν φυλάξαι τοὺς περὶ τὸ κρεῖττον ἀλόντας ἀγνώμονας; Διὸ καὶ βασιλικῶν οἴκων μακρὰν ἐλαύνεσθαι δεῖν τούτους ἐνομοθέτει, τοὺς δὲ πρὸ τῆς ἀληθείας μαρτυρηθέντας Θεοῦ ἀξίους ὁμοίους καὶ περὶ βασιλέα εἰπῶν ἔσεσθαι, σωματοφύλακας καὶ αὐτῆς βασιλείας φρουροὺς κατέταττεν, ἐν πρώτοις καὶ ἀναγκαίοις φίλων τε καὶ οἰκείων χρῆναι φήσας τοὺς τοιούτους δεῖν περιέπειν καὶ μᾶλλον αὐτούς ἢ μεγάλων θησαυρῶν ταμεῖα περὶ πολλοῦ τιμᾶσθαι.

Περὶ τῆς φιλοχρίστου προαιρέσεως τοῦ αὐτοῦ.

17 ¹ Ἄλλ' ὅλος μὲν ὁ Κωνσταντίνου πατήρ μνημονεύεται,

Πῶς ὁ Κωνστάντιος προσποιούμενος τὸν εἰδωλο-
λάτρην τοὺς μὲν θελήσαντας νὰ θυσιάσουν ἐξε-
δίωξε, τοὺς δὲ προθύμους νὰ ὁμολογήσουν ἐκρά-
τησεν εἰς τὸ παλάτιον.

- 1 Μόνον εἰς τὸν Κωνστάντιον λοιπὸν ὑπεισηλθε σοφία
εὐσεβοῦς λογισμοῦ καὶ πράττει κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι πα-
ράδοξον ὡς ἄκουσμα, θαυμασιώτατον ὡς ἐνέργεια. Ἐ-
πρότεινεν εἰς ὅλον τὸ ἀνακτορικὸν προσωπικόν, ἀπὸ τῶν
ὑπηρετῶν μέχρι τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν, νὰ ἐπιλέξουν
ἐν ἑκ τῶν δύο· ἢ νὰ θυσιάσουν εἰς τοὺς δαίμονας ὅποτε
θὰ τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ μείνουν πλησίον του νὰ διατηρή-
σουν τὰς συνήθεις τιμὰς ἢ, νὰ μὴ πράξουν τοῦτο, ὅποτε
θὰ ἀποκλεισθοῦν ἀπὸ κάθε προσέγγισιν εἰς αὐτόν, θὰ ἀ-
πομακρυνθοῦν καὶ ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν γνωριμίαν καὶ
- 2 φιλίαν του. Ὅταν λοιπὸν διεχωρίσθησαν εἰς τὰ δύο μέρη
καὶ ἐπῆγαν ἄλλοι πρὸς τοὺς μὲν, ἄλλοι πρὸς τοὺς δέ, καὶ
ἐφανερῶθη ἡ προτίμησις ἐκάστου, τότε ἀκριβῶς ὁ θαυμά-
σιος, ἀποκαλύψας τὸ κρυπτόν τέχνασμα, ἐκείνους μὲν
κατηγόρησεν ὡς δειλοὺς καὶ φιλαύτους, τούτους δὲ ἐπή-
νεσε μεγάλως διὰ τὴν συνειδητὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν
Θεόν. Καὶ ἔπειτα ἐκείνους μὲν, ὡς προδότας τοῦ Θεοῦ,
δὲν ἐθεώρησεν οὔτε τοῦ βασιλέως ἀξίους· διότι πῶς εἶναι
ποτέ δυνατόν νὰ φυλάξουν πίστιν εἰς τὸν βασιλέα ἐκεῖ-
νοι οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν ἀγνώμονες πρὸς τὸ ἀνώτερον;
Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τοὺς βασι-
λικούς οἴκους ἐκεῖνοι, ἐνῶ δι' αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι λόγῳ ὁ-
μολογίας πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὑπῆρξαν ἄξιοι τοῦ Θεοῦ
εἶπεν ὅτι θὰ εἶναι ἄξιοι καὶ τοῦ βασιλέως, διὸ τοὺς κατέ-
ταξε σωματοφύλακας καὶ φρουροὺς τῆς βασιλείας, λέγων
ὅτι πρέπει τοὺς ἀνθρώπους τούτους νὰ μεταχειρίζεται
ὡς τοὺς πρῶτους καὶ ἀναγκαίους ἐκ τῶν φίλων καὶ συγ-
γενῶν, καὶ νὰ ἐκτιμᾷ περισσότερον αὐτοὺς παρὰ τὰ με-
γάλα θησαυροφυλάκια.

Περὶ τοῦ φιλοχρίστου προαιρέσεώς του

ὡς ἐν βραχέσι δεδήλωται. Ὅποιον δ' αὐτῷ τοιῶδε πε-
 ρὶ τὸν Θεὸν ἀποδειχθέντι παρηκολούθησε τέλος, καὶ ἐν
 πόσῳ τὸ διαλλάττον αὐτοῦ τε καὶ τῶν κοινωνῶν τῆς βα-
 σιλείας ὁ πρὸς αὐτοῦ τιμηθεὶς Θεὸς διέδειξε, μάθοι ἄν
 2 τις τῇ τῶν πραγμάτων τὸν νοῦν ἐπιστήσας φύσει. Ἐ-
 πειδὴ γὰρ βασιλικῆς ἀρετῆς δοκίμια μακρῷ δεδώκει
 χρόνῳ, μόνον μὲν Θεὸν ἐπιγνοὺς τὸν ἐπὶ πάντων τῆς δὲ
 τῶν ἀθέων κατεγνωκῶς πολυθείας, εὐχαῖς θ' ἀγίων ἀν-
 δρῶν πάντα τὸν αὐτοῦ περιεφράξατο οἶκον, εὐσταλῆ λοι-
 πὸν καὶ ἀτάραχον τῆς ζωῆς διεξήννε τὸν βίον, οἶον
 αὐτὸ δὴ τὸ μακάριον εἶναι φασὶ τὸ μήτε πράγματα ἔχον
 3 μήτε ἄλλῳ παρέχον. Οὕτω δῆτα τὸν πάντα τῆς βασι-
 λείας χρόνον εὐσταθῆ καὶ γαληνὸν διακυβερνῶν αὐτοῖς
 παισὶ καὶ γαμετῇ σὺν οἰκετῶν θεραπείᾳ πάντα τὸν αὐ-
 τοῦ οἶκον ἐνὶ τῶν πάντων βασιλεῖ Θεῷ καθιέρου, ὡς
 μηδὲν ἀποδεῖν ἐκκλησίας Θεοῦ τὴν ἔνδον ἐν αὐτοῖς βα-
 σιλείοις συγκροτουμένην πληθύν, ἣ συνῆσαν καὶ λει-
 τουργοὶ Θεοῦ, οἱ τὰς ὑπὲρ βασιλέως διηνεκεῖς ἐξετέ-
 λουν λατρείας, καὶ ταῦτα παρὰ μόνῳ τῷδε συνετελεῖτο,
 ὅτε παρὰ τοῖς λοιποῖς οὐδὲ μέχρι ψιλῆς ἐπηγορίας τὸ
 τῶν θεοσεβῶν χρηματίζειν συνεχωρεῖτο γένος.

“Ὅτι Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ ἀποδυσασμένων
 πρῶτος ἦν λοιπὸν αὐγουστος ὁ Κωνστάντιος, ἐν
 εὐτεκνία κομῶν.

18 1 Τούτοις δ' ἐγγύθεν αὐτῷ τὰ τῆς ἐκ Θεοῦ παρακο-
 λουθεῖ ἀμοιβῆς, ὥστ' ἤδη καὶ πρωτείων τῆς αὐτοκρα-
 τορικῆς ἀρχῆς μετασχεῖν. Οἱ μὲν γὰρ τῷ χρόνῳ προά-
 γοντες οὐκ οἶδ' ὅπως ὑπεξίσταντο τῆς ἀρχῆς, αὐτοῖς
 ἀθρόας μεταβολῆς μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τῶν ἐκκλη-
 σιῶν πολιορκίας ἐπισκηψόσης, μόνος δὲ λοιπὸν Κων-
 στάντιος πρῶτος αὐγουστος ὁ καὶ σεβαστὸς ἀνηγορεύε-
 το, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς τῷ τῶν καισάρων διαδήματι λαμ-

Κωνσταντίνου, ὅπως περιεγράφη συντόμως. Ποῖον δὲ τέλος τὸν εὖρεν, συνεπεία τῆς τοιαύτης διαγωγῆς του καὶ πόσῃν διαφορὰν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν συμμετόχων τῆς βασιλείας ἔδειξεν ὁ ὑπ' αὐτοῦ τιμηθεὶς Θεός, θὰ ἠδύνατο νὰ μάθη κανεὶς, ἂν ἐπιστήσῃ τὴν σκέψιν του εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Ἐφοῦ δηλαδὴ ἔδωσε τεκμήρια βασιλικῆς ἀρετῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ὡς μόνον μὲν Θεὸν ἐπιγινώσκων τὸν ὕψιστον, τὴν δὲ πολυθειῖαν τῶν ἀθέων καταδικάζων, καὶ ἐτείχισεν ὅλον τὸν οἶκον του μὲ εὐχὰς ἀγίων ἀνδρῶν, διήνυε τὸν βίον του εὐπρεπῶς καὶ ἀταράχως, ἐπιτυχῶν τὸ λεγόμενον ὅτι, εὐτυχὲς εἶναι τὸ οὔτε νὰ ἐνοχλῆται κανεὶς οὔτε νὰ ἐνοχλῆ¹⁶. Οὕτω λοιπόν, διακυβερνῶν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς βασιλείας εὐσταθῶς καὶ γαληνίως, ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ἕνα βασιλέα Θεὸν τῶν πάντων ὅλον τὸν οἶκον του μαζί μὲ τὰ παιδιά καὶ τὴν σύζυγον, καθὼς καὶ τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικόν, ὥστε τὸ πλῆθος τῶν συναθροισζομένων μέσα εἰς τὰ ἀνάκτορα νὰ μὴ ἀπέχη κατὰ τίποτε ἀπὸ ἐκκλησίαν Θεοῦ· συνευρίσκοντο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτὴν καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐξετέλουν τὰς συνεχεῖς εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ μάλιστα αὐτὰ ἐτελοῦντο πλησίον αὐτοῦ μόνον, ὅταν πλησίον τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων τὸ γένος τῶν θεοσεβῶν δὲν ἐπέτρεπετο οὔτε ἀπλῶς νὰ ἀναφερθῆ.

Ἔστι μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ πρῶτος αὐγουστος κατέστη ὁ Κωνσταντῖος εὐλογημένος μὲ εὐτεκνίαν.

18 1 Εἰς αὐτὰ ἠκολούθησεν ἐκ τοῦ πλησίον ἀνταμοιβὴ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, οὕτως ὥστε νὰ λάβῃ καὶ τὸν πρῶτον βαθμὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Οἱ ἀρχαιότεροι ἀπὸ αὐτόν, καθὼς ἐπέπεσεν εἰς αὐτοὺς ἀπότομος μεταβολὴ μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἀπὸ τὸν διωγμὸν κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, παρητήθησαν τῆς ἀρχῆς, ἄγνωστον διατί. Μόνος του λοιπόν ὁ Κωνσταντῖος ἀνηγορεύθη πρῶτος αὐγουστος καὶ σεβαστός, λαμπρυνόμενος κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ διάδημα τῶν καισάρων καὶ κατέχων τὰ πρωτεῖα αὐτῶν, μετὰ δὲ

πρυνόμενος καὶ τούτων ἀπειληφῶς τὰ πρωτεῖα, μετὰ δὲ τὴν ἐν τούτοις δοκιμὴν τῇ τῶν ἀνωτάτω παρὰ Ρωμαίοις ἔκοσμεῖτο τιμῇ, πρῶτος σεβαστὸς τεττάρων τῶν 2 ὕστερον ἀναδειχθέντων χρηματίσας. Ἄλλὰ καὶ εὐτεκνία μόνος παρὰ τοὺς λοιποὺς αὐτοκράτορας διήνεγκεν, παίδων ἀρρένων καὶ θηλειῶν μέγιστον χορὸν συστησάμενος. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς αὐτῷ ἄλιπαρῶ γήρα τῇ κοινῇ φύσει τὸ χρεῶν ἀποδιδούς λοιπὸν τὸν βίον μεταλλάττειν ἔμελλεν, ἐνταῦθα πάλιν ὁ Θεὸς παραδόξων αὐτῷ ποιητῆς ἀνεφαίνετο ἔργων, μέλλοντι τελευτᾶν τῶν παίδων τὸν πρῶτον Κωνσταντῖνον εἰς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας παρῆναι οἰκονομησάμενος.

Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου νεανίου ἅμα Διοκλητιανῶ τὸ πρὶν εἰς Παλαιστίνην παραγενομένου.

19 1 Συνῆν μὲν γὰρ οὗτος τοῖς τῆς βασιλείας κοινωνοῖς, καὶ μέσοις αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν παλαιὸν τοῦ Θεοῦ προφήτην τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Ἦδη δ' ἐκ τοῦ παιδὸς ἐπὶ τὸν νεανίαν διαβὰς τιμῆς τῆς πρώτης παρ' αὐτοῖς ἠξιοῦτο· οἶον αὐτὸν καὶ ἡμεῖς ἔγνωμεν τῶν Παλαιστινῶν διερχόμενον ἔθνος σὺν τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέων, οὗ καὶ ἐπὶ δεξιὰ παρεστῶς περιφανέστατος ἦν τοῖς ὄρᾶν θέλουσιν, βασιλικοῦ φρονήματος ἐξ ἐκείνου τεκμήρια παρέχων. Σώματος μὲν γὰρ εἰς κάλλους ὥραν μέγεθός τε ἡλικίας οὐδ' ἦν αὐτῷ παραβαλεῖν ἕτερον, ρώμη δ' ἰσχύος τοσοῦτον ἐπλεονέκτει τοὺς ὀμήλικας ὡς καὶ φοβερὸν αὐτοῖς εἶναι, ταῖς δὲ κατὰ ψυχὴν ἀρεταῖς μᾶλλον ἢ τοῖς κατὰ τὸ σῶμα πλεονεκτήμασιν ἐνηβρύνετο, σωφροσύνη πρῶτιστα τὴν ψυχὴν κοσμούμενος πάντων, κάπειτα παιδεύσει λόγων φρονήσει τ' ἐμφύτῳ καὶ τῇ θεοσδότη σοφίᾳ διαφερόντως ἐκπρέπων.

17. Ὁ Δανιήλ, Δαν. 1, 3 ἐέ.

18. Ἦτο τὸ 296—297, ὅταν ὁ Διοκλητιανὸς μετέβαινε κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο τότε 22 ἐτῶν.

τὴν δοκιμασίαν εἰς αὐτὰ ἐκοσμήθη μὲ τὴν ἀνωτάτην εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐξουσίαν, γενόμενος πρῶτος σεβαστὸς αὐτοκράτωρ τῶν τεσσάρων οἱ ὁποῖοι ἀνεδείχθησαν ἔπειτα.
 2 Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν εὐτεκνίαν διέφερε μόνον αὐτὸς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς αὐτοκράτορας, καταρτίσας μέγαν χορὸν ἀρρένων καὶ θηλυκῶν παιδιῶν. Ὄταν δέ, ἀποδίδων τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως χρέος, ἐπρόκειτο νὰ ἀνταλλάξῃ τὸν βίον μὲ τὸν ἄλλον εἰς λιπαρὸν γῆρας, ἐδῶ πάλιν ὁ Θεὸς τοῦ ἀπεδείχθη ποιητῆς παραδόξων ἔργων, οἰκονομήσας οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου του νὰ παρευρίσκειται πλησίον του ὁ πρῶτος υἱὸς του πρὸς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας.

Περὶ προηγουμένης ἀφίξεως τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν Παλαιστίνην μαζὶ μὲ τὸν Διοκλητιανόν.

19 1 Οὗτος βεβαίως διέμενε μαζὶ μὲ τοὺς συνεταίρους τῆς βασιλείας καί, ὅπως προελέχθη, διέτριβε εἰς τὸ μέσον των ὅπως ἐκεῖνος ὁ παλιὸς προφήτης τοῦ Θεοῦ¹⁷. Μόλις δὲ ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν παιδικὴν εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἤξιωθη τῆς πρώτης εἰς αὐτοὺς τιμῆς. Ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ιδιότητα τὸν ἐγνωρίσαμεν καὶ ἡμεῖς διερχόμενον τὴν Παλαιστίνην μαζὶ μὲ τὸν πρεσβύτερον τῶν βασιλέων¹⁸. Ἰστάμενος εἰς τὰ δεξιὰ του, ἦτο περιφανέστατος εἰς ὅσους ἤθελον νὰ παρατηρήσουν, παρέχων ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν χρόνον τεκμήρια βασιλικοῦ φρονήματος. Διότι κανεὶς ἄλλος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραβληθῇ μὲ αὐτὸν εἰς ὠραιότητα σώματος καὶ μέγεθος παραστήματος. Εἰς προσωπικὴν δὲ δύναμιν τόσον ὑπερεῖχε τοὺς συνομιλικούς του, ὥστε νὰ τοὺς προκαλῆ τὸν τρόμον, ἐνῶ ἐσεμνύνετο περισσότερο διὰ τὰς ψυχικὰς ἀρετὰς παρὰ διὰ τὰ σωματικὰ πλεονεκτήματα, στολισμένος εἰς τὴν ψυχὴν κατὰ πρῶτον μὲ σωφροσύνην καὶ ἔπειτα διαπρέπων μέγαν διὰ παιδείαν, ἔμφυτον φρόνησιν καὶ θεόδοτον σοφίαν.

*Κωνσταντίνου πρὸς τὸν πατέρα διὰ τὰς ἐπιβουλάς
Διοκλητιανοῦ ἀναχώρησις.*

20 ¹ Γαῦρον δὴ οὖν ἐπὶ τούτοις ρωμαλέον τε καὶ μέγαν φρονήματός τε μεστὸν τὸν νεανίαν οἱ τηνικαῦτα κρατοῦντες θεώμενοι φθόνῳ καὶ φόβῳ, τὰς σὺν αὐτῷ διατριβὰς οὐκ ἀσφαλεῖς αὐτοῖς εἶναι διανοηθέντες, ἐπιβουλάς κατ' αὐτοῦ λαθραίας ἐμηχανῶντο, αἰδοῖ τῇ πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα προφανῆ θάνατον αὐτῷ προστρίψασθαι φυλαττόμενοι. ² Ὁ δὲ συναισθόμενος ὁ νεανίας, ἐπεὶ καὶ πρῶτον αὐτῷ καὶ δεύτερον κατὰφωρα Θεοῦ συμπνεύσει τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐγίγνετο, φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπορίζετο κὰν τούτῳ τοῦ μεγάλου προφήτου Μωϋσέως τὸ μίμημα διασώζων. Τὸ δὲ πᾶν αὐτῷ συνέπρα-
τεν ὁ Θεός, τῇ τοῦ πατρὸς διαδοχῇ προμηθούμενος αὐτὸν παρεῖναι.

Τελευτῇ Κωνσταντίου τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον βασιλέα καταλιπόντος.

21 ¹ Αὐτίκα δ' οὖν ἐπειδὴ τῶν ἐπιβούλων τὰς μηχανὰς διαδρᾶς σπεύδων ἀφίκετο πρὸς τὸν πατέρα, ὁμοῦ μὲν αὐτὸς χρόνιος παρῆν, κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ τῷ πατρὶ τὰ τῆς τοῦ βίου τελευτῆς ἐπὶ ξυροῦ ἴστατο. Ὡς δ' ἀπροσδόκητον εἶδεν ὁ Κωνσταντίος παρεστῶτα τὸν παῖδα, ἐξαιλλόμενος τῆς στρωμνῆς περιβαλὼν τε αὐτὸν τῷ χειρὶ καὶ τὸ μόνον λυπηρὸν αὐτῷ μέλλοντι τὸν βίον ἀποτίθεσθαι (τοῦτο δ' ἦν ἡ τοῦ παιδὸς ἀπουσία) τῆς ψυχῆς ἀποβεβληκέναι εἰπὼν, εὐχάριστον ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ τὴν εὐχὴν, νῦν αὐτῷ τὸν θάνατον ἀθανασίας κρεῖττονα λογίσασθαι φήσας, καὶ δὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν διετάττετο, υἱοῖς θ' ἅμα καὶ θυγατράσι συνταξάμενος χοροῦ δίκην αὐτὸν κυκλοῦσιν, ἐν αὐτοῖς βασιλείοις, ἐπὶ βασιλικῇ στρωμνῇ, τὸν κληρὸν τῆς βασιλείας νόμῳ φύσεως τῷ τῇ ἡλικίᾳ προάγοντι τῶν παιδῶν παραδούς, διανεπαύσατο.

19. Ὑποτίθεται βάσει αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εὔρε τὸν πατέρα του εἰς τὴν Ὑόρκην τῆς Βρεττανίας.

Ἐναχώρησις τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν πατέρα
του ἕξ αἰτίας τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ

- 20** ¹ Βλέποντες ὁμως ἔπειτα οἱ τότε κυβερνῶντες βασιλεῖς τὸν νεανίαν ζωηρόν, ρωμαλέον, δυνατόν, καὶ γεμᾶτον σύνεσιν, ἀπὸ φθόνου καὶ φόβου ἐνόμισαν ὅτι ἡ συμβίωσις των μαζί του δὲν εἶναι ἀσφαλής· διὰ τοῦτο ἐραδιοῦργουν εἰς βάρος του κρυφά, φυλασσόμενοι ἀπὸ ἐντροπὴν πρὸς τὸν πατέρα του νὰ τοῦ ἐπιβάλουν φανερόν θάνατον. ² Προαισθανόμενος τοῦτο ὁ νεανίας, ἀφοῦ μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ τὰ σχέδια τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐφανερώθησαν μίαν καὶ δύο φορές, ἐξησφάλισε τὴν σωτηρίαν, μιμούμενος καὶ κατὰ τοῦτο τὸν μέγαν προφήτην Μωυσῆν. Συνέπραττε δὲ καθ' ὅλα μὲ αὐτὸν ὁ Θεός, προνοῶν νὰ παρευρίσκηται κατὰ τὴν ὥραν τῆς διαδοχῆς του.

Θάνατος Κωνσταντίου καὶ ἀνάδειξις τοῦ υἱοῦ
Κωνσταντίνου εἰς βασιλέα.

- 21** ¹ Ἐφοῦ λοιπὸν διέφυγε τὰς συνωμοσίας τῶν ἐπιβούλων, ἔφθασε βιαστικὰ εἰς τὸν πατέρα του. Ἦλθε πλησίον του ἔπειτα ἀπὸ πολὺν καιρὸν, ἐνῶ ὁ πατήρ του εὕρισκετο εἰς τὴν ὥραν τοῦ θανάτου¹⁹. Μόλις δὲ ὁ Κωνσταντίος εἶδε τὸν υἱὸν του ἐκεῖ, ἐπετάχθη ἀπὸ τὴν κλίνην, τὸν περιέβαλε μὲ τὰς χεῖρας του καὶ εἶπεν ὅτι ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὸ μόνον λυπηρὸν τὴν στιγμὴν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ, τὴν ἀπουσίαν τοῦ υἱοῦ. Ἀπέπεμψε τότε εὐχαριστήριον πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν, λέγων ὅτι τῶρα θεωρεῖ τὸν θάνατον ἀνώτερον τῆς ἀθανασίας καὶ ἀμέσως ² ἐρρῦθμισε τὰς ἀτομικὰς του ὑποθέσεις. Ἐπειτα, ἀφοῦ ὤρρισε τὰ δικαιώματα τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων, οἱ ὅποιοι τὸν περιεκύκλωναν ὡς χοροὶ εἰς τὴν βασιλικὴν κλίνην τῶν ἀνακτόρων, παρέδωσε τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του²⁰, καὶ ἀνεπαύθη.

20. Ὡς πρωτότοκον δηλαδὴ. Βέβαια οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἦσαν πολὺ νέοι διὰ νὰ ὑπολογισθοῦν. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἰς τὴν Ρώμην δὲν ἦτο κληρονομικόν.

“Ὅπως Κωνσταντίου προκομισθέντος τὰ στρατεύματα Κωνσταντῖνον αὐγουστον ἀνηγόρευσεν.

22 ¹ Οὐ μὴν ἀβασίλευτος ἔμενεν ἡ ἀρχή, αὐτῇ δ' ἀλουργίδι πατρικῇ Κωνσταντῖνος κοσμησάμενος τῶν πατρικῶν οἴκων προήει, ὡσπερ ἐξ ἀναβιώσεως τὸν πατέρα βασιλεύοντα δι' ἑαυτοῦ δεικνὺς τοῖς πᾶσιν. Εἶτα τῆς προκομιδῆς ἡγούμενος σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν πατρικοῖς φίλοις τὸν πατέρα προύπεμπε· δῆμων τε πλήθη μύρια στρατιωτῶν τε δορυφορίαί, τῶν μὲν ἡγουμένων τῶν δὲ κατόπιν ἐπομένων, σὺν παντὶ κόσμῳ τὸν θεοφιλῆ συνέπεμπον, εὐφημίαις τε καὶ ὕμνοις οἱ πάντες τὸν τρισμάκαριον ἐτίμων, ὁμογνώμονί τε συμφωνία τοῦ τεθνεῶτος ἀναβίωσιν τὴν τοῦ παιδὸς κράτησιν ἐδόξαζον, βοαῖς ² τε εὐφήμοις τὸν νέον βασιλέα αὐτοκράτορα καὶ αὐγουστον εὐθέως ἐκ πρώτης ἀνηγόρευον φωνῆς. Καὶ τὸν μὲν τεθνηκότα ἐκόσμον αἱ βοαὶ ταῖς εἰς τὸν υἱὸν εὐφημίαις, τὸν δὲ παῖδα ἑμακάριζον τοιοῦδε πατρὸς διάδοχον ἀποδειχθέντα, πάντα δὲ τὰ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ἔθνη εὐφροσύνης ἐπληροῦτο καὶ ἀλέκτου χαρᾶς ὡς μηδὲ χρόνου βραχυτάτου ροπὴν χηρεύσαντα βασιλικῆς εὐκοσμίας. Τοῦτο τέλος εὐσεβοῦς καὶ φιλοθέου τρόπου ἐπὶ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ Θεὸς ἔδειξε τῷ καθ' ἡμᾶς γένει.

Καταστροφὴ τῶν τυράννων δι' ὑπομνήσεως ὀλίγης.

23 Τῶν δ' ἄλλων, ὅσοι τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πολέμου νόμῳ μετήλθον, τὰς τοῦ βίου καταστροφὰς οὐκ εἶναι πρέπον ἔκρινα τῷ παρόντι παραδοῦναι διηγήματι οὐδὲ τὰς τῶν ἀγαθῶν μνήμας τῇ τῶν ἐναντίων παραθέσει μαιίνειν. Ἀπαρκεῖ δὲ ἡ τῶν ἔργων πείρα πρὸς σωφρονισμόν τῶν αὐταῖς ὄψεσι καὶ ἀκοαῖς τὴν τῶν ἐκάστω συμβεβηκότων παρειληφότων ἱστορίαν.

Πῶς μετά τήν ταφήν τοῦ Κωνσταντίνου τὰ στρατεύματα ἀνηγόρευσαν αὔγουστον τὸν Κωνσταντῖνον.

22 ¹ Δέν παρέμεινε βέβαια κενός ὁ βασιλικός θρόνος, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰ πατρικὰ ἀνάκτορα στολισμένος μὲ τήν πατρικὴν πορφύραν, παρουσιάζων εἰς ὅλους τὸν πατέρα του νὰ βασιλεύῃ εἰς τὸ πρόσωπόν του ὡσάν ἐξ ἀναβιώσεως. Ἐπειτα, προηγούμενος τῆς ἐπιταφίου πομπῆς μαζί μὲ τοὺς πατρικούς φίλους γύρω του, προέπεμψε τὸν πατέρα του. Ἀναρίθμητα πλήθη λαοῦ καὶ φρουραὶ στρατιωτῶν, τῶν ὁποίων ἄλλοι προηγούντο καὶ ἄλλοι ἠκολούθουν τὴν πομπήν, συνώδευον τὸν θεοφιλῆ ἄρχοντα μὲ παντοειδῆ στολισμόν. Ὅλοι ἐτίμων τὸν τρισμακάριον μὲ εὐφημίας καὶ ὕμνους, καὶ μὲ ὁμογνωμίαν ἐδόξαζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ υἱοῦ ὡς ἀναβίωσιν τοῦ ἀποθανόντος, καὶ μὲ εὐφροσύνους κραυγὰς ἀνηγόρευον ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν αὐτοκράτορα καὶ αὔγουστον τὸν νέον βασιλέα. Καὶ τὸν μὲν ἀποθανόντα ἐκόσμουν αἱ φωναὶ τῶν ἐπευφημιῶν πρὸς τὸν υἱόν, τὸν δὲ υἱὸν ἐμακάριζον διότι ἀνεδείχθη διάδοχος τοιοῦτου πατρὸς, ὅλα δὲ τὰ ἔθνη τῆς ἐπικρατείας ἦσαν γεμᾶτα εὐφροσύνην καὶ ἀνέκφραστον χαράν, διότι δέν ἐστερήθησαν οὔτε διὰ μίαν στιγμήν βασιλικῆς εὐταξίας.

Τοιοῦτον τέλος εὐσεβοῦς καὶ φιλοθέου διαγωγῆς ἔδειξεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ γένος μας εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου.

Σύντομος μνεΐα περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν τυράννων

23 ¹ Τῶν ἄλλων ἀρχόντων, οἱ ὁποῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, δέν ἔκρινον πρέπον νὰ συμπεριλάβω τὴν πτῶσιν εἰς τὴν παροῦσαν διήγησιν καὶ νὰ μιάνω οὕτω τὰς μνήμας τῶν ἀγαθῶν μὲ τὴν παράθεσιν τῶν ἐναντίων. Ἀρκεῖ ἡ γνῶσις τῶν ἔργων καθ' ἑαυτὴν πρὸς σωφρονισμόν τῶν παραλαβόντων μὲ τοὺς ὀφθαλμούς καὶ τὰς ἀκοὰς των τὴν ἱστορίαν τῶν συμβάντων εἰς τὸν καθένα ἀπὸ αὐτούς.

“Οτι βουλήσει Θεοῦ Κωνσταντῖνος ἔσχε τὸ βασιλεύειν.

24 Οὕτω δὴ Κωνσταντῖνον, τοιούτου φύντα πατρός, ἄρχοντα καὶ καθηγεμόνα τῶν ὅλων Θεὸς ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρῦτανις δι’ ἑαυτοῦ προεχειρίζετο, ὡς μηδένα ἀνθρώπων μόνου τοῦδε τὴν προαγωγὴν αὐχῆσαι, τῶν ἄλλων ἐξ ἐπικρίσεως ἐτέρων τῆς τιμῆς ἡξιωμένων.

Κωνσταντῖνου κατὰ βαρβάρων καὶ Βρεττανῶν νίκαι.

25 ¹ Ὡς οὖν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἴδρυτο, τέως μὲν τῆς πατρικῆς προενόει λήξεως ἐπισκοπῶν σὺν πολλῇ φιλοanthρωπία, πάνθ’ ὅσα πρότερον ἔθνη ὑπὸ τῆ τοῦ πατρὸς μοίρα διεκυβερνᾶτο, ὅσα τε γένη βαρβάρων τῶν ἀμφὶ Ρῆνον ποταμὸν ἐσπέριόν τε ὠκεανὸν οἰκούντων στασιάζειν ἐτόλμα, πάντα ὑποτάττων ἡμερα ἐξ ἀτιθάσων κατειργάζετο, ἀλλὰ δ’ ἀναστέλλων ὥσπερ τινὰς θῆρας ἀγρίους ἀπεσόβει τῆς οἰκείας, ὅσα περ ἀνιάτως ἔχοντα ² πρὸς ἡμέρου βίου κατάστασιν ἑώρα. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα κατὰ λόγον ἔκειτο αὐτῷ, τὰς λοιπὰς τῆς οἰκουμένης λήξεις πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενος, τέως μὲν ἐπὶ τὰ Βρεττανῶν ἔθνη διέβαινεν ἔνδον ἐν αὐτῷ κείμενα ὠκεανῷ, παραστησάμενος δὲ ταῦτα διεσκόπει τὰς ἐτέρας τοῦ παντὸς μοίρας, ὡς ἂν θεραπεύοι τὰ βοηθείας δεόμενα.

“Ὅπως Ρώμην ἐλευθερῶσαι Μαξεντίου προέθετο.

26 Εἶθ’ ὥσπερ μέγα σῶμα τὸ πᾶν τῆς γῆς ἐννοήσας στοιχεῖον κάπειτα τὴν τοῦ παντὸς κεφαλὴν, τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν, τυραννικῇ δουλείᾳ συνιδῶν καθυπηγμένην, παρεχῶρει μὲν τὰ πρῶτα

21. Ὁ Εὐσέβιος νομίζει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν. Πράγματι ὁμοίως ἀπέθανεν εἰς τὴν Βρεττανίαν, ὅπου καὶ ἀνεκρηύχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Δὲν διέβη λοιπὸν τὴν Μάγχην, διὰ τὴν μεταβῆ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀλλ’ εὐρίσκειτο ἐκεῖ.

Ἔστιν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κατέλαβε τὴν βασιλείαν μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

24 Οὕτω λοιπὸν ὁ Θεός, ὁ πρῦτανος τοῦ σύμπαντος κόσμου, προεχείρισε μετὰ τὴν θέλησίν του τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν γόνον τοιοῦτου πατρὸς, ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα τῶν ὄλων, ὥστε αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ μόνος βασιλεὺς διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ὁποίου νὰ μὴ ἡμπορῆ κανεὶς νὰ καυχηθῆ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔλαβον τὸ ἀξίωμα δι' ἀποφάσεως ἄλλων.

Νίκαι Κωνσταντίνου κατὰ Βαρβάρων καὶ Βρεττανῶν.

25 ¹ Μόλις λοιπὸν ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸν θρόνον, ἤρχισεν ἀμέσως νὰ προνοῆ διὰ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν, ἐπισκεπτόμενος μετὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν ὅλας τὰς ἐπαρχίας αἱ ὁποῖαι ἐκυβερνῶντο προηγουμένως ἀπὸ τὸν πατέρα του. Μερικὰ φύλα βαρβάρων, ἀπὸ τὰ κατοικοῦντα γύρω εἰς τὸν Ρῆνον ποταμὸν καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ, ἐτόλμησαν νὰ στασιάσουν· τὰ ὑπέταξεν ὅλα καὶ ἀπὸ ἀτίθασα τὰ κατέστησεν ἡμερα, ἐνῶ ἄλλα φύλα, ὀρμῶντο ὡς ἄγρια θηρία, τὰ συνεκράτησε μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπικρατείαν του, ὅσα ἔβλεπεν ὅτι ἦσαν ἀνώριμα δι' ἡμερον τρόπον βίου. Ὄταν δὲ ἐρρύθμισεν ἱκανοποιητικῶς αὐτὰ τὰ θέματα, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς οἰκουμένης· διέβη κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ βρεττανικὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα κατοικοῦν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ²¹, ἀφοῦ δὲ ὑπέταξε ταῦτα, παρετήρει προσεκτικῶς τὰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ κόσμου, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰ ἔχοντα ἀνάγκην βοηθείας.

Πῶς ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ρώμην ἀπὸ τὸν Μαξέντιον.

26 Ἐπειτα, θεωρῶν ὀλόκληρον τὴν γῆν ὡς ἐνιαῖον μέγα σῶμα, ἀντελήφθη ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ παντός, ἡ βασιλεύουσα πόλις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τυραννικὴν δουλείαν. Κατ' ἀρχὰς παρεχώρησε

τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἄμυναν τοῖς τῶν λοιπῶν κρατοῦσι μερῶν ἄτε δὴ χρόνω προἄγουσιν, ἐπεὶ δὲ τούτων οὐδεὶς οἶός τε ἦν ἐπικουρεῖν ἀλλὰ καὶ οἱ πείραν λαβεῖν ἐθελήσαντες αἰσχρὸν ὑπέμειναν τέλος, οὐδὲ βιωτὸν αὐτῷ τὴν ζωὴν εἶναι εἰπῶν, εἰ τὴν βασιλίδα πόλιν οὕτω κάμνουσαν παρίδοι, παρεσκευάζετο τὰ πρὸς τὴν καθάρεισιν τῆς τυραννίδος.

“Ὅτι τὰς τῶν εἰδωλολατρησάντων καταστροφὰς ἐνθυμηθεῖς μᾶλλον τὸν χριστιανισμὸν ἐξελέξατο.

27 ¹ Εὖ δ' ἐννοήσας ὡς κρείττονος ἢ κατὰ στρατιωτικὴν δέοι αὐτῷ βοήθειας διὰ τὰς κακοτέχνους καὶ γοητικὰς μαγανείας τὰς παρὰ τῷ τυράννῳ ἐσπουδασμένας, Θεὸν ἀνεξήτει βοήθον, τὰ μὲν ἐξ ὀπλιτῶν καὶ στρατιωτικοῦ πλήθους δεύτερα τιθέμενος (τῆς γὰρ παρὰ Θεοῦ βοήθειας ἀπούσης τὸ μῆθὲν ταῦτα δύνασθαι ἠγεῖτο), τὰ δ' ἐκ Θεοῦ συνεργίας ἄμαχα εἶναι καὶ ἀήττητα λέγων. ² Ἐννοεῖ δὴτα ὁποῖον δέοι Θεὸν ἐπιγράψασθαι, ζητοῦντι δ' αὐτῷ ἔννοιά τις ὑπεισηλθεν, ὡς πλειόνων πρότερον τῆς ἀρχῆς ἐφαιραμένων οἱ μὲν πλείοσι θεοῖς τὰς σφῶν αὐτῶν ἀναρτήσαντες ἐλπίδας, λοιβαῖς τε καὶ θυσίαις καὶ ἀναθήμασι τούτους θεραπεύσαντες, ἀπατηθέντες τὰ πρῶτα διὰ μαντειῶν κεχαρισμένων χρησμῶν τε τὰ αἴσια ἀπαγγελλομένων αὐτοῖς τέλος οὐκ αἴσιον εὔραντο, οὐδέ τις θεῶν πρὸς τὸ μὴ θεηλάτοις ὑποβληθῆναι καταστροφαῖς δεξιὸς αὐτοῖς παρέστη, μόνον δὲ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὴν ἐναντίαν ἐκείνοις τραπέντα τῶν μὲν πλάνην καταγνόντα αὐτὸν δὲ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, διὰ πάσης τιμήσαντα ζωῆς, σωτῆρα καὶ φύλακα τῆς ³ βασιλείας ἀγαθοῦ τε παντὸς χορηγὸν εὔρασθαι. Ταῦτα παρ' ἑαυτῷ διακρίνας εὖ τε λογισάμενος, ὡς οἱ μὲν πλείθει θεῶν ἐπιθαρσῆσαντες καὶ πλείοσιν περιπεπτώκασιν ὀλέθροις, ὡς μηδὲ γένος μὴ φυὴν μὴ ρίζαν αὐτοῖς, μηδ'

τὴν ἐπιχείρησιν ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἄλλων μερῶν ὡς ἀρχαιοτέρους· ἐπειδὴ ὁμως κανεῖς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν κατώρθωσε νὰ προσφέρῃ βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ οἱ θελήσαντες νὰ δοκιμάσουν εἶχον οἰκτρὰν ἀποτυχίαν, εἶπεν ὅτι ἡ ζωὴ του εἶναι ἀβίωτος, ἂν περιφρονήσῃ τὴν βασιλίδαν πόλιν, πάσχουσαν τόσον πολὺ. Προητοιμάσθη λοιπὸν πρὸς καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος.

“Ὅτι ἐνθυμηθεῖς τὰς καταστροφὰς τῶν εἰδωλολατρῶν ἀρχόντων ἐξέλεξε τὸν Χριστιανισμόν.

27 ¹ Κατανοήσας δὲ καλῶς ὅτι ἐχρειάζετο ἀνωτέραν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν βοήθειαν λόγῳ τῶν κακοτέχνων καὶ γοητικῶν μαγανειῶν, τὰς ὁποίας ἤσκει ὁ τύραννος², ἀνεζήτησε βοήθον τὸν Θεόν, θεωρῶν δευτερεύουσαν τὴν προσφορὰν τῶν ὀπλιτῶν καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ πλήθους (διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὰ δὲν ἰσχύουν εἰς τίποτε, ὅταν ἀπουσιάζῃ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ) καὶ λέγων ὅτι ἡ συνεργία ² τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀκαταμάχητος καὶ ἀήττητος. Διαλογίζεται λοιπὸν ποῖον θεὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιλέξῃ. Ἐνῶ δὲ ἀνεζήτησε, τοῦ ἦλθεν ἡ σκέψις, ὅτι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αὐτοκράτορας τοῦ παρελθόντος ὅσοι ἀνέθεσαν τὰς ἐλπίδας των εἰς πολλοὺς θεοὺς καὶ ἐλάτρευσαν τοὺτους μὲ προσφορὰς καὶ θυσίας καὶ ἀναθήματα, ἀπατηθέντες ἀρχικῶς δι’ εὐαρέστων μαντειῶν καὶ χρησμῶν προλεγόντων εἰς αὐτοὺς εὐημερίαν, δὲν εὔρον καλὸν τέλος· τοῦ ἦλθεν ἐπίσης ἡ σκέψις, ὅτι κανεῖς ἀπὸ τοὺς θεοὺς δὲν τοὺς συμπαρεστάθη, ὥστε νὰ μὴ ὑποστοῦν θεηλάτους καταστροφὰς, καὶ μόνον ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὴν ἀντίθετον ἀπὸ ἐκείνους ὁδόν, ἀποδώσας εἰς ἐκείνους κάθε πλάνην καὶ τιμήσας τὸν ὑπεράνω ὄλων Θεόν, εὔρεν αὐτὸν σωτῆρα καὶ φύλακα τῆς βασιλείας καὶ χορηγὸν ³ παντός ἀγαθοῦ. Ἐσυλλογίζετο λοιπὸν μέσα του αὐτὰ καὶ ἀνελογίζετο ὅτι οἱ μὲν ἐλπίσαντες εἰς πολλοὺς θεοὺς περιέπεσαν καὶ εἰς πολλὰς συμφορὰς, ὥστε νὰ μὴ τοὺς ἔχη μείνει οὔτε γένος οὔτε φύτρα, οὔτε ὄνομα οὔτε μνήμη, ἐνῶ ὁ πατρικὸς του Θεὸς εἶχε δώσει εἰς τὸν πατέρα

ὄνομα μηδὲ μνήμην ἐν ἀνθρώποις ἀπολειφθῆναι, ὁ δὲ πατρῶος αὐτῷ Θεὸς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐναργῆ καὶ πάμπολλα δείγματα εἶη δεδωκώς τῷ αὐτοῦ πατρί, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη καταστρατεύσαντας πρότερον τοῦ τυράννου διασκεψάμενος σὺν πλήθει μὲν θεῶν τὴν παράταξιν πεπονημένους αἰσχροὺς δὲ τέλος ὑπομείναντας· ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν σὺν αἰσχύνῃ τῆς συμβολῆς ἀπρακτος ἀνεχώρει, ὁ δὲ καὶ μέσοις αὐτοῖς τοῖς στρατεύμασι κατασφαγεῖς πάρεργον ἐγένετο θανάτου· ταῦτ' οὖν πάντα συναγαγὼν τῇ διανοίᾳ, τὸ μὲν περὶ τοὺς μηθὲν ὄντας θεοὺς ματαιάζειν καὶ μετὰ τοσοῦτον ἔλεγχον ἀποπλανᾶσθαι μωρίας ἔργον ὑπελάμβανεν, τὸν δὲ πατρῶον τιμᾶν μόνον ᾤετο δεῖν Θεόν.

“Ὅπως εὐξαμένῳ τὴν ὀπτασίαν ὁ Θεὸς παρέσχε, σταυρὸν ἐκ φωτὸς ἐν οὐρανῷ μεσημβρία καὶ γραφὴν παραινούσαν.

28 ¹ Ἄνεκαλεῖτο δῆτα ἐν εὐχαῖς τοῦτον, ἀντιβολῶν καὶ ποτνιώμενος φῆναι αὐτῷ ἑαυτὸν ὅστις εἶη καὶ τὴν ἑαυτοῦ δεξιὰν χεῖρα τοῖς προκειμένοις ἐπορέξαι. Εὐχομένῳ δὲ ταῦτα καὶ λιπαρῶς ἰκετεύοντι τῷ βασιλεῖ θεοσημία τις ἐπιφαίνεται παραδοξοτάτη, ἣν τάχα μὲν ἄλλου λέγοντος οὐ ράδιον ἦν ἀποδέξασθαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ νικητοῦ βασιλέως τοῖς τὴν γραφὴν διηγουμένοις ἡμῖν μακροῖς ὕστερον χρόνοις, ὅτε ἠξιώθημεν τῆς αὐτοῦ γνώσεώς τε καὶ ὁμιλίας, ἐξαγγείλαντος ὄρκους τε πιστωσαμένου τὸν λόγον, τίς ἂν ἀμφιβάλῃ μὴ οὐχὶ πιστεῦσαι τῷ διηγήματι, μάλισθ' ὅτε καὶ ὁ μετὰ ταῦτα χρόνος ἀ-
²ληθῆ τῷ λόγῳ παρέσχε τὴν μαρτυρίαν; Ἄμφι μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἔφη ἐν αὐτῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυροῦ τρόπαιον ἐκ φωτὸς συνιστάμενον, γραφὴν τε αὐτῷ σσηφθῆναι λέγουσαν· τούτῳ νίκα. Θάμβος δ' ἐπὶ τῷ θεάματι κρατῆσαι αὐτόν τε καὶ τὸ στρατιωτι-

23. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Γαλέριος, ὁ δεύτερος ὁ Σεβῆρος.

του σαφῆ καὶ πολλὰ δείγματα τῆς δυνάμεώς του. Ἄνελογίζετο ὅτι οἱ ἔχοντες ἐκστρατεύσει προηγουμένως ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς Ρώμης, εἶχον παραταχθῆ εἰς μάχην ὑπὸ τὴν προστασίαν πλήθους θεῶν, ἀλλ' ὑπέμειναν ταπεινωτικὴν ἔκβασιν· διότι ὁ μὲν εἰς ὑπεχώρησε μὲ ἐντροπὴν ἀπὸ τὴν μάχην χωρὶς σύγκρουσιν, ὁ δὲ ἄλλος ἔγινε παίγνιον τοῦ θανάτου, σφαγεῖς εἰς τὸ μέσον τῶν στρατευμάτων του²⁸. Φέρων λοιπὸν ὅλα αὐτὰ εἰς τὴν σκέψιν του ἐθεώρησε μωρίαν τὸ νὰ λατρεύη ματαίως τοὺς ἀνυπάρκτους θεοὺς καὶ νὰ πλανᾶται ἀκόμη ἔπειτα ἀπὸ τὸσον ἔλεγχον καὶ ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ τιμᾶ μόνον τὸν πατρῶον Θεόν.

Πῶς ὁ Θεὸς προσέφερεν εἰς αὐτὸν ὀπτασίαν κατὰ τὴν προσευχὴν του, φωτεινὸν σταυρὸν εἰς τὸν οὐρανὸν κατὰ μεσημβρίαν καὶ ἐπιγραφὴν προτρέπουσαν νίκην.

- 28 1 Ἐκάλει λοιπὸν τὸν Θεὸν μὲ προσευχάς, παρακαλῶν καὶ ἰκετεύων νὰ τοῦ φανερωθῆ ποῖος εἶναι καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὴν δεξιάν χεῖρα του πρὸς βοήθειαν εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Καθὼς τὸσον θερμῶς προσηύχετο καὶ ἰκέτευεν ὁ βασιλεὺς, τοῦ παρουσιάσθη παραδοξοτάτη θεοσημία. Ἄν βέβαια ἔλεγε περὶ αὐτῆς κάποιος ἄλλος, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἐπειδὴ ὁμοίως ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ἐδήλωσε τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ἐπεβεβαίωσε μὲ ὄρκον πρὸς ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι συντάσσομεν τὸ παρὸν σύγγραμμα ἔπειτα ἀπὸ πολὺν χρόνον, ὅταν ἠξιώθημεν τῆς γνωριμίας καὶ συναναστροφῆς του, ποῖος θὰ ἀμφέβαλλεν ὥστε νὰ μὴ πιστεύσῃ εἰς τὴν διήγησιν; Καὶ μάλιστα ὅταν ὁ μετέπειτα χρόνος ἔδωκε μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀληθείας
- 2 του; Εἶπεν ὅτι κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ὥρας, ὅταν ἡ ἡμέρα ἤρχιζεν ἤδη νὰ γέρνῃ, εἶδε μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς του εἰς τοὺς οὐρανοὺς τρόπαιον σταυροῦ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἥλιον συνιστάμενον ἀπὸ φῶς καὶ ὅτι ἦτο εἰς αὐτὸ συνημμένη ἐπιγραφὴ λέγουσα, «δὲν αὐτοῦ νίκα». Προσέθεσεν ὅτι ἐπὶ τῷ θεάματι τὸν συνεῖχε θάμβος καὶ αὐτὸν καὶ ὅλον τὸ

κὸν ἅπαν, ὃ δὴ στελλομένῳ ποι πορείαν συνείπετό τε καὶ θεωρὸν ἐγένετο τοῦ θαύματος.

“Ὅπως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ’ ὑπνους αὐτῷ φανείς ὁμοιτρόπῳ τοῦ σταυροῦ σημείῳ κεχρηῆσθαι κατὰ τοὺς πολέμους προσέταξεν.

29 Καὶ δὴ διαπορεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἔλεγε, τί ποτε εἶη τὸ φάσμα. Ἐνθυμουμένῳ δ’ αὐτῷ καὶ ἐπὶ πολὺ λογιζομένῳ νύξ ἐπήει καταλαβοῦσα. Ἐνθα δὴ ὑπνοῦντι αὐτῷ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ φανέντι κατ’ οὐρανὸν σημείῳ ὀφθῆναί τε καὶ παρακελεύσασθαι, μίμημα ποιησάμενον τοῦ κατ’ οὐρανὸν ὀφθέντος σημείου τούτῳ πρὸς τὰς τῶν πολεμίων συμβολὰς ἀλεξήματι χρῆσθαι.

Κατασκευὴ τοῦ αὐτοῦ σταυρικοῦ σημείου.

30 Ἄμα δ’ ἡμέρᾳ διαναστὰς τοῖς φίλοις ἐξηγόρευε τὸ ἀπόρρητον. Κάπειτα χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν δημιουργοὺς συγκαλέσας μέσος αὐτὸς καθιζάνει καὶ τοῦ σημείου τὴν εἰκόνα φράζει, ἀπομιμῆσθαι τε αὐτὴν χρυσῷ καὶ πολυτελέσι λίθοις διεκελεύετο. Ὁ δὴ καὶ ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς ποτε παραλαβεῖν αὐτὸς βασιλεύς, Θεοῦ καὶ τοῦτο χαρισαμένου, ἤξιωσεν.

Ἐκφρασις σταυροειδοῦς σημείου, ὅπερ νῦν οἱ Ρωμαῖοι λάβαρον καλοῦσιν.

31 Ἦν δὲ τοιῶδε σχῆματι κατεσκευασμένον. Ὑψηλὸν δόρυ χρυσῷ κατημφισμένον κέρας εἶχεν ἐγκάρσιον σταυροῦ σχῆματι πεποιημένον, ἄνω δὲ πρὸς ἄκρῳ τοῦ παντὸς στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ συμπεπλεγμένος κατεστήρικτο, καθ’ οὗ τῆς σωτηρίου ἐπιγορίας τὸ σύμβολον, δύο στοιχεῖα τὸ Χριστοῦ παραδηλοῦντα ὄνομα, χιαζομένου τοῦ ρῶ κατὰ τὸ μεσαίτατον.

24. Τὸ θαυμαστὸν τοῦτο θέαμα τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἄμεσον κατασκευὴν τῆς σημαίας τοῦ σταυροῦ, τὴν ὁποῖαν ἕκτοτε ἔφεραν τὰ στρατεύματα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὄλων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὴν ἐκστρατείαν καὶ ἔγινε θεωρὸν τοῦ θαύματος²⁴.

Πῶς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἐφάνη εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν ὕπνον καὶ τὸν διέταξε νὰ χρησιμοποιῇ ὁμοίωτροπον μὲ τὸν σταυρὸν σημαίαν κατὰ τοὺς πολέμους.

29 Ἔλεγε δὲ ὅτι ἠπόρει καθ' ἑαυτὸν, τί εἶναι τὸ δράμα. Ἐνῶ δὲ συνέχιζε νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συλλογίζεται, τὸν κατέλαβε νύκτα. Τότε εἰς τὸν ὕπνον του παρουσιάσθη ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ μαζί μὲ τὸ φανέν εἰς τὸν οὐρανὸν σημεῖον καὶ τὸν προέτρεψε νὰ κατασκευάσῃ ἀπομίμησιν τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιῇ ὡς φυλακτῆριον κατὰ τὰς συγκρούσεις πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Κατασκευὴ τῆς σταυρικῆς σημαίας

30 Ὄταν ἐσηκώθη μὲ τὸ ἐξημέρωμα διηγήθη τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς φίλους. Καὶ ἔπειτα, συγκαλέσας τεχνίτας χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων ἐκάθησεν εἰς τὸ μέσον των καὶ ἐξηγεῖ περὶ τῆς θέας τοῦ σημείου καὶ παρήγγειλε νὰ τὴν ἀποτυπώσουν μὲ χρυσὸν καὶ πολυτελεῖς λίθους. Τὴν ἀποτύπωσιν αὐτὴν μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἠξίωσε κάποτε καὶ ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς νὰ ἴδωμεν.

Περιγραφή τῆς σταυροειδοῦς σημαίας τὴν ὁποῖαν οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦν τῶρα λάβαρον

31 ¹ Ἦτο δὲ κατεσκευασμένη κατὰ τὸ ἐξῆς σχῆμα. Ὑψηλὸν κοντάριον, ἐπενδεδυμένον μὲ χρυσόν, εἶχεν ἐγκάρσιον κέρας μὲ τὸ ὁποῖον ἀπέδιδε τὸ σχῆμα, ἐπάνω δὲ εἰς τὸ σύνολον ἐστηρίζετο στέφανος πλεγμένος ἀπὸ πολυτελεῖς λίθους καὶ χρυσόν. Μέσα εἰς τὸν στέφανον ὑπῆρχε τὸ σωτήριον σύμβολον, δύο στοιχεῖα ὑποδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. δηλαδή τὸ Χι ἔχον εἰς τὸ μέσον του

ἃ δὴ καὶ κατὰ τοῦ κράνουσ φέρειν εἴωθε κὰν τοῖς μετὰ
 2 ταῦτα χρόνοις ὁ βασιλεύς. Τοῦ δὲ πλαγίου κέρως τοῦ
 κατὰ τὸ δόρυ πεπαρμένου ὀθόνη τις ἐκκρεμῆς ἐπηώρη-
 το, βασιλικὸν ὕφασμα ποικιλία συννημμένων πολυτελῶν
 λίθων φωτὸς αὐγαῖς ἐξαστραπτόντων καλυπτόμενον σὺν
 πολλῶ τε καθυφασμένον χρυσῶ, ἀδιήγητόν τι χρῆμα
 τοῖς ὀρῶσι παρέχον τοῦ κάλλους. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ φᾶ-
 ρος τοῦ κέρως ἐξημμένον σύμμετρον μήκους τε καὶ πλά-
 τους περιγραφὴν ἀπελάμβανε· τὸ δ' ὀρθιον δόρυ, τῆς
 κάτω ἀρχῆς ἐπὶ πολὺ μηκυνόμενον ἄνω μετέωρον, ὑπὸ
 τῷ τοῦ σταυροῦ τροπαίῳ πρὸς αὐτοῖς ἄκροις τοῦ δια-
 γραφέντος ὑφάσματος τὴν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως εἰ-
 κὼνα χρυσῆν μέχρι στέρνων τῶν τ' αὐτοῦ παίδων ὁμοί-
 3 ως ἔφερεν. Τούτῳ μὲν οὖν τῷ σωτηρίῳ σημείῳ πάσης
 ἀντικειμένης καὶ πολεμίας δυνάμεως ἀμυντηρίῳ διὰ
 παντὸς ἐχρῆτο βασιλεύς, τῶν τε στρατοπέδων ἀπάντων
 ἠγεῖσθαι τὰ τούτου ὁμοιώματα προσέταττεν.

"Ὅπως κατηχηθεῖς Κωνσταντῖνος τὰς θείας γρα-
 φὰς ἀνεγίνωσκε.

32 1 Ἄλλὰ ταῦτα σμικρὸν ὕστερον. Κατὰ δὲ τὸν δηλω-
 θέντα χρόνον τὴν παράδοξον καταπλαγεῖς ὄψιν, οὐδ' ἔ-
 τερον θεῶν ἢ τὸν ὀφθέντα δοκιμάσας σέβειν τοὺς τῶν
 αὐτοῦ λόγων μύστας ἀνεκαλεῖτο, καὶ τίς εἶη Θεὸς οὗ-
 2 τος ἠρώτα τίς τε ὁ τῆς ὀφθείσης ὄψεως λόγος. Οἱ δὲ
 τὸν μὲν εἶναι Θεὸν ἔφασαν Θεοῦ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου
 μονογενῆ παῖδα, τὸ δὲ σημεῖον τὸ φανὲν σύμβολον μὲν
 ἀθανασίας εἶναι τρόπαιον δ' ὑπάρχειν τῆς κατὰ τοῦ θα-
 νάτου νίκης, ἣν ἐποιήσατό ποτε παρελθῶν ἐπὶ γῆς, ἐ-
 δίδασκόν τε τὰς τῆς παρόδου αἰτίας, τὸν ἀκριβῆ λόγον
 3 αὐτῷ τῆς κατ' ἀνθρώπους οἰκονομίας ὑποτιθέμενοι. Ὅ
 δὲ καὶ τούτοις μὲν ἐμαθητεύετο τοῖς λόγοις, θαῦμα δ'
 εἶχε τῆς ὀφθαλμοῖς αὐτῷ παραδοθείσης θεοφανείας,

τὸ Ρῶ²⁵, τὰ ὅποια συνήθιζε νὰ φέρῃ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ
 2 κράνουσ καὶ κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον. Ἐπὶ τὸ πλάγιον
 δὲ κέρας, τὸ διαπερασμένον ἀπὸ τὸ δόρυ ἦτο κρεμασμέ-
 νη καὶ ἐκυμάτιζεν ὀθόνη, βασιλικὸν ὕφασμα καλυπτόμε-
 νον ἀπὸ ποικιλίαν πολυτελῶν λίθων οἱ ὅποιοι ἦστροπτον
 ἀπὸ φωτεινὰς ἀνταυγείας καὶ ὕφασμένον μὲ ἄφθονον χρυ-
 σόν, μὲ τὸ κάλλος του παρέχον ἀνέκφραστον ἐντύπωσιν
 εἰς τοὺς βλέποντας. Τὸ ὕφασμα αὐτὸ λοιπὸν, τὸ κρεμα-
 σμένον ἀπὸ τὸ κέρας, εἶχε τετράγωνον σχῆμα. Τὸ δὲ ὀρ-
 θιον κοντάριον, τὸ ὅποϊον ἐπεμηκύνετο πολὺ εἰς τὸ κάτω
 μέρος, εἰς τὸ ἄνω ἔφερε τὴν χρυσοῦν εἰκόνα τοῦ θεοφι-
 λοῦσ βασιλέωσ καὶ τῶν τέκνων του εἰς προτομήν, κρεμα-
 σμένην ὑπὸ τὸ τρόπαιον πρὸς τὰ ἄκρα τοῦ περιγραφέντος
 3 ὕφασματος. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν σωτήριον σημαίαν ἐχρησι-
 μοποιεῖ πάντοτε ὁ βασιλεὺς ὡς ἀμυντήριον ἐναντίον πά-
 σης ἀντιθέτου καὶ ἐχθρικῆσ δυνάμεωσ καὶ διέταξεν ὅλασ
 τὰσ στρατιωτικὰσ μονάδασ νὰ ἔχουν ἐμπρὸς των ὁμοιώ-
 ματὰ τῆσ.

Πῶσ κατηχήθη καὶ ἀνεγίνωσκε τὰσ θείασ Γραφὰσ
 ὁ Κωνσταντῖνοσ

32 1 Αὐτὰ ὁμωσ ἐγιναν ὀλίγον ἀργότερα. Κατὰ τὸν ἐπι-
 σημανθέντα δὲ χρόνον, ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὴν παρά-
 δοξον θέαν καὶ ἀποφασισμένος νὰ μὴ λατρεύσῃ ἄλλον
 ἀπὸ τὸν ὀφθέντα Θεόν, ἀνεζήτησε τοὺσ μύστασ τῆσ δι-
 δασκαλίασ του καὶ ἠρώτησε ποῖοσ ἦτο αὐτόσ ὁ Θεὸσ καὶ
 2 ποῖον εἶναι τὸ νόημα τοῦ ὀφθέντος ὀράματος. Ἐκεῖνοι
 δὲ εἶπον ὅτι ὁ Θεὸσ εἶναι ὁ μονογενῆσ Υἱὸσ τοῦ ἐνόσ καὶ
 μόνοου Θεοῦ, ἢ δὲ σημαία εἶναι σύμβολον ἀθανασίασ καὶ
 ἀποτελεῖ τρόπαιον τῆσ νίκησ κατὰ τοῦ θανάτου, τὴν ὀ-
 ποίαν ἐπέτυχεν ὅταν ἐπέραςεν ἀπὸ τὴν γῆν. Τὸν ἐδίδα-
 ξαν ἐπίσης περὶ τῆσ αἰτίασ τῆσ ἐλεύσεωσ εἰς τὴν γῆν καὶ
 ἐξέθεσαν μὲ ἀκρίβειαν τὰ περὶ τῆσ οἰκονομίασ τῆσ ἐναν-
 3 θρωπήσεωσ. Αὐτόσ δὲ ἐμαθήτευσε καὶ εἰς τούτουσ τοὺσ
 λόγουσ καὶ διετήρει τὴν ἐντύπωσιν τῆσ θεοφανείασ ἢ
 ὀποία παρουσιάσθη εἰς τοὺσ ὀφθαλομοὺσ του· συγκρίνων

συμβάλλων τε τὴν οὐράνιον ὄψιν τῇ τῶν λεγομένων ἐρμηνείᾳ τὴν διάνοιαν ἐστηρίζετο, θεοδίδακτον αὐτῷ τὴν τούτων γνῶσιν παρεῖναι πειθόμενος. Καὶ αὐτὸς δ' ἤδη τοῖς ἐνθέοις ἀναγνώσμασι προσέχειν ἠξίου.

Καὶ δὴ τοὺς τοῦ Θεοῦ ἱερέας παρέδρους αὐτῷ ποιησάμενος τὸν ὀφθέντα Θεὸν πάσαις δεῖν ᾤετο θεραπείαις τιμᾶν. Καῖπειτα φραζάμενος ταῖς εἰς αὐτὸν ἀγαθαῖς ἐλπίσιν ᾤρητο λοιπὸν τοῦ τυραννικοῦ πυρὸς τὴν ἀπειλὴν κατασβέσων.

Περὶ τῶν Μαξεντίου μοιχειῶν τῶν ἐν Ρώμῃ.

33 ¹ Καὶ γὰρ δὴ πολὺς ἦν ὁ ταύτῃ προαρπάσας τὴν βασιλεύουσαν πόλιν δυσσεβείαις καὶ ἀνοσιουργίαις ἐγχειρῶν, ὡς μηδὲν τόλμημα παρελθεῖν μιᾶς καὶ ἀκαθάρτου πράξεως. Διαξευγνύς γέ τοι τῶν ἀνδρῶν τὰς κατὰ νόμον γαμετάς, αὐταῖς ἐνυβρίζων αἰσχροτάτως τοῖς ἀνδράσιν ἀπέπεμπεν, καὶ ταῦτ' οὐκ ἀσήμοις οὐδ' ἀφανέσιν, ἀλλ' αὐτοῖς ἐμπαροινῶν τοῖς τὰ πρωτεῖα τῆς Ρωμαίων συγκλήτου βουλῆς κατέχουσιν. Μυρίαις μὲν οὖν ἐλευθέραις γυναιξίν ἐνυβρίζων αἰσχροῶς, οὐκ εἶχεν ὅπως ἐμπλή-
² σεις τὴν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον αὐτοῦ ψυχὴν. Ὡς δὲ καὶ Χριστιαναῖς ἐνεχειρεῖ, οὐκέθ' οἶός τε ἦν εὐπορίαν ταῖς μοιχείαις ἐπινοεῖν. Θᾶπτον γὰρ τὴν ψυχὴν θανατῶσαι ἢ τὸ σῶμα αὐτῷ παρεχώρουν ἐπὶ φθορὰν αὐται.

Ὅπως ἡ τοῦ ἐπαρχοῦ διὰ σωφροσύνην ἑαυτὴν ἀνεῖλεν.

34 ¹ Μία γοῦν τις γυνὴ τῶν αὐτόθι συγκλητικῶν ἀνδρῶν τὴν ἐπαρχον διεπόντων ἐξουσίαν, ὡς ἐπιστάντας τῷ οἴκῳ τοὺς τὰ τοιαῦτα τῷ τυράννῳ διακονουμένους ἐπύθετο (Χριστιανὴ δ' ἦν), τὸν τε ἄνδρα τὸν αὐτῆς ἔγνω δέ-

δὲ τὴν οὐρανίαν θεάν μὲ τὴν διδομένην ἑρμηνείαν τῶν λόγων ἐστηρίζετο κατὰ τὴν διάνοιαν, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων τούτων εἶναι θεοδίδακτος. Ἐκτοτε ἀπεφάσισε καὶ αὐτός νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὰ θεῖα ἀναγνώσματα.

Καὶ μάλιστα κατέστησε συμβούλους τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ τιμᾶ μὲ ὄλην τὴν ἀφοσίωσιν τὸν ὀφθέντα Θεόν. Καὶ ἔπειτα περιτειχισμένος μὲ τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας ὥρμησε διὰ νὰ σβῆσῃ τὴν ἀπειλήν τοῦ τυραννικοῦ πυρός.

Περὶ τῆς σκανδαλώδους διαγωγῆς τοῦ Μαξεντίου εἰς τὴν Ρώμην.

- 33** ¹ Διότι ὁ ἄρπαξ τῆς αὐτοκρατορικῆς πρωτευούσης κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχε προχωρήσει τόσο πολύ εἰς δυσσεβείας καὶ ἀνοσιουργίας, ὥστε νὰ μὴ παραλείψῃ κανὲν τόλμημα μιαρᾶς καὶ ἀκαθάρτου πράξεως. Διαζευγνύων τὰς νομίμους συζύγους ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τῶν ἐνήργει ἐπ' αὐτῶν προσβλητικὰς καὶ αἰσχρὰς πράξεις καὶ τὰς ἔστελλε πάλιν εἰς τοὺς ἄνδρας τῶν. Καὶ διέπραττε ταῦτα ὄχι εἰς ἀσήμους καὶ ἀφανεῖς ἀλλὰ εἰς τοὺς κατέχοντας τὰς πρῶτας θέσεις εἰς τὴν σύγκλητον τῶν Ρωμαίων^{2*}. Μολονότι δὲ προσέβαλλεν αἰσχρῶς ἀναριθμήτους ἐλευθέρων γυναικῶν, δὲν κατώρθωνε νὰ χορτάσῃ τὴν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον ψυχὴν του. Ὄταν ὅμως προσεπάθησε νὰ διαπράξῃ τὸ ἴδιον εἰς χριστιανὰς γυναῖκας, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ παρομοίαν ἱκανοποίησιν τῶν ἀκολάστον πόθων του· διότι αὐταὶ παρεχώρουν προθυμότερα τὴν ζωὴν εἰς τὸν θάνατον παρὰ τὸ σῶμα εἰς τὴν διαφθοράν.

Πῶς ἡ σύζυγος τοῦ ἐπάρχου ἠτύοκτόνησε χάριν σωφροσύνης

- 34** Μία λοιπὸν γυνή, σύζυγος τοῦ ἐκ τῶν ἐδῶ συγκλητικῶν ἀνδρῶν ὁ ὁποῖος κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπάρχου, μόλις ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ ἐξυπηρετοῦντες τὸν τύραννον εἰς τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν ἐμπρὸς εἰς τὸν οἶκον τῆς (ἦτο

ους ἔνεκα λαβόντας ἀπάγειν αὐτὴν κελεῦσαι, βραχὺν ὑποπαραιτησαμένη χρόνον ὥς ἂν τοῦ σώματος τὸν συνήθη περιβάλοιτο κόσμον, εἴσεισιν ἐπὶ τοῦ ταμείου καὶ μονωθεῖσα ξίφος κατὰ τοῦ στέρνου πήγνυσι, θανοῦσά τε παραχρῆμα τὸν μὲν νεκρὸν τοῖς προαγωγοῖς καταλείπει, ἔργοις δ' ἀπάσης γεγωνοτέροις φωνῆς, ὅτι μόνον χρῆμα ἐήττητόν τε καὶ ἀνώλεθρον ἢ βωωμένη παρὰ Χριστιανοῖς σωφροσύνη πέφυκεν, εἰς πάντας ἀνθρώπους τούς τε νῦν ὄντας καὶ τούς μετέπειτα γενησομένους ἐξέφηγεν. Αὕτη μὲν οὖν τοιαύτη τις ὤφθη.

Ἀναίρεσις δήμου Ρωμαίων ὑπὸ Μαξεντίου.

35 Τὸν δὲ τοιούτοις ἐπιτολμῶντα πάντες ὑπεπτηχότες, δῆμοι καὶ ἄρχοντες, ἔνδοξοί τε καὶ ἄδοξοι, δεινῇ κατετρύχοντο τυραννίδι, καὶ οὐδ' ἠρεμούντων καὶ τὴν πικρὰν φερόντων δουλείαν ἀπαλλαγὴ τις ὅμως ἦν τῆς τοῦ τυράννου φονώσης ὠμότητος. Ἐπὶ σμικρᾷ γοῦν ἤδη ποτὲ προφάσει τὸν δῆμον εἰς φόνον τοῖς ἀμφ' αὐτὸν δορυφόροις ἐξεδίδου, καὶ ἐκτείνετο μυρία πλήθη τοῦ δήμου Ρωμαίων ἐπ' αὐτοῦ μέσου τοῦ ἄστεος οὐ Σκυθῶν οὐδὲ βαρβάρων ἀλλ' αὐτῶν τῶν οἰκείων δόρασι καὶ πανοπλίαις. Συγκλητικῶν γε μὴν φόνος ὅσος δι' ἐπιβουλήν ἐνηργεῖτο τῆς ἐκάστου περιουσίας οὐδ' ἐξαριθμήσασθαι δυνατόν, ἄλλοτε ἄλλαις πεπλασμέναις αἰτίαις μυρίων ἀναιρουμένων.

Μαγεῖαι Μαξεντίου καὶ ἔνδεια τροφῶν ἐν Ρώμῃ.

36 Ἡ δὲ τῶν κακῶν τῷ τυράννῳ κορωνὶς ἐπὶ γοητείαν ἤλαυνε, μαγικαῖς ἐπινοίαις τοτὲ μὲν γυναικας ἐγκύμονας ἀνασχίζοντος τοτὲ δὲ νεογνῶν σπλάγχνα βρεφῶν διερευνωμένου λέοντᾶς τε κατασφάττοντος καὶ τινὰς ἀρρητοποιῖας ἐπὶ δαιμόνων προκλήσεις καὶ ἀποτροπιασμὸν τοῦ πολέμου συνισταμένου· διὰ τούτων γὰρ τῆς

27. Βλ. Ἐκκλ. Ἱστορία 8, 14, 16 ε.

28. Τὸ κεφ. 35 εἶναι ὁμοίον μὲ Ἐκκλ. Ἱστορίαν 8, 14, 3-4.

δὲ χριστιανῆ) καὶ ἀντελήφθη ὅτι ὁ σύζυγός της ἀπὸ φόβον διέταξε νὰ τὴν παραλάβουν καὶ τὴν ἀπαγάγουν, ζητήσασα μικρὰν προθεσμίαν μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ ἐστολίζετο καταλλήλως, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ταμεῖον της καὶ ἀπομονωθείσα ἐβύθισε τὸ ξίφος εἰς τὸ σῶμα της. Καὶ ἀποθανοῦσα ἀμέσως τὸ μὲν νεκρὸν σῶμα της ἄφησεν εἰς τοὺς προαγωγούς, μὲ τὰ ἔργα της δὲ διεκήρυξε δυνατώτερα ἀπὸ κάθε φωνὴν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς σήμερα ὑπάρχοντας καὶ τοὺς μεταγενεστέρους, ὅτι τὸ μόνον ἀήττητον καὶ ἀνώλεθρον πρᾶγμα εἶναι ἡ φημισμένη ἀρετὴ τῶν χριστιανῶν. Τοιαύτη λοιπὸν ἀπεδείχθη αὐτῆ²⁷.

Σφαγὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν Μαξέντιον

- 35** Οὕτω ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἔντρομοι ἐμπρὸς εἰς τὸν διαπράττοντα τοιαύτας πράξεις, πολῖται καὶ ἄρχοντες, ἔνδοξοι καὶ ἄδοξοι, κατετρύχοντο ἀπὸ δεινὴν τυραννίδα. Καὶ μολονότι ἦσαν ἤρεμοι καὶ ὑπέμενον ἀγογγύστως τὴν πικρὰν δουλείαν, ὅμως δὲν διέφευγον ἀπὸ τὴν φονικὴν ὠμότητα τοῦ τυράννου. Πράγματι κάποτε μὲ μηδαμινὴν πρόφασιν παρέδωσε τὸν δῆμον διὰ σφαγὴν εἰς τοὺς σωματοφύλακάς του, καὶ ἐφονεύθησαν εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως ἀναρίθμητα πλήθη ρωμαϊκοῦ λαοῦ μὲ δόρατα καὶ πανοπλίας ὄχι Σκυθῶν καὶ βαρβάρων ἀλλὰ τῶν ἰδικῶν των. Πόσοι δὲ συγκλητικοὶ ἐφονεύοντο δι' οἰκειοποίησιν τῆς περιουσίας των, δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ τοὺς ἀπαριθμῆσιν κανεὶς, ἀφοῦ ἐκάστοτε ἐθανατώνοντο ἀναρίθμητοι μὲ διαφόρους πλαστὰς κατηγορίας²⁸.

Μαγείαι τοῦ Μαξεντίου καὶ ἔλλειψις τροφίμων εἰς τὴν Ρώμην

- 36** Ἡ δὲ κορωνὶς τῆς κακίας τοῦ τυράννου ἦτο ὅτι κατέφυγεν εἰς τὴν γοητείαν, ὁπότε μὲ μαγικά ἐπινοήματα ἄλλοτε μὲν ἐσχίζεν ἐγκύους γυναῖκας, ἄλλοτε δὲ διηρεῦνα σπλάγχνα νεογνῶν καὶ κατέσφαζε λέοντας ἢ συνέθετεν ἀκατονόμαστα κείμενα δι' ἐπίκλησιν δαιμόνων καὶ ἀπομάκρυνσιν τοῦ πολέμου· διότι εἰς αὐτὰ ἐστήριζεν ὅλην του

νίκης κρατήσῃσιν ἤλπιζεν. Οὕτω μὲν οὖν ἐπὶ Ρώμης τυραννῶν οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν οἷα δρῶν τοὺς ὑπηκόους κατεδουλοῦτο, ὥστ' ἤδη τῶν ἀναγκαίων τροφῶν ἐν ἐσχάτῃ σπάνει καὶ ἀπορίᾳ καταστῆναι, ὅσῃν ἐπὶ Ρώμης οὐδ' ἄλλοτὲ ποτε οἱ καθ' ἡμᾶς γενέσθαι μνημονεύουσιν.

Ἦττα ἐν Ἰταλίᾳ Μαξεντίου στρατευμάτων.

37 Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἀπάντων οἴκτον ἀναλαβὼν Κωνσταντῖνος πάσαις παρασκευαῖς ὀπλίζετο κατὰ τῆς τυραννίδος. Προστησάμενος δῆτα ἑαυτοῦ Θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων σωτῆρά τε καὶ βοηθὸν ἀνακαλεσάμενος τὸν Χριστόν, αὐτοῦ τε τὸ νικητικὸν τρόπαιον τὸ δὴ σωτήριον σημεῖον τῶν ἀμφ' αὐτὸν ὀπλιτῶν τε καὶ δορυφόρων προτάξας ἠγεῖτο πανστρατιᾶ, Ρωμαίοις τὰ τῆς ἐκ προγόνων ἐλευθερίας προμνώμενος. Μαξεντίου δῆτα μᾶλλον ταῖς κατὰ γοητεῖαν μηχαναῖς ἢ τῆ τῶν ὑπηκόων ἐπιθαρσοῦντος εὐνοίᾳ, προελθεῖν δ' οὐδ' ὅσον πυλῶν τοῦ ἄστεος ἐπιτολμῶντος, ὀπλιτῶν δ' ἀναρίθμῳ πλήθει καὶ στρατοπέδων λόχοις μυρίοις πάντα τόπον καὶ χώραν καὶ πόλιν ὅση τις ὑπ' αὐτῷ δεδούλωτο φραξαμένου, ὃ τῆς ἐκ Θεοῦ συμμαχίας ἀνημμένος βασιλεὺς ἐπιὼν πρώτη καὶ δευτέρα καὶ τρίτη τοῦ τυράννου παρατάξει εὖ μάλα τε πάσας ἐξ αὐτῆς πρώτης ὀρμῆς χειρωσάμενος, πρόεισιν ἐπὶ πλεῖστον ὅσον τῆς Ἰταλῶν χώρας.

Μαξεντίου θάνατος ἐν γεφύρᾳ ποταμοῦ Τιβέριδος.

38 ¹ Ἦδη δ' αὐτῆς Ρώμης ἄγχιστα ἦν. Εἶθ' ὥς μὴ τοῦ τυράννου χάριν Ρωμαίοις πολεμεῖν ἐξαναγκάζοιτο, Θεὸς αὐτὸς οἷα δεσμοῖς τισι τὸν τύραννον πορρωτάτω πυλῶν ἐξέλκει, καὶ τὰ πάλαι δὴ κατ' ἀσεβῶν ὥς ἐν μύθου

29. Τὸ κεφ. 36 βλ. εἰς Ἐκκλ. Ἱστορίαν 8, 14, 5-6.

30. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ κεφ. 37 βλ. εἰς Ἐκκλ. Ἱστορίαν 9, 9, 3.

31. Τὸ κεφ. 38 βλ. εἰς Ἐκκλ. Ἱστορίαν 9, 9, 4-8.

τὴν ἐλπίδα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς νίκης. Ὅταν λοιπὸν τόσον τυραννικῶς ἐκυβέρνα τὴν Ρώμην, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶπη κανεὶς τί ἔπραττε διὰ νὰ ὑποδουλώσῃ τοὺς ὑπηκόους, ὥστε καὶ αἱ ἀναγκαῖαι τροφαὶ ἀκόμη νὰ καταντήσουν εἰς τὴν χειροτέραν σπάνιν καὶ ἔλλειψιν, παρομοίαν τῆς ὁποίας οἱ σύγχρονοὶ μας δὲν ἐνθυμοῦνται νὰ συνέβῃ ἄλλοτε εἰς τὴν Ρώμην²⁹.

Ἦττα τῶν στρατευμάτων Μαξεντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν.

37 Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμως, στενοχωρημένος ἀπὸ ὅλα αὐτά, παρεσκεύασεν ὅλον τὸν ἀπαιτούμενον ἐξοπλισμὸν κατὰ τῆς τυραννίδος. Ἀποδεχθεὶς λοιπὸν ὡς προσάτην τοῦ τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ ἐπικαλεσθεὶς ὡς σωτῆρα καὶ βοηθὸν τὸν Χριστόν, προτάξας δὲ τὸ νικηφόρον τρόπαιον, τὴν σωτηρίαν σημαίαν, ἐμπρὸς εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ δορυφόρους του, ἐβάδισεν ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν στρατευμάτων του, μὲ τὴν ἐπιδίωξιν ν' ἀποδώσῃ πάλιν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν προγονικὴν ἐλευθερίαν. Ἐνῶ δὲ ὁ Μαξέντιος, στηρίζων φυσικὰ τὰς ἐλπίδας του μᾶλλον εἰς τὰ μαγικὰ μηχανεύματα παρὰ εἰς τὴν εὐνοίαν τῶν ὑπηκόων του, δὲν ἐτόλμα νὰ ἐξέλθῃ οὔτε ἕως τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἔφραξε δὲ μὲ ἀναρίθμητον πλῆθος ὀπλιτῶν καὶ μὲ πολυαριθμούς λόχους στρατιωτῶν πάντα τόπον, χώραν καὶ πόλιν, ὅση ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς ἐπῆλθεν ἐναντίον του. Ἐπιτεθεὶς εἰς πρώτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην παράταξιν τοῦ τυράννου, τὰς ἐνίκησεν ὅλας εὐκόλως ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν καὶ ἐπροχώρησε διὰ τοῦ πλείστου μέρους τῆς Ἰταλίας³⁰.

Θάνατος Μαξεντίου εἰς γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως.

38 ¹ Ἦδη δὲ ἦτο πολὺ πλησίον τῆς ἰδίας τῆς Ρώμης³¹. Ἐπειτα, διὰ νὰ μὴ ἐξαναγκασθῇ χάριν τοῦ τυράννου νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ρωμαίων, ὁ Θεὸς ἔσυρε τὸν τύραννον ὡσὰν μὲ κάποια δεσμὰ πολὺ ἔξω ἀπὸ τὰς πύλας. Τότε τὰς θαυμασίας κατὰ τῶν ἀσεβῶν παλαιὰς ἐνεργείας,

λόγῳ παρὰ τοῖς πλείστοις ἀπιστούμενα, πιστά γε μὴν πιστοῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐστηλιτευμένα, αὐταῖς ἐνεργείαις ἅπασιν ἀπλῶς εἰπεῖν πιστοῖς ἅμα καὶ ἀπίστοις δ-
 2 φθαλμοῖς τὰ παράδοξα θεωμένοις ἐπιστώσατο. Ὡσπερ γοῦν ἐπ' αὐτοῦ ποτε Μωϋσέως καὶ τοῦ θεοσεβοῦς Ἑβραίων γένους, «ἄρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔρριπεν εἰς θάλασσαν καὶ ἐπιλέκτους ἀναβάτας τριστά-
 τας κατεπόντισεν ἐν ἐρυθρᾷ», κατὰ ταῦτα δὴ καὶ Μαξέντιος οἱ τ' ἀμφ' αὐτὸν ὀπλιται καὶ δορυφόροι «ἔδυσαν εἰς βυθὸν ὡσεὶ λίθος», ὀπηνίκα νῶτα δούς τῇ ἐκ Θεοῦ μετὰ Κωνσταντίνου δυνάμει τὸν πρὸ τῆς πορείας διή-
 3 ρει ποταμὸν, ὃν αὐτὸς σκάφει ζεύξας καὶ εὖ μάλα γεφυρώσας μηχανὴν ὀλέθρου καθ' ἑαυτοῦ συνεπήξατο, ὧ-
 4 δέ πη ἔλειν τὸν τῷ Θεῷ φίλον ἐλπίσας. Ἄλλὰ τῷδε μὲν δεξιὸς παρῆν ὁ αὐτοῦ Θεός, ὁ δ' ἄρα τὰς κρυφίους μηχανὰς καθ' ἑαυτοῦ συνίστη. Ἐφ' ᾧ καὶ ἦν εἰπεῖν, ὡς ἄρα «λάκκον ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδι-
 5 κία αὐτοῦ καταβήσεται». Οὕτω δῆτα Θεοῦ νεύματι τῶν ἐπὶ τοῦ ζεύγματος μηχανῶν τοῦ τ' ἐν αὐτοῖς ἐγκρύμματος διαλυθέντος εὖ κατὰ καιρὸν τὸν ἐλπισθέντα, ὑφίζάνει μὲν ἡ διάβασις χωρεῖ δ' ἀθρόως αὐτανδρα κατὰ τοῦ βυθοῦ τὰ σκάφη, καὶ αὐτός γε πρῶτος ὁ δείλαιος εἶτα δὲ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ὑπασπισταὶ τε καὶ δορυφόροι, ἢ τὰ θεῖα προανεφώνει λόγια, «ἔδυσαν ὡσεὶ μόλιβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ». Ὡστ' εἰκότως ἂν εἰ καὶ μὴ λόγοις ἔργοις δ' οὖν ὁμοίως τοῖς ἀμφὶ τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα τοὺς παρὰ Θεοῦ τὴν νίκην ἀραμένους αὐτὰ δὴ τὰ κατὰ τοῦ πάλαι δυσσεβοῦς τυράννου ὧδέ πως ἀνυμνεῖν καὶ λέγειν· «ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Ἴππον καὶ ἀναβάτην ἔρριπεν εἰς θάλασσαν,

32. Ἐξ. 15, 4.

33. Ἐξ. 15, 5.

34. Ψαλμ. 7, 16 ἐε.

35. Ἐξ. 15, 10.

ἀπιστεύτους διὰ τοὺς περισσοτέρους, πιστευτὰς ὅμως ἀ-
 πό τοὺς πιστοὺς ὡς ἀναγεγραμμένας εἰς τὰς ἱερὰς βί-
 βλους, μὲ τὰς ἐνεργείας του κατέστησεν ἀξιοπίστους εἰς ὅ-
 λους γενικῶς ὅσοι βλέπουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς των τὰ
 2 παράδοξα αὐτά, πιστοὺς καὶ ἀπίστους. Ὅπως λοιπὸν ἐπὶ
 τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ θεοσεβοῦς γένους τῶν Ἑβραίων
 «τὰ ἄρματα τοῦ Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔρριψεν
 εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ἐπιλέκτους ἵππεις στρατηλά-
 τας κατεπόντισεν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν»³², κατὰ
 παρόμοιον τρόπον καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ οἱ γύρω του ὀπλι-
 ται καὶ δορυφόροι «κατεδύθησαν εἰς τὸν βυθὸν ὡσάν λί-
 θοι»³³, ὅταν στρέψας τὴν πλάνην πρὸς τὴν ἐκ Θεοῦ δύνα-
 μιν ἢ ὁποία ἦτο μαζί μὲ τὸν Κωνσταντῖνον διήρχετο τὸν
 ἔμπροσθέν των ποταμόν, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε
 Ζεύξει μὲ σκάφη καὶ εἶχε γεφυρώσει καλῶς, στήνων μη-
 χανὴν ὀλέθρου ἐναντίον ἑαυτοῦ, ἐλπίσας ὅτι μὲ αὐτὴν θὰ
 3 συλλάβῃ τὸν φίλον τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, ἐνῶ εἰς τὸν ἕνα
 ἦτο συμπαραστάτης ὁ Θεός του, ὁ ἄλλος ἔστηνε ἐναντίον
 τὰς κρυφὰς μηχανάς του. Διὰ τοῦτο θὰ ἤρμοζε νὰ εἶπη
 κανεὶς, «λάκκον ἔσκαψε καὶ ἐξέχωσε, καὶ θὰ πέσῃ μέσα
 εἰς βόθρον τὸν ὁποῖον αὐτὸς κατεσκεύασεν. Ὁ κόπος του
 θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κεφαλὴν του καὶ ἡ ἀδικία του θὰ
 4 πέσῃ ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν του»³⁴. Οὕτω λοιπὸν, ἀφοῦ μὲ
 τὴν παραγγελίαν τοῦ Θεοῦ αἱ μηχαναὶ ἐπάνω εἰς τὴν γέ-
 φυραν καὶ ἡ κρυμμένη εἰς αὐτὰς ἐνέδρα διελύθησαν εἰς
 διάφορον ἀπὸ τὴν ἐλπισθεῖσαν στιγμήν, κατέρρευσε μὲν ἡ
 διάβασις, ἐβυθίσθησαν δὲ ὀμαδικῶς τὰ σκάφη αὐτανδρα,
 καὶ πρῶτος αὐτὸς ὁ δυσσεβέστατος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ περὶ
 αὐτὸν ὑπασπισταὶ καὶ δορυφόροι, ὅπως προανεφώνησαν
 τὰ θεῖα λόγια, «ἐβυθίσθησαν ὡσάν μόλιβδος εἰς κυματί-
 5 ζον ὕδωρ»³⁵. Ὅστε εὐλόγως, ἂν ὄχι μὲ λόγους πάντως μὲ
 ἔργα, θὰ ἠδύναντο οἱ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ κερδί-
 σαντες τὴν νίκην νὰ ὑμνήσουν καὶ νὰ εἶπουν τὰ ἴδια μὲ
 τὰ ἐναντίον τοῦ παλαιοῦ δυσσεβοῦς τυράννου· «Ἄς ψά-
 λωμεν εἰς τὸν Κύριον διότι ἔχει καθ' ὑπερβολὴν δοξα-
 σθῆ. Ἐρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν ἵππον καὶ ἵππέα. Βοηθός

βοηθὸς καὶ σκεπαστῆς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν»· καὶ «τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις, θαυμαστὸς ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα;».

Εἷσοδος ἐν Ρώμῃ Κωνσταντίνου.

39 ¹ Ταῦτ' αὖτε καὶ ὅσα τούτοις. ἀδελφὰ Κωνσταντίνος τῷ πανηγυρόνι καὶ τῆς νίκης αἰτίῳ κατὰ καιρὸν ὁμοίως τῷ μεγάλῳ θεράποντι ἔργοις αὐτοῖς ἀνυμνήσας, μετ' ² ἐπινικίων εἰσήλυνεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν. Πάντες δ' ἀθρόως αὐτὸν οἱ τ' ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἱ τ' ἄλλως ἐπιφανεῖς καὶ διάσημοι τῶν τῆδε, ὥσπερ ἐξ εἰργμῶν ἠλευθερωμένοι, σὺν παντὶ δήμῳ Ρωμαίων φαιδροῖς ὄμμασιν αὐταῖς ψυχαῖς μετ' εὐφημιῶν καὶ ἀπλήστου χαρᾶς ὑπεδέχοντο, ὁμοῦ τ' ἄνδρες ἅμα γυναῖξί καὶ παισὶ καὶ οἰκετῶν μυρίοις πλήθεσι λυτρωτὴν αὐτὸν σωτήρ' αὖτε καὶ εὐεργέτην βοαῖς ἀσχέτοις ἐπεφώνον. ³ Ὁ δ' ἔμφυτον τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν κεκτημένος μηδ' ἐπὶ ταῖς βοαῖς χαννούμενος μηδ' ἐπαιρόμενος τοῖς ἐπαίνοις τῆς δ' ἐκ Θεοῦ συνησθημένος βοηθείας, εὐχαριστήριον ἀπεδίδου παραχρῆμα εὐχὴν τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ.

Περὶ ἀνδριάντος αὐτοῦ σταυρὸν κατέχοντος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς.

40 ¹ Φωνῇ τε μεγάλη καὶ στήλαις ἅπασιν ἀνθρώποις τὸ σωτήριον ἀνεκήρυττε σημεῖον, μέση τῆ βασιλευούσῃ πόλει μέγα τρόπαιον τουτὶ κατὰ τῶν πολεμίων ἐγείρας διαρρήδην τε ἀνεξαλείπτοις ἐγχαράξας τύποις σωτήριον τουτὶ σημεῖον τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς καὶ ² τῆς καθόλου βασιλείας φυλακτήριον. Αὐτίκα δ' οὖν ὑψηλὸν δόρυ σταυροῦ σχήματι ὑπὸ χεῖρα ἰδίας εἰκόνας ἐν ἀνδριάντι πατειρογασμένης ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ

36. Ἐξ. 15, 1 ε.

37. Ἐξ. 15, 11.

38. Τὸ κεφ. 39 ὁμοιον μὲ Ἐκκλ. Ἱστορίαν 9, 9, 9 - 10.

39. Τὸ κεφ. 40, 1 βλ. καὶ εἰς Τριακονταετηρικὸν 9, 8.

καὶ σκεπαστῆς μου ἔγινεν ὁ Κύριος ὥστε νὰ σωθῶ»³⁶, καὶ «Ποῖος εἶναι ὁμοίός σου ἀπὸ τοὺς θεοὺς, Κύριε, ποῖος εἶναι ὁμοίός σου; Δοξασμένος μεταξὺ τῶν ἁγίων, θαυμαστός κατὰ τὴν δόξαν, τελεστής θαυμάτων;»³⁷.

Εἴσοδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ρώμην.

- 39 1 Αὐτὰ καὶ τὰ συγγενῆ μὲ αὐτὰ ἀφοῦ ἀνύμνησε κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ἐκείνην παρομοίως μὲ τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσῆν ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς τὸν πανηγεμόνα καὶ αἴτιον τῆς νίκης Θεὸν διὰ τῶν πράξεών του, εἰσῆλθε
- 2 μὲ θρίαμβον εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν. Ὅλοι δὲ ὁμαδικῶς οἱ συγκλητικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς καὶ διάσημοι ἀξιωματοῦχοι τῆς πόλεως, ὡσάν νὰ ἠλευθερώθησαν ἀπὸ φυλακὴν μὲ ὄλον τὸν λαὸν τῶν Ρωμαίων, ἄνδρες μαζὶ μὲ γυναῖκας καὶ παιδιὰ καὶ ἀναρίθμητα πλήθη ὑπηρετῶν, τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ φαιδροὺς ὀφθαλμοὺς, μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν των, μὲ εὐφημίας καὶ ἀχόρταστον χαρὰν, καὶ τὸν ἐπεφώνουν μὲ ἀσυγκρατήτους κραυγὰς λυτρωτῆν, σωτῆρα
- 3 καὶ εὐεργέτην. Αὐτὸς δὲ ἔχων ἔμφυτον τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν, χωρὶς καθόλου νὰ συγκινῆται ἀπὸ τὰς κραυγὰς οὔτε νὰ ἐπαίρεται ἀπὸ τοὺς ἐπαίνους, συναισθανόμενος δὲ βαθέως τὴν ἐκ Θεοῦ βοήθειαν, ἀπέδωσεν ἀμέσως εὐχαριστήριον εὐχὴν εἰς τὸν αἴτιον τῆς νίκης³⁸.

Περὶ ἀνδριάντος αὐτοῦ κρατοῦντος σταυρὸν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς του.

- 40 1 Ἐπιπροσθέτως μὲ μεγάλην φωνὴν καὶ μὲ μνημειακὰς στήλας ἐγνωστοποίησεν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὸ σωτήριον σύμβολον, ἀνεγείρας εἰς τὸ μέσον τῆς βασιλευούσης πόλεως τοῦτο τὸ μέγα τρόπαιον καὶ ἐγχαράξας ὀλοφανῶς μὲ ἀνεξαλείπτους χαρακτῆρας ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι σωτήριον τῆς ρωμαϊκῆς κυβερνήσεως καὶ φυ-
- 2 λακτῆριον τοῦ κράτους ὀλοκλήρου³⁹. Ἐπειτα ἀμέσως παρήγγειλε νὰ τοποθετηθῆ ὑψηλὸν δόρυ εἰς σχῆμα σταυροῦ κάτω ἀπὸ τὴν χεῖρα ἀνδριάντος του στημένου εἰς τὸ πε-

Ρώμης δεδημοσιευμένω τόπω στήσαντας, αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν γραφὴν ρήμασιν αὐτοῖς ἐγχαράξαι τῷ Ρωμαίων ἐγκελεύεται φωνῇ.

«Τούτῳ τῷ σωτηριώδει σημείῳ τῷ ἀληθεῖ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας τὴν πόλιν ὑμῶν ζυγοῦ τυραννικοῦ διασωθεῖσαν ἠλευθέρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σὺγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ρωμαίων τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα».

Εὐφροσύνη κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ δωρεαὶ
Κωνσταντίνου.

41 1 Ὁ μὲν οὖν θεοφιλῆς βασιλεὺς ᾧδέ πη τῇ τοῦ νικοποιοῦ σταυροῦ δολογία λαμπρυνόμενος σὺν παρρησίᾳ πάσῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Ρωμαίοις αὐτοῖς γνώριμον ἐ-
2 ποίει. Πάντες δ' ἀθρόως οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες αὐτῇ συγκλήτῳ καὶ δῆμων πλήθεσιν, ὥσανεὶ πικρᾶς καὶ τυραννικῆς ἀναπνεῦσαντες δυναστείας, φωτὸς ἀπολαύειν ἐδόκουν καθαρωτέρου αὐγῶν καινοῦ τε καὶ νέου βίου παλιγγενεσίας μετέχειν. Ἔθνη τε πάνθ' ὄσα ᾠκεανῶ τῷ κατὰ δύοντα ἥλιον περιωρίζετο, τῶν πρὶν συνεχόντων κακῶν ἠλευθερωμένα, πανηγύρεσι φαιδραῖς ἐνευφραινόμενα τὸν καλλίνικον, τὸν θεοσεβῆ, τὸν κοινὸν εὐεργέτην ἀνυμνοῦντα διετέλει, φωνῇ τε μιᾷ καὶ ἐνὶ στόματι κοινὸν ἀγαθὸν ἀνθρώποις ἐκ Θεοῦ χάριτος οἱ πάν-
3 τες Κωνσταντίνον ὡμολόγουν ἐπιλάμψαι. Ἠπλοῦτο δὲ καὶ βασιλικὸν ἀπανταχοῦ γράμμα, τοῖς μὲν τὰς ὑπάρξεις ἀφαρπαγεῖσι τὴν τῶν οἰκείων ἀπόλαυσιν δωρούμενον τοὺς δ' ἀδικὸν ἐξορίαν ὑπομείναντας ἐπὶ τὰς σφῶν ἀνακαλούμενον ἐστίας, ἠλευθέρου δὲ καὶ δεσμῶν παντός τε κινδύνου καὶ δέους τοὺς ὑπὸ τῆς τυραννικῆς ὠμότητος τούτοις ὑποβεβλημένους.

Ἐπισκόπων τιμαὶ καὶ ἐκκλησιῶν οἰκοδομαί.

42 1 Βασιλεὺς δ' αὐτὸς τοὺς τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς συγκαλῶν, θεραπείας αὐτοῦς διὰ τιμῆς τῆς ἀνωτάτω ἡξί-

ρισσότερον πολυσύχναστον μέρος τῆς Ρώμης, καὶ νὰ ἐγχαραχθῆ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν:

«Μὲ αὐτὸ τὸ σωτηριῶδες σημεῖον, μὲ τὸ ἀληθὲς σύμβολον τῆς ἀνδρείας, ἠλευθέρωσα τὴν πόλιν σας διασώσας αὐτὴν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου προσέτι δὲ καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον τῶν Ρωμαίων ἐλευθέρωσας ἀποκατέστησα εἰς τὴν ἀρχαίαν δόξαν καὶ λαμπρότητα».

Ἐνθουσιασμός εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ δωρεαὶ
Κωνσταντίνου

41 1 Ὁ μὲν θεοφιλὴς βασιλεὺς δοξάζων οὕτω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν φανεράν ὁμολογίαν τοῦ νικηφόρου σταυροῦ, τὸν κατέστησε γνωστὸν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὅλοι δὲ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, σύγκλητος μαζὶ μὲ τὰ πλήθη λαοῦ, ὡσὰν νὰ ἀνέπνευσαν ἔπειτα ἀπὸ πικρὰν καὶ τυραννικὴν δυνάστευσιν, ἐνόμιζον ὅτι ἀπολαύουν φωτὸς καθαρωτέρου ἀπὸ λαμπηδόνας καὶ ὅτι μετέχουν νέου βίου ἀναγεννήσεως. Ὅλα δὲ τὰ ἔθνη, ὅσα εὐρίσκονται ἕως τὰ ὄρια τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ, ἠλευθερωμένα ἀπὸ τὰ κακὰ τὰ ὅποια τοὺς κατειχον προηγουμένως, ἐξεδήλωνον τώρα τὴν χαρὰν τῶν μὲ παιδρὰς πανηγύρεις, ἀνύμνουν συνεχῶς τὸν καλλίνικον, τὸν θεοσεβῆ, τὸν κοινὸν εὐεργέτην, καὶ ὅλοι ὡμολόγουν μὲ μίαν φωνὴν καὶ ἐν στόμα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέλαμψε μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ὡς κοινὸν ἀγαθὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐδημοσιεύετο δὲ παντοῦ καὶ βασιλικὸν διάταγμα, κατὰ τὸ ὅποιον ὅσοι εἶχον στερηθῆ τῆς περιουσίας τῶν τὴν ἀνελάμβανον ἐκ νέου καὶ ὅσοι ὑπέστησαν ἄδικον ἐξορίαν ἀνεκαλοῦντο εἰς τὰς ἐστίας τῶν, οἱ δὲ ὑποβληθέντες εἰς δεσμὰ καὶ εἰς πάντα κίνδυνον καὶ τρόμον ἀπὸ τὴν τυραννικὴν ὠμότητα ἠλευθερώνοντο.

Τιμαὶ πρὸς ἐπισκόπους καὶ ἀνέγερσις ἐκκλησιῶν

42 1 Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς συγκαλῶν τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ εἰς συνάξεις, τοὺς ἐπεδαψίλευεν ἀνωτάτας τιμάς, ἐπιδει-

ου, ἔργοις καὶ λόγοις τοὺς ἄνδρας ὡσανεὶ τῷ αὐτοῦ Θεῷ καθιερωμένους φιλοφρονούμενος. Ὅμοτράπεζοι δῆτα συνῆσαν αὐτῷ ἄνδρες εὐτελείς μὲν τῇ τοῦ σχήματος ὀφθῆναι περιβολῇ, ἀλλ' οὐ τοιοῦτοι καὶ αὐτῷ νενομισμένοι, ὅτι μὴ τὸν ὀρώμενον τοῖς πολλοῖς ἄνθρωπον τὸν δ' ἐν ἑκάστῳ τιμώμενον ἐποπτεύειν ἐδόκει Θεόν. Ἐπήγετο δ' αὐτούς καὶ ὅποι ποτὲ στέλλοιτο πορείαν, κὰν τούτῳ τὸν θεραπευόμενον πρὸς αὐτῶν δεξιὸν αὐτῷ παρεῖναι πειθόμενος. **Ναὶ μὴν καὶ ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ πλουσίας τὰς παρ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν ἐπικουρίας, ἐπαύξων μὲν καὶ εἰς ὕψος αἴρων τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, πλείστοις δ' ἀναθήμασι τὰ σεμνὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας καθηγιασμένων παιδρύνων.**

*Περὶ τῶν εἰς τοὺς πένητας καὶ δεομένους
εὐεργεσιῶν Κωνσταντίνου.*

43 ¹ Παντοίας τε χρημάτων διαδόσεις τοῖς ἐνδεέσι ποιούμενος, τούτων δ' ἐκτὸς καὶ τοῖς ἔξωθεν αὐτῷ προσιοῦσι φιλάνθρωπον καὶ εὐεργετικὸν παρέχων ἑαυτόν, τοῖς μὲν ἐπ' ἀγορᾶς μεταιτοῦσιν οἰκτροῖς τισι καὶ ἀπερριμμένοις οὐ χρημάτων μόνον οὐδέ γε τῆς ἀναγκαίας τροφῆς ἀλλὰ καὶ σκέπης εὐσχήμονος τοῦ σώματος προὔνοει, τοῖς δ' εὖ μὲν τὰ πρῶτα γεγονόσι βίου δὲ μεταβολῇ δυστυχήσασι δαψιλεστέρας παρεῖχε τὰς χορηγίας· βασιλικῶ γε τοι φρονήματι μεγαλοπρεπεῖς τὰς εὐποιίας τοῖς οὕτως ἔχουσι παρέχων, τοῖς μὲν ἀγρῶν κτήσεις **2** ἐδωρεῖτο τοὺς δὲ διαφόροις ἀξιώμασιν ἔτιμα. Καὶ τῶν μὲν ὀρφανίαν δυστυχησάντων ἐν πατρὸς ἐπεμέλετο χώρα, γυναικῶν δὲ χηρῶν τὸ ἀπερίστατον ἀνακτώμενος δι' οἰκείας ἐτημέλει κηδεμονίας, ὥστ' ἤδη καὶ γάμοις ζευγνύναι γνωρίμοις αὐτῷ καὶ πλουσίοις ἀνδράσι κόρας ἔρημιά γονέων ὀρφανωθείσας· καὶ ταῦτ' ἔπραττε προ-

40. Νομίζω ὅτι ἐδῶ ὁ Εὐσέβιος διακρίνει τὰ δύο εἶδη χώρων λατρείας τὰ ὁποῖα εἶχον εἰς τὴν διάθεσιν των οἱ χριστιανοὶ τῆς προκωνσταντινείου περιόδου: τοὺς εὐκτηρίους οἴκους ὅπου ἐγένετο ἡ συνήθης λατρεία, καὶ τὰ μαρτύρια, ὅπου ἐγένετο ἡ ἐτήσια πανήγυρις τοῦ

κνύων πρὸς τοὺς ἄνδρας μὲ ἔργα καὶ λόγους εὖνοιαν ὡς ἀφιερωμένους εἰς τὸν Θεὸν αὐτοῦ. Μάλιστα ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὴν τράπεζάν του ἄνδρες οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο εὐτελεῖς κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν των περιβολήν, ἀλλὰ δὲν ἐθεωροῦντο οὕτω καὶ ὑπ' αὐτοῦ, διότι αὐτὸς ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει ὄχι τὸν ὀρώμενον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἄνθρωπον ἀλλὰ τὸν εἰς ἕκαστον ἀπὸ αὐτοὺς τιμώμενον Θεόν. Παρελάμβανε δὲ αὐτοὺς καὶ ὅπου μετέβαιναν εἰς πορείαν, πιστεύων ὅτι καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θὰ τοῦ παρίσταται βοηθός ὁ θεραπευόμενος ἀπὸ αὐτοῦ Θεός. Ἐπὶ πλέον δὲ παρεῖχε πλουσίας χορηγίας εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, αὐξάνων μὲν καὶ ἀνυψώνων τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, διακοσμῶν δὲ μὲ ἀναθήματα τὰ σεβαστὰ οἰκοδομήματα τῶν μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας⁴⁰.

Περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς πένητας καὶ τοὺς ἐνδεεῖς.

43 ¹ Διένεμε πλουσίως χρήματα εἰς τοὺς ἐνδεεῖς, ἐδεικνύετο μάλιστα φιλόανθρωπος καὶ εὐεργετικὸς ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἐκτὸς Ἐκκλησίας παρουσιαζομένους εἰς αὐτόν· εἰς τοὺς θλιβεροὺς καὶ ἐλεεινοὺς ἐπαίτας τῆς ἀγορᾶς ἐφρόντιζε νὰ δοθοῦν ὄχι μόνον χρήματα καὶ ἀναγκαῖα τροφή, ἀλλὰ καὶ εὐσχημος ἐνδυμασία, εἰς ἐκείνους δὲ οἱ ὁποῖοι εἶχον εὐημερίαν ἀλλὰ λόγῳ μεταβολῆς συνθηκῶν βίου ἐδυστύχησαν παρεῖχε πλουσιωτέρας χορηγίας. Παρέχων μὲ βασιλικὸν φρόνημα μεγαλοδώρους εὐεργεσίας πρὸς τοιαῦτα πρόσωπα, εἰς ἄλλους μὲν ἐδῶριζεν ἀγροτικὰ κτήματα, ἄλλους ² δὲ ἐτίμα μὲ διάφορα ἀξιώματα. Καὶ δι' ὅσους μὲν περιέπεσαν εἰς ὀρφανίαν ἐφρόντιζεν ὡς πατήρ, τῶν δὲ χηρῶν ἀνεκούφιζε τὴν ἐγκατάλειψιν μὲ τὴν εἰδικὴν μέριμναν· καὶ μάλιστα ὑπάνδρευε κόρας αἱ ὁποῖαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς των εἶχον μείνει ὀρφαναὶ μὲ γνωρίμους του καὶ πλουσίους ἄνδρας, ἔπραττε δὲ ταῦτα ἀφοῦ προη-

μάρτυρος. Ὁ Κωνσταντίνος ἐβοήθησεν ὥστε νὰ διευρυνθοῦν καὶ μεγαλυνθοῦν οἱ εὐκτήριοι οἴκοι, ὥστε νὰ χωροῦν τὰ νέα πλήθη χριστιανῶν, καὶ νὰ διακοσμηθοῦν τὰ μαρτύρια.

διδούς ταῖς γαμουμέναις ὅσα ἔχρῃν τοῖς λαμβάνουσι πρὸς
 3 γάμου κοινωνίαν εἰσφέρειν. "Ὡσπερ δ' ἀνίσχων ὑπὲρ
 γῆς ἥλιος ἀφθόνως τοῖς πᾶσι τῶν τοῦ φωτὸς μεταδίδωσι
 μαρμαρυγῶν, κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ Κωνσταντῖνος ἅμα ἡ-
 λίῳ ἀνίσχοντι τῶν βασιλικῶν οἰκῶν προφαινόμενος
 ὥσανεὶ συνανατέλλων τῷ κατ' οὐρανὸν φωστῆρι, τοῖς
 εἰς πρόσωπον αὐτῷ παριοῦσιν ἅπασι φωτὸς ἀγὰς τῆς
 οἰκειᾶς ἐξέλαμπε καλοκαγαθίας. Οὐκ ἦν ἀπλῶς αὐτῷ
 πλησίον γενέσθαι μὴ οὐχὶ ἀγαθοῦ τινος ἀπολαύσαντα,
 οὐδ' ἦν ποτ' ἐκπεσεῖν ἐλπίδος χρηστῆς τοῖς τῆς παρ'
 αὐτοῦ τυχεῖν ἐπικουρίας προσδοκήσασιν.

"Ὅπως ταῖς συνόδοις τῶν ἐπισκόπων συμπαρῆν.

44 1 Κοινῶς μὲν οὖν πρὸς ἅπαντας ἦν τοιοῦτος. Ἐξαί-
 ρετον δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὴν παρ' αὐτοῦ νέ-
 μων φροντίδα, διαφορομένων τινῶν πρὸς ἀλλήλους κα-
 τὰ διαφόρους χώρας, οἷα τις κοινὸς ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ
 καθεσταμένος συνόδους τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν συνε-
 2 κρότει. Ἐν μέσῃ δὲ τῇ τούτων διατριβῇ οὐκ ἀπαξιῶν
 παρεῖναι τε καὶ συνιζάνειν κοινωνὸς τῶν ἐπισκοπουμέ-
 νων ἐγένετο, τὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ βραβεύων τοῖς
 πᾶσι, καθῆστο τε μέσος ὥσει καὶ τῶν πολλῶν εἰς, δορυ-
 φόρους μὲν καὶ ὀπλίτας καὶ πᾶν τὸ σωματοφυλάκων γέ-
 νος ἀποσεισάμενος, τῷ δὲ τοῦ Θεοῦ φόβῳ κατημφιε-
 σμένος τῶν τε πιστῶν ἐταίρων τοῖς εὐνουστάτοις περιε-
 3 στοιχισμένος. Εἴθ' ὅσους μὲν ἑώρα τῇ κρείττονι γνώ-
 μη πειθηνίους πρὸς εὐσταθῆ τε καὶ ὁμογνώμονα παρα-
 σκευασμένους τρόπον εὖ μάλα τούτους ἀπεδέχετο, χαι-
 ροντα δεικνὺς ἑαυτὸν τῇ κοινῇ πάντων ὁμονοίᾳ, τοὺς δ'
 ἀπειθῶς ἔχοντες ἀπεστρέφετο.

"Ὅπως καὶ τῶν ἀφρόνων ἠνείχετο.

45 1 "Ἦδη δὲ τινὰς καὶ κατ' αὐτοῦ τραχυνομένους ἔφε-
 ρεν ἀνεξικακῶς, ἠρέμα καὶ πραεῖα φωνῇ σωφρονεῖν
 ἀλλὰ μὴ στασιάζειν καὶ τούτοις ἐγκελευσάμενος. Τοῦ-

41. Εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ θέματα ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο συμβιβαστικός. Τὸ ἴδιον ἦτο καὶ ὁ Εὐσέβιος.

3 γουμένως προσέφερεν εἰς τὰς νύμφας ὅσα ἔπρεπε νὰ εἰσφέρουν ὡς προῖκα διὰ τὸν γάμον. Ὅπως δὲ ὁ ἀνατέλλων ἥλιος μεταδίδει εἰς ὅλους ἀφθόνως τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ φωτός, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἐμφανιζόμενος ἐμπρὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ὡσάν νὰ ἀνέτελλε μαζὶ μὲ τὸν φωστῆρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐξέπεμπε φωταυγείας τῆς καλακαγαθίας του εἰς ὅλους ὅσοι προσήρχοντο εἰς αὐτόν. Δὲν ἦτο δυνατόν ἀπλῶς νὰ τὸν πλησιάσῃ κανεὶς χωρὶς ν' ἀπολαύσῃ κάποιον ἀγαθὸν οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἀπογοητευθοῦν ὅσοι ἤλπισαν νὰ λάβουν τὴν βοήθειάν του.

Πῶς συμπαρίστατο εἰς τὰς συνόδους τῶν ἐπισκόπων.

44 1 Τοιαύτη μὲν ἦτο πρὸς ὅλους γενικῶς ἡ συμπεριφορὰ του. Ἰδιαιτέραν δὲ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδων φροντίδα, ὡσάν τις ὑπῆρχε κάποια διαφωνία εἰς διαφόρους περιοχάς, συνεκρότει συνόδους τῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ ὡσάν νὰ εἶχε τοποθετηθῆ γενικὸς ἐπίσκοπος 2 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μὴ ἀπαξιῶν δὲ νὰ παρευρίσκειται καὶ νὰ παρακάθηται εἰς τὰς συνεδρίας των, ἐγίνετο κοινωνὸς τῶν συζητήσεων, παρέχων εἰς ὅλους τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ. Ἐκάθητο ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς ἓκ τῶν πολλῶν, ἀπομακρύνων τοὺς δορυφόρους καὶ τοὺς ὀπλίτας καὶ πᾶν εἶδος σωματοφυλάκων, προστατευμένος δὲ ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς στενότερους τῶν πιστῶν φίλων του. 3 Ἐπειτα ἐπεδοκίμαζε ζωηρῶς ὅσους ἔβλεπε νὰ εἶναι πειθήνιοι εἰς τὴν ὀρθὴν γνώμην καὶ πρόθυμοι εἰς εὐτακτον καὶ ἁρμονικὴν διαγωγὴν, ἐπιδεικνύων χαρὰν διὰ τὴν γενικὴν ὁμόνοιαν, ἐνῶ ἀπεστρέφετο τοὺς δεῖκνύοντας ἀπειθείαν.

Πῶς ἠνείχετο καὶ τοὺς ἄφρονας.

45 1 Ἐπιπροσθέτως ἠνείχετο μὲ ἀνεξικακίαν καὶ μερικοὺς οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐρεθισμένοι ἐναντίον του, παραγγέλλων καὶ εἰς αὐτοὺς μὲ ἤρεμον καὶ πρᾶον φωνὴν νὰ εἶναι σώφρονες καὶ ὄχι στασιασταί. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοῦς, σεβόμενοι

των δ' οἱ μὲν ἀπηλλάττοντο καταιδόμενοι τὰς παραι-
 νέσεις, τοὺς δ' ἀνιάτως πρὸς σὴφρονα λογισμὸν ἔχον-
 τας τῷ Θεῷ παραδιδούς ἠφίει, μηδὲν μηδαμῶς αὐτὸς
 2 κατὰ τινος λυπηρὸν διανοούμενος. Ἐνθεν εἰκότως τοὺς
 ἐπὶ τῆς Ἄφρων χώρας διαστασιάζοντας εἰς τοσοῦτον
 συνέβαινε ἐπιτριβῆς ἐλαύνειν ὡς καὶ τολμηροῖς τισιν
 ἐγχειρεῖν, πονηροῦ τινος ὡς ἔοικε δαίμονος βασκαίνον-
 τος τῆ τῶν παρόντων ἀγαθῶν ἀφθονία παρορμῶντός τ'
 εἰς ἀτόπους πράξεις τοὺς ἄνδρας, ὡς ἂν κινήσειε κατ'
 3 αὐτῶν τὸν βασιλέως θυμὸν. Οὐ μὴν προὔχῳρει τῷ φθό-
 νῳ, γέλωτα τιθεμένου τοῦ βασιλέως τὰ πραττόμενα καὶ
 τὴν ἐκ τοῦ πονηροῦ κίνησιν συνιέναι φάσκοντος· μὴ
 γὰρ σωφρονούντων εἶναι ἀνδρῶν τὰ τολμώμενα ἀλλ' ἢ
 πάντη παρακοπτόντων ἢ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ δαίμονος οἰ-
 στρουμένων, οὓς ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ἢ κολᾶζεσθαι χρῆναι·
 αὐτὸν δὲ κατὰ μηδένα τρόπον ζημιοῦσθαι πρὸς τῆς τῶν
 ἀφραινόντων μανίας ἢ ὅσον τὸ συμπαθεῖν αὐτοῖς ὑπερ-
 βολῆ φιλανθρωπίας.

Νίκαι κατὰ βαρβάρων.

46 Ὡδε μὲν οὖν τὸν τῶν ἀπάντων ἔφορον Θεὸν διὰ
 πάσης βασιλεὺς θεραπεύων πράξεως ἄτρυτον ἐποιεῖτο
 τὴν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ πρόνοιαν. Θεὸς δ' αὐτὸν ἀμει-
 βόμενος πάντα γένη βαρβάρων τοῖς αὐτοῦ καθυπέταττε
 ποσὶν ὡς πάντη καὶ πανταχοῦ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἐ-
 γείρειν, νικητὴν τ' αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνεκέρυττεν
 ἐπίφοβόν τε ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις καθίστη, οὐκ ὄντα
 τὴν φύσιν τοιοῦτον ἡμερώτατον δὲ καὶ πραότατον καὶ
 φιλανθρωπότατον εἶ τις πώποτε καὶ ἄλλος.

*Μαξιμίνου θελήσαντος ἐπιβουλεῦσαι θάνατος καὶ
 ἄλλων, οὓς ἐξ ἀποκαλύψεως Κωνσταντῖνος εὗρεν.*

47 1 Ἐν τούτοις δ' ὄντι αὐτῷ μηχανὴν θανάτου συρρά-

τὰς παραινέσεις, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὰς ἐπιδιώξεις των, τοὺς δὲ ἀθεραπεύτους πρὸς σώφρονα λογισμόν παρέδιδεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Θεοῦ, μὴ ἐπιθυμῶν ποτὲ νὰ λάβῃ ὁ ἴδιος μέτρα ἐναντίον ὁποιουδήποτε. Τοῦτο συνέβη εὐλόγως καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Οἱ διαφωνοῦντες ἐκεῖ
 2 ἔφθασαν εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἐντάσεως, ὥστε νὰ προβοῦν καὶ εἰς ὠρισμένας τολμηρὰς ἐνεργείας· ὡς φαίνεται, πονηρὸς δαίμων ἐβάσκαине τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑπαρχόντων τῶρα ἀγαθῶν καὶ παρεκίνει τοὺς ἄνδρας εἰς ἀτόπους πράξεις, ὡσὰν διὰ νὰ κινήσῃ κατ' αὐτῶν τὸν θυ-
 3 μὸν τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ φθόνος δὲν ἐκέρδισε, διότι ὁ βασιλεὺς ἐθεώρησε γελοῖα τὰ πραττόμενα καὶ ἐδήλωσεν ὅτι τὰ θεωρεῖ κινούμενα ἀπὸ τὸν πονηρόν, ἐφ' ὅσον τοιαῦται τολμηραὶ ἐνέγεια δὲν ἀνήκουν εἰς σώφρονας ἄνδρας, ἀλλ' ἢ εἰς ἐντελῶς παράφρονας ἢ εἰς δαιμονιζομένους, οἱ ὅποιοι πρέπει μᾶλλον νὰ ἐλεοῦνται παρά νὰ τιμωροῦνται, ἐνῶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς δὲν ζημιώνεται κατὰ κανένα τρόπον ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν παραφρόνων παρά μόνον μέχρι τῆς συμπαθείας πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν.

Νίκαι κατὰ βαρβάρων.

46 Οὕτω λοιπὸν ὁ βασιλεὺς μὲ κάθε τρόπον ἐθεράπευε τὸν ἔφορον τῶν ὄλων Θεὸν καὶ ἤσκει ἀδιάλειπτον πρόνοιαν διὰ τὰς ἐκκλησίας του. Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἀνταμοιβὴν ὑπέτασεν ὑπὸ τοὺς πόδας του ὅλα τὰ γένη τῶν βαρβάρων, ὥστε νὰ ἐγείρῃ παντοῦ καὶ πάντοτε τρόπαια κατὰ ἐχθρῶν, τὸν ἀνεκήρυσσε νικητὴν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν καθίστα ἐπίφοβον εἰς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἐνῶ δὲν ἦτο τοιοῦτος ἐκ χαρακτῆρος, ἀλλ' ἀντιθέτως ἦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἡμερώτατος, πραότατος καὶ φιλανθρωπότατος.

Θάνατος τοῦ Μαξιμίνου ἐπιχειρήσαντος ἐπιβουλήν
 καὶ ἄλλων τοὺς ὁποίους ὁ Κωνσταντῖνος εὔρε μὲ
 ἀποκάλυψιν

47 1 Ἐνῶ μὲ αὐτὰ ἡσχολεῖτο αὐτός, ὁ δεῦτερος ἀπὸ τοὺς

πτων ἀλοὺς τῶν τὴν ἀρχὴν ἀποθεμένων ὁ δεύτερος αἰ-
 σχίστῳ καταστρέφει θανάτῳ. Πρώτου δὲ τούτου τὰς
 ἐπὶ τιμῇ γραφὰς ἀνδριάντας τε καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἐπ’
 ἀναθέσει τιμῆς νενομιστο πανταχοῦ γῆς ὡς ἀνοσίου καὶ
 2 δυσσεβοῦς καθήρουν. Ἐἶτα δὲ καὶ μετὰ τοῦτον τῶν πρὸς
 γένους ἕτεροι κρυφίους αὐτῷ συρράπτοντες ἐπιβουλὰς
 ἠλίσκοντο, παραδόξως τοῦ Θεοῦ τὰς τούτων ἀπάντων
 βουλὰς τῷ αὐτοῦ θεράποντι διὰ φασμάτων ἐκκαλύπτον-
 3 τος. Καὶ γὰρ δὴ καὶ θεοφανείας αὐτὸν πολλὰκις ἠξίου,
 παραδοξότατα θείας ὄψεως ἐπιφαινομένης αὐτῷ παν-
 τοίας τε παρεχούσης πραγμάτων ἔσσεσθαι μελλόντων
 προγνώσεις. Τὰ μὲν οὖν ἐκ Θεοῦ χάριτος ἀδιήγητα θαύ-
 ματα οὐδ’ ἔστι λόγῳ περιλαβεῖν, ὅσα περ Θεὸς αὐτὸς
 4 τῷ αὐτοῦ θεράποντι παρέχειν ἠξίου· οἷς δὴ πεφραγμέ-
 νος ἐν ἀσφαλεῖ λοιπὸν τὴν ζωὴν διῆγεν, χαίρων μὲν ἐ-
 πὶ τῇ τῶν ἀρχομένων εὐνοίᾳ, χαίρων δὲ καὶ ἐφ’ οἷς
 τοὺς ὑπ’ αὐτῷ πάντας εὐθυμον διατελοῦντας ἑώρα βί-
 ον, ὑπερβαλλόντως δὲ ἐνευφραινόμενος τῇ τῶν ἐκκλη-
 σιῶν τοῦ Θεοῦ φαιδρότητι.

Δεκαετηρίδος Κωνσταντίνου πανήγυρις.

48 Οὕτω δ’ ἔχοντι δεκαέτης αὐτῷ τῆς βασιλείας ἠνύε-
 το χρόνος· ἐφ’ ᾧ δὴ πανδήμους ἐκτελῶν ἑορτὰς τῷ
 πάντων βασιλεῖ Θεῷ εὐχαρίστους εὐχὰς ὥσπερ τινὰς
 ἀπύρους καὶ ἀκάπνους θυσίας ἀνεπέμπετο. Ἄλλ’ ἐπὶ μὲν
 τούτοις χαίρων διετέλει, οὐ μὴν καὶ ἐφ’ οἷς ἀκοῇ περὶ
 τῶν κατὰ τὴν ἑώραν τρυχομένων ἐθνῶν ἐπυνθάνετο.

Ὅπως τὴν ἀνατολὴν ἐκακούχει Δικίνιος.

49 1 Δεινὸς γάρ τις αὐτῷ κἀνταῦθα τῇ τ’ ἐκκλησίᾳ τοῦ
 Θεοῦ τοῖς τε λοιποῖς ἐπαρχιώταις ἐφεδρεύειν ἀπηγγέλ-

42. Ὁ δεύτερος παραιτηθεὶς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Μαξιμιανός, ὁ ὁποῖος καὶ πράγματι ἔκαμε τὴν συνωμοσίαν. Υἱὸς τοῦ ἦτο ὁ Μαξέντιος. Ἡ συνωμοσία ὁμως αὐτὴ ἐγένετο ἐνωρίτερα καὶ ὄχι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἱστορίας. Βλ. Ἐκκλ. Ἱστορίαν 8, 13, 15. Διὰ τοῦτο ὁ συντάκτης τῶν τίτλων τῶν κεφαλαίων ἔπαθε σύγχυσιν καὶ ἐπέγραψε «Μαξιμίνος».

παραιτηθέντας αὐτοκράτορας εὐρίσκει οἰκτρὸν θάνατον
 συλληφθεὶς συνωμοτῶν πρὸς θανάτωσιν αὐτοῦ⁴². Αὐτὸς
 ἦτο ὁ πρῶτος τοῦ ὁποῖου καθήρεσαν εἰς ὅλην τὴν οἰκου-
 μένην τὰς τιμητικὰς ἐπιγραφάς, τοὺς ἀνδριάντας καὶ ὅλα
 2 τὰ ἄλλα τιμητικὰ ἀναθήματα. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἄλλοι συγ-
 γενεῖς τοῦ συνελήφθησαν συνωμοτοῦντες ἐναντίον τοῦ,
 καθὼς ὁ Θεὸς ἐφάνερωνεν εἰς αὐτὸν παραδόξως δι' ὀ-
 ραμάτων ὄλων αὐτῶν τὰς σκέψεις εἰς τὸν θεράποντα
 3 αὐτοῦ. Διότι πράγματι συχνὰ τὸν ἠξίωνε καὶ θεοφανειῶν,
 κατὰ τὰς ὁποίας ἐφανερώνετο εἰς αὐτὸν παραδοξότατα
 ἢ θεία παρουσία καὶ παρεῖχε προγνώσεις πραγμάτων τὰ
 ὅποια ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν. Τὰ ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ
 ἀνέκφραστα θαύματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφοῦν
 μὲ τὸν λόγον, ὅσα εὐηρεστεῖτο ὁ Θεὸς νὰ παράσχη εἰς
 4 τὸν θεράποντά του. Αὐτὸς δὲ περιτειχισμένος μὲ αὐτὰ
 διῆγεν ἔκτοτε μὲ ἀσφάλειαν τὴν ζωὴν του, χαίρων διὰ
 τὴν ἀγάπην τῶν ἀρχομένων, χαίρων ἐπίσης καὶ διότι ἔ-
 βλεπεν ὅλους τοὺς ὑπηκόους του νὰ περνοῦν εὐχάριστον
 ζωὴν, ὑπερβολικῶς δὲ εὐφραινόμενος διὰ τὴν λαμπρότη-
 τα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ.

Πανηγυρισμὸς τῆς δεκαετηρίδος τοῦ Κωνσταντίνου.

48 Ἐνῶ δὲ εὐρίσκετο εἰς αὐτὰς τὰς συνθήκας, συνεπλή-
 ρωσε δεκαετῆ βασιλείαν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ ἐτέλεσε
 δημόσια ἑορτὰς καὶ ἀνέπεμψεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν
 πάντων Θεὸν εὐχαριστηρίους εὐχὰς ὡς ἀπύρους καὶ ἀ-
 κάπνους θυσίας. Καὶ δι' αὐτὰ μὲν ἠσθάνετο εὐτυχῆς, ὄχι
 ὁμως καὶ δι' ὅσα ἤκουσε καὶ ἔμαθε περὶ τῶν κατατροχο-
 μένων ἐθνῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Πῶς ἐκακοῦχει τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος.

49 1 Πράγματι ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ἐκεί-
 νην ἐνήδρευε φοβερὸν θηρίον ἐναντίον αὐτοῦ, τῆς Ἐκ-
 κλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ γενικῶς τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρ-

λετο θήρ, τοῦ πονηροῦ δαίμονος ὥσπερ ἀμιλλωμένου τοῖς παρὰ τῷ θεοφιλεῖ πραττομένοις τὰναντία κατεργάζεσθαι, ὡς δοκεῖν τὴν σύμπασαν ὑπὸ Ρωμαίοις ἀρχὴν δυσὶ τμήμασιν ἀποληφθεῖσαν εἰκέναι νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, σκοτούς μὲν τοῖς τὴν ἐώαν λαχοῦσιν ἐπιπολάζοντος, ἡμέρας δὲ τηλαυγεστάτης τοῖς τῆς θατέρας μοίρας οἰκῆ-
 2 τορσι καταλαμπούσης· οἷς μυρίων ἀγαθῶν ἐκ Θεοῦ πρυτανευομένων, οὐκ ἦν τῷ μισοκάλῳ φθόνῳ φορητὴ ἢ τῶν γινομένων θεά, ὥσπερ οὖν οὐδὲ τῷ θάτερον μέρος τῆς οἰκουμένης καταπονοῦντι τυράννῳ, ὃς εὖ φερομένης τῆς ἀρχῆς αὐτῷ Κωνσταντίνου τε τοσοῦτου βασιλέως ἐπιγαμβρίας ἠξιομένος, μιμήσεως μὲν τοῦ θεοφιλοῦς ἀπελιμπάνετο τῆς δὲ τῶν δυσσεβῶν προαιρέσεως ἐξήλου τὴν κακοτροπίαν, καὶ ὧν τοῦ βίου τὴν καταστροφὴν ἐπέιδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς τούτων ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ μᾶλλον ἢ ταῖς τοῦ κρείττονος φιλικαῖς δεξιαῖς ἐπειράτο.

“Ὅπως καὶ Κωνσταντίνῳ Δικίνιος ἐπιβουλεύειν ἤθελεν.

50 1 Πόλεμον δ’ οὖν ἄσπονδον πρὸς τὸν εὐεργέτην αἵρεται, οὐ φιλικῶν νόμων φεισάμενος, οὐχ ὀρκωμοσιῶν οὐ συγγενείας οὐ συνθηκῶν μνήμην ἐν διανοίᾳ λαβῶν. Ὁ μὲν γὰρ φιланθρωπότατος εὐνοίας αὐτῷ παρέχων ἀληθοῦς σύμβολα, τῆς ἐκ πατέρων συγγενείας βασιλικοῦ τ’ ἀνέκαθεν αἵματος κοινωνὸν γενέσθαι ἠξίου γάμῳ τὴν ἀδελφὴν συνάψας, τῆς τε κατὰ πάντων ἀπολαύειν ἀρχῆς τῶν τὴν ἐώαν λαχόντων παρεῖχε τὴν ἐξουσίαν, ὃ δὲ τούτοις τὰναντία γνώσκων παντοίας κατὰ τοῦ κρείττονος μηχανὰς συνεσκευάζετο ἄλλοτ’ ἄλλους ἐπινοῶν ἐπιβουλῆς τρόπους, ὡς ἂν κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἀμεί-
 2 ψοιτο. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα φιλίαν ὑποκοριζόμενος δόλῳ καὶ ἀπάτῃ πάντ’ ἔπραττεν, ἐφ’ οἷς ἐτόλμα λήσεσθαι ἐλ-

43. Τὸ κεφ. 49, 2 εἶναι τὸ ἴδιον περίπου μὲ Ἐκ κλ. Ἱστορίαν 10, 8, 2.

44. Σύζυγος τοῦ Λικινίου ἦτο ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντία.

χιῶν, ὡσάν νὰ ἠγωνίζετο ὁ πονηρὸς δαίμων νὰ φέρῃ τὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως ἀποτελέσματα. Οὕτως ἐφαίνετο ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ ἐπικράτεια, χωρισθεῖσα εἰς δύο τμήματα, ὡμοίαζε μὲ νύκτα καὶ ἡμέραν, διότι τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκάλυπτε σκότος, τοὺς δὲ κατοικοῦντας εἰς τὸ ἄλλο τμήμα² κατέλαμπε τηλαυγεστάτη ἡμέρα. Ἐνῶ δὲ αὐτοὶ ἐδέχοντο ἄφθονα ἀγαθὰ ἀπὸ τὸν Θεόν, εἰς τὸν μισόκαλον φθόνον δέν ἦτο ὑποφερτὴ ἡ θέα τῶν γινομένων, ὅπως δέν ἦτο ἐπίσης καὶ εἰς τὸν καταπονοῦντα τὸ ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης τύραννον. Ὁ τελευταῖος, ἐνῶ ἡ ἐξουσία του ἐπρόκοπτε καὶ ἠξιώθη νὰ γίνῃ γαμβρὸς τοῦ τόσο μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου, παρητήθη τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦς καὶ ἐζήλευσε τὴν κακοτροπίαν τῆς προαιρέσεως τῶν δυσσεβῶν· ἐπεχείρει νὰ ἀκολουθήσῃ μᾶλλον τὴν γνώμην ἐκείνων τῶν ὁποίων εἶδε τὴν καταστροφὴν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς του παρὰ νὰ διατηρήσῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν ἀνώτερον⁴³.

Πῶς ὁ Λικίνιος ἐπεχείρησε συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου.

50 ¹ Ἐκήρυξε λοιπὸν ἄσπονδον πόλεμον πρὸς τὸν εὐεργέτην, χωρὶς νὰ σεβασθῇ τοὺς νόμους τῆς φιλίας, χωρὶς νὰ σκεφθῇ καθόλου τοὺς ὄρκους καὶ τὴν συγγένειαν καὶ τὰς συμφωνίας. Διότι ὁ φιланθρωπότατος βασιλεύς, παρέχων εἰς αὐτὸν δείγματα πραγματικῆς εὐνοίας, τὸν ἠξίωσε νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς πατρικῆς συγγενείας καὶ τοῦ ἀπὸ παλαιὰ βασιλικοῦ αἵματος, δίδων εἰς αὐτὸν τὴν ἀδελφὴν του εἰς γάμον⁴⁴, καὶ τοῦ παρέσχε τὴν ἐξουσίαν νὰ διοικῇ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖνος ὅμως σκεπτόμενος τὰ ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ ἐμηχανορράφει ἐναντίον τοῦ ἀνωτέρου, ἐπινοῶν κάθε φοράν διαφορετικούς τρόπους ἐπιβουλῆς, διὰ νὰ ἀμείψῃ τὸν εὐεργέτην μὲ κακά. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑποκρινόμενος φιλίαν ἔπραττε τὰ πάντα μὲ δόλον καὶ ἀπάτην, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θὰ ἀποκρυβοῦν τὰ

πίζων, τῷ δὲ ἄρα Θεὸς τὰς ἐν σκότῳ μηχανωμένας ἐπιβουλάς καταφώρους ἐποίει. Ὁ δ' ὡς ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἠλίσκετο, ἐπὶ δευτέρας ἀπάτας ἐχώρει, νῦν μὲν φιλικὰς προτείνων δεξιάς, νῦν δὲ συνθήκας ὀρκωμοσίοις πιστούμενος· εἶτ' ἀθρόως ἀθετῶν τὰ δεδογμένα, καὶ αὐθις ἀντιβολῶν διὰ πρεσβείας, καὶ πάλιν ἀσχημονῶν ταῖς ψευδολογίαις, τέλος προφανῆ πόλεμον ἀνακηρύττει, ἀπονοία τε λογισμοῦ κατ' αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ὄν ἠπίστατο σέβειν τὸν βασιλέα παρατάττεσθαι ὄρματο.

Δικινίου κατ' ἐπισκόπων συσκευαὶ
καὶ συνόδων κωλύσεις.

- 51 ¹ Πρώτους γέ τοι τοὺς ὑπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς μηδὲν πώποτε πλημμελὲς περὶ τὴν ἀρχὴν διαπονηθέντας ἠρέμα τέως περιειργάζετο, προφάσεις κατ' αὐτῶν κακοτέχνους θηρώμενος. Μηδεμιᾶς γε μὴν εὐπορῶν αἰτίας μηδ' ἔχων ὅπη τοῖς ἀνδράσι καταμέμφοιτο, νόμον ἐκπέμπει διακελευόμενον· μηδαμῆ μηδαμῶς ἀλλήλοις ἐπικοινωνεῖν τοὺς ἐπισκόπους, μηδ' ἐπιδημεῖν αὐτῶν ἐξεῖναί τινι τῇ τοῦ πέλας ἐκκλησίᾳ, μηδέ γε συνόδους μηδὲ βουλὰς καὶ διασκέψεις περὶ τῶν λυσιτελῶν ² ποιεῖσθαι. Τὸ δ' ἦν ἄρα πρόφασις τῆς καθ' ἡμῶν ἐπηρείας. Ἡ γὰρ παραβαίνοντας τὸν νόμον ἐχρῆν ὑποβάλλεσθαι τιμωρία, ἢ πειθαρχοῦντας τῷ παραγγέλματι παραλύειν ἐκκλησίας θεσμούς· ἄλλως γὰρ οὐ δυνατὸν τὰ μεγάλα τῶν σκευμάτων ἢ διὰ συνόδων κατορθώσεως τυγχάνειν· ἐπισκόπων γοῦν οὐδ' ἐτέρως ἢ μόνον οὕτω γίνεσθαι τὰς χειροτονίας θεσμοὶ προδιειλήφασιν θεῖοι. Καὶ ἄλλως δ' ὁ θεομισῆς τῷ θεοφιλεῖ τὰναντία πράττειν ἐγνωκῶς τὰ τοιάδε παρήγγελλεν. Ὁ μὲν γὰρ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ τῇ πρὸς τὸν ἱερὸν νόμον τιμῇ, εἰρήνης τε καὶ ὁμονοίας ἐξάρχων, ἐπὶ ταῦτόν συνῆγεν, ὁ δὲ τὰ καλὰ

45. Τὸ κεφ. 50 εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ Ἐκκλ. Ἱστορίαν 10, 8, 3-8.

τολμήματά του, εἰς τὸν βασιλέα ὅμως ἐφανερώωνεν ὁ Θεὸς τὰς εἰς τὸ σκότος παρασκευαζομένας ἐπιβουλὰς. Ὅταν δὲ ἀπεκαλύφθησαν αὐτὰ, ἐκεῖνος ἐπροχώρησεν εἰς δευτέρας ἀπάτας, ἄλλοτε ἐπικαλοῦμενος τὴν φιλίαν καὶ ἄλλοτε ἐπιβεβαιῶν μὲ ὄρκον τὰς συμφωνίας. Ἐπειτα ἀθετῶν αἰφνιδίως τὰς ἀποφάσεις καὶ εἰς τὴν συνέχειαν ζητῶν συγγνώμην διὰ πρεσβείας καὶ πάλιν ἀσχημονῶν μὲ ψευδολογίας, τέλος κηρύσσει φανερόν πόλεμον καὶ ἀπὸ διασάλευσιν τοῦ λογικοῦ ἐκινήθη τότε ν' ἀντιπαραταχθῆ ἔναντίον τοῦ Θεοῦ τὸν ὁποῖον ἐγνώριζεν ὅτι ἐλάτρευεν ὁ βασιλεὺς⁴⁶.

Ραδιουργίαι τοῦ Λικινίου κατὰ ἐπισκόπων καὶ ἀπαγόρευσις συνόδων.

51 1 Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διενήργησε μυστικὴν ἔρευναν διὰ τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐπικράτειάν του, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν διέπραξαν τίποτε ἔναντίον τῆς κυβερνήσεώς του, ἀναζητῶν ψευδεῖς προφάσεις ἔναντίον των. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εὔρε καμμίαν αἰτίαν καὶ δὲν ἠδύνατο πῶς νὰ κατηγορήσῃ τοὺς ἄνδρας, ἐξέδωκε νόμον ὁ ὁποῖος διέτασσε, νὰ μὴ ἐπικοινωνοῦν οἱ ἐπίσκοποι ποτὲ μὲ κανένα τρόπον μεταξὺ των καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ μεταβαίνουν ὁ εἰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ γείτονος οὔτε νὰ συγκροτοῦν συνόδους καὶ συμβούλια καὶ διασκέψεις περὶ κοινῶν ὑποθέσεων. Αὐτὸ βεβαίως ἦτο πρόφασις πρὸς κακομεταχείρισίν μας. Διότι ἢ παραβαίνοντες τὸν νόμον θὰ ἔπρεπε νὰ υποβληθῶμεν εἰς τιμωρίαν ἢ πειθαρχοῦντες εἰς τὴν παραγγελίαν θὰ παρελύομεν τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον εἶναι ἀδύνατον νὰ ρυθμισθοῦν ἄλλως τὰ μεγάλα ζητήματα εἰ μὴ διὰ συνόδων καὶ ἰδιαιτέρως οἱ θεῖοι κανόνες διαλαμβάνουν ὅτι αἱ χειροτονίαι τῶν ἐπισκόπων δὲν δύνανται νὰ τελεσθοῦν παρὰ μόνον μὲ σύνοδον. Καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ὁ θεομισῆς, ἀποφασισμένος νὰ πράττῃ τὰ ἀντίθετα πρὸς τὸν θεοφιλῆ, παρήγγειλε παρόμοια. Οὕτως ὁ μὲν εἰς προεξάρχων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας συνήθροιζεν εἰς συνάξεις τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ,

παραλύειν μηχανώμενος διασκεδάζειν τὴν σύμφωνον ἀρμονίαν ἐπειρᾶτο.

Ἐξορισμοὶ καὶ δημεύσεις κατὰ Χριστιανῶν.

52 Εἴτ' ἐπειδήπερ ὁ τῷ Θεῷ φίλος εἶσω βασιλικῶν τοὺς θεράποντας τοῦ Θεοῦ δέχεσθαι ἡξίου, τὰναντία φρονῶν ὁ θεομισῆς ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτῷ θεοσεβεῖς βασιλικῶν ἀπήλανεν οἰκων, αὐτούς τε μάλιστα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν πιστοτάτους καὶ εὐνουστάτους ἄνδρας εἰς ἐξορίαν ἐδίδου, τοὺς τ' ἐκ προτέρων ἀνδραγαθημάτων τιμῆς καὶ ἀξιωμάτων παρ' αὐτῷ λαχόντας δουλεύειν ἑτέροις οἰκετικάς τε ποιεῖσθαι διακονίας προσέταττεν, πάντων δὲ τὰς ὑπάρξεις ἀντὶ ἔρμαίου προαρπάζων ἤδη καὶ θάνατον ἠπείλει τοῖς τὸ σωτήριον ἐπιγραφομένοις ὄνομα. Ὁ δὲ αὐτός γε τοι τὴν ψυχὴν ἐμπαθῆ καὶ ἀκόλαστον κεκτημένος μυρίας τε δρῶν μοιχείας ἐπιρρήτους τ' αἰσχουργίας, τὸν σωφροσύνης κόσμον τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπεγίνωσκε φύσεως, ἐλέγχω κακῷ χρώμενος αὐτὸς ἑαυτῷ.

Γυναῖκας εἰς ἐκκλησίας μὴ συναῖγεσθαι πρόσταγμα καὶ πρὸ τῶν πυλῶν εὐχεσθαι λαούς.

53 Διὸ δὴ δεύτερον νόμον ἐτίθει, μὴ δεῖν προστάττων ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ παρεῖναι εὐχάς, μηδ' ἐπὶ τὰ σεμνὰ τῆς ἀρετῆς διδασκαλεῖα φοιτᾶν τὸ γυναικῶν γένος, μηδ' ἐπισκόπους καθηγεῖσθαι γυναιξὶ θεοσεβῶν λόγων γυναῖκας δ' αἰρεῖσθαι γυναικῶν διδασκάλους. Γελωμένων δὲ τούτων παρὰ τοῖς πᾶσιν, ἄλλο τι πρὸς καθαίρεσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐμηχανᾶτο, δεῖν φήσας πυλῶν ἐκτὸς ἐπὶ καθαρῷ πεδίῳ τὰς ἐξ ἔθους συγκροτήσεις τῶν λαῶν ποιεῖσθαι· τῶν γὰρ κατὰ πόλιν προσευκτηρίων παρὰ πολὺ τὸν ἐκτὸς πυλῶν ἀέρα τῷ κοινῷ διαλλάττειν.

ὁ δὲ ἄλλος προσπαθῶν νὰ καταστρέψῃ πᾶν τὸ καλὸν ἐπεχειρεῖ νὰ διαλύσῃ τὴν σύμφωνον ἁρμονίαν.

Ἐξορίαι χριστιανῶν καὶ δημεύσεις περιουσίας των.

52 Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ ἐδέχετο τιμητικῶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τοὺς θεράποντας τοῦ Θεοῦ, ὁ θεομισῆς ἔχων τὸ ἀντίθετον φρόνημα ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα ὅλους τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του θεοσεβεῖς. Τοὺς πρὸς αὐτὸν μάλιστα ἀποδειχθέντας ἀπολύτως πιστοὺς καὶ ἀφωσιωμένους ἄνδρας ἔστειλεν εἰς ἔξορίαν, τοὺς τιμηθέντας ἀπὸ αὐτὸν μὲ ἀξιώματα λόγῳ προηγουμένης ἀνδραγαθίας διέταξε νὰ γίνουιν δοῦλοι ἄλλων καὶ νὰ προσφέρουν ταπεινὸς ὑπηρεσίας, ἀρπάζων δὲ τὴν περιουσίαν ὅλων ὡς ἔρμαιον ἠπεῖλει ἔπειτα καὶ μὲ θάνατον τοὺς φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος. Ἐχων δὲ ὁ ἴδιος ἐμπαθῆ καὶ ἀκόλαστον ψυχὴν καὶ διαπράττων μυρίας μοιχείας καὶ δυσφήμους αἰσχουργίας, ἀπέρριπτεν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸν στολισμὸν τῆς σωφροσύνης, χρησιμοποιοῦν ὡς κακὸν κριτήριον τὸν ἑαυτὸν του.

Πρόσταγμα νὰ μὴ συναθροίζωνται αἱ γυναῖκες εἰς τὰς ἐκκλησίας

53 Διὰ τοῦτο μάλιστα ἔθεσε καὶ δεῦτερον νόμον, ὁ ὁποῖος διέτασσε νὰ μὴ παρευρίσκωνται ἄνδρες μαζί μὲ γυναῖκας κατὰ τὴν τέλεσιν λατρείας εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ μὴ συχνάζῃ εἰς τὰ σεβαστὰ διδασκαλεῖα τῆς ἀρετῆς τὸ γένος τῶν γυναικῶν οὔτε νὰ διδάσκουν οἱ ἐπίσκοποι τοὺς θεοσεβεῖς λόγους εἰς τὰς γυναῖκας, ἀλλὰ νὰ ὀρισθοῦν γυναῖκες διδάσκαλοι. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ κατεγελῶντο ἀπὸ ὅλους, ἐμηχανεύθη κάτι ἄλλο πρὸς καθαίρεσιν τῶν ἐκκλησιῶν· εἶπεν ὅτι αἱ συνήθεις συναθροίσεις τοῦ πλήθους πρέπει νὰ γίνωνται ἔξω ἀπὸ τὰς πύλας εἰς τὴν ὑπαιθρον, διότι ὁ ἔξω ἀπὸ τὰς πύλας ἀήρ εἶναι πολὺ καταλληλότερος διὰ τὸ κοινὸν ἀπὸ τὸν ἀέρα τῶν εὐκτηρίων τῶν πόλεων.

Τοὺς μὴ θύοντας ἀποστρατεύεσθαι, καὶ τοὺς ἐν φυλακαῖς μὴ τρέφεσθαι.

54 ¹ Ὡς δ' οὐκ εἶχεν οὐδ' ἐν τούτῳ τοὺς ὑπακούοντας, γυμνῇ λοιπὸν τῇ κεφαλῇ τοὺς κατὰ πόλιν στρατιώτας ἡγεμονικῶν ταγμάτων ἀποβάλλεσθαι, εἰ μὴ τοῖς δαίμοσιν αἰροῖντο θύειν, παρεκελεύετο. Ἐγυμνοῦντο δῆτα τῶν κατὰ πᾶν ἔθνος ἀξιωματῶν αἱ τάξεις ἀνδρῶν θεοσεβῶν, ἐγυμνοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τούτων νομοθέτης εὐχῶν, δ-
2 σίων ἀνδρῶν ἑαυτὸν στερήσας. Τί δὲ δεῖ τῶν ἐκτὸς μνημονεύειν, ὡς τοὺς ἐν εἰρκταῖς ταλαιπωρουμένους μηδένα μεταδόσει τροφῆς φιλανθρωπεύεσθαι ἐκέλευσε, μηδ' ἐλεεῖν τοὺς ἐν δεσμοῖς λιμῶ διαφθειρομένους, μηδ' ἀπλῶς ἀγαθὸν εἶναι μηδένα, μηδ' ἀγαθόν τι πράττειν τοὺς καὶ πρὸς τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ συμπαθὲς τῶν πέλας ἐλκομένους; Καὶ ἦν γε νόμων οὗτος ἀντικρὺς ἀναιδῆς καὶ παρανομώτατος, πᾶσαν ἐνήμερον ὑπερακοντίζων φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ τιμωρία προσέκειτο τοὺς ἐλεοῦντας τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς ἐλεουμένοις, δεσμοῖς τε καὶ φυλακαῖς καθεῖργγυσθαι τὴν ἴσην τοῖς καταπονουμένοις ὑπομένοντασ τιμωρίαν τοὺς τὰ φιλάνθρωπα διακονομένους.

Περὶ τῶν Δικινίου παρανομιῶν καὶ πλεονεξιῶν καὶ αἰσχροουργιῶν.

55 ¹ Τοιαῦται Δικινίου αἱ διατάξεις. Τί δὲ χρῆ τὰς περὶ γάμων αὐτοῦ καινοτομίας ἀπαριθμεῖσθαι ἢ τοὺς ἐπὶ τοῖς τὸν βίον μεταλλάττουσιν νεωτερισμούς, δι' ὧν τοὺς παλαιοὺς Ρωμαίων εὐ καὶ σοφῶς κειμένους νόμους περιγράψαι τολμήσας βαρβάρους τινᾶς καὶ ἀνημέρους ἀντεισηγεν, σκήψεις ἐπινοῶν μυρίας κατὰ τῶν ὑπηκόων; Ἐνθεν ἀναμετρήσεις ἐπενόει γῆς, ὡς ἂν πλείονα τῷ μέτρῳ λογίζοιτο τὴν ἐλαχίστην, δι' ἀπληστίαν περιττῶν

Περὶ ἀποστρατείας τῶν μὴ προσφερόντων θυσίαν
καὶ μὴ διατροφῆς τῶν φυλακισμένων.

- 54** ¹ Ἀποτυχῶν ὅμως νὰ ἐπιβάλη καὶ εἰς τὸ θέμα αὐτὸ ὑπακοήν, χωρὶς προσωπεῖον πλέον παρήγγειλε νὰ ἀποστρατευθοῦν οἱ κατὰ πόλεις διοικηταὶ αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων, ἂν δὲν ἐδέχοντο νὰ θυσιάσουν εἰς τοὺς δαίμονας. Ἀπεστερήθησαν λοιπὸν τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν αἱ τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, ἔστερήθη καὶ ὁ νομοθετήσας ταῦτα εὐχῶν ὁσίων ἀνδρῶν μὲ τὴν ἀπόφασίν του. ² Διατί δὲ νὰ μνημονεύσω καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, πῶς παρήγγειλε νὰ μὴ φέρη κανεὶς φιλάνθρωπος τροφήν εἰς τοὺς ταλαιπωρουμένους εἰς τὰς φυλακάς οὔτε νὰ ἐλεῆ τοὺς δεσμώτας οἱ ὅποιοι κατεστρέφοντο ἀπὸ πείναν οὔτε νὰ εἶναι κανεὶς γενικῶς ἀγαθὸς οὔτε νὰ πράττουν ἀγαθὸν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν ἔλκονται εἰς συμπάθειαν τῶν πλησίων; Καὶ ὁ νόμος αὐτὸς ἦτο καθ' ὀλοκληρίαν αἰσχρὸς καὶ παράνομος, ὑπερακοντίζων ὅλην τὴν ἀνημερότητα τῆς φύσεως, διότι εἰς τοὺς ἐλεήμονας ἐπέβαλλε καὶ τιμωρίαν, νὰ ὑποστοῦν τὰ ἴδια μὲ τοὺς ἐλεουμένους, νὰ ἐγκλεισθοῦν εἰς δεσμωτήρια καὶ φυλακάς οἱ ὑπηρετοῦντες τὴν φιλανθρωπίαν ὑφιστάμενοι τὴν ἰδίαν τιμωρίαν μὲ τοὺς καταπονουμένους.

Περὶ τῶν παρανομιῶν, πλεονεξιῶν καὶ αἰσχρουργιῶν τοῦ Λικινίου.

- 55** ¹ Τοιαῦται ἦσαν αἱ διατάξεις τοῦ Λικινίου. Τί δὲ χρειάζεται ν' ἀπαριθμήσωμεν τὰς καινοτομίας του σχετικῶς μὲ τὸν γάμον ἢ τοὺς νεωτερισμοὺς σχετικῶς μὲ τοὺς ἀποθνήσκοντας; Τολμήσας μὲ αὐτοὺς ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς παλαιοὺς νόμους τῶν Ρωμαίων, καλῶς καὶ σοφῶς συντεταγμένους, εἰσήγαγε μερικὰς βαρβάρους καὶ ἀνημέρους διατάξεις, ἐπινοῶν μυρία προσχήματα κατὰ τῶν ὑπηκόων. Ὅθεν ἐπενόησεν ἓνα νέον τρόπον μετρήσεως τῆς γῆς, ὥστε διὰ τῆς μετρήσεως ἡ ἐλαχίστη νὰ φαίνεται μεγαλύτερα ἀπὸ τὰς πραγματικὰς διαστάσεις της, χάριν πε-

2 εἰσπράξεων. Ἐνθεν τῶν κατ' ἀγροὺς μηκέτι ὄντων ἀνθρώπων πρόπαλαι δ' ἐν νεκροῖς κειμένων ἀναγραφὰς ἐποιεῖτο, αἰσχρὸν αὐτῷ κέρδος ἐκ τοῦτου ποριζόμενος. Οὐ γὰρ εἶχεν αὐτῷ μέτρον ἢ μικρολογία οὐδ' ἢ ἀπληστία κόρῳ περιωρίζετο. Διὸ δὴ πάντας πληρώσας θησαυροὺς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου χρημάτων τ' ἀπείρω πλήθει στένων ἀπωδύρετο πτωχείαν, Τανταλείῳ πάθει τὴν ψυχὴν τρυχόμενος. Οἷας δ' ἐφεῦρε κατὰ τῶν μηδὲν ἡδικηκότων ὑπερορίους τιμωρίας, οἷας ὑπαρχόντων δημεύσεις, οἷας εὐπατριδῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἀπαγωγάς, ὧν τὰς κουριδίας γαμετὰς μιαιοῖς οἰκέταις ἐφ' ὕβρει πράξεως αἰσχρᾶς παρεδίδου, ὅσαις δ' αὐτός, καίπερ ἤδη γῆρα τὸ σῶμα πεπαλαιωμένος, γυναιξὶν ὑπάνδροις παρθένοις τε κόραις ἐπεχειρεῖ, οὐ δὴ ταῦτα χρεῶν μηκύνειν, τῆς τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ πράξεων ὑπερβολῆς σμικρὰ τὰ πρῶτα καὶ τὸ μηθὲν ἀποδειξάσης.

“Οτι διωγμὸν ποιῆσαι λοιπὸν ἐπεχειρεῖ.

56 Τὸ γοῦν τέλος αὐτῷ τῆς μανίας κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ὠπλίζετο, ἐπὶ τε τοὺς ἐπισκόπους ἐχώρει, οὓς ἂν μάλιστα ἐναντιούμενους ἔώρα, καὶ ἐχθροὺς ἠγεῖτο τοὺς τῷ θεοφιλεῖ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ φίλους. Διὸ δὴ μάλιστα καθ' ἡμῶν τὸν θυμὸν ὠξύνετο, τοῦ σώφρονος παρατραπείς λογισμοῦ διαρρηδὴν τε μανεῖς τὰς φρένας, οὔτε τὴν μνήμην τῶν πρὸ αὐτοῦ Χριστιανοὺς ἐκδιωξάντων ἐν νῷ κατεβάλλετο, οὔθ' ὧν αὐτὸς ὀλετήρ καὶ τιμωρὸς δι' ἃς μετῆλθον ἀσεβείας κατέστη, οὔθ' ὧν αὐτόπτης γέγονεν, αὐτοῖς παραλαβὼν ὄμμασι τὸν πρωτοστάτην τῶν κακῶν, ὅστις ποτὲ ἦν ἐκεῖνος, θεηλάτῳ μάλιστα πληγέντα.

2 ρισσοτέρων εἰσπράξεων ἀπὸ ἀπληστίαν. Ὅθεν ἐπίσης ἀνέγραφε τὰ ὀνόματα τῶν ἀγροτῶν οἱ ὅποιοι δὲν ἔζων πλέον ἀλλ' εἶχον ἀποθάνει πρὸ πολλοῦ, ποριζόμενος ἀπὸ αὐτὸ αἰσχρὸν κέρδος. Πράγματι ἡ μικροπρέπειά του δὲν εἶχε μέτρον καὶ ἡ ἀπληστία του δὲν περιωρίζετο ἀπὸ τὸν κόρον. Διὰ τοῦτο δέ, ἐνῶ εἶχε γεμίσει ὅλα τὰ θησαυροφυλάκια μὲ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ μὲ ἄπειρον πλῆθος χρημάτων, ὠδύρετο μὲ στεναγμούς διὰ τὴν πτωχείαν, κατατρυχόμενος ἀπὸ ταντάλειον ψυχικὸν πάθος. Δὲν χρειάζεται βεβαίως νὰ μακρολογῶ, περὶ τοῦ ποίας τιμωρίας ἐξορίας ἐφεῦρε δι' ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι δὲν διέπραξαν καμμίαν ἀδικίαν, ποίας δημεύσεις περιουσιῶν, ποίας συλλήψεις εὐγενῶν καὶ ἀξιοτίμων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὰς συζύγους παρέδιδεν εἰς μιαροὺς δούλους πρὸς προσβολὴν μὲ αἰσχρὰς πράξεις, πόσας δὲ γυναῖκας ὑπάνδρους καὶ παρθένους κόρας ἠτίμασε καὶ ὁ ἴδιος, ἂν καὶ ἦτο ἤδη ἐφθαρμένος σωματικῶς ἀπὸ τὸ γῆρας· δὲν χρειάζεται νὰ μακρολογῶ, διότι ἡ ὑπερβολὴ τῆς τελευταίας πράξεώς του ἀπέδειξε τὰς πρώτας μικρὰς καὶ μηδαμινὰς.

Ἔστι τελικῶς ἐπεχείρησε νὰ κινήσῃ διωγμὸν.

56 Πράγματι τελικῶς ἡ μανία του ἀπεκορυφώθη εἰς τὴν πολεμικὴν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐκινήθη πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὁποίους ἔβλεπε νὰ ἐναντιώνωνται εἰς τὰ μέτρα του, καὶ ἐθεώρει ἐχθροὺς τοὺς φίλους τοῦ θεοφιλοῦς καὶ μεγάλου βασιλέως. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὠργίζετο ἐναντίον μας, παρατραπείς ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ διασαλευθεὶς εἰς τὰς φρένας. Δὲν ἐνεθυμήθη τὸ παράδειγμα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐδίωξαν τοὺς χριστιανούς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, οὔτε ἐκείνους τῶν ὁποίων ἔγινεν αὐτός ὁ ἴδιος καταστροφεὺς καὶ τιμωρὸς δι' ὅσας ἀσεβείας διέπραξαν, οὔτε ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἔγινεν αὐτόπτης αὐτός, ἰδὼν μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του τὸν πρωτοστάτην τῶν κακῶν, ὅποιος καὶ ἂν ἦτο, νὰ κτυπᾶται μὲ θεόσταλτον μάστιγα.

“Οτι Μαξιμιανὸς σύριγγι καὶ σκῶληκι δαμασθεὶς
ὑπὲρ Χριστιανῶν ἔγγραψεν.

57 ¹ Ἐπειδὴ γὰρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν κατήρχετο πολιορκίας οὗτος πρῶτός τε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν δικαίων καὶ θεοσεβῶν ἐνέφυρεν αἵμασι, θεόπεμπτος αὐτὸν μετήρχετο τιμωρία ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ καταρξαμένη σαρκὸς καὶ μέχει τῆς ψυχῆς προελθοῦσα. Ἀθρόα μὲν γὰρ αὐτῷ περὶ τὰ μέσα τῶν ἀπορρήτων τοῦ σώματος ἀπόστασις γίνεται, εἰθ’ ἔλκος ἐν βάθει συριγγῶδες, καὶ τούτων ἀνίατος νομὴ κατὰ τῶν ἐνδοτάτω σπλάγχνων, ἀφ’ ὧν ἄλεκτόν τι πλήθος σκωλήκων βρῦειν θανατώδη τε ὄδμην ἀποπνεῖν, τοῦ παντὸς ὄγκου τῶν σαρκῶν ἐκ πολυτροφίας εἰς ὑπερβολὴν πλήθους πιμελῆς μεταβεβληκότος, ἣν τότε κατασαπεῖσαν ἀφόρητον καὶ φρικτοτάτην τοῖς πλησιάζουσι παρέχειν τὴν θέαν φασί. Καὶ δὴ τοσοῦτοις
2 παλαίων κακοῖς ὀψέ ποτε συναίσθησιν τῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας τετολημημένων αὐτῷ λαμβάνει, κἄπειτα τῷ Θεῷ ἐξομολογησάμενος τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀποπαύει διωγμόν, νόμοις τε καὶ διατάγμασι βασιλικοῖς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν ἐπισπέρχει, τὰ τε συνήθη πρᾶττειν αὐτοὺς εὐχὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιουμένους διακελεύεται.

“Οτι Μαξιμῖνος διώξας Χριστιανούς καὶ φυγῶν
ὡς οἰκέτης ἐκρύπτετο.

58 ¹ Ἄλλ’ ὁ μὲν τοῦ διωγμοῦ κατάρξας τοιαύτην ὑπεῖχε δίκην. Τούτων δ’ αὐτόπτης ὁ πρὸς τοῦ λόγου δηλούμενος γεγωνὸς ταῦτα τ’ ἀκριβῶς διεγνωκῶς τῇ πείρᾳ, λήθην ἀθρόως ἀπάντων ἐποιεῖτο, οὔτε τὴν κατὰ τοῦ προτέρου ποινὴν ἀνενέγκας τῇ μνήμῃ οὔτε τὴν τοῦ δευ-
2 τέρου τιμωρὸν δίκην. Ὅς δὴ καὶ αὐτὸς ὑπερβαλέσθαι τὸν πρῶτον ὡς ἐν κακῶν πεφιλοτιμημένος ἀγῶνι, και-

46. Τὸ κεφ. 57, 2-3 εἶναι ὁμοιον μὲ τὸ Ἐκκλ. Ἱστορία 8, 16, 3-17, 1.

Ἔστι ὁ Μαξιμιανὸς δαμασθεὶς ἀπὸ συρρίγιον καὶ σκώληκας ἐξέδωσε διάταγμα ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν.

- 57 ¹ Ἐπειδὴ αὐτὸς ἤρχισε τὸν διωγμὸν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐμίανε τὴν ψυχὴν του μὲ αἵματα δικαίων καὶ θεοσεβῶν, τὸν κατέλαβε θεόπεμπος τιμωρία, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἐπροχώρησεν ἕως τὴν ψυχὴν. Πράγματι ἀποτόμως τοῦ ἐδημιουργήθη ἀπόστημα εἰς τὸ μέσον τῶν ἀπορρήτων μελῶν τοῦ σώματος, ἔπειτα συρριγγῶδες ἔλκος εἰς τὸ βάθος καὶ ἀθεράπευτος μετάστασις αὐτῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ σπλάγχνα. Ἀπὸ αὐτά, ὅπως λέγουν, ἐξήρχετο πλῆθος σκωλήκων καὶ ἀνεδίδετο θανάσιμος δυσωδία, καθὼς ὁ ὅλος ὄγκος τῶν σαρκῶν ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν καὶ πρὸ τῆς νόσου εἶχε μεταβληθῆ εἰς πάθος, τὸ ὁποῖον τότε κατασαπὲν παρουσιάζεν ἀφόρητον καὶ φρικτοτάτην θέαν εἰς τοὺς πλησιάζοντας.
- 2 Παλαίων λοιπὸν μὲ τόσα κακά, λαμβάνει κάποτε συναίσθησιν τῶν τολμηρῶν πράξεων τὰς ὁποίας εἶχε κινήσει κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ἐξωμολογήθη εἰς τὸν Θεόν, καταπαύει τὸν διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, μὲ νόμους καὶ διατάγματα βασιλικά ὀρίζει νὰ οἰκοδομήσουν ἐσπευσμένως τὰς ἐκκλησίας των καὶ παραγγέλλει νὰ τελοῦν τὰς συνήθεις τελετὰς των ἀναπέμποντες εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως⁴⁶.

Ἔστι ὁ Μαξιμίνος διώξας τοὺς χριστιανοὺς καὶ φυγῶν ἐκρύπτετο ὡς δοῦλος.

- 58 ¹ Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχίσας τὸν διωγμὸν τοιαύτην τιμωρίαν ἔλαβεν. Ὁ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος Λικίνιος, ἂν καὶ ἦτο αὐτόπτης τούτων καὶ τὰ ἐγνώριζεν ἀκριβῶς ἐκ πείρας, τὰ ἐλησμόνησεν ὅλα μαζὶ καὶ δὲν διετήρησεν εἰς τὴν μνήμην του οὔτε τὴν κατὰ τοῦ προηγουμένου ποινήν οὔτε τοῦ
- 2 δευτέρου τὴν τιμωρίαν. Ὁ δεύτερος πρᾶγματι, φιλοδοξῶν νὰ ὑπερβάλῃ τὸν πρῶτον εἰς τὸν συναγωνισμὸν τῶν

νοτέρων τιμωριῶν εὐρέσει καθ' ἡμῶν ἐκαλλωπίζετο. Οὐκ ἀπήρκει γὰρ αὐτῷ πῦρ καὶ σίδηρος καὶ προσήλωσις οὐδέ θῆρες ἄγριοι καὶ θαλάσσης βυθοί, ἤδη δὲ πρὸς ἅπασιν τούτοις ξένην τινὰ κόλασιν αὐτὸς ἐφευρών, τὰ τοῦ φωτὸς ἀναισθητήρια λυμαίνεσθαι δεῖν ἐνομοθέτει. Ἀθρόα δῆτα πλήθη οὐκ ἀνδρῶν μόνον ἀλλὰ καὶ παιδῶν καὶ γυναικῶν, ὁράσεις δεξιῶν ὀφθαλμῶν ποδῶν τ' ἀγκύλας σιδήρῳ καὶ καντηῆρσιν ἀχρειούμενα, ταλαιπωρεῖσθαι μετὰλλοις παρεδίδοτο. Ὡν εἴνεκα καὶ τοῦτον οὐκ εἰς μακρὰν ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισία μετήει, ὅτε δαιμόνων ἐλπίσιν, ὧν δὴ ᾤετο θεῶν, δπλιτῶν τε μυριάσιν ἀναρίθμοις ἐπιθαρσήσας πολέμῳ παρετάττετο. Τηνικαῦτα γὰρ γυμνωθεὶς τῆς ἐκ Θεοῦ ἐλπίδος ὑπεκδύεται τὸν οὐ πρέποντα αὐτῷ βασιλικὸν κόσμον, δειλῶς τε καὶ ἀνάνδρως ὑποδύς τὸ πλῆθος δρασμῶ τὴν σωτηρίαν ἐπινοεῖ, κᾶπειτα κρυπταζόμενος ἀνὰ τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς κώμας ἐν οἰκέτου σχήματι διαλανθάνειν ᾤετο. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν μέγαν καὶ τῆς καθόλου προνοίας διαδέδρακεν ὀφθαλμόν. Ὡς γὰρ ἐν ἀσφαλεῖ λοιπὸν κεῖσθαι αὐτῷ τὴν ζωὴν ἠέλπισε, βέλει Θεοῦ πεπυρωμένῳ πληγεῖς πρηγῆς ἔκειτο, θεηλάτῳ πυρὶ τὸ πᾶν δαπανώμενος σῶμα, ὡς τὸ πᾶν εἶδος αὐτῷ τῆς παλαιᾶς μορφῆς ἀφανισθῆναι, ξηρῶν ὀστέων κατεσκελετευμένων δίκην εἰδώλων περιλειφθέντων αὐτῷ μόνων.

“Ὅτι ἐν νόσῳ τυφλωθεὶς Μαξιμῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν ἔγραψεν.

59 ¹ Σφοδροτέρας δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πληγῆς ἐνταθείσης προπηδῶσιν αὐτῷ τὰ ὄμματα, τῆς τε οἰκείας λήξεως ἐκπεσόντα πηρὸν αὐτὸν ἀφήσιν, ἃ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ μαρτύρων πρῶτος ἐφεῦρε κολαστήρια, ταῦθ' ὑπομείναντα δικαιοτάτῃ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ. Καὶ δὴ ἔτ' ἐμπνέων ἐπὶ τοῖς τοσοῦτοις ὀψέ ποτε καὶ οὗτος τῷ Χριστιανῶν ἀνθω-

47. Τὰ κεφάλαιον τοῦτο ἀπὸ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἕως τὸ τέλος εὐρίσκεται παρηλλαγμένον καὶ εἰς Ἐκκλ. Ἱστορίαν 9, 10, 3 ἐέ.

κακῶν, ἐκαμάρωνε διὰ τὴν ἐφεύρεσιν νέων τιμωριῶν ἐναντίον μας. Διότι δὲν τοῦ ἐπήρκει τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος καὶ ἡ κάρφωσις οὔτε τὰ ἄγρια θηρία καὶ οἱ βυθοὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτὰ αὐτὸς ἐφεῦρε μίαν νέαν τιμωρίαν, νομοθετήσας νὰ καταστρέφονται τὰ αἰσθητήρια τοῦ φωτός. Οὕτω δὲ πλήθη ὄχι μόνον ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ παιδίων καὶ γυναικῶν, ἀφοῦ ἠχρηστεύοντο οἱ δεξιοὶ ὀφθαλμοὶ καὶ αἱ κλειδώσεις τῶν ποδῶν των μὲ σίδηρον καὶ καυτῆρας, παρεδίδοντο εἰς τὰ μεταλλεῖα διὰ νὰ ³ ταλαιπωροῦνται. Διὰ ταῦτα ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ⁴⁷ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ εἰς αὐτόν, ὅταν στηριχθεὶς εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν δαιμόνων τοὺς ὁποίους ἐθεώρει θεοὺς καὶ εἰς τὰς πολλὰς μυριάδας τῶν ὀπλιτῶν παρετάχθη εἰς πόλεμον. Τότε στερηθεὶς τῆς ἐλπίδος εἰς τὸν Θεὸν ἐκδύεται τὴν βασιλικὴν στολὴν ἢ ὁποία δὲν τοῦ ἔπρεπε καὶ ἐπεδίωξε τὴν διὰ τῆς φυγῆς σωτηρίαν δειλῶς καὶ ἀνάνδρως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεμίχθη μὲ τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν, ἔπειτα δέ, κρυπτόμενος ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς κώμας μὲ ἔνδυμα δούλου, ἐνόμιζεν ὅτι θὰ διαφύγῃ. ⁴ Δὲν διέφυγεν ὅμως καὶ τὸν μέγαν καὶ δι' ὅλα προνοητικὸν ὀφθαλμόν. Διότι, ὅταν ἐπὶ τέλους ἤλπισεν ὅτι ἡ ζωὴ του εὐρίσκεται εἰς ἀσφάλειαν, ἐξηπλώθη πρηνῆς κτυπηθεὶς μὲ πυρωμένον βέλος Θεοῦ καὶ κατατρωγόμενος εἰς τὸ σῶμα ἀπὸ θεόσταλτον πῦρ, οὕτως ὥστε ὀλόκληρος ἢ μορφή τῆς παλαιᾶς μορφῆς του νὰ ἀφανισθῇ, νὰ τοῦ ἀπομείνουν δὲ μόνον ξηρὰ ὀστά ὡς εἶδωλα.

ἜΟΤΙ ὁ Μαξιμίνος τυφλωθεὶς ἀπὸ νόσον ἐξέδωσε
διάταγμα ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν.

59 ¹ Καθὼς δὲ ἡ ἀπὸ τὸν Θεὸν πληγὴ ἐνετάθη σφοδρότερον, ἐξεπήδησαν οἱ ὀφθαλμοὶ του πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πεσόντες ἀπὸ τὰς κόγχας των τὸν ἄφησαν τυφλόν· μὲ τὴν δικαιοτάτην ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ ὑπέστη τὴν τιμωρίαν τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐφεῦρε κατὰ τῶν μαρτύρων τοῦ Θεοῦ. Πάντως ἐπιζῶν ἀκόμη παρὰ τὰ τοιαῦτα δεινά, κάποτε ἐξωμολογήθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐξη-

μολογεῖτο Θεῷ καὶ τὰς οἰκείας ἐξηγόρευε θεομαχίας, παλινοδίας τε συνέταττεν ὁμοίως τῷ προτέρῳ καὶ αὐτός, νόμοις καὶ διατάγμασιν ἐγγράφως τὴν οἰκείαν περὶ οὓς ᾤετο θεοὺς πλάνην ὁμολογῶν, μόνον τε τὸν Χριστιανῶν αὐτῇ πείρᾳ Θεὸν ἐγνωκέναι μαρτυρόμενος.

Ταῦτ' ἔργοις μαθὼν ὁ Δικίνιος ἀλλ' οὐ παρ' ἑτέροις ἀκοῇ πυνθόμενος τοῖς αὐτοῖς ἐπεφύετο, ὥσπερ τινὶ σκοτομήνῃ τὴν διάνοιαν ἐγκαλυπτόμενος.

γόρευσε τὰς θεομάχους ἐνεργείας του. Συνέταξε καὶ αὐτὸς παλινωδίας ὁμοίως μὲ τὸν πρῶτον, ὁμολογῶν μὲ νόμους καὶ διατάγματα ἐγγράφως τὴν πλάνην του σχετικῶς μὲ τοὺς νομιζομένους ἀπὸ αὐτὸν θεοὺς καὶ βεβαιῶντων ὅτι ἀπὸ προσωπικὴν του πείραν μόνον τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἀναγνωρίζει.

Ὁ δὲ Λικίνιος, ἀφοῦ ἔμαθε ταῦτα μὲ ἔργα καὶ ὄχι ἐξ ἀκοῆς ἀπὸ ἄλλους, ἐπέμεινεν εἰς τὰς αὐτὰς ἐνεργείας, ὡσὰν νὰ εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ κάποιον σκοτεινὸν σύννεφον ἢ διάνοιά του.

Λ Ο Γ Ο Σ Β'

Δικινίου διωγρὸς λαθραῖος ἐπισκόπους ἀναιροῦντος
ἐν Ἀμασεῖα τοῦ Πόντου.

1 1 Ὡδε μὲν οὖν ὁ δηλωθεὶς ἐπὶ τὸν τῶν θεομάχων βυ-
θὸν κατεκρημνίζετο, καὶ ὧν ὀφθαλμοῖς ἐπεΐδεν τοὺς ἐ-
πὶ τῆς δυσσεβείας ὀλέθρους, τούτων τὸν ζῆλον ἐπὶ κα-
κῷ τῷ αὐτοῦ μετιῶν, τὸν κατὰ Χριστιανῶν διωγμὸν ὥσ-
περ τινὰ πάλαι κατεσβεσμένην πυρὸς ἀκμὴν ἀνερρίπι-
ζε, δεινότεραν ἢ οἱ πρόσθεν τὴν τῆς δυσσεβείας ἐξάπτων
2 φλόγα. Καὶ δὴ οἶά τις θῆρ δεινὸς ἢ σκολιὸς ὄφεις περι-
ἐαυτὸν ἰλυσπόμενος θυμοῦ τε καὶ ἀπειλῆς θεομάχου πνέ-
ων, οὐπω μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς διὰ τὸν Κωνσταντίνου
φόβον ταῖς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ πολεμεῖν ἐ-
τόλμα, κρύπτων δὲ τῆς κακίας τὸν ἰὸν λαθραίας καὶ μερι-
κὰς ἐποιεῖτο τὰς κατὰ τῶν ἐπισκόπων συσκευᾶς, ἀνήρει
τε δι' ἐπιβουλῆς τῶν κατ' ἔθνος ἀρχόντων τοὺς τούτων
δοκιμωτάτους. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ κατ' αὐτῶν φόνου
ξενίζων τις ἦν, οἷος οὐδὲ πώποτε ἀκοῆ ἠγνωσθῆναι. Τὰ
γοῦν ἀμφὶ τὴν Ἀμασειαν τοῦ Πόντου κατεργασθέντα πᾶ-
σαν ὑπερβολὴν ὠμότητος ὑπερηκόντιζεν.

Καθαιρέσεις ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκόπων κρεουργίαι.

2 1 Ἐνθα τῶν ἐκκλησιῶν αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος
τοῦτο δεύτερον μετὰ τὰς πρώτας καθηροῦντο πολιορκί-
ας, τὰς δ' ἀπέκλειον οἱ κατὰ τόπους ἡγεμόνες, ὡς ἂν
μὴ συνάγοιτό τις τῶν εἰωθότων μηδὲ τῷ Θεῷ τὰς ἐν-
θέσμους ἀποδιδοίη λατρείας. Συντελεῖσθαι γὰρ οὐχ ἡ-
γεῖτο ὑπὲρ αὐτοῦ ταύτας ὁ τὰ τοιάδε προστάτων, συν-

1. Διὰ τὴν τελευταίαν παράγραφον βλ. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 8, 15.

2. Διὰ τὸ κεφ. 2 βλ. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 8, 15-19.

Λ Ο Γ Ο Σ Β

Μυστικός διωγμός του Λικινίου με θανάτωσιν
ἐπισκόπων εἰς τὴν Ἀμάσειαν τοῦ Πόντου.

- 1 1 Οὕτω ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κατεκρημνίζετο εἰς τὸν θυ-
θὸν τῶν θεομάχων· ἀναλαθὼν πρὸς Ζημίαν τοῦ τὸν Ζη-
λον ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸν ὄλεθρον λόγῳ δυσσεβείας
εἶδε μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς του, ἀνερρίπισε τὸν διωγμὸν
κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὡς σθησμένην ἀπὸ παλαιὰ πυράν,
ἐξάπτων τὴν φλόγα τῆς δυσσεβείας χειροτέραν ἀπὸ
2 προηγουμένως. Βεβαίως ὡς φοβερὸν θηρίον ἢ ἐπικίν-
δυνος ὄφις κουλουριασμένος, ἂν καὶ ἤδη γεμᾶτος θυ-
μὸν καὶ θεομάχον ἀπειλήν, δὲν ἐτόλμα ἀκόμη νὰ πολεμᾷ
φανερὰ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν φόβον τοῦ Κων-
σταντίνου. Κρύπτων ὅμως τὸ δηλητήριον τῆς κακίας, ἐ-
λάμβανε κρυφὰ καὶ περιορισμένα μέτρα κατὰ τῶν ἐπι-
σκόπων καὶ δι' ἐπιβουλής τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων
ἐφόνευε τοὺς ἐγκριτωτέρους ἀπὸ αὐτοῦς. Καὶ ὁ τρόπος
δὲ τοῦ κατ' αὐτῶν φονικοῦ ἦτο παράδοξος καὶ ποτέ ἕως
τότε δὲν εἶχεν ἀκουσθῆ. Πάντως τὰ διαπραχθέντα εἰς τὴν
Ἀμάσειαν ὑπερηκόντιζον κάθε ὑπερβολὴν σκληρότητος¹.

Καθαιρέσεις ἐκκλησιῶν καὶ σφαγαὶ ἐπισκόπων²

- 2 1 Ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἄλλαι μὲν ἐκρημνίζοντο διὰ
δευτέραν τῶρα φοράν μετὰ τὸν πρῶτον διωγμὸν μέχρι
κατεδαφίσεως, ἄλλαι δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοὺς κατὰ τό-
πους διοικητὰς ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ συνάξῃ κα-
νεῖς τοὺς συχνάζοντας καὶ νὰ μὴ προσφέρῃ τὴν ἀπαιτου-
μένην λατρείαν εἰς τὸν Θεόν. Διότι ὁ διατάσων ταῦτα,
ἔχων συνείδησιν τῆς φαυλότητός του, δὲν ἐνόμιζεν ὅτι
θὰ ἀπέβαινον ὑπὲρ αὐτοῦ αὐταὶ αἱ εὐχαί, ἀλλ' εἶχε τὴν
πεποίθησιν ὅτι ἡμεῖς πράττομεν τὰ πάντα καὶ ἐπικαλού-

ειδότε φάυλω τοῦτο λογιζόμενος, ὑπὲρ δὲ Κωνσταντί-
 2 στο. Οἱ δ' αὐτοὶ θῶπες ὄντες τινὲς καὶ κόλακες, τὰ φί-
 λα πράττειν τῷ δυσαγεῖ πεπεισμένοι, τοὺς δοκιμωτά-
 τους τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους κεφαλικάις ὑπέβαλλον
 τιμωρίαις, ἀπήγοντό τε καὶ ἐκολάζοντο ἀπροφασίστως
 τοῖς μαιφόνοις ὁμοίως οἱ κατὰ μηδὲν ἡδικηκότες. Ἡ-
 3 δη δὲ τινες καινοτέραν ὑπέμενον τοῦ βίου τελευτήν, ξι-
 φει τὸ σῶμα εἰς πολλὰ κατακρεουργούμενοι τμήματα καὶ
 μετὰ τὴν ἀπηνῆ ταύτην καὶ πάσης τραγικῆς ἀκοῆς φρι-
 κτοτέραν κόλασιν θαλαττίοις βυθοῖς ἰχθύσιν εἰς βορὰν
 3 ριπτούμενοι. Φυγαὶ δὴ αὐθις ἐπὶ τούτοις ὥσπερ οὖν καὶ
 σμικρῷ πρότερον τῶν θεοσεβῶν ἐγίνοντο ἀνδρῶν, καὶ
 πάλιν ἀγροὶ καὶ πάλιν ἐρημίαι τοὺς τοῦ Θεοῦ θεραπευ-
 τὰς ὑπεδέχοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τοῦτον προὔχῳρει
 τῷ τυράννῳ τὸν τρόπον, λοιπὸν τὸν κατὰ πάντων ἀνα-
 κινεῖν διωγμὸν ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο, ἐκράτει τε γνώ-
 μης καὶ οὐδὲν ἐμποδῶν ἦν αὐτῷ μὴ οὐχὶ δι' ἔργων ἤδη
 χωρεῖν, εἰ δὴ μὴ φθάσας τὸ μέλλον ὁ τῶν οἰκείων ὑ-
 πέρμαχος ὡς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστῆ-
 ρα μέγαν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντί-
 νον ἐπὶ τὰ τῆδε χειραγωγήσας.

“Ὅπως Κωνσταντῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν διώκεσθαι
 μελλόντων ἐκινήθη.

3 1 “Ὅς οὐκέτ' ἀνεκτὴν εἶναι συνιδῶν τὴν τῶν εἰρημέ-
 νων ἀκοήν, τὸν σῶφρονα συνάγει λογισμὸν, καὶ τὸν
 στερρὸν τοῦ τρόπου τῆ συμφύτῳ φιλανθρωπία κερασά-
 μενος ἐπὶ τὴν ἀμυναν τῶν καταπονουμένων ἔσπευδεν,
 κρίνας εἶναι εὐσεβὲς καὶ ὄσιον ἐκποδῶν ἕνα ποιησάμε-
 νον τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων διασώσασθαι γένος· πολ-
 λῆ γὰρ αὐτῷ χρωμένῳ φιλανθρωπία καὶ τὸν οὐ συμπα-
 θείας ἄξιον ἐλεοῦντι, τῷ μὲν μηδὲν γίγνεσθαι πλέον,
 τῆς τῶν κακῶν ἐπιτηδεύσεως μηδαμῶς ἀπαλλαττομένῳ,
 ἐπαύξοντι δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ὑποχειρίων λύτταν,

2 μεθα τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου. Αὐτοὶ δὲ οἱ διοικηταί, ἀποφασισμένοι ὡς θωπευταὶ καὶ κόλακες νὰ πράττουν τὰ ἀρεστὰ εἰς τὸν ἀσεβῆ τύραννον, ὑπέβαλον εἰς θανατικὴν τιμωρίαν τοὺς ἐγκριτωτέρους ἡγέτας τῶν ἐκκλησιῶν, οὕτω δὲ χωρὶς πρόφασιν οἱ μὴ διαπράξαντες καμμίαν ἀδικίαν ἐτιμωροῦντο ὁμοίως μὲ τοὺς φονεῖς. Μερικοὶ μάλιστα ὑφίστατο χειρότερον εἶδος θανάτου, καταξοχιζόμενοι κατὰ τὸ σῶμα εἰς πολλὰ τεμάχια μὲ ξίφος καὶ μετὰ τὴν ἀπηνῆ αὐτὴν καὶ φρικτοτέραν ἀπὸ κάθε τραγικὸν ἄκουσμα τιμωρίαν ριπτόμενοι εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης διὰ νὰ καταβροχθισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρετηροῦντο πάλιν ὅπως καὶ ὀλίγον προηγουμένως φυγαὶ τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν, οὕτω δὲ πάλιν ἀγροὶ καὶ ἐρημίαι ἐδέχοντο τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ. Ἄφοῦ δὲ ὁ τύραννος ἐπέτυχε καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ τὴν ἐπιχείρησιν, τότε ἐσκέφθη νὰ κινήσῃ γενικὸν διωγμὸν. Καὶ ἔλαβε τελικῶς ἀπόφασιν περὶ τούτου καὶ τίποτε δὲν θὰ τὸν ἠμπόδιζε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν πράξιν, ἐὰν ὁ Θεός, ὁ ὑπέρμαχος τῶν ἰδικῶν του, δὲν προεγνώριζε τὸ μελλοντικὸν κακὸν καὶ δὲν προέβαλλεν ὡς μέγαν φωστῆρα εἰς σκότος καὶ ζοφωδεστάτην νύκτα τὸν θεράποντά του Κωνσταντίνον, ὀδηγήσας αὐτὸν πρὸς αὐτὴν τὴν περιοχὴν.

Πῶς ἐκινήθη ὁ Κωνσταντίνος ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ διωχθοῦν.

3 1 Οὗτος, σχηματίσας τὴν γνώμην ὅτι δὲν εἶναι ἀνεκτὰ τὰ ὡς ἀνωτέρω ἀκουσθέντα, ἔλαβε σῶφρονα ἀπόφασιν καὶ ἀναμίξας τὴν σταθερότητα τοῦ χαρακτῆρος μὲ τὴν σύμφυτον φιλανθρωπίαν ἔσπευσε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν καταπονουμένων, διότι ἔκρινεν ὅτι εἶναι εὐσεβὲς καὶ ὄσιον καθῆκον νὰ διασώσῃ τὸ πλεῖστον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπομακρύνων ἓνα ἄνθρωπον. Ἐκρινεν ὅτι, ἂν ἐχρησιμοποίει ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡλέει τὸν ἀνάξιον συμπαθείας, εἰς ἐκείνον μὲν δὲν ἐπρόκειτο νὰ προσγίνη καμμία ὠφέλεια πλέον, διότι δὲν θ' ἀπηλλάσσετο καθόλου ἀπὸ τὴν διάπραξιν τῶν κακῶν, μᾶλλον δὲ θὰ ἠϋξανε τὴν λύσ-

τοῖς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κεκακωμένοις μηδεμίαν ἔτι σωτηρίας
 2 ἐλπίδα λείπεσθαι. Ταῦτ' ἐννοήσας βασιλεὺς ἀνυπερθέ-
 τως δεξιὰν ὀρέγειν σωτήριον τοῖς εἰς ἔσχατα κακῶν
 ἐληλακόσιν ὠρμάτο. Τῆς μὲν οὖν στρατιωτικῆς ἐξοπλί-
 σεως τὴν συνήθη παρασκευὴν ἐποιοῖτο, ἠθροιστό τε αὐ-
 τῷ πᾶσα φάλαγξ πεζοῦ τε καὶ ἵππικου τάγματος, ἠγεῖ-
 το δ' ἐπὶ πάντων τὰ τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγαθῆς ἐλπίδος
 σύμβολα.

“Οτι Κωνσταντῖνος μὲν παρεσκευάζετο μετ’
 εὐχῶν Δικίνιος δὲ μετὰ μαντειῶν εἰς πόλεμον

4 1 Εὐχῶν δ' εἰ καὶ ποτε νῦν αὐτῷ δεῖσθαι καλῶς ἐπι-
 στάμενος τοὺς τοῦ Θεοῦ ἱεράρχας ἐπήγετο, συνεῖναι τ'
 αὐτῷ καὶ παρεῖναι ὡσπερ τινὰς ψυχῆς ἀγαθοῦς φύλα-
 2 κας τούτους δεῖν ἠγούμενος. Ἐνθεν εἰκότως ὁ τὴν τυ-
 ραννίδα προβεβλημένος, πυθόμενος Κωνσταντίνῳ τὰς
 κατ' ἐχθρῶν νίκας μηδ' ἄλλως ἢ τοῦ Θεοῦ συμπράττον-
 τος πορίζεσθαι, συνεῖναι τ' αὐτῷ καὶ παρεῖναι διὰ παν-
 τὸς τοὺς εἰρημένους, καὶ τό γε τοῦ σωτηρίου πάθους
 σύμβολον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ παντὸς καθηγήσασθαι στρα-
 τοῦ, ταῦτα μὲν γέλωτος ἄξια ὑπελάμβανεν εἶναι, χλευά-
 ζων ἅμα καὶ βλασφήμοις αὐτὰ διασύρων λόγοις, αὐτός
 τε θεοτρόπους καὶ μάντεις Αἰγυπτίων φαρμακεῖς τε καὶ
 γόητας θύτας τε καὶ προφήτας ὧν ἠγεῖτο θεῶν περὶ ἑ-
 αυτὸν ἐποιοί, κἄπειτα θυσίαις οὖς δὴ ᾤετο θεοὺς μελισ-
 σόμενος, διηρώτα ὅπη αὐτῷ τὰ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πο-
 3 λέμου χωρήσειεν. Οἱ δ' ἀμελλήτως ἐχθρῶν νικητὴν ἔ-
 σεσθαι καὶ πολέμου κρατήσειν συμφώνως αὐτῷ μαντεί-
 αῖς μακραῖς ἐπῶν τε καλλιπερίαις τῶν ἀπανταχοῦ χρη-
 στηρίων προῖσχοντο, οἰωνοπόλοι δὲ διὰ τῆς τῶν ὀρνί-
 θων πτήσεως σημαίνεσθαι αὐτῷ τὰ αἴσια προὔλεγον, καὶ
 θύται τὰ ὅμοια τὴν τῶν σπλάγχχνων αἰνίττεσθαι κίνησιν
 ἐδήλουν. Ἐπαρθεῖς δῆτα ταῖς τούτων ἀπατηλαῖς ἐπαγ-

3. Τὸ 3, 1 βλ. εἰς Ἑκκλ. Ἱστορίαν 10, 9, 2-3.

σαν κατὰ τῶν ὑπηκόων του, εἰς τοὺς κακοποιουμένους δὲ ἀπὸ αὐτὸν δὲν θὰ ὑπελείπετο καμμία ἐλπίς σωτηρίας². Αὐτὰ συλλογισθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐξεκίνησε χωρὶς καθυστέρησιν, διὰ νὰ προσφέρῃ σωτήριον βοήθειαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῶν κακῶν. Οὕτω προέβη εἰς τὴν συνήθη προετοιμασίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ συνεκέντρωσεν ὅλον τὸν στρατὸν, πεζικὸν καὶ ἰππικὸν· ὅλων δὲ προηγουῖντο τὰ σύμβολα τῆς ἀγαθῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος.

Ἔτι ὁ μὲν Κωνσταντῖνος παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον μὲ προσευχὰς ὁ δὲ Λικίνιος μὲ μαντείας.

4 1 Γνωρίζων δὲ καλῶς ὅτι περισσότερο ἀπὸ κάθε φορὰν τῶρα ἔχει ἀνάγκην εὐχῶν, παρέλαβε μαζί του τοὺς ἱεράρχας τοῦ Θεοῦ, κρίνων ἀπαραίτητον νὰ συνευρίσκωνται καὶ παρευρίσκωνται μὲ αὐτὸν καὶ θεωρῶν αὐτοὺς 2 ὡσάν ἀγαθοὺς φύλακας τῆς ψυχῆς. Ὅθεν εὐλόγως ὁ ἀσκῶν τὴν τυραννίαν, ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι αἱ νίκαι κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἀξιοσημασίμως ὄχι δι' ἄλλου τρόπου παρά διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Θεοῦ, ὅτι οἱ εἰρημένοι συνευρίσκοντο καὶ παρευρίσκοντο πάντοτε μαζί του καὶ ὅτι τὸ σύμβολον τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος προηγείτο αὐτοῦ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἐθεώρησε ταῦτα ἄξια γέλωτος, τὰ ἐχλεύαζε καὶ τὰ διέσυρε μὲ βλασφημίας. Αὐτὸς δὲ συνεκέντρωσε πλησίον του Αἰγυπτίους χρησμολόγους καὶ μάντεις, μάγους καὶ γόητας, θύτας καὶ προφήτας τῶν νομιζομένων ἀπὸ αὐτὸν θεῶν καὶ ἔπειτα ἐξιλεῶνων τοὺς θεοὺς του μὲ θυσίας, 3 ἡρώτα ποία θὰ ἦτο δι' αὐτὸν ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου. Ἐκεῖνοι δὲ χωρὶς καθυστέρησιν διαβεβαίωνον ὁμοφώνως μὲ πολυλόγους μαντείας καὶ καλλιπεῖς χρησμοὺς ὅλων τῶν μαντείων ὅτι θὰ κερδίσῃ τὸν πόλεμον καὶ θὰ εἶναι νικητῆς, οἱ δὲ οἰωνοπόλοι διὰ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν τοῦ προσέλεγον αἴσιον ἀποτέλεσμα καὶ αἱ θύται ἐδήλωνον τὸ ἴδια μὲ τὴν κίνησιν τῶν σπλάγχχνων. Ἐπηρμένος λοιπὸν κατόπιν τῶν ἀπατηλῶν τούτων ἐπαγγελιῶν ἐπροχώρησε

γελίαις σὺν πολλῶ θράσει προήει ταῖς βασιλέως παρεμβολαῖς, ὡς οἶός τε ἦν, παρατάττεσθαι.

“Ὅσα Δικίνιος ἐν τῷ ἄλσει θύων εἶπεν περὶ τῶν εἰδώλων καὶ τοῦ Χριστοῦ.

- 2 1 *Μέλλων δέ γε τοῦ πολέμου κατάρχειν τῶν ἀμφ’ αὐ-*
τὸν ὑπασπιστῶν τῶν τε τετιμημένων φίλων τοὺς ἐγ-
κρίτους εἰς τινα τῶν αὐτοῖς νενομισμένων ἱερῶν συνε-
κάλει τόπων. Ἄλσος δ’ ἦν ἐπίρρυτον καὶ ἀμφιλαφές,
παντοῖα δὲ ἐν τούτῳ γλυφαῖς λίθων ἀγάλματα ὧν ἠγεῖ-
το θεῶν ἴδρυτο, οἷς κηροὺς ἐξάψας καὶ τὰ συνήθη θυ-
2 *σάμενος, τοιόνδε λόγον ἀποδοῦναι λέγεται· «Ἄνδρες φί-*
λοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἶδε θεοί, οὓς ἐκ προγό-
νων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν τιμῶμεν, ὁ δὲ
τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεως τὰ πάτρια πα-
ρασπονδήσας τὴν ἄθεον εἶλετο δόξαν, οὐκ οἶδ’ ὀπόθεν
ξένον τινὰ πεπλανημένως περιέπων Θεόν, αἰσχυρῶ τε
τούτου σημείῳ τὸν οἰκεῖον καταισχύνει στρατόν· ᾧ πε-
ποιθῶς ὀρμᾶται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ πρότερον δὲ πρὸς
3 *αὐτοὺς οὓς παρέβη θεοὺς ἀράμενος τὰ ὄπλα. Ὁ δὴ οὖν*
παρῶν ἐλέγξει καιρὸς τὸν τῇ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς
τοῖς παρ’ ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρῳ μέρει τιμωμένοις
βραβεύων. Ἡ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς δικαιοτάτα
τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτῆρας ἀληθεῖς καὶ βοηθοὺς ἐ-
πιδείξει, ἢ εἰ κρατήσειεν τῶν ἡμετέρων, πλείστων γε
ὄντων καὶ τέως τῷ πλήθει πλεονεκτούντων, εἰς τις οὗ-
τος οὐκ οἶδ’ ὁποῖος οὐδ’ ὀπόθεν ὠρμημένος ὁ Κωνσταν-
τίνου Θεός, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀμφιβόλῳ τιθέσθω τίνα δέ-
οι Θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δέον τῷ κρατοῦντι καὶ τούτῳ
4 *τῆς νίκης ἀνατιθέναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ*
νῦν γελώμενος ἡμῖν κρείττων φανείη, μηδὲν ἐμποδῶν
γινέσθω τοῦ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν,

μέ πολύ θράσος πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως διὰ νὰ παραταχθῆ εἰς μάχην μέ ὄλην τὴν δύναμίν του.

Ἔοσα εἶπεν ὁ Λικίνιος περὶ τῶν εἰδώλων καὶ τοῦ Χριστοῦ θουσιάζων εἰς τὸ ἄλσος.

- 5 1 Ἔοταν δὲ ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον συνεκάλεσε τοὺς ἐγκρίτους ἀπὸ τοὺς ὑπασπιστάς καὶ τιμημένους φίλους του εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς τόπους τοὺς ὁποίους αὐτοὶ θεωροῦν ἱεροὺς. Ἦτο δὲ τοῦτο ἄλσος εὐρύχωρον μέ ἄφθονα ὕδατα, εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν στημένα διάφορα ἀγάλματα γλυπτὰ ἐπὶ λίθου τῶν θεῶν τοὺς ὁποίους ἐπίστευεν. Ἀφοῦ δὲ ἤναψεν εἰς αὐτὰ κηρία καὶ ἔκαμε τὰς συνήθεις θυσίας, λέγεται ὅτι ἀπηύθυνε τὸν λόγον τοῦτον.
- 2 Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, αὐτοὶ ἐδῶ εἶναι οἱ πατρῷοι θεοί, τοὺς ὁποίους τιμῶμεν παραλαβόντες ἀπὸ τοὺς ἀπομακρυσμένους προγόνους μας, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπάλου μας παρατάξεως παρασπονδήσας ἔναντι τῶν πατρῶων ἐπέλεξε τὸ ἄθεον φρόνημα καὶ πλανώμενος τιμᾶ ἓναν ξένον Θεόν, δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ, καὶ καταισχύνει τὸν στρατὸν του μέ τὸ αἰσχρὸν σύμβολόν του. Μὲ πεποιθῆσιν εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν ἐσήκωσε τὰ ὄπλα, ὄχι βέβαια πρὸς ἡμᾶς ἀλλὰ κυρίως πρὸς αὐτοὺς τοὺς θεοὺς τοὺς ὁποίους ἀπηρνήθη. Ἡ παροῦσα στιγμή λοιπὸν θὰ φανερώσῃ ποῖος ἔχει ἐσφαλμένην γνώμην, βραβεύων τοὺς θεοὺς οἱ ὁποῖοι τιμῶνται ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Ἄν ἀναδείξῃ ἡμᾶς νικητὰς δικαιοτάτα θ' ἀποδείξῃ σωτῆρας ἀληθινοὺς καὶ βοηθοὺς τοὺς ἰδικούς μας θεοὺς· ἐὰν δὲ νικήσῃ τοὺς ἰδικούς μας, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολλοὶ καὶ τουλάχιστον ἀπὸ ἄποψιν ἀριθμοῦ πλεονεκτοῦν, αὐτὸς ὁ εἰς Θεὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζω ποῖος εἶναι καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται, τότε πλέον κανεὶς νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ ποῖον Θεὸν πρέπει νὰ πιστεύῃ, ἀλλὰ νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν νικητὴν καὶ εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιδώσῃ τὰ βραβεῖα τῆς νίκης. Καὶ ἂν μὲν ὁ ξένος καὶ περιγελώμενος τῶρα ἀπὸ ἡμᾶς Θεὸς φανῇ ἀνώτερος, τίποτε δὲν θὰ ἐμποδίσῃ καὶ ἡμᾶς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ τὸν τιμήσωμεν, ἀποχαιρετῶντες διαπαν-

μακρὰ χαίρειν τούτοις εἰπόντας οἷς μάτην τοὺς κηρὸν ἐξάπτομεν, εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσειαν, ὃ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἁθέων πόλεμον ὀρμῶμεν».

Ὁ μὲν δὴ τοῖς παροῦσι ταῦτα προσδιείλεκτο, ἡμῖν δὲ τοῖς ταύτην ποιουμένοις τὴν γραφὴν οἱ τῶν λόγων αὐτήκοοι τῆς τούτων σμικρὸν ὕστερον μετεδίδοσαν γνώσεως. Καὶ δὴ τοιούτους διεξεληθὼν λόγους ἡγεῖσθαι τῆς συμβολῆς τὰ στρατιωτικὰ παρήγγελεν.

Φαντασίαι κατὰ τὰς ὑπὸ Λικίνιον πόλεις, ὡς τῶν
Κωνσταντίνου στρατευμάτων διόντων.

- 6 Τούτων δὲ πραττομένων φάσμα τι λόγου κρεῖττον ἀμφὶ τὰς ὑπηκόους τῷ τυράννῳ πόλεις ὥφθαί φασιν· ὀπλιτῶν γὰρ τῶν ὑπὸ Κωνσταντῖνον ἐδόκουν ὄρᾶν διάφορα τάγματα ἐν αὐταῖς μέσαις ἡμέραις διερχόμενα τὰς πόλεις ὡσανεὶ κεκρατηκότα τῆς μάχης· καὶ ταῦτ' ἐβλέπετο μηδενὸς πῶ τῇ ἀληθείᾳ μηδαμῇ φαινομένου, θειότερα δὲ καὶ κρεῖττονι δυνάμει τῆς φανείσης ὄψεως τὸ μέλλον ἔσεσθαι προφαινούσης. Ἐπεὶ δὲ τὰ στρατιωτικὰ συμβολῆς ἤπτετο, προκατῆρχε τοῦ πολέμου ὃ τὰς φιλικὰς διαρρήξας συνθήκας. Ἐνταῦθα δὲ Κωνσταντῖνος Θεὸν σωτήρα τὸν ἐπὶ πάντων ἐπικαλεσάμενος, σύνθημά τε τοῦτο δούς τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὀπλίταις, πρώτης ἐκράτει παρατάξεως, εἶτ' οὐκ εἰς μακρὸν δευτέρας συμβολῆς κρεῖττων ἦν καὶ κρειττόνων· ἤδη νικητηρίων ἐτύγγανεν, τοῦ σωτηρίου τροπαίου προπομπεύοντος τῆς ἀμφ' αὐτὸν φάλαγγος.

“Ὅτι ἐν πολέμοις ὅπου σταυροειδὲς σημεῖον παρῆν, ἐκεῖ τὰ τῆς νίκης ἐγίνετο.

- 7 Ἐνθα δὲ οὖν ἀνεφάνη τοῦτο, φυγὴ μὲν τῶν ἐναντίων ἐγίνετο δίωξις δὲ τῶν κρατούντων. Ὁ δὲ συνιδῶν

4. Ἐννοεῖ ὅτι μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου θὰ ἤρχισεν γενικὸν διωγμὸν κατὰ τῶν «ἁθέων» χριστιανῶν.

τὸς αὐτοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ματαιίως ἀνάπτομεν κηρία· ἂν δὲ νικήσουν οἱ ἰδικοί μας, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, μετὰ τὴν ἐδῶ νίκην θὰ ὀρμήσωμεν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀθέων⁴.

- 5 Ταῦτα εἶπεν ἐκεῖνος πρὸς τοὺς παρόντας, ἀνέφεραν δὲ αὐτὰ εἰς ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι γράφομεν τὸ ἔργον τοῦτο ὀλίγον ἀργότερα οἱ αὐτήκοοι τῶν λόγων. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν εἶπεν αὐτοὺς τοὺς λόγους, παρήγγελλε τὰ στρατιωτικὰ τμήματα ν' ἀρχίσουν τὴν σύγκρουσιν.

Ἐώραματα εἰς τὰς ὑπὸ τὸν Λικίνιον πόλεις περὶ διελύσεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Κωνσταντίνου.

- 6 Καθὼς δὲ ἐγίνοντο αὐτά, λέγουν ὅτι εἰς τὰς πόλεις τὰς ὑπηκόους τοῦ τυράννου παρουσιάσθη ὄραμα ἀνώτερον κάθε περιγραφῆς. Διότι ἐνόμιζον ὅτι βλέπουν διάφορα τάγματα στρατιωτῶν τοῦ Κωνσταντίνου νὰ διέρχωνται τὰς πόλεις κατὰ τὴν μεσημβρίαν ὡσὰν νὰ εἶχον κερδίσει τὴν μάχην. Καὶ ἐβλέποντο αὐτά, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἐφαίνετο κανεὶς πουθενά· ἀπλῶς διὰ τῆς θείας καὶ ἀνωτέρας δυνάμεως τὸ ἐμφανισθὲν ὄραμα προεφανέρονε τί ἐπρόκειτο νὰ συμβῆ. Ὄταν δὲ τὰ στρατεύματα εὐρέθησαν πλησίον εἰς τὴν σύγκρουσιν, ἤρχισε τὸν πόλεμον ὁ διαρρήξας τὰς φιλικὰς συνθήκας. Τότε λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπικαλεσθεὶς τὸν Θεὸν τὸν ὑψιστον Σωτῆρα καὶ δώσας τοῦτο ὡς σύνθημα εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας, ἐνίκησεν εἰς τὴν πρώτην παράταξιν, μετ' ὀλίγον δὲ ἐπεκράτησε καὶ εἰς δευτέραν σύγκρουσιν καὶ ἐσημείωσεν ἤδη σπουδαιότεραν νίκην, ἐνῶ τὸ σωτήριον τρόπαιον προεπορεύετο τῆς περὶ αὐτὸν φάλαγγος.

Ἐὐὐτι κατὰ τοὺς πολέμους ὅπου παρευρίσκετο ἡ σταυροειδῆς σημαία ἐκεῖ παρευρίσκετο καὶ ἡ νίκη.

- 7 Πράγματι, ὅπου ἐνεφανίζετο τοῦτο, παρετηρεῖτο φυγὴ μὲν τῶν ἀντιπάλων, δίωξις δὲ ἐκ μέρους τῶν νικητῶν.

βασιλεύς, τοῦ οἰκείου στρατοῦ εἶπεν τι τᾶγμα κεκμη-
κὸς ἔώρα, οἷόν τι νικητικὸν ἄλεξιφάρμακον ἐνταυθοῖ τὸ
σωτήριον τρόπαιον παρεῖναι διεκελεύετο, ὃ παραυτίκα
συνανέφαινεν ἢ νίκη, ἀλκῆς καὶ ρώμης σὺν θείᾳ τινὶ
μοίρᾳ δυναμούσης τοὺς ἀγωνιζομένους.

“Οτι πεντήκοντα τὸν σταυρὸν φέρειν ἐξελέχθησαν

8 Διὸ δὴ τῶν ἀμφ’ αὐτὸν ὑπερασπιστῶν τοὺς καὶ σώ-
ματος ἰσχύι καὶ ψυχῆς ἀρετῇ καὶ θεοσεβείας τρόποις ἐγ-
κρίτους μόνῃ τῇ τοῦ σημείου διακονίᾳ προσκαρτερεῖν ἐ-
κέλευσεν· ἦσαν δ’ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν οὐχ ἥττους πεν-
τήκοντα, οἷς οὐδὲν ἕτερον ἦν μέλον ἢ κυκλοῦν καὶ περιέ-
πειν δορυφορίᾳ τὸ σημεῖον, ἀμοιβαίως ἑκάστου φέρον-
τος αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων, ταῦτα βασιλεὺς αὐτὸς τοῖς τὴν
γραφῆν ποιουμένοις ἡμῖν ἐπὶ καιροῦ σχολῆς μακρῶ
τῶν πραγμάτων ὕστερον ὑφηγεῖτο, προστιθεὶς θαῦμα
μνημονευθῆναι ἄξιον τῷ διηγήματι.

“Οτι τῶν σταυροφόρων ἀνηρέθη μὲν ὁ φυγών,
ὁ δὲ πίστει παραμείνας ἐσώθη.

9 1 Ἐφη γάρ ποτε ἐν μέσῃ τοῦ πολέμου συμβολῆ, κτύ-
που καὶ ταραχῆς ἀθρόας διαλαβούσης τὸ στρατιωτικόν,
τὸν ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντα τὸ σημεῖον ὑπὸ δειλίας ἐν ἀ-
γωνίᾳ γενέσθαι κᾶπειτα μεταπαραδοῦναι αὐτὸ ἑτέρῳ,
ὡς ἂν διαφύγοι τὸν πόλεμον. Ὡς δ’ ὁ μὲν ὑπεδέδεκτο,
ὁ δ’ ὑποβὰς ἐκτὸς ἐγένετο τῆς τοῦ σημείου φυλακῆς,
βέλος ἀκοντισθὲν αὐτοῦ κατὰ τῆς νηδύος πῆγνυται καὶ
2 τὴν ζωὴν ἀφαιρεῖται αὐτοῦ. Ἄλλ’ οὗτος μὲν δειλίας
καὶ ἀπιστίας δίκην ἐκτίσας ἐνταυθοῖ νεκρὸς ἔκειτο, τοῦ
δὲ τὸ σωτήριον τρόπαιον αἰωροῦντος ζωῆς ἐγίγνετο φυ-
λακτῆριον, ὡς πολλᾶκις βελῶν κατ’ αὐτοῦ πεμπομένων
τὸν μὲν φέροντα διασώζεσθαι, τὸ δὲ τοῦ τροπαίου δό-
ρυ δέχεσθαι τὰ βαλλόμενα. Καὶ ἦν γε τοῦτο παντὸς ἐπέ-

Ἐπιληφθεὶς λοιπὸν τοῦτο ὁ βασιλεὺς, ὅταν ἐβλεπε κάποιον τάγμα τοῦ στρατοῦ του κουρασμένον, παρήγγελλε νὰ μεταφερθῆ ἐκεῖ τὸ σωτήριον τρόπαιον ὡς εἶδος νικητήριον φάρμακον, ἀμέσως δὲ μαζί μὲ αὐτὸ ἤρχετο καὶ ἡ νίκη, καθὼς ἀπὸ κάποιαν θείαν πρόνοιαν ἐδυνάμωνε τοὺς ἀγωνιστὰς ἀλκὴ καὶ δύναμις.

Ἐπιλέγησαν πεντήκοντα διὰ νὰ φέρουν τὸν σταυρόν.

8 Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲ τοὺς ἐγκρίτους τῶν περὶ αὐτὸν ὑπασπιστῶν κατὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος, τὴν ἀρετὴν τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς τρόπους τῆς θεοσεθείας διέταξε ν' ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὴν διακονίαν τῆς σημαίας· ἦσαν δὲ ἄνδρες ὄχι ὀλιγώτεροι ἀπὸ πεντήκοντα, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἄλλην φροντίδα παρὰ νὰ περιβάλλουν καὶ νὰ φρουροῦν προσεκτικῶς τὴν σημαίαν, φέροντες αὐτὴν ἕκαστος μὲ τὴν σειρὰν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ταῦτα διηγήθη εἰς ἡμᾶς τοὺς γράφοντας ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς εἰς καιρὸν ἀναπαύσεως πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὰ συμβάντα. Προσέθεσε μάλιστα καὶ ἓν θαῦμα ἄξιον νὰ μνημονευθῆ ἐδῶ.

Ἐπιλέγησαν τῶν σταυροφόρων φυγῶν ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ ἐφονεύθη ἄλλος δὲ παραμείνας μὲ πίστιν ἐσώθη.

9 1 Πράγματι εἶπεν ὅτι κάποτε, εἰς τὸ μέσον τῆς συγκρούσεως, ἐνῶ κατέλαβε τὸ στράτευμά του σφαγὴ καὶ ταραχὴ, ὁ φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν σημαίαν κατελήφθη ἀπὸ δειλίαν καὶ ἀγωνίαν καὶ ἔπειτα τὴν παρέδωκεν εἰς ἄλλον μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ διαφύγῃ τὸν πόλεμον. Μόλις δὲ ὁ μὲν εἰς τὴν παρέλαθεν ὁ δὲ παραδῶσας ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν φρουρὰν τῆς σημαίας, ἐξακοντισθὲν βέλος ἐνεπήχθη εἰς τὴν κοιλίαν του
2 καὶ τοῦ ἀφήρεσε τὴν ζωὴν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔκειτο ἐδῶ νεκρὸς τιμωρηθεὶς διὰ δειλίαν καὶ ἀπιστίαν, τοῦ δὲ κρατοῦντος τὴν σημαίαν ὑψωμένην ἔγινε φυλακτήριον τὸ σωτήριον τρόπαιον, ὥστε πολλάκις, ἐνῶ βέλη ἐρρίπτοντο κατ' αὐτοῦ, ὁ μὲν σημαιοφόρος διεσώζετο ὁ δὲ κοντὸς τοῦ δόρατος ἐδέχετο τὰ ριπτόμενα. Τοῦτο δὲ ἦτο πέρα παντὸς

κεινα θαύματος, ὡς ἐν βραχυτάτῃ περιφερείᾳ τοῦ δόρατος ἰκνούμενα τὰ τῶν πολεμίων βέλη ἐν αὐτῷ μὲν πηγνύμενα κατεπείρετο, ἤλευθέρου δὲ θανάτου τὸν φέροντα, ὡς μηδὲν ἄπτεσθαι τῶν ταύτην ποιουμένων τὴν δια-
 3 κονίαν πώποτε. Οὐχ ἡμέτερος δ' ὁ λόγος ἀλλ' αὐτοῦ πάλιν βασιλέως εἰς ἡμετέρας ἀκοὰς πρὸς ἑτέροις καὶ τοῦτον ἀπομνημονεύσαντος· ὃς ἐπειδὴ Θεοῦ δυνάμει τὰς πρώτας ἤρατο νίκας, ἐπὶ τὰ πρόσω λοιπὸν ἤλαυνε, τὸ στρατιωτικὸν ἐν τάξει κινήσας.

Συμβολαὶ διάφοροι καὶ Κωνσταντίνου νίκαι.

10 Τούτων δὲ τὴν πρώτην ὁρμὴν οἱ τῆς ἐναντίας προκατάρχοντες λήξεως οὐχ ὑποστάντες, τοῖν χεροῖν ρίψαντες τὰ ὄπλα προσεχώρουν τοῖς βασιλέως ποσίν, ὃ δὲ τοὺς πάντας σώους ὑπεδέχετο τῇ τῶν ἀνδρῶν ἀσμενίζων σωτηρία. Ἄλλοι δ' ἐπὶ τοῖς ὄπλοις μείναντες ἐνεχείρουν τῇ τοῦ πολέμου συμβολῇ· οὓς ἐπειδὴ προκλήσεις φιλικὰς προῖσχύμενος βασιλεὺς οὐ πειθομένους ἔγνω, τὸν στρατὸν ἠφίει. Οἱ δ' αὐτίκα νῶτα δόντες εἰς φυγὴν ἐτρέποντο. Εἶτα οἱ μὲν αὐτῶν νόμῳ πολέμου ἐκτείνοντο καταλαμβανόμενοι, πλείους δ' ἐπ' ἀλλήλοις πίπτοντες τοῖς οἰκείοις κατεβάλλοντο ξίφεσιν.

Φυγὴ Λικινίου καὶ γοητεῖαι.

11 1 Ἐκπλαγεῖς δ' ἐπὶ τούτοις ὁ τούτων ἐξάρχων, ἐπειδὴ τῆς παρὰ τῶν οἰκείων βοήθειας γυμνωθέντα συνείδεν ἑαυτόν, φροῦδόν τε ἦν αὐτῷ τὸ πολὺ πλῆθος τῆς συνειλεγμένης αὐτῷ στρατείας τε καὶ συμμαχίας, ἥ τε ὧν ᾤετο θεῶν ἐλπίς τὸ μηδὲν οὔσα πείρα διηλέγγετο, τηνικαῦτα δρασμὸν αἰσχιστον ὑπομένει· φεύγων δῆτα σὺν βραχέσιν ἐπὶ τὰ εἴσω τῆς ὑπηκόου διέβαιναν ἐν ἀσφαλεῖ τ' ἐγίγνετο, τοῦ θεοφιλοῦς μὴ κατὰ πόδας διώ-

5. Ἡ πρώτη σύγκρουσις μὲ τὸν Λικίνιον ἐγένετο εἰς τὴν Παννονίαν τὸ 314, ἡ δευτέρα εἰς τὴν Θράκην κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος. Ἐπηκολούθησε νέα συμμαχία.

θαύματος, ὅτι τὰ βέλη τῶν πολεμίων φθάνοντα εἰς τὴν λεπτήν περιφέρειαν τοῦ δόρατος ἐκαρφώνοντο εἰς αὐτὸ καὶ τὸ κατετρύπων, ἀπήλλασσε δὲ τὸν σημαιοφόρον ἀπὸ τὸν θάνατον, εἰς σημεῖον ὥστε κανένα νὰ μὴ ἐγγίζη ποτὲ τοὺς
 3 ἀσχολουμένους μὲ αὐτὴν τὴν διακονίαν. Δὲν εἶναι ἰδικός μου αὐτὸς ὁ λόγος ἀλλὰ πάλιν τοῦ ἰδίου τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος τὸν διηγῆθη καὶ αὐτὸν μαζὶ μὲ ἄλλους καὶ τὸν ἤκουσα μὲ τὰ αὐτιά μου. Οὗτος λοιπὸν, ἀφοῦ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἐκέρδισε τὰς πρώτας νίκας, ἔπειτα προῆλασε κινήσας τὸ στράτευμα μὲ τάξιν.

Διάφοροι συγκρούσεις καὶ νίκαι τοῦ Κωνσταντίνου.

10 Αἱ δὲ προφυλακαὶ τῶν ἀντιπάλων, μὴ δυνηθεῖσαι νὰ συγκρατήσουν τὴν πρώτην ὀρμὴν τούτων, ἔρριψαν τὰ ὄπλα ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ προσῆλθον προσκυνηταὶ εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως. Αὐτὸς δὲ ὑπεδέχετο τοὺς πάντας σώους διότι εὐηρεστεῖτο εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνδρῶν. Ἄλλοι ὅμως διατηρήσαντες τὰ ὄπλα ἐπροχώρησαν εἰς τὴν μάχην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς διεπίστωσεν ὅτι οὗτοι δὲν ἀπεδέχοντο τὰς φιλικὰς του προτάσεις, ἄφησε τὸν στρατὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπίθεσιν. Αὐτοὶ δὲ ἐστράφησαν ἀμέσως ὀπίσω καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι μὲν καταλαμβανόμενοι ἐφονεύοντο συμφώνως μὲ τὸν νόμον τοῦ πολέμου, ἄλλοι δὲ περισσότεροι πίπτοντες ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐφονεύοντο μὲ τὰ ἰδικὰ των ξίφη^β.

Φυγὴ καὶ μαγεῖαι τοῦ Λικινίου.

11 1 Ὁ ἡγέτης τούτων ἐκπλαγεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν τροπὴν τῶν πραγμάτων, ὅταν ἀντελήφθη ὅτι ἀπεγυμνώθη τῆς βοηθείας τῶν ἰδικῶν του καὶ ὅτι τοῦ ἦτο ἄχρηστον τὸ μέγα πλῆθος τοῦ συναθροισθέντος ἀπὸ αὐτὸν στρατεύματος καὶ τῶν συμμάχων, ἢ δὲ ἐλπίς εἰς τοὺς θεοὺς του ἀπεδείχθη ἀπὸ τὰ πράγματα μηδέν, τότε ἐπραγματοποίησεν αἰσχίστην φυγὴν. Φεύγων λοιπὸν μὲ ὀλίγους μαζὶ διεπέρασε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπικρατείας του καὶ εὖρεν ἀσφάλειαν, διότι ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς διέταξε τοὺς ἰδικούς του νὰ μὴ τὸν

κειν τοῖς οἰκείοις ἐγκελευομένου, ὡς ἂν τύχοι σωτηρίας ὁ φεύγων. Ἦλιπιζε γάρ ποτε αὐτόν, συναισθόμενον οἱ κακῶν ἴοι, λῆξαι μὲν τῆς μανιώδους θρασύτητος, ἐπὶ τὸν κρείττονα δὲ λογισμὸν μεταβαλεῖσθαι τὴν γνώμην.

2 Ἄλλ' ὁ μὲν φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ ταῦτα διανοεῖτο ἀνεξικακεῖν τ' ἠθελεν καὶ νέμειν τῷ μὴ ἀξίῳ συγγνώμην, ὁ δὲ οὐκ ἀπείχετο μοχθηρίας, κακὰ δ' ἐπὶ κακοῖς σωρεύων χειρόνων ἤπτετο τολμημάτων καὶ δὴ πάλιν γοήτων κακοτέχνους ἐπιτηδεύμασιν ἐγχειρῶν ἐθρασύνετο· ἦν δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ, ὡς ἄρα «ὁ Θεὸς ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ» παλαιῷ τυράννῳ παραπλησίως, φάναι.

Ὅπως Κωνσταντῖνος ἐν σκηνηῇ προσευχόμενος ἐνίκα.

12 1 Ἄλλ' ὁ μὲν τοιούτοις ἐμπλέκων ἑαυτὸν κατὰ βαράθρων ἀπωλείας ὄθει, βασιλεὺς δὲ ἐπεὶ ἑώρα δευτέρας αὐτῷ δεῖσθαι πολέμου παρατάξεως, τῷ αὐτοῦ σωτῆρι τὴν σχολὴν ἀνετίθει, τοῦ μὲν στρατοῦ τὴν σκηνηὴν ἐκτὸς καὶ πορρωτάτῳ πηξάμενος, ἀγνῆ δ' ἐνταυθοῖ χρώμενος καὶ καθαρᾷ διαίτῃ τῷ τε Θεῷ τὰς εὐχὰς ἀποδιδούς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν παλαιὸν τοῦ Θεοῦ προφήτην, ὃν τῆς παρεμβολῆς ἐκτὸς πῆξασθαι τὴν σκηνηὴν τὰ θεῖα πιστοῦνται λόγια. Προσεκαρτέρουν δ' αὐτῷ βραχεῖς οἱ πίστει καὶ θεοσεβείας εὐνοία παρ' αὐτῷ δεδοκιμασμένοι. Τοῦτο δ' αὐτῷ σύνηθες ἦν πράττειν, καὶ εἴποτε ἄλλοτε παρατάξει πολέμων ὠρμάτο συμβαλεῖν. Βραδὺς μὲν γὰρ ἦν δι' ἀσφάλειαν, Θεοῦ δὲ βουλῇ πάντα πράττειν ἠξίου.

2 Ἐπὶ σχολῆς δὲ τῷ αὐτοῦ Θεῷ τὰς ἱκετηρίας ποιούμενος πάντως που καὶ θεοφανείας ἐτύγγχανεν, εἶτα ὥσπερ θειοτέρα κινήθεις ἐμπνεύσει, τῆς σκηνηῆς ἀναπηδήσας ἐξαίφνης κινεῖν αὐτίκα τὰ στρατιωτικὰ καὶ μὴ μέλλειν

6. Ἐξ. 9, 12.

7. Ἐξ. 33, 7.

καταδιώκουν κατά πόδας, ὥστε ὁ φεύγων νὰ ἐξασφαλίση σωτηρίαν. Διότι ἤλπιζεν ὅτι αὐτὸς κάποτε, συναισθανόμενος εἰς ποῖα κακὰ εἶχε φθάσει, θὰ ἐτερμάτιζε τὴν μανιακὴν θρασύτητα καὶ θὰ μετέστρεφε τὴν γνώμην πρὸς τὸν ὀρθὸν ² λογισμόν. Ἄλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἐσκέπτετο ταῦτα ἀπὸ ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν, ἤθελε νὰ εἶναι ἀνεξίκακος καὶ νὰ παράσχη συγγνώμην εἰς τὸν μὴ ἀνάξιον αὐτῆς· ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἀπέβαλλε τὴν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως σωρεύων κακὰ ἐπὶ κακῶν ἐπεχείρει ἀκόμη τολμηρότερα κακουργήματα. Καὶ μάλιστα ἐθρασύνετο δι' ἄλλην μίαν φορὰν ἐπιδιδόμενος εἰς τὰ ἀπατηλὰ ἔργα τῶν γοήτων. Θὰ ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ λεχθῆ καὶ δι' αὐτὸν ὅτι ἀσφαλῶς «ὁ Θεὸς ἐσκήρυξε τὴν καρδίαν αὐτοῦ»⁶, ὁμοίως μὲ τὸν παλαιὸν Αἰγύπτιον τύραννον.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος προσευχόμενος εἰς τὴν σκηνὴν ἐνίκα.

12 1 Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐμπλεκόμενος εἰς τοιαύτας ἀσχολίας ὠθεῖτο εἰς τὰ βάραθρα. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ὅταν εἶδεν ὅτι ἐχρειάζετο δευτέραν πολεμικὴν παράταξιν, ἀφιέρωσε τὸν ἐνδιάμεσον ἐλεύθερον χρόνον εἰς τὸν Σωτῆρα του. Ἔστησε τὴν σκηνὴν του ἔξω καὶ μακρὰν τοῦ στρατοπέδου, διήρχετο ἐδῶ τὸν καιρὸν μὲ ἀγνότητα καὶ καθαρότητα καὶ προσήχετο εἰς τὸν Θεόν, σύμφωνα μὲ τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον προφήτην, περὶ τοῦ ὁποίου τὰ θεῖα λόγια βεβαιώνουν ὅτι ἔστησε τὴν σκηνὴν ἐκτὸς τοῦ στρατοπέδου⁷. Παρέμενον δὲ πλησίον του ὀλίγοι, οἱ ἐκτιμῶμενοι ἀπὸ αὐτὸν διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν θεοσέβειαν. Συνήθιζε νὰ πράττη τοῦτο καὶ ὅποτεδῆποτε ἄλλοτε ἠτοιμάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς πολεμικὴν σύγκρουσιν. Διότι χάριν ἀσφαλείας ἦτο βραδύς εἰς τὰς ἀποφάσεις του καὶ ἐπεθύμει νὰ πράττη τὰ πάντα κατὰ τὴν ² βουλήν τοῦ Θεοῦ. Ἐπιδιδόμενος δὲ εἰς τὰς ἱκετηρίους εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν του, ὅπωςδῆποτε ἠξιῶνετο καὶ θεοφανείας. Τότε, ὡσὰν νὰ ἐκινήθῃ ἀπὸ θεῖαν ἔμπνευσιν, αἰφνιδίως ἀνεπήδα καὶ διέτασσε νὰ κινηθοῦν τὰ στρατεύματα ἀμέσως καὶ νὰ μὴ ἀργοπορήσουν, ἀλλὰ νὰ πιάσουν

ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ὥρας ξιφῶν ἄπτεσθαι παρεκελεύετο. Οἱ δ' ἄθρόως ἐπιθέμενοι ἠβηδὸν ἔκοπτον, ἔστ' ἂν τὴν νικην ἐν ὥρας ἀκαρεῖ ροπῇ ἀπολαβόντες τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἀνίστων ἐπινίκια.

Φιλανθρωπία περὶ τοὺς συλλαμβανομένους στρατιώτας.

13 ¹ Οὕτω μὲν δὴ βασιλεὺς ἄγειν ἑαυτὸν τε καὶ τὸν αὐτοῦ στρατὸν ἐν ταῖς τῶν πολέμων παρατάξεσι καὶ πάλαι πρότερον εἰώθει, τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν πρὸ τῆς ψυχῆς ἀειτιθέμενος καὶ πάντα ταῖς αὐτοῦ βουλαῖς πράττειν διανοούμενος ἐν εὐλαβείᾳ τε τιθέμενος τὸν τῶν πολλῶν θάνατον. Ἐνθεν οὐ μᾶλλον τῆς τῶν οἰκείων ἢ τῶν ἐχθρῶν προυνόει σωτηρίας. Διὸ καὶ κρατήσασιν ἐν μάχῃ τοῖς οἰκείοις τῶν ἀλόντων φειδῶ ποιεῖσθαι παρήνει μηδ' ἀνθρώπους ὄντας τῆς ὁμογενοῦς φύσεως ἐν λήθῃ γίνεσθαι. Εἰ δὲ καί ποτε τῶν ὀπλιτῶν τοὺς θυμοὺς ἀκρατεῖς ἔώρα, χρυσοῦ δόσει αὐτοὺς ἐχαλίνου, τὸν ζωγροῦντά τινα τῶν πολεμίων ὠρισμένην χρυσοῦ τιμᾶσθαι προστάτων ὀλκῆ. Καὶ τοῦτο δέλεαρ ἀνθρώπων σωτηρίας ἢ βασιλέως εὖρατο σύνεσις, ὥστ' ἤδη μυρίοι καὶ αὐτῶν ἐσώζοντο βαρβάρων, χρυσῶ βασιλέως τὴν ζωὴν αὐτοῖς ἐξωνομένου.

Ἔτι περὶ τῶν ἐν σκηνηῇ προσευχῶν.

14 Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τούτοις ἀδελφὰ μυρία φίλα ἦν πράττειν βασιλεῖ καὶ ἄλλοτε. Καπὶ τοῦ παρόντος δὲ συνήθως πρὸ τῆς μάχης ἐφ' ἑαυτῷ σκηνοποιούμενος ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς τὴν σχολὴν ἀνετίθει, ραστώνης μὲν ἀπάσης καὶ τρυφηλῆς διαίτης ἀλλοτριούμενος ἀσιτίαις δὲ καὶ κακώσει τοῦ σώματος πιέζων ἑαυτὸν, ταύτη τε τὸν Θεὸν ἱκετηρίοις λιταῖς ἰλεούμενος, ὡς ἂν δεξιὸν αὐτὸν καὶ βοηθὸν ἔχοι πράττοι τε ταῦτα ἅπερ αὐτῷ Θεὸς ἐμβάλλοι τῇ διανοίᾳ. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄυπνον ἐποιεῖτο τὴν ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίδα, οὐ μᾶλλον τῶν οἰκείων ἢ τῆς τῶν πολεμίων ὑπερευχόμενος σωτηρίας.

Μυστικός διωγμός τοῦ Λικινίου μέ θανάτωσιν
ἐπισκόπων εἰς τήν Ἀμάσειαν τοῦ Πόντου.

- 1 1 Οὕτω ὁ περί οὗ ὁ λόγος κατεκρημνίζετο εἰς τόν βυθόν τῶν θεομάχων ἀναλαβῶν πρός ζημίαν τοῦ τόν ζήλον ἐκείνων τῶν ὁποίων τόν ὄλεθρον λόγῳ δυσσεβείας εἶδε μέ τοὺς ὀφθαλμοὺς του, ἀνερρίπισε τόν διωγμόν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὡς σθησμένην ἀπό παλαιὰ πυράν, ἐξάπτων τήν φλόγα τῆς δυσσεβείας χειροτέραν ἀπό
2 προηγουμένως. Βεβαίως ὡς φοβερόν θηρίον ἢ ἐπικίνδυνος ὄφις κουλουριασμένος, ἂν καί ἤδη γεμᾶτος θυμόν καί θεομάχον ἀπειλήν, δέν ἐτόλμα ἀκόμη νά πολεμᾶ φανερά τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τόν φόβον τοῦ Κωνσταντίνου. Κρύπτων ὅμως τό δηλητήριον τῆς κακίας, ἐλάμβανε κρυφά καί περιορισμένα μέτρα κατὰ τῶν ἐπισκόπων καί δι' ἐπιβουλής τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων ἐφόνευε τοὺς ἐγκριτωτέρους ἀπό αὐτοῦς. Καί ὁ τρόπος δέ τοῦ κατ' αὐτῶν φονικοῦ ἦτο παράδοξος καί ποτέ ἕως τότε δέν εἶχεν ἀκουσθῆ. Πάντως τὰ διαπραχθέντα εἰς τήν Ἀμάσειαν ὑπερηκόντιζον κάθε ὑπερβολήν σκληρότητος¹.

Καθαιρέσεις ἐκκλησιῶν καί σφαγαί ἐπισκόπων²

- 2 1 Ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἄλλαι μέν ἐκρημνίζοντο διὰ δευτέραν τώρα φοράν μετὰ τόν πρῶτον διωγμόν μέχρι κατεδαφίσεως, ἄλλαι δέ ἀπεκλείοντο ἀπό τοὺς κατὰ τόπους διοικητάς ὥστε νά μή εἶναι δυνατόν νά συνάξη κανεῖς τοὺς συχνάζοντας καί νά μή προσφέρῃ τήν ἀπαιτούμενην λατρείαν εἰς τόν Θεόν. Διότι ὁ διατάσων ταῦτα, ἔχων συνείδησιν τῆς φαυλότητός του, δέν ἐνόμιζεν ὅτι θά ἀπέβαινον ὑπὲρ αὐτοῦ αὐταί αἱ εὐχαί, ἀλλ' εἶχε τήν πεποίθησιν ὅτι ἡμεῖς πράττομεν τὰ πάντα καί ἐπικαλού-

ειδότε φάυλω τοῦτο λογιζόμενος, ὑπὲρ δὲ Κωνσταντι-
 2 στο. Οἱ δ' αὐτοὶ θῶπες ὄντες τινὲς καὶ κόλακες, τὰ φί-
 λα πράττειν τῷ δυσαγεῖ πεπεισμένοι, τοὺς δοκιμωτά-
 τους τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους κεφαλικάις ὑπέβαλλον
 τιμωρίαις, ἀπήγοντό τε καὶ ἐκολάζοντο ἀπροφασίστως
 τοῖς μαιφόνοις ὁμοίως οἱ κατὰ μηδὲν ἠδικηκότες. "Ἡ-
 3 δη δὲ τινες καινοτέραν ὑπέμενον τοῦ βίου τελευτήν, ξι-
 φει τὸ σῶμα εἰς πολλὰ κατακρεουργούμενοι τμήματα καὶ
 μετὰ τὴν ἀπηνῆ ταύτην καὶ πάσης τραγικῆς ἀκοῆς φρι-
 κτοτέραν κόλασιν θαλαττίοις βυθοῖς ἰχθύσιν εἰς βορὰν
 3 ριπτούμενοι. Φυγαὶ δὴ αὖθις ἐπὶ τούτοις ὥσπερ οὖν καὶ
 σμικρῷ πρότερον τῶν θεοσεβῶν ἐγίνοντο ἀνδρῶν, καὶ
 πάλιν ἀγροὶ καὶ πάλιν ἐρημίαι τοὺς τοῦ Θεοῦ θεραπευ-
 τὰς ὑπεδέχοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τοῦτον προὔχῳρει
 τῷ τυράννῳ τὸν τρόπον, λοιπὸν τὸν κατὰ πάντων ἀνα-
 κινεῖν διωγμὸν ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο, ἐκράτει τε γνώ-
 μης καὶ οὐδὲν ἐμποδῶν ἦν αὐτῷ μὴ οὐχὶ δι' ἔργων ἤδη
 χωρεῖν, εἰ δὴ μὴ φθάσας τὸ μέλλον ὁ τῶν οἰκείων ὑ-
 πέρμαχος ὡς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστῆ-
 ρα μέγαν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντί-
 νον ἐπὶ τὰ τῆδε χειραγωγῆσας.

"Ὅπως Κωνσταντῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν διώκεσθαι
 μελλόντων ἐκινήθη.

3 1 "Ὅς οὐκέτ' ἀνεκτὴν εἶναι συνιδῶν τὴν τῶν εἰρημέ-
 νων ἀκοήν, τὸν σῶφρονα συνάγει λογισμόν, καὶ τὸν
 στερερὸν τοῦ τρόπου τῆ συμφύτῳ φιλανθρωπία κερασά-
 μενος ἐπὶ τὴν ἄμυναν τῶν καταπονουμένων ἔσπευδεν,
 κρίνας εἶναι εὐσεβὲς καὶ ὄσιον ἐκποδῶν ἓνα ποιησάμε-
 νον τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων διασώσασθαι γένος· πολ-
 λῆ γὰρ αὐτῷ χρωμένῳ φιλανθρωπία καὶ τὸν οὐ συμπα-
 θείας ἄξιον ἐλεοῦντι, τῷ μὲν μηδὲν γίγνεσθαι πλεόν,
 τῆς τῶν κακῶν ἐπιτηδεύσεως μηδαμῶς ἀπαλλαττομένῳ,
 ἐπαύξοντι δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ὑποχειρίων λύτταν,

2 μεθα τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου. Αὐτοὶ δὲ οἱ διοικηταί, ἀποφασισμένοι ὡς θωπευταὶ καὶ κόλακες νὰ πράττουν τὰ ἀρεστὰ εἰς τὸν ἀσεβῆ τύραννον, ὑπέβαλον εἰς θανατικὴν τιμωρίαν τοὺς ἐγκριτωτέρους ἡγέτας τῶν ἐκκλησιῶν, οὕτω δὲ χωρὶς πρόφασιν οἱ μὴ διαπράξαντες καμμίαν ἀδικίαν ἐτιμωροῦντο ὁμοίως μὲ τοὺς φονεῖς. Μερικοὶ μάλιστα ὑφίστατο χειρότερον εἶδος θανάτου, καταξοχιζόμενοι κατὰ τὸ σῶμα εἰς πολλὰ τεμάχια μὲ ξίφος καὶ μετὰ τὴν ἀπηνῆ αὐτὴν καὶ φρικτοτέραν ἀπὸ κάθε τραγικὸν ἄκουσμα τιμωρίαν ριπτόμενοι εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης διὰ νὰ καταβροχθισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἰχθύς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρετηροῦντο πάλιν ὅπως καὶ ὀλίγον προηγουμένως φυγαὶ τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν, οὕτω δὲ πάλιν ἀγροὶ καὶ ἐρημιαὶ ἐδέχοντο τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ. Ἄφοῦ δὲ ὁ τύραννος ἐπέτυχε καὶ εἰς αὐτὴν του τὴν ἐπιχείρησιν, τότε ἐσκέφθη νὰ κινήσῃ γενικὸν διωγμὸν. Καὶ ἔλαβε τελικῶς ἀπόφασιν περὶ τούτου καὶ τίποτε δὲν θὰ τὸν ἠμπόδιζε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν πράξιν, ἐὰν ὁ Θεός, ὁ ὑπέρμαχος τῶν ἰδικῶν του, δὲν προεγνώριζε τὸ μελλοντικὸν κακὸν καὶ δὲν προέβαλλεν ὡς μέγαν φωστῆρα εἰς σκότος καὶ ζοφωδεστάτην νύκτα τὸν θεράποντά του Κωνσταντίνον, ὀδηγήσας αὐτὸν πρὸς αὐτὴν τὴν περιοχὴν.

Πῶς ἐκινήθη ὁ Κωνσταντίνος ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ διωχθοῦν.

3 1 Οὗτος, σχηματίσας τὴν γνώμην ὅτι δὲν εἶναι ἀνεκτὰ τὰ ὡς ἀνωτέρω ἀκουσθέντα, ἔλαβε σῶφρονα ἀπόφασιν καὶ ἀναμίξας τὴν σταθερότητα τοῦ χαρακτῆρος μὲ τὴν σύμφυτον φιλανθρωπίαν ἔσπευσε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν καταπονουμένων, διότι ἔκρινεν ὅτι εἶναι εὐσεβὲς καὶ ὄσιον καθῆκον νὰ διασώσῃ τὸ πλεῖστον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπομακρύνων ἓνα ἄνθρωπον. Ἐκρινεν ὅτι, ἂν ἐχρησιμοποίει ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡλέει τὸν ἀνάξιον συμπαθείας, εἰς ἐκεῖνον μὲν δὲν ἐπρόκειτο νὰ προσγίνη καμμία ὠφέλεια πλέον, διότι δὲν θ' ἀπηλλάσσετο καθόλου ἀπὸ τὴν διάπραξιν τῶν κακῶν, μᾶλλον δὲ θὰ ἠϋξανε τὴν λύσ-

τοῖς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κεκακωμένοις μηδεμίαν ἔτι σωτηρίας
 2 ἐλπίδα λείπεσθαι. Ταῦτ' ἐννοήσας βασιλεὺς ἀνυπερθέ-
 τως δεξιὰν ὀρεῖν σωτήριον τοῖς εἰς ἔσχατα κακῶν
 ἐληλακόσιν ὠρμάτο. Τῆς μὲν οὖν στρατιωτικῆς ἐξοπλί-
 σεως τὴν συνήθη παρασκευὴν ἐποιεῖτο, ἤθροιστό τε αὐ-
 τῷ πᾶσα φάλαγξ πεζοῦ τε καὶ ἵππικοῦ τάγματος, ἤγει-
 το δ' ἐπὶ πάντων τὰ τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγαθῆς ἐλπίδος
 σύμβολα.

“Οτι Κωνσταντῖνος μὲν παρεσκευάζετο μετ’
 εὐχῶν Δικίνιος δὲ μετὰ μαντειῶν εἰς πόλεμον

4 1 Εὐχῶν δ' εἰ καὶ ποτε νῦν αὐτῷ δεῖσθαι καλῶς ἐπι-
 στάμενος τοὺς τοῦ Θεοῦ ἱεράρχας ἐπήγετο, συνεῖναι τ'
 αὐτῷ καὶ παρεῖναι ὡσπερ τινὰς ψυχῆς ἀγαθοὺς φύλα-
 2 κας τούτους δεῖν ἠγούμενος. Ἐνθεν εἰκότως ὁ τὴν τυ-
 ραννίδα προβεβλημένος, πυθόμενος Κωνσταντίνῳ τὰς
 κατ' ἐχθρῶν νίκας μηδ' ἄλλως ἢ τοῦ Θεοῦ συμπράττον-
 τος πορίζεσθαι, συνεῖναι τ' αὐτῷ καὶ παρεῖναι διὰ παν-
 τὸς τοὺς εἰρημένους, καὶ τό γε τοῦ σωτηρίου πάθους
 σύμβολον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ παντὸς καθηγήσασθαι στρα-
 τοῦ, ταῦτα μὲν γέλωτος ἄξια ὑπελάμβανε εἶναι, χλευά-
 ζων ἅμα καὶ βλασφήμοις αὐτὰ διασύρων λόγοις, αὐτός
 τε θεοτρόπους καὶ μάντις Αἰγυπτίων φαρμακεῖς τε καὶ
 γόητας θύτας τε καὶ προφήτας ὧν ἠγεῖτο θεῶν περὶ ἑ-
 αυτὸν ἐποιεῖ, κάπειτα θυσίαις οὖς δὴ ᾤετο θεοὺς μελισ-
 σόμενος, διηρώτα ὄπη αὐτῷ τὰ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πο-
 3 λέμου χωρήσειεν. Οἱ δ' ἀμελλήτως ἐχθρῶν νικητὴν ἔ-
 σεσθαι καὶ πολέμου κρατήσειν συμφώνως αὐτῷ μαντεῖ-
 αῖς μακραῖς ἐπῶν τε καλλιπερειαῖς τῶν ἀπανταχοῦ χρη-
 στηρίων προῖσχοντο, οἰωνοπόλοι δὲ διὰ τῆς τῶν ὀρνί-
 θων πτήσεως σημαίνεσθαι αὐτῷ τὰ αἴσια προὔλεγον, καὶ
 θῦται τὰ ὅμοια τὴν τῶν σπλάγχνων αἰνίττεσθαι κίνησιν
 ἐδήλουν. Ἐπαρθεῖς δῆτα ταῖς τούτων ἀπατηλαῖς ἐπαγ-

3. Τὸ 3, 1 βλ. εἰς Ἑκκλ. Ἱστορίαν 10, 9, 2-3.

σαν κατὰ τῶν ὑπηκόων του, εἰς τοὺς κακοποιουμένους δὲ ἀπὸ αὐτὸν δὲν θὰ ὑπελείπετο καμμία ἐλπίς σωτηρίας². Αὐτὰ συλλογισθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐξεκίνησε χωρὶς καθυστέρησιν, διὰ νὰ προσφέρῃ σωτήριον βοήθειαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῶν κακῶν. Οὕτω προέβη εἰς τὴν συνήθη προετοιμασίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ συνεκέντρωσεν ὅλον τὸν στρατόν, πεζικόν καὶ ἰππικόν· ὅλων δὲ προηγουῖντο τὰ σύμβολα τῆς ἀγαθῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος.

Ἐπισημασθέντος ὅτι ὁ μὲν Κωνσταντῖνος παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον μὲ προσευχὰς ὁ δὲ Λικίνιος μὲ μαντείας.

4 1 Γνωρίζων δὲ καλῶς ὅτι περισσότερο ἀπὸ κάθε φοράν τώρα ἔχει ἀνάγκην εὐχῶν, παρέλαβε μαζί του τοὺς ἱεράρχας τοῦ Θεοῦ, κρίνων ἀπαραίτητον νὰ συνευρίσκωνται καὶ παρευρίσκωνται μὲ αὐτὸν καὶ θεωρῶν αὐτοὺς ὡσὰν ἀγαθοὺς φύλακας τῆς ψυχῆς. Ὅθεν εὐλόγως ὁ ἄσκῶν τὴν τυραννίαν, ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι αἱ νίκαι κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἀξιοσφαλίζοντο ὄχι δι' ἄλλου τρόπου παρὰ διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Θεοῦ, ὅτι οἱ εἰρημένοι συνευρίσκοντο καὶ παρευρίσκοντο πάντοτε μαζί του καὶ ὅτι τὸ σύμβολον τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος προηγείτο αὐτοῦ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἐθεώρησε ταῦτα ἄξια γέλωτος, τὰ ἐχλεύαζε καὶ τὰ διέσυρε μὲ βλασφημίας. Αὐτὸς δὲ συνεκέντρωσε πλησίον του Αἰγυπτίους χρησμολόγους καὶ μάντεις, μάγους καὶ γόητας, θύτας καὶ προφήτας τῶν νομιζομένων ἀπὸ αὐτὸν θεῶν καὶ ἔπειτα ἐξιλεώνων τοὺς θεοὺς του μὲ θυσίας, 3 ἠρώτα ποία θὰ ἦτο δι' αὐτὸν ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου. Ἐκεῖνοι δὲ χωρὶς καθυστέρησιν διαβεβαίωνον ὁμοφώνως μὲ πολυλόγους μαντείας καὶ καλλιεπεῖς χρησμούς ὅλων τῶν μαντείων ὅτι θὰ κερδίσῃ τὸν πόλεμον καὶ θὰ εἶναι νικητής, οἱ δὲ οἰωνοπόλοι διὰ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν τοῦ προέλεγον αἴσιον ἀποτέλεσμα καὶ αἱ θύται ἐδήλωνον τὰ ἴδια μὲ τὴν κίνησιν τῶν σπλάγχχνων. Ἐπηρμένος λοιπὸν κατόπιν τῶν ἀπατηλῶν τούτων ἐπαγγελιῶν ἐπροχώρησε

γελίαις σὺν πολλῶ θράσει προήει ταῖς βασιλέως παρεμβολαῖς, ὡς οἶός τε ἦν, παρατάττεσθαι.

“Ὅσα Δικίνιος ἐν τῷ ἄλσει θύων εἶπεν περὶ τῶν εἰδῶλων καὶ τοῦ Χριστοῦ.

- 2 ¹ Μέλλων δέ γε τοῦ πολέμου κατάρχειν τῶν ἀμφ’ αὐτὸν ὑπασπιστῶν τῶν τε τετιμημένων φίλων τοὺς ἐγκρίτους εἰς τινα τῶν αὐτοῖς νενομισμένων ἱερῶν συνεκάλει τόπων. “Ἄλσος δ’ ἦν ἐπίρρυτον καὶ ἀμφιλαφές, παντοῖα δὲ ἐν τούτῳ γλυφαῖς λίθων ἀγάλματα ὧν ἠγείτο θεῶν ἴδρυτο, οἷς κηροὺς ἐξάψας καὶ τὰ συνήθη θυ-
2 σάμενος, τοιόνδε λόγον ἀποδοῦναι λέγεται· «“ Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἶδε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν τιμῶμεν, ὁ δὲ τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεως τὰ πάτρια παρασπονδήσας τὴν ἄθεον εἵλετο δόξαν, οὐκ οἶδ’ ὀπόθεν ξένον τινὰ πεπλανημένως περιέπων Θεόν, αἰσχρῶ τε τούτου σημείῳ τὸν οἰκεῖον καταισχύνει στρατόν· ὃ πεποιθῶς ὀρμᾶται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ πρότερον δὲ πρὸς
3 αὐτοὺς οὓς παρέβη θεοὺς ἀράμενος τὰ ὄπλα. Ὁ δὴ οὖν παρῶν ἐλέγξει καιρὸς τὸν τῇ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς τοῖς παρ’ ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρῳ μέρει τιμωμένοις βραβεύων. “Ἡ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς δικαιοτάτα τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτῆρας ἀληθεῖς καὶ βοηθοὺς ἐπιδείξει, ἢ εἰ κρατήσειεν τῶν ἡμετέρων, πλείστων γε ὄντων καὶ τέως τῷ πλήθει πλεονεκτούντων, εἰς τις οὗτος οὐκ οἶδ’ ὀποῖος οὐδ’ ὀπόθεν ὠρμημένος ὁ Κωνσταντίνου Θεός, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀμφιβόλῳ τιθέσθω τίνα δέοι Θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δέον τῷ κρατοῦντι καὶ τούτῳ
4 τῆς νίκης ἀνατιθέναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ νῦν γελῶμενος ἡμῖν κρείττων φανείη, μηδὲν ἐμποδῶν γινέσθω τοῦ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν,

μέ πολὺ θράσος πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως διὰ νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην μέ ὄλην τὴν δύναμίν του.

Ἔοσα εἶπεν ὁ Λικίνιος περὶ τῶν εἰδώλων καὶ τοῦ Χριστοῦ θυσιάζων εἰς τὸ ἄλσος.

- 5 1 Ἔοταν δὲ ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον συνεκάλεσε τοὺς ἐγκρίτους ἀπὸ τοὺς ὑπασπιστάς καὶ τιμημένους φίλους του εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς τόπους τοὺς ὁποίους αὐτοὶ θεωροῦν ἱεροῦς. Ἦτο δὲ τοῦτο ἄλσος εὐρύχωρον μέ ἄφθονα ὕδατα, εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν στημένα διάφορα ἀγάλματα γλυπτὰ ἐπὶ λίθου τῶν θεῶν τοὺς ὁποίους ἐπίστευεν. Ἀφοῦ δὲ ἤναψεν εἰς αὐτὰ κηρία καὶ ἔκαμε τὰς συνήθεις θυσίας, λέγεται ὅτι ἀπηύθυνε τὸν λόγον τοῦτον.
- 2 Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, αὐτοὶ ἐδῶ εἶναι οἱ πατρῶιοι θεοί, τοὺς ὁποίους τιμῶμεν παραλαβόντες ἀπὸ τοὺς ἀπομακρυσμένους προγόνους μας, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπάλου μας παρατάξεως παρασπονδήσας ἔναντι τῶν πατρῶων ἐπέλεξε τὸ ἄθεον φρόνημα καὶ πλανώμενος τιμᾷ ἓναν ξένον Θεόν, δέν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ, καὶ καταισχύνει τὸν στρατὸν του μέ τὸ αἰσχρὸν σύμβολόν του. Μέ πεποίθησιν εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐσήκωσε τὰ ὄπλα, ὄχι βέβαια πρὸς ἡμᾶς ἀλλὰ κυρίως πρὸς αὐτοὺς τοὺς θεοὺς τοὺς ὁποίους ἀπηρνήθη. Ἡ παροῦσα στιγμή λοιπὸν θὰ φανερώσῃ ποῖος ἔχει ἐσφαλμένην γνώμην, βραβεύων τοὺς θεοὺς οἱ ὁποῖοι τιμῶνται ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Ἄν ἀναδείξῃ ἡμᾶς νικητὰς δικαιοτάτα θ' ἀποδείξῃ σωτῆρας ἀληθινοὺς καὶ βοηθοὺς τοὺς ἰδικούς μας θεοὺς· ἐάν δὲ νικήσῃ τοὺς ἰδικούς μας, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολλοὶ καὶ τουλάχιστον ἀπὸ ἄποψιν ἀριθμοῦ πλεονεκτοῦν, αὐτὸς ὁ εἰς Θεὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος δέν γνωρίζω ποῖος εἶναι καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται, τότε πλέον κανεῖς νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ ποῖον Θεὸν πρέπει νὰ πιστεύῃ, ἀλλὰ νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν νικητὴν καὶ εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιδώσῃ τὰ βραβεῖα τῆς νίκης. Καὶ ἂν μὲν ὁ ξένος καὶ περιγελώμενος τώρα ἀπὸ ἡμᾶς Θεὸς φανῇ ἀνώτερος, τίποτε δέν θὰ ἐμποδίσῃ καὶ ἡμᾶς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ τὸν τιμῆσωμεν, ἀποχαιρετῶντες διαπαν-

μακρὰ χαίρειν τούτοις εἰπόντας οἷς μάτην τοὺς κηρὸν ἐξάπτομεν, εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσειαν, ὃ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἁθέων πόλεμον ὀρμῶμεν».

Ὁ μὲν δὴ τοῖς παροῦσι ταῦτα προσδιείλετο, ἡμῖν δὲ τοῖς ταύτην ποιουμένοις τὴν γραφὴν οἱ τῶν λόγων αὐτήκοοι τῆς τούτων σμικρὸν ὕστερον μετεδίδοσαν γνώσεως. Καὶ δὴ τοιούτους διεξελθὼν λόγους ἠγεῖσθαι τῆς συμβολῆς τὰ στρατιωτικὰ παρήγγελεν.

Φαντασίαι κατὰ τὰς ὑπὸ Λικίνιον πόλεις, ὡς τῶν
Κωνσταντίνου στρατευμάτων διόντων.

6 Τούτων δὲ πραττομένων φάσμα τι λόγου κρεῖττον ἀμφὶ τὰς ὑπηκόους τῷ τυράννῳ πόλεις ὥφθαί φασιν· ὀπλιτῶν γὰρ τῶν ὑπὸ Κωνσταντῖνον ἐδόκουν ὄραῖν διάφορα τᾶγματα ἐν αὐταῖς μέσαις ἡμέραις διερχόμενα τὰς πόλεις ὡσανεὶ κεκρατηκότα τῆς μάχης· καὶ ταῦτ' ἐβλέπετο μηδενὸς πω τῇ ἀληθείᾳ μηδαμῇ φαινομένου, θειότερα δὲ καὶ κρεῖττονι δυνάμει τῆς φανείσης ὄψεως τὸ μέλλον ἔσεσθαι προφαινούσης. Ἐπεὶ δὲ τὰ στρατιωτικὰ συμβολῆς ἤπτετο, προκατῆρχε τοῦ πολέμου ὁ τὰς φιλικὰς διαρρήξας συνθήκας. Ἐνταῦθα δὴ Κωνσταντῖνος Θεὸν σωτήρα τὸν ἐπὶ πάντων ἐπικαλεσάμενος, σύνθημά τε τοῦτο δοὺς τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὀπλίταις, πρώτης ἐκράτει παρατάξεως, εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν δευτέρας συμβολῆς κρεῖττων ἦν καὶ κρειττόνων· ἤδη νικητηρίων ἐτύγχανεν, τοῦ σωτηρίου τροπαίου προπομπεύοντος τῆς ἀμφ' αὐτὸν φάλαγγος.

“Ὅτι ἐν πολέμοις ὄπου σταυροειδὲς σημεῖον
παρῆν, ἐκεῖ τὰ τῆς νίκης ἐγίνετο.

7 Ἐνθα δὴ οὖν ἀνεφάνη τοῦτο, φυγὴ μὲν τῶν ἐναντίων ἐγίνετο δίωξις δὲ τῶν κρατούντων. Ὁ δὴ συνιδῶν

4. Ἐννοεῖ ὅτι μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου θὰ ἤρχισεν γενικὸν διωγμὸν κατὰ τῶν «ἁθέων» χριστιανῶν.

τὸς αὐτοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ματαίως ἀνάπτομεν κηρία· ἂν δὲ νικήσουν οἱ ἰδικοὶ μας, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, μετὰ τὴν ἐδῶ νίκην θὰ ὀρμήσωμεν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀθέων⁴.

5 Ταῦτα εἶπεν ἐκεῖνος πρὸς τοὺς παρόντας, ἀνέφεραν δὲ αὐτὰ εἰς ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι γράφομεν τὸ ἔργον τοῦτο ὀλίγον ἀργότερα οἱ αὐτήκοοι τῶν λόγων. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν εἶπεν αὐτοὺς τοὺς λόγους, παρήγγελλε τὰ στρατιωτικὰ τμήματα ν' ἀρχίσουν τὴν σύγκρουσιν.

Ἐώραματα εἰς τὰς ὑπὸ τὸν Λικίνιον πόλεις περὶ διελύσεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Κωνσταντίνου.

6 Καθὼς δὲ ἐγίνοντο αὐτά, λέγουν ὅτι εἰς τὰς πόλεις τὰς ὑπηκόους τοῦ τυράννου παρουσιάσθη ὄραμα ἀνώτερον κάθε περιγραφῆς. Διότι ἐνόμιζον ὅτι βλέπουν διάφορα τάγματα στρατιωτῶν τοῦ Κωνσταντίνου νὰ διέρχωνται τὰς πόλεις κατὰ τὴν μεσημβρίαν ὡσάν νὰ εἶχον κερδίσει τὴν μάχην. Καὶ ἐβλέποντο αὐτά, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἐφαίνετο κανεὶς πουθενά· ἀπλῶς διὰ τῆς θείας καὶ ἀνωτέρας δυνάμεως τὸ ἐμφανισθὲν ὄραμα προεφανέρονε τί ἐπρόκειτο νὰ συμβῇ. Ὄταν δὲ τὰ στρατεύματα εὐρέθησαν πλησίον εἰς τὴν σύγκρουσιν, ἤρχισε τὸν πόλεμον ὁ διαρρήξας τὰς φιλικὰς συνθήκας. Τότε λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπικαλεσθεὶς τὸν Θεὸν τὸν ὑψιστον Σωτῆρα καὶ δώσας τοῦτο ὡς σύνθημα εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας, ἐνίκησεν εἰς τὴν πρώτην παράταξιν, μετ' ὀλίγον δὲ ἐπεκράτησε καὶ εἰς δευτέραν σύγκρουσιν καὶ ἐσημείωσεν ἤδη σπουδαιοτέραν νίκην, ἐνῶ τὸ σωτήριο τρόπαιον προεπορεύετο τῆς περὶ αὐτὸν φάλαγγος.

Ἐὐὶ κατὰ τοὺς πολέμους ὅπου παρευρίσκετο ἡ σταυροειδὴς σημαία ἐκεῖ παρευρίσκετο καὶ ἡ νίκη.

7 Πράγματι, ὅπου ἐνεφανίζετο τοῦτο, παρετηρεῖτο φυγὴ μὲν τῶν ἀντιπάλων, δίωξις δὲ ἐκ μέρους τῶν νικητῶν.

βασιλεύς, τοῦ οἰκείου στρατοῦ εἶπον τι τάγμα κεκμη-
κὸς ἑώρα, οἷόν τι νικητικὸν ἀλεξιφάρμακον ἐνταυθοῖ τὸ
σωτήριον τρόπαιον παρεῖναι διεκελεύετο, ᾧ παραυτίκα
συνανέφαινεν ἡ νίκη, ἀλκῆς καὶ ρώμης σὺν θείᾳ τινὶ
μοίρᾳ δυναμούσης τοὺς ἀγωνιζομένους.

“Οτι πεντήκοντα τὸν σταυρὸν φέρειν ἐξελέχθησαν

8 Διὸ δὴ τῶν ἀμφ’ αὐτὸν ὑπερασπιστῶν τοὺς καὶ σώ-
ματος ἰσχύι καὶ ψυχῆς ἀρετῇ καὶ θεοσεβείας τρόποις ἐγ-
κρίτους μόνῃ τῇ τοῦ σημείου διακονίᾳ προσκαρτερεῖν ἐ-
κέλευσεν· ἦσαν δ’ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν οὐχ ἥττους πεν-
τήκοντα, οἷς οὐδὲν ἕτερον ἦν μέλον ἢ κυκλοῦν καὶ περιέ-
πειν δορυφορία τὸ σημεῖον, ἀμοιβαίως ἑκάστου φέρον-
τος αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων, ταῦτα βασιλεὺς αὐτὸς τοῖς τὴν
γραφὴν ποιουμένοις ἡμῖν ἐπὶ καιροῦ σχολῆς μακρῶ
τῶν πραγμάτων ὕστερον ὑφηγεῖτο, προστιθεὶς θαῦμα
μνημονευθῆναι ἄξιον τῷ διηγήματι.

“Οτι τῶν σταυροφόρων ἀνηρέθη μὲν ὁ φυγῶν,
ὁ δὲ πίστει παραμείνας ἐσώθη.

9 1 “Ἐφη γάρ ποτε ἐν μέσῃ τοῦ πολέμου συμβολῇ, κτύ-
που καὶ ταραχῆς ἀθρόας διαλαβοῦσης τὸ στρατιωτικόν,
τὸν ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντα τὸ σημεῖον ὑπὸ δειλίας ἐν ἀ-
γωνίᾳ γενέσθαι κάπειτα μεταπαραδοῦναι αὐτὸ ἑτέρῳ,
ὡς ἂν διαφύγοι τὸν πόλεμον. Ὡς δ’ ὁ μὲν ὑπεδέδεκτο,
ὁ δ’ ὑποβὰς ἐκτὸς ἐγένετο τῆς τοῦ σημείου φυλακῆς,
βέλος ἀκοντισθὲν αὐτοῦ κατὰ τῆς νηδύος πήγνυται καὶ
2 τὴν ζωὴν ἀφαιρεῖται αὐτοῦ. Ἄλλ’ οὗτος μὲν δειλίας
καὶ ἀπιστίας δίκην ἐκτίσας ἐνταυθοῖ νεκρὸς ἔκειτο, τοῦ
δὲ τὸ σωτήριον τρόπαιον αἰωροῦντος ζωῆς ἐγίγνετο φυ-
λακτῆριον, ὡς πολλάκις βελῶν κατ’ αὐτοῦ πεμπομένων
τὸν μὲν φέροντα διασώζεσθαι, τὸ δὲ τοῦ τροπαίου δό-
ρυ δέχεσθαι τὰ βαλλόμενα. Καὶ ἦν γε τοῦτο παντὸς ἐπέ-

Ἄντιληφθεῖς λοιπόν τοῦτο ὁ βασιλεύς, ὅταν ἔβλεπε κάποιον τάγμα τοῦ στρατοῦ του κουρασμένον, παρήγγελλε νὰ μεταφερθῆ ἐκεῖ τὸ σωτήριον τρόπαιον ὡς εἶδος νικητήριον φάρμακον, ἀμέσως δὲ μαζί μὲ αὐτὸ ἤρχετο καὶ ἡ νίκη, καθὼς ἀπὸ κάποιαν θεῖαν πρόνοιαν ἐδυνάμωνε τοὺς ἀγωνιστὰς ἀλκῇ καὶ δύναμις.

Ἔτι ἐξελέγησαν πεντήκοντα διὰ νὰ φέρουν τὸν σταυρόν.

8 Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲ τοὺς ἐγκρίτους τῶν περὶ αὐτὸν ὑπασπιστῶν κατὰ τὴν ἰσχύν τοῦ σώματος, τὴν ἀρετὴν τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς τρόπους τῆς θεοσεβείας διέταξε ν' ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὴν διακονίαν τῆς σημαίας· ἦσαν δὲ ἄνδρες ὄχι ὀλιγώτεροι ἀπὸ πεντήκοντα, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἄλλην φροντίδα παρὰ νὰ περιβάλλουν καὶ νὰ φρουροῦν προσεκτικῶς τὴν σημαίαν, φέροντες αὐτὴν ἕκαστος μὲ τὴν σειρὰν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ταῦτα διηγήθη εἰς ἡμᾶς τοὺς γράφοντας ὁ ἴδιος ὁ βασιλεύς εἰς καιρὸν ἀναπαύσεως πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὰ συμβάντα. Προσέθεσε μάλιστα καὶ ἓν θαῦμα ἄξιον νὰ μνημονευθῆ ἐδῶ.

Ἔτι εἰς τῶν σταυροφόρων φυγῶν ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ ἐφονεύθη ἄλλος δὲ παραμείνας μὲ πίστιν ἐσώθη.

9 1 Πράγματι εἶπεν ὅτι κάποτε, εἰς τὸ μέσον τῆς συγκρούσεως, ἐνῶ κατέλαβε τὸ στράτευμά του σφαγὴ καὶ ταραχὴ, ὁ φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν σημαίαν κατελήφθη ἀπὸ δειλίαν καὶ ἀγωνίαν καὶ ἔπειτα τὴν παρέδωσεν εἰς ἄλλον μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ διαφύγῃ τὸν πόλεμον. Μόλις δὲ ὁ μὲν εἰς τὴν παρέλαβεν ὁ δὲ παραδώσας ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν φρουρὰν τῆς σημαίας, ἐξακοντισθὲν βέλος ἐνεπήχθη εἰς τὴν κοιλίαν του
2 καὶ τοῦ ἀφήρεσε τὴν ζωὴν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔκειτο ἐδῶ νεκρὸς τιμωρηθεὶς διὰ δειλίαν καὶ ἀπιστίαν, τοῦ δὲ κρατοῦντος τὴν σημαίαν ὑψωμένην ἔγινε φυλακτήριον τὸ σωτήριον τρόπαιον, ὥστε πολλάκις, ἐνῶ βέλη ἐρρίπτοντο κατ' αὐτοῦ, ὁ μὲν σημαιοφόρος διεσώζετο ὁ δὲ κοντὸς τοῦ δόρατος ἐδέχετο τὰ ριπτόμενα. Τοῦτο δὲ ἦτο πέρα παντὸς

κείνα θαύματος, ὡς ἐν βραχυτάτῃ περιφερείᾳ τοῦ δόρατος ἰκνούμενα τὰ τῶν πολεμίων βέλη ἐν αὐτῷ μὲν πηγνύμενα κατεπείρετο, ἤλευθέρου δὲ θανάτου τὸν φέροντα, ὡς μηδὲν ἄπτεσθαι τῶν ταύτην ποιουμένων τὴν δια-
 3 κονίαν πώποτε. Οὐχ ἡμέτερος δ' ὁ λόγος ἀλλ' αὐτοῦ πάλιν βασιλέως εἰς ἡμετέρας ἀκοᾶς πρὸς ἑτέροις καὶ τοῦτον ἀπομνημονεύσαντος· ὃς ἐπειδὴ Θεοῦ δυνάμει τὰς πρώτας ἤρατο νίκας, ἐπὶ τὰ πρόσω λοιπὸν ἤλαυνε, τὸ στρατιωτικὸν ἐν τάξει κινήσας.

Συμβολαὶ διάφοροι καὶ Κωνσταντίνου νίκαι.

10 Τούτων δὲ τὴν πρώτην ὁρμὴν οἱ τῆς ἐναντίας προκατάρχοντες λήξεως οὐχ ὑποστάντες, τοῖν χεροῖν ρίψαντες τὰ ὄπλα προσεχώρουν τοῖς βασιλέως ποσίν, ὃ δὲ τοὺς πάντας σώους ὑπεδέχετο τῇ τῶν ἀνδρῶν ἀσμενίζων σωτηρία. Ἄλλοι δ' ἐπὶ τοῖς ὄπλοις μείναντες ἐνεχείρουν τῇ τοῦ πολέμου συμβολῇ· οὗς ἐπειδὴ προκλήσεις φιλικὰς προῖσχύμενος βασιλεὺς οὐ πειθομένους ἔγνω, τὸν στρατὸν ἠφίει. Οἱ δ' αὐτίκα νῶτα δόντες εἰς φυγὴν ἐτράποντο. Εἶτα οἱ μὲν αὐτῶν νόμῳ πολέμου ἐκτείνοντο καταλαμβανόμενοι, πλείους δ' ἐπ' ἀλλήλοις πίπτοντες τοῖς οἰκείοις κατεβάλλοντο ξίφεσιν.

Φυγὴ Λικινίου καὶ γοητεῖαι.

11 1 Ἐκπλαγείς δ' ἐπὶ τούτοις ὁ τούτων ἐξάρχων, ἐπειδὴ τῆς παρὰ τῶν οἰκείων βοηθείας γυμνωθέντα συνείδεν ἑαυτὸν, φροῦδόν τε ἦν αὐτῷ τὸ πολὺ πλῆθος τῆς συνειλεγμένης αὐτῷ στρατείας τε καὶ συμμαχίας, ἣ τε ὧν ὤετο θεῶν ἐλπίς τὸ μηδὲν οὔσα πείρα διηλέγχετο, τηνικαῦτα δρασμὸν αἰσχιστον ὑπομένει· φεύγων δῆτα σὺν βραχέσιν ἐπὶ τὰ εἴσω τῆς ὑπηκόου διέβαινε ἐν ἀσφαλεῖ τ' ἐγίγνετο, τοῦ θεοφιλοῦς μὴ κατὰ πόδας διώ-

5. Ἡ πρώτη σύγκρουσις μὲ τὸν Λικίνιον ἐγένετο εἰς τὴν Παννονίαν τὸ 314, ἡ δευτέρα εἰς τὴν Θράκην κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος. Ἐπηκολούθησε νέα συμμαχία.

θαύματος, ὅτι τὰ θέλη τῶν πολεμίων φθάνοντα εἰς τὴν λεπτὴν περιφέρειαν τοῦ δόρατος ἐκαρφώνοντο εἰς αὐτὸ καὶ τὸ κατετρύπων, ἀπήλλασσε δὲ τὸν σημαιοφόρον ἀπὸ τὸν θάνατον, εἰς σημεῖον ὥστε κανένα νὰ μὴ ἐγγίζη ποτὲ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ αὐτὴν τὴν διακονίαν. Δὲν εἶναι ἰδικός μου αὐτός ὁ λόγος ἀλλὰ πάλιν τοῦ ἰδίου τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος τὸν διηγῆθη καὶ αὐτὸν μαζὶ μὲ ἄλλους καὶ τὸν ἤκουσα μὲ τὰ αὐτιά μου. Οὗτος λοιπὸν, ἀφοῦ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἐκέρδισε τὰς πρώτας νίκας, ἔπειτα προήλασε κινήσας τὸ στράτευμα μὲ τάξιν.

Διάφοροι συγκρούσεις καὶ νίκαι τοῦ Κωνσταντίνου.

10 Αἱ δὲ προφυλακαὶ τῶν ἀντιπάλων, μὴ δυνηθεῖσαι νὰ συγκρατήσουν τὴν πρώτην ὀρμὴν τούτων, ἔρριψαν τὰ ὄπλα ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ προσῆλθον προσκυνηταὶ εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως. Αὐτὸς δὲ ὑπεδέχετο τοὺς πάντας σώους διότι εὐηρεστεῖτο εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνδρῶν. Ἄλλοι ὅμως διατηρήσαντες τὰ ὄπλα ἐπροχώρησαν εἰς τὴν μάχην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς διεπίστωσεν ὅτι οὗτοι δὲν ἀπεδέχοντο τὰς φιλικὰς του προτάσεις, ἄφησε τὸν στρατὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπίθεσιν. Αὐτοὶ δὲ ἐστράφησαν ἀμέσως ὀπίσω καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι μὲν καταλαμβανόμενοι ἐφονεύοντο συμφώνως μὲ τὸν νόμον τοῦ πολέμου, ἄλλοι δὲ περισσότεροι πίπτοντες ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐφονεύοντο μὲ τὰ ἰδικὰ των ξίφη⁵.

Φυγὴ καὶ μαγεῖαι τοῦ Λικινίου.

11 ¹ Ὁ ἡγέτης τούτων ἐκπλαγεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν τροπὴν τῶν πραγμάτων, ὅταν ἀντελήφθη ὅτι ἀπεγυμνώθη τῆς βοηθείας τῶν ἰδικῶν του καὶ ὅτι τοῦ ἦτο ἄχρηστον τὸ μέγα πλῆθος τοῦ συναθροισθέντος ἀπὸ αὐτὸν στρατεύματος καὶ τῶν συμμάχων, ἡ δὲ ἐλπίς εἰς τοὺς θεοὺς του ἀπεδείχθη ἀπὸ τὰ πράγματα μηδὲν, τότε ἐπραγματοποίησεν αἰσχίστην φυγὴν. Φεύγων λοιπὸν μὲ ὀλίγους μαζὶ διεπέρασε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπικρατείας του καὶ εὐρεν ἀσφάλειαν, διότι ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς διέταξε τοὺς ἰδικούς του νὰ μὴ τὸν

κριν τοῖς οἰκείοις ἐγκελευομένου, ὡς ἂν τύχοι σωτηρίας ὁ φεύγων. Ἦλπιζε γάρ ποτε αὐτόν, συναισθόμενον οἱ κακῶν ἴοι, λῆξαι μὲν τῆς μανιώδους θρασύτητος, ἐπὶ τὸν κρείττονα δὲ λογισμὸν μεταβαλεῖσθαι τὴν γνώμην.

2 Ἄλλ' ὁ μὲν φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ ταῦτα διανοεῖτο ἀνεξικακεῖν τ' ἠθέλεν καὶ νέμειν τῷ μὴ ἀξίῳ συγγνώμην, ὁ δὲ οὐκ ἀπείχετο μοχθηρίας, κακὰ δ' ἐπὶ κακοῖς σωρεύων χειρόνων ἤπτετο τολμημάτων καὶ δὴ πάλιν γοήτων κακοτέχνους ἐπιτηδεύμασιν ἐγχειρῶν ἐθρασύνετο· ἦν δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ, ὡς ἄρα «ὁ Θεὸς ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ» παλαιῷ τυράννῳ παραπλησίως, φάναι.

“Ὅπως Κωνσταντῖνος ἐν σκηνηῇ προσευχόμενος ἐνίκα.

12 1 Ἄλλ' ὁ μὲν τοιούτοις ἐμπλέκων ἑαυτὸν κατὰ βαράθρων ἀπωλείας ὄθει, βασιλεὺς δὲ ἐπεὶ ἑώρα δευτέρας αὐτῷ δεῖσθαι πολέμου παρατάξεως, τῷ αὐτοῦ σωτῆρι τὴν σχολὴν ἀνετίθει, τοῦ μὲν στρατοῦ τὴν σκηνηὴν ἐκτὸς καὶ πορρωτάτῳ πηξάμενος, ἄγνη δ' ἐνταυθοῖ χρώμενος καὶ καθαρᾶ διαίτη τῷ τε Θεῷ τὰς εὐχὰς ἀποδιδούς, κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν παλαιὸν τοῦ Θεοῦ προφήτην, ὃν τῆς παρεμβολῆς ἐκτὸς πῆξασθαι τὴν σκηνηὴν τὰ θεῖα πιστοῦνται λόγια. Προσεκαρτέρουν δ' αὐτῷ βραχεῖς οἱ πίστει καὶ θεοσεβείας εὐνοία παρ' αὐτῷ δεδοκιμασμένοι. Τοῦτο δ' αὐτῷ σύνηθες ἦν πράττειν, καὶ εἴποτε ἄλλοτε παρατάξει πολέμων ὠρμάτο συμβαλεῖν. Βραδὺς μὲν γὰρ ἦν δι' ἀσφάλειαν, Θεοῦ δὲ βουλῇ πάντα πράττειν ἠξίου.

2 Ἐπὶ σχολῆς δὲ τῷ αὐτοῦ Θεῷ τὰς ἱκετηρίας ποιούμενος πάντως που καὶ θεοφανείας ἐτύγχανεν, εἶτα ὥσπερ θειοτέρῳ κινήθεις ἐμπνεύσει, τῆς σκηνηῆς ἀναπηδήσας ἐξαίφνης κινεῖν αὐτίκα τὰ στρατιωτικὰ καὶ μὴ μέλλειν

6. Ἐξ. 9, 12.

7. Ἐξ. 33, 7.

καταδιώκουν κατὰ πόδας, ὥστε ὁ φεύγων νὰ ἐξασφαλίσῃ σωτηρίαν. Διότι ἤλπιζεν ὅτι αὐτὸς κάποτε, συναισθανόμενος εἰς ποῖα κακὰ εἶχε φθάσει, θὰ ἐτερμάτιζε τὴν μανιακὴν θρασύτητα καὶ θὰ μετέστρεφε τὴν γνώμην πρὸς τὸν ὀρθὸν λογισμόν. Ἄλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἐσκέπτετο ταῦτα ἀπὸ ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν, ἤθελε νὰ εἶναι ἀνεξίκακος καὶ νὰ παράσχῃ συγγνώμην εἰς τὸν μὴ ἀνάξιον αὐτῆς· ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἀπέβαλλε τὴν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως σωρεύων κακὰ ἐπὶ κακῶν ἐπεχειρεῖ ἀκόμη τολμηρότερα κακουργήματα. Καὶ μάλιστα ἐθρασύνετο δι' ἄλλην μίαν φορὰν ἐπιδιδόμενος εἰς τὰ ἀπατηλὰ ἔργα τῶν γοήτων. Θὰ ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ λεχθῆ καὶ δι' αὐτὸν ὅτι ἀσφαλῶς «ὁ Θεὸς ἐσκήρυνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ»⁶, ὁμοίως μὲ τὸν παλαιὸν Αἰγύπτιον τύραννον.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος προσευχόμενος εἰς τὴν σκηνὴν ἐνίκα.

12 ¹ Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐμπλεκόμενος εἰς τοιαύτας ἀσχολίας ὠθεῖτο εἰς τὰ βάραθρα. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ὅταν εἶδεν ὅτι ἐχρειάζετο δευτέραν πολεμικὴν παράταξιν, ἀφιέρωσε τὸν ἐνδιάμεσον ἐλεύθερον χρόνον εἰς τὸν Σωτῆρα του. Ἔστησε τὴν σκηνὴν του ἔξω καὶ μακρὰν τοῦ στρατοπέδου, διήρχετο ἐδῶ τὸν καιρὸν μὲ ἀγνότητα καὶ καθαρότητα καὶ προσήυχετο εἰς τὸν Θεόν, σύμφωνα μὲ τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον προφήτην, περὶ τοῦ ὁποῖου τὰ θεία λόγια βεβαιώνουν ὅτι ἔστησε τὴν σκηνὴν ἐκτὸς τοῦ στρατοπέδου⁷. Παρέμενον δὲ πλησίον του ὀλίγοι, οἱ ἐκτιμώμενοι ἀπὸ αὐτὸν διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν θεοσέβειαν. Συνήθιζε νὰ πράττῃ τοῦτο καὶ ὅποτεδῆποτε ἄλλοτε ἠτοιμάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς πολεμικὴν σύγκρουσιν. Διότι χάριν ἀσφαλείας ἦτο βραδύς εἰς τὰς ἀποφάσεις του καὶ ἐπεθύμει νὰ πράττῃ τὰ πάντα κατὰ τὴν ² βουλήν τοῦ Θεοῦ. Ἐπιδιδόμενος δὲ εἰς τὰς ἱκετηρίους εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν του, ὅπωςδῆποτε ἠξιῶνετο καὶ θεοφανείας. Τότε, ὡσὰν νὰ ἐκινήθῃ ἀπὸ θείαν ἔμπνευσιν, αἰφνιδίως ἀνεπήδα καὶ διέτασσε νὰ κινηθοῦν τὰ στρατεύματα ἀμέσως καὶ νὰ μὴ ἀργοπορήσουν, ἀλλὰ νὰ πιάσουν

ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ὥρας ξιφῶν ἄπτεσθαι παρεκελεύετο. Οἱ δ' ἄθρόως ἐπιθέμενοι ἤβηδὸν ἔκοπτον, ἔστ' ἂν τὴν νίκην ἐν ὥρας ἄκαρεῖ ροπῇ ἀπολαβόντες τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἀνίστων ἐπινίκια.

Φιλανθρωπία περὶ τοὺς συλλαμβανομένους στρατιώτας.

- 13 ¹ Οὕτω μὲν δὴ βασιλεὺς ἄγειν ἑαυτὸν τε καὶ τὸν αὐτοῦ στρατὸν ἐν ταῖς τῶν πολέμων παρατάξεσι καὶ πάλαι πρότερον εἰώθει, τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν πρὸ τῆς ψυχῆς ἀειτιθέμενος καὶ πάντα ταῖς αὐτοῦ βουλαῖς πράττειν διανοούμενος ἐν εὐλαβείᾳ τε τιθέμενος τὸν τῶν πολλῶν ² θάνατον. Ἐνθεν οὐ μᾶλλον τῆς τῶν οἰκείων ἢ τῶν ἐχθρῶν προυνόει σωτηρίας. Διὸ καὶ κρατήσασιν ἐν μάχῃ τοῖς οἰκείοις τῶν ἀλόντων φειδῶ ποιεῖσθαι παρήνει μηδ' ἀνθρώπους ὄντας τῆς ὁμογενοῦς φύσεως ἐν λήθῃ γίνεσθαι. Εἰ δὲ καὶ ποτε τῶν ὀπλιτῶν τοὺς θυμοὺς ἀκρατεῖς ἑώρα, χρυσοῦ δόσει αὐτοὺς ἐχαλίνου, τὸν ζωγροῦντά τινά τῶν πολεμίων ὠρισμένη χρυσοῦ τιμᾶσθαι προστάτων ὀλκῆ. Καὶ τοῦτο δέλεαρ ἀνθρώπων σωτηρίας ἢ βασιλέως εὖρατο σύνεσις, ὥστ' ἤδη μυρίοι καὶ αὐτῶν ἐσώζοντο βαρβάρων, χρυσῶ βασιλέως τὴν ζωὴν αὐτοῖς ἐξωνουμένου.

Ἔτι περὶ τῶν ἐν σκηνηῇ προσευχῶν.

- 14 Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τούτοις ἀδελφὰ μυρία φίλα ἦν πράττειν βασιλεῖ καὶ ἄλλοτε. Καπὶ τοῦ παρόντος δὲ συνήθως πρὸ τῆς μάχης ἐφ' ἑαυτῷ σκηνοποιούμενος ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς τὴν σχολὴν ἀνετίθει, ραστώνης μὲν ἀπάσης καὶ τρυφηλῆς διαίτης ἀλλοτριούμενος ἀσιτίαις δὲ καὶ κακῶσει τοῦ σώματος πιέζων ἑαυτὸν, ταύτη τε τὸν Θεὸν ἱκετηρίοις λιταῖς ἰλεούμενος, ὡς ἂν δεξιὸν αὐτὸν καὶ βοηθὸν ἔχοι πράττοι τε ταῦτα ἄπερ αὐτῷ Θεὸς ἐμβάλλοι τῇ διανοίᾳ. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄυπνον ἐποιεῖτο τὴν ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίδα, οὐ μᾶλλον τῶν οἰκείων ἢ τῆς τῶν πολεμίων ὑπερευχόμενος σωτηρίας.

τὸ ξίφος τὴν ἰδίαν αὐτὴν στιγμὴν. Αὐτοὶ δὲ ἐπιτιθέμενοι ἀμέσως ἐπολέμων μὲ ἀνδρείαν, ὥστε νὰ κερδίσουν τὴν νίκην εἰς ἐλάχιστον χρόνον καὶ νὰ ὑψώσουν ἐπινίκια τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Φιλάνθρωπος μεταχείρισις τῶν αἰχμαλώτων στρατιωτῶν

- 13** ¹ Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συνηθίσει ἀπὸ παλαιὰ ὁ βασιλεὺς νὰ προχωρῇ καὶ νὰ ὀδηγῇ τὸν στρατὸν εἰς τὴν μάχην, τοποθετῶν τὸν Θεὸν ἐπάνω ἀπὸ τὴν ζωὴν του, προτιμῶν νὰ πράττῃ τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τὴν θέλησίν του καὶ φειδόμενος τὸν θάνατον τῶν πολλῶν.
- ² Ὅθεν ἐπρονόει καὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἐχθρῶν ὅσον καὶ τῶν ἰδικῶν του. Διὰ τοῦτο συνίστα εἰς τοὺς στρατιώτας τους, ὅταν κερδίζουν μάχην, νὰ φείδωνται τῆς ζωῆς τῶν αἰχμαλώτων καὶ νὰ μὴ λησμονοῦν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι τῆς ἰδίας φύσεως. Καὶ ὡσὰκις ἔβλεπε νὰ εἶναι ἀσυγκράτητοι οἱ θυμοὶ τῶν στρατιωτῶν, τοὺς ἐχαλιναγώγει μὲ προσφορὰν χρημάτων, καθορίζων νὰ δίδεται ὠρισμένη ποσότης χρυσοῦ εἰς τὸν συλλαμβάνοντα αἰχμάλωτον. Τοῦτο εὔρεν ὡς δέλεαρ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἢ σύνεσις τοῦ βασιλέως, ὥστε ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἐσώζοντο πολυάριθμοι, μὲ τὸ νὰ ἐξαγοράζεται ἡ ζωὴ των διὰ τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τὸν βασιλέα.

Συνέχεια περὶ τῶν προσευχῶν εἰς τὴν σκηνὴν

- 14** Αὐτὰς τὰς πράξεις καὶ πολυαρίθμους ἄλλας ὁμοίας μὲ αὐτὰς ἠρέσκετο νὰ πράττῃ ὁ βασιλεὺς καὶ ἄλλοτε. Κατὰ τὴν παροῦσαν δὲ στιγμὴν, κλεισμένος εἰς τὴν σκηνὴν του, ὅπως συνήθιζε πρὸ τῆς μάχης, ἀφιερώνετο εἰς τὰς προσευχὰς πρὸς τὸν Θεόν, ἀποφεύγων κάθε ἄνεσιν καὶ τρυφηλὴν διαβίωσιν, ἀσκῶν ἑαυτὸν μὲ νηστείαν καὶ κάκωσιν τοῦ σώματος καὶ ἐπικαλούμενος τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ μὲ ἰκεσίας, διὰ νὰ τὸν ἔχη προστάτην καὶ βοηθὸν καὶ νὰ πράττῃ ὅσα ὁ Θεὸς τοῦ ἐμβάλη εἰς τὴν διάνοιαν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐφρόντιζεν ἀγρύπνως περὶ τῶν κοινῶν, εὐχόμενος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τόσον τῶν ἐχθρῶν ὅσον καὶ τῶν ἰδικῶν του.

Δικινίου περὶ φιλίας δόλος καὶ εἰδωλολατρία.

- 15 Ἐπεὶ δ' ὁ μικρῶ πρόσθεν φυγὰς εἰρωνεῖα καθυπεκρίνετο φιλικὰς αὐθις ἀντιβολῶν σπείσασθαι δεξιάς, καὶ ταύτας αὐτῶ παρέχειν ἡξίου, ἐπὶ συνθηκῶν ὄροις βιωφελῶς καὶ τῶ παντὶ λυσιτελῶς προτεινομένης. Ταῖς μὲν οὖν συνθήκαις προθύμως ὑπακούειν ὁ δηλωθεὶς ὑπεκρίνετο ὄροις βεβαιῶν τὴν πίστιν, λαθραίαν δὲ αὐθις ὀπλιτῶν συνῆγεν παρασκευὴν καὶ πάλιν πολέμου καὶ μάχης κατῆρχεν βαρβάρους τ' ἄνδρας ἀνεκαλεῖτο συμμάχους, θεοὺς τε ζητῶν περιῆει ἑτέρους, ὡς ἂν ἐπὶ τοῖς προτέροις ἠπατημένος. Καὶ τῶν αὐτῶ πρὸ μικροῦ περὶ θεῶν ὁμιληθέντων οὐδεμίαν ἐν νῶ κατεβάλλετο μνήμην, οὐδὲ τὸν ὑπέρμαχον Κωνσταντίνου γνωρίζειν Θεὸν ἠθελε, πλείους δ' αὐτῶ καὶ καινότεροι γελοίως ἀνεζητοῦντο.

“Ὅπως μὴ ἀντιπολεμεῖν τῶ σταυρῶ Δικίνιος παρήνει τοῖς στρατιώταις.

- 16 Εἶτα ἔργῳ μαθὼν ὀπόση τις ἦν θεϊκὴ καὶ ἀπόρρητος ἐν τῶ σωτηρίῳ τροπαίῳ δύναμις, δι' ἧς ὁ Κωνσταντίνου κρατεῖν ἔμαθε στρατὸς, τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὀπλίταις παρήνει μηδαμῶς ἐξ ἐναντίας ἵεναι τούτῳ μηδ' ὡς ἔτυχεν ἀπεριβλέπτως ὄραν ἐπ' αὐτῶ· δεινὸν γὰρ εἶναι ἰσχύι αὐτῶ τε ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, διὸ χρῆναι φυλάττεσθαι τὴν πρὸς αὐτὸ συμβολήν. Καὶ δὴ ταῦτα συνταξάμενος, τῶ διὰ φιλανθρωπίαν ὀκνοῦντι καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ θάνατον ἀναβαλλομένῳ μάχῃ συμβαλεῖν ὤρματο. Οἶδε μὲν οὖν πολυπληθεῖα θεῶν θαρροῦντες σὺν πολλῇ δυνάμει χειρὸς στρατιωτικῆς ἐπήεσαν, νεκρῶν εἰδῶλα καμόντων ἐν ἀψύχοις ἀγάλμασι προβεβλημένοι· ὁ δ' εὖσε-

8. Οἱ ὄροι ἦσαν νὰ κατέχη ὁ Λικίνιος τὴν Θράκην, Μικρὰν Ἀσίαν, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, ὁ δὲ Κωνσταντίνος τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ.

9. Τοῦτο ὁμως δὲν συνέβη τόσον ταχέως, διότι ἡ νέα συμμαχία διήρκεσεν ὀκτῶ ἔτη (314-322).

Δολία φιλία καὶ εἰδωλολατρεία τοῦ Λικινίου

15 Ὅταν δὲ ὁ πρὸ ὀλίγου φυγὰς μὲ δολίαν ὑποκρισίαν παρεκάλει νὰ συνάψουν πάλιν φιλίαν καὶ συμμαχίαν, ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέχθη νὰ τοῦ παράσχη καὶ αὐτήν, προτεινομένην μὲ συγκεκριμένους ὄρους ὠφελίμους εἰς τὸν βίον καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ συνόλου⁸. Ὁ περὶ οὗ δὲ ὁ λόγος εἰς μὲν τὰς συνθήκας ὑπεκρίθη ὅτι ὑπακούει προθύμως βεβαιῶν τὴν πίστιν μὲ ὄρκους, ἐνῶ κρυφίως συνήθριζε στράτευμα⁹, ἐσχεδίαζε πάλιν πόλεμον καὶ μάχην, προσεκάλει βαρβάρους ὡς συμμάχους καὶ περιήρχετο εἰς ἀναζήτησιν ἄλλων θεῶν, ἀφοῦ εἶχεν ἀπατηθῆ ἀπὸ τοὺς προηγουμένους. Δὲν ἔφερεν εἰς τὴν μνήμην του καθόλου ὅσα εἶχεν εἶπει ὁ ἴδιος περὶ θεῶν προηγουμένως καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν ὑπέρμαχον Θεὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεζήτησε γελοίως περισσοτέρους καὶ νεωτέρους.

Πῶς ὁ Λικίνιος συνεβούλευσε τοὺς στρατιώτας του νὰ μὴ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ στυροῦ.

16 Ἐπειδὴ ἤδη εἶχε μάθει πόση θεϊκὴ καὶ μυστικὴ δύναμις ἐκρύπτετο εἰς τὸ σωτήριον τρόπαιον, διὰ τῆς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ νικᾷ ὁ στρατὸς τοῦ Κωνσταντίνου, συνεβούλευσε τοὺς στρατιώτας του νὰ μὴ ὀρμοῦν καθόλου πρὸς αὐτὸ καὶ νὰ μὴ τὸ ἀτενίζουσιν ἄνευ λόγου καὶ ἀπροφυλάκτως· διότι κατέχει φοβερὰν δύναμιν καὶ εἶναι εἰδικῶς εἰς αὐτὸν ἐχθρικὸν καὶ πολέμιον, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀποφεύγουν τὴν σύγκρουσιν μὲ αὐτό. Καὶ ἀφοῦ παρεσκευάσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὥρμησεν εἰς τὴν μάχην κατ' αὐτοῦ ὁ ὁποῖος ἀπὸ φιλανθρωπίαν ἐδίσταζε καὶ ἀνέβαλε τὸν κατ' αὐτοῦ θάνατον. Αὐτοὶ λοιπόν, θαρροῦντες εἰς τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ἐπροχώρησαν εἰς τὴν ἐπίθεσιν μὲ μεγάλην στρατιωτικὴν δύναμιν, προβάλλοντες εἰδωλα ταλαιπώρων νεκρῶν εἰς ἄψυχα ἀγάλματα· ὁ δὲ βασιλεὺς τειχι-

βείας θώρακι περιπεφραγμένος, τὸ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν σημεῖον ὡσπερ τι φόβητρον καὶ κακῶν ἀμυντήριον τῷ πλήθει τῶν ἐναντίων παρέταπτεν. Καὶ τέως μὲν ἐπεῖχε φειδοῖ χρώμενος τὰ πρῶτα, ὡς ἂν μὴ πρότερος κατάρχοι τοῦ πολέμου ὧν πεποιήτο συνθηκῶν εἶνεκα.

Νίκη Κωνσταντίνου.

- 17 Ὡς δ' ἐπιμόνως τοὺς ὑπεναντίους ἤδη τε ξιφῶν ἀπτομένους ἐώρα, τηνικαῦτα διαγανακτήσας βασιλεὺς μιᾷ ροπῇ πᾶσαν τὴν τῶν ἐναντίων ἐτροποῦτο δύναμιν ὁμοῦ τε τὰς κατ' ἐχθρῶν καὶ κατὰ δαιμόνων ἀπεφέρετο νίκας.

Δικινίου θάνατος, καὶ ἐπινίκια περὶ τούτου.

- 18 Εἶτα αὐτὸν τὸν θεομισῆ κάπειτα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν νόμῳ πολέμου διακρίνας τῇ πρεπούσῃ παρεδίδου τιμωρία, ἀπήγοντό τ' αὐτῷ τυράννω καὶ ἀπόλλυντο τὴν προσήκουσαν ὑπέχοντες δίκην οἱ τῆς θεομαχίας σύμβουλοι, οἱ τε σμικρὸν ἔμπροσθεν τῇ τῶν ματαίων ἐλπίδι μετεωρισθέντες ἔργῳ τὸν Κωνσταντίνου Θεὸν ὅστις ἦν παρελάμβανον καὶ τοῦτον ἄρα Θεὸν ἀληθῆ καὶ μόνον γνωρίζειν ὠμολόγουν.

Φαιδρότης καὶ πανηγύρεις.

- 19 1 Καὶ δὴ τῶν δυσσεβῶν ἀνδρῶν ἐκποδῶν ἡρμένων καθαρὰ λοιπὸν ἦσαν ἡλίου αὐγαὶ τυραννικῆς δυναστείας, συνήπτετό τε πᾶσα ὅση τις ὑπὸ Ρωμαίους ἐτύγχανε μοῖρα, τῶν κατὰ τὴν ἐφάν ἐθνῶν ἐνουμένων θατέρῳ μέρει, μιᾷ τε τῇ τοῦ παντὸς ἀρχῆ ὡσπερ τινὶ κεφαλῇ τὸ πᾶν κατεκοσμεῖτο σῶμα μοναρχικῆς ἐξουσίας διὰ πάντων ἡκούσης, λαμπραὶ τε φωτὸς εὐσεβείας μαρμαρυγαὶ τοῖς πρὶν καθημένοις ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου φαιδρὰς παρεῖχον ἡμέρας. Οὐδ' ἦν τις ἔτι προτέρων μνήμη

10. Καὶ πάλιν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκέρδισε τὸν ἀγῶνα μὲ διπλὴν μάχην τὸ 323, μίαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μίαν εἰς τὴν Θράκην.

σμένος μέ τόν θώρακα τῆς εὐσεθείας εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀντιπάλων παρέτασσε τὸ σωτήριο καὶ ζωοποιὸν σύμβολον ὡς φόβητρον καὶ ἀμυντήριο ἀπὸ τὰ κακὸ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνεκρατεῖτο ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῶν πρώτων ὄπλων, διὰ νὰ μὴ ἀρχίσῃ πρώτος τὸν πόλεμον, ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας εἶχε κάμει.

Νίκη τοῦ Κωνσταντίνου

17 Μόλις ὅμως ἀντελήφθη τοὺς ἀντιπάλους νὰ ἐπιμένουν καὶ νὰ πιάνουν ἤδη τὰ ξίφη των, τότε ὁ βασιλεὺς μέ μίαν ἔφοδον κατετρόπωσε τὴν δύναμιν τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐθριάμβευσε ταυτοχρόνως κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν δαιμόνων¹⁰.

Θάνατος τοῦ Λικινίου καὶ ἐπινίκια τοῦ γεγονότος

18 Ἐπειτα ἐφαρμόσας εἰς τὸν θεομισῆ αὐτὸν καὶ ἐν συνεχεία εἰς τοὺς γύρω του τὸν νόμον τοῦ πολέμου, τοὺς παρέδωσεν εἰς τὴν πρέπουσαν τιμωρίαν. Τότε οἱ σύμβουλοι τῆς θεομαχίας μαζί μέ τὸν ἴδιον τὸν τύραννον ὠδηγήθησαν εἰς τὸν θάνατον ὑποστάντες τὴν ἀρμόζουσαν τιμωρίαν. Καὶ οἱ πρὸ ὀλίγου παρασυρθέντες ἀπὸ τὴν ἐλπίδα εἰς τοὺς ματαίους θεοὺς ἐδιδάχθησαν μέ ἔργον τὸν Θεὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὠμολόγησαν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἀναγνωρίζουν αὐτὸν ὡς τὸν ἀληθινὸν καὶ μόνον Θεόν.

Χαρὰ καὶ πανηγύρεις.

19 Καὶ τώρα μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν δυσσεβῶν ἀνδρῶν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἦτο καθαρὸν ἀπὸ κάθε τυραννικὴν καταδυνάστευσιν. Συνεδέθησαν ὅλα τὰ μέρη τῆς ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας, καθὼς αἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι ἠνώθησαν μέ τὸ ἄλλο τμήμα, καὶ ὅλον τὸ σῶμα τῆς αὐτοκρατορίας ἐστολίσθη μέ μίαν καθολικὴν ἀρχὴν ὡς κεφαλὴν μοναρχικῆς ἐξουσίας διηκούσης διὰ μέσου ὄλων. Λαμπραὶ δὲ ἀνταύγεια φωτὸς εὐσεθείας παρεῖχον φαιδρὰς ἡμέρας εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι προηγουμένως ἐκάθηντο εἰς σκότος καὶ σκιὰν θανάτου. Καὶ δὲν ὑπῆρχε καμμία μνήμη παλαιοτέ-

κακῶν, ἀπανταχοῦ πάντων τὸν νικητὴν ἀνυμνούντων
μόνον τε τὸν τούτου σωτῆρα Θεὸν ὁμολογούντων γνωρί-
2 ζειν. Ὁ δ' ἀρετῆ θεοσεβείας πάσῃ ἔμπρέπων νικητῆς
βασιλεὺς (ταύτην γὰρ αὐτὸς αὐτῷ τὴν ἐπώνυμον κυριω-
τάτην ἐπηγορίαν εὔρατο τῆς ἐκ Θεοῦ δεδομένης αὐτῷ κα-
τὰ πάντων ἐχθρῶν τε καὶ πολεμίων νίκης εἵνεκα) τὴν
ἐῷαν ἀπελάμβανε, καὶ μίαν συνημμένην κατὰ τὸ παλαιὸν
τὴν Ρωμαίων ἀρχὴν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιεῖτο, μοναρχίας μὲν
ἐξάρχων Θεοῦ κηρύγματος τοῖς πᾶσι, μοναρχία δὲ καὶ
αὐτὸς τοῦ Ρωμαίων κράτους τὸν σύμπαντα πηδαλιου-
3 χῶν βίον. Ἀφήρητό τε πᾶν δέος τῶν πρὶν πιεζούντων
τοὺς πάντας κακῶν, λαμπρᾶς δ' ἐπετέλουν ἑορτὰς οἱ
κατὰ πάσας ἐπαρχίας καὶ πόλεις δῆμοι, μειδιῶσι τε
προσώποις ὄμμασί τε φαιδροῖς οἱ πρὶν κατηφεῖς ἀλλή-
λοις ἐνέβλεπον, χοροὶ δ' αὐτοῖς καὶ ὕμνοι τὸν παμβασι-
λέα Θεὸν πρῶτιστα πάντων ὄντα δὴ τοῦτον ἐδίδασκον,
κᾶπειτα τὸν καλλίνικον παῖδάς τ' αὐτοῦ κοσμιωτάτους
καὶ θεοφιλεῖς καίσαρας φωναῖς ἀσχέτοις ἐγέραιρον,
κακῶν τ' ἀμνηστία παλαιῶν ἦν καὶ δυσσεβείας πάσης
λήθη, παρόντων δ' ἀγαθῶν ἀπόλαυσις καὶ προσέτι μελ-
λόντων προσδοκία.

“Ὅπως ὑπὲρ ὁμολογητῶν ἐνομοθέτει Κωνσταντῖνος.

20 1 Ἐπλοῦντο δὲ καὶ παρ' ἡμῖν, ὥσπερ οὖν καὶ πρότε-
ρον παρὰ τοῖς θάτερον μέρος τῆς οἰκουμένης λαχοῦσι, βα-
σιλέως φιλανθρωπίας ἔμπλεοι διατάξεις, νόμοι τε τῆς
πρὸς τὸν Θεὸν ὁσίας πνέοντες παντοίας παρεῖχον ἀγαθῶν
ἐπαγγελίας, τοῖς μὲν κατ' ἔθνος ἐπαρχιώταις τὰ πρόσφο-
ρα καὶ λυσιτελεῖ δωρούμενοι, ταῖς δ' ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ
2 τὰ κατάλληλα διαγορεύοντες. Ἀνεκαλοῦντο γοῦν ἐκεί-
νους πρῶτιστα πάντων ὅσοι τοῦ μὴ εἰδωλολατρῆσαι χά-
ριν ὑπὸ τῶν κατ' ἔθνος ἡγουμένων ἐξορίας καὶ μετοι-
κίας ὑπέμειναν, κᾶπειτα τοὺς βουλευτηρίοις ἐγκριθέν-

11. Βλ. ταῦτα εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν 10, 9, 7-8.

12. Βλ. Ἐκκλ. Ἱστορία 10, 9, 8.

ρων κακῶν, ἀλλ' ὅλοι παντοῦ ἀνύμνουν τὸν νικητὴν καὶ ὠμολόγουν ὅτι ἀναγνωρίζουν ὡς Θεὸν μόνον τὸν Σωτῆρα
 2 τούτου. Ὁ δὲ διαπρέπων μὲ πᾶσαν ἀρετὴν θεοσεβείας
 ΝΙΚΗΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ (διότι αὐτὴν τὴν ἐπωνυμίαν εὔρεν ὁ ἴδιος δι' ἑαυτὸν κατάλληλον νὰ ἀποδώσῃ τὴν δοθεῖσαν ἀπὸ τὸν Θεὸν νίκην ἐναντίον ὄλων τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων) κατελάμβανε τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐκυβέρνα τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Ρωμαίων συνηνωμένην ὅπως παλαιὰ ὡς μονοκράτωρ. Ὅπως δὲ αὐτὸς πρῶτος διεκήρυξεν εἰς ὅλους τὴν μοναρχίαν τοῦ Θεοῦ, οὕτως αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐκυβέρνα ὅλον τὸν βίον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὡς μονάρχης.
 3 Ἀπεμακρύνθη τῶρα κάθε φόβος ἀπὸ τὰ πιέζοντα πρωτύτερα τοὺς πάντας κακά, οἱ κάτοικοι τῶν κατὰ τόπους ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων ἐτέλουν λαμπρὰς ἐορτάς, οἱ πρὶν κατηφεῖς ἀντίκρυζον ἀλλήλους χαμογελαστοὶ καὶ χαρούμενοι, μὲ χοροὺς καὶ ὕμνους ἐκήρυσσον τὸν παμβασιλέα Θεὸν ὡς ὑπάρχοντα ὑπεράνω ὄλων καὶ ἔπειτα ἐτίμων μὲ ἀσυγκρατήτους φωνὰς τὸν καλλίνικον βασιλέα καὶ τοὺς κοσμιωτάτους υἱοὺς καὶ θεοφιλεῖς καίσαρας. Παρατηρήθη ἀμνηστία τῶν παλαιῶν κακῶν καὶ λήθη πάσης δυσσεβείας καὶ ὅλοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν παρόντων ἀγαθῶν καὶ ἐπίσης εἰς τὴν προσδοκίαν τῶν μελλόντων¹¹.

Τί ἐνομοθέτησεν ὁ Κωνσταντῖνος
 περὶ τῶν ὁμολογητῶν.

20 1 Ἐδημοσιεύθησαν δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὅπως πρωτύτερα καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας, διατάγματα διαπνεόμενα ἀπὸ φιλόανθρωπον φρόνημα, ἐνῶ νόμοι ἐμφορούμενοι ἀπὸ πνεῦμα ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεὸν ὑπέσχοντο παντὸς εἶδους ἀγαθὰ, εἰς μὲν τοὺς λαοὺς τῶν ἐπαρχιῶν χορηγοῦντες τὰ πρόσφορα καὶ ὠφέλιμα, διὰ δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ὀρίζοντες τὰ κατάλληλα μέτρα¹². Οὕτως ἀνεκάλουν μὲν πρὶν ἀπὸ ὅλα ἐκείνους οἱ ὅποιοι λόγῳ ἀρνήσεως νὰ εἰδωλολατρήσουν ὑπέμειναν ἐξορίας καὶ μετατοπίσεις ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους διοικητάς, ἔπειτα δὲ ἀπήλλασσον τῶν ὑπηρε-

τας τῆς αὐτῆς ἔνεκεν αἰτίας ἠλευθέρουν τῶν λειτουργημάτων, καὶ τοῖς ἀφηρημένοις δὲ τὰς οὐσίας ἀναλαμβάνειν ταύτας ἐγκελευόμενοι. Οἱ τ' ἐν καιρῷ τοῦ ἀγῶνος καρτερία ψυχῆς διὰ Θεὸν λαμπρυνόμενοι, μετάλλοις κακοπαθεῖν παραδοθέντες, ἢ νήσοις οἰκεῖν κριθέντες, ἢ δημοσίοις ἔργοις δουλεύειν κατηναγκασμένοι, τούτων ἀθρόως ἀπάντων ἐλευθερίας ἀπήλανον. Καὶ τοὺς στρατιωτικῆς δ' ἀξίας δι' ἔνστασιν θεοσεβείας ἀποβλήτους γενομένους ἀνεκαλεῖτο τῆς ὕβρεως ἢ βασιλικῆ δωρεᾶ, τοῖς ἐπ' ἐξουσίας αἵρεσιν παρέχουσα ἢ τὰς οἰκείας ἀπολαμβάνειν καὶ διαπρέπειν τοῖς προτέροις αὐτῶν ἀξιώμασιν, ἢ ἀγαπῶντας τὸν εὐσταλῆ βίον πάντων λειτουργημάτων ἀνεπηρεάστους διατελεῖν. Καὶ τοὺς γυναικείοις δ' ἔργοις ἐφ' ὕβρει καὶ ἀτιμῖα δουλεύειν κριθέντας ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἠλευθέρουν.

“Ὅπως καὶ περὶ μαρτύρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

21 Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ταῦθ' ὑπομεινάντων ἢ βασιλέως ἐνομοθέτει γραφή. Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως τῶν αὐτῶν ἐντελῶς διηγόρευεν ὁ νόμος. Τῶν τε γὰρ ἀγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων τῶν ἐν ὁμολογίᾳ τὴν τελευτὴν ἀποθεμένων τοῦ βίου τὰς οὐσίας ἐκέλευε τοὺς τῶ γένει προσήκοντας ἀπολαμβάνειν, εἰ δὲ μὴ τούτων τις εἶη, τὰς ἐκκλησίας ὑποδέχεσθαι τοὺς κληῖρους. Καὶ τὰ ἐκ ταμείου δὲ πρότερον ἑτέροις ἢ κατὰ πρᾶσιν ἢ κατὰ δωρεᾶν ἐκποιηθέντα τὰ τ' ἐν αὐτῷ καταλειφθέντα εἰς τοῦπίσω προσήκειν τοῖς δεσπόταις ἀποδίδοσθαι τὸ τῆς δωρεᾶς γράμμα διεκελεύετο. Τοσαῦτα μὲν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ αἱ καταπεμφθεῖσαι δωρεαὶ παρεῖχον.

“Ὅπως καὶ τοὺς δήμους ἀνεκτήσατο.

22 Δήμοις τε τοῖς ἐκτὸς καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν τούτων ἕτερα

σιῶν ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχον ὀρισθῆ νά προσφέρουν ἀγαρεῖαν εἰς τὰ διοικητήρια διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν καὶ τέλος διέτασσον νά ἀποδοθοῦν εἰς τοὺς δικαιοῦχους αἰ
 3 δημευθεῖσαι περιουσίαι. Οἱ δὲ κοσμούμενοι μὲ ψυχικὴν καρτερίαν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὸν Θεόν, παραδοθέντες εἰς τὰ μεταλλεῖα διὰ νά κακουχηθοῦν ἢ κατεδικασθέντες νά κατοικοῦν εἰς νήσους ἢ κατεκριθέντες εἰς καταναγκαστικά ἔργα ἀπηλλάγησαν ἀμέσως ἀπὸ ὅλα αὐτά. Καὶ τοὺς ἀποταχθέντας δὲ ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ ἀξιῶματα μὲ αἰτιολογικὸν τὴν θεοσέβειαν ἀπήλασσαν ἀπὸ τὴν ἀτίμωσιν ἢ βασιλικὴ δωρεὰ παρέχουσα τὸ δικαίωμα ἐπιλογῆς ἢ νά ἀναλάβουν τὸν ἴδιον βαθμὸν καὶ διαπρέψουν εἰς τὰ προηγούμενα ἀξιῶματα ἢ, ἂν ἀγαποῦν τὸν εὐσταθῆ βίον, νά ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ κάθε ὑπηρεσίαν. Καὶ ἐκείνους δὲ οἱ ὅποιοι κατεδικάσθησαν νά δουλεύουν εἰς γυναικεῖα ἔργα πρὸς ἐξευτελισμὸν καὶ ἀτίμωσιν ἠλευθέρωσαν ὁμοίως μὲ τοὺς λοιπούς.

Τί ἐνομοθέτησε περὶ μαρτύρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

21 Αὐτὰ ἐνομοθέτησεν ἐγγράφως ὁ βασιλεὺς περὶ τῶν ὑπομεινάντων ταῦτα. Περὶ δὲ τῆς περιουσίας ὁ νόμος προέβλεπε πλήρως. Περὶ δὲ τῶν ἀγίων μαρτύρων τοῦ Θεοῦ, οἱ ὅποιοι ἐτελείωσαν τὸν βίον των μὲ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, παρήγγειλε νά ἀποδοθῆ ἡ περιουσία των εἰς συγγενεῖς των, ἐὰν δὲ δέν ἐπιζῆ κανεὶς ἀπὸ αὐτοῦς, νά δοθῆ ἡ κληρονομία εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ὁρίζε δὲ τὸ ἔγγραφον διάταγμα περὶ τῆς δωρεᾶς τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια εἶχον παραχωρηθῆ προηγουμένως ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον εἴτε διὰ πωλήσεως εἴτε διὰ δωρεᾶς καὶ τὰ ἀπομείναντα εἰς τὸ δημόσιον νά ἀποδοθοῦν πάλιν εἰς τοὺς κυριάρχους. Τόσας εὐεργεσίας παρεῖχον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὰ δημοσιευθέντα διατάγματα περὶ δωρεῶν.

Πῶς ἀνέκτησε καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ.

22 Ἄλλ' ἡ μεγαλοψυχία τοῦ βασιλέως ἐχορήγησε καὶ

ὑπερβάλλοντα τῷ πλήθει ἢ βασιλέως ἐδωρεῖτο μεγαλοψυχία, ἐφ' οἷς ἅπαντες οἱ καθ' ἡμᾶς, ὅσα τὸ πρὶν ἀκοῆ πυνθανόμενοι ἐν θατέρῳ μέρει τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς γιγνόμενα τοὺς εὖ πάσχοντας ἐμακάριζον, εὐχὴν τιθέμενοι τῶν ἴσων ἀπολαῦσαι καὶ αὐτοὶ ποτε, ταῦθ' ὑπ' ὄψεσιν ὁρῶντες, ἤδη καὶ σφᾶς εὐδαιμονίζειν ἠξίου, ξένον τι χρῆμα καὶ οἶον ὃ πᾶς αἰὼν ὑφ' ἡλίου ἀγαῖς οὐδεπώποτε ἰστόρησεν ἐπιλάμψαι τῷ θνητῷ γένει τὸν τοσοῦτον ὁμολογοῦντες βασιλέα. Ἄλλ' οἱ μὲν ὧδε ἐφρόνουν.

“Οτι Θεὸν τῶν ἀγαθῶν αἴτιον ἐκήρυττεν, καὶ περὶ ἀντιγράφων νόμων.

23 ¹ Ἐπεὶ δὲ πάνθ' ὑποτέτακτο βασιλεῖ Θεοῦ σωτῆρος δυνάμει, τὸν τῶν ἀγαθῶν αὐτῷ πάροχον τοῖς πᾶσι φανερόν ἐποίει, κᾶκεῖνον τῶν νικητηρίων αἴτιον ἀλλὰ μὴ αὐτὸν νομίζειν διεμαρτύρετο, τοῦτό τε αὐτὸ ἀνεκήρυττε διὰ χαρακτήρων Ρωμαίας τε καὶ Ἑλληνίδος φωνῆς εἰς ἕ-
² καστον ἔθνος ἐν γραφῇ διαπεμφθείση. Μάθοις δ' ἂν τοῦ λόγου τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς προσβαλὼν τοῖς δόγμασι δύο δ' ἦν ταῦτα, τὸ μὲν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ τοῖς ἐκτὸς κατὰ πόλιν δήμοις διαπεμφθέν, ὃ τῇ παρουσίᾳ προσῆκον ὑποθέσει ἔμοιγε δοκεῖ παρενθεῖναι, ὡς ἂν διὰ τῆς ἱστορίας μένοι καὶ διαφυλάττοιο τοῖς μεθ' ἡμᾶς καὶ ἡ τοῦδε τοῦ δόγματος ἐκθεσις πρὸς τε ἀληθείας καὶ τῶν ἡμετέρων διηγημάτων πίστῳσιν. Εἴληπται δ' ἐξ αὐθεντικοῦ τοῦ παρ' ἡμῖν φυλαττομένου βασιλικοῦ νόμου, ᾧ καὶ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἔγγραφος ὑποσημείωσις τῆς τῶν λόγων πιστώσεως οἷά τινι σφραγίδι κατασημαίνει τὴν μαρτυρίαν.

εἰς τὰ ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας πλήθη καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἄλλας προνομίας περισσοτέρας ἀπὸ αὐτά. Οὕτως ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα οἱ κάτοικοι τῆς ἰδικῆς μας ἀνατολικῆς περιοχῆς βλέποντες ὅσα προηγουμένως ἐμάνθανον ἐξ ἀκοῆς νὰ γίνωνται εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐμακάριζον τοὺς εὐεργετούμενους, εὐχόμενοι ν' ἀπολαύσουν καὶ αὐτοὶ κάποτε ὁμοίων ἀγαθῶν, νὰ εἶναι πλέον εἰς τὴν κατοχὴν των, ἐμακάριζον ἤδη καὶ τοὺς ἑαυτοὺς των, διακηρύσσοντες ὅτι ὁ μέγος αὐτὸς βασιλεὺς ἐπέλαμψεν εἰς τὸ θνητὸν γένος ὡς παράδοξον φαινόμενον, ὁποῖον ποτὲ ἕως τώρα δὲν ἀνέγραψεν ὅλη ἡ ἱστορία ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Ταῦτα ἐφρόνουν οὗτοι.

Ἔστι δὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Θεοῦ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν
καὶ ἀντίγραφα τῶν νόμων του.

- 23 ¹ Ὄταν δὲ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ὑπετάχθησαν ὅλα εἰς τὸν βασιλέα, ἐφάνέρωσεν εἰς ὅλους τὸν εἰς αὐτὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν καὶ διεκήρυξεν ὅτι πρέπει νὰ θεωροῦν αἴτιον τῶν νικητηρίων ἐκεῖνον καὶ ὄχι αὐτόν. Διεκήρυξε δὲ τοῦτο ἐγγράφως εἰς κείμενον γραμμένον λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, τὸ ὁποῖον ἔστειλεν εἰς ὅλας τὰς
- ² ἐπαρχίας. Θὰ διαπιστώσης δὲ τὴν σημασίαν τοῦ λόγου μας, ἂν ἀναγνώσης τὰ ἴδια τὰ διατάγματα. Ἦσαν δὲ ταῦτα δύο, ἀπευθυθέντα τὸ μὲν ἓν πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τοὺς ἐκτός ἐκκλησίας λαοὺς κατὰ πόλιν. Τὸ δεύτερον μοῦ φαίνεται πρέπον νὰ παραθέσω ἐδῶ, διότι ταιριάζει εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν, οὕτως ὥστε νὰ μείνη καὶ διαφυλαχθῆ χάριν τῶν μεταγενεστέρων διὰ τῆς ἱστορίας τὸ κείμενον τοῦ διατάγματος αὐτοῦ, συγχρόνως δὲ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰδικῆς μας ἐκθέσεως. Ἐχει δὲ ληφθῆ τὸ κείμενον ἀπὸ ἀύθεντικὸν ἀντίγραφον τοῦ βασιλικοῦ νόμου φυλασσομένου εἰς τὸ ἀρχεῖον μας, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἰδιόχειρος ὑπογραφή τοῦ βασιλέως, ἐπιβεβαιώνουσα ὡς σφραγίς τὴν μαρτυρίαν τῶν λόγων.

Νόμος Κωνσταντίνου περὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας
καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν ᾧ ἔστι ταῦτα.

24 ¹ Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Κωνσταντίου Ρωμαίων
αὐτοκράτορος, τὸ πρῶτον καταπεμφθὲν τοῖς ἐπὶ
γῆς ἐώας γράμμα μετὰ τὴν κατὰ τῶν τυράννων
νίκην.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπαρ-
χιώταις Παλαιστίνης.

² Ἦν μὲν ἄνωθέν τε καὶ πάλαι παρὰ τοῖς ὀρθῶς καὶ
σωφρόνως περὶ τοῦ κρείττονος δοξάζουσιν ἔκδηλος ἡ
διαφορὰ καὶ πᾶσαν ἀνείργουσα πόρρωθεν ἀμφιβολίαν, ὅ-
σω τῷ μέσῳ διήλλαττεν ἡ περὶ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ
σεβασμιωτάτης θεραπείας ἀκριβῆς παρατήρησις παρὰ
τοὺς πρὸς αὐτὴν ἐκπεπολεμωμένους τε καὶ καταφρονη-
2 τικῶς ἔχειν ἐθέλοντας. Νυνὶ δὲ καὶ μᾶλλον ἐπιφανεστε-
ραις πράξεσι καὶ κατορθώμασι λαμπροτέροις τό τε τῆς
ἀμφιβολίας ἄλογον ἀποδέδεικται καὶ ὀπόση τις ἡ τοῦ
μεγάλου Θεοῦ δύναμις, ἥνικα τοῖς μὲν πιστῶς τὸν σε-
μνότατον σέβουσι νόμον καὶ μηδὲν τῶν παραγγελμάτων
παραλύειν τολμῶσιν ἄφθονα τὰ ἀγαθὰ καὶ πρὸς τὰς ἐγ-
χειρήσεις ἰσχύς ἀρίστη καὶ μετ' ἐλπίδων ἀγαθῶν ἀπαν-
τῶσα, τοῖς δὲ τὴν ἀσεβῆ λαβοῦσι γνώμην πρὸς τὰς προ-
3 αιρέσεις ἀκόλουθα καὶ τὰ ἀποβαίγοντα ἦν. Τίς γὰρ ἂν
ἀγαθοῦ τύχοι τινός, τὸν τῶν ἀγαθῶν αἴτιον Θεὸν οὔτε
γνωρίζων οὔτε τὰ προσήκοντα σέβειν ἐθέλων; πίστιν
δὲ τῷ ρηθέντι καὶ τὰ ἔργα δίδωσιν».

Ἐπίδειγμα ἐκ παλαιῶν χρόνων.

25 «Εἰ γοῦν τις εἰς τοὺς ἄνωθεν εἰς δεῦρο παρατείναν-
τας χρόνους ἀναδράμοι τῷ νῶ καὶ τὰς πώποτε γενομέ-
νας πράξεις κατίδοι τῷ λογισμῷ, πάντας ἂν εὔροι τοὺς
μὲν ὅσοι δικαίαν καὶ ἀγαθὴν προκατεβάλλοντο τῶν πρα-
γμάτων κρηπίδα εἰς ἀγαθὸν καὶ προαγαγόντας τὰς ἐγ-
χειρήσεις πέρας, καὶ οἶον ἀπὸ ρίζης τινός ἡδείας κομι-
σαμένους καὶ τὸν καρπὸν γλυκύν, τοὺς δὲ ἀδίκους ἐπι-

Νόμος τοῦ Κωνσταντίνου περὶ τῆς εὐσεβείας εἰς Θεὸν καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται ταῦτα.

24 ¹ Διάταγμα Κωνσταντίνου τοῦ Κωνσταντίου αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων, τὸ πρῶτον¹⁸ ἀποσταλὲν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐπικράτειαν μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν τυράννων.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς τοὺς κατοικοὺς τῆς Παλαιστίνης.

Ἦτο ἀνέκαθεν ἔκδηλος καὶ πέραν πάσης ἀμφιβολίας διὰ τοὺς ἔχοντας ὀρθὴν καὶ σώφρονα ἀντίληψιν περὶ τοῦ Θεοῦ ἢ τεραστία διαφορὰ μεταξὺ τούτων οἱ ὅποιοι δεικνύουν σοβαρὰν ἐκτίμησιν τῆς σεβασμίας θρησκείας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι προτιμοῦν νὰ πο-
² λεμοῦν καὶ καταφρονοῦν αὐτήν. Μὲ πολὺ ἐπιφανεστέρας δὲ πράξεις καὶ λαμπρότερα κατορθώματα ἔχει ἀποδειχθῆ τόσον τὸ παράλογον τῆς ἀμφιβολίας ὅσον καὶ ἡ ἔκτασις τῆς δυνάμεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ τώρα, ὁπότε εἰς μὲν τοὺς σεβομένους πιστῶς τὸν σεμνότατον νόμον καὶ μὴ τολμῶντας νὰ καταλύσουν κανέν ἀπὸ τὰ παραγγέλματα προσεφέρθησαν ἄφθονα ἀγαθὰ καὶ μεγάλη καὶ ἐλπιδοφόρος δύναμις πρὸς τὰ ἐγχειρήματά των, εἰς δὲ τοὺς ἔχοντας ἀσεβὲς φρόνημα ἀνάλογα πρὸς τὰς προαιρέσεις ἦσαν
³ καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Διότι ποῖος δύναται νὰ ἐπιτύχη ἀγαθόν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τὸν αἴτιον τῶν ἀγαθῶν Θεὸν οὔτε θέλει νὰ τοῦ ἀπευθύνῃ τὸν προσήκοντα σεβασμόν; Τὸν λόγον αὐτὸν πιστοποιοῦν τὰ ἔργα».

Παράδειγμα ἀπὸ παλαιοῦς χρόνους.

25 «Ἐάν πράγματι ἀνατρέξῃ μὲ τὸν νοῦν του κανεὶς εἰς τὸ παρελθόν, τὸ ἀπώτερον καὶ τὸ πρόσφατον, καὶ ἀναλογισθῇ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τοὺς περασμένους αἰῶνας, θὰ εὖρη ὅτι ὅλοι ὅσοι ὡς κρηπίδα τῆς διαγωγῆς των ἔθεσαν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔφεραν τὰ ἐγχειρήματά των εἰς ἀγαθὸν πέρας καὶ παρήγαγον γλυκὺν καρπὸν ὡσάν ἀπὸ γλυκεῖαν ρίζαν. Ἀπὸ τὸ

χειρήσαντας τόλμαις καὶ ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνοήτως ἐκμανέντας ἢ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος λογισμὸν ὅσιον οὐδένα λαβόντας, ἀλλὰ φυγᾶς, ἀτιμίας, δημεύσεις, σφαγᾶς τοιαῦτα πολλὰ τολμήσαντας, καὶ οὔτε μεταμεληθέντας ποτὲ οὔτε τὸν νοῦν ἐπιστρέψαντας πρὸς τὰ καλλίω, ἴσων καὶ τῶν ἀμοιβαίων τυχόντας. Καὶ ταῦτ' αὖ γε οὐκ ἂν ἀπεικότως οὐδ' ἂν ἀπὸ λόγου συμβαίνοι».

Περὶ διωχθέντων καὶ διωκτῶν.

26

«Ὅσοι μὲν γὰρ δικαίας γνώμης ἐπὶ τινὰς ἔρχονται πράξεις καὶ τὸν τοῦ κρεῖττονος φόβον διηνεκῶς ἔχουσιν ἐν νῶ, βεβαίαν τὴν περὶ αὐτὸν φυλάττοντες πίστιν, καὶ τοὺς παρόντας φόβους τε καὶ κινδύνους οὐκ ἄγουσιν τῶν μελλουσῶν ἐκείνων ἐλπίδων προτιμοτέρους, κἂν εἰ πρὸς καιρὸν δυσχερῶν τινῶν πειραθεῖεν, τῶ μείζονα ἑαυτοῖς ἀποκειῖσθαι πιστεύειν τιμᾶς ἦνεγκαν οὐδὲ τὰ προσπεσόντα βαρέως, ἀλλὰ τοσοῦτῳ λαμπροτέρας ἔτυχον εὐκλείας, ὅσῳ καὶ βαρυτέρων τῶν χαλεπῶν ἐπειράθησαν. Ὅσοι δὲ ἢ τὸ δίκαιον ἀτίμως παρεῖδον ἢ τὸ κρεῖττον οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τοὺς τοῦτο πιστῶς μετιόντας ὕβρεσι καὶ κολάσεσιν ἀνηκέστοις ὑποβαλεῖν ἐτόλμησαν, καὶ οὐχ ἑαυτοὺς μὲν ἀθλίους ἐφ' οἷς διὰ τὰς τοιαύτας ἐκόλαζον προφάσεις ἔκριναν, εὐδαίμονα δὲ καὶ μακαριστοὺς τοὺς καὶ μέχρι τῶν τοιούτων τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον διασωζομένους εὐσέβειαν, τούτων πολλὰ μὲν ἔπεσον στρατιαί, πολλὰ δὲ πρὸς φυγὴν ἐτράπησαν, πᾶσα δὲ τούτων πολέμων παράταξις εἰς αἰσχίστην ἔληξεν ἦτταν».

«Ὅσων ὁ διωγμὸς αἴτιος κακῶν τοῖς τολμήσασι κατέστη.

27

«Ἐκ τῶν τοιούτων ἀναφύονται πόλεμοι βαρεῖς, ἐκ τῶν τοιούτων πορθήσεις πανώλεθροι, ἐντεῦθεν ἐλαττώσεις μὲν τῶν πρὸς τὰς χρείας ἀναγκαίων πλῆθος δὲ τῶν ἐπηρητημένων δεινῶν, ἐντεῦθεν οἱ τῆς τοσαύτης ἀρχηγοὶ δυσσεβείας ἢ ἀνατλάντες τὰ ἔσχατα θάνατον πανώ-

ἄλλο δὲ μέρος θὰ εὕρη ὅτι ὅσοι διέπραξαν τολμηρὰς ἀδικίας καὶ ἢ πρὸς τὸ θεῖον ἀνοήτως ἐξεμάνησαν ἢ πρὸς τὰ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἠσθάνθησαν κανένα σεβασμὸν, ἀλλὰ ἐτόλμησαν νὰ ἐπιβάλουν ἐξορίας, δημεύσεις, σφαγὰς καὶ ἄλλα παρόμοια καὶ οὔτε μετενόησαν ποτὲ οὔτε ἔστρεψαν τὸν νοῦν των πρὸς τὰ καλύτερα, ἔλαβον ἴσην καὶ ἀνάλογον ἀμοιβήν. Καὶ αὐτὰ δὲν συμβαίνουν ἀναρμόστως οὔτε παραλόγως».

Περὶ διωχθέντων καὶ διωκτῶν.

- 26 «Διότι ὅσοι προβαίνουν εἰς ὁποιασδήποτε πράξεις μὲ δικαίαν κρίσιν καὶ ἔχουν διαρκῶς εἰς τὸν νοῦν τὸν φόβον τοῦ θεῖου, φυλάσσοντες βεβαίαν τὴν πρὸς αὐτὸ πίστιν καὶ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τοὺς παρόντας φόβους καὶ κινδύνους νὰ κυριαρχήσουν τῶν μελλουσῶν ἐκείνων ἐλπίδων, ἂν καὶ προσκαίρως δυνατὸν νὰ δοκιμάσουν ταλαιπωρίας, μὲ τὸ νὰ πιστεύουν ὅτι ἀπόκεινται εἰς ἑαυτοὺς ἀνώτεροι τιμαὶ καὶ τὰ παθήματα ὑπέφεραν ἐλαφρότερα, ἀλλὰ καὶ τόσον λαμπροτέραν δόξαν ἐπέτυχον ὅσον βαρύτερα δεινὰ ἐδοκίμασαν. Ἀντιθέτως ὅσοι ἢ περιεφρόνησαν τὸ δίκαιον ἢ δὲν ἀνεγνώρισαν τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐτόλμησαν νὰ ὑποβάλουν εἰς σκληρὰς ὕβρεις καὶ τιμωρίας τοὺς λατρεύοντας τοῦτο πιστῶς καὶ ἀντὶ νὰ θεωρήσουν ἑαυτοὺς ἀθλίους διότι ἐτιμῶρουν μὲ τοιαύτας προφάσεις, εὐδαίμονας δὲ καὶ μακαριστοὺς τοὺς παρ' ὅλα τὰ τοιαῦτα παθήματα διετηρήσαντας τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβειαν, τούτων πολλαὶ στρατιαὶ ἔπεσαν, ἄλλαι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ πᾶσα πολεμικὴ ἀναμέτρησις κατέληξεν εἰς ἤτταν».

Πόσων κακῶν αἴτιος κατέστη ὁ διωγμὸς
εἰς τοὺς τολμητίας.

- 27 «Ἀπὸ τὰ αἴτια αὐτὰ ἀναφύονται βαρεῖς πόλεμοι, ἀπὸ τὰ αἴτια αὐτὰ ἀναφύονται καταστρεπτικαὶ ἐρημώσεις, ἀπὸ αὐτὰ προέρχονται ἐλαττώσεις τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ζωὴν καὶ πλῆθος συνηρτημένων δεινῶν, ἀπὸ αὐτὰ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς τόσον μεγάλης δυσσεβείας ἢ ἀπέθανον ὑπομείναντες

λεθρον ἐδυστύχησαν, ἢ ζωὴν αἰσχίστην διαῖγοντες θανάτου ταύτην βαρυτέραν ἀπέγνωσαν, καὶ οἷον ἰσομέτρους ταῖς ἀδικίαις τὰς τιμωρίας ἐκομίσαντο. Τοσοῦτον γὰρ ἕκαστος εὗραντο συμφορῶν, ὅσον τις καὶ καταπολεμῆσαι τὸν θεῖον νόμον ὑπ' ἀλογίας προήχθη, ὥστε' αὐτοῖς μὴ παρὰ τὴν ζωὴν εἶναι βαρέα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὸ γῆς κολαστηρίων χαλεπώτερον προσδοκᾶσθαι τὸν φόβον».

“Ὅτι Θεὸς τῶν καλῶν ὑπηρέτην Κωνσταντῖνον ἐξελέξατο.

- 28** ¹ «Τοιαύτης δὴ καὶ οὕτως βαρείας δυσσεβείας τὰ ἀνθρώπεια κατεχούσης, καὶ τῶν κοινῶν οἷον ὑπὸ νόσου λοιμώδους τινὸς ἄρδην διαφθαρῆναι κινδυνευόντων καὶ θεραπείας σωτηρίου πολλῆς χρηζόντων, τίνα τὸ θεῖον ἐπινοεῖ κουφισμόν, τίνα τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν; Ἐκεῖνο δὲ πάντως νοητέον θεῖον, ὃ μόνον τε καὶ ὡς ὄντως ἔστι καὶ διαρκῆ κατὰ παντὸς ἔχει τοῦ χρόνου τὴν δύναμιν. Πάντως δὲ οὐ κόμπος τὸ τὴν παρὰ τοῦ κρείττονος
2 εὐποιίαν ὁμολογοῦντα σεμνολογεῖσθαι. Τὴν γὰρ ἐμὴν ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐπιτηδεῖαν ἐζήτησέν τε καὶ ἔκρινεν ἀπὸ τῆς πρὸς Βρεττανοῖς ἐκείνοις θαλάσσης ἀρξάμενος καὶ τῶν μερῶν, ἔνθα δύεσθαι τὸν ἥλιον ἀνάγκη τινὶ τέτακται, κρείττονί τινι δυνάμει ἀπωθούμενος καὶ διασκεδαννύς τὰ κατέχοντα πάντα δεινά, ἴν' ἅμα μὲν ἀνακαλοῖτο τὸ ἀνθρώπινον γένος τὴν περὶ τὸν σεμνότατον νόμον θεραπείαν τῇ παρ' ἐμοῦ παιδευόμενον ὑπουργία, ἅμα δ' ἢ μακαριστὴ πίστις αὔξοιτο ὑπὸ χειραγωγῶ τῷ κρείττονι».

Εὐσεβεῖς εἰς Θεὸν Κωνσταντίνου φωναὶ
καὶ ὁμολογητῶν ἔπαινος.

- 29** ¹ «Οὐδέποτε γὰρ ἂν ἀγνώμων περὶ τὴν ὀφειλομένην γενοίμην χάριν· ταύτην ἀρίστην διακονίαν, τοῦτο κεχαρισμένον ἑμαυτῷ δῶρον πιστεύσας, μέχρι καὶ τῶν ἐφ' ὧν πρόειμι χωρίων, ἃ βαρυτέραις κατεχόμενα συμφοραῖς

τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν ἢ ἐπέζησαν διάγοντες αἰσχίστην ζωὴν τὴν ὁποίαν θεωροῦν χειροτέραν ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ περίπου ἀπεκόμισαν τιμωρίας ἰσομέτρους πρὸς τὰς ἀδικίας. Διότι ἕκαστος ἐδοκίμασε τὸσον βαθμὸν συμφορῶν ὅσον κατεπολέμησε τὸν θεῖον νόμον παρακινούμενος ἀπὸ παραλογισμόν, ἐπὶ πλέον δὲ οὔτοι δὲν ὑποφέρουν ἐπὶ γῆς μόνον βαρείας τιμωρίας ἀλλὰ ἀναμένουν μὲ φόβον περισσοτέρας κολάσεως ὑπὸ τὴν γῆν».

Ἔτι ὁ Θεὸς ἐξέλεξε τὸν Κωνσταντῖνον ὑπουργὸν τῶν καλῶν.

- 28 ¹ «Ὅταν λοιπὸν τώρα κατεῖχε τὰ ἀνθρώπινα τοιαύτη καὶ τὸσον βαρεῖα δυσσέβεια καὶ ἡ κοινοπολιτεία ἐκινδύνευε νὰ καταστραφῇ πλήρως ὡσὰν ἀπὸ λοιμώδη νόσον καὶ εἶχεν ἀνάγκην πολλῆς βοηθείας πρὸς θεραπείαν, ποίαν ἀνακούφισιν ἐπενόησε τὸ Θεῖον, ποίαν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν; Καὶ πάντως ὡς Θεῖον πρέπει νὰ νοηθῇ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μόνον καὶ ὄντως καὶ διατηρεῖ τὴν δύναμιν αἰωνίως. Ὅπωςδήποτε δὲ δὲν ἀποτελεῖ κομπασμὸν τὸ νὰ παραδέχωμαι τὴν ἀπὸ τὸ θεῖον εὐεργεσίαν καὶ νὰ τὴν ² διακηρύσω. Διότι ἐζήτησε τὴν ὑπηρεσίαν μου ἐπειδὴ τὴν ἔκρινε κατάλληλον πρὸς τὴν βούλησίν του ἀρχίσας ἀπὸ τὴν βρεττανικὴν ἐκείνην θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὰ μέρη ὅπου κατ' ἀνάγκην δύνει ὁ ἥλιος, ἀπωθῶν μὲ κάποιαν ἀνωτέραν δύναμιν καὶ διασκορπίζων ὅλα τὰ κατέχοντα δεινά, ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀνακληθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ σεμνοτάτου νόμου παιδευόμενον διὰ τῆς ἰδικῆς μου ὑπουργίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ αὐξηθῇ ἡ εὐλογημένη πίστις ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ θεοῦ».

Εὐσεβεῖς ἐκφράσεις τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Θεὸν καὶ ἔπαινος ὁμολογητῶν.

- 29 ¹ «Πράγματι δὲν θὰ ἠδυνάμην ποτὲ νὰ γίνω ἀγνώμων πρὸς τὴν χάριν του. Πιστεύσας τοῦτο ὡς ἀρίστην διακονίαν, ὡς τὸ ἄριστον χαρισθὲν εἰς ἐμὲ δῶρον, ἐπροχώρησα ἕως τοῦς ἀνατολικούς τόπους, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ κατεῖ-

2 μείζονα καὶ τὴν παρ' ἡμῶν θεραπείαν ἐπεβοᾶτο. Πάν-
 τως δὲ καὶ ψυχὴν ὅλην καὶ πᾶν ὃ τί περ ἀναπνέω, καὶ
 ὅλως εἴ τι τῆς διανοίας στρέφεται, τοῦτο τῷ μεγίστῳ
 Θεῷ ὀφείλεσθαι παρ' ἡμῶν ὅλον ἀσφαλῶς πεπίστευκα.
 Οἶδα μὲν οὖν ἀκριβῶς, ὡς οὐδὲν τῆς παρ' ἀνθρώπων
 εὐνοίας χρήζοιεν ἂν οἱ τὴν οὐράνιον ὀρθῶς μεταδιώξαν-
 τες ἐλπίδα καὶ ταύτην ἐξαίρετόν τε καὶ ἀσφαλῶς ἐπὶ
 τῶν θείων καθιδρυσάμενοι τόπων τοσοῦτω τε τιμῶν ἀ-
 πολαύοντες μειζόνων, ὅσῳ περ σφᾶς αὐτοὺς τῶν γηί-
 3 νων ἐλαττωμάτων τε καὶ δεινῶν ἐχώρισαν. Τὰς ἀνάγ-
 κας δὲ ὁμῶς τὰς πρὸς καιρὸν ἐπενεχθείσας αὐτοῖς καὶ
 τὰς οὐ προσηκούσας βασάνους ἀπὸ τῶν οὐδὲν αἰτίων
 οὐδὲ ὑπευθύνων ὡς πορρωτάτω ἀνείργειν ἡμᾶς οἶμαι
 προσήκειν· ἢ γένοιτ' ἂν τὸ ἀτοπώτατον, ὑπὸ μὲν τοῖς
 διῶξαι τοὺς ἄνδρας προθυμηθεῖσιν τῆς περὶ τὸ θεῖον
 ἔνεκα θεραπείας τὸ καρτερικὸν καὶ στερερὸν τῆς ψυχῆς
 αὐτῶν ἱκανῶς διαγνωσθῆναι, ὑπὸ δὲ τῷ θεράποντι τοῦ
 Θεοῦ μὴ οὐκ εἰς λαμπρότερον καὶ μακαριστότερον σχῆ-
 μα τὴν δόξαν αὐτῶν ἀρθῆναι».

Νόμος ἀπολύων ἐξορισμοῦ καὶ βουλῆς καὶ δημεύσεως.

30

«Ἄπαντες τοίνυν, εἴτε τινες μετοικίαν ἀντὶ τῆς ἐ-
 νεγκούσης ἠλλάξαντο, ὅτι μὴ τὴν πρὸς τὸ θεῖον παρεῖ-
 δον πίστιν, ἤπερ ὅλαις ψυχαῖς σφᾶς αὐτοὺς καθιέρω-
 σαν, γνώμαις δικαστῶν ἀπηνέσιν ὑποβληθέντες, καθ'
 οὔς ἔτυχον ἕκαστοι χρόνους, εἴτε τινες βουλευτικοῖς
 συγκατηριθμήθησαν καταλόγοις, τὸν τούτων πρότερον
 ἀριθμὸν οὐ πληροῦντες, χωρίοις τε πατρώοις ἀποκατα-
 στάντες καὶ σχολῇ τῇ συνήθει τῷ πάντων ἐλευθερωτῇ
 Θεῷ χαριστήρια φερόντων· εἴτε τινες τῶν ὄντων ἐστέ-
 ροντο καὶ πάσης τῆς ὑπαρχούσης οὐσίας ἀποβολῇ κατα-
 πεπληγότες κατηφέστατον εἰς δεῦρο διῆγον βίον, οἰκῆ-
 σεσὶν τε ταῖς ἀρχαίαις καὶ γένεσιν καὶ περιουσίαις ἀπο-

14. Ἐννοεῖται ἐδῶ ἡ ἐγγραφή εἰς τοὺς καταλόγους τῶν βουλευ-
 τηρίων, δηλαδὴ τῶν διοικητηρίων τῶν πόλεων πρὸς προσφορὰν ἀγ-
 γαρίας.

χοντο ἀπὸ βαρυτέρας συμφοράς, ἐπεζήτησαν καὶ ἐντονω-
 2 τέραν θεραπείαν ἀπὸ ἡμᾶς. Πάντως δὲ πιστεύω ὅτι ὄλην
 τὴν ψυχὴν καὶ ὄλην τὴν πνοὴν μου, γενικῶς τὴν σκέ-
 ψιν ἢ ὁποῖα στρέφεται μέσα μου, ὅλα αὐτὰ τὰ ὀφείλω
 εἰς τὸν μέγιστον Θεόν. Γνωρίζω βεβαίως καλῶς ὅτι δὲν
 ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην τῆς εὐνοίας τῶν ἀνθρώπων ὅ-
 σοι ἐπεδίωξαν μέ ὀρθὸν τρόπον τὴν οὐράνιον ἐλπίδα
 καὶ ἐβάσισαν ταύτην ἐξαιρέτως καὶ ἀσφαλῶς εἰς τοὺς
 θεῖους τόπους, ἀπολαύοντες τόσον μεγαλυτέρων τιμῶν
 ὅσον περισσότερον ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὰ γήινα ἐλαττώ-
 3 ματα καὶ δεινὰ. Θεωρῶ ὅμως χρέος μου νὰ ἀπομακρύνω
 ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερα τοὺς καταναγκασμοὺς οἱ
 ὁποῖοι ἐπεβλήθησαν προσκαίρως καὶ τὰς ἀδίκους βασά-
 νους ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀθῶοι καὶ ἀνεῦθνοι.
 Ἄλλως θὰ συνέβαινε τὸ ἀτοπώτατον τοῦτο, ὑπὸ τὴν κυ-
 βέρνησιν μὲν τῶν προθύμων νὰ διώξουν τοὺς ἄνδρας ἐξ
 αἰτίας τῆς ἀφοσιώσεώς των πρὸς τὸ θεῖον νὰ διαγνωσθῇ
 ἐπαρκῶς ἡ καρτερία καὶ σταθερότης τῆς ψυχῆς των, ὑπὸ
 τὴν κυβέρνησιν δὲ τοῦ θεράποντος τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ ὑψωθῇ
 ἡ δόξα των εἰς λαμπροτέραν καὶ μακαριωτέραν μορφήν».

Νόμος ἀπαλλάσσων ἀπὸ ἐξορίας, βουλευτήριον
 καὶ δήμευσιν.

30 «Ὅλοι λοιπόν, εἴτε ἠλλαξαν κατοικίαν ἀντὶ τῆς πατρί-
 δος των διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν κατεφρόνησαν τὴν πίστιν
 πρὸς τὸ θεῖον, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀφιέρωσαν ἑαυτοὺς μὲ ὄλην
 τὴν ψυχὴν των, ὑποβληθέντες εἰς καταδίκην σκληρὰν ἀπὸ
 δικαστὰς κατὰ διαφόρους καιροὺς, εἴτε ἐνεγράφησαν εἰς
 βουλευτικούς καταλόγους ὑπηρεσίας, ἂν καὶ προηγουμένως
 ἐξηροῦντο ἀπὸ τοιαύτην ὑπηρεσίαν¹⁴, ἐπανερχόμενοι εἰς
 τὰς πατρικὰς οἰκίας καὶ τὴν συνήθη ἀσχολίαν, νὰ προσφέ-
 ρουν εὐχαριστηρίους ὕμνους εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν Θεόν
 εἴτε ἐστερήθησαν τῶν ἀγαθῶν των καὶ σαστισμένοι ἀπὸ
 τὴν ἀφαίρεσιν ὅλης τῆς περιουσίας των διῆγον ἕως τῶρα
 ἄθλιον βίον, νὰ ἀπολαύσουν τῆς εὐεργεσίας ἀπὸ τὸν Ὑψι-

δοθέντες τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος εὐποιίας χαίροντες ἀπολαύοιεν».

Τοὺς ἐν νήσοις δμοίως.

31 1 «Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσους οὐ βουλομένους νῆσοι κατέχουσιν τῆς προμηθείας ταύτης ἀπολαῦσαι προστάττομεν, ὅπως οἱ μέχρι νῦν ὄρων τε δυσχωρίαις καὶ περιρρύτῳ περικεκλεισμένοι θαλάσση τῆς σκυθρωπῆς τε καὶ ἀπανθρώπου ἐρημίας ἐλευθερωθέντες τοῖς φιλτάτοις σφᾶς αὐτοὺς ἀποδοῖεν, τὸν εὐκταῖον πόθον πληρώσαντες· οἱ πενιχρὰν ἐπὶ πολὺν χρόνον ζωὴν μετὰ τινος ἀποτροπαίου ρύπου διῆγον, οἷον ἄρπαγμὰ τι τὴν ἐπάνοδον ποιησάμενοι, καὶ τῶν φροντίδων εἰς τὸ λοιπὸν ἀπηλλαγμένοι, μὴ μετὰ φόβου σὺν ἡμῖν βιωῶεν. Μετὰ φόβου γὰρ ὑφ' ἡμῖν βιοῦν, οἱ Θεοῦ θεράποντες εἶναι αὐχοῦμέν τε καὶ πιστεύομεν καὶ εἰς ἀκοὴν ἐλθεῖν μόνον τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἶη, μήτι γε δὴ καὶ πιστεῦσαι· οἱ καὶ τὰς ἀλλοτρίας ἀμαρτίας διορθοῦν πεφύκαμεν».

Τοὺς ἐν μετάλλοις καὶ δημοσίοις ἀτιμωθέντας.

32 «Ὅσοι γε μὴν ἢ μοχθηραῖς μεταλλείαις ἐμπονεῖν κατεγνώσθησαν ἢ τὰς πρὸς τοῖς δημοσίοις ἔργοις ὑπηρεσίας πληροῦν, τῶν διαρκῶν μόχθων τὴν γλυκεῖαν σχολὴν ἀμειψάμενοι κουφότερον καὶ τὸν μετ' ἐξουσίας ἤδη βιούντων βίον, τὰς ἀμέτρους τῶν πόνων ἀηδίας εἰς πραεῖαν ἄνεσιν καταλύσαντες. Εἰ δὲ καὶ τῆς κοινῆς παρησιας ἀποπεσόντες ὑπάρχοιέν τινες καὶ δυστυχήσαντες ἀτιμίαν, μετ' εὐφροσύνης τῆς προσηκούσης, οἷον ἀποδημία τινὶ χρονίῳ ἐχωρίσθησαν, τὴν προτέραν ἀξίαν ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς αὐτῶν ἐπειγέσθωσαν πατρίδας».

στον, ἀποδιδόμενοι εἰς τὰς οἰκίας, τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ κτήματά των».

Ὅμοίως διὰ τοὺς ἐξορίστους εἰς νήσους.

- 31 ¹ «Ἐπίσης δὲ διατάσσομεν νὰ ἀπολαύσουν τῆς προβλέψεως αὐτῆς καὶ ὅσοι εὐρίσκονται εἰς τὰς νήσους παρὰ τὴν θέλησίν των, οὕτως ὥστε αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἕως τῶρα ἦσαν ἀποκλεισμένοι ἀπὸ δύσβατα ὄρη καὶ περιβρέχουσαν θάλασσαν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν σκυθρωπὴν καὶ ἀπάνθρωπον ἐρημίαν καὶ ἀποδοθοῦν εἰς τοὺς φιλτάτους οἰκείους των, ἐκπληρώνοντες τὸν διακαῆ πόθον των.
- 2 Ὅσοι διῆγον ἐπὶ πολὺν χρόνον πενιχρὰν ζωὴν μὲ κάποιαν ἀποτροπαίαν ἀκαθαρσίαν, νὰ συμβιώσουν μὲ ἡμᾶς ἀφόβως, κερδίσαντες τὴν ἐπάνοδον ὡσὰν εἶδος λείας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ ἀγωνίαν. Ἀκόμη καὶ νὰ ἀκουσθῆ ὅτι ὑπὸ τὴν διακυβέρνησιν ἡμῶν, οἱ ὁποῖοι καυχώμεθα καὶ πιστεύομεν ὅτι εἴμεθα θεράποντες τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχουν ἄνθρωποι ζῶντες μὲ φόβον εἶναι ἀτοπώτατον, πολὺ περισσότερον νὰ πιστευθῆ. Ἀποστολὴ ἡμῶν εἶναι νὰ διορθώσωμεν τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων».

Ὅμοίως διὰ τοὺς ἀτιμωτικῶς καταδικασθέντας εἰς μεταλλεῖα καὶ δημόσια ἔργα.

- 32 «Ὅσοι δὲ πάλιν κατεδικάσθησαν νὰ καταπονοῦνται εἰς τὰ βαρύτερα ἔργα τῶν μεταλλείων ἢ νὰ ὑπηρετοῦν εἰς δημόσια καταναγκαστικά ἔργα, ἃς διάγουν τῶρα ἄνετον καὶ ἐλεύθερον βίον ἀνταλλάσσοντες τοὺς διαρκεῖς μόχθους μὲ τὴν γλυκεῖαν ἀνάπαυσιν, μεταβάλλοντες τὰς ἀμέτρους ἀηδίας τῶν κόπων εἰς ἡρεμον ἄνεσιν. Ἐὰν δὲ ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἐξέπεσαν τοῦ κοινοῦ προνομίου τῆς ἐλευθερίας καὶ περιέπεσαν εἰς ἀτιμίαν, ὡσὰν νὰ ἐχωρίσθησαν εὐφροσύνην ἀπὸ πολυχρόνιον ἀποδημίαν, ἃς ἀναλάβουν μὲ τὴν ἀρμόζουσαν τὴν προηγουμένην κοινωνικὴν θέσιν των καὶ ἐπιστρέψουν ταχέως εἰς τὴν πατρίδα των».

Περὶ ὁμολογητῶν στρατευσαμένων.

33 «Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξετασθεῖσι μὲν ἐν στρατιω-
 τικαῖς ἀξίαις ποτέ, τούτων δὲ δι' ἀπηνῆ τε καὶ ἄδικον
 πρόφασιν ἐκπεσοῦσιν, ὅτι τὸ γινώσκειν τὸ κρεῖττον ὁ-
 μολογοῦντες προτιμότερον ἢς εἶχον ἀξίας ἤγον, ἔστω
 πρὸς βούλησιν ἢ τὰ στρατιωτικὰ στέργουσιν ἐφ' οὐπερ
 ἦσαν σχήματος μένειν, ἢ μετὰ ἀφέσεως ἐντίμου ἔλευ-
 θέραν ἄγειν σχολήν· πρέπον γὰρ ἂν εἶη καὶ ἀκόλουθον
 τὸν τοσαύτην μεγαλοψυχίαν καὶ καρτερίαν πρὸς τοὺς
 ἐπενεχθέντας κινδύνους ἐπιδειξάμενον καὶ σχολῆς, εἰ
 βούλοιο, καὶ τιμῆς πρὸς τὴν αἵρεσιν ἀπολαύειν».

Ἐπολύσεις τῶν ἐν γυναικείοις ἢ εἰς δουλείαν
 δοθέντων ἐλευθέρων.

34 1 «Καὶ μὴν καὶ ὅσοι τῆς εὐγενείας πρὸς βίαν στερό-
 μενοι τοιουτότροπὸν τινα γνῶσιν δικαστῶν ὑπέστησαν,
 ὥστε ἢ γυναικείοις ἢ λινοῦφίοις ἐμβληθέντες ἀήθη καὶ
 ἄθλιον ὑπομένειν πόνον ἢ οἰκέται νομίζεσθαι τοῦ ταμειί-
 ου, οὐδὲν αὐτοῖς τῆς προτέρας ἐπαρκεσάσης γενέσε-
 ως, οὗτοι τιμῶν τε ὧν ἀπέλαυον πρόσθεν καὶ τοῖς τῆς
 ἐλευθερίας καλοῖς ἐνευφραινόμενοι, ἀνακαλεσάμενοι τὰς
 συνήθεις ἀξίας, μετὰ πάσης λοιπὸν εὐφροσύνης βιούν-
 2 των. Καὶ ὁ δουλείαν γε μὴν ἐλευθερίας ἀλλαξάμενος ἀ-
 θεμίτῳ τινὶ καὶ ἀπανθρώπῳ δήπου ἀπονοία, πολλᾶκις τε
 τὰς ἀήθεις διακονίας ἀποδυρᾶμενος, καὶ οἷον αἰφνίδι-
 ον οἰκέτην ἑαυτὸν ἐντ' ἐλευθέρου γνούς, ἐλευθερίας τῆς
 πρόσθεν καθ' ἡμέτερον λαβόμενος πρόσταγμα, ἀποδιδό-
 τω τε τοῖς γεννήτορσιν ἑαυτὸν καὶ πόνους τοὺς ἐλευθέ-
 ρῳ πρέποντας μετίτω, ἅς προεμόχθησεν οὐκ οἰκείας δια-
 κονίας ἐκβαλὼν τῆς μνήμης».

Περὶ ὁμολογητῶν στρατιωτικῶν.

33 «Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ καταταχθέντες κάποτε εἰς στρατιωτικὰ ἀξιώματα, ἐκπεσόντες δὲ αὐτῶν μὲ σκληρὰν καὶ ἄδικον αἰτιολογίαν, διότι ἐθεώρησαν προτιμότερον τὸ νὰ ὁμολογοῦν ἀναγνώρισιν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὰ ἀξιώματά των, ἃς ἔχουν τὸ δικαίωμα ἐπιλογῆς· ἢ ἂν προτιμήσουν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, νὰ ἀναλάβουν τὸν βαθμὸν τὸν ὁποῖον εἶχον ἢ ἀποστρατευόμενοι ἐντίμως νὰ ζοῦν ἀδιατάραχον βίον· διότι εἶναι πρέπον καὶ συνεπὲς ὁποῖος ἐπέδειξε τοιαύτην μεγαλοψυχίαν καὶ καρτερίαν εἰς τοὺς ἐπιβληθέντας κινδύνους, νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα, ἂν θέλη, νὰ ἐπιλέξη ἢ τὴν ἀνάπαυσιν ἢ τὸ ἀξίωμα».

Ἀπολύσεις ἐλευθέρων πολιτῶν καταδικασθέντων
νὰ ἐργάζωνται εἰς γυναικωνίτας ἢ ὡς δοῦλοι.

34 1 «Τέλος ὅσοι ἐστερήθησαν βιαίως τῶν προνομίων τῆς εὐγενείας καὶ ὑπέστησαν τοιαύτην καταδίκην, ὥστε εἰσαχθέντες εἰς γυναικωνίτας ἢ λινοῦφαντήρια νὰ ὑποφέρουν ἀσυνήθη καὶ ἄθλιον κόπον ἢ νὰ θεωροῦνται δοῦλοι τοῦ δημοσίου ταμείου, χωρὶς νὰ τοὺς ὠφελῆση καθόλου ἡ εὐγενῆς καταγωγή, ὅλοι αὐτοὶ ἃς ἀνακτήσουν τὰ προηγούμενα ἀξιώματα καὶ ἃς ζοῦν μὲ χαρὰν, εἰς τὰς τιμὰς τὰς ὁποίας ἀπήλαυον προηγουμένως καὶ εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς
2 ἐλευθερίας. Καὶ ὁ ἀνταλλάξας τὴν ἐλευθερίαν μὲ τὴν δουλείαν λόγῳ ἀθεμίτου καὶ ἀπανθρώπου παραφροσύνης, κλαύσας πολλάκις διὰ τὰς ἀσυνήθεις ὑπηρεσίας καὶ εὐρῶν τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀντι ἐλευθέρου δοῦλον, λαμβάνων κατὰ πρόσταγμα ἡμῶν τὴν προηγουμένην ἐλευθερίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς γονεῖς του καὶ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ ἐπάγγελμα ἀρμόζον εἰς ἐλευθέρους, λησμονῶν τὰς ἀταιριάστους ἀσχολίας εἰς τὰς ὁποίας ἐμόχθησε προηγουμένως».

Περὶ κληρονομίας οὐσιῶν τῶν μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν καὶ μετοικισθέντων καὶ ταμιευθέντων.

- 35** ¹ «Παρεατέον δὲ οὐδὲ τὸ τῶν οὐσιῶν, ὧν ἕκαστοι κατὰ διαφόρους ἐστερήθησαν προφάσεις. Ἄλλ' εἴτε τινες τὸν ἄριστόν τε καὶ θεῖον ὑποστάντες ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου ἀφόβῳ τε καὶ θαρραλέᾳ γνώμῃ τῶν ὄντων ἐστερήθησαν, εἴτε τινες ὁμολογηταὶ καταστάντες τὴν αἰώνιον ἐλπίδα παρεσκεύασαν ἑαυτοῖς, ὅσοι τε μετοικῆσαι καταναγκασθέντες, ὅτι μὴ τοῖς διώξασιν εἶξαν παριδόντες τὴν πίστιν, τῶν ὄντων ἐστέροντο καὶ αὐτοί, ἢ εἴ γέ τινες οὐδὲ καταγνωσθέντες θάνατον στέρησιν ἐδυστύχησαν τῶν ὄντων, τούτων τοῖς πρὸς γένους προσνέμεσθαι ² τοὺς κλήρους προστάττομεν. Πάντως δὲ διαγορευόντων τῶν νόμων τῶν ἀγχιστέων τοὺς ἐγγυτέρω, ράδιον διαγινώσκειν οἷς προσήκουσιν οἱ κληροῖ, καὶ ὅτι οὗτοι κατὰ λόγον ἐπὶ τὴν διαδοχὴν ἔλθοιεν ἂν, οἵπερ ἦσαν οἰκειότεροι καὶ αὐτομάτῳ χρησαμένων ἐκείνων τῷ τέλει».

Τῶν μὴ ἐχόντων συγγενεῖς κληρονόμον εἶναι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν δοθέντα τισὶ βέβαια μένειν.

- 36** «Εἰ δὲ τῶν ἀγχιστέων μηδεὶς ὑπολείποιο μηδενὸς τῶν προειρημένων κατὰ λόγον ἂν γενόμενος κληρονόμος, μήτε τῶν μαρτύρων φημί, μήτε τῶν ὁμολογησάντων, μήτε τῶν μετοίκων τῶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μεταστάντων προφάσει, ἢ καθ' ἑκάστους αἰεὶ τοὺς τόπους ἐκκλησία διαδέχεσθαι τετάχθω τὸν κληρὸν· οὐκ ἔσται δὲ τοῦτο πάντως οὐδὲ τοῖς ἀπελθοῦσι βαρὺ, εἴπερ ἦς ἕνεκα πάντας ὑπέστησαν πόνους κληρονόμον εὐτυχοῖεν ταύτην. Προσκειῖσθαι γε μὴν ἀναγκαῖον καὶ τόδε, ὡς εἰ τῶν προειρημένων τινὲς ἐδώρῃσαντό τι τῶν ὄντων οἷς ἐβούλοντο, τούτοις τὴν δεσποτείαν εὐλογον κυρίαν μένειν».

15. Ἐννοεῖται ὅτι ὄλοι αἱ ἀνωτέρω καταδίκαι συνεπήγοντο καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας.

Περὶ κληρονομίας τῶν περιουσιῶν τῶν μαρτύρων
καὶ ὁμολογητῶν, ὡς καὶ τῶν ὑποστάντων ἐξορίαν
καὶ δήμευσιν.

35 ¹ «Δὲν πρέπει δὲ νὰ παραλείψωμεν οὔτε τὰς περιουσίας τὰς ὁποίας ἐστερήθησαν μὲ διαφόρους ὁ καθείς προφάσεις. Ὅσων ἐστερήθησαν τὰ ὑπάρχοντά των διότι υπέστησαν τὸν ἄριστον καὶ θεῖον ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου μὲ ἄφοβον καὶ θαρραλέαν γνώμην ἢ διότι γενόμενοι ὁμολογηταὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐλπίδα τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ὅσων ἐπίσης ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσουν, διότι δὲν ὑπεχώρησαν εἰς τοὺς διώκτας περιφρονοῦντες τὴν πίστιν, καὶ ἐστερήθησαν τῶν ὑπαρχόντων καὶ αὐτοί, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅσων ἔχασαν τὰ ὑπάρχοντα, ἂν καὶ δὲν κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, τούτων προστάσσομεν νὰ δοθοῦν αἱ κληρονομίαι εἰς τοὺς συγγενεῖς¹⁵. Ἐπειδὴ δὲ ὅπωςδήποτε οἱ νόμοι ὀρίζουν νὰ δίδεται ἡ κληρονομία εἰς στενωτέρους συγγενεῖς, εἶναι εὐκόλον νὰ διευκρινισθῇ εἰς ποίους ἀνήκουν αἱ κληρονομίαι, καὶ ὅτι εὐλόγως διάδοχοι θὰ γίνουσι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι θὰ ἦσαν πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ ἂν ἐκεῖνοι ἀπέθνησκον μὲ φυσικὸν θάνατον».

Τῶν μὴ ἐχόντων συγγενεῖς κληρονόμος νὰ εἶναι
ἡ Ἐκκλησία καὶ αἱ γενόμεναι δωρεαὶ ἐπικυρώνονται.

36 «Ἐὰν δὲ δὲν ἀπομένη κανεὶς συγγενῆς κάποιου ἀπὸ τοὺς προειρημένους διὰ νὰ καταστῇ νόμιμος κληρονόμος, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς μάρτυρας, τοὺς ὁμολογητάς, τοὺς ἐκτοπισθέντας διὰ κάποιαν ἀπὸ τὰς αἰτίας αὐτάς, ὀρίζω νὰ λαμβάνη τὴν κληρονομίαν κάθε φοράν ἢ κατὰ τόπους Ἐκκλησία. Τοῦτο δὲ ὅπωςδήποτε δὲν θὰ εἶναι ἄδικον διὰ τοὺς ἀποδημήσαντας, ἐὰν θὰ ἔχουν κληρονόμον ἐκείνην χάριν τῆς ὁποίας υπέστησαν ὅλα τὰ παθήματα. Εἶναι δὲ ἀναγκαῖον νὰ προστεθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἂν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προειρημένους ἐδώρισαν κάτι εἰς ὁποιοσδήποτε ἤθελον, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ νὰ μὲνη εὐλόγως εἰς τὴν κυριότητα τούτων».

Ἐποδιδόναι τοὺς κατέχοντας τὰ τοιαῦτα χωρία καὶ κήπους καὶ οἰκίας χωρὶς ὧν ἔκαρπώσαντο.

37 «Ὅπως δὲ μηδὲ πλάνη τις ἐμφαίνοιτο τῷ προστάγματι ἀλλ' ἔτοιμον εἶη τὸ δίκαιον ἅπασιν γινώσκειν, εἰδέτωσαν ἅπαντες, εἴτε χωρίον εἴτε οἰκίαν εἴτε κήπον εἴτε ἕτερόν τι τῶν προειρημένων κατέχοιεν, καλὸν καὶ λυσιτελοῦν αὐτοῖς εἶναι καὶ ὁμολογεῖν καὶ ἀποκαθιστάναι σὺν ἀπάσῃ ταχυτῆτι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα φανεῖεν ἐξ αὐτῶν τινες ἀπὸ τῆς οὐδαικῆς δεσποτείας πολλὰ καρπώσαντες, καὶ γίνεσθαι τούτων τὴν ἀπαίτησιν ἡμεῖς οὐδίκαιον κρίνομεν, ὅμως γε μὴν αὐτοὶ ὁπόσα τε καὶ ὁπόθεν συνέλεξαν ἐπιγνόντες τῷ ἁμαρτήματι τούτῳ συγχώρησιν γενέσθαι παρ' ἡμῶν δεηθήτωσαν, ὅπως ἅμα μὲν τῇ τοιαύτῃ διορθώσῃ ἢ φθάσασα λαθεῖν πλεονεξία, ἅμα δὲ ὁ μέγιστος Θεός, οἷον ἀντὶ μεταμελείας τινὸς τοῦτο προσέμενος, εὐμενῆς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτηθεῖσι γένοιτο».

Ποίω τρόπῳ χρῆ περὶ τούτων ἐπιδιδόναι δεήσεις.

38 «Ἐροῦσι μὲν γὰρ ἴσως ἀντ' ἀπολογίας προῖσχόμενοι οἱ τῶν τοιούτων οὐσιῶν καταστάντες δεσπότες, εἰ γε τοῦτο κρατεῖν ἐπ' αὐτῶν ἄξιον ἢ δυνατόν τὸ πρόσρημα, ὡς οὐκ ἦν οἷόν τε ἀποθέσθαι τὸ τηνικαῦτα, ἠνίκα πολύτροπος ἀπάντων τῶν δεινῶν ἦν θεά, ὣμῶς ἀπελαυνόμενοι, ἀφειδῶς ἀπολλύμενοι, ἀμελῶς ἐρριμμένοι, δημεύσεις τῶν οὐδὲν αἰτίων συχναί, διώξεις ἀκόρεστοι, τῶν ὄντων διαπράσεις· οἱ δὲ τοῖς τοιούτοις δισχυρίζονται λόγοις τινὲς καὶ ταῖς ἀπλήστοις ἐπιμένειεν προαιρέσειν, οὐκ ἀτιμώρητον ἑαυτοῖς τὸ τοιοῦτον αἰσθήσονται, καὶ μάλιστα ὁπότε οὕτω τὰ παρ' ἡμῶν τῷ μεγίστῳ διακονεῖται Θεῷ. Ὅσα γοῦν πρότερον ἢ ὀλέθριος ἀνάγκη συνηνάγκαζε λαμβάνειν, ταῦτα νῦν κατέχειν ἐπισφαλές

Περὶ ἐπιστροφῆς τῶν τοιούτων γαιῶν, κήπων καὶ οἰκιῶν ἀπὸ τοῦς κατέχοντας χωρὶς τὴν παραγωγὴν.

- 37** «Διὰ νὰ μὴ ἐμφανισθῆ δὲ καμμία ἀσάφεια εἰς τὸ πρόσταγμα, ἀλλὰ νὰ εἶναι εὐκόλον εἰς ὅλους νὰ μάθουν τὸ δίκαιον, ὡς γνωρίζουν ὅλοι, εἴτε ἀγρὸν κατέχουν εἴτε οἰκίαν, εἴτε κῆπον εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ προειρημένα, ὅτι καλὸν καὶ ὠφέλιμον εἶναι εἰς αὐτοῦς νὰ τὸ ὁμολογήσουν καὶ τὸ ἐπιστρέψουν μὲ κάθε ταχύτητα. Ἐὰν δὲ φανοῦν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοῦς ὅτι ἐκέρδισαν πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀδικον αὐτῆν κατοχὴν, ἡμεῖς δὲν κρίνομεν δικαίαν τὴν ἀπαίτησιν τῶν κερδῶν τούτων· παρὰ ταῦτα αὐτοὶ δηλώνοντες πόσα καὶ ἀπὸ ποῦ συνέλεξαν, ὡς παρακαλέσουν νὰ συγχωρηθοῦν ἀπὸ ἡμᾶς διὰ τὴν ἀδικίαν των ταύτην, οὕτως ὥστε ἀφ' ἐνός μὲν ἢ ἐπιδειχθεῖσα πλεονεξία νὰ θεραπευθῆ μὲ αὐτὴν τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ μέγιστος Θεὸς ἐκλαμβάνων τοῦτο ὡς εἶδος μετανοίας νὰ δειχθῆ εὐμενῆς διὰ τὰ ἀμαρτηθέντα».

Μὲ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ γίνωνται
πρὸς τοῦτο αἰτήσεις.

- 38** «Θὰ εἶπουν ὅμως ἴσως πρὸς ἀπολογία οἱ καταστάντες κύριοι τῶν τοιούτων περιουσιῶν, ἂν ὁ τίτλος αὐτός εἶναι δίκαιος καὶ δυνατός δι' αὐτοῦς, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποποιηθοῦν τὴν ἀπόκτησιν εἰς μίαν ἐποχὴν ὅποτε ἐπεκράτει τὸ θέαμα παντός εἶδους δεινῶν, πολλοὶ ἀπήγοντο μὲ ὠμότητα, ἐφονεύοντο χωρὶς λύπην, ἐρρίπτοντο χωρὶς φροντίδα, ἐγίνοντο δημεύσεις συχναὶ ἀθῶων ἀνθρώπων, ἀχόρταστοι διώξεις, πωλήσεις τῶν ὑπαρχόντων. Ἐὰν λοιπὸν μερικοὶ προβάλλουν τοιούτους λόγους καὶ ἐπιμένουν εἰς τὴν ἀπληστον συμπεριφορὰν των, θὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ μείνῃ ἀτιμώρητον, καὶ μάλιστα ὅταν τόσον ἀφωσιωμένη εἶναι ἡ διακονία ἡμῶν πρὸς τὸν μέγιστον Θεόν. Ὅσα λοιπὸν προηγουμένως ἐξηνάγκαζε νὰ λαμβάνουν ἢ ὀλεθρία περίστασις, τώρα εἶναι ἐπισφαλές νὰ κατέχουν· ἄλλωστε εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐ-

ὑπάρχει· ἄλλως τε καὶ παντὶ τρόπῳ τὰς ἀπληστίας λογισμοῖς καὶ παραδείγμασιν ἐλαττοῦν ἀναγκαῖον».

Ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδοῦναι τὸ ταμιεῖον χωρία καὶ κήπους καὶ οἰκίας καὶ λοιπά.

- 39 «Οὐδὲ τὸ ταμιεῖον, εἴ τι κατέχοι τῶν προειρημένων, βεβαίως κατέχειν συγχωρηθήσεται, ἀλλ' οἷον οὐδὲ ἀντιφθέγξασθαι πρὸς τὰς ἱεράς ἐκκλησίας τολμῆσαν, ὧν ἐπὶ χρόνον οὐ δικαίως κατέσχεν, τούτων ἐκστήσεται δικαίως ταῖς ἐκκλησίαις... ἅπαντα δ' ὅσα ταῖς ἐκκλησίαις προσήκειν ὀρθῶς ἂν φανείη, εἴτε οἰκίαι τὸ κτῆμα τυγχάνοιεν εἴτε ἀγροὶ τινες καὶ κῆποι εἴτε ὅποια δὴ ποτε ἕτερά τινα, οὐδενὸς τῶν εἰς τὴν δεσποτείαν ἐλαττουμένου δικαίου ἀλλ' ἀκεραίων πάντων μενόντων, ἀποκαθίστασθαι προστάττομεν».

Τὰ μαρτύρια καὶ τὰ κοιμητήρια ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδοθῆναι.

- 40 «Καὶ μὴν καὶ τοὺς τόπους αὐτούς, οἳ τοῖς σώμασι τῶν μαρτύρων τετίμηνται καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἐν δόξου ὑπομνήματα καθεστᾶσιν, τίς ἂν ἀμφιβάλῃ μὴ οὐχὶ ταῖς ἐκκλησίαις προσήκειν, ἢ οὐχὶ καὶ προστάξειεν ἄν; ἢνίκα μῆτε δῶρον ἄμεινον μῆτε κάματος χαριέστερος καὶ πολλὴν ἔχων τὴν ὠφέλειαν ἕτερος ἂν γένοιτο, ἢ τοῦ θεοῦ προτρέποντος νεύματος τὴν περὶ τῶν τοιούτων ποιεῖσθαι σπουδὴν, καὶ ἃ μετὰ πονηρῶν ἐξηρέθη προφάσεων τῶν ἀδίκων καὶ μοχθηροτάτων ἀνδρῶν, ἀποκατασταθέντα δικαίως ταῖς εὐαγέσιν αὐθις ἐκκλησίαις ἀποσωθῆναι».

Τοὺς ἀγοράσαντας ἐκκλησιαστικὰ ἢ κατὰ δωρεὰν λαβόντας ἀποδοῦναι.

- 41 «Ἐπειδὴ δὲ ὀλοκλήρου προνοίας ἂν εἴη μηδὲ τούτους σιωπῇ παρελθεῖν, ὅσοιπερ ἢ ὠνῆς δικαίῳ ἐπρίαντό τι παρὰ τοῦ ταμιείου ἢ κατὰ δωρεὰν κατέσχον συγχωρηθέν, μάτην καὶ ἐπὶ τὰ τοιαῦτα τὰς ἀπλήστους ἐπιθυ-

λαττώνωμεν με κάθε τρόπον τὰς ἀπλήστους διαθέσεις, με συλλογισμοὺς καὶ με παραδειγματισμόν».

Περὶ ἀποδόσεως εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκτάσεων, κήπων, οἰκιῶν καὶ λοιπῶν ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον.

- 39 Δέν θὰ ἐπιτραπῆ οὔτε τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἂν κατέχη κάτι ἀπὸ τὰ προειρημένα, νὰ τὸ κατέχη μονίμως, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τολμήσῃ νὰ φέρῃ ἀντίρρησιν πρὸς τὰς ἱεράς ἐκκλησίας οὔτως εἰπεῖν, νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὰς ἐκκλησίας δικαίως ὅσα ἐπὶ χρόνον κατεῖχεν ἀδίκως... Προστάττομεν δὲ νὰ ἐπιστραφοῦν ὅλα ὅσα θὰ ἐφαίνετο κατὰ ὀρθὴν κρίσιν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἴτε οἰκίαι εἶναι τὰ κτήματα εἴτε ἀγροὶ εἴτε κῆποι εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο, χωρὶς νὰ ἐλαττώνεται τὸ δικαίωμα κυριότητος εἰς τίποτε, ἀλλὰ νὰ μένουν ὅλα ἀκέραια.

Περὶ ἀποδόσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν μαρτυρίων καὶ τῶν κοιμητηρίων.

- 40 Ἐξ ἄλλου ὡς πρὸς τοὺς τόπους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τιμηθῆ με τὴν ἀπόθεσιν τῶν σωμάτων τῶν μαρτύρων καὶ ἔχουν καταστῆ ὑπομνηστικὰ τῆς ἐνδόξου ἀναχωρήσεώς των, ποῖος ἀμφισβητεῖ νὰ δοθοῦν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ νὰ προστάξω σχετικῶς με αὐτό; Δέν ὑπάρχει καλύτερον δῶρον οὔτε ἄλλο χαριέστερον καὶ ὠφελιμώτερον ἔργον παρὰ νὰ φροντίζωμεν περὶ τῶν τοιούτων τόπων με τὴν προτροπὴν τοῦ θείου πνεύματος, οὔτως ὥστε ὅσα ἀφηρέθησαν με πονηράς προφάσεις ἀδίκων καὶ μοχθηροτάτων ἀνδρῶν νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἐπιστρεφόμενα δικαίως εἰς τὰς εὐαγεῖς ἐκκλησίας.

Περὶ ἀποδόσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀπὸ τοὺς ἀγοράσαντας ἢ λαβόντας ὡς δῶρα.

- 41 Ἐπειδὴ δὲ μία ὠλοκληρωμένη πρόνοια δέν πρέπει νὰ παρασιωπήσῃ οὔτε τούτους οἱ ὁποῖοι ἐπρομηθεύθησαν κάτι ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀγορᾶς ἢ τὸ κατέλαβον προσφερθὲν δωρεάν, ἐπεκτείνοντες καὶ

μίας ἐκτείνοντες, γινωσκέτωσαν, ὡς οἱ τοιοῦτοι, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα οἷς ἐτόλμησαν πρίασθαι ἀλλοτρίαν τὴν παρ' ἡμῶν εἰς αὐτοὺς ἐπειράθησαν καταστήσαι φιλανθρωπίαν, ὁμως ταύτης εἰς τὸν δυνατὸν καὶ πρέποντα τρόπον οὐκ ἀτυχήσουσιν. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τοσοῦτον ἀνήχθω».

Σέβειν τὸν Θεὸν σπουδαίως παραίνεσις.

42

«Ἐπειδὴ δὲ ἀποδείξεσιν ἐναργεστάταις καὶ σαφεστάταις ἐξεφάνη ἀρετῇ τε τοῦ πάντα δυνατοῦ Θεοῦ καὶ παραινέσεσιν ἅμα καὶ βοηθείαις, ἃς ὑπὲρ ἐμοῦ συχνὰς ἀξιοῖ ποιεῖσθαι, τὴν πρότερον κατέχουσιν πάντα τὰ ἀνθρώπεια δυσχέρειαν ἐκ πάσης ἤδη ἐληλάσθαι τῆς ὑφ' ἡλίῳ, οἱ καθ' ἓνα τε καὶ σύμπαντες ἐσπουδασμέναις καθορᾶτε φροντίσιν, τίς ἐκείνη καθέστηκεν ἐξουσία, τίς χάρις, ἢ τῶν μὲν πονηροτάτων καὶ μοχθηροτάτων τὸ ὡς εἰπεῖν σπέρμα ἠφάνισέν τε καὶ διέφθειρεν, τῶν δὲ ἀγαθῶν τὴν εὐφροσύνην ἀνακληθεῖσαν ἐπὶ πάσας ἐκτείνει τὰς χώρας ἀφθόνως, καὶ αὖθις αὐτόν τε τὸν θεῖον νόμον τὰ εἰκότα μετὰ παντὸς σεβάσματος, θεραπεύεσθαι, τούς τε τούτῳ σφᾶς αὐτοὺς καθιερώσαντας τὰ προσήκοντα σέβειν, ἐξουσίαν δίδωσιν ἅπασαν. Οἷ καθάπερ ἕκτινος σκότους βαθυτάτου ἀνακύψαντες καὶ λαμπρὰν τῶν πραγμάτων λαβόντες γνῶσιν, θεραπείαν τε τὴν προσήκουσαν τοῦ λοιποῦ περὶ αὐτόν καὶ τιμὴν σύμφωνον ἐπιδείξονται.

Προτεθήτω ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀνατολικοῖς μέρεσιν».

“Ὅπως τὰ νομοθετηθέντα ὑπὸ Κωνσταντίνου δι' ἔργων ἐπληροῦτο.

43

Τὸ μὲν δὴ πρῶτον ὡς ἡμᾶς καταπεμφθὲν βασιλέως γράμμα ταῦτα διετάττετο. Αὐτίκα δὲ δι' ἔργων ἐχώρει τὰ πρὸς τοῦ νόμου διηγορευμένα, καὶ πάντα ἐπράττετο τὰναντία τοῖς μικρὸν ἔμπροσθεν ὑπὸ τῆς τυραννικῆς ὠ-

πρὸς τὰ τοιαῦτα τὰς ἀπλήστους ἐπιθυμίας ἀνοήτως, ὡς γνωρίζουν ὅλοι ὅτι οἱ τοιοῦτοι, μολονότι μὲ τὴν τόλμην των νὰ προβοῦν εἰς τοιαύτην ἀγορὰν ἔκαμαν ὅ,τι ἡδύναντο διὰ νὰ ἀποξενωθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιείκειάν μας, ὅμως δὲν θὰ ἀποτύχουν αὐτῆς κατὰ τὸν δυνατὸν καὶ πρέποντα τρόπον. Αὐταὶ λοιπὸν εἶναι αἱ ἀποφάσεις».

Ἔντονος παραίνεσις περὶ λατρείας τοῦ Θεοῦ.

42 «Ἀφοῦ δὲ κατεφάνη μὲ πολὺ ζωηρὰς καὶ σαφεῖς ἀποδείξεις ὅτι ἡ κατέχουσα τὴν ἀνθρωπότητα δυστυχία μὲ τὴν δύναμιν τοῦ εἰς ὅλα δυνατοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὰς συμβουλὰς καὶ βοήθειας τὰς ὁποίας ἀξιώνει νὰ κάμνη συχνὰ ὑπὲρ ἐμοῦ ἀπεμακρύνθη ἤδη ἀπὸ ὅλην τὴν ὑφήλιον, τώρα ὅλοι, ὡς ἄτομα καὶ ὡς σύνολον, πρέπει νὰ παρατηρήσετε μὲ ἰδιαιτέραν προσοχὴν τοῦτο, πόσον μεγάλη εἶναι ἐκείνη ἡ δύναμις, πόσον ἀποτελεσματικὴ εἶναι ἡ χάρις, ἡ ὁποία τῶν μὲν πονηρῶν καὶ μοχθηρῶν ἀνθρώπων τὸ σπέρμα οὕτως εἶπεῖν ἐξηφάνισε καὶ κατέστρεψε, τῶν δὲ ἀγαθῶν τὴν εὐφροσύνην ἀποκατέστησε καὶ ἐπεκτείνει ἀφθόνως εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἐπὶ πλέον δὲ τώρα παρέχει ὅλην τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ τιμοῦν τὸν θεῖον νόμον μὲ κάθε σεβασμὸν καὶ νὰ σέβωνται προσηκόντως αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς αὐτόν. Οὗτοι, ὡσὰν νὰ ἀνέκυψαν ἀπὸ βαθύτατον σκότος καὶ νὰ ἔλαβον λαμπρὰν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, θὰ ἐπιδείξουν πρὸς αὐτόν εἰς τὸ ἐξῆς τὴν προσήκουσαν λατρείαν καὶ τὴν ἀρμόζουσαν τιμὴν».

«Νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἡμῶν».

Πῶς τὰ νομοθετήματα τοῦ Κωνσταντίνου ἐφηρμόζοντο ἐμπράκτως.

43 Τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ βασιλέως τὸ ὁποῖον ἐστάλη πρὸς ἡμᾶς ταῦτα διέτασεν. Ἀμέσως δὲ τὰ προβλεπόμενα ἀπὸ τὸν νόμον ἐφηρμόζοντο ἐμπράκτως, ὅλα ἐξετελοῦντο κατὰ τρόπον ἀντίθετον ἀπὸ τὰ πρὸ ὀλίγου τολμηρὰ ἀδικήματα ἐκ μέρους τῆς τυραννικῆς ὡμό-

μότῃτος τετολμημένοις, ἀπήλανόν τε βασιλικῶν δωρεῶν οἷς ταῦτα νενομοθέτητο.

“Οτι τοὺς ἄρχοντας Χριστιανούς προῆγεν· εἰ δὲ καὶ Ἑλληνες ἦσαν, τὸ θύειν αὐτοῖς ἀπηγόρευτο.

44 Μεταβὰς δ’ ἐκ τούτων βασιλεὺς πραγμάτων ἐνεργῶν ἤπτετο. Καὶ πρῶτα μὲν τοῖς κατ’ ἐπαρχίας διηρημένοις ἔθνεσιν ἡγεμόνας κατέπεμπεν, τῇ σωτηρίῳ πίστει καθωσιωμένους τοὺς πλείους, ὅσοι δ’ ἑλληνίζειν ἐδόκουν, τούτοις θύειν ἀπείρητο. Ὁ δ’ αὐτὸς ἦν νόμος καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τὰς ἡγεμονικὰς ἀρχὰς ἀξιωματῶν, ἐπὶ τε τῶν ἀνωτάτω καὶ τὴν ἑπαρχον διειληφῶτων ἐξουσίαν. Ἡ γὰρ Χριστιανοῖς οὖσιν ἐμπρέπειν ἐδίδου τῇ προσηγορίᾳ, ἣ διακειμένοις ἐτέρως τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν παρήγγειλεν.

Περὶ νόμων κωλύόντων μὲν θυσίας οἰκοδομεῖν δὲ ἐκκλησίας προσταττόντων.

45 1 Εἶτα ἐξῆς δύο κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπέμποντο νόμοι, ὁ μὲν εἵργων τὰ μυσαρὰ τῆς κατὰ πόλεις καὶ χώρας τὸ παλαιὸν συντελουμένης εἰδωλολατρίας, ὡς μήτε ἐγέρσεις ξοάνων ποιεῖσθαι τολμᾶν, μήτε μαντεῖαις καὶ ταῖς ἄλλαις περιεργίαις ἐπιχειρεῖν, μήτε μὴν θύειν καθόλου μηδένα, ὁ δὲ τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν τὰς οἰκοδομὰς ὑψοῦν αὐξῆσαι τε εἰς πλάτος καὶ μῆκος τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διαγορευῶν, ὥσανεὶ μελλόντων τῷ Θεῷ σχεδὸν εἰπεῖν ἀπάντων ἀνθρώπων τοῦ λοιποῦ προσοικειοῦσθαι τῆς πολυθέου μανίας ἐκποδῶν ἡρμένης. Τοιαῦτα γὰρ φρονεῖν τε καὶ γράφειν τοῖς κατὰ τόπον ἄρχουσι βασιλέα ἢ αὐτοῦ περὶ τὸν Θεὸν ἐνῆγεν ὁσία, χρημάτων δὲ μὴ φείδε-

16. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κωνσταντίνου τὸ κράτος διηρεῖτο εἰς τέσσαρας ὑπαρχίας (praefecturae praetorio), ἧτοι Ἀνατολῆς, Ἰλλυρικοῦ, Ἰταλίας, Γαλλιῶν. Ἐπικεφαλῆς τῶν ἦσαν οἱ ὑπαρχοί. Αἱ ὑπαρχίαι διηροῦντο εἰς διοικήσεις αἱ ὁποῖαι ὡς διοικητὰς εἶχον τοὺς βικαρίους ἢ κόμητας (στρατηγούς). Αἱ δὲ διοικήσεις διηροῦντο εἰς ἐπαρχίας. Οἱ ὑπαρχοί, οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ἐπαρχοί ἦσαν οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους.

τητος. Ἐκείνοι δὲ ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐξεδόθησαν τὰ νομοθετήματα ταῦτα ἀπήλαυσαν βασιλικῶν δωρεῶν.

Ἔστι δὲ ἀξιώματα προῆγε Χριστιανούς, ἂν δὲ συνέβαινε νὰ εἶναι καὶ εἰδωλολάτραι τοὺς ἀπηγορεύετο ἡ θυσία.

44 Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ ἐπιλαμβάνεται σοβαρῶν πραγμάτων. Καὶ πρῶτον μὲν ἔστειλεν εἰς τοὺς διηρημένους κατ' ἐπαρχίας λαοὺς διοικητάς, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀφωσιωμένους εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, εἰς ὅσους δὲ ἐφαίνετο ὅτι εἰδωλολατροῦν ἀπηγορεύετο ἡ προσφορὰ θυσίας. Ὁ ἴδιος δὲ νόμος ἴσχυε καὶ διὰ τὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὸ τοῦ ἐπάρχου ἀξιώματα, καθῶς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου καὶ τοῦ ὑπαρχικοῦ¹⁶. Ἄν ἦσαν Χριστιανοί, τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἐνεργοῦν κατὰ τὴν προσηγορίαν των, ἂν ὄχι, παρήγγελε νὰ μὴ εἰδωλολατροῦν¹⁷.

Περὶ νόμων ἐμποδιζόντων τὰς θυσίας καὶ ὀριζόντων τὴν οἰκοδόμησιν ἐκκλησιῶν.

45 ¹ Ὀλίγον ἀργότερα ἐστάλησαν δύο νόμοι μαζί. Ὁ μὲν εἰς ἠμπόδιζε τὰς μιαρότητας αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ παρελθὸν ἐγίνοντο εἰς πόλεις καὶ χώρας, ὥστε νὰ μὴ τολμᾶ κανεὶς οὔτε ἀγάλματα νὰ ἐγείρη οὔτε μαντείας καὶ ἄλλας κακοτεχνίας νὰ διαπράττη οὔτε νὰ θυσιάζη καθόλου. Ὁ δὲ ἄλλος διελάμβανε νὰ ὑψώσουν τὰς οἰκοδομὰς τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, καὶ νὰ μεγεθύνουν τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἰς μῆκος καὶ πλάτος, ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο τοῦ λοιποῦ ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν

² Θεὸν ἐγκαταλειπομένης τῆς πολυθεικῆς μανίας. Διότι τοιαῦτα ἦσαν ὅσα ἡ ἀφοσίωσίς του πρὸς τὸν Θεὸν ὠδήγησε τὸν βασιλέα νὰ φρονῆ καὶ νὰ γράφῃ πρὸς τοὺς κατὰ τόπους διοικητάς. Διελάμβανε δὲ ἐπίσης ὁ νόμος νὰ μὴ φεῖδωνται χρημάτων ἀλλὰ νὰ πραγματοποιοῦν τὰς ἐπι-

17. Ἡ διαφορὰ τῆς κρατικῆς συμπεριφορᾶς ἐναντι τῆς θρησκείας κατὰ τὸ παρὸν, ἀπὸ τὸ παρελθὸν δὲν εἶναι μόνον, ὅτι τῶρα ἡ εὖνοια ἐστράφη πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι οἱ εἰδωλολάτραι δὲν ἐδιώκοντο.

σθαι δόσεως ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν τὰς ἐπισκευὰς ποιεῖσθαι περιεῖχεν ὁ νόμος. Ἐγράφετο δὲ καὶ τοῖς κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προέδροις τοιαῦτα, ὅποια καὶ ἡμῖν ἐπιστέλλειν ἤξιον, πρώτην ταύτην εἰς ἡμέτερον πρόσωπον γραφὴν διαπεμπάμενος.

Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον καὶ λοιποὺς ἐπισκόπους περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς, καὶ ὥστε τὰς παλαιὰς ἐπισκευάζειν καὶ μείζονας οἰκοδομεῖν διὰ τῶν ἀρχόντων.

46 ¹ «Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ.

Ἔως τοῦ παρόντος χρόνου τῆς ἀνοσίτου βουλήσεως καὶ τυραννίδος τοὺς ὑπηρέτας τοῦ σωτῆρος Θεοῦ διωκούσης, πεπίστευκα καὶ ἀκριβῶς ἑμαυτὸν πέπεικα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἔργα ἢ ὑπὸ ἀμελείας διεφθάρθαι ἢ φόβῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἐλάττονα τῆς ἀξίας γεγενῆσθαι, ἀδελφὲ προσφιλέστατε. Νυνὶ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀποδοθείσης καὶ τοῦ δράκοντος ἐκείνου ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως Θεοῦ τοῦ μεγίστου προνοία ἡμετέρᾳ δ' ὑπηρεσία διωχθέντος, ἡγοῦμαι καὶ πᾶσι φανερὰν γεγενῆσθαι τὴν θεῖαν δύναμιν, καὶ τοὺς ἢ φόβῳ ἢ ἀπιστία ἀμαρτήμασί τισι περιπεσόντας ἐπιγνόντας τε τὸ ὄντως ὄν ἤξειν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν τοῦ βίου κατάστασιν. Ὅσων τοίνυν ἢ αὐτὸς προΐστασαι ἐκκλησιῶν ἢ ἄλλους τοὺς κατὰ τόπον προΐσταμένους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε ἢ διακόνους οἶσθα, ὑπόμνησον σπουδάζειν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐπανορθοῦσθαι τὰ ὄντα ἢ εἰς μείζονα αὔξειν ἢ ἔνθα ἂν χρεῖα ἀπαιτῆ καινὰ ποιεῖν. Αἰτήσεις δὲ καὶ αὐτὸς καὶ διὰ σοῦ οἱ λοιποὶ τὰ ἀναγκαῖα παρὰ τε τῶν ἡγεμονευόντων καὶ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως. Τούτοις γὰρ ἐπεστάλη πάση προθυμία ἐξυπηρετήσασθαι τοῖς ὑπὸ τῆς σῆς ὁσιότητος λεγομένοις. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

σκευὰς μὲ χορηγίας ἀπὸ τὰ βασιλικά θησαυροφυλάκια. Ἐγράφοντο δὲ τοιαῦτα καὶ εἰς τοὺς προέδρους τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, ἠξίωσε δὲ καὶ ἡμᾶς τοιαύτης ἐπιστολῆς, τῆς πρώτης σταλείσης εἰς ἡμᾶς προσωπικῶς ἀπὸ τοῦ βασιλέα.

Κωνσταντίνου ἐπιστολὴ πρὸς Εὐσέβιον καὶ λοιποὺς ἐπισκόπους περὶ τῆς οἰκοδομήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἧτοι ἐπισκευῆς τῶν παλαιῶν καὶ μεγεθύνσεως μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀρχόντων.

46 1 «Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς τὸν Εὐσέβιον¹⁸.

» Ἀδελφὲ προσφιλέστατε,

» Ἐχῶ πιστεύσει καὶ πείσει ἑμαυτὸν ἀκριβῶς ὅτι τὰ κτίρια ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν ἢ ἔχουν φθαρῆ ἀπὸ ἀμέλειαν ἢ ἀπὸ φόβον λόγῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἔχουν γίνει κατώτερα τῆς ἀξίας των, καθ' ὅσον μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ἐδίωκεν ἢ ἀνόσιος βούλησις τῆς τυραννικῆς ἐξουσίας. Τώρα δέ, ὅποτε ἀπεδόθη ἡ ἐλευθερία καὶ ἐδιώχθη ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς κοινοπολιτείας μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ μεγίστου Θεοῦ καὶ τὴν ἰδικὴν μας ὑπηρεσίαν ἐκεῖνος ὁ δράκων, νομίζω ὅτι ἔγινεν εἰς ὅλους φανερά ἡ θεία δύναμις καὶ ὅτι οἱ ἀπὸ φόβον ἢ ἀπιστίαν περιπεσόντες εἰς σφάλματα καὶ ἐπιγνόντες τὸ θεῖον ὄν θὰ ἔλθουν εἰς τὴν ἀληθινὴν καὶ ὀρθὴν τοῦ βίου διαγωγὴν. Εἰς τὰς ἐκκλησίας λοιπὸν τῶν ὁποίων προΐστασαι σὺ ὁ ἴδιος ἢ γνωρίζεις νὰ προΐστανται ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

Ἄλλοι κατὰ τόπους, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ὑπενθύμισέ τους νὰ φροντίσουν διὰ τὰ κτίρια τῶν ναῶν, ὥστε ἢ νὰ ἐπανορθώσουν τὰ ὑπάρχοντα ἢ νὰ τὰ αὐξήσουν εἰς μέγεθος ἢ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, νὰ κατασκευάσουν νέα. Θὰ ζητήσης δὲ ἐσὺ καὶ οἱ ἄλλοι διὰ μέσου σοῦ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐπαρχότητα. Ἐστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐντολή νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ πᾶσαν προθυμίαν τὰς ἀπαιτήσεις σας.

4 Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ἕκαστον ἔθνος ἐγράφετο τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσι, τὰ ἀκόλουθά τε τοῦτοις πράττειν οἱ τῶν ἔθνῶν ἡγεμόνες ἐκελεύοντο, σὺν πολλῶ τε τάχει δι' ἔργων ἐχώρει τὰ νενομοθετημένα.

“Οτι κατὰ εἰδωλολατρίας ἔγραψεν.

47 1 Ἐπιτείνας δ' ἔτι μᾶλλον βασιλεὺς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁσίαν, διδασκαλίαν ἀπελεγκτικὴν τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης τῶν πρὸ αὐτοῦ κεκρατηκότων τοῖς κατὰ πᾶν ἔθνος ἐπαρχιώταις κατέπεμπεν, λογιώτερον τοὺς ἀρχομένους προτρέπων τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν γνωρίζειν αὐτόν τε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ διαρρήδην ἐπιγράφεσθαι σω-
2 τῆρα. Καὶ ταύτην δὲ τὴν γραφὴν, αὐτόγραφον οὖσαν αὐτοῦ μεταληφθεῖσαν δ' ἐκ τῆς Ρωμαίων φωνῆς, ἀπολαβεῖν ἀναγκαῖον τῶ παρόντι λόγῳ, ὡς ἂν δοκοῖμεν αὐτοῦ βασιλέως ἐπακούειν ταῖς πάντων ἀνθρώπων ἀκοαῖς τοῦτον ἐκβοῶντος τὸν τρόπον.

Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐπαρχίας περὶ τῆς πολυθέου πλάνης διάταγμα ἐν ᾧ προοίμιον περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς.

48 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ κατὰ πάσας τὰς ἐπαρχίας.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπαρχιώταις ἀνατολικοῖς.

Πάντα μὲν ὅσα τοῖς κυριωτάτοις τῆς φύσεως περιέχεται νόμοις τῆς κατὰ τὴν θείαν διάταξιν προνοίας τε καὶ θεωρίας ἱκανὴν αἴσθησιν τοῖς πᾶσι παρέχει, οὐδὲ ἔστι τις ἀμφιβολία οἷς κατ' εὐθεΐαν γνώσεως ὁδὸν ἢ διάνοια ἐπ' ἐκεῖνον ἄγεται τὸν σκοπὸν, ὡς ἢ τοῦ ὑγιοῦς λογισμοῦ καὶ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἢ ἀκριβοῦς καταληψίς μιᾶ ροπῆ τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἀναφέρει τοῦ Θεοῦ. Διόπερ πᾶς συνετὸς ἀνὴρ οὐκ ἂν ποτε ταραχθεῖη τοὺς πολλοὺς ὁρῶν ἐναντίας προαιρέσεσι φερομένους.

4 Αὐτὰ λοιπὸν ἐγράφησαν πρὸς τοὺς κατὰ χώραν προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν, ἐνῶ συγχρόνως διετάσσοντο καὶ οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ αὐτά, ἐφήρμοζε δὲ εἰς τὴν πράξιν τὰ νομοθετημένα μὲ πολλὴν ταχύτητα.

Ἔστιν ἔγραψε κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας.

47 ¹ Ἐπιτείνας δὲ περισσότερον τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσίν του ὁ βασιλεὺς, ἔστειλεν εἰς τοὺς κατοίκους ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν προτρεπτικὴν ἐπιστολὴν ἐλέγχουσαν τὴν εἰδωλολατρικὴν πλάνην τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων, μὲ τὴν ὁποίαν συμβουλεύει λογίως τοὺς πολίτας νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν Θεὸν τῶν πάντων καὶ νὰ διακηρύσσουν σαφῶς ὡς Σωτῆρα τὸν Χριστόν. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτόγραφο, ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ συμπεριλάβωμεν εἰς τὸ παρὸν σύγγραμμα, μεταφρασμένον ἀπὸ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, οὕτως ὥστε νὰ φαίνεται κάπως ὅτι ἀκούομεν τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα νὰ φωνάζη εἰς τὰς ἀκοὰς ὄλων τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον.

Διάταγμα τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐπαρχίας περὶ τῆς πολυθέου πλάνης, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει προοίμιον περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς.

48 ¹ Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς ὅλας τὰς ἐπαρχίας.

«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν.

Ἔστιν ὅσα ἐμπεριέχονται εἰς τοὺς θεμελιώδεις τῆς φύσεως νόμους παρέχουν εἰς ὅλους ἰκανὴν αἴσθησιν περὶ τῆς προνοίας καὶ τῆς νοήσεως μέσα εἰς τὴν θεϊαν τάξιν. Εἰς ὅσους δὲ ἡ διάνοια προχωρεῖ εὐθέως πρὸς ἐκεῖνον τὸν σκοπὸν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀκριβὴς κατάληψις τοῦ ὑγιоῦς λογισμοῦ καὶ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως ἀναβιβάζει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ μὲ μίαν ροπὴν τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς. Διὰ τοῦτο πᾶς συνετὸς ἄνθρωπος δὲν θὰ ταραχθῇ ποτέ βλέπων τοὺς πολλοὺς νὰ ἐπηρεάζων-

Ἄνόνητος γὰρ ἂν ἢ τῆς ἀρετῆς ἐλάνθανε χάρις, εἰ μὴ καταντικρὺ τὸν τῆς διεστραμμένης ἀπονοίας βίον ἢ κακία προυβέβλητο. Διὸ τῇ μὲν ἀρετῇ στέφανος πρόκειται, τῆς δὲ κρίσεως αὐθεντεῖ ὁ ὕψιστος Θεός. Ἐγὼ δ' ὡς ἔνι μάλιστα φανερῶς περὶ τῶν κατ' ἑμαυτὸν ἐλπίδων παῖσιν ὑμῖν ὁμολογήσαι πειράσομαι».

Περὶ τοῦ πατρὸς φιλοθέου Κωνσταντίνου καὶ περὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν διωκτῶν.

49 «Ἐσχον ἔγωγε τοὺς πρὸ τούτου γενομένους αὐτοκρατορας διὰ τὸ τῶν τρόπων ἄγριον ἀποκλήρους, μόνος δ' ὁ πατήρ ὁ ἐμὸς ἡμερότητας ἔργα μετεχειρίζετο, μετὰ θαυμαστῆς εὐλαβείας ἐν πάσαις ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι τὸν σωτῆρα Θεὸν ἐπικαλούμενος. Ὅσοι δὲ λοιποὶ οὐχ ὑγιαίνοντες τὰς φρένας ἀγριότητος μᾶλλον ἢ πραότητος ἐπεμέλοντο, καὶ ταύτην ἔτρεφον ἀφθόνως ἐπὶ τῶν ἰδίων καιρῶν τὸν ἀληθῆ λόγον διαστρέφοντες, τῆς δὲ πονηρίας αὐτοῖς ἢ δεινότης εἰς τοσοῦτον ἐξήπτετο, ὡς πάντων ὁμοῦ τῶν θείων τε καὶ ἑνθρωπίνων πραγμάτων εἰρηνευομένων ἐμφυλίους ὑπ' ἐκείνων πολέμους ἀναρριπίζεσθαι».

Ἔτι διὰ τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος μαντεῖαν, ὡς μὴ δυναμένου μαντεύεσθαι διὰ τοὺς δικαίους, ὁ διωγμὸς ἀνεκινήθη.

50 «Τὸν Ἀπόλλω τὸ τηνικαῦτα ἔφασαν ἐξ ἄντρου τινὸς καὶ σκοτίου μυχοῦ οὐχὶ δ' ἐξ ἀνθρώπου χρῆσαι, ὡς ἄρα οἱ ἐπὶ τῆς γῆς δίκαιοι ἐμπόδιον εἶεν τοῦ ἀληθεύειν αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο ψευδεῖς τῶν τριπόδων τὰς μαντείας ποιεῖσθαι. Τοῦτο γάρ τοι ἡ ἰέρεια αὐτοῦ, κατηφεῖς τοὺς πλοκάμους ἀνεῖσα ὑπὸ μανίας τ' ἐλαυνομένη, τὸ ἐν ἀνθρώποις κακὸν ἀπωδύρετο. Ἄλλ' ἴδωμεν ταῦτα εἰς ὅποιον τέλος ἐξώκειλε».

ται ἀπὸ ἀντίθετα φρονήματα. Διότι ἡ χάρις τῆς ἀρετῆς θὰ παρέμενεν ἀνωφελής, ἂν ἀπὸ τὴν ἀντίθετον πλευρὰν δὲν προέβαλλεν ἡ κακία τὸν δρόμον τῆς διεστραμμένης παραφροσύνης. Δι' αὐτὸ εἰς μὲν τὴν ἀρετὴν εἶναι καθωρισμένος στέφανος, εἰς δὲ τὴν κακίαν κρίσις τῆς ὁποίας δεσπόζει ὁ ὕψιστος Θεός. Ἐγὼ δὲ θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναπτύξω εἰς ὅλους σας ὅσον τὸ δυνατόν σαφῶς τὰς ἐλπίδας μου περὶ τῆς μελλούσης εὐημερίας».

Περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ φιλοθέου Κωνσταντίνου
καὶ τῶν διωκτῶν Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ.

- 49 «Ἐγὼ εἶχον ἀκοινωνήτους τοὺς πρὸ ἐμοῦ αὐτοκράτορας διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν τρόπων, μόνος δὲ ὁ ἰδικός μου πατήρ συμπεριεφέρετο μὲ ἡμερότητα, ἐπικαλούμενος μὲ θαυμαστὴν εὐλάβειαν εἰς ὅλας τὰς πράξεις του τὸν Σωτῆρα Θεόν. Οἱ δὲ λοιποὶ, φρενοβλαβεῖς ὄντες, ἐπεδίωκον μᾶλλον τὴν ἀγριότητα παρὰ τὴν πραότητα, καὶ ἔτρεφον ἀφθόνως τὴν ἀγριότητα, διαστρέφοντες τὴν ἀληθινὴν διδασκαλίαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας των. Τόσον πολὺ δὲ ἐπροχώρησεν ἡ δεινότης τῆς πονηρίας των, ὥστε ἐνῶ ἐπεκράτει εἰρήνη εἰς ὅλα τὰ πράγματα, θρησκευτικὰ καὶ πολιτικά, ἐκεῖνοι ἀνερρίπισαν ἐμφυλίους πολέμους».

ἽΟτι ὁ διωγμὸς ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄπόλλωνος μὴ δυναμένου, ὅπως ἐλέχθη, νὰ μαντεύσῃ ἐξ αἰτίας τῶν δικαίων.

- 50 «Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶπον ὅτι ὁ Ἄπόλλων ἐχρησιμοδότησεν ἀπὸ ἓν ἄντρον καὶ σκοτεινὸν σπήλαιον, καὶ ὄχι δι' ἀνθρώπου, ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς γῆς δίκαιοι εἶναι ἐμπόδιον εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν χρησμῶν του καὶ διὰ τοῦτο αἱ μαντεῖαι τῶν τριπόδων ἀποβαίνουν ψευδεῖς. Πράγματι τοῦτο τὸ κακὸν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐθρῆνει ἡ ἰέρεια αὐτοῦ ἔχουσα τὰ μαλλιά της ξέπλεκα πρὸς τὰ κάτω καὶ κατειλημμένη ἀπὸ μανίαν. Ἄλλ' ὅς ἴδωμεν εἰς ποῖον τέλος κατέληξαν ταῦτα».

“Οτι νέος ὢν ἔτι Κωνσταντῖνος αὐτήκοος γέγονε Διοκλητιανοῦ διὰ τὸ ἀκοῦσαι τοὺς δικαίους εἶναι Χριστιανούς τὰ περὶ διωγμοῦ γράψαντος.

51 «Σὲ νῦν τὸν ὑψιστον Θεὸν καλῶ· ἠκροῶμην τότε κομιδῇ παῖς ἔτι ὑπάρχων, πῶς ὁ κατ’ ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ τοῖς Ρωμαίων αὐτοκράτορσιν ἔχων τὰ πρωτεῖα, δεῖλαιος, ἀληθῶς δεῖλαιος, πλάνη τὴν ψυχὴν ἠπατημένος, παρὰ τῶν δορυφορούντων αὐτόν, τίνες ἄρα εἶεν οἱ πρὸς τῇ γῆ δίκαιοι, πολυπραγμονῶν ἐπυνθάνετο, καὶ τις τῶν περὶ αὐτὸν θυηπόλων ἀποκριθεὶς, Χριστιανοὶ δήπουθεν, ἔφη. Ὁ δὲ τὴν ἀπόκρισιν ὥσπερ τι βροχθίσας μέλι τὰ κατὰ τῶν ἀδικημάτων εὐρεθέντα ξίφη κατὰ τῆς ἀνεπιλήπτου ὁσιότητος ἐξέτεινεν. Αὐτίκα δὴ οὖν διατάγματα λύθρων μαιφόνοις ὡς εἰπεῖν ἀκωκαῖς συνέταττε, τοῖς τε δικασταῖς τὴν κατὰ φύσιν ἀγχίνοιαν εἰς εὐρεσιν κολαστηρίων καινοτέρων ἐκτείνειν παρεκελεύετο».

“Οσα εἶδη βασάνων καὶ τιμωριῶν κατὰ Χριστιανῶν ἐτολμήθη.

52 «Ἦν τότε, ἦν ἰδεῖν, μεθ’ ὄσης ἐξουσίας ἢ σεμνότης ἐκείνη τῆς θεοσεβείας τῇ τῆς ὠμότητος συνεχείᾳ οὐ τὰς τυχοῦσας ἐφ’ ἐκάστης ἡμέρας ὑβρεῖς ὑφίστατο, σωφροσύνη δ’ ἦν τῶν πολεμίων οὐδεὶς ἠδίκησε πώποτε ὀργίλων πολιτῶν παροινίας πάρεργον ἐγίγνετο. Ποῖον πῦρ, ποῖαι βάσανοι, ποῖον στρεβλωτηρίων εἶδος οὐχὶ παντὶ σώματι καὶ ἡλικία πάση ἀδιακρίτως προσήγετο; Τὸ τηνικαῦτα ἐδάκρυε μὲν ἀναμφιβόλως ἡ γῆ, ὁ δὲ τὰ σύμπαντα περιέχων κόσμος τῷ λύθρῳ χραινόμενος ἀπεκλάετο, ἢ γε μὴν ἡμέρα αὐτῇ τῷ πένθει τοῦ θεάματος ἐνεκαλύπτετο».

Ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν νεότητά του ἤκουσε τὸν Διοκλητιανὸν νὰ λέγῃ ὅτι διέταξε τοὺς διωγμοὺς διότι ἤκουσεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἶναι δίκαιοι.

- 51 «Ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν ὑψίστην Θεόν. Ἦκουσα τότε, ὅταν ἤμην ἀκόμῃ παιδί, πῶς ὁ πρῶτος κατὰ τὴν τάξιν ἀπὸ τοὺς τότε αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων, ταλαίπωρος, πραγματικῶς ταλαίπωρος, μὲ τὴν ψυχὴν γεμάτην ἀπὸ πλάνην, ἠρώτησεν ἀπὸ περιέργειαν τοὺς γύρω του διὰ νὰ μάθῃ, ποῖοι τάχα ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς δίκαιοι, καὶ εἷς ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτὸν εἰδωλολάτρας ἱερεῖς εἶπεν ὅτι εἶναι οἱ Χριστιανοὶ ὅπωςδήποτε. Αὐτὸς δὲ καταβροχθίσας τὴν ἀπόκρισιν σὰν γλύκισμα ἀπὸ μέλι, ἐξέτεινεν ἐναντίον τῆς ἀνεπιλήπτου ὀσιότητος τὰ ξίφη τὰ ὅποια ἔχουν εὐρεθῆ κατὰ τῶν ἐγκλημάτων. Ἀμέσως λοιπὸν συνέταξε διατάγματα αἱματηρά, χαραγμένα οὕτως εἰπεῖν μὲ αἱματοβαμμένας αἰχμάς ξιφῶν, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ ἀφιερῶσιν τὴν ἀγχίνοιάν των εἰς εὐρεσιν νέων καὶ τρομερῶν βασανιστηρίων».

Εἶδη βασάνων καὶ τιμωριῶν αἱ ὅποια ἐπενοήθησαν κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

- 52 «Καὶ τότε ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ κανεὶς πόσον αὐθαδῶς ἐκείνη ἡ σεμνότης τῶν θεοσεβῶν ὑφίστατο καθημερινῶς βαρείας ὑβρεῖς μὲ διαρκῶς αὐξανομένην ὠμότητα, ἡ δὲ σωφροσύνη τὴν ὁποίαν δέν ἠδίκησε ποτέ κανεὶς πολέμιος ἔγινε παίγνιον τῆς προσβλητικῆς συμπεριφορᾶς ὀργίλων πολιτῶν. Ὑπάρχει βασανιστήριον μὲ πῦρ καὶ στρεβλωτήριον τὸ ὁποῖον δέν ἐφηρμόσθη εἰς κάθε σῶμα καὶ εἰς κάθε ἡλικίαν ἀδιακρίτως; Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ γῆ ἐδάκρυζε πραγματικῶς, ὁ κόσμος ὁ περιέχων τὰ σύμπαντα ρυπαινόμενος ἀπὸ τὸ αἷμα ἔκλαιε, καὶ ἡ ἡμέρα ἐσκοτείνιαζεν ἀπὸ πένθος διὰ τὸ θέσμα».

“Οτι βάρβαροι Χριστιανούς ὑπεδέξαντο.

53 «'Αλλὰ τί ταῦτα; Αὐχοῦσι νῦν ἐπ' ἐκείνοις οἱ βάρβαροι οἱ τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐξ ἡμῶν φεύγοντας ὑποδεδεγμένοι καὶ φιλανθρώπων τηρήσαντες αἰχμαλωσία, ὅτι οὐ μόνον τὴν σωτηρίαν ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς σεμνότητος αὐτοῖς κατέστησαν ἐν ἀσφαλείᾳ ἔχειν. Καὶ νῦν τὸ Ρωμαίων γένος κηλῖδα ταύτην διηνεκῆ φέρει, ἣν οἱ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῆς Ρωμαϊκῆς οἰκουμένης ἐλανόμενοι Χριστιανοὶ καὶ βαρβάρους προσφεύγοντες προσετρίψαντο».

Οἷα μετῆλθε δίκη τοὺς διὰ τὴν μαντείαν διώκτας.

54 «'Αλλὰ τί τῶν θρήνων ἐκείνων καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης πένθους ἐπὶ πλεόν μεμνησθαι με δεῖ; Οἴχονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖνοι οἱ τοῦ μύσου ἀθύνται, πρὸς διηνεκῆ κόλασιν τοῖς Ἀχέροντος βαράθροις ἐκδοθέντες, σὺν αἰσχροῦ τέλει. Πολέμοις γὰρ ἐμφυλίοις καταμιγέστες οὔτ' ὄνομα οὔτε γένος αὐτῶν καταλελοίπασιν. “Ο δὴ οὐκ ἂν αὐτοῖς συμβεβῆκει, εἰ μὴ ἡ ἀσεβῆς ἐκείνη τῶν τοῦ Πυθίου χρηστηρίων μαντεία κίβδηλον δύναμιν ἐσχῆκει».

Δοξολογία Κωνσταντίνου εἰς Θεὸν καὶ ὁμολογία περὶ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εὐχὴ περὶ ἐκκλησιῶν καὶ λαῶν.

55 ¹ «Σὲ νῦν τὸν μέγιστον Θεὸν παρακαλῶ· εἷης πρῶός τε καὶ εὐμενῆς τοῖς σοῖς ἀνατολικοῖς, εἷης πᾶσι τοῖς σοῖς ἐπαρχιώταις ὑπὸ χρονίου συμφορᾶς συντριβεῖσι, δι' ἐμοῦ τοῦ σοῦ θεράποντος ὀρέγων ἴασιν. Καὶ ταῦτά γε αἰτῶ οὐκ ἀπεικότως, ὧ δέσποτα τῶν ὅλων, ἅγιε θεέ· ταῖς σαῖς γὰρ ὑψηγήσεσιν ἐνεστησάμην σωτηριώδη

Ὅτι οἱ βάρβαροι ὑπεδέχθησαν τοὺς Χριστιανοὺς
εὐγενῶς.

- 53 «Ἄλλὰ τί ἐπηκολούθησεν εἰς αὐτά; Τώρα καμαρώνουν δι' ἐκείνους οἱ βάρβαροι, οἱ ὅποιοι ὑπεδέχθησαν φιλοφρόνως τοὺς φεύγοντας ἀπὸ ἡμᾶς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ τοὺς διετήρησαν εἰς φιλόφρονον αἰχμαλωσίαν, διότι τοὺς ἐξησφάλισαν ὄχι μόνον τὴν σωτηρίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσκησιν τῆς λατρείας των. Καὶ τώρα τὸ ρωμαϊκὸν γένος φέρει τὸ διηνεκές στίγμα, τὸ ὅποιον τοῦ προσέτριψαν οἱ διωκόμενοι ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος Χριστιανοὶ καὶ καταφεύγοντες εἰς τοὺς βαρβάρους».

Ποίαν τιμωρίαν ὑπέστησαν οἱ ἐξ αἰτίας
τῆς μαντείας διώκται.

- 54 Ἄλλὰ τί χρειάζεται νὰ ἐπιμείνω εἰς τοὺς θρήνους ἐκείνους καὶ εἰς τὸ κοινὸν πένθος τῆς οἰκουμένης; Ἐν συνεχείᾳ ἔφυγαν καὶ οἱ αὐθένται τοῦ βδελύγματος, παραδοθέντες εἰς τὰ βάραθρα τοῦ Ἀχέροντος πρὸς διαρκῆ τιμωρίαν μὲ θλιβερὸν τέλος. Πράγματι ἀναμιχθέντες εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἄφησαν ἴχνη οὔτε τοῦ ὀνόματος οὔτε τοῦ γένους των, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν θὰ τοὺς συνέβαινεν, ἂν ἐκείνη ἢ ἀσεβῆς μαντεία τοῦ μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν εἶχεν ἐπ' αὐτῶν ἀπατηλὴν ἐπίδρασιν».

Δοξολογία Κωνσταντίνου εἰς τὸν Θεόν, ὁμολογία
τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εὐχὴ περὶ ἐκκλησιῶν
καὶ λαῶν.

- 55 ¹ «Σὲ λοιπὸν τὸν μέγιστον Θεὸν παρακαλῶ, νὰ εἶσαι πρᾶος καὶ εὐμενῆς εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς σου, νὰ εἶσαι οὕτως εἰς ὄλους τοὺς ἰδικούς σου κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι συνετρίβησαν ἀπὸ χρονίαν συμφορὰν, προσφέρων ἴασιν δι' ἐμοῦ τοῦ θεράποντός σου. Καὶ ζητῶ αὐτά ὄχι χωρὶς λόγον, ὧ δέσποτα τῶν ὄλων, ἅγιε Θεέ· διότι μὲ τὰς ὁδηγίας σου ἐσχεδίασα καὶ ἐπραγματοποίησα

πράγματα καὶ διήνυσσα, τὴν σὴν σφραγίδα πανταχοῦ
 προβαλλόμενος καλλινίκου ἡγησάμην στρατοῦ· καὶ πού
 τις τῶν δημοσίων καλῆ χρεία, τοῖς αὐτοῖς τῆς σῆς ἀ-
 ρετῆς ἐπόμενος συνθήμασιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους πρόει-
 2 μι. Διὰ ταῦτά τοι ἀνέθηκά σοι τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν ἔ-
 ρωτι καὶ φόβῳ καθαρῶς ἀνακραθεῖσαν· τὸ μὲν γὰρ ὄ-
 νομά σου γνησίως ἀγαπῶ, τὴν δὲ δύναμιν εὐλαβοῦμαι,
 ἣν πολλοῖς τεκμηρίοις ἔδειξας καὶ τὴν ἑμὴν πίστιν βε-
 βαιοτέραν εἰργάσω. Ἐπείγομαι γοῦν καὶ τοὺς ὄμους
 αὐτὸς ὑποσχῶν τοὺς ἔμους τὸν ἀγιώτατόν σοι οἶκον
 ἀνανεώσασθαι, ὃν οἱ μυσαρὸι ἐκείνοι καὶ ἀσεβέστατοι
 τῷ ἀτοπήματι τῆς καθαιρέσεως ἐλυμήναντο».

“Οτι προσεύχεται μὲν Χριστιανούς εἶναι
 πάντας, οὐκ ἀναγκάζει δέ.

56 1 «Εἰρηνεύεσθαί σου τὸν λαὸν καὶ ἀστασίαστον μένειν
 ἐπιθυμῶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ τοῦ πάν-
 των ἀνθρώπων χρησίμου. Ὅμοίαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ
 πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡ-
 συχίας ἀπόλαυσιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας γλυκύ-
 της κακείνους ἐπανορθώσασθαι καὶ πρὸς τὴν εὐθειαν
 ἀγαγεῖν ὁδὸν ἰσχύσει. Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλείτω·
 ἕκαστος ὅπερ ἡ ψυχὴ βούλεται κατεχέτω, τούτῳ κατα-
 2 κεχρήσθω. Τοὺς δ’ εὖ φρονοῦντας πεπεισθαι χρῆ, ὡς
 οὗτοι μόνοι ἀγίως καὶ καθαρῶς βιώσονται, οὓς αὐτὸς
 καλεῖς ἐπαναπαύεσθαι τοῖς σοῖς ἀγίοις νόμοις. Οἱ δ’
 ἑαυτοὺς ἀφέλκοντες ἐχόντων βουλόμενοι τὰ τῆς ψευδο-
 λογίας τεμένη· ἡμεῖς ἔχομεν τὸν φαιδρότατον τῆς σῆς
 ἀληθείας οἶκον. Ὅπερ κατὰ φύσιν τοῖς πιστεῦουσι δέ-
 δωκας, τοῦτο κακείνους εὐχόμεθα, ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς
 κοινῆς ὁμοιοῦσας καὶ αὐτοὶ τὴν θυμηδίαν ἀναφέρωνται».

Δοξολογία εἰς Θεὸν δι’ υἱοῦ φωτίσαντος τοὺς
 πλανωμένους.

57 «Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ καινὸν οὐδέ τι νεώτερον τὸ καθ’ ἡ-

σωτηριώδη μέτρα, προβάλλων παντοῦ τὴν σφραγίδα σου ἡγήθην καλλινίκου στρατοῦ, καὶ ὅταν τὸ ἀπαιτῆ κάποια χρεία τῆς πολιτείας, προελαύνω κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀκο-
 2 λουθῶν τὰ ἴδια σύμβολα τοῦ κατορθώματός σου. Διὰ τοῦ-
 το εἰς σὲ ἀφιέρωσα τὴν ψυχὴν μου ἀναμεμιγμένην μὲ ἀ-
 γνὸν ἔρωτα καὶ σεβασμόν. Διότι τὸ μὲν ὄνομά σου ἀγαπῶ
 γνησίως, τὴν δὲ δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔδειξες μὲ πολλὰ
 τεκμήρια πρὸς βεβαιότεραν στερέωσιν τῆς πίστεώς μου
 εὐλαβοῦμαι. Ἐπείγομαι λοιπὸν νὰ ἀνανεώσω μὲ τοὺς κό-
 πους μου τὸν ἀγιώτατον οἶκον σου, τὸν ὁποῖον ἔφθειραν
 οἱ βδελυροὶ καὶ ἀσεβέστατοι ἐκεῖνοι μὲ τὸ ἀτόπημα τῆς
 κατακρημνίσεως».

Ἔστι προσεύχεται μὲν νὰ εἶναι ὅλοι Χριστιανοὶ
 ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐξαναγκάζει.

56 1 «Ἐπιθυμῶ νὰ εἰρηνεύῃ ὁ λαὸς καὶ νὰ εἶναι ἀδιατά-
 ρακτος χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας τῆς αὐτοκρατορίας
 καὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἄς ἀπολαύουν τῆς ἰδίας μὲ τοὺς
 πιστοὺς ἡσυχίας καὶ εἰρήνης οἱ πλανώμενοι. Διότι αὐτὴ
 ἡ γλυκύτης τῆς συμμεθέξεως θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐπανορ-
 θώσῃ καὶ ἐκείνους καὶ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν εὐθείαν ὁ-
 δόν. Κανεὶς νὰ μὴ παρενοχλῇ τὸν ἄλλον· ὁ καθεὶς ἄς
 2 κατέχῃ ὅ,τι θέλει ἡ ψυχὴ του, ἄς χρησιμοποιοῦν αὐτό. Οἱ
 φρόνιμοι ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι μόνον οὗτοι πρό-
 κειται νὰ ζήσουν ἀγίως καὶ καθαρῶς, ὅσους σὺ ὁ ἴδιος
 καλεῖς νὰ στηρίζωνται εἰς τοὺς ἀγίους νόμους σου. Οἱ
 δὲ παραμένοντες μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς ἄς ἔχουν, ἂν θέλουν,
 τὰ τεμένη τῆς ψευδολογίας· ἡμεῖς ἔχομεν τὸν λαμπρότα-
 τον οἶκον τῆς ἀληθείας σου. Ἔδωσες φυσικῶς εἰς
 τοὺς πιστοὺς, εὐχόμεθα νὰ δοθῇ καὶ εἰς ἐκείνους, ὥστε
 οὕτω νὰ ἀναπέμπουν καὶ αὐτοὶ τὴν εὐφροσύνην διὰ τῆς
 κοινῆς ὁμονοίας».

Δοξολογία εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ φωτίσαντος τοὺς πλανωμένους.

57 «Ἄλλωστε τὸ σύστημά μας δὲν εἶναι τίποτε νέον καὶ

μας, ἀλλ' ἐξ οὐπερ τὴν τῶν ὄλων διακόσμησιν παγίως γεγενῆσθαι πεπιστεύκαμεν, μετὰ τοῦ πρέποντός σοι σεβάσματος παρεκελεύσω, ἐσφάλῃ δὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος πλάναις παντοίαις παρηγμένον· ἀλλὰ σύ γε διὰ τοῦ σοῦ υἱοῦ, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἐπὶ πλεον ἐπιβρίση, καθαρὸν φῶς ἀνασχὼν ὑπέμνησας περὶ σεαυτοῦ τοὺς πάντας».

Δοξολογία πάλιν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου λειτουργίας.

58 1 «Αἱ σοὶ πράξεις ταῦτα πιστοῦνται· τὸ σὸν κράτος ἄθώους ἡμᾶς καὶ πιστοὺς ἐργάζεται, ἥλιος καὶ σελήνη ἔννομον ἔχουσι τὴν πορείαν, οὐδὲ τὰ ἄστρα ἄτακτον ἔχει τὴν τοῦ κοσμικοῦ κύκλου περιφορὰν· αἱ τῶν καιρῶν ἀμοιβαὶ νομίμως ἀνακυκλοῦνται, ἢ τῆς γῆς ἐδραία στάσις τῷ σῶ λόγῳ συνέστηκε, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν ἐπιταχθέντα θεσμόν ποιεῖται τὴν κίνησιν, ἢ τε τῶν ὑδάτων φορὰ θέουσα πρόεισιν ἀπλέτου ρεύματος μέτρῳ, ἢ θάλασσα ὄροις ἐμπεριέχεται πεπηγόσι, καὶ ὅ τι ἂν τῇ γῇ καὶ τῷ ὠκεανῷ συμπαρεκτείνηται, τοῦτο πανθαυμα-
2 σταῖς τισι καὶ χρησίμοις τεχνάζεται πολυτελείαις. Ὁπερ εἰ μὴ κατὰ κρίσιν τῆς σῆς βουλήσεως ἐπράττετο, ἀναμφιβόλως ἂν ἢ τοσαύτη διαφορὰ καὶ ἢ πολλὴ τῆς ἐξουσίας διάκρισις παντὶ τῷ βίῳ καὶ τοῖς πράγμασιν ἐλυμήνατο. Οἱ γὰρ πρὸς ἑαυτοὺς μαχεσθέντες χαλεπώτερον ἂν τὸ ἀνθρώπινον κατέβλαψαν γένος· ὅπερ καὶ μὴ ὀρώμενοι πράττουσιν».

Δοξολογία εἰς Θεὸν ἀεὶ διδάσκοντα τὰ καλά.

59 «Ἀλλὰ χάρις σοι πλείστη, δέσποτα τῶν ἀπάντων, μέγιστε θεέ· ὅσον γὰρ διαφόροις σπουδάσμασιν ἢ ἀνθρωπότης γνωρίζεται, τοσούτῳ μᾶλλον τοῖς ὀρθότερον φρονοῦσι καὶ ννησίας ἐπιμελομένοις ἀρετῆς τὰ τοῦ θείου λόγου ἀγνίσταται μαθήματα. Πλὴν ὅστις αὐτὸν θεραπεύ-

19. Τὸ κείμενον εἶναι ἴσως ἐφθαρμένον. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς προτάσεως αὐτῆς σημαίνει πιθανῶς ὅτι οἱ πρὸς ἀλλήλους συγκρινόμενοι βασιλεῖς, θά ἔβλαπτον περισσότερο τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἂν

πρόσφατον, ἀλλὰ τὸ ἔχεις καθορίσει μὲ τὸ προσῆκον εἰς σέ σέβασμα ἀφ' ὅτου κατὰ τὴν πίστιν μας ἐγκαθιδρύθη ἡ τάξις τοῦ σύμπαντος. Παρεπλανήθη βέβαια τὸ ἀνθρώπινον γένος παραπεισθὲν ἀπὸ παντοειδεῖς πλάνας, σὺ ὁμως, διὰ νὰ μὴ κυριαρχήσῃ τὸ κακόν, ἀπεκάλυψες διὰ τοῦ Υἱοῦ σου καθαρὸν φῶς καὶ ἐνημέρωσες τοὺς πάντας περὶ σεαυτοῦ».

Δοξολογία ἐκ νέου διὰ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κόσμου.

- 58 ¹ «Ἐπιβεβαιώνουν ταῦτα αἱ πράξεις σου ἡ δύναμίς σου μᾶς καθιστᾶ ἀθώους καὶ πιστούς, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἔχουν καθωρισμένην πορείαν, τὰ ἄστρα ἐπίσης ἔχουν εὐτακτον περιφοράν, αἱ ἐναλλαγαὶ τῶν ἐποχῶν ἀνακυκλώνονται κανονικῶς, ἡ σταθερὰ στάσις τῆς γῆς ἔχει συσταθῆ μὲ τὸν λόγον σου, ὁ ἄνεμος κινεῖται κατὰ τὸν ὀρισθέντα νόμον, ἡ ὄρμη τῶν ὑδάτων τρέχει πρὸς τὰ ἐμπρὸς κατὰ τὸ μέτρον τοῦ πλουσίου ρεύματος, ἡ θάλασσα περικλείεται εἰς σταθερὰ ὄρια καὶ ὅ,τι συμπεριέχεται εἰς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν, τοῦτο εἶναι κατασκευασμένον μὲ θαυμαστάς καὶ σπουδαίας λαμπρότητας. Ἐὰν ταῦτα δὲν εἶχον ἐπιτελεσθῆ ὑπὸ τῆς ἰδικῆς σου βουλήσεως, ἀναμφιβόλως ἡ τοιαύτη διαφορὰ καὶ ἡ πολλὴ διαίρεσις τῆς δυνάμεως θὰ κατέστρεφεν ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ὅλα τὰ πράγματα. Διότι οἱ ἐναντίον ἀλλήλων πολεμήσαντες, θὰ ἔβλαπτον σκληρότερον τὸ ἀνθρώπινον γένος· πράγμα τὸ ὁποῖον πράττουν καὶ μὴ βλέπομενοι¹⁹.

Δοξολογία εἰς τὸν Θεὸν διότι διδάσκει πάντοτε τὰ καλά.

- 59 «Ἀλλὰ σοῦ ὀφείλεται ἄφθονος εὐχαριστία, δέσποτα τῶν ὄλων, μέγιστε Θεέ. Διότι ὅσον περισσότερο γνωρίζεται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μὲ τὰς διαφόρους μελέτας, τόσον περισσότερο ἐδραιώνονται τὰ διδάγματα τοῦ θείου Λόγου εἰς τοὺς ὀρθοφρονουῦντας καὶ ἐπιμελουμένους τῆς γνησίας ἀρετῆς. Πάντως ὁποῖος ἐμποδίζει ἑαυτὸν νὰ θε-

τὸ σύμπαν δὲν ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ τελευταία φράσις, ἂν ὄχι ὅλη ἡ περίοδος, ἀναφέρεται εἰς τοὺς δαίμονας.

εσθαι κωλύει, ἄλλω τοῦτο μὴ λογιζέσθω· ἢ γὰρ ἰατρικὴ τῶν ἰαμάτων προκαθορίζεται ἅπασιν εἰς τοῦμφανές προκειμένη. Μόνον μὴ τις καταβλαπτέτω τοῦθ', ὅπερ ἄχραντον εἶναι τὰ πράγματα παρεγγυᾷ. Χρησώμεθα τοίων ἅπαντες ἄνθρωποι τῇ τοῦ δοθέντος ἀγαθοῦ συγκληρία, τουτέστι τῷ τῆς εἰρήνης καλῷ, χωρίζοντες δηλαδὴ τὴν συνείδησιν ἀπὸ παντὸς ἐναντίου.

Παραινήσεις ἐπὶ τέλει τοῦ διατάγματος
μηδένα μηδενὶ ἐνοχλεῖν.

60 Πλὴν ἕκαστος ὅπερ πείσας ἑαυτὸν ἀναδέδεκται, τούτω τὸν ἕτερον μὴ καταβλεπέτω· ὅπερ θάτερος εἶδέν τε καὶ ἐνόησεν, τούτω τὸν πλησίον εἰ μὲν γενέσθαι δυνατὸν ὠφελείτω, εἰ δ' ἀδύνατον παραπεμπέσθω. "Ἄλλο γὰρ ἐστι τὸ τὸν ὑπὲρ ἀθανασίας ἀθλον ἐκουσίως ἐπαναιρεῖσθαι, ἄλλο τὸ μετὰ τιμωρίας ἐπαναγκάζειν. Ταῦτα εἶπον, ταῦτα διεξῆλθον μακρότερον ἢ ὁ τῆς ἐμῆς ἐπιεικειᾶς ἀπαιτεῖ σκοπός, ἐπειδὴ τὴν τῆς ἀληθείας ἀποκρύψασθαι πίστιν οὐκ ἐβουλόμην, μάλιστα' ὅτι τινὲς ὡς ἀκούω φασὶ τῶν ναῶν περιηρηθῆσθαι τὰ ἔθνη καὶ τοῦ σκότους τὴν ἐξουσίαν· ὅπερ συνεβούλευσα ἂν πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς μοχθηρᾶς πλάνης ἢ βίαιος ἐπανάστασις ἐπὶ ἐλλάδῃ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀμέτρως ταῖς ἐνίων ψυχαῖς ἐμπεπήγει».

"Ὅπως ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων διὰ τὸ κατὰ
Ἄρειον ἐκινουῦντο ζητήσεις.

61 ¹ Τοιαῦτα βασιλεὺς ὡσανεὶ Θεοῦ μεγαλοφωνότατος κήρυξ τοῖς ἐπαρχιώταις ἅπασιν δι' οἰκείου προσεφώνει γράμματος, δαιμονικῆς μὲν ἀπείργων τοὺς ἀρχομένους πλάνης, τὴν δ' ἀληθῆ μετιέναι θεοσέβειαν ἐγκελευόμενος. Φαιδρυνομένω δ' αὐτῷ ἐπὶ τούτοις φήμη τις διαγγέλλεται ἀμφὶ ταραχῆς οὐ σμικρᾶς τὰς ἐκκλησίας διαλαβούσης, ἐφ' ἣ τὴν ἀκοὴν πληγείς ἴασιν τῷ κακῷ πε-

ραπευθῆ, νὰ μὴ ἀποδίδῃ τοῦτο εἰς ἄλλον· διότι ἡ ἰατρικὴ θεραπεία εἶναι τοποθετημένη ἀνοικτᾶ ἐμπρὸς εἰς ὅλους. Μόνον νὰ μὴ βλάβῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ ἰατρικὸν τὸ ὁποῖον τὰ πράγματα ἐπιβεβαιώνουν ὡς ἄχραντον. Ἐπομένως ἄς ἀπολαύσωμεν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ κοινοῦ τὸ δοθὲν ἀγαθόν, τὸ καλὸν τῆς εἰρήνης, ἀπαλλάσσοντες τὴν συνείδησιν ἀπὸ κάθε ἀντίθετον».

Παραίνεσις εἰς τὸ τέλος τοῦ διατάγματος
νὰ μὴ ἐνοχλῆ κανεὶς κανένα.

60 «Πάντως ἕκαστος νὰ μὴ παραβλάπτῃ τὸν ἄλλον μὲ ὅ,τι παρέλαβεν ὁ ἴδιος πεισθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἕκαστος μὲ ὅ,τι ἐγνώρισεν καὶ κατενόησεν ἂν μὲν εἶναι δυνατόν, ἄς ὠφελῆ, ἂν δὲ εἶναι ἀδύνατον, ἄς παραιτῆται ἀτάκῃ προσπαθείας. Διότι ἄλλο εἶναι νὰ ἀναλαμβάνῃ κανεὶς ἐκουσίως τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας καὶ ἄλλο νὰ ἐξαναγκάζῃ ἄλλους μὲ τιμωρίαν νὰ τὸν ἀναλάβουν. Αὐτὰ εἶπον, αὐτὰ ἀνέπτυξα μακρότερον ἀπὸ ὅσον ἀπαιτεῖ ὁ σκοπὸς τῆς ἐπεικειᾶς μου, ἐπειδὴ δὲν ἤθελον ν' ἀποκρύψω τὴν πίστιν τῆς ἀληθείας, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον ἀκούω ὅτι μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρέπει νὰ ἀπομακρυνθοῦν τὰ ἔθιμα τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν καὶ ἡ δύναμις τοῦ σκότους. Θὰ συνεβούλευον τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἂν ἡ βιαία ἀνταρσία τῆς μοχθηρᾶς πλάνης δὲν εἶχεν ἐμπηχθῆ ἰσχυρῶς εἰς τὰς ψυχὰς μερικῶν πρὸς βλάβην τῆς κοινῆς σωτηρίας».

Πῶς ἐξεκίνησαν αἱ συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὸν "Ἀρειον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρείας.

61 ¹ Ταῦτα ἀπηύθυνεν ὁ βασιλεὺς μὲ ἐγγραφὸν τοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἐπαρχιώτας ὡσάν μεγαλοφωνότατος κήρυξ τοῦ Θεοῦ, προτρέπων μὲν τοὺς ἀρχομένους ἐναντίον τῆς δαιμονικῆς πλάνης, καὶ παραγγέλλων ν' ἀκολουθοῦν τὴν ² ἀληθινὴν θεοσέβειαν. Ἐνῶ δὲ αὐτὸς ἦτο χαρούμενος δι' αὐτὰ, λαμβάνει εἰδήσιν περὶ μεγάλης ταραχῆς ἢ ὁποῖα κατέλαβε τὰς ἐκκλησίας. Ἀκούσας δὲ τοῦτο μὲ στενοχωρίαν

- 3 ριενόει. Τὸ δ' ἦν ἄρα τοιόνδε. Ἐσεμνύνετο μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ λεὼς ταῖς τῶν καλῶν καλλωπιζόμενος πράξεσιν, οὐδ' ἦν τις ἔξωθεν φόβος ταράττων, ὡς καὶ πρῶην λαμπρᾶς καὶ βαθυτάτης εἰρήνης ἀπανταχόθεν τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ χάριτι περιφραττούσης· φθόνος δ' ἄρα τοῖς ἡμετέροις ἐφήδρευε καλοῖς, εἴσω μὲν εἰσδυόμενος μέσος δ' ἐν αὐτοῖς χορεύων τοῖς τῶν ἁγίων ὁμίλοις.
- 4 Συμβάλλει δῆτα τοὺς ἐπισκόπους, στάσιν ἐμβαλὼν ἐρεσχελίας θείων προφάσει δογμάτων, κᾶπειθ' ὡς ἀπὸ μικροῦ σπινθῆρος μέγα πῦρ ἐξεκᾶετο, ἄκρας μὲν ὥσπερ ἀπὸ κορυφῆς ἀρξάμενον τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας, διαδραμὸν δὲ τὴν σύμπασαν Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύην
- 5 τὴν τ' ἐπέκεινα Θηβαῖδα, ἥδη δὲ καὶ τὰς λοιπὰς ἐπενέμετο ἐπαρχίας τε καὶ πόλεις, ὥστε οὐ μόνους ἦν ἰδεῖν τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους λόγοις διαπληκτιζόμενους, ἀλλὰ καὶ τὰ πλήθη κατατεμνόμενα, τῶν μὲν ὡς τούσδε τῶν δὲ θατέροις ἐπικλινομένων. Τοσοῦτον δὲ διήλυνεν ἀτοπίας ἢ τῶν γινομένων θέα, ὥστ' ἥδη ἐν αὐτοῖς μέσοις τῶν ἀπίστων θεάτροις τὰ σεμνὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας τὴν αἰσχίστην ὑπομένειν χλεύην.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ Μελιτιανῶν.

- 62 Οἱ μὲν οὖν κατ' αὐτὴν τὴν Ἀλεξανδρείαν νεανικῶς περὶ τῶν ἄνωτάτω διεπληκτίζοντο, οἱ δ' ἀμφὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ἄνω Θηβαῖδα προῦποκειμένης παλαιότερας ὑποθέσεως χάριν διεστασίαζον, ὡς πανταχοῦ διηρηῆσθαι τὰς ἐκκλησίας. Τούτοις δ' ὥσπερ σώματος κεκακωμένου σύμπασα Λιβύη συνέκαμνε, συνενόσει δὲ καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῶν ἐκτὸς ἐπαρχιῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας διεπρεσβεύοντο πρὸς τοὺς κατ' ἐπαρχίαν ἐπισκόπους, οἱ δ' εἰς θάτερον τεμνόμενοι μέρος τῆς ὁμοίας ἐκοινώνουν στάσεως.

έσκεφθη νὰ θεραπεύση τὸ κακόν. Τὸ Ζήτημα ἦτο τὸ ἐξῆς.
 3 Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐσεμνύετο στολιζόμενος μὲ τὰς
 πράξεις τῶν καλῶν καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀπὸ ἔξω κανεὶς φό-
 βος διαταράσσω, καθ' ὅσον διὰ πρώτην φοράν μὲ τὴν
 χάριν τοῦ Θεοῦ ἐτείχιζεν ἀπὸ παντοῦ τὴν Ἐκκλησίαν λαμ-
 πρὰ καὶ βαθυτάτη εἰρήνη. Παρεμόνευεν ὅμως τὰ ἀγαθὰ
 μας φθόνος, εἰσδύων πρὸς τὰ μέσα ἀπὸ ἔξω, ἔπειτα δὲ
 χορεύων εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς συνόδους τῶν ἁγίων ἐπι-
 4 σκόπων. Καταλαμβάνει λοιπὸν τοὺς ἐπισκόπους, προκα-
 λεῖ εἰς αὐτοὺς διάστασιν μὲ τὴν πρόφασιν συζητήσεως
 θείων δογμάτων, καὶ ἔπειτα ὡσὰν ἀπὸ μικρὸν σπινθῆρα ἤ-
 ναψε μεγάλη φωτιά. Ἦρχισε μὲν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν Ἀ-
 λεξανδρείας ὡσὰν ἀπὸ ἄκραν κορυφήν, διεπέρασε δὲ ὄ-
 λην τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὴν νοτιωτέραν Θηβαΐ-
 5 δα. Τέλος κατέλαβε καὶ τὰς ὑπολοίπους ἐπαρχίας καὶ
 πόλεις, ὥστε ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ κανεὶς ὄχι μόνον τοὺς
 προεστῶτας τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ διαπληκτίζονται μὲ λό-
 γους, ἀλλὰ καὶ τὰ πλήθη νὰ διασπῶνται, ἄλλα ἀποκλίνον-
 τα πρὸς αὐτοὺς καὶ ἄλλα πρὸς τοὺς ἄλλους. Εἰς τοιοῦτον
 δὲ σημεῖον ἀτοπίας ἔφθανε τὸ θέαμα τῶν γινομένων,
 ὥστε τὰ ὄσια τῆς θείας διδασκαλίας ὑφίσταντο αἰσχρὸν
 χλευασμὸν ἀκόμη καὶ μέσα εἰς τὰ θέατρα τῶν ἀπίστων.

Περὶ τοῦ ἰδίου Ἀρείου καὶ τῶν Μελιτιανῶν.

62 Καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν διεπληκτίζοντο πει-
 σμόνως περὶ τοῦ ὑψίστης σημασίας θέματος, οἱ δὲ εἰς ὄλην
 τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ἄνω Θηβαΐδα διεφώνουν εἰς προῦ-
 φιστάμενον παλαιότερον Ζήτημα, οὕτως ὥστε αἱ ἐκκλη-
 σίαι νὰ διαιροῦνται παντοῦ. Μὲ αὐτὰς δὲ τὰς περιοχάς,
 ὡσὰν ὅλον τὸ σῶμα νὰ ἦτο κεκακωμένον, συνυπέφερεν
 ὄλη ἡ Λιβύη, συνησθένουν δὲ καὶ τὰ μέρη τῶν ἔξω ἀπὸ
 αὐτὰς ἐπαρχιῶν, διότι οἱ μὲν ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρείαν
 ἔστελλον πρέσβεις εἰς τοὺς κατὰ τόπους ἐπισκόπους, αὐ-
 τοὶ δὲ, διαχωριζόμενοι εἰς δύο μέρη μετελάμβανον τὴν
 ἰδίαν στάσιν.

“Οπως περὶ εἰρήνης πέμψας Κωνσταντῖνος ἔγραψεν.

- 63 Ταῦτα δὴ πυθόμενος βασιλεὺς καὶ τὴν ψυχὴν ὑπεραλγήσας συμφορὰν τε οἰκίαν τὸ πρᾶγμα θέμενος, παραχρῆμα τῶν ἄμφ’ αὐτὸν θεοσεβῶν ὃν εὖ ἠπίστατο βίω σώφρονι πίστεως τ’ ἀρετῇ δεδοκιμασμένον, ἄνδρα λαμπρυνόμενον εὖ μάλα ταῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ὁμολογίαις κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους, βραβευτὴν εἰρήνης τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν διεστῶσιν ἐκπέμπει, γράμμα τ’ ἀναγκαιότατον δι’ αὐτοῦ τοῖς τῆς ἔρεσχελίας αἰτίοις ἐπιτίθησιν, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ γνώρισμα περιέχον τῆς βασιλέως ἄμφι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας τῇ περὶ αὐτοῦ φέρεσθαι διηγῆσει καλόν, ἔχον τοῦτον τὸν τρόπον.

Κωνσταντίνου πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον
 Ἄρειον τὸν πρεσβύτερον.

- 64 «Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξάνδρω καὶ Ἀρείῳ.
 Διπλῆν μοι γεγενῆσθαι πρόθεσιν τούτων, ὧν ἔργω τὴν χρεῖαν ὑπέστην, αὐτὸν ὡς εἰκὸς τὸν τῶν ἐμῶν ἐγχειρημάτων βοηθὸν καὶ σωτήρα τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ποιῶμαι μάρτυρα».

“Ὅτι περὶ τῆς εἰρήνης ἐμερίμνα συνήθως.

- 65 ¹ «Πρῶτον μὲν γὰρ τὴν ἀπάντων τῶν ἐθνῶν περὶ τὸ θεῖον διάθεσιν πρὸς μίαν ἕξεως σύστασιν ἐνώσσει, δεύτερον δὲ τὸ τῆς κοινῆς οἰκουμένης σῶμα καθάπερ χαλεπῶ τινι τραύματι πεπονηκὸς ἀνακτῆσασθαι καὶ συναρμόσαι προὔθυμήθη. Ἄ δὴ προσκοπῶν ἕτερον μὲν ἀπορρήτῳ διανοίας ὀφθαλμῶ συνελογιζόμεν, ἕτερον δὲ τῇ τῆς στρατιωτικῆς χειρὸς ἐξουσία κατορθοῦν ἐπειρώμεν, εἰδὼς ὡς εἰ κοινὴν ἅπασιν τοῖς τοῦ Θεοῦ θεράπουσιν ἐπ’

20. Πρόκειται περὶ τοῦ Ὀσίου, ἐπισκόπου Κορδοῦης τῆς Ἰσπανίας.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψεν εἰς ἐπιστολάς
περὶ εἰρήνης.

63 Μαθὼν ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐπόνεσε ψυχικῶς, διότι ἐθεώρησε τὸ πρᾶγμα ὡς ἰδικήν του συμφορὰν. Ἀμέσως τότε ἔστειλεν ὡς βραβευτὴν τῆς εἰρήνης εἰς τὰ διιστάμενα μέρη τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἐκείνον τὸν ἄνδρα ἐκ τῶν εἰς τὴν συνοδείαν του θεοσεβῶν, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζε καλῶς ὡς δοκιμασμένον μὲ βίον σῶφρονα καὶ ἀρετὴν πίστεως, λαμπρυνόμενον μὲ τὰς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ὁμολογίας κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους²⁰. Καὶ ἔστειλε δι' αὐτοῦ πρὸς τοὺς αἰτίους τῆς ἔριδος γράμμα ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο τὸ γράμμα περικλείει δείγμα τῆς φροντίδος τοῦ βασιλέως διὰ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, καλὸν εἶναι νὰ τὸ παραθέσωμεν εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ διήγησιν. Ἔχει ὡς ἐξῆς.

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον
Ἀλέξανδρον καὶ τὸν πρεσβύτερον Ἄρειον.

64 Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς
πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἄρειον
Ἐπικαλοῦμαι εὐλόγως μάρτυρα τὸν βοηθὸν ὄλων τῶν ἐγχειρημάτων μου καὶ σωτῆρα τῶν ὄλων Θεὸν περὶ τοῦ ὅτι διὰ δύο λόγους ἀνέλαβον τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον ἐπιτελῶ τώρα».

ἽΟτι συνεχῶς ἐμερίμνα περὶ εἰρήνης.

65 ¹ «Πρόκειται περὶ τῆς ἐπιδιώξεώς μου, πρῶτον μὲν νὰ ἐνώσω τὴν πρὸς τὸ θεῖον διάθεσιν ὄλων τῶν ἐθνῶν εἰς μίαν κατάστασιν ὁμοιομορφίας, δεύτερον δὲ νὰ θεραπεύσω καὶ νὰ συναρμόσω τὸ ταλαιπωρημένον ὡσάν ἀπὸ φοβερὸν τραῦμα σῶμα τῆς κοινοπολιτείας. Ἔχων λοιπὸν ² αὐτὰ κατὰ νοῦν, τὸ μὲν ἐν ἐπεδίωκα νὰ πραγματοποιήσω μὲ τὸν ἀπόρρητον ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, τὸ δὲ ἄλλο προσεπάθουν νὰ κατορθώσω μὲ τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ. Ἐγνώριζον ὅτι, ἂν κατὰ τῆς εὐχᾶς μου θὰ ἐπέβαλλον γε-

εὐχαῖς ταῖς ἑμαῖς ὁμόνοιαν καταστήσαιμι, καὶ ἡ τῶν δημοσίων πραγμάτων χρεία σύνδρομον ταῖς ἀπάντων εὐσεβέσι γνώμαις τὴν μεταβολὴν καρπώσεται».

“Οτι καὶ τὰς ἐν Ἀφρικῇ ζητήσεις διωρθώσατο.

66 «Μανίας γὰρ δήπουθεν οὐκ ἀνεκτῆς ἄπασαν τὴν Ἀφρικὴν ἐπιλαβούσης διὰ τοὺς ἀβούλω κουφότητι τὴν τῶν δήμων θρησκείαν εἰς διαφόρους αἰρέσεις σχίσαι τετολμηκότας, ταύτην ἐγὼ τὴν νόσον καταστεῖλαι βουληθεῖς, οὐδεμίαν ἑτέραν ἀρκοῦσαν τῷ πράγματι θεραπείαν ἠϋρισκον, ἢ εἰς τὸν κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἐχθρὸν ἐξελῶν, ὃς ταῖς ἱεραῖς ὑμῶν συνόδοις τὴν ἀθέμιτον ἑαυτοῦ γνώμην ἀντέστησεν, ἐνίους ὑμῶν πρὸς τὴν τῶν πρὸς ἀλλήλους διχονοούντων ὁμόνοιαν βοηθοὺς ἀποστείλαιμι».

“Οτι ἐκ τῆς ἀνατολῆς τὰ τῆς εὐσεβείας ἤρξατο.

67 «Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοῦ φωτὸς δύναμις καὶ ὁ τῆς ἱερᾶς θρησκείας νόμος, ὑπὸ τῆς τοῦ κρείττονος εὐεργεσίας οἶον ἔκ τινων τῆς ἀνατολῆς κόλπων ἐκδοθεῖς, ἄπασαν ὁμοῦ τὴν οἰκουμένην ἱερῷ λαμπτήρι κατήστραψεν, εἰκότως ὑμᾶς, ὥσπερ τινὰς ἀρχηγοὺς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας ὑπάρξειν πιστεύων, ὁμοῦ καὶ ψυχῆς νεύματι καὶ ὀφθαλμῶν ἐνεργείᾳ ζητεῖν ἐπειρώμην. Ἄμα γοῦν τῇ μεγάλῃ νίκη καὶ τῇ τῶν ἐχθρῶν ἀληθεῖ θριαμβείᾳ τοῦτο πρῶτον εἰλόμην ἐρευνᾶν, ὃ δὴ πρῶτόν μοι καὶ τιμιώτατον ἀπάντων ὑπάρχειν ἠγούμην».

“Οτι λυπηθεῖς διὰ τὴν στάσιν τὰ περὶ εἰρήνης συμβουλεύει.

68 1 «Ἄλλ', ὃ καλλίστη καὶ θεία πρόνοια, οἶόν μου τῆς ἀκοῆς μᾶλλον δὲ τῆς καρδίας αὐτῆς τραῦμα καίριον ἤψατο, πολλῷ χαλεπωτέραν τῶν ἐκεῖ καταλειφθέντων τὴν ἐν ὑμῖν γιγνομένην διχοστασίαν σημαῖνον, ὡς πλείονος

νικήν ὁμόνοιαν εἰς ὄλους τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ πορεία τῶν δημοσίων πραγμάτων θὰ δοκιμάσῃ μεταβολὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὰς εὐσεβεῖς γνῶμας ὄλων».

Ἔτι ἐρρῦθμισεν ἐπίσης καὶ τὰς συζητήσεις εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

66 «Παρατήρησα ὅτι ὀλόκληρον τὴν Ἀφρικὴν κατέλαβε κάποια μανία ἀνυπόφορος ἐξ αἰτίας τῶν ἀπὸ ἄβουλον κουφότητα τολμησάντων νὰ σχίσουν τὴν θρησκείαν τῶν λαῶν εἰς διαφόρους αἱρέσεις. Ἐγὼ δὲ θελήσας νὰ καταστείλω αὐτὴν τὴν νόσον, δὲν εὑρίσκα καμμίαν ἐπαρκῆ θεραπείαν διὰ τὸ πρᾶγμα παρὰ ἐὰν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ κράτους²¹, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἀθέμιτον διάταγμά του ἀπηγόρευσε τὰς ἱεράς συνόδους σας, ἀποστείλω μερικοὺς ἀπὸ σᾶς ὡς βοηθοὺς διὰ τὴν ὁμόνοιαν τῶν διχονοούντων πρὸς ἀλλήλους».

Ἔτι ἡ εὐσέβεια ἤρχισεν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν.

67 «Πράγματι ἐπειδὴ ἡ δύναμις τοῦ φωτός καὶ ὁ νόμος τῆς ἱερᾶς θρησκείας, προβληθεὶς ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Ὑψίστου ὡσάν ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἀνατολῆς, κατέλαμψεν ὅλην συγχρόνως τὴν οἰκουμένην μὲ ἱερόν λαμπτήρα, εὐλόγως ἐπίστευσα ὅτι σεῖς θὰ εἴσθε ὡσάν ἀρχηγοὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἐθνῶν καὶ προσεπάθησα νὰ σᾶς ἀναζητήσω ταυτοχρόνως μὲ τὴν σκέψιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν ὀφθαλμῶν. Μόλις λοιπὸν ἐπέτυχον τὴν μεγάλην νίκην καὶ τὸν ἀληθῆ θρίαμβον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τοῦτο πρῶτον ἐπέλεξα νὰ ἐρευνήσω, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν ὅτι εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τιμιώτερον καθῆκον μου».

Ἔτι λυπηθεὶς διὰ τὴν διάστασιν συμβουλεύει περὶ εἰρήνης.

68 ¹ «Ἄλλ', ὦ καλλίστη θεία πρόνοια, ποῖον καίριον τραῦμα ἤγγισε τὴν ἀκοὴν ἢ μᾶλλον τὴν ἰδίαν τὴν καρδίαν μου, ἐπισημαῖνον διχόνοιαν εἰς τὸ μέσον σας πολὺ βαρυτέραν ἀπὸ τὰς ἐκεῖ συνεχιζομένας! Τόσον βαρεῖαν ὥστε χρειά-

- ἤδη τὰ καθ' ὑμᾶς μέρη θεραπείας δέεσθαι, παρ' ὧν τοῖς
 2 ἄλλοις τὴν ἴασιν ὑπάρξειν ἤλπισα. Διαλογιζομένω δὴ
 μοι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων ἄγαν εὐτελεῆς
 καὶ οὐδαμῶς ἀξία τῆς τοσαύτης φιλονεικίας ἢ πρόφα-
 σις ἐφωράθη. Διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀ-
 νάγκην ἐπειχθείς, καὶ πρὸς τὴν δμόψυχον ὑμῶν ἀγχίνου-
 αν γράφων, τὴν τε θείαν πρόνοιαν καλέσας ἄρωγόν τῳ
 πράγματι, μέσον τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμφισβητή-
 σεως οἶον εἰρήνης πρῦτανιν ἐμαντὸν εἰκότως προσάγω.
 3 «Ὅπερ γὰρ δὴ συναιρομένου τοῦ κρείττονος, εἰ καὶ μεί-
 ζων ἦν τις ἀφορμὴ διχονοίας, οὐ χαλεπῶς ἂν ἠδυνήθην,
 ὁσίοις τῶν ἀκούοντων γνώμαις ἐγχειρίζων τὸν λόγον,
 εἰς τὸ χρησιμώτερον ἕκαστον μεταστῆσαι, τοῦτο, μικρᾶς
 καὶ λίαν εὐτελοῦς ἀφορμῆς ὑπαρχούσης, ἢ πρὸς τὸ ὅ-
 λον ἐμποδῶν ἴσταται, πῶς οὐκ εὐχερεστέραν καὶ πολλῶ
 ραδιωτέραν μοι τοῦ πράγματος τὴν ἐπανόρθωσιν μνη-
 στεύσει».

Πόθεν ἢ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀρείου ζήτησις ἤρξατο
 καὶ ὅτι μὴ ἐχρῆν συζητεῖν ταῦτα.

- 69 1 «Μανθάνω τοίνυν ἐκεῖθεν ὑπῆρχθαι τοῦ παρόντος
 ζητήματος τὴν καταβολήν. «Ὅτε γὰρ σύ, ὦ Ἀλέξανδρε,
 παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτηεις, τί δήποτε αὐτῶν ἕκα-
 στος ὑπὲρ τινος τόπου τῶν ἐν τῳ νόμῳ γεγραμμένων
 μᾶλλον δ' ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήσεως μέρος ἠσθάνε-
 το, σύ, ὦ Ἀρειε, τοῦθ', ὅπερ ἢ μὴδ' ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι
 ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσῆκον ἦν, ἀπρο-
 ὄπτως ἀντέθηκας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθεί-
 σης ἢ μὲν σύνοδος ἠρνήθη, ὁ δὲ ἀγιώτατος λαὸς εἰς ἀμ-
 φοτέρους σχισθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἁρμονί-
 2 ας ἐχωρίσθη. Οὐκοῦν ἐκάτερος ὑμῶν, ἐξ ἴσου τὴν συγ-
 γνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συνθεράπων ὑμῶν
 δικαίως παραινῇ δεξάσθω. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐ-
 ρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν, οὔ-
 τε ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητή-

Ζεσθε περισσοτέραν θεραπείαν σεῖς ἀπό τοὺς ὁποίους
 2 ἤλπιστα ὅτι θὰ προέλθῃ ἢ ἴσασιν τῶν ἄλλων. Καθῶς λοιπὸν
 διηρεῦνων τὴν ἀρχὴν καὶ θεμελίωσιν τούτων, μοῦ ἐφάνη
 πολὺ εὐτελής καὶ ἀναξία λόγου ἢ ἀφορμὴ τῆς τόσον με-
 γάλῃς φιλονεικίας. Διὰ τοῦτο συναισθανθεὶς τὴν ἀνάγκην
 τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀπευθυνομένην πρὸς τὴν ὁμόψυχον
 σύνεσίν σας, καὶ καλέσας ἀρωγὸν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τὴν
 θεῖαν πρόνοιαν, εὐλόγως προσάγω τὸν ἑαυτὸν μου ὡς
 3 πρύτανιν τῆς εἰρήνης εἰς τὸ μέσον τῆς μεταξύ σας διχο-
 νοίας. Μὲ τὴν συναντίληψιν τοῦ Ὑψίστου βεβαίως θὰ ἠδυνάμην
 χωρὶς δυσκολίαν νὰ μεταστήσω ἕκαστον εἰς καλυ-
 τέραν θέσιν, προσφέρων τὸν λόγον εἰς τὰ εὐσεβῆ αἰσθή-
 ματα τῶν ἀκουόντων, ἀκόμη καὶ ἂν ἦτο μεγαλυτέρα ἢ
 ἀφορμὴ τῆς διχονοίας. Πόσον λοιπὸν εὐχερεστέραν καὶ
 εὐκολωτέραν δὲν θὰ μοῦ καταστήσῃ τὴν ἐπανόρθωσιν τὸ
 γεγονός ὅτι ἐδῶ ἢ ἀφορμὴ ἢ ὁποῖα ἴσταται ἐμπόδιον εἰς
 τὴν ἀρμονίαν εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ εὐτελής».

Ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἁλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀρείου καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ συζητοῦν ταῦτα.

69 1 «Μανθάνω λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ παρόντος ζητήματος
 εἶναι ἡ ἐξῆς. Δηλαδὴ ὅταν ἐσύ, ὦ Ἀλέξανδρε, ἐζήτησες
 ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους, τί γνώμην εἶχεν ἕκαστος περὶ
 ἑνὸς χωρίου τῶν Γραφῶν, μᾶλλον δὲ περὶ τῆς ἐρμηνείας
 ἑνὸς ἀσημάντου θέματος, ἐσύ, ὦ Ἀρειε, ἀντέθεσες αὐ-
 τὸ τὸ ὁποῖον ἢ δὲν ἔπρεπε οὔτε κατ' ἀρχὴν νὰ οκεφθῆς
 ἢ ἂν τὸ ἐσκέπτεσο ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποσιωπήσῃς. Ἀπὸ αὐ-
 τῆν τὴν ἀφορμὴν ἠγέρθη ἡ μεταξύ σας διχόνοια, διεκόπη
 ἡ ἐπικοινωνία καὶ ὁ ἀγιώτατος λαὸς ἐσχίσθη πρὸς τὸ μέ-
 ρος ἐκάστου ἀπὸ σαῶς καὶ διεσπάσθη ἀπὸ τὸ κοινὸν σώμα
 2 τῆς ἀρμονίας. Ἐκαστος λοιπὸν ἀπὸ σαῶς τώρα δεσπαρά-
 σχη ἴσην συγγνώμην καὶ ἄς δεχθῆ τὴν παραίνεσιν τὴν
 ὁποῖαν δικαίως προσφέρει ὁ συνθεράπων σας. Τί δὲ εἶναι
 τοῦτο; Ἐξ ἀρχῆς δὲν ἦτο ὀρθὸν οὔτε νὰ ἐρωτᾶ κανεὶς
 τοιαῦτα ζητήματα οὔτε ἐρωτώμενος νὰ ἀποκρίνεται. Πρά-

σεις, ὅπόσας μὴ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττει ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτίθῃσιν, εἰ καὶ φιλοσοφικῆς τινος γυμνασίας ἔνεκα γίγνοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἴσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν καὶ μὴ προχειρῶς εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκο-

3 αῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν. Πόσος γάρ ἐστιν ἕκαστος, ὡς πραγμάτων οὕτω μεγάλων καὶ λίαν δυσχερῶν δύναμιν ἢ πρὸς τὸ ἀκριβὲς συνιδεῖν ἢ κατ' ἀξίαν ἐρμηνεῦσαι; Εἰ δὲ καὶ τοῦτό τις εὐχερῶς ποιεῖν νομισθεῖη, πόσον δήπου μέρος τοῦ δήμου πείσει; ἢ τίς ταῖς τῶν τοιούτων ζητημάτων ἀκριβείαις ἔξω τῆς ἐπικινδύνου πα-

4 ρολισθήσεως ἂν ἀντισταίῃ; Οὐκοῦν ἐφεκτέον ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν πολυλογίαν, ἵνα μήπως, ἢ ἡμῶν ἀσθενείᾳ φύσεως τὸ προταθὲν ἐρμηνεῦσαι μὴ δυνηθέντων, ἢ τῶν ἀκροατῶν βραδυτέρᾳ συνέσει πρὸς ἀκριβῆ τοῦ ρηθέντος κατάληψιν ἐλθεῖν μὴ χωρησάντων, ἐξ ὁποτέρου τούτων ἢ βλασφημίαις ἢ σχίσματος εἰς ἀνάγκην ὁ δῆμος περισταίῃ».

Παραινέσεις περὶ ὁμονοίας.

70 «Διόπερ καὶ ἐρώτησις ἀπροφύλακτος καὶ ἀπόκρισις ἀπρονόητος ἴσην ἀλλήλαις ἀντιδότησαν ἐφ' ἑκάτερα συγγνώμην. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ κορυφαίου τῶν ἐν τῷ νόμῳ παραγγελμάτων ὑμῖν ἢ τῆς φιλονεικίας ἐξήφθη πρόφασις, οὐδὲ καινὴ τῆς ὑμῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ θρησκείας αἵρεσις ἀντεισήχθη, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔχετε λογισμὸν, ὡς πρὸς τὸ τῆς κοινωνίας σύνθημα δύνασθαι συνελθεῖν.

Μὴ διὰ μικρὰς λέξεις φιλονεικεῖν περὶ τοῦ αὐτοῦ.

71 ¹ «Υμῶν γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὑπὲρ μικρῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων φιλονεικούντων, τοσοῦτον τοῦ Θεοῦ λαόν, ὃν ὑπὸ ταῖς ὑμετέραις χερσὶν εὐθύνεσθαι προσήκει, διχονοεῖν οὔτε πρέπον οὔθ' ὄλως θεμιτὸν εἶναι πιστεύεται. Ἴνα

γματι αἱ τοιαῦται συζητήσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιβάλλει καμμία αὐθεντία νόμου, ἀλλὰ προβάλλει ἢ ἀνωφελῆς φλυαρία τῆς ἀργίας, καὶ ἂν ἀκόμη γίνωνται χάριν φιλοσοφικῆς ἀσκήσεως, ὅμως ὀφείλομεν νὰ τὰς ἐγκλείωμεν μέσα εἰς τὴν διάνοιαν καὶ νὰ μὴ τὰς φέρωμεν εἰς τὰς δημοσίας συναθροίσεις οὔτε νὰ τὰς ἐμπιστευώμεθα ἀπρονοήτως εἰς

3 τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ. Διότι πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶναι ἱκανοὶ νὰ συλλάβουν ἀκριβῶς ἢ νὰ ἐρμηνεύσουν ἀξίως τὸ νόημα πραγμάτων τόσοσιν μεγάλων καὶ τόσοσιν δυσκόλων; Ἐὰν δὲ θεωρηθῇ κανεὶς ἱκανὸς νὰ πράττη καὶ τοῦτο, πόσον μέρος τοῦ λαοῦ ἠμπορεῖ τάχα νὰ πείσῃ; Ἡ ποῖος εἰς τὴν προσπάθειαν διακριβώσεως τοιούτων

4 ζητημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ ἐπικίνδυνον κατολίσθησιν; Ἐπομένως χρειάζεται νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν πολυλογίαν εἰς τὰ τοιαῦτα θέματα, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ ὁ λαὸς εἰς κατάστασιν βλασφημίας ἢ σχίσματος, εἴτε διότι ἡμεῖς ἀπὸ ἀσθένειαν τῶν φυσικῶν λειτουργιῶν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν πρότασιν, εἴτε διότι οἱ ἀκροαταὶ ἀπὸ βραδύτητα σκέψεως δὲν κατώρθωσαν νὰ κατανοήσουν τὰ λεχθέντα».

Παραινέσεις περὶ ὁμονοίας.

70 «Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπροφύλακτος ἐρώτησις καὶ ἡ ἀπρονόητος ἀπάντησις ἃς προσφέρουν εἰς ἀλλήλας συγγνώμην. Καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἀφορμὴ τῆς μεταξὺ σας φιλονεικίας δὲν στρέφεται περὶ τὸ κορυφαῖον παράγγελμα τοῦ νόμου οὔτε εἰσῆχθη εἰς σᾶς κάποια νέα αἵρεσις περὶ τῆς θρησκείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔχετε ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λαγισμὸν, ὥστε νὰ δύνασθε νὰ προχωρήσετε εἰς τὴν σχέσιν κοινωνίας».

Νὰ μὴ φιλονεικοῦν διὰ μικρᾶς σημασίας πράγματα.

71 ¹ «Δὲν πιστεύεται καθόλου ὅτι εἶναι πρέπον καὶ θεμιτόν νὰ διχονοῖ τὸσος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος πρέπει νὰ καθοδηγῆται ἀπὸ σᾶς, μὲ τὸ νὰ φιλονεικῆτε σεῖς διὰ μικρὰ καὶ ἀσήμαντα πράγματα. Διὰ νὰ ὑποκινήσω δὲ καὶ

δὲ μικρῶ παραδείγματι τὴν ὑμετέραν σύνεσιν ὑπομνή-
 σαιμι, ἵστε δήπου καὶ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς ὡς ἐνὶ
 μὲν ἅπαντες δόγματι συντίθενται, πολλάκις δὲ ἐπειδὴν ἐν
 τινι τῶν ἀποφάσεων μέρει διαφωνῶσιν, εἰ καὶ τῇ τῆς
 ἐπιστήμης ἀρετῇ χωρίζονται, τῇ μέντοι τοῦ δόγματος
 ἐνώσει πάλιν εἰς ἀλλήλους συμπνέουσιν. Ἐἰ δὴ τοῦτό ἐ-
 στι, πῶς οὐ πολλῶ δικαιότερον ἡμᾶς τοὺς τοῦ μεγάλου
 Θεοῦ θεράποντας καθεστῶτας ἐν τοιαύτῃ προαιρέσει
 3 θρησκείας ὁμοψύχους ἀλλήλοις εἶναι; Ἐπισκεψώμεθα
 δὴ λογισμῶ μείζονι καὶ πλείονι συνέσει τὸ ρηθὲν, εἴπερ
 ὀρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαίας ρημάτων ἐν ὑμῖν φι-
 λονεικίας ἀδελφούς ἀδελφοῖς ἀντικειῖσθαι καὶ τὸ τῆς
 συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοία χωρίζεσθαι δι' ἡμῶν, οἳ
 πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ μικρῶν οὕτω καὶ μηδαμῶς ἀναγ-
 καίων φιλονεικοῦμεν. Δημῶδη ταῦτά ἐστι καὶ παιδι-
 καῖς ἀνοιαῖς ἀρμόττοντα μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερέων καὶ
 φρονίμων ἀνδρῶν συνέσει προσήκοντα. Ἀποστῶμεν ἐ-
 4 κόντες τῶν διαβολικῶν πειρασμῶν. Ὁ μέγας ἡμῶν Θε-
 ὁς, ὁ σωτὴρ ἀπάντων, κοινὸν ἅπασιν τὸ φῶς ἐξέτεινεν·
 ὑφ' οὗ τῇ προνοίᾳ ταύτην ἐμοὶ τῶ θεραπευτῇ τοῦ κρείτ-
 τονος τὴν σπουδὴν εἰς τέλος ἐνεγκεῖν συγχωρήσατε, ὅ-
 πως αὐτοὺς τοὺς ἐκείνου δήμους ἐμῇ προσφωνήσει καὶ
 ὑπηρεσία καὶ νοουθεσία ἐνστάσει πρὸς τὴν τῆς συνόδου
 5 κοινωνίαν ἐπαναγάγοιμι. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔφην, μία
 τίς ἐστὶν ἐν ἡμῖν πίστις καὶ μία τῆς καθ' ἡμᾶς αἰρέσε-
 ως σύνεσις, τό τε τοῦ νόμου παρ' ἄγγελμα τοῖς δυσὶν αὐ-
 τοῦ μέρεσιν εἰς μίαν ψυχῆς πρόθεσιν τὸ ὄλον συγκλείει,
 τοῦτο ὅπερ ὀλίγην ἐν ὑμῖν ἀλλήλοις φιλονεικίαν ἤγει-
 ρεν, ἐπειδὴ μὴ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς νόμου δύναμιν ἀ-
 νήκει, χωρισμὸν τινα καὶ στάσιν ὑμῖν μηδαμῶς ἐμπο-
 6 εῖτω. Καὶ λέγω ταῦτα, οὐχ ὡς ἀναγκάζων ὑμᾶς ἐξ ἅ-
 παντος τῇ λίαν εὐήθει καὶ οἷα δήποτε ἐστὶν ἐκείνη ἢ ζή-
 τησις συντίθεσθαι. Δύναται γὰρ καὶ τὸ τῆς συνόδου τί-
 μιον ὑμῖν ἀκεραίως, σώζεσθαι καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ κατὰ

μέ μικρόν παράδειγμα τήν σύνεσίν σας, γνωρίζετε βεβαίως ὅτι καί οἱ φιλόσοφοι ὅλοι ἀκολουθοῦν ἓν δόγμα, πολλάκις δέ, ὅταν διαφωνοῦν εἰς μίαν δοξασίαν, μολονδοτι χωρίζονται κατὰ τήν ἐπιστημονικὴν ἄποψιν, ὅμως πάλιν συμβαδίζουν κατὰ τήν ἐνότητα τοῦ δόγματος. " Ἄν λοιπὸν τοῦτο συμβαίη εἰς αὐτούς, πόσον δικαιότερον δὲν εἶναι σεῖς οἱ θεράποντες τοῦ μεγάλου Θεοῦ νὰ εἰσθε μεταξύ

3 σας ὁμόψυχοι εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις; " Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν μὲ μεγαλυτέραν περίσκεψιν καὶ περισσοτέραν σύνεσιν ὅ,τι εἶπα, ἂν δηλαδὴ διὰ μερικὰς μικρολόγους καὶ ἀσημάντους λεκτικὰς διαφορὰς μεταξύ σας εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀντιτίθενται ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφούς καὶ ἡ ἐντιμος σύνοδος νὰ διασπᾶται ἀπὸ ἀσεβῆ διχόνοιαν ἐξ αἰτίας ἡμῶν οἱ ὅποιοι φιλονεικοῦμεν πρὸς ἀλλήλους περὶ τόσον μικρῶν καὶ ἐπουσιωδῶν πραγμάτων. Αὐτὰ ταιριάζουν εἰς τὸν ὄχλον καὶ εἰς παιδικὴν ἀφέλειαν μᾶλλον παρὰ εἰς τήν

4 σύνεσιν ἱερέων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν. " Ἄς ἀπομακρυνθῶμεν ἐκουσίως ἀπὸ τοὺς διαβολικοὺς πειρασμούς. Ὁ μέγας Θεὸς ἡμῶν, ὁ Σωτὴρ ὅλων, ἤπλωσε τὸ φῶς δι' ὅλους γενικῶς. Ἐπιτρέψατε εἰς ἐμέ τὸν θεραπευτὴν τοῦ Ὑψίστου νὰ φέρω ὑπὸ τήν πρόνοιαν τούτου εἰς πέρας τὸ καθῆκον τοῦτο, νὰ ἐπαναφέρω δηλαδὴ εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν τοὺς λαοὺς του μὲ τὰς προτροπὰς, τὰς

5 ἐνεργείας καὶ τὰς ἐπιμόνους νοουθεσίας μου. Πράγματι, ἐφ' ὅσον, ὅπως εἶπα, ἡ πίστις ἡμῶν εἶναι μία καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς θρησκείας ἡμῶν εἶναι ἐνιαία, ἐφ' ὅσον τὰ παραγγέλματα τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς δύο διαθήκας συντείνουν γενικῶς πρὸς ἐνιαίαν διαγωγὴν τῆς ψυχῆς, ἄς μὴ προκαλέσῃ κανένα χωρισμὸν καὶ καμμίαν διάστασιν τοῦτο τὸ ὅποιον ἀνεκίνησε μικρὰν φιλονεικίαν μεταξύ σας, διότι δὲν ἀναφέρεται εἰς τήν σημασίαν τοῦ καθόλου θείου νόμου. Καὶ λέγω αὐτὰ ὅχι διὰ νὰ σᾶς ἐξαναγκάσω νὰ συμφωνήσετε ὅπωςδῆποτε εἰς τήν κρίσιν ἐπὶ τῆς ἀφελουῆς ἐκείνης συζητήσεως, ὅποιαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φύσις τῆς. Διότι ἡμπορεῖ καὶ ἡ αὐθεντία τῆς συνόδου σας νὰ διασωθῇ καὶ ἡ κοινωνία ὀλοκλήρου τοῦ πληρώματος νὰ

πάντων κοινωνία τηρεῖσθαι, κἄν τὰ μάλιστά τις ἐν μέ-
 ρει πρὸς ἀλλήλους ὑμῖν ὑπὲρ ἐλαχίστου διαφωνία γένη-
 ται, ἐπειδὴ μηδὲ πάντες ἐν ἅπασι ταῦτόν βουλόμεθα, μη-
 7 δὲ μία τις ἐν ἡμῖν φύσις ἢ γνώμη πολιτεύεται. Περὶ
 μὲν οὖν τῆς θείας προνοίας μία τις ἐν ὑμῖν ἔστω πίστις,
 μία σύνεσις, μία συνθήκη τοῦ κρείττονος, ἃ δ' ὑπὲρ τῶν
 ἐλαχίστων τούτων ζητήσεων ἐν ἀλλήλοις ἀκριβολογεῖ-
 σθε, κἄν μὴ πρὸς μίαν γνώμην συμφέρησθε, μένειν εἰ-
 σω λογισμοῦ προσήκει, τῷ τῆς διανοίας ἀπορρήτῳ τη-
 ρούμενα. Τὸ μέντοι τῆς κοινῆς φιλίας ἐξαίρετον καὶ ἡ
 τῆς ἀληθείας πίστις ἢ τε περὶ τὸν Θεὸν καὶ τὴν τοῦ νό-
 μου θρησκείαν τιμὴ μενέτω παρ' ὑμῖν ἀσάλευτος· ἐπα-
 νέλθετε δὴ πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν τε καὶ χάριν, ἀπό-
 δοτε τῷ λαῷ ξύμπαντι τὰς οἰκείας περιπλοκάς, ὑμεῖς
 τε αὐτοὶ καθάπερ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐκκαθήραντες αὐ-
 θις ἀλλήλους ἐπίγνωτε. Ἐδίων γὰρ πολλάκις φιλία γί-
 γνεται μετὰ τὴν τῆς ἔχθρας ἀπόθεσιν αὐθις εἰς καταλ-
 λαγὴν ἐπανελθοῦσα».

“Οτι δι' εὐλάβειαν ὑπεραλγῶν δακρῦειν ἠναγκάζετο
 καὶ μέλλων εἰς τὴν ἀνατολὴν ἐπέσχε διὰ ταῦτα.

72 1 «Ἀπόδοτε οὖν μοι γαληνάς μὲν ἡμέρας, νύκτας δ'
 ἀμερίμνους, ἵνα καὶ μοί τις ἡδονὴ καθαροῦ φωτὸς καὶ βί-
 ου λοιπὸν ἡσύχου εὐφροσύνη σώζεται· εἰ δὲ μή, στέ-
 νειν ἀνάγκη καὶ δακρῦοις δι' ὄλου συγχεῖσθαι καὶ μηδὲ
 τὸν τοῦ ζῆν αἰῶνα πρᾶως ὑφίστασθαι. Τῶν γάρ τοι τοῦ
 Θεοῦ λαῶν, τῶν συνθεραπόντων λέγω τῶν ἐμῶν, οὕτως
 ἀδίκῳ καὶ βλαβερᾷ πρὸς ἀλλήλους φιλονεικία κεχωρι-
 σμένων, ἐμὲ πῶς ἐγχωρεῖ τῷ λογισμῷ συνεστάναι λοι-
 2 πόν; Ἴνα δὲ τῆς ἐπὶ τούτῳ λύπης τὴν ὑπερβολὴν αἰ-
 οθησθε, πρῶην ἐπιστάς τῇ Νικομηδέων πόλει παραχρη-
 μα πρὸς τὴν ἐῶαν ἠπειγόμεν τῇ γνώμῃ. Σπεύδοντι δὴ
 μοι πρὸς ὑμᾶς καὶ τῷ πλείονι μέρει σὺν ὑμῖν ὄντι ἢ τοῦ-
 δε τοῦ πράγματος ἀγγελία πρὸς τὸ ἔμπαλιν τὸν λογισμὸν

διατηρηθῆ, ὅσονδήποτε μεγάλη διαφωνία καὶ ἂν ὑφίσταται μεταξύ σας εἰς μηδαμινὰ θέματα, διότι δὲν ἔχομεν ὅλοι εἰς ὅλα τὴν ἰδίαν θέλησιν καὶ δὲν ὑφίσταται εἰς ἡμᾶς 7 ἑνιαία φύσις καὶ γνώμη. Περὶ μὲν τῆς θείας προνοίας, ἃς ὑφίσταται εἰς σᾶς μία πίστις, μία ἀντίληψις μία κατανόησις τοῦ Ὑψίστου, ὅσα δὲ λεπτολογεῖτε μεταξύ σας περὶ τῶν μηδαμινῶν τούτων ζητημάτων, καὶ ἂν δὲν ὁμογνωμονῆτε, πρέπει νὰ μένουν μέσα εἰς τὸν λογισμὸν, τηρούμενα εἰς τὸ ἀπόρρητον τῆς διανοίας. Ἐπομένως τὸ μὲν ἀγαθὸν τῆς κοινῆς φιλίας καὶ ἡ ἀληθινὴ πίστις, καθὼς καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ νόμου, ἃς μένουν ἀσάλευτα εἰς σᾶς. Ἐπανεέλθετε λοιπὸν εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν καὶ χάριν, ἀποδώσατε εἰς ὅλον τὸν λαὸν τοὺς ἀρμόζοντας ἀσπασμούς, γνωρίσατε ἀλλήλους σεῖς οἱ ἴδιοι ἐκκαθαρίζοντες τὰς ψυχὰς σας. Διότι ἡ φιλία γίνεται πολ- λάκις γλυκυτέρα μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐχθρας καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν».

Ὅτι πονῶν ἀπὸ εὐλάβειαν ἀνελύθη εἰς δάκρυα καὶ ὅτι ἐματαίωσε ταξίδιον τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν διὰ τὸν λόγον τοῦτον.

72 1 «Χαρίσατέ μου λοιπὸν ἡσύχους ἡμέρας καὶ ἀμερίμνους νύκτας, διὰ ν' ἀπολαύσω καὶ ἐγὼ ἡδονὴν καθαροῦ φωτὸς καὶ εὐφροσύνης ἡσύχου βίου εἰς τὸ ἐξῆς. Εἰ δὲ μή, θὰ στενάζω καὶ θὰ δακρῦζω συνεχῶς καὶ δὲν θὰ διανύσω ἡρεμα τὴν περίοδον τοῦ βίου μου. Διότι, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, οἱ συνθεράποντές μου δηλαδή, ἔχουν χωρισθῆ ἀλλήλων μὲ τόσον ἄδικον καὶ ἐπιβλαβῆ φιλονεικίαν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διατηρήσω ἐγὼ ἡρεμίαν λογισμῶν; Διὰ νὰ κατανοήσετε δὲ τὴν ὑπερβολικὴν λύπην μου 2 διὰ τοῦτο, ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς τὴν Νικομήδειαν, ἀπεφάσισα νὰ προχωρήσω πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Καθὼς λοιπὸν ἔσπευδα πρὸς σᾶς καὶ εἶχα διανύσει τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δρόμου, ἡ ἀναγγελία τοῦ πράγματος τούτου ἀντέστρεψε τὰ σχέδιά μου, διὰ νὰ μὴ ἀνα-

ἀνεχαίτισεν, ἵνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὄρᾳν ἀναγκασθῆιν ἃ μὴδὲ ταῖς ἀκοαῖς προαισθῆσθαι δυνατὸν ἡγούμην. Ἄνοιξατε δὴ μοι λοιπὸν ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς ὁμοιοῖα τῆς ἐφᾶς τὴν ὁδόν, ἣν ταῖς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαις ἀπεκλείσατε, καὶ συγχωρήσατε θᾶπτον ὑμᾶς τε ὁμοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας δῆμους ἐπιδεῖν χαίροντα, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων ὁμοιοῖας καὶ ἐλευθερίας ὀφειλομένην χάριν ἐπ' εὐφήμοις λόγων συνθήμασιν ὁμολογήσαι τῷ κρείττονι».

Ἐπίμονος καὶ μετὰ τὸ γράμμα τοῦτο
ταραχὴ τῶν ζητήσεων.

73 Ὁ μὲν δὴ θεοφιλῆς ὧδε τὰ πρὸς εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς καταπεμφθείσης προυνόει γραφῆς. Διηκονεῖτο δὲ οὐ τῇ γραφῇ μόνον ὁ συμπράτων ἀλλὰ καὶ τῷ τοῦ καταπέμψαντος νεύματι καλῶς καγαθῶς, καὶ ἦν τὰ πάντα θεοσεβῆς ἀνὴρ, ὡς εἴρηται. Τὸ δὲ ἦν ἄρα κρείττον ἢ κατὰ τὴν τοῦ γράμματος διακονίαν, ὡς αὐξηθῆναι μὲν ἐπὶ μείζον τὴν τῶν διαμαχομένων ἔριν, χωρῆσαι δ' εἰς πάσας τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κακοῦ τὴν ὁρμήν.

Ταῦτα μὲν οὖν φθόνος τις καὶ πονηρὸς δαίμων τοῖς τῆς ἐκκλησίας βασκαίνων ἀγαθοῖς κατειργάζετο.

γκασθῶ νὰ ἴδω μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνόμιζα ὅτι δὲν ἦτο οὔτε νὰ ἀκούσω ἐπιθυμητόν. Ἀνοίξατέ μου λοιπὸν μὲ τὴν ὁμόνοιάν σας αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὁποίαν ἀπεκλείσατε μὲ τὰς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας καὶ ἐπιτρέψατέ μου νὰ ἴδω μὲ χαρὰν γρήγορα καὶ σᾶς καὶ τὸν ἄλλον λαὸν ὅλον καὶ νὰ ἀναπέμψω τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν Ὑψιστον εὐχαριστίαν διὰ τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν καὶ ἐλευθερίαν ὅλων μὲ ἐγκωμιαστικοὺς λόγους».

Ἐπιμονὴ εἰς ταραχώδεις συζητήσεις καὶ μετὰ τὸ ἔγγραφον τοῦτο.

73 Ὁ θεοφιλὴς λοιπὸν βασιλεὺς οὕτως ἐπρονόει περὶ τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἐγγράφου τοῦτου. Ὁ δὲ συνεργὸς ἐπετέλεσε τὸ ἔργον του μὲ τὴν μεταφορὰν ὅχι μόνον τῆς γραφῆς ἀλλὰ καὶ τῆς σκέψεως τοῦ ἀποστολέως καλῶς καὶ ἀγαθῶς καὶ ἦτο καθ' ὅλα θεοσεβὴς ἀνὴρ, ὅπως ἐλέχθη²². Ἡ ὑπόθεσις ὅμως ὑπερέβαινε τὴν ὑπηρεσίαν ἐνός γράμματος. Οὕτως ἢ μὲν ἔρις τῶν διαμαχομένων ηὐξήθη περισσότερον, ἢ δὲ ὄρμη τοῦ κακοῦ ἐπεξετάθη εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας.

Αὐτὰ τὰ πράγματα βεβαίως ἐδημιούργησε κάποιος φθονερός καὶ πονηρός δαίμων, φθονῶν τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Λ Ο Γ Ο Σ Γ'

Σύγκρισις εὐσεβείας Κωνσταντίνου καὶ τῆς τῶν
διωκτῶν παρανομίας.

- 1 1 Ὁ μὲν δὴ μισόκαλος φθόνος ᾧδὲ πη τοῖς τῆς ἐκ-
κλησίας βασκαίνων καλοῖς χειμῶνας αὐτῇ καὶ ταραχὰς
ἐμφυλίου εἰρήνης ἐν καιρῷ καὶ θυμηδίας εἰργάζετο.
Οὐ μὴν βασιλεὺς ὁ τῷ Θεῷ φίλος τῶν αὐτῷ πρεπόν-
των κατωλιγῶρει, πάντα δὲ πράττων τὰναντία τοῖς μι-
κρὸν ἔμπροσθεν ὑπὸ τῆς τυραννικῆς ὤμοτῆτος τετολ-
2 μημένοις παντὸς ἦν ἐχθροῦ καὶ πολεμίου κρείττων. Αὐ-
τίκα δ' οὖν οἱ μὲν θεοὺς, τοὺς μὴ ὄντας παντοίαις ἀνάγ-
καις ἐβιάζοντο σέβειν τοῦ ὄντος ἀφεστῶτες, ὁ δὲ τοὺς
μὴ ὄντας ὅτι μὴ εἰσὶν ἔργοις καὶ λόγοις ἀπελέγχων τὸν
μόνον ὄντα παρεκάλει γνωρίζειν. Εἶτα οἱ μὲν βλασφή-
μοις τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ διεχλεύαζον φωναῖς, ὁ δὲ
ἐφ' ᾧ μάλιστα οἱ ἄθεοι τὰς βλασφημίας ἐκίνουν τοῦτ'
αὐτὸ νικητικὸν ἐπεγράφετο φυλακτῆριον, τῷ τοῦ πά-
θους σεμνυνόμενος τροπαίῳ. Οἱ μὲν ἤλαυνον ἀοίκους
καὶ ἀνεστίους καθιστῶντες τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ,
ὁ δὲ ἀνεκαλεῖτο τοὺς πάντας καὶ ταῖς οἰκείαις ἀπεδί-
3 δου ἐστίαις. Οἱ μὲν ἀτιμίαις περιέβαλλον, ὁ δὲ ἐντίμους
καὶ ζηλωτοὺς καθίστη τοῖς ἅπασιν. Οἱ μὲν ἐδῆμευον
ἀδίκως τῶν θεοσεβῶν ἀφαρπάζοντες τοὺς βίους, ὁ δὲ
ἀπεδίδου πλείστοις ἐπιδαφιλευόμενος χάρισμασιν. Οἱ
μὲν διατάγμασιν ἐγγράφοις τὰς κατὰ τῶν προέδρων ἐ-
δημοσίευον συκοφαντίας, ὁ δὲ ἔμπροσθεν ἐπαίρων καὶ ἀν-
υψῶν τῇ παρ' αὐτῷ τιμῇ τοὺς ἄνδρας προγράμμασι καὶ
4 νόμοις διαφανεστέρους ἐποίει. Οἱ μὲν ἐκ βᾶθρων τοὺς
εὐκτηρίους οἴκους καθήρουν, ἄνωθεν ἐξ ὕψους κατα-
στρωννύντες εἰς ἔδαφος, ὁ δὲ τὰς οὔσας ὑψοῦσθαι καὶ
καινοτέρας ἀνίστασθαι μεγαλοπρεπῶς ἐξ αὐτῶν τῶν βα-

Λ Ο Γ Ο Σ Γ'

Σύγκρισις τῆς εὐσεβείας τοῦ Κωνσταντίνου
καὶ τῆς παρανομίας τῶν διωκτῶν.

- 1 1 Καὶ ὁ μὲν μισόκαλος φθόνος ζηλεύων τὰ καλά τῆς Ἐκκλησίας μὲ αὐτόν τὸν τρόπον κατεσκεύαζεν εἰς αὐτὴν τρικυμίας καὶ ἐμφυλίους ταραχὰς ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ χαρᾶς. Ὁ φίλος ὅμως τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς δὲν παρέλειπε τὰ καθήκοντά του, ἀλλὰ πράττων τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα τῶν πρὸ ὀλίγου τολμηθέντων ὑπὸ τῆς τυραννικῆς ὠμότη-
- 2 τος ἐδείχθη ἀνώτερος παντός ἐχθροῦ καὶ πολεμίου. Τότε πράγματι οἱ μὲν τύραννοι ἀπομακρυνθέντες τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐξεβίαζον παντοιοτρόπως τοὺς πολίτας νὰ λατρεύουν τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀποδεικνύων μὲ ἔργα καὶ λόγους τοὺς ἀνυπάρκτους ὅτι δὲν ὑπάρχουν προέτρεπε νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν ἀληθινόν. Ἐπειτα ἐκεῖνοι μὲν ἐχλεύαζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὲ βλασφημίας, αὐτὸς δὲ ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον κυρίως οἱ ἄθεοι ἐβλασφήμουν ὤρισεν ὡς νικητήριον φυλακτικόν, σεμνυνόμενος μὲ τὸ τρόπαιον τοῦ πάθους. Ἐκεῖνοι ἐδίωκον τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ, καθιστῶντες αὐτοὺς ἀστέγους καὶ ἀνεστίους, οὗτος ἀνεκάλει τοὺς πάντας καὶ τοὺς ἀπέδιδεν εἰς τὰς
- 3 ἐστίας των. Ἐκεῖνοι τοὺς ὑπέβαλλον εἰς ἀτιμώσεις, οὗτος τοὺς καθίστα ἐντίμους καὶ Ζηλευτοὺς εἰς ὄλους. Ἐκεῖνοι ἐδήμευον ἀρπάζοντες τὰς περιουσίας τῶν θεοσεβῶν ἀδίκως, οὗτος τὰς ἐπέστρεφε μαζὶ μὲ πολλάς χορηγίας. Ἐκεῖνοι ἐγνωστοποιῶν τὰς ἐναντίον τῶν ἐπισκόπων συκοφαντίας μὲ ἔγγραφα διατάγματα, οὗτος ἀντιθέτως ἀνυψῶν τὸν τοὺς ἄνδρας μὲ τιμητικὰς διακρίσεις τοὺς καθίστα
- 4 ἐπιφανεστέρους μὲ διατάγματα καὶ νόμους. Ἐκεῖνοι καθήρουν ἐκ βάθρων τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, κατεδαφίζοντες αὐτοὺς τελείως, οὗτος ἐνομοθέτει νὰ μεγεθυνθοῦν αἱ διασωθεῖσαι ἐκκλησῖαι καὶ νὰ ἀνεγερθοῦν νέα μεγαλοπρε-

σιλικῶν θησαυρῶν ἐνομοθέτει. Οἱ μὲν τὰ θεόπνευστα
 λόγια ἀφανῆ ποιεῖσθαι πυρὶ φλεχθέντα προσέταττον, ὁ
 δὲ καὶ ταῦτα πληθύνειν ἐκ βασιλικῶν θησαυρῶν μεγα-
 5 λοπρεπεῖ κατασκευῇ πολυπλασιαζόμενα διεκελεύετο. Οἱ
 μὲν συνόδους ἐπισκόπων μηδαμῇ μηδαμῶς τολμᾶν προσ-
 έταττον ποιεῖσθαι, ὁ δὲ τοὺς ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν
 παρ' ἑαυτῷ συνεκρότει, βασιλείων τ' εἰσω παρεῖναι καὶ
 μέχρι τῶν ἐνδοτάτω χωρεῖν ἐστίας τε καὶ τραπέζης
 βασιλικῆς κοινωνοὺς γενέσθαι ἡξίου. Οἱ μὲν ἐτίμων ἀ-
 ναθήμασι τοὺς δαίμονας, ὁ δὲ ἀπεγύμνου τὴν πλάνην,
 τὴν ἄχρηστον τῶν ἀναθημάτων ὕλην τοῖς χρῆσθαι δυνα-
 τοῖς διηνεκῶς νέμων. Οἱ μὲν τοὺς νεῶς φιλοτίμως κο-
 σμεῖν ἐκέλευον, ὁ δὲ ἐκ βάρων καθήρει τούτων αὐτῶν
 6 τὰ μάλιστα παρὰ τοῖς δεισιδαίμοσι πολλοῦ ἄξια. Οἱ μὲν
 τοὺς τοῦ Θεοῦ μάρτυρας αἰσχίσταις ὑπέβαλλον τιμωρί-
 ας, ὁ δὲ αὐτοὺς μὲν τοὺς ταῦτα δεδρακότας μετῆει σω-
 φρονίζων τῇ πρεπούση τοῦ Θεοῦ κολάσει, τῶν δ' ἁγί-
 ων μαρτύρων τοῦ Θεοῦ τὰς μνήμας τιμῶν οὐ διελίμπαν-
 νεν. Οἱ μὲν τῶν βασιλικῶν οἴκων ἤλαυνον τοὺς θεοσε-
 βεῖς ἄνδρας, ὁ δ' αὐτοῖς μάλιστα τούτοις διετέλει θαρ-
 ρῶν, εὐνοὺς αὐτῷ καὶ πιστοὺς ἀπάντων μᾶλλον τούτους
 7 εἶναι γινώσκων. Οἱ μὲν χρημάτων ἥττους ὑπῆρχον Ταν-
 ταλείῳ πάθει τὴν ψυχὴν δεδουλωμένοι, ὁ δὲ βασιλικῇ
 μεγαλοπρεπεῖα πάντας ἀναπετάσας θησαυροὺς πλουσία
 καὶ μεγαλοψύχῳ δεξιᾷ τὰς μεταδόσεις ἐποιεῖτο. Οἱ μὲν
 μυρίους κατειργάζοντο φόνους ἐφ' ἀρπαγῇ καὶ δημεύ-
 σει τῆς τῶν ἀναιρουμένων οὐσίας, Κωνσταντίνου δ' ἐ-
 πὶ πάσῃ τῇ βασιλείᾳ πᾶν ξίφος ὡς ἄχρηστον τοῖς δικα-
 σταῖς ἀπηώρητο, τῶν κατ' ἔθνος δήμων τε καὶ πολιτευ-
 τῶν ἀνδρῶν πατρονομουμένων μᾶλλον ἢ ἐπ' ἀνάγκαις
 8 ἀρχομένων. Εἰς ἃ δὴ ἀποβλέψας εἶπεν ἂν τις εἰκότως
 νεαρόν τινα καὶ νεοπαγῆ βίον ἄρτι τότε φανῆναι δοκεῖν,
 ξένου φωτὸς ἀθρόου ἐκ σκότους τῷ θνητῷ καταλάμπαν-

πῶς μὲ ἔξοδα τοῦ βασιλικοῦ ταμείου. Ἐκεῖνοι διέτασσαν
νὰ ἀφανισθοῦν διὰ πυρὸς τὸ θεόπνευστα λόγια, οὗτος
παρήγγελλε νὰ πολλαπλασιασθοῦν καὶ αὐτῶν τὰ ἀντίγρα-
φα μὲ μεγαλοπρεπῆ διακόσμησιν δι' ἐξόδων τοῦ βασιλικοῦ
5 ταμείου. Ἐκεῖνοι διέτασσαν νὰ μὴ τολμοῦν νὰ συγκροτοῦν
συνόδους ἐπισκόπων καθόλου πουθενά, οὗτος συνεκάλει
τοὺς ἐπισκόπους πλησίον του ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας, τοὺς
ἀξίωνε νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ νὰ προ-
χωροῦν ἕως τὰ ἐνδότερα, νὰ μετέχουν τῆς βασιλικῆς
ἐστίας καὶ τραπέζης. Ἐκεῖνοι ἐτίμων τοὺς δαίμονας μὲ
ἀναθήματα, οὗτος ἀπεγύμνωνε τὴν πλάνην προσφέ-
ρων τὰ ἄχρηστα ὑλικά τῶν ἀναθημάτων συνεχῶς
εἰς τοὺς δυναμένους νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ἐπωφελῶς.
Ἐκεῖνοι παρήγγελλον νὰ διακοσμοῦνται οἱ εἰδωλολατρικοὶ
ναοὶ πολυτελῶς, οὗτος ἐκρήμνιζεν ἐκ θεμελίων ὄσους ἀ-
πὸ αὐτοὺς ἐθεωροῦντο ἀξιολογώτερα ἀπὸ τοὺς δεισιδαί-
6 μονας. Ἐκεῖνοι ὑπέβαλλον εἰς τὰς χειρίστας τιμωρίας
τοὺς μάρτυρας τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἐξεδικεῖτο τοὺς διαπρά-
ξαντας ταῦτα σωφρονίζων αὐτοὺς μὲ τὴν πρέπουσαν τι-
μωρίαν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἔπαυε νὰ τιμᾷ τὰς
μνήμας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνοι ἀπεμάκρυναν τοὺς
θεοσεβεῖς ἄνδρας ἀπὸ τὰ βασιλικά ἀνάκτορα, οὗτος αὐ-
τοὺς ἀκριβῶς ἐνεπιστεῦετο διαπαντός, γνωρίζων ὅτι αὐ-
τοὶ εἶναι οἱ εὐμενέστεροι καὶ πιστότεροι ὄλων πρὸς αὐ-
7 τόν. Ἐκεῖνοι μὲ δουλωμένην τὴν ψυχὴν εἰς τὸ πάθος
τοῦ Ταντάλου ἦσαν κατώτεροι χρημάτων, οὗτος ἀνοίξας
ὄλους τοὺς θησαυροὺς μὲ βασιλικὴν μεγαλοπρέπειαν διε-
μοίραζε τὰς δωρεὰς μὲ πλουσίαν καὶ μεγαλόψυχον χεῖρα.
Ἐκεῖνοι διέπραττον μυρίους φόνους δι' ἄρπαγὴν καὶ δή-
μευσιν τῆς περιουσίας τῶν φονευομένων, ἐνῶ καθ' ὅλην
τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου πᾶν δικα-
στικὸν ξίφος ἐκρέματο ἄχρηστον, ἀφοῦ οἱ κατὰ τόπους
λαοὶ καὶ πολιτευόμενοι ἐπατρονομοῦντο μᾶλλον παρὰ ἤρ-
8 χοντο βιαίως. Ἀποβλέπων εἰς αὐτὰ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπη
κανεὶς εὐλόγως ὅτι ἐνεφανίζετο τότε πλέον μία νέα καὶ
πρωτοφανὴς ἐποχὴ, καθὼς φῶς θαυμαστὸν ἔλαμψεν ἀπο-

τος γένει, Θεοῦ τε τὸ πᾶν ἔργον εἶναι ὁμολογεῖν, τῆς τῶν ἀθέων πληθύος ἀντίπαλον τὸν θεοφιλῆ βασιλέα προβεβλημένου.

Ἔτι περὶ τῆς εὐσεβείας Κωνσταντίνου ἐμπαρησιαζομένου τῷ σταυροῦ σημείῳ.

2 Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν οἴοι μηδένες ἄλλοι πῶποτ' ὤφθησαν καὶ οἶα μηδ' ἐξ αἰῶνος ἀκοῆ παρείληπται κατὰ τῆς ἐκκλησίας τετολμήκασιν, εἰκότως ὁ Θεὸς αὐτὸς ξένον τι χρῆμα προστησάμενος τὰ μήτ' ἀκοῆ γνωσθέντα μήτ' ὄψει παραδοθέντα δι' αὐτοῦ κατειργάζετο. Καὶ τί νεώτερον ἦν ἢ τὸ θαῦμα τῆς βασιλέως ἀρετῆς ἐκ Θεοῦ σοφίας τῷ θνητῷ γένει δεδωρημένον; τοιγάρτοι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σὺν παρρησίᾳ τῇ πάσῃ πρεσβεύων εἰς πάντα διετέλει, μηδ' ἐγκαλυπτόμενος τὴν σωτήριον ἐπηγορίαν, σεμνολογούμενος δ' ἐπὶ τῷ πράγματι, φανερόν ἑαυτὸν καθίστη, νῦν μὲν τὸ πρόσωπον τῷ σωτηρίῳ κατασφραγιζόμενος σημείῳ, νῦν δ' ἐναβρυνόμενος τῷ νικητικῷ τροπαίῳ.

Περὶ εἰκόνοσ ἀυτοῦ ἐν ἣ ὑπερέκειτο μὲν ὁ σταυρὸς πέπληκτο δὲ κάτω ὁ δράκων.

3 1 Ὁ δὴ καὶ ἐν ὑψηλοτάτῳ πίνακι πρὸ τῶν βασιλικῶν προθύρων ἀνακειμένῳ τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς δρᾶσθαι προὔτιθει, τὸ μὲν σωτήριον σημεῖον ὑπερκείμενον τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τῇ γραφῇ παραδούσ, τὸν δ' ἐχθρὸν καὶ πολέμιον θῆρα τὸν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς τῶν ἀθέων πολιορκήσαντα τυραννίδος κατὰ βυθοῦ φερόμενον ποιήσας ἐν δράκοντος μορφῇ. Δράκοντα γὰρ αὐτὸν καὶ σκολιὸν ὄφιν ἐν προφητῶν Θεοῦ βίβλοις ἀνηγόρευε
2 τὰ λόγια. Διὸ καὶ βασιλεὺς ὑπὸ τοῖς αὐτοῦ τε καὶ τῶν αὐτοῦ παιδῶν ποσὶ βέλει πεπαρμένον κατὰ μέσου τοῦ κύτους βυθοῖς τε θαλάττης ἀπερριμμένον διὰ τῆς κηρο-

τόμως εἰς τὸ θνητὸν γένος, καὶ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὄλον αὐτὸ εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος προέβαλε τὸν θεοφιλῆ βασιλέα ὡς ἀντίπαλον τοῦ πλήθους τῶν ἀθέων.

Περαιτέρω περὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ Κωνσταντίνου
μέ τὴν θαρραλέαν μαρτυρίαν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ.

- 2** Πράγματι ἐπειδὴ αὐτοὶ ἐφάνησαν τόσον σκληροὶ ὅσον κανεὶς ἄλλος καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ διαπραχθέντα ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν ἀνήκουστα ἀπὸ τῶν αἰώνων, εὐλόγως ὁ Θεὸς προέβαλε παράδοξον ὄργανον καὶ ἐπετέλεσε δι' αὐτοῦ πράγματα τὰ ὁποῖα οὐτε ἐθεάθησαν. Καὶ τί ἦτο αὐτὸ τὸ παράδοξον παρὰ τὸ θαῦμα τῆς ἀρετῆς τοῦ βασιλέως δωρημένον εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ; Διότι αὐτὸς διαπαντὸς ἐκήρυσσεν εἰς ὄλους τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μὲ κάθε παρρησίαν, μὴ ἀποκρύπτων τὴν ἀνοικτὴν ἐμφάνισιν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, ἀλλ' σεμνυνόμενος δι' αὐτό, καὶ παρουσιάζετο φανερά, ἄλλοτε σφραγίζων τὸ πρόσωπον μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἄλλοτε δὲ ὑπερηφανευόμενος διὰ τὸ νικητήριον τρόπαιον.

Περὶ εἰκόνος αὐτοῦ ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκετο
ὁ σταυρὸς καὶ κάτω ἐκτυπᾶτο ὁ δράκων.

- 3** ¹ Τοῦτο δὲ προέβαλε καὶ εἰς ὑψηλὸν πίνακα ἐκτεθειμένον εἰς τὰ προπύλαια τῶν ἀνακτόρων, ὥστε νὰ βλέπεται ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὄλων, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ μὲν σημεῖον τοῦ σταυροῦ ζωγραφημένον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του, τὸ δὲ ἐχθρικὸν καὶ πολέμιον θηρίον, τὸ ὁποῖον ἐδίωξε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς τυραννίας τῶν ἀθέων, καμωμένον μὲ μορφήν δράκοντος νὰ φέρεται πρὸς τὸν βυθόν. Διότι τὰ λόγια εἰς τὰ βιβλία τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ τὸν ὠνόμαζον δράκοντα καὶ κουλουριασμένον
- ² ὄφιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς παρουσίαζεν εἰς ὄλους τὸν δράκοντα διὰ τῆς κηροχύτου ζωγραφικῆς κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τῶν υἰῶν του τρυπημένον μὲ βέλος εἰς τὸ μέσον τοῦ κορμοῦ καὶ ἐρριμμένον εἰς τὸν βυ-

χύτου γραφῆς ἐδείκνυ τοῖς πᾶσι τὸν δράκοντα, ὧδέ πη τὸν ἀφανῆ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους πολέμιον αἰνιττόμενος, ὃν καὶ δυνάμει τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνακειμένου σωτηρίου τροπαίου κατὰ βυθῶν ἀπωλείας κεχωρηκέναι ἐδήλου. Ἐπισημασθέντα μὲν ἄνθη χρωμάτων ἠνίκτητο διὰ τῆς εἰκόνοσ· ἐμὲ δὲ θαῦμα τῆς βασιλέως κατεῖχε μεγαλονοίας, ὡς ἐμπνεύσει θεία ταῦτα διετύπου ἅδη φωναὶ προφητῶν ὧδέ που περὶ τοῦδε τοῦ θηρὸς ἐβόων, «ἐπάξειν τὸν Θεόν», λέγουσαι, «τὴν μάχαιραν τὴν μεγάλην καὶ φοβεράν ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν τὸν σκολιόν, ἐπὶ τὸν φεύγοντα, καὶ ἀνελεῖν τὸν δράκοντα τὰ ἐν τῇ θαλάσση». Εἰκόνας δὲ τούτων διετύπου βασιλεύς, ἀληθῶς ἐντιθεὶς μιμήματα τῆ σκιαγραφία.

Ἔτι περὶ τῶν διὰ Ἄρειον ἐν Αἰγύπτῳ ζητημάτων.

4 Ταῦτα μὲν οὖν αὐτῷ καταθυμίως συνετελεῖτο, τὰ δέ γε τῆς τοῦ φθόνου βασκανίας δεινῶς τὰς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐκταράττοντα καὶ τὸ Θηβαίων τε καὶ Αἰγυπτίων σχισματικὸν κακὸν οὐ σμικρῶς αὐτὸν ἐκίνει, προσρηγνυμένων καθ' ἑκάστην πόλιν ἐπισκόπων ἐπισκόποις, δήμων τε δήμοις ἐπανισταμένων καὶ μόνον οὐχὶ συμπληγάσι κατακοπτόντων ἀλλήλους, ὥστ' ἤδη φρενῶν ἐκστάσει τοὺς ἀπεγνωσμένους ἀνοσίους ἐγχειρεῖν καὶ ταῖς βασιλέως τολμᾶν ἐνυβρίζειν εἰκόσιν, οὐ μὴν ὥστ' εἰς ὄργην ἐγείρειν τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ πρὸς πόνον ψυχῆς, ὑπεραλγοῦντα τῆς τῶν φρενοβλαβῶν ἀπονοίας.

Περὶ τῆς διὰ τὸ Πάσχα διχονοίας.

5 1 Προὔπηρχε δ' ἄρα καὶ ἄλλη τις τούτων προτέρα νόσος ἀργαλεωτάτη ἐκ μακροῦ διενοχλοῦσα, τῆς σωτηρίου ἑορτῆς διαφωνία, τῶν μὲν ἔπεσθαι δεῖν τῇ Ἰουδαίων συνηθείᾳ φασκόντων, τῶν δὲ προσῆκειν τὴν ἀ-

1. Ἦσ. 27, 1.

2. Ὁ Εὐσέβιος ὑπαινίσσεται ἐδῶ τὸ Μελιτιανὸν σχίσμα τὸ ὁποῖον ἐταλαιπώρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τῶν τελευταίων διωγμῶν, τὸ 303.

θόν τῆς θαλάσσης· ὑπαινίσσετο μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν ἀφανῆ πολέμιον τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τὸν ὁποῖον ἐδείκνυε νὰ προχωρῇ εἰς τὸν βυθὸν τῆς ἀπωλείας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς σωτηρίου τροπαίου.

- 3 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐδήλωνον διὰ τῆς εἰκόνος τὰ χρώματα· ἐμὲ δὲ κατεῖχε θαυμασμὸς διὰ τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ βασιλέως, διότι μὲ θεῖαν ἔμπνευσιν ἀπετύπωνε αὐτὰ τὰ ὁποῖα αἱ φωναὶ τῶν προφητῶν προέλεγον ὡς ἐξῆς περὶ τοῦ θηρίου τούτου· «θὰ ἐπιφέρῃ, ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην καὶ φοβερὰν μάχην ἐπὶ τὸν δράκοντα, τὸν φεύγοντα σκολιὸν ὄφιν, καὶ θὰ φονεύσῃ τὸν εἰς τὴν θάλασσαν δράκοντα»¹. Αὐτῶν τῶν λόγων εἰκόνα διετύπωνεν ὁ βασιλεύς, ἐνθέσας ἀληθῆ ἀναπαραστάσιν των εἰς τὸν πίνακα.

Περαιτέρω παρατήρησις περὶ τῶν συζητήσεων
ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀρείου.

- 4 Ταῦτα λοιπὸν ἐπετέλει οὗτος μὲ εὐχαρίστησιν. Ἄλλὰ αἱ ἐπήρειαί τοῦ βασκάνου φθόνου, αἱ ὁποῖαι ἐτάρασσον δεινῶς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἡ σχισματικὴ πληγὴ τῶν Ἰηθαίων καὶ Αἰγυπτίων τὸν συνεκίνουν βαθύτατα, διότι εἰς ἐκάστην πόλιν ἐπήρχοντο ἐπίσκοποι κατὰ ἐπισκόπων καὶ ἐσηκῶνοντο λαοὶ ἐναντίον λαῶν καὶ κατέκοπτον ἀλλήλους ὡσάν μὲ συμπληγάδας². Μερικοὶ ἦσαν τόσον κατειλημμένοι ἀπὸ ἔκστασιν φρενῶν, ὥστε νὰ προχωροῦν εἰς ἐγκληματικὰς πράξεις καὶ νὰ τολμοῦν νὰ προσβάλλουν τὰ βασιλικά ἀγάλματα· ταῦτα ὅμως δέν ἴσχυον νὰ κινήσουν τὴν ὄργην τοῦ βασιλέως μάλλον παρὰ τὸν πόνον τῆς ψυχῆς του, διότι πράγματι ἐπόνει ὑπερβολικά διὰ τὴν παραφροσύνην τῶν φρενοβλαβῶν.

Περὶ τῆς διχονοίας διὰ τὸ Πάσχα.

- 5 ¹ Προῦπήρχε ἄλλωστε καὶ ἄλλη παλαιότερα ἀπὸ αὐτὰς νόσος βαρυτάτη, ἐνοχλοῦσα ἀπὸ πολὺν χρόνον, ἡ διαφωνία περὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄλλοι ἔλεγον ὅτι πρέπει νὰ ἐορτάζωμεν μετὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἰουδαίων, ἄλλοι δὲ ὅτι πρέπει νὰ τηροῦμεν μὲ ἀκρίβειαν τὸν

κριβῆ τοῦ καιροῦ παραφυλάττειν ὥραν μηδὲ πλανωμέ-
 νους ἔπεσθαι τοῖς τῆς εὐαγγελικῆς ἀλλοτρίοις χάριτος.
 2 **Κ**ὰν τούτω τοιγαροῦν μακροῖς ἤδη χρόνοις τῶν ἀπαν-
 ταχοῦ λαῶν διενηνεγμένων θεσμῶν τε θείων συγχεομέ-
 νων, ὡς ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἑορτῆς τὴν τοῦ καιροῦ
 παρατροπὴν μεγίστην διάστασιν ἐμποιεῖν τοῖς τὴν ἑορ-
 τὴν ἄγουσι, τῶν μὲν ἀσιτίαις καὶ κακοπαθείαις ἐνα-
 σκουμένων τῶν δ' ἀνέσει τὴν σχολὴν ἀνατιθέντων, οὐ-
 δεῖς οἷός τ' ἦν ἀνθρώπων θεραπείαν εὐρασθαι τοῦ κα-
 κοῦ, ἰσοστασίου τῆς ἔριδος τοῖς διεστῶσιν ὑπαρχούσης,
 μόνῳ δ' ἄρα τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ καὶ ταῦτα ἰᾶσθαι ρά-
 διον ἦν, ἀγαθῶν δ' ὑπηρέτης αὐτῷ μόνος τῶν ἐπὶ γῆς
 3 **κατεφαίνετο Κωνσταντῖνος.** "Ὅς ἐπειδὴ τὴν τῶν λε-
 χθέντων διέγνω ἀκοὴν τό τε καταπεμφθὲν αὐτῷ γράμ-
 μα τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἄπρακτον ἑώρα, τότε
 τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ διάνοιαν ἀνακινήσας, ἄλλον τουτονὶ
 καταγωνιεῖσθαι δεῖν ἔφη τὸν κατὰ τοῦ ταραττοντος τὴν
 ἐκκλησίαν ἀφανοῦς ἐχθροῦ πόλεμον.

"Ὅπως σύνοδον ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι προσέταξεν.

6 1 **Εἶθ'** ὡσπερ ἐπιστρατεύων αὐτῷ φάλαγγα Θεοῦ σύν-
 οδον οἰκουμενικὴν συνεκρότει, σπεύδειν ἀπανταχόθεν
 τοὺς ἐπισκόπους γράμμασι τιμητικοῖς προκαλούμενος.
 Οὐκ ἦν δ' ἀπλοῦν τὸ ἐπίταγμα, συνήργει δὲ καὶ αὐτῇ
 πράξει τὸ βασιλέως νεῦμα, οἷς μὲν ἐξουσίαν δημοσίου
 παρέχον δρόμου οἷς δὲ νωτοφόρων ὑπηρεσίας ἀφθόνους.
 "Ὡριστο δὲ καὶ πόλις ἐμπρέπουσα τῇ συνόδῳ, νίκης ἐπώ-
 2 **νυμος, κατὰ τὸ Βιθυνῶν ἔθνος ἢ Νίκαια.** Ὡς οὖν ἐφοί-
 τα πανταχοῦ τὸ παράγγελμα, οἷά τινος ἀπὸ νύσσης οἱ
 πάντες ἔθεον σὺν προθυμίᾳ τῇ πάσῃ. Εἶλκεν γὰρ αὐ-
 τοὺς ἀγαθῶν ἐλπίς, ἢ τε τῆς εἰρήνης μετουσία, τοῦ τε

3. Βλ. Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1, 8, Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 17.

χρόνον χωρίς νά ἀκολουθοῦμεν περιπλανώμενοι τοὺς ἀπο-
 2 ξενωμένους τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος. Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὸ
 θέμα τοῦτο οἱ πανταχοῦ λαοὶ διεφώνουν ἀπὸ μακροῦ ἤδη
 χρόνου καὶ αἱ θεῖαι διατάξεις συνεχέοντο, τόσον ὥστε εἰς
 μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἑορτὴν ἢ διαφορὰ τοῦ χρόνου νά προ-
 καλῆ μεγάλην διάστασιν εἰς τοὺς ἑορτάζοντας, τῶν ὁποίων
 ἄλλοι μὲν ἠσκοῦντο μὲ νηστείας καὶ κακοπαθείας, ἄλλοι δὲ
 διήνυον τὸν καιρὸν των μὲ ἄνεσιν, κανεὶς ἄνθρωπος δὲν
 ἦτο ἰκανὸς νά εὖρη θεραπείαν τοῦ κακοῦ καὶ ἡ ἔρις συνε-
 χίζετο ἀμείλικτος μεταξύ τῶν δύο μερίδων. Οὕτω μόνον
 εἰς τὸν παντοδύναμον Θεὸν ἦτο εὐκόλον νά θεραπεύσῃ καὶ
 ταῦτα, μοναδικός του δὲ ὑπουργός δι' αὐτά τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ
 3 τοὺς ἐπιγεῖους παρουσιάζετο ὁ Κωνσταντῖνος. Οὗτος δέ,
 ὅταν διεπίστωσε τὰ λεχθέντα καὶ εἶδεν ὅτι τὸ ἀποσταλὲν
 ἀπὸ αὐτὸν γράμμα εἰς τοὺς ἡγέτας τῆς Ἀλεξανδρινῆς
 Ἐκκλησίας ἔμεινεν ἄκαρπον, τότε ἀνακινήσας τὴν διάνοιάν
 του, εἶπεν ὅτι πρέπει νά διεξαγάγῃ καὶ τὸν ἄλλον τοῦτον
 πόλεμον ἐναντίον τοῦ ταρασσόντος τὴν Ἐκκλησίαν ἀφα-
 νοῦς ἐχθροῦ.

Πῶς διέταξε νά συγκροτηθῇ σύνοδος
 εἰς τὴν Νίκαιαν.

- 6 1 Ἐπειτα, ὡσάν νά ἐπεστράτευε κατ' αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ
 θεῖαν φάλαγγα, συνεκρότησεν οἰκουμενικὴν σύνοδον, προσ-
 καλῶν τοὺς ἐπισκόπους μὲ τιμητικὰ γράμματα νά προσ-
 τρέξουν ἀπὸ παντοῦ³. Δὲν ἐπρόκειτο δὲ μόνον περὶ ἀπλῆς
 διαταγῆς, ἀλλὰ ἡ διάθεσις τοῦ βασιλέως συνήργει καὶ εἰς
 τὴν ἔμπρακτον ἐφαρμογὴν αὐτῆς, παρέχουσα εἰς ἄλλους
 μὲν τὴν ἄδειαν χρησιμοποιοῦσας τῶν δημοσίων μέσων
 μεταφορᾶς, εἰς ἄλλους δὲ ἄφθονον ἐξυπηρέτησιν μὲ ἵπ-
 πους. Ὁρίσθη δὲ καὶ πόλις κατάλληλος διὰ τὴν σύνοδον,
 ἐπώνυμος τῆς νίκης, ἡ Νίκαια τῆς ἐπαρχίας Βιθυνίας.
- 2 Μόλις λοιπὸν τὸ διάταγμα ἔφθασε παντοῦ, ὅλοι ἔτρεχον
 μὲ πολλὴν προθυμίαν ὡσάν νά συνηγωνίζοντο εἰς τὸ στά-
 διον. Διότι τοὺς εἴλκυεν ἡ ἐλπίς ἀγαθοῦ ἀποτελέσματος,
 ἡ προσδοκία ἀπολαύσεως τῆς εἰρήνης, ἡ ἐπιθυμία τῆς

ξένου θαύματος τῆς τοῦ τοσοῦτου βασιλέως ὄψεως ἡ θέα. Ἐπειδὴ οὖν συνῆλθον οἱ πάντες, ἔργον ἤδη Θεοῦ τὸ πραττόμενον ἔθεωρεῖτο. Οἱ γὰρ μὴ μόνον ψυχαῖς ἀλλὰ καὶ σώμασι καὶ χώραις καὶ τόποις καὶ ἔθνεσι πορρωτάτω διεστῶτες ἀλλήλων ὁμοῦ συνήγοντο, καὶ μία τοὺς πάντας ὑπεδέχετο πόλις, ἣν θ' ὄραν μέγιστον ἱερέων στέφανον ἐξ ὠραίων ἀνθέων καταπεποικιλμένον.

Περὶ οἰκουμενικῆς συνόδου, καὶ ὁπόσων ἔθνῶν παρῆσαν ἐπίσκοποι.

7 1 Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἀπασῶν, αἱ τὴν Εὐρώπην ἀπασαν Διδύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνῆκτο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια, εἰς τ' οἶκος εὐκτῆριος ὡσπερ ἐκ Θεοῦ πλατυνόμενος ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους ἅμα καὶ Κίλικας, Φοινικάς τε καὶ Ἀραβίους καὶ Παλαιστίνους, καὶ ἐπὶ τούτοις Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας, τοὺς τ' ἐκ μέσης τῶν ποταμῶν ὀρμωμένους· ἤδη καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν, οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας, Πόντος τε καὶ Γαλατία, Καππαδοκία τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐτοῖς παρεῖχον ἐκκρίτους· ἀλλὰ καὶ Θρᾶκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοί τε καὶ Ἡπειρῶται, τούτων θ' οἱ ἔτι προσωτέρω οἰκοῦντες ἀπήντων, αὐτῶν τε Σπάνων ὁ πάνυ βωόμενος εἰς ἣν τοῖς πολλοῖς 2 ἅμα συνεδρεύων. Τῆς δέ γε βασιλευούσης πόλεως ὁ μὲν προεστῶς ὑστέρει διὰ γῆρας, πρεσβύτεροι δ' αὐτοῦ παρόντες τὴν αὐτοῦ τάξιν ἐπλήρουν. Τοιοῦτον μόνος ἐξ αἰῶνος εἰς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Χριστῷ στέφανον δεσμῷ συνάψας εἰρήνης, τῷ αὐτοῦ σωτῆρι τῆς κατ' ἐχθρῶν καὶ πολεμίων νίκης θεοπρεπὲς ἀνετίθει χαριστήριον, εἰκόνα χορείας ἀποστολικῆς ταύτην καθ' ἡμᾶς συστησάμενος.

4. Τὰ κεφ. 7 καὶ 8 βλ. καὶ Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 8. Γελάσιον Κυζικηνὸν 2, 5. Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 7.

θέας ἑνός παραδόξου θαύματος, τοῦ προσώπου ἑνός τόσον μεγάλου βασιλέως. Ὄταν λοιπὸν προσῆλθον ὅλοι, ἐφάνη ὅτι τὸ πραττόμενον ἦτο ἔργον Θεοῦ, διότι οἱ τόσον πολὺ ἀπέχοντες ἀλλήλων ὄχι μόνον κατὰ τὰς ψυχὰς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ σώματα, τὰς χώρας, τοὺς τόπους, τὰ ἔθνη, συνηθροίζοντο εἰς μίαν συνέλευσιν καὶ τοὺς ὑπεδέχετο ὅλους μία πόλις. Ἐφαίνετο ὡς εἰς στέφανος ἱερέων στολισμένος μὲ ὠραία ἄνθη.

Περὶ τῶν περιοχῶν τῶν ὁποίων ἐπίσκοποι παρευρέθησαν εἰς τὴν οἰκουμένην σύνοδον⁴.

- 7 1 Ἀπὸ ὅλας τὰς Ἐκκλησίας αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον ὅλην τὴν Εὐρώπην, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἀσίαν συνήχθησαν οἱ ἐπίλεκτοι τῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς εὐκτήριος οἶκος ὡσὰν διηυρυμένος ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐχώρει μέσα του Σύρους μαζί καὶ Κίλικας, Φοίνικας καὶ Ἀραβας καὶ Παλαιστινίους, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας καὶ τοὺς ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀκόμη καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος ἦτο παρὼν εἰς τὴν σύνοδον καὶ οὔτε Σκύθης δὲν ἔμεινεν ἔξω ἀπὸ τὴν σύναξιν. Ὁ Πόντος καὶ ἡ Γαλατία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀσία, ἡ Φρυγία καὶ ἡ Παμφυλία ἐπρομήθευον τοὺς διακεκριμένους προεστῶτάς των ἀλλὰ καὶ Θράκες καὶ Μακεδόνες. Ἀχαιοὶ καὶ Ἡπειρῶται, καὶ οἱ κατοικοῦντες πέραν ἀκόμη ἀπὸ αὐτοὺς ἐδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς εἰς, ὁ πολυφημισμένος, συνήδρευε μαζί μὲ τοὺς πολλοὺς. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς βασιλευούσης θέβαια ἀπουσίασε λόγῳ γήρατος, ἦσαν δὲ παρόντες πρεσβύτεροι ὡς ἀναπληρωταὶ του. Ἀπὸ ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς ἱστορίας μόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἔπλεξε τοιοῦτον στέφανον δεμένον μὲ τὴν εἰρήνην καὶ τὸν ἀφιέρωσεν εἰς τὸν σωτῆρα του ὡς θεοπρεπὲς εὐχαριστήριον διὰ τὴν κατὰ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων νίκη. Συνεκρότησε τὴν σύνοδον ταύτην εἰς τοὺς χρόνους μας ὡς εἰκόνα τῆς ἀποστολικῆς χορείας.
- 2

“Οτι, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων,
ἐκ διαφορῶν συνῆλθον ἔθνῶν.

- 8 Ἐπεὶ καὶ κατ’ ἐκείνους συνῆχθαι λόγος «ἀπὸ παν-
τὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν» «ἄνδρας εὐλαβεῖς», ἐν
οἷς ἐτύγγανον «Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑλαμίται, καὶ
οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν Ἰουδαίαν τε καὶ
Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ
Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κα-
τὰ Κυρήνην, οἱ τ’ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε
καὶ προσήλυτοι, Κρηῖτες καὶ Ἀραβες», πλὴν ὅσον ἐκεί-
νοις ὑστέρει τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ λειτουργῶν συνεστάναι τοὺς
πάντας· ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης χορείας ἐπισκόπων μὲν
πληθὺς ἦν πεντήκοντα καὶ διακοσίων τὸν ἀριθμὸν ὑπερ-
ακοντίζουσα, ἐπομένων δὲ τούτοις πρεσβυτέρων καὶ
διακόνων ἀκολούθων τε πλείστων ὅσων ἑτέρων οὐδ’ ἦν
ἀριθμὸς εἰς κατάληψιν.

Περὶ ἀρετῆς καὶ ἡλικίας τῶν διακοσίων πεντήκοντα
ἐπισκόπων.

- 9 Τῶν δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφί-
ας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερρότητι καὶ καρτερίας ὑπομονῇ,
οἱ δὲ τῶ μέσῳ τρόπῳ κατεκοσμοῦντο. Ἦσαν δὲ τούτων
οἱ μὲν χρόνου μήκει τετιμημένοι, οἱ δὲ νεότητι καὶ ψυ-
χῆς ἀκμῇ διαλάμποντες, οἱ δ’ ἄρτι παρελθόντες ἐπὶ τὸν
τῆς λειτουργίας δρόμον· οἷς δὴ πᾶσι βασιλεὺς ἐφ’ ἐκά-
στης ἡμέρας τὰ σιτηρέσια δαψιλῶς χορηγεῖσθαι διετέ-
τακτο.

Σύνοδος ἐν παλατίῳ, οἷς ὁ Κωνσταντῖνος
εἰσελθὼν συνεκαθέσθη.

- 10 1 Ἐπεὶ δ’ ἡμέρας ὀρισθείσης τῇ συνόδῳ, καθ’ ἣν ἐ-
χρῆν λύσιν ἐπιθεῖναι τοῖς ἀμφισβητούμενοις, παρῆν ἕ-

5. Πράξ. 2, 5 ἔε.

6. Βλ. καὶ Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 17. Γελάσιον Κυ-
ζικηνὸν 2, 5.

Ὅτι ὅπως εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων
συνῆλθον ἀπὸ διάφορα ἔθνη.

8 Πράγματι καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους λέγεται ὅτι
συνήχθησαν «ἄνδρες εὐλαβεῖς» ἀπὸ κάθε ἔθνος τῆς γῆς»,
μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν «Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμί-
ται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἰουδαίαν
καὶ τὴν Καππαδοκίαν, τὸν Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, τὴν Φρυ-
γίαν καὶ τὴν Παμφυλίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς
Λιβύης γύρω ἀπὸ τὴν Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ρω-
μαῖοι, τόσον Ἰουδαῖοι ὅσον καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ
Ἄραβες»⁵. Ἡ σύναξις ἐκείνη ὅμως ὑστέρει κατὰ τοῦτο,
ὅτι δὲν ἀπετελεῖτο ἐντελῶς ἀπὸ λειτουργοῦς τοῦ Θεοῦ.
Εἰς τὴν παροῦσαν σύναξιν τὸ πλῆθος τῶν ἐπισκόπων
ὑπερέβαινε τοὺς διακοσίους πενήκοντα, τῶν δὲ ἀκολου-
θούντων τούτους πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἀκολούθων
καὶ λοιπῶν ὁ ἀριθμὸς ἦτο πέραν ὑπολογισμοῦ.

Περὶ ἀρετῆς καὶ ἡλικίας
τῶν διακοσίων πενήκοντα ἐπισκόπων⁶.

9 Ἀπὸ τοὺς λειτουργοῦς δὲ τοῦ Θεοῦ ἄλλοι μὲν διέ-
πρεπον εἰς σοφίαν, ἄλλοι δὲ εἰς σταθερότητα βίου καὶ
ὑπομονητικὴν καρτερίαν, ἄλλοι δὲ ἐκοσμοῦντο ἀπὸ με-
τριοπάθειαν. Ἄλλοι πάλιν ἀπὸ αὐτοῦς ἦσαν τιμημένοι διὰ
τὴν μακρότητα βίου, ἄλλοι διέλαμπον διὰ τὴν νεότητα καὶ
τὴν ψυχικὴν ἀκμαιοτήτα, ἄλλοι δὲ ἦσαν προσφάτως χει-
ροτονημένοι. Εἰς ὅλους αὐτοῦς ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ
χορηγοῦνται πλοῦσια σιτηρέσια καθημερινῶς.

Συνεδρίασις εἰς τὸ παλάτιον, εἴσοδος καὶ συμμετοχὴ
τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν σύναξιν.

10 1 Ὅταν δὲ κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν τῆς συνεδρίας,
κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ δώσουν λύσιν εἰς τὰ ἀμφισβη-
τούμενα θέματα, παρευρέθη ἕκαστος εἰς αὐτήν, εἰς τὸν

καστος ταύτην ἄγων, ἐν αὐτῷ δὴ τῷ μεσαιτάτῳ οἴκῳ
 τῶν βασιλείων, ὃς δὴ καὶ ὑπερφέρειν ἐδόκει μεγέθει
 τοὺς πάντας, βάρων ἐν τάξει πλειόνων ἐφ' ἑκατέραις
 τοῦ οἴκου πλευραῖς διατεθέντων, εἴσω παρῆσαν οἱ κε-
 κλημένοι καὶ τὴν προσήκουσαν ἔδραν οἱ πάντες ἀπελάμ-
 2 βανον. Ἄλλ' ὅτε δὴ σὺν κόσμῳ τῷ πρέποντι ἢ πᾶσα κα-
 θήστο σύνοδος, σιγὴ μὲν τοὺς πάντας εἶχεν προσδοκία
 τῆς βασιλέως παρόδου, εἰσῆει δέ τις πρῶτος κᾶπειτα
 δεύτερος καὶ τρίτος τῶν ἀμφὶ βασιλέα. Ἐγοῦντο δὲ καὶ
 ἄλλοι οὐ τῶν συνήθων ὀπλιτῶν τε καὶ δορυφόρων, μό-
 3 νων δὲ τῶν πιστῶν φίλων. Πάντων δ' ἐξαναστάντων
 ἐπὶ συνθήματι, ὃ τὴν βασιλέως εἰσοδὸν ἐδήλου, αὐτὸς
 δὴ λοιπὸν διέβαινε μέσος οἷα Θεοῦ τις οὐράνιος ἄγγελος,
 λαμπρᾶ μὲν ὥσπερ φωτὸς μαρμαρυγαῖς ἐξαστράπτων
 περιβολῆ, ἀλουργίδος δὲ πυρωποῖς καταλαμπόμενος ἀ-
 κτῖσι, χρυσοῦ τε καὶ λίθων πολυτελῶν διαυγέσι φέγγε-
 4 σι κοσμούμενος. Ταῦτα μὲν οὖν ἀμφὶ τὸ σῶμα. Τὴν δὲ
 ψυχὴν Θεοῦ φόβῳ καὶ εὐλαβείᾳ δῆλος ἦν κεκαλλωπι-
 σμένος (ὑπέφαινον δὲ καὶ ταῦτα ὀφθαλμοὶ κάτω νεύον-
 τες, ἐρύθημα προσώπου, περιπάτου κινήσεις, τὸ τ' ἄλλο
 εἶδος), τῷ μεγέθει δὲ ὑπερβάλλων μὲν τοὺς ἀμφ' αὐτὸν
 ἅπαντας τῷ τε κάλλει τῆς ὥρας καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ
 τῆς τοῦ σώματος εὐπρεπείας ἀλκῆ τε ρώμης ἀμάχου, ἃ
 δὴ τρόπων ἐπιεικεία πραότητί τε βασιλικῆς ἡμερότητας
 ἐγκεκραμένα τὸ τῆς διανοίας ὑπερφυῆς παντὸς κρεῖτ-
 5 τον ἀπέφαινον λόγου. Ἐπεὶ δὲ παρελθὼν ἐπὶ τὴν πρῶ-
 τὴν τῶν ταγμάτων ἀρχὴν μέσος ἔστη, σμικροῦ τινος αὐ-
 τῷ καθίσματος ἐξ ὕλης χρυσοῦ πεποιημένου προτεθέν-
 τος, οὐ πρότερον ἢ τοὺς ἐπισκόπους ἐπινεῦσαι ἐκάθιζε.
 Ταῦτὸν δ' ἔπραττον οἱ πάντες μετὰ βασιλέα.

μεσαῖον οἶκον τῶν ἀνακτόρων ὁ ὁποῖος μάλιστα καὶ ἐφαί-
νετο μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ ἐτοποθετήθη-
σαν πολλά καθίσματα καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ οἴκου
κατὰ τάξιν, παρουσιάσθησαν οἱ προσκεκλημένοι μέσα καὶ
2 ἔλαβον ὅλοι τὰς καταλήλους ἔδρας. Ὅταν λοιπὸν ὅλοι
οἱ σύεδροι ἐκάθησαν μὲ τὴν πρέπουσαν κοσμιότητα, ἐ-
σίγησαν ὅλοι ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως.
Εἰσηλθε δὲ κατὰ σειρὰν πρῶτος καὶ δεῦτερος καὶ τρίτος
ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ βασιλέως. Ἐπειτα ἦλθον
πρὸ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι, ὄχι ἀπὸ τοὺς συνήθεις ὀπλίτας καὶ
3 δορυφόρους, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοὺς πιστοὺς φίλους. Ἐνῶ
δὲ ὅλοι ἐσηκώθησαν μὲ τὸ σύνθημα τὸ ὁποῖον ἐδήλωνε
τὴν εἴσοδον τοῦ βασιλέως, τότε ἐπροχώρησεν αὐτὸς ὁ
ἴδιος διὰ μέσου τῆς συνελεύσεως ὡς οὐράνιος ἄγγελος
τοῦ Θεοῦ, ἀστράπτων μὲ τὴν λαμπρὰν περιβολὴν ὡσάν
μὲ μαρμαρυγὰς φωτὸς, καταλαμπόμενος μὲ τὰς πυροειδεῖς
ἀκτῖνας τῆς πορφύρας καὶ κοσμούμενος μὲ διαυγῇ λαμ-
4 πρότητα χρυσοῦ καὶ πολυτελῶν λίθων. Αὐτὰ μὲν ὡς πρὸς
τὴν σωματικὴν του ἐμφάνισιν. Ὡς πρὸς τὴν ψυχὴν δὲ
ἦτο προδήλως καλλωπισμένος μὲ φόβον Θεοῦ καὶ εὐλά-
βειαν (ἐνεδείκνυον δὲ καὶ ταῦτα ὀφθαλμοὶ νεύοντες
πρὸς τὰ κάτω, ἐρύθημα προσώπου, κίνησις περιπάτου, κα-
θῶς καὶ ἡ ἐν γένει μορφή), κατὰ δὲ τὸ μέγεθος ὑπερέ-
βαλλεν ὅλους τοὺς γύρω του, καθῶς καὶ κατὰ τὸ κάλλος
τῆς μορφῆς, τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ σωματικοῦ παρα-
στήματος καὶ τὴν ἀκαταγώνιστον δύναμιν καὶ ρώμην. Ὅ-
λα αὐτά, ἐγκεκραμένα μὲ τὴν γλυκύτητα τῶν τρόπων καὶ
τὴν ἡμερον πραότητα ἢ ὁποῖα ἀρμόζει εἰς τὴν βασιλικὴν
συμπεριφορὰν, ἀπεδείκνυον τὸ ὕψος τῆς διανοίας ὡς
5 ὑπερβαῖνον πάντα λόγον. Ὅταν δὲ ἐπροχώρησεν ἕως τὴν
πρῶτην ἀρχὴν τῶν καθισμάτων, ἐστάθη εἰς τὸ μέσον· τό-
τε διηυθετήθη δι' αὐτὸν μικρὸν κάθισμα κατεσκευασμέ-
νον ἀπὸ μάζαν χρυσοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκάθισε πρὶν οἱ ἐπίσκο-
ποι νεύσουν πρὸς αὐτόν. Τὸ ἴδιον δὲ ἐπραξαν ὅλοι μετὰ
τὸν βασιλέα.

Ἡσυχία συνόδου μετὰ τὸ εἰπεῖν τι
 Εὐσέβιον τὸν ἐπίσκοπον.

11 Τῶν δ' ἐπισκόπων ὁ τοῦ δεξιοῦ τάγματος πρωτεύων
 διαναστὰς μεμετρημένον ἀπεδίδου λόγον, προσφωνῶν
 τὸν βασιλέα τῷ τε παντοκράτορι Θεῷ χαριστήριον ἐπ'
 αὐτῷ ποιούμενος ὕμνον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς καθῆστο,
 σιγὴ μὲν ἐγίγνετο πάντων ἀτενὲς εἰς βασιλέα βλεπόν-
 των, ὁ δὲ φαιδροῖς ὄμμασι τοὺς πάντας γαληνῶς ἐμ-
 βλέπας κἄπειτα συναγαγὼν αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν τὴν διά-
 νοιαν ἡσύχῳ καὶ πραεῖα φωνῇ τοῖον ἀπέδωκε λόγον.

Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον περὶ εἰρήνης.

12 1 «Εὐχῆς μὲν ἐμοὶ τέλος ἦν, ὦ φίλοι, τῆς ὑμετέρας ἀπο-
 λαῦσαι χορείας, τούτου δὲ τυχῶν εἰδέναι τῷ βασιλεῖ
 τῶν ὄλων τὴν χάριν ὁμολογῶ, ὅτι μοι πρὸς τοῖς ἄλλοις
 ἅπασι καὶ τοῦτο κρεῖττον ἀγαθοῦ παντὸς ἰδεῖν ἐδωρή-
 σατο, φημὶ δὴ τὸ συνηγμένους ὁμοῦ πάντας ἀπολαβεῖν
 μίαν τε κοινὴν ἀπάντων ὁμόφρονα γνώμην θεάσασθαι.
 2 Μὴ δὴ οὖν βάσκανός τις ἐχθρὸς τοῖς ἡμετέροις λυμαι-
 νέσθω καλοῖς, μηδὲ τῆς τῶν τυράννων θεομαχίας ἐκπο-
 δῶν ἀρθείσης Θεοῦ σωτήρος δυνάμει ἐτέρως ὁ φιλοπό-
 νηρος δαίμων τὸν θεῖον νόμον βλασφημίαις περιβαλλέ-
 τω· ὡς ἔμοιγε παντὸς πολέμου καὶ μάχης δεινῆς καὶ
 χαλεπωτέρα ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐμφύλιος νενό-
 μισται στᾶσις καὶ μᾶλλον ταῦτα τῶν ἔξωθεν λυπηρὰ κα-
 3 ταφαίνεται. Ὅτε γοῦν τὰς κατὰ τῶν πολεμίων νίκας
 νεύματι καὶ συνεργείᾳ τοῦ κρεῖττονος ἡράμην, οὐδὲν γε
 λείπειν ἐνόμιζον ἢ Θεῷ μὲν γινώσκειν τὴν χάριν, συγ-
 χαίρειν δὲ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δι' ἡμῶν ἠλευθερωμένοις.
 Ἐπειδὴ δὲ τὴν ὑμετέραν διάστασιν παρ' ἐλπίδα πᾶσαν
 ἐπυθόμην, οὐκ ἐν δευτέρῳ τὴν ἀκοὴν ἐθέμην, τυχεῖν δὲ
 καὶ τοῦτο θεραπείας δι' ἐμῆς εὐξάμενος ὑπηρεσίας τοὺς

Σιωπή τῆς συνόδου
μετὰ προσφώνησιν τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου.

11 Τότε ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἐσηκώθη καὶ ἀπηύθυνε σύντομον λόγον, προσφωνῶν τὸν βασιλέα καὶ ἀναπέμπων εὐχαριστήριον εἰς τὸν παντοκράτορα ὕμνον δι' αὐτόν. Ὄταν δὲ ἐκάθησε καὶ αὐτός, ἐπεκράτησε σιγή, ἐνῶ ὅλοι ἠτένιζον πρὸς τὸν βασιλέα, αὐτός δὲ ἀφοῦ ἐκύτταξε μὲ γαλήνιον βλέμμα ὅλους, συνεκέντρωσε τὴν σκέψιν του καὶ ἀπηύθυνε μὲ ἤσυχον καὶ πραεῖαν φωνὴν τοῦτον τὸν λόγον.

Προσφώνησις τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον
περὶ εἰρήνης.

12 ¹ «Ἡ εὐχή μου, ὦ φίλοι, ἦτο νὰ ἀπολαύσω ἐπὶ τέλους τὴν σύναξίν σας, ἀφοῦ δὲ τὸ ἐπέτυχα, ὁμολογῶ ὅτι χρεωστῶ εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων, διότι ἐκτὸς ὅλων τῶν ἄλλων μου ἐχάρισε καὶ τοῦτο νὰ ἴδω τὸ ἀνώτερον παντὸς ἀγαθοῦ, νὰ σᾶς συναντήσω δηλαδὴ συναθροισμένους ὅλους μαζὶ καὶ νὰ παρατηρήσω τὴν κοινὴν ὅλων ὁμοφροσύνην. Ἄς μὴ λυμαίνεται λοιπὸν κανεὶς θάσκανος ἐχθρὸς τὰ ἀγαθὰ μας καὶ τώρα ὁπότε μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ Σωτῆρος παρεμερίσθη ἡ θεομαχία τῶν τυράννων ἅς μὴ εὖρη ἄλλον τρόπον ὁ φιλοπόνηρος δαίμων νὰ ὑποβάλλῃ εἰς βλασφημίας τὸν θεῖον νόμον. Διότι κατὰ τὴν ἄποψίν μου ἡ ἐμφύλιος στάσις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι χειροτέρα ἀπὸ κάθε πόλεμον καὶ δεινὴν μάχην καὶ αὐταὶ αἱ συγκρούσεις μου φαίνονται λυπηρότεραι ἀπὸ τὰς ² ἐξωτερικάς. Ὄταν λοιπὸν μὲ τὴν θέλησιν καὶ τὴν συνέργειαν τοῦ Ὑψίστου ἐκέρδισα τὰς νίκας κατὰ τῶν πολεμίων, ἔκρινα ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν λείπει παρὰ νὰ εὐγνωμονῶ τὸν Θεὸν καὶ νὰ μετέχω τῆς χαρᾶς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθερωθέντων δι' ἐμοῦ. Μόλις δὲ παρ' ἐλπίδα ἐπληροφορήθην διὰ τὴν διάστασίν σας, δὲν ἐθεώρησα δευτερεύουσιν τὴν εἶδησιν, ἀλλὰ ἠύχθητι νὰ εὖρη θεραπείαν καὶ τοῦτο διὰ τῆς ὑπηρεσίας μου διὰ τοῦτο προσεκάλεσα

- 4 πάντα ἀμελλήτως μετεστειλάμην. Καὶ χαίρω μὲν ὄρων τὴν ὑμετέραν ὁμήγουριν, τότε δὲ μάλιστα κρίνω κατ' εὐχὰς ἑμαυτὸν πράξειν, ἐπειδὴν ταῖς ψυχαῖς ἀνακραθέντας ἴδοιμι τοὺς πάντας μίαν τε κοινήν βραβεύουσαν τοῖς πᾶσιν εἰρηνικὴν συμφωνίαν, ἣν καὶ ἑτέροις ὑμᾶς πρόπον ἂν εἶη πρεσβεύειν τοὺς τῷ Θεῷ καθιερωμένους.
- 5 Μὴ δὴ οὖν μέλλετε, ὦ φίλοι δὴ λειτουργοὶ Θεοῦ καὶ τοῦ κοινουῦ πάντων ἡμῶν δεσπότου τε καὶ σωτῆρος ἀγαθοὶ θεράποντες, τὰ τῆς ἐν ὑμῖν διαστάσεως αἰτία ἐντεῦθεν ἤδη φέρειν εἰς μέσον ἀρξάμενοι πάντα σύνδεσμον ἀμφιλογίας νόμοις εἰρήνης ἐπιλύσασθαι. Οὕτω γὰρ καὶ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τὰ ἀρεστὰ διαπεπραγμένοι εἶητε ἂν, καὶ μοι τῷ ὑμετέρῳ συνθεράποντι ὑπερβάλλουσαν δώσετε τὴν χάριν».

“Ὅπως τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῶν ἐπισκόπων εἰς ὁμόνοιαν συνῆψεν.

- 13 1 Ὁ μὲν δὴ ταῦτα εἰπὼν ρωμαία γλώττη, ὑφερμηγεύοντος ἑτέρου, παρεδίδου τὸν λόγον τοῖς τῆς συνόδου προέδροις. Ἐντεῦθεν δ' οἱ μὲν ἀρξάμενοι κατητιῶντο τοὺς πέλας, οἱ δ' ἀπελογοῦντό τε καὶ ἀντεμέμφοντο. Πλείστων δῆτα ὑφ' ἑκατέρου τάγματος προτεινόμενον πολλῆς τ' ἀμφιλογίας τὰ πρῶτα συνισταμένης, ἀνεξικᾶκως ἐπηκροᾶτο βασιλεὺς τῶν πάντων σχολῆ τε εὐτόνω τὰς προτάσεις ὑπεδέχετο, ἐν μέρει τ' ἀντιλαμβανόμενος τῶν παρ' ἑκατέρου τάγματος λεγομένων, ἡρέμα συνήγα-
- 2 γε τοὺς φιλονείκως ἐνισταμένους, πρῶως τε ποιούμενος τὰς πρὸς ἕκαστον ὁμιλίας ἑλληνίζων τε τῇ φωνῇ, ὅτι μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχεν, γλυκερός τις ἦν καὶ ἡδύς, τοὺς μὲν συμπείθων, τοὺς δὲ καταδυσωπῶν τῷ λόγῳ, τοὺς δ' εὖ λέγοντας ἐπαινῶν, πάντας τ' εἰς ὁμόνοιαν ἐλαύνων, εἰσόθ' ὁμογνώμονας καὶ ὁμοδόξους αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς ἀμφισβητουμένοις ἅπασι κατεστήσατο.

8. Βλ. καὶ Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 8. Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 13. Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 20.

- 4 τούς πάντας χωρίς καθυστέρησιν. Καί χαίρω μὲν καί τώρα βλέπων τὴν σύναξίν σας, τότε ὅμως θὰ κρίνω ὅτι ἐπραγματοποιήθησαν αἱ εὐχαί μου, ὅταν ἴδω τοὺς πάντας ἠνώμενους ψυχικῶς καὶ μίαν κοινὴν εἰρηνικὴν συμφωνίαν ἐπικρατοῦσαν εἰς ὅλους, τὴν ὁποίαν πρέπον εἶναι καὶ εἰς ἄλλους νὰ κηρύσσετε σεῖς ὡς ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Θεόν.
- 5 Μὴ καθυστερεῖτε λοιπόν, ὦ φίλοι σεῖς λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαθοὶ θεράποντες τοῦ κοινοῦ ὅλων ἡμῶν δεσπότης καὶ σωτῆρος, νὰ φέρετε εἰς τὸ μέσον ἀπὸ τώρα τὰ αἷτια τῆς μεταξὺ σας διαστάσεως καὶ νὰ ἐπιλύσετε κάθε κόμβον ἀντιλογίας μὲ τοὺς νόμους τῆς εἰρήνης. Διότι οὕτω καὶ τὰ ἀρεστὰ εἰς τὸν ὑψιστον Θεόν θὰ ἔχετε πράξει καὶ εἰς ἐμὲ τὸν συνθεράποντά σας θὰ δώσετε ὑπερβολικὴν χαράν».

Πῶς ἔφερεν εἰς ὁμόνοιαν τοὺς διαφωνοῦντας ἐπισκόπους.

- 13 1 Μόλις δὲ εἶπε ταῦτα^ρ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μὲ ἓνα ἄλλον διερμηνεύοντα, παρέδωσε τὸν λόγον εἰς τοὺς προέδρους τῆς συνόδου. Ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο μερικοὶ ἤρχισαν νὰ κατηγοροῦν τοὺς γείτονάς των, ἄλλοι δὲ ἀπελογοῦντο καὶ ἀντικατηγοροῦντο. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐγίνοντο πολλαὶ προτάσεις ἀπὸ ἐκάστην παράταξιν καὶ ἐξεκίνησε μεγάλη ἀντιλογία ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν, ὁ βασιλεὺς ἤκουε τοὺς πάντας ἀνεξικάκως καὶ ἐδέχετο τὰς προτάσεις μὲ πολλὴν προσοχὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑποβοηθῶν τὰ ἐπιχειρήματα ἐκάστης παρατάξεως βαθμιαίως
- 2 ἔφερεν εἰς συμφιλίωσιν τοὺς βιαίους συζητητάς, ὁμιλῶν δὲ μὲ πραότητα εἰς τὸν καθένα καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἐπίσης δὲν ἠγνόει, ἦτο γλυκύς καὶ γοητευτικός. Ἄλλους ἐπειθεν, ἄλλους ἐφιλοτίμα μὲ τὸν λόγον καὶ τοὺς καλῶς ὁμιλοῦντας ἐπήνει, ὅλους δὲ ὠδήγει εἰς ὁμόνοιαν, ἕως ὅτου τοὺς καθίστα ὅλους ὁμόφρονας καὶ ὁμοδόξους εἰς ὅλα τὰ ἀμφισβητούμενα θέματα.

Περὶ πίστεως καὶ τοῦ Πάσχα τῆς συνόδου
σύμφωνος ἔκθεσις.

14 Ὡς ὁμόφωνον μὲν κρατῆσαι τὴν πίστιν, τῆς σωτηρίου δ' ἑορτῆς τὸν αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁμολογηθῆναι καιρὸν. Ἐκυροῦτο δ' ἤδη καὶ ἐν γραφῇ δι' ὑποσημειώσεως ἑκάστου τὰ κοινῇ δεδογμένα. Ὡν δὴ πραχθέντων, δευτέραν ταύτην νίκην ἄρασθαι εἰπὼν βασιλεὺς κατὰ τοῦ τῆς ἐκκλησίας ἔχθροῦ ἐπινίκιον ἑορτὴν τῷ Θεῷ συνετέλει.

“Ὅπως τοῖς ἐπισκόποις συνειστιάθη Κωνσταντῖνος τῆς εἰκοσαετηρίδος οὔσης.

15 ¹ Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ αὐτῷ καὶ τῆς βασιλείας εἰκοσαετῆς ἐπληροῦτο χρόνος. Ἐφ' ᾧ πάνδημοι μὲν ἤγοντο πανηγύρεις τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, τοῖς δέ γε τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς εὐωχίας αὐτὸς ἐξῆρχε βασιλεὺς, συμποσιάζων εἰρηνεύσασι καὶ οἶονεὶ θυσίαν ταύτην ἀποδιδούς ἐμπρέπουσαν τῷ Θεῷ δι' αὐτῶν· οὐδ' ἀπελείπετό τις ἐ-
²πισκόπων βασιλικῆς ἐστιάσεως. Κρεῖττον δ' ἦν παντὸς λόγου τὸ γινόμενον· δορυφόροι μὲν γὰρ καὶ ὀπλίται γυμναῖς ταῖς τῶν ξιφῶν ἀκμαῖς ἐν κύκλῳ τὰ πρόθυρα τῶν βασιλείων ἐφρούρουν, μέσοι δὲ τούτων ἀδεεῖς οἱ τοῦ Θεοῦ διέβαινον ἄνθρωποι ἐνδοτάτω τε ἀνακτόρων
³ἐχώρου. Εἶτα οἱ μὲν αὐτῷ συνανεκλίνοντο, οἱ δ' ἀμφὶ τὰς ἑκατέρων προσανεπαύοντο κλινάδας. Χριστοῦ βασιλείας ἔδοξεν ἄν τις φαντασιοῦσθαι εἰκόνα, ὄναρ τ' εἶναι ἀλλ' οὐχ ὕπαρ τὸ γινόμενον.

Χαρίσματα ἐπισκόποις καὶ γράμματα πρὸς τοὺς πάντας.

16 Ἐπεὶ δὲ λαμπρῶς τὰ τῆς εὐωχίας προὔχώρει, ἔτι καὶ τοῦτο βασιλεὺς δεξιούμενος τοὺς παρόντας προσε-

9. Βλ. Σωζομενόν, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 25. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ Καῖσαρ τὸ 305.

10. Ὁδύσσεια 19, 547.

Σύμφωνος ἀπόφασις τῆς συνόδου περὶ τῆς πίστεως
καὶ περὶ τοῦ Πάσχα.

14 Οὕτως ἐπεκράτησεν ὁμόφωνος πίστις καὶ συνεφωνήθη κοινὸς χρόνος ἑορτασμοῦ τῆς σωτηρίου ἑορτῆς ἀπὸ ὅλους. Ἐπεκυρώθησαν δὲ τῶρα καὶ ἐγγράφως τὰ κοινῶς ἀποφασισθέντα μὲ τὴν ὑπογραφὴν ὅλων τῶν συνέδρων. Ὅταν δὲ συνετελέσθησαν αὐτά, ὁ βασιλεὺς εἶπεν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ δευτέρα νίκη τὴν ὁποίαν ἐκέρδισε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐτέλεσεν ἐπινίκιον ἑορτὴν εἰς τὸν Θεόν.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος παρέθεσε συνεστίασιν εἰς τοὺς ἐπισκόπους ἐπ' εὐκαιρία τῆς εἰκοσαετηρίδος του.

15 ¹ Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν συνεπληρώθη καὶ ἡ εἰκοσαετηρίς τῆς βασιλείας του⁹. Ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ ἐτελέσθησαν δημόσιοι πανηγυρισμοὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν ἐπαρχιῶν γενικῶς, ἐνῶ εἰς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ, εἰρηνευμένους τῶρα, παρέθεσε συμπόσιον ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς, προσφέρων τοῦτο δι' αὐτῶν εἰς τὸν Θεόν ὡς θυσίαν ἐμπρέπουσαν εἰς τὸν Θεόν. Κανεὶς ἐπίσκοπος δὲν ἀπουσίασεν ² ἀπὸ τὴν βασιλικὴν ἐστίασιν. Ἦσαν δὲ ἀνώτερα πάσης περιγραφῆς τὰ περιστατικά. Διότι δορυφόροι καὶ ὀπλίται μὲ γυμνάς τὰς ξιφολόγχας ἐφρούρουν τὰ προπύλαια τῶν ἀνακτόρων γύρω γύρω, ἀνάμεσα δὲ ἀπὸ αὐτοὺς διέβαινον ἄφοβοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπροχώρουν πρὸς τὰ ³ ἐνδότερα τῶν ἀνακτόρων. Ἐπειτα ἄλλοι παρεκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν μαζὶ μὲ τὸν βασιλέα καὶ ἄλλοι εἰς τὰς πρὸς τὰς δύο πλευρὰς τραπέζας. Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι τὸ γινόμενον ἦτο φανταστικὴ εἰκὼν τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, ὅτι εἶναι ὄνειρον μᾶλλον παρὰ ὄραμα¹⁰.

Δῶρα πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ γράμματα
πρὸς τὸν λαὸν γενικῶς.

16 Καθὼς δὲ ἡ εὐωχία ἐπροχώρει λαμπρῶς, ὁ βασιλεὺς προσέθεσε καὶ τοῦτο, δεξιούμενος τοὺς παρόντας· μεγα-

τίθει, μεγαλοψύχως ἕκαστον κατὰ τὴν πρέπουσαν ἀξί-
αν τοῖς παρ' αὐτοῦ τιμῶν ξενίοις. Τῆς δὲ συνόδου ταύ-
της καὶ τοῖς μὴ παροῦσι τὴν μνήμην δι' οἰκείου παρε-
δίδου γράμματος, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ ὡσπερ ἐν στήλῃ τῆδε
τῇ περὶ αὐτοῦ συνάψω διηγήσει, τοῦτον ἔχον τὸν τρόπον.

Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐκκλησίας περὶ τῆς
ἐν Νικαία συνόδου.

17 1 Ἐπιστολὴ βασιλέως περὶ τῆς σωτηρίου ἑορτῆς, ἣν
ἔγραψε ταῖς ἐκκλησίαις μετὰ τὴν ἐν Νικαία συγκροτη-
θεῖσαν σύνοδον.

«Κωνσταντῖνος Νικητῆς Μέγιστος Σεβαστὸς ταῖς
ἐκκλησίαις.

Πεῖραν λαβὼν ἐκ τῆς τῶν κοινῶν εὐπραξίας, ὅση
τῆς θείας δυνάμεως πέφυκε χάρις, τοῦτον πρό γε πάν-
των ἔκρινα εἶναί μοι προσήκειν σκοπόν, ὅπως παρὰ τοῖς
μακαριωτάτοις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πλήθεσι πίστις
μία καὶ εἰλικρινῆς ἀγάπη ὁμογνώμων τε περὶ τὸν παγ-
2 κρατῆ Θεὸν εὐσέβεια τηρῆται. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐχ
ολόν τ' ἦν ἀκλινῆ καὶ βεβαίαν τάξιν λαβεῖν, εἰ μὴ, εἰς
ταῦτόν πάντων ὁμοῦ ἢ τῶν γούν πλειόνων ἐπισκόπων
συνελθόντων, ἕκάστου τῶν προσηκόντων τῇ ἀγιωτάτῃ
θρησκείᾳ διάκρισις γένοιτο, τούτου ἔνεκεν πλείστων ὁ-
σων συναθροισθέντων (καὶ αὐτὸς δὲ καθάπερ εἰς ἐξ ὑ-
μῶν ἐτύγχανον συμπαρών· οὐ γὰρ ἀρνησαίμην ἄν, ἐφ'
ὧ μάλιστα χαίρω, συνθεράπων ὑμέτερος πεφυκέναι), ἄ-
χρι τοσοῦτου ἅπαντα τῆς προσηκούσης τετύχηκεν ἔξε-
τάσεως, ἄχρις οὐ ἢ τῶ πάντων ἐφόρῳ Θεῷ ἀρέσκουσα
γνώμη πρὸς τὴν τῆς ἐνότητος συμφωνίαν εἰς φῶς προ-
ήχθη, ὡς μηδὲν ἔτι πρὸς διχόνοιαν ἢ πίστεως ἀμφισβή-
τησιν ὑπολείπεσθαι».

11. Ἡ ἐπιστολὴ ἐπίσης εἰς Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 9.
Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 10.

λοψύχως ἐτίμησεν ἕκαστον κατὰ τὸ ἀξίωμα του μὲ προσωπικὰ δῶρα. Τὴν μνήμην δὲ τῆς συνόδου ταύτης παρέδωσε καὶ εἰς τοὺς μὴ παρόντας δι' εἰδικῆς ἐπιστολῆς του. Τὸ γράμμα τοῦτο θὰ συνάψω εἰς ταύτην τὴν περὶ αὐτοῦ διήγησιν, ὡσὰν εἰς μαρμαρίνην στήλην. Ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας
περὶ τῆς ἐν Νικαία συνόδου¹.

17 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τὰς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἐν Νικαία συγκροτηθεῖσαν σύνοδον.

«Κωνσταντῖνος Νικητῆς Μέγιστος Σεβαστὸς
πρὸς τὰς ἐκκλησίας

Λαβὼν ἀπόδειξιν ἀπὸ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινοπολιτείας περὶ τοῦ πόσον μεγάλη εἶναι ἡ χάρις τῆς θείας δυνάμεως, ἔκρινα ὅτι κύριος στόχος μου πρέπει νὰ εἶναι τοῦτο, πῶς νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὰ μακάρια πλήθη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας μία πίστις, εἰλικρινῆς ἀγάπη καὶ ὁμοῶς τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῇ σταθερῶς καὶ βεβαίως, παρὰ μόνον ἐὰν συνήρχοντο εἰς σύναξιν ὅλοι ἢ οἱ περισσότεροι ἐπίσκοποι, καὶ ἐξητάζοντο ὅλα τὰ θέματα τῆς ἀγιωτάτης θρησκείας, διὰ τοῦτο συνηθροίσθησαν πολυάριθμοι (ἤμην δὲ καὶ ἐγὼ παρὼν ὡς εἰς ἕξ ὑμῶν, διότι δὲν θέλω νὰ ἀρνηθῶ κάτι διὰ τὸ ὁποῖον χαίρω, ὅτι εἶμαι συνθεράπων σας) καὶ ὅλα τὰ θέματα ἔτυχον τῆς προσηκούσης ἐξετάσεως μέχρι σημείου νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ἡ ἀρέσκουσα εἰς τὸν ἔφορον τῶν ὅλων Θεὸν καὶ τείνουσα πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ συμφωνίαν, ὥστε νὰ μὴ ἀπομένῃ πλέον ἀφορμὴ πρὸς διχόνοιαν ἢ ἀμορφὴν τῆς πίστεως».

Τοῦ αὐτοῦ περὶ συμφωνίας τῆς τοῦ Πάσχα
έορτῆς καὶ κατὰ Ἰουδαίων.

- 18 1 «Ἐνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἀγιωτάτης ἡμέρας
γενομένης ζητήσεως, ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν
ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπιτελεῖν. Τί
γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξει δυνήσεται
τοῦ τὴν έορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὴν τῆς ἀθανασίας εἰ-
λήφαμεν ἐλπίδα, μιᾶ τάξει καὶ φανερωῶ λόγῳ παρὰ πᾶ-
2 σιν ἀδιαπτῶτως φυλάττεσθαι; Καὶ πρῶτον μὲν ἀνάξιον
ἔδοξεν εἶναι τὴν ἀγιωτάτην ἐκείνην έορτὴν τῇ τῶν Ἰ-
ουδαίων ἐπομένους συνηθείᾳ πληροῦν, οἱ τὰς ἑαυτῶν
χεῖρας ἀθεμίτῳ πλημμελήματι χράναντες εἰκότως τὰς
ψυχὰς οἱ μιᾶροι τυφλώττουσιν. Ἐξεστι γὰρ τοῦ ἐκεί-
νων ἔθους ἀποβληθέντος ἀληθεστέρα τάξει, ἣν ἐκ πρῶ-
της τοῦ πάθους ἡμέρας ἄχρι τοῦ παρόντος ἐφυλάξαμεν,
καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως
ταύτης συμπλήρωσιν ἐκτείνεσθαι. Μηδὲν τοίνυν ἔστω
ἡμῖν κοινὸν μετὰ τοῦ ἐχθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου.
3 Εἰλήφαμεν γὰρ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἑτέραν δδόν, πρόκει-
ται δρόμος τῇ ἱερωτάτῃ ἡμῶν θρησκείᾳ καὶ νόμιμος καὶ
πρέπων. Τούτου συμφῶνως ἀντιλαμβανόμενοι τῆς αἰ-
σχρᾶς ἐκείνης ἑαυτοὺς συνειδήσεως ἀποσπᾶσωμεν, ἀ-
δελφοὶ τιμιώτατοι. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον
ἐκείνους ἀυχεῖν, ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκα-
4 λίας ταῦτα φυλάττειν οὐκ ἡμεν ἱκανοί. Τί δὲ φρονεῖν
ὀρθὸν ἐκεῖνοι δυνήσονται, οἱ μετὰ τὴν κυριοκτονίαν τε
καὶ πατροκτονίαν ἐκείνην ἐκστάντες τῶν φρενῶν ἄ-
γονται οὐ λογισμῶ τινι ἀλλ' ὀρμῇ ἀκατασχέτῳ, ὅπη δᾶν
αὐτοὺς ἢ ἔμφυτος αὐτῶν ἀγάγη μανία; ἐκεῖθεν τοίνυν
κᾶν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὀρῶσιν, ὡς δὴ
κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοὺς πλανωμένους ἀντὶ τῆς προση-
κούσης ἐπανορθώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον τὸ Πά-

Περὶ συμφωνίας ὡς πρὸς τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα
καὶ κατὰ Ἰουδαίων.

- 18 ¹ «Εἰς τὴν σύναξιν αὐτὴν γενομένης συζητήσεως περὶ τῆς ἁγιωτάτης ἡμέρας τοῦ Πάσχα, ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως νὰ τὸ ἑορτάσουν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ εἰς ὅλους τοὺς τόπους μίαν ἡμέραν. Διότι τί θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι δι' ἡμᾶς καλύτερον, τί θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι πολυτιμότερον ἀπὸ τὸ νὰ τηροῦμεν ὅλοι μὲ μίαν τάξιν καὶ σταθερὰν ρύθμισιν χωρὶς διαφοροποιήσεις τὴν ἑορτὴν αὐτὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν
- ² ἐλάβομεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας; Καὶ κατὰ πρῶτον ἐθεωρήθη ὅτι εἶναι ἀνάξιον νὰ ἑορτάζωμεν τὴν ἁγιωτάτην ἐκείνην ἑορτὴν ἀκολουθοῦντες τὴν συνήθειαν τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες μίανει τὰς χεῖρας των εἰς ἀνόσιον ἔγκλημα, εὐλόγως εἶναι τυφλωμένοι κατὰ τὰς ψυχὰς των. Πράγματι εἶναι δυνατόν, ἀφοῦ ἀπερρίφθη τὸ ἔθιμον ἐκείνων ἀπὸ μίαν ἀληθεστέραν τάξιν, τὴν ὁποίαν ἐφυλάξαμεν ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ πάθους μέχρι σήμερα, νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν τήρησιν αὐτῆς καὶ κατὰ
- ³ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. Νὰ μὴ ἔχωμεν λοιπὸν τίποτε κοινὸν μὲ τὸν ἐχθρικώτατον ὄχλον τῶν Ἰουδαίων. Διότι ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν Σωτῆρα μίαν ἄλλην ὁδόν, εἰς τὴν ἱερωτάτην θρησκείαν ἡμῶν ἀνοίγεται δρόμος νόμιμος καὶ ταιριαστός. Ἀναλαμβάνοντες αὐτὸν τὸν δρόμον ἀπὸ συμφώνου, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, ἃς ἀποσπάσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην συνοδοιπορείαν. Διότι εἶναι πραγματι ἀποπώτατον νὰ καυχῶνται ἐκεῖνοι ὅτι δὲν ἤμεθα ἱκανοὶ
- ⁴ νὰ τηροῦμεν ταῦτα ἔξω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν των. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὀρθοφρονήσουν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν κυριοκτονίαν καὶ πατροκτονίαν ἐκείνην, παραφρονήσαντες, ἄγονται ὄχι ἀπὸ λογικὴν ἀλλὰ ἀπὸ ἀσυγκράτητον ὀρμὴν, ὅπουδῆποτε τοὺς φέρη ἢ ἐσωτερικὴ μανία των; Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἄλλωστε καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ὅπως καὶ εἰς τὰ περισσότερα ἄλλα, δὲν βλέπουν τὴν ἀλήθειαν, ὥστε πλανώμενοι, ἀντὶ τῆς ἀναγκαίας διορθώσεως, νὰ τελοῦν τὸ Πάσχα δύο φορές κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος.

σχα ἐπιτελεῖν. Τίνος οὖν χάριν τούτοις ἐπόμεθα, οὓς δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὠμολόγηται; δεύτερον γὰρ τὸ Πάσχα ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἂν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμεθα. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο, τὴν ὑμετέραν ἀγχίνοιαν ἐχρῆν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ δι' εὐχῆς ἔχειν πάντοτε, ἐν μηδεμιᾷ ὁμοιότητι τὸ καθαρὸν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς κοι-
 5 νωνεῖν δοκεῖν ἀνθρώπων ἔθεσι παγκάκων. Πρὸς τούτοις κἀκεῖνο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτης θρησκείας ἑορτῇ διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀθέμιτον. Μίαν γὰρ ἡμῖν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν τουτέστιν τὴν τοῦ ἀγιωτάτου πάθους ὃ ἡμέτερος παρέδωκε σωτήρ, μίαν εἶναι τὴν καθολικὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν βεβούληται, ἧς εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλοὺς τε καὶ διαφόρους τόπους τὰ μέρη διήρηται, ἀλλ' ὅμως ἐνὶ πνεύματι, τουτέστι τῷ θείῳ βουλήματι
 6 θάλπεται. Λογισάσθω δ' ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἀγχίνοια, ὅπως ἐστὶ δεινὸν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστείαις σχολάζειν, ἑτέρους δὲ συμπόσια συντελεῖν, καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν ἑορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὠρισμέναις ἐκδεδόσθαι νηστείαις. Διὰ τοῦτο γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυχεῖν καὶ πρὸς μίαν διατύπωσιν ἄγεσθαι τοῦτο ἡ θεία πρόνοια βούλεται, ὡς ἔγωγε ἅπαντας ἠγοῦμαι συνορᾶν».

Παραίνεσις ἐξακολουθεῖν μᾶλλον τῷ πλείστῳ
 τῆς οἰκουμένης μέρει.

19 1 «Ὅθεν ἐπειδὴ τοῦθ' οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσῆκεν, ὡς μηδὲν μετὰ τοῦ τῶν πατροκτόνων τε καὶ κυριοκτόνων ἐκείνων ἔθνους εἶναι κοινόν, ἐστὶ δὲ τάξις εὐπρεπῆς, ἣν πᾶσαι αἱ τῶν δυτικῶν τε καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν παραφυλάττουσιν ἐκκλησίαι καὶ τινες τῶν κατὰ τὴν εἰρὴν τόπων, οὗ ἔνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἠγήσαντο, καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγχίνοια ἀρέσειν ὑπεσχόμενος,

Διὰ ποῖον λόγον ἀκολουθοῦμεν αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ὠμολογουμένως νοσοῦν δεινὴν πλάνην; Βεβαίως δὲν θὰ δεχθῶμεν ποτὲ ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα δύο φορές ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἔτους. Καὶ αὐτὰ ὅμως ἂν δὲν συνέβαινον, ἡ λογίότης σας ἔπρεπε νὰ φροντίζη καὶ νὰ εὔχεται πάντοτε τοῦτο, ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς σας δηλαδὴ νὰ μὴ φαίνεται εἰς καμμίαν περίπτωσιν ὅτι μαιίνεται ἀπὸ ἔθιμα παγκά-
 5 κων ἀνθρώπων. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ προσέξωμεν καὶ ἐκείνο, ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ ὑπάρχη διαφωνία εἰς τόσον σπουδαῖον ζήτημα καὶ εἰς ἑορτὴν τοιαύτης θρησκείας. Διότι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν μίαν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας μᾶς παρέδωσε, τὴν τοῦ ἀγιωτάτου πάθους, μία ἠθέλησε νὰ εἶναι ἡ καθολικὴ τοῦ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ἂν καὶ τὰ μέρη τῆς εἶναι κατὰ πολὺ καὶ εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους τόπους διηρημένα, ὅμως θερμαίνει μὲ ἓν πνεῦμα τὴν θεῖαν
 6 θέλησιν. Ἄς ἀναλογισθῆ δὲ ἡ λογίότης τῆς ὁσιότητός σας, πόσον δεινὸν καὶ ἀπρεπὲς εἶναι κατὰ τὰς ἰδίας ἡμέρας ἄλλοι μὲν νὰ ἐπιδίδωνται εἰς νηστείας, ἄλλοι δὲ νὰ τελοῦν συμπόσια, καὶ μετὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἄλλοι μὲν νὰ μετέχουν εἰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ ἄλλοι νὰ τηροῦν τὰς καθωρισμένας νηστείας. Διὰ τοῦτο λοιπὸν, ὅπως νομίζω ὅτι ὅλοι ἀντιλαμβάνεσθε, ἡ θεῖα πρόνοια θέλει τὸ πρᾶγμα νὰ δεχθῆ τὴν προσήκουσαν διάρθρωσιν καὶ νὰ εὔρη ἐνιαῖον κανονισμόν».

Παραίνεσις νὰ ἀκολουθῆται μᾶλλον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς οἰκουμένης.

19 1 «Ὅθεν ἤρμοζε τὸ πρᾶγμα τοῦτο νὰ διορθωθῆ οὕτως ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη τίποτε κοινὸν μὲ τὸ ἔθνος τῶν πατροκτόνων καὶ κυριοκτόνων ἐκείνων, τὴν εὐπρεπῆ δὲ αὐτὴν τάξιν φυλάττουν ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν δυτικῶν καὶ τῶν νοτίων καὶ τῶν βορείων μερῶν τῆς οἰκουμένης, καθῶς καὶ μερικαὶ τῶν ἀνατολικῶν τόπων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν εὐκαιρίαν ὅλοι ἔκριναν ὅτι εἶναι καλόν, ὑπέθεσα καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ὅτι θὰ ἀρέσῃ εἰς τὴν λογιότητά σας τοῦτο, ὅτι τηρεῖται κατὰ πλήρη συμφωνίαν εἰς τὴν πόλιν τῶν

ἴν' ὅπερ δᾶν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν ἅπασαν, Αἴγυπτον, Σπανίας, Γαλλίας, Βρετανίας, Λιβύας, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανὴν τε διοίκησιν καὶ Ποντικὴν καὶ Κιλικίαν μιᾷ καὶ συμφώνῳ φυλάττηται γνώμη, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέξεται σύνεσις, λογιζομένη ὡς οὐ μόνον πλείων ἐστὶν ὁ τῶν κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλησιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάντας ὀσιώτατόν ἐστι βούλεσθαι, ὅπερ καὶ ὁ ἀκριβῆς λόγος ἀπαιτεῖν δοκεῖ, καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιπορκίας ἔχειν κοινωσίαν· ἵνα δὴ τὸ κεφαλαιωδέστατον συντόμως εἶπω, κοινῇ πάντων ἤρесе κρίσει τὴν ἁγιωτάτην τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοσαύτῃ ἁγιότητι εἶναί τινα διαφορὰν, καὶ κάλλιον ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ἣ οὐδεμία ἔσται ἀλλοτριᾶς πλάνης καὶ ἁμαρτήματος ἐπιμιξία».

Παραίνεσις τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσι πεισθῆναι.

20 1 «Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, ἀσμένως δέχεσθε τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς ἐντολήν· πᾶν γὰρ ὅ,τι δᾶν ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις πράττεται, τοῦτο πρὸς τὴν θείαν βούλησιν ἔχει τὴν ἀναφορὰν. Διὸ πᾶσι τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς ἐμφανίσαντες τὰ προγεγραμμένα, ἤδη καὶ τὸν προειρημένον λόγον καὶ τὴν παρατήρησιν τῆς ἁγιωτάτης ἡμέρας ὑποδέχεσθαι τε καὶ διατάττειν ὀφείλετε, ἵνα ἐπειδὴν πρὸς τὴν πάλαι μοι ποθουμένην τῆς ὑμετέρας διαθέσεως ὄψιν ἀφίκωμαι, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν ἁγίαν μεθ' ὑμῶν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι δυνηθῶ καὶ πάντων ἕνεκεν μεθ' ὑμῶν εὐδοκήσω, συνορῶν τὴν διαβολικὴν ὠμότητα ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἡμετέρων πράξεων ἀνηρημένην, ἄκμαζούσης πανταχοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως καὶ εἰρήνης καὶ ὁμοιοῖας. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, 3 ἀδελφοὶ ἀγαπητοί»· Ταύτης βασιλεὺς τῆς ἐπιστολῆς ἰ-

Ρωμαίων καὶ τὴν Ἰταλίαν, ὅλην τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Αἴ-
 γυπτον, Σπανίαν, Γαλλίαν, Βρεττανίαν, Λιβύην, ὅλην τὴν
 Ἑλλάδα, Ἀσιανὴν διοίκησιν, Ποντικὴν καὶ Κιλικίαν, τοῦτο
 νὰ γίνῃ δεκτὸν καὶ ἀπὸ τὴν σύνεσίν σας, λαμβάνουσιν
 ὑπ' ὄψιν ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τοὺς προανα-
 φερθέντας τόπους ἐκκλησιῶν εἶναι μεγαλύτερος, ἀλλὰ
 καὶ ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ θέλουν ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ τοῦτο,
 τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ὑγιὴς λόγος ἀπαιτεῖ, καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν
 2 καμμίαν κοινωνίαν μὲ τοὺς ἐπιόρκους Ἰουδαίους. Τέλος
 διὰ νὰ συνοψίσω μὲ ὀλίγα λόγια, ἀπεφασίσθη κατὰ κοινὴν
 κρίσιν ὅλων νὰ τελεῖται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν
 ἢ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα. Διότι ἄλλωστε δὲν ἀρμόζει νὰ υπάρ-
 χῃ διαφορὰ εἰς τόσον ἁγίαν ὑπόθεσιν καὶ εἶναι καλύτε-
 ρον νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν γνώμην ταύτην, κατὰ τὴν ὁ-
 ποίαν δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἀνάμιξις ξένης πλάνης καὶ ἀμαρ-
 τήματας».

Παραίνεσις περὶ πειθαρχίας εἰς
 τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου.

20 1 «Ἐφ' ὅσον οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, δεχθῆτε εὐ-
 χαρίστως τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πράγματι θεῖαν ἐν-
 τολήν. Διότι πᾶν ὅτι ἀποφασίζεται εἰς τὰς ἁγίας συνό-
 δους τῶν ἐπισκόπων, τοῦτο ἔχει τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὴν
 2 θεῖαν βούλησιν. Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἐμφανίσετε τὰ προηγού-
 μενα κείμενα εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς ἀδελφούς μας, εἰς τὸ
 ἐξῆς ὀφείλετε νὰ ἀποδεχθῆτε καὶ νὰ ἐπιβάλετε καὶ τὴν
 προαναφερθεῖσαν ρύθμισιν καὶ τήρησιν τῆς ἀγιωτάτης ἡ-
 μέρας, οὕτως ὥστε ὅταν φθάσω εἰς τὴν θεάν τῆς ἀπὸ
 παλαιὰ ποθουμένης ἀγάπης σας, νὰ δυνηθῶ νὰ τελέσω
 τὴν ἁγίαν ἑορτὴν μαζί σας εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν
 καὶ νὰ εὐφρανθῶ μαζί σας ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, παρατη-
 ρῶν ὅτι ἡ διαβολικὴ ὠμότης ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν θεῖαν δύ-
 ναμιν διὰ τῶν πράξεών μας, καὶ ὅτι ἡ πίστις, ἡ εἰρήνη καὶ
 ἡ ὁμόνοιά μας ἀκμάζει παντοῦ. Εἴθε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί,
 νὰ σᾶς διαφυλάττῃ ὁ Θεός».

3 Ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς πιστὸν

σοδυναμοῦσαν γραφήν ἐφ' ἐκάστης ἐπαρχίας διεπέμπετο, ἐνοπτρίζεσθαι τῆς αὐτοῦ διανοίας τὸ καθαρῶτατον καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον δόξιας παρέχων τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Συμβουλία πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ὑποστρέφοντας
περὶ ὁμονοίας.

- 21 ¹ Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἡ σύνοδος ἀναλῦειν ἤμελλεν, συντακτικὴν μὲν τοῖς ἐπισκόποις παρεῖχεν ὁμιλίαν, ὁμοῦ μὲν ἅπαντας ὑπὸ μίαν συγκαλέσας ἡμέραν, παροῦσι δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὑποθέμενος εἰρήνην περισπούδαστον ποιεῖσθαι τὰς δὲ φιλονείκους ἔριδας ἐκτρέπεσθαι, μηδὲ βασκαίνειν, εἴ τις εὐδοκιμῶν ἐν ἐπισκόποις φαίνοιτο σοφίας ἐν λόγῳ, κοινὸν δ' ἠγεῖσθαι τὰ γαθὸν τῆς ἐνὸς ἀρετῆς, μηδὲ μὴν τῶν μετριωτέρων κατεπαίρεσθαι τοὺς κρείττονας, Θεοῦ γὰρ εἶναι τὸ κριτήριον τῶν ἀληθεῖ λόγῳ κρειττόνων. Καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις δὲ δεῖν ὑποκατακλίνεσθαι λόγῳ συγγνώμης, τῷ τὸ τέλειον ἅπαντα
- ² χοῦ σπάνιον τυγχάνειν. Διὸ καὶ ἀλλήλοις δεῖν τὰ μικρὰ πταίουσι συγγνώμην νέμειν χαρίζεσθαι τε καὶ συχωρεῖν ὅσα ἀνθρώπινα, πάντων περὶ πολλοῦ τιμωμένων τὴν σύμφωνον ἁρμονίαν, ὡς ἂν πρὸς ἀλλήλους στασιαζόντων χλεύης αἰτία παρέχηται τοῖς τὸν θεῖον βλασφημεῖν νόμον παρεσκευασμένοις, ὧν μάλιστα κηδεσθαι δεῖν τὰ πάντα, σωθῆναι δυναμένων, εἰ τὰ καθ' ἡμᾶς αὐ-
- ³ τοῖς ζηλωτὰ φαίνονται. Κακεῖνο δὲ μὴ ἀμφιγνοεῖν ὡς οὐ τοῖς πᾶσιν ἢ ἐκ λόγων ὠφέλεια συντελεῖ. Οἱ μὲν γὰρ τὰ πρὸς τροφήν χαίρουσιν ἐπικουρούμενοι, οἱ δὲ τὰς προστασίας ὑποτρέχειν εἰώθασιν, ἄλλοι τοὺς δεξιώσσει φιλοφρονουμένους ἀσπάζονται, καὶ ξενίοις τιμώμενοι ἀγαπῶσιν ἕτεροι, βραχεῖς δ' οἱ λόγων ἀληθῶν ἐρασταί, καὶ σπάνιος αὐτῷ τῆς ἀληθείας φίλος. Διὸ πρὸς πάντας ἀρμόττεσθαι δεῖν, ἰατροῦ δίκην ἐκάστω τὰ λυσιτελεῖ

ἀντίγραφον εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, δίδων τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας νὰ διακρίνουν ὡσὰν εἰς καθρέπτην τὴν καθαρότητα τῆς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεώς του».

Συστάσεις πρὸς τοὺς ἐπισκόπους
ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει των περὶ ὁμονοίας.

- 21 ¹ Ὄταν δὲ τέλος ἡ σύνοδος ἐπρόκειτο νὰ διαλυθῇ, συνεκάλεσε μίαν ἡμέραν ὅλους μαζί τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς ἀποχαιρετιστήριον ὁμιλίαν. Ὄταν προσῆλθον τοὺς συνέστησε νὰ φροντίζουν ἐπιμόνως διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης καὶ ν' ἀποφεύγουν τὰς πείσμονας ἔριδας· νὰ μὴ φθονοῦν, ἂν κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους φαίνεται νὰ εὐδοκιμῇ εἰς λόγον σοφίας, ἀλλὰ νὰ θεωροῦν ὡς κοινὸν ἀγαθὸν τὴν ἀρετὴν τοῦ ἑνός, οὔτε βεβαίως οἱ ἀνώτεροι νὰ ἐπαίρωνται ἀπέναντι εἰς τοὺς κατωτέρους, διότι εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ νὰ κρίνη ποῖοι εἶναι πράγματι ἀνώτεροι. Προσέθεσε δὲ ὅτι πρέπει νὰ συγκαταβαίνουν καὶ εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους μὲ κατανόησιν, διότι τὸ τέλειον εἰς ὅλα εἶναι σπᾶνιον.
- ² Διὰ τοῦτο πρέπει καὶ νὰ δίδουν συγγνώμην εἰς ἀλλήλους διὰ μικρὰ πταίσματα, νὰ χαρίζουν καὶ συγχωροῦν τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας, τιμῶντες ὅλοι σπουδαίως τὴν πλήρη ἁρμονίαν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ παρέχεται ἀφορμὴ χλεύης διὰ τῆς διχονοίας των εἰς τοὺς προθύμους νὰ βλασφημήσουν τὸν θεῖον νόμον, διὰ τοὺς ὁποίους μάλιστα πρέπει νὰ φροντίζωμεν ἐπιμόνως, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ σωθοῦν, ἂν ἡ συμπεριφορὰ μας φαίνεται εἰς αὐτοὺς
- ³ ζηλευτὴ. Νὰ μὴ ἀγνοῆτε δὲ καὶ ἐκεῖνο, ὅτι ἡ ὠφέλεια τῶν λόγων δὲν ἐνεργεῖ εἰς ὅλους. Διότι μερικοὶ μὲν εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τροφῆς, ἄλλοι συνηθίζουν νὰ προσβλέπουν εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἀνωτέρων των, ἄλλοι ἀγαποῦν τοὺς δεξιουμένους αὐτοὺς μὲ φιλοφροσύνην καὶ ἄλλοι ἀγαποῦν τοὺς εὐεργέτας των, ὀλίγοι δὲ εἶναι οἱ ἐρασταὶ τῶν λόγων καὶ σπᾶνιοι οἱ φίλοι τῆς ἀληθείας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσαρμόζεσθε πρὸς

πρὸς σωτηρίαν ποριζομένους, ὥστ' ἐξ ἅπαντος τὴν σω-
 4 τήριον παρὰ τοῖς πᾶσι δοξάζεσθαι διδασκαλίαν. Τοιαῦ-
 τα μὲν ἐν πρώτοις παρήνει, τέλος δ' ἐπετίθει τὰς ὑπὲρ
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίας ἐσπουδασμένως ποιεῖ-
 σθαι. Οὕτω δὴ συνταξάμενος ἐπὶ τὰ σφῶν οἰκειᾶ τοὺς
 πάντας ἐπανιέναι ἠφίει· οἱ δ' ἐπανήεσαν σὺν εὐφροσύ-
 νῃ, ἐκράτει τε λοιπὸν παρὰ τοῖς πᾶσι μία γνώμη παρ'
 αὐτῷ βασιλεῖ συμφωνηθεῖσα, συναπτομένων ὥσπερ ὑφ'
 ἐνὶ σώματι τῶν ἐκ μακροῦ διηρημένων.

“Ὅπως οὖς μὲν προέπεμψεν, οἷς δὲ ἔγραψε,
 καὶ χρημάτων διαδόσεις.

22 Χαίρων δῆτα βασιλεὺς ἐπὶ τῷ κατορθώματι τοῖς μὴ
 παρατυχοῦσι τῇ συνόδῳ καρπὸν εὐθαλῆ δεδώρητο δι' ἐ-
 πιστολῶν, λαοῖς θ' ἅπασιν τοῖς τε κατ' ἀγροὺς καὶ τοῖς
 ἀμφὶ τὰς πόλεις χρημάτων ἀφθόνους διαδόσεις ποιεῖ-
 σθαι παρεκελεύετο, ὧδέ πη γεραίρων τὴν ἑορτὴν τῆς εἰ-
 κοσαετοῦς βασιλείας.

Αἰγυπτίοις ὑπὲρ εἰρήνης ὅπως ἔγραψέ
 τε καὶ παρήνευσεν.

23 Ἄλλὰ γὰρ ἀπάντων εἰρηνευομένων μόνοις Αἰγυπτί-
 οῖς ἀμικτος ἦν ἡ πρὸς ἀλλήλους φιλονεικία, ὡς καὶ αὐ-
 θις ἐνοχλεῖν βασιλέα, οὐ μὴν καὶ πρὸς ὄργῃν ἐγείρειν.
 Οἷα γοῦν πατέρας ἢ καὶ μᾶλλον προφήτας Θεοῦ πάσῃ
 περιέπων τιμῇ καὶ δεύτερον ἐκάλει καὶ πάλιν ἐμεσί-
 τευε τοῖς αὐτοῖς ἀνεξικάκως, καὶ δώροις ἐτίμα πάλιν,
 ἐδήλου τε τὴν δίαιταν δι' ἐπιστολῆς, καὶ τὰ τῆς συνό-
 δου δόγματα κυρῶν ἐπεσφραγίζετο, παρεκάλει τε συμ-
 φωνίας ἔχεσθαι μηδὲ διασπᾶν καὶ κατατέμνειν τὴν ἐκ-
 κλησίαν, τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἐν νῶ τὴν μνήμην
 λαμβάνειν. Καὶ ταῦτα δὲ βασιλεὺς δι' οἰκειᾶς ἐπέστει-
 λε γραφῆς.

12. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τίτλου δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα.

ὄλους, ἐφοδιάζοντες ἕκαστον μὲ τὰ ὠφέλιμα εἰς σωτηρίαν ὡσάν ἰατροί, ὥστε ἡ σωτήριος διδασκαλία νὰ δοξάζεται ἀπό ὄλους γενικῶς. Αὐταὶ εἶναι αἱ παραινέσεις τὰς ὁποίας ἔδωσεν ἐν ἀρχῇ τῆς προσφωνήσεώς του, εἰς τὸ τέλος δὲ προσέθεσε τὴν παράκλησιν νὰ ἀπευθύνουν ἐντό-
 4 νους ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν. Μὲ αὐτὸν λοιπὸν τὸν χαιρετισμὸν ἐπέτρεψεν εἰς ὄλους νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἑδρας των· αὐτοὶ τότε ἐπανῆλθον μὲ χαρὰν, ἔκτοτε δὲ ἐπεκράτει μία γνώμη συμφωνηθεῖσα παρουσία τοῦ βασιλέως καὶ οἱ ἀπὸ μακροῦ διηρημένοι συνηνώθησαν ὡσάν εἰς ἓν σῶμα.

Πῶς ἄλλους προέπεμψεν, εἰς ἄλλους ἔγραψεν ἐπιστολάς, καὶ περὶ χορηγήσεως χρημάτων¹².

22 Γεμᾶτος λοιπὸν χαρὰν διὰ τὸ κατόρθωμα ὁ βασιλεὺς ἐδώρησεν εἰς τοὺς μὴ παρόντας εἰς τὴν σύνοδον καρπὸν ἀκμαῖον δι' ἐπιστολῶν, παρήγγειλε δὲ νὰ προσφερθοῦν ἀφθόνως χρήματα εἰς τὸ πλῆθος, τόσον τοὺς ἀγρότας ὅσον καὶ τοὺς ἀστούς, βραβεύων οὕτω τὴν ἑορτὴν τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας.

Πῶς ἔγραψεν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους περὶ εἰρήνης καὶ παρήνεσεν αὐτούς.

23 Ἄλλ' ὅμως, ἐνῶ ὄλοι εἰρήνευον, ἡ μεταξὺ μόνον τῶν Αἰγυπτίων φιλονεικία ἦτο ἀδιάλλακτος, ὥστε οὗτοι νὰ ἐνοχλοῦν καὶ πάλιν τὸν βασιλέα, ἀλλὰ ὄχι καὶ νὰ τὸν ἐξοργίζου. Μεταχειριζόμενος λοιπὸν αὐτούς μὲ κάθε τιμὴν ὡσάν πατέρα ἢ καὶ προφήτας τοῦ Θεοῦ, τοὺς προσεκάλεσε διὰ δευτέραν φοράν πλησίον του καὶ ἐμεσίτεψε μεταξὺ των ἀνεξικάκως, τοὺς ἐτίμησε πάλιν μὲ δῶρα καὶ ἐκοινοποίησε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαιτησίας μὲ ἐπιστολήν. Ἐπικυρῶν δὲ τὰ δόγματα τῆς συνόδου, παρεκάλει νὰ διατηροῦν ὁμόνοιαν καὶ νὰ μὴ διασποῦν καὶ τεμαχίζου τὴν Ἐκκλησίαν, ἔχοντες εἰς τὴν σκέψιν των τὴν θεῖαν κρίσιν. Αὐτὰ παρήγγειλεν ὁ βασιλεὺς μὲ τὸ ἔγγραφόν του.

“Οτι καὶ ἐπισκόποις καὶ λαοῖς εὐλαβῶς
πολλάκις ἔγραψεν.

24 ¹ Καὶ ἄλλα δὲ τούτοις ἔγραφεν ἀδελφὰ μυρία πλείστας
θ’ ὄσας ἐπιστολὰς διετύπου, ἐν μέρει μὲν ἐπισκόποις
ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τὰ πρόσφορα διαταττό-
μενος, ἤδη δὲ καὶ αὐτοῖς προσεφώνει τοῖς πλήθεσιν, ἀ-
δελφούς ἀποκαλῶν καὶ συνθεράποντας ἑαυτοῦ τοὺς τῆς
2 ἐκκλησίας λαοὺς ὁ τρισμακάριος. Σχολῆς δ’ ἂν δέοιτο
ταῦτα ἐπ’ οἰκειίας ὑποθέσεως συναγαγεῖν, ὡς ἂν μὴ τὸ
σῶμα τῆς παρουσίας ἡμῖν διακόπτοιο ἱστορίας.

“Ὅπως ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῷ ἁγίῳ τόπῳ τῆς
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως ναὸν προσευκτή-
ριον οἰκοδομεῖσθαι προσέταξεν.

25 Τούτων δ’ ὧδ’ ἐχόντων, μνήμα ἄλλο τι μέγιστον ἐπὶ
τοῦ Παλαιστινῶν ἔθνους ὁ θεοφιλῆς εἰργάζετο. Τί δ’
ἦν τοῦτο; Τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῆς σωτηρίου ἀνα-
στάσεως μακαριστότατον τόπον ἐδόκει δεῖν αὐτῷ προ-
φανῆ καὶ σεπτὸν ἀποφῆναι τοῖς πᾶσιν. Αὐτίκα δ’ οὖν
οἶκον εὐκτήριον συστήσασθαι διεκελεύετο, οὐκ ἄθεεῖ
τοῦτο ἐν διανοίᾳ βαλὼν ἀλλ’ ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἀνα-
κινηθεῖς τῷ πνεύματι.

“Οτι τὸ θεῖον μνήμα χώμασι καὶ εἰδώλοις
ἀπέκρυψαν οἱ ἄθεοι.

26 ¹ Ἄνδρες μὲν γάρ ποτε δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ πᾶν τὸ
δαιμόνων διὰ τούτων γένος, σπουδῆν ἔθεντο σκότῳ καὶ
λήθῃ παραδοῦναι τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο τῆς ἀθανασίας
μνήμα, παρ’ ᾧ φῶς ἐξαστράπτων ὁ καταβάς οὐρανόθεν
ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον τῶν τὰς διανοίας λελιθω-
μένων καὶ τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν ἔθ’ ὑπάρχειν
ὑπειληφότων, τὰς γυναῖκας εὐαγγελιζόμενος τὸν τε τῆς

“Οτι ἔγραψε πολλάκις καὶ εἰς ἐπισκόπους
καὶ εἰς λαϊκοὺς περὶ θρησκευτικῶν θεμάτων.

- 24 ¹ Ἐγραψε δὲ καὶ πολυάριθμα ἄλλα κείμενα συγγενῆ
πρὸς αὐτὰ καὶ συνέταξε πλείστας ἐπιστολάς. Μερικὰς
ἀπὸ αὐτὰς ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους διατάσων τὰ
ἀρμόζοντα ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἄλλας
ἀπηύθυνε πρὸς τὰ πλήθη, ἀποκαλῶν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλη-
σίας ἀδελφοὺς καὶ συνθεράποντας αὐτοῦ ὁ τρισμακάριος.
2 Θὰ ἀπητεῖτο ὁμως χρόνος διὰ νὰ συγκεντρώσωμεν ταῦτα
εἰς ἰδιαιτέραν συλλογὴν, ὥστε νὰ μὴ διασπασθῇ ἡ ἐνότης
τῆς παρούσης ἱστορίας.

Πῶς προσέταξε νὰ ἀνεγερθῇ προσευκτήριος ναὸς
εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἀναστάσεως
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

- 25 Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ συμβάντα ὁ θεοφιλὴς ἐπεδόθη
εἰς τὴν κατασκευὴν ἐνὸς ἄλλου μεγάλου μνημείου εἰς τὴν
ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης. Ποῖον δὲ ἦτο τοῦτο; Ἐκρι-
νεν ὅτι πρέπει νὰ καταστήσῃ μεγαλοπρεπῆ καὶ σεβαστὸν
εἰς ὅλους τὸν μακαριστότατον τόπον τῆς σωτηρίου ἀνα-
στάσεως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀμέσως λοιπὸν παρήγγει-
λε νὰ κατασκευασθῇ εὐκτήριος οἶκος, βαλὼν τοῦτο εἰς
τὴν διάνοιάν του ὄχι χωρὶς ὑπόδειξιν Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ ἐμ-
πνευσιν τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ.

“Οτι οἱ ἄθεοι ἀπέκρυσαν μὲ χῶματα
καὶ εἰδῶλα τὸ θεῖον μνῆμα.

- 26 ¹ Πράγματι κάποτε ἄνδρες δυσσεβεῖς, ἢ μᾶλλον δι’ αὐ-
τῶν ὄλον τὸ γένος τῶν δαιμόνων, ἐσκέφθησαν νὰ παρα-
δώσουν εἰς τὴν λήθην τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο μνημεῖον τῆς
θάνασις, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καταβάς ἄγ-
γελος ἀστράπτων φῶς ἀπεκύλισε τὸν λίθον¹² τῶν ὀπολι-
θωμένων κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ φρονούντων ὅτι ὁ ζῶν
εἶναι ἀκόμη μετὰ τῶν νεκρῶν, δίδων εἰς τὰς γυναῖκας
τὴν καλὴν ἀγγελίαν καὶ ἀφαιρῶν τὸν λίθον τῆς ἀπιστίας

ἀπιστίας λίθον τῆς αὐτῶν διανοίας ἐπὶ δόξη τῆς τοῦ
 2 ζητουμένου ζωῆς ἀφαιρούμενος. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ σω-
 τήριον ἄντρον ἄθεοί τινες καὶ δυσσεβεῖς ἀφανὲς ἐξ ἀν-
 θρώπων ποιῆσαι διανενόηντο, ἄφρονι λογισμῶ τὴν ἀλή-
 θειαν ταύτη πη κρύψαι λογισάμενοι. Καὶ δὴ πολλὸν εἰσ-
 ενεγκάμενοι μόχθον, γῆν ἔξωθέν ποθεν εἰσφρήσαντες
 3 τὸν πάντα καλύπτουσι τόπον, κἄπειτα εἰς ὕψος αἰωρή-
 σαντες λίθω τε καταστρώσαντες κάτω πού τὸ θεῖον ἄν-
 4 τρον ὑπὸ πολλῶ τῶ χῶματι κατακρύπτουσιν. Εἶθ' ὡς
 οὐδενὸς αὐτοῖς λειπομένου, τῆς γῆς ὑπερθε δεινὸν ὡς
 ἀληθῶς ταφεῶνα ψυχῶν ἐπισκευάζουσι, σκότιον Ἀ-
 φροδίτης ἐκολάστῳ δαίμονι μυχὸν οἰκοδομησάμενοι, κἄ-
 πειτα μυσαρὰς ἐνταυθοῖ θυσίας ἐπὶ βεβήλων καὶ ἐναγῶν
 βωμῶν ἐπισπένδοντες· ταύτη γὰρ μόνως καὶ οὐκ ἄλλως
 τὸ σπουδασθὲν εἰς ἔργον ἄξιον ἐνόμιζον, εἰ διὰ τοιούτων
 ἐναγῶν μυσαγμάτων τὸ σωτήριον ἄντρον κατακρύψει-
 5 αν. Οὐ γὰρ οἰοί τε ἦσαν συνιέναι οἱ δαίλαιοι, ὡς οὐκ
 εἶχεν φύσιν τὸν κατὰ τοῦ θανάτου βραβεῖα ἀναδησάμε-
 νον κρύφιον καταλιπεῖν τὸ κατόρθωμα, οὐδὲ τὴν σύμπα-
 σαν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην λαθεῖν λάμπων ὑπὲρ γῆς
 γενόμενος ὁ ἥλιος καὶ τὸν οἰκεῖον ἐν οὐρανῶ διππεύων
 δρόμον· τούτου γὰρ κρειττόνως ψυχὰς ἀνθρώπων ἀλλ'
 οὐ σώματα ἢ σωτήριος καταυγάζουσα δύναμις τῶν οἰ-
 κείων τοῦ φωτὸς μαρμαρυγῶν τὸν σύμπαντα κατεπλή-
 6 ρου κόσμον. Πλὴν ἀλλὰ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀν-
 δρῶν τὰ κατὰ τῆς ἀληθείας μηχανήματα μακροῖς παρε-
 τείνετο χρόνοις, οὐδεῖς τε τῶν πρόποτε, οὐχ ἡγουμένων,
 οὐ στρατηγῶν, οὐκ αὐτῶν βασιλέων, ἐπὶ καθαιρέσει τῶν
 τετολμημένων εὗρηται ἐπιτήδειος ἢ μόνος εἰς ὃ τῶ παμ-
 7 βασιλεῖ Θεῷ φίλος. Πνεύματι γοῦν κάτοχος θείῳ χῶρον
 αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν δεδηλωμένον πάσαις οὐ καθαραῖς ὕλαις
 ἐχθρῶν ἐπιβουλαῖς κατακεκρύφθαι λήθη τε καὶ ἀγνοία
 παραδεδομένον οὐ παριδῶν, οὐδὲ τῇ τῶν αἰτίων παρα-

ἀπὸ τὴν διάνοιάν των πρὸς διαπίστωσιν τῆς ζωῆς τοῦ Ζη-
 2 τουμένου ἀπὸ αὐτάς¹⁴. Τὸ σωτήριον λοιπὸν τοῦτο σπή-
 λαιὸν διενοήθησαν μερικοὶ ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς νὰ τὸ ἐξα-
 φανίσουν ἀπὸ τὴν θεάν τῶν ἀνθρώπων, νομίζοντες μὲ
 ἄφρονα σκέψιν ὅτι οὕτω θὰ ἔκρυπτον τὴν ἀλήθειαν. Μὲ
 πολὺν κόπον μάλιστα μετέφεραν χῶμα ἀπὸ τὸν ἔξω χῶ-
 ρον καὶ ἐκάλυψαν ὅλον τὸν τόπον, ἔπειτα δὲ ἀνυψώσαν-
 3 τες τὴν ἐπιφάνειαν καὶ στρώσαντες αὐτὴν μὲ λίθους κατέ-
 κρυψαν τὸ θεῖον σπήλαιον κάτω ἀπὸ ἄφθονον χῶμα. Ἐ-
 πείτα ὡσάν νὰ μὴ ὑπελείπετο τίποτε ἄλλο, κατεσκεύασαν
 ἐπάνω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὑπόστρωμα ἀληθινὸν τάφον ψυχῶν,
 οἰκοδομήσαντες σκοτεινὸν κρυψῶνα διὰ τὸν ἀκόλαστον
 δαίμονα τῆς Ἀφροδίτης καὶ κατόπιν προσφέροντες ἐκεῖ
 μιὰς θυσίας εἰς βεβήλους καὶ ἀνοσίους βωμούς. Διότι
 ἐνόμιζον ὅτι μόνον μὲ αὐτὸν καὶ ὄχι μὲ ἄλλον τρόπον θὰ
 φέρουν εἰς πέρας τὸ σχεδιασθέν, ἐὰν δηλαδὴ κατέκρυ-
 4 πτον τὸ σωτήριον σπήλαιον διὰ τοιούτων ἀνοσιῶν βδε-
 λυγμάτων. Διότι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ οἱ δαίλαιοι νὰ κατανοή-
 σουν ὅτι ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον νὰ μείνη κρυμμένον τὸ
 κατόρθωμα ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐστέφθη μὲ βραβεῖα διὰ τὴν
 νίκην του κατὰ τοῦ θανάτου οὔτε νὰ διαφύγῃ τὴν προσο-
 χὴν ὅλης τῆς οἰκουμένης ὁ ἀνυψωθείς ἐπάνω ἀπὸ τὴν
 γῆν καὶ ἀκολουθῶν τὴν κανονικὴν του πορείαν εἰς τὸν
 οὐρανὸν λαμπρὸς ἥλιος· διότι ἡ σωτήριος τούτου δύναμις
 καταυγάζουσα λαμπρότερον τὰς ψυχὰς παρὰ τὰ σώματα
 5 τῶν ἀνθρώπων, ἐγέμισεν ὅλον τὸν κόσμον μὲ τὰς μαρμα-
 ρυγὰς τοῦ φωτός του. Πλὴν ὅμως τὰ κατὰ τῆς ἀληθείας
 μηχανήματα τῶν δυσσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν παρετείνον-
 το ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ κανεῖς ἕως τώρα, εἴτε ἡγέτης
 εἴτε στρατηγός εἴτε ἀκόμη βασιλεύς, δὲν εὐρέθη ἱκανὸς
 6 νὰ καθαιρέσῃ αὐτάς τὰς τολμηρὰς μιαιρότητας παρὰ μόνον
 εἰς, ὁ φίλος τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ. Ἐμπνεόμενος
 λοιπὸν ἀπὸ θεῖον πνεῦμα δὲν παρέβλεψεν ὅτι ὁ προανα-
 φερθεὶς ἐκεῖνος χῶρος εἶχε κρυφθῆ μὲ ἐπιβουλὰς τῶν
 ἐχθρῶν εἰς ὅλας αὐτάς τὰς ἀκαθάρτους ὕλας, παραδε-
 δομένος εἰς λήθην καὶ ἄγνοιαν, καὶ δὲν ὑπεχώρησεν εἰς

χωρήσας κακία, Θεὸν τὸν αὐτοῦ συνεργὸν ἐπικαλεσάμενος καθαίρεσθαι προστάττει, αὐτὴν δὴ μάλιστα τὴν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένην ἀπολαῦσαι δεῖν οἰόμενος τῆς
7 τοῦ παναγάθου δι' αὐτοῦ μεγαλουργίας. " Ἄμα δὲ προστάγματι τὰ τῆς ἀπάτης μηχανήματα εἰς ἔδαφος ἄνωθεν ἀφ' ὑψηλοῦ κατερρίπτετο, ἐλύετό τε καὶ καθηρεῖτο αὐτοῖς ξοάνοις καὶ δαίμοσι τὰ τῆς πλάνης οἰκοδομήματα.

" Ὅπως Κωνσταντῖνος τοῦ εἰδωλείου τὰς ὕλας καὶ τὰ χώματα μακρὰν πού ριφῆναι προσέταξεν.

27 Οὐ μὴν ἐν τούτοις τὰ τῆς σπουδῆς ἴστατο, ἀλλὰ πάλιν βασιλεὺς αἵρεσθαι καὶ πορρωτάτω τῆς χώρας ἀπορρίπτεσθαι τῶν καθαιρουμένων τὴν ἐν λίθοις καὶ ξύλοις ὕλην προστάττει, ἔργον δὲ καὶ τῷδε παρηκολούθει τῷ λόγῳ. ' Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῦτο μόνον προελθεῖν ἀπῆρκει, πάλιν δ' ἐπιθειάσας βασιλεὺς τοῦδαφος αὐτό, πολὺ τοῦ χώρου βάθος ἀνορύξαντας, αὐτῷ χοῖ πόρρω πού καὶ ἐξωτάτω λύθροις ἄτε δαιμονικοῖς ἐρρυπωμένον ἐκφορεῖσθαι παρακελεύεται.

Φανέρωσις τοῦ ἁγίου μνήματος.

28 Παραχρῆμα δ' ἐπετελεῖτο καὶ τοῦτο. ' Ὡς δ' ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου στοιχεῖον ὁ κατὰ βάθους τῆς γῆς ἀνεφάνη χώρος, αὐτὸ δὴ λοιπὸν τὸ σεμνὸν καὶ πανάγιον τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως μαρτύριον παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἀνεφαίνετο, καὶ τὸ ἅγιον τῶν ἁγίων ἄντρον τὴν ὁμοίαν τῆς τοῦ σωτήριος ἀναβιώσεως ἀπελάμβανεν εἰκόνα. Διὸ μετὰ τὴν ἐν σκότῳ κατάδυσιν αὐθις ἐπὶ τὸ φῶς προῆει καὶ τοῖς ἐπὶ θέαν ἀφικνουμένοις ἐναργῆ παρεῖχεν ὁρᾶν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων θαυμάτων τὴν ἱστορίαν, ἔργοις ἀπάσης γεγωνοτέροις φωνῆς τὴν τοῦ σωτήρος ἀνάστασιν μαρτυρόμενον.

τὴν κακίαν τῶν ἐνόχων, ἀλλὰ ἀφοῦ ἐπεκαλέσθη τὸν συνεργόν του Θεόν, προσέταξε νὰ καθαρισθῆ, φρονῶν ὅτι κατ' ἐξοχὴν αὐτὸς ὁ τόπος ὁ ὁποῖος ἐμιᾶνθη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πρέπει νὰ ἀπολαύσῃ τῆς δι' αὐτοῦ μεγαλουργίας τοῦ παναγάθου. Ἀμέσως δὲ μὲ τὸ πρόσταγμα κατερρίφθησαν τὰ μηχανεῦματα τῆς ἀπάτης ἀπὸ ἄνω εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἐλύθησαν καὶ καθηρέθησαν τὰ οἰκοδομήματα τῆς πλάνης μαζί μὲ τὰ ξόανα καὶ τοὺς δαίμονας.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος προσέταξε νὰ ριφθοῦν κάπου μακρὰν τὰ ὑλικά καὶ τὰ χῶματα τοῦ εἰδωλείου.

27 Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἡ φροντίς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ πάλιν διέταξε νὰ μεταφερθοῦν καὶ ἀπορριφθοῦν μακρὰν ἀπὸ τὴν πόλιν τὰ ὑλικά ἀπὸ λίθους καὶ ξύλα. Καὶ τὴν προσταγὴν ἠκολούθησεν ἡ ἐκτέλεσις. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ, καταληφθεὶς πάλιν ἀπὸ θεῖον ζῆλον ὁ βασιλεύς, παρήγγειλε νὰ ἀνασκάψουν τὸ ἔδαφος εἰς μέγα βάθος καὶ νὰ ἀπορρίψουν τὸ χῶμα ἔξω μακρὰν ὡς μολυσμένον ἀπὸ δαιμονικά αἵματα.

Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου μνήματος.

28 Ἀμέσως δὲ ἐξετελέσθη καὶ τοῦτο. Μόλις δὲ μετὰ τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχώσεων ἐφάνη εἰς τὸ βάθος τὸ ἀρχικὸν ἔδαφος, τότε παρά πᾶσαν ἐλπίδα παρουσιάσθη τὸ σεπτὸν καὶ πανάγιον μαρτύριον τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως καὶ τὸ ἁγιώτατον σπήλαιον ἀπέλαβε τὴν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Σωτῆρος, καθ' ὅσον μετὰ τὴν κατάδυσιν εἰς τὸ σκότος ἐπροχώρησε πάλιν εἰς τὸ φῶς καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς θεατὰς νὰ βλέπουν ζωηρὰν τὴν ἱστορίαν τῶν πραχθέντων ἐδῶ θαυμάτων, μαρτυροῦν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος δι' ἔργων δυνατωτέρων ἀπὸ κάθε φωνήν.

“Ὅπως περὶ τῆς οἰκοδομῆς καὶ πρὸς ἄρχοντας
καὶ πρὸς Μακάριον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραψεν.

29 Τούτων δ' ὧδε πραχθέντων, αὐτίκα βασιλεὺς νόμων
εὐσεβῶν διατάξει χορηγίαις τε ἀφθόνοις οἶκον εὐκτή-
ριον θεοπρεπῆ ἀμφὶ τὸ σωτήριον ἄντρον ἐγκελεύεται
πλουσία καὶ βασιλικῇ δείμασθαι πολυτελεία, ὡς ἂν ἐκ
μακροῦ τοῦτο προτεθειμένος καὶ τὸ μέλλον ἔσεσθαι κρείτ-
τονι προμηθεία τεθεαμένος. Τοῖς μὲν δὴ τῶν ἐθνῶν ἐπὶ
τῆς ἐώας ἄρχουσιν ἀφθόνοις καὶ δαψιλέσι χορηγίαις
ὑπερφυές τι καὶ μέγα καὶ πλούσιον ἀποδεικνύναι τὸ ἔρ-
γον διεκελεύετο, τῷ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ τῷ τη-
νικαῦτα τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις προεστῶτι τοιάνδε κατέ-
πεμπε γραφήν, δι' ἧς τὸ φιλόθεον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς τό-
τε καθαρὸν τῆς εἰς τὸν σωτήριον λόγον πίστεως ἐναρ-
γέσι φωναῖς παρίστη, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον.

Κωνσταντίνου πρὸς Μακάριον περὶ τῆς τοῦ
μαρτυρίου τοῦ σωτῆρος οἰκοδομῆς.

30 1 Ἐπιστολὴ βασιλέως πρὸς Μακάριον ἐπίσκοπον τῆς
ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ
μαρτυρίου.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακα-
ρίῳ.

Τοσαύτη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐστὶν ἡ χάρις, ὡς μη-
δεμίαν λόγων χορηγίαν τοῦ παρόντος θαύματος ἀξίαν
εἶναι δοκεῖν· τὸ γὰρ γνώρισμα τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου
πάθους ὑπὸ τῆ γῆ πάλαι κρυπτόμενον τοσαῦταις ἐτῶν
περίοδοις λαθεῖν, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ κοινου πάντων
ἐχθροῦ ἀναιρέσεως ἐλευθερωθεῖσι τοῖς ἑαυτοῦ θεράπου-
σιν ἀναλάμπειν ἔμελλε, πᾶσαν ἐκπληξιν ὡς ἀληθῶς ὑ-
2 περβαίνει. Εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης
εἶναι δοκοῦντες σοφοὶ εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες
ἀξιόν τι τοῦ πράγματος ἐθέλωσιν εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς

Πῶς ἔγραψε περὶ τῆς οἰκοδομῆς πρὸς ἄρχοντας
καὶ τὸν ἐπίσκοπον Μακάριον.

- 29 Ἀμέσως μετὰ τὰ συμβάντα αὐτὰ ὁ βασιλεὺς ἐξέδω-
σεν εὐσεβεῖς διατάξεις καὶ ἐχορήγησεν ἄφθονα χρήματα
διὰ νὰ κατασκευασθῇ γύρω εἰς τὸ σωτήριον σπήλαιον
θεοπρεπῆς εὐκτήριος οἶκος μὲ πλουσίαν καὶ βασιλικὴν πο-
λυτέλειαν. Ἐφαίνετο νὰ εἶχε ἀπὸ μακροῦ χρόνου τὸ σχέ-
διον τοῦτο εἰς τὴν σκέψιν του καὶ νὰ εἶχε κατὰ βοήθειαν
τοῦ Ὑψίστου προῖδει τὸ μέλλον νὰ συμβῇ. Οὕτω εἰς μὲν
τοὺς κυβερνήτας τῆς Ἀνατολῆς ἀνέθεσε νὰ καταστή-
σουν τὸ ἔργον μεγαλοπρεπές καὶ πλούσιον μὲ ἀφθόνους
καὶ ἀφειδωλεύτους χορηγίας, εἰς δὲ τὸν ἐπίσκοπον ὁ ὁ-
ποῖος προΐστατο τότε τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας
ἔστειλε τοιαύτην γραφήν, διὰ τῆς ὁποίας παρίστανε μὲ
ζωηρὰς φωνὰς τὸ φιλόθεον τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν καθα-
ρότητα τῆς πίστεως εἰς τὸν σωτήριον λόγον. Ἐγραφεν
ὡς ἐξῆς.

Κωνσταντίνου ἐπιστολὴ πρὸς Μακάριον περὶ
οἰκοδομήσεως τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σωτῆρος.

- 30 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν
Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας Μακάριον.
«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς
πρὸς Μακάριον.

Εἶναι τοιαύτη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὥστε καμ-
μία δύναμις λόγων νὰ μὴ φαίνεται ἀξία τοῦ παρόντος
θαύματος· διότι τὸ γνῶρισμα τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου πά-
θους, κρυπτόμενον ἀπὸ παλαιὰ κάτω ἀπὸ τὴν γῆν, ὥστε
νὰ διαφεύγῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τόσον πολλὰ ἔτη, ἕως οὗτου
ἐπρόκειτο νὰ ἀναλάμψῃ εἰς τοὺς θεράποντάς του, ἐλευ-
θερωθέντας διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ κοινοῦ ὄλων ἐχθροῦ,
2 ὑπερβαίνει πράγματι πᾶσαν ἐκπληξιν. Διότι, ἂν ὅλοι οἱ
εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην θεωρούμενοι σοφοὶ συνέλ-
θουν εἰς μίαν σύναξιν καὶ θελήσουν νὰ εἴπουν κάτι ἄξιον
τοῦ πράγματος, δὲν θὰ κατορθώσουν νὰ φθάσουν οὔτε

τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσονται, ἐπεὶ τοσούτω
 πᾶσαν ἀνθρωπίνου λογισμοῦ χωρητικὴν φύσιν ἢ τοῦ
 θαύματος τούτου πίστις ὑπερβαίνει, ὅσω τῶν ἀνθρω-
 3 πίνων τὰ οὐράνια συνέστηκεν δυνατώτερα. Διὰ τοῦτο
 γοῦν οὗτος αἰεὶ καὶ πρῶτος καὶ μόνος μοι σκοπός, ἵν'
 ὡσπερ ἑαυτὴν ὁσημέραι καινοτέροις θαύμασιν ἢ τῆς ἀ-
 ληθείας πίστις ἐπιδείκνυσιν, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ πάν-
 των ἡμῶν περὶ τὸν ἅγιον νόμον σωφροσύνη πάση καὶ
 4 ὁμογνώμονι προθυμίᾳ σπουδαιότεραι γίνωνται. Ὅπερ
 δ' οὖν πᾶσιν εἶναι νομίζω φανερόν, ἐκεῖνο μάλιστα σε
 πεπεῖσθαι βούλομαι, ὡς ἄρα πάντων μοι μᾶλλον μέλει,
 ὅπως τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον τόπον, ὃν Θεοῦ προστάγματι αἰ-
 σχίστης εἰδώλου προσθήκης ὡσπερ τινὸς ἐπικειμένου
 βάρους ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξ ἀρχῆς Θεοῦ κρίσει γε-
 γεννημένον ἁγιώτερον δ' ἀποφανθέντα ἀφ' οὗ τὴν τοῦ
 σωτηρίου πάθους πίστιν εἰς φῶς προήγαγεν, οἰκοδομη-
 μάτων κάλλει κοσμήσωμεν.

Τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ πασῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομηθῆναι
 καλλίονα τοίχοις καὶ κίοσι καὶ μαρμάρους.

31 1 Προσῆκει τοίνυν τὴν σὴν ἀγχίνοιαν οὕτω διατάξαι
 τε καὶ ἐκάστου τῶν ἀναγκαίων ποιήσασθαι πρόνοιαν, ὡς
 οὐ μόνον βασιλικὴν τῶν ἀπανταχοῦ βελτίονα ἀλλὰ καὶ τὰ
 λοιπὰ τοιαῦτα γενέσθαι, ὡς πάντα τὰ ἐφ' ἐκάστης καλ-
 λιστεύοντα πόλεως ὑπὸ τοῦ κτίσματος τούτου νικᾶσθαι.
 2 Καὶ περὶ μὲν τῆς τῶν τοίχων ἐγέρσεώς τε καὶ καλλιερ-
 γίας Δρακιλιανῶ τῷ ἡμετέρῳ φίλῳ, τῷ διέποντι τὰ τῶν
 ἐπάρχων μέρη, καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι παρ' ἡμῶν
 ἐγκεχειρίσθαι τὴν φροντίδα γίνωσκε. Κεκέλευσται γὰρ
 ὑπὸ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας καὶ τεχνίτας καὶ ἐργάτας καὶ
 πάνθ', ὅσα περ εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀναγκαῖα τυγχάνειν

εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτοῦ, καθ' ὅσον τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τούτου ὑπερβαίνει τὴν χωρητικὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπινου λογισμοῦ τόσον, ὅσον δυνατώτερα εἶναι τὰ οὐράνια ἀπὸ τὰ ἐπίγεια.

- 3 Διὰ τοῦτο λοιπὸν αὐτὸς εἶναι πάντοτε ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος σκοπὸς μου, ὅπως δηλαδὴ ἡ βεβαιότης τῆς ἀληθείας ἐπιδεικνύει ἑαυτὴν καθημερινῶς μὲ νεώτερα θαύματα, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ ὄλων ἡμῶν νὰ γίνωνται ἐπιμελέστεραι πρὸς τὸν ἅγιον νόμον μὲ κάθε σωφροσύνην καὶ
- 4 ὁμόφρονα προθυμίαν. Ἐπιθυμῶ λοιπὸν νὰ εἶσαι πεπεισμένος κυρίως δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον νομίζω ὅτι εἶναι εἰς ὄλους φανερόν, ὅτι δηλαδὴ ἐνδιαφέρομαι περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, πῶς δηλαδὴ νὰ στολίσωμεν μὲ ὡραῖα οἰκοδομήματα τὸν τόπον ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοῦ ἀνεκούφισα ἀπὸ τὴν αἰσχίστην προσθήκην τοῦ εἰδώλου ὡσὰν ἀπὸ ἐπικείμενον βᾶρος, ἅγιον μὲν γενόμενον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀγιώτερον δὲ ἀποδειχθέντα ἀφ' ὅτου ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ σωτηρίου πάθους».

Ἔτι πρέπει νὰ οἰκοδομηθῇ ὡραιότερα ἀπὸ ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς οἰκουμένης κατὰ τοὺς τοίχους, τοὺς κίονας καὶ τὰ μάρμαρα.

- 31 1 «Θὰ ἦτο λοιπὸν καλὸν νὰ ρυθμίση καὶ φροντίση ἡ λογιότης σου δι' ὅλα τὰ ἀναγκαῖα οὕτως ὥστε ἡ βασιλικὴ αὐτὴ νὰ μὴ εἶναι μόνον καλυτέρα ἀπὸ τὰς παντοῦ ἄλλου ὑπαρχούσας βασιλικὰς ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι λεπτομέρειαι νὰ γίνουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε τὸ κτίσμα τοῦτο νὰ ὑπερτερῇ ὄλων τῶν εἰς πᾶσαν πόλιν ὡραιότερων οἰκοδομῶν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν ἀνέγερσιν καὶ διακόσμησιν τῶν τοίχων, γνώριζε ὅτι ἀνέθεσα τὴν φροντίδα εἰς τὸν φίλον μας Δρακιλιανόν, τὸν ὑπαρχον, καθὼς καὶ εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας. Διότι ἔχει δοθῆ ἡ ἐντολὴ ἀπὸ τὴν εὐσέβειάν μου νὰ δοθοῦν ἀμέσως διὰ τῆς προνοίας αὐτῶν τεχνῖται, ἐργάται καὶ ὅλα ὅσα πληροφορηθοῦν ἀπὸ τὴν λογιότητά σου ὅτι εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὴν οἰκοδο-

παρὰ τῆς σῆς καταμάθοιεν ἀγχινοίας, παραχρῆμα διὰ τῆς
 3 ἐκείνων προνοίας ἀποσταλῆναι. Περὶ δὲ τῶν κιόνων εἶτ'
 οὖν μαρμάρων, ἃ δὲν νομίσειας εἶναι τιμιώτατά τε καὶ
 χρησιμώτατα αὐτὸς συνόψεως γενομένης πρὸς ἡμᾶς γρά-
 ψαι σπούδασον, ἵν' ὅσων δὲν καὶ ὁποίων χρεῖαν εἶναι διὰ
 τοῦ σοῦ γράμματος ἐπιγνῶμεν, ταῦτα πανταχόθεν μετε-
 νεχθῆναι δυνηθῆ. τὸν γὰρ τοῦ κόσμου θαυμασιώτατον τό-
 πον κατ' ἀξίαν φαιδρύνεσθαι δίκαιον.

Ἔτι καὶ περὶ τοῦ κάλλους τῆς κόγχης καὶ
 ἐργατῶν καὶ ὑλῶν δηλῶσαι τοῖς ἄρχουσι.

32 1 Τὴν δὲ τῆς βασιλικῆς καμάραν πρότερον λακωναρί-
 αν ἢ δι' ἑτέρας τινὸς ἐργασίας γενέσθαι σοι δοκεῖ, παρὰ
 σοῦ γνῶναι βούλομαι. Εἰ γὰρ λακωναρία μέλλοι εἶναι,
 2 δυνήσεται καὶ χρυσῶ καλλωπισθῆναι. Τὸ λειπόμενον, ἵν'
 ἢ σὴ ὀσιότης τοῖς προειρημένοις δικασταῖς ἢ τάχος γνω-
 ρισθῆναι ποιήσῃ, ὅσων τ' ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀνα-
 λωμάτων χρεῖα, καὶ πρὸς ἐμὲ εὐθέως ἀνενεγκεῖν σπου-
 δάσῃ οὐ μόνον περὶ τῶν μαρμάρων τε καὶ κιόνων, ἀλλὰ
 καὶ περὶ τῶν λακωναριῶν, εἶγε τοῦτο κάλλιον ἐπικρίνει-
 εν. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

Ὅπως ἢ προφητευθεῖσα καινὴ Ἱερουσαλήμ
 ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ὠκοδόμητο.

33 1 Ταῦτα μὲν ἔγραφε βασιλεύς. Ἄμα δὲ λόγῳ δι' ἔργων
 ἐχώρει τὰ προστεταγμένα, καὶ δὴ κατ' αὐτὸ τὸ σωτήρι-
 ον μαρτύριον ἢ νέα κατεσκευάζετο Ἱερουσαλήμ, ἀντιπρό-
 σωπος τῇ πάλαι βοωμένη ἢ μετὰ τὴν κυριοκτόνον μαι-
 φονίαν ἐρημίας ἐπ' ἔσχατα περιτραπεῖσα δίκην ἔτισε
 2 δυσσεβῶν οἰκητόρων. Ταύτης δ' οὖν ἀντικρυς βασιλεύς
 τὴν κατὰ τοῦ θανάτου σωτήριον νίκην πλουσίαις καὶ δα-
 ψιλέσιν ἀνύψου φιλοτιμίαις, τάχα που ταύτην οὔσαν τὴν
 διὰ προφητικῶν θεσπισμάτων κεκηρυγμένην καινὴν καὶ

15. Κατασκευή τῆς ὀροφῆς μὲ κενὰ διὰ τὴν διακόσμησιν μὲ χρυ-
 σὸν καὶ ἔλεφαντοστοῦν.

3 μὴν. Περὶ δὲ τῶν κίωνων καὶ τῶν μαρμάρων, ὅσα νομίσης ἐσὺ κατόπιν ἐπιθεωρήσεως τοῦ σχεδίου ὅτι εἶναι πολυτιμότερα καὶ χρησιμώτερα, γράψε μας, ὥστε, ἀφοῦ πληροφορηθῶμεν ὅσα χρειάζονται εἰς ποσότητα καὶ εἶδος, ἐπιτευχθῆ νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ παντοῦ. Διότι ὁ θαυμασιώτερος τόπος τοῦ κόσμου δίκαιον εἶναι νὰ λαμπρύνεται κατὰ τὴν ἀξίαν του».

“Ὅτι πρέπει νὰ δηλώσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας περὶ τοῦ κάλλους τῆς κόγχης καὶ περὶ ἐργατῶν καὶ ὑλικῶν.

32 ¹ «Θέλω δὲ νὰ μάθω ἀπὸ σέ, πῶς νομίζεις ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἢ καμάρα τῆς βασιλικῆς, λακωναρία ἢ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐὰν πρόκειται νὰ γίνῃ λακωναρία¹⁵, θὰ εἶναι δυνατόν
2 νὰ καλλωπισθῆ καὶ μὲ χρυσόν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἢ ὁσιότης σου πρέπει νὰ γνωστοποιήσῃ τὸ ταχύτερον εἰς τοὺς προαναφερθέντας ἀξιωματούχους, πόσοι ἐργάται καὶ τεχνῖται, καθῶς καὶ πόσα ἔξοδα, θὰ χρειασθοῦν, νὰ φροντίσῃ δὲ νὰ ἀναφέρῃ καὶ εἰς ἐμέ, ὅχι μόνον περὶ τῶν μαρμάρων καὶ κίωνων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λακωναριῶν, ἂν κρίνῃ καλύτερον τοῦτο τὸ εἶδος. Ὁ Θεὸς νὰ σέ διαφυλάξῃ, ἀγαπητέ ἀδελφέ».

Πῶς ὠκοδομήθη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος,
ἢ προφητευθεῖσα νέα Ἱερουσαλήμ.

33 ¹ Αὐτὰ μὲν ἦσαν ὅσα ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς. Τὰ δὲ διαταχθέντα ἐπροχώρουν ἀμέσως μαζὶ μὲ τὸν λόγον καὶ εἰς τὰ ἔργα. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν χῶρον ἀκριβῶς τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σωτῆρος κατεσκευάσθη ἡ νέα Ἱερουσαλήμ, ἀπέναντι εἰς τὴν φημισμένην ἀπὸ παλαιά, ἢ ὁποία μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κυρίου ἔφθασεν εἰς ἐσχάτην ἐρημίαν τιμωρηθεῖσα διὰ τοὺς δυσσεβεῖς κατοίκους τῆς. Ἀπέναντι ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν ἀνύψωσεν ὁ βασιλεὺς μὲ πλουσίας καὶ ἀφθόνους χορηγίας τὴν κατὰ τοῦ θανάτου σωτήριον νίκην, ὡσὰν αὐτὴ νὰ ἦτο ἢ διὰ προφητικῶν προρρήσεων δια-

νάαν Ἱερουσαλήμ, ἧς πέρι μακροὶ λόγοι μυρία δ' ἐνθέου πνεύματος θεσπίζοντες ἀνυμνοῦσιν· καὶ δὴ τοῦ παντός ὡσπερ τινὰ κεφαλὴν πρῶτον ἀπάντων τὸ ἱερὸν ἄντρον ἐκόσμει· μνημα δ' ἦν αἰωνίου μνήμης γέμον, τοῦ μεγάλου σωτήρος τὰ κατὰ τοῦ θανάτου περιέχον τρόπαια, μνημα θεσπέσιον, παρ' ᾧ φῶς ἐξαστράπτων ποτὲ ἄγγελος τὴν διὰ τοῦ σωτήρος ἐνδεικνυμένην παλιγγενεσίαν τοῖς πᾶσιν εὐηγγελίζετο.

Ἐκφρασις οἰκοδομῆς τοῦ παναγίου μνήματος.

- 34** Τοῦτο μὲν οὖν πρῶτον ὡσανεὶ τοῦ παντός κεφαλὴν ἐξαιρέτοις κίοσι κόσμῳ τε πλείστῳ κατεποίκιλεν ἢ βασιλέως φιλοτιμία, παντοίοις καλλωπίσμασι τὸ σεμνὸν ἄντρον φαιδρύνουσα.

Ἐκφρασις αἰθρίου καὶ στοῶν.

- 35** Διέβαινε δ' ἐξῆς ἐπὶ παμμεγέθη χῶρον εἰς καθαρὸν αἶθριον ἀναπεπταμένον, ὃν δὴ λίθος λαμπρὸς κατεστρωμένος ἐπ' ἐδάφους ἐκόσμει, μακροῖς περιδρόμοις στοῶν ἐκ τριπλεύρου περιεχόμενον.

Ἐκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς ἐκκλησίας τοίχων καὶ δωματουργίας κάλλους τε καὶ χρυσώσεως.

- 36** ¹ Τῷ γὰρ καταντικρὸν πλευρῷ τοῦ ἄντρου, ὃ δὴ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἑώρα, ὁ βασίλειος συνῆπτο νεώς, ἔργον ἐξαισίον εἰς ὕψος ἄπειρον ἠρμένον μήκους τε καὶ πλάτους ἐπὶ πλείστον εὐρυνόμενον· οὗ τὰ μὲν εἴσω τῆς οἰκοδομίας ὕλης μαρμάρου ποικίλης διεκάλυπτον πλακώσεις, ἡ δ' ἐκτὸς τῶν τοίχων ὄψις ζεστῷ λίθῳ ταῖς πρὸς ἕκαστον ἀρμογαῖς συνημμένῳ λαμπρυνομένη ὑπερφυῆς τις χρῆμα κάλλους τῆς ἐκ μαρμάρου προσόψεως ² οὐδὲν ἀποδέον παρεῖχεν. Ἄνω δὲ πρὸς αὐτοῖς ὀρόφοις τὰ μὲν ἐκτὸς δώματα μολίβου περιέφραττεν ὕλη, ὄμβρων ἀσφαλὲς ἔρυμα χειμερίων, τὰ δὲ τῆς εἴσω στέ-

κηρυγμένη καινή καὶ νέα Ἱερουσαλήμ¹⁶, τὴν ὁποίαν ἀνυμνοῦν μακροὶ λόγοι μαρτυροῦντες πλεῖστα ὅσα δι' ἐμπνεύσεως τοῦ θεοῦ Πνεύματος. Καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα ὡσάν κεφαλὴν τοῦ ὅλου ἔργου διακόσμησε τὸ ἱερὸν ἄντρον· ἦτο δὲ τοῦτο μνήμα πλήρες αἰωνίου μνήμης, περιέχον τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια τοῦ μεγάλου Σωτῆρος, μνήμα θεσπέσιον, πλησίον τοῦ ὁποίου ἀστράπτων ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς ὅλους τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος φανερωθεῖσαν παλιγγενεσίαν.

Περιγραφή τῆς οἰκοδομῆς τοῦ παναγίου μνήματος.

- 34** Πρῶτον λοιπὸν τοῦτο τὸ σεπτὸν ἄντρον ὡσάν κεφαλὴν τοῦ ὅλου ἔργου διεκόσμησε μὲ ἐξαιρέτους κίονας καὶ πολὺν στολισμὸν ἢ φιλοτιμία τοῦ βασιλέως, λαμπρύνουσα αὐτὸ μὲ ποικίλα καλλωπίσματα.

Περιγραφή τοῦ αἵθριου καὶ τῶν στοῶν.

- 35** Ἐπροχώρει δὲ ἀκολούθως ἡ κατασκευὴ πρὸς ἐκτεταμένον χῶρον εἰς ἀνοικτὸν αἶθριον, τὸν ὁποῖον ἐκόσμουσαν λίθοι λαμπροὶ ἐστρωμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, περιλαμβανόμενον ἀπὸ τρεῖς πλευράς διὰ μακρῶν περιδρόμων στοῶν.

Περιγραφή τῶν τοίχων καὶ τῆς δωματουργίας, τοῦ κάλλους καὶ τῆς χρυσουργίας τοῦ ναοῦ τῆς ἐκκλησίας.

- 36** ¹ Πράγματι εἰς τὸ ἀπέναντι τοῦ ἄντρου πλευρόν, τὸ πρὸς τὴν ἀνατολὴν βλέπον, ἦτο συνημμένος ὁ βασιλικὸς ναός, ἔργον ἐξαισίον, μεγάλων διαστάσεων ὕψους, μήκους καὶ πλάτους. Τὰ μὲν ἐσωτερικὰ τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἐκάλυπτον πλάκες χρωματιστοῦ μαρμάρου, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων, λαμπруνομένη μὲ λαξευτοῦς λίθους προσαρμοσμένους μὲ ἀκρίβειαν τὸν ἕνα πρὸς τὸν ἄλλον παρεῖχε θέαν θαυμασίου κάλλους κατὰ τίποτε μὴ ² ὑπολειπομένην ἀπὸ τῆς μαρμαρίνης προσόψεως. Ἐπάνω δὲ εἰς τὴν ὀροφὴν τὸ μὲν ἐξωτερικὸν μέρος περιέφραξε μὲ μόλιβον, ἀσφαλῆ προστασίαν ἀπὸ τὰς χειμερινὰς βρο-

γης γλυφαῖς φατνωμάτων ἀπηρτισμένα, ὥσπερ τι μέγα πέλαγος καθ' ὅλου τοῦ βασιλείου οἴκου συνεχέσι ταῖς πρὸς ἀλλήλας συμπλοκαῖς ἀνευρυνόμενα, χρυσῶ τε διαυγεῖ δι' ὅλου κεκαλυμμένα, φωτὸς οἶα μαρμαρυγαῖς τὸν πάντα νεῶν ἐξαστράπτειν ἐποίει.

Ἔκφρασις διπλῶν στοῶν ἐκατέρωθεν καὶ πυλῶν ἀνατολικῶν τριῶν.

37 Ἀμφὶ δ' ἐκάτερα τὰ πλευρὰ διττῶν στοῶν, ἀναγείων τε καὶ καταγείων, δίδυμοι παραστάδες τῷ μήκει τοῦ νεῶ συνεξετείνοντο, χρυσῶ καὶ αὐταὶ τοὺς ὀρόφους πεποικιλμένοι. ὧν αἱ μὲν ἐπὶ προσώπου τοῦ οἴκου κίοσι παμμεγέθεσιν ἐπηρείδοντο, αἱ δ' εἴσω τῶν ἔμπροσθεν ἐπὶ πεσσοῖς ἀνηγείροντο πολὺν τὸν ἕξωθεν περιβεβλημένοις κόσμον. Πύλαι δὲ τρεῖς πρὸς αὐτὸν ἀνίσχοντα ἡλιον εὖ διακείμεναι τὰ πλήθη τῶν εἴσω φερομένων ὑπεδέχοντο.

Ἔκφρασις ἡμισφαιρίου καὶ κίωνων δώδεκα καὶ κρατήρων.

38 Τούτων δ' ἀντικρὺς τὸ κεφάλαιον τοῦ παντὸς ἡμισφαιρίου ἦν ἐπ' ἄκρου τοῦ βασιλείου τεταγμένον, ὃ δὴ δυοκαίδεκα κίονες ἕστεφάνουν, τοῖς τοῦ σωτήρος ἀποστόλοις ἰσάριθμοι, κρατήρσι μεγίστοις ἐξ ἀργύρου πεποιημένοις τὰς κορυφὰς κοσμούμενοι, οὓς δὴ βασιλεὺς αὐτὸς ἀνάθημα κάλλιστον ἔδωρεῖτο τῷ αὐτοῦ Θεῷ.

Ἔκφρασις μεσαυλίου καὶ ἐξεδρῶν καὶ προπύλων.

39 Ἐνθεν δὲ προϊόντων ἐπὶ τὰς πρὸ τοῦ νεῶ κειμένας εἰσόδους αἶθριον διελάμβανεν ἄλλο. Ἐξέδραι δ' ἦσαν ἐνταυθοῖ παρ' ἐκάτερα, καὶ αὐλὴ πρώτη στοαὶ τ' ἐπὶ ταύτῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἱ αὐλαιοὶ πύλαι, μεθ' ἃς ἐπ' αὐτῆς

17. Ἡ περιγραφή ἐδῶ γίνεται ἀπὸ τὸν ναὸν πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς τὴν πλατεῖαν.

χάς, τὰ δὲ ἐσωτερικά της, καθὼς ἦσαν φιλοτεχνημένα μέ γλυπτὰ φατνώματα, ἐκτεινόμενα ὡσάν μέγα πέλαγος ἐπάνω εἰς ὄλην τὴν βασιλικὴν κατὰ ἀλληλοσυμπλεκόμενα τμήματα καὶ ἐπιχρυσωμένα καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν μέ καθάρων χρυσόν, ἔκαμαν ὄλον τὸν ναὸν νὰ ἀστράπτῃ ὡσάν μέ μαρμαρυγὰς φωτός.

Περιγραφή τῶν ἐκατέρωθεν διπλῶν στοῶν
καὶ τῶν τριῶν ἀνατολικῶν πυλῶν.

37 Καὶ ἀπὸ τὰς δύο δὲ πλευράς ἐξετείνοντο δίδυμοι παραστάδες διπλῶν στοῶν, ἀνωγείων καὶ κατωγείων, καθ' ὄλον τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ, στολισμένοι καὶ αὐταὶ μέ χρυσόν εἰς τὰς κορυφάς. Τῶν στοῶν αὐτῶν τὰ ἐξωτερικά μέρη ἐστηρίζοντο εἰς παμμεγέθεις κίονας, τὰ δὲ ἐσωτερικά ἐστηρίζοντο εἰς πεσσοὺς ἔχοντας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν πολλὴν διακόσμησιν. Τρεῖς δὲ πύλαι εὕρισκόμεναι ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν ἦσαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ εἰσερχομένου πλήθους.

Περιγραφή τοῦ ἡμισφαιρίου, τῶν δώδεκα κίωνων
καὶ τῶν κρατήρων.

38 Ἀπέναντι ἀπὸ αὐτὰς ἦτο τὸ κορύφωμα τοῦ συνόλου, τὸ ἡμισφαίριον, τοποθετημένον εἰς τὸ ἄκρον τῆς βασιλικῆς, τὸ ὁποῖον ἐστεφάνωνον δώδεκα κίονες, ἰσάριθμοι μέ τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος, στολισμένοι εἰς τὰς κορυφὰς μέ μεγάλους κρατήρας ἀπὸ ἄργυρον, τοὺς ὁποίους ἐδώρησεν ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ὡς κάλλιστον ἀνάθημα εἰς τὸν Θεὸν του.

Περιγραφή τοῦ μεσαυλίου, τῶν ἐξεδρῶν
καὶ τῶν προπυλαίων.

39 Εἰς τὴν συνέχειαν, καθὼς προχωροῦμεν πρὸς τὰς εἰσόδους πρὸ τοῦ ναοῦ¹⁷ περιέκλεισεν ἄλλο αἶθριον. Ἦσαν δὲ ἐδῶ ἐξέδραι καὶ πρὸς τὰς δύο πλευράς, ἔπειτα πρώτη ἢ αὐλὴ μέ στοὰς ἐπ' αὐτῆς καὶ τέλος αἱ πύλαι τῆς αὐλῆς, μετὰ τὰς ὁποίας εἰς τὸ μέσον τῆς πλατείας ἦσαν

μέσης πλατείας τὰ τοῦ παντός προπύλαια φιλοκάλως ἤσκημένα τοῖς τὴν ἔκτος πορείαν ποιουμένοις καταπληκτικὴν παρεῖχον τὴν τῶν ἔνδον ὀρωμένων θέαν.

Περὶ πλήθους ἀναθημάτων.

- 40 Τόνδε μὲν οὖν τὸν νεῶν σωτηρίου ἀναστάσεως ἐναργῆς ἀνίστη μαρτύριον βασιλεύς, πλουσία καὶ βασιλικῆ κατασκευῇ τὸν σύμπαντα καταφαιδρύννας, ἐκόσμει δ' αὐτὸν ἀδιηγῆτοις κάλλεσι πλείστων ὄσων ἀναθημάτων, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθων πολυτελῶν ἐν διαλλατούσαις ὕλαις, ὧν τὴν κατὰ μέρος ἐπισκευὴν φιλοτέχνως εἰργασμένην μεγέθει τε καὶ πλήθει καὶ ποικιλίαις οὐ σχολὴ νῦν ἐπεξιέναι τῷ λόγῳ.

Περὶ οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν ἐν Βηθλεὲμ καὶ τῷ ὄρει τῶν ἔλαιῶν.

- 41 Ἀπολαβὼν δ' ἐνταυθοῖ χώρας ἑτέρας δυσὶν ἄντροις μυστικοῖς τετιμημένας, πλουσίαις καὶ ταῦτα φιλοτιμίαις ἐκόσμει· τῷ μὲν τῆς πρώτης τοῦ σωτῆρος θεοφανείας ἄντρον, ἐνθα δὴ καὶ τὰ τῆς ἐνσάρκου γενέσεως ὑπέστη, τὰς καταλλήλους νέμων τιμάς, τῷ δὲ τῆς εἰς οὐρανούς ἀναλήψεως τὴν ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας μνήμην σεμνύνων. Καὶ ταῦτα δὲ φιλοκάλως ἐτίμα, τῆς αὐτοῦ μητρὸς, ἣ τοσοῦτον ἀγαθὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων διηκονήσατο βίῳ, διαιωνίζων τὴν μνήμην.

“Ὅτι Ἐλένη βασιλὶς ἡ Κωνσταντίνου μήτηρ εἰς εὐχὴν παραγενομένη ταῦτα ὠκοδόμησεν.

- 42 Ἐπειδὴ γὰρ αὕτη τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ τὸ τῆς εὐσεβοῦς διαθέσεως ἀποδοῦναι χρέος ἔργον ἐποιήσατο, ἐφ' οὗ τῷ τε βασιλεῖ τοιούτῳ παισὶ τε αὐτοῦ καίσαρσι θεοφιλεστάτοις ἑαυτῆς ἐκγόνοις τὰ χαριστήρια δεῖν ὤετο δι' εὐχῶν ἀποπληρῶσαι, ἤκεν δὴ σπεῦδουσα νεανικῶς ἢ

τὰ προϋλαία τοῦ ὄλου συγκροτήματος φιλοκάλως κατασκευασμένα καὶ παρέχοντα εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς διαβάτας καταπληκτικὴν θέαν τῶν ἐντός.

Περὶ πλήθους ἀναθημάτων.

- 40 Τοῦτον τὸν ναὸν λοιπὸν ἀνήγειρεν ὁ βασιλεὺς ὡς μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, λαμπρύνας τὸ σύνολόν του μὲ πλουσίαν καὶ βασιλικὴν διακόσμησιν, τὸν ἐστόλισε δὲ μὲ πολυάριθμα ἀναθήματα ἀνεκφράστου κάλλους, μὲ ἐναλλασσόμενα ὑλικά, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθων πολυτελῶν, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι καιρὸς τῶρα νὰ περιγράψωμεν τὴν φιλοτέχνως ἐπεξεργασμένην ἐπὶ μέρους κατασκευὴν κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ πλῆθος καὶ τὰς ποικιλίας.

Περὶ οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Βηθλεέμ
καὶ τὸ Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν

- 41 Εὐρῶν δὲ ἐδῶ ἄλλας τοποθεσίας¹⁸, τιμημένας μὲ δύο μυστικὰ ἄντρα, διεκόσμησε καὶ αὐτὰ μὲ γενναιοδωρίαν, εἰς μὲν τὸ ἄντρον τῆς πρώτης θεοφανείας τοῦ Σωτῆρος, ὅπου ὑπέστη καὶ τὴν ἔνσαρκον γέννησιν, ἀπονέμων τὰς καταλλήλους τιμάς, εἰς δὲ τὸ ἄλλο σεμνύνων τὴν μνήμην τῆς ἀναλήψεως εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ ὄρους. Ἐτίμα δὲ καὶ αὐτάς μὲ φιλοκαλίαν, διαιωνίζων τὴν μνήμην τῆς μητρὸς του ἢ ὁποία τόσον μέγα ἀγαθὸν προσέφευρεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὅτι ἡ βασίλισσα Ἐλένη, μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπισκεφθεῖσα τὸν χῶρον διὰ προσκύνημα, ὠκοδόμησεν αὐτάς.

- 42 Ὅταν δηλαδὴ ἀπεφάσισεν αὕτη νὰ ἀποδώσῃ τὸ χρέος τῆς εὐσεβοῦς διαθέσεως εἰς τὸν παμβασιλέα Θεὸν καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὸν μέγαν υἱὸν τῆς βασιλέα καὶ τοὺς θεοφιλεστάτους καίσαρας, υἱοὺς αὐτοῦ καὶ ἐγγονοὺς τῆς ἰδίας, μὲ προσκύνημα, τότε ἤλθε σπεύδουσα νεανικῶς ἢ πρεσβῦτις, καὶ

πρέσβυς, ὑπερβαλλούση φρονήσει τὴν ἀξιάγαστον ἀνιστορήσουσα γῆν ἔθνη τε τὰ ἔϋα καὶ δῆμους ὁμοῦ καὶ λαοὺς βασιλικῇ προμηθείᾳ ἐποπομένη. Ὡς δὲ τοῖς βήμασι τοῖς σωτηρίοις τὴν πρέπουσαν ἀπεδίδου προσκύνησιν, ἀκολούθως προφητικῶ λόγῳ, φάντι «προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ», τῆς οἰκείας εὐσεβείας καρπὸν καὶ τοῖς μετέπειτα παραχρῆμα κατελίμπανεν.

Ἔτι περὶ ἐκκλησίας ἐν Βηθλεέμ.

- 43 1 Αὐτίκα δ' οὖν τῷ προσκυνηθέντι Θεῷ δύο νεῶς ἀφιέρου, τὸν μὲν πρὸς τῷ τῆς γενέσεως ἄντρῳ, τὸν δ' ἐπὶ τοῦ τῆς ἀναλήψεως ὄρους. Καὶ γὰρ καὶ γένεσιν ὑπομεῖναι ὁ μεθ' ἡμῶν Θεὸς δι' ἡμᾶς ἠνέσχετο, καὶ τόπος αὐτοῦ τῆς ἐνσάρκου γενέσεως ὀνομαστὶ παρ' Ἑ-
2 βραίοις ἢ Βηθλεέμ ἐκηρύττετο. Διὸ δὴ βασιλὶς ἢ θεοσεβεστάτη τῆς Θεοτόκου τὴν κύησιν μνήμασι θαυμαστοῖς κατεκόσμη, παντοίως τὸ τῆδε ἱερὸν ἄντρον φαιδρύνουσα, βασιλεὺς δὲ μικρὸν ὕστερον βασιλικοῖς ἀναθήμασι καὶ ταύτην ἐτίμα, τοῖς ἐξ ἄργύρου καὶ χρυσοῦ κειμηλίοις περιπετάσμασί τε ποικίλοις τὰς τῆς μητρὸς
3 ἐπαύξων φιλοκαλίας. Πάλιν δ' ἢ μὲν βασιλέως μήτηρ τῆς εἰς οὐρανοὺς πορείας τοῦ τῶν ὄλων σωτῆρος ἐπὶ τοῦ τῶν ἔλαιῶν ὄρους τὴν μνήμην ἐπηρμέναις οἰκοδομίαις ἀνύψου, ἄνω πρὸς ταῖς ἀκρωρείαις παρὰ τὴν τοῦ παντὸς ὄρους κορυφὴν ἱερὸν οἶκον ἐκκλησίας ἀνεγείρασα, νεῶν τε κἀνταῦθα προσευκτῆριον τῷ τὰς αὐτόθι διατριβὰς ἐλομένῳ σωτῆρι συστησαμένη, ἐπεὶ κἀνταῦθα λόγος ἀληθῆς κατέχει ἐν αὐτῷ ἄντρῳ τοὺς αὐτοῦ θιασώτας μυεῖν τὰς ἀπορρήτους τελετὰς τὸν τῶν ὄλων σω-
4 τῆρα. Βασιλεὺς δὲ κἀνταῦθα παντοίοις ἀναθήμασί τε καὶ κόσμοις τὸν μέγαν ἐγέραιρε βασιλέα. Καὶ δὴ δύο ταῦτα μνήμης ἐπάξια αἰωνίου σεμνὰ καὶ περικαλλῆ καθιερώματα ἐπὶ δύο μυστικῶν ἄντρων Ἑλένη αὐγούστα Θεῷ

19. Ψαλμ. 132, 7.

20. Βλ. Σωζομενόν, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 2.

γεμάτη φρόνησιν νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν ἀξιοσέβαστον γῆν καὶ συγχρόνως νὰ ἴδῃ τὰς ἐπαρχίας, τοὺς δήμους καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς μὲ βασιλικὴν ἀξιοπρέπειαν. Ἀφοῦ δὲ ἀπέδωσέ τὴν πρέπουσαν προσκύνησιν εἰς τὰ σωτηριώδη θήματα, ἄφησεν ἀμέσως καρπὸν τῆς εὐσεβείας τῆς καὶ διὰ τοὺς μεταγενεστέρους, σύμφωνα μὲ τὸν προφητικὸν λόγον ὁ ὁποῖος εἶπε, «ἄς προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον ὅπου ἐστάθησαν οἱ πόδες του»¹⁹.

Περαιτέρω περὶ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Βηθλεέμ.

- 43 ¹ Χωρὶς λοιπὸν καθυστέρησιν ἀφιέρωσεν εἰς τὸν προσκυνηθέντα Θεὸν δύο ναοὺς²⁰, τὸν μὲν ἓνα πλησίον τοῦ ἀντροῦ τῆς γεννήσεως, τὸν δὲ ἄλλον ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς ἀναλήψεως. Διότι ὁ μεθ' ἡμῶν Θεός²¹ καὶ γέννησιν ἐδέχθη νὰ ὑπομείνῃ δι' ἡμᾶς καὶ τόπος διὰ τὴν ἔνσαρκον γέννησιν αὐτοῦ διεκηρύχθη ὀνομαστί ὑπὸ τῶν Ἑβραίων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ θεοσεβεστάτη βασίλισσα διεκόσμησε μὲ θαυμαστά μνημεῖα τὴν κυοφορίαν τῆς Θεοτόκου, ἐξωραϊζουσα τὸ ἐκεῖ ἱερὸν ἄντρον παντοιοτρόπως, ὁ δὲ βασιλεὺς ὀλίγον ἀργότερα ἐτίμησε καὶ αὐτὴν μὲ βασιρικὰ ἀναθήματα, ἐπαυξήσας τὰ φιλοτεχνήματα τῆς μητρός του μὲ κειμήλια ἀπὸ ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ μὲ πεποικιλμένα ² παραπετάσματα. Ἐπίσης δὲ ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως ἐξύψωσε τὴν μνήμην τῆς εἰς οὐρανοὺς πορείας τοῦ Σωτῆρος τῶν ὄλων ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν μὲ μεγάλην οἰκοδόμησιν, ἀνεγείρασα ἐπάνω εἰς τὴν ἀκρωτάτην κορυφὴν ὄλου τοῦ ὄρους ἱερὸν οἶκον ἐκκλησίας. Συνέστησε καὶ ἐδῶ ναὸν καὶ προσευκτήριον εἰς τὸν Σωτῆρα τὸν ἰδιαιτέρως ἀγαπῶντα τὴν ἐδῶ παραμονήν, διότι ἐδῶ εἰς αὐτὸ τὸ ἄντρον κατὰ τὴν ἀληθῆ παράδοσιν ὁ Σωτὴρ τῶν ὄλων ἐμύει τοὺς μαθητάς του εἰς τὰς ἀπορρήτους τελετάς. ⁴ Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἐδῶ ἐγέραιρε τὸν μέγαν βασιλέα μὲ παντοειδῆ ἀναθήματα καὶ διακοσμήματα. Οὕτω ἡ αὐγούστα Ἑλένη, θεοφιλῆς μήτηρ θεοφιλοῦς βασιλέως, ἴδρυ-

21. Ἡ ἔκφρασις στηρίζεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἑμμανουήλ, τὸ ὁποῖον σημαίνει «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», Ματθ. 1, 23.

τῷ αὐτῆς σωτήρι, θεοφιλοῦς βασιλέως θεοφιλῆς μήτηρ, εὐσεβοῦς τεκμήρια διαθέσεως ἴδρυτο, δεξιᾶν αὐτῆ βασιλικῆς ἐξουσίας τοῦ παιδὸς παρασχομένου. Καρπὸν δ' ἐπάξιον ἢ πρέσβυς οὐκ εἰς μακρὸν ἀπελάμβανεν, ἀγαθοῖς μὲν ἅπασιν τὸν πάντα τῆς ζωῆς χρόνον ἐπ' αὐτῷ γῆρας οὐδῶ διαπεραναμένη, λόγοις δὲ καὶ ἔργοις τῶν σωτηρίων παραγγελμάτων εὐθαλεῖς παρασχομένη βλαστούς, κάπειτα οὕτω βίον εὐσταλῆ καὶ ἄλυπον σώματος ὁμοῦ καὶ ψυχῆς ἐν ἐρρωμένῳ φρονήματι διανύσασα, ἐφ' οἷς καὶ τέλος εὐσεβείας ἐπάξιον ἀγαθὴν τε παρὰ Θεοῦ ἀμοιβὴν κάπι τοῦ παρόντος εὖρατο βίου.

Περὶ μεγαλοψυχίας καὶ εὐποιίας τῆς Ἑλένης.

44 Τὴν γάρ τοι σύμπασαν ἑῶν μεγαλοπρεπεία βασιλικῆς ἐξουσίας ἐμπεριελθοῦσα, μυρία μὲν ἀθρόως τοῖς κατὰ πόλιν ἐδωρεῖτο δῆμοις ἰδίᾳ τε τῶν προσιόντων ἐκάστῳ, μυρία δὲ καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς τάγμασι δεξιᾶ μεγαλοπρεπεῖ διένεμεν, πλεῖστὰ θ' ὅσα πένησι γυμνοῖς καὶ ἀπεριστάτοις ἐδίδου, τοῖς μὲν χρημάτων δόσεις ποιούμενη τοῖς δὲ τὰ πρὸς τὴν τοῦ σώματος σκέπην δαψιλῶς ἐπαρκοῦσα, ἑτέρους δ' ἀπήλλατε δεσμῶν μετάλλων τε κακοπαθεία ταλαιπωρουμένους, ἡλευθέρου τε πλεονεκτουμένους, καὶ πάλιν ἄλλους ἐξορίας ἀνεκαλεῖτο.

“Ὅπως ὀγδοηκοντοῦτις οὔσα καὶ διαθεμένη ἔτελεύτα.

45 Τοιούτοις δῆτα λαμπρυνομένη οὐδὲ τῆς ἄλλης πρὸς τὸν Θεὸν δόσιας κατωλιγώρει, φοιτῶσαν μὲν αὐτὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διὰ παντὸς ὁρᾶσθαι παρέχουσα. λαμπροῖς δὲ κατακοσμοῦσα κειμηλίοις τοὺς εὐκτηρίους οἴκους μηδὲ τοὺς ἐν αὐταῖς βραχυτάταις πόλεσι παροῶσα ναούς. Ἦν γοῦν ὁρᾶν τὴν θαυμασίαν ἐν σεμνῇ καὶ εὐσταλεῖ περιβολῇ τῷ πλήθει συναγελαζομένην τὴν

σε τὰ δύο ταῦτα ἄξια μνήμης σεβαστὰ καὶ περικαλλῆ καθι-
 ερώματα ἐπὶ δύο μυστικῶν ἄντρων, δείγματα εὐσεβοῦς
 διαθέσεως, ἀφοῦ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς βοήθειαν βα-
 5 σιλικῆς ἐξουσίας. Δὲν ἐπέρασε δὲ πολὺς χρόνος ἕως οὗτου
 ἢ πρεσβῦτις ἀπέλαβε καρπὸν ἐπάξιον τῶν ἔργων τῆς,
 περατώσασα ὅλην τὴν περίοδον τοῦ βίου τῆς μὲ ὅλα τὰ
 ἀγαθὰ μέχρι τοῦ κατωφλίου τοῦ γήρατος, ἀναπτύξασα δὲ
 εὐθαλεῖς βλαστοὺς τῶν σωτηρίων παραγγελμάτων μὲ λό-
 γους καὶ ἔργα, καὶ διανύσασα οὕτω βίον σταθερὸν καὶ
 ἄλυπον συγχρόνως σώματος καὶ ψυχῆς μὲ ὑγιᾶς φρόνη-
 μα. Δι' ὅλα αὐτὰ ἔλαβε καὶ τέλος ἐπάξιον τῆς εὐσεβείας
 καὶ ἀγαθὴν παρὰ Θεοῦ ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν κατὰ τὸν πα-
 ρόντα βίον διαγωγὴν.

Περὶ μεγαλοψυχίας καὶ φιλανθρωπίας τῆς Ἑλένης.

44 Πράγματι περιελθοῦσα ὅλην τὴν Ἀνατολὴν μὲ με-
 γαλοπρέπειαν βασιλικῆς αὐθεντίας, προέβη εἰς ἀφθόνους
 δωρεὰς πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων συλλογικῶς
 καὶ εἰς ὅσους τὴν ἐπλησίαζον ἀτομικῶς, ἔκαμε δὲ καὶ ἀ-
 φθόνους διανομὰς μὲ γενναιόδωρον δεξιάν εἰς τὰ στρα-
 τιωτικὰ τάγματα καὶ ἔδωσε πολλὰ εἰς πένητας γυμνοὺς
 καὶ ἀπροστατεύτους, εἰς ἄλλους προσφέρουσα χρήματα
 καὶ εἰς ἄλλους προμηθεύουσα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἔνδυ-
 σιν τοῦ σώματος, ἄλλους ἀπήλλασσεν ἀπὸ δεσμῶν ἢ ἀπὸ
 κακοπάθειαν εἰς μεταλλεία, ἄλλους ἠλευθέρωνεν ἀπὸ κα-
 ταπίεσιν καὶ ἄλλους ἀνεκάλει ἀπὸ ἐξορίας.

Πῶς ἐφοίτα εὐλαβῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας ἢ Ἑλένη.

45 Λαμπρυνομένη λοιπὸν μὲ τοιαῦτα χαρίσματα, δὲν πε-
 ριεφρόνει οὔτε τὴν ἄλλην πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσιν,
 βλεπομένη νὰ ἐπισκέπτεται τακτικώτατα τὴν ἐκκλησίαν
 τοῦ Θεοῦ, στολιζουσα δὲ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους μὲ
 λαμπρὰ κειμήλια, χωρὶς νὰ παραβλέπη οὔτε τοὺς εἰς τὰς
 μικρὰς πόλεις. Ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἴδῃ κανεῖς τὴν θαυ-
 μασίαν αὐτὴν γυναῖκα μὲ σεμνὴν καὶ ἀπλὴν περιβολὴν νὰ

τε πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν διὰ πάσης θεοφιλοῦς πράξεως ἐπιδεικνυμένην.

“Ὅπως ὀγδοηκοντοῦτις οὔσα καὶ διαθεμένη ἔτελεύτα.

46 1 Ἐπει δὲ λοιπὸν τὰ τῆς αὐτάρκους διανύσασα ζωῆς ἐπὶ τὴν κρείττονα λῆξιν ἔκαλεῖτο, σχεδὸν που τῆς ἡλικίας ἀμφὶ τοὺς ὀγδοήκοντα ἐνιαυτοὺς διαρκέσασα, πρὸς αὐτῷ γενομένη τῷ τέλει συνετάττετο καὶ διετίθετο, ἐπὶ μονογενεῖ νιῷ βασιλεῖ μονάρχῳ κοσμοκράτορι παισί τε τούτου καίσαρσιν, ἑαυτῆς ἐκγόνοις, τὴν ὑστάτην βουλὴν διοριζομένη, διανέμουσά τε τῶν ἐκγόνων ἑκάστῳ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως, ὅση τις αὐτῇ καθ’ ὅλης ὑ-
2 πῆρξε τῆς οἰκουμένης. Καὶ δὴ τοῦτον διαθεμένη τὸν τρόπον, λοιπὸν τὴν τοῦ βίου κατέλυε τελευτήν, παρόντος αὐτῇ καὶ παρεστῶτος νιοῦ τοσοῦτου θεραπεύοντός τε καὶ τῶν χειρῶν ἐφαπτομένου, ὡς μὴ τεθνάναι εἰκότως τὴν τρισμακαρίαν τοῖς εὖ φρονοῦσι δοκεῖν, μεταβολὴν δὲ καὶ μετάθεσιν ἀληθεῖ λόγῳ τῆς γεώδους ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον ὑπομεῖναι. Ἄνεστοιχειοῦτο γοῦν αὐτῇ ψυχῇ ἐπὶ τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀγγελικὴν οὐσίαν, πρὸς τὸν αὐτῆς ἀναλαμβάνομένη σωτήρα.

“Ὅπως τὴν μητέρα Κωνσταντῖνος κατέθετο, καὶ πρὸ τούτου δὲ ζῶσαν ἐτίμησεν.

47 1 Καὶ τὸ σκῆνος δὲ τῆς μακαρίας οὐ τῆς τυχούσης ἠξιοῦτο σπουδῆς· πλείστη γοῦν δορυφορία τιμώμενον ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν ἀνεκομίζετο, ἐνταυθοῖ τε ἡρώϊοις βασιλικοῖς ἀπετίθετο. Ὡδε μὲν οὖν ἡ βασιλέως ἐτελειοῦτο μῆτηρ, ἀξία γε μνήμης ἀλήστου τῶν τε αὐτῆς εἵνεκα θεοφιλῶν πράξεων τοῦ τ’ ἐξ αὐτῆς φύντος
2 ὑπερφυοῦς καὶ παραδόξου φυτοῦ, ὃν πρὸς τοῖς ἅπασιν καὶ τῆς εἰς τὴν γειναμένην οὐσίας μακαρίζειν ἄξιον, οἷτω μὲν αὐτὴν θεοσεβῆ καταστήσαντα οὐκ οὔσαν πρότε-

συναναστρέφεται τὸ πλῆθος καὶ νὰ ἐπιδεικνύῃ διὰ μέσου πάσης θεοφιλοῦς πράξεως τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν.

Πῶς ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀφοῦ ἔκαμε διαθήκην.

- 46 ¹ Ὄταν λοιπὸν διήνυσσε τὴν περίοδον τοῦ βίου της ἕως εἰς μεγάλην ἡλικίαν καὶ ἐκαλεῖτο νὰ ἀναλάβῃ μίαν ἀνωτέραν μοῖραν, φθάσασα ἕως τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη σχεδόν, καθὼς εὐρίσκετο πρὸς τὸ τέλος της, συνέταξε τὴν διαθήκην της, ὀρίζουσα τὴν τελευταίαν θέλησίν της εἰς ὄφελος τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ της, βασιλέως, μονάρχου κοσμοκράτορος, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καισάρων, ἐγγονῶν αὐτῆς, καὶ διανέμουσα εἰς ἕκαστον τῶν ἐγγονῶν της ἀπὸ τὴν περιουσίαν της, ὅσῃν εἶχεν εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπικράτειαν. Ἄφοῦ δὲ διέθεσε τὴν περιουσίαν της κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἔπειτα ἐτελείωσε τὸν βίον της παρόντος τοῦ διασήμου υἱοῦ της καὶ διακονοῦντος καὶ ἐγγίζοντος τὰς χεῖρας της, ὥστε οἱ σὺμφρονες νὰ ἔχουν εὐλόγως τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἔχει ἀποθάνει ἀλλὰ ὅτι πράγματι ὑπέστη μεταβολὴν καὶ μετάθεσιν ἀπὸ τὴν γῆϊνην εἰς τὴν οὐρανίαν ὑπαρξιν, ὅτι πράγματι ἀνεμορφώμετο κατὰ τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀγγελικὴν οὐσίαν, ἀναλαμβάνομένη πρὸς τὸν Σωτῆρα της.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος ἐνεταφίασε τὴν μητέρα του καὶ προηγουμένως τὴν ἐτίμησε ζῶσαν.

- 47 ¹ Καὶ τὸ σῶμα δὲ τῆς μακαρίας δὲν ἠξιώθη τυχαίας φροντίδος. Μετεφέρθη εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν μὲ πολυάριθμον τιμητικὴν φρουράν, ἀπετέθη δὲ ἐδῶ εἰς βασιλικὸν τάφον. Οὕτως ἐτελειώθη ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ἀξία ἀλησμονήτου μνήμης τόσον ἔνεκα τῶν θεοφιλῶν της πράξεων ὅσον καὶ ἔνεκα τοῦ θαυμαστοῦ καὶ παραδόξου φυτοῦ τὸ ὁποῖον ἐφύτρωσεν ἀπὸ αὐτῆν. Οὗτος δὲ πέραν ὅλων τῶν ἄλλων εἶναι ἄξιός νὰ μακαρίζεται καὶ διὰ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὴν μητέρα του, καταστήσας αὐτῆν τόσον θεοσεβῆ, ἐνῶ προηγουμένως δὲν ἦτο, ὥστε

ρον, ὡς αὐτῷ δοκεῖν ἐκ πρώτης τῷ κοινῷ σωτῆρι με-
 μαθητεῦσθαι, οὕτω δὲ ἀξιώματι βασιλικῷ τετιμηκότα,
 ὡς ἐν ἅπασιν ἔθνεσι παρ' αὐτοῖς τε τοῖς στρατιωτικοῖς
 3 τε νόμισμασι καὶ τὴν αὐτῆς ἐκτυποῦσθαι εἰκόνα. Ἦδη
 δὲ καὶ βασιλικῶν θησαυρῶν παρεῖχε τὴν ἐξουσίαν, ὡς
 χρῆσθαι κατὰ προαίρεσιν καὶ διοικεῖν κατὰ γνώμην, ὅ-
 πως ἂν ἐθέλοι καὶ ὡς ἂν εὖ ἔχειν νομίζοιτο ἕκαστα, τοῦ
 παιδὸς αὐτὴν κὰν τούτοις διαπρεπῆ καὶ ἀξιοζήλωτον πε-
 ποιημένου. Διὸ τῶν εἰς αὐτοῦ μνήμην ἀναφερομένων
 καὶ ταῦτα εἰκότως ἡμῖν ἀνείληπται, ἃ δ' εὐσεβείας ὑ-
 περβολὴν μητέρα τιμῶν θεσμούς ἀπεπλήρου θείους ἀμφὶ
 4 γονέων τιμῆς τὰ πρέποντα διαταττομένους. Τὰς μὲν οὖν
 λεχθείσας φιλοκαλίας βασιλεὺς πρὸς τῷ Παλαιστινῶν
 ἔθνει τόνδε συνίστη τὸν τρόπον, καὶ κατὰ πάσας δὲ τὰς
 ἐπαρχίας νεοπαγεῖς ἐκκλησίας ἐπισκευάζων μακρῷ τῶν
 προτέρων τιμιωτέρας ἀπέφαινε.

“Ὅπως ἐν Κωνσταντίνου πόλει μαρτύρια ᾤκοδόμησε,
 πᾶσαν δὲ εἰδωλολατρίαν περιεῖλεν.

48 1 Τὴν δὲ γ' ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν ἐξόχῳ τιμῇ γεραί-
 ρων εὐκτηρίοις πλείοσιν ἐφαιδρυνεν μαρτυρίοις τε με-
 γίστοις καὶ περικαλλεστάτοις οἴκοις, τοῖς μὲν πρὸ τοῦ
 ἄστεως τοῖς δ' ἐν αὐτῷ τυγχάνουσι, δι' ὧν ὁμοῦ καὶ
 τὰς τῶν μαρτύρων μνήμας ἐτίμα καὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν
 2 τῷ τῶν μαρτύρων καθιέρου Θεῷ. Ὅλως δ' ἐμπνέων
 Θεοῦ σοφίας, ἣν τῆς ἐπηγορίας τῆς αὐτοῦ πόλιν ἐπώ-
 νυμον ἀποφῆναι ἔκρινε, καθαρῆσαι εἰδωλολατρίας ἀ-
 πάσης ἐδικαίου, ὡς μηδαμοῦ φαίνεσθαι ἐν αὐτῇ τῶν δὴ
 νομιζομένων θεῶν ἀγάλματα ἐν ἱεροῖς θρησκευόμενα,
 ἀλλ' οὐδὲ βωμούς λύθροις αἱμάτων μαινομένους, οὐ θυ-

νά φαίνεται ὅτι ἐμαθήτευσεν εἰς τὸν κοινόν Σωτῆρα ἀπὸ τὴν πρώτην ἡλικίαν, καὶ τιμήσας αὐτὴν μὲ τοιοῦτον βασιλικὸν ἀξίωμα, ὥστε εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ τάγματα νὰ ἀποκαλῆται βασίλισσα καὶ νὰ τυπώνεται ἢ εἰκὼν τῆς εἰς χρυσᾶ νομίσματα. Τῆς παρέσχε 3 μάλιστα ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ, ὥστε νὰ χρησιμοποιῆ ἀπὸ αὐτὸν κατὰ προαίρεσιν καὶ νὰ διαχειρίζεται κατὰ γνώμην, ὅπως θέλει καὶ ὅπως κατὰ περιστάσεις τῆς φαίνεται καλόν, διότι ὁ υἱὸς τῆς καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τῆς εἶχε παραχωρήσει ἀξιοζήλευτον διάκρισιν. Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων εἰς μνήμην τοῦ εὐλόγως συμπεριελήφθησαν καὶ αὐταὶ αἱ τιμαὶ τὰς ὁποίας ἀπένειμεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ ἀπὸ ὑπερβολικὴν εὐσέβειαν ἐκκληρῶν τὰς θείας ἐντολάς αἱ ὁποῖαι διατάσσουσιν τὰ 4 πρέποντα περὶ τῆς τιμῆς τῶν γονέων. Τὰς μὲν ἀναφερθείσας ἀγαθοεργίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης, οὕτως ἐπραγματοποίησεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας κατεσκεύαζε νέας ἐκκλησίας κατὰ πολὺ ἐπιβλητικωτέρας ἀπὸ τὰς προηγουμένας.

Πῶς οἰκοδόμησεν ἐκκλησίας εἰς τιμὴν μαρτύρων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ περιέστειλε τὴν εἰδωλολατρίαν.

48 1 Τὴν δὲ ἐπώνυμον πόλιν τοῦ, ἐπιθυμῶν νὰ τιμήσῃ αὐτὴν κατ' ἔξοχον τρόπον, ἐκαλλώπισε μὲ πολυάριθμα εὐκτήρια μὲ μεγάλους ναοὺς μαρτύρων καὶ περικαλλεστάτους οἴκους, ἄλλους μὲν εὕρισκομένους ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν ἄλλους δὲ μέσα εἰς αὐτὴν, διὰ τῶν ὁποίων ἀφ' ἐνόος μὲν ἐτίμα τὴν μνήμην τῶν μαρτύρων, ἀφ' ἐτέρου δὲ 2 καθιέρωνε τὴν πόλιν εἰς τὸν Θεὸν τῶν μαρτύρων. Πλήρως δὲ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἔκρινεν ὅτι ἡ πόλις ἢ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἀποθῆ ἐπώνυμός τοῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρὰ ἀπὸ κάθε εἰδωλολατρίαν· νὰ μὴ φαίνωνται πουθενὰ εἰς αὐτὴν ἀγάλματα τῶν νομιζομένων Θεῶν λατρευόμενα εἰς ἱερά, ἀλλ' οὔτε θωμοὶ μαινόμενοι ἀπὸ ρύπους αἱμάτων, οὔτε θυσίαι ὀλοκαυτώματος οὔτε

σίας ὀλοκαυτουμένας πυρί, οὐ δαιμονικὰς ἑορτάς, οὐδ' ἕτερον τι τῶν συνήθων τοῖς δεισιδαίμοσιν.

Σταυροῦ σημεῖον ἐν παλατίῳ καὶ Δαυιήλ ἐν κρήναις.

- 49 Εἶδες δ' ἂν ἐπὶ μέσον ἀγορῶν κειμέναις κρήναις τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα, τοῖς ἀπὸ τῶν θείων λογίων ὀρμωμένοις γνώριμα, τὸν τε Δαυιήλ σὺν αὐτοῖς λέουσιν ἐν χαλκῷ πεπλασμένον χρυσοῦ τε πετάλοις ἐκλάμποντα. Τοσοῦτος δὲ θεῖος ἔρως τὴν βασιλέως κατειλήφει ψυχὴν, ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις τῶν βασιλείων, κατὰ τὸν πάντων ἐξοχώτατον οἶκον τῆς πρὸς τῷ ὀρόφῳ κεχρυσωμένης φατνώσεως κατὰ τὸ μεσαίτατον, μεγίστου πίνακος ἀνηπλωμένου μέσον ἐμπεπῆχθαι τὸ τοῦ σωτηρίου πάθους σύμβολον ἐκ ποικίλων συγκείμενον καὶ πολυτελῶν λίθων ἐν χρυσῷ πολλῷ κατειργασμένων. Φυλακτήριον δὲ ἐδόκει τοῦτο αὐτῆς βασιλείας τῷ θεοφιλεῖ πεποιῆσθαι.

“Ὅτι καὶ ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὠκοδόμησεν ἐκκλησίας.

- 50 Τούτοις μὲν οὖν τὴν αὐτοῦ πόλιν ἐκαλλώπιζε. Τὴν δὲ Βιθυνῶν ἄρχουσαν ὁμοίως ἀναθήματι μεγίστης καὶ ὑπερφουῶς ἐκκλησίας ἐτίμα, ἐξ οἰκείων θησαυρῶν κἀνταῦθα τῷ αὐτοῦ σωτηρι τὰ κατ' ἐχθρῶν καὶ θεομαχῶν ἀνυψῶν νικητήρια. Καὶ τῶν λοιπῶν δ' ἐθνῶν τὰς μάλιστα κρατιστευούσας πόλεις ταῖς τῶν εὐκτηρίων φιλοκαλίαις ἐκπρέπειν ἐποίει, ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς μητροπόλεως, ἣ τὴν ἐπώνυμον εἵληχεν Ἀντιόχου προσηγορίαν· ἐφ' ἧς ὡς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τῆδε ἐθνῶν μονογενές τι χρῆμα ἐκκλησίας μεγέθους ἔνεκα καὶ κάλλους ἀφιέρου, μακροῖς μὲν ἔξωθεν περιβόλοις τὸν πάντα νεῶν περιλαβῶν, εἴσω δὲ τὸν εὐκτηριον οἶκον εἰς ἀμήχανον ἐπάρας ὕψους, ἐν ὀκταέδρου μὲν συνεστῶ-

22. Τὴν Νικομήδειαν, ἡ ὁποία ἐπ' ὀλίγον ἦτο πρωτεύουσα τοῦ Κωνσταντινίου.

δαιμονικοί έορταί οϋτε τίποτε άλλο από τά συνηθιζόμενα από τούς δεισιδαίμονας.

Σημείον σταυροῦ εἰς τὸ παλάτιον
καὶ Δανιήλ εἰς κρήνας.

49 Οϋτω θά ἦτο δυνατόν νὰ ἴδης εἰς κρήνας εὕρισκο-
μένας εἰς τὸ μέσον τῶν ἀγορῶν τὰ σύμβολα τοῦ καλοῦ
ποιμένος, τὰ γνώριμα εἰς τούς σπουδάζοντας τὰ θεῖα
λόγια, καθὼς καὶ τὸν Δανιήλ μαζί με τούς λέοντας πλα-
σμένον εἰς χαλκὸν καὶ λάμποντα με πλάκας χρυσοῦ. Τό-
σος δὲ θεῖος ἔρωσ εἶχε καταλάβει τὴν ψυχὴν τοῦ βασι-
λέως, ὥστε εἰς τὰ ἴδια τὰ βασιλικά ἀνάκτορα, συγκεκρι-
μένως εἰς τὸ κύριον διαμέρισμά των, νὰ ἔχη ἐμπηχθῆ τὸ
σύμβολον τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπὶ μεγάλου πίνακος ἡ-
πλωμένου εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐπιχρυσωμένης φατώσεως
τῆς ὀροφῆς, συγκείμενον ἀπὸ ποκίλους καὶ πολυτελεῖς
λίθους κατειργασμένους με ἀφθονον χρυσόν. Ἐφαίνετο
δὲ ὅτι τοῦτο εἶχε κατασκευασθῆ ὡς φυλακτήριον τῆς βα-
σιλείας ἀπὸ τὸν θεοφιλῆ βασιλέα.

Ἔτι καὶ εἰς τὴν Νικομήδειαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις
οἰκοδόμησεν ἐκκλησίας.

50 Με αὐτὰ τὰ μέσα λοιπὸν ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν του.
Τὴν δὲ πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας²² ὁμοίως ἐτίμησε με
τὴν καθιέρωσιν μεγίστης καὶ θαυμαστῆς ἐκκλησίας, ἀνε-
γείρων καὶ ἐδῶ τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ θεομάχων νικη-
τήρια εἰς τὸν Σωτῆρα του με ἰδικὰς του δαπάνας. Ἔκα-
με δὲ νὰ ἐξωραϊσθοῦν καὶ αἱ κύριαι πόλεις τῶν ἄλλων
ἐπαρχιῶν με τὰς καλλιτεχνίας τῶν εὐκτηρίων, καθὼς ἐ-
πίσης συνέβη με τὴν μητρόπολιν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία
φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντιόχου. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην
ὡς ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων τῶν ἐκεῖ ἐπαρχιῶν ἀφιέρωσεν ἐκ-
κλησίαν μοναδικὴν εἰς μέγεθος καὶ κάλλος, περιλαβὼν
ὅλον τὸν ναὸν ἀπὸ ἔξω με μακρὸν περίβολον, ἀνεγείρας
δὲ μέσα τὸν εὐκτήριον οἶκον εἰς τεράστιον ὕψος, κατα-
σκευασμένον εἰς σχῆμα ὀκταέδρου καὶ περιτοιχισμένον

τα σχήματι, οἴκοις τε πλείοσιν ἐξέδραις τε ἐν κύκλω ὑπερώων τε καὶ καταγείων χωρημάτων ἀπανταχόθεν περιεστοιχισμένον, ὃν καὶ χρυσοῦ πλείονος ἀφθονία χαλκοῦ τε καὶ τῆς λοιπῆς πολυτελοῦς ὕλης ἔστεφάνου κάλλεσιν.

“Ὅτι καὶ ἐν τῇ Μαμβρῇ προσέταξεν ἐκκλησίαν γενέσθαι.

- 51 1 Τάδε μὲν οὖν τὰ ἐξοχώτατα βασιλέως ἐτύγγανεν ἀφιερώματα. Πυθόμενος δέ τοι ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σωτήρα τὸν ἔναγχος ἐπιφανέντα τῷ βίῳ καὶ πρόπαλαι θεοφανείας πεποιῆσθαι φιλοθέοις ἀνδράσιν τῆς Παλαιστίνης ἀμφὶ τὴν καλουμένην δρυὴν Μαμβρῇ, κἀνταῦθα οἶκον εὐκτῆριον ἀνεγεῖραι τῷ ὀφθέντι Θεῷ διακελεύεται.
- 2 Τοῖς μὲν οὖν τῶν ἐθνῶν ἄρχουσιν αὐθεντία βασιλικὴ διὰ τῶν πρὸς ἕκαστον ἐπισταλθέντων γραμμάτων ἐπεφοῖτα, εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ προσταχθὲν διακελευομένη, ἡμῖν δὲ τοῖς τήνδε γράφουσι τὴν ἱστορίαν λογικωτέραν κατέπεμπε διδασκαλίαν, ἧς ἔμοιγε δοκεῖ τὸ ἴσον γράμμα τῷ παρόντι συνάψαι λόγῳ εἰς ἀκριβῆ διάγνωσιν τῆς τοῦ θεοφιλοῦς ἐπιμελείας. Καταμεμψάμενος γοῦν ἡμῖν ἐφ’ οἷς ἐπύθετο πραττομένοις αὐτόθι τάδε κατὰ λέξιν ἔγραφε.

Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον περὶ τῆς Μαμβρῆ.

- 52 Βασιλέως ἐπιστολὴ περὶ τοῦ κατὰ τὴν δρυὴν τὴν καλουμένην Μαμβρῇ τόπου.

«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακαρίῳ καὶ λοιποῖς ἐπισκόποις Παλαιστίνης.

“Ἐν καὶ τοῦτο μέγιστον τῆς ὀσιωτάτης μου κηδεστρίας γέγονεν εἰς ἡμᾶς εὐεργέτημα τὸ λανθάνουσαν μέχρι νῦν παρ’ ὑμῖν ἔναγῶν ἀνθρώπων ἀπόνοιαν διὰ τῶν πρὸς ἡμᾶς γνωρίσαι γραμμάτων, ὡς τῆς πρεπούσης ἐπανορ-

23. Βλ. Τὰ αὐτὰ εἰς Τριακονταετηρικὸν 9, 15.

24. Ἡ Εὐτροπία, μήτηρ τῆς βασιλίσσης Φαύστας.

γύρω ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀπὸ αἰθούσας καὶ ἐξέδρας εἰς τὸ ὑπερῶν καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον· τὸν ναὸν αὐτὸν ἐστεφάνωσε μὲ ἀφθονίαν χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ καὶ διεκόσμησε μὲ ἄλλα πολυτελῆ ὑλικά²³.

ᾠΟτι προσέταξε νὰ ἰδρυθῆ ἐκκλησία
καὶ εἰς τὴν Δρυῖν Μαρβρῆ.

- 51** ¹ Αὐτὰ λοιπὸν ἦσαν τὰ ἐξοχώτερα ἀφιερῶματα τοῦ βασιλέως. ᾠΟταν δὲ ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Σωτήρ ἦτο ὁ προσφάτως ἐπιφανεὶς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὁ παλαιότερα ἐνεργήσας θεοφανείας εἰς θεοφιλεῖς ἄνδρας τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν Δρυῖν Μαρβρῆ, διέταξε νὰ ἀνεγείρουν καὶ ἐκεῖ εὐκτήριον οἶκον εἰς τὸν ὀφθέν-
² τα Θεόν. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν ἤρχετο διὰ γραμμάτων πρὸς ἕκαστον βασιλικὴ ἐξουσιοδότησις, παραγγέλλουσα ν' ἀποπερατώσουν τὸ προγραμματισθὲν ἔργον, εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς γράφοντας τὴν παροῦσαν ἱστορίαν ἔστειλε λογιωτέραν παραίνεσιν, τῆς ὁποίας νομίζω καλὸν νὰ ἐπισυνάψω ἀντίγραφον εἰς τὴν παροῦσαν διήγησιν πρὸς ἀκριβῆ κατανόησιν τοῦ Ζήλου τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρός. Τὰ ἐξῆς ἔγραφε κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρὸς ἡμᾶς δι' ὅσα ἔμαθεν ὅτι διεπράττοντο ἐκεῖ.

Κωνσταντίνου ἐπιστολὴ πρὸς Εὐσέβιον
περὶ τῆς Δρυὸς Μαρβρῆ.

- 52** Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου Δρυὸς τοῦ Μαρβρῆ.
«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστός
πρὸς τὸν Μακάριον καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους
τῆς Παλαιστίνης
ᾠἘν εὐεργέτημα, καὶ μάλιστα μεγάλης σημασίας, προσεφέρθη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν σεβαστὴν πενθεράν μου²⁴, τὸ ὅτι δι' ἐπιστολῆς μου ἐγνωστοποίησε μίαν διαφυγοῦσαν ἕως τῶρα τὴν προσοχὴν ἀφροσύνην ἀσεβῶν προσώπων εἰς τὴν περιοχὴν σας, ὥστε τὸ παραβλεφθὲν ἔγκλημα νὰ

θώσεως καὶ θεραπείας εἰ καὶ βραδέως ἀλλ' ὅμως ἀναγκαίως δι' ἡμῶν τὸ παροφθὲν ἀμάρτημα τυχεῖν. Καὶ γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθῶς δυσσέβημα παμμέγεθες τοὺς ἀγίους τόπους ὑπὸ τῶν ἀνοσίων χραίνεσθαι μiasμάτων. Τί οὖν ἔστιν, ἀδελφοὶ προσφιλέστατοι, ὃ τὴν ὑμετέραν παρελθὸν ἀγχίνοιαν ἢ προειρημένη διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν οὐχ οἷα τε γέγονεν ἀποσιωπῆσαι;

“Ὅτι ὁ Σωτὴρ ὤφθη αὐτόθι τῷ Ἀβραάμ.

53 ¹ Τὸ χωρίον, ὅπερ παρὰ τὴν δρυὴν τὴν Μαμβρηῆ προσαγορεύεται, ἐν ᾧ τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐστίαν ἐσχηκέναι μανθάνομεν, παντοίως ὑπὸ τινῶν δεισιδαιμόνων μαίνεσθαι φησιν· εἰδωλά τε γὰρ πάσης ἐξωλείας ἀξία παρ' αὐτὴν ἰδρῦσθαι καὶ βωμὸν ἐδήλωσεν πλησίον ἐστάναι καὶ θυσίας ἀκαθάρτους συνεχῶς ἐπιτελεῖσθαι. ² “Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ τῶν καιρῶν τῶν ἡμετέρων ἀλλότριον καὶ τῆς τοῦ τόπου ἀγιότητος ἀνάξιον καταφαίνεται, γινώσκειν ὑμῶν τὴν σεμνότητα βούλομαι δεδηλωῖσθαι παρ' ἡμῶν πρὸς Ἀκάκιον τὸν διασημότατον κόμητα καὶ φίλον ἡμέτερον γράμματι, ἵν' ἄνευ τινὸς ὑπερθέσεως καὶ τὰ εἰδωλα ὅσα δὲν ἐπὶ τοῦ προειρημένου εὐρίσκοιτο τόπου πυρὶ παραδοθῆ, καὶ ὁ βωμὸς ἐκ βάθρων ἀνατραπῆ, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, πάντων τῶν τοιούτων ἐκεῖθεν ἄρδην ἀφανισθέντων, παντὶ σθένει καὶ τρόπῳ τὸ περιέχον ὅλον ἐκκαθαῖραι σπουδᾶσιν, καὶ μετὰ ταῦτα, καθὼς ἂν αὐτοὶ διατυπώσητε, ἀξίαν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας βασιλικὴν ἀνοικοδομηθῆναι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ποιήσῃ χωρίου. Λοιπὸν ἔσται τῆς ὑμετέρας συνέσεώς τε καὶ εὐλαβείας, ἐπειδὴν πάντα ἐκεῖθεν τὰ μυσαρὰ παντελῶς ἀνηρῆσθαι μάθητε, εἰς ταῦτ' ἐκταλθεῖν ἅμα τοῖς ἐκ Φοινίκης ἐπισκόποις, οὓς προσκαλέσασθαι ἐξ αὐθεντίας τοῦ γράμματος τούτου δυνήσεσθε, καὶ διαγράψαι βασιλικὴν τῆς ἐμῆς φιλοτιμίας ἀξίαν, ὅπως τοῖς προσταχθεῖσιν ἀκολούθως μετὰ πάσης ταχυτῆτος ἢ τοῦ ἔργου

εὔρη τὴν πρέπουσαν ἐπανόρθωσιν καὶ θεραπείαν ἀπὸ ἡμᾶς, ἂν καὶ ἀργά, ἀλλ' ὅμως ἀναγκαίαν. Πράγματι δὲ εἶναι δυσσέβημα φοβερὸν νὰ μολύνωνται οἱ ἅγιοι τόποι ἀπὸ ἀνόσια μιάσματα. Τί λοιπὸν εἶναι, ἀδελφοὶ προσφιλέστατοι, αὐτὸ τὸ ὁποῖον, ἐνῶ διέφυγε τὴν λογιότητά σας, ἢ προαναφερθεῖσα δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποσιωπήσῃ;».

“Ὅτι ὁ Σωτὴρ παρουσιάσθη ἐκεῖ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

- 53 ¹ «Λέγει ὅτι ὁ τόπος ὁ ὁποῖος ἔχει τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν Δρυὴν τοῦ Μαμβρῆ, εἰς τὸν ὁποῖον διδασκόμεθα ὅτι εἶχε τὴν ἐστίαν τοῦ ὁ Ἀβραάμ²⁵, μαιίνεται παντοιοτρόπως ἀπὸ μερικοὺς δεισιδαίμονας· διότι, ὅπως ἐδήλωσεν, ἔχουν στηθῆ εἰς αὐτὴν εἰδῶλα ἄξια νὰ ὑποστοῦν πᾶσαν καταστροφήν, ὅτι πλησίον εὐρίσκεται βωμὸς καὶ ὅτι τελοῦνται
² συνεχῶς ἀκάθαρτοι θυσίαι. “Ὅθεν, ἐπειδὴ αὐτὰ φαίνονται ξένα πρὸς τὴν ἐποχὴν μας καὶ ἀταίριαστα πρὸς τὴν ἀγιότητα τοῦ τόπου, θέλω νὰ γνωρίζῃ ἢ σεβασμιότης σας ὅτι ἔχει δοθῆ ἀπὸ ἡμᾶς ἢ ἐντολὴ πρὸς τὸν διασημότετον κόμητα καὶ φίλον ἡμῶν Ἀκάκιον μὲ γράμμα χωρὶς ἀναβολὴν ἀφ’ ἐνὸς μὲν νὰ παραδοθοῦν εἰς τὸ πῦρ τὰ εἰδῶλα τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὸν προαναφερθέντα τόπον, ἀφ’ ἐτέρου δὲ νὰ κατεδαφισθῆ ὁ βωμὸς, καὶ γενικῶς, ἀφοῦ ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ ἐκεῖ ὅλα τὰ τοιαῦτα ἀντικείμενα τελείως, νὰ φροντίσῃ νὰ καθαρῖσῃ ὅλην τὴν περιοχὴν μὲ κάθε δύναμιν καὶ τρόπον, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου νὰ ἀνοικοδομηθῆ σύμφωνα μὲ τὰ σχέδιά σας βασιλικὴ ἀξία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Λοιπὸν ἔργον τῆς ὑμετέρας συνέσεως καὶ εὐλαβείας θὰ εἶναι, μόλις μάθετε ὅτι κατεστράφησαν ἀπὸ ἐκεῖ ὅλα τὰ μυσαρὰ ἐντελῶς, νὰ συνέλθετε εἰς διάσκεψιν μαζὶ μὲ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Φοινίκης, τοὺς ὁποῖους κατ’ ἐξουσιοδότησιν τοῦ γράμματος τούτου δύνασθε νὰ προσκαλέσετε, καὶ νὰ κάμετε τὰ σχέδια μιᾶς βασιλικῆς ἀξίας τῆς γενναιοδωρίας μου, οὕτως ὥστε σύμφωνα μὲ τὰ προσταχθέντα νὰ δυνηθῆ νὰ ἐκτελεσθῆ τὸ λαμπρὸν ἔργον κατ’ ἀξίαν

φαιδρότης κατ' ἀξίαν τῆς τοῦ τόπου ἀρχαιότητός τε
 καὶ σεμνότητος προνοία τοῦ προειρημένου ἡμῶν κόμη-
 τος τελεσιουργηθῆναι δυνηθῆ. Ἐκεῖνο δὲ πρό γε ἀπάν-
 των παραφυλάξαι ὑμᾶς βούλομαι, ὅπως μηδεὶς πρὸς
 τοῦπιόν τῶν ἐναγῶν ἐκείνων καὶ μυσαρῶν ἀνθρώπων
 τῷ τόπῳ πλησιάσαι τολμήσῃ· ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡμῖν
 ἀφόρητον καὶ πᾶσι τοῖς τολμῶσι τιμωρίας ἄξιον μετὰ
 τὴν ἡμετέραν κέλευσιν ἀσεβές τι ἐν τῷ τοιούτῳ τόπῳ
 πραχθῆναι, ὃν καθαρῶ βασιλικῆς οἰκοδομήματι κοσμεῖ-
 σθαι διετάξαμεν, ὅπως ἀγίων ἀνθρώπων ἄξιον συνέδρι-
 ον ἀποδειχθῆ. Εἰ δέ τι παρὰ τὸ προσταχθὲν γενέσθαι
 συμβαίῃ, χωρὶς τινος μελλήσεως τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι
 δι' ὑμετέρων δηλαδὴ γραμμάτων γνωρισθῆναι πρέπει, ἵ-
 να τὸν ἀλισκόμενον ὡς παρανομήσαντα τὴν ἀνωτάτω κό-
 3 λασιν ὑποστῆναι προστάξωμεν. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖτε ἐκεῖ
 πρῶτον τὸν τῶν ὄλων δεσπότην Θεὸν καὶ ὦφθαι τῷ Ἀ-
 βραὰμ καὶ διελέχθαι. Ἐκεῖ μὲν οὖν πρῶτον ἢ τοῦ ἀγίου
 νόμου θρησκεία τὴν καταρχὴν εἴληφεν, ἐκεῖ πρῶτον ὁ
 σωτὴρ αὐτὸς μετὰ τῶν δύο ἀγγέλων τὴν ἑαυτοῦ ἐπι-
 φάνειαν τῷ Ἀβραὰμ ἐπιδαψιλεύσατο, ἐκεῖ τοῖς ἀνθρώ-
 ποις ὁ Θεὸς ἤρξατο φαίνεσθαι, ἐκεῖ τῷ Ἀβραὰμ περὶ
 τοῦ μέλλοντος αὐτῷ σπέρματος προηγόρευσεν καὶ πα-
 ραχρημᾶ γε τὴν ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν, ἐκεῖ πλείστων
 4 ὄσων ἔθνῶν ἔσεσθαι αὐτὸν πατέρα προεκήρυξεν. Ὡν
 οὕτως ἐχόντων, ἄξιόν ἐστιν, ὡς γ' ἐμοὶ καταφαίνεται,
 διὰ τῆς ὑμετέρας φροντίδος καὶ καθαρὸν ἀπὸ παντὸς
 μιάσματος τὸν τόπον τοῦτον φυλάττεσθαι καὶ πρὸς τὴν
 ἀρχαίαν ἀγιότητα ἀνακαλέσασθαι, ὡς μηδὲν ἕτερον ἐπ'
 αὐτοῦ πράττεσθαι, ἢ τὴν πρέπουσαν τῷ παντοκράτορι
 καὶ σωτῆρι ἡμῶν καὶ τῶν ὄλων δεσπότη Θεῷ τελεῖσθαι
 θρησκείαν· ὅπερ μετὰ τῆς δεούσης προσήκει φυλάττειν
 ὑμᾶς φροντίδος, εἰ γέ μοι τὰ καταθύμια τῆς θεοσεβείας
 ἐξαιρέτως ἠρτημένα, ὥσπερ οὖν πέπεισμαι, ἢ ὑμετέρα
 σεμνότης πληροῦσθαι βούλεται. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλά-
 ξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

τῆς ἀρχαιότητος καὶ σεμνότητος τοῦ τόπου δι' ἐπιμελείας τοῦ προειρημένου κόμητος ἡμῶν μέ ὄλην τὴν ταχύτητα. Θέλω δὲ νὰ προσέξετε πρὶν ἀπὸ ὅλα τοῦτο, δηλαδὴ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ μουσαροὺς ἐκείνους ἀνθρώπους νὰ μὴ πλησιάσῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὸν τόπον· διότι τὸ νὰ πραχθῇ μετὰ τὴν διαταγὴν ἡμῶν κάτι ἀσεβὲς εἰς τὸν τόπον αὐτόν, διὰ τὸν ὁποῖον διετάξαμεν νὰ κοσμηθῇ μέ καθαρὰν οἰκοδομὴν βασιλικῆς, διὰ ν' ἀναδειχθῇ χῶρος συνάξεως ἀγίων ἀνθρώπων, εἶναι πράγματι ἀφόρητον εἰς ἡμᾶς καὶ ἄξιον τιμωρίας δι' ὅλους τοὺς τολμῶντας. Ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ γίνῃ κάτι παρὰ τὴν προσταγὴν πρέπει νὰ γνωστοποιηθῇ εἰς τὴν ἡμερότητα ἡμῶν διὰ γραμμάτων σας χωρὶς καθυστέρησιν, διὰ νὰ διατάξωμεν ὥστε ὁ ἔνοχος νὰ ὑποστῇ τὴν βαρυτέραν τιμωρίαν ὡς παρανομῶν. Διότι δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι ἐκεῖ διὰ πρώτην φοράν ἐφάνη καὶ διελέχθη μέ τὸν Ἀβραάμ ὁ δεσπότης τῶν ὄλων Θεός. Ἐκεῖ λοιπὸν διὰ πρώτην φοράν ἤρχισεν ἡ θρησκεία τοῦ ἀγίου νόμου, ἐκεῖ διὰ πρώτην φοράν ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρ μαζί μέ τοὺς δύο ἀγγέλους παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐπιφάνειάν του, ἐκεῖ προεῖπεν εἰς τὸν Ἀβραάμ περὶ τοῦ μέλλοντος σπέρματος καὶ ἀμέσως ἐπραγματοποίησε τὴν ἐπαγγελίαν, ἐκεῖ προεκήρυξεν ὅτι αὐτός θὰ γίνῃ πατὴρ πολυαρίθμων ἔθνῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν εἶναι ἄξιον, ὅπως μου φαίνεται, διὰ τῆς φροντίδος σας νὰ φυλάσσεται καθαρὸς ἀπὸ κάθε μίασμα ὁ τόπος οὗτος καὶ νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγιότητα, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ νὰ μὴ πράττεται τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ τελῆται ἡ πρέπουσα εἰς τὸν παντοκράτορα καὶ Σωτῆρα ἡμῶν καὶ δεσπότην τῶν ὄλων λατρεία. Τοῦτο πρέπει νὰ φυλάττετε μέ κάθε φροντίδα, ἐὰν βέβαια ἡ σεβασμιότης σας θέλῃ, ὅπως εἶμαι βέβαιος, νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν μου, τὴν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν θεοσεβειαν ἀναφερομένην. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς διαφυλάξῃ, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Εἰδωλείων καὶ ξοάνων πανταχοῦ κατάλυσις.

- 54 1 Πάντα μὲν δὴ ταῦτα συντελῶν εἰς δόξαν τῆς σωτηρίου δυνάμεως βασιλεὺς διεπράττετο. Καὶ τὸν μὲν αὐτοῦ σωτήρα Θεὸν ᾧδὲ πη διετέλει γεραίρων, τὴν δὲ γε τῶν ἔθνων δεισιδαίμονα πλάνην παντοίοις ἐξήλεγχε τρῶ-
 2 ποις. Ἐνθεν εἰκότως ἐγυμνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλεις νεῶν τὰ προπύλαια θυρῶν ἔρημα γιγνόμενα βασιλέως προστάγματι, ἐτέρων δ' ἢ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη τῶν καλυπτῆρων ἀφαιρουμένων ἐφθείρετο, ἄλλων τὰ σεμνὰ χαλκουργήματα, ἐφ' οἷς ἢ τῶν παλαιῶν ἀπάτη μακροῖς ἐσεμνύνετο χρόνοις, ἔκδηλα τοῖς πᾶσιν ἐν ἀγοραῖς πάσαις τῆς βασιλέως πόλεως προὔτιθετο, ὡς εἰς ἀσχήμονα θεῶν προκειῖσθαι τοῖς ὄρωσιν ὧδε μὲν τὸν Πύθιον, ἐτέρωθι δὲ τὸν Σμίνθιον, ἐν αὐτῷ δ' ἵπποδρομίῳ τοὺς ἐν Δελφοῖς τρίποδας, τὰς δ' Ἑλικωνίδας Μοῦσας
 3 ἐν παλατίῳ. Ἐπληροῦτο δὲ δι' ὅλου πᾶσα ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις τῶν κατὰ πᾶν ἔθνος ἐντέχνοις χαλκοῦ φιλοκαλίαις ἀφιερωμένων, οἷς θεῶν ὀνόματι πλείστας ὄσας ἑκατόμβας ὀλοκαύτους τε θυσίας εἰς μάταιον ἀποδόντες μακροῖς αἰῶσιν οἱ τὴν πλάνην νενοσηκότες ὀψέποτε φρονεῖν ἔγνωσαν, τούτοις αὐτοῖς εὐθύρμασιν ἐπὶ γέλωτι καὶ παιδιᾷ τῶν ὄρωντων βασιλέως κεχρημένου.
 4 Τὰ δὲ γε χρύσεια τῶν ἀγαλμάτων ἄλλη πη μετήρχετο. Ἐπειδὴ γὰρ συνεῖδεν μάτην δειμαίνοντα νηπίων δίκην ἀφρόνων τὰ πλήθη τῆς πλάνης τὰ μορμολύκεια ὕλη χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεπλασμένα, καὶ ταῦτα ἐκποδῶν ὤετο δεῖν ἄρασθαι ὡσπερ τινὰ λίθων ἐγκόμματα τοῖς ἐν σκότῳ βαδίζουσι πρὸ τῶν ποδῶν ἐρριμμένα, λείαν τε καὶ ὀμαλήν τοῦ λοιποῦ τὴν βασιλικὴν τοῖς πᾶσιν ἀναπετά-
 5 σασ πορείαν. Ταῦτα δ' οὖν διανοηθεὶς οὐχ ὀπλιτῶν αὐτῷ καὶ πλήθους στρατοπεδείας ἠγήσατο δεῖν πρὸς τὴν τοῦτων ἔλεγχον, εἷς δὲ μόνος αὐτῷ καὶ δεύτερος τῶν

26. Ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτον μέχρι τέλους τοῦ κεφ. 55, 6λ. Τ ρ ι α κ ο ν τ α ε τ η ρ ι κ ὸ ς 8, 1-7.

Κατάλυσις τῶν εἰδωλείων καὶ Ξοάνων παντοῦ.

- 54 1 "Όλα ταῦτα ἔπραπτεν ὁ βασιλεὺς ἀποβλέπων εἰς τὴν δόξαν τῆς σωτηρίου δυνάμεως. Καὶ τὸν μὲν Σωτῆρα αὐτοῦ Θεὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδόξαζε, τὴν δὲ δεισιδαίμονα πλάνην τῶν ἐθνικῶν ἐξήλεγχε παντοιοτρόπως.
- 2 Ἐξ αὐτοῦ δὲ εὐλόγως ἐγυμνώνοντο τὰ προύλαια τῶν κατὰ πόλεις ναῶν τῶν στερούμενα θυρῶν κατὰ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως, ἄλλων δὲ ἐφθείρετο ἡ στέγη κατόπιν ἀφαιρέσεως τῶν καλυμμάτων αὐτῆς, ἄλλων τὰ λαμπρὰ χαλκουργήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀπὸ πολὺν χρόνον ἐσεμνύετο ἡ ἀπάτη τῶν παλαιῶν, ἦσαν ἐκτεθειμένα δι' ὄλους εἰς δὲ τὰς ἀγορὰς τῆς πόλεως τοῦ βασιλέως, προκείμενα εἰς περιφρόνητικὴν θέαν τῶν παρατηρητῶν, ἐδῶ μὲν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων, ἐκεῖ δὲ ὁ Σμίνθιος Ἀπόλλων, εἰς τὸ ἵπποδρόμιον οἱ τρίποδες τῶν Δελφῶν, εἰς τὸ παλάτιον αἱ
- 3 Ἐλικωνίδες Μοῦσαι. "Όλη δὲ ἐπώνυμος τοῦ βασιλέως πόλις ἐγέμισεν ἐντελῶς ἀπὸ τὰ ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν χάλκινα καλλιτεχνικὰ ἀφιερώματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπ' ὀνόματι τῶν θεῶν προσέφεραν πλείστας ἐκατόμβας καὶ ὀλοκαυτώματα ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας οἱ πεπλανημένοι. Αὐτοὶ τῶρα βλέποντες νὰ χρησιμοποιοῦν ταῦτα ὁ βασιλεὺς ὡς ἀθύρματα διὰ γέλοια καὶ παιγνίδια ἀντελήφθησαν τὴν ἀλήθειαν.
- 4 Τὰ χρυσᾶ ὅμως ἀγάλματα μετεχειρίσθη κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐπειδὴ²⁶ δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς ἀντελήφθη ὅτι τὰ πλήθη τῶν ἀφρόνων ματαίως ἐφοβοῦντο ὡσὰν νήπια τὰ μορμολύκια τῆς πλάνης, κατασκευασμένα ἀπὸ ὕλην χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ παραμερισθοῦν καὶ αὐτὰ ἀπὸ ἐμπρὸς ὡσὰν τεμάχια λίθων ἐρριμμένα πρό τῶν ποδῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι βαδίζουν εἰς τὸ σκότος. Εἰς τὸ ἐξῆς ἤνοιξεν εἰς ὄλους λείαν καὶ ὀμαλήν τὴν βασιλικὴν ὁδόν.
- 5 Ἀφοῦ δὲ ἐσχεδίασε ταῦτα, δὲν ἐνόμισεν ὅτι τοῦ ἐχρειάζοντο ὀπλίται καὶ πλῆθος στρατεύματος πρὸς ἀνεύρεσιν τούτων, ἀλλ' ἐπήρκουν διὰ τὸ ἔργον ἕνας δύο

- αὐτοῦ γνωρίμων πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἀπήρκουν, οὓς ἐ-
 6 νι νεῦματι κατὰ πᾶν ἔθνος διεπέμπετο. Οἱ δὲ τῇ βασι-
 λέως ἐπιθαρροῦντες εὐσεβείᾳ σφῶν τε αὐτῶν τῇ περὶ
 τὸ θεῖον εὐλαβείᾳ, μυριάνδρων δῆμων τε καὶ λαῶν μέ-
 σοι παριόντες ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ χώρας πολυχρο-
 νίου πλάνης ἐποιοῦντο φωρὰν, αὐτοὺς τοὺς ἱερωμένους
 σὺν πολλῷ γέλωτι καὶ σὺν αἰσχύνῃ παρᾶγειν εἰς φῶς ἐκ
 σκοτίων μυχῶν τοὺς αὐτῶν θεοὺς ἐγκελευόμενοι, κἄ-
 πειτ' ἀπογυμνοῦντες τοῦ φάσματος καὶ τὴν εἴσω τῆς
 ἐπικεχρωσμένης μορφῆς ἀμορφίαν τοῖς πάντων ὀφθαλ-
 μοῖς ἐνδεικνύμενοι. Εἶτ' ἀποξέοντες τὸ δοκοῦν χρήσι-
 μον τῆς ὕλης, χωνεῖα τε καὶ πυρὶ δοκιμάζοντες, τὸ μὲν
 λυσιτελὲς ὅσον αὐτοῖς ἀναγκαῖον ἐνομίζετο ἐν ἀσφαλεῖ
 τιθέμενοι συνείχον, τὸ δ' ἄλλως περιττὸν καὶ ἄχρηστον
 εἰς μνήμην αἰσχύνῃς παρεχῶρον τοῖς δεισιδαίμοσιν.
 7 Οἷον δὲ καὶ τόδ' ἔρεξε βασιλεὺς ὁ θαυμάσιος· ὡς γὰρ
 τῶν νεκρῶν εἰδῶλων τὰ τῆς πολυτελοῦς ὕλης τὸν ἀπο-
 δοθέντα τρόπον ἐσκυλεύετο, τὰ λοιπὰ μετήει ἀνδρεῖκε-
 λα χαλκοῦ πεποιημένα. Δέσμοι δῆτα καὶ οἶδε μύθων θε-
 οὶ γεγηρακότων τριχῶν ὑφάσμασιν ἤγοντο περιβλη-
 θέντες.

Τοῦ ἐν Ἀφάκοις τῆς Φοινίκης εἰδωλείου καὶ
 τῆς ἀκολασίας περιαιρέσεις.

- 55 1 Ἐπὶ τούτοις βασιλεὺς ὡσπερ τινὰ πολυφεγγῆ πυρ-
 σὸν ἐξάψας, μή πη λανθάνοι κρύφιον τι πλάνης λείπα-
 νον, ὄμματι βασιλικῷ περιεσκόπει· οἷα δὲ τις οὐρανοπε-
 τῆς ἀετῶν ὀξυωπέστατος ἄνωθεν ἀφ' ὑψηλοῦ τὰ πορ-
 ρωτᾶτω διεστῶτα κατὰ γῆς ἴδοι, ὧδε καὶ οὗτος τῆς αὐ-
 τοῦ καλλιπόλεως τὴν βασιλικὴν ἀμφιπολεῦων ἐστίαν
 δεινὸν τι ψυχῶν θήρατρον ἐπὶ τοῦ Φοινίκων λανθάνον
 2 ἔθρους ἐξ ἀπόπτου συνείδεν. Ἄλσος δὲ τοῦτο ἦν καὶ
 τέμενος οὐκ ἐν μέσαις πόλεσιν οὐδ' ἐν ἀγοραῖς καὶ πλα-
 τεῖαις, ὅποια τὰ πολλὰ κόσμου χάριν ταῖς πόλεσι φιλο-

ἀπό τοὺς φίλους του, τοὺς ὁποίους μὲ ἐν νεῦμα ἔστειλεν
 6 εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν. Αὐτοὶ δέ, ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς
 τὴν εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν των εὐλά-
 βειαν πρὸς τὸ θεῖον, ἐμφανισθέντες ἐνώπιον πολυπληθῶν
 δῆμων καὶ λαῶν εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας ἐφα-
 νέρωσαν τὴν πολυχρόνιον πλάνην, διατάσσοντες τοὺς
 ἰδίους τοὺς ἱερωμένους τῶν εἰδώλων νὰ φέρουν εἰς φῶς
 τοὺς θεοὺς των ἀπὸ σκοτεινὰ βάθη καὶ ἔπειτα ἀπογυμνώ-
 νοντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰ στολίδια καὶ ἐπιδεικνύοντες τὴν
 ὑπάρχουσαν μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιζωγραφημένην μορφήν ἁ-
 σχημίαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὄλων. Κατόπιν αὐτοῦ ἀποξέ-
 οντες τὰ κατὰ τὴν κρίσιν των χρήσιμα ὑλικά καὶ δοκιμά-
 ζοντες αὐτὰ εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ τὸ πῦρ, τὰ μὲν ὠφέ-
 λιμα κατὰ τὴν γνώμην των ἐκράτουν τοποθετοῦντες αὐ-
 τὰ εἰς ἀσφαλές μέρος, τὰ δέ περιττὰ καὶ ἄχρηστα παρε-
 χώρουν εἰς τοὺς δεισοδαίμονας εἰς ἀνάμνησιν τῆς αἰσχύ-
 7 νης. Ὁ δὲ θαυμάσιος βασιλεὺς ἔπραξε καὶ τοῦτο τὸ ἔρ-
 γον ἐπίσης. Δηλαδὴ ἐφήρμοσε καὶ εἰς τὰ ἐκ χαλκοῦ κατα-
 σκευασμένα ἀγάλματα τὸν περιγραφέντα τρόπον μὲ τὸν
 ὁποῖον ἐγύμνωσε τὰ ἐκ πολυτίμου ὕλης νεκρὰ εἰδωλα.
 Διότι καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ τῶν γηρασμένων μύθων ἀπήχθη-
 σαν δεμένοι μὲ τρίχινα ὑφάσματα.

Καταστροφή τοῦ εἰδωλείου ἐν Ἀφάκοις τῆς
 Φοινίκης καὶ κατάργησις τῆς ἀκολάστου λατρείας.

55 1 Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ ὁ βασιλεὺς, ὡσάν νὰ ἦναψε πολυ-
 φεγγῆ πυρσὸν ἐπώπτευε μὲ βασιλικὸν βλέμμα, μὴ τυχὸν
 διαφεύγη κάποιον κρυμμένον λείψανον τῆς πλάνης. Κα-
 θὼς δὲ ὁ ὀξυδερκέστατος οὐρανοπετῆς ἀετὸς εἶναι εἰς
 θέσιν νὰ ἴδῃ ἀπὸ πολὺ ὑψηλὰ ἄνω τὰ πλέον ἀπομακρυ-
 σμένα πράγματα, οὕτω καὶ αὐτός, διαμένων εἰς τὴν βασι-
 λικὴν ἐστίαν τῆς καλλιπόλεως του, ἀντελήφθη ἀπὸ τὸ
 παρατηρήριον μίαν δεινὴν παγίδα ψυχῶν κρυμμένην εἰς
 2 τὴν ἐπαρχίαν τῆς Φοινίκης. Ἦτο δὲ τοῦτο ἄλσος καὶ τέ-
 μενος, ὄχι εἰς τὸ μέσον πόλεως οὔτε εἰς ἀγορὰς καὶ πλα-
 τεΐας, ὅπως εἶναι τὰ πολλὰ φιλοτεχνήματα τὰ ὁποῖα κο-

τιμείται, τὸ δ' ἦν ἔξω πάτου τριόδων τε καὶ λεωφόρων
 ἐκτὸς αἰσχυρῶ δαίμονι Ἀφροδίτης ἐπ' ἀκρωρείας μέρει
 3 τοῦ Διβάνου τῆς ἐν Ἀφάκοις ἰδρυμένον. Σχολῆ τις
 ἦν αὕτη κακοεργίας πᾶσιν ἀκολάστοις πολλῇ τε ραστώ-
 νη διεφθορόσι τὰ σώματα. Γύννιδες γοῦν τινες ἄνδρες
 οὐκ ἄνδρες τὸ σεμνὸν τῆς φύσεως ἀπαρνησάμενοι θη-
 λεία νόσῳ τὴν δαίμονα ἰλεοῦντο, γυναικῶν τ' αὖ παρά-
 νομοι ὁμιλίας κλεψίγαμοί τε φθοραί, ἄρρητοί τε καὶ ἐ-
 πίρρητοι πράξεις ὡς ἐν ἀνόμῳ καὶ ἀπροστάτῃ χώρῳ κα-
 τὰ τόνδε τὸν νεῶν ἐπεχειροῦντο. Φῶρ τ' οὐδεὶς ἦν τῶν
 πραττομένων, τῷ μηδένα σεμνῶν ἀνδρῶν αὐτόθι τολμᾶν
 4 περιέναι. Ἄλλ' οὐχὶ καὶ βασιλέα τὸν μέγαν οἶά τ' ἦν
 τὰ τῆδε δρώμενα λανθάνειν, αὐτοπτῆσας δὲ καὶ ταῦτα
 βασιλικῇ προμηθείᾳ οὐκ ἄξιον εἶναι ἡλίου αὐγῶν τὸν
 τοιόνδε νεῶν ἔκρινεν, αὐτοῖς δ' ἀφιερῶμασιν ἐκ βάθρων
 5 τὸ πᾶν ἀφανισθῆναι κελεύει. ἐλύετο δῆτα αὐτίκα βασι-
 λικῷ νεύματι τὰ τῆς ἀκολάστου πλάνης μηχανήματα,
 χεῖρ τε στρατιωτικὴ τῇ τοῦ τόπου καθάρσει διηκονεῖτο,
 σωφρονεῖν δ' ἐμάνθανον ἀπειλῇ βασιλέως οἱ μέχρι τοῦδ'
 ἀκόλαστοι, ὡσπερ οὖν καὶ τῶν δοκησισόφων Ἑλλήνων
 οἱ δεισιδαίμονες, οἳ καὶ αὐτοὶ τῆς σφῶν ματαιότητος
 ἔργῳ τὴν πείραν ἐμάνθανον.

Ἄσκληπιοῦ τοῦ ἐν Αἰγαῖς κατάλυσις.

56 1 Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν ὁ τῶν δοκησισόφων περὶ τὸν
 Κιλικῶν δαίμονα πλάνος, μυρίων ἐπτοημένων ἐπ' αὐτῷ
 ὡς ἂν ἐπὶ σωτῆρι καὶ ἰατρῷ ποτὲ μὲν ἐπιφαινομένῳ τοῖς
 ἐγκαθεύδουσι ποτὲ δὲ τῶν τὰ σώματα καμνόντων ἰω-
 μένῳ τὰς νόσους· ψυχῶν δ' ἦν ὀλετῆρ ἄντικρυς οὗτος,
 τοῦ μὲν ἀληθοῦς ἀφέλκων σωτῆρος ἐπὶ δὲ τὴν ἄθεον
 πλάνην κατασπῶν τοὺς πρὸς ἀπάτην εὐχερεῖς· εἰκότα

27. Ὁ ναὸς αὐτοῦ τοῦ Ἄσκληπιοῦ ἦτο εἰς τὰς Αἰγάς, πόλιν τῶν ὀκτῶν τῆς Κιλικίας.

σμοῦν τὰς πόλεις, ἀλλ' ἔξω ἀπὸ δρόμους, τριόδους καὶ
 λεωφόρους, κτισμένον εἰς μέρος τῶν κορυφῶν τοῦ Λι-
 βάνου, τὰ Ἐφάκα, πρὸς τιμὴν τοῦ αἰσχροῦ δαίμονος τῆς
 3 Ἀφροδίτης. Ἦτο δὲ τοῦτο σχολὴ κακοεργίας δι' ὅλους
 τοὺς ἀκολάστους καὶ τοὺς ἔχοντας διεφθαρμένα τὰ σώ-
 ματα ἀπὸ τὴν ραστώνην. Πράγματι ἐδῶ ἄνδρες γυνακοει-
 δεῖς καὶ ὄχι ἀνδροπρεπεῖς, ἀπαρνηθέντες τὴν σεμνότητα
 τῆς φύσεως, ἐλάτρευον τὴν θεὰν μὲ θηλυπρεπεῖ ἀσθέ-
 νειαν, ἐνῶ ἐπίσης εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ἐπεχειροῦντο πα-
 ράνομοι συνουσίαι γυναικῶν καὶ μοιχεῖαι, πράξεις ἀκατο-
 νόμαστοι καὶ δύσφημοι, ὡσάν εἰς χῶρον παράνομον καὶ
 ἀπροστάτευτον. Καὶ δὲν ὑπῆρχε κανεὶς ἔλεγχος τῶν πρατ-
 τομένων ἐκεῖ, διότι δὲν ἐτόλμα νὰ μεταβῆ ἐκεῖ κανεὶς
 4 σώφρων ἀνὴρ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφύγουν καὶ
 τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν προσοχὴν τὰ ἐκεῖ δρώμενα·
 παρατηρήσας λοιπὸν καὶ αὐτὰ μὲ βασιλικὴν πρόνοιαν, ἔ-
 κρινεν ὅτι δὲν εἶναι ἄξιος νὰ ὑπάρχη ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ
 ἡλίου τοιοῦτος ναὸς καὶ διέταξε νὰ ἐξαφανισθῆ ἐκ βά-
 5 θρων ὀλόκληρος μαζί μὲ τὰ ἀφιερώματα. Οὕτω λοιπὸν
 κατόπιν βασιλικῆς ἐντολῆς ἐλύθησαν ἀμέσως τὰ μηχαν-
 νεύματα τῆς ἀκολάστου πλάνης καὶ στρατιωτικὴ δύναμις
 ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ τόπου· οἱ δὲ μέχρι
 τοῦδε ἀκόλαστοι ἔμαθον νὰ σωφρονοῦν μὲ τὴν ἀπειλὴν
 τοῦ βασιλέως, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ δεισιδαίμονες ἐκ τῶν
 δοκησισόφων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐπίσης ἔλαβον δεῖγμα
 τῆς ἰδικῆς των ματαιοφροσύνης ἐμπράκτως.

Κατεδάφισις τοῦ Ἀσκληπιείου εἰς τὰς Αἰγὰς.

56 1 Ἐπειδὴ δηλαδὴ αἱ παρεκτροπαὶ τῶν δοκησισόφων πε-
 ρὶ τὸν δαίμονα τῶν Κιλικῶν ἦσαν πολλαί²⁷, ἀφοῦ μυριά-
 δες ἐθεώρουν αὐτὸν σωτῆρα καὶ ἰατρόν, ἄλλοτε μὲν ἐμ-
 φανιζόμενον ἐν ὄραματι εἰς τοὺς κοιμωμένους ἐντὸς τοῦ
 ναοῦ του, ἄλλοτε δὲ θεραπεύοντα τὰς νόσους τῶν πα-
 σχόντων κατὰ τὰ σώματα, ἂν καὶ ἀντιθέτως οὗτος ἦτο
 καταστροφεὺς ψυχῶν, ἀποσπῶν ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν Σωτῆ-
 ρα καὶ προσαρτῶν εἰς τὴν ἄθεον πλάνην τοὺς εὐχερεῖς

δὴ πράττων, Θεὸν ζηλωτὴν ἀληθῶς σωτῆρα προβεβλη-
 μένος καὶ τοῦτον εἰς ἔδαφος φέρεσθαι τὸν νεῶν ἐκέ-
 2 λευσεν. Ἐνὶ δὲ νεύματι κατὰ γῆς ἠπλοῦτο δεξιᾷ καταρ-
 ριπτόμενον στρατιωτικῇ τὸ τῶν γενναίων φιλοσόφων
 βοῶμενον θαῦμα καὶ ὁ τῆδε ἐνδομυχῶν οὐ δαίμων οὐδέ
 γε Θεός, πλάνος δέ τις ψυχῶν μακροῖς καὶ μυρίοις ἐξα-
 πατήσας χρόνοις. Εἶθ' ὁ κακῶν ἐτέρους ἀπαλλάξειν καὶ
 συμφορᾶς προῖσχόμενος οὐδὲν αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς ἄμν-
 ναν εὖρατο φάρμακον μάλλον ἢ ὅτε κεραυνῷ βληθῆναι
 3 μυθεῖται. Ἄλλ' οὐκ ἐν μύθοις ἦν τὰ τοῦ ἡμεδαποῦ βα-
 σιλέως Θεῷ κεχαρισμένα κατορθώματα, δι' ἐναργοῦς δέ
 γε ἀρετῆς τοῦ αὐτοῦ σωτῆρος αὐτόρριξος καὶ ὁ τῆδε
 νεῶς ἀνετρέπετο, ὡς μηδὲ ἴχνος αὐτόθι τῆς ἔμπροσθεν
 περιλελειφθαιμανίας.

Πῶς οἱ Ἕλληνες καταγνόντες τῶν εἰδώλων
 ἐπέστρεφον εἰς θεογνωσίαν.

57 ¹ Πάντες δ' οἱ πρὶν δεισιδαίμονες, τὸν ἔλεγχον τῆς αὐ-
 τῶν πλάνης αὐταῖς ὄψεσιν ὁρῶντες τῶν θ' ἀπανταχοῦ
 νεῶν τε καὶ ἰδρυμάτων ἔργω θεώμενοι τὴν ἐρημίαν, οἱ
 μὲν τῷ σωτηρίῳ προσέφευγον λόγῳ, οἱ δὲ εἰ καὶ τοῦτο
 μὴ ἔπραττον, τῆς γοῦν πατρῴας κατεγίνωσκον ματαιό-
 τητος ἐγέλων τε καὶ κατεγέλων τῶν πάλαι νομιζομένων
 2 αὐτοῖς θεῶν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον οὕτω φρονεῖν,
 τῆς ἐξωθεν τῶν ξοάνων φαντασίας πλείστην ὄσσην μι-
 ρίαν εἴσω κεκρυμμένην ὁρῶντες; Ἡ γὰρ νεκρῶν σωμά-
 των ὑπὴν ὀστέα ξηρά τε κρανία γοήτων περιεργασίαις
 ἐσκευωρημένα, ἢ ρυπῶντα ράκη βδελυρίας αἰσχρᾶς ἔμ-
 3 πλεα, ἢ χόρτου καὶ καλάμης φορυτός. Ἄ δὴ τῶν ἀψύ-
 χων ἐντὸς σεσωρευμένα θεώμενοι αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐ-
 τῶν πατράσιν πολλὴν λογισμοῦ κατεμέμφοντο ἀφροσύ-
 νην, ὅτε μάλιστ' ἐνενόουν ὡς οὐδεὶς ἄρα ἦν ἐν τοῖς ἀ-

πρὸς ἀπάτην, ὁ βασιλεὺς συνεπῆς πρὸς τὴν πρακτικὴν του καὶ ἐπιθυμῶν νὰ προβάλη τὸν ζηλωτὴν Θεὸν ὡς ἀληθινὸν
 2 Σωτῆρα διέταξε νὰ κρημνισθῆ καὶ αὐτὸς ὁ ναός. Μὲ ἓν νεῦμα δὲ ἠπλώθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καταρριπτόμενον μὲ στρατιωτικὰ χέρια τὸ διαβόητον θαῦμα τῶν γενναίων φιλοσόφων μαζὶ μὲ τὸν ἐνεδρεύοντα μέσα του ὄχι δαίμονα οὔτε θεὸν ἀλλὰ πλάνον ὁ ὁποῖος ἐξηπάτησε ψυχὰς ἐπὶ μακροτάτους χρόνους. Οὔτω ὁ ὑποσχόμενος ν' ἀπαλλάξη ἄλλους ἀπὸ κακὰ καὶ συμφορὰν δὲν εὔρεν ὁ ἴδιος διὰ τὸν ἑαυτὸν του κανὲν φάρμακον πρὸς ἀσφάλειάν του περισσότερον ἀπὸ ὅσον ὅταν κατὰ τὸν μῦθον ἐβλήθη ἀπὸ
 3 κεραυνόν. Ἄλλὰ τοῦ ἰδικοῦ μας βασιλέως τὰ κατορθώματα, τὰ εἰς τὸν Θεὸν χαρισμένα, δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν χῶρον τοῦ μύθου, ὥστε διὰ προφανοῦς δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος του κατερρίφθη καὶ ὁ ἐκεῖ ναός, καὶ νὰ μὴ ὑπολειφθῆ ἐκεῖ οὔτε ἵχνος τῆς προηγουμένης μανίας.

Πῶς οἱ εἰδωολάτραι ἐγκατέλειψαν τὴν εἰδωολατρίαν καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὴν θεογνωσίαν.

57 ¹ Ἀπὸ ὅλους δὲ τοὺς πρὶν δεισιδαίμονας, βλέποντας μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς των τὸ ξεσκέπασμα τῆς πλάνης των καὶ παρατηροῦντας τὴν πραγματικὴν ἐρήμωσιν τῶν ἀπανταχοῦ ναῶν καὶ ἰδρυμάτων ἄλλοι μὲν προσέφευγον εἰς τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος, ἄλλοι δέ, καὶ ἂν δὲν ἔπραττον τοῦτο, πάντως ἀπεδοκίμαζον τὴν ματαιότητα τῆς πατρικῆς θρησκείας των, ἐγέλων καὶ περιέπαιζον τοὺς προηγουμένως πιστευομένους ἀπὸ αὐτοὺς θεοὺς. Καὶ πῶς νὰ μὴ συμπεριφερθοῦν οὔτω, βλέποντες νὰ κρύπτεται τόση μιαιρία μέσα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν φαντασίαν τῶν ξοάνων; Διότι ὀπίσω ἀπὸ αὐτὴν εὐρίσκοντο ξηρὰ ὅστ' ἀ νεκρῶν σωμάτων καὶ κρανία κατεργασμένα μὲ τὴν τέχνην μάγων ἢ ἀκάθαρτα ράκη γεμᾶτα αἰσχροὺς βδελυγμίαν ἢ σκύβαλα
 2 χόρτου καὶ καλάμης. Βλέποντες αὐτὰ σωρευμένα ἐντὸς τῶν ἀψύχων κατηγόρουσαν τόσον ἑαυτοὺς ὅσον καὶ τοὺς πατέρας των δι' ὑπερβολικὴν ἀφροσύνην, ἀφοῦ μάλιστα διεπίστωσαν ὅτι οὔτε εἰς τοὺς ἀδύτους κρυψῶνας των

δύτοις αὐτῶν μυχοῖς οὐδ' ἐν αὐτοῖς ἀγάλμασιν ἔνοικος οὐ δαίμων καὶ χρησμοδὸς οὐ θεὸς οὐ μάντις, οἷα δὴ τὸ πρὶν ὑπελάμβανον, ἀλλ' οὐδ' ἀμυδρόν τι ἢ σκιῶδες φάν-
 4 τασμα. Διὸ δὴ προχείρως τοῖς ἐκ βασιλέως καταπεμ-
 φθεῖσι πᾶν σκοτεινὸν ἄντρον καὶ πᾶς ἀπόρρητος μυχὸς
 βατός ἦν, ἄβατά τε καὶ ἄδυτα ἱερῶν τε τὰ ἐνδοτάτω
 στρατιωτικοῖς κατεπατεῖτο βήμασιν, ὥστ' ἐναργῆ τοῖς
 πᾶσιν ἐκ τῶνδε καὶ κατάφωρον γεγονέναι τὴν ἐξ αἰῶνος
 μακροῦ τῶν ἔθνῶν ἀπάντων κατακρατήσασαν διανοίας
 πῆρωσιν.

“Ὅπως ἐν Ἑλίου πόλει τὴν Ἀφροδίτην καθελὼν
 ὠκοδόμησε πρῶτος ἐκκλησίαν.

58 1 Καὶ ταῦτα δ' ἂν τις τοῖς βασιλέως εἰκότως ἀναθεῖη
 κατορθώμασιν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ μερικῶς καθ' ἕκαστον
 ἔθνος αὐτῷ διαταχθέντα· οἷον ἐπὶ τῆς Φοινίκων Ἑλιου-
 πόλεως, ἐφ' ἧς οἱ μὲν τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν τιμῶντες
 Ἀφροδίτης προσρήματι γαμεταῖς καὶ θυγατράσιν ἀνέ-
 2 δην ἐκπορνεύειν συνεχώρουν πρότερον. Νυνὶ δὲ νόμος
 ἐφοῖτα νέος τε καὶ σώφρων παρὰ βασιλέως μηδὲν τῶν
 πάλαι συνήθων διαγορεύων, καὶ τοῦτοις δ' ἐγγράφους
 πάλιν παρέθετο διδασκαλίας, ὥς ἂν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ
 πρὸς τοῦ Θεοῦ προηγμένος ἐφ' ὧ πάντας ἀνθρώπους
 νόμοις σωφροσύνης παιδεύειν. Διὸ οὐκ ἀπηξίου καὶ τού-
 3 τοις δι' οἰκείου προσομιλεῖν γράμματος, προὔτρεπέ τε
 σπεύδειν ἐπὶ τὴν τοῦ κρείττονος γνῶσιν. Κἀνταῦθα δὲ
 τὰ ἔργα ἐπῆγεν τοῖς λόγοις ἀδελφά, οἶκον εὐκτῆριον ἐκ-
 κλησίας μέγιστον καὶ παρὰ τοῖσδε καταβαλλόμενος, ὥς
 τὸ μὴ ἐκ τοῦ παντός πω αἰῶνος ἀκοῆ γνωσθὲν νῦν τοῦ-
 4 το πρῶτον ἔργου τυχεῖν, καὶ τὴν τῶν δεισιδαιμόνων πό-
 λιν ἐκκλησίας Θεοῦ πρεσβυτέρων τε καὶ διακόνων ἡξιῶ-
 σθαι τῷ τ' ἐπὶ πάντων Θεῷ ἱερωμένον ἐπίσκοπον τῶν
 4 τῆδε προκαθέζεσθαι. Προνοῶν δὲ κἀνταῦθα βασιλεὺς

οὔτε μέσα εἰς τὰ ἀγάλματα δὲν ὑπῆρχε κανεὶς ἔνοικος, οὔτε δαίμων οὔτε χρησμωνδός, οὔτε θεός οὔτε μάντις, ὅπως ἐνόμιζον προηγουμένως, ἀλλ' οὔτε κάποιον ἀμυδρὸν ἢ σκιῶδες φάντασμα. Διὰ τοῦτο ἦτο εὐκόλως προσιτὸν πᾶν σκοτεινὸν σπήλαιον καὶ πᾶς ἀπόκρυφος μυχός εἰς τοὺς ἀποσταλέντας ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως, τὰ δὲ ἐσώτατα τῶν ἱερῶν, τὰ ἄβατα καὶ ἄδυτα, κατεπατοῦντο ἀπὸ στρατιωτικὰ βήματα, ὥστε ἀπὸ αὐτὰ νὰ καταστῆ σαφῆς καὶ φανερὰ εἰς ὅλους ἢ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐπικρατήσασα τύφλωσις τῆς διανοίας ὄλων τῶν λαῶν.

Πῶς κατέστρεψε τὸν ἐν Ἡλιουπόλει ναὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἵδρυσεν πρῶτος ἐκκλησίαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

58 ¹ Εὐλόγως θὰ συνυπελόγιζε κανεὶς ὅλα αὐτὰ εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ βασιλέως, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ κατὰ διαταγὴν τοῦ ρυθμισθέντα εἰδικῶς εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν. Οὕτω εἰς τὴν Ἡλιούπολιν τῆς Φοινίκης οἱ μὲν τιμῶντες τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν ἐν ὀνόματι τῆς Ἀφροδίτης ἐπέτρεπον ἄλλοτε εἰς τὰς συζύγους καὶ τὰς θυγατέρας τῶν νὰ πορνεύουν ἐλευθέρως. Τώρα ὅμως ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν βασιλέα νέος καὶ σώφρων νόμος ὀρίζων νὰ μὴ ἀποτολμᾶται εἰς τὸ ἐξῆς καμμία ἀπὸ τὰς συνήθειαι πράξεις καὶ ἔστειλεν εἰς αὐτοὺς πάλιν ἐγγράφους παραινέσεις, ὡσὰν νὰ ἔχη ὀρισθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο, εἰς τὸ νὰ διδάσκη εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς νόμους τῆς σωφροσύνης. Διὰ τοῦτο δὲν ἀπηξίωσε νὰ ἐπικοινωνήσῃ καὶ μετὰ αὐτοὺς δι' ἐπιστολῆς του, προτρέπων αὐτοὺς νὰ σπεύδουν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Ὑψίστου. Καὶ ἐδῶ δὲ εἰς τὰ λόγια προσέθεσεν ὡς ἀδελφὰ τὰ ἔργα, ἱδρύσας καὶ εἰς αὐτὸ τὸ μέρος μέγαν εὐκτήριον, ὥστε τώρα νὰ πραγματοποιηθῆ διὰ πρώτην φοράν κάτι τὸ ἀνήκουστον ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἢ πόλις τῶν δεισιδαιμόνων νὰ ἀξιωθῆ ἐκκλησίας Θεοῦ, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ νὰ γίνῃ ἔδρα ἐπισκόπου ἀφιερωμένου εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν ὡς προκαθημένου τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν. Προνοῶν δὲ ὁ βασιλεὺς νὰ

ὅπως ἂν πλείους προσίοιεν τῷ λόγῳ, τὰ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν πενήτων ἔμπλεα παρεῖχεν, καὶ ταύτη προτρέπων ἐπὶ τὴν σωτήριον σπεύδειν διδασκαλίαν, μόνον οὐχὶ τῷ φᾶντι παραπλησίως εἰπὼν ἂν καὶ αὐτός· «εἴτε προφάσει εἴτ' ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγελλέσθω».

Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ δι' Εὐστάθιον ταραχῆς.

59 1 Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις ἀπάντων ἐν θυμηδίαις τὴν ζωὴν διαγόντων τῆς τ' ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ κατὰ πάντα τρόπον καὶ παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν ὑψουμένης, αὐθις ὁ τοῖς καλοῖς ἐφεδρεύων φθόνος ἐπηλείφετο τῇ τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν εὐπραγία, τάχα ποτὲ καὶ αὐτὸν ἀλλοῖον ἔσεσθαι βασιλέα περὶ ἡμᾶς ἀποκναίσαντα ταῖς 2 ἡμετέραις ταραχαῖς τε καὶ ἄκοσμίαις ἐλπίσας. Μέγιστον δ' οὖν ἐξάψας πυρσὸν τὴν Ἀντιοχέων ἐκκλησίαν τραγικαῖς διελάμβανε συμφοραῖς, ὡς μικροῦ τὴν πᾶσαν ἐκ βάρων ἀνατραπῆναι πόλιν. Εἰς δύο μὲν γὰρ τμήματα διαιρεθέντων τῶν τῆς ἐκκλησίας λαῶν, τοῦ δὲ κοινοῦ τῆς πόλεως αὐτοῖς ἄρχουσι στρατιωτικοῖς πολεμίων τρόπον ἀνακινήθωντων, ὡς καὶ ξιφῶν μέλλειν ἄπτεσθαι, εἰ μὴ Θεοῦ τις ἐπισκοπὴ ὃ τε παρὰ βασιλέως φόβος τὰς 3 τοῦ πλήθους ἀνέστειλεν ὁρμᾶς, πάλιν ἡ βασιλέως ἀνεξικακία δίκην σωτήρος καὶ ψυχῶν ἰατροῦ τὰς διὰ λόγων θεραπείας προσῆγε τοῖς νενοσηκόσιν.

Διεπρεσβεῦετο δῆτα τοῖς λαοῖς ἡμερωτάτως, τῶν παρ' αὐτῷ δοκίμων καὶ τῇ τῶν κομήτων ἀξία τετιμημένων ἀνδρῶν τὸν πιστότατον ἐκπέμψας, φρονεῖν τε τὰ πρὸς εἰρήνην ἐπαλλήλοις παρήνει γράμμασιν, ἐδίδασκέ τε πράττειν θεοσεβείᾳ πρεπόντως, ἔπειθέ τε καὶ ἀπελογεῖτο δι' ὧν πρὸς αὐτοὺς ἔγραφεν, ὡς τοῦ τῆς στάσεως 4 αἰτίου διακηκοῶς αὐτὸς εἶη. Καὶ ταύτας δ' αὐτοῦ τὰς

29. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ στρατηγοῦ Μουσωνίου.

30. Αἴτιος τῆς στάσεως θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Εὐσέβιον ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας. Εἶναι δυνατόν ὁμως ἐδῶ ἢ λέξις νὰ εἶναι εἰς οὐδέτερον, τὸ αἴτιον.

προσέλθουν καὶ ἐδῶ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότεροι εἰς τὸν θεῖον λόγον, παρῆχε πλουσίως τὰ ἐφόδια πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πτωχῶν, προτρέπων καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ σπεύδουν εἰς τὴν σωτήριον διδασκαλίαν, ὡσάν νὰ ἔλεγε παραπλήσια πρὸς τὸν ἀπόστολον τὸν εἰπόντα, «ὡς κηρύσσεται ὁ Χριστὸς εἴτε κατὰ πρόσχημα εἴτε κατ' ἀλήθειαν»²⁸.

Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ παραχῆς
ἐξ αἰτίας τοῦ Εὐσταθίου.

- 59** 1 Ἐνῶ ὁμως ὅλοι διηγῶν εὐτυχῆ βίον κατόπιν τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐξυψώνετο παντοῦ κατὰ πάντα τρόπον καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, πάλιν ὁ ἐνεδρεῦων ἐναντίον τῶν καλῶν φθόνος ἀπεδύθη ἐναντίον τῆς εὐημερίας ἀπὸ τὰ τόσα ἀγαθὰ, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς θὰ μετέβαλλε στάσιν ἀπέναντι ἡμῶν
- 2 ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὰς παραχὰς καὶ ἀταξίας μας. Ἀνάψας λοιπὸν μεγάλον πυρσόν, προεκάλεσε τραγικὰς συμφορὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, ὡστε παρ' ὀλίγον νὰ κρημνισθῆ ἐκ θεμελίων ὅλη ἡ πόλις. Διότι τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας διηρέθησαν εἰς δύο μερίδας, τὸ δὲ κοινὸν τῆς πόλεως μαζὶ μὲ τοὺς ἀξιωματούχους καὶ τὸν στρατὸν ἐκινήθησαν κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀντιπάλων, ὡστε θὰ ἔφθανον εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ξιφῶν, ἂν δὲν ἀνέστελλε τὰς ὀρμὰς τοῦ πλήθους κάποια ἐπίβλεψις τοῦ Θεοῦ
- 3 καὶ ὁ φόβος ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως. Τέλος πάλιν ἡ ἀνεξικακία τοῦ βασιλέως ὡσάν σωτῆρος καὶ ἰατροῦ ψυχῶν προσέφερεν εἰς τοὺς ἀσθενοῦντας τὴν διὰ λόγων θεραπείαν. Ἐπεκοινῶναι δὲ εὐγενέστατα μὲ τὸν λαόν, ἀποστείλας ὡς πρέσβυν τὸν πιστότατον ἀπὸ τοὺς δοκίμους καὶ τιμημένους μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ κόμητος λειτουργοῦς του²⁹, προέτρεπε μὲ ἀλλεπάλληλα γράμματα ν' ἀποκτήσουν εἰρηνικὸν φρόνημα, ἐδίδασκε νὰ συμπεριφέρονται ὅπως ἀρμόζει εἰς τὴν θεοσέβειαν καὶ μὲ ὅσα ἔγραφεν ἔπειθε καὶ ἐγνωστοποιεῖ ὅτι εἶχε πληροφορηθῆ ὁ ἴδιος
- 4 περὶ τοῦ αἰτίου τῆς στάσεως³⁰. Καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἐπιστο-

ἐπιστολὰς οὐ τῆς τυχοῦσης παιδεύσεώς τε καὶ ὠφελεί-
 ας πλήρεις παρεθέμην ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ μὴ διαβο-
 5 λὴν ἐπῆγον τοῖς κατηγορουμένοις. Διὸ ταύτας μὲν ἀνα-
 θήσομαι, κρίνας μὴ ἀνανεοῦσθαι κακῶν μνήμην, μόνας
 δὲ συνάψω τῷ λόγῳ ἅς ἐπὶ συναφείᾳ καὶ εἰρήνῃ τῶν
 λαῶν εὐθυμούμενος συνέγραψε, δι' ὧν παρήνει ἄλλοτρι-
 ου μὲν ἄρχοντος, ἐφ' ᾧ τὴν εἰρήνην πεποίηντο, μηδα-
 μῶς ἐθέλειν μεταποιεῖσθαι, θεσμῶ δ' ἐκκλησίας τοῦτον
 αἰρεῖσθαι ποιμένα, ὃν αὐτὸς ἂν ἀναδείξειεν ὁ κοινὸς τῶν
 ὄλων σωτήρ. Γράφει δὲ αὐτῷ τε τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἐπι-
 σκόποις διαφόρως τὰ ὑποτεταγμένα.

Κωνσταντίνου πρὸς Ἀντιοχέας μὴ ἀποσιπᾶν
 Εὐσέβιον Καισαρείας ἀλλ' ἕτερον ζητῆσαι.

60 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς Ἀντιοχέας ἐπὶ τῇ ἐνώσει
 τοῦ λαοῦ καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἄλλοτρίου ἐφιεῖσθαι
 ἐπισκόπου.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ
 λαῷ Ἀντιοχέων.

Ὡς κεχαρισμένη γε τῇ τοῦ κόσμου συνέσει τε καὶ
 σοφίᾳ ἢ παρ' ὑμῶν δμόνοια, καὶ ἔγωγε ὑμᾶς, ἀδελφοί,
 ἀθάνατον φιλίαν φιλεῖν ἔγνωκα, προκληθεῖς τῷ τε νό-
 μῳ καὶ τῷ βίῳ καὶ ταῖς σπουδαῖς ταῖς ὑμετέραις. Τοῦ-
 το οὖν ἔστιν ὡς ἀληθῶς ὀρθῶς τὰ καλὰ καρποῦσθαι τὸ
 2 ὀρθῇ τε καὶ ὑγιεῖ κεχρηῆσθαι διανοίᾳ. Τί γὰρ ἂν οὕτως
 ὑμῖν ἀρμόσειεν; Οὐκὸν θαυμάσαιμι ἂν, εἰ τὴν ἀλήθει-
 αν σωτηρίας μᾶλλον ὑμῖν ἢ μίσους αἰτίαν φήσαιμι. Ἐν
 οὖν τοῖς ἀδελφοῖς, οὓς μία τε καὶ ἡ αὐτὴ διάθεσις ὀρ-
 θῆς καὶ δικαίας ὁδοῦ πορείαν τῷ Θεῷ κατεπαγγέλλεται·
 εἰς ἀγνῆν τε καὶ ὀσίαν ἔστιαν ἐγγράφειν, τί ἂν τιμιώ-

λάς του, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλήρεις ὄχι τῆς τυχούσης παιδεύσεως καὶ ὠφελείας, θὰ παρέθετα εἰς τὸ παρὸν ἔργον, ἂν δὲν αὐνεπήγοντο δυσφήμησιν κατὰ τῶν κατηγορουμένων 5 προσώπων. Διὰ τοῦτο αὐτάς μὲν θὰ παραλείψω, κρίνας καλὸν νὰ μὴ ἀνανεώνεται ἡ μνήμη τῶν κακῶν, θὰ παραθέσω δὲ εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν ὅσας ἔγραψε διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἰκανοποίησίν του διὰ τὴν συμφιλίωσιν καὶ εἰρήνευσιν τῶν λαῶν. Δι' αὐτῶν παρήνει νὰ μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ διατηρήσουν ὡς ἰδικόν των ἡγέτην τὸν ξένον ἐπίσκοπον¹ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ ὁποίου ἐπέτυχον τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ κατὰ τὰ θέσμια τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐκλέξουν ποιμένα αὐτὸν τὸν ὁποῖον θὰ ἀνεδείκνυε ποιμένα ὁ κοινὸς Σωτὴρ τῶν ὄλων. Γράφει δὲ τόσον πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας ὅσον καὶ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους κατὰ διαφορετικὸν τρόπον τὰ ἀκόλουθα.

Κωνσταντίνου ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς προτρέπουσα νὰ μὴ ἀποσπάσουν τὸν Εὐσέβιον ἀλλὰ νὰ ζητήσουν ἄλλον ἐπίσκοπον.

60 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς διὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ λαοῦ, συνιστῶσα νὰ μὴ ἐπιθυμοῦν τὴν ἀπόσπασιν ξένου ἐπισκόπου.

«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστός πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀντιοχέων.

Πόσον εὐάρεστος εἶναι εἰς τὸν συνετὸν καὶ σοφὸν κόσμον ἡ μεταξὺ σας ὁμόνοια! Καὶ ἐγώ, ἀδελφοί, γνωρίζω ὅτι σᾶς ἀγαπῶ μὲ μίαν ἀθάνατον φιλίαν, διατεθεὶς εἰς τοῦτο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον βίου σας καὶ τὸν ζῆλον σας. Διότι πράγματι ἡ ὀρθὴ κάρπωσις τῶν καλῶν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χρήσεως ὀρθῆς 2 καὶ ὑγιοῦς διανοίας. Τί ἄλλο θὰ σᾶς ἤρμοζε τόσον καλά; Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν θαυμαστόν, ἂν ἐθεώρουν τὴν ἀλήθειαν ὡς αἰτίαν σωτηρίας σας μᾶλλον παρά μίσους. Διὰ τοὺς ἀδελφούς λοιπόν, τοὺς ὁποίους ἡ ταυτότης διαθέσεως εἰς ὀρθὴν καὶ δικαίαν πορείαν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπόσχεται νὰ ἐγγράψῃ εἰς οἰκογένειαν ἀγνὴν καὶ ὁσίαν, τί θὰ ἦτο πολυ-

τερον γένοιτο τοῦ μετ' εὐτυχίας τοῖς πάντων καλοῖς ὁ-
 μογνωμονεῖν; μάλιστα ὅπου τὴν πρόθεσιν ὑμῶν ἢ ἐκ τοῦ
 νόμου παιδευσίς εἰς καλλίω διόρθωσιν φέρει, καὶ τὴν
 ἡμετέραν κρίσιν βεβαιοῦσθαι τοῖς ἀγαθοῖς ἐπιθυμοῦμεν
 3 δόγμασι. Θαυμαστὸν τοῦτο ἴσως ὑμῖν καταφαίνεται, τί
 δὴ ποτε τὸ προοίμιόν μοι τοῦ λόγου βούλεται. Οὐ δὴ
 παραιτήσομαι οὐδ' ἀρνήσομαι τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Ὁμο-
 λογῶ γὰρ ἀνεγνωκέναι τὰ ὑπομνήματα, ἐν οἷς λαμπραῖς
 εὐφημίαις τε καὶ μαρτυρίαις, αἷς εἰς Εὐσέβιον εἰσηνέγ-
 κασθε ἐπίσκοπον ἤδη Καισαρέων ὄντα, ὃν καὶ αὐτὸς
 παιδεύσεώς τε καὶ ἐπεικειᾶς ἔνεκεν καλῶς γε ἐκ πολ-
 4 λοῦ γινώσκω, ἐώρων ὑμᾶς ἐγκειμένως αὐτὸν σφετερι-
 ζομένους. Τί οὖν ἠγεῖσθέ με πρὸς ἀκριβῆ τοῦ καλῶς
 ἔχοντος ἐπιζήτησιν ἐπειγόμενον διεντεθυμῆσθαι, τίνα
 δὲ ἐκ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς ἀνειληφέναι φροντίδα; Ὡ-
 πίστις ἀγία, ἣ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώμης τοῦ σω-
 τῆρος ἡμῶν εἰκόνα ὡσπερ ἡμῖν τοῦ βίου δίδως, ὡς δυσ-
 χερῶς ἂν καὶ αὐτὴ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἀντιβαίῃς, εἰ μὴ
 τὴν πρὸς κέρδος ὑπηρεσίαν ἀρνήσαιο; Καὶ ἐμοί γε δοκεῖ
 αὐτῆς τῆς νίκης περιγενέσθαι ὃ τῆς εἰρήνης μᾶλλον ἀν-
 τιποιοῦμενος· ὡς ὅπου γέ τοί τινι τὸ πρέπον ἔξεστιν, οὐ-
 5 δεῖς ἂν ὁ μὴ τερπόμενος εὐρεθείη. Ἀξιῶ τοίνυν, ἀδελ-
 φοί· τοῦ χάριν οὕτω διαγινώσκομεν, ὥσθ' ἐτέροις ὑ-
 βριν δι' ὧν αἰρούμεθα προστρίψασθαι; Τοῦ χάριν ταῦτ'
 ἐπισπώμεθα, ἃ τὴν πίστιν τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν καθαι-
 ρήσει; ἐγὼ μὲν οὖν ἐπαινῶ τὸν ἄνδρα, ὃς καὶ ὑμῖν τιμῆς
 τε καὶ διαθέσεως ἄξιος δοκιμάζεται, οὐ μὴν οὕτω γ' ἐξη-
 σθηκέναι τὸ παρ' ἐκάστοις κύριόν τε καὶ βέβαιον
 ὀφειλὸν μένειν χρή, ὡς μὴ ταῖς ἰδίαις γνώμαις ἕκαστον
 ἀρκεῖσθαι καὶ τῶν οἰκείων πάντα ἀπολαύειν ἔν τε ἐφα-
 μίλλῳ διασκέπει εἰς τὴν τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς σύγκρισιν οὐχ
 6 ἓνα μόνον ἀλλὰ καὶ πλείους ἐκφῆναι. Διὸ δὴ οὐδὲν οὕτ'
 ἐκπλήξεως οὔτε τραχύτητος ἐνοχλήσει, εἰς τὰς περὶ τὴν

τιμότερον ἀπὸ τό νὰ εὐχωνται μὲ χαρὰν τὴν εὐτυχίαν ὄλων; Τοῦτο δὲ πολὺ περισσότερον, καθ' ὅσον τὰ παραγέλματα τῆς θρησκείας φέρουν τὴν πρόθεσίν σας εἰς καλύτεραν κατεύθυνσιν, ἡμεῖς δὲ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν κρίσιν μας μὲ ἀγαθὰς ἀποφάσεις. Ἴσως σὰς προκαλεῖ τὴν ἀπορίαν, τί χρειάζεται αὐτό τό προοίμιον τοῦ λόγου μου. Δέν θὰ ἀποφύγω οὔτε θὰ ἀρνηθῶ νὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν. Πράγματι ὁμολογῶ ὅτι ἔχω ἀναγνώσει τὰ ὑπομνήματα, εἰς τὰ ὁποῖα, μὲ τὰς λαμπρὰς καὶ ἐπαινετικὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ Εὐσεβίου, ἤδη ἐπισκόπου Καισαρείας, τὸν ὁποῖον καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐκτιμῶ ἀπὸ πολὺν χρόνον διὰ τὴν παιδείυσιν καὶ τό ἦθος του, διεῖδον ὅτι θέλετε ἐπιμόνως νὰ τὸν σφετερισθῆτε. Τί λοιπὸν νομίζετε ὅτι ἐσκέφθην, καθὼς ἐπειγόμενην πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πραγματικῶς δικαίου καὶ ποῖαν φροντίδα νομίζετε ὅτι ἀνέλαβα λόγῳ τοῦ ζήλου σας; Ὡ ἀγία πίστις, ἡ ὁποία διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώμης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δίδεις τρόπον τινὰ ἓν πρότυπον τοῦ θείου, πόσον δυσκόλως θὰ ἀνθίστασο καὶ σὺ εἰς τὰ ἁμαρτήματα, ἂν δέν ἠρνεῖσο νὰ ὑπηρετήσης τοὺς σκοποὺς τοῦ κέρδους; Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ προσοικειούμενος τὴν εἰρήνην εἶναι ἀνώτερος καὶ τῆς ἰδίας τῆς νίκης, διότι ὅπου εἶναι εἰς κάποιον δυνατόν τό πρέπον, δέν θὰ εὐρεθῆ κανεὶς νὰ μὴ χαίρη. Ἐρωτῶ λοιπὸν, ἀδελφοί, διὰ ποῖον λόγον λαμβάνομεν τοιαύτην ἀπόφασιν, ὥστε διὰ τῆς ἐκλογῆς μας νὰ προσάπτωμεν ὕβριν εἰς ἄλλους; Διὰ ποῖον λόγον ἐπιδιώκομεν αὐτὰ, τὰ ὁποῖα θὰ μειώσουν τὴν ὑπόληψίν μας; Ἐγὼ βεβαίως ἐπαινῶ τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπὸ σὰς κρίνεται ἄξιος τιμῆς καὶ συμπαθείας, ἀλλὰ δέν εἶναι ὀρθόν νὰ ἔξασθενοῦν αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ὀφείλουν νὰ παραμένουν εἰς ὄλους αὐθεντικαὶ καὶ σταθεραί, οὔτως ὥστε νὰ μὴ ἀρκῆται ἕκαστος εἰς τὰς ἰδικὰς του γνώμας καὶ νὰ ἀπολαύουν ὅλοι τῶν οἰκείων προνομίων, καὶ κατὰ διάσκεψιν περὶ τῶν προσόντων τῶν διαγωνιζομένων νὰ φανοῦν ὄχι μόνον εἰς ἀλλὰ καὶ περισσότεροι ἄξιοι συγκρίσεως μὲ τὸν ἄνδρα τοῦτο. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δέν θὰ ἐνοχλήσῃ καμμία ἐκπληξίς οὔτε τραχύτης,

ἐκκλησίαν τιμὰς ὁμοίας τε καὶ διὰ πάντων ἐπ' ἴσης ἀγαπητὰς εἶναι συμβαίη. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον εἰς ἑτέρων πλεονέκτημα ποιεῖσθαι τὴν περὶ τούτων ἐπίσκεψιν, τῆς πάντων διανοίας ἐπ' ἴσης, ἂν τ' ἐλάττους ἂν τε μείζους εἶναι δοκοῖεν, τὰ θεῖα δόγματα ὑποδεχομένης τε καὶ φυλαττούσης, ὡς κατὰ μηδὲν τοὺς ἑτέρους τῶν ἑτέρων
7 εἰς τὸν κοινὸν νόμον ἐλαττοῦσθαι. Εἰ δὴ τἀληθὲς λοιπὸν γνῶριμον διαρρήδην ἀποφαινόμεθα, οὐ κἀθεξιν ἀλλ' ἀφαιρέσιν μᾶλλον ἂν εἴποι τις ἔσεσθαι τὰνδρὸς καὶ βίας ἔργα οὐ δικαιοσύνης γενήσεσθαι τὸ γινόμενον, ἂν θ' οὕτως ἂν θ' ἑτέρως τὰ πλήθη φρονῆ· ὡς ἔγωγε διαρρήδην καὶ εὐτόλμως ἀποφαίνομαι ἐγκλήματος ὑπόθεσιν εἶναι τοῦτο προκαλούμενον οὐ τῆς τυχούσης στάσεως ταραχήν. Ἐπισημαίνουνσι γοῦν τὴν τῶν ὀδόντων φύσιν τε καὶ δύναμιν καὶ ἀρνειοί, ὅταν τοῦ ποιμένος τῆς συνηθείας τε καὶ θεραπείας ὑπολισθοῦσης ἐπὶ τὰ χεῖρω τῆς πρὶν
8 διαγωγῆς ἀποστρεθηῶσιν. Εἰ δὴ ταῦθ' οὕτως ἔχει καὶ οὐ σφαλόμεθα, τοῦτο πρῶτον θεᾶσασθε, ἀδελφοὶ (πολλὰ γὰρ ὑμῖν καὶ μεγάλα ἐκ πρώτης ἀπαντήσεται), πρῶτον ἀπάντων ἢ πρὸς ἀλλήλους γνησιότης τε καὶ διαθεσις εἰ μηδὲν αὐτῆς ἐλαττωθὲν αἰσθήσεται· εἰθ' ὅτι καὶ δι' ὄρθην συμβουλήν ἀφικνόμενος τὸ κατ' ἀξίαν ἐκ τῆς θείας κρίσεως καρποῦται, οὐ τὴν τυχοῦσαν χάριν εἰληφώς, τῷ περὶ αὐτοῦ τοσαύτην ὑμᾶς ἐπιεικείας ψῆφον ἐνέγκασθαι. Ἐπὶ τούτοις, ὃ τῆς ὑμετέρας συνηθείας ἐστίν, ἀγαθῆ γνῶμη σπουδὴν τὴν πρέπουσαν εἰσενέγκασθε εἰς ἐπιζήτησιν ἀνδρὸς οὗ χρήζετε, ἀποκλείσαντες πᾶσαν στασιώδη καὶ ἄτακτον βοήν· αἰεὶ γὰρ ἄδικος ἢ τοιαύτη, κἂκ τῆς τῶν διαφορῶν συγκρούσεως σπινθηρές τε καὶ φλόγες ἐξανίστανται. Οὕτως οὖν τῷ Θεῷ τ' ἀρέσαιμι καὶ ὑμῖν κατ' εὐχάς τε τὰς ὑμετέρας διαζῆσαιμι, ὡς ὑμᾶς ἀγαπῶ καὶ τὸν ὄρμον τῆς ὑμετέρας πραότητος, ἐξ οὗ τὸν ρύπον ἐκείνον ἀπωσάμενοι ἀντεισηνέγκατε ἥθει ἀγαθῷ τὴν δμόνοιαν, βέβαιον τὸ σημεῖον ἐν-

ἂν συμβαίνη τὰ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι ὁμοια
 καὶ παντοῦ ἐξ ἴσου ἀγαπητά. Καὶ δὲν εἶναι εὐλογον ἢ
 ἐξέτασις περὶ τῶν προσόντων τούτου νὰ ἀποβῆ εἰς πλεο-
 νέκτημα ἔναντι ἄλλων, καθ' ὅσον ἢ διάνοια ὄλων, εἴτε κα-
 τωτέρας εἴτε μεγαλυτέρας ἀξίας φαίνονται νὰ εἶναι, ὑπο-
 δέχεται καὶ φυλάττει ἐξ ἴσου τὰ θεῖα δόγματα, ὥστε κατὰ
 τίποτε νὰ μὴ μειώνωνται οἱ μὲν ἔναντι τῶν δὲ εἰς τὸν
 7 κοινὸν νόμον. Ἐὰν λοιπὸν καθιστῶμεν φανερῶς γνωστὴν
 τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι δὲν εἶναι κράτησις τοῦ
 ἀνδρός ἀλλ' ἀφαίρεσις τοῦ ἀπὸ ἄλλους καὶ ὅτι ἡ διαγωγή
 σας χαρακτηρίζεται μᾶλλον ὡς βία παρὰ ὡς δικαιοσύνη,
 εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως φρονοῦν τὰ πλήθη· διότι ἐγὼ φυσικῶς
 βεβαιῶνω σαφῶς καὶ τολμηρῶς ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο
 θὰ εἶναι βάσις κατηγορίας, προκαλοῦν ὄχι τὴν τυχοῦσαν
 στασιαστικὴν ταραχὴν. Διότι ἀκόμη καὶ ἀρνία ἐπιδεικνύ-
 ουν τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ὀδόντων, ὅταν ἐκπέ-
 ση ἢ συνήθης ὑπηρεσία τοῦ ποιμένος καὶ ἀποστερηθοῦν
 8 τῆς προηγουμένης καθοδηγήσεως. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ εἶ-
 ναι οὕτως καὶ δὲν σφαλῶμεθα, τοῦτο κυττάξετε πρῶτον,
 ἀδελφοὶ (διότι θὰ σᾶς παρουσιασθοῦν ἀμέσως πολλαὶ καὶ
 μεγάλαι σκέψεις), πρῶτον ἀπὸ ὅλα εἶναι ἢ πρὸς ἀλλήλους
 εἰλικρίνεια καὶ συμπάθεια, ἐὰν δὲν μειωθῆ κατὰ τίποτε· ἔ-
 πειτα ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτός, ἐλθὼν δι' ὀρθὴν συμβουλήν,
 ἀπολαύει ἀξίας τιμῆς ἐκ τῆς θείας κρίσεως, λαθῶν ὄχι τὴν
 τυχοῦσαν χάριν, μὲ τὸ νὰ ἔχετε δώσει περὶ αὐτοῦ τόσον
 δικαίαν ψῆφον. Τέλος, κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι σύνηθες εἰς
 σᾶς, ἐπιδείξατε τὸν πρέποντα ζῆλον μὲ ἀγαθὴν γνώμην
 πρὸς ἐπιζήτησιν ἀνδρός, τὸν ὁποῖον χρειάζεσθε, ἀποκλεί-
 οντες πᾶσαν στασιαστικὴν καὶ ἄτακτον φωνήν· διότι τοιαύτη
 φωνὴ εἶναι πάντοτε ἄδικος καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν
 ἀντιθέτων στοιχείων ἐξέρχονται σπινθῆρες καὶ φλόγες.
 9 Τόσον δὲ θὰ ἀρέσω εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς σᾶς καὶ θὰ ζῶ
 κατὰ τὰς εὐχὰς σας, ὅσον ἀγαπῶ σᾶς καὶ τὸν κόλπον τῆς
 πραότητός σας εἰς τὸν ὁποῖον ἀπομακρύνοντες ἐκείνον
 τὸν ρύπον εἰσηγάγετε μὲ ἀγαθὸν ἦθος τὴν ὁμόνοιαν, το-
 ποθετήσαντες μέσα σας τὴν ἱερὰν σημαίαν καὶ τρέξαντες

θέμενοι, δρόμον τε οὐράνιον εἰς φῶς δραμόντες, πηδάλιοις θ' ὡς ἂν εἴποι τις σιδηροῖς. Διόπερ καὶ τὸν ἄφθαρτον φόρτον ἤρησθαι· πᾶν γὰρ τὸ τὴν ναῦν λυμαινόμενον ὡσπερ ἐξ ἀντλίας ἀνάλωται. Διὸ δεῖ νῦν προνοήσασθαι τὴν ἀπόλαυσιν τούτων ἀπάντων οὕτως ἔχειν, ὡς ἂν μὴ δεύτερον ἀβούλῳ καὶ ἀλυσιτελεῖ σπουδῇ ἢ καθόλου τι πῆξασθαι ἢ τὴν ἀρχὴν ἐπιχειρῆσαι μὴ συμφέρον δοκοίημεν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον ἐπαινοῦντος τὴν
παραίτησιν Ἀντιοχείας.

61 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παραιτήσει
τῆς Ἀντιοχείων ἐπισκοπῆς.

«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐ-
σεβίῳ.

Ἀνέγνων ἡδιστα τὴν ἐπιστολὴν ἣν ἡ σὴ σύνεσις ἐ-
ποιήσατο, καὶ τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστή-
μης εἰς ἀκρίβειαν φυλαχθέντα κατενόησα· ἐμμένοις
γοῦν τούτοις ἅπερ ἀρεστά τε τῷ Θεῷ καὶ τῇ ἀποστολικῇ
παραδόσει σύμφωνα φαίνεται. Μακάριον δὴ σαντὸν καὶ
ἐν αὐτῷ τούτῳ νόμιζε, ὡς τῇ τοῦ κόσμου παντὸς ὡς ἔ-
πος εἰπεῖν μαρτυρία ἄξιος ἐκρίθης πάσης ἐκκλησίας ἐ-
πίσκοπος εἶναι· εἰ γὰρ ποθοῦσιν ἅπαντες εἶναί σε παρ'
αὐτοῖς, ταύτην σοι τὴν εὐδαιμονίαν ἀναμφισβητήτως
2 συναύξουσιν. Ἀλλ' ἡ σὴ σύνεσις, ἡ τὰς τε ἐντολὰς τοῦ
Θεοῦ καὶ τὸν ἀποστολικὸν κανόνα καὶ τὸν τῆς ἐκκλησί-
ας φυλάττειν ἔγνωκεν, ὑπέρευγε πεποίηκε παραιτουμέ-
νη τὴν ἐπισκοπίαν τῆς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας,
ἐν ταύτῃ δὲ διαμεῖναι σπουδάξουσα, εἰς ἣν ἐκ πρώτης
3 Θεοῦ βουλήσει τὴν ἐπισκοπίαν ὑπεδέξατο. Περὶ δὲ τού-
του πρὸς τὸν λαὸν ἐποησάμην ἐπιστολὴν, πρὸς τε τοὺς
ἄλλους σου συλλειτουργοὺς, οἳ καὶ αὐτοὶ περὶ τούτων

32. Περὶ τῶν ἀκολουθῶν βλ. ἐπίσης Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστο-
ρία 1, 24 καὶ Σωζομενόν, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 19.

33. Ἀποστολικὸς κανὼν 13.

οὐράνιον δρόμον εἰς τὸ φῶς μὲ σιδηρᾶ οὕτως εἰπεῖν πηδάλια. Διὰ τοῦτο καὶ προετιμήσατε τὸν ἄφθαρτον φόρτον· διότι ὅλο τὸ νερὸ τοῦ πάτου τὸ ὁποῖον φθείρει τὸ πλοῖον ἔχει ἀποστραγγισθῆ ὡσάν μὲ ἀντλίαν. Δι' αὐτὸ πρέπει τώρα νὰ προνοήσετε ἢ ἀπόλαυσις ὄλων τούτων νὰ πραγματοποιηθῆ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἄλλην φοράν νὰ μὴ δείξωμεν δι' ἀβούλου καὶ ἀνωφελοῦς ζήλου ἢ γενικῶς ὅτι καθωρίσαμεν κάποιον μέτρον ἢ ὅτι κατ' ἀρχὴν ἐπεχειρήσαμεν κάτι μὴ συμφέρον.

Εἶθε νὰ σᾶς διαφυλάξῃ ὁ Θεός, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον ἐπαινοῦντος αὐτὸν διὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας.

61 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς ἡμᾶς διὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τῶν Ἀντιοχέων.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς Εὐσέβιον.

Ἀνέγνωσα εὐχαρίστως τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποῖαν συνέταξεν ἡ σύνεσις σου καὶ κατενόησα ὅτι ὁ κανὼν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐφυλάχθη μὲ ἀκρίβειαν. Νὰ ἐμμένῃς λοιπὸν εἰς ὅσα ἀφ' ἐνός μὲν εἶναι ἀρεστὰ εἰς τὸν Θεόν, ἀφ' ἐτέρου δὲ φαίνονται σύμφωνα μὲ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Νόμιζε δὲ τὸν ἑαυτὸν σου μακάριον καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τὴν συμμαρτυρίαν ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου οὕτως εἰπεῖν² ἐκρίθης νὰ γίνῃς ἐπίσκοπος πάσης ἐκκλησίας· διότι ἂν ὅλοι ποθοῦν νὰ σέ ἔχουν ἰδικόν των, ἀναμφισβητήτως σοῦ αὐξάνουν αὐτὴν τὴν εὐδαιμονίαν.

2 Ἄλλ' ἡ σύνεσις σου, ἡ ὁποία γνωρίζει νὰ φυλάττῃ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ τὸν κανόνα τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς Ἐκκλησίας³, ἔπραξε θαυμάσια παραιτηθεῖσα τῆς ἐπισκοπίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ παραμείνῃ εἰς ἐκείνην τῆς ὁποίας τὴν ἐπισκοπίαν ἐδέχθη

3 κατὰ πρῶτον μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Περὶ τοῦ πράγματος δὲ τούτου ἔγραψα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους συλλειτουργοὺς σου, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης μοῦ

ἐτύγχανὸν μοι γεγραφότες ἄπερ ἡ σὴ καθαρότης ἀναγνοῦσα ραδίως ἐπιγνώσεται τῆς δικαιοσύνης ἀντιφθεγομένης αὐτοῖς προτροπῇ τοῦ θείου ἔγραψα, ὧν τῷ συμβουλίῳ καὶ τὴν σὴν σύνεσιν παρεῖναι δεήσει, ὡς ἂν τοῦτο ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τυπωθεῖ, ὃ καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ πρεπωδέστατον νομισθεῖ. Ὁ Θεός σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον, μὴ ἀποσπᾶσθαι
Καισαρείας Εὐσέβιον.

62 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας.
«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Θεοδότῳ, Θεοδώρῳ, Ναρκίσσῳ, Ἀετίῳ, Ἀλφειῷ καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις τοῖς οὖσιν ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἐγένων τὰ γραφέντα παρὰ τῆς ὑμετέρας συνέσεως, Εὐσεβίου τε τοῦ ἅμα ὑμῖν ἱερωμένου τὴν ἔμφρονα πρόθεσιν ἀπεδεξάμεν, ἐπιγνοῦς τε τὰ πεπραγμένα σύμπαντα τοῦτο μὲν τοῖς ὑμετέροις γράμμασιν τοῦτο δὲ τοῖς Ἀκακίου καὶ Στρατηγίου τῶν διασημοτάτων κομήτων, διασκεψίν τε τὴν δέουσαν ποιησάμενος, πρὸς τὸν Ἀντιοχείων λαὸν ἔγραψα ὅπερ ἄρεστόν τε τῷ Θεῷ ἦν καὶ ἀρμόζον τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀντίγραφόν τε τῆς ἐπιστολῆς ὑποταχθῆναι τοῖς γράμμασι τούτοις ἐνετειλάμεν, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ γινώσκοιτε ὃ τί ποτε τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ προκληθεῖς πρὸς τὸν λαὸν γράψαι προειλόμην, ἐπειδὴ τοῦτο τοῖς γράμμασιν ὑμῶν περιείχετο, ὥστε κατὰ γὰρ τὴν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τῆς ὑμετέρας προαιρέσεως σύνεσιν τε καὶ βούλησιν Εὐσέβιον τὸν ἱερώτατον ἐπίσκοπον τῆς Καισαρέων ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείων προκαθέξασθαι καὶ τὴν ὑπὲρ ταύτης ἀναδέξασθαι φροντίδα.

2 Τὰ γὰρ μὴν Εὐσεβίου γράμματα, ἃ τὸν θεσμόν τῆς ἐκκλησίας μάλιστα φυλάττοντα ἐφαίνετο, τὴν ἐναντίαν γνώμην, μηδαμῶς αὐτὸν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμπιστευθεῖσαν

ἔγραψαν περὶ τούτων. Ἀναγινώσκουσα ἡ ἀγιότης σου τὰς ἐπιστολάς ταύτας θὰ ἀντιληφθῆ εὐκόλως ὅτι ἔγραψα πρὸς αὐτοὺς κατὰ προτροπὴν τοῦ Θεοῦ ὡσάν νὰ ἀντιλέγη πρὸς αὐτοὺς ἡ δικαιοσύνη. Πρέπει νὰ παρευρεθῆ καὶ ἡ σύνεσις σου εἰς τὴν σύνοδόν των, ὡστε νὰ ἀποφασισθῆ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀντιοχέων ὅ,τι θεωρηθῆ πρέπον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Θεὸς νὰ σὲ διαφυλάξῃ, ἀγαπητέ ἀδελφέ».

Ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον ἀποτρέπουσα τὴν ἀπόσπασιν τοῦ Εὐσεβίου.

62 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας.

Ἰνικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς Θεόδοτον, Θεόδωρον, Νάρκισσον, Ἀέτιον, Ἀλφειόν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἀνέγνωσα τὰ γραφέντα ἀπὸ τὴν σύνεσίν σας καὶ ἐνέκρινα τὴν σοφὴν πρόθεσιν τοῦ εἰς ἀρχιερωσύνην συναδέλφου σας. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅλα τὰ περιστατικὰ ἀπὸ τὰ γράμματα τόσον τὰ ἰδικά σας ὅσον καὶ τῶν διασημοτάτων κομητῶν Ἀκακίου καὶ Στρατηγίου, ἀφοῦ ἐξήτασα τὴν ὑπόθεσιν δεόντως, ἔγραψα πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας ὅ,τι ἦτο ἀρεστὸν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀρμόζον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, παρήγγειλα δὲ νὰ συναφθῆ εἰς τὸ ἔγγραφόν μου τοῦτο ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς, οὕτως ὡστε νὰ γνωρίζετε καὶ σεῖς τί ἀπεφάσισα νὰ γράψω πρὸς τὸν λαὸν προκληθεὶς ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ εἰς τα γράμματά σας περιείχετο ἡ ἐξῆς πρότασις, ἥτοι κατὰ τὴν σύνεσιν καὶ θέλησιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἰδικῆς σας ἐπιθυμίας ὁ ἱερώτατος ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Καισαρέων νὰ καταλάβῃ τὴν ἔδραν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀντιοχέων καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα. Τὰ γράμματα τοῦ Εὐσεβίου ὅμως, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ὅτι φυλάττουσαν τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμελῶς, εἰσηγοῦντο τὴν ἀντίθετον γνώμην, δηλαδὴ νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ καθόλου

ἐκκλησίαν ἂν ἀπολιπεῖν. Ἔδοξεν οὖν τὴν οὕτω δικαίαν πρόθεσιν καὶ πᾶσιν ὑμῖν φυλακτέαν κυρίαν μᾶλλον ποιήσασθαι μὴδ' ἀποσπάσαι αὐτὸν τῆς ἰδίας ἐκκλησίας. Ἐχρῆν δ' ὑμῶν τῇ συνέσει καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην ἐμφανῆ γενέσθαι. Ἀφίκται γὰρ εἰς ἐμὲ Εὐφρόνιον τε τὸν πρεσβύτερον πολίτην ὄντα τῆς κατὰ Καππαδοκίαν Καισαρείας καὶ Γεώργιον τὸν Ἀρεθούσιον πρεσβύτερον ὡσαύτως, ὃν ἐπὶ τῆς τάξεως ταύτης Ἀλέξανδρος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατεστήσατο, εἶναι τὴν πίστιν δοκιμωτάτους. Καλῶς οὖν εἶχεν δηλῶσαι τῇ συνέσει ὑμῶν τούσδε προχειρισμένους καὶ ἑτέρους, οὓς ἂν ἀξίους ἠγήσησθε πρὸς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίωμα, ὁρίσαι ταῦτα ἅ τῇ τῶν ἀποστόλων παραδόσει σύμφωνα ἂν εἶη. Τῶν γὰρ τοιούτων εὐτρεπισθέντων δυνήσεται ὑμῶν ἡ σύνεσις κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας κανόνα καὶ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν οὕτω ρυθμίσαι τὴν χειροτονίαν, ὡς ἂν ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης ὑψηγῆται λόγος. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Ὅπως τὰς αἵρέσεις ἐκτεμεῖν ἐσπούδασεν.

63 1 Τοιαῦτα τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχουσι διαταττόμενος βασιλεὺς πάντα πράττειν ἐπ' εὐφημία τοῦ θεοῦ λόγου παρήνει. Ἐπεὶ δὲ τὰς διαστάσεις ἐκποδῶν ποιησάμενος ὑπὸ σύμφωνον ἁρμονίαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ κατεστήσατο, ἔνθεν μεταβάς ἄλλο τι γένος ἀθέων ἀνδρῶν ᾧήθη δεῖν ὡσπερ δηλητήριον τοῦ τῶν ἀνθρώπων
2 ἀφανὲς καταστῆσαι βίου. Φθόροι δὲ τινες ὑπῆρχον οὗτοι, προσχήματι σεμνῶ λυμαινόμενοι τὰς πόλεις· ψευδοπροφήτας αὐτοὺς ἢ λύκους ἄρπαγας σωτήριος ἀπεκάλει ᾧδέ πη θεσπίζουσα φωνή· «προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐλεύσονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δ' εἰσὶ λύκοι ἄρπαγες· ἀπὸ τῶν
3 καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς». Καταπεμφθὲν δέ τι τοῖς κατ' ἔθνος ἡγεμόσι πρόσταγμα πᾶν τὸ τῶν τοι-

τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμπιστευθεῖσαν εἰς αὐτὸν Ἐκκλησίαν. Ἐκρίναμεν λοιπὸν ὀρθὸν αὐτῇ ἢ τόσον δικαία πρόθεσις νὰ γίνῃ σεβαστὴ ἀπὸ ὅλους σας καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ, ὥστε νὰ μὴ ἀποσπάσεται αὐτὸν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν του. Ἔπρεπε φυσικὰ ἢ σύνεσις σας νὰ πληροφορηθῇ καὶ τὴν ἰδικὴν μου γνώμην. Πράγματι ἤκουσα ὅτι ὁ πρεσβύτερος Εὐφρόνιος, πολίτης τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας, καὶ ὁ ἐπίσης πρεσβύτερος Γεώργιος ὁ Ἀρεθούσιος, τὸν ὁποῖον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ἐχειροτόνησεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἶναι δοκιμώτατοι εἰς τὴν πίστιν. Ἐθεώρησα λοιπὸν καλὸν νὰ συστήσω εἰς τὴν σύνεσίν σας νὰ προβάλετε ὡς ὑποψηφίους διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς τούτου καὶ ὅσους ἄλλους κρίνετε ἀξίους δι' αὐτὸ καὶ νὰ ἀποφασίσετε ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων. Διότι ὅταν τὰ πράγματα τακτοποιηθοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, θὰ δυνηθῇ ἢ σύνεσις σας νὰ ρυθμίσῃ τὴν χειροτονίαν κατὰ τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν οὕτως, ὅπως ὀρίζει ὁ λόγος τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως.

Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς διαφυλάξῃ, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Πῶς ἐφρόντισε διὰ τὴν ἐκρίζωσιν τῶν αἱρέσεων

- 63** ¹ Δίδων τοιαύτας διαταγὰς εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν ὁ βασιλεὺς παρῆνει νὰ ἐνεργοῦν τὰ πάντα πρὸς ἔπαινον τοῦ θείου λόγου. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυνε τὰς διαφωνίας καὶ ὠδήγησε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εἰς πλήρη ἁρμονίαν, τότε ἐπροχώρησεν εἰς ἄλλο γένος ἀθέων ἀνδρῶν καὶ ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ὡς δηλητήριον. Ἦσαν δὲ οὗτοι φθορεῖς, λυμαινόμενοι τὰς πόλεις μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς σεμνότητος. Ἡ φωνὴ τοῦ Σωτῆρος τοὺς ἀπεκάλει ψευδοπροφήτας ἢ ἄρπαγας λύκους παραγγέλλουσα οὕτω· «νὰ προσέχετε τοὺς ψευδοπροφήτας, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔλθουν εἰς σᾶς μὲ ἐνδύματα προβάτων, ἐνῶ ἀπὸ μέσα εἶναι λύκοι ἄρπαγες· θὰ ἐπιγνώσετε αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς καρπούς των»²⁴. Ἐν πρόσταγμα τὸ ὁποῖον ἐστάλη εἰς τοὺς κατὰ τόπον διοι-

ούτων δύσφημον φῦλον ἤλαυνεν, πρὸς δὲ τῷ νόμῳ ζωοποιὸν διδασκαλίαν εἰς αὐτῶν πρόσωπον διετύπου, σπεύδειν ἐπὶ μετάνοιαν παρορμῶν τοὺς ἄνδρας· σωτηρίας γὰρ ὄρμον αὐτοῖς ἔσσεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπάκουσον δ' ὅπως καὶ τούτοις διὰ τοῦ πρὸς αὐτοὺς ὠμίλει γράμματος.

Κωνσταντίνου διάταγμα πρὸς τοὺς αἵρετικούς.

64 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀθέους αἵρεσιώτας.
«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς αἵρετικούς.

Ἐπίγνωτε νῦν διὰ τῆς νομοθεσίας ταύτης, ᾧ Νοουατιανοί, Οὐαλεντῖνοι, Μαρκιωνισταί, Παυλιανοί, οἳ τε κατὰ Φρύγας ἐπικεκλημένοι, καὶ πάντες ἀπλῶς εἰπεῖν οἱ τὰς αἵρέσεις διὰ τῶν οἰκείων πληροῦντες συστημάτων, ὅσοις ψεύδεσιν ἢ παρ' ὑμῖν ματαιότης ἐμπέπλεκται, καὶ ὅπως ἰοβόλοις τισὶ φαρμάκοις ἢ ὑμετέρα συνέχεται διδασκαλία, ὡς τοὺς μὲν ὑγιαίνοντας εἰς ἀσθένειαν τοὺς δὲ ζῶντας εἰς διηνεκῆ θάνατον ἀπάγεσθαι 2 δι' ὑμῶν. Ὡς τῆς μὲν ἀληθείας ἐχθροί, τῆς δὲ ζωῆς πολέμιοι καὶ ἀπωλείας σύμβουλοι· πάντα παρ' ὑμῖν τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἐναντία, αἰσχροῖς πονηρεύμασι συνάδοντα, ἀτοπίας καὶ δράμασι χρήσιμα, δι' ὧν ὑμεῖς τὰ μὲν ψευδῆ κατασκευάζετε, τοὺς δ' ἀναμαρτήτους θλίβετε, τὸ φῶς τοῖς πιστεύουσιν ἀρνεῖσθε. Ἐπὶ προσχήματι γοῦν θεότητος ἀεὶ πλημμελοῦντες, πάντα μαιίνετε, τὰς ἀθώους καὶ καθαρὰς συνειδήσεις θανατηφόροις πληγαῖς τραυματίζετε, αὐτὴν δὲ σχεδὸν εἰπεῖν τὴν ἡμέραν τῶν 3 ἀνθρωπείων ὀφθαλμῶν καθαρπάζετε. Καὶ τί δεῖ καθ' ἑκαστον λέγειν, ὅπου γε περὶ τῶν ὑμετέρων κακῶν εἰπεῖν τι κατ' ἀξίαν οὔτε βραχέος ἐστὶ χρόνου οὔτε τῶν ἡμετέρων ἀσχολιῶν. Οὕτω γάρ ἐστι μακρὰ καὶ ἄμετρα τὰ παρ' ὑμῖν ἀτοπήματα, οὕτως εἶδεχθῆ καὶ πάσης ἀπηνείας πλήρη, ὡς μηδ' ὀλόκληρον ἡμέραν πρὸς ἔκφρασιν τούτων ἀρκεῖν· ἄλλως τε καὶ ἐκκλίνειν τῶν τοιού-

κητὰς ἐδίωξεν ὄλον τὸ δύσφημον γένος τῶν τοιούτων ἀνδρῶν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ νόμου ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς καὶ διαφωτιστικὴν διδασκαλίαν, προτρέπων τοὺς ἀνθρώπους νὰ σπεύσουν εἰς μετάνοιαν, διότι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς λιμὴν σωτηρίας. "Ἀκουσε πῶς ἐπεκοινώνησε καὶ μὲ αὐτοὺς διὰ τοῦ πρὸς αὐτοὺς γράμματός του.

Διάταγμα τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς αἰρετικούς.

64 1 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἀθέους αἰρετικούς.
«Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς
πρὸς τοὺς αἰρετικούς.

Ὡ Νοβατιανοί, Οὐαλεντινιανοί, Μαρκιωνισταί, Παυλιανοί, Μοντανισταί, γενικῶς ὅλοι ὅσοι ἐνισχύετε τὰς αἵρέσεις διὰ τῶν συναθροίσεών σας, κατανοήσατε διὰ τοῦ παρόντος νομοθετήματος εἰς πόσα ψεύδη ἔχει ἐμπλακῆ ἢ ματαιότης σας καὶ μὲ ποῖα ἰοβόλα φάρμακα ἔχει συγκραθῆ ἢ διδασκαλία σας, ὥστε δι' ὑμῶν νὰ ἀπάγωνται οἱ μὲν ὑγιεῖς εἰς ἀσθένειαν, οἱ δὲ ζῶντες εἰς διηνεκῆ θάνατον. Ὡ σεῖς τῆς μὲν ἀληθείας ἐχθροί, τῆς δὲ ζωῆς πολέμιοι καὶ τῆς ἀπωλείας σύμβουλοι ὅλα εἰς σᾶς εἶναι ἐναντία εἰς τὴν ἀλήθειαν, σύμφωνα μὲ αἰσχρὰς πονηρίας, χρήσιμα εἰς ἀτοπίας καὶ φαντασίας, διὰ τῶν ὁποίων σεῖς κατασκευάζετε τὰ ψευδῆ, θλίβετε τοὺς ἀναμαρτήτους, ἀρνείσθε τὸ φῶς εἰς τοὺς πιστεύοντας. Παρανομοῦντες πάντοτε ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς εὐσεβείας, μαιίνετε τὰ πάντα, τραυματίζετε τὰς ἀθῶας καὶ καθαρὰς συνειδήσεις μὲ θανατηφόρους πληγὰς καὶ θὰ ἐλέγομεν μεταφορικῶς ὅτι ἀρπάζετε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους ὀφθαλμούς. Τί δὲ χρειάζεται νὰ ἀναπτύξω ὅλα λεπτομερῶς, ὅταν διὰ νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν ἰδικῶν σας κακοτήτων κατ' ἀξίαν δὲν ἐπαρκῆ ὀλίγος χρόνος καὶ δὲν εἶναι μεταξὺ τῶν ἰδικῶν μας ἀσχολιῶν. Τὰ ἰδικὰ σας ἀτοπήματα εἶναι τόσον μακρὰ καὶ ἄτοπα, τόσον ἀποτρόπαια καὶ πλήρη ἀγριότητος, ὥστε νὰ μὴ ἀρκῆ οὔτε ὀλόκληρος ἡμέρα πρὸς ἐκθεσίαν των. Ἄλλωστε προσῆκον εἶναι νὰ ἀποστρέφωμεν

των προσήκει τὰς ἀκοὰς τοὺς τ' ὀφθαλμοὺς ἀποστρέφειν, ὑπὲρ τοῦ μὴ χραίνεσθαι τῇ καθ' ἕκαστον διηγήσει τὴν τῆς ἡμετέρας πίστεως εἰλικρινῆ καὶ καθαρὰν προ-
 4 θυμίαν. Τί οὖν ἀνεξόμεθα περαιτέρω τῶν τοιούτων κακῶν; Ἄλλ' ἢ μακρὰ παρεπιθύμησις ὥσπερ λοιμικῶ νοσήματι καὶ τοὺς ὑγιαίνοντας χραίνεσθαι ποιεῖ. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὴν ταχίστην τὰς ρίζας ὡς εἰπεῖν τῆς τοσαύτης κακίας οὐ διὰ δημοσίας ἐπιστροφείας ἐκκόπτομεν;».

Περὶ ἀφαιρέσεως τόπων συνάξεων τῶν αἵρετικῶν.

65 1 «Τοιγάρτοι ἐπειδὴ τὸν ὄλεθρον τοῦτον τῆς ὑμετέρας ἐξωλείας ἐπὶ πλεῖον φέρειν οὐκ ἔστιν οἶόν τε, διὰ τοῦ νόμου τούτου προαγορεύομεν, μή τις ὑμῶν συνάγειν ἐκ τοῦ λοιποῦ τολμήσῃ. Διὸ καὶ πάντας ὑμῶν τοὺς οἴκους, ἐν οἷς τὰ συνέδρια ταῦτα πληροῦτε, ἀφαιρεθῆναι προστετάχαμεν, μέχρι τοσούτου τῆς φροντίδος ταύτης προχωρούσης, ὡς μὴ ἐν τῷ δημοσίῳ μόνον, ἀλλὰ μηδ' ἐν οἰκίᾳ ἰδιωτικῇ ἢ τόποις τισὶν ἰδιάξουσιν τὰ τῆς δεισιδαίμονος
 2 ὑμῶν ἀνοίας συστήματα συντρέχειν. Πλὴν ὅπερ ἔστι κάλλιον, ὅσοι τῆς ἀληθινῆς καὶ καθαρᾶς ἐπιμέλεσθε θρησκείας, εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἔλθετε καὶ τῇ ταύτης ἀγιότητι κοινωνεῖτε, δι' ἧς καὶ τῆς ἀληθείας ἐφικέσθαι δυνήσεσθε, κεχωρίσθω δὲ παντελῶς τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐκληρίας ἢ τῆς διεστραμμένης διδασκαλίας ὑμῶν ἀπάτη, λέγω δὲ ἢ τῶν αἵρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἐναγῆς τε καὶ ἐξώλης διχόνοια. Πρέπει γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ μακαριότητι, ἧς ἀπολαύομεν σὺν Θεῷ, τὸ τοὺς ἐπ' ἐλπίσιν ἀγαθαῖς βιοῦντας ἀπὸ πάσης ἀτάκτου πλάνης εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἀπὸ τοῦ σκότους ἐπὶ τὸ φῶς, ἀπὸ ματαιότητος εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ θανάτου
 3 πρὸς σωτηρίαν ἄγεσθαι. Ὑπὲρ δὲ τοῦ τῆς θεραπείας ταύτης καὶ ἀναγκαίαν γενέσθαι τὴν ἰσχὺν προσετάξαμεν, καθὼς προείρηται, ἅπαντα τὰ τῆς δεισιδαίμονίας

τὰ ὤτα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοιαῦτα πράγματα, ὥστε
 νὰ μὴ μαιίνεται ἡ εἰλικρίνεια καὶ καθαρότης τῆς πίστεώς
 4 μας διὰ τῆς διηγήσεως τῶν ἐπὶ μέρους κακῶν. Πῶς λοι-
 πὸν νὰ ἀνεχθῶμεν περαιτέρω τὰ τοιαῦτα κακά, ἐφ' ὅσον
 ἢ ἐπὶ μακρὸν παράτασις τῆς ἐπιεκείας συντελεῖ ὥστε νὰ
 μολύνωνται καὶ οἱ ὑγιεῖς ὡσὰν μὲ λοιμικὸν νόσημα; Διὰ
 ποῖον λοιπὸν λόγον δὲν ἐκκόπτομεν τάχιστα τὰς ρίζας
 οὕτως εἰπεῖν τῆς τόσης κακίας διὰ δημοσίας ἐνεργείας;»

Περὶ ἀφαιρέσεως τῶν τόπων συνάξεων τῶν αἰρετικῶν.

- 65 1 «Ἐπομένως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ ὑποφέ-
 ρωμεν τὴν ὀλεθρίαν πλάνην σας, διὰ τοῦ παρόντος διατά-
 γματος παραγγέλλομεν νὰ μὴ τολμήσῃ κανεὶς ἀπὸ σας
 εἰς τὸ ἐξῆς νὰ σας συναθροίξῃ. Διὰ τοῦτο διετάξαμεν νὰ
 ἀφαιρεθοῦν ὅλοι οἱ οἴκοι σας εἰς τοὺς ὁποίους πραγματο-
 ποιοῦνται αὐταὶ αἱ συναθροίσεις, ἢ φροντίς μας δὲ ὡς
 πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ προχωρεῖ μέχρι τοιοῦτου σημείου,
 ὥστε αἱ συγκεντρώσεις τῆς παράφρονος δεισιδαιμονίας σας
 νὰ μὴ γίνωνται ὄχι μόνον εἰς δημόσιον χῶρον, ἀλλ' ἐπί-
 σης οὔτε εἰς ἰδιωτικὴν οἰκίαν ἢ εἰς τόπους ἰδιωτικούς.
- 2 Ὅθεν, κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι καλύτερον, ὅσοι εἴσθε ἀφω-
 σιωμένοι εἰς τὴν ἀληθινὴν καὶ καθαρὰν θρησκείαν, νὰ
 ἔλθετε εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ κοινωνήτε
 μὲ τὴν ἀγιότητα αὐτῆς, διὰ τῆς ὁποίας θὰ δυνηθῆτε νὰ
 φθάσετε καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἄς χωρισθῇ δὲ ἐντελῶς
 ἀπὸ τὴν εὐημερίαν τῶν χρόνων μας ἡ ἀπάτη τῆς διε-
 στραμμένης διδασκαλίας σας, ἐννοῶ δὲ τὴν ἐγκληματικὴν
 καὶ διεφθαρμένην διχαστάσιαν τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισμα-
 τικῶν. Διότι ἀρμόζει εἰς τὴν μακαριότητα, τῆς ὁποίας μὲ
 τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀπολαύομεν ἡμεῖς, τὸ νὰ ὀδηγοῦνται
 οἱ ζῶντες μὲ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἀπὸ πᾶσαν ἄτακτον πλάνην
 εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν, ἀπὸ τὸ σκότος εἰς τὸ φῶς, ἀπὸ τὴν
 ματαιότητα εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν
 3 σωτηρίαν. Διὰ νὰ καταστῇ δὲ ἀποτελεσματικὴ ἡ ἰσχὺς τῆς
 θεραπείας ταύτης διετάξαμεν, ὅπως προελέχθη, νὰ ἀφαι-
 ρεθοῦν ὅλοι οἱ τόποι συγκεντρώσεως τῆς δεισιδαιμονίας

ὑμῶν συνέδρια, πάντων φημὶ τῶν αἵρετικῶν τοὺς εὐκτηρίους, εἴ γε εὐκτηρίους ὀνομάζειν οἴκους προσήκει, ἀφαιρεθέντας ἀναντιρρήτως τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ χωρὶς τινος ὑπερθέσεως παραδοθῆναι, τοὺς δὲ λοιποὺς τόπους τοῖς δημοσίοις προσκριθῆναι, καὶ μηδεμίαν ὑμῖν εἰς τὸ ἐξῆς τοῦ συνάγειν εὐμάρειαν περιλειφθῆναι, ὅπως ἐκ τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας ἐν μηδενὶ τόπῳ μήτε δημοσίῳ μήτ' ἰδιωτικῷ τὰ ἀθέμιτα ὑμῶν συστήματα ἀθροισθῆναι τολμήσῃ. Προτεθῆτω».

“Ὅπως βιβλίων ἀθεμίτων παρ' αὐτοῖς εὐρεθέντων πολλοὶ τῶν αἵρετικῶν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐπέστρεψαν.

- 66** ¹ Οὕτω μὲν τὰ τῶν ἑτεροδόξων ἐγκρύμματα βασιλικῶ προστάγματι διελύοντο, ἡλαύνοντό τε οἱ θῆρες οἱ τῆς τούτων δυσσεβείας ἔξαρχοι. Τῶν δ' ὑπὸ τούτων ἠπατημένων οἱ μὲν νόθῳ φρονήματι βασιλικῆς ἀπειλῆς φόβῳ τὴν ἐκκλησίαν ὑπεδύοντο, τὸν καιρὸν κατειρωνευόμενοι, ἐπεὶ καὶ διερευνηῖσθαι τῶν ἀνδρῶν τὰς βίβλους διηγόρευεν ὁ νόμος. Ἠλίσκοντο τ' ἀπειρημένας κακοτεχνίας μετιόντες, οὗ δὴ χάριν πάντα ἔπραττον εἰρωνείᾳ τὴν σωτηρίαν ποριζόμενοι, οἱ δὲ καὶ σὺν ἀληθείᾳ τάχα πον λογισμῷ ἠὺτομόλουν ἐπὶ τὴν τοῦ κρείττονος
- ² ἐλπίδα. Τούτων δὲ τὴν διάκρισιν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν πρόεδροι σὺν ἀκριβείᾳ ποιούμενοι, τοὺς μὲν ἐπιπλάστως προσιέναι πειρωμένους μακρὰν εἴργον τῆς τοῦ Θεοῦ ποιμνης οἷα λύκους κωδίοις ἐγκρυπτομένους προβάτων, τοὺς δὲ ψυχῇ καθαρᾷ τοῦτο πράττοντας δοκιμάζοντες χρόνῳ μετὰ τὴν αὐτάρκη διάπειραν τῷ πλήθει τῶν εἰσαγομένων κατέλεγον.
- ³ Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τῶν δυσφήμων ἑτεροδόξων ἐπράττετο. Τοὺς δὲ γε μηδὲν δυσσεβῆς ἐν δογμάτων διδασκαλία φέροντας, ἄλλως δὲ τῆς κοινῆς ὁμηγύρεως ἀνδρῶν

σας, δηλαδή ὄλων τῶν αἵρετικῶν οἱ εὐκτήριοι οἴκοι, ἂν προσήκη νὰ ὀνομάζωνται εὐκτήριοι, νὰ παραδοθοῦν ἀναντιρρήτως καὶ ἀνυπερθέτως εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, οἱ δὲ λοιποὶ τόποι νὰ περιέλθουν εἰς τὸ δημόσιον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ ἀπολειφθῇ εἰς σὰς καμμία δυνατότης συναθροίσεως, ὥστε ἀπὸ σήμερα αἱ ἀθέμιτοι ὀμάδες σας νὰ μὴ τολμήσουν νὰ συναθροισθοῦν εἰς κανένα τόπον, εἴτε δημόσιον εἴτε ἰδιωτικόν.

Νὰ δημοσιευθῇ τὸ παρὸν διάταγμα».

Πῶς ἀφοῦ εὐρέθησαν εἰς αὐτοὺς ἀπηγορευμένα βιβλία πολλοὶ τῶν αἵρετικῶν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν.

- 66 1 Οὕτω λοιπὸν διελύθησαν οἱ κρυπῶνες τῶν ἑτεροδόξων μὲ βασιλικὸν πρόσταγμα καὶ ἐξεδιώχθησαν τὰ θηρία τὰ ὅποια ἦσαν ἡγέται τῆς δυσσεβείας τούτων. Ἀπὸ τοὺς παραπλανηθέντας δὲ ὑπ' αὐτῶν ἄλλοι μὲν ἀπὸ φόβον ἐκ τῆς βασιλικῆς ἀπειλῆς παρίστανον τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας μὲ νόθον φρόνημα, ἐκμεταλλευόμενοι τὸν καιρὸν, ἐπειδὴ ὁ νόμος προέβλεπε καὶ νὰ ἐρευνῶνται τὰ βιβλία τῶν ἀνδρῶν καὶ μερικοὶ συνελήφθησαν ὡς προβαίνοντες εἰς ἀπηγορευμένας πράξεις, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἔπραττον τὰ πάντα ἐξασφαλίζοντες τὴν σωτηρίαν μὲ τὴν ὑποκρισίαν· ἄλλοι δὲ πάντως προσεχώρουν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ καλυτέρου μὲ εἰλικρινῆ διάθεσιν. Οἱ δὲ προεστῶτες τῶν Ἐκκλησιῶν διενεργοῦντες περὶ αὐτῶν προσεκτικὴν ἔρευναν, τοὺς μὲν ἐπιδιώκοντας νὰ προσέλθουν ὑποκριτικῶς ἐκράτουν μακρὰν τῆς ποιμένης τοῦ Θεοῦ ὡσὰν λύκους σκεπασμένους μὲ προβειὰν, τοὺς πράττοντας δὲ τοῦτο μὲ καθαρὰν ψυχὴν δοκιμάζοντες ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ ἐπαρκῆ ἔλεγχον συγκατέλεγον εἰς τὸ πλῆθος τῶν εἰσαγομένων.
- 3 Τοιαύτη ἦτο ἡ μεταχείρισις τῶν δυσφήμων ἑτεροδόξων. Ἐκείνους δὲ οἱ ὁποῖοι δὲν παρουσίαζον καμμίαν δυσσέβειαν εἰς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἦσαν χωρισμένοι ἀπὸ τὴν κοινὴν ὁμήγυριν λόγῳ ἐπιδράσεως

σχισματικῶν αἰτία διεστῶτας, ἀμελλήτως εἰσεδέχοντο. Οἱ δ' ἀγεληδὸν ὥσπερ ἐξ ἀποικίας ἐπανιόντας τὴν αὐτῶν ἀπελάμβανον πατρίδα, καὶ τὴν μητέρα, τὴν ἐκκλησίαν, ἐπεγίνωσκον, ἥς ἀποπλανηθέντες χρόνιοι σὺν εὐφροσύνῃ καὶ χαρᾷ τὴν εἰς αὐτὴν ἐπάνοδον ἐποιοῦντο, ἠγοῦτό τε τὰ τοῦ κοινοῦ σώματος μέλη καὶ ἁρμονία συνήπτετο μιᾷ, μόνη τε ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία εἰς ἑαυτὴν συνεστραμμένη διέλαμπεν, μηδαμοῦ γῆς αἰρετικοῦ συστήματος μηδὲ σχισματικοῦ λειπομένου. Καὶ τούτου δὲ μόνοι τοῦ μεγάλου κατορθώματος μόνοι τῶν πώποτε τὴν αἰτίαν τὸν Θεὸν ὁ τῷ Θεῷ μεμελημένος βασιλεὺς ἐπεγράφετο.

σχισματικῶν ἀνδρῶν, εἰσεδέχοντο χωρὶς καθυστέρησιν. Αὐτοὶ δὲ ἐπανερχόμενοι ὁμαδικῶς ὡσάν ἀπὸ ἀποικίαν ἀπελάμβανον τὴν πατρίδα των καὶ ἀνεγνώριζον ὡς μητέρα τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀποπλανηθέντες ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπραγματοποίησαν τὴν εἰς αὐτὴν ἐπάνοδον μὲ εὐφροσύνην καὶ χαράν. Οὕτως ἠνώνοντο τὰ μέλη τοῦ κοινοῦ σώματος καὶ συνηρμόζοντο εἰς μίαν ἁρμονίαν, μόνη δὲ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνηνωμένη εἰς ἑαυτὴν διέλαμπεν, ἀφοῦ δὲν εἶχεν ἀπομείνει εἰς κανένα σημεῖον τῆς γῆς αἰρετικὸν ἢ σχισματικὸν σύστημα. Ὁ δὲ θεοσεβὴς βασιλεὺς, ὁ μόνος ἀπὸ τούς ἕως τότε, ἀπέδωκε τὴν αἰτίαν καὶ τοῦ μεγάλου τούτου κατορθώματος εἰς τὸν Θεόν.

Λ Ο Γ Ο Σ Δ'

“Οπως δωρεαῖς καὶ προκοπαῖς ἀξιωμαίων ἐτίμα
τοὺς πλείστους.

- 1 1 Τόσαῦτα πράττων βασιλεὺς ἐπ' οἰκοδομῇ καὶ εὐδο-
ξία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, πάντα τε πρὸς εὐφημον
ἀκοὴν τῆς τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας ἐκτελῶν, οὐδὲ τῶν
ἐκτὸς κατωλιγῶρει πραγμάτων, κἂν τούτοις δ' ἐπαλ-
λήλους καὶ συνεχεῖς ὁμοῦ πᾶσι τοῖς κατ' ἔθνος οἰκοῦσι
παντοίας διετέλει παρέχων εὐεργεσίας, ὧδε μὲν κοινήν
πρὸς ἅπαντας ἐνδεικνύμενος πατρικὴν κηδεμονίαν, ὧ-
δε δὲ τῶν αὐτῶ γνωριζομένων ἕκαστον διαφόροις τι-
μῶν ἀξιώμασιν, πάντα τε τοῖς πᾶσι μεγαλοψύχῳ δια-
νοίᾳ δωρούμενος, οὐδ' ἦν σκοποῦ διαμαρτεῖν τινα, πα-
ρὰ βασιλέως χάριν αἰτοῦντα, οὐδέ τις ἐλπίσας ἀγαθῶν
2 τυχεῖν τοῦ προσδοκηθέντος ἠστόχησεν, ἀλλ' οἱ μὲν χρη-
μάτων, οἱ δὲ κτημάτων περιουσίας ἐτύγχανον, ἄλλοι ὑ-
παρχικῶν ἀξιωμαίων, οἱ δὲ συγκληῆτου τιμῆς, οἱ δὲ τῆς
τῶν ὑπάτων, πλείους δ' ἠγεμόνες ἐχρημάτιζον, κομή-
των δὲ οἱ μὲν πρώτου τάγματος ἠξιοῦντο, οἱ δὲ δευτέ-
ρου, οἱ δὲ τρίτου, διασημοτάτων θ' ὡσαύτως καὶ ἐτέ-
ρων πλείστων ἄλλων ἀξιωμαίων μυριοὶ ἄλλοι μετεῖχον·
εἰς γὰρ τὸ πλείονας τιμᾶν διαφόρους ἐπενόει βασιλεὺς
ἀξίας.

Συγχώρησις τοῦ τετάρτου μέρους τῶν κήνσων.

- 2 “Οπως δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων εὐθυμεῖσθαι
παρεσκεύαζε, σκοπήσειεν ἂν τις ἐξ ἐνὸς βιωφελοῦς καὶ
διὰ πάντων ἐλθόντος εἰσέτι νῦν γνωριζομένου παραδεί-
γματος. Τῶν κατ' ἔτος εἰσφορῶν τῶν ὑπὲρ τῆς χώρας
συντελουμένων τὴν τετάρτην ἀφελὼν μοῖραν, τοῖς τῶν

Λ Ο Γ Ο Σ Δ'

Πῶς ἐτίμα πολλοὺς μὲ δωρεάς καὶ προαγωγὰς εἰς ἀξιώματα.

- 1 1 Ἐνῶ τόσα ἔπραττεν ὁ βασιλεὺς πρὸς οἰκοδομὴν καὶ δόξαν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ προέβαινε εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς διαφήμισιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, δὲν περιεφρόνει οὔτε τὰς κοσμικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως παρεῖχε συνεχῶς παντοειδεῖς εὐεργεσίας εἰς τοὺς κατοίκους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, ἀφ' ἐνὸς μὲν δεικνύων κοινὴν πρὸς ὅλους πατρικὴν κηδεμονίαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τιμῶν μὲ διάφορα ἀξιώματα τοὺς γνωρίμους τοῦ καὶ χορηγῶν ὅλα εἰς ὅλους μὲ μεγαλόψυχον διάθεσιν. Δὲν συνέβαινε κανεὶς νὰ ζητήσῃ χάριν ἀπὸ τὸν βασιλέα καὶ νὰ ἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ του οὔτε νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς ἀπόκτησιν ἀγαθῶν καὶ νὰ ἀστοχήσῃ τῆς προσδοκίας του. Μερικοὶ μὲν ἔλαβον δῶρα εἰς χρήματα, 2 μερικοὶ εἰς κτήματα, ἄλλοι ἐδέχθησαν τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάρχου, ἄλλοι τοῦ συγκλητικοῦ καὶ μερικοὶ τοῦ ὑπάτου, πολλοὶ ἀνεδείχθησαν διοικηταὶ ἐπαρχιῶν καὶ ἄλλοι ἔλαβον τὸν βαθμὸν τοῦ κόμητος πρώτης ἢ δευτέρας ἢ τρίτης τάξεως, πολυάριθμοι δὲ ἄλλοι μετεῖχον πλείστων ἄλλων τιμητικῶν ἀξιωμάτων. Διότι ὁ βασιλεὺς μὲ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ τιμῆσῃ περισσοτέρους ἐπενόει διάφορα ἀξιώματα.

Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ τέταρτον τῆς φορολογίας.

- 2 Πῶς δὲ ἐφρόντιζε νὰ παρασκευάζῃ τὴν εὐημερίαν καὶ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν, θὰ τὸ ἀντιληφθῆ κανεὶς ἀπὸ ἓνα παράδειγμα εὐεργετικὸν δι' ὅλους γενικῶς καὶ εὐγνωμόνως ἀναγνωριζόμενον ἀκόμη ἕως σήμερα. Ἀφαιρέσας τὸ ἓν τέταρτον ἀπὸ τὰς ἐτησίας φορολογικὰς

ἀγρῶν δεσπόταις ἐδωρεῖτο ταύτην, ὡς τῷ λογιζομένῳ τὴν κατ' ἔτος ἀφαίρεσιν διὰ τεττάρων συμβαίνειν ἐνιαυτῶν ἀνεισφόρους γίγνεσθαι τοὺς τῶν ἀγρῶν οἰκῆτορας. Ὁ δὲ νόμος κυρωθὲν κρατῆσάν τε καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον οὐ τοῖς παροῦσι μόνοις, καὶ παισὶν δ' αὐτῶν διαδόχοις τε τοῖς τούτων ἄλληστον καὶ διαιωνίζουσαν παρεῖχε τὴν βασιλέως ἀρχήν.

Ἐξισώσεις καὶ τῶν βεβαρημένων κήνσων.

- 3 Ἐπεὶ δ' ἕτεροι τὰς τῶν πρότερον κρατούντων τῆς γῆς καταμετρήσεις κατεμέμφοντο, βεβαρῆσθαι σφῶν τὴν χώραν καταιτιώμενοι, πάλιν κἀνταῦθα θεσμῷ δικαιοσύνης ἄνδρας ἐξισωτὰς κατέπεμπε τοὺς τὸ ἀζήμιον τοῖς δεηθεῖσι παρέξοντας.

Ὅτι τοῖς ἐν χρηματικαῖς δίκαις ἠττηθεῖσιν αὐτὸς ἐξ οἰκείων ἐχαρίζετο.

- 4 Ἄλλοις δικάσας βασιλεύς, ὡς ἂν μὴ τὸ ληφθὲν παρ' αὐτῷ μέρος ἦττον ἀπαλλάττοιο χαῖρον τοῦ νενικηκότος, ἐξ οἰκείων ἐδωρεῖτο τοῖς νενικημένοις ἄρτι μὲν κτήματα ἄρτι δὲ χρήματα, τοῦ κρατήσαντος δίκην ἐξ ἴσου χαίρειν τὸν ἠττηθέντα παρασκευάζων ὡς ἂν τῆς αὐτοῦ θεᾶς ὄξιωθέντα· μὴ γὰρ ἐξεῖναι ἄλλως τοσοῦτω βασιλεῖ παραστάντα κατηφῆ τινα καὶ λυπηρὸν ἀπαλλάττεσθαι. Οὕτω δ' οὖν ἄμφω φαιδροῖς καὶ μειδιῶσι προσώποις ἀνέλυον τῆς δίκης. Θαῦμα δ' ἐκράτει τοὺς πάντας τῆς βασιλέως μεγαλονοίας.

Σκυθῶν ὑποταγὴ διὰ τοῦ σημείου τοῦ σωτήρος ἡμῶν νικηθέντων.

- 5 1 Τί δέ με χρὴ λόγου πάρεργον ποιεῖσθαι, ὡς τὰ βάρβαρα φύλα τῇ Ρωμαίων καθυπέττατεν ἀρχῇ, ὡς τὰ Σκυ-

είσφορας διὰ τὴν γῆν, τὸ ἐδώριζεν εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν ἀγρῶν, οὕτως ὥστε, ἂν ὑπολογίση κανεῖς ὅτι ἡ ἀφαίρεσις γίνεται κατ' ἔτος, εἶναι ὡς νὰ μένουν οἱ ἀγροὶ ἀφορολόγητοι ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς κάθε τέσσαρα. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἐπικυρωθεῖσα μὲ νόμον καὶ ἐπιβληθεῖσα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, διαιώνιζε τὴν μνήμην τῆς διακυβερνήσεως τοῦ βασιλέως ὄχι μόνον εἰς τὴν παροῦσαν γενεάν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ παιδιὰ αὐτῶν καὶ τοὺς διαδόχους τούτων.

Ἐξισώσεις τῶν βαρειῶν φορολογικῶν εἰσφορῶν.

- 3 Ἐπειδὴ δὲ ἄλλοι παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταμετρήσεις τῶν ἀγρῶν ἀπὸ τοὺς παλαιότερους βασιλεῖς, κατηγοροῦντες ὅτι ἡ γῆ των εἶχεν ἐπιβαρυνθῆ πολὺ, πάλιν καὶ ἐδῶ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοσύνης ἔστειλεν ὑπαλλήλους ἐξισωτάς, διὰ νὰ ἐπανορθώσουν τὴν ζημίαν εἰς τοὺς αἰτοῦντας μὲ τὴν ἀναμέτρησιν.

Ὅτι ἐχορήγει ἀπὸ τὸ ἰδιωτικόν του ταμεῖον εἰς τοὺς ἠττημένους εἰς δίκας χρηματικῆς φύσεως.

- 4 Εἰς περιπτώσεις δικαστικῶν ὑποθέσεων, διὰ νὰ μὴ φύγη ὁ καταδικασθεὶς ὀλιγώτερον ἰκανοποιημένος ἀπὸ τὸν νικητὴν, ὁ βασιλεὺς ἐδώριζεν ἀπὸ τὰ ἰδικά του εἰς τοὺς νικημένους, ἄλλοτε κτήματα, ἄλλοτε χρήματα, ἐπιτρέπων οὕτω εἰς τὸν ἠττηθέντα νὰ εἶναι ἐξ ἴσου μὲ τὸν νικητὴν εὐχαριστημένος, ἀφοῦ ἠξιώθη νὰ παρουσιασθῆ ἐνώπιόν του. Διότι ἄλλως ἐφρόνει ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτρεπτόν νὰ ἀποχωρήσῃ κανεῖς κατηφῆς καὶ λυπημένος, ἀφοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τοιοῦτον βασιλέα. Οὕτω λοιπὸν ἔφευγον ἀπὸ τὴν δίκην καὶ οἱ δύο μὲ φαιδρὰ καὶ χαρούμενα πρόσωπα. Ὅλοι δὲ γενικῶς ἐθαύμαζον διὰ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ βασιλέως.

Ὑποταγὴ τῶν Σκυθῶν, ἠττηθέντων διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

- 5 1 Τί δὲ χρειάζεται νὰ διηγηθῶ, ἔστω καὶ συντόμως, πῶς καθυπέταξεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων τὰ βάρ-

θῶν καὶ Σαυροματῶν γένη μῆπω πρότερον δουλεύειν μεμαθηκότα πρῶτος αὐτὸς ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγε, δεσπότης ἠγεῖσθαι Ρωμαίους καὶ μὴ θέλοντας ἐπαναγκάσας; Σκύθαις μὲν γὰρ καὶ δασμοὺς οἱ πρόσθεν ἐτέλουν ἄρχοντες, Ρωμαῖοί τε βαρβάροις ἐδούλευον εἰσφοραῖς ἐτησίους.

2 Οὐκ ἦν δ' ἄρα οὗτος βασιλεῖ φορητὸς ὁ λόγος, οὐδὲ τῷ νικητῇ καλὸν ἐνομιζέτο τὰ ἴσα τοῖς ἔμπροσθεν προσφέρειν, τῷ δ' αὐτοῦ ἐπιθαρσῶν σωτῆρι τὸ νικητικὸν τρόποιον καὶ τούτοις ἐπανατείνας, ἐν ὀλίγῳ καιρῷ πάντα παρεστήσατο, ἄρτι μὲν τοὺς ἀφηνιῶντας στρατιωτικῇ σωφρονίσας χειρὶ, ἄρτι δὲ λογικαῖς πρεσβείαις τοὺς λοιποὺς ἡμερώσας, ἐξ ἀνόμου τε καὶ θηριώδους βίου ἐπὶ τὸ λογικὸν καὶ νόμιμον μεθαρμοσᾶμενος. Οὕτω δ' οὖν Σκύθαι Ρωμαίοις ἔγνωσάν ποτε δουλεύειν.

Σαυροματῶν ὑποταγὴ προφάσει τῆς τῶν δούλων ἐπαναστάσεως.

6 1 Σαυρομάτας δ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπὸ τοῖς Κωνσταντίνου ποσὶν ἤλαυνεν, ὧδέ πη τοὺς ἄνδρας βαρβαρικῶ φρονήματι γαυρουμένους χειρωσάμενος. Σκυθῶν γὰρ αὐτοῖς ἐπαναστάντων τοὺς οἰκέτας ὥπλιζον οἱ δεσπότες πρὸς ἄμυναν τῶν πολεμίων. Ἐπεὶ δ' ἐκράτουν οἱ δοῦλοι, κατὰ τῶν δεσποτῶν ἤραντο τὰς ἀσπίδας πάντα τε ἤλαυνον τῆς οἰκειάς.

2 Οἱ δὲ λιμένα σωτηρίας οὐκ ἄλλον ἢ μόνον Κωνσταντῖνον εὗραντο, ὁ δὲ οἷα σώζειν εἰδὼς τούτους πάντα ὑπὸ τῇ Ρωμαίων εἰσεδέχετο χώρα, ἐν οἰκείοις τε κατέλεγε στρατοῖς τοὺς ἐπιτηδείους, τοῖς δ' ἄλλοις τῶν πρὸς τὴν ζωὴν εἵνεκα χώρας εἰς γεωργίαν διένεμεν, ὡς ἐπὶ καλῷ τὴν συμφορὰν αὐτοῖς ὁμολογεῖν γεγενῆσθαι ρωμαϊκῆς ἐλευθερίας ἀντὶ βαρβάρου θηριωδίας ἀπολαύουσιν. Οὕτω δὲ Θεὸς αὐτῷ τὰς κατὰ πάν-

1. Ἐδῶ θέβαια πρόκειται περὶ τῶν Γόθων. Βλ. Σωκράτην. Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 18.

βαρα φῦλα, πῶς τὰ ἔθνη τῶν Σκυθῶν καὶ Σαυροματῶν, τὰ ὁποῖα ποτὲ προηγουμένως δὲν εἶχον γνωρίσει ὑποδούλωσιν, πρῶτος αὐτὸς ἔφερεν εἰς ζυγόν, ἀναγκάσας αὐτὰ νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ χωρὶς νὰ θέλουν κυριάρχους τοὺς Ρωμαίους; Οἱ προηγούμενοι μάλιστα βασιλεῖς κατέβαλλον καὶ φόρους εἰς τοὺς Σκύθας¹, οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν δού²λοι τῶν βαρβάρων μὲ ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας. Αὐτὴ ἡ κατάστασις ὅμως δὲν ἦτο ἀνεκτὴ ἀπὸ τὸν βασιλέα, ὁ νικητῆς δὲν ἐθεώρει καλὸν νὰ προσφέρῃ ὅσα καὶ οἱ προηγούμενοι. Ἐχων λοιπὸν θάρρος εἰς τὸν Σωτῆρα του, ἀνύψωσε καὶ ἐναντίον αὐτῶν τὴν νικητήριον σημαίαν καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καθυπέταξε τοὺς πάντας, τοὺς μὲν ἀφηνιῶντας σωφρονίσας μὲ στρατιωτικὴν δύναμιν, τοὺς δὲ ἄλλους ἡμερώσας μὲ εὐγενῶς φερομένας πρεσβείας καὶ μεταστήσας ἀπὸ τὸν ἄνομον καὶ θηριώδη βίον εἰς τὸν λογικὸν καὶ νόμιμον. Οὕτω λοιπὸν διὰ πρώτην φοράν ἔμαθον νὰ δουλεύουν εἰς τοὺς Ρωμαίους οἱ Σκύθαι.

Ἐποταγὴ τῶν Σαυροματῶν ἐξ ἀφορμῆς
τῆς ἐπαναστάσεως τῶν δούλων.

- 6** ¹ Τοὺς δὲ Σαυρομάτας ὠδήγησεν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Κωνσταντίνου ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὑποτάξας τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἐκόμπαζον μὲ βαρβαρικὴν ὑπερηφάνειαν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὄταν τοὺς ἐπετέθησαν οἱ Σκύθαι, οἱ δεσπότες ὤπλισαν τοὺς δούλους πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν πολεμίων. Ἀφοῦ ὅμως οἱ δούλοι ἐπεκράτησαν τῶν εἰσβολέων, ἐσήκωσαν τὰ ὄπλα ἐναντίον τῶν κυρίων των καὶ ² ἐξεδίωξαν ὅλους ἀπὸ τὴν χώραν των. Ἐκεῖνοι δὲ δὲν εὔρον ἄλλον λιμένα σωτηρίας ἀπὸ τὸν Κωνσταντίνον, αὐτὸς δὲ συνηθισμένος νὰ σώζῃ, ἐδέχθη ὅλους τούτους εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ρωμαίων καὶ συγκατέλεξε τοὺς ἰκανοὺς εἰς τὸν ἰδικὸν του στρατόν, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους διένειμε γῆν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς, ὥστε νὰ ὁμολογοῦν ὅτι ἡ συμφορὰ ἐκείνη ἀπέβη πρὸς τὸ καλὸν των, ἐφ' ὅσον ἀντὶ βαρβάρου θηριωδίας ἀπήλαυσαν ρωμαϊκῆς ἐλευθερίας. Πράγματι ὁ Θεὸς ἐδώριζεν εἰς αὐτὸν τὰς

των ἔθνων ἔδωρεῖτο νίκας, ὡς καὶ ἕκοντι ἐθέλειν ὑποτάττεσθαι αὐτῷ παντοῖα φύλα βαρβάρων.

Βαρβάρων διαφόρων πρεσβεῖαι καὶ δωρεαὶ παρ' αὐτοῦ.

- 7 ¹ Συνεχεῖς γοῦν ἀπανταχόθεν οἱ διαπρεσβευόμενοι δῶρα τὰ παρ' αὐτοῖς πολυτελεῆ διεκόμεζον, ὡς καὶ αὐτούς ποτε παρατυχόντας ἡμᾶς πρὸ τῆς αὐλείου τῶν βασιλείων πυλῶν στοιχηδὸν ἐν τάξει περίβλεπτα σχήματα βαρβάρων ἐστῶτα θεάσασθαι, οἷς ἕξαλλος μὲν ἡ στολή, διαλλάττων δ' ὁ τῶν σχημάτων τρόπος, κόμη τε κεφαλῆς καὶ γενείου πάμπολυ διεστῶσα, βλοσυρῶν τε προσώπων βάρβαρος καὶ καταπληκτικὴ τις ὄψις, σωμάτων θ' ἡλικίας ὑπερβάλλοντα μεγέθη· καὶ οἷς μὲν ἐρυθραίνετο τὰ πρόσωπα, οἷς δὲ λευκότερα χιόνος ἦν, οἷς δ' ἐβένου καὶ πίττης μελάντερα, οἱ δὲ μέσης μετεῖχον κρᾶσεως, ἐπεὶ καὶ Βλεμμύων γένη Ἰνδῶν τε καὶ Αἰθιοπῶν, «οἱ διχθὰ δεδαΐαται ἔσχατοι ἀνδρῶν», τῇ τῶν εἰρημένων
- 2 ἐθεωρεῖτο ἱστορία. Ἐν μέρει δὲ τούτων ἕκαστοι ὥσπερ ἐν πίνακος γραφῇ, τὰ παρ' αὐτοῖς τίμια βασιλεῖ προσεκόμιζον, οἱ μὲν στεφάνους χρυσοῦς, οἱ δ' ἐκ λίθων διαδήματα τιμίων, ἄλλοι ξανθοκόμους παῖδας, οἱ δὲ χρυσῶ καὶ ἄνθεσι καθυφασμένας βαρβαρικὰς στολάς, οἱ δ' ἵππους, οἱ δ' ἄσπίδας καὶ δόρατα μακρὰ καὶ βέλη καὶ τόξα, τὴν διὰ τούτων ὑπηρεσίαν τε καὶ συμμαχίαν βουλο-
- 3 μένω βασιλεῖ παρέχειν ἐνδεικνύμενοι. Ἄ δὴ παρὰ τῶν κομιζόντων ὑποδεχόμενος καὶ ἐντάττων, ἀντεδίδου τοσαῦτα βασιλεύς, ὡς ὑφ' ἓνα καιρὸν πλουσιωτάτους ἀποφῆναι τοὺς κομιζομένους, ἐτίμα δὲ καὶ ρωμαϊκοῖς ἀξιώμασι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαφανεστέρους, ὥστ' ἤδη πλείους τὴν ἐνταυθοῖ στέργειν διατριβὴν ἐπανόδου τῆς εἰς τὰ οἰκεῖα λήθην πεποιημένους.

νίκας ἐναντίον ὄλων τῶν ἔθνῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἐκουσίως νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτὸν τὰ διάφορα φύλα τῶν βαρβάρων.

Πρεσβεῖαι διαφόρων βαρβάρων καὶ δωρεαὶ
παρ' αὐτοῦ πρὸς αὐτάς.

- 7 1 Πράγματι αἱ πρεσβεῖαι ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη ἦσαν συνεχεῖς, προσκομίζουσαι πολυτελῆ δῶρα. Συνέβη κάποτε καὶ ἡμεῖς προσωπικῶς εὕρισκόμενοι πρὸ τῆς αὐλῆς τῶν βασιλικῶν πυλῶν νὰ ἴδωμεν περιβλέπτους ὀμάδας βαρβάρων νὰ ἴστανται κατὰ τάξιν εἰς σειρὰν. Ἡ διακόσμησις των ἦτο παρηλλαγμένη, ὁ συρμός τῶν ἐνδυμάτων διάφορος, ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ γένειον ἀνόμοια, ἡ ὄψις τῶν βλοσυρῶν προσώπων βάρβαρος καὶ φοβερὰ, τὸ σωματικὸν ἀνάστημα ὑπερβολικόν. Καὶ τὰ πρόσωπα ἄλλων μὲν ἦσαν ἐρυθρῶπά, ἄλλων δὲ λευκότερα χιόνος, ἄλλων μελανώτερα ἀπὸ ἔβενον καὶ πίσσαν, ἄλλων δὲ μέσου χρωματισμοῦ· διότι μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων εἰς αὐτὴν τὴν ἔκθεσιν ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ κανεῖς ἐκπροσώπους καὶ τῶν Βλεμμύων, τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Αἰθιοπῶν, «οἱ ὅποιοι εἶναι διαχωρισμένοι, οἱ πλέον ἀπομακρυσμένοι τῆς ἀνθρωπότητος»². Ὅλοι αὐτοὶ μὲ τὴν σειρὰν των προσεκόμιζον εἰς τὸν βασιλέα τὰ πολυτίμα δῶρα των, ὡς εἰς Ζωγραφίαν πίνακος, οἱ μὲν στεφάνους χρυσοῦς, οἱ δὲ διαδήματα ἀπὸ πολυτίμους λίθους, ἄλλοι Ξανθόμαλλα παιδία, ἄλλοι βαρβαρικὰς στολὰς ὑφασμένας μὲ χρυσὸν καὶ ἄνθη, ἄλλοι ἵππους, ἄλλοι ἀσπίδας καὶ δόρατα μακρὰ καὶ βέλη καὶ τόξα, δεικνύοντες μὲ αὐτὰ ὅτι προσφέρουν τὴν ὑπηρεσίαν καὶ συμμαχίαν εἰς τὸν βασιλέα, διὰ νὰ τὴν ἀποδεχθῇ, ἂν θέλῃ. Ὁ βασιλεὺς δὲ δεχόμενος ταῦτα ἀπὸ τοὺς κομιστάς καὶ ταξινομῶν καταλλήλως ἀνταπέδιδε τόσα, ὥστε διαμιᾶς νὰ καθιστᾶ πλουσιωτάτους τοὺς κομιστάς, ἐτίμα δὲ καὶ μὲ ρωμαϊκὰ ἀξιώματα τοὺς ἐπισημοτέρους μεταξὺ αὐτῶν, ὥστε πολλοὶ νὰ προτιμοῦν τὴν ἐδῶ παραμονήν, λησμονοῦντες τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν χώραν των.

“Οτι καὶ πρεσβευσαμένω τῷ Περσῶν βασιλεῖ
περὶ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν ἔγραψεν.

- 8 Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Περσῶν βασιλεὺς Κωνσταντίνω γνωρίζεσθαι διὰ πρεσβείας ἡξίου δῶρά τε καὶ οὗτος σπονδῶν φιλικῶν διεπέμπετο σύμβολα, ἔπραττε τὰς συνθήκας κατὰ τούτῳ βασιλεύς, ὑπερβολῇ φιλοτίμῳ τὸν τῆς τιμῆς προαρξάμενον νικῶν ταῖς ἀντιδόσεσι. Πυθόμενος γέ τοι παρὰ τῷ Περσῶν ἔθνει πληθύνειν τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας λαοὺς τε μυριάνδρους ταῖς Χριστοῦ ποιμναις ἐναγελάζεσθαι, χαίρων ἐπὶ τῇ τούτων ἀκοῇ, οἶά τις κοινὸς τῶν ἀπανταχοῦ κηδεμῶν πάλιν κἀνταῦθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἀπάντων ἐποιεῖτο πρόνοϊαν. Οἰκείαις δ’ οὖν αὐτὸς καὶ τοῦτο παραστήσει φωναῖς δι’ ὧν πρὸς τῶν Περσῶν βασιλέα διεπέμψατο γραμμάτων, σὺν ἐμμελείᾳ τῇ πάσῃ καὶ ἐπιστρεφείᾳ τοὺς ἄνδρας αὐτῷ παρατιθέμενος. Φέρεται μὲν οὖν ρωμαία γλώττη παρ’ αὐτοῖς ἡμῖν καὶ τοῦτο τὸ βασιλέως ιδιόγραφον γράμμα, μεταβληθὲν δ’ ἐπὶ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν γνωριμώτερον γένοιτ’ ἂν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὧδέ πη περιέχον.

Κωνσταντίνου Αὐγούστου πρὸς Σαπώρην τὸν βασιλέα Περσῶν ὁμολογοῦντος εἰς Θεὸν καὶ Χριστὸν εὐσεβέστατα.

- 9 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς Σαπώρην τὸν βασιλέα Περσῶν περὶ τῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ προνοίας.
«Τὴν θεῖαν πίστιν φυλάσσων τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς μεταλαγχάνω. Τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ ὀδηγούμενος τὴν θεῖαν πίστιν ἐπιγινώσκω. Τοιγάρτοι τούτοις, ὡς τὰ πράγματα βεβαιοῖ, τὴν ἀγιωτάτην θρησκείαν γνωρίζω. Διδάσκαλον τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ἁγίου Θεοῦ ταύτην τὴν λατρείαν ἔχειν ὁμολογῶ. Τούτου τοῦ Θεοῦ τὴν δύ-

3. Βλ. σχετικῶς καὶ Σωζομενόν, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 15. Βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἦτο ὁ Σαπῶρ Β' (310-381).

4. Βλ. τὴν ἐπιστολὴν εἰς Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 25. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μαρτυρεῖ καλὴν γνῶσιν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τῶν Περσῶν.

Ἔγραψε καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔστειλε πρεσβείαν, περὶ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν.

8 Ὄταν δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν³ ἐζήτησε διὰ πρεσβείας νὰ γνωρισθῇ μὲ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἔστειλε δῶρα καὶ αὐτὸς ὡς σύμβολα φιλίας, ὁ βασιλεὺς συνῆψε συνθήκην καὶ μὲ αὐτόν, νικῶν μὲ τὰ ἀντίδωρά του τὸν ἀρχίσαντα πρῶτον τὴν τιμὴν κατὰ ὑπερβολὴν ἀμίλλης. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι εἰς τὸ κράτος τῶν Περσῶν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἐπληθύνοντο καὶ ὅτι μεγάλα πλήθη ἦσαν συγκατειλεγμένα εἰς τὰς ποιμένας τοῦ Χριστοῦ, χαρούμενος δι' αὐτὴν τὴν πληροφορίαν, ἐλάμβανε πρόνοιαν καὶ ἐδῶ ὑπὲρ τῶν ὄλων ὡσάν κοινὸς κηδεμῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Θὰ παραστήσῃ δὲ καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ ἰδικούς του λόγους διὰ τοῦ γράμματος τὸ ὁποῖον ἔστειλε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, συνιστῶν τοὺς ἀνθρώπους μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα. Τὸ ἰδιόγραφον δὲ τοῦτο γράμμα τοῦ βασιλέως σώζεται εἰς τὸ ἀρχεῖον μας εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, μεταφρασμένον δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θὰ ἠδύνατο νὸ γίνῃ εὐρύτερον γνωστόν. Τοῦτο εἶναι τὸ περιεχόμενον του.

Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου πρὸς τὸν βασιλέα Σαπῶρ εἰς τὴν ὁποίαν ὁμολογεῖ εὐλαβέστατα τὴν εἰς Θεὸν καὶ Χριστὸν πίστιν⁴.

9 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Σαπῶρ βασιλέα τῶν Περσῶν περὶ προνοίας διὰ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ.
«Φυλάσσω τὴν θεῖαν πίστιν, εἶμαι μέτοχος τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας. Καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐπιγινώσκω τὴν θεῖαν πίστιν. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον, ὅπως μαρτυροῦν τὰ πράγματα, ἀναγνωρίζω τὴν ἀγιωτάτην θρησκείαν. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι διδάσκαλον τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ἀγίου Θεοῦ ἔχω αὐτὴν τὴν λατρείαν. Ἐχων σύμμαχον τὴν δύναμιν τούτου τοῦ Θεοῦ, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ ὠκεανοῦ διήγειρα κατὰ σειρὰν ὅλα τὰ ἔθνη

ναμιν ἔχων σύμμαχον, ἐκ τῶν περάτων τοῦ ὠκεανοῦ ἀρξάμενος πᾶσαν ἐφεξῆς τὴν οἰκουμένην βεβαίοις σωτηρίας ἐλπίσι διήγειρα, ὡς ἅπαντα ὅσα ὑπὸ τοσοῦτοις τυράννοις, δεδουλωμένα ταῖς καθημεριναῖς συμφοραῖς ἐνδόντα ἐξίτηλα ἐγεγόνει, ταῦτα προσλαβόντα τὴν τῶν κοινῶν ἐκδικίαν ὡσπερ ἔκ τινος θεραπείας ἀναζωπυρωθῆναι. Τοῦτον τὸν Θεὸν πρεσβεύω, οὗ τὸ σημεῖον ὁ τῷ Θεῷ ἀνακείμενός μου στρατὸς ὑπὲρ τῶν ὤμων φέρει, καὶ ἐφ' ἅπερ ἂν ὁ τοῦ δικαίου λόγος παρακαλῆ κατευθύνεται, ἐξ αὐτῶν δ' ἐκείνων περιφανέσι τροπαίοις αὐτίκα τὴν χάριν ἀντιλαμβάνω. Τοῦτον τὸν Θεὸν ἀθανάτῳ μνήμῃ τιμᾶν ὁμολογῶ, τοῦτον ἀκραιφνεῖ καὶ καθαρᾷ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἀνωτάτω τυγχάνειν ὑπεραυγάζομαι».

Ἔτι κατὰ εἰδώλων καὶ περὶ Θεοῦ δοξολογίας.

- 10 «Τοῦτον ἐπικαλοῦμαι γόνυ κλίνας, φεύγων μὲν πᾶν αἶμα βδελυκτὸν καὶ ὄσμᾶς ἀηδεῖς καὶ ἀποτροπαίους, πᾶσαν δὲ γεώδη λαμπηδόνα ἐκκλίνων, οἷς ἅπασιν ἢ ἀθέμιτος καὶ ἄρρητος πλάνη χραينوμένη πολλοὺς τῶν ἔθνῶν καὶ ὅλα γένη κατέρριπεν τοῖς κατωτάτω μέρεσι παρα-
2 δοῦσα. Ἄ γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς προνοία τῶν ἀνθρώπων διὰ φιланθρωπίαν οἰκείαν χρείας ἔνεκα εἰς τοῦμφανές παρήγαγε, ταῦτα πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιθυμίαν ἔλκεσθαι οὐδαμῶς ἀνέχεται, καθαρὰν δὲ μόνην διάνοιαν καὶ ψυ-
3 χὴν ἀκηλίδωτον παρὰ ἀνθρώπων ἀπαιτεῖ, τὰς τῆς ἀρε-
4 τῆς καὶ εὐσεβείας πράξεις ἐν τούτοις σταθμώμενος. Ἐπιεικειᾶς γὰρ καὶ ἡμερότητας ἔργοις ἀρέσκειται, πράους φιλῶν, μισῶν τοὺς ταραχώδεις, ἀγαπῶν πίστιν, ἀπιστίαν κολάζων, πᾶσαν μετὰ ἀλαζονείας δυναστείαν καταρρηγνύς, ὕβριν ὑπερηφάνων τιμωρεῖται, τοὺς ὑπὸ τύφου ἐπαιρομένους ἐκ βάθρων ἀναιρεῖ, ταπεινόφροσι
καὶ ἀνεξικάκοις τὰ πρὸς ἀξίαν νέμων. Οὕτω καὶ βασιλείαν δικαίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος ταῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐπικουρίαις κρατύνει, σύνεσιν τε βασιλικὴν τῷ γαληναίῳ τῆς εἰρήνης διαφυλάττει».

τῆς οἰκουμένης εἰς τὴν βεβαίαν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, ὥστε ὅλα ὅσα, ὑποδουλωμένα ὑπὸ τόσον ἀγρίους τυράννους καὶ καμπτόμενα ὑπὸ καθημερινὰς συμφορὰς, κατεστρέφοντο, αὐτὰ δεχθέντα τὴν κοινὴν προστασίαν νὰ ἀναζωογονηθοῦν ὡσάν ἀπὸ κάποιαν θεραπείαν. Τοῦτον τὸν Θεὸν σέβομαι, τοῦ ὁποίου τὸ σημεῖον φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων ὁ εἰς τὸν Θεὸν ἀφωσιωμένος στρατός μου καὶ κατευθύνεται ὅπου ὁ λόγος τοῦ δικαίου ἀπαιτεῖ, ἀπὸ τοὺς ἰδίους δὲ αὐτοὺς ἀντιλαμβάνω τὴν χάριν διὰ περιφανῶν νικῶν. Τοῦτον τὸν Θεὸν ὁμολογῶ ὅτι τιμῶ μὲ ἀδιάκοπον μνήμην, τοῦτον τὸν Θεὸν ἀντικρύζω μὲ ἀκραιφνῆ καὶ καθαρὰν διάνοιαν εὐρισκόμενον εἰς τὰ ὑψιστα».

Περαιτέρω περὶ εἰδῶλων καὶ περὶ δοξολογίας Θεοῦ.

- 10 «Τοῦτον ἐπικαλοῦμαι γονυκλινῆς, ἀποφεύγων μὲ πᾶν βδελυκτὸν αἷμα καὶ ἀηδεῖς καὶ ἀποτροπαίους ὀσμάς, παρεκκλίνων ἀπὸ πᾶσαν γήινην φλόγα. Μολυσμένη μὲ ὅλα αὐτὰ ἢ ἀθέμιτος καὶ ἀσεβῆς πλάνη, κατέρριψε καὶ παρέδωσεν εἰς τὰ καταχθόνια πολλοὺς ἀπὸ τὰ ἔθνη καὶ
- 2 ὀλόκληρα γένη. Διότι ὅσα παρήγαγε φανερά ὁ Θεὸς τῶν ὄλων ἀπὸ φιλανθρωπίαν του πρὸς χρῆσιν ὄλων τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀνέχεται νὰ διαστρέφονται πρὸς ἰκανοποιῆσθαι τῆς ἐπιθυμίας ἐκάστου, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μόνον καθαρὰν διάνοιαν καὶ ἀκηλίδωτον ψυχὴν, σταθμίζων μὲ αὐτὰ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας.
- 3 Διότι ἀρέσκεται εἰς ἔργα καλωσύνης καὶ ἡμερότητος, ἀγαπῶν τοὺς πρᾶους, μισῶν τοὺς ταραχοποιούς, ἐκτιμῶν τὴν πίστιν, τιμωρῶν τὴν ἀπιστίαν, κρημνίζων πᾶσαν ἀλαζονικὴν δύναμιν, τιμωρῶν τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων, καταρρίπτει ἐκ βάθρων τοὺς κατεχομένους ἀπὸ ἔπαρσιν, ἐνῶ ἀπονέμει τὰ πρέποντα ἀγαθὰ εἰς τοὺς ταπεινάφρονας καὶ ἀνεξικάκους.
- 4 Οὕτω ἐκτιμῶν μεγάλως καὶ τὴν δικαίαν βασιλείαν, τὴν ἐνισχύει μὲ τὴν συμπαραστάσιν του καὶ διαφυλάσσει τὴν βασιλικὴν σύνεσιν εἰς τὴν γαληνίαν εἰρήνην».

Ἔτι κατὰ τυράννων καὶ διωκτῶν καὶ περὶ
 Οὐαλεριανοῦ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος.

- 11 ¹ «Οὐ μοι δοκῶ πλανᾶσθαι, ἀδελφέ μου, τοῦτον ἓνα
 Θεὸν ὁμολογῶν πάντων ἀρχηγὸν καὶ πατέρα, ὃν πολλοὶ
 τῶν τῆδε βασιλευσάντων μανιώδεσι πλάναις ὑπαχθέν-
 τες ἐπεχείρησαν ἀρνήσασθαι, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἅπαν-
 τας τοιοῦτον τιμωρὸν τέλος κατανάλωσεν, ὡς πᾶν τὸ
 μετ' ἐκείνους ἀνθρώπων γένος τὰς ἐκείνων συμφορὰς
 ἀντ' ἄλλου παραδείγματος τοῖς παρὰ τούτοις τὰ ὅμοια
 2 ζηλοῦσι τίθεσθαι. Τούτων δ' ἐκείνων ἓνα ἠγοῦμαι γε-
 γονέναι, ὃν ὥσπερ τις σκηπτὸς ἢ θεία μῆνις τῶν τῆδε
 ἀπελάσασα τοῖς ὑμετέροις μέρεσι παραδέδωκεν, τῆς ἐπ'
 αὐτῷ αἰσχύνης πολυθρύλητον τὸ παρ' ὑμῖν τρόπαιον ἀ-
 ποφήναντα».

Ἔτι τῶν μὲν διωκτῶν εἶδεν τὰς πτώσεις, εὐθυμεῖ
 δὲ νῦν διὰ τὴν τῶν Χριστιανῶν εἰρήνην.

- 12 «Ἄλλὰ γὰρ ἔοικεν εἰς καλὸν προκεχωρηκέναι τὸ καὶ
 ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι τὴν τῶν τοιούτων τιμωρίαν πε-
 ριφανῆ δειχθῆναι. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἐκείνων τὰ
 τέλη τῶν ἑναγχος ἀθεμίτοις προστάγμασι τὸν τῷ Θεῷ
 ἀνακείμενον λαὸν ἐκπραξάντων. Διὸ δὴ καὶ πολλὴ χά-
 ρις τῷ Θεῷ, ὅτι τελεία προνοία πᾶν τὸ ἀνθρώπινον τὸ
 θεραπεῦον τὸν θεῖον νόμον, ἀποδοθείσης αὐτοῖς τῆς εἰ-
 ρήνης, ἀγάλλεται καὶ γαυριᾷ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡμῖν αὐ-
 τοῖς πέπεισμαι ὡς ὅτι κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα ἔχειν
 ἅπαντα, ὅποτε διὰ τῆς ἐκείνων καθαρᾶς τε καὶ δοκίμου
 θρησκείας ἐκ τῆς περὶ τὸ θεῖον συμφωνίας πάντας εἰς
 ἑαυτὸν ἀγείρειν ἀξιοῖ».

Παρακλήσεις ὥστε τοὺς παρ' αὐτῷ χριστιανοὺς
 ἀγαπᾶν.

- 13 «Τούτω τῷ καταλόγῳ τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ τῶν

5. Εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ Βαλεριανός, συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἀπὸ
 τοῦς Πέρσας εἰς μάχην τὸ 259 καὶ ἀποθανὼν εἰς χεῖρας τῶν ἐντὸς
 ὀλίγου.

Προσέτι περί τυράννων καὶ διωκτῶν καὶ περὶ
τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Βαλεριανοῦ.

- 11 1 «Δέν νομίζω ὅτι πλανῶμαι, ἀδελφέ μου, ὁμολογῶν τοῦ-
τον τὸν ἕνα Θεὸν ἀρχηγὸν πάντων καὶ πατέρα, τὸν ὁ-
ποῖον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐδῶ βασιλεύσαντας παρασυρμένοι
εἰς μανιώδεις πλάνας ἐπεχείρησαν ν' ἀρνηθοῦν. Ἄλλ' ὁ-
λους ἐκείνους ἠφάνισεν εἰς τόσον τιμωρὸς θάνατος,
ᾧστε ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀντὶ
ἄλλου παραδείγματος νὰ χρησιμοποιοῦν τὰς ἰδικὰς των συμ-
φορὰς δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ζηλεύουν παρομοίαν μὲ αὐ-
2 τοὺς διαγωγὴν. Ἐνα δὲ ἀπὸ αὐτοὺς θεωρῶ ἐκείνον τὸν
ὁποῖον ἡ θεία μῆνις ἀπελάσασα ὡσάν κεραυνὸς ἀπὸ ἐδῶ
παρέδωσεν εἰς τὰ ἰδικὰ σας μέρη^β καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ τα-
πείνωσις κατέστησεν ἐνδοξότερον τὸν θρίαμβὸν σας».

Ἔστι τῶν μὲν διωκτῶν εἶδε τὴν πτῶσιν,
τώρα δὲ εὐθυμεῖ διὰ τὴν εἰρήνην τῶν Χριστιανῶν.

- 12 «Φαίνεται ὅμως εὐχάριστον τὸ γεγονός ὅτι ἡ τιμωρία
τῶν τοιοῦτων ἀνθρώπων ἐξεδηλώθη περιφανῶς καὶ κατὰ
τοὺς χρόνους μας. Πράγματι παρηκολούθησα καὶ ἐγὼ
ὁ ἴδιος τὰ τέλη ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προσφάτως ἐξωλόθρευ-
σαν μὲ ἀθέμιτα προστάγματα τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸν
Θεὸν λαόν. Διὰ τοῦτο μάλιστα χρεωστοῦμεν πολλὴν εὐ-
γνωμοσύνην εἰς τὸν Θεόν, διότι κατὰ τὴν ἐξαιρετικὴν πρό-
νοιάν του ὅλοι οἱ ἄνθρωποι οἱ θεραπεύοντες τὸν θεῖον
νόμον ἀποκτήσαντες τὴν εἰρήνην ἀγάλλονται καὶ ἐνθου-
σιοῦν. Ἐκ τούτου εἶμαι πεπεισμένος ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς
ἰδίους ὅλα ἔχουν κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα, καθ' ὅσον
τὸ θεῖον διὰ τῆς καθαρᾶς καὶ εὐσεβοῦς θρησκευτικῆς
λατρείας ἐκείνων καὶ διὰ τῆς συμφωνίας των ὡς πρὸς τὸν
χαρακτήρα του, ἀξιῶναι νὰ συναθροίσῃ γύρω του ὅλους».

Παράκλησις πρὸς αὐτὸν νὰ ἀγαπᾶ τοὺς εἰς τὴν
χώραν του Χριστιανοὺς.

- 13 «Σκέψου πόσον εὐχαριστοῦμαι πληροφορούμενος ὅτι

χριστιανῶν (ὑπὲρ γὰρ τούτων ὁ πᾶς μοι λόγος), πῶς οἶμι με ἠδεσθαι ἀκούοντα ὅτι καὶ τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπὶ πλείστον, ὥσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ, κεκόσμηται. Σοὶ τ' οὖν ὡς ὅτι κάλλιστα ἐκείνοις θ' ὡσαύτως ὑπάρχοι τὰ κάλλιστα, ὅτι σοὶ κἀκεῖνοι. Οὕτω γὰρ ἔξεις τὸν τῶν ὄλων δεσπότην πατέρα Θεὸν ἵλεω καὶ εὐμενῆ. Τούτους τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθεμαι τοὺς αὐτοὺς τούτους, ὅτι καὶ εὐσεβεία ἐπίσημος εἶ, ἐγχειρίζων τούτους ἀγάπα ἀρμοδίως τῇ σεαυτοῦ φιλανθρωπία· σαυτῷ τε γὰρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις διὰ τῆς πίστεως τὴν χάριν».

“Ὅπως Χριστιανοῖς μὲν ἦν εἰρήνη σπουδῆ τῶν
Κωνσταντίνου προσευχῶν.

14 Οὕτω δὴ λοιπὸν τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἔθνῶν ὥσπερ ὑφ' ἐνὶ κυβερνήτῃ διευθυνομένων καὶ τὴν ὑπὸ τῷ θεράποντι τοῦ Θεοῦ πολιτείαν ἀσπαζομένων, μηδενὸς μηκέτι παρενοχλοῦντος τὴν Ρωμαίων ἀρχήν, ἐν εὐσταθεῖ καὶ ἀταράχῃ βίῳ τὴν ζωὴν διῆγον οἱ πάντες. Βασιλεὺς δὲ κρίνας αὐτῷ μεγάλα συντείνειν πρὸς τὴν τῶν ὄλων φυλακὴν τὰς τῶν θεοσεβῶν εὐχάς, ταύτας ἀναγκαίως ἐπορίζετο αὐτὸς θ' ἰκέτης γιγνόμενος τοῦ Θεοῦ τοῖς τε τῶν ἐκκλησιῶν προέδροις τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ λιτὰς ποιεῖσθαι ἐγκελευόμενος.

“Ὅτι καὶ ἐν νομίμασι καὶ ἐν εἰκόσιν ὡς
εὐχόμενος ἑαυτὸν ἐχάραττεν.

15 1 “Ὅση δ' αὐτοῦ τῇ ψυχῇ πίστεως ἐνθέου ὑπεστήρικτο δύναμις, μάθοι ἄν τις καὶ ἐκ τοῦδε λογιζόμενος, ὡς ἐν τοῖς χρυσοῖς νομίμασι τὴν αὐτὸς αὐτοῦ εἰκόνα ὧδε γράφεσθαι διετύπου, ὡς ἄνω βλέπειν δοκεῖν ἀνατεταμένως
2 πρὸς Θεὸν τρόπον εὐχομένου. Τούτου μὲν οὖν τὰ ἔκτυ-

καὶ τῆς Περσίδος αἱ καλύτεραι περιοχαὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν στολίζονται, ὅπως τὸ ἐπιθυμῶ, ἀπὸ ἀνθρώπους αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ἐννοῶ τοὺς Χριστιανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀποβλέπει ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπιστολή. Εὐχομαι λοιπὸν εἰς σέ τὰ κάλλιστα, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς ἐκείνους τὰ κάλλιστα, διότι ἰδικοί σου εἶναι καὶ ἐκεῖνοι. Διότι οὕτω θὰ ἔχῃς ἴλεων καὶ εὐμενῆ τὸν δεσπότην τῶν ὄλων πατέρα Θεόν. Αὐτοὺς λοιπὸν, ἐπειδὴ εἶσαι τόσον σπουδαῖος, σοῦ συνιστῶ· τούτους ἀκριβῶς, ἐπειδὴ διακρίνεσαι διὰ τὴν ἑξαίρετον εὐσέβειάν σου, σοῦ ἐμπιστεύομαι· τούτους ἀγαπᾶ κατ' ἀξίαν τῆς φιλανθρωπίας σου. Διότι διὰ τῆς ἐκφράσεως τοιαύτης πίστεως θὰ δώσης καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν σου καὶ εἰς ἡμᾶς ἀπερίγραφτον χάριν».

Πῶς οἱ Χριστιανοὶ ἀπήλαυον εἰρήνης διὰ τῶν ἐνθέρμων προσευχῶν τοῦ Κωνσταντίνου.

- 14 Οὕτω λοιπὸν, καθὼς τὰ ἔθνη εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς οἰκουμένης διηυθύνοντο ὡσάν ἀπὸ ἓνα κυβερνήτην καὶ ἀπεδέχοντο τὴν διακυβέρνησιν ἀπὸ τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ κανεὶς πλέον δὲν παρηνώχλει τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Ρωμαίων, ὅλοι οἱ πολῖται διηγὸν τὸν βίον των μὲ εὐστάθειαν καὶ ἀταραξίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς κρίνας ὅτι αἱ εὐχαὶ τῶν θεοσεβῶν συντελοῦν μεγάλως εἰς τὴν διαφύλαξιν ὄλων τῶν ἀγαθῶν, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὰς ἐξασφαλίσῃ, ἀφ' ἑνὸς μὲν γινόμενος ὁ ἴδιος ἰκέτης τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ παραγγέλλων εἰς τοὺς προεστῶτας τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ προσφέρουν δεήσεις ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ἔτι παρίστανε τὸ πρόσωπόν του καὶ εἰς νομίσματα καὶ εἰς εἰκόνας προσευχόμενον.

- 15 ¹ Πόσον μεγάλη δὲ δύναμις ἐνθέου πίστεως ἦτο ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν του, θὰ ἠδύνατο νὰ μάθῃ κανεὶς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦτο, ὅτι ὤρισεν ὁ ἴδιος διὰ τὴν εἰκόνα του νὰ ζωγραφίζεται εἰς τὰ χρυσᾶ νομίσματα οὕτως ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι ἔχει τὰ βλέμματά του ἀνατεταμένα ἄνω πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ προσευχομένου. Τὰ ἐκτυ-
- ²

πώματα καθ' ὅλης τῆς Ρωμαίων διέτρεχεν οἰκουμένης. Ἐν αὐτοῖς δὲ βασιλείοις κατὰ τινὰς πόλεις ἐν ταῖς εἰς τὸ μετέωρον τῶν προπύλων ἀνακειμέναις εἰκόσιν ἕστῶς ὄρθιος ἐγράφετο, ἄνω μὲν εἰς οὐρανὸν ἐμβλέπων τὸ χεῖρε δ' ἀνατεταμένος εὐχομένου σχήματι.

“Οτι καὶ ἐν εἰδωλείοις εἰκόνας αὐτοῦ
θεῖναι νόμῳ διεκώλυσεν.

16 Ὡδε μὲν οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν κἂν ταῖς γραφαῖς εὐχόμενον ἀνίστη. Νόμῳ δ' ἀπειργεν εἰκόνας αὐτοῦ ἐν εἰδώλων ναοῖς ἀνατίθεσθαι, ὡς μηδὲ μέχρι σκιαγραφίας τῇ πλάνῃ τῶν ἀπειρημένων μολῦνοιτο.

Ἐν παλατίῳ προσευχαὶ καὶ θείων γραφῶν ἀναγνώσεις.

17 Σκέψαιτο δ' ἂν τις τὰ τούτων σεμνότερα διαγνοὺς ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις Ἐκκλησίας Θεοῦ τρόπον διέθετο, σπουδῆς ἐξάρχων αὐτὸς τῶν ἔνδον ἐκκλησιαζομένων· μετὰ χεῖρᾶς γέ τοι λαμβάνων τὰς βίβλους τῇ τῶν θεοπνεύστων λογίων θεωρίᾳ προσανεῖχε τὸν νοῦν, εἴτ' εὐχὰς ἐνθέσμους σὺν τοῖς τὸν βασιλείον οἶκον πληροῦσιν ἀπεδίδου.

Τῆς Κυριακῆς τὴν ἡμέραν καὶ παρασκευῆς
νομοθεσία τιμᾶν.

18 1 Καὶ ἡμέραν δ' εὐχῶν ἡγεῖσθαι κατάλληλον τὴν κυρίαν ἀληθῶς καὶ πρώτην ὄντως Κυριακὴν τε καὶ σωτήριον διετύπου. Καὶ ἀρετῇ πάσῃ κόσμιοι ἄνδρες φύλακες τοῦ παντὸς οἴκου καθίσταντο, δορυφόροι τε, πιστοὶ σωματοφύλακες, τρόποις εὐνοίας πιστῆς καθωπλισμένοι, βασιλέα διδάσκαλον εὐσεβῶν ἐπεγράφοντο τρόπων, τιμῶντες οὐχ ἤττον καὶ αὐτοὶ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν

πώματα τούτου βεβαίως ἐκυκλοφόρουν εἰς ὀλόκληρον τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Εἰς δὲ τὰ ἀνάκτορα μερικῶν πόλεων, εἰς τὰς συνθέσεις αἱ ὁποῖαι ἠπλώνοντο ἐπάνω ἀπὸ τὰ προύλαια, ἐζωγραφίζετο ὀλόκληρος ὄρθιος, ἐμβλέπων ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἔχων τὰς χεῖρας ἀνατεταμένας εἰς σχῆμα προσευχομένου.

ᾠτι μὲ νόμον ἀπηγόρευσε νὰ τοποθετοῦν εἰκόνας του εἰς τὰ εἰδωλεῖα.

- 16** Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν παρίστανεν ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἰς τὰς ζωγραφίας προσευχόμενον. Διὰ νόμου δὲ ἀπηγόρευε νὰ ἀφιερώνουν εἰκόνας του εἰς τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων, ὥστε νὰ μὴ μολύνεται οὔτε κατὰ τὰς σκιαγραφίας ἀπὸ τὴν πλάνην τῶν ἀπηγορευμένων δεισιδαιμονιῶν.

Προσευχαὶ εἰς τὸ παλάτιον καὶ ἀναγνώσεις
θεῖων Γραφῶν.

- 17** Θὰ διέκρινε δὲ τὰ ἀκόμη σοβαρώτερα ἀπὸ αὐτὰ ὁποῖος ἐγνώριζεν ὅτι μέσα εἰς τὰ ἀνάκτορα εἶχε διευθετήσῃ χῶρον ὡσάν ἐκκλησίαν Θεοῦ, προεξάρχων ὁ ἴδιος τοῦ ζήλου τῶν ἐκκλησιαζομένων εἰς αὐτόν. Λαμβάνων εἰς χεῖρας του τὰς βίβλους, ἀφιέρωνε τὸν νοῦν του εἰς τὴν θεωρίαν τῶν θεοπνεύστων λογίων καὶ ἔπειτα ἀνέπεμπε καθιερωμένας εὐχὰς μαζὶ μὲ ὅλα τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

Νομοθέτησις νὰ τιμῶνται αἱ ἡμέραι τῆς Κυριακῆς
καὶ τῆς Παρασκευῆς.

- 18** ¹ ᾠρισε δὲ νὰ θεωρῆται καὶ ἡμέρα κατάλληλος διὰ προσευχὰς ἡ κυρία καὶ πράγματι πρώτη, ἡ Κυριακὴ καὶ σωτήριος. Φύλακες ὀλοκλήρου τοῦ οἴκου ἐτοποθετήθησαν ἀπὸ αὐτόν διάκονοι καὶ λειτουργοὶ καθιερωμένοι εἰς τὸν Θεόν, ἄνδρες στολισμένοι μὲ σεμνότητα βίου καὶ πᾶσαν ἀρετὴν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου δορυφόροι, πιστοὶ σωματοφύλακες ὡπλισμένοι μὲ τρόπους ἀγάπης καὶ ἀφωσιώσεως, εὔρον τὸν βασιλέα διδάσκαλον τῆς εὐσεβοῦς διαγωγῆς, τιμῶντες καὶ αὐτοὶ ἐξ ἴσου μὲ αὐτόν τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν

ἡμέραν εὐχάς τε ἐν αὐτῇ συντελοῦντες τὰς βασιλεῖ φί-
 2 λας. Ταῦτόν δὲ πράττειν καὶ πάντας ἐνήγεν ἄνθρώπους
 ὁ μακάριος, ὥσπερ εὐχὴν ταύτην πεποιημένος ἤρεμα
 σύμπαντας ἄνθρώπους θεοσεβεῖς ἀπεργάσασθαι. Διὸ τοῖς
 ὑπὸ τῇ Ρωμαίων ἀρχῇ πολιτευομένοις ἅπασι σχολὴν ἄ-
 γειν ταῖς ἐπωνύμοις τοῦ σωτῆρος ἡμέραις ἐνομοθέτει,
 ὁμοίως δὲ καὶ τὰς πρὸ τοῦ Σαββάτου τιμᾶν, μνήμης ἔνε-
 3 κά μοι δοκεῖν τῶν ἐν ταύταις τῷ κοινῷ σωτῆρι πεπερᾶ-
 χθαι μνημονευομένων. Τὴν δὲ γε σωτήριον ἡμέραν, ἣν
 καὶ φωτὸς εἶναι καὶ ἡλίου ἐπώνυμον συμβαίνει, τὰ στρα-
 τιωτικὰ πάντα διὰ σπουδῆς τιμᾶν διδάσκων, τοῖς μὲν
 τῆς ἐνθέου μετέχουσι πίστεως ἀκωλύτως τῇ Ἐκκλησίᾳ
 τοῦ Θεοῦ προσκαρτερεῖν μετεδίδου σχολῆς, ἐφ' ᾧ τὰς
 εὐχάς μηδενὸς αὐτοῖς ἐμποδῶν γινομένου συντελεῖν.

“Ὅπως καὶ τοὺς ἐθνικοὺς στρατιώτας ἐν
 Κυριακαῖς εὐχεσθαι προσέταξεν.

19 Τοῖς δὲ μήπω τοῦ θείου λόγου μετασχοῦσιν ἐν δευ-
 τέρῳ νόμῳ διεκελεύετο κατὰ τὰς Κυριακὰς ἡμέρας ἐν
 προαστείοις ἐπὶ καθαρῷ προῖέναι πεδίου κἄνταῦθα με-
 μελετημένην εὐχὴν ἐξ ἑνὸς συνθήματος ὁμοῦ τοὺς πάν-
 τας ἀναπέμπειν Θεῷ. Μὴ γὰρ δόρασι χρῆναι, μηδὲ παν-
 τευχίαις, μηδ' ἄλκῃ σωμάτων τὰς ἑαυτῶν ἐξάπτειν ἐλ-
 πίδας, τῶν δ' ἐπὶ πάντων εἰδέναί Θεόν, παντὸς ἀγαθοῦ
 καὶ δὴ καὶ αὐτῆς νίκης δοτῆρα, ᾧ καὶ τὰς ἐνθέσμονας
 προσήκειν ἀποδιδόναι εὐχάς, ἄνω μὲν αἵροντες εἰς οὐ-
 ρανὸν μετεώρους τὰς χεῖρας, ἀνωτάτω δ' ἐπὶ τὸν οὐ-
 ράνιον βασιλέα τοὺς τῆς διανοίας παραπέμποντας ὄφθσ'
 μούς, κἄκεινον ταῖς εὐχαῖς νίκης δοτῆρα καὶ σωτῆρα
 φύλακά τε καὶ βοηθὸν ἐπιβοωμένους. Καὶ τῆς εὐχῆς δὲ
 τοῖς στρατιωτικοῖς ἅπασι διδάσκαλος ἦν αὐτός, Ρωμαῖα
 γλώττη τοὺς πάντας ὧδε λέγειν ἐγκελευσάμενος.

6. Βλ. Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 8.

7. Βλ. Cod. Theod. II, VIII, 1.

8. Ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος κατὰ τοὺς ἑλληνορωμαϊκοὺς
 χρόνους ἐλέγετο ἡμέρα τοῦ ἡλίου καὶ ἡ ὀνομασία διεσώθη εἰς τὴν
 ὀνομασίαν τὴν ὁποίαν τῆς διδουν σήμερα οἱ Γερμανοὶ (Sontag), οἱ
 Ἄγγλοι Sunday κ.δ.

καὶ τελοῦντες κατ' αὐτὴν τὰς ἀγαπητὰς εἰς τὸν βασιλέα
 2 προσευχάς. Καὶ ὅλους δὲ τοὺς ἀνθρώπους παρεκίνει ὁ μα-
 κάριος βασιλεύς νὰ πράττουν τὸ ἴδιον, ὡσάν νὰ τὸ εἶχε
 τάγμα, νὰ καταστήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ θεοσεβεῖς ὅλους τοὺς
 ἀνθρώπους⁶. Διὰ τοῦτο ἐνομοθέτησε⁷ δι' ὅλους τοὺς πολί-
 τας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἀργοῦν κατὰ τὴν ἐπώ-
 νυμον τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν, ὁμοίως δὲ νὰ τιμοῦν καὶ τὴν
 Παρασκευὴν, εἰς ἀνάμνησιν, ὅπως νομίζω, τῶν κατ'
 αὐτὴν ἀναφερομένων ὅτι ἐπράχθησαν κατὰ τοῦ Σω-
 3 τῆρος. Διδάσκων δὲ ὅλα τὰ στρατιωτικὰ τμήματα
 νὰ τιμοῦν μὲ Ζῆλον τὴν σωτήριον ἡμέραν, ἣ ὁποία συμ-
 βαίνει νὰ εἶναι ἐπώνυμος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου⁸,
 ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς στρατιώτας οἱ ὁποῖοι μετεῖ-
 χον τῆς θείας πίστεως νὰ παρίστανται ἄκωλύτως εἰς τὴν
 ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε πλέον κανὲν
 ἐμπόδιον εἰς αὐτοὺς νὰ τελοῦν τὰς προσευχὰς των.

Πῶς διέταξε καὶ τοὺς εἰδωλόατρας
 νὰ προσεύχωνται κατὰ τὰς Κυριακάς.

19 Μὲ δεῦτερον δὲ νόμον διέτασσε τοὺς μὴ μετέχοντας
 τοῦ θείου λόγου στρατιώτας νὰ ἐξέρχωνται κατὰ τὰς Κυ-
 ριακάς εἰς προάστειον ἐπὶ ἀνοικτοῦ πεδίου καὶ ἐδῶ κατό-
 πιν συνθήματος νὰ ἀναπέμπουν ὅλοι μαζὶ εὐχὴν εἰς τὸν
 Θεὸν τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκμάθει προηγουμένως⁹. Διότι, ἐδί-
 δασκε, δὲν πρέπει νὰ στηρίζουν τὰς ἐλπίδας των εἰς δό-
 ρατα οὔτε εἰς πανοπλίαν οὔτε εἰς σωματικὴν ἰσχύν, ἀλλὰ
 νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν ὑψιστον Θεόν, δοτῆρα παντὸς ἀγα-
 θοῦ καὶ μάλιστα καὶ τῆς νίκης, πρὸς τὸν ὁποῖον πρέπει
 νὰ ἀποδίδουν καὶ τὰς προσηκούσας εὐχάς, ὑψώνοντες
 τὰς χεῖρας ἄνω πρὸς τὸν οὐρανόν, παραπέμποντες δὲ
 ὑψηλότερα πρὸς τὸν οὐράνιον βασιλέα τοὺς ὀφθαλμοὺς
 τῆς διανοίας καὶ ἐκεῖνον ἐπικαλούμενοι μὲ τὰς εὐχὰς ὡς
 δοτῆρα τῆς νίκης καὶ σωτῆρα, φύλακα καὶ βοηθόν. Διδά-
 σκαλος δὲ τῆς προσευχῆς εἰς ὅλους τοὺς στρατιωτικοὺς
 ἦτο αὐτός, παραγγείλας εἰς ὅλους νὰ λέγουν τὰ ἐξῆς
 εἰς λατινικὴν γλῶσσαν.

*Εὐχῆς ῥήματα στρατιώταις ὑπὸ Κωνσταν-
τίνου δοθείσης.*

20 «Σὲ μόνον οἶδαμεν Θεόν, σὲ βασιλέα γνωρίζομεν, σὲ βοηθὸν ἀνακαλούμεθα, παρὰ σοῦ τὰς νίκας ἠράμεθα, διὰ σὲ κρείττους τῶν ἐχθρῶν κατέστημεν, σοὶ τὴν τῶν προ-ὑπαρξάντων ἀγαθῶν χάριν γνωρίζομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐλπίζομεν, σοῦ πάντες ἰκέται γιγνόμεθα, τὸν ἡμέτερον βασιλέα Κωνσταντῖνον παῖδάς τε αὐτοῦ θεοφιλεῖς ἐπὶ μήκιστον ἡμῖν βίου σῶον καὶ νικητὴν φυλάττεσθαι ποτνιώμενοι».

Τοιαῦτα κατὰ τὴν τοῦ φωτὸς ἡμέραν ἐνομοθέτει πράττειν τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ τοιαύτας ἐδίδασκεν ἐν ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς ἀφιέναι φωνάς.

*Ἐν τοῖς τῶν στρατιωτῶν ὄπλοις σημεῖα
τοῦ σταυροῦ τοῦ σωτῆρος.*

21 Ἦδη δὲ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὄπλων τὸ τοῦ σωτηρίου τροπαίου σύμβολον κατασημαίνεσθαι ἐποίει, τοῦ τε ἐνόπλου στρατοῦ προπομπεύειν χρυσῶν μὲν ἀγαλμάτων, ὅποια πρότερον αὐτοῖς ἔθος ἦν, τὸ μηδέν, μόνον δὲ τὸ σωτήριον τρόπαιον.

Σπουδὴ προσευχῆς καὶ τιμὴ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς.

22 1 Αὐτὸς δ' οἶά τις μέτοχος ἱερῶν ὀργίων ἐν ἀπορρήτοις εἶσω τοῖς αὐτοῦ βασιλικοῖς ταμείοις καιροῖς ἐκάστης ἡμέρας τακτοῖς ἑαυτὸν ἐγκλείων, μόνος μὲν τῶ αὐτοῦ προσωμίλει Θεῷ, ἰκετηρικαῖς τε δεήσεσι γονυπετῶν κατεδυσώπει ὧν ἐδεῖτο τυχεῖν, ταῖς δὲ τῆς σωτηρίου ἑορτῆς ἡμέρας ἐπιτείνων τὴν ἄσκησιν πάση ρώμῃ ψυχῆς καὶ σώματος τὰς θείας ἱεροφαντίας ἐτελεῖτο, ὧδε μὲν ἀγνεῖα βίου ὅλως ἀνακείμενος, ὧδε δὲ τοῖς πᾶσι 2 τῆς ἑορτῆς ἐξάρχων. Τὴν δ' ἱερὰν διανυκτέρευσιν μετέβαλλεν εἰς ἡμερινὰ φῶτα, κηροῦ κίονας ὑψηλοτάτους

Λόγια τῆς δοθείσης ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον εὐχῆς.

20 «Σέ μόνον γνωρίζομεν Θεόν, σέ ἀναγνωρίζομεν βασιλέα, σέ ἐπικαλούμεθα βοηθόν, ἀπὸ σέ ἐκερδίσαμεν τὰς νίκας, διὰ σοῦ ἐγίναμεν καλύτεροι τῶν ἐχθρῶν, εἰς σέ χρεωστοῦμεν τὰ προϋπάρξαντα ἀγαθὰ καὶ ἀπὸ σέ ἐλπίζομεν τὰ μέλλοντα, σοῦ ἰκέται γινόμεθα ὅλοι, δεόμενοι νὰ διαφυλάσσεται πρὸς χάριν μας εἰς μακρὰν ζωὴν σῶος καὶ νικητῆς ὁ βασιλεὺς ἡμῶν Κωνσταντῖνος καὶ οἱ θεοφιλεῖς υἱοὶ του».

Τοιαύτας ἐνεργείας ἐνομοθέτησεν ὁ βασιλεὺς νὰ πράττουν τὰ στρατιωτικὰ τάγματα κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ φωτός καὶ τοιαῦτα λόγια ἐδίδασκε νὰ ἐκφέρουν κατὰ τὰς εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν.

Περὶ σημείων τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος χαραγμένων εἰς τὰς ἀσπίδας τῶν στρατιωτῶν.

21 Ὅχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ ἐπίσης ὤρισεν νὰ χαραχθῆ ἐπάνω εἰς τὰς ἀσπίδας τὸ σύμβολον τοῦ σωτηρίου τροπαίου καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ εἶναι προπομπὸς τῶν πολεμικῶν ταγμάτων κανὲν ἀπὸ τὰ χρυσᾶ ἀγάλματα, ὅπως προηγουμένως, ἀλλὰ μόνον τὸ τρόπαιον τοῦ Σωτῆρος.

Περὶ τοῦ ζήλου του εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τῆς τιμῆς του πρὸς τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα.

22 ¹ Ὁ ἴδιος δὲ ὁ βασιλεὺς ὡς μέτοχος ἱερῶν ὀργίων κατὰ τακτὴν ὥραν ἐκάστης ἡμέρας ἐκλείετο εἰς τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα τῶν ἀνακτόρων του ἰδιαιτέρως, συνωμίλει μόνος μὲ μόνον τὸν Θεόν του καὶ μὲ θερμὰς δεήσεις γονυπετῆς παρεκάλει δι' ὅσα ἐχρειάζετο. Κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας τῆς σωτηρίου ἐορτῆς, ἐντείνων τὴν ἄσκησιν, ἐτέλει τὰς θείας ἱεροφαντίας μὲ ὅλην τὴν ρώμην τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἀφ' ἐνός μὲν ζῶν εἰς τελείαν ἀγνεΐαν βίου, ἀφ' ἐτέρου δὲ προεξάρχων ὅλων εἰς τὸν ἐορτασμόν. Τὴν δὲ ἱερὰν ἀγρυπνίαν μετέβαλλεν εἰς ἡμερινὰ ² φῶτα, διότι ἄνθρωποι εἰς τοῦτο διωρισμένοι ἤναπτον κί-

καθ' ὅλης ἑξαπτόντων τῆς πόλεως τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων, λαμπάδες δ' ἦσαν πυρὸς πάντα φωτίζουσαι τόπον, ὡς λαμπρᾶς ἡμέρας τηλαυγεστέραν τὴν μυστικὴν διανυκτέρευσιν ἀποτελεῖσθαι. Διαλαβούσης δὲ τῆς ἕω, τὰς σωτηρίους εὐεργεσίας μιμούμενος, πᾶσιν ἔθνεσι λαοῖς τε καὶ δήμοις τὴν εὐεργετικὴν ἐξῆπλου δεξιὰν πλούσια πάντα τοῖς πᾶσι δωρούμενος.

“Ὅπως εἰδωλολατρίαν μὲν ἐκώλυσε, μάρτυρας δὲ καὶ ἑορτᾶς ἐτίμα.

23 Οὕτω μὲν οὖν αὐτὸς τῷ ἑαυτοῦ ἱερᾷτο Θεῷ. Καθόλου δὲ τοῖς ὑπὸ τῆ Ρωμαίων ἀρχῆς δήμοις τε καὶ στρατιωτικοῖς πύλαι πάσης ἀπεκλείοντο εἰδωλολατρίας, θυσίας τε τρόπος ἀπηγορεύετο πᾶς. Καὶ τοῖς κατ' ἔθνος δ' ἀρχουσιν ὁμοίως τὴν Κυριακὴν ἡμέραν νόμος ἐφοίτα γεραίρειν· οἱ δ' αὐτοὶ νεύματι βασιλέως καὶ μαρτύρων ἡμέρας ἐτίμων καιροῦς τε ἑορτῶν ἐκκλησίαις ἐδόξαζον, πάντα τε βασιλεῖ καταθυμῶς τὰ τοιαῦτα ἐπράττετο.

“Ὅτι τῶν ἕξω πραγμάτων ὡσπερ ἐπίσκοπον ἑαυτὸν εἶπεν εἶναι.

24 Ἐνθεν εἰκότως αὐτὸς ἐν ἐστιάσει ποτὲ δεξιούμενος ἐπισκόπους λόγον ἀφῆκεν, ὡς ἄρα εἶη καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος, ὧδέ πη αὐτοῖς εἰπὼν ρήμασιν ἐφ' ἡμετέραις ἀκοαῖς· «ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τῶν εἰσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ Θεοῦ καθεσταμένος ἐπίσκοπος ἂν εἶην». Ἀκόλουθα δὲ τῷ λόγῳ διανοούμενος τοὺς ἀρχομένους ἅπαντας ἐπεσκόπει, προὔτρεπέ τε ὅσῃπερ ἂν ἡ δύναμις τὸν εὐσεβῆ μεταδιώκειν βίον.

νας κηροῦ εἰς ὀλόκληρον τὴν πόλιν καὶ λαμπάδες πυρὸς ἐφώτιζον πάντα τόπον, οὕτως ὥστε ἡ μυστικὴ διανυκτέρευσις νὰ εἶναι φωτεινότερα λαμπρᾶς ἡμέρας. Ὅταν δὲ ἐξημέρωνε, μιμούμενος τὰς εὐεργεσίας τοῦ Σωτῆρος, ἤπλωνε τὴν εὐεργετικὴν του χεῖρα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς δήμους, δωρίζων πλουσίως τὰ πάντα εἰς πάντα.

Πῶς τὴν μὲν εἰδωλολατρίαν ἀπηγόρευσε,
τοὺς δὲ μάρτυρας καὶ τὰς ἐορτὰς ἐτίμα.

23 Οὕτω λοιπὸν ἱερούργει αὐτὸς εἰς τὸν Θεὸν του. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς δι' ὅλους τοὺς πολίτας καὶ τοὺς στρατιώτας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας αἱ πύλαι τῆς εἰδωλολατρίας ἦσαν κλεισταὶ καὶ πᾶν εἶδος θυσίας ἀπηγορεύετο. Καὶ εἰς τοὺς διοικητὰς δὲ τῶν ἐπαρχιῶν ἐπίσης ἐστάλη νόμος νὰ τιμοῦν τὴν Κυριακὴν ἡμέραν· αὐτοὶ δὲ μέ ἐντολὴν τοῦ βασιλέως ἐτίμων τὰς ἡμέρας τῶν μαρτύρων καὶ ἐπανηγύριζον τὰς ἐποχὰς τῶν ἐορτῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἐτελοῦντο πρὸς μεγάλην εὐχαρίστησιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἔτι εἶπε διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅτι εἶναι εἶδος ἐπισκόπου τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

24 Ὅθεν εὐλόγως αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅταν κάποτε ἐδεξιούτο ἐπισκόπους, ἐξέφερε τὴν πρότασιν, ὅτι εἶναι τάχα καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος, εἰπὼν κατὰ λέξιν τὰ ἐξῆς ἀκριβῶς ἐπὶ παρουσία ἡμῶν· «ἀλλὰ σεῖς μὲν εἴσθε ἐπίσκοποι τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ θὰ ἡδυνάμην νὰ θεωρηθῶ ὡς τοποθετημένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπίσκοπος τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς». Ἐνεργῶν δὲ κατὰ συνέπειαν πρὸς τὸν λόγον αὐτὸν ἐπεσκόπευεν ὅλους τοὺς ἀρχομένους καὶ τοὺς προέτρεπε μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του νὰ ἀκολουθοῦν τὸν εὐσεβῆ βίον.

Ἔτι περὶ κωλύσεως θυσιῶν καὶ τελετῶν καὶ μονομαχιῶν καὶ τῶν τὸ πρὶν ἀκολάστων τοῦ Νείλου.

25 ¹ Ἐνθεν εἰκότως ἐπαλλήλοις τε νόμοις καὶ διατάξεις τοῖς πᾶσι διεκελεύετο μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μαντεῖα περιεργάζεσθαι, μὴ ξοάνων ἐγέρσεις ποιῆσθαι, μὴ τελετὰς κρυφίους ἐκτελεῖν, μὴ μονομάχων μαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις. Τοῖς δὲ κατ' Αἴγυπτον αὐτὴν τε τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν δι' ἀνδρῶν ἐκτεθηλυμμένων θεραπεύειν ἔθος ἔχουσι νόμος ἄλλος κατεπέμπετο, πᾶν τὸ τῶν ἀνδρογύνων γένος ὥσπερ τι κίβδηλον ἀφανὲς γίγνεσθαι τοῦ βίου, μηδ' ἐξεῖναί που ὀρᾶσθαι τοὺς τὴν ἀσέλγειαν ταύτην νενοσηκότας. Ἐπεὶ δ' ὑπέλαβον οἱ δεισιδαίμονες μηκέτι τὸν ποταμὸν ρεῦσειν αὐτοῖς συνήθως, πᾶν τοῦναντίον ἢ προσεδόκησαν Θεὸς τῷ βασιλέως συμπράττων νόμῳ κατειργάζετο. Οἱ μὲν γὰρ οὐκέτι ἦσαν οἱ τῇ σφῶν βδελυρία τὰς πόλεις μαιίνοντες, ὁ δὲ ὡσανεὶ καθαρθείσης αὐτῷ τῆς χώρας ἐφέρετο οἶος οὐδέποτε, ἀνέβαινέ τε πλουσίῳ τῷ ρεύματι πάσας ἐπικλύζων τὰς ἀρούρας, ἔργῳ παιδεύων τοὺς ἄφρονας μιαρῶν μὲν ἐκτρέπεσθαι δεῖν ἀνδρας μόνῳ δὲ τῷ παντὸς ἀγαθοῦ δοτῆρι τὴν τῶν καλῶν ἀνατιθέναι αἰτίαν.

Νόμον τοῦ κατὰ τῶν ἀτέκνων ὄντος διόρθωσις, ἔτι δὲ καὶ τοῦ περὶ διαθηκῶν ὁμοίως διόρθωσις.

26 ¹ Ἀλλὰ γὰρ μυρία τοιαῦτα βασιλεῖ πραχθέντα ἐφ' ἑκάστης ἐπαρχίας, πλείστη γένοιτ' ἂν ραστώνη τοῖς γράφειν αὐτὰ φιλοτιμουμένοις, ὥσπερ οὖν καὶ νόμους, οὓς ἐκ παλαιῶν ἐπὶ τὸ ὀσιώτερον μεταβάλλον ἀνενεοῦτο. ² Καὶ τούτων δ' ἐν ὀλίγῳ ῥᾶον ἐμφῆναι τὸν τρόπον. Τοὺς ἄπαιδας παλαιοὶ στέρησει τῆς τῶν γνωρίμων διαδοχῆς

Πάλιν περί ἀπαγορεύσεως θυσιῶν καὶ τελετῶν καὶ
 μονομαχιῶν καὶ τῶν προηγουμένων ἀκολασιῶν
 τοῦ Νείλου.

25 ¹ Εὐλόγως λοιπὸν μὲ ἀλλεπαλλήλους νόμους καὶ δια-
 τάξεις διέτασεν ὅλους νὰ μὴ θυσιάζουν εἰς τὰ εἶδωλα,
 νὰ μὴ συμβουλεύωνται μαντεῖα, νὰ μὴ κατασκευάζουν ἀ-
 γάλματα, νὰ μὴ ἐκτελοῦν κρυφίας τελετάς, νὰ μὴ μολύ-
² νουν τὰς πόλεις μὲ μαιφονίας μονομάχων. Εἰς δὲ τοὺς
 κατοίκους τῆς Αἰγύπτου, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας,
 οἱ ὅποιοι συνήθιζον νὰ λατρεύουν τὸν πλησίον των ποτα-
 μὸν μὲ θηλυπρεπεῖς ἄνδρας, ἐστάλη ἄλλος νόμος, νὰ
 ἀφανισθῇ ἀπὸ τὸν κόσμον ὅλον τὸ γένος τῶν κιναιδῶν
 καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ βλέπωνται πουθενὰ οἱ κατειλημ-
³ μένοι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀσέλγειαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δεισιδαίμο-
 νες ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ ποταμὸς δὲν πρόκειται πλέον νὰ
 καταβιβάζη πρὸς χάριν των τὸ συνηθισμένον ρεῦμα, ὁ
 Θεὸς συμπράττων μὲ τὸν νόμον τοῦ βασιλέως ἐρρῦθμισε
 τὰ πράγματα ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἤλπισαν αὐτοί.
 Ἐκεῖνοι μὲν οἱ ὅποιοι ἐμίαινον τὰς πόλεις μὲ τὴν βδελυ-
 ρίαν των δὲν ὑπῆρχον πλέον, ὁ δὲ ποταμὸς ὡσάν νὰ ἐκα-
 θαρίσθῃ ὁ τόπος του ἔρρεεν ὅσον ποτὲ ἄλλοτε, ἀνέβαινε
 μὲ πλούσιον ρεῦμα κατακλύζων τοὺς ἀγροὺς καὶ οὕτως
 ἐδίδασκε τοὺς ἄφρονας ἐμπράκτως, τοὺς μὲν μιαροὺς ἄν-
 δρας νὰ ἀποφεύγουν, νὰ ἀποδίδουν δὲ τὴν αἰτίαν τῶν
 καλῶν εἰς μόνον τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ.

Διόρθωσις τοῦ νόμου κατὰ τῶν ἀτέκνων
 ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ περὶ διαθηκῶν.

26 ¹ Ἀλλὰ βεβαίως εἶναι τόσα τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρα-
 χθέντα εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ μεγάλη
 εὐκολία εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὰ καταγράψουν. Ὑ-
 πάρχουν ἐπίσης καὶ νόμοι παλαιοὶ τοὺς ὁποίους ἀνενέωσε
 μεταβάλλων πρὸς τὸ ἡπιώτερον. Τὸ περιεχόμενον δὲ καὶ
² τούτων εἶναι εὐκόλον νὰ παρουσιασθῇ ἐν συντομίᾳ. Οἱ
 παλαιοὶ ἐτιμῶρουν τοὺς ἄπαιδας μὲ στέρησιν τῆς κληρο-

ἐτιμωροῦντο, καὶ ἦν οὗτος κατὰ τῶν ἀτέκνων ἀπηνῆς νόμος, ὡσανεὶ πεπλημμεληκότας αὐτοὺς ζημίᾳ κολάζων. Λύσας δὴ συγχωρεῖ κληρονομεῖν τοὺς προσήκοντας. Τοῦτο βασιλεὺς ἐπὶ τὸ ὄσιον μεθήρμοξε, τοὺς κατὰ γνώμην πλημμελοῦντας εἰπὼν τῇ προσηκούσῃ δεῖν σωφρονίζειν
 3 κολάσει. Ἐπαιδας μὲν γὰρ πολλοὺς ἡ φύσις ἀνέδειξεν, εὐξαμένους μὲν πολυπαιδίας εὐτυχῆσαι στερηθέντας δὲ φύσεως ἀσθενείᾳ· ἄλλοι δ' ἄπαιδες γεγόνασιν οὐ παραιτήσῃ παιδῶν διαδοχῆς, γυναικειᾶς δ' ἀποστροφῇ μίξεως, ἣν σφοδροτάτῳ φιλοσοφίας ἔρωτι προείλοντο· ἀγνείαν δὲ καὶ παντελῆ παρθενίαν γυναῖκες ἱερωσύνη Θεοῦ καθωσιωμέναι μετῆλθον, ἀγνῶ καὶ παναγίῳ βίῳ ψυχῆς
 4 καὶ σώματος σφᾶς αὐτὰς καθιερώσασαι. Τί οὖν, τιμωρίας ἄξιον τοῦτο ἢ θαύματος καὶ ἀποδοχῆς ἔχρῃν ἠγεῖσθαι; Ἡ μὲν γὰρ προθυμία πολλοῦ ἄξια, τὸ δὲ κατόρθωμα κρεῖττον φύσεως. Τοὺς μὲν οὖν ἀσθενείᾳ φύσεως παιδῶν ἐπιθυμίας στερουμένους ἐλεεῖσθαι ἀλλ' οὐ τιμωρεῖσθαι προσήκει, τὸν δὲ τοῦ κρεῖττονος ἐραστὴν ἄξιον εἶναι ὑπερθανμάζειν ἀλλ' οὐ κολάζειν. Οὕτω τὸν νόμον
 5 βασιλεὺς σὺν ὀρθῶ λογισμῶ μετερρύθμιζεν. Καῖπειτα τῶν τὸν βίον μεταλλαττόντων ὁμοίως παλαιοὶ μὲν νόμοι ἐπ' αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἀκριβολογεῖσθαι ρημάτων λέξεσι τὰς συνταττομένας διαθήκας τρόπους τε τίνας καὶ ποίας δεῖ φωνὰς ἐπιλέγεσθαι ὠριζον, καὶ πολλὰ ἐκ τούτων ἐκακουργεῖτο ἐπὶ περιγραφῇ τῆς τῶν κατοικο-
 6 μένων προαιρέσεως. Ἐὰ δὴ συνιδὼν βασιλεὺς καὶ τοῦτον μετεποιεῖτο τὸν νόμον, ψιλοῖς ρηματίοις καὶ ταῖς τυχούσαις φωναῖς τὸν τελευτῶντα δεῖν τὰ κατὰ γνώμην διατάττεσθαι φήσας κἂν τῶ τυχόντι γραμματι τὴν αὐτοῦ δόξαν ἐκτίθεσθαι, κἂν ἀγράφως ἐθέλῃ, μόνον ἐπὶ

10. Βλ. Cod. Theod. VIII, XVI, 1.

11. Φιλοσοφία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν εἶναι ὁ σώφρων βίος ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀσκήσει.

νομήσεως τῶν συγγενῶν, καὶ ἦτο σκληρὸς ὁ νόμος αὐ-
 τὸς κατὰ τῶν ἀτέκνων, ἀφοῦ τοὺς ἐτιμῶρει μὲ ποινήν ὡς
 ἐγκληματίας. Ἀκυρώσας λοιπὸν αὐτὸν τὸν νόμον, ἐπι-
 τρέπει εἰς αὐτοὺς νὰ κληρονομοῦν τοὺς συγγενεῖς¹⁰. Ἐ-
 τροποποίησε τὸν νόμον ἐπὶ τὸ δικαιότερον βάσει τῆς ἀρ-
 χῆς, ὅπως εἶπεν, ὅτι πρέπει νὰ σωφρονίζωνται μὲ τιμω-
 3 ρίαν οἱ ἐκουσίως παρανομοῦντες. Διότι βεβαίως ἄτεκνοι
 πολλοὶ ἀνεδείχθησαν ἀπὸ τὴν φύσιν εὐχηθέντες μὲν νὰ
 ἀπολαύσουν πολυπαιδίας στερηθέντες δὲ λόγῳ φυσικῆς
 ἀσθενείας, ἄλλοι ἔγιναν ὄχι ἀπὸ ἀποφυγὴν παιδοποιίας
 ἀλλὰ ἀπὸ ἀποστροφὴν συνουσίας μὲ γυναῖκας, τὴν ὁποίαν
 ἐξέλεξαν λόγῳ σφοδροτάτου ἔρωτος πρὸς τὴν ἀληθινὴν
 φιλοσοφίαν¹¹. Ἐπίσης δὲ καὶ γυναῖκες ἠκολούθησαν τὴν
 ἀγνεΐαν καὶ τελείαν παρθενίαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Θεὸν
 καὶ καθιερώσασαι ἑαυτὰς εἰς ἀγνὸν καὶ ἅγιον βίον καὶ
 4 κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ κατὰ τὸ σῶμα. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ
 θεωρηθῆ τοῦτο; ἄξιον τιμωρίας ἢ θαυμασμοῦ καὶ ἐγκρί-
 σεως; Διότι ἡ μὲν προθυμία εἶναι ἀξιέπαινος, τὸ δὲ κατόρ-
 θωμα εἶναι ἀνώτερον τῆς φυσικῆς δυνάμεως. Ἐπομένως
 προσήκει τοὺς μὲν στερουμένους παιδοποιίας ἀπὸ φυσικὴν
 ἀσθένειαν νὰ λυπούμεθα καὶ ὄχι νὰ τιμωροῦμεν, τὸν δὲ
 ἐραστὴν τοῦ ὑψηλοτέρου βίου νὰ ὑπερθαυμάζωμεν καὶ
 ὄχι νὰ κολάζωμεν. Μὲ τοιαύτην ὀρθολογικότητα μετερ-
 5 ρύθμισε τὸν νόμον ὁ βασιλεὺς. Ἐπειτα ὡς πρὸς τοὺς
 ἀποθνήσκοντας ἐπίσης, οἱ μὲν παλαιοὶ νόμοι ὠρίζον, αἱ
 συντασσόμεναι διαθῆκαι ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν
 ἀναπνοὴν νὰ εἶναι ἀκριβολόγοι εἰς τὴν φραστικὴν καὶ νὰ
 εἶναι διατυπωμένοι εἰς τὴν κατάλληλον μορφήν καὶ ὀρο-
 λογίαν. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρακτικὴν ἐγίνοντο πολλοὶ ἀ-
 6 πόπειραι καταπατήσεως τῆς θελήσεως τῶν ἀποθνησκόν-
 των. Ἀντιληφθεῖς λοιπὸν ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐτροποποίησε
 καὶ αὐτὸν τὸν νόμον, ὀρίσας ὅτι ὁ ἀποθνήσκων πρέπει νὰ
 ἔχη τὴν δυνατότητα νὰ διαθέτῃ τὴν βούλησίν του μὲ ἀπλᾶ
 λόγια καὶ μὲ τυχούσας λέξεις, καὶ νὰ ἐκθέτῃ τὴν γνώμην
 του μὲ ὁποιανδήποτε γραπτὴν μορφήν ἢ καὶ ἀγράφως ἂν
 θέλῃ, ἀρκεῖ μόνον νὰ πράττῃ τοῦτο ἐνώπιον ἀξιοπίστων

μαρτύρων τοῦτο πράττειν ἀξιοχρέων, τὴν πίστιν δυνα-
τῶν σὺν ἀληθείᾳ φυλάττειν.

“Ὅτι Χριστιανὸν μὲν Ἰουδαίοις μὴ δου-
λεύειν, τῶν δὲ συνόδων βεβαίους εἶναι
τοὺς ὅρους ἐνομοθέτει καὶ λριπά.

27 ¹ Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίοις μηδένα χριστιανὸν δουλεύειν
ἐνομοθέτει· μηδὲ γὰρ θεμιτὸν εἶναι προφητοφόνταις καὶ
κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος λελυτρωμένους ζυ-
γῶ δουλείας ὑπάγεσθαι· εἰ δ' εὐρεθείη τις τοιοῦτος, τὸν
μὲν ἀνεῖσθαι ἐλεύθερον, τὸν δὲ ζημίᾳ χρημάτων κολά-
2 ζεσθαι. Καὶ τοὺς τῶν ἐπισκόπων δὲ ὅρους τοὺς ἐν συν-
όδοις ἀποφανθέντας ἐπεσφραγίζετο, ὡς μὴ ἐξεῖναι τοῖς
τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰ δόξαντα παραλύειν· παντὸς γὰρ
3 εἶναι δικαστοῦ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ δοκιμωτέρους. Τού-
τοις ἀδελφὰ μυρία τοῖς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν διετύπου, ἃ δὴ
σχολῆς ἂν δέοιτο παραδοῦναι ὑποθέσει οἰκείᾳ εἰς ἀκρι-
βῆ διάγνωσιν τῆς καὶ τοῦτοις βασιλικῆς φρονήσεως.
Τί χρῆ νῦν διεξιέναι ὡς τῷ ἐπὶ πάντων συνάψας Θεῷ,
ἐξ ἕω εἰς ἑσπέραν τίνας εὐ ποιήσειεν ἀνθρώπων περιε-
νόει, καὶ ὡς πᾶσι μὲν ἴσος ἦν καὶ κοινὸς πρὸς εὐποιίαν;
Ἐκκλησίαις δωρεαὶ παρθένοις τε καὶ πένησι διαδόσεις.

28 ¹ Ταῖς δ' ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπεροχὴν ἐξαίρε-
τον πλεῖσθ' ὅσα παρεῖχεν, ᾧδε μὲν ἀγρούς, ἀλλαχόθι δὲ
σιτοδοσίας ἐπὶ χορηγία πενήτων ἀνδρῶν παίδων τ' ὀρ-
φανῶν καὶ γυναικῶν οἰκτρῶν δωρούμενος. Ἦδη δὲ σὺν
πολλῇ φροντίδι καὶ περιβλημάτων πλείστων ὄσων γυ-
2 μνοῖς καὶ ἀνείμοσι προὔνοει. Διαφερόντως δ' ἠξιούτο
τιμῆς πλείονος τοὺς τὸν σφῶν βίον τῆ κατὰ Θεὸν ἀνα-
θέντας φιλοσοφία. Τὸν οὖν τῶν παναγίων ἀειπαρθένον
χορὸν τοῦ Θεοῦ μονονουχὶ καὶ σέβων διετέλει, ταῖς τῶν

μαρτύρων, ἰκανῶν νὰ φυλάξουν μὲ πιστότητα τὴν ἀλήθειαν.

Ὅτι ἐνομοθέτησε νὰ μὴ εἶναι δοῦλος Ἰουδαίων εἰς Χριστιανός, νὰ τηροῦνται δὲ ἀκριβῶς οἱ ὅροι τῶν συνόδων καὶ τὰ λοιπὰ.

27 ¹ Ἐνομοθέτει ὁμως ἐπίσης νὰ μὴ εἶναι κανεὶς Χριστιανός δοῦλος εἰς Ἰουδαίους¹², διότι δὲν εἶναι ὀρθόν οἱ λυτρωμένοι ἀπὸ τὸν Σωτῆρα νὰ ὑπάγωνται μὲ ζυγὸν δουλείας εἰς τοὺς προφητοκτόνους καὶ κυριοκτόνους· ἐὰν δὲ εὐρεθῆ κανεὶς εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, αὐτὸς μὲν νὰ ἀφήνεται ἐλεύθερος, ὁ κύριος δὲ νὰ τιμωρῆται μὲ χρηματικὴν ποινὴν.

² Ἐπεκύρωσε δὲ καὶ τοὺς ὅρους οἱ ὁποῖοι ἐψηφίσθησαν εἰς συνόδους, ὥστε νὰ μὴ δύνανται οἱ κυβερνηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἀκυρώνουν τὰς ἀποφάσεις. Διότι ἐφρονεῖ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς εἶναι δοκιμώτεροι παντός διοικητοῦ.

³ Πολυάριθμα μέτρα ὅμοια μὲ αὐτὰ ἔλαβε ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων του, τὰ ὁποῖα χρειάζονται ἄνεσιν χρόνου διὰ νὰ ἐκτεθοῦν ἰδιαίτερος πρὸς ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πεδῖον βασιλικῆς φρονήσεως. Τί χρειάζεται τώρα νὰ διηγηθῶμεν, πῶς ὡς ὑπηρέτης προσκολλημένος εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν ἠσχολεῖτο ἀπὸ πρωΐας ἕως ἑσπέρας μὲ τὸ ποίους ἀνθρώπους νὰ εὐεργετήσῃ καὶ πῶς κατένεμε τὰς καλωσύνας ἰσοδικαίως καὶ κοινῶς;

Δωρεαὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ διανομαὶ εἰς τὰς παρθένους καὶ τοὺς πένητας.

28 ¹ Εἰς τὰς ἐκκλησίας δὲ τοῦ Θεοῦ παρεῖχεν ἰδιαίτερος πλείστας δωρεὰς, προσφέρων ἄλλοῦ μὲν ἀγροῦς ἄλλοῦ δὲ σῖτον πρὸς διανομὴν εἰς πτωχοὺς ἄνδρας, ὀρφανά, παιδία καὶ χήρας γυναῖκας. Προενόει ἀκόμη μὲ πολλὴν φροντίδα διὰ τὴν ἐξασφάλισιν ἐνδυμάτων διὰ τοὺς γυμνοὺς

² καὶ ρακενδύτους. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐτίμα ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀφιερῶσαι τὸν βίον των εἰς τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν. Τὸν χορὸν μάλιστα τῶν παρθένων σχεδὸν ἐλάτρευε,

τοιῶνδε ψυχαῖς ἔνοικον αὐτὸν ὑπάρχειν ὧ καθιέρωσαν ἑαυτὰς Θεὸν πειθόμενος.

Λογογραφίαι καὶ ἐπιδείξεις ὑπὸ Κωνσταντίνου.

- 29 ¹ Καὶ μὴν τὴν αὐτὸς αὐτοῦ διάνοιαν τοῖς ἐνθέοις συναύξων λόγοις, ἐπαγρύπνους μὲν διῆγε τοὺς τῶν νυκτῶν καιρούς, σχολῇ δὲ λογογραφῶν συνεχεῖς ἐποιεῖτο τὰς παρόδους, προσήκειν ἡγούμενος ἑαυτῷ λόγῳ παιδευτικῷ τῶν ἀρχομένων κρατεῖν λογικὴν τε τὴν σύμπασαν
- ² καταστήσασθαι βασιλείαν. Διὸ δὴ συνεκάλει μὲν αὐτός, μυρία δ' ἔσπευδεν ἐπ' ἀκρόασιν πλήθη φιλοσοφοῦντος ἀκουσόμενα βασιλέως. Εἰ δέ πη λέγοντι θεολογίας αὐτῷ παρήκοι καιρός, πάντως που ὄρθιος ἐστῶς συνεστραμμένῳ προσώπῳ κατεσταλμένη τε φωνῇ, μυεῖν ἔδοξεν ἄνιους παροντας σὺν εὐλαβείᾳ τῇ πάσῃ τὴν ἐνθεον διδασκαλίαν, εἰτ' ἐπιφωνούντων βοαῖς εὐφήμοις τῶν ἀκροωμένων, ἄνω βλέπειν εἰς οὐρανὸν διένευε καὶ μόνον ὑπερθανμάζειν καὶ τιμᾶν σεβασμίῳ ἐπαίνοις τὸν ἐπὶ
- ³ πάντων βασιλέα. Ὑποδιαιρῶν δὲ τὰς ὑποθέσεις, τοτὲ μὲν τῆς πολυθέου πλάνης ἐλέγχους κατεβάλλετο, παριστάς ἀπάτην εἶναι καὶ ἀθεότητος πρόβολον τὴν τῶν ἔθνῶν δεισιδαιμονίαν, τοτέ δὲ τὴν μόναρχον γνωρίζειν παρεδίδου θεότητα, διῆει δ' ἐφεξῆς τὸν περὶ προνοίας τῶν τε καθόλου καὶ τῶν περὶ μέρους λόγον. Ἐνθεν δὲ ἐπὶ τὴν σωτήριον κατέβαινε οἰκονομίαν, καὶ ταύτην δεικνὺς ἀναγκαίως κατὰ τὸν προσήκοντα γεγενῆσθαι λόγον. Μεταβὰς δ' ἐντεῦθεν τὴν περὶ τοῦ θείου δικαιωτηρίου διδασκαλίαν ἐκίνει.
- ⁴ Ἐνθα δὲ μάλιστα τῶν ἀκροατῶν πληκτικώτατα καθήπτετο, διελέγων τοὺς ἄρπυγας καὶ πλεονέκτας τοὺς τ' ἀπληστία φιλοχρημοσύνης σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότας. Παίων δ' ὥσπερ καὶ διαμαστιζῶν τῷ λόγῳ τῶν περιεστώτων γνωρίμων τινὰς κάτω νεύειν πληττομένους τὴν συνείδησιν ἐποίει οἷς δὴ λαμπραῖς φωναῖς μαρτυρόμενος διεστέλλετο Θεῷ λό-

πεπεισμένος ὅτι εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τῶν προσώπων ἐνοικεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιερῶθησαν.

Λογογραφίαι καὶ ὁμιλίαι τοῦ Κωνσταντίνου.

- 29 1 Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος, καλλιεργῶν τὴν διάνοιάν του μὲ τοὺς ἐνθέους λόγους, διήρχετο τὰς νυκτερινὰς ὥρας ἄγρυπνος, συντάσων δὲ λόγους ἀνέτως ἐνεφανίζετο συχνάκις πρὸς ἐκφώνησίν των, φρονῶν ὅτι ἀρμόζει νὰ κυβερνᾷ τοὺς πολίτας μὲ παιδευτικὸν λόγον καὶ νὰ καταστήσῃ ὅλην τὴν βασιλείαν του λογικὴν. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸς μὲν συνεκάλει συναθρήσεις, πολυάριθμα δὲ πλήθη ἔσπευδον εἰς τὸ ἀκροατήριον διὰ ν' ἀκούσουν τὸν βασιλέα φιλοσοφοῦντα. Ὅσακις δὲ ἔφθανε καιρὸς νὰ θίξη θεολογικὸν θέμα, ἐσηκῶνετο ὅπωςδῆποτε ἀμέσως ὄρθιος καὶ μὲ συνεσταλμένον πρόσωπον καὶ ἤρεμον φωνὴν ἐφαίνετο ὡσάν νὰ μῆ τοὺς παρόντας μὲ πᾶσαν εὐλάβειαν εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν· ἔπειτα, ὅταν οἱ ἀκροαταὶ τὸν ἐπευφήμουν μὲ ἐγκωμιαστικὰς φωνάς, ἔνευε πρὸς αὐτοὺς νὰ κυττάζουσαν ἄνω εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ μόνον τὸν ὑψιστον βασιλέα νὰ ὑπερθαυμάζουσαν καὶ τιμοῦσαν μὲ
- 3 ἐπαίνους σεβασμοῦ. Ὑποδιαίρων δὲ τὰ θέματα, ἀρχικῶς μὲν ἤλεγχε τὴν πολύθεον πλάνην, παριστάνων ὡς ἀπάτην καὶ ὀχύρωμα τῆς ἀθεότητος τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν ἐθνῶν, ἔπειτα δὲ καθίστα γνωστὴν τὴν μοναρχικὴν θεότητα, διεξήρχετο δὲ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ θέμα τῆς προνοίας τῆς καθολικῆς καὶ τῆς ἐπὶ μέρους. Ἐπειτα κατέβαιναν εἰς τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἀποδεικνύων ὅτι αὕτη ἐπραγματοποιήθη κατ' ἀνάγκην καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον, προχωρῶν δὲ ἀπὸ ἐδῶ ἀνέπτυσσε τὴν περὶ θείας κρίσεως
- 4 διδασκαλίαν. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο ἤγγιζε πληκτικῶς τὴν συνείδησιν τῶν ἀκροατῶν, ἐλέγχων τοὺς ἄρπαγας, τοὺς πλεονέκτας καὶ τοὺς ἐκδότους εἰς ἄπληστον φιλοχρηματίαν. Ὡσάν νὰ ἐκτύπα δὲ καὶ νὰ ἐμάστιζε μὲ τὸν λόγον ἔκαμνε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς παρισταμένους γνωρίμους νὰ σκύβουσαν κάτω πληττόμενοι εἰς τὴν συνείδησιν. Ὑπενθύμιζεν αὐτοὺς μὲ ἐντυπωσιακὰς ἐκφράσεις ὅτι θὰ

γον δώσειν τῶν ἐγχειρουμένων αὐτοῖς· αὐτῷ μὲν γὰρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τῶν ἐπὶ γῆς τὴν βασιλείαν παρασχεῖν, αὐτὸν δὲ μιμήσει τοῦ κρείττονος τῆς ἀρχῆς τὰς κατὰ μέρος αὐτοῖς ἐπιτρέψαι διοικήσεις, πάντα γε μὴν τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ κατὰ καιρὸν τὰς εὐθύνas τῶν πρατ-
 5 τομένων ὑφέξειν. Ταῦτα συνεχῶς διεμαρτύρετο, ταῦθ' ὑπεμίμνησκε, τούτων διδάσκαλος ἦν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐπιθαρσῶν γνησίᾳ τῇ πίστει τοιαῦτα ἐφρόνει καὶ διεστέλλετο, οἱ δ' ἄρα ἦσαν ἀμαθεῖς καὶ πρὸς τὰ καλὰ κεκωφωμένοι, γλώττη μὲν καὶ βροαῖς εὐφήμοις ἐπικροτοῦντες τὰ λεγόμενα, ἔργοις δὲ κατολιγωροῦντες αὐτῶν δι' ἀπληστίαν.

“Οτι τῶν πλεονεκτῶν ἐνὶ μνημείου μέτρον ὑπέδειξε πρὸς δυσώπησιν.

30 “Ὡστ' ἤδη ποτὲ τῶν ἀμφ' αὐτὸν τινὸς ἐπιλαβόμενον φάναι· «καὶ μέχρι τίνος, ὦ οὔτος, τὴν ἀπληστίαν ἐκτείνομεν;» εἶτ' ἐπὶ γῆς μέτρον ἀνδρὸς ἡλικίας ἐγχαράξας τῷ δόρατι, ὃ μετὰ χεῖρας φέρων ἔτυχεν, «τὸν σύμπαντα τοῦ βίου πλοῦτον», ἔφη, «καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς στοιχεῖον εἰ κτήσαιο, πλεόν οὐδὲν τουτονὶ τοῦ περιγραφέντος γηδίου ἀποίσεις, εἰ δὴ κἄν αὐτοῦ τύχοις». Ἄλλ' οὐδένα ταῦτα λέγων τε καὶ πράττων ἔπαιεν ὁ μακάριος, τὰ πράγματα δ' ἐναργῶς αὐτοῖς θεοτροπίοις ἔπεισεν ἀλλ' οὐ φιλοῖς ρηματίοις εἰκέναι τὰ βασιλέως θεσπίσματα.

“Οτι διὰ τὴν πλείονα φιλανθρωπίαν ἐχλευάζετο.

31 Ἐπεὶ δ' οὐκ ἦν θανάτου φόβος ἀπείργων τοὺς κακοὺς τῆς μοχθηρίας, βασιλέως μὲν ὄλου πρὸς τὸ φιλάνθρωπον ἐκδεδομένου, τῶν δὲ καθ' ἕκαστον ἔθνος ἀρχόντων μηδαμῇ μηδενὸς τοῖς πλημμελοῦσιν ἐπεξιόντος, τοῦτο δὴ μομφὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν τῇ καθόλου διοικήσει

δώσουν λόγον διὰ τὰς ἐνεργείας των· «διότι εἰς αὐτὸν μὲν ὁ ὑψιστος Θεὸς παρέσχε τὴν βασιλείαν τῶν ἐπὶ γῆς, αὐτὸς δὲ κατὰ μίμησιν τῆς ἐξουσίας τοῦ ὑψίστου ἀνέθεσεν εἰς αὐτοὺς τὰς ἐπὶ μέρους διοικήσεις, ὅλοι ὅμως θὰ δώσουν ἐν καιρῷ λόγον περὶ τῶν πράξεών των εἰς τὸν μέγαν βασιλέα. Ταῦτα ἐμαρτύρει συνεχῶς, ταῦτα ὑπενθύμιζε, τούτων ἦτο διδάσκαλος. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν βασιζόμενος εἰς τὴν γνησίαν πίστιν ταῦτα ἐφρόνει καὶ ἐξήγγελλεν, ἐκεῖνοι ὅμως ἦσαν ἀμελεῖς καὶ κωφοὶ εἰς τὰ ἀγαθὰ, μὲ τὴν γλῶσσαν μὲν καὶ τὰς ἐγκωμιαστικὰς φωνὰς ἐπικροτοῦντες τὰ λεγόμενα, μὲ τὰ ἔργα δὲ ἀδιαφοροῦντες δι' αὐτὰ λόγῳ ἀπληστίας.

Ἔστιν ὅτι εἰς ἓνα πλεονέκτην ὑπέδειξε τὰ μέτρα μνήματος πρὸς καταισχύνην.

30 Οὕτω κάποτε, παραλαβὼν ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους του, εἶπεν, «καὶ ἕως ποῦ, ὦ ἐσύ, θὰ προωθήσωμεν τὴν ἀπληστίαν;». Ἐπειτα χαράξας εἰς τὸ ἔδαφος τὰ μέτρα τοῦ ἀναστήματος ἀνδρὸς μὲ τὸ δόρυ τὸ ὁποῖον ἐκράτει εἰς χεῖρας εἶπεν, «καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου ἂν κερδίσης καὶ ὀλόκληρον τὴν γῆν ἂν ἀποκτήσης, δὲν θὰ παραλάβης μαζί σου τίποτε πέραν τούτου ἐδῶ τοῦ τεμαχίου γῆς, ἂν τὸ ἐπιτύχης καὶ αὐτό». Ἄλλὰ λέγων καὶ πράττων αὐτὰ ὁ μακάριος δὲν ἔπεισε κανένα, τὰ πράγματα δὲ ἔπεισαν καθαρῶς ὅτι οἱ λόγοι τοῦ βασιλέως ὡμοίαζον μὲ προφητείας καὶ ὄχι μὲ ἀπλᾶ λόγια.

Ἔστιν ὅτι ἐχλευᾶζετο διὰ τὴν ὑπερβολικὴν φιλανθρωπίαν.

31 Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχε φόβος θανατικῆς ποινῆς ἐμποδίζων τοὺς κακοὺς ἀπὸ τὴν διάπραξιν ἐγκλημάτων, καθ' ὅσον ὁ μὲν βασιλεὺς κατείχετο ὀλοσχερῶς ἀπὸ ἐπεικῆς πνεῦμα, ἀπὸ δὲ τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπὶ μέρους ἐπαρχιῶν κανεὶς ποτὲ δὲν ἐτιμῶρει τοὺς πλημμελοῦντας καταλλήλως, τοῦτο ἔδιδε τὸ δικαίωμα μομφῆς ὄχι τῆς τυχοῦσης ἐναντίον ὅλης τῆς κυβερνήσεως· ἄς κρίνη κανεὶς μόνος

παρεῖχεν, εἴτ' οὖν εὐλόγως εἶτε καὶ μή, ὅπη φίλον ἐκάστῳ κρινέτω, ἐμοὶ δ' ἐφείσθω τᾶληθῆ γράφειν.

Περὶ συγγράμματος Κωνσταντίνου, ὃ πρὸς τὸν τῶν ἁγίων σύλλογον ἔγραψεν.

32 Ρωμαῖα μὲν οὖν γλώττη τὴν τῶν λόγων συγγραφὴν βασιλεὺς παρεῖχεν, μετέβαλλον δ' αὐτὴν Ἑλλάδι μεθερμηνευταὶ φωνῆ οἷς τοῦτο ποιεῖν ἔργον ἦν. Τῶν δ' ἐρμηνευθέντων λόγων δείγματος ἕνεκεν μετὰ τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν ἐξῆς ἐκείνον συνάψω, ὃν αὐτὸς ἐπέγραψε «Τοῦ τῶν ἁγίων συλλόγου», τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναθεὶς τὴν γραφὴν, ὡς μή τις κόμπιον εἶναι νομίση τὴν ἡμετέραν ἀμφὶ τῶν λεχθέντων μαρτυρίαν.

Ὅπως τῶν Εὐσεβίου περὶ τοῦ μνήματος τοῦ σωτῆρος ἐπιδείξω ἐστὼς ἤκουσεν.

33 ¹ Κακείνο δὲ μνήμης οὐ μοι δοκεῖ ἀπόβλητον εἶναι, ὃ δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ὁ θαυμάσιος κατεπράξατο. Ἐπειδὴ γὰρ ποτε θάρσει τῆς αὐτοῦ περὶ τὸ θεῖον εὐλαβείας ἀμφὶ τοῦ σωτηρίου μνήματος λόγον παρασχεῖν εἰς ἐπήκοον αὐτοῦ δεδεήμεθα, προθυμότερα μὲν τὰς ἀκοὰς ὑπεῖχεν, πλήθους δ' ἀκροατῶν περιστῶτος ἕνδον ἐν αὐτοῖς βασιλείοις ὄρθιος ἐστὼς ἅμα τοῖς λοιποῖς ἐπηκροῶτο, ἡμῶν δ' ἀντιβολουμένων ἐπὶ παρακειμένῳ τῷ βασιλικῷ θρόνῳ διαναπαύεσθαι, ἐπίθετο μὲν οὐδαμῶς, συντεταμένῳ δὲ λογισμῷ τὴν διάκρισιν ἐποιεῖτο τῶν λεγομένων, ταῖς τε δογματικαῖς θεολογίαις ἀλήθειαν ἐπεμαρτύρει. ² Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἦν ὁ χρόνος ὃς τε λόγος ἐμηκύνετο, ἡμεῖς μὲν καταπαύειν προηρήμεθα, ὃ δ' οὐκ ἀνίει, περαίνειν δὲ εἰς τέλος προὔτρεπεν. ἀντιβολουμένων δὲ καθέζεσθαι ἀντεδυσώπει, τοτὲ μὲν φήσας ὡς οὐ θεμιτὸν εἶη τῶν περὶ Θεοῦ κινουμένων δογμάτων ἀνειμένως

του, ἂν εὐλόγως ἢ ὄχι, εἰς ἐμέ ὅμως ἄς ἐπιτραπῆ ἀπλῶς νὰ ἀναφέρω τὸ γεγονός.

Περὶ συγγράμματος τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὴν σύνοδον τῶν ἀγίων.

32 Ὁ μὲν βασιλεὺς συνέγραφε τὰς πραγματείας του εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, μετέφραζον δὲ αὐτὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἱ πρὸς τοῦτο διωρισμένοι διερμηνεῖς. Ἀπὸ τοὺς μεταφρασμένους δὲ λόγους χάριν παραδείγματος θὰ συνάψω εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος ἔργου ἐκείνον τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ἐπέγραψε, «Τοῦ συλλόγου τῶν ἀγίων», ἀφιερῶσας τὴν συγγραφὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μὴ νομίση κανεὶς ὅτι ἡ μαρτυρία μας περὶ τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεῖ ἐγκωμιασμόν.

Πῶς ἤκουσεν ὀρθίος τὴν ὁμιλίαν τοῦ Εὐσεβίου περὶ τοῦ μνήματος τοῦ Σωτῆρος.

33 ¹ Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ παραλειφθῆ καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ θαυμάσιος ἀπετέλεσεν ἐνώπιον ἡμῶν. Ὄταν κάποτε θαρροῦντες εἰς τὴν εὐλάβειάν του πρὸς τὸ θεῖον παρεκαλέσαμεν νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκφωνήσωμεν λόγον περὶ τοῦ μνήματος τοῦ Σωτῆρος, προθυμότατα τὸ ἀπεδέχθη καὶ μαζὶ μὲ πλῆθος ἀκροατῶν οἱ ὁποῖοι παρίσταντο μέσα εἰς τὰ ἀνάκτορα παρηκολούθει καὶ αὐτὸς ὀρθίος· δὲν ἐπείσθη δὲ καθόλου εἰς τὰς παρακλήσεις μας νὰ καθῆσθαι εἰς τὸν δίπλα εὐρισκόμενον βασιλικὸν θρόνον, ἀλλὰ ἐπεδίδετο εἰς τὴν κατανόησιν τῶν λεγομένων μὲ ἐντεταμένην προσοχὴν καὶ ἐπεβεβαίωνε τὴν ἀλήθειαν τῶν θεολογικῶν διδασκαλιῶν τὰς ὁποίας τὰ ² λεγόμενα διετύπωνον. Ὄταν δὲ παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ὁ λόγος ἐμακρύνετο, ἡμεῖς μὲν ἐσκέφθημεν νὰ σταματήσωμεν, αὐτὸς ὅμως δὲν τὸ ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ προέτρεψε νὰ τὸν τελειώσωμεν ὅλον. Ὄταν δὲ τὸν παρεκαλέσαμεν νὰ καθῆσθαι, αὐτὸς δυσηρεστήθη καὶ εἶπεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ παρακολουθῆ ἀπρόσεκτα τὴν ἀνάπτυξιν δογμάτων περὶ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι

ἀκροᾶσθαι, τοτὲ δὲ συμφέρειν αὐτῷ καὶ λυσιτελεῖν τοῦτο· ἐστῶτας γὰρ ὑπακούειν τῶν θείων ὄσιον. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τέλους ἐτύγγχανεν, ἡμεῖς μὲν οἴκαδε ἐπανήειμεν καὶ τὰς συνήθεις ἀπελαμβάνομεν διατριβάς.

“Οτι περὶ τοῦ Πάσχα καὶ θείων βιβλίων
πρὸς Εὐσέβιον ἔγραψεν.

- 34 Ὁ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ πεπρονοημένος, περὶ κατασκευῆς θεοπνεύστων λογίων εἰς ἡμέτερον πρόσωπον ἐπετίθει γράμμα. Συνῆπτε δ’ αὐτῷ καὶ ἄλλο περὶ τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Πάσχα ἑορτῆς. Προσφωνησάντων γὰρ ἡμῶν αὐτῷ μυστικὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου, ὅπως ἡμᾶς ἠμείψατο τιμήσας ἀντιφωνήσει, μάθοι ἂν τις ἐντυχῶν αὐτοῦ τῷδε τῷ γράμματι.

Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον τὸν τοῦ
Πάσχα λόγον ἐπαινοῦντος.

- 35 Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου, ἣν πρὸς ἡμέτερον λόγον ἀντέγραψεν.

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ.

Τὸ μὲν ἐγχείρημα μέγιστον καὶ πάσης λόγων δυνάμεως κρεῖττον Χριστοῦ μυστήρια κατ’ ἀξίαν εἰπεῖν τὴν τε τοῦ Πάσχα ἀντιλογίαν τε καὶ γένεσιν, λυσιτελεῖν τε καὶ ἐπίπονον τελεσιουργίαν, ἐρμηνεῦσαι τὸν προσήκοντα τρόπον· τὸ γὰρ θεῖον ἀνθρώποις ἀδύνατον κατ’ ἀξίαν φράσαι, καὶ τοῖς νοῆσαι δυνατοῖς. Πλὴν ὅμως ὑπερθαυμάσας σε τῆς φιλομαθείας τε καὶ φιλοτιμίας, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἀνέγνων ἀσμένως, καὶ τοῖς πλείοσιν οἱ γε τῇ περὶ τὸ θεῖον λατρεία γνησίως προσανέχουσι, καθὰ ἐβουλήθης, ἐκδοθῆναι προσέταξα. Συνορῶν τοίνυν μεθ’ ὅσης θυμηδίας τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς σῆς ἀγχινοίας δῶ-

τοῦτο εἶναι εἰς αὐτὸν συμφέρον καὶ ἐπωφελές· διότι δεικνύει σεβασμὸν τὸ νὰ ἀκούωμεν ὀρθιοὶ τὰ θεῖα. Ὅταν δὲ ἐτελείωσαν καὶ αὐτά, ἡμεῖς μὲν ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἐπεδόθημεν εἰς τὰς συνήθεις ἀσχολίας.

Ἔγραψε πρὸς τὸν Εὐσέβιον περὶ τοῦ Πάσχα καὶ περὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν.

34 Αὐτὸς δὲ μὲ τὴν πρόνοιάν του περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἀπέστειλε πρὸς ἡμᾶς προσωπικὸν γράμμα περὶ κατασκευῆς ἀντιγράφων τῶν θεοπνεύστων λογίων. Συνῆπτε δὲ εἰς αὐτὸ καὶ ἓν ἄλλο γράμμα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Ὅταν τοῦ ἀφιερῶσαμεν μίαν ἐρμηνείαν περὶ τοῦ μυστικοῦ νοήματος τῆς ἑορτῆς, αὐτὸς μᾶς ἀντήμειψε μὲ τιμητικὴν ἀντιφώνησιν, ὅπως δύναται νὰ πληροφορηθῆ κανεὶς ἀναγινώσκων τὸ γράμμα του τοῦτο.

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον ἐπαινοῦσα τὴν περὶ Πάσχα πραγματείαν του.

35 Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τὴν ὁποίαν ἔγραψεν εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀφιερῶσεως τῆς πραγματείας ἡμῶν.

«Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς πρὸς Εὐσέβιον.

Εἶναι μέγα τὸ ἐγχείρημα καὶ ἀνώτερον πάσης δυνάμεως λόγου νὰ διαπραγματευθῆ κανεὶς ἐπαξίως τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον τὴν περὶ τοῦ Πάσχα διένεξιν ὡς πρὸς τὴν γένεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπωφελῆ καὶ κοπιώδη τελεσιουργίαν. Διότι εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ περιγράψουν τὸ θεῖον, ἄκομῃ καὶ εἰς τοὺς ἱκανοὺς νὰ τὸ κατανοήσουν¹⁸. Πλὴν ὅμως, γεμᾶτος θαυμασμὸν διὰ τὴν φιλομάθειαν καὶ τὸν ζῆλον σου, καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος εὐχαρίστως ἀνέγνωσα τὸ βιβλίον καὶ εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς γνησίως ἀφωσιωμένους εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, διέταξα νὰ δοθῆ τοῦτο, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν σου. Ἐφοῦ λοιπὸν ἀντελήφθῃς μὲ πόσῃν χαρὰν δεχόμεθα τὰ τοιαῦτα

ρα λαμβάνομεν, συνεχεστέροις ἡμᾶς λόγοις εὐφραίνειν, οἷς ἐντετράφθαι σαυτὸν ὁμολογεῖς, προθυμήθητι, θέοντα γὰρ σε, τὸ τοῦ λόγου, πρὸς τὰ συνῆθη σπουδάσματα παρορμῶμεν· ὅπου γε καὶ τὸν εἰς τὴν Ῥωμαίων τοὺς σοὺς πόνους μεταρρυθμίζοντα γλῶτταν οὐκ ἀνάξιον ἠύρησθαι σοι τῶν συγγραμμάτων ἢ τοσαύτη πεποιθήσις δείκνυσιν, εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὰ καλὰ τῶν λόγων ἢ τοιαύτη ἔρμηνεία ὑφίστασθαι κατ' ἀξίαν ἀδυνάτως ἔχει.

ἽΟ Θεός σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

Τὸ μὲν οὖν περὶ τοῦδε γράμμα τοιόνδε ἦν, τὸ δὲ περὶ τῆς τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ἐπισκευῆς ὧδέ πη περιέχει».

Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον περὶ κατασκευῆς βιβλίων θείων.

36 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ περὶ τῆς τῶν θείων γραφῶν ἐπισκευῆς.

«*Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ.*

Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν τῆς τοῦ σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης προνοίας μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτό, ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὐξῆσιν σφόδρα ἄξιον καταφαίνεσθαι καὶ ἐκκλησίαις ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι
2 πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Πρέπον γὰρ κατεφάνη τοῦτο δηλῶσαι τῇ σῆ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωματῖα ἐν διφθέραις ἐγκατασκευύοις εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγρᾶφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην γραφῆναι κελεύσειας, τῶν θείων δηλαδὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαίαν εἶναι γινώ-
3 σκεις. Ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως

14. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 9. Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 16.

δῶρα ἀπὸ τὴν λογιότητά σου, νὰ εἶσαι πρόθυμος νὰ μᾶς χαροποιῆς μὲ συχνότερας πραγματείας, μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ὁμολογεῖς ὅτι ἔχεις ἀνατραφῆ, ἄν καί, ὅπως λέγει ὁ λόγος, παρακινουῦμεν ἕνα ὁ ὁποῖος μόνος του τρέχει πρὸς τὰς συνήθεις ἐπιδιώξεις του. Ἐξ ἄλλου ἡ τῶσον μεγάλη ἐκτίμησίς μας δεικνύει ὅτι ὁ μεταφραστὴς τῶν πονημάτων σου εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν δὲν εἶναι ἀκατάλληλος διὰ τὰ συγγράμματά σου, ἄν καί εἶναι ἀδύνατον ἢ τοιαύτη μετάφρασις νὰ ἀποδώσῃ ἐπαξίως ὅλα τὰ καλά τῶν πραγματειῶν.

Ἄλλοτε νὰ σέ διαφυλάξῃ, ἀδελφέ ἀγαπητέ».

Αὐτὸ ἦτο τὸ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ γράμμα, τὸ δὲ περὶ τῆς προετοιμασίας τῶν ἀντιτύπων τῆς θείας Γραφῆς περιέχει τὸ ἐξῆς.

Ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Εὐσέβιον
περὶ κατασκευῆς ἀντιγράφων τῶν θείων βιβλίων¹⁴.

36 ¹ Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως περὶ τῆς φιλοτεχνήσεως ἀντιγράφων τῶν θείων Γραφῶν.

«Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς
πρὸς τὸν Εὐσέβιον.

Μὲ τὴν βοήθειαν τῆς προνοίας τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ εἰς τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν πόλιν μέγα πλῆθος ἀνθρώπων προσεχώρησεν εἰς τὴν ἁγιωτάτην Ἐκκλησίαν, ὥστε, ἐπειδὴ ὅλα ἐκεῖ εὐρίσκονται εἰς ἀπότομον αὔξησιν, εἶναι πολὺ χρήσιμον νὰ κατασκευασθοῦν εἰς αὐτὴν καὶ περισσότεραι
² ἐκκλησίαι. Δέξου λοιπὸν μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἀπεφασίσαμεν ἐπὶ τοῦ θέματος. Μοῦ ἐφάνη δηλαδὴ πρέπον νὰ συστήσω εἰς τὴν σύνεσίν σου τοῦτο· νὰ παραγγείλῃς νὰ γραφοῦν εἰς ἐπεξεργασμένα δέρματα πενήντα σώματα, εὐανάγνωστα καὶ εὐχρηστα, ἀπὸ τεχνίτας καλλιγράφους γνωρίζοντας καλῶς τὴν τέχνην, περιέχοντα δὲ τὰς θείας Γραφάς, τῶν ὁποίων γνωρίζεις πόσον ἀναγκαία εἶναι εἰς τὸ διδακτικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἢ
³ προπαρασκευῆ καὶ χρῆσις. Ἀπεστάλησαν δὲ γράμματα ἀπὸ τὴν ἡμεροῦντά μας πρὸς τὸν διαχειριστὴν τῆς διοική-

ἂν πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια πα-
 ρασχεῖν φροντίσειεν· ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα
 σωμάτια κατασκευασθῆι, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον
 4 τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξου-
 σίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος
 ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα
 τὰ καλῶς γραφέντα καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ρᾶ-
 στα διακομισθῆσεται, ἐνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν
 ἐκ τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων, δς ἐπειδὴν ἀφίκηται
 πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας.
 Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ».

“Ὅπως αἱ βίβλοι κατασκευάσθησαν.

37 Ταῦτα μὲν οὖν βασιλεὺς διεκελεύετο. Αὐτίκα δ’ ἔρ-
 γον ἐπηκολούθει τῷ λόγῳ, ἐν πολυτελῶς ἠσκημένοις
 τεύχεσιν τρισσὰ καὶ τετρασσὰ διαπεμπάντων ἡμῶν...
 “Ὁ δὴ καὶ αὐτὸ ἑτέρα βασιλέως ἀντιφώνησις παρα-
 στήσει, δι’ ἧς, πυθόμενος ὡς ἡ παρ’ ἡμῖν Κωνσταντία
 πόλις, ἀνδρῶν ἐκτόπως δεισιδαιμόνων οὔσα πρότερον,
 δρμῆ θεοσεβείας τῆς ἔμπροσθεν μεταβέβληκεν εἰδωλικῆς
 πλάνης, χαίρειν ἐδήλου καὶ τὴν πρᾶξιν ἀποδέχεσθαι...

“Ὅπως τὸ Γαζαίων ἐμπόριον διὰ τὸν χριστιανισμόν
 ἐπολίσθη καὶ Κωνσταντία προσηγορεῦθη.

38 Ἦδη μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ Παλαιστινῶν ἔθνους ἡ Κων-
 σταντία τὴν σωτήριον ἐπιγραψαμένη θεοσεβείαν καὶ παρ’
 αὐτῷ Θεῷ καὶ παρὰ βασιλεῖ τιμῆς κρείττονος ἡξιοῦτο,
 πόλις μὲν ἀποφανεῖσα δὲ μὴ πρότερον ἦν, ἀμείψασα δὲ τὴν
 προσηγορίαν ἐπωνύμῳ κρείττονι θεοσεβοῦς ἀδελφῆς
 βασιλέως.

15. Εἰς τὴν χριστιανικὴν βιβλιοθήκην Καισαρείας Παλαιστίνης ἐ-
 λειτούργει ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον εἰς τὸ
 ὁποῖον εἶχε ἀσκηθῆ καὶ ἐργασθῆ ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος. Διὰ τοῦτο
 ἀνατέθη εἰς αὐτὸν ἡ κατασκευὴ τῶν ἀντιγράφων. Ἀπὸ πολλοῦ θεω-
 ρεῖται πιθανὸν ὅτι ἓνα τῶν ἀντιγράφων αὐτῶν εἶναι ὁ Σιναϊτικὸς
 κῶδιξ.

16. Εἶναι ἡ πόλις Γάζα.

σεως, νὰ φροντίση νὰ σὰς παράσχη ὅλα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν. Ἴδική σου φροντίς θὰ εἶναι νὰ κατασκευασθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν γρήγορα τὰ ὡς ἄνω
 4 ἀντίγραφα. Δυνάμει τῆς παρούσης ἐπιστολῆς ἡμῶν δικαι-
 οῦσαι νὰ λάβης δύο δημόσια ὀχήματα, διὰ τὴν μετακομι-
 δὴν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ καλλιγραμμένα ἀντίγραφα
 θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ φθάσουν εὐκόλως καὶ ἕως τοὺς
 ὀφθαλμοὺς μας, μὲ τὴν ἐπιστάσιαν ἐνὸς ἀπὸ τοὺς διακό-
 νους τῆς Ἐκκλησίας σου, ὁ ὁποῖος, ὅταν φθάσῃ εἰς ἡμᾶς,
 θὰ δοκιμάσῃ τὴν φιλάνθρωπίαν μας.

Ὁ Θεὸς νὰ σέ διαφυλάξῃ, ἀδελφέ ἀγαπητέ.

Πῶς κατεσκευάσθησαν τὰ βιβλία.

37 Αὐτὰ μὲν παρήγγειλεν ὁ βασιλεὺς. Ἀμέσως δὲ ὁ λό-
 γος μετετράπη εἰς ἔργον καὶ ἐστείλαμεν εἰς αὐτὸν ἀντί-
 γραφα εἰς πολυτελῶς φιλοτεχνημένους τόμους ἀπὸ τε-
 τράδια καὶ τριάδια¹⁵. Τοῦτο δὲ θὰ παραστήσῃ ἄλλη ἀπόκρισις
 τοῦ βασιλέως, διὰ τῆς ὁποίας, πληροφορηθεῖς ὅτι ἡ πόλις
 τῆς περιοχῆς μας, ἡ καλουμένη Κωνσταντία¹⁶, τῆς ὁποίας οἱ
 κάτοικοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν δεισιδαίμονες, ἀλλὰ ἀπὸ Ζῆλον
 πρὸς τὴν θεοσέβειαν τώρα ἐγκατέλειπε τὴν προηγουμέ-
 νην εἰδωλολατρικὴν πλάνην, ἐδήλωσεν ὅτι ἔχαιρε καὶ
 ἀπεδέχετο τὴν ἐνέργειαν...

Πῶς ἡ ἐμποριούπολις τῶν Γαζαίων λόγῳ στροφῆς
 πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν προήχθη εἰς πόλιν καὶ
 ὠνομάσθη Κωνσταντία.

38 Τώρα δὲ πλέον ἡ ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης
 εὕρισκομένη Κωνσταντία ἀποδεχθεῖσα τὴν θεοσέβειαν εἰς
 τὸν Σωτῆρα ἠξιώθη ἀνωτέρας τιμῆς τόσον ἀπὸ τὸν ἴδιον
 τὸν Θεὸν ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀνα-
 δειχθεῖσα εἰς πόλιν ἐνῶ δὲν ἦτο προηγουμένως, ἀφ' ἐ-
 τέρου δὲ ἀνταλλάξασα τὸ ὄνομά της μὲ ἀνώτερον ἐπῶ-
 νυμον, τὸ τῆς θεοσεβοῦς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως.

“Οτι ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐπολίσθη μὲν τις, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν εἰδωλείων μὲν ἦν καθαίρεσις ἐκκλησιῶν δὲ κατασκευαί.

- 39 ¹ Ταῦτόν δὲ καὶ ἕτεραι πλείους διεπράττοντο χῶραι, ὡς ἢ ἐπὶ τοῦ Φοινίκων ἔθνους αὐτοῦ βασιλέως ἐπώνυμος, ἣς οἱ πολῖται δυσεξαρίθμητα ξοἶνων ἰδρύματα πυρὶ παραδόντες τὸν σωτήριον ἀντικατηλλάξαντο νόμον.
- ² Καὶ ἐφ’ ἐτέρων δ’ ἐπαρχιῶν αὐτόμολοι τῇ σωτηρίῳ προσιόντες γνώσει ἄθροοι κατὰ χώρας καὶ κατὰ πόλεις τὰ μὲν πρότερα αὐτοῖς νενομισμένα ἱερά, ἐν ὕλῃ παντοίων ὄντα ξοἶνων, ὡσανεὶ τὸ μηδὲν ὄντα ἠφάνιζον, ναοὺς τ’ αὐτῶν καὶ τεμένη εἰς ὕψος ἠρμένα μηδενὸς ἐπικελεύοντος καθήρουν, ἐκκλησίας δ’ ἐκ θεμελίων ἀνιστῶν-
- ³ τες τὰ τῆς προτέρας ἀντικατηλλάττοντο πλάνης. Ἄλλὰ γὰρ καθ’ ἕκαστα γράφειν τῶν τοῦ θεοφιλοῦς πράξεων οὐχ ἡμέτερον ἂν εἶη μᾶλλον ἢ τῶν τὸν πάντα χρόνον αὐτῷ συνεῖναι κατηξιωμένων· ἡμεῖς δ’ ἐν ὀλίγῳ τὰ ἡμῖν διεγνωσμένα τῆδε παραδόντες τῇ γραφῇ ἐπὶ τὸν ὕστατον αὐτοῦ τῆς ζωῆς διαβησόμεθα χρόνον.

“Οτι ἐν τρισὶ δεκαετηρίσι τρεῖς υἱοὺς βασιλέας ἀναγορεύσας, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις μαρτυρίου ἀγαγεῖν προὔθετο.

- 40 Ἐπληροῦντο μὲν αὐτῷ τριάκοντα ἐνιαυτῶν περίοδοι τῆς βασιλείας· τρεῖς δ’ αὐτῷ παῖδες, καίσαρες περιφανέστατοι, κοινωνοὶ τῆς βασιλείας διαφόροις ἀνεδείκνυντο χρόνοις, ὁ μὲν ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Κωνσταντῖνος πρῶτος μετασχὼν τῆς βασιλείας τὴν τιμὴν ἀμφὶ τὴν τοῦ πατρὸς δεκαετηρίδα, ὁ δὲ δεύτερος τῇ τοῦ πάππου κοσμούμενος ὁμωνυμία Κωνσταντῖος ἀμφὶ τὴν εἰκοσαετηρικὴν πανήγυριν ἀνηγορευόμενος, ὁ δὲ τρίτος Κωνστας, τὸν ἐνεστῶτα καὶ συνεστῶτα τῷ τῆς ἐπωνυμίας

ἽΟτι εἰς τὴν Φοινίκην εἰς οἰκισμὸς ἀνυψώθη εἰς πόλιν, εἰς δὲ τὰς ἄλλας πόλεις παρετηρήθη καθαίρεισις εἰδωλείων καὶ κατασκευὴ ἐκκλησιῶν.

39 1 Τὸ ἴδιον δὲ ἔπραττον καὶ ἄλλαι πολλαὶ περιοχαί, ὅπως ἢ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Φοινίκης, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, ἀφοῦ παρέδωσαν εἰς τὸ πῦρ πολυάριθμα ἰδρύματα ξοάνων, ἐδέχθησαν ἀντ' αὐτῶν τὴν θρησκείαν τοῦ Σωτῆρος. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ ἐπαρχίας οἱ πληθυσμοὶ προσερχόμενοι αὐτοβούλως καὶ ἀθρόως εἰς τὴν σωτήριον γνῶσιν, εἰς πόλεις καὶ χωρία, τὰ μὲν παραδεδεγμένα ἀπὸ αὐτοῦ προηγουμένως ἱερά, ἀγάλματα πάσης ὕλης καὶ παντὸς εἶδους, ἠφάνιζον ὡς μηδαμινά, τοὺς ναοὺς δὲ καὶ τὰ τεμένη αὐτῶν τὰ πανύψηλα κατεκρήμνιζον χωρὶς κανεὶς νὰ τοὺς διατάξῃ εἰς τοῦτο, ἀνεγείροντες δὲ ἐκ θεμελίων ἐκκλησίας, ἤλλασσον 3 μὲ τὴν νέαν θρησκείαν τὴν προηγουμένην πλάνην. Ἄλλὰ βέβαια ἢ λεπτομερὴς καταγραφὴ τῶν πράξεων τοῦ θεοφιλοῦς ἡγεμόνος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔργον ἰδικόν μας μᾶλλον παρὰ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατηξιωμένοι νὰ εὐρίσκωνται μαζί του ὅλον τὸν χρόνον. Ἡμεῖς δὲ, ἀφοῦ ἀνεφέραμεν συντόμως εἰς αὐτὴν τὴν πραγματείαν ὅσα ἐγνωρίζομεν, θὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ζωῆς του.

ἽΟτι ἀφοῦ ἀνηγόρευσε τοὺς τρεῖς υἱοὺς του βασιλεῖς κατὰ τὰς δεκαετηρίδας προέβη εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ.

40 Συνεπλήρωσε περίοδον τριάκοντα ἐτῶν, τρεῖς δὲ υἱοὶ του ἀνεδείχθησαν περιφανεῖς καίσαρες, μέτοχοι τῆς βασιλείας, κατὰ διαφόρους χρόνους, ὁ μὲν ὁμώνυμος μὲ τὸν πατέρα Κωνσταντῖνος μετασχὼν τῆς τιμῆς τῆς βασιλείας πρῶτος κατὰ τὴν δεκαετηρίδα τοῦ πατρός, ὁ δὲ δεύτερος στολισμένος μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πάππου του Κωνσταντίου ἀναγορευθεὶς κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς εικοσαετηρίδος, ὁ δὲ τρίτος Κώνστας, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐν-

προσρήματι σημαίνων, ἀμφὶ τὴν τρίτην δεκάδα προηγμένος. Οὕτω δὴ τριάδος λόγῳ τριττὴν γονὴν παίδων θεοφιλῆ κτησάμενος, ταύτην τ' ἔφ' ἑκάστη περιόδῳ δεκαέτους χρόνου εἰσποιήσῃ τῆς βασιλείας τιμήσας, τῶν τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὄλων εὐχαριστηρίων καιρὸν εὐκαιρον εἶναι τὸν τῆς αὐτοῦ τριακονταετηρίδος ἡγεῖτο, καὶ δὴ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτῷ σὺν πάσῃ φιλοκάλῳ σπουδῇ κατειργασμένου μαρτυρίου προσήκειν τὴν ἀφιέρωσιν ποιήσασθαι ἔδοκίμαζεν.

“Οτι διὰ τὰ κατ' Αἴγυπτον ζητήματα σύνοδον εἰς Τύρον ἐν τῷ μεταξὺ γενέσθαι προσέταξεν.

41 Μισόκαλος δὲ κἂν τούτῳ φθόνος οονεὶ σκότιον νέφος τηλαυγεστάταις ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπαντήσας, τὸ φαιδρὸν τῆς πανηγύρεως θορυβεῖν ἐπεῖρα, τὰς κατ' Αἴγυπτον αὐθις ἐκκλησίας ταῖς αὐτοῦ ταράττων ἔρεσχελίαις. Ἄλλ' ὃ γε τῷ Θεῷ μεμελημένος σύνοδον αὐθις πληθύουσαν ἐπισκόπων ὡσπερ Θεοῦ στρατόπεδον καθοπλίσας, ἀντιπαρετάττετο τῷ βασκάνῳ δαίμονι, ἐξ ἀπάσης Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, Ἀσίας τε καὶ Εὐρώπης σπεύδειν πρῶτα μὲν ἐπὶ τὴν τῆς διαμάχης λύσιν, ἐντεῦθεν δὲ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ προλεχθέντος νεῶ ποιεῖσθαι διακελευσάμενος. Ὀδοῦ δὴ πάρεργον ἐπὶ τῆς Φοινίκων μητροπόλεως προσέταττε διαλύσασθαι τὰς ἔρεσχελίας· μὴ γὰρ ἐξεῖναι τὰς γνώμας διηρημένους ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ παρεῖναι λατρείαν, θείου νόμου διαγορευόντος μὴ πρότερον τὰ δῶρα προσφέρειν τοὺς ἐν διαφορᾷ τυχόντας ἢ φιλίαν σπείσαμένους καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους εἰρηνικῶς διαθέντας. Ταῦτα βασιλεὺς τὰ σωτήρια παραγγέλματα τῇ αὐτὸς αὐτοῦ διανοίᾳ ζωπυρῶν, σὺν ὁμονοίᾳ καὶ συμφωνίᾳ τῇ πάσῃ ἔχεσθαι τῶν προκειμένων διὰ γραφῆς οὕτω ἐχούσης ἐδήλου.

νοϊαν τοῦ ὀνόματός μου σημαίνει τὸν στερεὸν καὶ σταθερόν, προαχθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα κατὰ τὴν τρίτην δεκαετηρίδα. Οὕτω λοιπὸν, ἀποκτήσας τριπλῆν γονὴν θεοφιλῶν υἱῶν κατ' ἀναλογίαν τῆς Τριάδος, καὶ τιμήσας αὐτὴν μετὴν προαγωγὴν εἰς τὴν βασιλείαν εἰς ἐκάστην περίοδον δεκαετοῦς χρόνου, ἐνόμισεν ὅτι ὁ χρόνος τῆς τριακονταετηρίδος αὐτοῦ εἶναι κατάλληλος διὰ τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν παμβασιλέα τῶν ὅλων καιρός. Ἐκρινε λοιπὸν ὅτι προσήκει νὰ καθιερώσῃ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀνεγερθέντα ὑπ' αὐτοῦ μετ' ὅλον τὸν φιλόκαλον ζῆλον ναόν.

Ἔτι ἐν τῷ μεταξὺ διέταξε νὰ γίνῃ σύνοδος εἰς Τύρον διὰ τὰ ζητήματα τῆς Αἰγύπτου.

41 Μισόκαλος δὲ ἐν τῷ μεταξὺ φθόνος, ὡσὰν σκοτεινὸν νέφος παρεμβληθὲν εἰς τὰς τηλαυγεστάτας μαρμαρυγὰς τοῦ ἡλίου, ἀπεπειρᾶτο νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν φαιδρότητα τῆς πανηγύρεως, διαταράσσων πάλιν τὰς ἐκκλησίας τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὰς ἐνοχλήσεις του. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐνοούμενος βασιλεὺς, συνεκρότησε πάλιν σύνοδον ἀπὸ πλῆθος ἐπισκόπων ὡς στρατόπεδον Θεοῦ καὶ ἀντιπαρέταξεν εἰς τὸν βάσκανον δαίμονα, διατάξας νὰ σπεύσουν ἀπὸ ὅλην τὴν Αἴγυπτον καὶ Λιβύην, Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην, πρῶτα μὲν πρὸς λύσιν τῆς διαμάχης, ἔπειτα δὲ πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ προαναφερθέντος ναοῦ. Παρήγγειλε νὰ λοξοδρομήσουν εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Φοινίκων διὰ νὰ διαλύσουν τὰς ἐνοχλήσεις, διότι ἔλεγεν ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ μετὰ δισταμένας γνώμας, καθ' ὅσον θεία ἐντολὴ ὀρίζει νὰ μὴ προσφέρουν δῶρα οἱ ἔχοντες μεταξὺ των διαφορὰς πρὶν συμφιλιωθῶν καὶ εἰρηνεύσουν μεταξὺ των¹⁷. Αὐτὰ τὰ σωτήρια παραγγέλματα διατηρῶν ζωντανὰ εἰς τὴν σκέψιν του ὁ βασιλεὺς, προέτρεψε νὰ ἐπιληφθοῦν τοῦ ἔργου μετὰ κάθε ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν δι' ἐπιστολῆς, ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἐξῆς.

Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον.

42 1 Βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον.
«Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς τῇ ἁ-
γία συνόδῳ τῇ κατὰ Τύρον.

Ἦν μὲν ἴσως ἀκόλουθον καὶ τῇ τῶν καιρῶν εὐκαι-
ρία μάλιστα πρέπον ἀστασίαστον εἶναι τὴν καθολικὴν ἐκ-
κλησίαν καὶ πάσης λαιδορίας τοῦ τοῦ Χριστοῦ νῦν ἀ-
πηλλάχθαι θεράποντας. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ὑγιоῦς φιλονει-
κίας οἴστρω τινὲς ἐλαυνόμενοι (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι βι-
οῦντες ἑαυτῶν ἀξίως), τὰ πάντα συγχέειν ἐπιχειροῦσιν,
ὅπερ πάσης συμφορᾶς ἐπέκεινα κεχωρηκένοι μοι δοκεῖ,
τούτου χάριν θέοντας ὑμᾶς, τὸ τοῦ λόγου, προτρέπομαι
χωρὶς τινος ὑπερθέσεως εἰς ταῦτὸ συνδραμεῖν, πληρῶ-
σαι τὴν σύνοδον, ἐπαμῦναι τοῖς χρήζουσιν ἐπικουρίας,
τοὺς ἀδελφοὺς ἰάσασθαι κινδυνεῦοντας, εἰς ὁμόνοιαν
ἐπαναγαγεῖν τὰ διεστῶτα τῶν μελῶν, διορθώσασθαι τὰ
πλημμελούμενα, ἕως καιρὸς ἐπιτρέπει, ἵνα ταῖς τοσαύ-
ταις ἐπαρχίαις τὴν πρέπουσαν ἀποδῶτε συμφωνίαν, ἣν,
φεῦ τῆς ἀτοπίας, ἐλαχίστων ἀνθρώπων ἀπώλεσεν ὑπερ-
2 οψία. Ὅτι δὲ τοῦτο καὶ τῷ δεσπότῃ τῶν ὅλων Θεῷ ἔ-
στιν ἀρεστὸν καὶ ἡμῖν πάσης εὐχῆς ὑπέριτερον καὶ ὑμῖν
αὐτοῖς, ἐάν γε τὴν εἰρήνην ἀνακαλέσησθε, οὐ τῆς τυχού-
σης αἴτιον εὐδοξίας, πάντας ἀνθρώπους συνομολογεῖν
ἠγοῦμαι. Μὴ τοίνυν μέλλετε λοιπόν, ἀλλ' ἐπιτείναντες
ἐντεῦθεν ἤδη τὰ τῆς προθυμίας, τοῖς προκειμένοις ὄρον
ἐπιθεῖναι σπουδάσατε τὸν προσήκοντα, μετὰ πάσης εἰ-
λικρινείας δηλαδὴ καὶ πίστεως συνελθόντες, ἣν ἕκαστα-
χοῦ μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιεῖς ὁ σωτὴρ ἐκεῖνος ᾧ λα-
τρεύομεν ἀπαιτεῖ μάλιστα παρ' ὑμῶν. Οὐδὲν δὲ τῶν εἰς
3 τὴν ἐμὴν εὐλάβειαν ἠκόντων ὑμῖν ἐνδεήσει. Πάντα μοι

18. Βλ. Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 29.

19. Ἡ σύνοδος τῆς Τύρου συνῆλθε διὰ τὴν ἐξέτασιν τὰς ἐναντίον τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου σκευωρίας καὶ ἀπέληξεν εἰς καταδίκην αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Εὐσέβιος, ἐπιθυμῶν τὴν μὴ ἀναφέρῃ λεπτομερείαν εἰς τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἐδίχαζον τὴν Ἐκκλησίαν, οὔτε κἀν τὸ ὄνομα του ἀναφέρει.

Ἐπιστολή Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον¹⁸.

42 1 Ἐπιστολή τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον.
Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστός
πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον¹⁹.

Ἐξαιρετικῶς συνεπὲς καὶ ταιριαστὸν μὲ τὴν γενικὴν εὐημερίαν τῶν καιρῶν μας θὰ ἦτο βεβαίως νὰ εἶναι εἰρηνικὴ ἢ καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ νὰ ἔχουν τώρα ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ πᾶσαν μομφὴν οἱ θεράποντες τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ ὁμῶς εἶναι μερικοὶ οἱ ὁποῖοι παρωθοῦνται ἀπὸ πνεῦμα νοσηρᾶς φιλονεικίας (διότι δὲν θὰ ἤθελα νὰ εἶπω ὅτι ζοῦν ἀξίως ἑαυτῶν) καὶ οὕτως ἐπιχειροῦν νὰ συγχέουν τὰ πάντα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον νομίζω ὅτι ἔχει προχωρήσει πέραν πάσης συμφορᾶς, διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἂν καὶ ὅπως λέγει ὁ λόγος τρέχετε μόνοι σας, σᾶς προτρέπω χωρὶς ἀναβολὴν νὰ συναχθῆτε, νὰ συγκροτήσετε σύνοδον, νὰ βοηθήσετε τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ἐνισχύσεως, νὰ ἰάσετε τοὺς κινδυνεύοντας ἀδελφοὺς, νὰ φέρετε εἰς ἐνότητα τὰ διεσπασμένα μέλη, νὰ διορθώσετε τὰς πλάνας ἕως ὅτου ἐπιτρέπει ἀκόμη ὁ καιρὸς, ὥστε οὕτω νὰ ἀποδώσετε τὴν πρέπουσαν συμφωνίαν εἰς τόσον πολλὰς ἐπαρχίας, τὴν ὁποῖαν (ὁποῖος παραλογισμὸς), κατέστρεψεν ἡ ὑπεροψία ὀλίγων ἀνθρώπων. Νομίζω δὲ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ συμφωνοῦν ὅτι τοῦτο καὶ εἰς τὸν δεσπότην τῶν ὅλων Θεὸν εἶναι ἀρεστὸν καὶ εἰς ἡμᾶς ἀνώτερον πάσης εὐχῆς καὶ εἰς σᾶς τοὺς ἰδίους, ἐὰν ἐπαναφέρετε τὴν εἰρήνην, αἴτιον ὄχι τῆς τυχούσης τιμῆς. Μὴ καθυστερῆτε λοιπὸν, ἀλλὰ ἐπιτείνοντες ἀπὸ σήμερα τὴν προθυμίαν, φροντίσατε νὰ θέσετε τὸ προσηκόν τέλος εἰς τὴν προκειμένην διαφορὰν, συνερχόμενοι βεβαίως μὲ πᾶσαν εἰλικρίνειαν καὶ πάντα ζῆλον, ὅπως εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ἀπαιτεῖ ἐπιμόνως ἀπὸ σᾶς σχεδὸν μὲ ἀκουομένην φωνὴν ὁ

3 Σωτὴρ, τὸν ὁποῖον λατρεύομεν. Δὲν θὰ στερηθῆτε δὲ καθενὸς μέσου ἀπὸ ὅσα ὑπάγονται εἰς τὴν εὐλάβειάν μου.

πέπρακται ὅσα γράφοντες ἐδηλώσατε. Ἐπέστειλα πρὸς οὓς ἐβουλήθητε τῶν ἐπισκόπων, ἵνα παραγενόμενοι κοινωνήσωσιν ὑμῖν τῶν φροντισμάτων, ἀπέστειλα Διονύσιον τὸν ἀπὸ ὑπατικῶν, ὃς καὶ τοὺς ὀφείλοντας εἰς τὴν σύνοδον ἀφικέσθαι μεθ' ὑμῶν ὑπομνήσει, καὶ τῶν πραττομένων ἐξαιρέτως δὲ τῆς εὐταξίας κατάσκοπος παρέσται. Ἐὰν γάρ τις, ὡς ἐγὼ οὐκ οἶομαι, τὴν ἡμετέραν κέλευσιν καὶ νῦν διακρούσασθαι πειρώμενος μὴ βουληθῆ παραγενέσθαι, ἐντεῦθεν παρ' ἡμῶν ἀποσταλήσεται, ὃς ἐκ βασιλικοῦ προστάγματος αὐτὸν ἐκβαλὼν ὡς οὐ προσῆκεν ὄροις αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξερχθεῖσιν ἐντιτείνειν διδάξει. Λοιπὸν ἔσται τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἔργον ὁμογνώμονι κρίσει, μήτε πρὸς ἀπέχθειαν μήτε πρὸς χάριν, ἀκολούθως δὲ τῷ ἐκκλησιαστικῷ καὶ ἀποστολικῷ κανόνι, τοῖς πλημμεληθεῖσιν εἴτ' οὖν κατὰ σφάλμα συμβεβηκόσι τὴν ἀρμόττουσαν θεραπείαν ἐπινοῆσαι, ἵνα καὶ πάσης βλασφημίας ἐλευθερώσητε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἑμὰς ἐπικουφίσητε φροντίδας, καὶ τὴν τῆς εἰρήνης χάριν τοῖς νῦν στασιάζουσιν ἀποδόντες μεγίστην εὐκλειαν ὑμῖν αὐτοῖς προξενήσητε.

Ἄ Ο Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί».

Ἐγκαινίων τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τὴν ἑορτὴν ἐκ πασῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν ἐπίσκοποι.

43 1 Ἐπεὶ δὲ δι' ἔργων ἐχώρει τὰ προστεταγμένα, κατέλαβανεν ἄλλος βασιλικὸς ἀνὴρ, ἐπισπέρχων τὴν σύνοδον σὺν γράμματι βασιλικῷ, σπεύδειν μηδὲ ἀναβάλλεσθαι τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα παρορμῶν γε πορείαν. Ἄραντες οὖν οἱ πάντες ἀπὸ τοῦ Φοινίκων ἔθνους δημοσίοις δρόμοις ἤλαυνον ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἐπληροῦτο δὲ τότε πᾶς ὁ τῆδε τόπος μεγίστης Θεοῦ χορείας, ἐπὶ ταῦτὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις συνηγμένων τῶν ἐξ ἀπάσης ἐπαρχίας διαφανῶν ἐπισκόπων. Μακεδόνες μὲν γὰρ τὸν τῆς παρ' αὐτοῖς μητροπόλεως παρέπεμπον, Παννόνιοι

Ὅσα μοῦ ἐδηλώσατε δι' ἐπιστολῆς ἐνεργήθησαν ὄλα.
 Ἐγγραφα πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὁποίους ὑπεδείξατε,
 διὰ νὰ ἔλθουν καὶ μετάσχουν τῶν φροντίδων σας, ἀπέ-
 στειλα τὸν Διονύσιον, τῆς τάξεως τῶν ὑπάτων, ὁ ὁποῖος
 καὶ τοὺς ἱεράρχας θὰ ὑπενθυμίση περὶ τοῦ χρέους των νὰ
 συνέλθουν μὲ σᾶς καὶ θὰ ἐποπτεύση περὶ τῶν πραττομέ-
 4 νων καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς εὐταξίας. Πράγματι, ἐὰν κά-
 ποιος, πρᾶγμα ποῦ δὲν πιστεύω νὰ συμβῇ, δὲν θελήσῃ
 νὰ ἔλθῃ ἐπιχειρῶν νὰ παραβιάσῃ τὴν ἐντολὴν ἡμῶν ἐπὶ
 τοῦ θέματος, τότε θὰ σταλῇ ἀπὸ ἡμᾶς ἀξιωματοῦχος, ὁ
 ὁποῖος θὰ τὸν ἐκθρονίσῃ βάσει βασιλικοῦ διατάγματος,
 διὰ νὰ τὸν διδάξῃ ὅτι δὲν ἀρμόζει νὰ ἀντιδρᾷ εἰς ὀρισμοὺς
 5 τοῦ αὐτοκράτορος ἐκδοθέντας χάριν τῆς ἀληθείας. Κατὰ
 τὰ ἄλλα θὰ εἶναι ἔργον τῆς ἀγιότητός σας νὰ εὔρετε τὴν
 κατάλληλον θεραπείαν διὰ τὰ πλημμελήματα ἢ σφάλματα,
 μὲ ὁμόφωνον κρίσιν, οὔτε κατὰ δυσμένειαν οὔτε κατ' εὐ-
 νοίαν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὸν ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἀ-
 ποστολικὸν κανόνα, οὔτως ὥστε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐ-
 λευθερώσετε ἀπὸ κάθε ψόγον καὶ τὰς ἰδικὰς μου μερί-
 μνας νὰ ἀνακουφίσετε, καὶ ἀποδίδοντες εἰς τοὺς τῶρα
 διχασμένους τὴν χάριν τῆς εἰρήνης θὰ ἐξασφαλίσετε εἰς
 ἑαυτοὺς μεγίστην τιμὴν.

Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς διαφυλάττῃ, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἐγκαινίων ἐν Ἱεροσολύμοις
 ἦσαν ἐπίσκοποι ἀπὸ ὄλας τὰς Ἐκκλησίας.

43 1 Ἄφου δὲ ἐξετελέσθησαν τὰ προστεταγμένα, κατέ-
 φθασεν ἄλλος βασιλικὸς ἀνὴρ, προτρέπων τὴν σύνοδον
 νὰ σπεύσῃ καὶ παρορμῶν νὰ μὴ ἀναβάλλῃ τὴν πρὸς τὰ Ἱε-
 2 ροσόλυμα πορείαν²⁰. Ἐκκινήσαντες λοιπὸν ὅλοι ἀπὸ τὴν ἐ-
 παρχίαν τῶν Φοινίκων ἐπροχώρησαν εἰς τὸν προορισμὸν
 των μὲ δημόσια μεταφορικὰ μέσα, ἐγέμισε δὲ τότε ὄλος
 ὁ ἐκεῖ τόπος ἀπὸ μεγάλην χορείαν τοῦ Θεοῦ, καθὼς οἱ
 διαπρεπεῖς ἐπίσκοποι ἀπὸ ὄλας τὰς ἐπαρχίας συνηθροί-
 3 σθησαν ὁμοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Οἱ μὲν Μακεδόνες ἀπέ-
 στειλαν τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεώς των Θεσσαλονί-

τε καὶ Μυσοὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀνθοῦντα κάλλη τῆς τοῦ Θεοῦ νεολαίας, παρῆν δὲ καὶ Περσῶν ἐπισκόπων ἱερὸν χρῆμα, τὰ θεῖα λόγια ἐξηκριβωκῶς ἀνῆρ, Βιθυνοὶ τε ⁴ καὶ Θραῖκες τὸ πλήρωμα τῆς συνόδου κατεκόσμου. Οὐ μὴν ἀπελιμπάνοντο Κιλικῶν οἱ διαφέροντες, καὶ Καππαδοκῶν δ' οἱ πρῶτοι παιδεύσει λόγων μέσοι τοῖς πᾶσι διέπρεπον, Συρία τε πᾶσα καὶ Μεσοποταμία, Φοινίκη τε καὶ Ἀραβία σὺν αὐτῇ Παλαιστίνῃ, Αἴγυπτός τε καὶ Λιβύη, οἱ τε τὴν Θηβαίων οἰκοῦντες χώραν, πάντες δμοῦ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ χορείαν, οἷς ἀριθμὸς ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐπηκολούθει λεώς. Παρῆν δὲ τούτοις ἅπασι βασιλικὴ τις ὑπηρεσία, ἄνδρες τ' ἐξ αὐτῶν βασιλείων δόκιμοι κατεπέμποντο φαιδρῶναι τὴν ἑορτὴν ταῖς βασιλέως χορηγίαις.

Περὶ τῆς διὰ Μαριανοῦ τοῦ νοταρίου δεξιώσεως αὐτῶν καὶ τῶν εἰς πτωχοῦς διαδόσεων καὶ ἀναθημάτων τῆς ἐκκλησίας.

44 *Ναὶ μὴν καὶ ὁ τούτοις ἅπασιν ἐφεστῶς βασιλεῖ δεξιὸς ἀνῆρ, πίστει καὶ εὐλαβείᾳ λόγων τε θείων ἐμπρέπων ἀσκήσει, ὅς δὴ καὶ ταῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ὁμολογίαις κατὰ τὸν τῶν τυράννων καιρὸν λαμπρυνόμενος εἰκότως τὴν τῶνδε διάταξιν ἐπιστεύετο. Καὶ δὴ τῷ βασιλέως οὗτος νεύματι σὺν εἰλικρινεῖα πάσῃ διακονούμενος, τὴν μὲν σύνοδον ἐτίμα φιλοφρόνῳ δεξιῶσει ἐστιάσεσιν τε λαμπραῖς καὶ συμποτικαῖς εὐωχίαις, πτωχοῖς δ' ἀνείμοσι πενήτων τ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μυρίοις πλήθεσι, τροφῆς καὶ τῶν λοιπῶν χρειῶν ἐν ἐνδείᾳ καθεστῶσι, πολυτελεῖς διαδόσεις χρημάτων καὶ περιβλημάτων ἐποιεῖτο, ἥδη δὲ καὶ τὸν πάντα νεῶν πλουσίους καὶ βασιλικοῖς ἀναθήμασι κατεποίκιλεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ταύτην ἐπλήρου τὴν ὑπηρεσίαν.*

21. Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἦτο ἀκόμη ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Μυσίαν ἦσαν ὁ Οὐρσάκιος Σιγιδόνος καὶ Βάλης Μουρσῶν, Βιθυνὸς ἦτο ὁ Θεόγνις Νικαίας καὶ Θραῖς ὁ Θεόδωρος Περίνθου.

κης, οἱ Παννόνιοι καὶ οἱ Μυσοὶ τοὺς ἀκμαιοτάτους τῶν νεαρῶν ἐπισκόπων τοῦ Θεοῦ, παρευρέθη δὲ καὶ εἰς ἓκ τῶν Περσῶν ἐπισκόπων, ἀνὴρ γνωρίζων μὲ ἀκρίβειαν τὰς θείας Γραφάς, ἐνῶ Βιθυνοὶ καὶ Θραῖκες ἐκόσμου τὸ πλήρωμα τῆς 4 συνόδου²¹. Δὲν ὑστέρουσιν ὁμῶς οἱ διακεκριμένοι τῶν Κιλικῶν καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Καππαδοκῶν εἰς τὴν παιδείαν διέπρεπον ἀνάμεσα εἰς ὅλους, ὅλοι ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Ἀραβίαν μαζὶ μὲ τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Λιβύην καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν τῶν Θηβαίων, ὅλοι μαζὶ συνεκρότουσιν τὴν μεγάλην χορείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὺς ἠκολούθει ἀναρίθμητος λαὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Παρευρίσκετο δὲ μὲ ὅλους αὐτοὺς βασιλικὴ ὑπηρεσία, καὶ ἐστάλησαν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα δόκιμοι ἀξιωματοῦχοι διὰ νὰ λαμπρύνουν τὴν ἐορτὴν μὲ τὰς χορηγίας τοῦ βασιλέως.

Περὶ τῆς δεξιώσεως αὐτῶν ἀπὸ τὸν νοτάριον Μαρριανόν καὶ τῶν διανομῶν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ τῶν ἀναθημάτων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

44 Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων αὐτῶν, ἔμπιστος τοῦ βασιλέως, διαπρέπων εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐλάβειαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν θείων λόγων· εὐλόγως τοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ ἢ διοργάνωσις τοῦ ἐορτασμοῦ τούτου, καθ' ὅσον ἐλαμπρύνετο καὶ μὲ τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ὁμολογίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τυράννων. Οὗτος ἐκτελῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ βασιλέως μὲ πιστότητα, τὴν μὲν σύνοδον ἐτίμησε μὲ φιλόφρονα δεξίωσιν, μὲ λαμπράς ἐστιάσεις καὶ συμποσιακὰς εὐωχίας, εἰς μεγάλα δὲ πλήθη γυμνῶν πτωχῶν καὶ πενήτων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἱ ὅποιοι ἐστεροῦντο τροφῆς καὶ λοιπῶν ἀναγκῶν, διένειμε πλουσίως χρήματα καὶ ἐνδύματα, τέλος δὲ κατεστόλισε καὶ ὀλόκληρον τὸν ναὸν μὲ πλούσια βασιλικά ἀναθήματα. Καὶ αὐτὸς μὲν αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν ἐξεπλήρωσεν.

Τῶν ἐπισκόπων ἐν συνάξεσι προσομιλίας ποικίλαι
καὶ Εὐσεβίου τοῦ ταῦτα συγγράψαντος.

45 ¹ Οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ εὐχαῖς ἅμα καὶ διαλέξε-
σι τὴν ἑορτὴν κατεκόσμου, οἱ μὲν τοῦ θεοφιλοῦς βα-
σιλέως τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων σωτῆρα καθοσίωσιν ἀνυ-
μνοῦντες, τὰς τε περὶ τὸ μαρτύριον μεγαλουργίας διεξι-
όντες τῷ λόγῳ, οἱ δὲ ταῖς ἀπὸ τῶν θείων δογμάτων πα-
νηγυρικαῖς θεολογίαις πανδαισίαν λογικῶν τροφῶν ταῖς
² πάντων παραδιδόντες ἀκοαῖς. " Ἄλλοι δ' ἐρμηνείας τῶν
θείων ἀναγνωσμάτων ἐποιοῦντο, τὰς ἀπορρήτους ἀπο-
καλύπτοντες θεωρίας, οἱ δὲ μὴ διὰ τούτων χωρεῖν οἰοί-
τε θυσίαις ἀναίμοις καὶ μυστικαῖς ἱερουργίαις τὸ θεῖον
ἰλάσκοντο, ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς ἐκκλη-
σίας τοῦ Θεοῦ, αὐτοῦ τε βασιλέως ὑπερ, τοῦ τῶν τοσοῦ-
των αἰτίου, παίδων τ' αὐτοῦ θεοφιλῶν ἱκετηρίους εὐχὰς
³ τῷ Θεῷ προσαναφέροντες. " Ἐνθα δὴ καὶ ἡμεῖς τῶν ὑ-
πὲρ ἡμᾶς ἀγαθῶν ἠξιωμένοι ποικίλαις ταῖς εἰς τὸ κοι-
νὸν διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν ἐτιμῶμεν, τοτὲ μὲν τῶν διὰ
γράμματος βασιλεῖ πεφιλοκαλημένων τὰς ἐκφράσεις ἐρ-
μηνεύοντες, τοτὲ δὲ καιρίους καὶ τοῖς προκειμένοις συμ-
βόλοις τὰς προφητικὰς ποιούμενοι θεωρίας. Οὕτω μὲν ἡ
τῆς ἀφιερώσεως ἑορτὴ ἐν αὐτῇ τῆς βασιλέως τριακοντα-
ετηρίδι σὺν εὐφροσύναις ἐπετελεῖτο.

" Ὅτι καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ μαρτυρίου τοῦ σωτῆρος
καὶ τριακονταετηρικὸν εἶπεν ὕστερον ἐπ' αὐτοῦ
Κωνσταντίνου.

46 Οἶος δ' ὁ τοῦ σωτῆρος νεώς, οἷον τὸ σωτήριον ἄν-
τρον, οἶαι αἱ βασιλέως φιλοκαλίας ἀναθημάτων τε πλή-
θη ἐν χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ καὶ λίθοις τιμίοις πεποιοη-
μένων, κατὰ δύναμιν ἐν οἰκείῳ συγγράμματι παραδόν-

22. Πρόκειται περὶ τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον συνῆψε μὲ τὸν Τρια-
κονταετηρικὸν (κ. 11-18).

Διάφοροι ὁμιλῖαι τῶν συνηθροισμένων ἐπισκόπων
καθῶς καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος ἔργου
Εὐσεβίου.

- 45 ¹ Οἱ δὲ λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἐκόσμησαν τὴν ἑορτὴν μὲ
εὐχὰς καὶ διαλέξεις, ἄλλοι μὲν ἀνυμνοῦντες τὴν εἰς τὸν
Σωτῆρα τῶν ὄλων ἀφοσίωσιν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως
καὶ ἀναπτύσσοντες μὲ τὸν λόγον τὴν μεγαλειώδη κατα-
σκευὴν τοῦ ναοῦ, ἄλλοι δὲ παραδίδοντες εἰς τὰς ἀκοὰς
ὄλων πανδαισίαν λογικῶν τροφῶν μὲ τὴν δημοσίαν θεολό-
² γησιν ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων. Ἄλλοι προέβαινον εἰς
ἐρμηνείαν τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ἐκτυλίσσοντες τὰς
ἀπορρήτους θεωρίας, οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ φθάσουν εἰς
αὐτὰ προσέφερον εἰς τὸ θεῖον ἀναιμάκτους θυσίας καὶ
μυστικὰς ἱεουργίας ἀναπέμποντες ἱκετηρίου εὐχὰς εἰς
τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας
τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου τοῦ βασιλέως, τοῦ αἰτίου
ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπιτευγμάτων, καὶ τῶν θεοφιλῶν υἱῶν
³ αὐτοῦ. Τότε φυσικὰ καὶ ἡμεῖς, ἀξιοθέντες ἀγαθῶν ὑπὲρ
τὰς δυνατότητάς μας, ἐτιμήσαμεν τὴν ἑορτὴν μὲ ποικί-
λας διαλέξεις πρὸς τὸ κοινόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐρμηνεύον-
τες τὰς περιγραφὰς τῶν διὰ συγράμματος ἡμῶν ἐκτεθέν-
των πρὸς τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξηγοῦντες ὅτι αἱ
προφητικαὶ θεωρίαι ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ παρόντα σύμ-
βολα. Οὕτως ἐτελέσθη ἡ ἑορτὴ τῆς καθιερώσεως μὲ εὐ-
φροσύνην κατὰ τὴν περίοδον τῆς τριακονταετηρίδος τοῦ
βασιλέως.

Ἔτι καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ
Σωτῆρος καὶ τριακονταετηρικὸν λόγον ἐξεφώνησεν
ἔπειτα ἐνώπιον τοῦ Κωνσταντίνου.

- 46 Ὅποιος δὲ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ὁποῖον τὸ
ἄντρον τοῦ Σωτῆρος, ὁποῖαι αἱ φιλοκαλῖαι τοῦ βασιλέως
καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀναθημάτων τὰ κατασκευασμένα ἀπὸ
χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυτίμους λίθους, περιεγράψα-
μεν κατὰ δύναμιν εἰς ἰδιαίτερον σύγραμμα, τὸ ὁποῖον

τες αὐτῷ βασιλεῖ προσεφωνήσαμεν· ὃν δὴ λόγον κατὰ καιρὸν μετὰ τὴν παροῦσαν τῆς γραφῆς ὑπόθεσιν ἐκθησόμεθα, ὁμοῦ καὶ τὸν τριακονταετηρικὸν αὐτῷ συζευγνύμετες, ὃν σμικρὸν ὕστερον, ἐπὶ τῆς βασιλέως ἐπωνύμου πόλεως τὴν πορείαν στείλάμενοι, εἰς ἐπήκοον αὐτοῦ βασιλέως διήλθομεν, τοῦτο δεύτερον ἐν αὐτοῖς βασιλείοις τὸν ἐπὶ πάντων βασιλέα Θεὸν δοξάσαντες, οὗ δὴ κατακρούμενος ὁ τῷ Θεῷ φίλος γανυμένῳ ἔώκει. Τοῦτο δ' οὖν αὐτὸ μετὰ τὴν ἀκρόασιν ἐξέφηγεν, συμποσιάζων μὲν παροῦσι τοῖς ἐπισκόποις παντοία τ' αὐτοῦς τιμῇ φιλοφρονούμενος.

“Ὅτι ἡ μὲν ἐν Νικαία σύνοδος τῇ εἰκοσαετηρίδι, τὰ ἐγκαίνια δὲ τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις τῇ τριακονταετηρίδι
Κωνσταντίνου γέγονεν.

47 Ταύτην μεγίστην ὣν ἴσμεν σύνοδον δευτέραν συνεκρότει βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην, ἣν ἐπὶ τῆς Βιθυνῶν διαφανοῦς πεποίητο πόλεως. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐπινίκιος ἦν, ἐν εἰκοσαετηρίδι τῆς βασιλείας τὴν κατ' ἐχθρῶν καὶ πολεμίων εὐχὴν ἐπ' αὐτῆς Νικαίας ἐκτελοῦσα, ἡ δὲ τῆς τρίτης δεκάδος τὴν περίοδον ἐκόσμει, τῷ πάντων ἀγαθῶν δοτῆρι Θεῷ ἀμφὶ τὸ μνήμα τὸ σωτήριον εἰρήνης ἀνάθημα τὸ μαρτύριον βασιλέως ἀφιερῶντος.

“Ὅπως τινὸς ἄγαν ἐπαινοῦντος οὐκ ἠνέσχετο
Κωνσταντῖνος.

48 Καὶ δὴ τούτων βασιλεῖ συντελουμένων, ἀνὰ στόμα τε πάντων ἀνυμνουμένης αὐτοῦ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τις ἀποτολμήσας εἰς αὐτοῦ πρόσωπον μακάριον αὐτὸν ἀπέφηγεν, ὅτι δὴ καὶ τῷ παρόντι βίῳ τῆς κατὰ πάντων αὐτοκρατορικῆς βασιλείας ἡξιωμένος εἶη καὶ τῷ μέλλοντι συμβουλεύειν μέλλοι

ἀφιερῶσαμεν εἰς τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα. Κατὰ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν θὰ παραθέσωμεν τὴν πραγματείαν αὐτὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος συγγράμματος, συνάπτοντες εἰς αὐτὴν καὶ τὸν τριακονταετηρικὸν λόγον²², τὸν ὁποῖον ἐξεφωνήσαμεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ὀλίγον ἀργότερα, ὅταν μετέβημεν εἰς τὴν ἐπώνυμόν του πόλιν. Αὕτῃ ἦτο ἡ δευτέρα φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοξάσω τὸν ὑψιστον βασιλέα Θεόν, εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον, ὃ δὲ φίλος τοῦ Θεοῦ, ἀκούων αὐτὸν τὸν λόγον ἐφαίνετο περιχαρής. Τοῦτο ἄλλωστε ἐβεβαίωσε μετὰ τὴν ἀκρόασιν, ὅταν παρέθεσε συμπόσιον εἰς τοὺς παρόντας ἐπισκόπους καὶ τοὺς περιέβαλλε μὲ παντοειδεῖς τιμάς.

Ὅτι ἡ μὲν ἐν Νικαῖα σύνοδος ἔγινε κατὰ τὴν εἰκοσαετηρίδα, τὰ δὲ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὴν τριακονταετηρίδα τοῦ Κωνσταντίνου.

- 47 Αὕτῃ εἶναι ἡ δευτέρα καθ' ὅσον γνωρίζομεν μεγάλη σύνοδος τὴν ὁποίαν συνεκρότησεν ὁ βασιλεὺς εἰς αὐτὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶχε συγκαλέσει εἰς τὴν περίφημον πόλιν τῆς Βιθυνίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἦτο ἐπινίκιος ἀποδίδουσα εὐχαριστίας κατὰ τὴν εἰκοσαετηρίδα τῆς βασιλείας διὰ τὸν θρίαμβον κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων, ἡ δὲ δευτέρα ἐκόσμησε τὴν περίοδον τῆς τρίτης δεκαετηρίδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἀφιέρωνεν εἰς τὸν δοτῆρα πάντων τῶν ἀγαθῶν Θεὸν τὸ μαρτύριον παρὰ τὸ μνήμα τοῦ Σωτῆρος ὡς ἀνάθημα εἰρήνης.

Πῶς ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠνέχθη κάποιον ὁ ὁποῖος τὸν ἐπήνει ὑπερβολικῶς.

- 48 Ἐνῶ δὲ ταῦτα συνετελοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀπὸ τὰ στόματα ὄλων ἀνυμνεῖτο ἡ κατὰ Θεὸν ἀρετὴ αὐτοῦ, κάποιος ἀπὸ τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ ἀπετόλμησε νὰ τὸν ἀποκαλέσῃ μακάριον ἐνώπιόν του, ὡς ἡξιωμένον κατὰ μὲν τὸν παρόντα βίον τῆς ἐπὶ ὄλων αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα τῆς συμβασιλείας μὲ τὸν

τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀπεχθῶς τῆς φωνῆς ἐπακούσας μὴ τοιαῦτα τολμᾶν παρῆνει φθέγγεσθαι, μᾶλλον δὲ δι' εὐχῆς αἰτεῖσθαι αὐτῷ κἂν τῷ παρόντι κἂν τῷ μέλλοντι τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἀξίῳ φανῆναι.

Γάμοι Κωνσταντίου υἱοῦ αὐτοῦ καίσαρος.

49 Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ τριακονταέτης αὐτῷ τῆς βασιλείας συνεπεραίνετο χρόνος, τῷ δευτέρῳ τῶν παιδῶν συνετέλει γάμους, πάλαι γάμους κἂπὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὴν ἡλικίαν διαπραξάμενος. Θαλῖαι δὴ καὶ ἐστιάσεις ἤγοντο, νυμφοστολοῦντος αὐτοῦ βασιλέως τὸν παῖδα ἐστιῶντός τε λαμπρῶς καὶ συμποσιάζοντος, ὧδε μὲν ἀνδρῶν θιάσοις, γυναικῶν δ' ἀφωρισμένοις ἀλλαχόθι χοροῖς, διαδόσεις τε πλούσιαι χαρισμάτων δήμοις ἅμα καὶ πόλεσιν ἐδωροῦντο.

Ἰνδῶν πρεσβεία καὶ δῶρα.

50 Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Ἰνδῶν τῶν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον πρέσβεις ἀπήντων δῶρα κομίζοντες, γένη δ' ἦν παντοῖα ἐξαστραπτόντων πολυτελῶν λίθων ζῶά τε τῶν παρ' ἡμῖν ἐγνωσμένων ἐναλλάττοντα τὴν φύσιν, ἃ δὴ προσῆγον τῷ βασιλεῖ, τὴν εἰς αὐτὸν Ὠκεανὸν δηλοῦντες αὐτοῦ κράτησιν, καὶ ὡς οἱ τῆς Ἰνδῶν χῶρας καθηγεμόνες εἰκόνων γραφαῖς ἀνδριάντων τ' αὐτὸν ἀναθήμασι τιμῶντες αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα γνωρίζειν ὠμολόγουν. Ἀρχομένῳ μὲν οὖν τῆς βασιλείας αὐτῷ οἱ πρὸς ἥλιον δύοντα Βρεττανοὶ πρῶτοι καθυπετάττοντο, νῦν δ' Ἰνδῶν οἱ τὴν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον λαχόντες.

Ὅπως τοῖς τρισὶν υἱοῖς Κωνσταντῖνος διελὼν τὴν ἀρχήν, τὰ βασιλικά μετ' εὐσεβείας διηγείτο.

51 Ὡς οὖν ἑκατέρων τῶν ἄκρων τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐκράτει, τὴν σύμπασαν τῆς βασιλείας ἀρχὴν τρισὶ τοῖς

Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς ὁμως ἀκούσας τὸν λόγον μὲ δυσαρέσκειαν παρήνεσε νὰ μὴ τολμᾶ νὰ λέγῃ τοιαῦτα, μᾶλλον δὲ νὰ ζητῇ διὰ τῶν προσευχῶν του δι' αὐτὸν νὰ φανῇ ἄξιός τῆς δουλείας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸν παρόντα καὶ εἰς τὸν μέλλοντα βίον.

Γάμοι τοῦ καίσαρος υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίου.

- 49 "Όταν δὲ συνεπληρώθη καὶ ὁ τριακονταετῆς χρόνος τῆς βασιλείας του, ἐτέλεσε τοὺς γάμους τοῦ δευτέρου υἱοῦ του, ἀφοῦ παλαιότερα εἶχεν ἐορτάσει τοὺς γάμους καὶ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του. Ἐγίνοντο δὲ διασκεδάσεις καὶ ἐστιάσεις, ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ἦτο νυμφαγωγὸς τοῦ υἱοῦ του καὶ προσέφερε ἐστίασιν καὶ συμπόσιον, ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν ἦσαν θίασοι ἀνδρῶν, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ μέρος χωριστοὶ χοροὶ γυναικῶν, ἐνῶ εἰς τοὺς δῆμους καὶ τὰς πόλεις διενέμοντο πλούσια δῶρα.

Πρεσβεία καὶ δῶρα τῶν Ἰνδῶν.

- 50 Αὐτὴν δὲ τὴν περίοδον ἔφθασαν καὶ πρέσβεις τῶν Ἰνδῶν τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς φέροντες δῶρα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν παντὸς εἶδους πολυτελεῖς λίθοι καὶ ζῶα διαφορετικὰ εἰς εἶδος ἀπὸ τὰ εἰς ἡμᾶς γνωστά. Ταῦτα προσέφεραν εἰς τὸν βασιλέα ἐπιβεβαιουῦντες τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ὠμολόγησαν ὅτι οἱ ἡγεμόνες τῆς χώρας τῶν Ἰνδῶν, τιμῶντες αὐτὸν μὲ ζωγραφιστὰς εἰκόνας καὶ μὲ ἀναθήματα ἀνδριάντων, τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα. Οὕτως, ὅταν μὲν ἤρχιζε τὴν βασιλείαν του ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὸν πρῶτοι οἱ εἰς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εὐρισκόμενοι Βρεττανοί, τῶρα δὲ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἀνατολήν τοῦ ἡλίου Ἰνδοί.

Πῶς κατανείμας τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του, τοὺς ἐδίδαξε πολιτικὴν μαζὶ μὲ τὴν εὐσέβειαν.

- 51 1 Ἀφοῦ λοιπὸν ἐξησφάλισε τὴν κυριαρχίαν εἰς ἀμφότερα τὰ ἄκρα ὀλοκλήρου τῆς οἰκουμένης, διήρεσεν ὅλον

αὐτοῦ διήρει παισίν, οἷά τινα πατρῶαν οὐσίαν τοῖς αὐτοῦ κληροδοτῶν φιλτάτοις. Τὴν μὲν οὖν παππῶαν λήξιν τῷ μείζονι, τὴν δὲ τῆς ἐώας ἀρχὴν τῷ δευτέρῳ, τὴν
 2 δὲ τούτων μέσην τῷ τρίτῳ διένεμε. Κλῆρον δ' ἀγαθὸν καὶ ψυχῆς σωτήριον τοῖς αὐτοῖς ποριζόμενος τὰ θεοσεβείας αὐτοῖς ἐνίει σπέρματα, θείοις μὲν προάγων μαθήμασι, διλασκάλους δ' ἐφιστὰς εὐσεβεία δεδοκιμασμένους ἀνδρας, καὶ τῶν ἔξωθεν δὲ λόγων καθηγητὰς ἑτέρους εἰς ἄκρον ἤκοντας παιδεύσεως τοῖς αὐτοῖς ἐφίστη· ἄλλοι πολεμικῶν αὐτοῖς ἐξῆρχον μαθημάτων, ἕτεροι τῶν πολιτικῶν ἐπιγνώμονας αὐτοὺς καθίστων, οἱ δὲ νόμων ἐμπείρους εἰργάζοντο. Βασιλικὴ δ' ἐκάστῳ τῶν παίδων κατασκευὴ κεκλήρωτο, ὀπλίται, δορυφόροι, σωματοφύλακες, στρατευμάτων τε τάγματα παντοῖα, τούτων δὲ καθηγεμόνες, λοχαγοί, στρατηγοί, ταξίαρχοι, ὧν τῆς ἐν πολέμοις ἐπιστήμης τῆς τε πρὸς αὐτὸν εὐνοίας ὁ πατήρ προειλήφει τὴν πείραν.

“Ὅπως καὶ ἀνδρωθέντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν ἤγαγεν.

52 1 Ἀπαλοῖς μὲν οὖν ἔτι τὴν ἡλικίαν τοῖς καίσαρσιν ἀναγκαίως οἱ συμπράττοντες συνῆσάν τε καὶ τὰ κοινὰ διώκουν, εἰς ἀνδρας δὲ λοιπὸν προῖοῦσιν αὐτοῖς μόνος ὁ πατήρ εἰς διδασκαλίαν ἐπήρκει, τοτὲ μὲν παρόντας ἰδιαζούσαις ὑποθήκαις ζηλωτὰς αὐτοὺς παρορμῶν καὶ μιμητὰς τῆς αὐτοῦ θεοσεβείας ἀποτελεῖσθαι, τοτὲ δ' ἀποῦσι τὰ βασιλικὰ προσφωνῶν διήει παραγγέλματα, ὧν τὸ μέγιστον ἦν καὶ πρότιστον τὴν εἰς τὸν πάντων βασιλεῖα Θεὸν γνῶσιν τε καὶ εὐσέβειαν πρὸ παντὸς πλούτου καὶ
 2 πρὸ αὐτῆς βασιλείας τιμᾶσθαι. “Ἦδη δ' αὐτοῖς καὶ τοῦ δι' αὐτῶν πράττειν τὰ λυσιτελεῖ τοῖς κοινοῖς ἐξουσίαν ἐδίδου, καὶ τὴν ἐκκλησίαν δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ φροντίδος ἐν

23. Οὕτω ὁ μὲν Κωνσταντῖνος Β' παρέλαβε τὴν Δύσιν μὲ κέντρον τὴν Γαλατίαν, ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Ἀνατολήν μὲ ἔδραν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ Κώνστας τὰς ἐνδιαμέσους χώρας μὲ κέντρον τὴν Ἰταλίαν. Τελικῶς, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ Κωνσταντίου καὶ τὸν φόνον τοῦ Κώνσταντος ἀπὸ στασιαστὰς ἔμεινε μονοκράτωρ ὁ Κωνσταντῖνος.

τὸ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του, ὡσάν νὰ ἐκληροδοτεῖ κάποιαν πατρικὴν περιουσίαν εἰς τοὺς φιλτάτους του. Τὸ μὲν ἐκ τοῦ πάππου τμήμα παρέδωσεν εἰς τὸν μεγαλύτερον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν εἰς τὸν 2 δεῦτερον, τὸ δὲ μεσαῖον εἰς τὸν τρίτον²³. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ προσπορίσῃ εἰς αὐτοὺς κληρονομίαν ἀγαθὴν καὶ σωτήριον εἰς τὴν ψυχὴν ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὰ σπέρματα τῆς θεοσεβείας, καθοδηγῶν ὁ ἴδιος εἰς τὰ θεῖα μαθήματα, ὀρίζων δὲ διδασκάλους ἄνδρας δοκιμασμένους εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἐνῶ ἐπίσης διώριζεν εἰς αὐτοὺς ἄλλους καθηγητὰς ὑψηλῆς παιδείσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ μαθήματα· ἄλλοι τοὺς ἐδίδασκον τὰ πολεμικὰ μαθήματα, ἄλλοι τοὺς καθίστων γνῶστας τῶν πολιτικῶν, καὶ ἄλλοι τοὺς ἐξεπαίδευον εἰς τοὺς νόμους. Εἰς ἕκαστον δὲ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς ὠρίσθη βασιλικὴ ἀκολουθία, ὀπλίται, δορυφόροι, σωματοφύλακες, καὶ κάθε εἶδος στρατιωτικῶν τμημάτων. Ἡγέται δὲ αὐτῶν ἦσαν λοχαγοί, στρατηγοί, ταξίARCHOI, περὶ τῆς πολεμικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀφοσιώσεως τῶν ὁποίων ὁ πατὴρ εἶχεν ἀπὸ προηγουμένως πείραν.

“Ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσίν των καθωδήγει αὐτοὺς εἰς τὴν εὐσέβειαν.

52 ¹ “Ὅταν μὲν βεβαίως οἱ καίσαρες ἦσαν ἀκόμη ἀπαλοὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἀναγκαίως ὑπῆρχον εἰς τὸ πλευρόν των οἱ συνεργάται οἱ ὁποῖοι κατηύθυνον τὰ κοινά, ὅταν ὅμως ἔφθασαν εἰς τὴν ἡλικίαν ἀνδρός, ἐπῆρκει μόνος ὁ πατὴρ διὰ διδασκαλίαν, ὁ ὁποῖος, παρόντας μὲν παῶρμα μὲ ἰδιαιτέρας παραινέσεις νὰ γίνουιν ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ τῆς θεοσεβείας του, ἀπόντας δὲ τοὺς ἐφωδίαζε μὲ γραπτὰ παραγγέλματα βασιλικά, τὸ μέγιστον καὶ πρῶτιστον τῶν ὁποίων ἦτο νὰ τιμοῦν τὸν πάντων βασιλέα Θεόν, καὶ τὴν 2 γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν ὑπεράνω παντός πλοῦτου. Τέλος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ κατευθύνουιν μόνοι των τὰς δημοσίας ὑποθέσεις καὶ παρήνει ὡς πρῶτην φροντίδα των νὰ ἔχουιν τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς

πρώτοις ἄγειν παρήγει, αὐτοῖς τε διαρρήδην Χριστιανοῖς εἶναι παρεκελεύετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτω τοὺς υἱοὺς προῆγεν, οἱ δὲ οὐχ ὡς ἐκ παραγγέλματος αὐτογνώμονι δὲ προθυμία τὰς τοῦ πατρὸς παραινέσεις ὑπερέβαλλον, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὁσία τὴν σφῶν διάνοιαν συντείνοντες, τοὺς τε τῆς ἐκκλησίας θεσμοὺς ἐν αὐτοῖς βασιλείοις σὺν τοῖς οἰκεί-
3 οῖς ἅπασιν ἀπεπλήρουν. Καὶ τοῦτο δ' ἔργον τῆς τοῦ πατρὸς ὑπῆρχε προμηθείας τὸ τοὺς συνοίκους ἅπαντας θεοσεβεῖς παραδοῦναι τοῖς παισίν, καὶ τῶν πρώτων δὲ ταγμάτων ἡγεμόνες καὶ οἱ τὴν τῶν κοινῶν ἐτύγχανον ἀναδεδεγμένοι φροντίδα τοιοῦτοί τινες ὑπῆρχον· τοῖς γοῦν κατὰ Θεὸν πιστοῖς ἀνδράσιν αὐτοὺς ὥσπερ τισὶν
4 ὀχυροῖς περιβόλοις ἠσφαλίζετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα εὐ-πρεπῶς διέκειτο τῷ τρισμακαρίῳ, Θεὸς ὁ παντὸς ἀγαθοῦ πρύτανις, ὡσανεὶ τῶν καθόλου πραγμάτων εὖ διατεθέντων αὐτῷ, καιρὸν εὐκαιρον εἶναι λοιπὸν τῆς τῶν κρειττόνων μεταλήψεως ἐδοκίμαζε καὶ τὸ τῇ φύσει χρεῶν ἐπῆγε.

“Οτι ἀμφὶ τὰ τριακονταδύο ἔτη βασιλεύσας καὶ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ζήσας σῶον εἶχε τὸ σῶμα.

53 Δύο μὲν οὖν πρὸς τοῖς τριάκοντα τῆς βασιλείας ἐνιαυτοῖς μηνί τε καὶ ἡμέραις βραχείαις δέουσιν ἐπλήρου, τῆς δὲ ζωῆς ἀμφὶ τὸν διπλασίονα χρόνον, ἐν ᾧ τῆς ἡλικίας ἀπαθὲς μὲν καὶ ἄλυτον αὐτῷ διήρκει τὸ σῶμα, κηλίδος καθαρὸν ἀπάσης παντὸς τε νέου νεανικώτερον, ὠραῖον μὲν ἰδεῖν ρωμαλέον δ' ὃ τι δέοι δυνάμει καταπραΰ-
ξασθαι, ὡς καὶ γυμνάζεσθαι καὶ ἱππάζεσθαι καὶ ὄδοιπορεῖν, πολέμοις τε παραβάλλειν τρόπαιά τε κατ' ἐχθρῶν ἐγείρειν καὶ τὰς συνήθεις ἀναιμακτι κατὰ τῶν δι' ἐναντίας αἵρεσθαι νίκας.

---

24. Εἰς τὸ Χρονικὸν ὁ Εὐσέβιος δίδει τὸν ἀριθμὸν τριάντα ἔτη καὶ δέκα μῆνας, ὁ ὁποῖος εἶναι 30 ἔτη καὶ 10 μῆνες. Ἐδῶ δίδει τὸν ἀριθμὸν κατὰ συναπτὰ ἔτη, 306—337, εἶναι συνολικῶς τριάντα δύο ἔτη, ἀλλὰ τὰ δύο ἀπὸ αὐτὰ (306 καὶ 337) δὲν εἶναι πλήρη (25 Ἰουλίου τοῦ 306 ἕως 22 Μαΐου 337).

προέτρεπε νὰ διακηρύσσουν ὅτι εἶναι Χριστιανοὶ οἱ ἴδιοι. Καὶ αὐτὸς μὲν οὕτως ἐξεπαίδευε τοὺς υἱούς, ἐκεῖνοι δὲ ὄχι λόγῳ τῶν ἐντολῶν ἀλλὰ μὲ αὐτεξούσιον προθυμίαν ὑπερέβαλλον τὰς παραινέσεις τοῦ πατρὸς, κατευθύνοντες τὴν σκέψιν των εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἐφαρμόζοντες τὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας ἀκόμη καὶ μέσα εἰς
 3 τὰ ἀνάκτορα μαζί μὲ ὄλους τοὺς οἰκείους. Ἐφρόντισε δὲ καὶ τοῦτο ὁ πατήρ, των, τὸ νὰ εἶναι θεοσεβεῖς ὅλοι οἱ σύνοικοι ἀξιωματοῦχοι τῶν υἱῶν, ἐνῶ καὶ οἱ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἡγέται καὶ οἱ προϊστάμενοι τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν ἦσαν ἐπίσης Χριστιανοί. Οὕτω μὲ αὐτοὺς τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν Θεὸν ἄνδρας τοὺς ὠχύρωνεν ὡσὰν μὲ
 4 τείχη ὄχυρά. Ὄταν δὲ ὁ τρισμακάριος βασιλεὺς ἐρρύθμισε καὶ αὐτὰ ἐπιτυχῶς, ἐφ' ὅσον ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κράτους εἶχον διευθετηθῆ καλῶς, ὁ Θεὸς ὁ πρῦτανις παντὸς ἀγαθοῦ ἔκρινεν ὅτι εἶναι πλέον κατάλληλος καιρὸς νὰ τὸν καταστήσῃ μέτοχον ἀνωτέρας καταστάσεως καὶ τὸν ἐκάλεσε νὰ καταβάλῃ τὸ κοινὸν χρέος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἔτι ἔχων βασιλεύσει περὶ τὰ τριάντα δύο ἔτη καὶ ζήσει ἄνω ἀπὸ ἐξήντα εἶχε τὸ σῶμα του σῶον.

53 Συνεπλήρωσεν εἰς τὴν βασιλείαν τριάντα δύο ἔτη παρ' ὀλίγους μῆνας καὶ ἡμέρας²¹, εἰς τὴν ζωὴν δὲ περίπου τὰ διπλάσια. Εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν τὸ σῶμα του διετηρεῖτο ἀπαθὲς καὶ ἀκέραιον, καθαρὸν ἀπὸ κάθε κηλίδας, ἀκμαιότερον ἀπὸ τὸ σῶμα παντὸς νέου, ὠραῖον εἰς τὴν θέαν καὶ ρωμαλέον διὰ νὰ ἐπιλαμβάνεται οἰουδήποτε ἔργου, ὥστε καὶ νὰ γυμνάζεται καὶ νὰ ἰππεύῃ καὶ νὰ ὁδοιπορῇ, νὰ μετέχῃ εἰς μάχας, νὰ ἐγείρῃ τρόπαια κατὰ ἐχθρῶν καὶ νὰ κερδίζῃ τὰς συνήθεις ἀναιμάκτους νίκας κατὰ τῶν ἀντιπάλων.

Περὶ τῶν τῇ ἄγαν αὐτοῦ φιλανθρωπία συγκεχωρημένων
εἰς ἀπλησίαν καὶ ὑποκρίσεις.

54 1 Καὶ τὰ τῆς ψυχῆς δ' ὡσαύτως εἰς ἄκρον τῆς ἐν
ἀνθρώποις τελειώσεως αὐτῷ προῆει, πᾶσι μὲν ἐμπρέ-
ποντι τοῖς καλοῖς ὑπερβαλλόντως δὲ τῇ φιλανθρωπία,
ὃ δὴ καὶ μεμπτὸν ἐνομίζετο τοῖς πολλοῖς τῆς τῶν μοχθη-
ρῶν ἀνδρῶν φαυλότητος ἕνεκα, οἱ τῆς σφῶν κακίας αἰ-
2 τίαν τὴν βασιλέως ἐπεγράφοντο ἀνεξικακίαν. Καὶ γὰρ
οὖν ἀληθῶς δύο χαλεπὰ ταῦτα κατὰ τοὺς δηλουμένους
τούτους χρόνους καὶ αὐτοὶ κατενόησαμεν, ἐπιτριβῆς ἄ-
νεσιν ἀπλήστων καὶ μοχθηρῶν ἀνδρῶν τῶν πάντα λυ-
μαινομένων βίον, εἰρωνεῖαν τ' ἄλεκτον τῶν τὴν ἐκκλη-
3 σίαν ὑποδυομένων καὶ τὸ Χριστιανῶν ἐπιπλάστως σχη-
ματιζομένων ὄνομα. Τὸ δ' αὐτοῦ φιλάνθρωπον καὶ φιλά-
γαθον τό τε τῆς πίστεως εἰλικρινές καὶ τοῦ τρόπου τὸ
φιλάληθες ἐνήγεν αὐτὸν πιστεύειν τῷ σχήματι τῶν Χρι-
στιανῶν εἶναι νομιζομένων εὐνοϊαν τ' ἀληθῆ περὶ αὐ-
τὸν πεπλασμένη ψυχῇ σώζειν προσποιουμένων· οἷς ἔ-
αυτὸν καταπιστεύων τάχα ἂν ποτε καὶ τοῖς μὴ πρέπου-
σιν ἐνεφύρετο, κηλῖδα ταύτην τοῖς αὐτοῦ καλοῖς ἐπιφέ-
ροντος τοῦ φθόνου.

“Ὅπως μέχρι τελευτῆς ἐλογογράφει Κωνσταντῖνος.

55 1 Ἄλλὰ τοὺς μὲν οὐκ εἰς μακρὸν ἢ θεία μετήρχετο
μῆνις. Αὐτὸς δὲ βασιλεὺς οὕτω τὴν ψυχὴν λογικῇ συνέ-
σει προῆκτο, ὡς αὐτῆς μέχρι τελευτῆς συνήθως μὲν λο-
γογραφεῖν, συνήθως δὲ τὰς προόδους ποιεῖσθαι καὶ τὰς
θεοπρεπεῖς τοῖς ἀκροαταῖς διδασκαλίας παρέχειν, νομο-
θετεῖν τε συνήθως τοτὲ μὲν πολιτικοῖς τοτὲ δὲ στρατιω-
τικοῖς, πάντα τε προσφόρως τῷ τῶν ἀνθρώπων ἐπινο-
2 εῖν βίῳ. Μνημονεῦσαι δ' ἄξιον, ὡς πρὸς αὐτῇ γεγωνῶς
τῇ τοῦ βίου τελευτῇ ἐπικήδειόν τινα λόγον ἐπὶ τοῦ συν-
ήθους διήλθεν ἀκροατηρίου, μακρὸν τε κατατείνας ἐν

Περὶ ἀνοχῆς τῆς ἀπληστίας καὶ ὑποκρίσεως
ἀπὸ μεγάλην φιλανθρωπίαν.

54 ¹ Καὶ αἱ ψυχικαὶ δὲ ἀρεταὶ τοῦ ἔφθασαν εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνθρωπίνης τελειώσεως. Διέπρεπεν εἰς ὅλα τὰ καλά, καθ' ὑπερβολὴν δὲ εἰς τὴν φιλανθρωπίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐθεωρεῖτο μεμπτόν, λόγῳ τῆς φαυλότητος τῶν μοχθηρῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς αἰτίαν τῆς κακίας τῶν ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀνεξικακίαν τοῦ βασιλέως. Πράγματι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ταῦτα τὰ δύο βαρύτατα κακὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦτοι ἀφ' ἑνός μὲν τὴν ἀνέτον βιαιοπραγίαν ἀπλήστων καὶ μοχθηρῶν ἀνθρώπων λυμαινομένων ὅλην τὴν κοινωνίαν, καὶ τὴν σκανδαλώδη ὑποκρίσιν τῶν ὑποδουμένων τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ φερόντων ἐπιπλάστως τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν. Ἡ δὲ φιλανθρωπία καὶ ἀγαθότης τοῦ, ἡ εἰλικρίνεια τῆς πίστεως καὶ ἡ φιλαλήθεια τῶν τρόπων, τὸν ὠδήγουν νὰ πιστεύῃ εἰς τὰ προσχήματα τῶν νομιζομένων Χριστιανῶν καὶ μὲ ἐπίπλαστον ψυχὴν προσποιουμένων ὅτι διατηροῦν ἀληθινὴν ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτόν. Ἐμπιστευόμενος ὁ βασιλεὺς τοιούτους ἀνθρώπους, ὠθεῖτο ἐνίστε εἰς διαγωγὴν ἀναξίαν ἑαυτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλει κηλίδα τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ὁ φθόνος εἰς τὸν λαμπρὸν χαρακτῆρα τοῦ.

Πῶς συνέγραφε μέχρι θανάτου ὁ Κωνσταντῖνος.

55 ¹ Ἄλλ' αὐτοὺς μὲν ἐτιμώρησεν ἡ θεία μῆνις ὄχι μετὰ πολὺν χρόνον. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶχε προαγάγει τόσον πολὺ τὴν ψυχὴν τοῦ εἰς τὴν λογικὴν σύνεσιν, ὥστε μέχρι αὐτοῦ τοῦ θανάτου τοῦ νὰ συντάσῃ κανονικῶς πραγματείας, νὰ ἐξέρχεται κανονικῶς καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰς θεοπρεπεῖς διδαχάς, νὰ νομοθετῇ κανονικῶς τόσον εἰς πολιτικά ὅσον καὶ εἰς στρατιωτικὰ θέματα καὶ νὰ ἐπινοῇ ὅλα τὰ μέσα τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἶναι δὲ ἄξιον μνείας ὅτι ἐνῶ ἐπλησίαζε πρὸς τὸν θάνατον ἐξεφώνησεν ἐπικήδειον λόγον ἐνώπιον τοῦ συνήθους ἀκροατηρίου μὲ τὸν

τούτω περὶ ψυχῆς ἀθανασίας διεξῆει περὶ τε τῶν εὐσεβῶς τὴν παροῦσαν διηνυκότων ζωὴν τῶν τε τοῖς θεοφιλέσι παρ' αὐτῷ Θεῷ τεταμιευμένων ἀγαθῶν, μακραῖς δ' ἀποδείξεισι καὶ τὸ τῶν ἐναντίων τάγμα ὁποίου τέλους τεύξεται φανερόν ἐποίει, τῶν ἀθέων τὴν καταστροφὴν παραδιδούς τῇ γραφῇ· ὃ δὴ καὶ ἐμβριθῶς μαρτυρόμενος καθάπτεσθαι τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐδόκει, ὡς καὶ τινὰ τῶν δοκιμησώφων ἔρεσθαι ὅπως ἔχειν αὐτῷ φαίνοιτο τὰ λεγόμενα, τὸν δ' ἐπιμαρτυρῆσαι τοῖς λόγοις ἀλήθειαν, σφόδρα τε καίπερ οὐκ ἐθέλοντα ἐπαινεῖν τὰς κατὰ τῶν πολυθέων διδασκαλίας. Τοιαῦτα πρὸ τῆς τελευτῆς τοῖς γνωρίμοις ὁμιλήσας, αὐτὸς αὐτῷ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω πορείαν λείαν καὶ ὁμαλὴν ἐώκει παρασκευάζειν.

“Ὅπως ἐπὶ Πέρσας στρατεύων συμπαρέλαβεν ἐπισκόπους καὶ σκηνην ὡς σχῆμα τῆς ἐκκλησίας.

56 ¹ Κακῆϊνο δὲ μνήμης ἄξιον, ὡς ἀμφὶ τὸν δηλούμενον χρόνον τῶν ἐπ' ἀνατολῆς βαρβάρων κινήσεως ἀκουσθείσης, ἔτι ταύτην αὐτῷ τὴν κατὰ τῶνδε νίκην λείπεσθαι φήσας, ἐπὶ Πέρσας στρατεύειν ὤρματο. Τοῦτό τε κρίνας ἐκίνει τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ δὴ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπισκόποις περὶ τῆς πορείας ἐκοίνου, συνεῖναι αὐτῷ τινὰς τῶν ἀναγκαίων ἐν θεοσεβείᾳ προμηθούμενος. Οἱ δὲ καὶ μάλα προθύμως συνέπεσθαι βουλομένῳ μηδ' ἀναχωρεῖν ἐθέλειν συστρατεύειν δ' αὐτῷ καὶ συναγωνίζεσθαι ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίαις ἔλεγον. Σφόδρα δ' ἐπιταῖς ἐπαγγελίαις ἤσθεις τὴν πορείαν αὐτοῖς διετύπον.

- ὁποῖον ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν τὰ περὶ τῆς ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ τῶν εὐσεβῶς διανυσάντων τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα εἶναι θησαυρισμένα διὰ τοὺς θεοφιλεῖς πλησίον τοῦ Θεοῦ, δι' ἐκτενῶν δὲ ἀποδείξεων παρουσίαζε ποῖον τέλος θὰ ἔχουν καὶ οἱ ἀντίθετοι, περιγράφων γραπτῶς τὴν καταστροφὴν τῶν ἀθέων. Μὲ τὴν ἐμπεριστατωμένην δὲ μαρτυρίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἤγγισε τόσον τὴν συνείδησιν τῶν γύρων του, ὥστε ὅταν ἠρώτησεν ἓνα ἀπὸ τοὺς δοκησισόφους πῶς τοῦ ἐφαίνοντο τὰ λεγόμενα, αὐτὸς ἀπήντησεν ἐπιβεβαιῶν τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων, ἃν καὶ δὲν εἶχε καμμίαν διάθεσιν νὰ ἐπαινέσῃ τὰς ἐναντίον τῶν πολυθειστῶν διδασκαλίας.
- 3 Τοιοῦτους λόγους εἰπὼν πρὸς τοὺς φίλους του πρὸ τοῦ θανάτου, ἐφαίνετο νὰ παρασκευάζῃ ὁ ἴδιος διὰ τὸν ἑαυτὸν του λειῖον καὶ ὁμαλὸν τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἀνώτερα.

Πῶς ἐκστρατεύων κατὰ τῶν Περσῶν παρέλαβε
μαζὶ του ἐπισκόπους καὶ σκηνὴν εἰς σχῆμα
τῆς ἐκκλησίας.

- 56 1 Καὶ ἐκεῖνο δὲ εἶναι ἄξιον μνείας, ὅτι κατὰ τὸν ἀναφερόμενον χρόνον ὁ βασιλεὺς, ἀκούσας ὅτι παρουσιάσθη κίνησις ἀνάμεσα εἰς τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀνατολῆς, εἶπεν ὅτι αὐτὴ μόνον ἢ νίκη ὑπολείπεται, ἢ κατὰ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, καὶ ἀπεφάσισεν ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τῶν Περσῶν.
- 2 Μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν ἐκίνησε τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, συγχρόνως δὲ ἐγνωστοποίησε τὴν πρόθεσιν του περὶ τῆς ἐκστρατείας εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς γύρω του ἐπισκόπους, προνοῶν νὰ παρευρίσκωνται πλησίον του μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὰς λατρευτικὰς ὑπηρεσίας.
- 3 Ἐκεῖνοι δὲ εἶπον ὅτι θὰ τὸν ἀκολουθήσουν πολὺ προθύμως καὶ ὅτι δὲν θέλουν ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ νὰ συνεκοτραπεύσουν μὲ αὐτόν καὶ νὰ συναγωνισθοῦν μὲ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν προσευχάς. Πολὺ εὐχαριστημένος δὲ ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν των ἀνεκοίνωσε εἰς αὐτοὺς τὸ δρομολόγιον.

“Ὅπως Περσῶν πρεσβείας δεξάμενος, ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ συνδιενυκτέρευσε τοῖς ἄλλοις.

- 57** [ἔπειτα καὶ τὴν σκηνὴν τῷ τῆς ἐκκλησίας σχήματι πρὸς τὴν ἐκείνου τοῦ πολέμου παράταξιν σὺν πολλῇ φιλοτιμίᾳ κατειργάζετο, ἐν ἣ τῷ θεῷ, τῷ τῆς νίκης δοτῆρι, τὰς ἰκετηρίας ἅμα τοῖς ἐπισκόποις ποιεῖσθαι ἐπένοει. Ἐν τούτῳ Πέρσαι πυθόμενοι περὶ τῆς βασιλέως πρὸς πόλεμον παρασκευῆς καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν συμβαλεῖν σφόδρα φοβούμενοι, διὰ πρεσβείας αὐτὸν ἤξιοῦντο εἰρήνην ποιεῖσθαι. Διὸ ὁ μὲν εἰρηνικώτατος βασιλεὺς τὴν Περσῶν πρεσβείαν δεξάμενος, φιλικὰς δεξιὰς προθύμως σὺν ἐκείνοις ἐσπέισατο. Ἦδη δ' ἡ μεγάλη τοῦ πάσχα ἑορτὴ παρῆν, ἐν ἣ ὁ βασιλεὺς τῷ θεῷ τὰς εὐχὰς ἀποδιδούς συνδιενυκτέρευσε τοῖς ἄλλοις. Ἐπὶ τούτοις τὸ μαρτύριον ἐν τῇ ἐπωνύμῳ πόλει ἐπὶ μνήμη τῶν ἀποστόλων οἰκοδομεῖν παρεσκευάζετο·

Περὶ οἰκοδομῆς τοῦ ἐπικαλουμένου τῶν ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυρίου.

- 58** Αὐτὸς δὲ νεῶν ἅπαντα εἰς ὕψος ἄφατον ἐπάρας, λίθων ποικιλίαις παντοίων ἐξαστράπτοντα ἐποίει εἰς αὐτὸν ὄροφον ἐξ ἐδάφους πλακώσας, διαλαβὼν δὲ λεπτοῖς φανώμασι τὴν στέγην χρυσῷ τὴν πᾶσαν ἐκάλυπτεν· ἄνω δὲ ὑπὲρ ταύτην πρὸς αὐτῷ δώματι χαλκὸς μὲν ἀντὶ κεράμου φυλακὴν τῷ ἔργῳ πρὸς ὑετῶν ἀσφάλειαν παρεῖχεν· καὶ τοῦτον δὲ πολὺς περιέλαμπε χρυσός, ὡς μαρμαρυγὰς τοῖς πόρρωθεν ἀφορῶσι ταῖς ἡλίου ἀυγαῖς ἀντανακλωμέναις ἐκπέμπειν. Δικτυωτὰ δὲ πέριξ ἐκύκλου τὸ δωμάτιον ἀνάγλυφα χαλκῷ καὶ χρυσῷ κατειργασμένα.

Ἐκφρασις ἔτι τοῦ αὐτοῦ μαρτυρίου.

- 59** Καὶ ὁ μὲν νεὼς ὧδε σὺν πολλῇ βασιλέως φιλοτιμίᾳ σπουδῆς ἤξιοῦτο. Ἀμφὶ δὲ τοῦτον ἄθριος ἦν αὐλὴ παμμεγέθης εἰς ἀέρα καθαρὸν ἀναπεπταμένη, ἐν τετραπλευρῷ δὲ ταύτῃ διέτρεχον, μέσον αὐτῷ νεῷ τὸ αἶθριον ἀπολαμβάνουσαι, οἴκοι τε βασιλῆιοι ταῖς στοαῖς λουτρὰ

Πῶς δεχθεῖς πρεσβείαν τῶν Περσῶν συνηγρῦ-
 πνησε μαζί με τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν ἑορτὴν
 τοῦ Πάσχα.

Ἔπειτα με πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐτοίμασε καὶ τὴν σκηνὴν εἰς σχῆ-
 μα ἐκκλησίας διὰ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Εἰς αὐτὴν προετίθετο νὰ
 προσφέρῃ τὰς προσευχὰς μαζί με τοὺς ἐπισκόπους πρὸς τὸν δοτῆρα
 τῆς νίκης²⁵.

57 Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Πέρσαι, πληροφορηθέντες περὶ τῆς
 πολεμικῆς προπαρασκευῆς τοῦ βασιλέως καὶ φοβούμενοι νὰ συγκρου-
 σθοῦν εἰς μάχην πρὸς αὐτόν, ἐζήτησαν ἀπὸ αὐτόν τὴν σύναψιν εἰρή-
 νης. Ὁ δὲ εἰρηνικώτατος βασιλεὺς ἐδέχθη τὴν πρεσβείαν τῶν Περ-
 σῶν καὶ προθύμως συνῆψε με ἐκείνους συνθήκην φιλίας. Ἦδη δὲ
 ἔφθασεν ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς συνδιενυ-
 κτέρευσε με τοὺς ἄλλους προσευχόμενος.

Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἐγίνε προετοιμασία διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ
 ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων εἰς τὴν ἐπώνυμον πόλιν του.

Περὶ οἰκοδομῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ
 ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

58 Αὐτὸς δὲ ἀνήγειρε ναὸν εἰς μέγα ὕψος καὶ τὸν ἔκα-
 μεν ἄστράπτη ἐπενδεδυμένον με ποικίλους λίθους ἀπὸ
 τὸ ἔδαφος ἕως τὴν ὀροφήν, τὴν δὲ στέγην ὀλόκληρον,
 διαρρυθμισμένην εἰς λεπτὰ φατνώματα, ἐκάλυψε με χρυ-
 σόν. Ἐπάνω δὲ ἀπὸ αὐτὴν εἰς τὸ δῶμα ἀντὶ κεράμων ἐ-
 προστάτευε τὸ οἰκοδόμημα ἀπὸ τὴν βροχὴν χαλκός. Καὶ αὐ-
 τὸς δὲ ὁ χαλκὸς ἦτο διακοσμημένος με πολὺν χρυσόν, ὥστε
 εἰς τοὺς ἀπὸ μακρὰν βλέποντας νὰ ἐκπέμψῃ μαρμαρυγὰς
 ἀντανακλωμένας εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Ὁ δὲ τροῦλ-
 λος ἦτο κυκλωμένος ἀπὸ δικτυωτὰ ἀνάγλυφα εἰργασμένα
 εἰς χαλκὸν καὶ χρυσόν.

Περαιτέρω περιγραφή τοῦ ἰδίου μαρτυρίου.

59 Αὐτὴ ἦτο ἡ ἐπιμέλεια τὴν ὁποίαν ἐπέδειξεν ὁ βασιλεὺς
 με πολλὴν φιλοτιμίαν. Γύρω ἀπὸ αὐτόν ὑπῆρχεν ὑπαίθριος
 αὐλὴ παμμεγέθης, ἀνοικτὴ εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα, ἀπὸ τὰς
 τέσσαρας δὲ πλευρὰς τὴν διέτρεχον στοαὶ αἱ ὁποῖαι περιέ-
 κλειον εἰς τὸ μέσον τὸν ἴδιον τὸν ναόν. Εἰς τὰς στοὰς ἦσαν
 συνημμένα βασιλικαὶ αἴθουσαι, λουτρὰ καὶ περιπατητήρια

τε καὶ ἀνακαμπτήρια παρεξετείνετο, ἄλλα τε πλείστα καταγώγια τοῖς τοῦ τόπου φρουροῖς ἐπιτηδείως εἰργασμένα.

“Οτι ἐν τούτῳ καὶ μνημεῖον εἰς ταφὴν ἑαυτῶ προσωκοδόμησεν.

60 1 Ταῦτα πάντα ἀφιέρου βασιλεὺς διαιωνίζων εἰς ἅπαντας τῶν τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἀποστόλων τὴν μνήμην. Ὁκοδόμει δ’ ἄρα καὶ ἄλλο τι τῇ διανοίᾳ σκοπῶν, ὃ δὴ λανθάνον τὰ πρῶτα κατάφωρον πρὸς τῷ τέλει τοῖς πα-

2 σιν ἐγίγνετο. Αὐτὸς γοῦν αὐτῷ εἰς δέοντα καιρὸν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς τὸν ἐνταυθοῖ τρόπον ἐταμιεύσατο, τῆς τῶν ἀποστόλων προσρήσεως κοινωνὸν τὸ ἑαυτοῦ σκῆνος μετὰ θάνατον προνοῶν ὑπερβαλλούση πίστεως προθυμία γενήσεσθαι, ὡς ἂν καὶ μετὰ τελευτὴν ἀξιῶτο τῶν ἐνταυθοῖ μελλουσῶν ἐπὶ τιμῇ τῶν ἀποστόλων συντελεῖσθαι εὐχῶν. Διὸ καὶ ἐκκλησιάζειν ἐνταυθοῖ παρεκελεύ-

3 ετο, μέσον θυσιαστήριον πηξάμενος. Δώδεκα δ’ οὖν αὐτόθι θήκας ὡσανεὶ στήλας ἱερὰς ἐπὶ τιμῇ καὶ μνήμῃ τοῦ τῶν ἀποστόλων ἐγείρας χοροῦ, μέσην ἐτίθει τὴν αὐτὸς αὐτοῦ λάρνακα, ἧς ἑκατέρωθεν τῶν ἀποστόλων ἀνὰ ἕξ διέκειντο. Καὶ τοῦτο γοῦν, ὡς ἔφην, σώφρονι λογισμῷ, ἔνθα αὐτῷ τὸ σκῆνος τελευτήσαντι τὸν βίον εὐπρεπῶς

4 μέλλοι διαναπαύεσθαι, ἐσκοπεῖ. Ἄλλ’ ὃ μὲν ἐκ μακροῦ καὶ πρόπαλαι τῷ λογισμῷ ταῦτα προτυπούμενος ἀφιέρου τοῖς ἀποστόλοις τὸν νεῶν, ὠφέλειαν ψυχῆς ὄνησιφόρον τὴν τῶνδε μνήμην ποιεῖσθαι αὐτῷ πιστεύων, Θεὸς δὲ αὐτὸν καὶ τῶν κατ’ εὐχὰς προσδοκηθέντων οὐκ ἀπηξίου. Ὡς γὰρ τὰς πρῶτας τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς συνεπλήρου ἀσκήσεις τὴν τε σωτήριον διήγαγεν ἡμέραν λαμπρὰν ἠδὲ εὐφρόσυνον, αὐτῷ τε καὶ τοῖς πᾶσι τὴν ἑορτὴν καταφαιδρύνας, ἐν τούτῳ μέχρι τέλους τὴν ζωὴν διανύοντα καὶ ἐν τούτοις ὄντα Θεός, ὃ ταῦτα συνεξετέλει, κατὰ καιρὸν εὐκαιρον τῆς θείας ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάσεως αὐτὸν ἡξίου.

καὶ πολλὰ ἄλλα καταλύματα καταλλήλως κατασκευασμένα εἰς χρῆσιν τῶν φρουρῶν τοῦ τόπου.

Ἔτι κατεσκεύασεν ἐπίσης εἰς αὐτὸν καὶ μνημεῖον πρὸς ἐνταφιασμὸν του.

60 1 Ἀφιέρωσεν ὅλα αὐτὰ ὁ βασιλεὺς δαιωνίζων εἰς ὅλους τὴν μνήμην τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Οἰκοδόμησε δὲ τὸν ναὸν ἔχων καὶ κάτι ἄλλο εἰς τὴν σκέψιν του, τὸ ὁποῖον ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχὴν διέφευγε τὴν προσοχὴν, πρὸς 2 τὸ τέλος ἔγινεν εἰς ὅλους ὀλοφάνερον. Πράγματι ἐκράτησεν ὁ ἴδιος διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὸν τρόπον αὐτὸν διὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου του, προνοῶν μὲ ὑπερβάλλοντα ζῆλον πίστεως νὰ γίνῃ κοινὸν τῆς ἀποστολικῆς ἐπωνυμίας τὸ σκήνωμά του μετὰ θάνατον, οὕτως ὥστε μετ' αὐτὸν νὰ ἀξιωθῇ τῶν τιμῶν αἱ ὁποῖαι ἐπρόκειτο νὰ ἀποδίδωνται ἐδῶ κατὰ τὸ μέλλον εἰς τοὺς ἀποστόλους. Διὰ τοῦτο παρήγγειλε νὰ γίνωνται ἐδῶ καὶ λατρευτικαὶ συναθροί- 3 σεις, στήσας θυσιαστήριον εἰς τὸ μέσον. Κατεσκεύασε λοιπὸν ἐδῶ δώδεκα θήκας ὡσάν ἱεράς στήλας πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων καὶ εἰς τὸ μέσον ἔθεσε τὴν ἰδικὴν του λάρνακα, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἦσαν ἀνά ἕξ θῆκαι τῶν ἀποστόλων. Οὕτω λοιπὸν ἐπρονόη- 4 σε μὲ σῶφρονα λογισμὸν περὶ τοῦ τόπου εἰς τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ ἀναπαυθῇ εὐπρεπῶς τὸ σκῆνος του ὅταν θὰ ἔτερμάτιζε τὸν βίον του. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν, ἔχων τὰς σκέψεις ταύτας κρυμμένας εἰς τὸν λογισμὸν του ἀπὸ πολὺ παλαιὰ, ἀφιέρωσε τὸν ναὸν εἰς τοὺς ἀποστόλους, πιστεύων ὅτι ἡ μνήμη αὐτῶν θὰ προσεπόριζε μεγάλην ὠφέλειαν εἰς αὐτὸν, ὁ δὲ Θεὸς δὲν διέψευσε τὰς ἐλπίδας καὶ εὐχὰς του. Διότι, ἀφοῦ ἐτέλεσεν ὅλας τὰς πρώτας ἀκολουθίας τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, καὶ ἐπέραςε τὴν ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος λαμπρὰν καὶ εὐφρόσυνον, καταστήσας αὐτὴν παιδροτάτην εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς ὅλους, οὕτω διανύοντα τὴν ζωὴν μέχρι τέλους καὶ μὲ αὐτὰ ἀσχολούμενον, ὁ Θεὸς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὁποίου ἐξετέλεσε ταῦτα τὸν ἠξίωσεν εἰς τὸν κατάλληλον καιρὸν τῆς θείας μεταβάσεως εἰς τὰ ἀνώτερα.

'Ανωμαλία σώματος ἐν Ἐλενοπόλει καὶ προσευχαὶ περὶ βαπτίσματος.

61 ¹ Γίγνεται δ' αὐτῷ πρώτη τις ἀνωμαλία τοῦ σώματος, εἴτ' οὖν κακώσεις ἐπὶ ταύτην συμβαίνει, καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ πόλεως ἐπὶ λουτρὰ θερμῶν ὑδάτων πρόεισιν, ἔνθεν τε τῆς αὐτοῦ μητρὸς ἐπὶ τὴν ἐπώνυμον ἀφικνεῖται πόλιν. Κάνταῦθα τῷ τῶν μαρτύρων εὐκτηρίῳ ἐνδιατρίψας οἴκῳ ἱκετηρίους εὐχάς τε καὶ λιτανείας ἀνέπεμπε τῷ ² Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἔννοιαν ἤκει τῆς τοῦ βίου τελευτῆς, καθάρσεως τοῦτον εἶναι καιρὸν τῶν πώποτε αὐτῷ πεπλημμελημένων διενοεῖτο, ὅσα οἷα θνητῷ διαμαρτεῖν ἐπῆλθε ταῦτ' ἀπορρύψασθαι τῆς ψυχῆς λόγων ἀπορρή- ³ των δυνάμει σωτηρίῳ τε λουτρῷ πιστεύσας. Τοῦτό τοι διανοηθεῖς, γονυκλινῆς ἐπ' ἐδάφους ἱκέτης ἐγίγνετο τοῦ Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ μαρτυρίῳ ἐξομολογούμενος ἔνθα δὴ καὶ πρῶτον τῶν διὰ χειροθεσίας εὐχῶν ἠξιοῦτο. Μεταβὰς δ' ἔνθεν ἐπὶ προάστειον τῆς Νικομηδέων ἀφικνεῖται πόλεως, κάνταῦθα συγκαλέσας τοὺς ἐπισκόπους ὧδέ πη αὐτοῖς διελέξατο.

Κωνσταντίνου πρὸς ἐπισκόπους περὶ μεταδόσεως τοῦ λουτροῦ παράκλησις.

62 ¹ «Οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πάλαι μοι διψῶντι καὶ εὐχομένῳ τῆς ἐν Θεῷ τυχεῖν σωτηρίας καιρὸς ἐλπιζόμενος· ὥρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀθανατοποιουῦ σφραγίδος, ὥρα ² τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος μετασχεῖν, ὅπερ ἐπὶ ρεῖθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐνενόουν ποτέ, ἐφ' ὧν καὶ ὁ σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται· θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡ- ³ μᾶς ἀξιοῖ. Μὴ δὴ οὖν ἀμφισβολία τις γιγνέσθω. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐνταυθοῖ βιοῦν ὁ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριος ἐθέλει, καὶ οὕτως ἐμὲ συναγελάζεσθαι λοιπὸν τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ καὶ ταῖς εὐχαῖς ὁμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκκλησιά-

Σωματική ἀδιαθεσία εἰς τὴν Ἐλενόπολιν καὶ
προσευχαι περὶ βαπτίσματος

- 61 ¹ Κατ' ἀρχὰς ἠσθάνθη κάποιαν ἀδιαθεσίαν τοῦ σώματος²⁶, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἀσθένεια. Τότε μετέβη εἰς τὰ θερμὰ λουτρά τῆς πόλεως του καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασεν εἰς τὴν ἐπώνυμον τῆς μητρὸς του πόλιν. Διαμείνας ἐδῶ εἰς τὸν ναὸν τῶν Μαρτύρων ἀνέπεμψεν ἱκεσίας καὶ παρακλήσεις εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀντελήφθη προσέγγισιν τῆς τελευτῆς τοῦ βίου, ἔκρινεν ὅτι τώρα εἶναι καιρὸς καθάρσεως τῶν πλημμελημάτων του κατὰ τὸ παρελθόν, πιστεύσας ὅτι ὅσας ἀμαρτίας συνέβη ὡς θνητὸς νὰ διαπράξῃ, ταύτας θὰ ἀποπλύνῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν μυστικῶν λόγων καὶ διὰ τοῦ σωτηρίου λουτροῦ. Διαλογισθεὶς δὲ τοῦτο ἔγινεν ἰκέτης τοῦ Θεοῦ γονυκλινῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐξωμολογήθη εἰς τὸν ναὸν τὸν ἴδιον καὶ ἠξιώθη εἰς αὐτὸν τὰς πρῶτας εὐχὰς τῆς χειροθεσίας. Μεταβὰς δὲ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς προάστειον τῆς πόλεως τῶν Νικομηδέων, συνεκάλεσεν ἐδῶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὠμίλησε πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Παράκλησις τοῦ Κωνσταντίνου περὶ μεταδόσεως
εἰς αὐτὸν τοῦ βαπτίσματος.

- 62 ¹ «Αὐτὸς ἦτο ὁ καιρὸς τὸν ὁποῖον ἀπὸ παλαιὰ ἠλπιζον διψῶν καὶ εὐχόμενος νὰ ἐπιτύχω τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν. Εἶναι καιρὸς νὰ ἀπολαύσωμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἀθανατοποιοῦ σφραγίδος, καιρὸς νὰ μετὰσχωμεν τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος, κάτι τὸ ὁποῖον ἐσκεπτόμην κάποτε νὰ λάβω εἰς τὰ ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον, ὅπως παραδίδεται, μετέσχε τοῦ λουτροῦ καὶ ὁ Σωτὴρ ὡς πρότυπον ἡμῶν, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ Θεὸς γνωρίζων τὸ συμφέρον μᾶς ἀξιώνει νὰ λάβωμεν ἐδῶ. Ἄς τελεσθῇ λοιπὸν τοῦτο χωρὶς ἀναβολὴν. Διότι, ἀκόμη καὶ ἂν θέλῃ νὰ συνεχίσωμεν πάλιν τὴν ἐδῶ ζωὴν μας ὁ κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἔχει ὀρισθῆναι νὰ συναγελάζωμαι πάλιν μετὰ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μετέχω τῶν εὐχῶν τοῦ πλή-

ζοντα κοινωνεῖν ἅπαξ ὠρίσται, θεσμούς ἤδη βίου Θεῶ
πρέποντας ἑμαυτῶ διατετάξομαι.

- 4 Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγεν, οἱ δὲ τὰ νόμιμα τελουῖντες θε-
σμούς ἀπεπλήρουν θείους καὶ τῶν ἀπορρήτων μετεδίδο-
σαν, ὅσα χρὴ προδιαστείλαμενοι. Καὶ δὴ μόνος τῶν ἐξ
αἰῶνος αὐτοκρατόρων Κωνσταντῖνος τοῦ Χριστοῦ μυστη-
ρίοις ἀναγεννώμενος ἔτελειοῦτο, θείας τε σφραγίδος ἀ-
ξιούμενος ἠγάλλετο τῷ πνεύματι ἀνεκαινοῦτό τε καὶ φω-
τὸς ἐνεπίμπλατο θείου, χαίρων μὲν τῇ ψυχῇ δι' ὑπερβο-
λὴν πίστεως, τὸ δ' ἑναργὲς καταπεπληγῶς τῆς ἐνθέου
5 δυνάμεως. Ὡς δ' ἐπληροῦτο τὰ δέοντα, λαμπροῖς καὶ βα-
σιλικοῖς ἀμφιάσμασι φωτὸς ἐκλάμπουσι τρόπον περιεβάλ-
λετο ἐπὶ λευκοτάτῃ τε στρωμνῇ διανεπαύετο, οὐκ ἔθ' ἀ-
λουργίδος ἐπιπαῦσαι θελήσας.

Τὸ λουτρὸν λαβὼν ὅπως ἀνύμνει τὸν Θεόν.

- 63 1 Καῖπειτα τὴν φωνὴν ἀνυψώσας εὐχαριστήριον ἀνέ-
πεμπε τῷ Θεῷ προσευχὴν, μεθ' ἣν ἐπῆγε λέγων·

«Νῦν ἀληθεῖ λόγῳ μακάριον οἶδ' ἑμαυτόν, νῦν τῆς ἀ-
θανάτου ζωῆς πεφάνθαι ἄξιον, νῦν τοῦ θείου μετείληφέ-
ναι φωτός».

- Ἄλλὰ καὶ τάλανας ἀπεκάλει, ἀθλίους εἶναι λέγων
2 τοὺς τῶνδε τῶν ἀγαθῶν στερουμένους. Ἐπεὶ δὲ τῶν
στρατοπέδων οἱ ταξίαρχαι καὶ καθηγεμόνες εἴσω παρελ-
θόντες ἀπωδύροντο, σφᾶς αὐτοὺς ἐρήμους. ἔσεσθαι ἀπο-
κλαιόμενοι, ἐπηύχοντό τε ζωῆς αὐτῷ χρόνους, καὶ τού-
τοις ἀποκρινάμενος, νῦν ἔφη τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἠξιῶ-
σθαι μόνον τ' αὐτὸν εἰδέναί ὧν μετείληφεν ἀγαθῶν· διὸ
καὶ σπεύδειν μηδ' ἀναβάλλεσθαι τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Θε-
4 ὸν πορείαν. Εἶτα ἐπὶ τούτοις τὰ προσήκοντα διετάττετο,
καὶ Ρωμαίους μὲν τοὺς τὴν βασιλίδα πόλιν οἰκοῦντας ἐ-
τίμα δόσεσιν ἑτησίαις, τοῖς δ' αὐτοῦ παισὶν ὥσπερ τινα

θους ἐκκλησιαζόμενος, θὰ ρυθμίσω τὸν βίον μου ἀπὸ τώ-
ρα καὶ εἰς τὸ ἔξης σύμφωνα μὲ τοὺς πρέποντας εἰς τὸν
Θεὸν θεσμούς.

- 4 Καὶ αὐτὸς μὲν ταῦτα ἔλεγεν, οἱ δὲ ἱεράρχαι ἐτέλεσαν
τὸ ἱερὸν μυστήριον σύμφωνα μὲ τὰ νόμιμα καὶ ἀφοῦ ἔδω-
σαν τὰς καταλλήλους ὁδηγίας μετέδωσαν εἰς αὐτὸν τὰ
ἄχραντα μυστήρια. Οὕτω πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀνεκαθεν αὐ-
τοκράτορας ὁ Κωνσταντῖνος ἐτελειώθη ἀναγεννώμενος
διὰ τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀξιωθείς τῆς θείας
σφραγίδος ἠγάλλετο πνευματικῶς, ἀνεκαινίζετο καὶ ἐγέ-
μιζε μὲ θεῖον φῶς, χαίρων ψυχικῶς ἀπὸ ὑπερβολὴν πί-
στεως καὶ καταπλησσομένου ἀπὸ τὴν φανέρωσιν τῆς
5 θείας δυνάμεως. Ὄταν δὲ συνεπληρώθησαν τὰ δέοντα,
περιεβλήθη μὲ λαμπρὰ βασιλικά ἐνδύματα, λάμποντα ὡσάν
φῶς, καὶ ἀνεπαύθη εἰς λευκοτάτην στρωμνὴν, μὴ θελήσας
νὰ ἐγγίση πλέον πορφύραν.

Πῶς ἀνύμνησε τὸν Θεὸν ἀφοῦ ἔλαβε τὸ βάπτισμα.

- 63 1 Καὶ ἔπειτα, ἀνυψώσας τὴν φωνὴν, ἀνέπεμψεν εὐχα-
ριστήριον πρὸς τὸν Θεὸν προσευχήν, μετὰ τὴν ὁποίαν
προσέθεσε ταῦτα.

«Τώρα γνωρίζω ὅτι εἶμαι πράγματι μακάριος, τώρα
γνωρίζω ὅτι ἐδείχθην ἄξιος τῆς ἀθανάτου ζωῆς, τώρα
γνωρίζω ὅτι μετέσχον τοῦ θείου φωτός».

- Ἄλλὰ καὶ ἀπεκάλει ταλαιπώρους καὶ ἀθλίους ἐκεί-
2 νους, οἱ ὁποῖοι στεροῦνται τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν. Ὄταν δὲ
οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἠγέται τῶν στρατευμάτων εἰσελθόντες
εἰς τὴν αἴθουσαν ἔκλαιον παραπονούμενοι ὅτι τώρα θὰ
μείνουν ἔρημοι καὶ ηὔχοντο νὰ τοῦ δοθῇ παράτασις τῆς
ζωῆς, ἀπεκρίθη καὶ εἰς αὐτοὺς καὶ εἶπεν ὅτι τώρα ἠξιώθη
τῆς ἀληθινῆς ζωῆς καὶ ὅτι μόνον αὐτὸς γνωρίζει ποίων
ἀγαθῶν ἔχει ἀπολαύσει. Διὰ τοῦτο, ἐδήλωσε, σπεύδει καὶ
3 δὲν καθυστερεῖ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν του πορείαν. Ἐπειτα
προέβη εἰς τὰς προσηκούσας διευθετήσεις τῶν ὑποθέ-
σεων καὶ τοὺς μὲν πολίτας τῆς βασιλίδος πόλεως
ἐτίμησε μὲ ἐτησίαν δωρεάν, εἰς δὲ τοὺς υἱοὺς του παρέ-

πατρικὴν ὑπαρξιν τὸν τῆς βασιλείας παρεδίδου κληρὸν, πάνθ' ὅσα φίλα ἦν αὐτῷ διατυπωσάμενος.

Κωνσταντίνου τελευτὴ ἐν τῇ τῆς πεντηκοστῆς ἑορτῇ μεσημβρίας.

64 1 Ἐκαστα δὲ τούτων ἐπὶ τῆς μεγίστης συνετελεῖτο ἑορτῆς, τῆς μὴ πανσέμνου καὶ σεβασμίας πεντηκοστῆς ἑβδομάσι μὲν ἑπτὰ τετιμημένης μονάδι δ' ἀποσφραγιζομένης, καθ' ἣν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ κοινοῦ σωτῆρος τὴν τε τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς ἀνθρώπους καθόδον γεγενῆσθαι λόγοι περιέχουσι θεῖοι. Ἐν δὲ ταύτῃ τούτων ἀξιοθεὶς βασιλεύς, ἐπὶ τῆς ὑστάτης ἀπασῶν ἡμέρας, ἦν δὲ ἑορτὴν ἑορτῶν οὐκ ἂν τις διαμάρτοι καλῶν, ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας πρὸς τὸν αὐτοῦ Θεὸν ἀνελαμβάνετο, θνητοῖς μὲν τὸ συγγενὲς παραδοὺς ἔχειν, αὐτὸς δ' ὅσον ἦν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς νοερόν τε καὶ φιλόθεον τῷ αὐτοῦ Θεῷ συναπτόμενος.

Τοῦτο τέλος τῆς Κωνσταντίνου ζωῆς. Ἀλλὰ γὰρ ἐπίωμεν ἐπὶ τὰ ἐξῆς.

Στρατιωτῶν καὶ ταξιαρχῶν ὄδυρμοί.

65 1 Δορυφόροι μὲν αὐτίκα καὶ πᾶν τὸ τῶν σωματοφυλάκων γένος ἐσθῆτας περιρρηξάμενοι σφᾶς τε ρίψαντες ἐπ' ἐδάφους, τὰς κεφαλὰς ἤρασον, κωκυτοῦ φωνὰς οἰμωγαῖς. θ' ἅμα καὶ βοαῖς ἀφιέντες, τὸν δεσπότην τὸν Κύριον τὸν βασιλέα, οὐχ οἷα δεσπότην πατέρα δ' ὥσπερ 2 γνησίων παίδων δίκην ἀνακαλούμενοι. Ταξίαρχοι δὲ καὶ λοχαγοὶ τὸν σωτῆρα τὸν φύλακα τὸν εὐεργέτην ἀπεκλάοντο, τὰ τε λοιπὰ στρατιωτικὰ σὺν κόσμῳ τῷ πρέποντι 3 οἷα ἐν ἀγέλαις τὸν ἀγαθὸν ἐπόθουν ποιμένα. Δῆμοι θ' ὡσαύτως τὴν σύμπασαν περιενόστουν πόλιν, τὸ τῆς ψυχῆς ἐνδόμυχον ἄλγος κραυγαῖς καὶ βοαῖς ἔκδηλον ποιούμενοι, ἄλλοι δὲ κατηφεῖς ἐπτοημένοις ἐώκεισαν, ἐκά-

δωσε τὴν κληροδοσίαν τῆς βασιλείας ὡς πατρικὴν τοῦ περιουσίαν, καὶ τέλος διέθεσε τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ.

Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὴν μεσημβρίαν
τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

64 1 Ὅλα δὲ αὐτὰ ἐτελέσθησαν κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτήν, τὴν πάνσεμνον καὶ σεβασμίαν Πεντηκοστήν ἢ ὁποία τιμᾶται κατὰ τὰς ἑπτὰ ἑβδομάδας ἐπισφραγιζομένας μὲ μίαν ἐπὶ πλέον ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ θεῖοι λόγοι διδάσκουν ὅτι συνέβη ἡ ἀνάληψις τοῦ κοινουῦ Σωτῆρος εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
2 εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄξιωθεις δὲ κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ὁ βασιλεὺς τῶν μυστηρίων, τὴν τελευταίαν ὄλων αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ διαπράξῃ λάθος ἂν κανεῖς ὀνομάσῃ ἑορτῶν ἑορτήν, περὶ τὰς μεσημβρινὰς ὥρας, ἀνελήφθη πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ, εἰς μὲν τοὺς θνητούς ἀφήσας τὰ συγγενῆ κατάλοιπά του, αὐτὸς δὲ κατὰ τὸ νοερὸν καὶ φιλόθεον μέρος τῆς ψυχῆς του συναφθεῖς μὲ τὸν Θεὸν του.

Τοῦτο ἦτο τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου. Ἄλλὰ ἃς παρακολουθήσωμεν τὴν συνέχειαν.

Ὀδυρμοὶ στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν.

65 1 Ἀμέσως τότε οἱ δορυφόροι καὶ οἱ σωματοφύλακες ἔσχισαν τὰ ἐνδύματά των, ριφθέντες ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκτύπων τὰς κεφαλὰς των καὶ ἐκβάλλοντες θρήνους, οἰμωγὰς καὶ κραυγὰς ἀνεκάλουν τὸν δεσπότην τὸν κύριον τὸν βασιλέα, ὄχι ὡς δεσπότην ἀλλὰ ὡς πατέρα ὡσάν
2 γνήσια παιδιὰ. Οἱ μὲν ταξίαρχοι καὶ λοχαγοὶ ἔκλαιον τὸν σωτῆρα τὸν φύλακα τὸν εὐεργέτην, οἱ δὲ λοιποὶ στρατιωτικοὶ ἐξέφραζον τὸν πόνον των μὲ τὴν πρέπουσαν τά-
3 ξιν, ὅπως αἱ ἀγέλαι τὸν ἀγαθὸν ποιμένα των. Ὁ λαὸς ἐπίσης περιέτρεχεν ὄλην τὴν πόλιν ἐκδηλώνων μὲ κραυγὰς καὶ βοὰς τὸ ἐνδόμυχον ἄλγος τῆς ψυχῆς, ἄλλοι δὲ μὲ τὴν κατήφειάν των ὡμοίαζον μὲ σαστισμένους. Ἐκαστος ἔθε-

στου τὸ πένθος ἴδιον ποιουμένου ἑαυτὸν τε κόπτοντος, ὡσανεὶ τοῦ κοινοῦ ἀπάντων ἀγαθοῦ τῆς αὐτῶν ἀφηρημένου ζωῆς.

Μετακομιδὴ τοῦ σκῆνος ἀπὸ Νικομηδείας
ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν παλατίῳ.

66 1 "Αραντες δ' οἱ στρατιωτικοὶ τὸ σκῆνος χρυσῆ κα-
τετίθεντο λάρνακι, ταύτην θ' ἀλουργίδι βασιλικῆ περιέ-
βαλλον ἐκόμιζόν τ' εἰς τὴν βασιλέως ἐπώνυμον πόλιν,
καῖπειτα ἐν αὐτῷ τῷ πάντων προφέροντι τῶν βασιλείων
οἴκῳ βάθρον ἐφ' ὑψηλὸν κατετίθεντο, φῶτά τ' ἐξάπαν-
τες κύκλῳ ἐπὶ σκευῶν χρυσῶν θαυμαστὸν θέαμα τοῖς δ-
ρῶσι παρεῖχον, οἷον ἐπ' οὐδενὸς πώποτε ὑφ' ἡλίου αὐ-
2 γαῖς ἐκ πρώτης αἰῶνος συστάσεως ἐπὶ γῆς ὄφθη. "Ἐν-
δον γάρ τοι ἐν αὐτῷ παλατίῳ κατὰ τὸ μεσαίτατον τῶν
βασιλείων ἐφ' ὑψηλῆς κείμενον χρυσῆς λάρνακος τὸ
βασιλέως σκῆνος, βασιλικοῖς τε κόσμοις πορφύρα τε
καὶ διαδήματι τετιμημένον, πλεῖστοι περιστοιχισάμενοι
ἐπαγρύπνως δι' ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐφρούρουν.

"Ὅπως καὶ μετὰ θάνατον ὑπὸ κομήτων καὶ
λοιπῶν καθὼς καὶ ἐν τῷ ζῆν ἐτιμᾶτο.

67 1 Οἱ δέ γε τοῦ παντὸς στρατοῦ καθηγεμόνες κόμητές
τε καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀρχόντων τάγμα, οἷς τὸν βασιλέα νό-
μος καὶ πρότερον ἦν προσκυνεῖν, μηδὲν τοῦ συνήθους
ὑπαλλαξάμενοι τρόπου τοῖς δέουσι καιροῖς εἴσω παριόν-
τες τὸν ἐπὶ τῆς λάρνακος βασιλέα οἶά περ ζῶντα καὶ με-
τὰ θάνατον γονυκλινεῖς ἠσπάζοντο. Μετὰ δὲ τοὺς πρώ-
τους ταῦτα ἔπραττον παριόντες οἱ τ' ἐξ αὐτῆς συγκλή-
του βουλῆς, οἱ τ' ἐπ' ἀξίας πάντες, μεθ' οὓς ὄχλοι παν-
τοίων δήμων γυναιξὶν ἅμα καὶ παισὶν ἐπὶ τὴν θέαν πα-
2 ρήεσαν. Συνετελεῖτο δὲ ταῦτα οὕτω χρόνῳ μακρῷ, τῶν
στρατιωτικῶν οὕτω μένειν τὸ σκῆνος καὶ φυλάττεσθαι

27. Βλ. Σωκράτην, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 40. Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία 2, 34. Θεοδώρητον, Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 34.

ῶρει τὸ πένθος ὡς ἰδικόν του καὶ ἐθρήνει δι' ἑαυτὸν ὡσάν
νὰ ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν ζωὴν του τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ὄλων.

Μετακομιδὴ τοῦ λειψάνου ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν
εἰς τὸ παλάτιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

66 ¹ Σηκώσαντες δὲ οἱ στρατιωτικοὶ τὸ λείψανον, τὸ ἐτο-
ποθέτησαν εἰς χρυσοῦν λάρνακα², τὴν ὁποίαν περιέβαλον
μὲ χρυσοῦν πορφύραν καὶ μετέφεραν εἰς τὴν ἐπώνυμον
τοῦ βασιλέως πόλιν. Ἐπειτα τὴν κατέθεσαν εἰς τὸ κύ-
ριον οἶκημα τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου, ἀνάψαν-
τες δὲ φῶτα ἔπάνω εἰς χρυσοῦν σκεύη γύρω παρείχον εἰς
τοὺς παρατηρητὰς θαυμαστὸν θέαμα, ὁποῖον κανεῖς ποτὲ
δὲν εἶδεν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς συ-
2 στάσεως τοῦ κόσμου. Οὕτω τὸ σκῆνος τοῦ βασιλέως,
κείμενον εἰς τὸ μεσαῖον διαμέρισμα τῶν ἀνακτόρων ἐπά-
νω εἰς ὑψηλὴν χρυσοῦν λάρνακα, τιμημένον μὲ τὰ βασιλι-
κὰ στολίδια, τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα, τὸ ἐφρούρου
πολυάριθμοι ἀξιωματοῦχοι περιστοιχίζοντες αὐτὸ ἄγρυ-
πνοι ἡμέραν καὶ νύκτα.

Πῶς ἐτιμήθη μετὰ θάνατον ἀπὸ κόμητας καὶ
ἄλλους ἀξιωματούχους, ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωὴν.

67 ¹ Οἱ ἀρχηγοὶ δὲ ὀλοκλήρου τοῦ στρατεύματος, οἱ κόμη-
τες καὶ ὅλη ἡ τάξις τῶν ἀρχόντων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ
προηγουμένως ὑποχρεωμένοι νὰ προσκυνοῦν τὸν βασι-
λέα, χωρὶς νὰ μεταβάλουν τίποτε ἀπὸ τὸν συνήθη τρό-
πον, εἰσερχόμενοι μέσα κατὰ τὴν κανονισμένην ὥραν,
συνέχιζον νὰ ἀσπάζωνται τὸν ἐπὶ τῆς λάρνακος βασιλέα
καὶ μετὰ θάνατον, ὅπως καὶ ἐν τῇ ζωῇ, γονυκλινεῖς. Μετὰ
δὲ τοὺς πρώτους ἔπραττον ταῦτα προσερχόμενοι τὰ μέλη
τῆς συγκλήτου καὶ ὅλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι, μετὰ τοὺς ὁ-
ποῖους ἠκολούθουν πλήθη λαοῦ πάσης κατηγορίας μαζὶ
2 μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά διὰ νὰ ἴδουν. Ταῦτα δὲ
συνεχίζοντο ἐπὶ μακρὸν χρόνον, διότι οἱ στρατιωτικοὶ ἀπε-
φάσισαν νὰ μείνῃ καὶ νὰ φυλάττεται κατ' αὐτὸν τὸν τρό-
πον τὸ σκῆνος, ἕως ὅτου ἔλθουν οἱ υἱοὶ του καὶ τιμήσουν

βουλευσαμένων, ἔστ' ἂν οἱ αὐτοῦ παῖδες ἀφικόμενοι τῇ
 3 δι' ἑαυτῶν κομιδῇ τὸν πατέρα τιμήσειαν. Ἐβασίλευε
 δὲ μετὰ θάνατον μόνος θνητῶν ὁ μακάριος, ἐπράττετό
 τε τὰ συνῆθη ὡσανεὶ καὶ ζῶντος αὐτοῦ, τοῦτο μονωτά-
 τω αὐτῷ ἅπ' αἰῶνος τοῦ Θεοῦ δεδωρημένου. Μόνος
 γοῦν ὡς οὐδ' ἄλλος αὐτοκρατόρων τὸν παμβασιλέα Θε-
 ὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ παντοίαις τιμήσας πράξειςιν
 εἰκότως τούτων ἔλαχε μόνος, καὶ τὸ θνητὸν αὐτοῦ βασι-
 λεύειν ἐν ἀνθρώποις ὁ ἐπὶ πάντων ἡξίου Θεός, ὧδ' ἐπι-
 δεικνὺς τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον τῆς ψυχῆς βασι-
 λείαν τοῖς μὴ τὸν νοῦν λελιθωμένοις.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὧδέ πη συνετελεῖτο.

“Ὅπως αὐγούστους εἶναι λοιπὸν τοὺς υἱοὺς
 αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἔκρινεν.

68 1 Τῶν δὲ στρατιωτικῶν ταγμάτων ἐκκρίτους ἄνδρας,
 πίστει καὶ εὐνοίᾳ πάλαι βασιλεῖ γνωρίμους, οἱ ταξίαρχοι
 διεπέμποντο τὰ πεπραγμένα τοῖς καίσαρσιν ἔκδηλα κα-
 2 θιστῶντες. Καὶ οἶδε μὲν τὰδ' ἔπραττον, ὡσπερ δὲ ἐξ
 ἐπιπνοίας κρείττονος τὰ πανταχοῦ πάντα στρατόπεδα
 τὸν βασιλέως πυθόμενα θάνατον μιᾶς ἐκράτει γνώμης,
 ὡσανεὶ ζῶντος αὐτοῖς τοῦ μεγάλου βασιλέως μηδένα
 γνωρίζειν ἕτερον ἢ μόνους τοὺς αὐτοῦ παῖδας Ρωμαίων
 3 αὐτοκράτορας. Οὐκ εἰς μακρὸν δ' ἡξίου μὴ καίσαρα
 ἐντεῦθεν δ' ἡδὴ τοὺς ἅπαντας χρηματίζειν αὐγούστους,
 ὁ δὴ πρῶτιστον καὶ μέγιστον τῆς ἀνωτάτω βασιλείας
 γίγνοιτ' ἂν σύμβολον. Οἱ μὲν οὖν ταῦτ' ἔπραττον, τὰς
 οἰκείας ψήφους τε καὶ φωνᾶς διὰ γραφῆς ἀλλήλοις δι-
 αγγέλλοντες, ὑπὸ μίαν τε καιροῦ ροπήν τοῖς ἀπανταχοῦ
 πᾶσιν ἐγνωρίζετο ἢ τῶν στρατοπέδων συμφωνία.

28. Καὶ οὐσιαστικῶς καὶ τυπικῶς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τὸ κύριον ὄργανον διὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος — ἀκόμη καὶ κατὰ διαδο- χὴν — ἦτο ὁ στρατός.

τὸν πατέρα των φροντίζοντες οἱ ἴδιοι περὶ τῆς κηδεύ-
 3 σεώς του. Ἐβασίλευε λοιπὸν καὶ μετὰ θάνατον ὁ μακά-
 ριος, μόνος αὐτός ἀπὸ ὄλους τοὺς θνητοὺς, ἐνηργοῦντο
 δὲ αἱ συνηθισμέναι πράξεις ὅπως καὶ ὅταν ἔζη, διότι εἰς
 αὐτὸν μόνον ἀπὸ τοὺς ἀνέκαθεν ζήσαντας εἶχε δωρισθῆ
 ἀπὸ τὸν Θεὸν τοῦτο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦτο ὁ μόνος ἀπὸ
 τοὺς αὐτοκράτορας ὁ ὁποῖος ἐτίμησε μὲ παντοειδεῖς πρά-
 ξεις τὸν παμβασιλέα Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, εὐλό-
 γως μόνος αὐτός ἔλαβε τὴν ἀμοιβὴν ταύτην καὶ ὁ ὕψι-
 στος Θεὸς ἠξίωσε καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ νὰ βασιλεύῃ
 ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεικνύων μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς
 τοὺς μὴ ἀπολιθωμένους κατὰ τὸν νοῦν τὴν ἀγέραςτον
 καὶ ἀτελείωτον βασιλείαν τῆς ψυχῆς.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω συνετελοῦντο.

Πῶς τὸ στράτευμα ἀπεφάσισε νὰ γίνουιν
 εἰς τὸ ἐξῆς αὐγουστοὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ.

68 1 Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ταξίαρχοι, ἐπιλέξαντες διακεκρι-
 μένους ἀνδρας ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀξιωματικῶν, δοκιμα-
 σμένους ἀπὸ παλαιὰ διὰ τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν
 βασιλέα, τοὺς ἀπέστειλαν νὰ ἀναγγείλουν εἰς τοὺς καί-
 2 σαρὰς τὰ συμβάντα. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἐνήργησαν ταῦτα. Αἱ
 δὲ πανταχοῦ στρατιωτικαὶ μονάδες ὡσὰν ἀπὸ ἀνωτέραν
 ἔμπνευσιν, πληροφορηθεῖσαι τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως
 ἐξεδήλωσαν ὁμόφωνον γνώμην, δηλαδὴ, ὡσὰν νὰ ἔζη
 δι' αὐτοὺς ὁ μέγας βασιλεύς, νὰ μὴ ἀναγνωρίσουν κανένα
 αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων⁸ παρὰ μόνον τοὺς υἱοὺς αὐ-
 3 τοῦ. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον ἀπεφάσισαν νὰ μὴ
 ὀνομάζωνται πλέον καίσαρες ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς,
 ἀλλὰ αὐγουστοὶ ὅλοι, λαμβάνοντες τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον
 συμβολίζει πρῶτον καὶ σπουδαιότατον τὴν ἀνωτάτην ἐ-
 ξουσίαν. Αὐταὶ ἦσαν αἱ ἐνέργειαι τῶν στρατιωτικῶν οἱ
 ὁποῖοι ἀνήγγειλαν δι' ἐπιστολῶν ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον τὰς
 κρίσεις καὶ ἀποφάσεις των, οὕτως ὥστε ἡ ὁμόφωνος γνώ-
 μη τῶν στρατιωτικῶν μονάδων ἔγινε γνωστὴ εἰς ὅλα τὰ
 σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας τὴν ἰδίαν χρονικὴν στιγμὴν.

Ρώμης ἐπὶ Κωνσταντίνῳ πένθος καὶ διὰ τῶν
εἰκόνων τιμὴ μετὰ θάνατον.

- 69 ¹ Οἱ δὲ τὴν βασιλίδα πόλιν οἰκοῦντες αὐτῇ συγκλήτω
καὶ δήμῳ Ρωμαίων, ὡς τὴν βασιλέως ἐπέγνωσαν τελευ-
τήν, δεινὴν καὶ πάσης συμφορᾶς ἐπέκεινα τὴν ἀκοὴν
θέμενοι πένθος ἄσχετον ἐποιοῦντο. Λουτρὰ δὲ ἀπεκλεί-
ετο καὶ ἄγοραι πάνδημοὶ τε θεαὶ καὶ πάνθ' ὅσα ἐπὶ ρα-
στῶνῃ βίου τοῖς εὐθυμουμένοις πράττειν ἔθος ἦν. Κα-
τηφεῖς δ' οἱ πάλαι τρυφηλοὶ τὰς προόδους ἐποιοῦντο,
2 δμοῦ δ' οἱ πάντες τὸν μακάριον ἀνευφήμουν, τὸν θεο-
φιλῆ, τὸν ὡς ἀληθῶς τῆς βασιλείας ἐπάξιον. Καὶ οὐ
ταῦτα βοαῖς ἐφώνουν μόνον, εἰς ἔργα δὲ χωροῦντες εἰ-
κόνας ἀναθήμασιν οἷά περ ζῶντα καὶ τεθνηκότα αὐτὸν
ἐτίμων, οὐρανοῦ μὲν σχῆμα διατυπώσαντες ἐν χρωμά-
των γραφῇ, ὑπὲρ ἀψίδων δ' οὐρανίων ἐν αἰθερίῳ δια-
τριβῇ διαναπανόμενον αὐτὸν τῇ γραφῇ παραδόντες.
Τοὺς δ' αὐτοῦ παῖδας καὶ οὗτοι μόνους καὶ οὐδ' ἄλλους
αὐτοκράτορας καὶ σεβαστοὺς ἀνεκάλουν, βοαῖς τ' ἐχρῶν-
το ἰκετηρίαις τὸ σκῆνος τοῦ σφῶν βασιλέως παρ' αὐ-
τοῖς κομίζεσθαι καὶ τῇ βασιλίδι πόλει κατατίθεσθαι ποτ-
νιώμενοι.

Κατάθεσις τοῦ σκηνώματος ὑπὸ Κωνσταντίου
παιδὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

- 70 ¹ Ἀλλὰ καὶ οἶδε ταύτη τὸν παρὰ Θεῷ τιμώμενον ἐκό-
σμων. Ὁ δὲ τῶν παίδων δεύτερος τὸ τοῦ πατρὸς σκῆ-
νος ἐπιστὰς τῇ πόλει προσεκόμιζεν, αὐτὸς ἐξάρχων τῆς
ἐκκομιδῆς. Ἦγεῖτο δὲ κατὰ στίφος τὰ στρατιωτικὰ τά-
γματα, εἶπετό τε πληθὺς μυριάνδρος, λογχοφόροι τε καὶ
2 ὀπλίται τὸ βασιλέως περιεῖπον σῶμα. Ὡς δὲ ἐπὶ τὸν
τῶν ἀποστόλων τοῦ σωτῆρος νεῶν παρῆσαν, ἐνταυθοῖ
τὴν λάρνακα διανέπανον. Καὶ βασιλεὺς μὲν νέος Κων-
στάντιος ᾧδέ πη κοσμῶν τὸν πατέρα τῆ τε παρουσία καὶ

29. Ἐδῶ ἐνήργησαν καὶ οἱ ἄλλοι δύο παράγοντες εἰς τὴν ἀνακῆ-
ρυξιν αὐτοκράτορας, ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος τῆς Ρώμης.

Πένθος διὰ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὴν Ῥώμην
καὶ τιμὴ αὐτοῦ μετὰ θάνατον δι' εἰκόνων.

- 69 ¹ Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλεως, ἡ σύγ-
κλητος καὶ ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων, μόλις ἐπληροφορήθη-
σαν τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, ἐθεώρησαν τὸ ἄκουσμα
αὐτὸ ὡς φοβερὸν καὶ ἐπέκεινα πάσης συμφορᾶς κτύπημα
καὶ ἐπεδόθησαν εἰς βαρύτατον πένθος. Ἐκλείσθησαν τὰ
λουτρά, αἱ ἀγοραί, τὰ θεάτρα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα κέντρα
εἰς τὰ ὁποῖα ἐψυχαγωοῦντο οἱ ἀργόσχολοι. Οἱ προηγου-
μένως εὐθυμοὶ ἐβάδιζον κατηφεῖς, ὅλοι δὲ μαζὶ ἀνευφή-
μουν τὸν μακάριον, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ἀληθῶς ἄξιον τῆς
2 βασιλείας. Καὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς φωνάς, ἀλλὰ
προχώρουντες εἰς ἔργα τὸν ἐτίμων καὶ νεκρὸν ὡσάν ζῶν-
τα διὰ τῆς ἀφιερώσεως εἰς αὐτὸν εἰκόνας, εἰς τὴν ὁποίαν
ἐχάραξαν τὸ σχῆμα τοῦ οὐρανοῦ μὲ χρῶμα καὶ ἐπάνω
ἀπὸ τὰς οὐρανίους ἀψίδας εἰς αἰθερίαν διαμονὴν παραστή-
σαντες αὐτὸν διὰ ζωγραφικῆς ἀναπαυόμενον. Καὶ αὐτοὶ
δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορας καὶ σεβαστοὺς μόνον τοὺς
υἱοὺς αὐτοῦ καὶ ὄχι ἄλλους²⁹, καὶ παρεκάλεσαν ἐνθέρμως
νὰ μεταφερθῆ πλησίον των τὸ σκῆνος τοῦ βασιλέως των
καὶ νὰ ταφῆ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν πόλιν.

Κατάθεσις τοῦ σκηνώματος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίου.

- 70 ¹ Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκόσμησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν τιμώ-
μενον ἀπὸ τὸν Θεόν. Ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς προσελθὼν εἰς
τὴν πόλιν ἔφερε τὸ σκῆνωμα τοῦ πατρός πρὸς ταφὴν εἰς
τὴν πόλιν, ἐξάρχων αὐτὸς ὁ ἴδιος τῆς πομπῆς. Προηγουῖντο
στρατιωτικὰ τάγματα εἰς πυκνὴν φάλαγγα, ἠκολούθουν πλή-
θη λαοῦ, τὸ δὲ σῶμα τοῦ βασιλέως περιεστοίχιζον λογχοφό-
2 ροι καὶ ὀπλίται. Ὅταν δὲ ἔφθασαν εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἀπο-
στόλων τοῦ Σωτῆρος, ἐτοποθέτησαν ἐδῶ τὴν λάρνακα. Κατ'
αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ νέος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος περιεποιήθη
τὸν πατέρα του καὶ ἐξετέλεσε τὴν πρέπουσαν τελετὴν μὲ

τοῖς εἰς αὐτὸν καθήκουσι τὰ τῆς πρεπούσης δόσιας ἀπεπλήρου.

Σύναξις ἐν τῷ καλουμένῳ μαρτυρίῳ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ Κωνσταντίνου τελευτῇ.

71 1 Ἐπεὶ δ' ὑπεχώρει σὺν τοῖς στρατιωτικοῖς τάγμασι, μέσοι δὴ παρήεσαν οἱ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ σὺν αὐτοῖς πλήθει πανδήμῳ τε θεοσεβείας λαῷ τὰ τε τῆς ἐνθέου λατρείας δι' εὐχῶν ἀπεπλήρουν. Ἐνθα δὴ ὁ μὲν μακάριος ἄνω κείμενος ἔφ' ὑψηλῆς κρηπίδος ἔδοξάζετο, λεῶς δὲ παμπληθῆς σὺν τοῖς τῷ Θεῷ ἱερωμένοις οὐδακρῶν ἔκτος σὺν κλαυθμῷ δὲ πλείονι τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῆς βασιλέως ψυχῆς ἀπεδίδοσαν τῷ Θεῷ, τὰ καταθύμια τῷ θεοφιλεῖ πληροῦντες, καὶ τούτῳ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν αὐτοῦ θεράποντα εὐμένειαν ἐνδειξαμένου, ὅτι δὴ καὶ μετὰ τέλος αὐτοῦ τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ γνησίοις υἱοῖς διαδόχοις τὴν βασιλείαν ἔδωρεῖτο, καὶ τοῦ σπουδασθέντος αὐτῷ τόπου σὺν τῇ τῶν ἀποστόλων κατηξιοῦτο μνήμη, ὡς ὁρᾶν εἰσέτι καὶ νῦν τὸ μὲν τῆς τρισμακαρίας ψυχῆς σκῆνος τῷ τῶν ἀποστόλων προσρήματι συνδοξαζόμενον καὶ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ συναγελαζόμενον, θεσμῶν τε θείων καὶ μυστικῆς λειτουργίας ἀξιούμενον καὶ κοινωνίας δόσιων ἀπολαῦον εὐχῶν. Αὐτὸς δὲ τῆς βασιλείας καὶ μετὰ θάνατον ἐπειλημμένος, ὥσπερ οὖν ἐξ ἀναβιώσεως τὴν σύμπασαν ἀρχὴν διοικῶν, Νικητῆς Μέγιστος Σεβαστὸς αὐτῷ προσρήματι τῆς Ρωμαίων ἡγεμονίας κρατεῖ,

Περὶ φοίνικος ὄρνου.

72 οὐ κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ὄρνιν, ὃν δὴ φασὶ μονογενῆ ὄντα τὴν φύσιν θνήσκειν μὲν ἐπ' ἀρωμάτων αὐτὸν αὐτῷ τὴν τελευτὴν θυηπολοῦντα, ἀναβιώσκειν δ' ἐξ αὐτῆς σποδιᾶς καὶ ἀναπτάντα τοιοῦτον οἶος καὶ πρότερον

30. Ἔως οὗ γίνουσι γενικῶς δεκτὰ τὰ τῆς διαδοχῆς οἱ στρατηγοὶ ἐξέδιδον ἐπὶ τρεῖς μῆνας τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκδίδοντες διατάγματα ἐπὶ ὀνόματι τοῦ Κωνσταντίνου.

τὴν παρουσίαν του καὶ μὲ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλομένης τιμῆς.

Ἄκολουθία εἰς τὸ λεγόμενον μαρτύριον
τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κωνσταντίνου.

- 71 1 Ὅταν ὁ Κωνστάντιος ἀπεχώρησε μαζί μὲ τὰ στρατιωτικὰ τμήματα, παρουσιάσθησαν εἰς τὸ μέσον οἱ λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ μαζί μὲ τὰ πλήθη καὶ τὴν ὄλην συνάθροισιν τοῦ πιστοῦ λαοῦ καὶ ἐτέλεσαν τὴν θεϊαν λειτουργίαν μαζί μὲ δεήσεις. Ἐδῶ λοιπὸν ὁ μὲν μακάριος ἐδοξάζετο τοποθετημένος ἐπάνω εἰς ὑψηλὴν κρηπίδα, πολυπληθῆς δὲ λαὸς μαζί μὲ τοὺς ἱερωμένους τοῦ Θεοῦ ὄχι χωρὶς δάκρυα ἀλλὰ μὲ πολὺν κλαυθμὸν ἀνέπεμπον τὰς εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ βασιλέως, τελοῦντες ἀκολουθίαν 2 ἐπιθυμητὴν ἀπὸ τὸν θεοφιλῆ βασιλέα. Διότι ὁ Θεὸς ἔδειξεν εὐμένειαν πρὸς τὸν θεράποντα αὐτοῦ καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τὸν θάνατόν του ἐδώρισε τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς καὶ γνησίους υἱοὺς καὶ διαδόχους του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἤξιώθη τοῦ ἐπιθυμητοῦ τόπου ταφῆς εἰς τὸ μνημεῖον τῶν Ἀποστόλων, ὥστε νὰ βλέπη κανεὶς ἕως τῶρα τὸ μὲν σκῆνος τῆς τρισμακαρίας ψυχῆς νὰ συνδοξάζεται μὲ τὸ ὄνομα τῶν Ἀποστόλων καὶ νὰ συνεκκλησιάζεται μὲ τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀξιῶνεται θείων τελετῶν καὶ μυστικῆς λειτουργίας καὶ νὰ γίνεται μέτοχος ἱερῶν εὐχῶν. Οὕτω ἀκόμη καὶ μετὰ θάνατον, κατέχων βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ὡς ἐξ ἀναβιώσεως διαχειριζόμενος ὄλην τὴν ἀρχήν, κυριαρχεῖ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μὲ τὸν ἴδιον τίτλον, Νικητῆς Μέγιστος Σεβαστός³⁹.

Περὶ τοῦ πτηνοῦ φοίνικος.

- 72 Ἄνεβίωσε δὲ ὄχι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ αἰγυπτιακοῦ πτηνοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ λεγόμενα εἶναι μοναδικὸν τοῦ γένους του καὶ ἀποθνήσκει ἐπάνω εἰς ἀρώματα αὐτοθυσιαζόμενον, ἀναβιώνει ἀπὸ τὴν στάκτην του καὶ πετᾷ μὲ τὴν προηγουμένην μορφήν του, ἀλλὰ κατὰ τὸ πα-

ἦν φῦναι, κατὰ δὲ τὸν αὐτοῦ σωτήρα, ὃς τῷ τοῦ πυροῦ σπόρῳ παραπλησίως ἀνθ' ἐνὸς πολυπλασιαζόμενος σὺν εὐλογία Θεοῦ παρεῖχε τὸν στάχυν καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην τῶν αὐτοῦ κατεπίμπλα καρπῶν. Τούτῳ οὖν ἐμπερῶς ὁ τρισμακάριος πολυπλάσιος διὰ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς ἀνθ' ἐνὸς ἐγίγνετο, ὡς καὶ εἰκόνων ἀναστάσει παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν ἅμα τοῖς αὐτοῦ τιμᾶσθαι παισίν, οἰκεῖν τε τοῦνομα Κωνσταντίνου καὶ μετὰ τὴν τοῦ βίου παραλαμβάνεσθαι τελευτήν.

“Ὅπως ἐν νομίσμασιν ὡς εἰς οὐρανὸν ἀνιόντα
Κωνσταντίνον ἐνεχάρασσον.

73 Ἦδη δὲ καὶ νομίσμασιν ἐνεχαράττοντο τύποι, πρόσθεν μὲν ἐκτυποῦντες τὸν μακάριον ἐγκεκαλυμμένου τὴν κεφαλὴν σχῆματι, θατέρου δὲ μέρους ἐφ' ἄρματι τετρίπῳ ἠνιόχου τρόπον, ὑπὸ δεξιᾶς ἄνωθεν ἐκτεινομένης αὐτῷ χειρὸς ἀναλαμβάνόμενον.

“Ὅτι τιμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ δικαίως
αὐτὸν ἀντετίμησεν.

74 Ταῦθ' ἡμῖν αὐτοῖς λείξας ὀφθαλμοῖς ἐπὶ μόνῳ τῶν πώποτε Χριστιανῶ διαφανῶς ἀποδειχθέντι Κωνσταντίνῳ ὃ ἐπὶ πάντων Θεός, ὅποσον ἦν ἄρα αὐτῷ τὸ διάφορον παρεστήσατο τῶν αὐτόν τε καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ σέβειν ἡξιωμένων τῶν τε τὴν ἐναντίαν ἐλομένων, οἱ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ πολεμεῖν ὠρμηκότες αὐτόν αὐτοῖς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον κατεστήσαντο, τῆς ἐφ' ἑκάστῳ τοῦ βίου καταστροφῆς ἐναργῆ τὸν ἔλεγχον τῆς αὐτῶν θεοεχθρίας ἐνδειξαμένης, ὥσπερ οὖν τῆς θεοφιλίας τὰ ἐχέγγυα τὸ Κωνσταντίνου τοῖς πᾶσι φανερόν κατέστησε τέλος,

“Ὅτι τῶν προγενομένων Ρωμαίων βασιλέων
εὐσεβέστερος Κωνσταντίνος.

75 μόνου μὲν Ρωμαίων βασιλέως τὸν παμβασιλέα Θεὸν ὑπερβολῆ θεοσεβείας τετιμηκότος, μόνου δὲ τοῖς πᾶσι

ράδειγμα τοῦ Σωτῆρος του, ὁ ὁποῖος, ὡσάν ὁ σπόρος τοῦ σίτου, μέ τήν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ἀντί ἐνός παρέσχε πολλαπλάσιον στάχυν καί ἐγένευσεν ὅλην τήν οἰκουμένην μέ τούς καρπούς του. Ὡσάν αὐτόν λοιπόν ὁ μακάριος ἐγένεν διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν υἱῶν του ἀντί ἐνός πολλαπλάσιος, ὥστε νά τιμᾶται καί διὰ τῆς ἀνυψώσεως εἰκόνων εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας παριστώμενος μαζί μέ τούς υἱούς του, οὕτω δέ τό ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου διετηρεῖτο καί μετὰ τό τέλος τοῦ βίου του.

Πῶς ἐχάρασσον εἰς νομίσματα τήν μορφήν τοῦ Κωνσταντίνου ἀνερχομένου εἰς τόν οὐρανόν.

73 Ἐπίσης ἐχαράχθησαν ἐκτυπώματα εἰς νομίσματα, εἰς μέν τό ἐμπροσθεν μέρος παριστάνοντα τόν μακάριον μέ τήν κεφαλὴν καλυμμένην, εἰς τήν ἄλλην δέ πλευράν ἐπί τεθρίππου ἄρματος ὡς ἡνίοχον, ἀναλαμβάνομενον ἀπό δεξιάν χεῖρα ἐκτεινομένην ἀπό ἐπάνω.

ἽΟτι ὁ Θεός τιμηθεῖς ὑπ' αὐτοῦ δικαίως τόν ἀντετίμησεν.

74 Δείξας εἰς τούς ὀφθαλμούς μας ταῦτα ὁ ὕψιστος Θεός εἰς τό πρόσωπον τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ μόνου βασιλέως τῆς ἱστορίας ὁ ὁποῖος φανερά ἀπεδέχθη τόν Χριστιανισμόν, παρέστησε πόση εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν κατηξιωμένων νά σέβωνται αὐτάν καί τόν Χριστόν αὐτοῦ καί τῶν ἀκολουθούντων τήν ἀντίθετον ὁδόν, οἱ ὁποῖοι τολμήσαντες νά πολεμήσουν τήν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ κατέστησαν αὐτάν ἐχθρόν καί πολέμιόν των, καί ἐκάστου τῶν ὁποίων ὁ ἐλευθέρως θάνατος ἔδειξεν ἐναργῶς τήν θεοεχθρίαν των, ὅπως ἀπό τήν ἄλλην πλευράν τό τέλος τοῦ Κωνσταντίνου ἐφάνέρωσεν εἰς ὅλους τὰ ἐχέγγυα τῆς θεοφιλίας.

ἽΟτι ὁ Κωνσταντίνος ἦτο εὐσεβέστερος ὄλων τῶν προηγουμένων Ρωμαίων βασιλέων.

75 Διότι μόνος αὐτός ἀπό τούς Ρωμαίους βασιλεῖς ἐτίμησε μέ ὑπερβολικήν θεοσέβειαν τόν ὕψιστον Θεόν, μό-

πεπαρρησιασμένως τὸν τοῦ Χριστοῦ κηρύξαντος λόγον, μόνου τ' ἐκκλησίαν αὐτοῦ ὡς οὐδ' ἕτερος τῶν ἐξ αἰῶνος δοξάσαντος, μόνου τε πᾶσαν πολῦθεον πλάνην καθελόντος, πάντα τε τρόπον εἰδωλολατρίας ἀπαλλάξαντος, καὶ δὴ καὶ μόνου τοιούτων ἡξιωμένου ἐν αὐτῇ τε ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον, οἷων οὐκ ἂν τις τυχόντα οἶός τ' ἂν γένοιτο ἐξείπειν τινα οὔτε παρ' Ἑλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάρους, οὔδέ γε παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀνωτάτω Ρωμαίοις, ὡς οὐδενὸς τοιοῦτου τινὸς εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένου.

νος αὐτός ἐκήρυξεν εἰς ὅλους μέ παρρησίαν τὸν λόγον τοῦ Χριστοῦ, μόνος αὐτός ἐδόξασε τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ὅσον κανεῖς ἄλλος ἀπὸ ἀνέκαθεν, μόνος αὐτός καθήρεσε πᾶσαν πλάνην τῆς πολυθεΐας καὶ ἀπήλλαξεν ἀπὸ παντός εἶδους εἰδωλολατρίαν, ἐπὶ πλέον δὲ μόνος αὐτός ἠξιώθη καὶ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον τοιοῦτων τιμῶν, ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἴπη κανεῖς ὅτι ἐπέτυχε κάποιος ἄλλος, εἴτε ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας εἴτε ἀπὸ τοῦς βαρβάρους, εἴτε ἀπὸ αὐτοῦς τοῦς παλαιοῦς Ρωμαίους ἀκόμη, καθ' ὅσον κανεῖς τοιοῦτος δὲν μνημονεύεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΛΟΓΟΣ ΟΝ ΕΓΡΑΨΕ ΤΩ ΤΩΝ
ΑΓΙΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
ΤΩ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩ

Τὸ προοίμιον τοῦ Πάσχα μέμνηται, καὶ οἶα ὁ τοῦ
Θεοῦ λόγος ὠφελήσας σύμπαντας διαφόρως
παρὰ τῶν ὠφελουμένων ἐπεβουλεύετο.

- 1 1 Τὸ τηλαυγέστερον ἡμέρας τε καὶ ἡλίου φέγγος, προ-
οίμιον μὲν ἀναστάσεως, ἄρμογὴ δὲ νέα τῶν πονησάντων
ποτὲ σωμάτων, ἔρμα θ' ὑποσχέσεως, καὶ ἀτραπὸς ἐπὶ
τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἄγουσα, ἣ τοῦ παθήματος ἡμέρα πά-
ρεστιν, ὃ προσφιλέστατοι καθηγηταί, φίλοι θ' οἱ λοιποὶ
ξύμπαντες ἄνδρες, μακαριωτέρα πολλῶ πλήθει τε τυγ-
χάνουσα τῶν θρησκευόντων καὶ αὐτῶ τῶ τῆς θρησκεί-
ας Θεῶ διὰ τῶν ἐντὸς αἰσθήσεων ἐκάστου καὶ δι' ἐκ-
φωνητηρίων ἀδιαλείπτως ὑμνούντων θεσπίσμασι προσ-
2 αγορεύομεν. Σὺ δ', ὃ παμμήτεια φύσις, τί τοιοῦτον
τῶ κόσμῳ συντετέλεκας πώποτε; ποῖον δ' ὅλως σὸν δη-
μιούργημα, εἶπερ ὁ τῶν πάντων αἴτιος καὶ τῆς σῆς οὐ-
σίας; οὗτος γάρ σε ἐκόσμησεν, ἐπεὶ κόσμος φύσεως ἢ
κατὰ φύσιν ζωή. Ἐπικεκράτηκε γὰρ οὐ μετρίως ἀ πα-
ρὰ φύσιν τὸν τῶν πάντων Θεὸν κατ' ἀξίαν σέβειν μηδέ-
να νομίζεσθαι τε μὴ ἐκ προνοίας ἀλλ' ὡς ἔτυχον ἀτά-
3 κτως τε καὶ πλημμελῶς τὰ πάντα συνεστάναι, καὶ ταῦ-
τα ἐξαγγελλούσης καθ' ἕκαστα θείας ἐπιπνοίας διὰ προ-
φητῶν, οἷς, δέον πείθεσθαι, ἀνθίστατο παντοίαις μηχαν-
ναῖς ἀδικία δυσσεβῆς, διαβεβλημένη μὲν πρὸς τὸ τῆς

1. Συνδυάζεται ἐδῶ τὸ πάθος μὲ τὴν ἀνάστασιν.

2. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἐφθαρμένον. Προσεπάθησα νὰ τὸ διορ-
θῶσω, ὥστε ν' ἀποκτήσῃ νόημα. Εἰς τὸν Schwarts ἔχει: «Μακαριώτε-
ρα πολλῶ πλήθει τε τυγχάνει... τῆς ἐκάστου δι' ἐκφωνητηρίων... προσ-
αγορευομένη».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Προοίμιον περί τοῦ Πάσχα καὶ πῶς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὠφελήσας πάντας διαφοροτρόπως ἐπροδόθη ἀπὸ τοὺς εὐεργετηθέντας.

- 1 1 Προσφιλέστατοι καθηγηταὶ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι φίλοι ἄνδρες.
Ἔφθασε τὸ λαμπρότερον ἀπὸ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν ἥλιον φέγγος, προοίμιον τῆς ἀναστάσεως, νέα συναρμογὴ τῶν ταλαιπωρημένων παλαιὰ σωμάτων, βάθρον τῆς ὑποσχέσεως καὶ ἀτραπὸς ὀδηγοῦσα εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν, ἡ ἡμέρα τοῦ παθήματος¹. Εἶναι κατὰ πολὺ μακαριωτέρα ὅλων, τόσον διὰ τὸ πλῆθος τῶν λατρευόντων ὅσον καὶ διὰ τὸν Θεὸν τῆς λατρείας αὐτῆς, δοξαζόμενον διὰ τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθήσεων ἐκάστου καὶ δι' ἐκφωνήσεων ἀδιαλείπτως ὕμνουσῶν αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὰς προφητείας². Σὺ δέ, ὦ παμμῆτορ φύσις, τί παρόμοιον ἔχεις ποτὲ πραγματοποιήσει εἰς τὸν κόσμον; Ἄλλωστε εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ποῖον δημιούργημα εἶναι ἰδικόν σου, ἐὰν καὶ τῆς ἰδικῆς σου οὐσίας αἴτιος εἶναι ὁ αἴτιος τῶν πάντων; Διότι αὐτὸς σέ ἐκόσμησε, καὶ ἡ διακόσμησις τῆς φύσεως εἶναι ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ. Ἐχουν ὁμως ἐπικρατήσει τὰ παρὰ φύσιν, δηλαδὴ νὰ μὴ σέβεται κανεὶς τὸν ὕψιστον Θεὸν κατ' ἀξίαν καὶ νὰ νομίζεται ὅτι τὰ πάντα συνεστήθησαν, ὄχι ἐκ προνοίας, ἀλλ' ὅπως ἔτυχεν ἀτάκτως
- 3 καὶ τυχαίως. Καὶ ἐνῶ ταῦτα ἐξήγγελλεν ἡ θεοπνευστία διὰ τῶν προφητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλομεν νὰ πειθώμεθα, ἡ δυσσεβῆς ἀδικία ἀνθίστατο μὲ κάθε τρόπον, τυφλωμένη ὡς πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἀσπαζομένη δὲ

ἀληθείας φῶς, ἀσπαζομένη δὲ τὸ δυσέλεγκτον τοῦ σκότους. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο χωρὶς βίας καὶ ὠμότητος, ἔξαιρέτως ὅτι τῇ τῶν χυδαίων δῆμων ἀπροόπτῳ φορᾷ ἢ τῶν δυναστευόντων γνώμῃ συνελάμβανε, μᾶλλον δὲ τῆς ἀκαίρου μανίας αὕτη καθηγείτο. Διὸ δὴ πολλαῖς γενεαῖς ὁ τοιοῦτος βίος κρατυνθεὶς μεγίστων γέγονε τοῖς τότε κακῶν αἴτιος.

- 4 Ἐπιλαμπάσης δὲ παραντίκα τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, δίκη μὲν ἐξ ἀδίκων ἔργων, ἐκ δὲ παντοδαποῦ κλύδωνος γαλήνῃ συνίστατο, καὶ πάνθ' ὅσα διὰ προφητῶν προείρητο ἐπληροῦτο. Τοιγάρτοι μετάρσιος εἰς τὴν πατρῶαν ἐστίαν ἀρθεῖς, αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης ἀγλαΐσμασι τὴν οἰκουμένην περιστήσας, ἱερὸν τινα νεῶν ἀρετῆς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἰδρύσατο, αἰδίων, ἄφθαρτον, ἐν ᾧ τὰ τε τῷ ἔξοχωτάτῳ πατρὶ Θεῷ δέοντα
- 5 τὰ θ' ἑαυτῷ καθήκοντα μετ' εὐσεβείας. Τί δὴ μετὰ ταῦτα ἢ ἄφρων τῶν ἐθνῶν ἐμηχανᾶτο πονηρία; Ἐπετήδευε τὰς τοῦ Χριστοῦ χάριτας ἐκβάλλουσα καὶ τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων συσταθεῖσαν ἐκκλησίαν πορθοῦσα, ἀνέτρεπε δὲ τὴν οἰκείαν δεισιδαιμονίαν, ὅπως αὐθις στάσις, πόλεμος, μάχη, δυστράπελος βίου παρασκευή, χρημάτων ἔρως (ὃ καὶ φυσικῶς ἴδιον πονηρίας), ποτὲ μὲν ἐλπίσι κεκαλλωπισμέναις θέλγοι, ποτὲ δὲ φόβῳ καταπλήττοι. Ἄλλ' αὕτη μὲν χαμαὶ κείσθω, ἠττηθεῖσα ὑπ' ἀρετῆς, ἢ θέμις, διαρρηγνυμένη σπαραττομένη τε ὑπὸ μεταμελείας. Ἡμῖν δὲ νῦν τὰ προσήκοντα τῷ θεῷ λόγῳ ρητέον.

Προσφώνησις τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς συγγινώσκειν καὶ διορθοῦσθαι τὰ πταίσματα.

- 2 1 Ἄκουε τοίνυν, ἀγνείας παρθενίας τ' ἐπήβολε ναύ-

τό δυσκολοπέραστον σκότος. Καί μάλιστα τοῦτο δέν συνέβαινε χωρίς βίαν καί ὠμότητα, ἐξαιρέτως διότι ἡ θέλησις τῶν ἀρχόντων συνειργάζετο μέ τήν τυφλήν ὀρμήν τῶν χυδαίων ὄχλων, μᾶλλον δέ αὐτή καθωδήγει τήν ἄμετρον μανίαν. Διά τοῦτο λοιπόν ἡ τοιαύτη διαγωγή, ἐπικρατήσασα ἐπί πολλὰς γενεάς, ἔγινεν αἰτία μεγίστων κακῶν εἰς τοὺς τότε ζῶντας.

- 4 Ἀμέσως ὅμως μόλις ἐπέλαμψεν ἡ ἐπιδημία τοῦ Σωτήρος, ἐπεκράτησε δικαιοσύνη ἀντί ἀδίκων ἔργων καί γαλήνη ἀντί κλύδωνος πάσης μορφῆς, καί ἐξεπληρώθησαν ὅλα ὅσα προελέχθησαν διά τῶν προφητῶν. Πράγματι, ἀφοῦ κατήρτισε τήν οἰκουμένην μέ τὰ ἀγλαίσματα τῆς σεμνότητος καί τῆς σωφροσύνης καί ἀνυψώθη ἀναληφθεῖς εἰς τήν πατρικῆν ἐστίαν, ἰδρυσεν ἐπί τῆς γῆς ἕνα ἱερόν ναόν ἀρετῆς, τήν Ἐκκλησίαν, αἶδιον, ἄφθαρτον, εἰς τόν ὁποῖον ἐτελοῦντο εὐσεβῶς τὰ πρὸς τόν ἐξοχώτατον Πατέρα του δέοντα καί τὰ πρὸς αὐτόν καθήκοντα. Τί λοιπόν ἐμηχανεύθη ἔπειτα ἡ ἄφρων πονηρία τῶν ἐθνικῶν; Ἐπεχειρεῖ νά ἐκδιώξη τὰς χάριτας τοῦ Χριστοῦ καί νά ἐκπορθήσῃ τήν πρὸς σωτηρίαν τῶν ὄλων συσταθεῖσαν Ἐκκλησίαν, ἀποκαθίστα δέ εἰς τήν θέσιν τῆς τῆν ἰδικῆν τῆς δεισιδαιμονίας, ὥστε οὕτω πάλιν διχοστασία, πόλεμος, μάχη, δυσχερῆς οἰκονόμησις τοῦ βίου, ἔρως χρημάτων (ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καί φυσικῶς ἰδιότητα τῆς πονηρίας), ἄλλοτε μέν νά θέλγουν μέ λαμπράς ἐλπίδας, ἄλλοτε δέ νά καταπλήσσουν μέ τόν φόβον. Ἄλλ' ἡ πονηρία μέν αὐτῇ ἄς κεῖται ἐξηπλωμένη χάμω, ἠττηθεῖσα ἀπό τήν ἀρετήν, ὅπως εἶναι δίκαιον, διαρρηγνυμένη καί σπαραττομένη ἀπό τήν μεταμέλειαν.

Ἡμεῖς δέ ἄς εἴπωμεν τὰ προσήκοντα εἰς τόν θεῖον λόγον.

Ἐκκλησίαι πρὸς τήν Ἐκκλησίαν καί τοὺς ἀκροατάς νά συγχωρήσουν καί διορθώσουν τὰ σφάλματα τῆς ὁμιλίας.

κληρε, ἐκκλησία, ἄωρου τε καὶ ἄδαοῦς ἡλικίας τιθῆνη, ἢ μέλει μὲν ἀληθείας, μέλει δὲ φιλανθρωπίας, ἐξ ἧς ἀε-
νάου πηγῆς ἀποστᾶζει σωτήριον πόμα. Ἐκούοιτε δ' ἂν
καὶ ὑμεῖς εὐφήμως οἱ τὸν Θεὸν εἰλικρινῶς σέβοντες (διὸ
καὶ μεμέλησθε αὐτῷ), προσέχοντες τὸν νοῦν μὴ τῇ φρά-
σει μᾶλλον ἢ τῇ τῶν λεγομένων ἀληθείᾳ, μηδ' ἔμοι τῷ
2 λέγοντι, ἀλλὰ τῇ τῆς καθοσιώσεως εὐσεβείᾳ. Τίς γὰρ
ἂν εἶη λόγων χάρις, ἀνεξετάστου καταλειπομένης τῆς
τοῦ λέγοντος διαθέσεως; Τολμῶ δ' οὖν ἴσως μεγάλα,
τῆς δὲ τόλμης τὴν πρὸς τὸ θεῖον στοργὴν ἔμφυτον αἰ-
τιῶμαι. Αὕτη γὰρ καὶ τὴν αἰδῶ βιάζεται. Διὸ μάλιστα
τοὺς ἐπιστήμονας τῶν θείων μυστηρίων βοηθοὺς ἔμαυ-
τῷ συνάπτω, ἵν' ἔάν τι πταῖσμα συμβαίῃ περὶ τοὺς λό-
γους συμπαρομαρτοῦντες διορθῶσθε, τὴν μὲν ἄκραν
παιδείαν μὴ ἐπιποθοῦντες, τὸ δὲ πιστὸν τῆς ἐπιχειρή-
3 σεως ἀποδεχόμενοι. Ἐπίπνοια δ' ἡμῖν μεγίστη τοῦ πα-
τρὸς παιδός τε ἀγαθοεργοῦ παρείη φθεγγομένῳ ταῦτα,
ἅπερ ἂν αὕτη φράση καὶ διανοία προσάψῃ. Εἰ γὰρ τις
ἄνευ Θεοῦ ρητορικὴν ἢ ἄλλην τινὰ μετιῶν ἐπιστήμην
ἀκριβοῦν τὸ ἔργον ἱκανῶς ὑπείληφεν, ἀτελής αὐτός τε
καὶ τὸ σπουδαζόμενον ἐφωράθη. Οὐ μὴν κατοκνητέον
οὐδὲ μελλητέον τοῖς εὐτυχήσασιν πώποτε τῆς θείας ἐπι-
πνοίας. Διὸ καὶ ἡμεῖς τὸ μῆκος τῆς ἀναβολῆς παραιτη-
σάμενοι πειρώμεθα τοῦ σκοποῦ τὸ τέλειον.

“Ὅτι καὶ τοῦ λόγου πατήρ ὁ Θεὸς καὶ τῆς κτί-
σεως ὁ αὐτὸς δημιουργός, καὶ οὐκ ἡδύνατο
συνεστάναι τὰ ὄντα, εἰ διάφορα ἦν αὐτῶν τὰ αἷτια.

3 1 Ἄγαθὸν οὐ πάντα ἐφίεται ὁ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν Θεὸς
ὧν αἰεὶ, γένεσιν οὐκ ἔχει, οὐκοῦν οὐδ' ἀρχὴν· τῶν γὰρ

τῆς παρθενίας καὶ σὺ Ἐκκλησία, τροφὸς τῆς ἀώρου καὶ ἀφελοῦς ἡλικίας, ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεσαι διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὴν ἀέναον πηγὴν ἀποστάζει σωτήριον πόμα. Ἀκούσατε δὲ ἐπιμελῶς καὶ σεῖς οἱ εἰλικρινῶς λατρεύοντες τὸν Θεὸν (διὸ καὶ αὐτὸς φροντίζει διὰ σᾶς), δίδοντες προσοχὴν ὄχι τόσον εἰς τὴν φράσιν ὅσον εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων, οὔτε εἰς ἐμὲ τὸν ὁμιλοῦντα ἀλλὰ εἰς τὴν εὐσέβειαν ἡ ὁποία ἐξαγιάζει τὸν λόγον. Διότι, ποίαν χάριν δύναται νὰ ἔχη ὁ λόγος, ὅταν ἡ διάθεσις τοῦ λέγοντος παραμένῃ ἀνεξέταστος; Ἴσως πράγματι ἀποτολμῶ μεγάλα πράγματα, ἀλλ' ὡς αἷτιον τῆς τόλμης κατηγορῶ τὴν ἔμφυτον ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ θεῖον, ἡ ὁποία ἐκβιάζει ἀκόμη καὶ τὴν αἰδῶ³. Διὰ τοῦτο μάλιστα προσλαμβάνω βοηθοὺς σᾶς τοὺς γνώστας τῶν θείων μυστηρίων, ὥστε, ἂν παρατηρηθῇ κάποιο λάθος εἰς τοὺς λόγους, παρακολουθοῦντες νὰ τὸ διορθώσετε, μὴ ἀπαιτοῦντες ἄκραν παιδείαν ἀλλὰ ἀποδεχόμενοι τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἐγχειρήματος. Ἄς ἔλθῃ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἡ δυνατὴ πνοὴ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἀγαθοεργοῦ Παιδός, ὥστε νὰ εἶπω αὐτὰ τὰ ὁποία αὐτὴ θὰ ὑποδείξῃ καὶ θὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν διάνοιάν μου. Διότι, ἐὰν κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν ρητορικὴν ἢ ἄλλην ἐπιστήμην νομίζῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἱκανοποιητικῶς τὸ ἔργον τοῦ ἄνευ Θεοῦ, φανερώνεται ἀτελής καὶ αὐτὸς καὶ τὸ ἔργον του. Ἄλλ' οἱ εὐτυχῆσαντες κάποτε ν' ἀποκτήσουν τὴν θείαν ἔμπνευσιν, δὲν πρέπει νὰ διστάζουν οὔτε ν' ἀμελοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ζητοῦντες συγγνώμην διὰ τὸ μῆκος τοῦ προοιμίου, θὰ ἐπιχειρήσωμεν τὸν σκοπὸν εἰς τὴν τελειότητά του.

Ἔστιν ὁ Θεὸς εἶναι καὶ τοῦ Λόγου Πατὴρ καὶ τῆς κτίσεως δημιουργὸς καὶ ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῶν τὰ ὄντα ἂν τὰ αἷτια αὐτῶν ἦσαν διάφορα.

3 1 Τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ὅλοι ποθοῦν, ὁ ὑπὲρ τὴν οὐρίαν Θεὸς ὁ πάντοτε ὢν, δὲν ἔχει γένεσιν, ἐπομένως

ἐν γενέσει πάντων αὐτὸς ἀρχή. Ὁ δὲ ἐξ ἐκείνου ἔχων τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκεῖνον ἐνοῦται πάλιν, ἐκείνω τῆς διαστάσεως συγκρίσεώς τε οὐ τοπικῶς ἀλλὰ νοερῶς γινομένης· οὐ γὰρ ζημία τινὶ τῶν πατρῶων σπλάγχνων συνέστη τὸ γεννηθέν, ὡσπερ ἀμέλει τὰ ἐκ σπερμάτων, ἀλλὰ διατάξει προνοίας ἐπιστάτην τῷ τε αἰσθητῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ μηχανωμένοις. Τοιγάρτοι πᾶσιν, ὅσα περιεῖληπται ὑπὸ τοῦ κόσμου, ἡ αἰτία τοῦ εἶναι καὶ ζῆν ἐκεῖθεν· ἐκεῖθεν δὲ καὶ ψυχὴ καὶ πᾶσα αἴσθησις καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν τὰ σημαινόμενα ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἀποτελεῖται.

- 2 Τί οὐ δηλοῖ ὁ λόγος; Τῶν ὄντων ἀπαντῶν ἓνα εἶναι προστάτην, καὶ πάνθ' ὑποτεταχθαι τῇ ἐκείνου δεσποτείᾳ μόνου. Τὰ τ' οὐράνια τὰ τ' ἐπίγεια καὶ τὰ φυσικὰ καὶ ὀργανικὰ σώματα. Εἰ γὰρ ἡ τούτων ἀναριθμῆτων ὄντων κυρία οὐχ ἑνὸς ἀλλὰ πολλῶν οὕσα ἐτύγγανεν, κληροῖ ἂν καὶ στοιχείων διανεμήσεις καὶ μῦθοι παλαιοὶ καὶ φθόνος καὶ πλεονεξία κατὰ δύναμιν ἐπικρατήσαντα τὴν ἐναρμόνιον τῶν πάντων ὁμόνοιαν διεσάλευε, πολλῶν διαφορῶς τὴν λελογχυῖαν ἐκάστῳ μοῖραν διοικονομουμένων, τοῦ δὲ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτά τε καὶ ὡσαύτως ἔχειν τὸν σύμπαντα κόσμον ἀμελούντων. Τίς δ' ἂν ἔγνω τὸν συμπάσης γενέσεως δημιουργόν; Εὐχαι δὲ καὶ λιτανεῖαι πρὸς τίνα πρῶτον ἢ τελευταῖον; Τίνα δὲ θεραπεύων ἐξαιρέτως οὐκ ἂν περὶ τοὺς λοιποὺς ἠσέδησα; Ἡ τάχα δ' ἂν καὶ δεόμενος τῶν βιωτικῶν τινος τῷ μὲν συναραμένῳ χάριν ἔγνω, τῷ δ' ἀντιπράξαντι ἐμεμψάμην; Τίνι δὲ προσευξάμενος τὴν αἰτίαν ἂν τῆς περιστάσεως γνῶναι τῆς τ' ἀπαλλαγῆς τυχεῖν ἠξίουν; Θῶμεν δὴ λογίοις καὶ χρησιμοῖς ἡμῖν ἀποκεκρίσθαι, μὴ εἶναι δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐξουσίας

4. Πλάτωνος Τίμαιος 27 d.

5. Λακταντίου, Div. Institutiones I, 3, 18-19.

οὔτε ἀρχήν⁴, διότι αὐτός εἶναι ἡ ἀρχὴ ὄλων τῶν δημιουργημάτων. Ὁ δὲ ἔχων ἀπὸ ἐκείνον τὴν προέλευσιν εἰς ἐκείνον ἐνώνεται πάλιν, ἡ δὲ ἀποχώρησις καὶ συνένωσις μὲ ἐκείνον δὲν εἶναι τοπικοῦ ἀλλὰ νοεροῦ χαρακτήρος. Διότι τὸ γεννηθὲν ἔλαβεν ὑπαρξιν ὄχι ἐπὶ ζημία τῶν πατρικῶν σπλάγχνων, ὅπως βέβαια συμβαίνει εἰς τὰ γεννώμενα ἐκ σπέρματος, ἀλλὰ κατὰ ρύθμισιν τῆς προνοίας ἡ ὁποία ὤρισεν ἓνα ἐπιστάτην εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ εἰς τὰ ἐν αὐτῷ. Ἀπὸ ἐκεῖ λοιπὸν προέρχεται ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς ὄλων ὅσα περικλείονται εἰς τὸν κόσμον, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ προέρχονται καὶ ἡ ψυχὴ καὶ πᾶσα αἴσθησις καὶ τὰ ὄργανα διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιοῦνται αἱ αἰσθηταὶ ἀντιλήψεις.

- 2 Τί σημαίνει λοιπὸν αὐτός ὁ λόγος; Ὅτι εἰς εἶναι ὁ προστάτης ὄλων τῶν ὄντων καὶ ὅτι ὅλα εἶναι ὑποτεταγμένα εἰς ἐκείνου τὴν ἐξουσίαν μόνου, τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, τὰ φυσικὰ καὶ ὀργανικὰ σώματα⁵. Διότι ἂν συνέβαινεν ἡ κυριότης ἐπὶ τῶν ἀναριθμητῶν τούτων ὄντων νὰ ἀνήκη ὄχι εἰς ἓνα ἀλλὰ εἰς πολλούς, ἡ διάσπασις καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν στοιχείων, κατὰ τοὺς παλαιούς μύθους, καὶ ὁ φθόνος καὶ ἡ πλεονεξία, ἐπικρατήσαντα δυναμικῶς, θὰ διεσάλευον τὴν ἀρμονικὴν ὁμόνοιαν τῶν πάντων, διότι οἱ πολλοὶ παράγοντες θὰ διηύθυναν κατὰ διαφορετικὸν
- 3 τρόπον ἕκαστος τὴν τυχούσαν εἰς αὐτὸν μοῖραν, ἐνῶ θὰ παρημέλουν τὸ νὰ διατηρῆται τὸ σύμπαν πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως. Ἄλλως, ποῖος θὰ ἐγνώριζε τὸν δημιουργὸν τοῦ συνόλου τῆς κτίσεως; Αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ παρακλήσεις πρὸς ποῖον πρῶτον καὶ πρὸς ποῖον τελευταῖον θὰ ἀπηυθύνοντο; Ποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκλέξω διὰ νὰ λατρεύω χωρὶς νὰ ἀσεβήσω εἰς τοὺς ἄλλους; Ἢ μήπως, ὅταν χρειάζωμαι κάτι ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ βίου, φανῶ εὐγνώμων πρὸς τὸν εὐνοήσαντα τὴν αἴτησιν καὶ προσβάλω τὸν ἀντιταχθέντα εἰς αὐτήν; Πρὸς ποῖον νὰ προσευχηθῶ διὰ νὰ ζητήσω τὴν αἰτίαν τῆς συμφορᾶς καὶ νὰ ἐπιτύχω
- 4 τὴν ἀπαλλαγὴν; Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀπάντησις δίδεται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ προφητείας καὶ χρησμούς, δὲν ἀνήκουν δὲ

ἄλλω τε ταῦτα ἀνήκειν Θεῷ· τίς οὖν ἔλεος, ποία δὲ Θεοῦ εἰς ἄνθρωπον πρόνοια, εἰ μὴ ἄρα βιαίως ὁ φιланθρωπότερον πρὸς τὸν μηδεμίαν ἔχοντα σχέσιν διατεθείς ἐπεκούρησεν; Ὁργὴ δὲ καὶ στάσις καὶ ὄνειδος, ὡς μὴ ἰδιοπραγούντων μηδ' ἀρκουμένων τοῖς ἐπιβάλλουσι διὰ πλεονεξίαν, καὶ τὸ τελευταῖον ἢ πάντων σύγχυσις ἐπηκολούθησεν ἄν.

- 5 Τί οὖν τὰ μετὰ ταῦτα; Δῆλον ὡς ἢ τῶν οὐρανίων στάσις τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπίγεια διελυμήνατο ἄν, ἀφανισθείσης μὲν τῆς τῶν ὠρῶν διατάξεως καιρῶν τε μεταβολῆς καὶ τῆς κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν φυομένων καρπῶν ἀπολαύσεως, ἀφανισθείσης δ' ἡμέρας καὶ τῆς διαδεχομένης αὐτὴν νυκτερινῆς ἀναπαύσεως. Καὶ τούτων μὲν ἄλις, πάλιν δ' ἐπὶ τὸν ἀνεξέλεγκτον ἐπανήκωμεν λόγον.

Περὶ τῆς κατὰ τὰ εἶδωλα πλάνης.

- 4 1 Πᾶν τὸ ἀρχὴν ἔχον καὶ τέλος ἔχει· ἢ δὲ κατὰ χρόνον ἀρχὴ γένεσις καλεῖται· τὰ δ' ἐκ γενέσεως φθαρτὰ πάντα, μορφὴν δὲ χρόνος ἀμαυροῖ. Πῶς οὖν ἄν οἱ ἐκ γενέσεως φθαρτῆς εἰεν ἀθάνατοι; Δόξα δὲ τῶν ἀλογίστων δήμων τοιαύτη τις διαπεφοίτηκεν, ὡς παρὰ τοῖς θεοῖς γάμοι παιδοσπορίαι τε ἐνομίσθησαν. Εἰ δ' ἀθάνατοι οἱ γεννώμενοι, γεννῶνται δὲ αἰεὶ, πλημμυρεῖν ἀνάγκη τὸ γένος.
- 2 Προσθήκης δ' ἐπιγενομένης, τίς ἄν οὐρανός, ποία δὲ γῆ τοσοῦτον σμῆνος ἐπιγιγνόμενον θεῶν ἐχώρησεν; Τί δ' ἄν εἴποι τις περὶ ἀνδρῶν οὐρανίους ἀδελφούς εἰς γάμου κοινωνίαν συναπτόντων μοιχείας τε καὶ ἀκολασίας ἐκκαλούντων; Λέγωμεν δὴ τεθαρρηκότως καὶ τὰς τιμὰς αὐτῶν τά τε παρ' ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς γέρα ὕβρεσι καὶ ἀσελγείαις μεμιχθαι. Ἦδη γάρ τις ἐν λόγοις ἐξετασθείς,

ταῦτα εἰς τὴν ἰδικὴν των ἐξουσίαν ἀλλ' ἀνήκουν εἰς ἄλλον Θεόν. Ἐκ ποῦ τότε θὰ ἦτο τὸ ἔλεος καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν δὲν μοῦ ἦρχετο ἐπίκουρος ὁ φιλανθρωπότερος, ἀφοῦ ἠναντιώθη πρὸς τὸν μὴ ἔχοντα καμμίαν τοιαύτην διάθεσιν; Ἄλλως θὰ ἐπηκολούθουν ὀργὴ καὶ διάσταισις καὶ ὄνειδος, καὶ τέλος σύγχυσις τῶν πάντων, διότι ἀπὸ πλεονεξίαν δὲν περιορίζονται εἰς τὰς ἰδικὰς των δυνάμεις οὔτε ἀρκοῦνται εἰς τὸ μερίδιόν των.

5 Ποῖον εἶναι λοιπὸν τὸ ἀποτέλεσμα τούτων; Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ διάσταισις τῶν οὐρανίων θὰ κατέστρεφε καὶ τὰ ἐπίγεια· ἡ κανονικὴ διαδοχὴ τῶν ὥρῶν καὶ ἐποχῶν θὰ ἠφανίζετο, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν κατὰ ἐποχὰς παραγομένων καρπῶν, θὰ ἠφανίζετο δὲ καὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ διαδεχομένη αὐτὴν νυκτερινὴ ἀνάπαυσις.

Ἄρκετὰ ὅμως εἶναι αὐτά. Ἄς ἐπιστρέψωμεν πάλιν εἰς τὸ μὴ ἐξετασθὲν ἐπιχείρημα.

Περὶ τῆς πλάνης τῆς εἰδωλολατρίας.

4 1 Πᾶν τὸ ἔχον ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ ἀρχὴ λέγεται γένεσις. Ὅλα δὲ τὰ προερχόμενα ἐκ γενέσεως εἶναι φθαρτὰ καὶ ὁ χρόνος ἀμαυρῶνει τὴν μορφήν. Πῶς λοιπὸν οἱ ἀπὸ φθαρτῆς γενέσεως προερχόμενοι θὰ εἶναι ἀθάνατοι; Ἀνεπτύχθη δὲ εἰς τοὺς ἀλογίστους ἀνθρώπους μία γνώμη, ὅτι μεταξὺ τῶν θεῶν παρετηροῦντο γάμοι καὶ παιδοσπορίαι⁶. Ἐὰν δὲ οἱ γεννώμενοι εἶναι ἀθάνατοι, γεννῶνται δὲ πάντοτε, κατ' ἀνάγκην θὰ πλημμυρίσῃ

2 τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅταν δὲ ἡ προσθήκη γίνῃ ὑπερβολικὴ, ποῖος οὐρανὸς καὶ ποία γῆ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χωρέσῃ τὸ τόσον πολυπληθὲς σμῆνος θεῶν; Τί δὲ νὰ εἴπῃ κανεὶς περὶ ἀνδρῶν οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν οὐρανίους ἀδελφούς νὰ συνάπτωνται εἰς γάμου κοινωνίαν καὶ τοὺς κατηγοροῦν διὰ μοιχείαν καὶ ἀκολασίαν; Ἄς εἴπωμεν δὲ μὲ θάρρος ὅτι καὶ ἡ λατρεία καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν ὁποίων ἀπολαύουν οὗτοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἀνάμικτα μὲ μοιχείας καὶ ἀκολασίας. Πέραν δὲ τούτου, ἐξετασθεὶς

ὑμνους ἐμμέτρους ἢ καὶ ἄνευ μέτρου σωθεῖς ἀγαλ-
 ματοποιός τε μορφήν τινα διανοία προλαβὼν ἔντεχνον
 τεκταίνεται παιδιάν, καὶ μεταξὺ οἷα δὴ λήθης ἐμπεσοῦ-
 σης τὸ ἴδιον πλάσμα κολακεύει σέβων ὡς Θεὸν ἀθάνατον,
 ὁμολογῶν ἑαυτὸν πατέρα καὶ δημιουργὸν τοῦ ἀγάλματος
 3 θνητὸν εἶναι. Τῶν δ' ἀφθάρτων ἐκείνων τάφους τε καὶ
 θήκας ἐπιδεικνύουσιν αὐτοί, κατοικομένους τε τιμαῖς
 ἀθανάτοις γεραίρουσιν, ἀγνοοῦντες τὸ ἀληθῶς μακάριον
 καὶ ἀφθαρτον ἀνευδεῆς ὑπάρχον τῆς παρὰ τῶν φθαρτῶν
 ἐπιτιμίας. Τὸ γάρ τοι νῶ θεατὸν καὶ διανοία περιληπτὸν
 οὔτε μορφήν ἐπιποθεῖ δι' ἧς γνωρισθεῖη, οὔτε σχήματος
 ἀνέχεται ὡς ἂν εἰκόνοσ ἢ τύπου. Ταῦτα δὲ πάντα γίννε-
 ται πρὸς χάριν τῶν κατοικομένων· ἄνθρωποι γὰρ ἦσαν,
 ἠνίκα ἔξων σώματος μέτοχοι ὄντες.

“Οτι Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντα τὰ ὄντα ἐδημιούρ-
 γησε καὶ τοῦ εἶναι τὸ ποσὸν ἐν ἐκάστῳ διωρῆσατο.

5 1 Τί δὲ χραίνω τὴν γλῶτταν λόγοις μεμιασμένοις, μέλ-
 λων ὑμνεῖν τὸν ὄντως Θεόν; Βούλομαι δὴ πρότερον ἀγνῶ
 πόματι ὡσπερ ἄλμυρὸν ἀποκλύσασθαι στόμα. Τὸ δ' ἀγνὸν
 πόμα χεῖται διὰ πηγῆς ἀενάου τῶν ἀρετῶν τοῦ ὑμνουμέ-
 νου πρὸς ἡμῶν Θεοῦ, ἐμὸν τ' ἴδιον ἔργον τὸν Χριστὸν ὑ-
 μνεῖν διὰ βίου καὶ τῆς ὀφειλομένης αὐτῷ πρὸς ἡμῶν ἀν-
 2 τὶ πολλῶν καὶ μεγάλων εὐεργεσιῶν εὐχαριστίας. Φημὶ
 δὴ τοῦτον τὰς ἀρχὰς στηρίξαι τοῦδε τοῦ παντὸς ὑπόθε-
 σίν τε ἀνθρώπων ἀνευρεῖν λόγῳ νομοθετήσαντα, καὶ πα-
 ραχρῆμα μὲν εἰς μακάριόν τινα καὶ εὐανθῆ καρπῶν τε
 διαφόρων βρίθοντα χῶρον ἀποικίσαι τοὺς νεωστὶ τεχθέν-
 τας, ἀδαεῖς τ' αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς ἀγαθῶν καὶ κακῶν

κάποιος εἰς λόγους, συνθέσας ὕμνους ἐμμέτρους ἢ καὶ ἄνευ μέτρου... καθὼς ἐπίσης καὶ ἀγαματοποιὸς συλλαβῶν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ τὸ σχέδιον κατασκευάζει καλλιτεχνικὸν παιγνίδι, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ ὀλίγον χρόνον, ὡσάν νὰ ὑπέστη ἀμνησίαν, κολακεύει τὸ πλάσμα τοῦ λατρεύων αὐτὸ ὡς ἀθάνατον Θεόν, ὁμολογῶν τὸν ἑαυτὸν τοῦ, ἓνα
 3 θνητόν, πατέρα καὶ δημιουργὸν τοῦ ἀγάλματος. Ἐκείνων δὲ τῶν ἀφθάρτων ἐπιδεικνύουν οἱ ἴδιοι τάφους καὶ λάρνακας, καὶ ἀποδίδουν εἰς τοὺς νεκροὺς ἀθανάτους τιμὰς, ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ ἀληθῶς μακάριον καὶ ἀφθαρτον εἶναι ἀνευδρὲς τῆς παρὰ τῶν φθαρτῶν τιμῆς. Πράγματι τὸ διὰ τοῦ νοῦ θεατὸν καὶ διὰ τῆς διανοίας περιληπτὸν οὔτε μορφήν ἐπιθυμεῖ διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐγνωστοποιεῖτο οὔτε σχῆμα ἀνέχεται μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἐξεικονίζετο καὶ θὰ ἀπετυποῦτο. Ὅλα δὲ αὐτὰ γίνονται πρὸς χάριν τῶν νεκρῶν· διότι οἱ θεοὶ ἐκεῖνοι ἦσαν ἄνθρωποι μετέχοντες τοῦ σώματος ὅταν ἔζων.

Ὅτι ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐδημιούργησεν ὅλα τὰ ὄντα καὶ ὤρισεν εἰς ἕκαστον τὸ ποσὸν τῆς ὑπάρξεως.

5 1 Ἄλλὰ διατί νὰ μολύνω τὴν γλῶσσαν μου μὲ μιαρὸὺς λόγους, ἐνῶ προτίθεμαι νὰ ὑμνήσω τὸν ὄντως Θεόν; Θέλω λοιπὸν προηγουμένως νὰ ἀποπλύνω τὸ κάπως ἀλμυρὸν στόμα μου μὲ ἄγνόν πόμα⁷. Τὸ δὲ ἄγνόν πόμα χύνεται ἀπὸ τὴν ἀέναον πηγὴν τῶν ἀρετῶν τοῦ ὑμνουμένου ἀπὸ ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ ἔργον ἰδικόν μου εἶναι νὰ ὑμνῶ τὸν Θεὸν τόσον διὰ τοῦ βίου ὅσον καὶ διὰ τῆς ὀφειλομένης εἰς αὐτὸν εὐχαριστίας ἀπὸ ἡμᾶς ἔναντι τῶν πολλῶν καὶ
 2 μεγάλων εὐεργεσιῶν τοῦ. Ἰσχυρίζομαι λοιπὸν ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος ἐστερέωσε τὰς ἀρχὰς τοῦ σύμπαντος τούτου καὶ συνέλαβε τὸ ἀνθρώπινον γένος, μὲ τὸν ὀρισμὸν τοῦ λόγου μόνον, ὅτι ἀμέσως ἐγκατέστησε τοὺς πρὸ ὀλίγου γεννηθέντας εἰς μακάριον καὶ ἀνθισμένον τόπον, γεμᾶτον διαφόρους καρπούς, ὅτι ἠθέλησε νὰ εἶναι κατ' ἀρχὰς οὔτοι ἀδαιεῖς ἀγαθῶν καὶ κακῶν, τέλος δὲ ὅτι ἀπένειμε

εἶναι θελήσαι, τέλος δ' ἀπονεῖμαι μόνην λογικῶ ζώω πρέ-
 πουσαν τὴν ἐπὶ γῆς ἔδραν, καὶ τότε ἤδη οἷα δὴ λογικοῖς
 ζώοις ἀναπετάσαι τὴν τῶν ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν γνῶ-
 σιν. Τότε δὴ καὶ τὸ γένος αὖξιν ἐκέλευσεν, ὡς ἂν ποτε
 3 τὸ ὄλον ὑπὸ τῆς τοῦ ὠκεανοῦ περινοστήσεως διοριζόμε-
 νον οἰκοῖτο. Πληθύνοντος δ' οὕτω τοῦ τῶν ἀνθρώπων γέ-
 νους, τέχνην τε τῶ βίῳ χρησιμεύουσαι ἀνηυρίσκοντο,
 πληθύνει τ' οὐδὲν ἦττον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων ζώων γενεά,
 ἐφ' ἐκάστου γένους ἐξαιρέτου τινος φυσικῆς δυνάμεως
 εὕρισκομένης· ἡμέρων ζώων τὸ πρᾶον καὶ ἐπιπειθές ἀν-
 θρώπῳ, ἀγρίων δὲ ῥώμῃ καὶ ταχύτητι καὶ τῆς ἐκ τῶν
 4 κινδύνων σωτηρίας φυσικὴ τις πρόνοια. Καὶ πάντων
 μὲν ἡμέρων κηδεμονίαν τινὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπέταξε,
 πρὸς δὲ τὰ ἄγρια ἄμιλλάν τινα, νομοθετήσας, μετὰ δὲ ταῦ-
 τα τὴν τῶν πετεινῶν γενεὰν συνεστήσατο, πολλὴν μὲν
 ἀριθμῶ φύσει δὲ καὶ ἔθεσι διάφορον, ἐκπρεπῆ μὲν χρω-
 μάτων ποικιλίᾳ μουσικῆς δ' ἁρμονίας ἐμφύτου μέτοχον,
 ἄλλα τε πάντα ὅσα κόσμος περιλαβὼν συνέχει διευκρινη-
 σάμενος, καὶ τούτοις πᾶσιν εἰμαρμένον τοῦ βίου θεσμὸν
 ὄρισας, τὴν τελειοτάτην τῶν ὄλων συμπλήρωσιν κατε-
 κόσμησεν.

Περὶ τῆς εἰμαρμένης, ὅτι ψευδῆς ὁ περὶ αὐτῆς
 λόγος δείκνυται ἔκ τε τῶν παρὰ ἀνθρώποις νόμων
 καὶ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν, ἅτινα οὐκ ἀτάκτως,
 ἀλλὰ κατὰ τάξιν κινεῖται τοῦ δημιουργοῦ τὸν ὄ-
 ρον διὰ τῆς τάξεως ἐπιδεικνύμενα.

6 1 Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἄφρονες ὄντες τῆς τῶν
 πάντων διακοσμήσεως τὴν φύσιν αἰτιῶνται, οἱ δὲ τινες
 αὐτῶν τὴν εἰμαρμένην ἢ τὸ αὐτόματον. Τὴν τούτων ἐξ-
 ουσίαν τῇ εἰμαρμένῃ λογιζόμενοι οὐδὲν συνιᾶσιν, ὅταν
 τὴν εἰμαρμένην προσαγορεύωσιν, ὄνομα μὲν φθεγγόμε-
 νοι, πρᾶξιν δ' οὐδεμίαν οὐδ' ὑποκειμένην τινὰ δηλοῦν-

τὴν μόνην πρέπουσαν εἰς λογικόν ζῶον ἔδραν ἐπὶ γῆς, καὶ ὅτι τότε πλέον ὡς εἰς λογικά ζῶα ἤνοιξε τὴν γνῶσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν. Τότε λοιπὸν διέταξε καὶ τὸ γένος νὰ αὐξηθῇ, ὥστε κάποτε νὰ κατοικηθῇ ὅλος ὁ χῶρος ὁ ὁποῖος ὀρίζεται ἀπὸ τὸν περίγυρον τοῦ ὠκεανοῦ.

- 3 Καθὼς λοιπὸν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπλήθυνε⁸, ἀνευρίσκοντο τέχνηαι χρήσιμοι εἰς τὸν βίον, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐπλήθυνεν ἐπίσης καὶ ἡ γενεὰ τῶν ἀλόγων ζῶων, εἰς ἕκαστον γένος τῆς ὁποίας ἐνυπῆρχε κάποια ἐξαίρετος φυσικὴ δύναμις, εἰς τὸ τῶν ἡμέρων ζῶων ἡ πραότης καὶ εὐπείθεια εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸ τῶν ἀγρίων δὲ ἡ ῥώμη καὶ ἡ ταχύτης καὶ κάποια φυσικὴ πρόνοια πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Καθώρισε δὲ κάποιαν κηδεμονίαν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ ὅλων τῶν ἡμέρων, ἐνῶ ὡς πρὸς τὰ ἄγρια ἐνομοθέτησε κάποιαν ἄμιλλαν. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲ ἐδημιούργησε τὴν γενεάν τῶν πτηνῶν, πολυειδῆ εἰς ἀριθμὸν, διάφορον δὲ εἰς χαρακτῆρα καὶ συνηθείας, λαμπρὰν εἰς ποικιλίαν χρωμάτων, ἐμφύτως δὲ μέτοχον μουσικῆς ἀρμονίας. Τέλος, ἀφοῦ ἐρρύθμισεν ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα περικλείει οὗτος ὁ κόσμος καὶ ὤρισεν εἰς ὅλα αὐτὰ συγκεκριμένον ὄριον βίου, οὕτω συνεπλήρωσε κατὰ τέλος τὸν τρόπον τὴν διάταξιν τοῦ σύμπαντος.

Περὶ εἰμαρμένης, ὅτι ἡ περὶ αὐτῆς διδασκαλία ἀποδεικνύεται πλάνη τόσον ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τὰ ὁποῖα δὲν κινουῦνται ἀτάκτως ἀλλὰ κατὰ τάξιν ἐπιδεικνύοντα διὰ τῆς τάξεως τὸν ὀριθμὸν τοῦ Θεοῦ.

- 6 1 Οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἀφροσύνην ἀποδίδουν τὴν διακόσμησιν τῶν πάντων εἰς τὴν φύσιν, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὴν εἰμαρμένην καὶ τὸ αὐτόματον. Οἱ ἀποδίδοντες τὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν εἰς τὴν εἰμαρμένην δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι χρησιμοποιοῦντες τὸν ὄρον εἰμαρμένη ἀναφέρουν μίαν ἀπλῆν λέξιν χωρὶς νὰ δηλώνουν καμμίαν πρᾶξιν ἢ καμμίαν οὐσίαν ἔχουσαν πραγματικὴν

τες οὐσίαν. Τίς γὰρ ἂν εἶη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ εἰμαρμένη, τῆς φύσεως γεννησάσης τὰ πάντα; Ἡ τί ἂν ἢ φύσις νομιζοίτο, εἶπερ ὁ τῆς εἰμαρμένης θεσμὸς ἀπαράβατος ὑπάρχει; Ἀλλὰ καὶ τὸ λέγειν εἰμαρμένον τινὰ θεσμὸν εἶναι δηλοῖ ὅτι θεσμὸς πᾶς ἔργον ἐστὶ τοῦ θεσμοθετήσαντος. Ἡ τοίνυν εἰμαρμένη, εἶπερ ἐστὶ θεσμὸς, Θεοῦ ἂν εὖρημα εἶη πάντ' ἄρα ὑποτέτακται τῷ Θεῷ, καὶ 2 οὐδὲν ἄμοιρον τῆς ἐκείνου δυνάμεως. Καὶ τὴν γε εἰμαρμένην Θεοῦ εἶναι καὶ νομίζεσθαι προαίρεσιν ἀποδεχόμεθα· ἀλλὰ πῶς ἢ δικαιοσύνη καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ καθ' εἰμαρμένην; Πόθεν δὲ τὰ ταύταις ὑπεναντία, ἢ τε ἀδικία καὶ ἢ ἀκολασία; Ἡ τε γὰρ πονηρία ἐκ φύσεως ἀλλ' οὐχ εἰμαρμένης, ἢ τε ἀρετὴ ἤθους καὶ τρόπων ἐστὶ κατορθώματα, τὰ δὲ τῆς ἀγαθῆς καὶ ὀρθῆς προαιρέσεως ἤτριπταίσιμα ἢ εὖ πάλιν κατορθώματα, ἄλλοτε ἄλλως ὑποβαίνοντα ἢ κατὰ τύχην ἢ κατὰ εἰμαρμένην, πάντως τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεμόμενον ἐκάστω πῶς καθ' εἰμαρμένην;

3 Νόμοι δὲ καὶ προτροπαὶ ἐπὶ ἀρετὴν καὶ ἀποτροπαὶ ἀπὸ τῶν μὴ δεόντων καὶ ἔπαινοι καὶ ψόγοι τιμωρίαι τε καὶ πάνθ' ὅσα παρακαλεῖ μὲν ἐπὶ ἀρετὴν ἀπάγει δ' ἀπὸ πονηρίας, πῶς οὐκ ἐκ δικαιοσύνης, ἣτις ἐστὶν ἰδίᾳ Θεοῦ προνοουμένου, ἀλλ' ἐκ τύχης ἢ τοῦ αὐτομάτου συστήναι λέγεται; Διὰ γὰρ τὸν ποιὸν τῶν ἀνθρώπων βίον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἐπαρτᾶ, λοιμῶν ἔσθ' ὅτε καὶ στάσεων ἀφορίας τε καὶ εὐφορίας ἐπακολουθούντων φανερῶς τε καὶ διαρρηδην μόνον οὐχὶ φωνῆν ἀφιέντων, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα 4 τοῖς ἡμετέροις βίοις ἐφήρμοσται. Ἡ γὰρ θεία οὐσία χαίρει μὲν εὐδικίαις ἀποστρέφεται δὲ πᾶσαν δυσσέβειαν, καὶ τὸ μέτριον φρόνημα δεξιούται, μισεῖ δὲ τόλμαν καὶ τὴν ὑπὲρ τὸ ζῶον ἐπηρμένην ἀλαζονείαν· ὧν εἰ καὶ τὰ μάλιστα σαφεῖς καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν κείμεναί εἰσιν αἱ ἀπο-

- ὑπαρξιν. Διότι τί δύναται νὰ εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ εἰμαρμένη, ὅταν τὰ πάντα ἔχη γεννήσει ἢ φύσις; Ἡ τί θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ἢ φύσις, ὅταν ὁ νόμος τῆς εἰμαρμένης παραμένη ἀπαραβίαστος; Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ἢ εἰμαρμένη εἶναι νόμος σημαίνει ὅτι, ὅπως πᾶς νόμος, εἶναι ἔργον τοῦ νομοθετήσαντος. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ εἰμαρμένη, ἂν εἶναι νόμος, τοῦ Θεοῦ ἐπινόησις εἶναι· διότι ὅλα εἶναι ὑποτεταγμένα εἰς τὸν Θεὸν καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε
- 2 ἄμοιρον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Τὸ ὅτι ἢ εἰμαρμένη εἶναι καὶ νομίζεται θέλησις τοῦ Θεοῦ, τὸ δεχόμεθα. Ἀλλὰ τότε πῶς ἢ δικαιοσύνη καὶ ἢ σωφροσύνη καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν εἰμαρμένην; Καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχονται τὰ ἀντίθετα πρὸς αὐτάς, ἢ ἀδικία καὶ ἢ ἀκολασία; Διότι ἢ μὲν πονηρία εἶναι ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν εἰμαρμένην, ἢ δὲ ἀρετὴ εἶναι τὰ κατορθώματα τοῦ ἠθους καὶ τῶν τρόπων. Ἐὰν δὲ τῆς ἀγαθῆς καὶ ὀρθῆς προαιρέσεως τὰ ἀποτελέσματα, εἴτε πεπλανημένα εἶναι εἴτε ἐπιτυχῆ, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν τύχην ἢ εἰμαρμένην, πάντως τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεμόμενον εἰς ἕκαστον πῶς θὰ ἀπεδίδοτο εἰς τὴν εἰμαρμένην;
- 3 Οἱ δὲ νόμοι, αἱ προτροπαὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ αἱ ἀποτροπαὶ ἀπὸ τὸ κακόν, οἱ ἔπαινοι καὶ οἱ ψόγοι καὶ αἱ τιμωρίαι, καὶ ὅλα ὅσα παρακινοῦν μὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἀπάγουν δὲ ἀπὸ τὴν πονηρίαν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, ἢ ὅποια εἶναι ιδιότης τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τύχην ἢ τὸ αὐτόματον; Διότι τὸ κατ' ἀξίαν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Ὅθεν ἐνίοτε λοιμοὶ καὶ στάσεις, ἀφορία καὶ εὐφορία διαδέχονται ἄλληλα καὶ σχεδὸν διακηρύσσουν φανερῶς καὶ ἐμφαντικῶς ὅτι ὅλα τὰ τοιαῦτα ρυθμίζονται ἐν
- 4 ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἰδικὸν μας βίον. Διότι ἢ θεία οὐσία εὐχαριστεῖται μὲ τὴν δικαιοσύνην, ἀποστρέφεται δὲ κάθε δυσσέβειαν, καὶ ἀποδέχεται τὴν μετριοφροσύνην, μισεῖ δὲ τὴν τόλμην καὶ τὴν ὑπὲρ τὸ κτίσμα ἐπηρμένην ἀλαζονείαν. Μολονότι δὲ αἱ ἀποδείξεις περὶ τούτων εἶναι σαφέσταται καὶ εὐρίσκονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐκλάμπουν φανερώτερα

δείξεις, τηνικαῦτα μέντοι φανερώτερον ἐκλάμπουσιν, ὁ-
σάκις ἂν, συναγείραντες εἰς ἑαυτοὺς καὶ οἶονεὶ συστει-
λαντες τὸν νοῦν, τὴν αἰτίαν αὐτῶν παρ' ἑαυτοῖς λογιζώ-
μεθα. Διὸ χρῆναί φημι ζῆν μετρίως τε καὶ προσηνῶς, μὴ
ὑπὲρ τὴν φύσιν τὸ φρόνημα ἐγείροντας, καὶ ἐννοίας
λαμβάνοντας ἅει παρεῖναι ἡμῖν τὸν ἐπόπτην τῶν πρασ-
σομένων Θεόν.

5 Ἔτι δὲ καὶ οὕτω βασανιστέον εἰ τὸ λεγόμενον ἀλη-
θές ἐστιν, ὡς ἡ πάντων πραγμάτων διάταξις ἐκ τύχης
καὶ τοῦ αὐτομάτου συνέστη· ἄρ' οὖν καὶ τὰ οὐράνια καὶ
τὰ ἄστρα, γῆ τε καὶ θάλασσα, καὶ πῦρ καὶ ἄνεμοι, ὕδωρ
τε καὶ ἀήρ, καὶ ἡ τῶν καιρῶν παραλλαγή, θέρους τε
καὶ χειμῶνος ὥραι, ταῦτα πάντα ἀλογίστως καὶ ὡς ἔ-
τυχε συμβεβηκέναι μᾶλλον ἢ δημιουργηθῆναι πείθεσθαι
6 χρή; Τὸν νοῦν γὰρ οὐκ ἔχοντές φασί τινες τὰ πλεῖστα
τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἑαυτῶν χρείαν τοὺς ἀνθρώπους
ἐπινενοηκέναι, ἀφθόνως τῆς φύσεως πάντα χρήματα
χορηγούσης ἔστω περὶ τῶν ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν τὴν
δόξαν ταύτην λόγου τινὸς μετειληφέναι· ἄρ' οὖν καὶ τὰ
ἀθάνατα καὶ τὰ ἀναλλοίωτα τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν εὐ-
ρήματα; Τοῦτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων, ὅσα
τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως κεχώρισται, νῶ δὲ μόνῳ κα-
ταληπτὰ τυγχάνει ὄντα, οὐκ ἔνυλον ζῶον, ἄνθρωπος,
ἀλλὰ νοητὴ καὶ αἰώνιος οὐσία Θεοῦ γεννήτριά ἐστιν.

7 Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ λόγος τῆς διατάξεως ἔργον προνοί-
ας· τὸ τὴν ἡμέραν ἐκλάμπειν καταυγαζομένην ὑπὸ τοῦ
ἡλίου, τὸ τὴν νύκτα διαδέχεσθαι δύνοντος αὐτοῦ καὶ
διαδεξαμένην μὴ ἀμαυρὸν ὅλως αὐτὴν καταλείπεσθαι
διὰ τὴν τῶν ἄστρον χορείαν. Τί δ' ἂν εἶποι τις περὶ
τῆς σελήνης, πληρουμένης μὲν ἐκ τῆς καταντικρὺ πρὸς
τὸν ἥλιον ἀποστασεως, λεπτυνομένης δὲ διὰ τὴν ἐκ τοῦ
σύνεγγυς πρὸς αὐτὸν ὁμιλίαν; Ταῦτ' οὐχὶ λόγον ἐνδιά-
8 θετον καὶ ἀγχίνοϊαν δηλοῖ Θεοῦ; Τὸ τ' ἐπιτήδειον τῆς
ἡλιακῆς φλογὸς τοὺς καρποὺς πεπαινούσης ἀνέμων τε

τότε, όταν συγκεντροῦντες εἰς ἑαυτοὺς καὶ τρόπον τινὰ συστέλλοντες τὸν νοῦν ἀναζητῶμεν καθ' ἑαυτοὺς τὴν αἰτίαν των. Διὰ τοῦτο λέγω ὅτι πρέπει νὰ ζῶμεν μετριοφρόνως καὶ εὐγενῶς, μὴ ὑψώνοντες τὸ φρόνημα ἐπάνω ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν καὶ διαλογιζόμενοι ὅτι εὕρσκεται πάντοτε πλησίον μας ὁ ἐπόπτης τῶν πραττομένων Θεός.

- 5 Πρέπει δὲ νὰ ἐξετασθῇ περαιτέρω ἂν εἶναι ἀληθές καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ διάταξις ὅλων τῶν πραγμάτων συνεστήθη ἀπὸ τὴν τύχην καὶ τὸ αὐτόματον. Ἐραγε λοιπὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἄστρα, ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, τὸ πῦρ καὶ οἱ ἄνεμοι, τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀήρ, ἡ διαδοχὴ τῶν καιρῶν, αἱ ἐποχαὶ τοῦ θέρους καὶ τοῦ χειμῶνος, ὅλα αὐτὰ συνέβησαν ἀλόγιστα καὶ ὡς ἔτυχεν ἢ ἐδημιουργήθησαν;
- 6 Μερικοὶ μικρόμυαλοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν ἐπινοηθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰς ἀνάγκας των, ἐνῶ ἡ φύσις τοὺς ἐχορήγησεν ἀφθόνως ὅλα τὰ μέσα. Ἐὰς παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἔχει κάποιαν λογικὴν ὡς πρὸς τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ φθαρτά. Ἐραγε λοιπὸν καὶ τὰ ἀθάνατα καὶ τὰ ἀναλλοίωτα εἶναι εὐρήματα τῶν ἀνθρώπων; Τούτων ὅμως καὶ τῶν τοιούτων ὅλων, ὅσα δηλαδὴ εἶναι χωρισμένα ἀπὸ τὴν αἴσθησίν μας καὶ γίνονται καταληπτὰ μόνον ἀπὸ τὸν νοῦν, γεννήτωρ δὲν εἶναι ὑλικὸν ὄν, ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἡ νοητὴ καὶ αἰώνιος οὐσία τοῦ Θεοῦ.
- 7 Ἄλλὰ βεβαίως καὶ ἡ λογικὴ διάταξις εἶναι ἔργον τῆς θείας προνοίας, ἐπὶ παραδείγματι τὸ ὅτι ἡ ἡμέρα λάμπει καταυγαζομένη ἀπὸ τὸν ἥλιον, ἡ δὲ νύξ τὴν διαδέχεται ὅταν δύῃ, καὶ τότε πάλιν ὅτι δὲν μένει ἐντελῶς σκοτεινὴ ἕξ αἰτίας τῆς χορείας τῶν ἄστρον. Τί δὲ νὰ εἶπη κανεὶς περὶ τῆς σελήνης, ἡ ὁποία γεμίζει ὅταν εὕρσκεται εἰς θέσιν μακρινὴν καὶ ἀντικρυνὴν πρὸς τὸν ἥλιον, λεπτύνεται δὲ ὅταν εὕρσκεται εἰς ἐγγυτέραν πρὸς αὐτὸν ἀπόστασιν; Δὲν δεικνύουν ταῦτα ἐσωτερικὴν λογικὴν καὶ σύνεσιν τοῦ Θεοῦ; Ἡ δὲ ἐπιτηδειότης τῆς ἡλιακῆς θερμότητος νὰ καθιστᾷ τοὺς καρποὺς ὠρίμους, αἱ τόσον συντελεστικαί
- 8

- πνεύματα εὐετηρίαν παρασκευάζοντα, ὄμβρων τε παραψυχή, καὶ ἡ τούτων ἄρμονία ἀπάντων, καθ' ἣν εὐλόγως τε καὶ εὐτάκτως διοικεῖται τὰ πάντα, τὸ τ' αἰδίδιον τῆς διατάξεως, εἰς τὸν αὐτὸν ἀποκαθισταμένων τόπον τοῖς δέουσι καὶ νομιζομένοις καιροῖς τῶν πλανητῶν, οὐχὶ φανερὰ τοῦ Θεοῦ πρόσταξις, καὶ τῶν ἀστέρων ἐντελής
- 9 διακονία πειθομένη τῷ θεῷ νόμῳ; "Υψη δ' ὄρων καὶ κοῖλα βάθη χωρίων ὁμαλότης τ' ἀναπεπταμένων πεδίων ἄνευ Θεοῦ προνοίας εἶναι δοκεῖ, ὧν οὐ μόνον ἐπιτερεπῆς ἡ θεὰ ἀλλὰ καὶ ἡ χρῆσις ἐπωφελής; "Υδατος δὲ καὶ γῆς μέτρα καὶ διαστάσεις, ἱκαναὶ πρὸς τε γεωργίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς τῶν ἐν χρεῖα παρακομιδήν, τὴν ἀκριβῆ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔμμετρον προμήθειαν πῶς οὐ φανερῶς ἀποδεικνύουσιν; "Ὀρη μὲν γὰρ ὕδωρ ἔχει, διαδεξαμένη δὲ τοῦτο ὁμαλότης καὶ ἀρδευσαμένη τὸ ἱκανὸν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς γῆς ἐξωθεῖ τὸ λοιπὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ δ' αὖ θάλασσα τῷ ὠκεανῷ παραδίδωσι.
- 10 Καὶ ἔτι τολμῶμεν λέγειν ταῦτα πάντα αὐτομάτως καὶ ὡς ἔτυχε γίγνεσθαι, οὐ δηλοῦντες ἐν ποίῳ τινὶ σχήματι καὶ μορφῇ χαρακτηρίζεται τὸ αὐτόματον, ὑπόστασιν οὐδεμίαν ἔχον οὔτε νοερῶς οὔτ' αἰσθητῶς, μόνον δ' ὅτι ἦχος ὀνόματος ἀνυποστάτου περὶ τὰ ὦτα βομβεῖ;

"Ὅτι περὶ τῶν ἀκαταλήπτων τοῦ δημιουργοῦ
 χρῆ τὴν σοφίαν δοξάζειν, καὶ οὐκ ἄλλον οὐδ'
 αὐτόματον αἰτιᾶσθαι φορᾶν.

- 7 1 "Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπίφθεγμα τὸ αὐτόματον ἀνθρώπων ὡς ἔτυχε καὶ ἀλογίστως φρονούντων καὶ τὸν μὲν λόγον αὐτῶν μὴ καταλαμβάνόντων, διὰ δὲ τὴν ἀσθένειαν τῆς καταλήψεως ἀλόγως οἰομένων διατετᾶσθαι ταῦτα ὧν τὸν λόγον εἰπεῖν οὐκ ἔχουσιν. "Ἔστι δ' ὅμως

εἰς τὴν γονιμότητα πνοαὶ ἀνέμων, αἱ δροσιστικαὶ βροχαί, ὄλων αὐτῶν ἡ ἀρμονία, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα διοικοῦνται λογικῶς καὶ εὐτάκτως, τέλος ἡ αἰδιος διάταξις τῶν πλανητῶν ἐπανερχομένων εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καὶ κατὰ τοὺς καθωρισμένους καιροὺς, δὲν εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν διαρρυθμίσειν τοῦ Θεοῦ καὶ τελείαν καὶ εὐπειθῆ διακονίαν τῶν ἀστέρων εἰς τὸν θεῖον νόμον; Τὰ ὕψη τῶν ἀρέων καὶ τὰ βάθη τῶν κοιλάδων, καθὼς καὶ αἱ ὀμαλότητες τῶν ἀναπεπταμένων πεδιάδων, τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἡ θέα εἶναι εὐάρεστη, ἀλλὰ καὶ ἡ χρῆσις ἐπωφελής, φαίνονται νὰ ὑπάρχουν ἄνευ προνοίας τοῦ Θεοῦ; Αἱ δὲ ἀναλογίαι καὶ διαστάσεις τῶν θαλασσῶν καὶ τῆς ξηρᾶς, ἱκαναὶ διὰ τὴν γεωργίαν καὶ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀναγκαίων ἀγαθῶν ἀπὸ τὴν ἀλλοδαπήν, αὐτὰ πῶς δὲν ἀποδεικνύουν φανερὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀρμονικὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ; Ἐπὶ παραδείγματι τὰ ὄρη ἔχουν ὕδατα, αἱ δὲ πεδιάδες δεχόμεναι αὐτὰ καὶ ποτιζόμεναι μὲ ἐπάρκειαν πρὸς ἀνανέωσιν τῆς γενιμότητος τοῦ ἐδάφους ἐξωθοῦν τὰ ὑπόλοιπα πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἡ θάλασσα πάλιν τὰ παραδίδει εἰς τὸν ὠκεανόν. Τολμῶμεν λοιπὸν ἀκόμη νὰ λέγωμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ γίνονται αὐτομάτως καὶ ὡς ἔτυχε, χωρὶς νὰ δηλώνωμεν μὲ ποῖον σχῆμα καὶ μορφήν χαρακτηρίζεται τὸ αὐτόματον, ἀφοῦ δὲν ἔχει καμμίαν ὑπόστασιν οὔτε νοερὰν οὔτε αἰσθητήν, εἶναι δὲ ἀπλοῦς ἤχος ἀνυποστάτου ὀνόματος περιβομβῶν εἰς τὰ ὦτα;

“Ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ἀκαταλήπτων πραγμάτων πρέπει νὰ δοξάζωμεν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μὴ ἀποδίδωμεν τὴν αἰτίαν των εἰς ἄλλον ἢ εἰς τὸ αὐτόματον.

7 1 Πράγματι ὁ ὄρος αὐτόματον εἶναι ἔκφρασις ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι σκέπτονται ἐπιπολαίως καὶ ἀλογίστως καὶ δὲν καταλαμβάνουν τὸν λόγον τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ λόγῳ ἀδυναμίας κατανοήσεως νομίζουν ὅτι αὐτὰ τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσουν τὸν λόγον ἔχουν ρυθμισθῆ παραλόγως. Ὑπάρχουν ὅμως μερικὰ πράγματα, τῶν

τινά, ὧν ἡ ἀληθῆς κατάληψις τῆς ἀληθείας ἐν βάθει
 κεῖται, θαυμαστῆς τινος φύσεως τετυχηκότα, ὅποια καὶ
 ἡ τῶν θερμῶν ὑδάτων φύσις τυγχάνει οὕσα. Τὴν μὲν
 γὰρ αἰτίαν τοῦ τοσοῦτου πυρὸς οὐδεὶς ἂν ἔχοι προχεί-
 ρως λέγειν, θαυμαστὸν δ' ὅτι ψυχρῷ ὕδατι περιστοιχι-
 ζόμενον κύκλω οὐκ ἔτι ἐξίσταται τῆς ἐμφύτου θερμό-
 2 τητος. Ταῦτά τοι σπάνιον τι χρῆμα εἶναι δοκεῖ καὶ εὐ-
 ἀρίθμητον κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἴν', ὡς ἐμαν-
 τὸν πείθω, ἡ τῆς προνοίας δύναμις εὐδιάγνωστος παρὰ
 τοῖς ἀνθρώποις γενέσθαι δύνηται, δύο φύσεις ἐναντιω-
 τάτας, θερμότητα καὶ ψυχρότητα, ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ μι-
 3 ᾶς ρίζης διηθεῖσθαι θεσπίζουσα. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἀνα-
 ρίθμητα εἰς παραμυθίαν καὶ ἀπόλαυσιν τοῖς ἀνθρώποις
 παρὰ τοῦ κρείττονος δεδώρηται, ἐξαιρέτως δ' ὁ καρπὸς
 ἐλαίας τε καὶ ἀμπέλου, τὸ μὲν ἀνακτῆσεως ψυχῆς καὶ
 φαιδρότητος ἐπέχον λόγον, τὸ δ' ἕτερον πρὸς τῇ ἀπο-
 λαύσει καὶ θεραπείᾳ τῶν σωμάτων κατάλληλον. Θαῦμα
 δ' ἐξαισίον καὶ ἡ ἐνδεδελεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ποταμῶν
 φορὰ νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, σύμβολον ἀενάου καὶ
 ἀδιαλείπτου βίου· ἰσοδυναμεῖ δὲ καὶ νυκτερινὴ διαδοχή.

“Ὅτι τὰ μὲν χρειώδη ἀφθόνως τοῖς ἀνθρώποις ὁ
 Θεὸς χορηγεῖ τὰ δὲ πρὸς τέφραν μετρίως, συμ-
 φερόντως ἐκάτερον τοῖς ἀπολαύουσιν.

8 1 Πάντα δὲ ταῦθ' ἡμῖν εἰρήσθω πρὸς πίστῳσιν τοῦ
 μηδὲν ἀλόγως μηδ' ἀνοήτως γενέσθαι, τὸν δὲ λόγον καὶ
 τὴν πρόνοιαν εἶναι Θεόν· ὃς καὶ τὴν τῶν μετάλλων εὐ-
 χρηστίαν ἐπικουρεῖν ταῖς ἐνδείαις κελεύσας, τὴν χρυ-
 σοῦ τε καὶ χαλκοῦ καὶ τῶν ὑπολοίπων φύσιν ἐταμιεύ-
 σατο μέτρῳ τῷ προσήκοντι, τὰ μὲν, ὧν ἡ χρεία πολλή
 τε καὶ παντοδαπὴ ἤμελλεν ἔσεσθαι, ἀφθόνως κελεύσας
 χορηγεῖσθαι, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν κόσμου καὶ ἀφθονίαν
 μόνην μεγαλοψύχως τε καὶ πεφεισμένως, μεταξὺ φει-

- ὁποίων ἡ ἀκριβὴς κατάληψις τῆς ἀληθείας εὐρίσκεται εἰς τὸ βάθος, διότι ἔχουν θαυμαστάς φυσικὰς ιδιότητας, ὅπως εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ φύσις τῶν θερμῶν ὑδάτων. Διότι τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ τόσο ἰσχυροῦ πυρός δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς εὐκόλως, εἶναι δὲ θαυμαστόν ὅτι τοῦτο, ἂν καὶ περιστοιχίζεται ἀπὸ τόσο ψυχρὸν ὕδωρ γύρω του καὶ πάλιν δὲν χάνει τὴν ἔμφυτον θερμότητά του.
- 2 Τοιαῦτα φαινόμενα φαίνεται νὰ εἶναι σπάνια καὶ ὀλίγα εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην, οὕτως ὥστε, ὅπως εἶμαι πεπεισμένος, νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ γίνῃ εὐδιάγνωστος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἡ δύναμις τῆς προνοίας, ἡ ὁποία ὀρίζει νὰ ἀπορρέουν ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ρίζαν δύο ἀντίθετοι ποιότητες, θερμότης καὶ ψυχρότης. Πράγματι ἔχουν δωρηθῆ πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα ἀπὸ τὸν ὕψιστον εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀπόλαυσιν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ καρπὸς τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου, τὸ μὲν ἐν χρησιμεῦον εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς παιδρότητας, τὸ δὲ ἄλλο κατάλληλον πλὴν τῆς ἀπολαύσεως καὶ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν σωμάτων. Ἐξάισιον δὲ θαῦμα εἶναι καὶ ἡ συνεχὴς καὶ ἀδιάλειπτος ροὴ τῶν ποταμῶν νύκτα καὶ ἡμέραν, σύμβολον ἀενάου καὶ ἀδιαλείπτου βίου· ἴσου θαυμασμοῦ δὲ εἶναι καὶ ἡ νυκτερινὴ διαδοχὴ.

Ὅτι ὁ Θεὸς τὰ χρειώδη χορηγεῖ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀφθόνως, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν μετὰ φειδοῦς ἕκαστον κατὰ τὸ συμφέρον τῶν ἀπολαυόντων.

- 8 1 Ἄς εἶναι ὅλα αὐτὰ ἀρκετὰ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι τίποτε δὲν ἔγινεν ἀλόγως καὶ ἀνοήτως καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ λόγος καὶ ἡ πρόνοια αὐτοῦ. Οὕτω, διατάξας ὥστε ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων νὰ ὑπηρετῇ τὰς ἀνάγκας, ὥρισε τὰ εἶδη τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ καὶ τῶν λοιπῶν νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἀρμόζουσαν ἀναλογίαν· δι' ἐκεῖνα δηλαδὴ τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγκη ἐπρόκειτο νὰ εἶναι πολλή καὶ παντοειδής, διέταξε ἀφθονον χορηγίαν, ἐνῶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι πρὸς τέρψιν, στολισμὸν καὶ πολυτέλειαν μόνον προσέφερε μεγαλοψύχως καὶ φειδωλῶς, μεταξὺ φειδωλίας

2 δωλίας τε καὶ εὐδωρίας. Εἰ γὰρ καὶ τῶν πρὸς κόσμον πεποιημένων ἢ αὐτὴ ἀφθονία συνεχωρεῖτο, διὰ πλεονεξίαν οἱ μεταλλεύοντες τοῦ μὲν εὐχρήστου πρὸς γεωργίαν οἰκοδομήν τε καὶ ναῶν παρασκευήν, οἶον σιδήρου καὶ χαλκοῦ, καταφρονήσαντες τῆς συναθροίσεως αὐτῶν κατημέλουν, τῶν πρὸς τρυφήν δὲ καὶ ἄχρηστον πλούτου περιουσίαν προενοοῦντο. Διὸ χαλεπώτερον τὴν τοῦ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου εὗρεσιν καὶ μείζονος καμάτου τῶν ἄλλων ἀπάντων μετάλλων φασὶν εἶναι, ὅπως τῷ σφοδρῷ τῆς ἐπιθυμίας τὸ τοῦ καμάτου σφοδρὸν ἀντιτάσσεται. Πόσα δ' ἄλλα τῆς θείας προνοίας ἔργα ἔστι καταριθμήσασθαι ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἀφθόνως ἡμῖν ἐδωρήσατο, τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον πρὸς σωφροσύνην τε καὶ τὰς ἄλλας πάσας ἀρετὰς προτρεπομένης διαρρηθῆναι, ἀπαγούσης δ' ἀπὸ τῆς ἀκαιροῦ πλεονεξίας! Ὡν πάντων ἐξιχνεύειν τὸν λόγον μείζον ἔργον ἔστιν ἢ κατὰ ἀνθρώπον. Πῶς γὰρ ἂν τῆς κατὰ ἀκρίβειαν ἀληθείας ἐφίκοιτο ἢ φθαρτοῦ τε καὶ ἀσθενοῦς ζώου διάνοια; Πῶς ἂν τὴν ἐξ ἀρχῆς εἰλικρινῆ τοῦ Θεοῦ βούλησιν κατανοήσειεν;

Περὶ τῶν φιλοσόφων, οἱ διὰ τὸ πάντα βούλεσθαι εἰδέναί τε καὶ περὶ τὰς δόξας ἐσφάλησαν, καὶ κινδύνοις ἔνιοι προσωμίλησαν, καὶ περὶ τῶν Πλάτωνος δογμάτων.

9 ! Διὸ χρὴ τοῖς δυνατοῖς ἐγχειρεῖν καὶ τοῖς κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν. Τὸ γὰρ τοι πιθανὸν τῶν ἐν τοῖς διαλόγοις γινομένων ζητήσεων ἀπάγει τὸ πλεῖστον ἡμῶν ἀπὸ τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας, ὃ δὴ καὶ πολλοῖς τῶν φιλοσόφων συμβέβηκεν ἀδολεσχοῦσι περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐξέτασιν. Ὅσακις γὰρ ἂν τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν ἐπικρατήσῃ, διαστρόφοις τισὶ μεθόδοις τὸ ἀληθὲς ἀποκρύπτου-

2 και μεγαλοδωρίας. Διότι ἂν εἶχε προσφερθῆ ἡ ἰδία ἀφθονία καὶ εἰς τὰ πρὸς διακόσμησιν χρησιμεύοντα, οἱ μεταλλευταὶ ἀπὸ πλεονεξίαν θὰ κατεφρόνουν τὰ χρήσιμα εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ναῶν, ὅπως εἶναι ὁ σίδηρος καὶ ὁ χαλκός, καὶ θὰ παρημέλουν τὴν συλλογὴν αὐτῶν, θὰ ἐφρόντιζον δὲ διὰ τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν τρυφήν καὶ τὴν ἄχρηστον περίσσειαν πλούτου. Διὰ τοῦτο ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι δυσκολωτέρα ἢ εὗρεσις τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἀπαιτεῖ μεγαλύτερον κόπον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μέταλλα, οὕτως ὥστε εἰς τὴν σφοδρότητα τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἀντιτάσσεται ἡ σφοδρότης τοῦ κόπου. Καὶ πόσα ἄλλα ἔργα τῆς θείας προνοίας εἶναι δυνατόν νὰ ἀριθμηθοῦν, ἢ ὅποια μὲ ὅλας τὰς ἀφθόνους δωρεὰς πρὸς ἡμᾶς προτρέπει φανερά τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων πρὸς σωφροσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ὅλας, ἀποτρέπει δὲ ἀπὸ τὴν ἄκαιρον πλεονεξίαν! Τὸ νὰ ἀνιχνεύσῃ δὲ κανεὶς τὸν λόγον ὅλων αὐτῶν εἶναι ἔργον ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀπηκριβωμένην ἀλήθειαν ἡ διάνοια τοῦ φθαρτοῦ καὶ ἀσθενοῦς ὄντος; πῶς εἶναι δυνατόν νὰ κατανοήσῃ εἰς τὴν καθαρότητά της τὴν προαιώνιον βούλησιν τοῦ Θεοῦ;

Περὶ τῶν φιλοσόφων οἱ ὅποιοι θέλοντες νὰ γνωρίσουν τὰ πάντα ἐσχημάτισαν ἐσφαλμένας δοξασίας καὶ μερικοὶ περιέπεσαν εἰς κινδύνους, καὶ περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Πλάτωνος.

9 1 Ἐπομένως ὀφείλομεν νὰ προχωρῶμεν μόνον εἰς τὰ ἐφικτὰ καὶ εἰς τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν φύσιν μας. Διότι ὁ πιθανολογικὸς χαρακτήρ τῶν διαλογικῶν συζητήσεων ἀπομακρύνει τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ ἡμᾶς ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄντων, πράγμα τὸ ὅποιον συνέβη εἰς πολλοὺς φιλοσόφους ἀσχολουμένους μὲ τοὺς λόγους καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὄντων τῆς φύσεως. Πράγματι ὁσάκις τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων κυριαρχήσῃ εἰς τὴν ἐρευνητικὴν ἰκανότητά των, υἱοθετοῦν διεστραμμένας μεθόδους πρὸς

ται· συμβαίνει δὴ αὐτοῖς ἐναντία δοξάζειν καὶ μάχεσθαι τοῖς ἀλλήλων δόγμασι, καὶ ταῦτα σοφοῖς εἶναι προσποιούμενοις. ² Ὅθεν στάσεις τε δήμων καὶ δυναστευόντων χαλεπαὶ κρίσεις οἰομένων τὸ πατρῶον ἔθος διαφθείρεσθαι· καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὄλεθρος πολλάκις ἐπηκολούθησεν.

Σωκράτης γὰρ ὑπὸ διαλεκτικῆς ἐπαρθείς τοὺς χειρόνας λόγους βελτίους ποιῶν, καὶ παίζων παρ' ἕκαστα περὶ τοὺς ἀντιλογικοὺς λόγους, ὑπὸ τῆς τῶν ὁμοφύλων τε καὶ πολιτῶν βασκανίας ἀνήρηται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Πυθαγόρας σωφροσύνην ἀσκεῖν προσποιούμενος ἐξαιρέτως καὶ σιωπὴν καταψευσάμενος ἐάλω· τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν προφητῶν πάλοι ποτὲ προλεχθέντα, ἐπιδημήσας τῇ Αἰγύπτῳ, ὡς ἰδιά γε αὐτῷ ὑπὸ Θεοῦ ἀναπετασθέντα ³ τοῖς Ἰταλιώταις προηγόρευεν. Αὐτός τε ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἠπιώτατος Πλάτων, τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων πρῶτος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἐθίσας ἀνακῦψαι ἀναβλέψαι τ' ἐπὶ τὰ μετάρσια διδάξας, πρῶτον μὲν Θεὸν ὑφηγήσατο τὸν ὑπὲρ τὴν οὐσίαν, καλῶς ποιῶν, ὑπέταξε δὲ τοῦτω καὶ δεύτερον, καὶ δύο οὐσίας τῷ ἀριθμῷ διεΐλε, μιᾶς οὐσης τῆς ἀμφοτέρων τελειότητος, τῆς τε οὐσίας τοῦ δευτέρου θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἐχούσης ἐκ τοῦ πρώτου· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ δημιουργὸς καὶ διοικητὴς τῶν ὄλων δηλονότι ὑπεραναβεβηκῶς, ὁ δὲ μετ' ἐκείνον ταῖς ἐκείνου προστάξεσιν ὑπουργήσας τὴν αἰτίαν τῆς τῶν πάντων ⁴ συστάσεως εἰς ἐκείνον ἀναπέμπει. Εἷς ἂ οὖν εἶη κατὰ τὸν ἀκριβῆ λόγον ὁ τὴν πάντων ἐπιμέλειαν ποιούμενος προνοούμενός τε αὐτῶν Θεὸς λόγῳ κατακοσμήσας τὰ πάντα· ὁ δὲ λόγος αὐτὸς Θεὸς ὢν αὐτὸς τυγχάνει καὶ Θεοῦ παῖς· ποῖον γὰρ ἂν τις ἄλλο ὄνομα αὐτῷ περιτιθείς παρὰ τὴν προσηγορίαν τοῦ παιδὸς οὐκ ἂν τὰ μέγιστα ἐξαμαρτάνοι; Ὁ γάρ τοι τῶν πάντων πατὴρ καὶ

9. Πλάτωνος Ἀπολογία 18 B.

10. Βλ. Φαίδωνα 109 DE. Φαῖδρον 249 C.

ἀπόκρυψιν τῆς ἀληθείας· ὅθεν συμβαίνει νά ἀποδέχωνται ἐναντίας πρὸς ἀλλήλας δοξασίας καὶ νά μάχωνται ἐναν-
 2 τίων ἀλλήλων, μολονάτι παριστάνουν τοὺς σοφοὺς. Ὅ-
 θεν ἐπίσης ἠγέρθησαν λαϊκαὶ ἐπαναστώσεις καὶ σκληραὶ
 δικαστικαὶ ἀποφάσεις τῶν ἀρχόντων, οἱ ὅποιοι ἐνόμισαν
 ὅτι καταστρέφεται ἡ πατρῶα κληρονομία, πολλάκις δέ
 ἠκολούθησεν ὄλεθρος αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Πράγματι ὁ Σωκράτης^ο, ἐπαρθεὶς ἀπὸ τὴν διαλεκτι-
 κὴν καὶ μεταβάλλων τοὺς κατωτέρους λόγους εἰς ἀνω-
 τέρους, καὶ παίζων μὲ τὰς λεπτομερείας τῶν διαλογικῶν
 ἀντιθέσεων, ἐθανατώθη ἀπὸ τὸν φθόνον τῶν συμπατριω-
 τῶν καὶ συμπολιτῶν του. Ἐπίσης ὁμοῦ καὶ ὁ Πυθαγόρας,
 προσποιούμενος ὅτι ἀσκεῖ κατ' ἐξοχὴν σωφροσύνην καὶ
 σιωπὴν, συνελήφθη ψευδόμενος· διότι ταξιδεύσας εἰς
 Αἴγυπτον καὶ παραλαβὼν ἐκεῖ τὰ ἐξαγγελθέντα παλαιὰ
 ἀπὸ τοὺς προφήτας, ἐκήρυξεν αὐτὰ εἰς τοὺς Ἰταλιώτας
 ὡς ἰδικὰ του, ἀποκαλυφθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.
 3 Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἠπιώτατος Πλά-
 των, ὁ ὅποιος πρῶτος συνήθισε τοὺς ἀνθρώπους νά ἀνα-
 κύψουν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ εἰς τὰ νοητὰ καὶ παραμένοντα
 πάντοτε τὰ αὐτὰ^ο καὶ ἐδίδαξε νά ἀναβλέψουν πρὸς τὰ
 ὑψηλά, πρῶτον μὲν ἐκήρυξε τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα Θεόν, κα-
 λῶς ποιῶν, ἀλλὰ ὑπέταξεν εἰς αὐτὸν καὶ δεύτερον καὶ
 διέκρινεν ἀριθμητικῶς τὰς δύο οὐσίας, μολονότι καὶ αἱ
 δύο κατέχουν τὴν αὐτὴν τελειότητα, ἡ δὲ οὐσία τοῦ δευ-
 τέρου Θεοῦ ἔχει τὴν ὑπαρξιν ἀπὸ τὸν πρῶτον· διότι αὐ-
 τὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ διοικητὴς τῶν ὄλων καὶ προ-
 φανῶς ὑπέρτατος, ὁ δὲ μετ' ἐκείνον ὑπηρετήσας εἰς τὰς
 προσταγὰς του ἀναφέρει τὴν αἰτίαν τῆς συστάσεως τῶν
 4 πάντων εἰς ἐκείνον. Συμφώνως λοιπὸν μὲ τὴν ἀκριβῆ
 λογικὴν εἶναι ὁ ἐπιμελούμενος καὶ προνοῶν τῶν πάν-
 των Θεός, ὁ κατακοσμήσας τὰ πάντα μὲ τὸν λόγον. Ὁ
 δὲ Λόγος ὦν ὁ ἴδιος Θεός εἶναι καὶ Παιὶς τοῦ Θεοῦ· διότι
 ποῖον ἄλλο ὄνομα δύναται νά τοῦ ἀποδώσῃ, πλὴν τῆς
 ἐπωνυμίας τοῦ Παιδὸς χωρὶς νά σφάλη μεγάλως; Πράγμα-

τοῦ ἰδίου λόγου δικαίως ἂν πατήρ νομίζοιτο.

- 5 Μέχρι μὲν οὖν τούτου Πλάτων σώφρων ἦν· ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς εὐρίσκεται διαμαρτάνων τῆς ἀληθείας, πληθός τε θεῶν εἰσάγων καὶ ἐκάστοις ἐπιτιθεῖς μορφάς, ὅπερ καὶ παραίτιον ἐγένετο τῆς μείζονος πλάνης παρὰ τοῖς ἀλογίστοις τῶν ἀνθρώπων, πρὸς μὲν τὴν πρόνοιαν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ μὴ ἀφορώντων, τὰς δ' εἰκόνας αὐτῶν ἀνθρωπεῖοις τε καὶ ἐτέρων ζώων τύποις μεταμορφουμένας σεβόντων. Συμβέβηκε δὲ μεγίστην τινὰ μεγάλου τ' ἐπαίνου ἀξίαν φύσιν τε καὶ παιδείαν τοιοῦσ-
- 6 εἰλικρινῶς ἔχειν. Δοκεῖ δέ μοι ὁ αὐτὸς ἐπιλαμβανόμενος ἑαυτοῦ διορθοῦν τὸ ἀμάρτημα, ἐν οἷς φανερῶς διαβεβαιοῦται τὸν Θεὸν ἡμῖν ἐμπνεῦσαι τὸν ἑαυτοῦ λόγον, τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δηλῶν λογικὴν ψυχὴν ὑπάρχειν, διιστῶν δὲ τὰ πάντα εἰς δύο εἶδη, νοητὸν τε καὶ αἰσθητὸν, τὸ μὲν..., τὸ δὲ συγκείμενον ἐκ σώματος ἀρμογῆς, καὶ τὸ μὲν νῶ καταληπτόν, τὸ δὲ δόξη μετ' αἰσθήσεως δοξαστόν· ὥστε τὸ μὲν τοῦ ἁγίου πνεύματος μετέχον, ἄτε δὴ ἀσύνθετον καὶ ἄλυτον, αἰώνιον τε εἶναι καὶ τὴν αἰδιδίον ζωὴν λελογχένοι, τὸ δὲ αἰσθητόν, πάντῃ διαλυόμενον καθ' ὃν καὶ συνέστη λόγον, ἄμοιρον εἶναι τῆς αἰ-
- 7 δίου ζωῆς. Θαυμαστῶς δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς διδάσκει, τοὺς μὲν εὖ βιώσαντας, ψυχὰς δηλαδὴ τῶν δσίων τε καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν ἐν τοῖς καλλίστοις τοῦ οὐρανοῦ καθιεροῦσθαι ἀλλὰ καὶ βιωφελῶς· τίς γὰρ οὐκ ἂν πεισθεὶς αὐτῷ καὶ τὴν εὐτυχίαν ταύτην προσδοκήσας, τὸν ἀριστον βίον, δικαιοσύνην καὶ σωφροσύνην, ἀσκήσει, τὴν δὲ κακίαν ἀποστραφήσεται; Ἀκολουθῶς δὲ τούτοις ἐπήνεγκεν τὰς τῶν πονηρῶν ψυχὰς Ἀχέροντός τε καὶ Πυριφλεγέθοντος ρεύμασι ναυαγίων τρόπον φερομένας πλανᾶσθαι.

11. Κενὸν ἀπὸ μίαν ἴσως λέξιν (ἀπλοῦν, ἀσύνθετον κ.τ.τ.).

12. Βλ. Τίμαιον 27 D. 28.

13. Βλ. Φαίδωνα 114.

τι ὁ Πατήρ τῶν πάντων δικαίως πρέπει νά θεωρηθῆ καὶ Πατήρ τοῦ Λόγου του.

- 5 Ἔως αὐτὸ τό σημεῖον λοιπὸν ὁ Πλάτων ἦτο σώφρων εἰς τὴν συνέχειαν ὅμως εὐρίσκεται ἀπομακρυνόμενος τῆς ἀληθείας, διότι εἰσάγει πλῆθος θεῶν καὶ ἀποδίδει μορφήν εἰς ἕκαστον ἐπὶ μέρους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐγένε προξενον τῆς χειρίστης πλάνης εἰς τοὺς ἀλογίστους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι τὴν μὲν πρόνοιαν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ δὲν ἐπρόσεχον, τὰς δὲ εἰκόνας τῶν ἄλλων κατωτέρων θεῶν μὲ μορφήν ἀνθρώπων ἢ ἄλλων ζώων ἐλάτρευον. Συνέβη λοιπὸν ὁ σπουδαῖος καὶ πολὺ ἀξιέπαινος χαρακτήρ καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ τοῦ ἀνδρὸς νά εἶναι ἀκάθαρτος καὶ νόθος,
- 6 διότι ἀνεμίχθη μὲ τοιαῦτα σφάλματα. Νομίζω ὅμως ὅτι ὁ ἴδιος παλινωδῶν διορθώνει τὸ σφάλμα του, ὅταν διαβεβαιώνη ρητῶς ὅτι ὁ Θεὸς ἐνέπνευσεν εἰς ἡμᾶς τὸν λόγον του, δηλῶν σαφῶς ὅτι ἡ λογικὴ ψυχὴ εἶναι πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διαχωρίζων δὲ τὰ πάντα εἰς δύο εἶδη, νοητὸν καὶ αἰσθητὸν, τὸ μὲν ἔν...¹¹, τὸ δὲ ἄλλο συγκείμενον ἀπὸ σωματικὴν δομὴν, τὸ ἔν καταληπτὸν διὰ τοῦ νοῦ, τὸ δὲ ἄλλο καταλαμβανόμενον διὰ τῶν κατ' αἰσθησιν ἀντιλήψεων¹², οὕτως ὥστε τὸ μὲν μετέχον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἀσύνθετον καὶ ἀδιάλυτον, νά εἶναι αἰώνιον καὶ νά ἔχῃ αἰδῖον ζωὴν, τὸ δὲ αἰσθητὸν, ὡς διαλυόμενον τελείως καθ' ὄν τρόπον καὶ συνεστήθη, νά εἶναι ἄμοιρον τῆς αἰδίου
- 7 ζωῆς. Κατὰ θαυμαστὸν δὲ τρόπον διδάσκει καὶ εἰς τὴν συνέχειαν ὅτι οἱ μὲν διαβιώσαντες καλῶς, δηλαδὴ αἱ ψυχαὶ τῶν ὁσίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ ἐδῶ θά καθαγιασθοῦν εἰς τοὺς καλλίστους χώρους τοῦ οὐρανοῦ¹³. Διδάσκει ὅμως ἐπίσης καὶ κατὰ τρόπον βιωφελῆ. Διότι ποῖος ἄνθρωπος, ἂν πεισθῆ εἰς αὐτὸν καὶ προσδοκῆσῃ τοιαύτην εὐτυχίαν, δὲν θά ἀκολουθήσῃ τὸν ἄριστον βίον, ἀσκῶν δικαιοσύνην καὶ σωφροσύνην καὶ ἀποστρεφόμενος τὴν κακίαν; Συνεπῆς πρὸς αὐτὰς τὰς ἀρχὰς παρουσιάζει τὰς ψυχὰς τῶν πονηρῶν νά περιπλανῶνται εἰς τὰ ρεύματα τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Πυριφλεγέθοντος ὡς ναυάγια.

Περὶ τῶν μὴ μόνον τὰ γραφικὰ δόγματα ἀλλὰ καὶ τὰ φιλόσοφα διαπτύοντων, καὶ περὶ τοῦ δεῖν ἢ πάντα πιστεύειν τοῖς ποιηταῖς ἢ πάντα ἀπιστεῖν.

- 10 1 Εἰσὶ μέντοι γέ τινες ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάνοιαν βε-
βλαμμένοι, ὥστε ὅταν τούτοις αὐτοῖς ἐντυγχάνωσι, μήτ' ἐπιστρέφουσι μήτε δεδοικέναι, καταφρονεῖν δὲ καὶ ἐγγε-
γελᾶν ὡς πεπλασμένων τινῶν μύθων ἀκούοντες· καὶ τὸ μὲν ποικίλον τῆς εὐγλωττίας ἐγκωμιάζουσι, τὸ δὲ στερεὸν τοῦ δόγματος ἀποστρέφονται, μύθοις τε πιστεύουσι ποιητικοῖς, καὶ πᾶσαν μὲν Ἑλλάδα πᾶσαν δὲ βάρβα-
2 ρον ἐώλοις τε καὶ ψευδέσι φήμαις διαβοῶσιν. Οἱ γάρ τοι ποιηταὶ παῖδας Θεοῦ, ἀνθρώπους, μετὰ τὴν τελευτὴν φασὶ κρίνειν τὰς ψυχὰς, κρίσεις τε καὶ δικαιωτήρια ὑμνοῦντες καὶ τῶν κατοικομένων ἐπόπτας ἐφιστάντες, οἱ δὲ αὐτοὶ ποιηταὶ μάχας δαιμόνων καὶ πολεμικούς τινας ἐξαγγέλλουσι νόμους, εἴμαρμένας τε αὐτῶν διαφημίζουσι, καὶ τοὺς μὲν τινας φύσει πικρούς, τοὺς δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπιμελείας ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ τινας δύσχερεῖς ἀποφαίνονται. Εἰσάγουσι δὲ καὶ ὀδυρομένους τὰς τῶν ἰδίων παίδων σφαγᾶς, ὡς μὴ δυνατόν αὐτοῖς οὐχ ὅτι γ' ἀλλοτρίοις ἀλλὰ μηδὲ τοῖς φιλτάτοις ἐπαρκεῖν ἀνθρωποπαθεῖς τ' αὐτοὺς εἰσάγουσι, πολέ-
3 μους καὶ τρώσεις χαράς τε καὶ ὀδυρμούς ἄδοντες. Καὶ εἰσὶν ἀξιόπιστοι λέγοντες. Εἰ γὰρ ἐπιπνοία θεία μετέρχονται τὴν ποιητικὴν, πιστεύειν αὐτοῖς καὶ πείθεσθαι προσήκει περὶ ὧν λέγουσιν ἐνθουσιάζοντες· λέγουσι δὲ παθήματα θεῶν τε καὶ δαιμόνων· τὰ ἄρα παθήματα τούτων πάντως ἀληθείας ἐφῆπται. Ἄλλ' ἔρεῖ τις ἐξεῖναι ποιηταῖς ψεύδεσθαι· θέλγειν γὰρ τὰς τῶν ἀκούοντων

Περὶ τῶν ἀπορριπτόντων ὄχι μόνον τὰ βιβλικά ἀλλὰ καὶ τὰ φιλοσοφικά δόγματα καὶ περὶ τοῦ ὅτι πρέπει ἢ νὰ πιστεύωμεν καθ' ὅλα ἢ νὰ ἀπιστῶμεν καθ' ὅλα εἰς τοὺς ποιητάς.

- 10 1 Ὑπάρχουν ὅμως μερικοὶ τόσοι βλαμμένοι κατὰ τὴν διάνοιαν, ὥστε ὅταν συμβαίνει νὰ ἀναγνώσουν αὐτὰ οὔτε νὰ μεταστρέφονται οὔτε νὰ προβληματίζονται, ἀλλὰ νὰ τὰ καταφρονοῦν καὶ νὰ τὰ περιπαίζουν ὡσὰν νὰ ἀκούουν μυθώδεις διηγήσεις. Αὐτοὶ τὴν μὲν ὠραιότητα τῆς ἐκφράσεως ἐγκωμιάζουν, τὴν δὲ σοβαρότητα τοῦ δόγματος ἀπορρίπτουν, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δίδουν πίστιν εἰς ποιητικοὺς μύθους καὶ διακηρύσσουν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς πᾶσαν θαρβαρικὴν γῆν ξεπερασμένα καὶ
- 2 ψευδῆ φαντασιοκοπήματα. Διότι οἱ ποιηταὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὰς ψυχὰς κρίνουν μετὰ θάνατον ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐξυμνοῦντες τὰς κρίσεις καὶ τὰ δικαστήριά των καὶ καθιστῶντες αὐτοὺς ἐπόπτας τῶν ἀποθνησκόντων. Οἱ ἴδιοι ποιηταὶ ἐπίσης διηγοῦνται μάχας τῶν θεῶν καὶ μερικὰς πολεμικὰς συνηθείας των, διαφημίζουν ὅτι ὑπόκεινται εἰς τὴν εἰμαρμένην καὶ ἀποφαινόνται ὅτι ἄλλοι μὲν ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι φύσει σκληροί, ἄλλοι ξένοι πρὸς πᾶσαν μέριμναν διὰ τοὺς ἀνθρώπους, μερικοὶ δὲ δυσμενεῖς. Τοὺς παρουσιάζουν καὶ ὡς ὄδυρομένους διὰ τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων των, ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι ἱκανοὶ ὄχι μόνον τοὺς ξένους ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλότατους εἰς αὐτοὺς νὰ βοηθήσουν, τοὺς ἐμφανίζουν δὲ ὡς ἀνθρωποπαθεῖς, καὶ ψάλλουν πολέμους καὶ τραυματισμούς των, χαρὰς καὶ ὄδυρ-
- 3 μούς. Καὶ λέγοντες ταῦτα γίνονται πιστευτοί! Πράγματι, ἐὰν ἀσκοῦν τὴν ποιητικὴν τέχνην κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Θεοῦ, προσήκει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ πειθώμεθα εἰς αὐτοὺς διὰ πράγματα τὰ ὅποια λέγουν κατὰ θεοπνευστίαν. Διηγοῦνται δὲ παθήματα θεῶν καὶ δαιμόνων¹⁴ ἄρα τὰ παθήματα τούτων εἶναι ὅπωςδήποτε ἀληθινά. Ἀλλὰ θὰ εἶπεν κανεὶς ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς ποιητάς νὰ ψεύδωνται, διότι ἴδιον τῆς ποιητικῆς εἶναι νὰ θέλγη τὰς ψυχὰς τῶν

ψυχᾶς ἴδιον εἶναι ποιητικῆς, τὸ δ' ἀληθές εἶναι, ἥνίκα
 4 ἂν τὰ λεγόμενα μὴ ἄλλως ἔχη ἢ ὡς λέγεται. Ἔστω τοῦτ'
 ἴδιον ποιήσεως τὸ τὴν ἀλήθειαν ἔσθ' ὅτε ἀφαρπάξειν·
 ἀλλ' οἱ τὰ ψευδῆ λέγοντες οὐ μάτην ψεύδονται· ἢ γὰρ
 κέρδους καὶ ὠφελείας χάριν τοῦτο ποιοῦσιν, ἢ κακὴν
 τινα πράξιν συνειδότες ἑαυτοῖς διὰ τὸν ἐφεστηκότα ἐκ
 τῶν νόμων κίνδυνον ἐπικαλύπτονται. Ἦν γὰρ δυνατόν,
 οἶμαι, μηδὲν παρὰ τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κρείττονος φύ-
 σεως ἱστοροῦντας ψεύδεσθαι μηδὲ δυσσεβεῖν.

Περὶ τῆς κατὰ σὰρκα τοῦ Κυρίου παρουσίας, τίς
 καὶ ἐπὶ τίσι γένηται.

11 1 Οὐκοῦν εἴ τίς ἐστὶν ἀνάξιος χρηστοῦ βίου σύνοιδέν
 τε ἑαυτῷ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως τὸν βίον βεβιωκότι,
 ἐὰν μετὰθῃται καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀπίδη τῷ τῆς ψυχῆς
 ὄμματι καθαρθεῖς καὶ ἀλλότριος γενόμενος τῆς πάλαι
 κακίστης διαίτης θεραπείας τε τυχὼν τῆς ἐκ Θεοῦ, εἰς
 τὸν πάντα αἰῶνα ζήσεται. Εὐχαριστεῖν δὲ προσήκει διὰ
 τοῦτο τῷ ἐκεῖνόν τε σώσαντι καὶ σώζοντι πάντας Θεῷ.
 Σώζονται δ' ἂν εὐμαρέστερον, εἰ μετὰ καθαρᾶς πίστεως
 τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς δέχονται καὶ μὴ ἐπαμφοτε-
 ρίζοιεν, ὥσπερ οἱ ποτὲ μὲν καταπιστευόντες ἑαυτοὺς
 τοῖς ἰάμασι ποτὲ δὲ ἀποτρέχοντες, ἀλλὰ καρτερικῶς τε
 καὶ γενναίως ὑφιστάμενοι τῷ δικαιοσύνης καὶ σωφρο-
 σύνης καὶ τῶν λοιπῶν ἄκος.

Ἡμεῖς γοῦν κατὰ τὸ δυνατόν ἀμιλλώμεθα τοὺς ἀμυ-
 ῆτους τῶν τοιούτων λόγων ἐλπίδος ἀγαθῆς ἐμπλήσαι,
 βοηθὸν ἡμῖν πρὸς τὸ ἐπιτήδευμα προσκαλεσάμενοι τὸν
 Θεόν· οὐδὲ γὰρ μέτριον ἔργον τὰς διανοίας τῶν ὑπηκό-
 ων ἡμῖν, εἰ μὲν ἀγαθαὶ τυγχάνοιεν οὔσαι, προτρέψασθαι
 ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν, εἰ δὲ κακαὶ καὶ ἀγνώμονες, εἰς τοῦ-
 ναντίον μεταγαγεῖν, ἀντὶ ἀχρήστων χρησίμους ἐπιτε-
 λούντας. Τούτοις γοῦν αὐτοῖς τε χαίρων τοῖς ἐπιτηδεύ-
 μασιν ἀγαθοῦ τ' ἀνδρὸς ἔργον εἶναι νομίζων ὑμνεῖν τὸν

ἀκουόντων, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται, ὅταν τὰ λεγόμενα
 4 δὲν εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι λέγονται. Ἄς δεχθῶμεν
 ὅτι εἶναι ἴδιον τῆς ποιήσεως τοῦτο, τὸ νὰ ἀφαρπάξη δηλαδὴ
 ἐνίοτε τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οἱ λέγοντες τὰ ψεύδη δὲν
 ψεύδονται ματαίως, διότι ἢ πράττουν τοῦτο χάριν κέρ-
 δους καὶ ὠφελείας, ἢ καλύπτουν τὴν ἀλήθειαν διὰ τὸν
 ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ἀπὸ τοὺς νόμους. Διότι νομίζω
 ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν ὁμιλοῦντες περὶ τῆς φύσεως τοῦ
 Ὑψίστου νὰ μένουν πιστοὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ μὴ
 ψεύδωνται οὔτε νὰ δυσσεβοῦν.

Φύσις καὶ σκοπὸς τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου.

11 1 Ἐπομένως ὅποιος εἶναι ἀνάξιος νὰ Ζήσει χρηστὸν
 βίον καὶ ἔχει τὴν συναίσθησιν ὅτι ἔχει περάσει τὸν βίον
 του πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, ἐὰν μεταστραφῆ καὶ ἀπο-
 βλέψη πρὸς τὸ θεῖον μὲ τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς, καθαιρόμε-
 νος καὶ ἀπαλασσόμενος ἀπὸ τὴν παλαιὰν κακίστην Ζωήν,
 καὶ εὐρίσκων θεραπείαν ἀπὸ τὸν Θεόν, θὰ Ζήσει αἰωνίως.
 Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν Θεόν ὁ ὁποῖος
 καὶ ἐκεῖνον ἔσωσε καὶ ὅλους σώζει. Θὰ ἐσώζοντο δὲ ὅλοι
 εὐκολώτερον, ἐὰν ἐδέχοντο τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς μὲ
 καθαρὰν πίστιν καὶ δὲν ἐπαμφοτέριζον, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ
 ὁποῖοι ἄλλοτε μὲν ἐμπιστεύονται ἑαυτοὺς εἰς τὰ φάρμα-
 κα ἄλλοτε δὲ ἀποφεύγουν αὐτά, ὑφιστάμενοι καρτερικῶς
 καὶ γενναίως τὸ φάρμακον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σω-
 φροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν.

Ἡμεῖς λοιπὸν ἀμιλλώμεθα κατὰ τὸ δυνατόν νὰ γεμί-
 σωμεν μὲ ἀγαθὴν ἐλπίδα τοὺς ἀμυήτους εἰς τὴν τοιαύτην
 διδασκαλίαν, προσκαλοῦντες τὸν Θεόν ὡς βοηθὸν διὰ τὸ
 ἔργον αὐτό. Διότι δὲν εἶναι μικρὸν ἔργον τὰς διανοίας
 τῶν ὑπηκόων μας, ἂν μὲν εἶναι ἀγαθαί, νὰ τὰς προτρέ-
 πωμεν εἰς τὴν θεοσέβειαν, ἂν δὲ εἶναι κακαὶ καὶ ἀσύνετοι,
 νὰ τὰς φέρωμεν εἰς τὸ ἀντίθετον, καθιστῶντες αὐτὰς
 χρησίμους ἀντὶ ἀχρήστων. Εὐχαρίστως λοιπὸν ἐπιδιδόμε-
 νος εἰς αὐτὰς τὰς ἀσχολίας καὶ νομίζων ὅτι ἔργον ἀγα-
 θοῦ ἀνδρὸς εἶναι νὰ ὑμνῆ τὸν Σωτῆρα, ἀπομακρύνω

σωτηῆρα, ἀποπέμπομαι πάνθ' ὅσα ἢ χείρων τῆς τύχης κατάστασις ἀλόγως ἐπέσκηψεν ἀγνοίας συμπτώματι, μεγίστην σωτηρίαν ἠγησάμενος τὴν μεταμέλειαν· ἠϋξάμεν δ' ἂν πάλαι τήνδε μοι τὴν ἀποκάλυψιν δεδωρηῆσθαι, εἴ που μακάριος ὁ ἐκ νέων συσταθεὶς τῇ γνώσει τῶν θείων καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς κάλλει κατευφρανθεὶς.

Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν μετρίως εἰρήσθω· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀπὸ πρώτης τῆς ἡλικίας μὴδ' ἐκ σπαργάνων, ὡς φασιν, οἱ χρηστοὶ τῶν ἀνθρώπων σοφοὶ γίνονται, ἀλλ' ὁμῶς ἀγαπητόν, εἰ κἂν ἐν τῇ τῆς ἀκμῆς ἡλικίᾳ τὴν σοφίαν εὐτυχῶσιν. Ἡμῖν δὲ παιδεία μὲν ἢ ἐξ ἀνθρώπων οὐδεμία πώποτε συνήρατο, Θεοῦ δὲ ἐστὶν ἅπαντα τὰ δωρήματα, ὅσα ἐν ἡθεσι καὶ τρόποις εὐδοκιμεῖ παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν. Ἐχω δὲ καὶ οἶον προβέβλημαι δηλητηρίου παντὸς ἀντικρυς, ὅποσα τεκταίνεται ὁ πονηρός, οὐ μετρίαν ἀσπίδα τὴν γνῶσιν τῶν ἀρεσκόντων τῷ Θεῷ, ἐξ ἧς τὰ πρὸς τὸν προκείμενον λόγον χρήσιμα ἐκλεξάμενος ὑμνήσω τὸν πατέρα τῶν πάντων. Αὐτός τε συναϊρόμενος τῇ τῆς καθοσιώσεως σπουδῇ πάριθι, Χριστὲ σῶτερ ἀπάντων, καὶ τὸν περὶ τῆς σῆς ἀρετῆς κατακόσμι λόγον, τὸν τρόπον τῆς σεμνολογίας ὑφηγούμενος. Καὶ μηδεὶς προσδοκᾶτω κομπεῖα τινὶ κεκαλλωπισμένων ὀνομάτων τε καὶ ρημάτων ἀκούσεσθαι· οἶδα γὰρ ἀκριβῶς τὴν ἔκλυτον καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀπειργασμένην δημηγορίαν τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀπαρέσκειν, ὅταν οἱ λέγοντες κρότου μᾶλλον ἢ σώφρονος διαλέξεως ἐπιμελῶνται.

4 Φασὶ δὴ τινες ἀνόητοι καὶ δυσσεβεῖς ἄνθρωποι, δικαιοθῆναι τὸν Χριστὸν ἡμῶν καὶ τὸν παραίτιον τοῦ βίου τοῖς ζῶσιν αὐτὸν τοῦ ζῆν ἔστερηθαι... Τοὺς ἀσεβεῖν ἀπαξ τολμήσαντας καὶ μήτε δεδιέναι μήτε ἐγκαλύπτεσθαι τὴν ἑαυτῶν πονηρίαν οὐδὲν θαυμαστόν, ἐκεῖνο δὲ πᾶσαν ὑπερβέβηκεν εὐήθειαν τὸ δοκεῖν πεπεικέναι ἑαυτοὺς ὑπ' ἀνθρώπου Θεὸν ἀφθαρτον βεβιάσθαι, ἢ τὴν ὠμότητα ἐπικρατῆ γεγενῆσθαι τῆς φιλανθρωπίας, μὴδ'

ὅλα ὅσα ἐπέφερον ἢ κακὴ κατάστασις τῆς τύχης ἀλόγως λόγῳ τοῦ ἀτυχήματος τῆς ἀγνοίας, θεωρήσας τὴν μεταμέλειαν ὡς μεγίστην σωτηρίαν. Θὰ ηὐχόμεν δὲ νὰ μοῦ εἶχε δωρηθῆ παλαιὰ αὐτὴ ἢ ἀποκάλυψις, καθ' ὅσον εἶναι μακάριος ὁ ἐκ νεότητος καταρτισθεὶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν θείων καὶ κατευφρανθεὶς εἰς τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς.

Ἄρκετὰ εἶναι ταῦτα ἐπὶ τοῦ θέματος. Διότι ἂν, ὅπως λέγουν, οἱ καλοὶ ἄνθρωποι δὲν γίνονται σοφοὶ ἀπὸ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν οὔτε ἀπὸ τὰ σπάργανα, ἀλλ' ὅμως ἱκανοποιητικὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐπιτύχουν τὴν σοφίαν κατὰ τὴν
 2 ἡλικίαν τῆς ἀκμῆς. Ἡμᾶς πάντως καμμία ἀνθρωπίνῃ παιδείᾳ δὲν μᾶς ἐβοήθησε ποτέ, ὅλα δὲ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους δωρήματα, ὅσα ἐκτιμῶνται ἀπὸ τοὺς ἔχοντας νοῦν, εἶναι τοῦ Θεοῦ. Ἐχω δὲ νὰ προβάλλω ἰσχυρὰν ἀσπίδα ἐναντίον παντός δηλητηρίου τὸ ὁποῖον ἐτοιμάζει ὁ πονηρός, τὴν γνῶσιν τῶν ἀρεστῶν εἰς τὸν Θεόν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν θὰ ἐκλέξω τὰ χρήσιμα εἰς τὸν προκείμενον λόγον, διὰ νὰ ὑμνήσω τὸν πατέρα τῶν πάντων. Σὺ
 3 δέ, Χριστέ Σωτὴρ τῶν ἀπάντων, πρόσσελθε διὰ νὰ μὲ βοηθήσης εἰς τὴν ἱερὰν προσπάθειάν μου, καὶ στόλισε τὸν λόγον περὶ τῶν ἀρετῶν σου, διδάσκων με τὸν τρόπον τῆς ἐξυμνήσεως. Καὶ κανεῖς νὰ μὴ ἀναμένη νὰ ἀκούσῃ λόγους καλλωπισμένους μὲ κομψὰς λέξεις καὶ ἐκφράσεις· διότι γνωρίζω καλῶς ὅτι ἢ ἔκλυτος καὶ ἐτοιμασμένη δι' ἡδονὴν δημηγορία δὲν ἀρέσει εἰς τοὺς συνετούς, ἐφ' ὅσον οἱ ῥητορες ἀποβλέπουν μᾶλλον εἰς χειροκροτήματα παρὰ εἰς σὺφρονα διάλεξιν.

4 Λέγουν δὲ μερικοὶ ἀνόητοι καὶ δυσσεβεῖς ἄνθρωποι ὅτι ὁ Χριστὸς ἡμῶν δικαίως κατεδικάσθη καὶ ὁ αἴτιος τῆς ζωῆς ἡμῶν τῶν ζώντων ἔχασε τὴν ζωὴν του...¹⁵. Δὲν εἶναι καθόλου ἄξιον ἀπορίας ὅτι οἱ ἅπαξ τολμήσαντες νὰ ἀσεβοῦν καὶ νὰ μὴ φοβοῦνται οὔτε νὰ κρύπτουν τὴν πονηρίαν των λέγουν τοιαῦτα πράγματα, ἔχει ὅμως ὑπερβῆ πᾶσαν ἀνοησίαν ἐκεῖνο, ὅτι νομίζουν ὅτι ἔπεισαν ἑαυτοὺς ὅτι ὁ ἄφθαρτος Θεὸς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν βίαν ἀνθρώπου καὶ ὅτι ἢ ὠμότης ἐπεκράτησε τῆς φιλανθρωπίας του καὶ

ἐννοεῖν ὅτι τὸ μεγαλόψυχον καὶ ἀνεξίκακον οὐθ' ὑπὸ ὕβρεως διατρέπεται, οὐθ' ὑπὸ προπηλακισμοῦ τῆς φυσικῆς στερρότητος ἐξίσταται, ἀλλ' αἰεὶ... γίγνεται τῶν ἐπεμβαινόντων τὴν ἀγριότητα λογισμοῦ τε καὶ μεγαλοψυχίας φρονήματι θραύουσα. Προήρητο γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἀδικίαν μὲν ἐξαλεῖψαι, κοσμιότητα δὲ καὶ δίκην ἐπαῖραι· διὸ καὶ τοὺς σοφωτάτους τῶν ἀνδρῶν συναθροίσας, καλλίστην καὶ βιωφελεστάτην διδασκαλίαν συνεστήσατο, ζηλῶσαι τοὺς ἀγαθοὺς τε καὶ εὐδαίμονας τὴν ἑαυτοῦ περὶ τὰ κοσμικὰ πρόνοιαν· οὐ μείζον ἀγαθὸν τί ἂν τις εἴποι, Θεοῦ δικαιοσύνην βραβεύοντος καὶ ἐξομοιοῦντος, ἑαυτῷ τοὺς ἀξιούς τῆς αὐτοῦ παιδεύσεως, ὅπως διαδοθείσης εἰς πάντας τῆς ἀγαθότητος τὸ εὐτυχεῖν τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα περιγένηται;

6 Αὕτη ἐστὶν ἡ σεμνὴ νίκη, τὸδ' ἀληθὲς κράτος, τόδε μέγιστον ἔργον καὶ ἀρμόζων τῶν συμπάντων δῆμων σωφρονισμός. Καὶ τούτων μὲν πάντων σοὶ τὰ νικητήρια δίδομεν εὐφημοῦντες, ὧ σῶτερ τῶν ὅλων, σὺ δ', ὧ πονηρὰ καὶ ἐπονείδιστε βλασφημία, ψεύδεσιν ἐπαιρομένη φήμαις τε καὶ διαβοήσεσιν ἐξαπαταῆς μὲν νέους, πείθεις δὲ μειράκια καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς μεираκιώδη τινὰ τρόπον ἔχοντας, ἀπάγουσα μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς θρησκείας τοῦ ὄντος Θεοῦ, συνιστάνουσα δ' ἀγαλμάτων πλάσματα, οἷς εὐχοῖντο καὶ προσκυνοῖεν, ὥστε ἐξαπατηθέντας μένιν τὰ ἐπίχειρα τῆς αὐτῶν ἀναισθησίας. Αἰτιῶνται γὰρ τὸν τῶν ἀγαθῶν παραίτιον πάντων Χριστόν, Θεόν τε καὶ Θεοῦ Παῖδα. Ἄρ' οὖν οὐχ ὑπὸ σωφρονεστάτων καὶ φρονιμωτάτων ἔθνῶν τε καὶ δῆμων οὗτος ὁ Θεὸς κατ' ἀξίαν σέβεται, παντοίας μὲν δυνάμεως ἐπειλημμένος πᾶσαν δ' ἀγαθότητα ὑπερκύπτων; Ἐξ οὗ καὶ ὁ ἔπαινος μείζων καὶ τὸ θαῦμα ἐξαίσιον, ὅτι τῷ τῆς δυνάμεως μεγέθει πρὸς τὴν ἐκδικίαν τῆς ὕβρεως οὐκ ἀπεχρη-

16. Κενὸν μιᾶς τουλάχιστον λέξεως (θηλυκοῦ οὐσιαστικοῦ).

17. Σοφώτατοι ἀνδρῶν λέγονται οἱ Ἀπόστολοι. Βλ. καὶ κεφ. 15 (τοὺς ἀρίστους τῶν τῆνικαῦτα).

δέν καταλαμβάνουν ὅτι ἡ μεγαλοψυχία καὶ ἀνεξικακία οὔτε ἀπὸ ὕβριν μετατρέπεται οὔτε ἀπὸ προπηλακισμόν ἐκτρέπεται τῆς φυσικῆς σταθερότητας, ἀλλὰ πάντοτε...¹⁶ γίνεται θραύουσα μὲ τὸ φρόνημα τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς
 5 μεγαλοψυχίας τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπεμβαινόντων. Διότι ἡ φιланθρωπία τοῦ Θεοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἀδικίαν, νὰ ἀνυψώσῃ δὲ τὴν εὐταξίαν καὶ δικαιοσύνην. Διὰ τοῦτο, συναθροίσας γύρω του τοὺς σοφωτάτους τῶν ἀνδρῶν¹⁷, κατήρτισε ἀρίστην καὶ ὠφελιμωτάτην διδασκαλίαν, ἐπιδιώκουσαν νὰ πείσῃ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εὐδαίμονας νὰ ζηλώσουν τὴν διὰ τὸν κόσμον πρόνοιάν του. Ποῖος δὲ θὰ θεωρήσῃ κάποιο ἀγαθὸν ἀνώτερον ἀπὸ τοῦτο, ἀπὸ τὸ νὰ βραβεύῃ ὁ Θεὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ νὰ ἐξομοιώνῃ μὲ τὸν ἑαυτὸν του τοὺς ἀξίους τῆς παιδεύσεώς του, οὕτως ὥστε διαδιδομένης εἰς ὅλους τῆς ἀγαθότητος νὰ ἐπικρατήσῃ εὐτυχία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας;

6 Αὐτὴ εἶναι ἡ λαμπρὰ νίκη, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθινὴ δύναμις, τοῦτο εἶναι τὸ μέγιστον ἔργον καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρμόζων σωφρονισμός. Καὶ εἰς σὲ μὲν, ὦ Σῶτερ τῶν ὅλων, δίδομεν τὰ νικητήρια δι' ὅλα αὐτά, σὺ δὲ, ὦ πονηρὰ καὶ ἐπονείδιστη βλασφημία, ἐπαιρομένη μὲ ψεύδη, φήμας καὶ διαβολάς, ἐξαπατᾶς νεαροὺς καὶ πείθεις μειράκια καὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τοὺς ἔχοντας μεираκιώδεις τρόπους, ἀπομακρύνουσα μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ ὄντος Θεοῦ, τοποθετοῦσα δὲ πλασματικὰ ἀγάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα νὰ προσεύχωνται καὶ νὰ προσκυνοῦν, ὥστε ἐξαπατηθέντες
 7 νὰ ἀναμένουν τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἀνοησίας των. Διότι κατηγοροῦν τὸν αἴτιον ὅλων τῶν ἀγαθῶν Χριστὸν, τὸν Θεὸν καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Ἄρα λοιπὸν ὁ Θεὸς οὗτος δέν λατρεύεται ἀξίως ἀπὸ τοὺς σωφρονεστάτους καὶ φρονιμωτάτους λαοὺς καὶ δήμους, μολονότι κατέχει παντοίαν δύναμιν καὶ ὑπερέχει πάσης ἀγαθότητος; Ἐκ τούτου καὶ ὁ ἔπαινος εἶναι μεγαλύτερος καὶ ὁ θαυμασμός ἐξαίσιος, διότι δέν ἔκαμε κατάχρησιν τῆς μεγάλης δυνάμεώς του πρὸς ἐκδί-

σατο, ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἠλίθια φρονοῦσι συνέγνω, ἴδιον ἀνθρώπων τὴν μωρίαν ἠγησάμενος καὶ τὸ ἔξαμαρτεῖν, αὐτὸς δ' ἐν τῇ οἰκείᾳ προαιρέσει μένων, οὐδοτιοῦν τῆς ἐμφύτου φιλανθρωπίας ἐμείωσεν. "Ἀπιτε δὴ, δυσσεβεῖς, (ἐφεῖται γὰρ ὑμῖν διὰ τὴν ἀτιμώρητον ἁμαρτίαν) ἐπὶ τὰς τῶν ἱερείων σφαγὰς θοίνας τε καὶ ἑορτὰς καὶ μέθας, προσποιούμενοι μὲν θρησκείαν ἐπιτηδεύοντες δὲ ἡδονὰς καὶ ἀκολασίας, καὶ θυσίας μὲν ἐπιτελεῖν σκηπτόμενοι ταῖς δ' ἑαυτῶν ἡδοναῖς δουλεύοντες. Οὐ γὰρ ἴστε ἀγαθὸν οὐδὲν, εὐδὲ τὸ πρῶτον τοῦ μεγάλου Θεοῦ πρόσταγμα, διατάσσοντός τε τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει καὶ ἐπισκῆπτοντος τῷ παιδὶ τὸν τούτων διακυβερνᾶν βίον, ὅπως οἱ δεξιῶς καὶ σωφρόνως βιώσαντες κατὰ τὴν τοῦ παιδὸς κρίσιν δεύτερον βίον μακάριόν τε καὶ εὐδαίμονα λαγχάνωσιν.

- 8 Ἐγὼ μὲν οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ δόγμα περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων βιώσεως διεξῆλθον, οὐ μὴν ἀγνοῶν, καθάπερ οἱ πολλοί, οὐδὲ ἐξ εἰκασίας οὐδὲ στοχασμοῦ. Τάχα δ' ἂν τις εἴποι· πόθεν ἢ προσηγορία τοῦ παιδός, ποία δὲ γένεσις, εἴπερ εἷς μόνος ὢν Θεὸς τυγχάνει, πάσης δὲ μίξεως οὗτός ἐστιν ἀλλότριος; Ἀλλὰ τὴν γένεσιν διπλῆν τινα νοεῖσθαι χρή, τὴν μὲν ἐξ ἀποκυήσεως τὴν συνεγνωσμένην ταύτην, ἑτέραν δὲ τὴν ἐξ αἰδίου αἰτίας, ἧς τὸν λόγον Θεοῦ προνοία θεᾶται ἀνδρῶν ὃς ἐκείνῳ φίλος ὑπάρχει· σοφὸς γὰρ τις τὴν αἰτίαν τῆς τῶν ὅλων διακοσμήσεως εἴσεται. "Ὀντος τοίνυν ἀναιτίου μηδενός, προὑπάρχειν τῶν ὄντων τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἀνάγκη. "Ὀντος ἄρα κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ οὔσης τε αὐτῶν σωτηρίας, τὸν σωτῆρα τῶν πάντων προὑπάρχειν ἀνάγκη, ὡς εἶναι τὸν μὲν Χριστὸν τὴν τῆς σωτηρίας αἰτίαν, τὴν

κησιν τῆς ὑβρεως, ἀλλὰ συνεχώρησε τοὺς ἔχοντας ἠλίθια φρονήματα ἀνθρώπους, θεωρήσας τὴν μωρίαν καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἴδιον τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς δὲ παραμένων εἰς τὴν προαίρεσίν του δὲν ἐμείωσε κατὰ τίποτε τὴν ἔμφυτον φιλανθρωπίαν του. Ἀπέλθετε λοιπὸν, δυσσεβεῖς (διότι δύνασθε νὰ τὸ πράξετε ἐφ' ὅσον ἡ ἀμαρτία σας δὲν ἔχει τιμωρηθῆ), εἰς τὰς θυσίας τῶν ἱερέων, τὰς συνεστιάσεις, τὰς ἐορτάς καὶ τὰς μέθας, προσποιούμενοι ὅτι ἀσκεῖτε λατρείαν, πράγματι δὲ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἡδονὰς καὶ ἀκολασίας, καὶ προφασιζόμενοι ὅτι τελεῖτε θυσίας, πράγματι δὲ δουλεύοντες εἰς τὰς ἡδονὰς σας. Διότι δὲν γνωρίζετε κανὲν ἀγαθὸν οὔτε τὸ πρῶτον πρόσταγμα τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἐνὸς μὲν δίδει ἐντολὰς εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναθέτει εἰς τὸν Υἱὸν τὴν κρίσιν τοῦ βίου τούτων, ὥστε οἱ ζήσαντες ἐναρέτως καὶ σωφρόνως κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Υἱοῦ νὰ κερδίσουν ἓνα δεύτερον βίον, μακάριον καὶ εὐδαίμονα¹⁸.

- 8 Ἐγὼ λοιπὸν ἀνέπτυξα τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων, ὄχι ἀγνοῶν τὰς σχετικὰς μαρτυρίας ὅπως πράττουν οἱ πολλοί, οὔτε κατ' εἰκασίαν ἢ στοχασμόν. Θὰ ἐρωτήσῃ ὁμως κάποιος, ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ ὀνομασία τοῦ παιδός, ποῖα δὲ ἡ γέννησις αὐτοῦ, ἐὰν ὑπάρχη μόνον εἰς Θεὸς καὶ αὐτὸς εἶναι ξένος πρὸς πᾶσαν ἰδέαν μίξεως; Ἀλλὰ τὴν γέννησιν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν μὲ διπλὴν ἐννοίαν, πρῶτον μὲν ὡς ἐκείνην τὴν εἰς ὄλους γνωστὴν διὰ τῆς κυήσεως, δεύτερον δὲ ὡς τὴν προερχομένην ἀπὸ αἰδίου αἰτίας, τῆς ὁποίας μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ βλέπει τὸν λόγον ὁποῖος ἐκ τῶν ἀνθρώπων εἶναι φίλος ἐκείνου. Διότι ὁ σοφὸς θὰ κατανοήσῃ τὴν αἰτίαν τῆς κατανοήσεως τῶν ὄλων. Ἐπειδὴ λοιπὸν τίποτε δὲν εἶναι ἀναίτιον, κατ' ἀνάγκην ἡ αἰτία τῶν ὄντων προϋπάρχει αὐτῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ὑπάρχουν, ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ σωτηρία αὐτῶν, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ προϋπάρχη ὁ Σωτὴρ τῶν πάντων, ὥστε ὁ μὲν Χριστὸς νὰ εἶναι αἰτία τῆς σωτηρίας, ἡ δὲ

δὲ σωτηρίαν τῶν ὄντων τὸ αἰτιατόν, καθάπερ αἰτία μὲν υἱοῦ ὁ πατήρ, αἰτιατόν δ' ὁ υἱός.

- 9 Καὶ τὸ μὲν προὔπαρχειν αὐτὸν ἱκανῶς οἶμαι δεδήλωται. Πῶς δ' εἰς ἀνθρώπους καὶ γῆν κατῆλθεν; Ἡ μὲν προαίρεσις τῆς καθόδου, καθῶς οἱ προφηῆται προεθέσπισαν, κηδεμονία τῶν ὄλων ἐστίν· ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν τῶν ἔργων αὐτοῦ κήδεσθαι. Ἐπεὶ δὲ δὴ σῶματι κοσμικῶ πλησιάζειν ἔν τε γῆ χρονίζειν ἔμελλεν, τῆς χρείας τοῦτο ἀπαιτούσης, νόθην τινὰ γένεσιν ἑαυτοῦ ἐμηχανήσατο· χωρὶς γὰρ τοι γάμου σύλληψις καὶ ἀγνῆς παρθενίας εἰλείθνα καὶ αἰωνίου φύσεως ἀρχὴ χρόνιος καὶ νοητῆς οὐσίας αἰσθησις καὶ ἀσωμάτου φανότητας ὕλη. Ἀκόλουθα τοιγαροῦν καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ φάσματος· αἰγλήεσσα περιστερὰ ἔκ τῆς Νῶε λάρνακος ἀποπταμένη ἐπὶ τοὺς τῆς παρθένου κόλπους κατῆρεν. Ἀκόλουθα δὲ καὶ τὰ μετὰ τὸν ἀναφῆ πάσης τε ἀγνείας καθαρώτερον καὶ αὐτῆς ἐγκρατείας κρείσσονα ὑμέναιον, ἢ ἔκ σπαργάνων σοφία τοῦ Θεοῦ, ἐντρεπόμενός τε αὐτὸν μετὰ αἰδοῦς ὁ τῶν λουτρῶν πάροχος Ἰορδάνης,
- 11 πρὸς τούτῳ τε βασιλικὸν χρίσμα ὁμόφυχον τῆς πάντων συνέσεως, παιδεία δὲ καὶ δύναμις παράδοξα κατορθούσα καὶ τὰ ἀνίατα ἰωμένη, καὶ εὐχῶν ἀνθρωπίνων ταχεῖα καὶ ἀνεμπόδιστος βεβαίωσις, καὶ ὅλως ὁ σύμπας ὑπὲρ ἀνθρώπων βίος, διδασκαλία τε οὐ φρόνησιν ἀλλὰ σοφίαν διδάσκουσα, τῶν φοιτητῶν οὐ τὰς πολιτικὰς λεγομένας ἀρετὰς μαθηθόντων ἀλλὰ τὰς εἰς τὸν νοητὸν κόσμον ἀτραποὺς ἀγούσας, τὴν τε τοῦ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντος γένους ἐποπτεῖαν πονούντων καὶ τὴν τοῦ μεγίστου πατρὸς ἔννοιαν ἀσκουμένων.
- 12 Τὰ γέ τοι τῶν εὐεργετημάτων οὐ μέτρια· ἀντὶ μὲν τῆς πηρώσεως ὄρασις, ἀντὶ δὲ παρέσεως εὐεξία, ἀντὶ δὲ θανάτου πάλιν εἰς τὸ ζῆν ἀποκατάστασις. Παρήμι γὰρ ἀφθονον τῶν ἀναγκαίων παρασκευὴν ἐν ἐρημίᾳ καὶ

σωτηρία τῶν ὄντων τὸ αἰτιατὸν, ὅπως αἰτία μὲν τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὁ Πατήρ, αἰτιατὸν δὲ ὁ Υἱός.

- 9 Καὶ ὅτι μὲν προϋπάρχει αὐτός, ἐπαρκῶς ἔχει ἀποδειχθῆ. Πῶς δὲ ἐξηγεῖται ὅτι κατῆλθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν γῆν; Τὸ μὲν κίνητρον τῆς καθόδου εἶναι ἡ κηδεμονία ἐπὶ τῶν ὄλων· διότι ὁ δημιουργὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν ἔργων του. Ὅταν δὲ ἐπρόκειτο νὰ πλησιάσῃ κοσμικὸν σῶμα καὶ νὰ ἐπιδημήσῃ εἰς τὴν γῆν, κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις, ἐμηχανεύθη δι' ἑαυτὸν εἶδος παραδόξου γεννήσεως. Οὕτω συνέβη σύλληψις χωρὶς γάμον, τοκετὸς μαζί μὲ παρθενικὴν ἀγνότητα, ἔγχρονος ἀρχῆ αἰωνίου φύσεως, αἰσθητὴ μορφή νοητῆς οὐσίας καὶ ὑλικῆ ἐμφάνισις ἀσωμάτου λαμπρότητος. Συνεπῆ δὲ πρὸς αὐτὰ ἦσαν καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἐπιφανείας. Οὕτως, ἀκτινοβόλος περιστερὰ ὡσάν νὰ ἐπέταξεν ἀπὸ τὴν κιβωτὸν τοῦ Νῶε κατῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς παρθένου. Συνεπῆ δὲ ἦσαν καὶ τὰ μετὰ τὸν ὑμέναιον, τὸν ἀνέπαφον καὶ καθαρώτερον ἀπὸ πᾶσαν ἀγνείαν καὶ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἐγκράτειαν· ἢ ἀπὸ τὰ σπάργανα ἀκόμη Σοφία
- 10 τοῦ Θεοῦ, ὁ πάροχος τοῦ βαπτίσματος Ἰορδάνης ἐντρεπόμενος αὐτὸν ἀπὸ αἰδῶ, μαζί μὲ αὐτὸ τὸ βασιλικὸν χρῆσμα μὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ὁμόψυχον τῆς παγκοσμίου συνέσεως, παιδεία καὶ δύναμις ἐπιτελοῦσα θαύματα καὶ θεραπεύουσα ἀνίατα, ταχεῖα καὶ ἀνεμπόδιτος ἐπιβεβαίωσις εὐχῶν ἀνθρωπίνων, καὶ γενικῶς ὁ ὄλος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων βίος, διδαχὴ διδάσκουσα ὄχι φρόνησιν ἀλλὰ σοφίαν, καθὼς οἱ φοιτηταὶ δὲν ἐμάνθανον τὰς πολιτικὰς λεγομένας ἀρετάς, ἀλλὰ τὰς ἀτραποὺς αἱ ὁποῖαι ὁδηγοῦν εἰς τὸν νοητὸν κόσμον, ἐπίσης δὲ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ γένους τοῦ πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ παραμένοντος καὶ ἡσκοῦντο εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ μεγίστου Πατρός.
- 12 Τὰ δὲ εὐεργετήματά του δὲν εἶναι μέτρια· ἀντὶ τῆς τυφλότητος ἢ ὄρασις, ἀντὶ τῆς ἀσθενείας ἢ εὐρωστία, ἀντὶ δὲ τοῦ θανάτου ἢ ἐπανασφορὰ εἰς τὴν ζωὴν. Παραλείπω βέβαια τὴν ἄφθονον προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων

ἐν ὀλίγοις ἐδέεσθε παντοδαπὴν μεγάλῳις πλήθεσι πολλοῦ χρόνου περιουσίαν.

- 13 Ταύτην σοι τὴν εὐχαριστίαν κατὰ τὸ δυνατόν ἀποδίδομεν, Χριστὲ ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ, μεγάλου Πατρὸς μεγίστη πρόνοια, σώζοντί τ' ἐκ τῶν κακῶν καὶ τὴν μακαριωτάτην διδασκαλίαν διδάσκοντι. Οὐ γὰρ ἐγκω-
- 14 μιάζων ταῦτ' ἀλλ' εὐχαριστῶν λέγω. Τίς γὰρ ἂν σε κατ' ἀξίαν ὑμνήσειεν ἄνθρωπος; Σὲ μὲν γὰρ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα γεννῆσαι, σὲ δὲ φῶς αὐτοῖς ἀνάψαι καὶ τὴν ἄτακτον τῶν στοιχείων σύγχυσιν κατακοσμησαι τάξει καὶ μέτρῳ, τὸ δὲ τῆς φιλανθρωπίας ἐξαιρετον ἐν τῷ τοῦς εὐ πεφυκότας τῶν ἀνθρώπων θείου καὶ μακαρίου ζηλωτὰς ποιῆσαι βίου, κατανοεῖν θ' ὅπως τῶν ὄντως ἀγαθῶν ἔμποροι γεγεννημένοι πλείοσι τῆς ἑαυτῶν σοφίας τε καὶ συντυχίας μεταδιδοῖεν αὐτοῖ τ' ἀρετῆς καρπὸν αἰώνιον κομίζοιντο, ἀπηλλαγμένοι μὲν ἀκολασίας μετέχοντες δὲ φιλανθρωπίας, οἴκτον μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες πίστεως δὲ προασπίζοντες, αἰδῶ δὲ καὶ παντοίαν ἀρετὴν ἀσπαζόμενοι, ἣν ὁ πρὸ τοῦ βίου ἀνθρωπίνων ἡθῶν ἐκβεβλήκει. Ἦτις ποτὲ γέγονεν αἰτία μᾶλλον δὲ ἀνάγκη σωτῆρι καθόδου τὴν ὑπὲρ πάντων ποιουμένῳ πρόνοιαν· οὐδεὶς γὰρ ἂν τῶν τοσούτων κακῶν καὶ τῆς ἐπικρατησᾶσης κατ' ἐκεῖνον τὸν βίον ἀδικίας ἰατρὸς ἀξιόχρεως εὐρέθη.

- 15 Ἦ γοῦν πρόνοια μέχρι τῶν τῆδε διήκουσα πάνθ' ὅσα ὑφ' ὕβρεως καὶ ἀκολασίας ἀκόσμητα ἦν κατεκόσμησε ρᾶστα. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀποκρύφως. Ἦδει γὰρ τοῦς μὲν τῶν ἀνθρώπων φρονήσει καὶ νῶ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν θεωροῦντας, τοῦς δὲ ἅτε τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀπεικασμένους τὴν φύσιν μᾶλλον ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιβάλλοντας· διὸ φανερώς, ἵνα μηδεὶς ἀμφιβάλλοι μὴ σπουδαῖος μὴ φαῦλος, τὴν εὐδαίμονα καὶ θαυμαστὴν θεραπείαν ὑπ' ὄψιν ἤγεν, τοῖς μὲν παυσάμενοις τοῦ βίου

εις τὴν ἔρημον καὶ τὸν μὲ ὀλίγα τρόφιμα πλούσιον ἐφοδιασμένον διὰ μεγάλα πλήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον.

- 13 Αὐτὴν τὴν εὐχαριστίαν σοῦ ἀποδίδομεν κατὰ τὸ δυνατόν, Χριστέ ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ, μεγάλου Πατρὸς μεγίστη πρόνοια, διότι σῶζεις ἐκ τῶν κακῶν καὶ διδάσκεις
- 14 τὴν ἐπιτυχεστάτην διδασκαλίαν. Δὲν λέγω δὲ ταῦτα ὡς ἐγκώμιον ἀλλ' ὡς εὐχαριστίαν. Διότι ποῖος ἄνθρωπος θὰ ἠδύνατο νὰ σέ ὑμνήσῃ κατ' ἀξίαν; Διότι σύ λέγει ἡ Γραφή ὅτι ἐγέννησες τὰ ὄντα ἐξ οὐκ ὄντων, ὅτι ἦναψες δι' αὐτὰ φῶς καὶ κατεκόσμησες τὴν ἄτακτον σύγχυσιν τῶν στοιχείων μὲ τάξιν καὶ μέτρον. Τὸ δὲ ἐξαίρετον τῆς φιλανθρωπίας σου ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι κατέστησες τοὺς ἐκ φύσεως καλῶς διατεθειμένους τῶν ἀνθρώπων ζηλωτὰς θεοῦ καὶ μακαρίου βίου καὶ ὅτι ἐπρονόησες δι' αὐτοὺς κατὰ τρόπον ὥστε, γινόμενοι ἔμποροι τῶν ὄντως ἀγαθῶν, νὰ μεταδίδουν εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀπὸ τὴν σοφίαν καὶ καλοτυχίαν των καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἀποκτήσουν καρπὸν αἰώνιον τῆς ἀρετῆς, ἀπηλλαγμένοι ἀκολασίας καὶ μετέχοντες φιλανθρωπίας, ἔχοντες ἔλεος πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ προασπίζοντες τὴν πίστιν, ἀποδεχόμενοι τὴν αἰδῶ καὶ παντὸς εἶδους ἀρετὴν, τὴν ὁποίαν ὁ προηγούμενος βίος εἶχεν ἐκδιώξει ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ἦθη. Τοῦτο δὲ ἔγινε κάποτε αἰτία μᾶλλον δὲ ἀνάγκη νὰ κατέλθῃ ὁ Σωτὴρ διὰ νὰ προνοήσῃ ὑπὲρ πάντων· διότι κανεὶς ἄλλος δὲν εὐρέθη ἀξιόχρεως ἰατρὸς τῶν τόσων μεγάλων κακῶν καὶ τῆς κατ' ἐκκείνον τὸν καιρὸν ἀδικίας.

- 15 Ἡ πρόνοια λοιπόν, διήκουσα μέχρι τῶν ἐδῶ καταστάσεων, συνεκρότησεν εὐκόλως ὅλα ὅσα ἄτακτα ἀπὸ τὴν βιαιότητα καὶ τὴν ἀκολασίαν. Καὶ τοῦτο δὲ ὄχι ἀποκρύφως. Διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἀνθρώπων παρετήρουν τὴν δυνάμιν του μὲ φρόνησιν καὶ σύνεσιν, ἄλλοι δὲ ὁμοιάζοντες εἰς τὴν φύσιν μὲ τὰ ἄλογα ζῶα ἐστηρίζοντο εἰς τὰς αἰσθήσεις των. Οὕτω διὰ νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ κανεὶς, εἴτε ἀγαθὸς εἴτε φαῦλος, ἤσκησε τὴν εὐδαίμονα καὶ θαυμαστὴν θεραπευτικὴν ἐνέργειάν του φανερὰ ἐνώπιον ὄλων, τοὺς μὲν ἀποθανόντας ἐπαναφέρων

ἀποκαθιστᾶς τὸ ζῆν ἐκ δευτέρου, τοὺς δὲ ἐστερημένους τῶν αἰσθήσεων ὑγιῶς κελεύων πάλιν αἰσθάνεσθαι. Στηρίξαι δὲ θάλασσαν καὶ νηνεμίαν ἐκ χειμῶνος ἐπιτάξαι, καὶ τέλος θαυμαστοῖς ἔργοις ἐπιχειρήσαντα καὶ ἐξ ἀπιστίας τοὺς ἀνθρώπους εἰς πίστιν ἰσχυρὰν προσκαλεσάμενον εἰς οὐρανὸν ἀναπτῆναι, τίνος ἄλλου πλήν τοῦ Θεοῦ οὐ τῆς τε ἐξοχωτάτης δυνάμεως ἔργον τοῦτο; Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ προσεχῆς τοῦ παθήματος καιρὸς τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων θεαμάτων ἐλλότριος ἦν, ἥνικα νύκτες ἡμερινὸν φῶς ἐπικαλύπτουσαι τὸν ἥλιον ἠφάνιζον· κατειλήφει γὰρ δέος, τοὺς πανταχοῦ δήμους τὴν τῶν ἀπάντων πραγμάτων συντέλειαν ἤκειν, καὶ χάος αὐθις οἶον τὸ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου διατάξεως ἐπικρατήσκειν. Ἐζητεῖτο δὲ καὶ τὸ αἷτιον τοῦ τηλικούτου κακοῦ, καὶ εἴ τι πλημμελὲς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ θεῖον γένοιτο, ἕως ὅτε ἠπίω μεγαλοφυχία τῆς τῶν ἀσεβῶν ὕβρεως ὑπερφρονήσας ἀποκαθίστησι τὸν οὐρανὸν σύμπαντα τῇ τῶν ἄστρον κατακοσμῶν χορεία. Τοιγάρτοι ποσῶς καὶ ἡ τοῦ κόσμου πρόσοπις σκυθρωπῶσα εἰς τὴν οἰκείαν αὐθις ἀποκαθίστατο φαιδρότητα.

Περὶ τῶν μὴ γνόντων τὸ μυστήριον, καὶ ὅτι ἐκόντες ἠγγνόησαν, καὶ ὅσα τοὺς γνόντας ἀγαθὰ μένει καὶ μάλιστα τοὺς δι' ὁμολογίας τελειωθέντας.

12 1 Ἄλλ' ἔρεῖ τις, ὧ φίλον ἐστὶ βλασφημεῖν, Θεὸν ὄντα δεδυνῆσθαι κρείσσονα καὶ ἠπιωτέραν τὴν προαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων ἀπεργάσασθαι. Τίς οὖν κρείσσων μέθοδος ποία δ' ἐπιχείρησις ἀνυτικωτέρα πρὸς τὸ τοὺς κακοὺς σωφρονισθῆναι τῆς ἑαυτοῦ προσρήσεως; Οὐκ αὐτὸς παρὼν καὶ δρώμενος ἐδίδασκε τὸν κόσμιον βίον; Εἰ οὖν ἡ τοῦ Θεοῦ παραγγελία παρόντος οὐδὲν ἤνυσεν, τί 2 ἂν ἀπόντος καὶ μὴ ἀκουομένου ὠφέλησεν; Τί οὖν ἐγέ-

διὰ δευτέραν φοράν εἰς τὴν ζωὴν, τοὺς δὲ στερουμένους τῶν αἰσθήσεων διατάσσει νὰ αισθάνωνται πάλιν ὑγιῶς. Τὸ ὅτι δὲ ἐστερέωσε τὴν θάλασσαν καὶ διέταξε ἀπὸ τρικυμίας νὰ ἐπικρατῆσῃ νηνεμία, καὶ τέλος, ἀφοῦ ἐνήργησε θαυμαστά ἔργα καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἀπιστίαν εἰς ἰσχυρὰν πίστιν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, τὸ ἔργον τοῦτο τίνος ἄλλου εἶναι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς
 10 ἐξοχωτάτης δυνάμεως; Καὶ ὁ ὀλίγον πρὶν ἀπὸ τὸ πάθος καιρὸς ἐπίσης δὲν ἦτο ξένος πρὸς παρόμοια θαυμαστά θεάματα, ὅταν ἡ νύξ καλύπτουσα τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἠφάνιζε τὸν ἥλιον, διὸ κατέλαβε φόβος τοὺς ἀνθρώπους παντοῦ, ὅτι ἦλθεν ἡ συντέλεια ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ ὅτι θὰ ἐπικρατῆσῃ πάλιν χάος ὁποῖον ὑπῆρχε πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἀνεζητεῖτο δὲ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ τρομεροῦ κακοῦ καὶ ἐξητάζετο ἂν ἐνηργήθη κανὲν πλημμέλημα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεῖον ὥστε νὰ συμβοῦν ταῦτα, ἕως ὅτου μὲ τὴν ἡμερον μεγαλοψυχίαν του παρεῖδε τὴν ὑβρίν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀποκατέστησε ὅλον τὸν οὐρανὸν κατακοσμῶν αὐτὸν μὲ τὴν χορείαν τῶν ἄστρων. Οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ σκυθρωπὴ ὄψις τοῦ οὐρανοῦ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν οἰκίαν λαμπρότητα.

Περὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώρισαν τὸ μυστήριον καὶ ὅτι ἐκουσίως τὸ ἠγνόησαν, καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τοὺς γνωρίσαντας καὶ μάλιστα τοὺς τελειωθέντας δι' ὁμολογίας.

12 Ἰ   Ἄλλὰ θὰ εἶπῃ κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν τὴν βλασφημίαν, ὅτι θὰ ἦτο εἰς τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὡς Θεοῦ νὰ καταστήσῃ ἀνωτέραν καὶ ἠπιωτέραν τὴν διάθεσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ ποία μέθοδος θὰ ἦτο καλύτερα, ποία προσπάθεια θὰ ἦτο ἀποτελεσματικωτέρα πρὸς σωφρονισμὸν τῶν κακῶν ἀπὸ τὴν κατ' εὐθείαν συνομιλίαν μὲ αὐτὸν; Δὲν ἐδίδασκεν ὁ ἴδιος, παρῶν καὶ βλεπόμενος, τὴν κοσμίαν διαγωγὴν; Ἐὰν λοιπὸν ἡ μὲ τὴν προσωπικὴν παρουσίαν διδαχὴ δὲν ὠφέλησε τίποτε, τί θὰ ὠφέ-
 2 λει ἂν ἀπουσίαζε καὶ δὲν ἠκούετο; Ποῖον λοιπὸν ὑπῆρξε

νετο ἐμπόδιον τῆς μακαριωτάτης διδασκαλίας; Ἡ τῶν ἀνθρώπων σκαιότης· ὅταν γὰρ τὰ καλῶς τε καὶ προσηκόντως παραγγελλόμενα πρὸς ὀργὴν λαμβάνωμεν, τηνικάδε τὸ νῆφον τῆς διανοίας ἀμαυροῦται. Τί δὲ ὅτι προσφιλὲς ἦν ἐκείνοις ἀμελεῖν τῶν προστάξεων καὶ ἀνορέκτους παρέχειν τὰς ἀκοᾶς τῷ τεθέντι νόμῳ; Εἰ γὰρ μὴ κατημέλουν, ἔσχον ἂν ἄξια τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀκροάσεως οὐ μόνον εἰς τὸ παραχρῆμα ἀλλ' εἰς τὸν μετέπειτα βίον, ὃς ἔστιν ἀληθῶς βίος· ὁ γὰρ τοι μισθὸς τοῦ τῷ Θεῷ πείθεσθαι ὁ ἀφθαρτος καὶ αἰδιος βίος, οὐ δυνατὸν ἀντιποιεῖσθαι τοῖς εἰδόσι τὸν Θεὸν καὶ τοῖς τὸν ἑαυτῶν βίον ζηλωτὸν παρεχομένοις καὶ οἷον παράδειγμα αἰώνιον τοῖς πρὸς ἄμιλλαν ζῆν προηρημένοις.

- ³ Διὰ τοῦτο οὖν ἡ διδασκαλία παρεδόθη τοῖς σοφοῖς, ἵν' ὅπερ ἂν ἐκεῖνοι παραγγέλλωσι, τοῦτο μετ' ἐπιμελείας ὑπὸ τῶν ὑπηκόων παραφυλάσσεται καθαρᾷ ψυχῇ ἀληθῆς τε ἢ καὶ βεβαία ἢ φυλακὴ τῆς κελεύσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐκ γὰρ τοι αὐτῆς καὶ τὸ πρὸς τὸν θάνατον ἀδεὲς ὑπὸ καθαρᾶς πίστεως καὶ εἰλικρινοῦς περὶ τὸν Θεὸν καθοσιώσεως φύεται ἀνθίσταται δὲ ζάλαις κοσμικαῖς, ἀνανταγωνίστῳ θείᾳ ἀρετῇ... πεφραγμένη πρὸς τὸ μαρτύριον· νικήσασα γοῦν ὑπὸ μεγαλοψυχίας τοὺς μεγίστους φόβους ἀξιούται στεφάνου παρ' αὐτοῦ, ᾧ γενναίως ἐμαρτύρησε. Καὶ οὐδὲν σεμνύνεται· ἐπίσταται γὰρ οἶμαι καὶ τοῦτο θεόθεν δεδῶσθαι πρὸς τὸ ὑποστῆναι καὶ πληρῶσαι προθύμως τὰ θεῖα προστάγματα. Διαδέχεται δὴ τόνδε τὸν βίον μνήμη διαρκῆς καὶ αἰώνιος δόξα μάλα εἰκότως, εἴπερ ὁ τε βίος σώφρων τοῦ μάρτυρος καὶ τῶν παραγγελλμάτων μνήμων, ἢ τε τελευτῇ πλήρης εὐρίσκεται μεγαλοψυχίας τε καὶ εὐγενείας. Ὑμνοὶ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ψαλτήρια καὶ εὐφημῖαι καὶ πρὸς τὸν
- ⁴
- ⁵ πάντων ἐπόπτην ἔπαινος. Καὶ τοιαύτη τις εὐχαριστίας

18α. Κενὸν τουλάχιστον δύο ἢ τριῶν λέξεων, π.χ. «ψυχὴ Ζήλω».

τὸ ἐμπόδιον τῆς μακαριωτάτης διδασκαλίας; Ἡ σκαιότης τῶν ἀνθρώπων. Διότι ὅταν δεχώμεθα ὠργισμένοι τὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καθῆκον ἀποβλέποντα διδάγματα, τότε ἡ νηφαλιότης τῆς διανοίας ἀμαυρῶνεται. Πράγματι τί ἦτο τὸ ὅτι ἐκεῖνοι προετίμων νὰ περιφρονοῦν τὰ προστάγματα καὶ νὰ παρέχουν ἀνορέκτως τὰς ἀκοάς εἰς τὸν τεθέντα νόμον; Διότι, ἂν δὲν ἡμέλουν δι' αὐτόν, θὰ ἐλάμβανον ἄξιον μισθὸν διὰ τὴν ἀκρόασιν, ὄχι μόνον εἰς τὸν ἄμεσον τότε χρόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μετέπειτα βίον, ὁ ὁποῖος εἶναι πράγματι ὁ ἀληθινὸς βίος. Διότι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν εἶναι ὁ ἀφθαρτος καὶ αἰδιος βίος, τὸν ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσουν οἱ γνωρίζοντες τὸν Θεὸν καὶ οἱ διάγοντες βίον ζηλευτὸν καὶ παρέχοντες αὐτὸν παράδειγμα αἰώνιον εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ διακρίνωνται εἰς ἀρετὴν.

- 3 Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ διδασκαλία παρεδόθη εἰς τοὺς σοφοὺς, οὕτως ὥστε ὅσα παραγγέλλουν ἐκεῖνοι νὰ φυλάσσωνται μὲ ἐπιμέλειαν εἰς καθαρὰν ψυχὴν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, εἶναι δὲ ἀληθῆς καὶ βεβαία ἡ τήρησις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Διότι πράγματι ἀπὸ αὐτὴν γεννᾶται καὶ ἡ ἀφοβία πρὸς τὸν θάνατον, ἡ ὁποία εἶναι καρπὸς καθαρᾶς πίστεως καὶ εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν. Ἀνθίσταται δὲ ἡ ψυχὴ εἰς κοσμικὰς θυέλλας, περιτειχισμένη μὲ ἀκαταγώνιστον ζῆλον θείας ἀρετῆς...^{18α} πρὸς τὸ μάρτύριον· νικήσασα λοιπὸν μὲ τὴν μεγαλοψυχίαν τοὺς μεγάλους φόβους ἀξιοῦται στέφανον ἀπὸ αὐτόν διὰ τὸν
- 4 ὁποῖον ἐμαρτύρησε γενναίως. Καὶ δὲν ὑπερηφανεύεται διὰ τοῦτο, διότι νομίζω ὅτι γνωρίζει ὅτι καὶ τοῦτο ἔχει δοθῆ θεόθεν, διὰ νὰ ὑποστῆ καὶ ἐκπληρῶση προθύμως τὰ θεῖα προστάγματα. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸν βίον τοῦτον διαρκῆς μνήμη καὶ αἰώνιος δόξα, πολὺ εὐλόγως δέ, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ βίος τοῦ μάρτυρος εἶναι σὺφρων καὶ εὐπειθῆς εἰς τὰ παραγγέλματα καὶ ἡ τελευταῖα εὐρίσκεται πλήρης μεγαλοψυχίας καὶ εὐγενείας. Καὶ ἔπειτα ἔρχονται ὕμνοι καὶ ψαλμοί, εὐφημῖαι καὶ ἔπαινος πρὸς τὸν ἐπόπτην τῶν
- 5 ὅλων Θεόν. Καὶ τελεῖται εἰς τιμὴν τῶν ἀνδρῶν τούτων

θυσία τοῖς ἀνδράσιν ἀποτελεῖται, ἀγνή μὲν αἵματος ἀγνή δὲ πάσης βίας, οὐδὲ μὴν ὄσμῃ λιβάνων ἐπιποθεῖται οὐδὲ πυρκαϊά, καθαρὸν δὲ φῶς ὅσον ἐξαρκέσαι τοῖς εὐχομένοις πρὸς ἔκλαμψιν, σωφρονέστατα δὲ πολλῶν καὶ τὰ συμπόσια πρὸς ἔλεον καὶ ἀνάκτησιν τῶν δεομένων ποιούμενα καὶ πρὸς βοήθειαν τῶν ἐκπεσόντων. Ἄπερ ἂν τις φορτικὰ εἶναι νομίζῃ, οὐ κατὰ τὴν θεῖαν καὶ μακαρίαν διδασκαλίαν φρονεῖ.

Ἔστι δὲ ἀναγκαῖα τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἡ διαφορὰ, καὶ ὅτι ἡ πρὸς τὸ καλὸν καὶ κακὸν ροπή τῶν ἀνθρώπων γνώμης ἐστίν, ὅθεν καὶ ἡ κρίσις ἀναγκαῖα καὶ εὐλογος.

13 1 Ἦδη δὲ τινες καὶ ἐν τῷ μέμφεσθαι τὸν Θεὸν νεανειεῦνται, τί δὴ ποτε βουλευθεῖς οὐ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῶν ὄντων φύσιν ἔτεκτήνατο, ἀλλὰ διαφορὰ καὶ τὰ πλεῖστα ἐναντία τὴν φύσιν ἐκέλευσεν ἀπογεννᾶν, ὅθεν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἡμετέρων ἡθῶν τε καὶ προαιρέσεων; Ἦν γὰρ ἴσως ἄμεινον, καὶ πρὸς τὸ πειθαρχεῖν τοῖς κελεύσμασι τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ βεβαιοῦσθαι τὴν καθ' ἐκάστου πίστιν, ὁμοτρόπους εἶναι πάντας ἀνθρώπους. Δυνατὴ δὲ καὶ ἡ 2 πρᾶξις ἅτε δὴ Θεοῦ. Οἱ ταῦτα λέγοντες εἰκόνασι μέμφεσθαι τῇ διακοσμήσει τῶν ὄλων καὶ τὴν νυκτερινὴν διαδοχὴν μὴ προσδέχεσθαι. Βούλεσθαι δὲ αἰεὶ τὸ ἡμερινὸν φῶς διαρκεῖν, καὶ ταῦτα τῆς ἀναπαύσεως οὔσης ἀναγκαίας, ἀγανακτεῖν τε πρὸς τοὺς ὠκεανοῦ καὶ γῆς ὄρους, μέμφεσθαι τε τὴν γῆν τοσαῦτα πρὸς χρῆσιν τῶν ἐπιγείων δωρουμένην, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλασσαν αἰτιᾶσθαι παντοδαπὴν τοῖς πλέουσι παρεχομένην πορείαν, καὶ καθάπαξ πάντας μιᾶς μορφῆς ἀξιοῦν εἶναι, ὕλας δὲ καὶ ὄρη τὸ σύνολον μηδ' ἀξιοῦν φαίνεσθαι, καὶ ὅλως πάντα τὰ διάφορα τῆς φύσεως ἀποτελέσματα σὺν ταῖς προση-

εὐχαριστήριος θυσία, χωρὶς αἷμα, χωρὶς οἰανδήποτε θίαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀπαιτεῖται ὄσμη λιβάνου καὶ πυρά, ἀλλὰ καθαρὸν φῶς, ὅσον ἐπαρκεῖ νὰ φέγγη εἰς τοὺς προσευχομένους, νηφαλιώτατα δὲ εἶναι καὶ τὰ συμπόσια τὰ ὁποῖα παρατίθενται ἀπὸ πολλοὺς ἐλεήμονας πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐνδεῶν καὶ πρὸς βοήθειαν τῶν ἐξορίστων. Ἄν κανεῖς νομίζῃ ὅτι τὰ συμπόσια αὐτὰ εἶναι φορτικά, δὲν σκέπτεται σύμφωνα μὲ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν διδασκαλίαν.

Ἔστιν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς κτίσεως διαφορὰ καὶ ὅτι ἡ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν ροπή προέρχεται ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν ἀνθρώπων, ἐξ οὗ καὶ ἡ κρίσις εἶναι ἀναγκαῖα καὶ εὐλογος.

- 13 1** Μερικοὶ μάλιστα τολμοῦν καὶ νὰ μέμφωνται τὸν Θεόν διὰ τοῦτο, διατί δηλαδὴ δὲν ἠθέλησε νὰ κατασκευάσῃ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν τῶν ὄντων, ἀλλὰ καθώρισεν ἡ φύσις νὰ γεννᾷ διάφορα ὄντα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντίθετα, ἐξ οὗ προέρχεται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἠθῶν καὶ προαιρέσεών μας; Διότι θὰ ἦτο καλύτερον, συνεχίζουσαν, ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, καὶ διὰ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν σταθεροποίησιν τῆς πίστεως ἐκάστου ἀτόμου, νὰ εἶναι ὁμότροποι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Θὰ ἦτο δὲ δυνατὴ καὶ αὕτη
- 2** ἡ πρᾶξις ἐφ' ὅσον ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν. Οἱ λέγοντες ταῦτα φαίνονται νὰ μέμφωνται καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν ὄλων, καὶ νὰ μὴ ἀποδέχωνται τὴν διαδοχὴν τῆς νυκτός, ἀλλὰ νὰ θέλουν νὰ συνεχίζεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ μάλιστα μολονότι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀνάπαυσις, νὰ ἀγανακτοῦν διὰ τὰ ὄρια μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, νὰ μέμφωνται δὲ τὴν γῆν διότι δωρίζει τόσον πολλὰ πρὸς χρῆσιν τῶν ἐπιγείων ζώων, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλασσαν νὰ κατηγοροῦν διότι παρέχει παντοειδῆ πορείαν εἰς τοὺς πλέοντας, καὶ γενικῶς νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶναι ὅλοι μιᾶς μορφῆς, νὰ μὴ δέχωνται δὲ καθόλου νὰ φαίνωνται δάση καὶ ὄρη, καὶ γενικῶς νὰ ἀναιροῦν ὅλα τὰ διαφορετικὰ ἀποτελέσματα

γορίαις αὐτῶν ἀναιρεῖν. Καὶ ταῦτα μὲν φανερῶς ἔω-
λα, τὸ δὲ τοὺς ἀνθρώπους πάντας ὁμοιοτρόπους εἶναι ἀ-
ξιοῦν, κομιδῇ γελοῖον, μηδὲ ἐννοεῖν, ὅτι οὐχ ἥπερ ἡ
τοῦ κόσμου διάταξις αὕτη καὶ τῶν κοσμικῶν, οὐδὲ τὰ
φυσικὰ τοῖς ἠθικοῖς ὁμοούσια, οὐδὲ τὰ τοῦ σώματος πα-
θήματα τοῖς τῆς ψυχῆς πάθει τὰ αὐτά.

- 3 Τὸν μὲν γὰρ σύμπαντα κόσμον ἐκ διαφόρων στοιχεί-
ων ὁ Θεὸς ἐτεκτήνατο· διαφόρων γὰρ οὐσῶν τῶν σω-
ματικῶν δυνάμεων διάφορα καὶ παντοδαπὰ πρὸς τὴν
χρῆσιν τοῦ κόσμου ἐπορίζετο ἐξ ἀνάγκης, εἶπερ πολλὰ
καὶ ἀναρίθμητα τῇ φύσει... πολλὰ δ' ὑπὸ θαλάσσης καὶ
ἀέρος συντελεῖται. Τὸν δὲ ἄνθρωπον λογικὸν ἐποίησεν
ζῶον γνῶσιν τ' αὐτῷ κακῶν καὶ ἀγαθῶν ἐδωρήσατο, ὅ-
πως τὰ μὲν φύγοι τὰ δὲ μεταδιώκοι, δούς τ' αὐτῷ τοι-
αύτης τινὸς σοφίας ἐπιτηδειότητα αὐτεξούσιον αὐτὸν
εἶασεν καὶ τὴν κρίσιν τῆς διατυπώσεως ἐπέτρεψε τοῦ
καθ' αὐτὸν βίου, καὶ ταῦτα ἐξ ἴσης πᾶσιν ἀνθρώποις.
Πόθεν οὖν τὸ διάφορον τῶν τρόπων; Ὅταν, οἴμαι, τοῦ
δωρηθέντος ἡμῖν ὑπὸ τῆς προνοίας ἀγαθοῦ καταμελῶ-
μεν, θυμῷ δὲ εἷξαντες ἢ ἐπιθυμία ἀντὶ τῶν βελτιόνων
4 τὰ χείρονα αἰρώμεθα. Ἐρεθίζει γὰρ οὐ μικρῶς ὁ θυμὸς,
βιάζεται δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία, καὶ τοὺς ἄφρονας ἐκτραχη-
λιάζουσιν, ὅταν τοῦ λόγου περιγένηται. Ἐπικρατήσαν-
τος δ' ἐκείνου πᾶς ὁ βίος μέτριος ἐπαίνου τε ἄξιος.
Συγκροτεῖται δ' οὖν, ἡνίκα δίκην ἀγαθοῦ τινος ἡνιό-
χου σπάση τὰς ἡνίας τῆς ἀτάκτου καὶ μανιώδους συνω-
ρίδος, ἐνθένδεν ἢ πίστις, καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια
δικαιοσύνη τε καὶ σωφροσύνη καὶ παντοίας ἀρετῆς εὐ-
δαιμονία συνέστη.

Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τοιαῦτα τὰ τῶν ψυχῶν κατορθώ-
ματα ἄγει πρὸς τὸν ὅσιον δικαστὴν αὐτὰς οὐ κριθησο-
μένας οὐδ' ἐπὶ τὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἔλεγχον ἀχθησο-
μένας ἀλλ' ἐπὶ τὰς τιμὰς, ἃς αὐτὸς ταῖς ἄριστα βεβιω-

τῆς φύσεως μαζί με τὰς ὀνομασίας αὐτῶν. Καί αὐτὰ μὲν εἶναι προφανῶς ἀνόητα καί εἶναι ἐντελῶς γελοῖον τὸ νὰ ἀξιοῦν νὰ εἶναι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὁμοίτροποι, νὰ μὴ κατανοοῦν δὲ ὅτι δὲν εἶναι καὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κόσμου ὁ χαρακτήρ ὁποῖος εἶναι ὁ τῆς διατάξεως τοῦ κόσμου οὔτε τὰ φυσικὰ ὁμοούσια μὲ τὰ ἠθικὰ οὔτε τὰ παθήματα τοῦ σώματος ἴδια μὲ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς.

- 3 Πράγματι ὁ Θεὸς τὸν μὲν κόσμον ὡς σύνολον κατεσκεύασεν ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα· διότι ἐφ' ὅσον αἱ σωματικαὶ δυνάμεις εἶναι διάφοροι, κατ' ἀνάγκην ἐπρομήθευσε διάφορα καὶ ποικίλα ἀγαθὰ πρὸς χρῆσιν τοῦ κόσμου, ἀφοῦ πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα εἶναι κατὰ τὴν φύσιν...¹⁸⁶, πολλὰ δὲ συντελοῦνται ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀέρα. Τὸν δὲ ἄνθρωπον ἔπλασε ζῶον λογικόν καὶ ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν γνῶσιν κακῶν καὶ ἀγαθῶν, οὔτως ὥστε τὰ μὲν πρῶτα νὰ ἀποφεύγη τὰ δὲ δεύτερα νὰ ἐπιδιώκη, δώσας δὲ εἰς αὐτὸν ἐπιτηδειότητα μιᾶς τοιαύτης σοφίας τὸν ἄφηνεν αὐτεξούσιον καὶ τοῦ ἐπέτρεψε τὴν κρίσιν περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς διαγωγῆς του, ταῦτα δὲ ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται ἡ διαφορὰ τῶν τρόπων; Τοῦτο συμβαίνει, νομίζω, ὅταν παραμελῶμεν τὸ δωρηθὲν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν καὶ καταλαμβανόμενοι ἀπὸ θυμὸν ἢ ἐπιθυμίαν ἀντὶ τῶν καλυτέρων ἐκλέγωμεν τὰ χειρότερα. Διότι ὁ θυμὸς ἐρεθίζει ὄχι ὀλίγον, βιάζει δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία καί, ὅταν ἐπιβληθοῦν εἰς τὸ λογικόν, ἐκτραχηλιάζουν. Ὅταν ὁμως ἐπικρατήσῃ ὁ λόγος, ὁλος ὁ βίος εἶναι σώφρων καὶ ἄξιος ἐπαίνου. Ὅταν δὲ ὡς ἀγαθὸς ἠνίοχος σύρῃ τὰ λουριά τοῦ ἀτάκτου καὶ μανιακοῦ ζεύγους, τότε συγκροτεῖται ἡ πίστις καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ ὁ πλοῦτος παντοειδοῦς ἀρετῆς.

Αὐτὰ δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα κατορθώματα τῶν ψυχῶν ὀδηγοῦν πρὸς τὸν ὄσιον δικαστήν, ὄχι διὰ νὰ κριθοῦν αὐταὶ οὔτε διὰ νὰ ἀχθοῦν πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀδηγηθοῦν εἰς τὰς τιμὰς τὰς ὁποίας ὑπεσχέ-

κυίαις προϋπέσχετο. Τὰς δ' ἀκαθάρτους καὶ σωματικῶν ἡδονῶν ἐμφορηθείσας ὠθεῖ βία ὀδυρομένας ἐπὶ τὴν προσήκουσαν δίκην ἢ τιμωρία ἐπὶ τέλος ἄγουσα καὶ ἐκδικάζουσα τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ ἀπόφασιν. Ἐνθα μένει μὲν αὐτὰς ἄσβεστόν τι καὶ ἀκατάπαυστον πῦρ, μένει δὲ ἀπόκρημνόν τε καὶ κατηρεφὲς βάραθρον. Ἄσεβες δὲ καὶ τὸ ἐνθύμημα τῶν πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων ἀπεχθανομένων, μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν πάντων
 5 χρημάτων εἶναι θελόντων. Ἄδικον ἄρα τοῖς δυσσεβέσιν εἶναι δοκεῖ τὰ τίμια τῶν ὑποδεεστέρων προτιμᾶσθαι καὶ τὴν ἀθάνατον φύσιν πλεονεκτεῖν τῶν φθαρτῶν καὶ ἐπιγείων ζώων μακαριότητι, ὅσω σεμνοτέρα τε καὶ θειότερα τυγχάνει οὐσα. Καὶ τῆς θείας ἀγαθότητος οὐκ ἄμοιρον τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς πάντων οὐδ' ὡς ἔτυχε, μόνων δὲ τῶν τὴν θείαν φύσιν ἐξιχνευσάντων καὶ τὸ προηγούμενον ἐπιτήδευμα τοῦ βίου προελομένων τὴν τῶν θείων ἐπίγνωσιν.

“Οτι ἀπείρως ἢ κτιστὴ φύσις ἀπὸ τῆς ἀκτίστου οὐσίας ἀφέστηκεν, πλησίον δὲ αὐτῆς τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ ὁ ἄνθρωπος γίνεται.

- 14 ¹ Τὰ γε μὴν ἐκ γενεᾶς τοῖς αἰδίοις συγκρίνειν μαρία ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἢ τελεωτάτη. Τῶν μὲν γὰρ οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος, τὰ δ', ἅτε φύντα καὶ γενόμενα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τε εἶναι καὶ ζῆν ἐν χρόνῳ τινὶ λαβόντα, ἀκολούθως καὶ τελευτὴν ἐξ ἀνάγκης ἔχει. Τὰ δὲ γενόμενα τῷ κελεύσαντι γεννηθῆναι αὐτὰ πῶς ἂν ἐξισάζοιτο; Εἰ γὰρ ὅμοια ταῦτα ἐκείνῳ, οὐδὲ πρόσταξις τοῦ γεννᾶσθαι προσηκόντως ἂν ἐκείνου νομίζοιτο. Ἄλλ' ἐκείνῳ μὲν οὐδ' ἂν τὰ οὐράνια συγκριθῆι, ὥσπερ οὐδ' ὁ αἰσθητὸς κόσμος τῷ νοητῷ οὐδ' αἱ εἰκόνες τοῖς παραδείγμασιν.
- 2 Ἡ δὲ σύγχυσις τῶν πάντων πῶς οὐ γελοῖον, ἀποκρυπτομένης τῆς τοῦ θεοῦ τιμιότητος τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ γε θηρία συγκρίσει; Ἐφεις δὲ δυναστεί-

θη αὐτὸς εἰς ὄσους ἔζησαν ἄριστα. Τὰς δὲ ἀκαθάρτους καὶ πλήρεις σωματικῶν ἡδονῶν ὠθεῖ βιαίως ὀδυρομένας πρὸς τὴν προσήκουσαν δίκην ἢ τιμωρία, φέρουσα αὐτὰς εἰς τὸ τέλος καὶ ἐκτελοῦσα τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ τὰς ἀναμένει ἄσβεστον καὶ ἀκατάπαυστον πῦρ, τὰς ἀναμένει ἐπίσης ἀπότρομον καὶ κατηφορικὸν βάραθρον. Ἄσεβῆς δὲ εἶναι καὶ ἡ σκέψις ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀπεχθάνονται τὴν διαφοροποίησιν τῶν ὄντων καὶ θέλουν
 5 νὰ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀξία ὄλων τῶν πραγμάτων. Φαίνεται πρᾶγματι εἰς τοὺς δυσσεβεῖς ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ προτιμῶνται τὰ πολῦτιμα ἀπὸ τὰ κατώτερα καὶ νὰ πλεονεκτῆ εἰς μακαριότητα ἢ ἀθάνατος φύσις ἀπὸ τὰ φθαρτὰ καὶ ἐπίγεια ζῶα, καθ' ὅσον εἶναι σπουδαιότερα καὶ θειότερα. Τὸ ἀνθρώπινον γένος βεβαίως δὲν εἶναι ἴμοιον τῆς θείας ἀγαθότητος, ὄχι ὅμως ὅλοι γενικῶς καὶ χωρὶς διακρίσιν, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐξιχνίασαν τὴν θείαν φύσιν καὶ ὡς πρωτίστην ἀσχολίαν τοῦ βίου ἐπέλεξαν τὴν ἐπίγνωσιν τῶν θείων.

Ἔστι ἡ κτιστὴ φύσις ἀπέχει ἀπείρως ἀπὸ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν, πλησιάζει δὲ ταύτην ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ ἐναρέτου βίου.

14 1 Εἶναι βεβαίως πρᾶγματι ἐσχάτη μανία νὰ συγκρίνωμεν τὰ κτιστὰ μὲ τὰ αἰδία. Διότι ἐκεῖνα μὲν δὲν ἔχουν οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, αὐτὰ δέ, ὡς γεννηθέντα καὶ γινόμενα καὶ λαβόντα τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς ἐν χρόνῳ, ἔχουν κατ' ἀκολουθίαν ἀναγκαίως καὶ τέλος. Τὰ δὲ γινόμενα πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξισωθοῦν μὲ τὸν διαστάξαντα νὰ γίνουιν; Διότι ἂν ταῦτα ἦσαν ὅμοια, δὲν θὰ ἀπεδίδοτο δικαίως οὔτε ἡ πρόσταξις τῆς γενέσεως εἰς ἐκεῖνον. Ἄλλὰ μὲ ἐκεῖνον μὲν οὔτε κἂν τὰ οὐράνια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγκριθοῦν, ὅπως οὔτε ὁ αἰσθητὸς κόσμος μὲ τὸν νοητὸν οὔτε αἱ εἰκόνες μὲ τὰ
 2 παραδείγματα. Πῶς δὲ δὲν εἶναι γελοῖον ἢ σύγχυσις ὄλων τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ θη-

ας ἀντιρρόπου Θεοῦ δυναστεία πῶς οὐ μαινομένων ἐστὶν ἀνθρώπων ἀπεστραμμένων τε τὸν σῶφρονα καὶ ἐνῶρετον βίον; Εἰ γὰρ ὅλως τῆς θείας εὐτυχίας ἀντιποιούμεθα, χρὴ τὸν βίον διάγειν κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ κέλευσιν. Οὕτω γὰρ ἐν μοναῖς ἀθανάτοις καὶ ἀγήροσι κρείσσους πάσης εἰμαρμένης διάξομεν τὸν βίον, κατὰ τὸν ὑπὸ Θεοῦ νόμον ὀρισθέντα βιώσαντες. Μόνη γὰρ ἀντίρροπος Θεοῦ δυνάμεως ἀνθρωπίνη δύναμις ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἄδολος πρὸς τὸν Θεὸν λατρεία καὶ ἢ εἰς αὐτὸν ἐπιστροφή, θεωρία τε καὶ μάθησις τῶν ἀρεσκόντων τῷ κρείττονι, καὶ τὸ μὴ εἰς γῆν νενευκέναι ἀλλ' ὅση δύναμις τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ ὀρθιά τε καὶ ὑψηλὰ ἀναβιβάζειν· ἐκ γὰρ τοι τῆς ἐπιτηδεύσεως ταύτης τὸ νικᾶν ἀντὶ πολλῶν ἀγαθῶν, φησί, περιγίγνεται. Ἡ τοίνυν αἰτία τῆς τῶν ὄντων διαφορᾶς κατὰ τε τὴν ἀξίαν καὶ ἐν τῇ τοῦ δύνασθαι παραλλαγῇ τοῦτον ἔχει τὸν λόγον, ὃ πείθονται μὲν οἱ εὖ φρονοῦντες καὶ εὐχαριστοῦσιν ἔξαισίως, οἱ δ' ἀχαριστοῦντες ἠλίθιοι τὴν ἀξίαν τῆς ὑπερηφανίας κομίζονται τιμωρίαν.

“Ὅσα ὁ σωτὴρ ἐδίδαξε καὶ ἐθαυματούργησε καὶ τοὺς ἀνασχομένους ὠφέλησεν.

15 1 Καὶ μὴν ὁ τοῦ Θεοῦ παρακαλεῖ παῖς πρὸς τὴν ἀρετὴν ἅπαντας, διδάσκαλον ἑαυτὸν τοῖς εὖ φρονοῦσιν τῶν τοῦ πατρὸς παραγγελμάτων καθιστᾶς· εἰ μὴ ἄρα λανθάνομεν ἑαυτοὺς κακῶς ἀγνοοῦντες, ὅτι διὰ τὸ ἡμῖν συμφέρον τουτέστιν διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων μακαριότητα τὴν γῆν περιενόστησε, καὶ καλέσας ὡς ἑαυτὸν τοὺς ἀρίστους τῶν τηνικαῦτα βιωφελῆ παιδείαν ἐπαίδευσε, σῶφρονος βίου φάρμακον, πίστιν καὶ δικαιοσύνην, αὐτοὺς ἐκδιδάξας ἀντικρυς τοῦ ἐκ τῆς ἀντικειμένης φύσεως φθόνου, ὃ δελεάζειν καὶ ἐξαπατᾶν τοὺς ἀπείρους 2 προσφιλές. Τοιγαροῦν νοσοῦντας μὲν ἐπεσκέπτετο, ἀρρώστους δὲ τῶν περιεχόντων κακῶν ἐκούφιζε, παρε-

ρία; Ἡ δὲ ἐπιθυμία δυνάμεως ἀντιρρόπου πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ πῶς δὲν εἶναι ἴδιον μαινομένων ἀνθρώπων καὶ ἀποξενωμένων ἀπὸ τὸν σῶφρονα καὶ ἐνάρετον βίον; Ἐάν πράγματι ἐπιζητῶμεν καθόλου τὴν θεϊαν εὐτυχίαν, πρέπει νὰ διάγωμεν κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ. Διότι τότε ζήσαντες κατὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισθέντας νόμους, θὰ διέλθωμεν τὸν βίον εἰς ἀθανάτους καὶ ³ ἀγεράστους κατοικίας. Μόνη δὲ ἀνθρωπίνη δύναμις ἀντίρροπος τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ εἰλικρινῆς καὶ ἄδολος πρὸς τὸν Θεὸν λατρεία καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν στροφή καὶ θεωρία, ἡ μάθησις τῶν ἀρεσκόντων εἰς τὸν ὑψιστον καὶ ἡ ἀποφυγὴ νεύσεως πρὸς τὴν γῆν, ἀνύψωσις τῆς διανοίας πρὸς τὰ ὄρθια καὶ τὰ ὑψηλὰ μέ ὄλην τὴν δύναμιν. Διότι ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔργον, ὅπως λέγει, προέρχεται ἡ νίκη ἔναντι πολλῶν ἀγαθῶν⁹. Ἡ αἰτία λοιπὸν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν ὄντων κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν εἶναι αὕτη τὴν ὁποίαν ἐξέθεσα, ὅτι οἱ μὲν σῶφρονες πείθονται μὲ εὐχαριστίαν καὶ χαράν, οἱ δὲ ἀχάριστοι ἠλίθιοι ἐπισύρουν τιμωρίαν ἀξίαν τῆς ὑπερηφανίας των.

Περὶ τῆς διδαχῆς καὶ θαυματουργίας τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ὠφελείας πρὸς τοὺς ἀποδεχομένους αὐτὸν.

15 1 Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ προσκαλεῖ ὅλους πρὸς τὴν ἀρετὴν, καθιστῶν ἑαυτὸν διδάσκαλον τῶν συνετῶν ἀνθρώπων περὶ τῶν παραγγελμάτων τοῦ Πατρὸς· ἐκτὸς ἐάν ἀπατῶμεν ἑαυτοὺς καὶ ἀγνοοῦμεν δεινῶς, ὅτι διὰ τὸ συμφέρον μας, δηλαδὴ διὰ τὴν μακαριότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν γῆν καὶ ὅτι προσκαλέσας πλησίον τοὺς ἀρίστους τῶν τότε ἀνδρῶν τοὺς κατήρτισεν εἰς χρῆσιμον παιδείαν, διδάξας αὐτοὺς πίστιν καὶ δικαιοσύνην, αἱ ὁποῖαι εἶναι φάρμακον τοῦ σῶφρονος βίου, ἀντίδοτον εἰς τὸν ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴν φύσιν προερχόμενον φθόνον, τοῦ ὁποίου χαρὰ εἶναι νὰ δελεάζῃ καὶ ἐξαπατᾷ τοὺς ἀ-
² πείρους. Οὕτω ἐπεσκέπτετο τοὺς ἀσθενεῖς, ἀνεκούφιζε τοὺς ἀρρώστους ἀπὸ τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα τοὺς ἐταλαιπώ-

μυθεῖτο δὲ καὶ τοὺς εἰς τοῦσχατον πενίας τε καὶ ἀπορίας προβεβηκότας, ἐπὴναι δὲ τὸ μετὰ λόγου τῆς φρονήσεως μέτριον, φέρειν τε γενναίως καὶ ἀνεξικάκως παντοίαν μὲν ὕβριν παντοίαν δὲ καταφρόνησιν προσέταξε, διδάσκων ἐπίσκεψίν τινα τοῦ πατρὸς εἶναι τοιαύτην, ὥστε αἰεὶ νικᾶν τοὺς μεγαλοψύχως φέροντας τὰ προσπίπτοντα. Ταύτην γὰρ ὑπερφυῶς ἐξοχωτάτην ἰσχὺν εἶναι διεβεβαιούτο, στερρότητα διανοίας μετὰ φιλοσοφίας, ἣτις ἐστὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσις, ἐθίζουσα καὶ τοὺς μετὰ δικαιοσύνης πλουτοῦντας κοινωεῖν τῶν παρόντων τοῖς πενιχροτέροις φιланθρώπων δισνεμήσει, δυναστείαν παντὶ τρόπῳ κωλύων, δεικνύς τε ὅτι, ὥσπερ μετρίοις προσῆλθεν, οὕτω μετρίους καταλείψει τοὺς ἀφέντας χαριζόμενος, καὶ ὅτι τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει τὸ προοίμιον τοῦ ζῆν ἀπὸ τε ἐνδείας καὶ γυμνότητος, καὶ ἡ τελευταία ὡσαύτως εἰς ἐνδειαν ἀποτελευτᾷ καὶ γυμνότητα, μόνην φάσκων εἶναι πάσης ἀξίαν ἐπιμελείας τὴν ἀρετὴν. Ταύτην οὖν χρῆναι παρήγγειλε τιμᾶν, ὡς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ τῆς ἀρίστης ἀρετῆς οἶακι καθιδρυμένην, ἀσκεῖν δ' ἐξαιρέτως εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην καὶ ἡμερότητα. Ταύτην γὰρ εἶναι τὴν μέθοδον ἀντιτεταγμένην παντὶ τῷ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν κλύδωνι.

Τοιγάρτοι τούτοις αὐτοῖς κατὰ τούτων παραπλησίοις πλείοσι παραγγέλμασι τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν κατηχήσας, ἵνα μὴ μόνον παραγγελίαις ρηταῖς ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν ὠφελιμωτάτην ἐπιτήδευσιν μετέλθοιεν, ἦγεν αὐτοὺς ἡγεμονεύων διὰ μακρᾶς τινος καὶ ἀοικήτου πορείας ἀνύδρου τε καὶ διακεκαυμένης ψάμμου. Ἦγεῖτο δὲ καὶ διὰ κυμάτων μαινομένης θαλάττης ὑπὸ τε ἀνέμων ἀγριωθείσης καὶ ἀντεῖχε τὰ κύματα φέροντα ἀντιτύπως Θεοῦ τε καὶ δικαίων ἀνδρῶν πορευομένων ἵχνη.

3 Τοιαύτη δὴ καὶ τσαύτη πείρα δοκιμάσας τὴν πίστιν

ρουν, παρηγόρει δὲ καὶ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον πενίας καὶ ἀπορίας, ἐπὶ τὴν μετὰ λόγον μετριοφροσύνην, προσέτασσε νὰ βαστάζουν μὲ γενναιότητα καὶ ἀνεξικακίαν παντὸς εἴδους ὕβριν καὶ παντὸς εἴδους καταφρόνησιν, διδάσκων ὅτι τοιαῦτα πράγματα ἀποτελοῦν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατρὸς, ὥστε νὰ νικοῦν πάντοτε οἱ ὑποφέροντες μεγαλοψύχως τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα τοὺς εὐρίσκουν. Τοὺς διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ ἐξοχωτάτη δύναμις ὄλων εἶναι αὕτη, ἡ σταθερότης διανοίας μαζὶ μὲ τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποῖα εἶναι γνῶσις τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἐθίζουσα καὶ τοὺς μετὰ δικαιοσύνης πλουτοῦντας νὰ διαμοιράζωνται τὰ ἀγαθὰ των μὲ τοὺς πτωχοτέρους κατὰ φιλάνθρωπον διάθεσιν, ἐμποδίζων μὲ κάθε τρόπον τὴν τυραννίαν καὶ δεικνύων ὅτι, ὅπως αὐτὸς ἐπλησίασε τοὺς ταπεινοὺς, οὕτω χωριζόμενος θὰ ἐγκαταλείψῃ μετρίως τοὺς ἀφήνοντας²⁹, καὶ ὅτι εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων τὸ προοίμιον εἶναι νὰ ζοῦν ἐνδεεῖς καὶ γυμνοὶ καὶ τὸ τέλος ἐπίσης καταλήγει εἰς ἐνδειαν καὶ γυμνότητα, λέγων ὅτι μόνον ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀξία πάσης ἐπιμελείας. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἀρετὴν παρηγγείλεν ὅτι πρέπει νὰ τιμοῦν, καθ' ὅσον ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς εἶναι ἐγκατεστημένη εἰς τὸ τιμόνι τῆς ἀρίστης ἀρετῆς, νὰ ἀσκοῦν δὲ ἐξαιρέτως τὴν εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην καὶ ἡμερότητα. Διότι, ὅπως εἶπεν, αὕτη εἶναι ἡ μέθοδος ἡ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀντιτάσσεται εἰς ὄλην τὴν θύελλαν, τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὸν βίον ἡμῶν.

Κατηχήσας λοιπὸν τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν μὲ αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα παραπλήσια παραγγέλματα, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἐπιδίδωνται εἰς τὴν ὠφελιμωτάτην ἀσχολίαν μόνον μὲ τὰ λόγια ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργον, τοὺς ὠδήγησε διὰ μακρᾶς καὶ ἀκατοικήτου ὁδοῦ, ἀνύδρου καὶ καυτῆς ἄμμου. Τοὺς ὠδήγησε δὲ καὶ διὰ μέσου κυμάτων μαινομένης καὶ ἀγριευμένης ἀπὸ τοὺς ἀνέμους θαλάσσης, ἐνῶ τὰ κύματα ἀντειχάν νὰ βαστάσουν τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δικαίων ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι ἐβάδιζον σταθερῶς. Δοκιμάσας λοιπὸν τὴν πίστιν τῶν εἰς αὐτὸν εὐπειθῶν ἀνθρώ-

τῶν ὑπηκόων δῆμων παρεσκεύαζεν αὐτοὺς οὐ μόνον τῶν δεινῶν τε καὶ φοβερῶν καταφρονητάς, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος γνησιωτάτους μαθητάς. Καὶ δὴ ποτε λίαν εἷξαντα θυμῷ τινα τῶν ἐταίρων καθαπτόμενος λόγοις κατέστειλεν· ἐτύγχανε δ' ἐκεῖνος ξιφήρητινὰ ἐπιφοιτῶντα ἑαυτῷ ξίφει πειρώμενος ἀμύνεσθαι, ὡς μὴ παρούσης αὐτῷ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπικουρίας· τοῦτον δὴ μένειν κατὰ σχολὴν ἐκέλευσε καὶ μεθιέναι τὸ ξίφος, ἐγκαλῶν ὡς ἀπελπίσαντι τῆς πρὸς αὐτὸν καταφυγῆς νομοθετῶν δὲ διαρρήδην πάντα τὸν ἀδίκων χειρῶν κατάρξαντα ἢ πρὸς τὸν καταρξάμενον ἀδικεῖν ἐπιχειρήσαντα ξίφει τε χρησάμενον ἀπολείσθαι βιαίως. Ἡδε ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἡ οὐράνιος σοφία, αἰρεῖσθαι τὸ ἀδικεῖσθαι πρὸ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ γενομένης ἀνάγκης ἐτοίμως ἔχειν κακῶς πάσχειν μᾶλλον ἢ ποιεῖν· μεγίστου γὰρ ὄντος τοῦ ἀδικεῖν κακοῦ, οὐχ ὁ ἀδικούμενος ἀλλ' ὁ ἀδικῶν τῇ μεγίστῃ περιβέβληται τιμωρία. Τῷ δ' ὑπηκόῳ τοῦ Θεοῦ ἐξῆν μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀδικεῖσθαι, θαρρήσαντι τῇ προστασίᾳ τοῦ παρόντος καὶ ἐπικουροῦντος αἰεὶ Θεοῦ πρὸς τὸ μηδένα τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ βλαβῆναι.

Πῶς δ' ἂν αὐτὸς ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα συνεβούλευσεν, εἰ οἷον παραιτησάμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ᾤθηθαι δεῖν αὐτὸς ἑαυτῷ βοηθεῖν, μάχη δ' ἦν μεταξὺ δυοῖν καὶ ἀμφίβολον τὸ τῆς νίκης, οὐδείς δ' εὖ φρονῶν τὰ ἀμφίβολα πρὸ τῶν ἀραρότων προαιρεῖται. Πῶς δὲ ἔμελλε περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ παρουσίας καὶ βοηθείας ἀμφιβάλλειν ὁ τοσοῦτων μὲν ἐν πείρᾳ γενόμενος κινδύνων αἰεὶ δ' εὐχερῶς ρυσθεὶς ἀπὸ τῶν δεινῶν μόνῳ Θεοῦ νεύματι, ὁ διὰ θαλάσσης ὁδοιπορήσας παραγγέλματι τοῦ σωτῆρος καταστορεσθείσης καὶ στερεὰν παρασχομένης ὁδὸν
5 τοῖς διαποντίοις δῆμοις; Αὕτη γὰρ οἶμαι προφανῆς ὑ-

21. Βλ. Ματθ. 26, 51 ἐέ. Εἶναι ὁ Πέτρος, ὁ ὁποῖος ἀπέκοψε τὸ οὖς τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως.

πων τούς κατήρτισεν ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ καταφρο-
νοῦν τὰ δεινὰ καὶ φοβερὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ
νὰ εἶναι γνησιώτατοι μαθηταὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος. Κά-
ποτε μάλιστα, ὅταν κάποιος ἀπὸ τούς φίλους παρεδόθη
εἰς τὸν θυμόν, τὸν καθυσύχασε μὲ ἐπιτιμητικούς λόγους²¹.
Συνέβη δὲ τοῦτο, ὅταν ἐκεῖνος ἐπεχείρησε νὰ ἀμυνθῆ
μὲ τὸ ξίφος ἐναντίον ἐνός ξιφοφόρου ὃ ὁποῖος ἐπετέθη
κατ' αὐτοῦ, ὡσάν νὰ μὴ ἦτο εἰς αὐτὸν παροῦσα ἡ βοήθεια
τοῦ Σωτῆρος. Τοῦτον λοιπὸν διέταξε νὰ μείνη ἄδρανῆς
καὶ νὰ βάλῃ εἰς τὴν θήκην τὸ ξίφος, κατηγορῶν ὅτι ἀπηλ-
πίσθη ἀπὸ τὴν εἰς αὐτὸν καταφυγὴν καὶ παραγγέλλων
φανερὰ ὅτι, ὅποιος ἤρχισε πρῶτος χειρῶν ἀδίκων ἢ ἐπε-
τέθη ἐναντίον ἐνός ὃ ὁποῖος ἔκαμε πρῶτος ἀρχὴν καὶ
4 ἐχρησιμοποίησε ξίφος, θὰ ἀπολεσθῆ βιαίως. Αὕτη εἶναι
πράγματι ἡ οὐράνιος σοφία, τὸ νὰ προτιμᾶ κανεὶς νὰ
ἀδικῆται ἀπὸ τὸ νὰ ἀδικῆ καὶ εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης νὰ
εἶναι ἔτοιμος νὰ κακοποιηθῆ, μᾶλλον παρὰ νὰ κακοποιήσῃ.
Διότι, ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν εἶναι μέγιστον κακόν, μὲ τὴν με-
γίστην τιμωρίαν περιβάλλεται ὄχι ὁ ἀδικούμενος ἀλλὰ ὁ
ἀδικῶν, ἐνῶ ὁ πιστὸς εἰς τὸν Θεὸν δύναται νὰ ἀποφύγῃ
τόσον τὸ ἀδικεῖν ὅσον καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, ἀφοῦ θαρρήσῃ
εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πάντοτε παρόντος καὶ ἐπικου-
ρουῦντος Θεοῦ, διὰ νὰ μὴ ζημιωθῆ κανεὶς ἀπὸ τούς ὑπη-
κούς του.

Πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ συμβουλεύσῃ κάποιος ἑαυτὸν τὰ
κάλλιστα, ἐὰν παραιτούμενος τρόπον τινὰ ἀπὸ τὴν βοή-
θειαν τοῦ Θεοῦ ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε νὰ βοηθήσῃ αὐτὸς
ἑαυτὸν, ἦτο δὲ μάχη μεταξύ δύο καὶ ἡ νίκη ἦτο ἀμφίβο-
λος; Κανεὶς φρόνιμος δὲν προτιμᾶ τὰ ἀμφίβολα ἀπὸ τὰ
εὐκταῖα. Πῶς δὲ ἐπρόκειτο νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς πα-
ρουσίας καὶ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ ὁ δοκιμάσας προσω-
πικῶς τῶσους κινδύνους πάντοτε δὲ εὐχερῶς σωθεὶς
ἀπὸ τὰ δεινὰ μὲ μόνον τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ὁδοιπορή-
σας μὲ τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς θαλάσσης
ὑποχωρησάσης καὶ παρουσιασάσης στερεὸν δρόμον εἰς
5 τούς διαπερῶντας λαούς; Τοῦτο εἶναι βεβαία ἀποβάθρα

ποβάθρα πίστεως καὶ θεμέλιος οὗτος πεποιθήσεως, ἡνίκα ἂν τὰ θαυμαστὰ ταῦτα καὶ ἄπιστα γινόμενα καὶ ἐπιτελούμενα ἱστορῶμεν τῇ τοῦ προνοῦντος κελεύσει. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ μὴ μεταμέλειν ἐπὶ τῇ πίστει παραγίνεται, ἡνίκα ἂν τις προσπίπτῃ πείρα κακῶν, καὶ τὸ ἄτρεπτον ἔχειν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα· ταύτης γὰρ τῆς ἕξεως ἐγγενομένης τῇ ψυχῇ, ἴδρυται κατὰ τὴν διάνοιαν ὁ Θεός· ἀήττητος δ' οὗτος, οὐδὲ ἡ ψυχὴ ἄρα τὸ ἀήττητον ἔχουσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς διάνοιαν ὑπὸ τῶν περιεστώτων κακῶν κρατηθήσεται. Πείρα δὲ τοῦτο μαθήκαμεν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ νίκης, ὅς τὴν ὑπὲρ τῶν πάντων πρόνοιαν ποιούμενος ὑπὸ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀδικίας ἐμπαροινηθεὶς, μηδεμίαν ἐκ τοῦ παθήματος καρπωσάμενος βλάβην, μέγιστα νικητήρια καὶ αἰδιόν τινα στέφανον κατὰ τῆς πονηρίας ἀνεδήσατο, ἐπὶ τέλος μὲν ἀγαγὼν τὴν προαίρεσιν τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ στοργῆς τῆς περὶ τοὺς δικαίους, συντρίψας δὲ τὴν τῶν ἀδικῶν τε καὶ ἀσεβῶν ὤμότητα.

Τὴν Χριστοῦ παρουσίαν προειρηθῆναι μὲν τοῖς προφήταις, ἐπὶ καταστροφῇ δὲ τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰδωλικῶν γενέσθαι πόλεων.

16 1 Ἄλλὰ τὸ μὲν πάθημα ἐκείνου ὑπὸ τῶν προφητῶν ἤδη προκεκήρυκτο, προκεκήρυκτο δὲ καὶ ἡ σωματικὴ γένεσις αὐτοῦ, προείρητο δὲ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐνσωματώσεως, φανερὰ δ' ἦν καὶ ἡ αἰτία τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, ὅπως τὰ ἐκ τῆς ἀδικίας τε καὶ ἀκολασίας ἐκφύοντα γεννήματα, λυμαινόμενα τοῖς δικαίοις ἔργοις καὶ τρόποις, ἀναιρεθείη, πᾶσα δὲ ἡ οἰκουμένη φρονήσεως τε καὶ σωφροσύνης μετάσχοι, ἐπικρατήσαντος σχεδὸν ἐν ταῖς πάντων ψυχαῖς τοῦ θεσπισθέντος ὑπὸ τοῦ σωτήρος νόμου, καὶ θεοσεβείας μὲν ρωσθείσης, δεισιδαιμονίας δὲ ἐξαλειφθείσης, δι' ἣν οὐ μόνον ἀλόγων ζώων σφαγαί, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνων ἱερατευμάτων θυσίαι καὶ ἐναγῆ μιάσματα βωμῶν ἐπενοήθη, κατὰ τε Αἰγυπτίους

πίστεως καὶ θεμέλιον πεποθήσεως, ὅτι μὲ τὴν ἐντολήν τοῦ προνοούντος Θεοῦ διηγούμεθα τὰ θαυμαστὰ καὶ ἀπίστευτα αὐτὰ γεγονότα καὶ κατορθώματα. Ἀπὸ αὐτὰ δὲ προέρχεται καὶ ἡ ἰκανότης νὰ μὴ μεταμελῆται διὰ τὴν πίστιν, ὅταν περιπίπτῃ κανεὶς εἰς δοκιμασίας, καὶ ἡ διατήρησις ἀτρέπτου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδος· ὅταν δὲ ριζώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆ ἡ διάθεσις, ἐγκαθίσταται εἰς τὴν διάνοιαν ὁ Θεός· εἶναι δὲ οὗτος ἀήττητος καὶ ἐπομένως ἡ ψυχὴ, ἔχουσα τὸ ἀήττητον εἰς τὴν διάνοιάν της, δὲν θὰ νικηθῇ ἀπὸ τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὴν κακὰ. Ἐμάθομεν δὲ τοῦτο ἐκ πείρας ἀπὸ τὴν νίκην τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πρόνοιάν του ὑπὲρ τῶν πάντων, ὑβρισθεὶς ὑπὸ τῆς ἀδικίας τῶν ἀσεβῶν, χωρὶς νὰ ὑποστῇ καμμίαν βλάβην ἀπὸ τὸ πάθημα, ἐκέρδισε σπουδαίαν νίκην καὶ αἰδίου στέφανον κατὰ τῆς πονηρίας. Οὕτως ἐπραγματοποίησε μέχρι τέλους τὴν πρόθεσιν τῆς προνοίας του καὶ τῆς στοργῆς διὰ τοὺς δικαίους, συνέτριψε δὲ τὴν σκληρότητα τῶν ἀδίκων καὶ ἀσεβῶν.

ἽΟτι ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ προελέχθη μὲν ἀπὸ τοὺς προφήτας, προωρίζετο δὲ διὰ τὴν καταστροφήν τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰδωλολατρικῶν πόλεων.

16 1 Ἀλλὰ τὸ μὲν πάθος ἐκείνου εἶχε προαγγελθῆ ἤδη ὑπὸ τῶν προφητῶν, εἶχε δὲ προκηρυχθῆ καὶ ἡ σωματικὴ γέννησις αὐτοῦ, ὅπως ἐπίσης εἶχε προλεχθῆ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐνσωματώσεως. Καὶ ἦτο προφανῆς ἡ αἰτία τῆς ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ, νὰ ἀναιρεθοῦν δηλαδὴ τὰ ἀπὸ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀκολασίαν προκληθέντα γεννήματα, τὰ ὁποῖα λυμαίνονται τὰ δίκαια ἔργα καὶ τοὺς δικαίους τρόπους, νὰ μετὰσχῃ δὲ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης ὅλη ἡ οἰκουμένη, ἀφοῦ ἐπικρατήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων ὁ νόμος ὁ ὁποῖος ἐθεσπίσθη ἀπὸ τὸν Σωτῆρα καὶ ἐνισχυθῆ μὲν ἡ θεοσέβεια, ἐξαλειφθῆ δὲ ἡ δεισιδαιμονία. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς δεισιδαιμονίας ἐπενοήθησαν ὄχι μόνον σφαγαὶ ἀλόγων ζώων, ἀλλὰ καὶ θυσίαι ἀνθρωπίνων θυμάτων καὶ ἀνόσια μιάσματα βωμῶν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν

καὶ Ἀσσυρίους νόμους χαλκητάτοις ἢ καὶ πλαστοῖς ἰν-
 2 δάλμασιν σφραγιαζόντων ψυχᾶς δικαίας. Τοιγάρτοι καρ-
 πὸν ἤραντο τὸν προσήκοντα τῇ τοιαύτῃ θρησκείᾳ Μέμ-
 φις καὶ Βαβυλῶν, ἐρημωθεῖσαι καὶ ἀοίκητοι καταλει-
 φθεῖσαι μετὰ τῶν πατρῶων θεῶν. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐξ
 ἀκοῆς λέγω, ἀλλ' αὐτὸς τε παρὼν καὶ ἱστορήσας ἐπό-
 πτης τε γενόμενος τῆς οἰκτρᾶς τῶν πόλεων τύχης. Μέμ-
 φις ἔρημος, ἐν ἣ Μωϋσῆς κατὰ τὴν θείαν πρόσταξιν
 τὴν τοῦ δυνατωτάτου τότε Φαραῶνος ὑπεροψίαν κατέ-
 θραυσε, τὸν τε στρατὸν αὐτοῦ πολλῶν καὶ μεγίστων ἔ-
 θνῶν νικηφόρον πεφραγμένως τε καθωπλισμένον οὐ βε-
 λῶν τοξεύμασιν οὐδ' ἀκοντίων ριπαῖς μόνη δ' ὄσια προσ-
 ευχῆ καὶ ἡμέρῳ λιτανείᾳ καθεῖλεν.

Περὶ τῆς Μωϋσέως σοφίας ζηλωθείσης παρὰ τῶν
 ἔξωθεν σοφῶν καὶ περὶ Δανιὴλ καὶ τῶν τριῶν παίδων.

17 1 Οὐδεὶς δ' ἂν ἐκείνου τοῦ δήμου μακαριώτερος γε-
 γόνει πώποτε ἢ γένοιτο, εἰ μὴ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐκόν-
 τες τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεκήρυξαν. Τί δ' ἂν εἴποι
 τις ἄξιον περὶ Μωϋσέως; Ὅς ἄτακτον δῆμον καὶ τᾶξιν
 ἀγαγών, πειθοῖ τε καὶ αἰδοῖ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατακο-
 σμήσας, ἀντὶ μὲν αἰχμαλωσίας ἐλευθερίαν αὐτοῖς περιε-
 ποιεῖτο, ἀντὶ δὲ σκυθρωπότητος φαιδροῦς ἐποίει, καὶ
 εἰς τοσοῦτον τὴν ψυχὴν αὐτῶν προηγᾶγετο, ὥστε τῇ
 λίαν ἐπὶ τᾶναντία μεταβολῇ τῇ τε τῶν κατορθωμάτων
 εὐτυχία ἀλαζονέστερον τῶν ἀνδρῶν τὸ φρόνημα γενέ-
 σθαι· ὃς τοσοῦτον ὑπερῆρε σοφία τοὺς πρὸ αὐτοῦ, ὥστε
 καὶ τοὺς ἐπαινουμένους ὑπὸ τῶν ἔθνῶν ἦτοι σοφοὺς καὶ
 2 φιλοσόφους ζηλωτὰς τῆς ἐκείνου σοφίας γενέσθαι. Πυ-
 θαγόρας γὰρ τὴν ἐκείνου σοφίαν μιμησάμενος εἰς τοσοῦ-
 τον ἐπὶ σωφροσύνη διαβεβόηται, ὥστε καὶ τῷ σωφρονε-

Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσσυρίαν, ὅπου κατὰ τοὺς νόμους ἐσφαγιάζον δικαίας ψυχὰς εἰς χάλκινα ἢ πλαστικά ἀγάλματα. Τὸν προσήκοντα δὲ καρπὸν εἰς τὴν τοιαύτην λατρείαν ἔλαβον ἡ Μέμφις καὶ ἡ Βαβυλών, ἐρημωθείσαι καὶ ἐγκαταλειφθεῖσαι ἀκατοίκητοι μαζί με τοὺς πατρώους θεοὺς. Λέγω δὲ αὐτὰ ὄχι ἐξ ἀκοῆς, ἀλλὰ ἀπὸ προσωπικὴν ἀντίληψιν, γνῶσιν καὶ παρατήρησιν τῆς οἰκτρᾶς τύχης τῶν πόλεων. Ἡ Μέμφις εἶναι ἔρημος ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μωϋσῆς κατὰ τὴν θεῖαν προσταγὴν ἔθραυσε τὴν ὑπεροψίαν τοῦ δυνατωτάτου τότε Φαραῶ καὶ κατέστρεψε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, τὸν νικητὴν ἐναντίον πολλῶν καὶ μεγάλων ἐθνῶν καὶ καθωπλισμένον ἰσχυρῶς, ὄχι με τοξεύματα βελῶν οὔτε με ριπὰς ἀκοντίων ἀλλὰ μόνον με ἱερὰν προσευχὴν καὶ ἡμερον λιτανείαν.

Περὶ τῆς σοφίας τοῦ Μωυσέως ζηλωθείσης ἀπὸ τοὺς ἔξω σοφοὺς καὶ περὶ τοῦ Δανιὴλ καὶ τῶν τριῶν παίδων.

- 17 1 Κανείς δὲν θὰ εἶχε γίνεῖ ἢ θὰ ἐγένετο μακαριώτερος ἀπὸ τὸν λαὸν ἐκεῖνον, τὸν ἐβραϊκόν, ἐὰν αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀπομακρύνει ἐκουσίως τὰς ψυχὰς των ἀπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τί δὲ θὰ ἠδύνατο κανείς νὰ εἶπη ἄξιον περὶ Μωϋσέως; Οὗτος ὁδηγήσας εἰς τάξιν ἄτακτον λαόν, στολίσας τὰς ψυχὰς αὐτῶν με πίστιν καὶ σεβασμόν, ἀντὶ δουλείας τοὺς ἐχάρισε τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀντὶ σκυθρωπότητος τοὺς κατέστησε φαιδροὺς καὶ εἰς τοιοῦτον σημεῖον προήγαγε τὴν ψυχὴν των, ὥστε τὸ φρόνημα τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῆς προηγουμένης καταστάσεως πρὸς τὰ ἀντίθετα καὶ τὴν ἀφθονίαν τῆς εὐημερίας των νὰ γίνῃ ἀλαζονέστερον. Οὗτος τόσον πολὺ ὑπερεῖχεν εἰς σοφίαν τῶν προγενεστέρων του, ὥστε καὶ οἱ ἐπαινούμενοι ἀπὸ τὰ ἔθνη, ἦτοι οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι, νὰ γίνουιν ζηλωταὶ τῆς σοφίας ἐκεῖνου. Πράγματι ὁ Πυθαγόρας, μιμηθεὶς τὴν σοφίαν ἐκεῖνου, τόσον διαβόητος ἔγινε διὰ τὴν σωφροσύνην του, ὥστε νὰ καταστήσῃ τὴν ἐγκράτειαν παράδειγμα εἰς τὸν σωφρονέστα-

στάτω Πλάτωνι παράδειγμα τὴν ἑαυτοῦ ἐγκράτειαν καταστῆσαι. Δανιὴλ δὲ ὁ θεσπίσας τὰ μέλλοντα καὶ τῆς ἐξοχωτάτης μεγαλοψυχίας ἐργάτης ἠθῶν τε καὶ παντὸς βίου κάλλει διαπρέψας πόσῃν τινὰ καὶ πῶς τραχείαν κατηγωνίσαστο δυσχέρειαν τοῦ κατ' Ἀσσυρίαν τότε τυράννου; Ὄνομα δ' ἐκείνῳ Ναβουχοδονόσορ ἦν, οὗ πάσης τῆς γενεᾶς ἐξαλειφθείσης ἢ σεμνῆ καὶ ὑπερμεγέθης ἐκείνη δύναμις πρὸς τοὺς Πέρσας διῆλθε. Διαβόητος γὰρ ἦν καὶ ἄχρι νῦν ἔστιν ὁ πλοῦτος τοῦ τυράννου, καὶ ἡ ἄκαιρος περὶ τὴν μὴ δέουσαν θρησκείαν ἐπιμέλεια, μετὰλλων τε παντοδαπῶν εἰς τὴν τῶν θεῶν κατασκευὴν δαψίλεια καὶ ναῶν οὐρανομήκη ὑψώματα, φρικτοὶ τε καὶ πρὸς ὠμότητα οἱ τῆς θρησκείας συντεθέντες νόμοι. ὧν πάντων ὁ Δανιὴλ καταφρονήσας διὰ τὴν ἄχραντον πρὸς τὸν ὄντως Θεὸν εὐσέβειαν, τὴν ἄκαιρον τοῦ τυράννου σπουδὴν μεγάλου τινὸς κακοῦ ἐσομένην αἰτίαν ἐμαντεύετο. Ἄλλ' οὐκ ἔπειθε τὸν τύραννον· ὁ γὰρ ἄφθονος πλοῦτος ἐμπόδιον πρὸς τὸ καλῶς φρονεῖν ὑπᾶρχει. Τέλος γοῦν τὸ ἄγριον τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ὁ δυνάστης ἐξέφηνε, θηρσὶν ἀγρίοις διαλυμανθῆναι τὸν δίκαιον κελεύσας.

4 Γενναία γε μὴν καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ μαρτυρεῖν ὁμοδοξία, οὗς οἱ μετὰ ταῦτα ζηλώσαντες ὑπερμεγέθη καὶ τοῖς εἰς τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τεταγμένοις δεινοῖς ἀδήωτοι, ἀγνῆ τε σωμάτων προσβολῇ τὸ ἐμπεριεχόμενον τῇ καμίνῳ πῦρ ἀπωθούμενοι. Δανιὴλ δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας, ἀναιρεθείσης κεραιῶν βολαῖς, ἐπὶ Καμβύσην τῶν Περσῶν βασιλέα μετῆλθεν ἐκ θείας προνοίας, φθόνος δὲ κἀνταῦθα, καὶ πρὸς γε τῷ φθόνῳ ὀλέθριοι μάγων ἐπιβουλαί, διαδοχαί τε κινδύνων μεγάλων τε καὶ πολλῶν, ἐξ ὧν πάντων συναιρομένης τῆς Χριστοῦ προνοίας σωθεὶς εὐχερῶς παντοίας ἀρετῆς πείρα διέπρεψεν. Οἱ γὰρ τοὶ μάγοι, τρεῖς τῆς ἡμέρας εὐχομένου τοῦ ἀνδρὸς μεγάλας τε καὶ ἐξαι-

5

- τον Πλάτωνα. Ὁ δὲ Δανιήλ²², ὁ προειπὼν τὰ μέλλοντα, ὁ ἐργάτης τῆς μεγαλοψυχίας, ὁ διαπρέψας μὲ τὸ κάλλος ὄλου τοῦ βίου του, πόσον μεγάλην καὶ τραχεῖαν σκληρότητα τοῦ τότε τυράννου τῆς Ἀσσυρίας δὲν κατενίκησεν;
- ³ Ὦνομάζετο δὲ ἐκεῖνος Ναβουχοδονόσωρ, καὶ τούτου, ἀφοῦ ὄλον τὸ γένος του ἐξηλείφθη, ἡ λαμπρὰ καὶ σπουδαία δύναμις περιῆλθεν εἰς τοὺς Πέρσας. Ἦτο δὲ καὶ εἶναι μέχρι σήμερον διαβόητος ὁ πλοῦτος τοῦ τυράννου, ὅπως ἐπίσης ἡ ἄκαιρος ἀφοσίωσις εἰς ἄνομον θρησκείαν, ἡ ἀφθονία παντοειδῶν μετάλλων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν καὶ οἱ ὑψούμενοι πρὸς τὸν οὐρανὸν ναοί, καὶ τὰ φρικτὰ καὶ ἄγρια θέσμια τῆς θρησκείας αὐτῆς. Καταφρονήσας ὅλα αὐτὰ ὁ Δανιήλ λόγῳ τῆς ἀχράντου εὐσεβείας πρὸς τὸν ὄντως Θεόν, ἐμάντευσεν ὅτι ὁ ἄκαιρος ζῆλος τοῦ τυράννου θὰ γίνῃ αἰτία μεγάλου κακοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔπειθε τὸν τύραννον διότι ὁ ἀφθονος πλοῦτος εἶναι ἐμπόδιον εἰς τὴν καλὴν φρόνησιν. Εἰς τὸ τέλος μάλιστα ὁ δυνάστης ἀπεκάλυψε τὴν ἀγριότητα τῆς διανοίας του, διατάξας νὰ καταβροχθισθῇ ἀπὸ ἄγρια θηρία ὁ δίκαιος.
- ⁴ Γενναία δὲ ὑπῆρξε καὶ τῶν ἀδελφῶν ἡ ὁμοδοξία εἰς τὸ μαρτύριον, τῶν ὁποίων τὸ παράδειγμα ζηλώσαντες οἱ μετέπειτα ἐκέρδισαν ἕξοχον δόξαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Σωτῆρα πίστεως· οὔτοι ἔμειναν ἀβλαβεῖς ἀπὸ τὸ πῦρ καὶ τὴν κάμινον καὶ τὰ δεινὰ τὰ προωρισμένα νὰ τοὺς καταφάγουν, ἀπωθοῦντες μὲ τὴν ἀγνὴν ἐπαφήν τῶν σωμάτων τῶν τὸ ἀνεπτυγμένον εἰς τὴν κάμινον πῦρ. Ὁ δὲ Δανιήλ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλείου τῶν Ἀσσυρίων, καταστραφέντος ἀπὸ κτυπήματα κεραυνῶν, ὠδηγήθη κατὰ θεῖαν πρόνοιαν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Καμβύσην. Τὸν ἠκολούθησαν δὲ καὶ ἐδῶ φθόνος καὶ μαζὶ μὲ τὸν φθόνον ὀλέθριοι ἐπιβουλαὶ μάγων καὶ διαδοχικοὶ μεγάλοι καὶ πολλοὶ κίνδυνοι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅλα διασωθεῖς μὲ τὴν βοήθειαν τῆς προνοίας τοῦ Χριστοῦ, διέπρεψεν εἰς
- ⁵ τὴν ἐπίδειξιν παντοίας ἀρετῆς. Τότε οἱ μάγοι, καθὼς αὐτὸς προσηύχετο τρεῖς φορές τὴν ἡμέραν καὶ ἐπετύγχα-

σίους ἀρετὰς ἀξιομνημονεύτων ἔργων κατορθοῦντος, αὐτὴν τὴν τῶν εὐχῶν ἐπίτευξιν φθόνῳ διέβαλλον, ἐπικίνδυνον σφόδρα τὴν τοσαύτην αὐτοῦ δύναμιν διαβάλλοντες πρὸς τὸν δυνάστην ἔπεισαν αὐτόν, τοσοῦτων ἀγαθῶν δημοσίᾳ παραίτιον τοῖς Πέρσαις γενόμενον, λεόντων ἀγρίων θοίνῃ κατακριθῆναι. Καθεῖρκετο δὲ κατακριθεὶς οὐκ εἰς ὄλεθρον ἀλλ' αἰώνιον εὐδοξίαν ὁ Δανιήλ, καὶ ἐν μέσοις τοῖς θηρσὶν ἐξεταζόμενος ἡπίων καὶ ἡμερωτέρων τῶν θηρίων ἢ τῶν καθειρξάντων ἐπειρᾶτο· πάντας γὰρ εὐχὴ κοσμιότητος καὶ σωφροσύνης ἀρετῆ συναιρομένη τιθασοὺς ἀπειρογάζετο τοὺς λυσσώδεις τῆ φύσει.

- 6 Γνωσθέντων δὲ τούτων τῷ Καμβύση (οὐδὲ γὰρ δυνατὸν ἦν τοσαύτης οὕτω τε θείας δυνάμεως κατορθώματα ἐπισκιάζεσθαι), ὑπερεκπέπληκτο μὲν αὐτὸς τῷ θαύματι τῶν ἀγγελλομένων, μετεγίνωσκε δὲ ἐπὶ τῷ πεισθῆναι ταῖς διαβολαῖς τῶν μάγων εὐχερῶς. Ὅμως γοῦν ἐτόλμησε τῆς θεᾶς ἐκείνης ἐπόπτης γενέσθαι καὶ ἰδεῖν τὸν ἄνδρα ἑκατέρας τῆς χειρὸς ὑψώματι τὸν Χριστὸν ὑμνοῦντα, τοὺς δὲ λέοντας ὑποβεβλημένους καὶ οἰονεῖ τὰ ἴχνη τοῦ ἀνδρὸς προσκυνοῦντας, καὶ παραχρῆμα τοὺς ἀναπείσαντας αὐτὸν μάγους τῆ αὐτῆ ζημίᾳ κατέκρινε, καθειρξέ τε τῆ τῶν λεόντων αὐλῆ τοὺς μάγους, οἱ δὲ θῆρες οἱ τὸν μικρῷ πρόσθεν κολακεύσαντες ἐπεφοίτων τοῖς μάγοις καὶ πάντας αὐτοὺς κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἔλυμήναντο.

Περὶ Σιβύλλης τῆς Ἐρυθραίας ἐν ἀκροστιχίδι τῶν τῆς μαντείας ἐπῶν τὸν Κύριον καὶ τὸ πάθος δηλούσης· ἔστι δὲ ἡ ἀκροστιχίς·

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ ΣΤΑΥΡΟΣ.

- 18 1 Παρίσταται δέ μοι καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν τι μαρτυριῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος ἀπομνημονεῦσαι· ἐκ γὰρ τοιούτων δηλονότι καὶ ἡ τῶν βλασφημούντων αὐτὸν δια-

νεν ἀξιομνημόνευτα ἔργα μεγάλης καὶ ἐξαισίας σπουδαιότητος, γεμᾶτοι φθόνον διέβαλλον αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν προσευχῶν, ἰσχυριζόμενοι δὲ πρὸς τὸν δυνάστην ὅτι ἢ τόση δύναμις του ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνος, τὸν ἔπεισαν νὰ καταδικάσῃ τὸν ἄνδρα εἰς καταβρόχθισιν ἀπὸ ἀγρίους λέοντας, ἂν καὶ εἶχε γίνῃ δημοσία τόσων ἀγαθῶν αἴτιος εἰς τοὺς Πέρσας. Οὕτω δὲ καταδικασθεὶς ὁ Δανιήλ, ἐφυλακίσθη ὄχι πρὸς ὄλεθρον ἀλλὰ πρὸς αἰώνιον δόξαν, ριφθεὶς δὲ εἰς τὸ μέσον θηρίων, εὔρε τὰ θηρία ἡπιώτερα καὶ ἡμερώτερα ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν ἐνέκλεισαν. Διότι ἡ προσευχὴ βοηθουμένη ἀπὸ τὴν ἀρετὴν τῆς κοσμιότητος καὶ σωφροσύνης κατέστησεν ἡμέρους ὅλους αὐτοὺς τοὺς λυσώδεις κατὰ τὴν φύσιν.

- 6 Ὅταν δὲ ὁ Καμβύσης ἔμαθε ταῦτα (διότι δὲν ἦτο δυνατὸν τὰ κατορθώματα μιᾶς τόσον μεγάλης καὶ θείας δυνάμεως νὰ ἀποκρυβοῦν), ἐξεπλάγη μεγάλως διὰ τὸ ἀναγγελλόμενον θαῦμα, μετενόησε δὲ διότι ἐπείσθη εὐκόλως εἰς τὰς διαβολὰς τῶν μάγων. Ἐν τούτοις ἐτόλμησε νὰ γίνῃ αὐτόπτης τοῦ θεάματος ἐκείνου καὶ εἶδε τὸν ἄνδρα νὰ ὑμνῇ τὸν Χριστὸν μὲ ὑψωμένα καὶ τὰ δύο χέρια, τοὺς δὲ λέοντας σκυμμένους ὡσάν νὰ προσεκύνουν τὰ πόδια τοῦ ἀνδρός, καὶ ἀμέσως κατεδίκασε τοὺς μάγους οἱ ὁποῖοι τὸν παρέπεισαν εἰς τὴν ἰδίαν τιμωρίαν καὶ τοὺς ἔκλεισεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν λεόντων· τὰ δὲ θηρία, τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγου εἶχον φερθῆ τόσον ἡμερα εἰς ἐκείνον, ὤρμησαν εἰς τοὺς μάγους καὶ κατὰ τὴν φύσιν των τοὺς κατεσπάραξαν ὅλους.

Περὶ τῆς Σιβύλλης Ἐρυθραίας δηλοῦσης τὸν
Κύριον καὶ τὸ πάθος μὲ τὴν ἀκροστιχίδα
ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ

- 18 1 Ἐπιθυμῶ δὲ νὰ μνημονεύσω καὶ κατὰ ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ. Διότι προφανῶς ἀπὸ τοιαύτας μαρτυρίας ὑποχρεώνεται καὶ τῶν βλασφημῶν ἢ διάνοια νὰ ἀναγνώρισῃ αὐτὸν ὡς Θεὸν

νοια οἶδεν αὐτὸν Θεὸν ὄντα καὶ Θεοῦ παῖδα, εἶπερ γοῦν
 2 τοῖς ἑαυτῶν λόγοις πιστεύουσιν. Ἡ τοίνυν Ἐρυθραία
 Σίβυλλα, φάσκουσα ἑαυτὴν ἕκτη γενεᾷ μετὰ τὸν κατα-
 κλυσμὸν γενέσθαι, ἰέρεια ἦν τοῦ Ἀπόλλωνος, διάδημα
 ἐπ' ἴσης τῷ θρησκευομένῳ ὑπ' αὐτῆς Θεῷ φοροῦσα, καὶ
 τὸν τρίποδα περὶ ὃν ὁ ὄφις εἰλεῖτο περιέπουσα, ἀποφοι-
 βάξουσα τε τοῖς χρωμένοις αὐτῇ, ἡλιθιότητι τῶν γονέ-
 ων ἐπιδεδωκότων αὐτὴν τοιαύτη λατρεία, δι' ἣν ἀσχή-
 μονες θυμοὶ καὶ οὐδὲν σεμνὸν ἐπιγίνεται, κατὰ τὰ αὐτὰ
 3 τοῖς ἱστορουμένοις περὶ τῆς Δάφνης. Αὕτη τοίνυν εἶσω
 τῶν ἀδύτων ποτὲ τῆς ἀκαίρου δεισιδαιμονίας προαχθεῖ-
 σα καὶ θείας ἐπιπνοίας ὄντως γενομένη μεστή, δι' ἐπῶν
 περὶ τοῦ Θεοῦ τὰ μέλλοντα προεθέσπισεν, σαφῶς ταῖς
 προτάξεσι τῶν πρώτων γραμμάτων, ἧτις ἀκροστιχίς λέ-
 γεται, δηλοῦσα τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ Ἰησοῦ κατελεύ-
 σεως.

4 Ἰδρώσει γὰρ χθών, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται·
 Ἡ΄ξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλον
 Σάρκα παρῶν πᾶσαν κρῖναι καὶ κόσμον ἅπαντα.
 Ο΄ψονται δὲ Θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι
 Υ΄ψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνιοι,
 Σαρκοφόρων ψυχὰς δ' ἀνδρῶν ἐπὶ βήματι κρῖνει.

Χέρσος ὅταν ποτὲ κόσμος ὅλος καὶ ἄκανθα γένηται,
 Ρίψωσιν τ' εἰδῶλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα,
 Ε΄κκαύση δὲ τὸ πῦρ γῆν οὐρανὸν ἠδὲ θάλασσαν,
 Ἰχνεῦον ρήξη τε πύλας εἰρκτῆς αἶδαο,
 Σαρεῖ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει,
 Τούς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει,
 Ο΄ππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
 Στήθεα γὰρ ζοφόεντα Θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει,

23. Σιβυλλικὸὶ Χρησμοὶ 8, 217-243.

24. Ἡ Δάφνη εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια πρόσωπα, περὶ τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσ-
 σεται ὁ μῦθος τοῦ Ἀπόλλωνος.

καὶ Παῖδα Θεοῦ, ἐὰν βεβαίως πιστεύουν εἰς τοὺς λόγους
 2 των. Ἡ Ἐρυθραία Σίβυλλα λοιπόν, ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι
 ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἕκτην γενεάν μετὰ τὸν κατακλυ-
 σμόν, ἦτο ἱέρεια τοῦ Ἀπόλλωνος, φοροῦσα διάδημα κατὰ
 μίμησιν τοῦ Θεοῦ τὸν ὁποῖον ἐλάτρευεν, ἐφύλασσε τὸν τρί-
 ποδα εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο περιτυλιγμένος ὁ ὄφις καὶ παρεί-
 χε χρησμοὺς εἰς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτήν. Εἶχε παραδοθῆ
 3 εἰς αὐτήν τὴν λατρείαν ἀπὸ ἡλιθιότητα τῶν γονέων της,
 ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται ἄσχημοι θυμοὶ καὶ τίποτε εὐ-
 γενές, ὅπως ἰστορεῖται περὶ τῆς Δάφνης²³. Ἡ Ἐρυθραία
 λοιπόν, εἰσελθοῦσα κάποτε εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ματαίας λα-
 τρείας καὶ πράγματι καταληφθεῖσα ἀπὸ θεοπνευστίαν,
 προεῖπε μὲ στίχους περὶ τῶν μελλόντων σχεδίων τοῦ Θε-
 οῦ, δηλοῦσα σαφῶς τὴν ἱστορίαν τῆς καθόδου τοῦ Ἰησοῦ
 διὰ τῶν πρώτων γραμμαῶν τῶν στίχων τὰ ὁποῖα καταρ-
 τίζουν τὴν ἀκροστιχίδα²⁴.

4 Ἰ ὄρωτα θὰ ἐξάγη ἡ γῆ ὅταν ἔλθῃ τὸ σημεῖον τῆς κρίσεως
 Ἡ ἕμων θὰ ἔλθῃ ἐξ οὐρανοῦ διὰ νὰ κρίνῃ εἰς αἰῶνας.
 Σ ὑμῶν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν κόσμον ὅλον.
 Οἱ ἄνθρωποι, πιστοὶ καὶ ἄπιστοι εἰς τὸ τέλος τοῦ χρόνου
 Ὑψιστον Θεὸν θὰ ἴδουν μαζί μὲ ἁγίους, ὅστις θὰ κρίνῃ
 Σαρκοφόρων ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς τὰ βῆμα του.

Χέρσος ὅταν κάποτε γίνῃ ὅλος ὁ κόσμος καὶ ἀκανθώδης,
 Ρίψουν δὲ οἱ θνητοὶ τὰ εἰδωλα καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον, καὶ
 Ἐκκαύσῃ τὸ πῦρ γῆν, οὐρανὸν καὶ θάλασσαν,
 Ἰδίως ὅταν σπάσῃ τὰς πύλας τῆς αἰδίου εἰρκτῆς,
 Σὲ ὑπέρλαμπρον φῶς θὰ ἔλθῃ πᾶσα σὰρξ νεκρῶν,
 Τοὺς ἁγίους καὶ ἀνόμους θὰ ἐλέγξῃ πῦρ εἰς αἰῶνας.
 Ὅσα κρυφίως ἔπραξε θὰ τὰ εἴπῃ ὅλα, διότι ὁ Θεὸς
 Στήθη ἀπόκρυφα θ' ἀνοίξῃ μὲ τοὺς φωστῆρας.

Θ ρῆνος τ' ἐκ πάντων ἔσται καὶ βρυγμὸς ὀδόντων,
 Ε' κλείψει σέλας ἡελίου ἄστρον τε χορεΐαι,
 Ο ὑρανὸν εἰλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεΐται,
 Υ' ψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.

Υ'' ψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεΐται,
 Ι' σα τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
 Ο ὑκ εἰς πλοῦν εἴξει· γῆρ γὰρ φρυχθεΐσα κεραυνῶ,
 Σ ὖν πηγαῖς ποταμοί τε κοχλάζοντες λείψουσιν.

Σ ἀλπιδίξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
 Ω' ρύουσα μύσος μέλεον καὶ πήματα κόσμου.

Τ αρταρόεν δὲ χάος δείξει τότε γαῖα χανοῦσα,
 Η' ξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα Θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
 Ρ εύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς ἠδὲ θείου.

Σ ἦμα δὲ τοι τότε πᾶσι βροτοῖς ἀριδείκετον, οἶον
 Τ ὀ ξύλον ἐν πιστοῖς, τὸ κέρασ τὸ ποθούμενον ἔσται
 Α' νδρῶν εὐσεβέων ζωή, πρόσκομμά τε κόσμου,
 Υ' δασι φωτίζον κλητοῦς ἐν δώδεκα πηγαῖς·
 Ρ άβδος ποιμαίνουσα σιδηρεΐη γε κρατήσει.
 Ο ὕτος ὁ νῦν προγραφεῖς ἐν ἀκροστιχίοις Θεὸς ἡμῶν
 Σ ωτήρ ἀθάνατος βασιλεὺς ὁ παθῶν ἔνεχ' ἡμῶν.

- 5 Καὶ ταῦτα τῇ παρθένῳ δηλαδὴ θεόθεν ἐπέστη προκηρύ-
 ξαι. Μακαρίαν δ' αὐτὴν ἔγωγε κρίνω, ἣν ὁ σωτήρ ἐξε-
 λέξατο προφητὴν τῆς ἑαυτοῦ περὶ ἡμῶν προμηθείας.

Θ ρῆνος θὰ ἐξέρχεται ἀπὸ ὄλους καὶ βρυγμὸς ὀδόντων,
 Ε ἴκλειψις ἡλίου καὶ ἀστερισμῶν θὰ γίνῃ,
 Ο ὑρανὸν θὰ περιτυλίξῃ καὶ τῆς σελήνης τὸ φῶς θὰ χαθῇ,
 Υ ἴψηλά θὰ βάλῃ τὰς φάραγγας καὶ θὰ ἰσοπεδώσῃ τὰ βουνά.

Υ ἴψώματα φοβερά δὲν θὰ βλέπουν πλέον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ
 Ι ἴσα θὰ εἶναι τὰ ὄρη μὲ τὰς πεδιάδας καὶ αἱ θάλασσαί
 Ο ἴλαι μὴ πλωταί· ἡ γῆ θὰ εἶναι καμμένη ἀπὸ κεραυνόν,
 Σ τεῖροι θὰ γίνουν οἱ παφλάζοντες ποταμοὶ ἀπὸ τὰς πηγὰς.

Σ ἀλπιδεῖ ἔπειτα θ' ἀφήσῃ θρηνώδη φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ,
 Ω ἴρυομένη διὰ τὸ βδέλυγμα καὶ τὰ παθήματα τοῦ κόσμου,
 Τ ὅτε δὲ ἡ γῆ χαίνουσα θὰ παρουσιάσῃ Ταρταρῶδες χάος,
 Η ἴγεμόνες σύμπαντες θὰ ἔλθουν εἰς τὸ βῆμα τοῦ Θεοῦ.
 Ρ εῦμα ποταμοῦ πυρός καὶ θείου θὰ ἐκκινήσῃ ἐξ οὐρανοῦ.

Σ ἡμα τότε ἐπίσημον δι' ὄλους τοὺς θνητοὺς θὰ εἶναι
 Τ ὁ ξύλον τῶν πιστῶν, ὁ Σταυρὸς, τὸ ποθούμενον κέρασ,
 Α ἴνδρων εὐσεβῶν ζωή, πρόσκομμα τοῦ κόσμου φωτίζον μὲ
 Υ ἴδατα τοὺς κλητοὺς εἰς δώδεκα πηγὰς, καὶ
 Ρ ἀβδος σιδηρᾶ ποιμαίνουσα θὰ ἐπικρατήσῃ.
 Ο ἴτος εἶναι ὁ περιγραφεὶς δι' ἀκροστιχίδος Θεὸς ἡμῶν,
 Σ ωτὴρ ἀθάνατος, βασιλεὺς παθῶν ὑπὲρ ἡμῶν.

- 5 Αὐτὸ ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ προφητεύσῃ ἡ παρ-
 θένος Σίβυλλα. Ἐγὼ δὲ βεβαίως τὴν θεωρῶ μακαρίαν,
 ἐφ' ὅσον ὁ Σωτὴρ τὴν ἐξέλεξεν ὡς προφῆτιν περὶ τῆς
 ὑπὲρ ἡμῶν προνοίας του.

“Οτι ἡ περὶ τοῦ σωτῆρος μαντεία παρ’ οὐδενὸς τῶν τῆς ἐκκλησίας πέπλασται, ἀλλὰ τῆς Ἐρυθραίας Σιβύλλης ἐστίν, ἣς τὰς βίβλους Κικέρων ὁ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ρωμαῖστὶ μετέφρασε, καὶ ὅτι Βεργίλιος μέμνηται αὐτῆς καὶ τοῦ παρθενικοῦ τόκου, δι’ αἰνιγμάτων φόβῳ τῶν κρατούντων ὑμνήσας τὸ μυστήριον.

19 1 Ἄλλ’ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπιστοῦσιν, καὶ ταῦτα ὁμολογοῦντες Ἐρυθραίαν γεγενῆσθαι Σίβυλλαν μάντιν, ὑποπεύουσι δέ τινα τῶν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ποιητικῆς μούσης οὐκ ἄμοιρον τὰ ἔπη ταῦτα πεποιηκέναι, νοθεύεσθαι τε αὐτὰ καὶ Σιβύλλης θεσπίσματα εἶναι λέγεσθαι, ἔχοντα βιωφελεῖς γνώμας τὴν πολλὴν τῶν ἡδονῶν περικοπτούσας ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ τὸν σὴν φρονά τε καὶ κόσμιον βίον ὀδηγούσας. Ἐν προφανεῖ δ’ ἀλήθεια, τῆς τῶν ἡμετέρων ἀνδρῶν ἐπιμελείας συλλεξάσης τοὺς χρόνους ἀκριβέστερον, ὡς πρὸς τὸ μηδένα τοπάζειν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ κάθοδον καὶ κρίσιν γεγενῆσθαι τὸ ποίημα καὶ ὡς πάλαι προλεχθέντων ὑπὸ Σιβύλλης τῶν ἐπῶν ψεῦδος διαφημίζεσθαι. Ὡμολόγηται γὰρ Κικέρωνα ἐντετυχηκότα τῷ ποιήματι μετενεγκεῖν τε αὐτὸ εἰς τὴν Ρωμαίων διάλεκτον καὶ ἐντάξει αὐτὸ τοῖς ἑαυτοῦ συντάγμασιν, τοῦτον δ’ ἀνηρῆσθαι κρατήσαντος Ἀντωνίου. Ἀντωνίου δ’ αὖ πάλιν Αὐγουστον περιγεγενῆσθαι, ὃς ἔξ καὶ πεντήκοντα ἔτεσιν ἐβασίλευσε. Τοῦτον Τιβέριος διεδέξατο, καθ’ ὃν χρόνον, ἡ τοῦ σωτῆρος ἐξέλαμψε παρουσία, καὶ τὸ τῆς ἀγιωτάτης θρησκείας ἐπεκράτησε μυστήριον ἢ τε νέα τοῦ δήμου διαδοχὴ συνέστη, περὶ ἣς οἶμαι λέγειν τὸν ἐξοχώτατον τῶν κατὰ Ἰταλίαν ποιητῶν.

4 Ἐνθεν ἔπειτα νέα πληθὺς ἀνδρῶν ἐφάνθη. καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τινὶ τῶν Βουκολικῶν τόπῳ.

Σικελίδες Μοῦσαι, μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν.

Ὅτι ὁ περὶ τοῦ Σωτῆρος χρησμὸς δὲν ἐπλάσθη ἀπὸ κανένα ἐκκλησιαστικόν, ἀλλὰ εἶναι τῆς Ἐρυθραίας Σιβύλλης, τῆς ὁποίας τὰ βιβλία μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ Κικέρων πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ὁ Βιργίλιος, μνημονεύει αὐτὴν καὶ τὸν παρθενικὸν τόκον, ὑμνήσας τὰ μυστήριον δι' αἰνιγμάτων ἀπὸ φόβον ἔναντι τῶν κρατούντων.

- 19 1 Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀπιστοῦν, μολονότι παραδέχονται ὅτι ἡ Ἐρυθραία Σίβυλλα ὑπῆρξε μάντις, ὑποπεύονται δὲ ὅτι τὰ ἔπη ταῦτα συνέθεσε κάποιος ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας θρησκείαν ὄχι ἄμοιρος ποιητικῆς μούσης καὶ ὅτι ταῦτα εἶναι νόθα καὶ ἀπεκλήθησαν χρησμοὶ τῆς Σιβύλλης, ἐπειδὴ ἔχουν ὠφελίμους ἠθικῶς γνώμας αἱ ὁποῖαι περικόπτουν τὴν πολλὴν ἐπιβολὴν τῶν ἡδονῶν καὶ ὀδηγοῦν
- 2 εἰς τὸν σὺν φρονα καὶ κόσμιον βίον. Ἡ ἀλήθεια ὁμως ἐν προκειμένῳ εἶναι προφανής, διότι μὲ τὴν ἐπιμέλειάν των ἰδικοὶ μας ἄνδρες ὑπελόγησαν ἀκριβέστερα τοὺς χρόνους, ὥστε νὰ μὴ ὑποθέτῃ κανεὶς ὅτι τὸ ποίημα συνετάχθη μετὰ τὴν κάθοδον καὶ καταδίκην τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι εἶναι τάχα ψεῦδος νὰ διαφημίζωνται τὰ ἔπη ὡς προλεχθέντα παλαιότατα ἀπὸ τὴν Σίβυλλαν. Διότι ἔχει ὁμολογηθῆ ὅτι ὁ Κικέρων εὐρῶν τὸ ποίημα τὸ μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἐνεσωμάτωσεν εἰς τὰ ἰδικὰ του συγγράμματα, αὐτὸς δὲ ἐξετελέσθη κατὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀντωνίου, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐπεκράτησεν ὁ Αὐγουστος ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ἐπὶ πενήντα ἔξ ἔτη. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Τιβέριος, κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ὁποίου ἐξέλαμψεν ἡ παρουσία τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐπεκράτησε τὸ μυστήριον τῆς ἀγιωτάτης θρησκείας, συνεκροτήθη δὲ ἡ νέα γενεὰ τῶν ἀνθρώπων, περὶ τῆς ὁποίας νομίζω ὅτι ὁμιλεῖ ὁ ἐξοχώτατος τῶν ποιητῶν τῆς Ἰταλίας:
- 4 Τότε δὲ παρουσιάσθη νέον γένος ἀνθρώπων²⁵, καὶ πάλιν εἰς ἄλλο χωρίον τῶν Βουκολικῶν, Σικελίδες Μοῦσαι, ἄς ὑμνήσωμεν μεγάλην εἶδῃσιν²⁶.

καὶ τούτου φανερώτερον; προστίθῃσι γάρ·

Ἦλυθε Κυμαίουμαντεύματος εἰς τέλος ὀμφή,
 5 Κυμαίαν αἰνιττόμενος δηλαδὴ τὴν Σίβυλλαν. Καὶ οὐκ ἤρ-
 κέσθη τούτοις, ἀλλὰ περαιτέρω προεχώρησεν, ὡς τῆς
 χρείας τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν ἐπιποθούσης· τί λέγων;

Ἀῦθις ἄρ' αἰώνων ἱερὸς στίχος ὄρνυται ἡμῖν·

Ἦκει παρθένος αῦθις ἄγους' ἐρατὸν βασιλῆα.

6 Τίς οὖν ἂν εἴη παρθένος ἢ ἐπανήκουσα; ἄρ' οὐχ ἡ πλή-
 ρης τε καὶ ἔγκυος γενομένη τοῦ θείου Πνεύματος; Καὶ
 τί τὸ κωλύον τὴν ἔγκυον τοῦ θείου Πνεύματος κόρην εἶ-
 ναι αἰεὶ καὶ διαμένειν παρθένον; ἐπανήξει δὲ ἐκ δευτέ-
 7 ρου τὴν οἰκουμένην παραγενόμενος ἐπικουφίση. Καὶ
 προστίθῃσιν ὁ ποιητῆς·

Τὸν δὲ νεωστὶ πάϊν τεχθέντα, φαεσφόρε μήνη,

Ἄντι σιδηρείης χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,

Προσκύνει.

Τοῦδε γάρ ἄρχοντος τὰ μὲν ἔλκεα πάντα βρότεια

Ἰαται, στοναχαὶ δὲ κατευνάζονται ἀλιτρῶν.

8 Συνίεμεν δὴ φανερῶς τε ἅμα καὶ ἀποκρύφως δι' ἀλλη-
 γοριῶν ταῦτα λεχθέντα, τοῖς μὲν βαθύτερον ἐξετάζουσι
 τὴν τῶν ἐπῶν δύναμιν ὑπ' ὄψιν ἀγομένης τῆς τοῦ Χρι-
 9 στοῦ θεότητος, ὅπως δὲ μή τις τῶν δυναστευόντων ἐν
 τῇ βασιλευούσῃ πόλει ἐγκαλεῖν ἔχη τῷ ποιητῇ, ὡς πα-
 ρὰ τοὺς πατρώους νόμους συγγράφοντι ἐκβάλλοντί τε τὰ
 πάλαι ὑπὸ τῶν προγόνων περὶ τῶν θεῶν νομιζόμενα,
 ἐπικαλύπτεται τὴν ἀλήθειαν. Ἠπίστατο γὰρ οἶμαι τὴν
 μακαρίαν καὶ ἐπώνυμον τοῦ σωτῆρος τελευτήν, ἵνα δὲ
 τὸ ἄγριον τῆς ὀμότητος ἐκκλῖνοι, ἤγαγε τὰς διανοίας
 τῶν ἀκουόντων πρὸς τὴν ἑαυτῶν συνήθειαν, καὶ φησι

27. Αὐτόθι 4, 4.

28. Βιργιλίου Ἐκλογαί 4, 5. 6.

29. Βιργιλίου Ἐκλογαί 4, 8. ἐέ.

Τί είναι ἀπό αὐτό φανερώτερον; Διότι προσθέτει,

Ἦκούσθη πάλιν ὁ χρησμὸς τῆς Κύμης³⁷.

- 5 Ὑπαινίσσεται οὕτω τὴν Κυμαίαν Σίβυλλαν. Καὶ δὲν ἤρκεσθη εἰς αὐτὰ ἀλλὰ προεχώρησε περαιτέρω, ὡσάν ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπόθει τὴν μαρτυρίαν του. Τί λέγει;

Πάλιν ἐξεκίνησεν ὁ ἱερός κύκλος τῶν αἰώνων,

πάλιν ἔρχεται παρθένος φέρουσα τὸν ἐραστὸν βασιλέα³⁸.

- 6 Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπανερχομένη παρθένος; Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ὁποία ἔγινε πλήρης καὶ ἔγκυος ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα; Καὶ τί ἐμποδίζει τὴν ἔγκυον νὰ εἶναι διαπαντὸς κόρη καὶ νὰ μένη διαπαντὸς παρθένος; Θὰ ἐπανέλθῃ δὲ ἐκ δευτέρου, ὅταν καὶ ὁ Θεὸς ἔλθῃ ἐκ δευτέρου νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν οἰκουμένην. Καὶ προσθέτει ὁ ποιητής:

Τὸν δὲ προσφάτως γεννηθέντα, φωτοφόρε Σελήνη,

Τὸν προερχόμενον ἀντὶ σιδηρᾶς ἀπὸ χρυσοῦν γενεάν,
προσκύνει.

Ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄρχοντα τὰ μὲν ἀνθρώπινα ἔλκη ὅλα
θεραπεύονται,

Οἱ δὲ στεναγμοὶ τῶν ἀσεβῶν κατευνάζονται³⁹.

- 8 Κατανοοῦμεν λοιπὸν σαφῶς καὶ μυστικῶς ταῦτα, διατυπωθέντα ἀλληγορικῶς, εἰς τρόπον ὥστε οἱ ἐξετάζοντες
9 βαθύτερον νὰ ἀνάγουν τὸ νόημα τῶν στίχων εἰς τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, διὰ νὰ μὴ δύναται δὲ κάποιος ἀπὸ τοὺς
δυνάστας τῆς πρωτευούσης τῆς αὐτοκρατορίας νὰ κατηγορήσῃ τὸν ποιητὴν ὅτι γράφει ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς πατρώους νόμους καὶ ὅτι ἀπορρίπτει τὰ παλαιὰ πιστευόμενα ὑπὸ τῶν προγόνων περὶ τῶν θεῶν, ἐπισκιάζει τὴν ἀλήθειαν. Διότι νομίζω ὅτι ἐγνώριζε τὴν μακαρίαν καὶ ἐπώνυμον θυσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ νὰ ἐκφύγῃ δὲ τὴν ἀγριότητα τῆς σκληρότητος, ὡδήγησε τὰς διανοίας τῶν ἀκουόντων πρὸς τὴν ἰδικὴν των συνήθειαν καὶ λέγει ὅτι πρέπει

χρῆναι βωμούς ιδρύσθαι καὶ νεῶς κατασκευάζειν θυσίας τ' ἐπιτελεῖσθαι τῷ νεωστὶ τεχθέντι. Ἀκολούθως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἐπήγαγε τοῖς φρονοῦσι. Φησὶ γάρ·

Βεργιλίου Μάρωνος ἕτερα περὶ Χριστοῦ ἔπη καὶ ἡ τούτων ἑρμηνεία, ἐφ' οἷς δείκνυται δι' αἰνιγμάτων ὡς παρὰ ποιητοῦ μνηθὲν τὸ μυστήριον.

20 1 Δῆψεται ἀφθάρτοιο Θεοῦ βίοντα καὶ ἀθήσει
Ἡρώας σὺν ἐκείνῳ ἀολλέας· ἡδὲ καὶ αὐτὸς

Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται,
Πατροδότοις ἀρετῆσι κυβερνῶν ἡνία κόσμον.
Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, πρῶτιστα φύει δωρήματα γαῖα
Κριθὴν ἡδὲ κύπειρον, ὁμοῦ κολοκασίας ἄνθει.

2 Θαυμαστὸς ἀνὴρ καὶ πάση παιδείᾳ κεκοσμημένος, ὃς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος τὴν τῶν τότε παρόντων καιρῶν ὠμότητα·

Σοὶ δ' αἶγες θαλεραί, μαστοῖς καταβεβριθυῖαι,
φησὶν,

Ἀυτόματοι γλυκὺ νᾶμα συνεκτελέουσι γάλακτος,
Οὐδὲ θέμις ταρβεῖν βλοσυροὺς ἀγέλησι λέοντας.

Ἀληθῆ λέγων· ἡ γὰρ πίστις τῆς βασιλικῆς αὐλῆς τοὺς δυνάστας οὐ φοβηθήσεται.

Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπᾶργαλα σεῖό γε ποίην
Ὀλλυται ἰοβόλου φύσις ἔρπετοῦ, ὄλλυται πῖσος
Δοίγιος, Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τῆμπε' ἄμωμον.

3 Τούτων οὐδὲν ἀληθέστερον οὐδὲ τῆς τοῦ σωτῆρος ἀρετῆς οἰκειότερον εἶποι τις ἂν· αὐτὰ γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ σπάρ-

30. Βεργιλίου Ἐκλογαὶ 4, 15-20.

31. Βεργιλίου Ἐκλογαὶ 4, 21-22.

32. Βεργιλίου Ἐκλογαὶ 4, 23-25.

νὰ ἰδρῦσουν βωμούς καὶ νὰ κατασκευάσουν ναοὺς, καὶ νὰ τελοῦν θυσίας εἰς τὸν προφάτως γεννηθέντα. Ἀκολούθως δὲ προσέθεσε καὶ τὰ λοιπὰ διὰ τοὺς φρονίμους. Διότι λέγει·

Ἄλλοι στίχοι τοῦ Βιργιλίου Μάρωνος περὶ Χριστοῦ καὶ ἐρμηνεῖα τούτων, διὰ τῶν ὁποίων δεικνύεται πῶς προηγγέλθη τὸ μυστήριον δι' αἰνιγμάτων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

20 1 Βίον θεοῦ ἀφθάρτου θὰ λάβῃ καὶ θὰ συναθροίσῃ
 Πλῆθος ἡρώων μαζί μ' ἐκείνον, καὶ αὐτός
 θὰ φανῇ εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τοὺς ποθητοὺς μάκαρας
 Κυβερνῶν τοῦ κόσμου τὰ ἡνία μὲ πατροδότους ἀρετάς.
 Διὰ σέ δέ, πρῶτα δῶρα παράγει ἡ γῆ
 Κριθὴν καὶ κῦπερην μαζί μὲ ἄνθος κυάμων²⁰.

2 Θαυμαστός εἶναι ὁ ἀνὴρ καὶ στολισμένος μὲ κάθε παιδείαν· καὶ γνωρίζων ἀκριβῶς τὴν σκληρότητα τῶν τότε καιρῶν, λέγει,

Διὰ σέ σφριγηλαὶ αἶγες μὲ φουσκωμένους μαστοῦς
 Πλούσιον νάμα καὶ γλυκὺ παράγουν γάλακτος
 Καὶ δέν φοβοῦνται τοὺς βλοσυροὺς εἰς τὰ ποιμνία λέοντας²¹.

Καὶ λέγει ἀλήθειαν. Διότι ἡ πίστις τῆς βασιλικῆς αὐλῆς δέν θὰ φοβηθῇ τοὺς δυνάστας.

Εἰς τὴν φύσιν τὰ σπάργανά σου φέρουν εὐώδη χλόην·
 Ἐφανίσθη ἡ ἰοδόλος φύσις τοῦ ἔρπετοῦ, ἠφανίσθη ὁ πῖσος²²
 Ὁ φθοροποιός, θάλλει ἀσσύριον ἄμωμον εἰς τὰς κοιλάδας.

3 Δέν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπῃ κανεὶς τίποτε ἀληθέστερον ἀπὸ αὐτὰ οὔτε συγγενέστερον πρὸς τὴν ἑξοχότητα τοῦ

γανα, Πνεύματος ἁγίου δύναμις, εὐώδη τινὰ ἄνθη νεο-
 λαία ὄπασε. γέννα. Ὁ δὲ ὄφις ἀπόλλυται, καὶ ὁ ἰὸς τοῦ
 ὄφεως ἐκείνου, ὃς τοὺς πρωτοπλάστους πρῶτος ἐξηπά-
 τα, παράγων τὰς διανοίας αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐμφύτου σω-
 φροσύνης ἐπὶ τὴν τῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσιν, ὅπως γνοῖεν
 4 τὸν ἐπηρτημένον αὐτοῖς ὄλεθρον. Πρὸ γάρ τοι τῆς κατε-
 λεύσεως τοῦ σωτῆρος τῆς ἀθανασίας τῶν δικαίων ἀ-
 γνοία τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ μηδεμιᾷ χρηστῇ ἐλ-
 πίδι ἐρειδομένης ἔθραυε, παθόντος δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς
 καιρὸν τοῦ περιτεθέντος σώματος χωρισθέντος ἐκ τῆς
 κοινωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀν-
 θρώποις τὸ δυνατόν τῆς ἀναστάσεως καὶ εἴ τις ἰλὺς ἀν-
 θρωπίνων ἀδικημάτων κατελείπετο, αὕτη πᾶσα λουτροῖς
 ἁγίοις ἐσμήχετο. Τότε δὴ παρακελεύεται τοῖς ὑπηκόοις
 θαρρεῖν, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ σεμνῆς διασῆμου τε ἀναστά-
 5 σεως τὰ ὅμοια ἐλπίζειν ἐκέλευσεν. Οὐκοῦν δικαίως ἐτε-
 λεύτα πᾶσα ἢ τῶν ἰοβόλων φύσις, ἐτελεύτα δὲ καὶ θά-
 νατος, ἐπεσφραγίσθη δὲ ἡ ἀνάστασις, ἀπώλετο δὲ καὶ
 τὸ τῶν Ἀσσυρίων γένος, ὃ παραίτιον ἐγένετο τῆς πίστε-
 ως τοῦ Θεοῦ, φύεσθαι δὲ ἀνέδην καὶ πανταχοῦ φάσκων
 τὸ ἄμωμον πλῆθος τῶν θρησκευόντων προσαγορεύει-
 οῖον γὰρ ἐκ μιᾶς ρίζης πλῆθος κλάδων εὐώδεσι θάλλον
 6 ἄνθεσιν, ἀρδόμενον συμμετρία δρόσου, βλαστάνει. Πε-
 παιδευμένως δέ, ὡ σοφώτατε ποιητὰ Μάρων, καὶ τὰ ἐ-
 ξῆς ἅπαντα ἀκολούθως ἔχει·

Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου

Ἔργ' ὑπερηγορήσει κεκασμένα πάντα μαθήση,

τοὺς μὲν τῶν ἡρώων ἐπαίνους τὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν
 ἔργα σημαίνων, τὰς δὲ ἀρετὰς τοῦ πατρός τὴν τοῦ κό-
 σμου σύνταξιν καὶ τὴν εἰς αἰώνιον διαμονὴν ἀπεργασί-
 αν λέγων, ἴσως δὲ καὶ τοὺς νόμους, οἷς ἡ θεοφιλῆς ἐκ-
 κλησία χρῆται ἐπιτηδεύουσα τὸν μετὰ δικαιοσύνης τε καὶ
 7 σωφροσύνης βίον. Θαυμαστὴ δὲ καὶ ἡ τοῦ μεταξὺ τῶν

33. Προφανῶς ἐννοεῖ τὴν πίστιν διὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐκδιωχθέντος ἀπὸ τὴν χώραν των, Γ ε ν. κεφ. 12.

Σωτῆρος. Διότι τὰ σπάργανα τοῦ Θεοῦ, δύναμις Ἁγίου Πνεύματος, προσέφεραν εὐώδη ἄνθη εἰς τὴν νέαν γέναν. Ὁ δὲ ὄφις ἐχάθη, καθὼς καὶ τὸ δηλητήριον τοῦ ὄφεως ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἐξηπάτησε πρῶτος τοὺς πρωτοπλάστους, παρασύρων τὰς διανοίας των ἀπὸ τὴν ἔμφυτον σωφροσύνην πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν, διὰ νὰ δοκιμάσουν τὸν ὄλεθρον ὁ ὁποῖος τοὺς ἀνέμενε.

4 Διότι πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Σωτῆρος ὁ ὄφις μὲ τὴν ἄγνοιαν τῆς ἀθανασίας τῶν δικαίων ἔθραυε τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὴ στηριζομένας εἰς καμμίαν χρηστὴν ἐλπίδα, ὅταν δὲ ἔπαθεν ὁ Σωτὴρ καὶ ἐχωρίσθη τὸ παραληφθὲν σῶμα ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ δυνατότης τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅποια λάσπη ἀνθρωπίνων ἀδικημάτων τυχόν ἀπέμενεν, αὐτὴ ἐσπογγίζετο ὅλη μὲ τὸ ἅγιον λουτρόν. Τότε λοιπὸν προέτρεπε τοὺς ὁπαδοὺς νὰ ἔχουν θάρρος καὶ παρήγγειλεν ἀπὸ τὴν λαμπρὰν καὶ διάσημον ἀνάστασιν

5 του νὰ ἐλπίζουν τὰ ὅμοια. Ἐπομένως δικαίως ἀπέθανεν ὅλη ἡ φύσις τῶν ἰοβόλων, ὅπως ἀπέθανε καὶ ὁ θάνατος, ἐπεσφραγίσθη ἡ ἀνάστασις, κατεστράφη δὲ καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὸ γένος, τὸ ὁποῖον ἐγένετο αἴτιον τῆς πίστεως τοῦ Θεοῦ³, ἐνῶ ὅταν λέγη νὰ φύεται ἄφθονον παντοῦ τὸ ἄμωμον, προλέγει τὸ πλῆθος τῶν θρησκευόντων· διότι τοῦτο βλαστάνει ὡσάν πλῆθος κλάδων ἀπὸ μίαν ρίζαν θάμνον μὲ εὐώδη ἄνθη, ποτιζόμενον μὲ τὴν ἀπαραίτητον

6 δρόσον. Γεμᾶτα παιδείαν δὲ εἶναι καὶ ὅλα ὅσα ἀκολουθοῦν, ὧ σοφῶτατε ποιητὰ Μάρων·

Ἦταν μάθης τὰς ἀρετὰς τῶν ἡρώων καὶ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ μεγίστου Πατρὸς τὰ ὑπέροχα⁴.

μὲ τοὺς ἐπαίνους τῶν ἡρώων ἐννοῶν τὰ ἔργα τῶν δικαίων ἀνδρῶν, ἀρετὰς δὲ πατρὸς λέγων τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν συγκρότησίν του πρὸς αἰώνιον παραμονήν, ἐπίσης δὲ καὶ τοὺς νόμους τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιεῖ ἡ θεοφιλὴς Ἐκκλησία ἐπιδιδομένη εἰς τὸν δίκαιον

7 καὶ σώφρονα βίον. Θαυμαστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὰ ὑψη-

τε ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν βίου ἐπὶ τὸν ἀνηγμένον πα-
ραύξεις, τὸ ἀθρόον τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς παραι-
τουμένου·

Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤγοντο ἀλωαί,
τουτέστιν, ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν,

Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἤλδανε βότρυς,
ἄπερ οὐκ ἦν κατὰ τὸν ἄθεσμον βίον,

8 Σκληρῶν δ' ἐκ πεύκης λαγόνων μέλιτος ρέε νᾶμα,
τὴν ἠλιθιότητα τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ τὸ κατεσκληκὸς
ὑπογράφων ἦθος· ἴσως δὲ καὶ τοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ πόνον
ἀσκοῦντας τῆς ἑαυτῶν καρτερίας γλυκύν τινα καρπὸν
λήψεσθαι διδάσκων.

Παῦρα δ' ὄμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
Πόντον ἐκπαῖξαι περὶ τ' ἄστεα τείχεσι κλείσαι,
Ρῆξαι τ' εἰλιπόδων ἐλκύσμασι τέλσον ἀρούρης·
Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τίφυς, καὶ Θεσσαλὶς Ἀργῶ,
Ἀνδράσιν ἠρώεσιν ἀγαλλομένη, πολέμου δὲ
Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.

Ἐὖγ' ὦ σοφώτατε ποιητά· τὴν γὰρ ποιητικὴν ἐξουσίαν
μέχρι τοῦ προσήκοντος ἔταμιεύσω. Οὐ γὰρ ἦν σοι προ-
κείμενον ἀποθεσπίσαι μὴ ὄντι γε προφήτη, ἐκώλυεν δέ
τις οἶμαι καὶ κίνδυνος τοῖς ἐλέγχουσι τὰ ὑπὸ τῶν προ-
9 γόνων νομισθέντα ἐπηρτημένος. Πεφραγμένως δὴ καὶ
ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν τοῖς συνιέναι δυναμένοις
παραστήσας τὴν ἀλήθειαν, πύργους καὶ πόλεμον αἰτια-
σάμενος, ἄπερ ἀληθῶς ἔτι καὶ νῦν ἐξετάζεται κατὰ τὸν
τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν μὲν Ἀχιλλέα χαρακτηρίζει τὸν
σωτήρα ὀρμῶντα ἐπὶ τὸν Τρωικὸν πόλεμον, τὴν δὲ Τροί-
αν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν. Ἐπολέμησε γοῦν ἀντικρυς
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως πονηρᾶς, πεμφθεὶς ἐξ οἰκεί-
10 ας τε προνοίας καὶ παραγγελίας μεγίστου πατρός. Τί δὴ
μετὰ ταῦτα ὁ ποιητῆς λέγει;

λότερα ἀναγωγή τοῦ βίου, ἀπὸ τὸν μεσάζοντα μεταξὺ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὁ ὁποῖος δὲν δέχεται ἀπότομον καὶ αἰφνιδίαν μεταβολήν.

Πρῶτα μὲν ἦλθον τὰ ἄλωνίσματα τῶν Ξανθῶν στάχεων, δηλαδή ἤρχισεν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θεοῦ νόμου,

Καὶ εἰς τοὺς ἐρυθροὺς βάτους ὠρίμασε μεστὸς βότρυς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἄνομον βίον, Ἔρρε δὲ ἀπὸ τὸ σκληρὸν κορμὶ τῆς πεύκης μέλι²⁵,

- 8 λέγει ζωγραφίζων τὴν ἡλιθιότητα καὶ τὸ ξηρὸν ἦθος τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἴσου δὲ διδάσκων ὅτι οἱ ἀσκοῦντες τὸν κόπον τοῦ Θεοῦ θὰ λάβουν κάποιον γλυκὺν καρπὸν διὰ τὴν καρτερίαν των.

Μερικὰ ἴχνη ὅμως ἀπὸ τὴν παλαιὰν συμφορὰν μένουν· θὰ πλέουν εἰς τὸν πόντον καὶ θὰ ἔχουν κλειστάς εἰς τείχη τὰς πόλεις,

Καὶ θὰ ὀργώνουν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς μέ ἄροτρα· Ἄλλος ἔπειτα θὰ εἶναι Τίφυς καὶ ἄλλη θεσσαλὴ Ἀργώ, ἀγαλλομένη μέ τοὺς ἥρωάς της, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς θὰ δοκιμάσῃ τὸν πόλεμον μεταξὺ Τρώων καὶ Δαναῶν²⁶.

- Εὐγε, ὦ σοφώτατε ποιητά. Ἔχεις ἐπεκτείνει τὴν ποιητικὴν ἄδειαν μέχρι τοῦ προσήκοντος σημείου. Διότι δὲν εἶχες τὴν πρόθεσιν νὰ προσλάβῃς τὴν ιδιότητα τῆς χρησιμοδοτήσεως, ἀφοῦ δὲν εἶσαι προφήτης, νομίζω δὲ ὅτι ἐπεκρέματο καὶ κάποιος κίνδυνος διὰ τοὺς ἐλέγχοντας τὴν προγονικὴν πίστιν. Παραστήσας λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν προφυλακτικῶς καὶ ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐννοήσουν, κατηγορῶν πύργους καὶ πόλεμον, πράγματα τὰ ὁποῖα ἀκόμη καὶ σήμερον ὑφίστανται εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, τὸν μὲν Ἀχιλλεὺς ὀρμῶντα πρὸς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον χρησιμοποιεῖ ὡς τύπον τοῦ Σωτῆρος, τὴν δὲ Τροίαν ὡς τύπον ὅλης τῆς οἰκουμένης. Ἐπολέμησε λοιπὸν ἐναντίον τῆς ἀντιθέτου πονηρᾶς δυνάμεως, σταλείς ἀπὸ ἰδικὴν του
- 10 πρόνοιαν καὶ μὲ παραγγελίαν τοῦ μεγίστου πατρὸς. Τί δὲ λέγει ὁ ποιητὴς μετὰ ταῦτα;

τε ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν βίου ἐπὶ τὸν ἀνηγμένον πα-
ραύξεις, τὸ ἀθρόον τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς παραι-
τουμένου·

Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤγοντο ἀλωαί,
τουτέστιν, ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν,

Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἤλδανε βότρυς,
ἅπερ οὐκ ἦν κατὰ τὸν ἄθεσμον βίον,

8 Σκληρῶν δ' ἐκ πεύκης λαγόνων μέλιτος ρέε νᾶμα,
τὴν ἠλιθιότητα τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ τὸ κατεσκληρὸς
ὑπογράφων ἦθος· ἴσως δὲ καὶ τοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ πόνον
ἀσκοῦντας τῆς ἑαυτῶν καρτερίας γλυκύν τινα καρπὸν
λήψεσθαι διδάσκων.

Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
Πόντον ἐκπαῖξαι περὶ τ' ἄστεα τείχεσι κλείσαι,
Ρῆξαι τ' εἰλιπόδων ἐλκύσμασι τέλσον ἄρουρης·
Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τίφυς, καὶ Θεσσαλὶς Ἀργῶ,
Ἀνδράσιν ἠρώεσιν ἀγαλλομένη, πολέμου δὲ
Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.

Ἐὖγ' ὦ σοφώτατε ποιητά· τὴν γὰρ ποιητικὴν ἐξουσίαν
μέχρι τοῦ προσήκοντος ἔταμιεύσω. Οὐ γὰρ ἦν σοι προ-
κείμενον ἀποθεσπίσαι μὴ ὄντι γε προφήτη, ἐκώλυεν δέ
τις οἶμαι καὶ κίνδυνος τοῖς ἐλέγχουσι τὰ ὑπὸ τῶν προ-
9 γόνων νομισθέντα ἐπηρτημένος. Πεφραγμένως δὴ καὶ
ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν τοῖς συνιέναι δυναμένοις
παραστήσας τὴν ἀλήθειαν, πύργους καὶ πόλεμον αἰτια-
σάμενος, ἅπερ ἀληθῶς ἔτι καὶ νῦν ἐξετάζεται κατὰ τὸν
τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν μὲν Ἀχιλλέα χαρακτηρίζει τὸν
σωτήρα ὁρμῶντα ἐπὶ τὸν Τρωικὸν πόλεμον, τὴν δὲ Τροί-
αν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν. Ἐπολέμησε γοῦν ἀντικρυ-
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως πονηρᾶς, πεμφθεὶς ἐξ οἰκεί-
10 ας τε προνοίας καὶ παραγγελίας μεγίστου πατρός. Τί δὴ
μετὰ ταῦτα ὁ ποιητῆς λέγει;

λότερα ἀναγωγή τοῦ βίου, ἀπό τόν μεσάζοντα μεταξύ ἀγαθῶν καί κακῶν, ὁ ὁποῖος δέν δέχεται ἀπότομον καί αἰφνιδίαν μεταβολήν.

Πρῶτα μὲν ἦλθον τὰ ἀλωνίσματα τῶν Ξανθῶν στάχεων, δηλαδή ἤρχισεν ἡ ἐφαρμογή τοῦ θείου νόμου,

Καί εἰς τοὺς ἐρυθροὺς βάτους ὠρίμασε μεστός βότρυς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δέν ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἄνομον βίον, "Ἐρρε δέ ἀπὸ τὸ σκληρὸν κορμί τῆς πεύκης μέλι"⁵,

⁸ λέγει ζωγραφίζων τὴν ἡλιθιότητα καί τὸ Ξηρὸν ἦθος τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἴσου δέ διδάσκων ὅτι οἱ ἀσκοῦντες τὸν κόπον τοῦ Θεοῦ θὰ λάβουν κάποιον γλυκὺν καρπὸν διὰ τὴν καρτερίαν των.

Μερικὰ ἴχνη ὅμως ἀπὸ τὴν παλαιάν συμφοράν μένουσ' θὰ πλέουν εἰς τὸν πόντον καί θὰ ἔχουν κλειστάς εἰς τεῖχη τὰς πόλεις,

Καί θὰ ὀργώνουν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς μὲ ἄροτρα· "Ἄλλος ἔπειτα θὰ εἶναι Τίφυς καί ἄλλη θεσσαλὴ Ἀργώ, ἀγαλλομένη μὲ τοὺς ἥρωάς της, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς θὰ δοκιμάσῃ τὸν πόλεμον μεταξύ Τρώων καί Δαναῶν"⁶.

Εὐγε, ὦ σοφώτατε ποιητά. "Ἐχεις ἐπεκτείνει τὴν ποιητικὴν ἄδειαν μέχρι τοῦ προσήκοντος σημείου. Διότι δέν εἶχες τὴν πρόθεσιν νὰ προσλάβῃς τὴν ιδιότητα τῆς χρησιμοδοτήσεως, ἀφοῦ δέν εἶσαι προφήτης, νομίζω δέ ὅτι ἐπεκρέματο καί κάποιος κίνδυνος διὰ τοὺς ἐλέγχοντας τὴν προγονικὴν πίστιν. Παραστήσας λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν προφυλακτικῶς καί ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐννοήσουν, κατηγορῶν πύργους καί πόλεμον, πράγματα τὰ ὁποῖα ἀκόμη καί σήμερον ὑφίστανται εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, τὸν μὲν Ἀχιλλεὺς ὀρμῶντα πρὸς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον χρησιμοποιεῖ ὡς τύπον τοῦ Σωτῆρος, τὴν δὲ Τροίαν ὡς τύπον ὅλης τῆς οἰκουμένης. Ἐπολέμησε λοιπὸν ἐναντίον τῆς ἀντιθέτου πονηρᾶς δυνάμεως, σταλείς ἀπὸ ἰδικὴν του πρόνοιαν καί μὲ παραγγελίαν τοῦ μεγίστου πατρὸς. Τί δέ λέγει ὁ ποιητὴς μετὰ ταῦτα;

τε ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν βίου ἐπὶ τὸν ἀνηγμένον πα-
ραύξεις, τὸ ἀθρόον τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς παραι-
τουμένου·

Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤγοντο ἄλωαί,
τουτέστιν, ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν,

Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήγορος ἤλδανε βότρυς,
ἅπερ οὐκ ἦν κατὰ τὸν ἄθεσμον βίον,

Σκληρῶν δ' ἐκ πεύκης λαγόνων μέλιτος ρέε νᾶμα,
8 τὴν ἠλιθιότητα τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ τὸ κατεσκληρὸς
ὑπογράφων ἦθος· ἴσως δὲ καὶ τοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ πόνον
ἀσκοῦντας τῆς ἑαυτῶν καρτερίας γλυκύν τινα καρπὸν
λήψεσθαι διδάσκων.

Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
Πόντον ἐκπαῖξαι περὶ τ' ἄστεα τείχεσι κλείσαι,
Ρῆξαι τ' εἰλιπόδων ἐλκύσμασι τέλσον ἀρούρης·
Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τίφυς, καὶ Θεσσαλὶς Ἀργώ,
Ἀνδράσιν ἠρώεσιν ἀγαλλομένη, πολέμου δὲ
Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.

Ἐὕγ' ὦ σοφώτατε ποιητά· τὴν γὰρ ποιητικὴν ἐξουσίαν
μέχρι τοῦ προσήκοντος ἐταμιεύσω. Οὐ γὰρ ἦν σοι προ-
κείμενον ἀποθεσπίσαι μὴ ὄντι γε προφήτῃ, ἐκώλυεν δέ
τις οἶμαι καὶ κίνδυνος τοῖς ἐλέγχουσι τὰ ὑπὸ τῶν προ-
9 γόνων νομισθέντα ἐπηρτημένος. Πεφραγμένως δὴ καὶ
ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν τοῖς συνιέναι δυναμένοις
παραστήσας τὴν ἀλήθειαν, πύργους καὶ πόλεμον αἰτια-
σάμενος, ἅπερ ἀληθῶς ἔτι καὶ νῦν ἐξετάζεται κατὰ τὸν
τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν μὲν Ἀχιλλέα χαρακτηρίζει τὸν
σωτήρα ὁρμῶντα ἐπὶ τὸν Τρωικὸν πόλεμον, τὴν δὲ Τροί-
αν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν. Ἐπολέμησε γοῦν ἀντικρου-
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως πονηρᾶς, πεμφθεὶς ἐξ οἰκεί-
10 ας τε προνοίας καὶ παραγγελίας μεγίστου πατρός. Τί δὴ
μετὰ ταῦτα ὁ ποιητῆς λέγει;

λότερα ἀναγωγή τοῦ βίου, ἀπὸ τὸν μεσάζοντα μεταξὺ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὁ ὁποῖος δὲν δέχεται ἀπότομον καὶ αἰφνιδίαν μεταβολήν.

Πρῶτα μὲν ἦλθον τὰ ἀλωνίσματα τῶν Ξανθῶν στάχεων, δηλαδὴ ἤρχισεν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θείου νόμου,

Καὶ εἰς τοὺς ἐρυθροὺς βάτους ὠρίμασε μεστός βότρυς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἄνομον βίον,
 "Ἐρρε δὲ ἀπὸ τὸ σκληρὸν κορμί τῆς πεύκης μέλι²⁵,"

8 λέγει ζωγραφίζων τὴν ἠλιθιότητα καὶ τὸ Ξηρὸν ἦθος τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἴσου δὲ διδάσκων ὅτι οἱ ἀσκοῦντες τὸν κόπον τοῦ Θεοῦ θὰ λάβουν κάποιον γλυκὺν καρπὸν διὰ τὴν καρτερίαν των.

Μερικὰ ἴχνη ὅμως ἀπὸ τὴν παλαιὰν συμφορὰν μένουν· θὰ πλέουν εἰς τὸν πόντον καὶ θὰ ἔχουν κλειστάς εἰς τεῖχη τὰς πόλεις,

Καὶ θὰ ὀργώνουν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς μὲ ἄροτρα·
 "Ἄλλος ἔπειτα θὰ εἶναι Τίφυς καὶ ἄλλη θεσσαλὴ Ἀργώ, ἀγαλλομένη μὲ τοὺς ἡρώας της, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς θὰ δοκιμάσῃ τὸν πόλεμον μεταξὺ Τρώων καὶ Δαναῶν²⁶."

Εὐγε, ὦ σοφώτατε ποιητά. Ἐχεις ἐπεκτείνει τὴν ποιητικὴν ἄδειαν μέχρι τοῦ προσήκοντος σημείου. Διότι δὲν εἶχες τὴν πρόθεσιν νὰ προσλάβῃς τὴν ιδιότητα τῆς χρησιμοδοτήσεως, ἀφοῦ δὲν εἶσαι προφήτης, νομίζω δὲ ὅτι ἐπεκρέματο καὶ κάποιος κίνδυνος διὰ τοὺς ἐλέγχοντας τὴν προγονικὴν πίστιν. Παραστήσας λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν προφυλακτικῶς καὶ ἀκινδύνως κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐννοήσουν, κατηγορῶν πύργους καὶ πόλεμον, πράγματα τὰ ὁποῖα ἀκόμη καὶ σήμερον ὑφίστανται εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, τὸν μὲν Ἀχιλλέα ὀρμῶντα πρὸς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον χρησιμοποιεῖ ὡς τύπον τοῦ Σωτῆρος, τὴν δὲ Τροίαν ὡς τύπον ὅλης τῆς οἰκουμένης. Ἐπολέμησε λοιπὸν ἐναντίον τῆς ἀντιθέτου πονηρᾶς δυνάμεως, σταλεῖς ἀπὸ ἰδικὴν του
 10 πρόνοιαν καὶ μὲ παραγγελίαν τοῦ μεγίστου πατρός. Τί δὲ λέγει ὁ ποιητὴς μετὰ ταῦτα;

Ἄλλ' ὅταν ἠγορέης ὥρη καὶ καρπὸς ἴκηται,
 τουτέστιν, ἐπειδὴν ἀνδρωθεὶς τὰ περιέχοντα τὸν βίον
 τῶν ἀνθρώπων ριζόθεν τήν τε ξύμπασαν γῆν εἰρήνην κα-
 τακοσμήση,

Οὐχ ὅσιον ναύτησιν ἀλιτρώτοισιν ἀλᾶσθαι,
 Φυομένων ἄμυδις γαίης ἄπο πίονι μέτρῳ,
 Αὐτὴ δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν
 Ὀτραλέου δρεπάνοιο ποθησέμεν ἄμπελον οἶμαι.
 Οὐδ' ἐρίου δεύοιτο βροτὸς πόκον, αὐτόματος δὲ
 Ἄρνειὸς Τυρίησι περιπρέψει λιβάδεσσι,
 Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ρυπόεσσαν ἀμείβων.
 Ἄλλ' ἄγε τιμῆεν σκῆπτρον βασιλήϊδος ἀρχῆς
 Δεξιτερῆς ἀπὸ πατρὸς ἐριβρεμέταο δέδεξο,
 Κόσμου κητώεντος δρῶν εὐπηκτα θέμεθλα,
 Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης,
 Γηθόσυνόν τ' αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.
 Εἴθε με γηραλέον δῶη ποτὲ νήδυμος ἰσχὺς
 Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δύναμις γε παρείη·
 Οὐκ ἂν μ' ἐκπλήξειεν ὁ Θρακῶν διος ἀοιδός,
 Οὐ Δίνος, οὐ Πᾶν αὐτός, ὃν Ἀρκαδίη τέκετο χθών·
 Ἄλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Πᾶν ἀνθέξεται εἵνεκα νίκης.

Ἔστι οὐ δυνατόν περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ταῦτα λέγε-
 σθαι, καὶ ὅτι οἱ ἀπιστοῦντες ἀγνοία θεοσεβείας καὶ
 τὸ εἶναι ὅθεν αὐτοῖς ἀγνοοῦσιν.

21 1 Ταῦτα δόξειεν ἂν τις τῶν οὐκ εὖ φρονούντων περὶ
 γενεᾶς ἀνθρώπου λέγεσθαι. Παιδὸς δὲ τεχθέντος ἀνθρώ-
 που, ποῖον δὴ ἔχει λόγον γῆν ἄσπαρτον καὶ ἀνήροτον καὶ
 τήν γε ἄμπελον μὴ ἐπιποθεῖν τήν δρεπάνου ἀκμὴν μηδὲ
 τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν; Πῶς ἂν νοηθεῖη λεχθὲν ἐπὶ γενε-
 ας ἀνθρωπίνης; Ἡ γάρ τοι φύσις θείας ἐστὶ προστάξε-
 ως διάκονος, οὐκ ἀνθρωπίνης κελεύσεως ἐργάτις. Ἀλλὰ
 καὶ στοιχείων χαρὰ Θεοῦ κάθοδον, οὐκ ἀνθρώπου τινὸς

Ἄλλ' ὅταν φθάσῃ ἡ ἀνδρική ἡλικία καὶ ὁ καρπός,
δηλαδή ὅταν ἀνδρωθῇ καὶ περικόψῃ τὰ κακὰ τὰ ὅποια
περιβάλλουν τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ρίζαν, καὶ
στολίση ὅλην τὴν γῆν μὲ εἰρήνην,

Ἄδικον εἶναι νὰ περιπλανῶνται θαλασσόδεροι ναῦται.
Διότι ἀπὸ τὴν γῆν θὰ παράγωνται ἄφθονοι καρποί,
Ἐνῶ θὰ μένη ἄσπαρτος καὶ ἀκαλλιέργητος νομίζω,
Ἡ ἄμπελος δὲν θὰ ποθῇ τὴν κόψην τοῦ προθύμου δρεπάνου.
Ὁ βροτός δὲν θὰ χρειάζεται ἐριον, μόνος του
Ὁ δὲ ἄμνος θὰ διαπρέψῃ μὲ τύρια ἐνδύματα,
Ἀνταλλάσσω τὸ ἀκάθαρτον ράκος μὲ σάνδουκας.
Ἀλλὰ δέξου τὸ τίμιον σκῆπτρον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας
Ἀπὸ τὴν δεξιάν τοῦ πατρός σου τοῦ ἐριβρεμέτου,
Βλέπων τὰ στερεὰ θεμέλια τοῦ τεραστίου κόσμου,
Τὴν χαρμοσύνην γῆς καὶ οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης,
Τὴν φαιδρὰν καὶ γενναίαν καρδίαν τοῦ ἀπέιρου αἰῶνος.
Εἶθε ἕως τὰ γηρατεῖά ἢ νήδυμος δύναμις νὰ μοῦ δίδη
Νὰ ψάλλω τὴν ἀρετὴν σου ὅσον ἔχω τὴν δύναμιν·
Δὲν θὰ μὲ καταπλήξῃ ὁ θεῖος ἀοιδὸς τῶν Θρακῶν,
Οὔτε ὁ Λίνος οὔτε ὁ Πᾶν τῆς ἀρκαδικῆς γῆς,
Ἄλλ' οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Πᾶν θ' ἀνταγωνισθῇ διὰ νίκην²¹.

Ἔστι δὲν εἶναι δυνατόν ταῦτα νὰ λέγωνται περὶ
ἀπλοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι οἱ ἀπὸ ἄγνοιαν ἀπιστοῦν-
τες ἀγνοοῦν καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ ἴδιοι.

21 1 Κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνοήτους θὰ ἐνόμιζεν ὅτι ταῦτα
λέγονται περὶ γεννήσεως ἀνθρώπου. Ὄταν ὅμως πρόκει-
ται περὶ γεννήσεως τοῦ παιδίου ἐνός ἀνθρώπου, ποίαν
θέσιν ἔχει ἡ ἄσπαρτος καὶ ἀκαλλιέργητος γῆ καὶ τὸ νὰ μὴ
ποθῇ τὴν κόψιν τοῦ δρεπάνου ἢ ἄμπελος, οὔτε ἡ ἄλλη
περποίησις; Πῶς νὰ νοηθοῦν αὐτὰ ὅτι ἐλέχθησαν περὶ
γεννήσεως ἀνθρώπου; Διότι βεβαίως ἡ φύσις εἶναι διά-
κονος θείας προσταγῆς ὄχι ὑπηρέτις ἀνθρωπίνης ἐντο-
λῆς. Ἀλλὰ καὶ τῶν στοιχείων ἡ χαρὰ χαρακτηρίζει κάθο-

χαρακτηρίζει κῆρσιν, τό τε εὔχεσθαι τὸν ποιητὴν τοῦ βίου τέλος αὐτῷ μηκύνεσθαι θείας ἐπικλήσεως σύμβολον· παρὰ Θεοῦ γὰρ τὸν βίον καὶ τὸ σώζεσθαι ἀξιοῦν εἰθίσμε-
 2 θα, οὐ πρὸς ἀνθρώπου. Ἡ γοῦν Ἐρυθραία πρὸς τὸν Θεόν· τί δὴ μοι, φησίν, ὦ δέσποτα, τὴν τῆς μαντείας ἐπισκήπτεις ἀνάγκην, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς γῆς μετέωρον ἀρθεῖσαν διαφυλάττεεις ἄχρι τῆς μακαριωτάτης σῆς ἐλεύθεως ἡμέρας; Ὁ δὲ Μάρων πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐπιφέρει καὶ τάδε·

Ἄρχεο μειδιώσαν δρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν
 Γνωρίζειν· ἢ γὰρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας.
 Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημερίῳ γ' ἐγέλασαν,
 Οὐδ' ἤψω λεχέων, οὐδ' ἔγνωσ δαῖτα θάλειαν.

- 3 Πῶς γὰρ ἂν πρὸς τοῦτον οἱ γονεῖς ἐμειδίασαν; Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν Θεός, ἄποιος δύναμις, καὶ ἀσχημάτιστος μὲν, ἐν περιγραφῇ δὲ ἄλλων, οὐκ ἀνθρωπίνου δὲ σώματος. Λέκτρων δὲ ἄπειρον τίς οὐκ οἶδεν ὄν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ποία δὲ ἐπιθυμία ἔφεσις τε ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ διαθέσει, οὐ πάντα ἐφίενται; Τίς δ' ὄλως κοινὸν σοφία τε καὶ ἡδονῆ; Ἀλλὰ ταῦτα ἐφείσθω λέγειν τοῖς ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ ὀχλοχαρῆ παιδείαν μετερχομένοις, παιδείας δὲ θείας ἀπείροις· οἱ μὲν γὰρ ἐπιδείξεως καὶ δόξης ἔνεκα ἀλαζονεύονται, οἱ δὲ τὴν ψυχὴν αὐτῶν καθαρεύειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ ἔργου τε καὶ ρήματος παρασκευάζουσιν.
- 4 Ἐπικαλοῦμαι δὲ σὲ αὐτὴν σύμμαχον τοῖς λεγομένοις, ὡ θεοσέβεια, ἄγνόν τινα νόμον ὑπάρχουσαν, πάντων τε ἀγαθῶν εὐκταιοτάτην ἐλπίδα, ὁσιότητος διδάσκαλον, ἀθανασίας ὑπόσχεσιν ἀκίβδηλον· σὲ μὲν, εὐσέβεια καὶ φιλάνθρωπία, προσκυνῶ, σαῖς δὲ θεραπείαις χάριν αἰδιδιον ὀφείλομεν οἱ ἰαθέντες. Ὁ δὲ ἄπειρος ὄχλος τῆς σῆς ἐπικουρίας διὰ τὴν ἔμφυτον πρὸς σὲ ἀπέχθειαν καὶ τὸν

δον Θεοῦ, ἄχι γέννησιν κάποιου ἀνθρώπου, τὸ ὅτι δὲ εὐ-
 χεται ὁ ποιητὴς νὰ μηκυνθῇ ὁ βίος του εἶναι σύμβολον
 θείας ἐπικλήσεως. Διότι τὸν βίον καὶ τὴν σωτηρίαν ἔχο-
 2 μεν διδαχθῆ νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τὸν Θεόν, ὄχι ἀπὸ ἄνθρω-
 πον. Πράγματι ἡ μὲν Ἐρυθραία Σίβυλλα λέγει πρὸς τὸν
 Θεόν, διατί, δέσποτα, μὲ ὑποχρεώνεις νὰ μαντεύω ἀκόμη
 καὶ δὲν μὲ σηκώνεις μᾶλλον ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὰ οὐράνια,
 διὰ νὰ μὲ διαφυλάξης ἕως τὴν ἡμέραν τῆς ἐλεύσεώς
 σου; Ὁ δὲ Μάρων ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παρατεθέντα προσθέτει
 καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἄρχισε νὰ γνωρίζης τὴν σεβαστὴν μητέρα γελῶσαν·
 Διότι αὐτὴ σὲ ἔφερεν ἐπάνω της πολλοὺς μῆνας,
 Οἱ δὲ γονεῖς σου δὲν ἐγέλασαν ἐφήμερον γέλωτα,
 Δὲν ἤγγισες νυμφῶνα, δὲν ἐγνώρισες διασκέδασιν²⁸.

3 Πῶς θὰ ἐμειδίωμ πρὸς αὐτὸν οἱ γονεῖς;
 Διότι ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο Θεός, ἄποιος δύναμις καὶ ἀσχη-
 μάτιστος, ἀλλὰ περικλείουσα ἄλλας, καὶ χωρὶς ἀνθρώπι-
 νον σῶμα. Ποῖος δὲ δὲν γνωρίζει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα
 εἶναι ἄπειρον νυμφικοῦ θαλάμου; Ποία δὲ ἐπιθυμία καὶ
 ἔφεις ὑπάρχει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ ὁποίου
 ἐφίενται ὅλα; Τί κοινὸν ἐπὶ τέλους ὑπάρχει μεταξὺ σο-
 φίας καὶ ἡδονῆς; Ἀλλὰ ταῦτα ἄς ἐπιτραπῇ νὰ λέγουν οἱ
 ἐπιδιδόμενοι εἰς κάποιαν ἀνθρωπίνην καὶ χαμηλὴν παι-
 δεῖαν, ἄμοιροι δὲ θείας παιδείας· διότι οἱ μὲν πρῶτοι ἀλα-
 ζονεύεται δι' ἐπίδειξιν καὶ δόξαν, οἱ δὲ δεῦτεροι προετοι-
 4 μάζουν τὴν ψυχὴν των νὰ καθαρεύη ἀπὸ πᾶν κακὸν ἔρ-
 γον καὶ πάντα λόγον. Ἐπικαλοῦμαι δὲ σύμμαχον διὰ τὰ
 λεγόμενα σὲ τὴν ἰδίαν, ὦ θεοσέβεια, ἡ ὁποία εἶσαι αὐ-
 τὸς οὗτος ὁ νόμος ὁ ἀγνός, ἡ ποθεινοτάτη ἐλπίς ὄλων
 τῶν ἀγαθῶν, ἡ διδάσκαλος τῆς ὁσιότητος, ἡ εἰλικρινὴς
 ὑπόσχεσις τῆς ἀθανασίας· σὲ μὲν, εὐσέβεια καὶ φιλαν-
 θρωπία, προσκυνῶ, εἰς σοῦ δὲ τὰς θεραπείας ὀφείλομεν
 αἰδῖον χάριν οἱ ἰαθέντες. Ὁ δὲ ὄχλος ὁ ὁποῖος εἶναι ἄπει-
 ρος τῆς βοηθείας σου λόγῳ τῆς ἐμφύτου πρὸς σὲ ἀπε-
 χθείας ἀποστρέφεται καὶ τὸν Θεόν καὶ δὲν γνωρίζει καθό-

χαρακτηρίζει κήησιν, τό τε εϋχεσθαι τόν ποιητήν τοῦ βίου τέλος αὐτῷ μηκύνεσθαι θείας ἐπικλήσεως σύμβολον· παρὰ Θεοῦ γάρ τόν βίον καί τὸ σώζεσθαι ἀξιοῦν εἰθίσμε-
 2 θα, οὐ πρὸς ἄνθρωπον. Ἡ γοῦν Ἐρυθραία πρὸς τόν Θεόν· τί δὴ μοι, φησίν, ὦ δέσποτα, τὴν τῆς μαντείας ἐπισκήπτεις ἀνάγκην, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς γῆς μετέωρον ἀρθεῖσαν διαφυλάττεεις ἄχρι τῆς μακαριωτάτης σῆς ἐλεύθεως ἡμέρας; Ὁ δὲ Μάρων πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐπιφέρει καὶ τάδε·

Ἄρχεο μειδιόωσαν δρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν
 Γνωρίζειν· ἢ γάρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας.
 Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημερίῳ γ' ἐγέλασαν,
 Οὐδ' ἤψω λεχέων, οὐδ' ἔγνωσ δαῖτα θάλειαν.

- 3 Πῶς γὰρ ἂν πρὸς τοῦτον οἱ γονεῖς ἐμειδίασαν; Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν Θεός, ἄποιος δύναμις, καὶ ἀσχημάτιστος μὲν, ἐν περιγραφῇ δὲ ἄλλων, οὐκ ἀνθρωπίνου δὲ σώματος. Δέκτρων δὲ ἄπειρον τίς οὐκ οἶδεν ὄν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ποία δὲ ἐπιθυμία ἔφεσις τε ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ διαθέσει, οὐ πάντα ἐφίενται; Τίς δ' ὄλως κοινὸν σοφία τε καὶ ἡδονῆ; Ἀλλὰ ταῦτα ἐφείσθω λέγειν τοῖς ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ ὀχλοχαρῆ παιδείαν μετερχομένοις, παιδείας δὲ θείας ἀπείροις· οἱ μὲν γὰρ ἐπιδείξεως καὶ δόξης ἔνεκα ἀλαζονεύονται, οἱ δὲ τὴν ψυχὴν αὐτῶν καθαρεύειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ ἔργου τε καὶ ρήματος παρασκευάζουσιν.
- 4 Ἐπικαλοῦμαι δὲ σὲ αὐτὴν σύμμαχον τοῖς λεγομένοις, ὧ θεοσέβεια, ἀγνόν τινα νόμον ὑπάρχουσαν, πάντων τε ἀγαθῶν εὐκταιοτάτην ἐλπίδα, ὁσιότητος διδάσκαλον, ἀθανασίας ὑπόσχεσιν ἀκίβδηλον· σὲ μὲν, εὐσέβεια καὶ φιλανθρωπία, προσκυνῶ, σαῖς δὲ θεραπείαις χάριν αἰδιδιον ὀφείλομεν οἱ ἰαθέντες. Ὁ δὲ ἄπειρος ὄχλος τῆς σῆς ἐπικουρίας διὰ τὴν ἔμφυτον πρὸς σὲ ἀπέχθειαν καὶ τὸν

δον Θεοῦ, ὄχι γέννησιν κάποιου ἀνθρώπου, τὸ ὅτι δὲ εὐ-
 χεται ὁ ποιητὴς νὰ μηκυθῆ ὁ βίος του εἶναι σύμβολον
 θείας ἐπικλήσεως. Διότι τὸν βίον καὶ τὴν σωτηρίαν ἔχο-
 2 μεν διδαχθῆ νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τὸν Θεόν, ὄχι ἀπὸ ἀνθρω-
 πον. Πράγματι ἡ μὲν Ἑρυθραία Σίβυλλα λέγει πρὸς τὸν
 Θεόν, διατί, δέσποτα, μὲ ὑποχρεώνεις νὰ μαντεύω ἀκόμη
 καὶ δὲν μὲ σηκώνεις μᾶλλον ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὰ οὐράνια,
 διὰ νὰ μὲ διαφυλάξης ἕως τὴν ἡμέραν τῆς ἐλεύσεώς
 σου; Ὁ δὲ Μάρων ἐκτός ἀπὸ τὰ παρατεθέντα προσθέτει
 καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἄρχισε νὰ γνωρίζης τὴν σεβαστὴν μητέρα γελῶσαν·
 Διότι αὐτὴ σὲ ἔφερεν ἐπάνω της πολλοὺς μῆνας,
 Οἱ δὲ γονεῖς σου δὲν ἐγέλασαν ἐφήμερον γέλωτα,
 Δὲν ἤγγισες νυμφῶνα, δὲν ἐγνώρισες διασκέδασιν²⁸.

3 Πῶς θὰ ἐμειδίωμιν πράγματι πρὸς αὐτὸν οἱ γονεῖς;
 Διότι ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο Θεός, ἄποιος δύναμις καὶ ἀσχη-
 μάτιστος, ἀλλὰ περικλείουσα ἄλλας, καὶ χωρὶς ἀνθρώπι-
 νον σῶμα. Ποῖος δὲ δὲν γνωρίζει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα
 εἶναι ἄπειρον νυμφικοῦ θαλάμου; Ποία δὲ ἐπιθυμία καὶ
 ἔφεις ὑπάρχει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ ὁποίου
 ἐφίενται ὅλα; Τί κοινὸν ἐπὶ τέλος ὑπάρχει μεταξὺ σο-
 φίας καὶ ἡδονῆς; Ἀλλὰ ταῦτα ἅς ἐπιτραπῆ νὰ λέγουν οἱ
 ἐπιδιδόμενοι εἰς κάποιαν ἀνθρωπίνην καὶ χαμηλὴν παι-
 δεῖαν, ἄμοιροι δὲ θείας παιδείας· διότι οἱ μὲν πρῶτοι ἀλα-
 ζονεύεται δι' ἐπίδειξιν καὶ δόξαν, οἱ δὲ δεῦτεροι προετοι-
 4 μάζουν τὴν ψυχὴν των νὰ καθαρευῆ ἀπὸ πᾶν κακὸν ἔρ-
 γον καὶ πάντα λόγον. Ἐπικαλοῦμαι δὲ σύμμαχον διὰ τὰ
 λεγόμενα σὲ τὴν ἰδίαν, ὧ θεοσέβεια, ἡ ὁποία εἶσαι αὐ-
 τὸς οὗτος ὁ νόμος ὁ ἀγνός, ἡ ποθεινοτάτη ἐλπίς ὄλων
 τῶν ἀγαθῶν, ἡ διδάσκαλος τῆς ὀσιότητος, ἡ εἰλικρινὴς
 ὑπόσχεσις τῆς ἀθανασίας· σὲ μὲν, εὐσέβεια καὶ φιλαν-
 θρωπία, προσκυνῶ, εἰς σοῦ δὲ τὰς θεραπείας ὀφείλομεν
 αἰδίων χάριν οἱ ἰαθέντες. Ὁ δὲ ὄχλος ὁ ὁποῖος εἶναι ἄπει-
 ρος τῆς βοηθείας σου λόγῳ τῆς ἐμφύτου πρὸς σὲ ἀπε-
 χθείας ἀποστρέφεται καὶ τὸν Θεόν καὶ δὲν γνωρίζει καθό-

Θεὸν ἀποστρέφεται, οὐδὲ οἶδεν τὴν αἰτίαν ὅλως τοῦ ζῆν καὶ εἶναι, αὐτόν τε καὶ τοὺς λοιποὺς δυσσεβεῖς ἐκ τοῦ πρὸς τὸ κρεῖσσον καθήκοντος ἠρτῆσθαι· πᾶς γὰρ ὁ κόσμος ἐκείνου κτῆμα καὶ ὅσα ἐστὶν ἐν κόσμῳ.

Εὐχαριστία Χριστῷ τὰς νίκας καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ τοῦ βασιλέως ἐπιγράφουσα, καὶ ἔλεγχος τοῦ κατ' αὐτῶν τυράννου Μαξιμίνου τῷ μεγέθει τοῦ διωγμοῦ μείζονα δόξαν τῇ εὐσεβείᾳ περιποίησαντος.

22 ¹ Ἐγὼ μὲν τῆς εὐτυχίας τῆς ἑμαυτοῦ καὶ τῶν ἐμῶν πάντων αἰτιῶμαι τὴν σὴν εὐμένειαν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ἔκβασις τῶν κατ' εὐχὰς ἀπάντων, ἀνδραγαθίαί, νίκαι, κατὰ τῶν πολεμίων τρόπαια. Σύνοιδεν δὲ καὶ μετ' εὐφημίας ἐπαινεῖ καὶ ἡ μεγάλη πόλις, βούλεται δὲ καὶ ὁ δῆμος τῆς φιλτάτης πόλεως, εἰ καὶ πρὸς ταῖς σφαλεραῖς ἐλπίσιν ἐξαπατηθεὶς ἀνάξιον ἑαυτῆς προεῖλετο προστάτην, ὃς παραχρῆμα ἐάλω προσηκόντως τε καὶ ἀξίως τοῖς ἑαυτῷ τετολμημένοις, ὧν οὐ θέμις ἀπομνημονεῦσαι, μάλιστα ἐμοὶ τῷ διαλεγομένῳ πρὸς σὲ καὶ πᾶσαν ἐπιμέλειαν ποιουμένῳ, πῶς ἂν ἀγναῖς καὶ εὐφήμοις
2 διαλέξῃσι προσείποιμί σε. Ἐρῶ δέ τι ἴσως οὐκ ἄσχημον οὐδὲ ἀπρεπές. Ὑπερβάλλον μέντοι μανία καὶ ὠμότητι προκεκήρυκτό σοί ποτε, ᾧ θεοσέβεια, καὶ πάσαις ταῖς ἀγιωτάταις σου ἐκκλησίαις ὑπὸ τυράννων πόλεμος ἄσπονδος, καὶ οὐκ ἐπέλειψάν τινες τῶν ἐν τῇ Ρώμῃ τηλικούτοις ἐπιχαίροντες δημοσίοις κακοῖς, παρεσκευάστο δὲ καὶ πεδίον τῇ μάχῃ. Σὺ δὲ προσελθοῦσα ἐπέδωκας σεαυτὴν ἐπερειδομένη τῇ πρὸς Θεὸν πίστει· θνητῶν δὲ δυσσεβῶν ὠμότης δίκην πυρὸς ἀκαταπαύστως ἐπινεμησαμένη θαναοῦ καὶ διὰ παντὸς αἰδοῖμον εὐδοξίαν
3 προσῆψέ σοι· σέβας γὰρ διὰ ταῦτα εἶχε τοὺς θεωμένους, τοὺς μὲν αὐτοὺς δημίους καὶ στρεβλοῦντας τὰ τῶν εὐ-

39. Φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρώμης καὶ εἰς τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ἐκεῖ μέχρι τῆς καταστροφῆς του ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον.

λου τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως, ὅτι δηλαδὴ καὶ αὐτός καὶ ὅλοι οἱ δυσσεβεῖς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν λατρείαν πρὸς τὸ ἀνώτερον. Διότι ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι κτῆμα ἐκείνου.

Εὐχαριστία πρὸς τὸν Χριστὸν ἀποδίδουσα τὰς νίκας καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ τοῦ βασιλέως εἰς αὐτὸν καὶ ἔλεγχος τοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τυράννου Μαξιμίνου ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σκληρότητα τοῦ διωγμοῦ προσέδωκε μεγαλυτέραν δόξαν καὶ εὐσέβειαν.

- 22 ¹ Ἐγὼ βεβαίως ἀποδίδω τὴν αἰτίαν τῆς εὐτυχίας ἐμοῦ καὶ ὅλων τῶν ἰδικῶν μου εἰς τὴν εὐμένειάν σου. Μάρτυς δὲ τούτου εἶναι καὶ ἡ εὐτυχὴς ἔκβασις ὅλων τῶν ἐγχειρημάτων μου, αἱ ἀνδραγαθίαι, αἱ νίκαι, τὰ τρόπαια κατὰ τῶν πολέμων. Γνωρίζει τοῦτο καὶ ἡ μεγάλη πόλις, θέλει δὲ νὰ συμφωνήσῃ καὶ ὁ λαὸς τῆς πόλεως, ἂν καὶ ἐξαπατηθεῖς ἀπὸ ματαίας ἐλπίδας ἐξέλεξε κάποτε ἀνάξιον προστάτην², ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἔλαβε τὴν προσήκουσαν καὶ ἀξίαν τῶν τολμηρῶν ἔργων του τιμωρίαν, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ μνημονεύσω, καὶ μάλιστα ἐγὼ τώρα ὅποτε διαλέγομαι πρὸς σέ καὶ καταβάλλω πᾶσαν προσπάθειαν, πῶς νὰ σέ προσφωνήσω μὲ ἀγνάς καὶ εὐγενεῖς
- ² λέξεις. Θὰ εἶπω δὲ ἴσως κάτι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἄσχημον οὔτε ἀπρεπές. Κάποτε πάντως ἐκηρύχθη ἐναντίον σου, ὦ θεοσέβεια, καὶ ἐναντίον ὅλων τῶν ἀγιωτάτων σου ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν τυράννων ἄσπονδος πόλεμος, ὑπερβάλλων πάντα ἄλλον εἰς μανίαν καὶ σκληρότητα, καὶ δὲν ἔλειψαν μερικοὶ εἰς τὴν Ρώμην χαίροντες διὰ τὰ ἴοιαῦτα δημόσια κακά, προητοιμάσθη δὲ καὶ τὸ πεδῖον διὰ τὴν μάχην. Σὺ δὲ προσελθοῦσα παρέδωσες σεαυτὴν στηριζομένη εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν· τότε δὲ ἡ ὠμότης τῶν δυσσεβῶν ἀνδρῶν, ἡ ὁποία ἐμαίνετο ἀκαταπαύστως ὡς κατατρῶγον πῦρ, σου προσέφερε μίαν θαυμαστὴν καὶ
- ³ διὰ παντός ἀσίδιμον δόξαν. Ἐκπληξίς διὰ τοῦτο κατέλαβε τοὺς βλέποντας, τοὺς μὲν δημίους καὶ στρεβλωτὰς

σεβῶν σώματα κάμνοντας καὶ δυσπετοῦντας πρὸς τὰ δεινά, παρειμένους δὲ τοὺς δεσμούς καὶ τὰς γε βασάνους αὐτὰς ἐκλύτους καὶ τὰς προσφερομένας καύσεις ἀμαυρουμένας, τῶν δὲ ὀπαδῶν τοῦ Θεοῦ δυστρέπων τὴν πρὸς τοὺς πόνους στερρότητα καὶ οὐδὲ πρὸς ὀλίγον ὀκλαζόντων τὴν παρρησίαν. Τί οὖν ταῦτα τολμῶν ὤνησας, ὧ δυσσεβέστατε; Τί δὲ τὸ αἴτιον τῆς ἐκστάσεως τῶν φρενῶν; Ἐρεῖς ὅτι διὰ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς τιμὴν τίνας τούτους; Ἡ ποίαν τινὰ ἀξίαν τῆς θείας φύσεως λαμβάνεις ἔννοιαν; Ὀργίλους ἠγῆ κατὰ σὲ τοὺς θεοὺς εἶναι; Εἰ δ' οὖν ἦσαν τοιοῦτοι, ἐχρῆν θαυμάζειν αὐτῶν τὴν προαίρεσιν, οὐ πειθαρχεῖν τοῖς ἀναιδέσι προστάγμασι, δικαίων ἀνδρῶν σφαγὰς ἀδίκως ἐπαράντων. Ἐρεῖς ἴσως διὰ τὰ ὑπὸ τῶν προγόνων νομισθέντα καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν· συγχωρῶ. Καὶ γὰρ ἐστὶ παραπλήσια τοῖς δρωμένοις τὰ νομιζόμενα μιᾶς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἀφροσύνης· ὠήθης ἴσως εἶναι τινὰ δύναμιν ἐξαιρέτον ἐν τοῖς ὑπὸ τεκτόνων καὶ δημιουργῶν ἐσκευασμένοις ἀνθρωπομόρφους· τοιγάρτοι περιεῖπες αὐτὰ πᾶσαν ποιούμενος ἐπιμέλειαν, ὅπως μὴ ποτε ρυπωθεῖεν, μεγίστων καὶ ἐξαιρέτων θεῶν ἀνθρωπίνης δεομένων ἐπιμελείας.

Περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πολιτείας, καὶ ὅτι χαίρει τοῖς ἐν ἀρετῇ βιοῦσι τὸ θεῖον, καὶ χρῆ κρίσιν προσδοκᾶν καὶ ἀνταπόδοσιν.

23 1 Ἄντεξέταζε τὴν ἡμετέραν θρησκείαν πρὸς τὰ ὑμέτερα. Οὐκ ἐνταῦθα μὲν δμόνοια γνησία καὶ διαρκῆς φιλανθρωπία, ἔλεγχος δὲ πταισματος νουθεσίαν οὐκ ὀλεθρον φέρων, θεραπεία δὲ οὐκ ὠμότητος ἀλλὰ σωτηρίας, καὶ πίστις εἰλικρινῆς πρῶτον μὲν πρὸς τὸν Θεόν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν,

τῶν σωμάτων τῶν εὐσεβῶν νὰ ἀποκάμνουν καὶ νὰ δυσσασχετοῦν διὰ τὴν σκληρότητα, τὰ δεσμὰ νὰ χαλαρώνωνται, τὰ βασανιστικὰ ὄργανα νὰ παραλύουν καὶ τὰς ἐτοίμους πυρὰς νὰ σβύνωνται, ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Θεοῦ ἦσαν ἀτάραχοι ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ δὲν ἔχανον οὔτε πρὸς
 4 στιγμὴν τὴν παρρησίαν των. Τί ἐκέρδισες λοιπὸν, δυσσεβέστατε, τολμῶν αὐτὰ τὰ πράγματα; Ποῖον εἶναι τὸ αἴτιον τῆς ἐκστάσεως τῶν φρενῶν; Θὰ εἴπης ὅτι ἔπραξες ταῦτα διὰ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς τιμὴν ποῖοι εἶναι αὐτοί; Καὶ ποῖαν ἀξίαν ἀντίληψιν ἔχεις λάβει περὶ τῆς θείας φύσεως; Νομίζεις ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ὀργίλοι ὅπως ἐσύ; Ἐάν ὅμως ἦσαν τοιοῦτοι, ἔπρεπε νὰ ἐκπλήσσεσαι διὰ τὴν προαίρεσίν των, ὄχι νὰ πειθαρχῆς εἰς τὰ ἀναιδῆ προστάγματά των, προτρέποντα εἰς ἀδίκους σφαγὰς δικαίων
 5 ἀνδρῶν. Θὰ εἴπης ἴσως ὅτι ἔπραξες αὐτὰ χάριν τῶν καθιερωμένων ἐθίμων ὑπὸ τῶν προγόνων καὶ τῆς ὑπολήψεως τῶν ἀνθρώπων· τὸ παραδέχομαι. Διότι τὰ διαπραχθέντα εἶναι παραπλήσια μὲ τὰ παραδεδεγμένα ἐκεῖνα ἔθιμα, προέρχονται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀφροσύνην. Ἐνόμισες ἴσως ὅτι εἰς τὰ ἀνθρωπόμορφα κατασκευάσματα τῶν τεκτόνων καὶ γλυπτῶν ἐνυπάρχει κάποια ἐξαιρετικὴ δύναμις· διότι βεβαίως τὰ μετεχειρίζεσο μὲ παντός εἶδους ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ μὴ τύχη καὶ ρυπανθοῦν, ἀφοῦ οἱ μέγιστοι καὶ ἐξαίρετοι θεοὶ ἐχρειάζοντο τὴν ἀνθρωπίνην φροντίδα!

Περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι τὸ θεῖον χαίρει διὰ τοὺς ζῶντας ἐναρέτως καὶ ὅτι πρέπει νὰ προσδοκῶμεν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν.

23 1 Παράβαλε τὴν ἰδικὴν μας θρησκείαν πρὸς τὴν ἰδικὴν σας. Ἐδῶ δὲν παρατηρεῖται γνησία ὁμόνοια καὶ διαρκῆς φιλανθρωπία, ἐπιτίμησις πταισμάτων ἢ ὁποῖα φέρει νοθεσίαν καὶ ὄχι ὀλεθρον, ἐπιμέλεια ὄχι τῆς ὠμότητος ἀλλὰ τῆς σωτηρίας, πίστις εἰλικρινῆς πρῶτον μὲν πρὸς τὸν Θεὸν ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν κοινωνίαν τῶν ἀν-

- ἔλεος δὲ τῶν οὐδ' ἐπολέμησεν ἢ τύχη, ἀπλοῦς δὲ βίος καὶ οὐ ποικίλη τινὶ πανουργίᾳ τὴν πονηρίαν ἐπικαλυπτόμενος, τοῦτε ὄντως Θεοῦ καὶ τῆς μοναρχίας γνῶσις;
- 2 Ἦδε ἐστὶν ἀληθῶς θεοσέβεια, ἥδε εἰλικρινῆς θρησκεία ἢ παντελῶς ἄχραντος, οὗτος ἔμφρων βίος, ὃν οἱ μετιόντες ὡς διὰ λεωφόρου σεμνῆς τινος ἐπὶ τὸν ἀέναον πορεύονται βίον· οὐδεὶς γὰρ ὄλως τελευτᾷ ὁ τὸν τοιοῦτον ἐνστησάμενος βίον καθαρεύων τε τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, πληροὶ δὲ μᾶλλον τὴν προσταχθεῖσαν αὐτῷ θεόθεν λειτουργίαν ἢ ἀποθνήσκει· ὁ γὰρ τοι τὸν Θεὸν ὁμολογήσας οὐ γίνεται πάρεργον ὕβρεως οὐδὲ θυμοῦ, ἀλλ' εὐγενῶς τὴν ἀνάγκην ὑποστάς τὴν τῆς καρτερίας πείραν ἐφόδιον ἔχει τῆς πρὸς τοῦ Θεοῦ εὐμενείας.
- 3 Οὐδὲν γὰρ ἀμφίβολον τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀρετὴν ἀσπάξασθαι τὸ θεῖον· καὶ γὰρ ἂν εἶη τῶν ἀτοπωτάτων τοὺς μὲν ἀνθρώπους, ὅταν τυγχάνωσιν εὐεργετούμενοι, ἦτοι ὑπὸ τῶν τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἐπειλημμένων ἢ καὶ ὑποδεεστέρων, ἃ θεραπεύοντες τυγχάνοιεν οἱ εὐεργετοῦντες αὐτοὺς εὐχαρίστως κατατίθεσθαι καὶ ἀντευεργετεῖν, τὸν δὲ ὑπὲρ πάντας ἀρχηγόν τε τῶν πάντων καὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸν καταμελεῖν τῆς ἀμοιβῆς· ὃς συμπαρομαρτεῖ μὲν ἡμῶν τῷ παντὶ βίῳ καὶ πάρεστιν ἡμῖν τηνικαῦτα, ὅσάκις ἀγαθόν τι ποιῶμεν, καὶ παραχρῆμα μὲν ἀποδεχόμενος τῆς ἀνδρείας καὶ εὐδικίας εὐεργετεῖ, τὴν δὲ συμπλήρωσιν τῆς ἀμοιβῆς εἰς τὴν τοῦ βίου συμπλήρωσιν ἡμῶν ὑπερτίθεται· πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ βίου ψῆφος τηνικαῦτα λογοθετεῖται, ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ψυχῆς καταλείπεται, αὐτὴ δὲ ἡ ψυχὴ καθαρὰ καὶ ἄχραντος καθαρῶ καὶ ἀχράντῳ τῷ θείῳ πελάζει. Ἦδε μὲν οὖν ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη, καὶ οὗτος ὁ τῶν δικαίων ἐξετασμός, πείρας γενομένης κατὰ τὸν βίον πίστεως τε καὶ ἐγκρατείας, καὶ ἐπειδὴν ταῦτα καλῶς ἔχη, ὁ μισθὸς ἐπακολουθεῖ τῆς αἰωνίου ζωῆς, μετέρχεται δὲ καὶ τοὺς πονηροὺς ἢ προσήκουσα τιμωρία.

θρώπων, ἔλεος πρὸς τοὺς ἀτυχήσαντας, ἀπλοῦς βίος μὴ καλύπτων τὴν πονηρίαν μὲ ποικίλας ἐπινοήσεις πανουργίας καὶ γνῶσις τοῦ ὄντως Θεοῦ καὶ τῆς θείας μοναρχίας; Αὕτη εἶναι πράγματι ἡ θεοσέβεια, αὕτη εἶναι ἡ τελείως ἄχραντος καὶ εἰλικρινῆς θρησκεία, αὐτὸς εἶναι ὁ σώφρων βίος, τὸν ὁποῖον οἱ διάγοντες πορεύονται πρὸς τὸν αἰώνιον βίον ὡσάν διὰ μέσου λαμπρᾶς λεωφόρου. Διότι ὁποιοσδήποτε ἀκολουθεῖ τοιαύτην πορείαν καὶ διατηρεῖ καθαρὰν ἀπὸ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν δὲν τελευτᾷ κατὰ κανένα τρόπον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκτελεῖ τὴν ὀρισθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν Θεὸν ὑπηρεσίαν παρὰ ἀποθνήσκει. Βεβαίως ὁ ὁμολογήσας τὸν Θεὸν δὲν καταβάλλεται ἀπὸ ὕβριν οὔτε ἀπὸ θυμόν, ἀλλὰ ὑπομένει μὲ εὐγένειαν τὴν ἀνάγκην καὶ ἔχει ἐφόδιον διὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ εὐμένειαν τὴν δοκιμασίαν τῆς καρτερίας του.

3 Διότι δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι τὸ θεῖον ἐκτιμᾷ τὴν ἀρετὴν τῶν ἀνθρώπων· διότι θὰ ἦτο παράλογον, οἱ μὲν ἄνθρωποι, ὅταν εὐεργετοῦνται εἴτε ἀπὸ ἰσοτίμους εἴτε ἀπὸ κατωτέρους, νὰ ἀναγνωρίζουν τὰς πράξεις τῶν εὐεργετῶν των εὐχαρίστως καὶ νὰ ἀνταποδίδουν τὴν εὐεργεσίαν, ὁ δὲ ὕψιστος ὄλων καὶ ἀρχηγὸς τῶν πάντων νὰ παραμελῇ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀμοιβῆς. Ἄντιθέτως σῦτος μᾶς παρακολουθεῖ εἰς ὄλον τὸν βίον καὶ εὐρίσκεται δίπλα μας ὡσάκις πράττομεν κάτι ἀγαθόν, τὸ ἐγκρίνει ἀμέσως καὶ μᾶς εὐεργετεῖ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην, τὴν δὲ ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀμοιβῆς μεταθέτει εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ βίου ἡμῶν. Διότι ὅλαι αἱ πράξεις τοῦ βίου κρίνονται τότε, ὅταν τὸ σῶμα ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, αὕτη δὲ ἡ ψυχὴ καθαρὰ καὶ ἄχραντος πλησιάζει τὸ καθαρὸν καὶ ἄχραντον θεῖον. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἐξέτασις τοῦ δικαίου, ἂν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου ἐτήρησε πίστιν καὶ ἐγκράτειαν· ὅταν αὐτὰ εὐρεθοῦν ἔχοντα καλῶς, ἀκολουθεῖ ὁ μισθὸς τῆς αἰωνίου ζωῆς, θὰ ἐπιβληθῇ δὲ καὶ εἰς τοὺς πονηροὺς ἡ προσήκουσα τιμωρία.

Περὶ Δεκίου καὶ Οὐαλεριανοῦ καὶ Αὐρηλιανοῦ
ἐθλίως τὸν βίον καταστρεψάντων διὰ τὸν τῆς
ἐκκλησίας διωγμὸν.

- 24 ¹ Σὲ δὲ νῦν τὸν Δέκιον ἐρωτῶ, τὸν ἐπεμβαίνοντά ποιε
τοῖς τῶν δκαίων πόνοις, τὸν τὴν ἐκκλησίαν μισήσαντα,
τὸν ἐπιθέντα τιμωρίαν τοῖς ὀσίως βεβιωκόσι· τί δὴ νῦν
πράσσεις μετὰ τὸν βίον; Ποίαις δὲ καὶ πῶς δυστραπέ-
λοις συνέχη περιστάσεις; Ἐδειξε δὲ καὶ ὁ μεταξὺ τοῦ
βίου καὶ τῆς τελευτῆς χρόνος τὴν σὴν εὐτυχίαν, ἥνικα
ἐν τοῖς Σκυθικοῖς πεδίοις πανστρατιᾶ πεσὼν τὸ περιβόη-
τον Ρωμαίων κράτος ἤγες τοῖς Γέταις εἰς καταφρόνη-
2 σιν. Ἄλλὰ σύγε, Οὐαλεριανέ, τὴν αὐτὴν μαιφονίαν ἐν-
δειξάμενος τοῖς ὑπηκόοις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὀσίαν κρίσιν
ἐξέφηνας ἄλους αἰχμάλωτός τε καὶ δέσμιος ἄχθεις σὺν
αὐτῇ πορφυρίδι καὶ τῷ λοιπῷ βασιλικῷ κόσμῳ, τέλος δὲ
ὑπὸ Σαπώρου τῶν Περσῶν βασιλέως ἐκδαρῆναι κελευ-
σθεῖς καὶ ταριχευθεῖς τρόπαιον τῆς σαυτοῦ δυστυχίας
3 ἔστησας αἰώνιον. Καὶ σὺ δέ, Αὐρηλιανέ, φλόξ πάντων
ἀδικημάτων, πῶς ἐπιφανῶς διατρέχων ἔμμανῶς τὴν
Θράκην, κοπεῖς ἐν μέση λεωφόρῳ τοὺς αὐλακας τῆς ὀ-
δοῦ ἄσεβεῖ αἵματι ἐπλήρωσας;

Περὶ Διοκλητιανοῦ μετ' αἰσχύνης τὴν βασιλείαν
παραιτησαμένου καὶ διὰ τὸν διωγμὸν τῆς ἐκκλη-
σίας κεραυνωθέντος.

- 25 ¹ Διοκλητιανὸς δὲ μετὰ τὴν μαιφονίαν τοῦ διωγμοῦ
αὐτὸς ἑαυτοῦ καταψηφισάμενος, λέληθεν ἀποκηρύξας
μὲν ἑαυτὸν τῆς ἀρχῆς ὡς ἄχρηστον, ὁμολογήσας δὲ τὴν
τῆς ἀφροσύνης βλάβην μιᾶς εὐκαταφρονήτου οἰκήσεως
2 καθειργμῷ. Τί δὴ τούτῳ συνήνεγκε πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν
τὸν πόλεμον ἐνστήσασθαι; Ἴν' οἶμαι τὴν τοῦ κεραυνοῦ
βολὴν δεδιῶς διαγάγοι τὸν ἐπίλοιπον βίον. Λαλεῖ Νικο-
μήδεια, οὐ σιωπῶσι δὲ καὶ οἱ ἱστορήσαντες, ὧν καὶ αὐ-

Πῶς οἱ Δέκιος, Βαλεριανός καὶ Αὐρηλιανός ἀπέθανον ἀθλίως ἐξ αἰτίας τοῦ διωγμοῦ των κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

- 24** ¹ Ἐρωτῶ σέ τόν Δέκιον, ὁποῖος κάποτε κατεπάτησες τοὺς κόπους τῶν δικαίων, ὁ ὁποῖος ἐμίσησες τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλες τιμωρίαν εἰς τοὺς ὁσίως ζήσαντας· τί κάμνεις τώρα μετὰ θάνατον; ποῖοι καὶ πόσον στενόχωροι εἶναι αἱ περιστάσεις εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκσαι; Ἄλλωστε ἔδειξε καὶ ὁ μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου βίος τὴν εὐτυχίαν σου, ὅταν πεσὼν εἰς τὰ σκυθικὰ πεδία μαζί μὲ ὅλον τόν στρατόν σου ἔφερες εἰς καταφρόνησιν ἐνώπιον τῶν Γετῶν τὴν περιβόητον δύναμιν τῶν Ρωμαίων.
- ² Καὶ σύ, Βαλεριανέ, ὁ ὁποῖος ἔδειξες τὴν ἰδίαν βιαιότητα εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ Θεοῦ, ἐφάνέρωσες τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος καὶ ὀδηγηθεὶς εἰς τὰ δεσμά μαζί μὲ τὴν πορφύραν καὶ τὴν λοιπὴν βασιλικὴν στολήν, τέλος δὲ κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπῶρ ἐκδαρεὶς καὶ ταριχευθεὶς, ἔστησες αἰώνιον τρόπαιον
- ³ τῆς δυστυχίας σου. Καὶ σύ, Αὐρηλιανέ, ὁ φλογερός δράστης ὅλων τῶν ἀδικημάτων, πόσον ἐπισήμως ἔπεσες διατρέχων τὴν Θράκην μανιωδῶς καὶ πῶς ἐγέμισες τοὺς αὐλακας τῆς ὁδοῦ μὲ ἀσεβές αἷμα κοπεὶς εἰς τὸ μέσον τῆς λεωφόρου;

Πῶς ὁ Διοκλητιανός παρητήθη τοῦ ἀξιώματος ἐντροπιασμένος καὶ κατεκεραυνώθη λόγῳ τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

- 25** ¹ Ὁ δὲ Διοκλητιανός μετὰ τὸν ἐγκληματικὸν διωγμὸν ἀνεπαισθήτως ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἔκπτωτον τῆς ἀρχῆς καὶ ὠμολόγησε τὸ ἐγκλημα τῆς ἀφροσύνης διὰ τῆς καθείρ-
- ² Ξεως εἰς μίαν ταπεινὴν οἰκίαν. Τί λοιπὸν τὸν ὠφέλησε τὸ ὅτι ἔστησε τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν; Ἀπλῶς καὶ μόνον, νομίζω, διὰ νὰ ζῆ τὸν ὑπόλοιπον βίον τρέμων τὸ κτύπημα τοῦ κεραυνοῦ. Τὸ διαλαλεῖ ἡ Νικομήδεια, δὲν ἀποσιωποῦν δὲ καὶ οἱ αὐτόπται, εἰς τῶν ὁποίων εἶμαι

τὸς ὧν τυγχάνω. Εἶδον γάρ, ἥνικα εὐτελής τὸ φρόνημα καὶ πᾶσαν μὲν πρόσοψιν παντοῖον δὲ ψόφον δεδιῶς ἐποτνιαῖτο τῶν περιεστώτων κακῶν αἰτίαν γεγενῆσθαι τὴν ἀφροσύνην ἑαυτοῦ προκαλεσαμένου καθ' ἑαυτοῦ τὴν θείαν τοῖς δικαίοις ἐπικουρίαν. Ἐδηοῦτο μέντοι τὰ βασιλεία καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ, ἐπινεμομένον σκηπτοῦ νεμομένης τε οὐρανίας φλογός. Καὶ προεῖρητό γε ἡ τούτων ἔκθασις ὑπὸ τῶν εὐφρονούντων· οὐδὲ γὰρ ἐσιώπων οὐδὲ τὴν οἰμωγὴν τῶν ἀναξίως γιγνομένων ἐπεκαλύπτοντο, φανερώς δὲ καὶ δημοσίᾳ παρρησιαζόμενοι πρὸς ἀλλήλους διελέγοντο. «Τίς ἡ τοσαύτη μανία; Πόση δὲ ἡ τῆς δυναστείας ἀλαζονεία τὸ τολμᾶν πολεμεῖν Θεῷ ὄντας ἀνθρώπους, ἀγνοτάτη δὲ καὶ δικαιοτάτη θρησκεία θέλειν ἐμπαροινεῖν, τοσούτου δὲ δήμου καὶ ἀνθρώπων δικαίων ὄλεθρον μηδεμιᾶς προὔπαρχούσης πλημμελείας μηχανήσασθαι, καὶ ταῦτα εὐκαιρίας τε οὔσης ἰδία τε καὶ δημοσίᾳ, δεξιῶς φερομένων πάντων πραγμάτων, ὁμονοίας τε τῶν δυναστευόντων βεβαίας μενούσης. Ἔσται τούτων τίσις, ἔσται τοῦ ἀδίκως αἵματος ἐκχυθέντος ἐκδικία, καὶ ἴσως γε τοὺς τε αἰτίους καὶ τοὺς ἀναιτίους ἡ αὐτὴ περιλήφεται συμφορὰ. Νεμεσᾶ γὰρ δικαίως πρὸς τοὺς πονηροὺς τὸ θεῖον.

Καὶ ταῦτα ἔλεγον οὐκ ἀπεικότως τεκμαιρόμενοι· ἐώρων γὰρ μεγίστην τινὰ καὶ ὑπερορίαν ὠμότητα. Πάντων γὰρ ἀναλωθέντων ὅσα πέφυκεν ἐπινοεῖν ὠμότης, ἐπὶ ἀσχήμονας τιμωρίας μετῆλθεν ἡ δυσσέβεια. Ἀγνὰς γὰρ παρθένους καὶ σώφρονας γυναῖκας ὁ προεῖρημένος βασιλεὺς εἰς λύμην ἀσελγείας κατέκρινεν, αἰσχροῖς ψηφίσμασιν ἐπὶ τὰς ἡδονὰς παρακαλῶν τοὺς νέους· ἐν ᾧ κρείστων εὐρέθη τῶν χυδαίων ἡ ἐγκράτεια τῆς ἀκολασίας τοῦ τυράννου, οὐδεὶς γὰρ ἑαυτὸν καθῆκεν εἰς ἀνόσιον θυμηδίαν, καὶ τὸ ψήφισμα τοῦ βασιλέως τὴν τοῦ δήμου σωφροσύνην οὐκ ἴσχυσεν ἀναχαιτίσαι. Ὡ νόμων ἐπιμελητὴν ἄριστον, ᾧ τῆς τῶν πάντων ὑπηκόων σω-

40. Βλ. παράδειγμα εἰς τὸ Μαρτύριον Ἀγάπης, Εἰρήνης, Χρονίας.

καὶ ἐγώ. Διότι εἶδα, ὅταν εἶχεν εὐτελὲς φρόνημα, ὅτι ἐφοβεῖτο πᾶν θέαμα καὶ πάντα θόρυβον, καὶ ἐθρήνει ὅτι αἰτία τῶν κακῶν τὰ ὅποια τὸν εὖρον ἦτο ἢ ἀφροσύνη του νὰ προκαλέσῃ ἐναντίον του τὴν θεῖαν πρὸς τοὺς δικαίους ἐπικουρίαν. Τὰ παλάτια καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ κατεστράφησαν, καταβρωθέντα ἀπὸ κεραυνὸν καὶ οὐρανίαν φλόγα. Καὶ αὕτη ἡ κατάληξις εἶχε προλεχθῆ ὑπὸ τῶν φρονίμων. Οὗτοι δὲν ἐσιώπων πράγματι καὶ δὲν ἀπέκρυπτον τὸν πόνον διὰ τὰς ἀναξίας ἐνεργείας, ἀλλὰ διελέγοντο μεταξύ
 3 των φανερώς καὶ μὲ παρρησίαν. «Τί φοβερὰ μανία εἶναι αὕτη; Πόση εἶναι ἡ ἀλαζῶν κατάχρησις ἐξουσίας, διὰ νὰ τολμοῦν νὰ πολεμοῦν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐνῶ εἶναι ἄνθρωποι, νὰ θέλουν νὰ προσβάλουν τὴν ἁγιωτάτην καὶ δικαιοτάτην θρησκείαν, νὰ μηχανευθοῦν τὸν ὄλεθρον τόσου πλήθους δικαίων ἀνθρώπων χωρὶς νὰ ἔχουν διαπράξει καμμίαν ἀδικίαν, καὶ μάλιστα καθ' ὄν χρόνον καὶ εἰς τοὺς ἰδιώτας καὶ εἰς τὸ δημόσιον ἐπεκράτει εὐημερία, ἦτο καλὴ ἢ ὅλη κατάστασις πραγμάτων καὶ μεταξύ τῶν συναυτοκρατόρων παρετηρεῖτο πλήρης ὁμόνοια. Τούτων θὰ ὑπάρξῃ τιμωρία, τούτων θὰ ὑπάρξῃ ἐκδίκησις, καὶ ἡ συμφορὰ θὰ πέσῃ ἐξ ἴσου ἐπὶ αἰτίους καὶ ἀναιτίους· διότι τὸ θεῖον εἶναι δικαίως ὠργισμένον κατὰ τῶν πονηρῶν».

Καὶ ἔλεγον ταῦτα συμπεραίνοντες ὄχι ἀπιθάνως. Διότι παρετήρουν ὅτι ἡ ὠμότης ἦτο ὑπερβολικὴ καὶ πέραν παντὸς ὁρίου. Πράγματι ὅταν ἐξηντλήθησαν ὅλα τὰ μέσα τὰ ὅποια συνήθως ἐπινοεῖ ἡ ὠμότης, ἡ δυσσέβεια κατέφυγεν εἰς αἰσχρὰς τιμωρίας. Ὁ προειρημένος βασιλεὺς κατεδίκασεν ἀγνάς παρθένους καὶ σώφρονας γυναῖκας εἰς τὴν ἀτίμωσιν τῆς ἀσελγείας, προσκαλῶν τοὺς νέους εἰς τὰς ἡδονὰς μὲ αἰσχρὰ διατάγματα. Εἰς τὸ θέμα ὁμως αὐτὸ ἐφάνη ἡ ἐγκράτεια τῶν χυδαίων ἀνωτέρα τῆς ἀκολασίας τοῦ τυράννου, διότι κανεὶς δὲν ἐπέτρεψεν εἰς ἑαυτὸν νὰ ἐπιδοθῆ εἰς ἀνοσίαν διασκέδασιν καὶ τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως δὲν ἤρκεσε νὰ διαταράξῃ τὴν σωφροσύνην τοῦ λαοῦ⁴⁰. Ὅποιος ἄριστος ἐπιμελητὴς τῶν νόμων, ὁποῖος διδάσκαλος σωφροσύνης ὄλων τῶν ὑπηκόων, ὁ-

φροσύνης διδάσκαλον, ὡ κηδεμονίας στρατοῦ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πολίτας. Ἐτίτρωσκον τὰ στέρνα τῶν ὁμοφύλων οἱ μηδέποτε τὰ τῶν πολεμίων ἐν παρατάξει μετάφρενα
 4 θεασάμενοι. Τέλος γοῦν τὴν τῶν ἀνοσίων ἔργων ἐκδικίαν ἢ θεία πρόνοια μετήλθεν, οὐ μὴν ἄνευ δημοσίας βλάβης. Τοσαῦται γοῦν ἐγένοντο σφαγαί, ὅσαι εἰ κατὰ βαρβάρων ἐγένοντο, ἱκανὰς εἶναι πρὸς αἰωνίαν εἰρήνην. Πᾶν γὰρ τὸ τοῦ προειρημένου βασιλέως στράτευμα, ὑποταχθὲν ἐξουσίᾳ τινὸς ἀχρήστου βία τε τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀρπάσαντος, προνοίας Θεοῦ τὴν μεγάλην πόλιν ἐλευθερούσης, πολλοῖς καὶ παντοδαποῖς πολέμοις ἀνήλωται.

5 Ἄλλὰ τίς ἂν προκομισθεῖη σαφεστέρα καὶ ἐναργεστέρα τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀπόδειξις; Βοᾷ μὲν ὁ κόσμος αὐτός, λαμπροτέρα δὲ καὶ ἐναργεστέρα ἢ τῶν ἄστρον πομπὴ καταφαίνεται, γεγηθότων οἶμαι διὰ τὴν τῶν ἀνοσίων ἔργων προσήκουσαν ἐκδικίαν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ διαδεξάμενοι τὸν ἄγριον καὶ ἀπάνθρωπον βίον καιροὶ χαίρειν ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν εὐμοιρίᾳ νομίζονται τὴν τε τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δηλοῦσιν εὐμένειαν. Ἄλλὰ μὴν καὶ αἱ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκφωνήσεις τῶν πιεζομένων καὶ τὴν ἔμφυτον ἐλευθερίαν ποθούντων, καὶ οἱ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν κακῶν τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν ἔπαινοι, ἀποδοθείσης τῆς ἐλευθερίας αὐτοῖς καὶ τῶν μετὰ δικαιοσύνης συμβολαίων, πῶς οὐ παντὶ τρόπῳ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους στοργὴν χαρακτηρίζουσιν;

“Ὅτι τῆς τοῦ βασιλέως εὐσεβείας ὁ Θεὸς αἴτιος, καὶ ὅτι τὰ μὲν κατορθώματα περὰ Θεοῦ χρὴ ζητεῖν καὶ αὐτῷ λογιζέσθαι, ραθυμία δὲ ἡμετέρα ἐπιγράφειν τὰ πταίσματα.

26 1 Ὅταν δὲ τὴν ἐμὴν ὑπηρεσίαν ἐπαινωσιν, ἐξ ἐπιπνοί-

ποιος ὁδηγός τῆς προστασίας τοῦ στρατοῦ πρὸς τοὺς πολίτας των. Ἄνδρες, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἴδει ποτέ τὰ ὀπίσθια τῶν πολεμίων εἰς πολεμικὴν παράταξιν, ἐκτύπων μὲ
 4 τὰ εἶψη των τὰ στήθη τῶν ὁμοφύλων των. Τέλος πάντων ἡ θεία πρόνοια ἐπραγματοποίησε τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνοσίων ἔργων, ἀλλ' ὅμως ὄχι ἄνευ δημοσίας βλάβης. Διότι ἐγιναν τόσαι σφαγαί, ὅσαι, ἂν ἐγίνοντο κατὰ βαρβάρων, θὰ ἤρκουν δι' αἰωνίαν εἰρήνην. Διότι ὀλόκληρον τὸ στρατεύμα τοῦ προειρημένου βασιλέως, περιελθὸν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν κάποιου ἀχρήστου καὶ καταλαβόντος βιαίως τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων, κατεστράφη εἰς σειρὰν πολέμων, ὅταν μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἠλευθερώνητο ἡ πόλις⁴¹.

5 Ἄλλὰ ποία ἀπόδειξις περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ σαφεστέρα καὶ ἐναργεστέρα ἀπὸ αὐτῆν; Ὁ ἴδιος ὁ κόσμος βοᾷ, ἡ πομπὴ τῶν ἄστρον φαίνεται λαμπροτέρα καὶ καθαρωτέρα, διότι ταῦτα εἶναι χαρούμενα, ὅπως νομίζω, διὰ τὴν ἀρμόζουσαν τιμωρίαν τῶν ἀνοσίων ἔργων. Οἱ δὲ καιροὶ οἱ ὅποιοι διεδέχθησαν τὴν ἀγρίαν καὶ ἀπάνθρωπον ἐκείνην περίοδον θεωροῦνται χαρούμενοι διὰ τὴν εὐημερίαν των καὶ φανερόνουν τὴν εὐμένειαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλὰ βεβαίως καὶ αἱ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκφωνήσεις τῶν καταπιεζομένων καὶ ποθούντων τὴν ἔμφυτον ἐλευθερίαν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὰ δεινὰ ἔπαινοι εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν, ὅταν ἀπεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία καὶ αἱ κατὰ τὸ δίκαιον δοσοληψίαι, πῶς δὲν χαρακτηρίζουν παντοιοτρόπως τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σποργὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους;

Ἔστι αἴτιος τῆς εὐσεβείας τοῦ βασιλέως εἶναι ὁ Θεός καὶ ὅτι τὰ μὲν κατορθώματα πρέπει νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἰς αὐτὸν νὰ τὰ ἀποδίδωμεν, εἰς τὴν ἰδικὴν μας δὲ ραθυμίαν νὰ ἀποδίδωμεν τὰ σφάλματα.

ας Θεοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχουσαν, ἄρ' οὐ τῆς ἐμῆς ἀνδραγαθίας τὸν Θεὸν αἴτιον εἶναι διαβεβαιοῦνται; Πάντων γε μάλιστα ἔστι γὰρ Θεοῦ ἴδιον τὸ τὰ ἄριστα προστάττειν, ἀνθρώπων δὲ τὸ τῷ Θεῷ πείθεσθαι. Ἔστι δὲ οἶμαι διακονία καλλίστη τε καὶ ἀρίστη, εἴ τις πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως προκατασκευάζει τὴν τῶν πραχθησομένων ἀσφάλειαν. Καὶ ἐπίστανται γε πάντες ἄνθρωποι τὴν τῶνδε τῶν χειρῶν ἀγιωτάτην λατρείαν ὀφείλεσθαι τῷ Θεῷ πιστεῖ καθαρᾷ καὶ εἰλικρινεστάτῃ, καὶ σὺν γε ταῖς χερσὶν εὐχαῖς τε καὶ λιτανείας πᾶν, ὅσον ἦνυσται ὑπὲρ συμφέροντος, κατορθοῦσθαι, προσγενομένης ὠφελείας ἰδία τε καὶ δημοσία τσαύτης, ὅσην ἂν ἕκαστος αὐτῷ τε καὶ τοῖς φιλτάτοις ἠῦξαστο. Ἰστορήσαν δὲ καὶ τὰς μάχας, καὶ ἐθεάσαντο τὸν πόλεμον, τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τὴν νίκην τῷ δῆμῳ βραβευούσης, καὶ εἶδον τὸν Θεὸν ταῖς ἡμετέραις εὐχαῖς συναιρούμενον· ἀνίκητον γὰρ χρῆμα ἢ δικαία προσευχή, καὶ οὐδεὶς ὀσίως λιτανεύων ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ· οὐδὲ γὰρ περιλείπεται τόπος ἀποτεύγματι, εἰ μὴ μόνον ἔνθα ἂν τὸ τῆς πίστεως ὀκλάζη· ὁ γὰρ τοι Θεὸς ἀεὶ πάρεστιν εὐμενῆς τὴν τῶν ἀνθρώπων προσδεχόμενος καλοκάγαθIAN· διὸ ἀνθρώπινον μὲν πταῖσαι ποτε, ὁ δὲ Θεὸς ἀναίτιος τῶν ἀνθρωπίνων πταισμάτων.

Χρὴ τοίνυν πάντας τοὺς τὴν εὐσέβειαν καταδιώκοντας χάριν ὁμολογεῖν τῷ σωτῆρι τῶν πάντων ἕνεκεν τῆς ἡμετέρας αὐτῶν σωτηρίας καὶ τῆς τῶν δημοσίων πραγμάτων εὐμοιρίας, ὀσίαις τε εὐχαῖς καὶ λιτανείαις ἐπαλλήλοις ἐξιλεοῦσθαι τὸν Χριστὸν ἡμῖν, ὅπως τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ διαφυλάττοι· οὗτος γὰρ ἔστιν ἀήττητος σύμμαχος καὶ ὑπερασπιστῆς τῶν δικαίων, ὁ δὲ αὐτὸς κριτῆς ἄριστος, ἀθανασίας ἡγεμών, αἰδίου ζωῆς χορηγός.

ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν θεῖαν ἐπίπνοιαν, ἀρα δὲν ἐπιβεβαιώ-
 ωνουν ὅτι αἴτιος τῆς ἀνδραγαθίας μου εἶναι ὁ Θεός;
 Ὅπως δὴποτε ναί. Διότι ἴδιον τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ προστάσ-
 σῃ τὰ πάντα, τῶν δὲ ἀνθρώπων νὰ πείθωνται εἰς τὸν Θεόν.
 Νομίζω δὲ ὅτι ἡ καλλίστη καὶ ἀρίστη διακονία εἶναι νὰ
 ἐξασφαλίζῃ κανεὶς πρὸ τοῦ ἐγχειρήματος τὸ ἀποτέλεσμα
 2 τοῦ ἔργου διὰ τῆς προσεκτικῆς σχεδιάσεως. Καὶ ὅλοι οἱ
 ἀνθρωποι γνωρίζουν ὅτι ἡ ἀγιωτάτη λατρεία αὐτῶν ἐδῶ
 τῶν χειρῶν ὀφείλεται εἰς τὴν καθαρὰν καὶ εἰλικρινῆ πί-
 στιν πρὸς τὸν Θεόν καὶ ὅτι πᾶν τὸ γεγόμενον ὑπὲρ τοῦ
 συμφέροντος κατωρθώθη πλην τῶν χειρῶν καὶ διὰ τῶν εὐ-
 χῶν καὶ τῆς λιτανείας. Προσεφέρθη οὕτω εἰς τοὺς ἰδιώ-
 τας καὶ τὸ δημόσιον τόση ὠφέλεια, ὅσην θὰ ἤϋχετο κα-
 νεὶς δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς φιλότατους του. Παρέστησαν μάρ-
 τυρες μαχῶν καὶ παρηκολούθησαν τὸν πόλεμον, κατὰ τὸν
 ὁποῖον ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ προσέφερεν εἰς τὸν λαὸν τὴν
 νίκην, καὶ εἶδον τὸν Θεὸν βοηθοῦντα κατόπιν τῶν ἰδικῶν
 μας εὐχῶν· διότι ἡ δικαία προσευχὴ εἶναι ἀκατανίκητον
 πρᾶγμα καὶ κανεὶς προσευχόμενος ὁσίως δὲν ἀποτυγχά-
 νει τοῦ σκοποῦ του, καθ' ὅσον δὲν παραμένει τόπος ἀπο-
 τυχίας παρά μόνον ὅπου ἡ πίστις ἀσθενεῖ· διότι ὁ Θεὸς
 παρίσταται πάντοτε εὐμενῆς ἀποδεχόμενος τὴν καλοκα-
 γαθίαν τῶν ἀνθρώπων. Πράγματι εἶναι μὲν ἀνθρώπινον
 τὸ νὰ πταίῃ κανεὶς κάποτε, ὁ δὲ Θεὸς εἶναι ἀναίτιος τῶν
 ἀνθρωπίνων πταισμάτων.

Πρέπει λοιπὸν ὅλοι οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν εὐσέβειαν
 νὰ ὁμολογοῦμεν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν σωτῆρα τῶν πάντων
 λόγῳ τῆς σωτηρίας μας καὶ τῆς εὐημερίας τῶν δημοσίων
 πραγμάτων, καὶ νὰ ἐξιλεώνωμεν μὲ ὁσίας εὐχὰς καὶ λι-
 τανείας τὸν Χριστόν, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὰς εὐεργεσίας
 του. Διότι οὗτος εἶναι ἀήττητος σύμμαχος καὶ ὑπερασπι-
 στῆς τῶν δικαίων, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἄριστος κριτής, ὁδηγὸς
 ἀθανασίας, χορηγὸς αἰδίου ζωῆς.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς*

Ἑξοδος

9	12	270, 11, 2
15	1ε.	228, 38, 5
	4	226, 38, 2
	5	226, 38, 2
	10	226, 38, 4
	11	228, 38, 5
33	7	270, 12, 1

Ψαλμοί

7	16εε.	226, 38, 3
72	7	150, 16, 7
	8	150, 16, 7
132	7	390, 42

Μαλαχίας

4	2	56, 20
---	---	--------

Ἡσαίας

2	4	150, 16, 7
27	1	344, 3, 3
53	4-6	144, 15, 12
	7	144, 15, 12
64	4	56, 6, 21

Ἰεζεκιήλ

18	23	90, 11, 5
----	----	-----------

Δανιήλ

1	3εε.	204, 19, 1
2-6	—	590, 19, 1
7	18	30, 3, 2

Ματθαῖος

1	23	390, 43, 1
5	23-24	482, 41, 3
9	12	90, 11, 5
	13	90, 11, 5
11	28	90, 11, 5
16	18	164, 17, 8
23	38	164, 17, 8
24	2	164, 17, 8
25	4	564, 11, 7
26	51εε	584, 15, 3
28	2	372, 26, 1
	19	152, 16, 8

Λουκᾶς

24	5	374, 26, 1
----	---	------------

Ἰωάννης

1	1	106, 12, 7
	3	106, 12, 7
	29	144, 15, 12

* Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειράν εἰς τὴν σελίδα, τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν παράγραφον.

Πράξεις		Κολοσσαείς	
2	5έξ. 350, 8	3	1 580, 14, 3
7	49 18, 1, 1		
Ρωμαίους		Τιμόθεον Α'	
1	27 126, 13, 11	6	16 96, 11, 12
Κορινθίους Α'		Αποκάλυψις	
2	9 56, 6, 21	3	12 384, 33, 2
Φιλιππησίους		21	2 384, 33, 2
1	18 416, 58, 4		6έ. 580, 14, 3

2. Εύρετήριο ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων

Κανῶν Ἀποστόλων		10.	8, 2 240, 48, 2
13.	424, 61, 2		8, 3-8 242, 50, 2
Κανῶν Νικαίας			8, 15 256, 1, 2
15	424, 61, 1		8, 15-19 256, τίτλος
Εὐσέβιος			9, 2-3 260, 3, 1
Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία			9, 7-8 278, 19, 3
8	6 98, 15		9, 8 278, 20, 1
	13, 15 238, 47, 1	Θεοφάνια (Συρ.)	
	14, 2 220, 33, 1	2, 78-80 72, 9	
	14, 3-6 222, 35	2, 83 64, 7, 9	
	14, 5-6 224, 36	Βίος Κωνσταντίνου	
	14, 16έ. 222, 34	1, 3 10	
9	9, 3 224, 37	11 10	
	9, 4-8 224, 38, 1	24 13	
	9, 9-10 228, 39, 3	40 76, 9, 8	
	10, 3έξ. 252, 58, 3	44 13	
		2, 16 76, 9, 8	
		26-29 11	

3, 41	82, 9, 17	40	514, 66, 1
50	80, 9, 15		
54, 4ε.	68, 8		
4, 18	78, 9, 11		
19	76, 9, 10		
40	30, 3 1' 350, 9		
Γελάσιος Κυζικηνός			
2, 5	348, 7		
Λακτάντιος			
1, 3, 18 - 19	534, 3, 2		
Σιβυλλικοί χρησμοί			
8, 217 - 243	594, 18, 3		
Σωκράτης			
Ἐκκλησιαστική ἱστορία			
1, 8	346, 6, 1. 348, 7		
	356, 13		
9	360, 17. 476, 36, 1		
		1, 8	284, 24, 1
		17	346, 6, 1, 350, 9
		19	354, 12, 1
		20	356, 13, 1
		25	358, 15, 1
		2, 2	390, 43, 1
		15	446, 8
		26	486, 43, 1
		34	508, 61, 1. 514, 66, 1
Θεοδώρητος			
Ἐκκλησιαστική Ἱστορία			
		1, 7	348, 7
		10	360, 17
		13	356, 13, 1
		16	476, 36, 1
		25	446, 9
		29	484, 42, 1
		34	514, 66, 1

3. Εὐρετήριον ἐξωεκκλησιαστικῶν συγγραφέων

Ἀριστοτέλης		Κῶδιξ Θεοδοσιανός	
Ἠθικὰ Νικομάχεια			
1, 11	192, 11 2	2, 8, 1	456, 18, 2
		8, 14, 1	464, 26, 2
		16, 9, 1	464, 27, 1
9, 3, 3	130, 14, 2		
Κικέρων		Διόδωρος Σικελιώτης	
De divinatione		Βιβλιοθήκη ἱστοριῶν	
		3, 11	184, 7
2, 54	598, 19, 3	20, 14	124, 13, 8

Διονύσιος Ἀλικαρνασεύς	
Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία	
1, 23-24	124, 13, 8
Ἐπίκουρος	
Κυρίαί δόξαι	
1	202, 17, 2
Ἡρόδοτος	
1, 205-214	184, 7
Ἡσίοδος	
Ἔργα καὶ ἡμέραι	
228	72, 8, 9
Ξενοφῶν	
Κύρου παιδεία	
8, 7	184, 7
Ὅμηρος	
Ἰλιάς	
4, 102	28, 2, 6
8, 19	46, 6, 4
Ὀδύσσεια	
1, 22	444, 7, 1
19, 547	358, 15, 3

Βιργίλιος	
Ἐκλογαί	
4, 1	598, 19, 4
4	600, 19, 4
7	598, 19, 4
5*6	600, 19, 5
8	60, 19, 7
37-45	608, 20, 2
48-59	608, 20, 2
60-63	610, 21, 2

Πλάτων	
Ἀπολογία	
18 B	552, 9, 2
Νόμοι	
678 B	540, 5, 3
682 A	556, 10, 3

Φαιδῶν	
109 DE	552, 9, 3
114	554, 9, 7

Φαῖδρος	
243 D	538, 5, 1
249 C	552, 9, 3
254 A	532, 2, 1

Τίμαιος	
27 D 9	532, 3, 1
28 C	554, 9, 6
	474, 35, 1

4. Εὐρετήριον ὀνομάτων

Α

- Ἄβοριγίνοι 124, 13, 8.
 Ἄβραάμ 402, 53, τίτλος. 402, 53, 1. 404, 53, 3ε.
 Ἄδριανός 158, 16, 10.
 Ἀέτιος, ἐπίσκοπος, 426, 62, 1.
 Ἀθηναῖ 116, 13, 2. 124, 13, 7.
 Ἀθηναῖος Ἀγραύλιδος 122, 13, 7.
 Ἀθηναῖοι 124, 7.
 Αἰγαί, πόλις τῆς Κιλικίας 410, 56 τίτλος.
 Αἰγύπτιοι 118, 13, 4. 120, 13, 5. 156, 16, 10. 260, 4, 2. 370, 23 τίτλος. 344, 3, 3. 348, 7, 1. 370, 23. 586, 16, 1. κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ὄρνιν 520, 72.
 Αἴγυπτος 122, 13, 7, 148, 16, 20. 322, 61, 4. 322, 62. 344, 4, τίτλος. 366, 19, 1. 462. 482, τίτλος. 488, 43, 4. 552, 6, 2.
 Ἀἰδωνεύς 60, 7, 4.
 Αἰθίοπες 186, 8, 3. 444, 7, 1.
 Ἀκάκιος (κόμης), 402, 53, 2. 426, 62, 1.
 Ἀλεξάνδρεια 322, 62. 324, 63. 344, 4. 346, 5, 3. 428, 62, 2. 462, 25, 2.
 Ἀλεξανδρεῖς 320, 61, τίτλος. 322, 61, 4.
 Ἀλέξανδρος (βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας) 184, 7, τίτλος ε. 184, 7, 1. 186, 8, 1.
 Ἀλέξανδρος (Ἀλεξανδρείας), 324, 64, τίτλος. 326, 67, τίτλος. 328, 69, 1. 428, 62, 2.
 2.
 Ἀλφειός, ἐπίσκοπος, 426, 62, 1.
 Ἀμάσεια 256, 1, τίτλος. Ἀμάσεια τοῦ Πόντου 256, 1, 2.
 Ἀμφιάρεως 118, 13, 4.
 Ἀμώσης (βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου) 122, 13, 7.
 Ἀντιόχεια 400, 51, τίτλος. 416, 59, τίτλος. 424, 61, 2. 426, 62, 1.
 Ἀντιοχεῖς 418, 60 τίτλος. 416, 59, 2. 418, 60, 1. 426, 62, 1.
 Ἀντίοχος 398, 50.
 Ἀντώνιος 598, 19, 3.
 Ἀπόλλων 310, 50 τίτλος, 310, 50. 118, 13, 4. 124, 13, 8. 310, 50, τίτλος ε. 594, 18, 2.
 Ἀραβες 118, 13, 4. 148, 16, 5.
 Ἀραβία 124, 13, 7. 488, 43, 4.
 Ἀράβιοι 348, 7, 1.
 Ἀρεθούσιος 110, 62, 2.
 Ἄρειος (ὁ πρεσβύτερος) 320, 61, τίτλος. 324, 64. 328, 69, 1. 344, 4 τίτλος.
 Ἄρης 122, 13, 7.
 Ἀσία 148, 16, 5. 348, 7, 1. 482, 41, 2.
 Ἀσιανή 366, 19, 1.
 Ἀσκληπιός 118, 13, 4. 410, 56, τίτλος. 410, 56, 1.
 Ἀσσυρία 590, 17, 2.
 Ἀσσύριος 588, 16, 1. 590, 17, 4.
 Αὐγουστος (ὁ καῖσαρ) 598, 19, 3.
 Αὐρηλιανός (ὁ καῖσαρ) 618,

24, 3.
 Ἄφακα (Φοινίκης) 408, 55, τίτλος. 410, 55, 2.
 Ἀφρική, 326, 66, 366, 19, 1.
 Ἀφροδίτη 56, 7, 3, 4, 60, 7, 3, 70, 8, 6, 116, 13, 2, 414, 58 τίτλος. 374, 26, 3, 414.
 Ἄφροι 236, 45, 2.
 Ἀχαιοὶ 348, 7, 1.
 Ἀχέρων 314, 54.
 Ἀχιλλεύς 606, 20, 8έ.

B

Βαβυλῶν 588, 16, 2.
 Βηθλεέμ 386, 41, τίτλος. 390, 43, τίτλος έ.
 Βιθυνοὶ 488, 43, 3 κατὰ τὸ Βιθυνῶν ἔθνος ἢ Νίκαια 346, 6, 1. ἐπὶ τῆς Βιθυνῶν διαφανοῦς πόλεως 492, 47. Τὴν Βιθυνῶν ἄρχουσαν (Νικομήδεια) 398, 50.
 Βλέμμυες 186, 8, 3, 444, 7, 1.
 Βρεττανία 366, 19, 1.
 Βρεταννοὶ 186, 8, 20, 210, 25, 2, 288, 28, 2, 494, 50.

Γ

Γαζαίων ἐμπόριον 478, τίτλος.
 Γαλατία 348, 7, 1.
 Γαλέριος (Μαξιμιανός) 176, τίτλος.
 Γαλλία 366, 19, 1.
 Γανυμήδης 60, 7, 4.
 Γέται 118, 13, 4, 618, 24, 1.
 Γεώργιος (πρεσβύτερος) 428, 62, 2.

Δ

Δαναοὶ 606, 20, 8.

Δανιήλ 398, τίτλος έ. 588, τίτλος έ. 590, 17, 3, 4έ. 598, 17, 5.

Δάφνη 594, 18, 2.
 Δέκιος (ὁ καῖσαρ) 618, 24, 1.
 Δελφοὶ 406, 54, 2.
 Δημήτηρ 60, 7, 4, 116, 13, 1.
 Διόδωρος (ἱστορικός συγγρ.) 124, 13, 8.
 Διοκλητιανός 194, τίτλος. 196, τίτλος. 202, τίτλος. 204, τίτλος. 206, τίτλος. 310, τίτλος. 312, τίτλος. 618, 25, 1.

Διομήδης 122, 13, 7.
 Διονύσιος (ἱστορικός συγγρ. ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσόν) 124, 13, 8.

Διονύσιος (ὑπάτος) 486, 42, 3.
 Διόνυσος 60, 7, 4, 116, 13, 1, 118, 13, 4, 122, 13, 7.
 Δουματηνοὶ (τῆς Ἀραβίας) 124, 13, 7.

Δούσαρις ἢ Δουσάρης (ἀραβικός θεός) 118, 13, 4.
 Δρακιλιανός 380, 31, 2.

E

Ἐβραῖος 80, 9, 16, 150, 16, 8, 164, 17, 7, 192, 12, 1, 226, 38, 2.

Ἐλένη (μήτηρ Μ. Κων/νου) 388, 42, τίτλος. 392, 44, τίτλος. 392, 45, τίτλος. 390, 43, 4.

Ἐλαμίται 350, 8.

Ἐλενόπολις (πόλις τῆς Βιθυνίας) 508, 61, τίτλος.

Ἐλικωνίδας Μούσας 406, 54, 2.
 Ἑλλάς 166, 17, 11, 366, 19, 1, 556, 10, 10. Ἑλλάδι φωνῆ

166, 17, 11. Πόλιν Ἑλλάδα
 τε καὶ βάρβαρον 166, 17, 11.
 Ἑλληνίδος φωνῆς 282, 23, 1.
 Ἐρεχθεύς 124, 13, 7.
 Ἐρμῆς 116, 13, 2.
 Ἐρυθραία (Σίβυλλα) 594, 18, 2.
 598, 19, 1. 610, 21, 2.
 Ἐρωσ 116, 13, 2.
 Εὐρώπη 348, 7, 1.
 Εὐσέβιος (Καισαρείας) 88, 11,
 1. 92, 11, 7. 168, 17, 12.
 306, 46' τίτλος. 354, 11,
 τίτλος. 372, 24, 2. 400, 51,
 2. 418, 59, 4 ε. 420, 60, 3.
 424, 61, 1. 426, 62, τίτλος
 3, 4, τίτλος. 444, 7, 1. 460,
 24. 472. 33, τίτλος, 474,
 34 καὶ 35, τίτλος. 476, 36,
 1. 490, 45, τίτλος ε. 522, 74.
 Εὐστάθιος (ἐπίσκοπος Ἀντιοχεί-
 ας) 416, τίτλος.
 Εὐτροπία (τῆς ὀσιωτάτης μου
 κηδεστρίας) 400, 52.
 Εὐφρόνιος (πρεσβύτερος) 428,
 62, 2.

Z

Ζάμολεϊς 118, 13, 4.
 Ζεὺς 60, 7, 3. Λαπαρίου Διὸς
 124, 13, 8.

H

Ἡλίου πόλις ἢ Ἡλιούπολις (εἰς
 Φοινίκην) 414, τίτλος ε.
 (εἰς Αἴγυπτον) 122, 13, 7.
 Ἡπειρῶται 348, 7, 1.
 Ἡρα 122, 13, 7.
 Ἡρακλῆς 60, 7, 4. 118, 13, 4.

Θ

Θάνατος 60, 7, 3 ε.
 Θεόδοτος (ἐπίσκοπος) 426, 62,
 1.
 Θεόδωρος (ἐπίσκοπος) 426, 62,
 1.
 Θεσσαλὶς Ἀργῶ 606, 20, 8.
 Θηβαῖοι 118, 13, 4. 344, 4.
 348. 7.
 Θηβαῖς 322, 61, 4. 322, 62
 τὴν ἐπέκεινα Θηβαῖδα 322,
 61, 4' τὴν ἄνω Θηβαῖδα 322,
 62.
 Θρᾶκες 348, 7, 1. 608, 20, 10.
 Θράκη 618, 24, 3.

I

Ἰερουσαλήμ 382, 33, τίτλος ε.
 ἢ νέα Ἰερουσαλήμ 382, 33,
 1 ε.
 Ἰεροσόλυμα 372, 25, τίτλος ε.
 378, 29.
 Ἰλίος 146, 16, 2, τὰ Ἰλίου κα-
 κά 146, 16, 2.
 Ἰνδοὶ 186, 8, 4.
 Ἰορδάνης 508, 62, 2. 566, 11,
 10.
 Ἰουδαία 350, 8.
 Ἰουδαῖοι 148, 16, 5. 164, 17,
 8. 350, 8. 362, 18, τίτλος ε.
 366, 19, 1.
 Ἰσικ 118, 13, 4.
 Ἰταλία 598.
 Ἰταλιῶται 552, 9, 2.
 Ἰταλοὶ, τῆς Ἰταλῶν χώρας 224,
 37.

K

Καισάρεια (Παλαιστίνης) 418,
 60, τίτλος. 426, 62, τίτλος

- Καισάρεια Καππαδοκίας 428, 62, 2.
- Καισαρείς 420, 60, 3. 426, 62, 1.
- Καμβύσης (βασιλεύς τῶν Περσῶν) 590, 17, 4. 592, 17, 6.
- Καππαδόκαι 488, 43, 4.
- Καππαδοκία 348, 7, 1. 350, 8.
- Καρχηδόνιοι 124, 13, 7.
- Κικέρων 598, 19, 3.
- Κικέρων 598, 19, 3.
- Κίλικες 118, 13, 4. 348, 7, 1.
- Κιλικία 366, 19, 1.
- Κόρη 116, 13, 1.
- Κρήτη 122, 13, 7.
- Κρόνος 122, 13, 7.
- Κυμαῖος 600, 19, 4. Κυμαίου μαντεύματος ὁμφή 600, 19, 4.
- Κυρήνη 350, 8.
- Κυριακή 170, 17, 14.
- Κῦρος (Βασιλεύς Περσῶν) 184, 7.
- Κώνστανς (υἱὸς Μ. Κων/νου) 480, 40, 1. 496, 51, 2.
- Κωνσταντία (πόλις τῆς Παλαιστίνης) 478, 37, 478, 38, τίτλος ἐ.
- Κωνσταντίνη (πόλις Φοινίκης) 480, 39, 1.
- Κωνσταντῖνος 88, 11, 1. 176, τίτλος. 180, 3, 4. 180, 14, 1. 186, 8, 4. 192, 12, τίτλος. 194, 12, 2. 200, 17, 1. 204, 18, 2. 206, 20, τίτλος. 21, τίτλος. 208, 22, τίτλος ἐ. 210, 24, τίτλος ἐ. 218, 32, τίτλος. 224, 37. 226, 38, 2. 228, 39, τίτλος ἐ. 230, 41, 2. 232, 43, τίτλος. 234, 43, 3. 236, 47, τίτλος. 238, 48, τίτλος. 240, 49, 2 ἐ. 256, 1, 2. 258, 2, 1 ἐ. 260, 4, τίτλος ἐ. 264, 6. 268, 10, τίτλος. 270, 12, τίτλος. 274, 15, 16. 276, 17, τίτλος ἐ. 278, 20, τίτλος. 284, 24, τίτλος ἐ. 288, 28, τίτλος καὶ 29 τίτλος. 302, 43, τίτλος. 306, 46, 1. 308, 48, τίτλος ἐ. 310, 49, τίτλος. 312, 51, τίτλος. 314, 55, τίτλος. 324, 63, τίτλος. 338, 1, τίτλος. 340, 1, 7. 342, 2, τίτλος. 346, 5, 2. 348, 7, 2. 350, 10, τίτλος. 354, 12, τίτλος. 358, 15, τίτλος. 360, 17, τίτλος ἐ. 376, 27, τίτλος 378, 30, τίτλος ἐ.
- Κωνσταντῖνος (υἱὸς τοῦ Κωνσταντίου) 480, 40, 1. 494, 49. 496, 51, 1.
- Κωνσταντινούπολις 504, 58, τίτλος. 514, 66, τίτλος. 518, 70, τίτλος. ἦν τῆς ἐπηγορίας τῆς αὐτοῦ πόλιν ἐπώνυμον ἀποφῆναι ἔκρινε 596, 48, 2' ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις 396, 48, 1. 406, 54, 2' 3. 492, 46' 514, 66, 1. ἐν τῇ ἐπωνύμῳ πόλει 504, 58' κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν 476, 36, 1. τὴν αὐτοῦ πόλιν 396, 48, 1. τῆς αὐτοῦ πόλεως 508, 61, 1. τῇ πόλει 518, 70, 1.
- Κωνσταντίος (πατὴρ Μ. Κωνσταντίνου) 194, 12, 2. 194, 13, τίτλος. 196, 13, 3. 196, 14, τίτλος. 198, 14, 4. 200, 16, 1. 202, 18, τίτλος. 206, 21, 1. 208, 22, τίτλος ἐ.
- Κωνσταντίος (υἱὸς Μ. Κων/νου) 494, 49, τίτλος ἐ. 518, 70, τίτλος ἐ. 480, 40, 1. 496, 51, 1. 520, 71, 1 ἐ.

Λ

- Λακεδαιμών 122, 13, 7.
 Λαοδικεία 124, 13, 7.
 Λατιαρίου Διός 124, 13, 7.
 Λεωκόραι 124, 13, 7.
 Λίβανος 70, 8, 6.
 Λίβυες 124, 13, 7. 348, 7, 1.
 Λιβύη 322, 61, 4. 322, 62, 348, 7, 1. 350, 8. 366, 19, 1.
 Λικίνιος 238, 49, τίτλος. 240, 50, τίτλος. 242, 51, τίτλος. 246, 55, τίτλος έ. 254, 59, 256, 1, τίτλος. 260, 4, τίτλος. 262, 5, τίτλος. 264, 6, τίτλος. 268, 11, τίτλος. 274, 15, τίτλος. 16, τίτλος. 276, 18, τίτλος.
 Λίνος 608, 20, 10.

Μ

- Μακεδόνες 348, 7, 1. 378, 29, τίτλος έ.
 Μακεδονία 148, 16, 55.
 Μακεδών (ό Μ. Αλέξανδρος) 184, 7. 186, 8, 1.
 Μαμβρη 400, 51, τίτλος έ. 400, 52, τίτλος έ. 402, 53, 1.
 Μαξέντιος 194, 13, τίτλος. 210, 26, τίτλος. 220, 33, τίτλος. 222, 35 και 36, τίτλος. 224, 37, τίτλος. 226, 38, 2.
 Μαξιμιανός 194, 13, τίτλος. 202, 18, τίτλος. 250, 57, τίτλος. 310, 49, τίτλος.
 Μαξιμίνος 236, 47, τίτλος. 250, 58, τίτλος. 252, 59, τίτλος.
 Μαρριανός (νοτάριος) 488, 44, τίτλος έ.
 Μαρκιωνισταί 440, 64, 1.
 Μάρων 604, 20, 6. 610, 21, 2.

- Μελιτιανοί 322, 62, τίτλος.
 Μελκάθαρος 118, 13, 4.
 Μέμφις 588, 16, 2.
 Μεσοποταμία 348, 7, 1. 488, 43, 4.
 Μεταγείτνιων 122, 13, 7.
 Μηδοί 350, 8.
 Μνημοσύνη 116, 13, 2.
 Μοῦσαι 116, 13, 2. 406, 54, 3. 598, 19, 4.
 Μόψος (Θεός τῶν Κιλικῶν) 118, 13, 4.
 Μυσοί 488, 43, 3.
 Μωυσῆς 192, 12, 1. 226, 38, 2. 5. 588, 16, 2 έ. 588, 17, τίτλος έ.

Ν

- Ναβουχοδονόσορ 590, 17, 3.
 Νάρκισσος (ἐπίσκοπος) 426, 62, 1.
 Νείλος 462, 25, τίτλος.
 Νέρων 188, 10, 2.
 Νίκαια 346, 6, τίτλος έ. 360, 17, τίτλος έ.
 Νικομήδεια 618, 25, 2.
 Νικομηδεῖς 334, 72, 2.
 Νοουατιανοί 430, 64, 1.
 Νῶε 566, 11, 10.

Ο

- Όβοδος (Θεός τῶν Ἀράβων) 118, 13, 4.
 Όρφεύς 132, 14, 5.
 Όσιος (ἐπίσκοπος Κορδοῦης) 324, 63. 336, 73.
 Όσιρις 118, 13, 4.
 Οὔαλεντινοί 430, 64, 1.
 Οὔαλεριανός (Καῖσαρ) 618, 24, 2. 450, 11, τίτλος έ.
 Οὔσωρος (Θεός τῶν Φοινίκων) 118, 13, 4.

Π

Παλαισίνη 204, 19, τίτλος. 284, 24, 1.
 Παλαιστινοί 80, 9, 15· 16. 88, 11, 3. 148, 16, 5. 204, 19, 1. 348, 7, 1.
 Παμφυλία 348, 7, 1. 350, 8.
 Πάν 608, 20, 10.
 Παννόνιοι 486, 43, 3.
 Πάρθοι 350, 8.
 Πάσαχα 344, 5, τίτλος. 358, 14, τίτλος. 362, 18, τίτλος έ. 364, 19, 4 και 6. 366, 19, 2.
 Παυλιανοί 430, 64, 1.
 Πέρσαι 154, 16, 9. 184, 7. 348, 7, 1. 446, 8 έ. 502, 56, 11. 504, 57 έ. 590, 17, 3 έ. 592, 17, 5. 618, 24, 2.
 Πέρσης 348, 7, 1. Π. έπίσκοπος 348, 7, 1. Περσών έπισκόπων ιερών χρῆμα. 488, 43, 3.
 Περσίς 452, 13.
 Πλάτων 548, 8, τίτλος. 554, 5. 590, 17, 2.
 Πλούτων 60, 7, 3.
 Ποντική 366, 19, 1.
 Πόντος 256, 1. τίτλος έ. 348, 7, 1. 350, 8.
 Πρίηπος 116, 13, 2.
 Πυθαγόρας 552, 9, 20. 588, 17, 2.
 Πύθιος 74, 9, 4. 314, 54. 406, 54, 2.
 Πυριφλεγέθων 554, 9, 7.

Ρ

Ρῆνος 210, 25, 1.
 Ρόδος 122, 13, 7.
 Ρωμαῖος 26, 2, 5. 76, 9, 8. 148, 16, 3 έ. 180, 3, 4. 194, 13,

1. 210, 26. 216, 31, τίτλος. 220, 33, 1. 222, 35, τίτλος έ. 224, 37, 1. 224, 38. 228, 39, 2 έ. 230, 40, 2 έ. 240, 49, 1. 246, 55, 1. 276, 19, 1. 278, 19, 2. 282, 22. 284, 24, 1. 308, 47, 2. 312, 51. 350, 8. 366, 19, 1. 598, 19, 3. 618, 24, 1. 622, 25, 4.
 Ρώμη 210, 26, τίτλος. 220, 33, τίτλος. 222, 36, τίτλος. 224, 38. 228, 39, τίτλος. 612, 22, 2.
 — ή βασιλεύουσα πόλις 210, 26. 220, 33, 1. 228, 39, 1 έ. 348, 7, 2. 394, 47, 1.
 — ή βασιλις πόλις 510, 63, 3. 568, 69, 1 έ.
 — την πόλιν ὑμῶν (Ρωμαίων 230, 40, 2. — ή μεγάλη πόλις 124, 13, 7. 612, 22, 1. 622, 25, 4.
 ό δῆμος της φιλτάτης πόλεως 612, 22, 1.

Σ

Σαλαμίς 122, 13, 7.
 Σαπώρης (Πέρσης βασιλεύς) 618, 24, 2. 446, 9.
 Σαυρομάται 442, 5, 1. 442, 6, τίτλος έ.
 Σεουῆρος 204, 18. 212, 26. 214, 27, 3.
 Σίβυλλα 594, 18, 2. 598, 19, 1 έ. 600, 19, 4.
 Σκελίδες Μοῦσαι 598, 19, 4.
 Σκύθης 124, 13, 7. 154, 16, 9. 442, 5, 1 έ.
 Σκυθικός 186, 8, 2. 618, 24, 1.
 Σμίνθιος 406, 54, 2.
 Σπανία 366, 19, 1.
 Σπάνοι 348, 7, 1.

Στρατήγιος (κόμης) 426, 62, 1.
 Συρία 124, 13, 7. 148, 16, 5.
 488, 43, 4.
 Σύροι 348, 7, 1.
 Σωκράτης 552, 9, 2.

Τ

Τανταλείω πάθει 248, 55, 2.
 Ταρταρόεν χάος 596, 18, 4.
 Τένεδος 122, 13, 7.
 Τιβέριος (Καίσαρ) 598, 19, 3.
 Τίβερις 224, 38, τίτλος.
 Τίφος 606, 20, 8.
 Τροία 606, 20, 9.
 Τρῶες 606, 20, 8.
 Τρωϊκός 606, 20, 9.
 Τύριος 608, 20, 10.
 Τύρος 482, 41, τίτλος έ. 484,
 42, 1.

Φ

Φαραώ 226, 38, 2. 588, 16, 2.

Φαῦστα 238, 4, 2.
 Φερέφαττα: Φερεφάττης μυστή-
 ρια 60, 7, 4.
 Φοίνκες 118, 13, 4. 120, 13, 5.
 122, 13, 7. 348, 7, 1. 408,
 55, 1. 414, 58, 1. 480, 39,
 1. 482, 41, 3.
 Φαινίκη 402, 53, 2. 480, 39,
 τίτλος. 488, 43, 4.
 Φρύγες 430, 64, 1.
 Φρυγία 348, 7, 1. 350, 8.

Χ

Χίος 122, 13, 7.
 Χριστιανός 304, 44, τίτλος έ.
 312, 51, τίτλος έ. 314, 53,
 τίτλος έ. 316, 56, τίτλος.

Ω

Ώμόδιος 122, 13, 7.
 Ώρος (θεός τῶν Αἰγυπτίων)
 118, 13, 4.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίς
Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η	7
1. ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ	7
2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	7
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΑΛΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ	11
4. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥΤΩΝ	12
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	15
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ	16
Α. ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΚΟΣ	16
Β. ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ	
1. ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ	175
1. Προοίμιον περί τῆς Κωνσταντίνου τελευτῆς.	176
2. Περί υἱῶν αὐτοῦ βασιλευσάντων. Ἔτι προοίμιον.	176
3. Περί Θεοῦ τιμῶντος εὐσεβεῖς βασιλεῖς καὶ ἀπολλύντος τυ- ράννους.	178
4. Ὅτι Θεὸς Κωνσταντίνον ἐτίμησεν.	180
5. Ὅτι ἐβασίλευσε μὲν εὐσεβῶς ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη μοναρ- χίᾳς, ἔζησε δὲ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα.	182
6. Ὅτι Θεοῦ μὲν δούλος ἦν ἐθνῶν δὲ νικητῆς.	182
7. Πρὸς Κῦρον τῶν Περσῶν βασιλέα καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μα- κεδόνων σύγκρισις.	184
8. Ὅτι τῆς οἰκονομένης πάσης σχεδὸν ἐκράτησεν.	184
9. Ὅτι υἱὸς βασιλέως εὐσεβῆς καὶ υἱοῖς βασιλεῦσι κατέλιπε τὴν ἀρχήν.	186
10. Περί τοῦ καὶ ἀναγκαίαν εἶναι καὶ ψυχωφελῆ τὴν ἱστορίαν ταύτην.	188
11. Ὅτι μόνας τὰς Κωνσταντίνου νῦν ἱστόρησε θεοσεβεῖς πράξεις.	190
12. Ὅτι ὡς Μωϋσῆς ἐν οἴκοις τυράννων ἀνετράφη Κωνσταν- τίνος.	192
13. Περί Κωνσταντίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μὴ ἀνασχομένου τῶν περὶ Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν καὶ Μαξέντιον διώξαι τοὺς Χριστιανούς.	194
14. Ὅπως Κωνσταντίος ὁ πατὴρ ὄνειδισθεὶς πενίαν ὑπὸ Διο- κλητιανοῦ τοὺς θησαυροὺς πλήσας ἀπέδωκε πάλιν τοῖς προσ- ενέγκασιν τὰ χρήματα.	196
15. Περί τοῦ ὑπὸ τῶν ἄλλων διωγμοῦ.	198
16. Ὅπως Κωνσταντίος ὁ πατὴρ εἰδωλολατρίαν σχηματίσασμε- νος τοὺς μὲν θύειν θελήσαντας ἐξέβαλε, τοὺς δὲ ὁμολογῆσαι	

προθεμένους εἶχεν ἐν τῷ παλατίῳ.	200
17. Περὶ τῆς φιλοχρίστου προαιρέσεως τοῦ αὐτοῦ.	200
18. Ὅτι Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ ἀποδυσαιμένων πρῶτος ἦν λοιπὸν αὐγουστος ὁ Κωνστάντιος, ἐν εὐτεκνία κομῶν.	202
19. Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου νεανίου ἅμα Διοκλητιανῷ τὸ πρὶν εἰς Παλαιστίνην παραγενομένου.	204
20. Κωνσταντίνου πρὸς τὸν πατέρα διὰ τὰς ἐπιβουλάς Διοκλη- τιανοῦ ἀναχώρησις.	206
21. Τελευτὴ Κωνσταντίου τὸν υἱὸν Κωνσταντίνον βασιλέα κατα- λιπόντος.	206
22. Ὅπως Κωνσταντίου προκομισθέντος τὰ στρατεύματα Κων- σταντίνον αὐγουστον ἀνηγόρευσεν.	208
23. Καταστροφὴ τῶν τυράννων δι' ὑπομνήσεως ὀλίγης.	208
24. Ὅτι βουλήσει Θεοῦ Κωνσταντίνος ἔσχε τὸ βασιλεύειν.	210
25. Κωνσταντίνου κατὰ βαρβάρων καὶ Βρεττανῶν νίκαι.	210
26. Ὅπως Ρώμην ἐλευθερώσαι Μαξεντίου προέθετο.	210
27. Ὅτι τὰς τῶν εἰδωλολατρησάντων καταστροφὰς ἐνθυμηθεῖς μᾶλλον τὸν χριστιανισμόν ἐξελέξατο.	212
28. Ὅπως εὐξαμένῳ τὴν ὀπτασίαν ὁ Θεὸς παρέσχε, σταυρὸν ἐκ φωτὸς ἐν οὐρανῷ μεσημβρία καὶ γραφὴν τούτῳ νικᾶν παραι- νοῦσαν.	214
29. Ὅπως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ' ὕπνους αὐτῷ φανείς ὁμοιο- τρόπῳ τοῦ σταυροῦ σημείῳ κεχρησθαι κατὰ τοὺς πολέμους προσέταξεν.	215
30. Κατασκευὴ τοῦ αὐτοῦ σταυρικοῦ σημείου.	216
31. Ἐκφρασις σταυροειδοῦς σημείου, ὅπερ νῦν οἱ Ρωμαῖοι λά- βαρον καλοῦσιν.	216
32. Ὅπως κατηχηθεῖς Κωνσταντίνος τὰς θείας γραφὰς ἀνεγί- νωσκε.	218
33. Περὶ τῶν Μαξεντίου μοιχειῶν τῶν ἐν Ρώμῃ.	220
34. Ὅπως ἡ τοῦ ἐπάρχου διὰ σωφροσύνην ἑαυτὴν ἀνεῖλεν.	220
35. Ἀναίρεσις δήμου Ρωμαίων ὑπὸ Μαξεντίου.	222
36. Μαγεῖαι Μαξεντίου καὶ ἔνδεια τροφῶν ἐν Ρώμῃ.	222
37. Ἦττα ἐν Ἰταλία Μαξεντίου στρατευμάτων.	224
38. Μαξεντίου θάνατος ἐν γεφύρῳ ποταμοῦ Τιβέριδος.	224
39. Εἴσοδος ἐν Ρώμῃ Κωνσταντίνου.	228
40. Περὶ ἀνδριάντος αὐτοῦ σταυρὸν κατέχοντος καὶ τῆς ἐπι- γραφῆς.	228
41. Εὐφροσύναι κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ δωρεαὶ Κωνσταντίνου.	230
42. Ἐπισκόπων τιμαὶ καὶ ἐκκλησιῶν οἰκοδομαί.	230
43. Περὶ τῶν εἰς τοὺς πένητας καὶ δεομένους εὐεργεσιῶν Κων- σταντίνου.	232

44. Ὅπως ταῖς συνόδοις τῶν ἐπισκόπων συμπαρῆν.	234
45. Ὅπως καὶ τῶν ἀφρόνων ἠνείγετο.	234
46. Νίκαι κατὰ βαρβάρων.	236
47. Μαξιμίνου θελήσαντος ἐπαβουλεύσαι θάνατος καὶ ἄλλων, οὓς ἐξ ἀποκαλύψεως Κωνσταντίνος εὗρεν.	236
48. Δεκαετηρίδος Κωνσταντίνου πανήγυρις.	238
49. Ὅπως τὴν ἀνατολὴν ἐκακούχει Λικίνιος.	238
50. Ὅπως καὶ Κωνσταντίνῳ Λικίνιος ἐπιβουλεύειν ἤθελεν.	240
51. Λικινίου κατ' ἐπισκόπιον συσκευαί καὶ συνόδων κωλύσεις.	242
52. Ἐξορισμοὶ καὶ δημεύσεις κατὰ Χριστιανῶν.	244
53. Γυναῖκες εἰς ἐκκλησίας μὴ συνάγεσθαι πρόσταγμα καὶ πρὸ τῶν πυλῶν εὐχεσθαι λαούς.	244
54. Τοὺς μὴ θύοντας ἀποστρατεύεσθαι, καὶ τοὺς ἐν φυλακαῖς μὴ τρέφεσθαι.	246
55. Περὶ τῶν Λικινίου παρανομιῶν καὶ πλεονεξιῶν καὶ αἰσχρουργιῶν.	246
56. Ὅτι διωγμὸν ποιῆσαι λοιπὸν ἐπεχείρει.	248
57. Ὅτι Μαξιμιανὸς σύριγγι καὶ σκώληκι δαμασθεῖς ὑπὲρ Χριστιανῶν ἔγραψεν.	250
58. Ὅτι Μαξιμίνος διώξας Χριστιανούς καὶ φυγῶν ὡς οἰκέτης ἐκρίπτετο.	250
59. Ὅτι ἐν νόσῳ τυφλωθεὶς Μαξιμίνος ὑπὲρ Χριστιανῶν ἔγραψεν.	252
2. ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ	
1. Λικινίου διωγμὸς λαθραῖος ἐπισκόπους ἀναιροῦντος ἐν Ἀμασείᾳ τοῦ Πόντου.	256
2. Καθαιρέσεις ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκόπων κρεουργία.	256
3. Ὅπως Κωνσταντίνος ὑπὲρ Χριστιανῶν διώκεσθαι μελλόντων ἐκινήθη.	258
4. Ὅτι Κωνσταντίνος μὲν παρεσκευάζετο μετ' εὐχῶν Λικίνιος δὲ μετὰ μαντειῶν εἰς πόλεμον.	260
5. Ὅσα Λικίνιος ἐν τῷ ἄλλει θύων εἶπεν περὶ τῶν εἰδώλων καὶ τοῦ Χριστοῦ.	262
6. Φαντασίαι κατὰ τὰς ὑπὸ Λικίνιον πόλεις, ὡς τῶν Κωνσταντίνου στρατευμάτων διόντων.	264
7. Ὅτι ἐν πολέμοις ὅπου σταυροειδὲς σημεῖον παρῆν, ἐκεῖ τὰ τῆς νίκης ἐγένετο.	264
8. Ὅτι πεντήκοντα τὸν σταυρὸν φέρειν ἐξελέχθησαν.	266
9. Ὅτι τῶν σταυροφόρων ἀνηρέθη μὲν ὁ φυγῶν, ὁ δὲ πᾶσιν παραμείνας ἐσώθη.	266
10. Συμβολαὶ διάφοροι καὶ Κωνσταντίνου νίκαι.	268
11. Φυγὴ Λικινίου καὶ γοητεία.	268

12. Ὅπως Κωνσταντῖνος ἐν σκηπῇ προσευχόμενος ἐνίκα.	270
13. Φιλανθρωπία περὶ τοὺς συλλαμβανομένους στρατιώτας.	272
14. Ἔτι περὶ τῶν ἐν τῇ σκηπῇ προσευχῶν.	272
15. Λικινίου περὶ φιλίας δόλος καὶ εἰδωλολατρία.	274
16. Ὅπως μὴ ἀντιπολεμεῖν τῷ σταυρῷ Λικίνιος παρήνει τοῖς στρατιώταις.	274
17. Νίκη Κωνσταντίνου.	276
18. Λικινίου θάνατος, καὶ ἐπανίκια περὶ τούτου.	276
19. Φαιδρότης καὶ πανηγύρεις.	276
20. Ὅπως ὑπὲρ ὁμολογητῶν ἐνομοθέτει Κωνσταντῖνος.	278
21. Ὅπως καὶ περὶ μαρτύρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.	280
22. Ὅπως καὶ τοὺς δῆμους ἀνεκτήσατο.	280
23. Ὅτι Θεὸν τῶν ἀγαθῶν αἴτιον ἐκήρυττεν, καὶ περὶ ἀντιγράφων νόμων.	282
24. Νόμος Κωνσταντίνου περὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ᾧ ἐστὶ ταῦτα.	284
25. Ἐπίδειγμα ἐκ παλαιῶν χρόνων.	284
26. Περὶ διωχθέντων καὶ διωκτῶν.	286
27. Ὅσων ὁ διωγμὸς αἴτιος κακῶν τοῖς τολμήσασι κατέστη.	286
28. Ὅτι Θεὸς τῶν καλῶν ὑπηρετήν Κωνσταντῖνον ἐξελέξατο.	288
29. Εὐσεβεῖς εἰς Θεὸν Κωνσταντίνου φωναὶ καὶ ὁμολογητῶν ἔπαινος.	288
30. Νόμος ἀπολύων ἐξορισμοῦ καὶ βουλῆς καὶ δημεύσεως.	290
31. Τοὺς ἐν νήσοις ὁμοίως.	292
32. Τοὺς ἐν μετάλλοις καὶ δημοσίοις ἀτιμωθέντας.	292
33. Περὶ ὁμολογητῶν στρατευσαμένων.	294
34. Ἀπολύσεις τῶν ἐν γυναικείοις ἢ εἰς δουλείαν δοθέντων ἐλευθέρων.	294
35. Περὶ κληρονομίας οὐσιῶν τῶν μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν καὶ μετοικισθέντων καὶ ταμειυθέντων.	296
36. Τῶν μὴ ἐχόντων συγγενεῖς κληρονόμων εἶναι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν δοθέντα τισὶ βέβαια μένειν.	296
37. Ἀποδιδόναι τοὺς κατέχοντας τὰ τοιαῦτα χωρία καὶ κήτους καὶ οἰκίας χωρὶς ἂν ἐκαρπύσαντο.	298
38. Ποῖῳ τρόπῳ χρῆ περὶ τούτων ἐπιδιδόναι δεήσεις.	298
39. Ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδοῦναι τὸ ταμεῖον χωρία καὶ κήτους καὶ οἰκίας καὶ λουπά.	300
40. Τὰ μαρτύρια καὶ τὰ κοιμητήρια ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδοθῆναι.	300
41. Τοὺς ἀγοράσαντας ἐκκλησιαστικὰ ἢ κατὰ δωρεὰν λαβόντας ἀποδοῦναι.	300
42. Σέβειν τὸν Θεὸν σπουδαίως παραίνεσις.	302
43. Ὅπως τὰ νομοθετηθέντα ὑπὸ Κωνσταντίνου δι' ἔργων ἐ-	

πληροῦτο.	302
44. Ὅτι τοὺς ἄρχοντας Χριστιανούς προήγεν· εἰ δὲ καὶ Ἕλλη- νες ἦσαν, τὸ θύειν αὐτοῖς ἀπηγορεύετο.	304
45. Περί νόμων κωλυόντων μὲν θυσίας, οἰκοδομεῖν δὲ ἐκκλησίας προστατόντων.	304
46. Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον καὶ λοιποὺς ἐπισκόπους περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς, καὶ ὥστε τὰς παλαιὰς ἐπισκευά- ξιν καὶ μείζονας οἰκοδομεῖν διὰ τῶν ἀρχόντων.	306
47. Ὅτι κατὰ εἰδωλολατρίας ἔγραψεν.	308
48. Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐπαρχίας περὶ τῆς πολυθέου πλάνης διάταγμα ἐν ᾧ προοίμιον περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς.	308
49. Περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ φιλοθέου Κωνσταντίνου καὶ περὶ Διο- κλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν διωκτῶν.	310
50. Ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος μαντεῖαν, ὡς μὴ δυναμένου μαν- τεύεσθαι διὰ τοὺς δικαίους, ὁ διωγμὸς ἀνεκινήθη.	310
51. Ὅτι νέος ὢν ἔτι Κωνσταντίνος αὐτήκοος γέγονε Διοκλητι- ανοῦ διὰ τὸ ἀκοῦσαι τοὺς δικαίους εἶναι Χριστιανούς τὰ περὶ διωγμοῦ γράψαντος.	312
52. Ὅσα εἶδη βασάνων καὶ τιμωριῶν κατὰ Χριστιανῶν ἐτολήθη.	312
53. Ὅτι βάρβαροι Χριστιανούς ὑπεδέξαντο.	314
54. Ὅσα μετήλθε δίκη τοὺς διὰ τὴν μαντεῖαν διώκτας.	314
55. Δοξολογία Κωνσταντίνου εἰς Θεὸν καὶ ὁμολογία περὶ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εὐχὴ περὶ ἐκκλησιῶν καὶ λαῶν.	314
56. Ὅτι προσεύχεται μὲν Χριστιανούς εἶναι πάντας, σὺν ἀναγ- κάζει δέ.	316
57. Δοξολογία εἰς Θεὸν δι' υἱοῦ φωτίσαντος τοὺς πλανωμένους.	316
58. Δοξολογία πάλιν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου λειτουργίας.	318
59. Δοξολογία εἰς Θεὸν ἀεὶ διδάσκοντα τὰ καλά.	318
60. Παραινέσεις ἐπὶ τέλει τοῦ διατάγματος μηδένα μηδενὶ ἐνο- χλεῖν.	320
61. Ὅπως ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων διὰ τὸ κατὰ Ἄρειον ἐκινουῦ- το ζητήσεις.	320
62. Περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ περὶ Μελιτιανῶν.	322
63. Ὅπως περὶ εἰρήνης πέμψας Κωνσταντίνος ἔγραψεν.	324
64. Κωνσταντίνου πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον καὶ Ἄρειον τὸν πρεσβύτερον.	324
65. Ὅτι περὶ τῆς εἰρήνης ἐμερίμνα συνήθως.	324
66. Ὅτι καὶ τὰς ἐν Ἀφρικῇ ζητήσεις διορθώσατο.	326
67. Ὅτι ἐκ τῆς ἀνατολῆς τὰ τῆς εὐσεβείας ἤρξατο.	326
68. Ὅτι λυπηθεὶς διὰ τὴν στάσιν τὰ περὶ εἰρήνης συμβουλεύει.	326
69. Πόθεν ἢ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀρείου ζητήσεις ἤρξατο, καὶ ὅτι μὴ ἐχρῆν συζητεῖν ταῦτα.	328

70. Παραινήσεις περί ὁμονοίας.	330
71. Μὴ διὰ μικρὰς λέξεις φιλονεικεῖν περὶ τοῦ αὐτοῦ.	330
72. Ὅτι δι' εὐλάβειαν ὑπεραλγῶν δακρῦειν ἠναγκάζετο καὶ μέλλων εἰς τὴν ἀνατολὴν ἐπέσχε διὰ ταῦτα.	334
73. Ἐπίμονος καὶ μετὰ τὸ γράμμα τοῦτο ταραχὴ τῶν ζήτησεων.	336
3. ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ	
1. Σύγκρισις εὐσεβείας Κωνσταντίνου καὶ τῆς τῶν διωκτῶν παρανομίας.	338
2. Ἐπι περὶ τῆς εὐσεβείας Κωνσταντίνου ἐμπαρρησιαζομένου τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ.	342
3. Περὶ εἰκόνας αὐτοῦ, ἐν ἧ ὑπερέκειτο μὲν ὁ σταυρὸς πέπληκτο δὲ κάτω ὁ δράκων.	342
4. Ἐπι περὶ τῶν διὰ Ἄρειον ἐν Αἰγύπτῳ ζητημάτων.	344
5. Περί τῆς διὰ τὸ Πάσχα διχονοίας.	344
6. Ὅπως σύνοδον ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι προσέταξεν.	346
7. Περὶ οἰκουμενικῆς συνόδου, καὶ ὁπόσων ἐθνῶν παρῆσαν ἐπίσκοποι.	348
8. Ὅτι, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ἐκ διαφόρων συνῆλθον ἐθνῶν.	350
9. Περὶ ἀρετῆς καὶ ἡλικίας τῶν διακοσίων πεντήκοντα ἐπισκόπων.	350
10. Σύνοδος ἐν παλατίῳ, οἷς ὁ Κωνσταντῖνος εἰσελθὼν συνεκαθέσθη.	350
11. Ἡσυχία συνόδου μετὰ τὸ εἰπεῖν τι Εὐσέβιον τὸν ἐπίσκοπον.	354
12. Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον περὶ εἰρήνης.	354
13. Ὅπως τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῶν ἐπισκόπων εἰς ὁμόνοιαν συνῆψεν.	356
14. Περὶ πίστεως καὶ τοῦ Πάσχα τῆς συνόδου σύμφωνος ἔκθεσις.	358
15. Ὅπως τοῖς ἐπισκόποις συνεισιτιάθη Κωνσταντῖνος τῆς εἰκοσαετηρίδος οὔσης.	358
16. Χαρίσματα ἐπισκόποις καὶ γράμματα πρὸς τοὺς πάντας.	358
17. Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐκκλησίας περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.	360
18. Τοῦ αὐτοῦ περὶ συμφωνίας τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς καὶ κατὰ Ἰουδαίων.	362
19. Παράνεσις ἐξακολουθεῖν μᾶλλον τῷ πλείστῳ τῆς οἰκουμένης μέρει.	364
20. Παράνεσις τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσι πεισθῆναι.	
21. Συμβουλία πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ὑκατατρέφοντας περὶ ὁμονοίας.	368
22. Ὅπως οὖς μὲν προέπεμψεν, οἷς δὲ ἔγραψε, καὶ χρημάτων διαδόσεις.	370

23. Αιγυπτίους ὑπὲρ εἰρήνης ὄπως ἔγραψέ τε καὶ παρήνευσεν. 570
24. Ὅτι καὶ ἐπισκόποις καὶ λαοῖς εὐλαβῶς πολλάκις ἔγραψεν. 572
25. Ὅπως ἐν Ἱεροσολίμοις ἐπὶ τῷ ἁγίῳ τόπῳ τῆς τοῦ σωτῆ-
ρος ἡμῶν ἀναστάσεως ναὸν προσευκτήριον οἰκοδομῆσθαι
προσέταξεν. 572
26. Ὅτι τὸ θεῖον μνήμα χώμασι καὶ εἰδώλοις ἀπέκρυψαν οἱ ἄθεοι. 572
27. Ὅπως Κωνσταντῖνος τοῦ εἰδωλείου τὰς ὕλας καὶ τὰ χώμα-
τα μακρὰν πού ριφῆναι προσέταξεν. 576
28. Φανέρωσις τοῦ ἁγίου μνήματος. 576
29. Ὅπως περὶ τῆς οἰκοδομῆς καὶ πρὸς ἄρχοντας καὶ πρὸς Μα-
κάριον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραψεν. 578
30. Κωνσταντίνου πρὸς Μακάριον περὶ τῆς τοῦ μαρτυρίου τοῦ
σωτῆρος οἰκοδομῆς. 578
31. Τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ πασῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομηθῆναι καλ-
λίονα τοίχους καὶ κίονα καὶ μαρμάρους. 580
32. Ἐτι καὶ περὶ τοῦ κάλλους τῆς κόγχης καὶ ἐργατῶν καὶ ὑ-
λῶν δηλῶσαι τοῖς ἄρχουσι. 582
33. Ὅπως ἡ προφητευθεῖσα καινὴ Ἱερουσαλήμ ἐκκλησία τοῦ
σωτῆρος ὠκοδόμητο. 582
34. Ἐκφρασις τοῦ παναγίου μνήματος. 584
35. Ἐκφρασις αἰθρίου καὶ στοῶν. 584
36. Ἐκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς ἐκκλησίας τοίχων καὶ δωματουργί-
ας κάλλους τε καὶ χρυσώσεως. 584
37. Ἐκφρασις διπλῶν στοῶν ἐκατέρωθεν καὶ πυλῶν ἀνατολικῶν
τριῶν. 586
38. Ἐκφρασις ἡμισφαιρίου καὶ κιόνων δώδεκα καὶ κρατήρων. 586
39. Ἐκφρασις μεσανυλίου καὶ ἐξεδρῶν καὶ προπύλων. 586
40. Περὶ πλήθους ἀναθημάτων. 588
41. Περὶ οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν ἐν Βηθλεὲμ καὶ τῷ ὄρει τῶν
ἐλαιῶν. 588
42. Ὅτι Ἑλένη βασίλισ ἡ Κωνσταντίνου μήτηρ εἰς εὐχὴν παρα-
γεννημένη ταύτας ὠκοδόμησεν. 588
43. Ἐτι περὶ ἐκκλησίας ἐν Βηθλεὲμ. 590
44. Περὶ μεγαλοφυχίας καὶ εὐποιίας τῆς Ἑλένης. 592
45. Ὅπως εὐλαβῶς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συνήγето Ἑλένη. 592
46. Ὅπως ὀγδοηκοντοῦτις οὖσα καὶ διαθεμένη ἐτελεύτα. 594
47. Ὅπως τὴν μητέρα Κωνσταντῖνος κατέθετο, καὶ πρὸ τούτου
δὲ ζῶσαν ἐτίμησεν. 594
48. Ὅπως ἐν Κωνσταντίνου πόλει μαρτύρια μὲν ὠκοδόμησε, πᾶ-
σαν δὲ εἰδωλολατρίαν περιεῖλεν. 596
49. Σταυροῦ σημεῖον ἐν παλατίῳ καὶ Δανιὴλ ἐν κρήναις. 598
50. Ὅτι καὶ ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὠκοδόμησεν

ἐκκλησίας.	398
51. Ὅτι καὶ ἐν τῇ Μαμβοῦ προσέταξεν ἐκκλησίαν γενέσθαι.	400
52. Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον περὶ τῆς Μαμβοῦ.	400
53. Ὅτι ὁ Σωτὴρ ὤφθη αὐτόθι τῷ Ἀβραάμ.	402
54. Εἰδωλείων καὶ ξοάνων πανταχοῦ κατάλυσις.	406
55. Τοῦ ἐν Ἀφάκοις τῆς Φοινίκης εἰδωλείου καὶ τῆς ἀκολασίας περιαιρέσεως.	408
56. Ἀσκληπιοῦ τοῦ ἐν Αἰγαῖς κατάλυσις.	410
57. Πῶς οἱ Ἕλληνες καταγνόντες τῶν εἰδώλων ἐπέστρεφον εἰς θεογνωσίαν.	412
58. Ὅπως ἐν Ἡλίου πόλει τὴν Ἀφροδίτην καθελὼν ἀκοδόμησε πρῶτος ἐκκλησίαν.	414
59. Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ δι' Εὐστάθιον ταραχῆς.	416
60. Κωνσταντίνου πρὸς Ἀντιοχείας μὴ ἀποσπᾶν Εὐσέβιον Καισαρείας ἀλλ' ἕτερον ζητῆσαι.	418
61. Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον ἐκπαινοῦντος τὴν παραίτησιν Ἀντιοχείας.	424
62. Κωνσταντίνου πρὸς τὴν σύνοδον μὴ ἀποσπᾶσθαι Καισαρείας Εὐσέβιον.	426
63. Ὅπως τὰς αἵρέσεις ἐκτεμεῖν ἐσπούδασεν.	428
64. Κωνσταντίνου διάταγμα πρὸς τοὺς αἵρετικούς.	430
65. Περὶ ἀφαιρέσεως τόπων συνάξεων τῶν αἵρετικῶν.	432
66. Ὅπως διβλίων ἀθεμίτων παρ' αὐτοῖς εὐρεθέντων πολλοὶ τῶν αἵρετικῶν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐπέστρεψαν.	434

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

1. Ὅπως δωρεαῖς καὶ προκοπαῖς ἀξιωματῶν ἐτίμα τοὺς πλείστους.	438
2. Συγχώρησις τοῦ τετάρτου μέρους τῶν κήνσεων.	438
3. Ἐξιώσεις καὶ τῶν δεβαρημένων κήνσεων.	440
4. Ὅτι τοῖς ἐν χρηματικαῖς δίκαις ἠττηθεῖσιν αὐτὸς ἐξ οικείων ἐχαρίζετο.	440
5. Σκυθῶν ὑποταγὴ διὰ τοῦ σημείου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν νικηθέντων.	440
6. Σαυροματῶν ὑποταγὴ προφάσει τῆς τῶν δούλων ἐπαναστάσεως.	442
7. Βαρβάρων διαφόρων πρεσβεῖαι καὶ δωρεαὶ παρ' αὐτοῦ.	444
8. Ὅτι καὶ πρεσβευσάμενον τῷ Περσῶν βασιλεῖ περὶ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν ἔγραψεν.	446
9. Κωνσταντίνου Αὐγουστου πρὸς Σαλώην τὸν βασιλέα Περσῶν ὁμολογούντος εἰς Θεὸν καὶ Χριστὸν εὐσεβέστατα.	446
10. Ἔτι κατὰ εἰδώλων καὶ περὶ περὶ Θεοῦ δοξολογίας.	448
11. Ἔτι κατὰ τυραννῶν καὶ δμοκτῶν καὶ περὶ Οὐαλεριανοῦ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος.	450
12. Ὅτι τῶν μὲν δμοκτῶν εἶδεν τὰς πτώσεις, εὐθυμεῖ δὲ νῦν διὰ τὴν τῶν Χριστιανῶν εἰρήνην.	450

13. Παρακλήσεις ὡστε τοὺς παρ' αὐτῷ χριστιανούς ἀγαπᾶν. 450
14. Ὅπως χριστιανοὶς μὲν ἦν εἰρήνη σπουδῆ τῶν Κωνσταντίνου προσευχῶν. 452
15. Ὅτι καὶ ἐν νομίσμασι καὶ ἐν εἰκόσιν ὡς εὐχόμενον ἑαυτὸν ἐχάραττεν. 452
16. Ὅτι καὶ ἐν εἰδωλείοις εἰκόνας αὐτοῦ θεῖναι νόμῳ διεκώλυσεν. 454
17. Ἐν παλατίῳ προσευχαὶ καὶ θεῶν γραφῶν ἀναγνώσεις. 454
18. Τῆς κυριακῆς τὴν ἡμέραν καὶ παρασκευῆς νομοθεσία τιμᾶν. 454
19. Ὅπως καὶ τοὺς ἐθνικοὺς στρατιώτας ἐν Κυριακαῖς εὐχεσθαι προσέταξεν. 456
20. Εὐχῆς ῥήματα στρατιώταις ὑπὸ Κωνσταντίνου δοθείσης. 458
21. Ἐν τοῖς τῶν στρατιωτῶν ὄπλοις σημεῖα τοῦ σταυροῦ τοῦ σωτῆρος. 458
22. Σπουδὴ προσευχῆς καὶ τιμὴ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς. 458
23. Ὅπως εἰδωλολατρίαν μὲν ἐκώλυσε, μάρτυρας δὲ καὶ ἑορτάς ἐτίμα. 460
24. Ὅτι τῶν ἔξω πραγμάτων ὡσπερ ἐπίσκοπον ἑαυτὸν εἶπεν εἶναι. 460
25. Ἐτι περὶ κωλύσεως θυσιῶν καὶ τελετῶν μονομαχιῶν καὶ τῶν τὸ πρὶν ἀκολάστων τοῦ Νείλου. 462
26. Νόμου τοῦ κατὰ τῶν ἀτέκνων ὄντος διόρθωσις, ἔτι δὲ καὶ τοῦ περὶ διαθηκῶν ὁμοίως διόρθωσις. 462
27. Ὅτι Χριστιανὸν μὲν Ἰουδαίους μὴ δουλεύειν τῶν δὲ συνόδων δεβαίους εἶναι τοὺς ὄρους ἐνομοθέτει καὶ λοιπά. 466
28. Ἐκκλησιαίαις δωρεαὶ παρθένους τε καὶ πένησι διαδόσεις. 466
29. Λογογραφίαι καὶ ἐπαδείξεις ὑπὸ Κωνσταντίνου. 468
30. Ὅτι τῶν πλεονεκτῶν ἐνὶ μνημείου μέτρον ὑπέδειξε πρὸς δυσώτησιν. 470
31. Ὅτι διὰ τὴν πλείονα φιλανθρωπίαν ἐχλευάζετο. 470
32. Περὶ συγγράμματος Κωνσταντίνου, δὲ πρὸς τὸν τῶν ἁγίων σύλλογον ἔγραψεν. 472
33. Ὅπως τῶν Εὐσεβίου περὶ τοῦ μνήματος τοῦ σωτῆρος ἐπαδείξεων ἐστῶς ἤκουσεν. 472
34. Ὅτι περὶ τοῦ Πάσχα καὶ θεῶν βιβλίων πρὸς Εὐσέβιον ἔγραψεν. 474
35. Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον τὸν τοῦ Πάσχα λόγον ἐπαινοῦντος. 474
36. Κωνσταντίνου πρὸς Εὐσέβιον περὶ κατασκευῆς βιβλίου θεῶν. 476
37. Ὅπως αἱ βιβλία κατασκευάσθησαν. 478
38. Ὅπως τὸ Γαζαίων ἐμπόριον διὰ τὸν χριστιανισμόν ἐπολίσθη καὶ Κωνσταντία προσηγορεύθη. 478

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

39. Ὅτι ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐπολίσθη μὲν τις, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν εἰδωλείων μὲν ἦν καθαίρεισις ἐκκλησιῶν δὲ κατασκευαί. 480
30. Ὅτι ἐν τρισὶ δεκαετηρίσιν τρεῖς υἱοὺς βασιλέας ἀναγορεύσας, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις μαρτυρίου ἀγαγεῖν προὔθετο. 480
41. Ὅτι διὰ τὰ κατ' Αἴγυπτον ζητήματα σύνοδον εἰς Τύρον ἐν τῷ μεταξὺ γενέσθαι προσέταξεν. 482
42. Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον. 484
43. Ἐγκαινίων τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τὴν ἑορτὴν ἐκ πασῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν ἐπάσκοποι. 486
44. Περὶ τῆς διὰ Μαριανοῦ τοῦ νοιαρίου δεξιώσεως αὐτῶν καὶ τῶν εἰς πτωχοῦς διαδόσεων καὶ ἀναθημάτων τῆς Ἐκκλησίας. 488
45. Τῶν ἐπισκόπων ἐν συνάξει προσομιλίας ποικίλαι καὶ Εὐσεβίου τοῦ ταῦτα συγγράψαντος. 490
46. Ὅτι καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ μαρτυρίου τοῦ σωτῆρος καὶ τριακονταετηρικὸν εἶπεν ὕστερον ἐπ' αὐτοῦ Κωνσταντίνου. 490
47. Ὅτι ἡ μὲν ἐν Νικαίᾳ σύνοδος τῇ εἰκοσαετηρίδι, τὰ ἐγκαίνια δὲ τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις τῇ πεντηκονταετηρίδι Κωνσταντίνου γέγονεν. 492
48. Ὅπως τινὸς ἄγαν ἐπαινοῦντος οὐκ ἠνέσχετο Κωνσταντίνος. 492
49. Γάμοι Κωνσταντίου υἱοῦ αὐτοῦ καίσαρος. 494
50. Ἰνδῶν πρεσβεία καὶ δῶρα. 494
51. Ὅπως τοῖς τρισὶν υἱοῖς Κωνσταντίνος διελὼν τὴν ἀρχὴν, τὰ βασιλικά μετ' εὐσεβείας διηγείτο. 494
52. Ὅπως καὶ ἀνδρωθέντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν ἤγαγεν. 496
53. Ὅτι ἀμφὶ τὰ τριακονταδύο ἔτη βασιλεύσας καὶ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ζήσας σῶον εἶχε τὸ σῶμα. 498
54. Περὶ τῶν τῇ ἄγαν αὐτοῦ φιλανθρωπία συγκεχορημένων εἰς ἀπλησίαν καὶ ὑποκρίσεις. 500
55. Ὅπως μέχρι τελευτῆς ἐλογογράφει Κωνσταντίνος. 500
56. Ὅπως ἐπὶ Πέρσας στρατεύων συμπαρέλαβεν ἐπισκόπους καὶ σκηπὴν ὡς σχῆμα τῆς ἐκκλησίας. 502
57. Ὅπως Περσῶν πρεσβείας δεξάμενος, ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ συνδιενυκτέρευσε τοῖς ἄλλοις. 504
58. Περὶ οἰκοδομῆς τοῦ ἐπικαλουμένου τῶν ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυρίου. 504
59. Ἐκφρασις ἔτι τοῦ αὐτοῦ μαρτυρίου. 504
60. Ὅτι ἐν τούτῳ καὶ μνημεῖον εἰς ταφὴν ἑαυτῷ προσφωκοδόμησεν. 506
61. Ἀνωμαλία σώματος ἐν Ἐλενοπόλει καὶ προσευχαί περὶ βαπτίσματος. 508
62. Κωνσταντίνου πρὸς ἐπισκόπους περὶ μεταδόσεως τοῦ λουτροῦ παράκλησις, 508

63. Τὸ λουτρόν λαβὼν ὅπως ἀνύμνει τὸν Θεόν. 510
64. Κωνσταντίνου τελευτὴ ἐν τῇ τῆς πεντηκοστῆς ἑορτῇ μεσημέριαις. 512
65. Στρατιωτῶν καὶ ταξιαρχῶν ὄδυρμοί. 512
66. Μετακομιδὴ τοῦ σκήνου ἀπὸ Νικομηδείας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν παλατίῳ. 514
67. Ὅπως καὶ μετὰ θάνατον ὑπὸ κομήτων καὶ λοιπῶν καθὼς καὶ ἐν τῷ ζῆν ἐτιμᾶτο. 514
68. Ὅπως ἀγούιστους εἶναι λοιπὸν τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἔκρινεν. 516
69. Ρώμης ἐπὶ Κωνσταντίνῳ πένθος καὶ διὰ τῶν εἰκόνων τιμὴ μετὰ θάνατον. 518
70. Κατάθεσις τοῦ σκηνώματος ὑπὸ Κωνσταντίνου παιδὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει. 518
71. Συναξίς ἐν τῷ καλουμένῳ μαρτυρίῳ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Κωνσταντίνου τελευτῇ. 520
72. Περὶ φοίνικος ὀρνέου. 520
73. Ὅπως ἐν νομίσμασιν ὡς εἰς οὐρανὸν ἀνιόντα Κωνσταντίνον ἐνεχάρασσον. 522
74. Ὅτι τιμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Θεὸς δικαίως αὐτὸν ἀντετίμησεν. 522
75. Ὅτι τῶν προγενομένων Ρωμαίων βασιλέων εὐσεβέστερος Κωνσταντίνος. 522

**Γ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΟΝ ΕΓΡΑΨΕ
ΤΩΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΤΑΛΛΟΓΩΙ**

1. Τὸ προοίμιον τοῦ Πάσχα μέμνηται, καὶ ὅλα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὠφελήσας σίμπαντας διαφόρως παρὰ τῶν ὠφελουμένων ἐπεβολεύετο. 528
2. Προσφώνησις τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς συγγινώσκειν καὶ διορθοῦσθαι τὰ πταίσματα. 530
3. Ὅτι καὶ τοῦ Λόγου Πατῆρ ὁ Θεὸς καὶ τῆς κτίσεως ὁ αὐτὸς δημιουργὸς καὶ οὐκ ἂν ἠδύνατο συνεστάναι τὰ ὄντα, εἰ διάφορα ἦν αὐτῶν τὰ αἷτια. 532
4. Περὶ τῆς κατὰ τὰ εἰδῶλα πλάνης. 536
5. Ὅτι Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντα τὰ ὄντα ἐδημιούργησεν καὶ τοῦ εἶναι τὸ ποσὸν ἐν ἐκάστῳ διωρίσατο. 538
6. Περὶ τῆς εἰμαρμένης, ὅτι ψευδὴς ὁ περὶ αὐτῆς λόγος δεικνυταὶ ἔκ τε τῶν παρὰ ἀνθρώποις νόμων καὶ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν, ἅτινα οὐκ ἀτάκτως ἀλλὰ κατὰ τάξιν κινεῖται τοῦ δημιουργοῦ τὸν ὄρον διὰ τῆς τάξεως ἐπαδεικνύμενα. 540
7. Ὅτι περὶ τῶν ἀκαταλήπτων τοῦ δημιουργοῦ χρῆ τὴν σοφίαν δοξάζειν, καὶ οὐκ ἄλλον οὐδ' αὐτόματον αἰτιασθαι φορᾶν. 546
8. Ὅτι τὰ μὲν χρειώδη ἀφθόνως τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς χορη-

- γεί, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν μετρίως, συμφερόντως ἐκάτερον τοῖς ἀπολαύουσιν. 548
9. Περὶ τῶν φιλοσόφων, οἱ διὰ τὰ πάντα βούλεσθαι εἰδέναι καὶ περὶ τὰς δόξας ἐσφάλησαν, καὶ κινδύνους ἔνιοι προσωμίλησαν, καὶ περὶ τῶν Πλάτωνος δογμάτων. 550
10. Περὶ τῶν μὴ μόνον τὰ γραφικὰ δόγματα ἀλλὰ καὶ τὰ φιλόσοφα διαπτύοντων, καὶ περὶ τοῦ δεῖν ἢ πάντα πιστεῦειν τοῖς ποιηταῖς ἢ πάντα ἀπαστεῖν. 556
11. Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου παρουσίας, τίς καὶ ἐπὶ ποῖσι γεγένηται. 558
12. Περὶ τῶν μὴ γνότων τὸ μυστήριον καὶ ὅτι ἐκόντες ἠγνόησαν, καὶ ὅσα τοὺς γνότας ἀγαθὰ μένει, καὶ μάλιστα τοὺς δι' ὁμολογίας τελειωθέντας. 570
13. Ὅτι ἀναγκαῖα τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἡ διαφορὰ, καὶ ὅτι ἡ πρὸς τὸ καλὸν καὶ κακὸν ροπή τῶν ἀνθρώπων γνώμης ἐστίν, ὅθεν καὶ ἡ κρίσις ἀναγκαῖα καὶ εὐλογος. 574
14. Ὅτι ἀπείρως ἡ κτιστὴ φύσις ἀπὸ τῆς ἀκτίστου οὐσίας ἀφέστηκεν, πλησίον δὲ αὐτῆς τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ ὁ ἄνθρωπος γίνεται. 578
15. Ὅσα ὁ σωτὴρ ἐδίδαξε καὶ ἐθαυματούργησε καὶ τοῖς ἀνασχόμενοις ἀφέλησεν. 580
16. Τὴν Χριστοῦ παρουσίαν προειρηθῆναι μὲν τοῖς προφήταις, ἐπὶ καταστροφῇ δὲ τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰδωλικῶν γενέσθαι πόλεων. 586
17. Περὶ τῆς Μωϋσέως σοφίας ζηλωθείσης παρὰ τῶν ἔξωθεν σοφῶν, καὶ περὶ Δανιὴλ καὶ τῶν τριῶν παίδων. 588
18. Περὶ Σιδύλλης τῆς Ἐρυθραίας ἐν ἀκροστιχίδι τῶν τῆς μαντείας ἐπῶν τὸν Κύριον καὶ τὸ πάθος δηλούσης· ἔστι δὲ ἡ ἀκροστιχίς· Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς σωτὴρ σταυρός. 592
19. Ὅτι ἡ περὶ τοῦ σωτῆρος μαντεία παρ' οὐδενὸς τῶν τῆς ἐκκλησίας πέπλασαι, ἀλλὰ τῆς Ἐρυθραίας Σιδύλλης ἐστίν, ἧς τὰς δίδλους Κικέρων ὁ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ρωμαῖστὶ μετέφρασε, καὶ ὅτι Βιοργίλιος μέμνηται αὐτῆς καὶ τοῦ παρθενικοῦ τόκου, δι' αἰνιγμάτων φόβῳ τῶν κρατούντων ὑμνήσας τὸ μυστήριον. 598
20. Βεργιλίου Μάρωνος ἕτερα ἐπὶ Χριστοῦ ἔπη καὶ ἡ τούτων ἐρμηνεία, ἐφ' οἷς δείκνυται δι' αἰνιγμάτων ὡς παρὰ ποιητοῦ μνηθὲν τὸ μυστήριον. 600
21. Ὅτι οὐ δυνατόν περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ταῦτα λέγεσθαι, καὶ ὅτι οἱ ἀπαστοθντες ἀγνοία θεοσεβείας καὶ τὸ εἶναι ὅθεν αὐτοῖς ἀγνοοῦσιν. 608
22. Εὐχαριστία Χριστῷ τὰς νίκας καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ τοῦ βασι-

λέως ἐπαγράφουσα, καὶ ἔλεγχος τοῦ κατ' αὐτῶν τυράννου Μαξιμίμου τῷ μεγέθει τοῦ διωγμοῦ μείζονα δόξαν τῇ εὐσεβείᾳ περιποιήσαντος.

61

23. Περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πολιτείας, καὶ ὅτι χαίρει τοῖς ἐν ἀρετῇ βιωῦσι τὸ θεῖον, καὶ χρῆ κρίσιν προσδοκᾶν καὶ ἀνταπόδοσιν.

61

24. Περὶ Δεκίου καὶ Οὐαλεριανοῦ καὶ Αὐρηλιανοῦ ἀθλίως τὸν βίον καταστρεψάντων διὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας διωγμὸν.

61

25. Περὶ Διοκλητιανοῦ μετ' αἰσχίνης τὴν βασιλείαν παραιτησάμενου καὶ διὰ τὸν διωγμὸν τῆς ἐκκλησίας κεραυνωθέντος.

61

26. Ὅτι τῆς τοῦ βασιλέως εὐσεβείας ὁ Θεὸς αἴτιος, καὶ ὅτι τὰ μὲν κατορθώματα παρὰ Θεοῦ χρῆ ζητεῖν καὶ αὐτῷ λογιζέσθαι, ραθυμία δὲ ἡμετέρα ἐπαγράφειν τὰ πταίσματα.

62

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

62

1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς

62

2. Εὐρετήριον ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων

62

3. Εὐρετήριον ἔξωεκκλησιαστικῶν συγγραφέων

62

4. Εὐρετήριον ὀνομάτων

63

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

63

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ

Α' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἐπιστολαί	(ἐξηντλήθη)
"	2ος	Ἐπιστολαί	
"	3ος	Ἐπιστολαί	"
"	4ος	Ὁμιλίες εἰς Ἑξαήμερον	"
"	5ος	Ὁμιλίες εἰς Ψαλμούς	"
"	6ος	Ὁμιλίες ἠθικαὶ καὶ πρακτικαὶ	
"	7ος	Ὁμιλίες δογματικαὶ - περιστατικαὶ - ἐγκωμιαστικαὶ - παιδαγωγικαὶ	
"	8ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατὰ Πλάτος)	
"	9ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατ' ἐπιτομήν)	
"	10ος	Δογματικὰ ἔργα	

Β' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἀπολογητικὰ (Κατὰ εἰδώλων, Περὶ ἐνανθρωπήσεως)	
"	2ος	Δογματικὰ Α' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Α-Β)	
"	3ος	Δογματικὰ Β' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Γ-Δ).	
"	4ος	Δογματικὰ Γ'	
"	5ος	Ἑρμηνευτικὰ Α'	
"	6ος	Ἑρμηνευτικὰ Β' (Ἑξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμούς)	
"	7ος	Ἑρμηνευτικὰ Γ' (Ἑξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμούς)	
"	8ος	Ἱστορικοδογματικὰ Α'	
"	9ος	Ἱστορικοδογματικὰ Β' (ἐξηντλήθη)	
"	10ος	Ἱστορικοδογματικὰ Γ'	"
"	11ος	Ἀσκητικὰ	
"	12ος	Διάφορα ἀμφιβαλλόμενα	

Γ' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Τόμος	1ος	Προσωπικαὶ Σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Α'	
"	2ος	Προσωπικαὶ Σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Β' (ὑπὸ ἐκδοσίν)	
"	3ος	Ἀπολογητικὰ ἔργα (ἐξηντλήθη)	
"	4ος	Δογματικὰ	
"	5ος	Ὁμιλίες (ἐξηντλήθη)	
"	6ος	Ἐγκωμιαστικὰ καὶ Ἐπιτάφιοι Λόγοι	
"	7ος	Ἐπιστολαί (ὑπὸ ἐκδοσίν)	
"	8ος	Ἐπη Δογματικὰ	
"	9ος	Ἐπη ἠθικὰ (ὑπὸ ἐκδοσίν)	
"	10ος	Ἐπη εἰς ἑαυτὸν (ὑπὸ ἐκδοσίν)	
"	11ος	Ἐπη εἰς ἑτέρους (ὑπὸ ἐκδοσίν)	

Δ' ΑΠΑΝΤΑ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

- Τόμος 1ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Α' - Γ')
- 2ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Δ' - ΣΤ')
  - 3ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Ζ' - Ι').

Ε' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

- Τόμος 1ος Δογματικὰ Α' (Ἐκδ. ἀκριβῆς τῆς Ὁρθ. πίστεως)

ΣΤ' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

- Τόμος 2ος Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν (Α' - ΚΓ')
- 3ος Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν (ΚΔ' - ΜΑ').
(Ὁμιλίαι Α' - Κ').
  - 5ος Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν ΜΒ - ΜΔ καὶ εἰς Ψαλμοὺς
  - 6ος Ὁμιλίαι εἰς Ψαλμοὺς
  - 10ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Β'
(Ὁμιλίαι ΚΑ' - ΜΗ').
  - 11ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Γ'
(Ὁμιλίαι ΜΘ' - ΟΕ').
  - 12ος α) Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Δ'
(Ὁμιλίαι ΟΣΤ' - ΨΑ')
β) Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον
(Ὁμιλίαι Α' - ΙΘ').
  - 13ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον
(Ὁμιλίαι Κ' - ΝΔ').
  - 14ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον
(Ὁμιλίαι ΝΕ' - ΠΗ').
  - 15ος Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις (Ὁμιλίαι Α' - ΚΓ')
  - 18ος Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Α' (Ὁμιλίαι Α' - ΚΒ').
  - 18Α Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους (Ὁμιλίαι ΚΒ' - ΜΔ').
  - 20ος Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Β', (Ὁμιλίαι ΚΕ' - Λ'), εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλίαι Α' - ΙΑ').
  - 21ος Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους (Ὁμιλίαι ΙΒ' - ΚΔ'), εἰς τὴν πρὸς Φιλιπησίους (Ὁμιλίαι Α' - ΙΒ').
  - 28ος Ποιμαντικὰ καὶ Ἀσκητικὰ Α'.
  - 29ος Ἀσκητικὰ Β'.
  - 31ος Κατηχητικοὶ καὶ ἠθικὰ Β' - Περιστατικὰ Α'.
  - 32ος Ὁμιλίαι Περιστατικὰ Β'.

Ζ' ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ

- Τόμος 1ος Ἀποφθέγματα Γερόντων.
- 12ος Ἀββὰ Ἡσαίου, Ἀσκητικοὶ Λόγοι, ἀββὰ Ζωσιμᾶ, Κεφάλαια ἀφέλιμα, ἀββὰ Δωροθέου, Πραγματεῖαι καὶ Ἐπιστολαί.
  - 22ος Νικ. Καβάσιλα, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θ: Λειτουργίαν - Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Η' ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Θ' ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Τόμος 1ος Δογματικά Α' (Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες, Κατὰ Είμαρμένης, Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, Λόγος Κατηχητικός μέγας).

Ι' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Τόμος 1ος Λόγοι ἀποδεικτικοὶ δύο περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος — Ἐπιστολαὶ πρὸς Ἀκίνδυνον Α', Β', Γ' — Ἐπιστολαὶ πρὸς Βαρλαάμ Α', Β'.

2ος Ὑπὲρ τῶν ἱερώς ἠσυχάζοντων Λόγοι Α-Γ

Στοιχειοθεσία, Έκτύπωση:

**ΤΥΡΑΦ
EXPRESS**

Βελισσαρίου 35 ☎ 841-623

Βιβλιοδεσία:

Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ

Κεντρική πώλησις:

**Βιβλιοπωλείον «ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ**

Άρμενοπούλου 19 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 200-621